॥ శ్రీ ॥

శ్రియై నమః

శ్రీ రామచంద్రాయ నమః

శ్రీ వైఖానస గ్రన్థమాలా పంచదశోఽనుబన్ధః

…ణ వేఙ్కటాచలేశ్వర పాదారవిన్ద సపర్యానిరత

శ్వేత త్రిస్వేత త్రి శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసమఖివేదాన్త

దేశిక భాష్యకారైరనుగృహీతః

వైఖానస సూత్ర తాత్పర్య చిన్తామణి ధృతో దశవిధ

హేతు నిరూపణాఖ్యో భాగః.

వ్యాఖ్యానాభ్యాం తాత్పర్య సంవలితః.

శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయే సంస్కృతః

సంపాదకః

డి. రంగాచార్యః ఏ. ఎమ్. ఏ. స్సి. భిషగ్వరః

యోగావాసిష్ఠమ్.

శ్రీ వైఖానస ముద్రాక్షర శాలాయాం ముద్రిత

ప్రకటితశ్చ 19౬1 సంవ

మూల్యమ్. రూ. 5—

సంపాదకుని విన్నపము

శ్రీ శ్రీనివాసమఖీంద్రుని కృతియగు శ్రీసూత్ర భాష్యమునకుపోద్ఘాతమైన యీదశవిధహేతు నిరూపణమను గ్రంథము తడచిన రెండు మూడు వత్సరములనుండి శ్రీవైఖానస పత్రికలో కొంచెము కొంచెముగ ముద్రింపుచు రాబడి యిప్పటికి పూర్తిగావించబడినది శ్రీభాష్యకారుల వారిరచనమున కనుగుణమగునట్లు శ్రీవైఖానస విద్యానిలయాధికారుల యాదరణమునచే వ్రాయబడిన విపులతమమగు సంస్కృత వ్యాఖ్యయు నాంధ్రవివరణమును గూడ యీగ్రంథమునకు వన్నెదెచ్చినవని నమ్ముచున్నాడను.

ఈగ్రంథము నత్యంతప్రయాసకోర్చి యోగ్యతతో సంస్కరించి వ్యాఖ్యానమును టిప్పణమును చేర్చి మాకుదయచేసిన (అకులమన్నాడు) శ్రీవైఖానస విద్యానిలయాధికారులగు శ్రీమత్పండిత రొంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులు అయ్యవార్లంగారికి నాకృతజ్ఞతాపూర్వకముగు వందనములర్పించు చున్నవాడను.

గ్రంథమంతయు నొకేతూరి యొకేవిధముగ ముద్రింపబడక ఖండఖండములుగ ముద్రింపబడుచు వచ్చుటచేతను నిరంతరముగ మేము దగ్గరనుండి తప్పులుదిద్దుటకు అవకాశముండకపోవుచుండుటచేతను ముద్రణమందు చాలతప్పులుపడియున్నవి సందర్భమునుచూచి యాతప్పులనుపాఠకులే సవరించికొను నాయాసమును వహింపవేడెదను.

యోగావారిపాలెం
2—5—51

ఇట్లు
సంపాదకుడు.

తాత్పర్యచింతామణిస్థ విషయాణాం సూచీ.

గ్రన్థప్రవేశము

శ్రీనాథుని యంశావతారమగు శ్రీవిఖనోమునీంద్రులు నైమిశా
రణ్యమునందవతరించి భగవానుని నారాధింపుచు తినయారాధనామార్గ
మునకనుపగునట్లుగ వైదికములగు సంస్కారములను శిక్షింపుచు విస్తార
ముగ కల్పసూత్రమునొక్కదానిని నిర్మించెను. ఈకల్పసూత్రమందుపదు
నెనిమిదిశారీరసంస్కారములు ఔర్ధ్వదైహికసంస్కారములు యిరువది
రెండుమహాయజ్ఞములు ననునియ్యవియుపదేశింపబడినవి. ఈసూత్రము
ననుసరించి సకలకర్మల ననుష్ఠించువారలు వైఖానసులనబడుచున్నారు.
ఇట్టివైఖానసులధికరించుటకనువగు దైవికసూత్రమొక్కటి విఖనసముని
చేనిర్మింపబడెను. అయ్యదిసార్ధకోటిప్రమాణమైనది. ఈసూత్రము అతివి
స్తృతమగుచే నాయనయంతరంగశిష్యులగు భృగు, మరీచి, అత్రి, కశ్య
పుడు ననునలువురుమహర్షులాగ్రన్థమును సంక్షేపపరచియందలియర్థము
ను నాలుగులక్షల గ్రన్థముగ నుపదేశించిరి. కల్పసూత్రమునకు పూర్వా
చార్యులుచాలమంది భాష్యములను వ్యాఖ్యానములను వృత్తులను ప్ర
యోగములను రచియించిరి. వీనిలోచాలవఱకు శారీరసంస్కారముల
చెప్పఁగృహ్యసూత్రమను స్మార్తసూత్రమునకు సంబంధించినవి. ఇప్పటి
కి తెలసినంతమట్టుకీవ్యాఖ్యానములు దిగువనుదహరించిన విధమున తెలి
యదగును.

(1) నృసింహవాజపేయి విరచితమగు సూత్రభాష్యము.

(2) శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత వేదాంతదేశికునిచే రచియింపబడిన శ్రీవైఖా
నససూత్రతాత్పర్యచింతామణియను వ్యాఖ్యానము.

(3) విష్ణుపిశ్రీయకారికా

(4) వరదరాజీయకారికా

(5) శ్రీసుందరరాజీయప్రయోగవృత్తి

(6 వసంతయాజీయము

(7) వేంకటయోగీయము

(8) సంజీవయాజీయము

(9) రామసూరీయము (అపరప్రయోగవృత్తి)

(10) గోపనాచార్యభట్టీయము

(11) సింగాభట్టీయము

(12) వాకయాజీయము (శ్రౌతమిచ్చట చెప్పబడలేదు.)

ఇంక నెచ్చటనైనను యేదైన గ్రంధములుండవచ్చును, అవియు నింపు చేయదగును వీనిలో ౧. ౨ సంఖ్యగల గ్రంధములు తక్కినయన్నిటికంటె ప్రాచీనములైనవనియు సర్వతోముఖవ్యాప్తిగల్గినవనియు చెప్పనగును. అందుకొరకతి శ్రీనివాసదీక్షితేందిర వేదాంతదేశికునిచే రచియింపబడిన శ్రీవైఖానస సూత్రతాత్పర్య చింతామణి వ్యాఖ్యానము అతివిస్తృతమైనది ఈవ్యాఖ్యానారంభమున శ్రీమద్దేశికేంద్రులు శ్రీవైఖానససూత్రప్రాముఖ్యాత్ ప్రాశస్త్యము మొదలగు నంశములను గురించి దశవిధహేతుపూరణమను పేరిటపది హేతువులచే పైయంశములను నిరూపించుచు విపులమగు నుపోద్ఘాతమును వ్రాసిరి. ఈ యుపోద్ఘాతమునందు చాలముఖ్యములగు విషయములు విచారింపబడినవి ఇయ్యది విస్తృతమయ్యు గంభీరముగ నుండుటచే దీనికి వివరణమపేక్షితమై సంస్కృతమున నొక్కవివరణము చేతను సర్వజనసులభము గాకుండుటచే యనువాదమపేక్షితమై యొక్క యాంధ్రానువాదము చేతను మాచే కూర్పబడినది,

ఈగ్రంథము కీర్తిశేషులగు బాలకలానిధి డి శేషాచార్యులు వారు సజీవులైయుండగనే మూడుసంవత్సరములకు పూర్వము వారిచే ప్రారంభించబడి నేటికి వారియనుజులగు డాక్టర్ రంగాచార్యులు ఎం.ఎ. పిహెచ్.డి. వారిచే పూర్తిగాముద్రింపబడినది ఇయ్యది యొకేమారు వ్రాసి ప్రూఫులు దిద్ది గావింపబడకుండుటంజేసి యచ్చటచ్చట పునరుక్తములు విపర్యాసముల యందుండకూడదను అట్టి ముద్రణమునందు ప్రధానకార్యమగుటచే ఇంతలేని తప్పులు అక్షరములలోను పదవిభాగాదులందును న్యాసవిశేషములందును సంభవించియున్నవి వీనిని ఓపికగల సూక్ష్మదృష్టితో పాఠకులుదయతో చక్కజేసికొనెదరని ప్రార్థించుచున్నారము,

శ్రీ శేషనుగు సూత్రవ్యాఖ్యానము యీపూర్వాకారమున నీవిధముగా ముద్రింపగలచలేదు దీనినియూలసూత్రములతో జేర్చి దీనికితోడ్పాటుగా శ్రీనృసింహవాజపేయియాజుమును తదితరగ్రంథసంవాదములను జేర్చి యొకేగ్రంథముగా ముద్రింపగుతుకములకు సర్వేశ్వరుడగు శ్రీరామచంద్రుని యనుగ్రహమున నీయుద్యమము త్వరలో కార్యరూపముదాల్చునని నమ్ముచున్నారము.

ఇట్లు,

ఆకులమన్నాడు
నక్షత్రోత్పత్తి॥ జ్యే॥ శు॥ ౧౨ } శ్రీమత్పండిత గొంపిచర్ల, భట్టర్, శ్రీనివాసాచార్యులు అయ్యవార్లంగారు

శ్రీవైఖానస విద్యావిలయాధికారులు

అనుస్మృతిః

శ్రీమద్భార్గవ గోత్రవార్ధి శశినం శ్రీపుత్తపుర్యాం స్థితమ్
శ్రీకృష్ణార్య తనూభవం విఖనసో మూర్తిం కలా మానుషమ్
సర్వేషామపి బోధయన్త దుఖిలంశ్రౌఖేయధర్మం సదా
వన్దేఽనుష్ఠితపాకయజ్ఞమనిశం కోదణ్డరామాహ్వయమ్,

శ్రీవైఖానస విద్యానిలయమ్,

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరామచంద్రాయ నమః.

శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః.

భగవచ్ఛ్రీనివాసమఖి వేదాన్తదేశికస్య కృతిషు

శ్రీవైఖానససూత్ర తాత్పర్యచింతామణౌ

ద శ వి ధ హో తు ని రూ ప ణ మ్

వైఖానసకులోద్భూతం వేంకటేశార్చనాపరం
వేదాంతదేశికం వందే శ్రీనివాసార్య దీక్షితమ్.

మ ఙ్గ లా చ ర ణ మ్.

శ్రీవేంకటేశ మఖిలేశ మనన్త మాద్యం
కారుణ్యవారిధి మశేషసురైస్సువంద్యం

జయత్యార్తేశ్వరోన్నిద్ర ధ్యానసాధ ప్రియాతిథిః
శ్రీమత్పత్రిపురీ వాస శ్రీరామస్సీతయా గృహీ.

గ్రంథకర్తారం స్తౌతి వంద ఇతి. సంప్రదాయప్రవర్తకైరాచార్యైర్గ్రన్థేనివేశితం. మంగలాచరణం. అథ తత్ర భవాన్ సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీనివాసమఖీ వేదాన్తదేశికః ప్రారిప్సితస్య శ్రీవైఖానస సూత్రవ్యాఖ్యానస్య తాత్పర్యచింతామణే రవిఘ్నపరిసమాప్తి ప్రచయగమనార్థం స్మృత్యాచారసిద్ధమిష్టదేవతోపాసనరూపం మంగలం శ్రౌత

తాత్పర్యము. శ్రీకోదండరామాచార్య పాకయాజిగురువేనమః— వైఖానసకులాలంకారులై వెలసినట్టియు శ్రీశ్రీనివాసస్వామి పాదపద్మారాధకులై నట్టియు శ్రీవేం

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీభా, తాత్పర్య చింతామణౌ.

వందేసమస్తజగతాం స్థితిసృష్టిహేతుం
వైఖానసాన్ మునివరాన్ భృగుకశ్యపాదీన్.

మాచరతి శ్రీవేంకటేశమిత్యాదిశ్లోకేన. "మంగలాచారయుక్తానాం నిత్యం
చ ప్రయతాత్మనాం జపతాం జుహ్వతాంచైవ వినిపాతో న విద్యతే" ఇతి
హి స్మృతిః. ఆచార్యైశ్చ తత్ప్రాచీనైః ప్రబంధృభిర్వ్యాఖ్యాతృభిశ్చ
శాబర శాంకరాదీనామీశ్వరాఽనభ్యుపగమాజ్జీవబ్రహ్మభేదానభ్యుప
గమాచ్చ తత్ర నమస్యాఽకరణేన చోద్యావకాశః. యుష్మదస్మదిత్యా
ది గ్రంథే ప్రత్యగర్థానుసంధానేనార్థాత్ మంగలాచారః కృత ఇతి వా
కథం చిత్సమాధేయం "మంగలాదీని మంగలమధ్యాని మంగలాన్తాని
చ శాస్త్రాణి ప్రథన్తే. వీరపురుషకాణి భవన్త్యాయుష్మత్పురుషకాణి చా
ధ్యేతారో వృద్ధియుక్తాశ్చ భవన్తీ" తి భగవాన్ పతంజలిః. శ్రీవేంకటే
శం శ్రీనివాసం శ్రీవేంకటేశమితి నారాయణాది విశేషశబ్దానాం ప్రద
ర్శనార్థం. "అరాయి కాణే వికటే గిరిం గచ్ఛ" "రయిః కకుద్మాన్
విదధద్వినష్టం" "అంభస్య పారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భు
వి వేంకటాద్రౌ" "వేంకటాద్రిసమస్థానం బ్రహ్మాండే నాస్తి కించన
వేంకటేశసమో దేవో న భూతో న భవిష్యతి" "కలౌ వేంకటనాయ
క" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృత్యుక్త వైభవం. "వేమిత్యఘానాం సంఘాతః
కటస్తద్దాహ ఉచ్యతే" ఇతి వేంకటశబ్దః పౌరాణికైర్నిరుక్తః పాపనా
శక వేంకటగిరిపతిమిత్యర్థః. యథా శారీరకభాష్యే "నిరుపమగుణసిం
ధుర్నిత్యలక్ష్మీసమేతో నిఖిలనిగమవేద్యో నిస్తులో వేంకటేశః, నిజచర
ణసమర్పాసక్త భక్తౌఘరక్షీ నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తిం
వితన్వ" న్నితి భాష్యకారస్స ఏవస్వయమాహ "శ్రుతిశిరసి విదీప్తే బ్ర
హ్మణి శ్రీనివాస" ఇతి భగవద్రామానుజాచార్యైశ్చ వైదికైర్వైఖాన

శేశుని చే ప్రసాదింపబడిన వేదాంతాచార్య సర్వతంత్రస్వతంత్రేత్యాదిబిరుదముల భాసి
ల్లువట్టియు శ్రీనివాసదీక్షితేంద్రులవారికి వందనము చేయుచున్నాను. మంగలాచరణము

శ్రుతి స్మృతి నదీ పూర్ణం శాస్త్ర కల్లోల సంకులం

సైరైర్వైదికేన వైఖానసశాస్త్రస్యానన్యాధీనత్వేన హి తాదృశమహి
మత్త్వం పంచరాత్రశాస్త్రప్రవర్తకైరపి పరమైరాచార్యైః పరత్వే
నోపాస్యత్వం చ నిర్వ్యూఢమితి తత్త్వం, శ్రీశిష్టైస్తు లక్ష్మీనా
రాయణయోర్దాంపత్యస్య నిత్యత్వనిబంధనపరా తయా చ సహాధికా
రాది సముచ్చీయతే. ఆదౌ శ్రీశబ్దస్య సమస్తస్య వా ప్రయోగాద్వర్ణ
గణాదిశుద్ధిః. "దేవతావాచకాశ్శబ్దా యే చ భద్రాదివాచకాః, తే స
ర్వే నైవ నింద్యాస్స్యుర్లిపితో గణతోఽపి చేతి వచనాత్. "అఖిలేశం"
అఖిలశబ్దేన సకలదేశకాలవర్తి కృత్స్నం పదార్థజాతం వివక్షితం భవతి
ఈశో నియంతా. అతో బ్రహ్మాదివ్యావృత్తిః. "అనన్త" మితి "సత్యం
జ్ఞాన మనన్తం బ్ర" హ్మేతి లక్షణవాక్యగత సామాన్య పదమౌపనిష
దాం సద్బ్రహ్మప్రాణాత్మాదిశబ్దానాం ప్రదర్శనార్థం. "ఆద్య" మితి.
"ఆద్యం పురుషం ప్రపద్యే యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురా" ణీత్యు
క్తం. "కారుణ్యవారిధి" మితి "తేషామేవానుకంపార్థమహమజ్ఞాన
జం తమః, నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా, "దదామి
బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే అహం స్మరామి మద్భక్త"
మిత్యాద్యుక్త ప్రకారేణ సాక్షాత్కారవిరోధినివర్తనాదికస్యాస్మిన్నే
వ వహమానత్వాత్. "అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేత ద్వ్రతం
మమ "అప్యహం జీవితం జహ్యా" మిత్యాద్యపి యో వాచయతి కరు
ణా. "అశేషసురైస్సువంద్యం" బ్రహ్మాదీనామపి పూజ్యం "విష్ణుస్స
ర్వేషామధిపతిః పరమః పురాణః" "అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః
పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతా" ఇత్యాది శ్రుతిః. తత్త్వే కిము
ల్పితైర్మనుష్యాదిభిరితి భావః. "వందే" మద్యాజీ మాం నమస్కురు

సమస్తజగత్సృష్టిస్థితిలయకారకుండును అనన్తుండును, ఆద్యుండును, కరుణాసముద్రుం
డును సకలసురాసురవంద్యుండును, అగు శ్రీవేంకటేశ్వరుని భృగ్వత్రి,మరీచి, కశ్యపా

శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ

విష్ణుభక్త్యుదకం శుద్ధం వందే వైఖానసార్ణవమ్.

"పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా" దితి వత్ప్రణామ ఉచ్య
తే. "సమస్తజగతాం" అఖిలభువనానాం అఖిలేశమిత్యస్యైవాయం
ప్రపంచః. స్థితిసృష్టిహేతుం స్థితిః స్థేమా స చాంతర్యామి భగవదవ
తార లోకపాల మన్వాది నృప మాతాపిత్రాచార్యాదిముఖేన క్రియ
మాణా బహుప్రకారా వివక్షితా సృష్టిస్సర్గః. స చ నిత్య నైమిత్తిక
ప్రాకృత రూపః. సృష్టిస్థితీ ప్రలయసముచ్చాయకే. భగవతో జగజ్జన్మ
స్థేమ ప్రలయరచనా కేలిరసకత్వ రూపేణ శబ్దేన పూర్వముపసంగ్ర
హాత్. సముచ్చితః ప్రలయోఽపి నిత్య నైమిత్తిక ప్రాకృతిరూపః. "జ
న్మస్థేమభంగాదిలీల" ఇత్యాదిష్వప్యాదిశబ్దేన "జగదుద్భవస్థితిసంహా
రాన్తః ప్రవేశ నియమనాదిలీలమి"తి భాష్యానురోధాత్సృష్ట్యాద్యాప
యితాన్తః ప్రవేశనియమనాదికస్య వ్యాఖ్యాతృభిస్సంగృహీతత్వాత్.
"సృష్టిస్థితిలయాః" "జగదుద్భవస్థితి ప్రణాశ సంసారవిమోచనాద
యః, జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసమహానందైకహేతవే, "జన్మాద్యస్యయత" ఇ
త్యాదౌ జన్మనః ప్రథమోపాదానదర్శనాదిహ స్థితిస్సృష్టీతి ప్రక్రమభం
గ ఉక్త ప్రపంచనిబంధనః, స్థితికర్తృహరిశరీరకత్వఖ్యాపనపరశ్చ.
ధ్వంసస్య శబ్దతో ఽనుపాదన మమంగల్యశంకాపరం "హేతుం" ని
దానం "వందే జగద్బీజ జనిస్థితినాశహేతు" మితి కేచిత్పఠన్తి. "వం
దేసమస్తజగతాం స్థితిసృష్టిహేతుం వైఖానస" మితి పాఠే సృష్టికర్తా
రం చతుర్ముఖమిత్యర్థః. స్థితి సృష్టిర్వ్యష్టిసృష్టిః. ఆవృత్త్యా క్రియాన్వ
యః. "వైఖానసాన్" వైఖానసశాస్త్రప్రవర్తకాన్ విఖనశ్శిష్యాన్.
"యత్ర వైఖానసా విప్రా యత్ర సన్తి గవాం గణాః యత్ర బిల్వాః
పరాశాశ్చ తత్ర సన్నిహితో హరిః" "మద్భక్తా యత్ర గాయన్తి త
త్ర తిష్ఠామి నారద" ఇత్యాదిస్మరణాద్భగవదేకాంతినామాచార్యాణా

వైఖానసమత ప్రవర్తకా చార్యులను సేవింపుచున్నాను? ౧. శ్రుతిస్మృతులను నగ
చే నిరంతరమును గలమగు చున్న. శాస్త్రిము కల్లోలంబులతో డను విష్ణుభక్తియను దక

దశవిధ హేతు నిరూపణమ్.

సూత్రాణా మన్యశాస్త్రానాం నేత్రం నిస్తిమిరీకృతం

మపి భగవతా సహోపోద్ఘాతం భగవత్సాన్నిధ్య విశేషసంపాదకం. "మునివరాన్" నారాయణపరాయణానామృషీణాం ప్రశ్నమూన్ "నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని" రిత్యధికారిణామాధిరాజేఽభిషిక్తత్వాన్మునేః. "భృగుకశ్యపాదీన్" "పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యదాహ భగవానజః. మహర్షీణాం భృగురహ" మిత్యాదిభిః ప్రతిపాదితవైభవో భృగుః. "కశ్యపః పశ్యకో భవతి. యత్సర్వం పరిపశ్యతీతి సౌక్ష్మ్యా" దిత్యాదిప్రతిపాదిత వైభవః కశ్యపః. ఆదిపద్ధేనాత్రిమరీచ్యాదయో గృహ్యన్తే. అనేన స్తుత్యాత్మకగురూపాసనరూపం మంగలాచరణం చ కృతం భవతి. "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః, "తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా, "దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి త" ఇత్యాదిభిరాచార్యోపసదనస్యాపి భగవత్కటాక్షైకకారణత్వావగమాత్పరబ్రహ్మోపాసనానన్తరం గురూపాసనం యుజ్యతే. "యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ. తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః, ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద. "ఆచార్యదేవో భవ" ఇత్యాద్యాశ్శ్రుతయః. "గురుం ప్రకాశయేద్ధీమా" నిత్యాదిస్స్మృతిః. తథా శిష్టైరభియుక్తైరాచర్యతేఽపి. "నమస్కృత్య హృషీకేశం చరాచరగురుం హరిం మహర్షేః పూజితస్యేహ సర్వలోకైర్మహాత్మనః, ప్రవక్ష్యామి మతం కృత్స్నం వ్యాసస్యామితతేజస" ఇతి భగవన్నారాయణనమనానన్తరం "నమో భగవతే తస్మై వ్యాసాయాఽమితతేజసే, యస్య ప్రసాదాద్వక్ష్యామి నారాయణకథామిమా" మిత్యాచార్యం ప్రణమితి వైశంపాయనః, ౧.

తతో వ్యాఖ్యేయసూత్రమహత్త్వం ప్రశంసతి "శ్రుతిస్మృతిన

బుత్తోడను ఒప్పెడి శ్రీవైఖానసమునియొడి మహత్తరము భగవచ్ఛాస్త్రమును సేవించుచున్నాను. ౨ గౌతమాది మహర్షులచే జెప్పబడిన యితరసూత్రములన్నిటికిని నిష్ప్ర

శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీసై, తాత్పర్య చింతామణౌ

సూత్రాణా ముత్తమం సూత్రం చతుర్వర్గ ఫలప్రదం.

దీపూర్ణా" శ్రుతయస్స్మృతయశ్చ సద్య స్తాభిః పూర్ణార్ణం, శ్రుతీనాం
చైకం గమ్యస్థానం "యథా నద్యస్స్యందమానా స్సముద్రేఽస్తం గ
చ్ఛన్తి నామరూపే విహా" యేతి శ్రుతీనాంస్మృతీనాం స్యందమానా
నాం పర్యవసన్తీనాం తస్మిన్నేవ మహతి శాస్త్రే సమన్వయ ఉచ్యతే.
యథా సరిత్పతౌ నదీనాం, తత్ర చ నామరూపే విజహాతి. అఖండత్వా
త్. "శ్రుతిస్తు వేదో విజ్ఞేయో ధర్మశాస్త్రం తు వై స్మృతిః తే సర్వా
ర్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాం ధర్మో హి నిర్బభౌ", "వేదోఽఖిలో ధర్మమూ
లం" "ధర్మయజ్ఞసమయః ప్రమాణం, వేదాః చే" త్యాదిభిః శ్రుతిస్మృ
త్యో ర్ధర్మప్రభవత్వస్మరణా ద్ధర్మస్య సర్వస్యాప్యాకర శ్శాస్త్రమేతదితి
సూచితం భవతి అర్ణవో హ్యగాధోఽక్షోభ్యశ్చ యః కస్యాం చిన్న
ద్యాం సంగతాయా మసంగతాయాం వా న క్షీయత" ఇతి తత్ర పూ
ర్ణశబ్దో జలనిధేర్నదీమాత్రసాపేక్షత్వం యథా న వక్తి. తథా శ్రుతి
స్మృతిభిర్నదీభిస్సంగతమిత్యాహేతి భావః. "యథా స్సర్వదాఽభిగత
స్సద్భి స్సముద్ర ఇవ సింధుభి" రితి. "శాస్త్రకల్లోలసంకులం శాస్త్రం
వ్యాకరణాది. "పురాణ న్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాంగమిశ్రితాః
వేదా స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశే" తి యాజ్ఞవల్క్యోక్త
పురాణాదీనాం చతుర్దశానాం విద్యానాం పురుషార్థసాధనానాం స్థాన
త్వేనోక్తత్వా చ్ఛ్రుతిస్మృతిభిన్నానా మన్యేషాం సంగ్రాహక శ్శాస్త్ర
శబ్దః "షడంగో వేద" ఇత్యాపస్తంబస్మరణా చ్ఛిక్షాదిభిరుక్తస్యైవ
వేదత్వాంగీకారే తదన్యేషాం పురాణాన్వీక్షిక్యాదీనాం వా సంగ్రాహ
కో బోధ్యః. తథా శాస్త్రాంతరోక్తా శ్చతుష్షష్టికలాశ్చ సంగృహీతుము
చితాః. శాస్త్రైః కల్లోలైర్మహోర్మిభి స్సంకులం సంకీర్ణం మారు

తిబద్ధ ప్రకాశమగు నేత్రమువంటిదై చతుర్వర్గఫలప్రదంబగునట్టి సర్వసూత్రోత్తమంబ
గు శ్రీవైఖానససూత్రమును సేవించు చున్నాను. 3 శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదులచే

శ్రుతి స్మృతీతిహాసాద్యైః ప్రతిపాదిత వైభవాం

తోద్ధూత మార్ణవమేన జలం వీచికా శబ్దాభిలక్ష్యం యథా హ్యన్తరోపగ్ర
హాదితి ప్రకృతేఽనేన వైఖానసశాస్త్రస్యేతరశాస్త్రప్రభవత్వమేవో
చ్యత ఇతి భావః "సంకీర్ణే సంకులాకీర్ణే" "మహాతూర్మ్యుల్లోలకల్లోలా" ఇతి
కోశః. "విష్ణుభక్త్యుదకం" విష్ణౌ భక్తి ర్విష్ణోర్భక్తిర్వా ఉదకం. అర్ణవే
సర్వదా ప్రతిష్ఠితం నదీభిరసంఖ్యాభిర్నిరంతరం పతమానాభిరుదూఢా
కల్లోలైరుద్భ్రాన్తైర్గభీరీకృతం చోదకం విష్ణుభక్త్యాఖ్య ముచ్యతే. భ
క్తిర్భజనమారాధనం "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమ
స్కు"రిత్యాదౌ భక్తికృత్యస్యోపాసనస్వేష్టం వ్యాఖ్యాతత్వాత్. తస్యై
వ సమారాధనస్య అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా
సర్వదేవార్చా భవతి "తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే"
ఇత్యాదిభిస్సూత్రే భగవతైవోక్తత్వాచ్చ. న కేవలం పరాభిమతా
శేముషీ మాత్రప్రాయా సా చ భక్తిర్విష్ణౌ క్రియమాణా విశిష్యతే, వి
ద్యానాముత్తమా చ విద్యా సంపద్యమానా దృశ్యతే. యథా హో
త్తమాం బ్రహ్మవిద్యాం తాం భగవాన్ భాష్యకారః. "శుద్ధం" తూరవ
ర్జితం, నిత్యే నిర్దోషే చ శాస్త్రే భ్రమవిప్రలంభాద్యసంభవాన్నిర్దు
ష్టం అత్యుత్తమం "వందే" ప్రహ్వీభావవాచకశ్శబ్దః. "వైఖానసార్ణవం"
వైఖానసశాస్త్రమర్ణవమివేతి సర్వత్రరూపకం. "యథా రత్నాని
జలధే రసంఖ్యేయాని పుత్ర" కేతి స్మృతేః సద్విషయాణాం మాలవాల
త్వం తేషాం మహార్ణవ ఇవాఽయమేకాశ్రయ ఇతి చ సిద్ధం. ఉపబృం
హితశ్చాయమర్థస్స్పష్టం శ్రూయతే సీతోపనిషది, యథా:— హారే
ర్బ్రహ్మనాదః. తన్నాదాద్బిందుః. బిందోరోంకారః, ఓంకారాత్పరతో
రామ వైఖానసపర్వతః తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభి ర్బహుశాఖా భ

ప్రతి పాదింపబడిన వైభవ విశేషముగలట్టియు పరమాత్మపరంబగునట్టియు నుత్కృష్ట
వైభవముగలట్టి ను వైఖానససూత్రోపనిషత్తును నిరంతరము సేవించుచున్నాను. ॥

వన్తి. తత్త్రయీమయగ్ం సర్వార్థదర్శనం ఋగ్యజుస్సామరూపత్వాత్త
త్రయీతి పరికీర్తితా. కార్యసిద్ధేన చతుర్ధా పరికీర్తితా ఋచో య
జూంషి సామాన్యథర్వాంగిరసస్తథా చతుర్హోతృప్రధానత్వా
ల్లింగాదిత్రితయం త్రయీ, అథర్వాంగిరసం రూపం సామఋగ్యజురా
త్మకం, తదాదిశంత్యభిచారసామాన్యేన పృథక్పృథక్, ఏకవింశతి
శాఖాయామృగ్వేదః పరికీర్తితః. శతం చ నవ శాఖాస్సుర్యజుషామేవ
జన్మనాం. సామ్నస్సహస్రశాఖాస్స్యుః పంచశాఖా అథర్వణః. వైఖాన
సమతస్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖాన
సమతః పరం కల్పో వ్యాకరణం శిక్షా నిరుక్తం జ్యోతిషం ఛందః ఏ
తాని షడంగాని వేదాంశమయనం చైవ మీమాంసాన్యాయవిస్తరః.
ధర్మజ్ఞసేవితార్థం చ వేదవేదోధికం తథా, నిబంధాస్సర్వశాఖానాం
సమయాచారసంగతిః, ధర్మశాస్త్రం మహర్షీణామంతః కరణసంభృ
తం ఇతిహాసపురాణాఖ్యముపాంగశ్చ ప్రకీర్తితః. వాస్తువేదో ధనుర్వే
దో గాంధర్వశ్చ తథా మునే. ఆయుర్వేదశ్చ పంచైతే ఉపవేదాః ప్ర
కీర్తితాః. దండో నీతిశ్చ వార్తా చ విద్యా వాయుజయః పరః ఏకవింశ
తిభేదోఽయం స్వప్రకాశః ప్రకీర్తితః, వైఖానసఋషేః పూర్వాం విష్ణో
ర్వాణీ సముద్భవేత్. త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య ఇత్థం దేహీ విజృంభ
తే. విశేషఖనాజ్జాతో యస్తత్త్వపరిచింతనాత్. సంఖ్యారూపేణ సం
కల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా. ఉదితో యాదృశః పూర్వం తాదృశం
శృణు మేఽఖిల"మిత్యాది. అస్యార్థస్త్వస్మదీయే సీతోపనిషద్వ్యాఖ్యా
నే ద్రష్టవ్యః. ౨.

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

ప్రతిజ్ఞా

శ్రీమత్కౌశిక గోత్రేణ గోవిందాచార్యసూనునా

శాస్త్రవందనానన్తరం శ్రీసూత్రం ప్రస్తౌతి "సూత్రాణామితి." సూత్రాణాం కల్పసూత్రాణాం గౌతమీయాదీనాం, ప్రతిశాఖం శాఖాన్తరాధీతేన న్యాయప్రాప్తేన చాఙ్గకలాపేనోపేతస్య కర్మణః ప్రయోగకల్పనమోపస్కురుత ఇతి కల్పశబ్దో వ్యాఖ్యాతః. వేదస్యాంగసంస్తవాదుపకారకత్వాచ్చాంగత్వం సిద్ధ్యతి "ముఖం వ్యాకరణం తస్య జ్యోతిషం నేత్రముచ్యతే. నిరుక్తం శ్రోత్రముద్దిష్టం ఛందసాం విచితిః పదే. శిక్షా ఘ్రాణం తు వేదస్య హస్తౌ కల్పాన్ ప్రచక్షత" ఇతి స్మృతిః "అన్యేషాం" ఇతరైస్సూత్రకారైర్బోధాయనాదిభిః ప్రణీతానాం. సూత్రకారాస్సూత్రాణి చాష్టాదశ "త్వాపస్తంబీయ" త్యాదినా ఆగ్నివైశ్యసూత్రే పరిగణితాని తచ్చ పరిగణనముపలక్షణం వేత్యాదివిచారస్త్వస్మదీయానందసంహితావ్యాఖ్యాయాం ద్రష్టవ్యః. "నేత్రం నిస్తిమిరీకృతం" అన్యేషాం సూత్రకారాణాం యదిదం ప్రకృతం సూత్రం నిస్తిమిరీకృతం, నిష్ప్రతిబంధప్రకాశం నేత్రం తత్సదృశం భవతి. అనేనైవ హి సూత్రేణ సూత్రాంతరప్రబంధార్థస్సర్వమపి ధర్మజాతం పశ్యన్తి జానన్తి. "ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః" ఇతివన్మహాత్మానో గ్రంథరూపేణానుగృహ్ణన్తి. తం చ గ్రంథం "విద్వాంసః పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషా, శ్రుతయో జ్ఞానం. శాస్త్రం చ జ్ఞాన" మిత్యాది స్మృతేశ్చ "నేత్రం యచ్చ స్థిరీకృత"మితి పాఠే "నేత్రం స్యాత్ప్రగ్రహేఽపి" చేతి కోశోక్తప్రగ్రహేణైవాస్య సూత్రాణాం ప్రవర్తకం, యచ్చాపి స్థిరీకృతం సర్వైర్వస్తధైకకంఠ్యేన రాద్ధాన్తితమిత్యర్థః. ఇత్థం శ్లోకార్థమానన్ద

ఆ భగవానునిచే నీయబడిన వేదాంతాచార్యవర్య బిరుదము గలట్టియు, శ్రుతి స్మృ

శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ

శ్రీవేంకటేశపాదాబ్జ సపర్యాను రతాత్మనా.

సంహితాయా ముత్తరపక్షపాఠసహితం దృశ్యతే. అత ఏవ సూత్రా
ణాముత్తమం సూత్రమిత్యుత్తరార్ధమారభ్యతే. "సూత్రాణాం" ఉక్తా
నాం వైచిత్ర్యార్థం పృథగుక్తిః. "ఉత్తమం" వక్ష్యమాణైర్హేతుభిర్న
ఘాయథ మితరేషాం సంగ్రాహకైశ్చ దశభిరధ్యాహృతముపజీవకం చ
"సూత్రం" "అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతో ముఖం అస్తోభ మ
నవద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదో విదు" రిత్యాద్యుక్తలక్షణం, "చతుర్వ
ర్గ ఫలప్రదం" త్రివర్గః ధర్మకామార్థైశ్చతుర్వర్గ స్సమోక్షై"రితి
కోశా ద్ధర్మార్థ కామ మోక్షార్థప్రతిపాదకం, అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస
సాధన వేద వేదాన్త స్వరూపత్వా భ్యుపగమాదస్యేతి భావః. పూర్వ
శ్లోకస్థేన వందే ఇత్యనేనాఽన్వయః. ౩.

ఆదరాతిశయాత్తదేవ సూత్రం నిశ్శ్రేయససాధక ముపనిషత్ప్రా
యం స్తౌతి శ్రుతీతి. "శ్రుతిస్మృతీతిహాసాద్యైః ప్రతిపాదిత వైభవాం"
"వైఖానసం పూర్వేహ్ని త్వామ భవ"తీత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదనం,
"కాలపక్వ స్స్వయం శీర్ణై ర్వైఖానసమతే స్థిత" ఇత్యాది స్మృతి
ప్రతిపాదనం, "వైఖానసాః కథం బ్రూయుః కథం వా పంచరాత్రిణః,
అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనా" ఇత్యాదీతిహాస ప్ర
తిపాదనం, ఆదిశబ్దేన పంచరాత్ర పురాణ కావ్య నిబంధానామో గ్ర
హ్యన్తే. యథా "తతో వైఖానసం మార్గమాస్థిత స్సహ లక్ష్మణ" ఇ
త్యాది కావ్యం. "విద్ధి వైఖానసే దత్తమక్షయ్యఫలద"మితి పురాణం,
"వైఖానసేన విధినాపూజయేత్పురుషోత్తమ"మితి పంచరాత్రం, "వైఖా
నసం కిమనయా వ్రత మాప్రదానాత్" "వైఖానసాశ్రితతరూణి తపోన

తి పురాణముల యొక్కయు అష్టాదశ సూత్రముల యొక్కయు మార్గము ననుసరిం

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

దశవిధ హేతు నిరూపణ ప్రతిజ్ఞా.

అథాఽస్య శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్య చింతామణేః విద్వ

ఇతి దిశి దిశి ప్రతీతోఽభవత్. ౨౧. అతిశ్రీయుక్ శ్రీనివాసారాధనరతి
మనవరతం సాధవః, బిభ్యతి స్మ తస్మాత్తేసరిణ ఇవ కుశృంగో హరిణ ఇవ
సర్వే. అకుర్వన్నంజలిం తస్మై పతంజలి రయమితి శాబ్దికాః, ప్రాశం
సిషుః కణాద ఇతి నైయాయికాః, మేనిరే జైమినిరితి మీమాంసకాః,
ఆరాధయన్ బాదరాయణ ఇతి వేదాంతినః, మేనిరే వరాహమిహిర
ఇతి జ్యోతిర్విదః, అవన్దన్త విఖనా ఇతి వైఖానసాః, అంచంతి స్మ విరిం
చ ఇతి వైదికాః. మన్వతే స్మ మనురితి మనుజాఽగ్రపాః, అనయన్తి స్మ
వాల్మీకిరితి కవయః. ఆరాత్సు ర్నారద ఇతి నారాయణపరాః, అస్తువన్న
న్తగుణ ఇతి పరమైకాంతినః, అభిజగ్ము ర్బాహట ఇతి చికిత్సాపట
వః అవందిషు రగస్త్య ఇతి మాంత్రికాః, తుష్టువు స్త్వష్టేతి శిల్పినః,
ప్రశశంసు ర్భరత ఇతి నృత్తవిద్యారతాః, ఉపావాత్సు ర్వాత్స్యాయన
ఇతి భోగినః, అచిత్రీయన్త చిత్రాంగద ఇతి గాయకాః, అశుశ్రూషన్త
సూత ఇతి పౌరాణికాః, అశ్లాఘన్త శుక ఇతి వశినః, ఆహ్లాదయన్ కా
లిదాస ఇత్యాలంకారికాః, అయాచన్త సన్తాన ఇతి యాచకాః. ౨౨.
అథ తస్య కృతీరుపలభ్య దర్శయామః. వ్యాఖ్యాం వాల్మీకస్య శ్రీమద్రా
మాయణస్య ప్రాణైషీత్. యస్యాం దృష్టాయాం జ్ఞాయేత తస్య సర్వ
విద్యానైపుణీ. విశేషేణాలంకారనూఢాలంకారమహిత్వం యద్యపి
స్తోత్రం "నావల్ పాక" పర్యన్తప్రదేశేఽన్తర్హితా కస్యచిద్వైష్ణ
వస్య శ్రుతివసథే. తథాపి తన్ముఖానవగచ్ఛామ స్తదీయ చాతురీం, హన్త
రే బహుశ్చండితమగ్న్యా స్సర్వసహృదయజనైనాస్వాద్యం వస్తు నిరూప
రత్నా

స్తుణ జెంది వృద్ధిజెంగటకై స్మృత్యాచార సిద్ధంబగు నిష్ట దేవతయగు శ్రీవేంక
త్రము సర్వ

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

పరిసమాప్తి ప్రచయోగమనార్థం స్మృత్యాచారసిద్ధేష్ట దేవతా

స్తి. ౨౩. అథ శ్రౌతవిషయ ప్రాయశ్చిత్తవిధాయక గ్రంథస్తేన విరచిత
ఇత్యవగచ్ఛామః, స హి "శ్రీనివాసదీక్షితీయ" ఇతి శ్రౌతపరైరుచ్యతే
యత్ర తేన స్వస్య సర్వశ్రౌతపరిజ్ఞానం ప్రకాశితం. ౨౪. అథ స తిథిని
ర్ణయకారికాం కృతవాన్. యత్ర తదీయగణితజ్ఞరత్నతా విజ్ఞాయతే,
సా హ్యధునికైః సాధుభిర్ముద్రితా చరతి. ౨౫. విపశ్చిదేష నిదధే వేదాం
తసూత్రభాష్యం యల్లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్య మస్తీతి చిరాద్విద్వత్క
ర్ణామవతీర్ణమపి నోపలేభే, తద్ధి సాంప్రత మస్మాభిః కృచ్ఛ్రేణోపలబ్ధం
ముద్రితం చ యత్ఖలు నాతివిస్తృతం నాతిసంక్షిప్తం చ తచ్చ భాష్యం
యథామత్యస్మాభిర్ద్రవిడభాష్యేన వ్యాఖ్యానభూషితం యస్మిన్ శ్రీవైఖాన
సభగవచ్ఛాస్త్రనిధయో లక్ష్మీవిశిష్టః పరమాత్మా నారాయణో భక్త్యా
ధ్యానజపహోమోపస్కృతేనార్చనేన సముపాస్యః, తథావిధో
పాసనమేవామోదాది భగవల్లోకేషు వైకుంఠావాప్తిరూప సాయుజ్యో
పాయ ఇతి నిరణాయి. తత్ర విషయే బహూని శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రమా
ణాన్యుదాహృతాని. ౨౬. అథ శ్రీవైఖానస ప్రసిద్ధపారమాత్మికోపని
షద్భాష్యం తేన భాష్యకారేణ ప్రణీతం, యత్ర లక్ష్మీనారాయణయోః
పారమ్యం లక్ష్మ్యాః పురుషకారత్వం భరన్యాసాదికం చ నిరూపితం త
దంతే ప్రసంగేన వైఖానసమహిమమంజరీ రచితా. ౨౭. అథ స వ్యా
చఖ్యౌ విస్తరేణ శ్రీవైఖానససూత్రం యత్ర తస్య సమస్తవేదార్థవేది
తా సర్వస్మృతిజ్ఞతా, అష్టాదశసూత్రనిష్ణాతత్వం, ధర్మశాస్త్రమర్మజ్ఞ
తా, అన్యచ్చ పాండిత్యం ప్రకటీభవతి. తత్రోక్తా దశభిర్హేతుభిః "వైఖా
ఖానస సూత్రస్య సర్వసూత్రోత్కృష్టత్వం తత్సూత్రిణాం తపోధన

టీక నమస్కార శ్లోకము మంగలాచరణంబుజేసి యావల సత్యము ననుసరిం

శ్రీవేఙ్కటేశ నమస్కారరూప మఙ్గలాచరణానన్తరం సత్యా

హ్మణోత్కృష్టత్వం చ సప్రమాణం ప్రదర్శితం. స సూత్రవ్యాఖ్యానగ్రం
థస్త్రిశతాబ్దేభ్యః పూర్వం తాలపత్రేషు లిఖిత ఉపలబ్ధః. తస్య
జీర్ణతయా...వ్యతీతేనాస్యే దిత్యనుమీయతే, తస్మిన్ క్వచిత్క్వచి
త్పంక్తిషు వర్ణానాం లుప్తానాం లేఖనాయావకాశో దత్తో దృశ్యతే
తేన తన్మాతృకాభూతకోశస్య చిరంతనతయా జీర్ణతా స్యాత్. లుప్తా
నామక్షరాణామవకాశ ఇతి జానీమః. తన్మాతృకాభూత కోశలేఖనం
నా కదా వా? ఏవం పంచసప్తశత్యావత్సరేభ్యః పూర్వం తద్వ్యా
ఖ్యానం ప్రణీతమితి తద్గ్రంథాదవగమ్యతే. ౨౮. కిం చ. ౨౯. శ్రీమ
ద్వేంకటనాథవేదాన్తదేశిక స్తదనన్తరకాలేఽభిజాత ఇతి జ్ఞాయ
యతే. కుత ఇతి చేత్. తేన మహాత్మా సజ్జనసంభవాఖ్యో గ్రంథః ప్రణీ
తోఽస్మత్సకాశేఽద్యాపి చ వర్తతే. యత్ర శ్రీవైఖానసోత్పత్తిప్రకా
రస్తన్మహిమా చ దరీదృశ్యతే తత్ర స సర్వోఽపి తస్య యన్మార్గం
సమాసీత్, తతోఽరుణాః కేతవో వాతరశనాః ఋషయ ఉదతిష్ఠన్
యే నఖాః, తే వైఖానసా ఇతి శ్రుతేరన్యైః ప్రాక్తనైరుక్తమర్థం విలి
ఖ్య తత్రాఽపరితుష్టస్సన్ తత "స్వజన గృహీతార్థస్తు" ఇత్యారభ్య
శ్రీ శ్రీనివాసమఖి వేదాన్త దేశికేన మహిమమఞ్జర్యాదౌ వర్ణితో
యోఽర్థస్తం విలిఖ్య పరితుతోష (కించిద్గద్యాంతత్రలుప్యతే) ౩౦. అథ
దీక్షితవర్యేణ వైఖానససూత్రస్య వ్యాఖ్యా సంగ్రహరత్నమితి కశ్చిద్గ్రం
థో రచితోఽస్తి. తత్ర కశ్చిద్భాగోఽస్మత్కులమహత్తరైర్లిఖితో వర్త
తే. ౩౧. అథ శ్రీవైఖానసమహిమాన మజానతాం మూఢానాం కే
షాంచిత్పాంచరాత్రిణాం వాఙ్ముద్రణాయ న హి నిందాన్యాయమనుస్మృ
త్య శ్రుతిస్మృతిపురాణాదివచనైః పాంచరాత్రస్యాఽవైదికత్వ ప్రతిపాద
కేబహవో గ్రంథాస్తైర ప్రణీతాస్తథా శ్రీవైఖానసస్య పరమవైదిక
రత్న

...ణ విశిష్టుండును, పరంబ్రహ్మము గు శ్రీమన్నారాయణుని మానస సంభవుం

త్వాది సమస్తకల్యాణగుణవిశిష్టాత్ పరబ్రహ్మణః శ్రీమన్నా

త్వ ప్రతిపాదకాశ్చ. ౩౨. కించ ౩౩. శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్ర విషయాశ్చ సముత్పాదితాః. ౩౪. అథ వా సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీ వేంకటేశాంశసంభూతస్య కిమిదం గ్రంథకరణమాశ్చర్యం? ౩౫. తదీయమాశ్చర్యమహదానం తు యథావిదితం కించిల్లిఖామః. ౩౬. స పంచమే వయస్యేవోపనీతః ప్రథమం నిత్యసన్నిధిం శ్రీ వేంకటేశసన్నిధిమారాద్ధుమారాధనరాద్ధాన్తవేదీ సాక్షాత్పిత్రా ప్రాంశుం పరమపురుషముపకంఠే పుష్పమాలికాం ధారయితుమశక్నువాన "స్తాత విన" మిత్యబ్రవీత్. ౩౭. స్వారాధక వత్సలో వినీతవత్సలక్ష్మీవల్లభో "వత్స మాలాం ధారయ, రయా" దితి వ్యనంసీత్. ౩౮. ఏవం ధృతమాలం తమాలశోభం వైఖానసకులదైవతం ముదైవతం నిషేవ్య సేవాపరాః పరమాశ్చర్య సముద్రే న్యమజ్జన్. ౩౯. అన్యదినం, అఘటితఘటనపటు స్సవటుర్ఘటితకవాటం కవాటవక్షసే శ్రీవత్సలక్ష్మణే మహాహవిర్న్య వేదయత్. తస్మిన్ పరమాత్మని యథాపురం పురతో నిహితహవిశ్చక్షుషా పరిగృహ్య సుహితేఽపి మహితస్పృహి తత్రాఽపరితోషాత్పున "స్తాత భవతా సర్వమిదం భోక్తవ్య" మితి తముక్తవాన్. ౪౦. స భక్తపరాధీన స్తదుక్తిసంసక్త హృదయో దయాలుః కించిత్పావశేషం శేషాద్రిపతిర్బుభుజే. అవశిష్టం సలక్ష్మీవిశిష్ట శ్శిష్టం తమభోజయత్. ౪౧. అథ సముద్ఘాటితే కవాటే శుభా జనా భాజనేషు భగవత్పరివారభూత దేవనివేదనాయ కేవలమనవశేషితం హవిరాలోక్య కృతాహారతయా పుష్టోదరం సాదరం తం శుభచరితం నిరీక్ష్య "ఆయుష్మన్, కిమిదం హవి స్త్వయైవ భుక్త" మిత్యప్రాక్షుః. ౪౨. ఆహ చ స మహాన్ "తాతేన చే"తి తదా విస్మితా జనా స్తదవశిష్టస్య హవిషః పరివారేభ్యో నిగా నే సంశయమాపన్నాః పన్నగపతినగపతిం దధ్యుః. తదానీముద్దృ

డగు శ్రీవిఖనోముని శబ్దబ్రహ్మవ్యాసుడగు చతుర్ముఖ బ్రహ్మచే జెప్పబడిన శ్రీవైఖానసరిం

దశవిధ హేతు నిరూపణమ్.

రాయ ఇదమశ్విన్నేవ విభవశబ్దవాచ్యేన చతుర్ముఖబ్రహ్మణా

త కాచిద్విగ్రహాయుస్థలే వార్తా (పన్నగపతిరగపతిః. గరుడాచలపతి శ్రీని
వాసః) ౨౩. "త్వధ్యం వదతి వత్సః. మయా వాత్సల్యాద్యత్తే యథా
భుక్తమిదం, అథ మద్వచనాదరేణ వత్సేన చ తథా. శిష్టమిదం నిస్సా
శయం దేవేభ్యో నివేద్యతామితః పరం చ మయా దృగ్భాగ్యం స్వీకృతే
హవిషి ఘటితే కవాటే సన్నిహిత ఏవ వైఖానసైరర్చకైస్సితం భోక్తవ్యం
అహం హి భక్తైరర్పితం హవిః ప్రథమం చక్షుషా పరిగృహ్య పశ్చాద
చ్చకరసనా మధిష్ఠితో భునజ్మి. తదనంతరం మత్పరివారభూతేభ్యో దేవే
భ్యో నివేద్యతామస్మిన్మమ నిర్దేశే యో విఘాతం కరిష్యతి స మే ద్రో
గ్ధా స్యా"దితి. ౨౪. ఇత్థం భగవదాజ్ఞాం విజ్ఞాయ విజ్ఞాస్సమయమ్యాత్ తతః
ప్రభృతి ప్రవృత్తోఽయం భగవదాజ్ఞాకల్పిత స్సదాచారస్సాంప్రతి మన్యా
చర్యతే శ్రూయతే చాయమాచారో న యుక్త ఇతి మత్వా కశ్చిత్పం
డితంమన్య ఏవం నిరుధ్య కదాఽపి భగవతః క్రోధవిషయోఽభూదితి.
౨౫. ఏవంవిధాస్తస్య వృత్తాన్తా బహవో గతాః కిమనేకేనేతి విరమ్యతే.
౨౬. అఖండయదయం పండితమండలీమండనభూతః పాషండమతం,
సౌగతమసౌ గతప్రపమశమయత్. అసాధయదసావసాధుమతధ్వంసీ
భగవద్విగ్రహారాధనం మోక్షసాధనమితి. అబోధయద్వైదికేన విధి
నాఽర్చనం సజ్జనకార్యమితి. ప్రాచీకశత్కేశవ ఏవ జగత్కారణమితి.
ఖ్యాపయతి స్మ వైఖానససూత్రం వైఖానసపరనామక నారాయణప్రవ
ర్తితమితి. శ్రీవైఖానససూత్రవిహిత విష్ణుబలికర్మసిద్ధ చక్రాంకనప్రపదనా
ద్వైదికా వైఖానసా ఆదివైష్ణవా గర్భవైష్ణవాః స్వసూత్రవిహిత
సంస్కారప్రాప్తవైష్ణవతయా నిసర్గవైష్ణవా అతఏవ తత్సూత్రిణస్స
ర్వే భగవదేకపరా దృశ్యన్త ఇతి శ్రుంగగ్రాహికయా ప్రాదర్శయత్
౨౭. ఇత్యాది.

త్రము సర్వసూత్ర మైనదనుటకును, తత్సాంగోక్త ధర్మగ్రహాలు సర్వజనోత్కృష్టే

ప్రణీతస్య వైఖానససూత్రస్య సర్వసూత్రోత్తమత్వే హేతూ:

అధునికై ర్వైమర్శకై ర్వివిధసాచారసందర్భేషు కేరలపాండ్యమండలయో ర్భగవన్మఖరాజస్య గ్రంథాన్తరాణ్యుపలబ్ధానీతి తత్ర గీతాభాష్యస్య కోఽపి వివృతిర్విరచ్యతే తత్రత్యైరితి చావగచ్ఛామః. "అత్ర త్రింశత్యుత్తర, త్రింశత్యుత్తర పాఠయో రద్యాపి విశేష నే విమృశ్యతాం, పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యస్య వ్యాఖ్యానపీఠికాయాముత్తరః పాఠ ఏవ పరిదృశ్యతే. తత్ర భూయో విమర్శోఽస్మదపేక్షయా శిష్యత ఏవేతి సహృదయానేవ తన్నిర్ణయే ప్రమాణయామీత్యలం. "శ్రీగోవిందార్య సూనునా, సహర్యానిరతాత్మనా, శ్రీనివాసాఖ్య యజ్వనా" ఇత్యపి పాఠాన్తరం. శ్రుతిస్మృతిపురాణాదీత్యాదిశబ్దేనేతిహాసాగమయో గృహ్యేతే శ్రుత్యాదీనాం సూత్రాణాం చ మార్గమనుసరతీతి తథోక్తిః. సజాతీయత్వేనైకకర్తృకత్వాద్యూఢత్వేన శ్రుత్యాదిభ్యస్సూత్రాణాం పృథగ్గ్రహణం. ప్రక్రియాయాః పరస్పరం భిన్నత్వేఽపి ప్రమేయస్య ప్రమాణస్య వా సర్వేషాం సమనియతత్వస్వారస్యాచ్చ పూర్వాచార్యేత్యాదినా "నాఽహం స్వోత్ప్రేక్షితేన మతాంతరేణ వ్యాఖ్యాస్యామీతి స్వస్మిన్ స్వాతంత్ర్యం పరిహరన్ సంప్రదాయజ్ఞానేవ ప్రమాణయతీతి జ్ఞాప్యతే. వైఖానసస్య విఖనసా ప్రణీతస్య సూత్రస్య ద్వాత్రింశత్ప్రశ్నాత్మకస్య కృత్స్నస్య సూత్రరత్నస్య, తచ్చ సూత్రం స్మార్త ధర్మ శ్రౌత శుల్బాదినామభిర్బహుధా ప్రతిపాద్య విషయభేదేన విభక్తం సర్వైర్వ్యవహ్రియతే. కించ మూలమంత్రక్రమేణ తద్జ్ఞాపకైరష్టభిః ప్రశ్నైర్మంత్రభాగః ప్రణీయ చరమశ్లోకజ్ఞాపకైః ద్వావింశతిభిః ప్రశ్నైః కల్పసూత్రం ప్రణీనాయ భగవానితి ప్రాచామభియుక్తానాం సంజీవ [illegible] యారనాస్యం సంగృహీతం సంజీవ [illegible]. [illegible] జ్ఞాప్యముచ్యమానమేవార్థం [illegible]. సమీచీనం.

తము లనుటకును, పాంచరాత్రికముగ [illegible] నాదియందు పది విధములగు [illegible]

శ్రౌతస్మార్త ధర్మానుష్ఠానానామపి సర్వోత్కృష్టత్వే చ దశవిధహేతవో నిరూప్యన్తే. యథా.

తస్మాత్ విస్తరేణాఽనపేక్షితస్థలే సంక్షేపేణ చేత్యర్థః. సా చ వ్యాఖ్యా తాత్పర్యచింతామణ్యాఖ్యే త్వత్రగద్యే ప్రతిదిశ్యతే. "పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తి ర్విగ్రహో వాక్యయోజనా, ఆక్షేపస్య సమాధానం వ్యాఖ్యానం పంచలక్షణ" మిత్యుచ్యతే. ప్రకాశ్యతే నిరవద్య ప్రఖ్యాప్యతే. ఉద్దృష్టిరసనాయ, సుదృగ్వ్యాసాయ చేతి భావః. ౭,

ప్రాసంగికం పరికలయ్య దశవిధహేతునిరూపణాయ ప్రతిజానీతేఽనేతి శ్రీవైఖానసగూఢార్థతాత్పర్యచింతామణిరిత్యుక్తవ్యాఖ్యాయా నామ తాత్పర్యస్య స్వప్రబోధనస్యార్థః. సత్యత్వేత్యాదిశబ్దైః జ్ఞానాఽనన్తత్వాదయో గృహ్యన్తే. సత్యత్వాదయస్సమస్తకల్యాణగుణాః. కల్యాణగుణప్రపంచనే కో వా ప్రభవతి? "మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిందగుణక్షయాత్" ఇత్యాది "చతుర్ముఖాయుర్యది కోటివక్త్రైః వర్షాయుతైర్యస్య గుణా న శక్యాః" స్మరణాదేకైవ సమస్తశబ్దైవ సదృశా స్సంగృహీతా వేదితవ్యాః, తానేవ గుణాన్స్మరన్ స్తుత్యే యామునమునిః. "వశీ వదాన్యో గుణవానృజుశ్శుచిర్మృదుర్దయాలుర్మధురస్స్థిరస్సమః, కృతీ కృతజ్ఞస్త్వమసి స్వభావతః సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిః" ఇతి. తథా గద్యత్రయే రామానుజమునిః. "స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజస్సౌశీల్యవాత్సల్యమార్దవార్జవసౌహార్దసామ్యకారుణ్యమాధుర్యగాంభీర్యౌదార్యచాతుర్యస్థైర్యధైర్యశౌర్యపరాక్రమసత్యకామసత్యసంకల్పకృతిత్వకృతజ్ఞతాద్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణౌఘమహార్ణవ" వేతి. ఆదిశబ్దేనాఽత్రాప్య

పించుచున్నాను.

దశవిధ హేతవః.

(ప్రథమ) అఖిలజగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్. ౧.

నృశంస్యాదీనాం ప్రసిద్ధసద్గుణానాం సంగ్రహో వా వ్యాఖ్యాతః. పరం బ్రహ్మశబ్దా విష్ణురితి "శ్రీమన్నారాయణా"దితి "ఉత్పన్నేన" విశేషణవాన్మనసాఽవిభూతేన, "విఖనస శబ్దవాచ్యేన చతుర్ముఖబ్రహ్మణా" "ధాతా విఖనసో నామ్నా స ఆసీదంబుజ" ఇతి పంచరాత్రే. "ప్రణీతస్య ప్రాకాశ్యా నీతస్య, "సూత్రం కురు మహాప్రాజ్ఞ" యేతి స్మృతేర్భగవత్సూత్రకారిత్వే వ్యవహారః. "నిరూప్యన్తే పరూపణాం ప్రమాణోపన్యాసపూర్వకం ప్రవర్తనం. "సర్వోత్తమత్వాదేతత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతౄణామపి సర్వోత్కృష్టత్వం చ దశవిధహేతుభిః నిరూప్యన్తే" ఇతి కేచిత్పరన్తి.

తత్ప్రకారమేవ ప్రదర్శయతి యథేతి.

తత్రాదౌ హేతూనామనుక్రమఃఖ్యాప్యతే యథేతి:- వేదోక్తానతాం కుశాగ్రీయాణాం ప్రవృత్తౌ గ్రంథగౌరవస్య నిదానత్వాత్తస్య చ వక్తృవైలక్షణ్య సంపాద్యత్వాచ్చ ప్రథమం తస్య సూత్రస్య విఖనసా చతుర్ముఖేన బ్రహ్మణా ప్రణీతత్వమాహాఽఖిలేతి. తదర్థలాభాయాఽఖిలజగత్కారణభూతేతి ఇతి విశేషణం. కారణం సృష్టిహేతుః. నహి జగతాం స్రష్టా వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిమాన్ భవతీతి తస్యాప్తతమత్వమనేనోక్తం భవతి. ప్రబంధుర్మహత్త్వం హి ప్రేక్షావత్ప్రరోచకం గ్రథ్నన్తి వృద్ధాః. యథా "అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా. ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాః ప్రసూతయః," ఇతి

(మొదటిహేతువు.) సమస్తజగత్తులకు కారణుండగు విఖనస బ్రహ్మచే ప్ర

(ద్వితీయః) సర్వసూత్రాణా మాదిమత్వాత్. ౨

నిత్యనిర్దోషే వేదే; "యద్వేద ముక్తవాన్ శాస్త్రం ప్రాహ పృష్టో ముని ర్మయా, తదేవం యామునమప్యద్య మత్సకాశా న్నిబోధత" "యః కశ్చిత్ కస్యచి ద్ధర్మో మనునా పరికీర్తితః, స సర్వోఽభిహితో వేదే సర్వజ్ఞానమయో హి సః" ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే. "పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తా నారాయణ స్స్వయ" మితి పంచరాత్రే శాస్త్రే "మిథిలాస్థస్స యోగీన్ద్రః క్షణం ధ్యాత్వాఽబ్రవీ న్మునీ"నితి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ, "శివభట్టసుతో ధీమాన్" ఇతి గ్రంథాన్తరే చేత్యాది ప్రణీతం గ్రథితం. ౧.

అథ "ఋషిం ప్రసూతం కపిల" మితి ప్రతిపాదితవైభవేన కపిలేన ప్రణీతస్య "సాంఖ్యస్య వక్తా కపిల" ఇత్యుక్తస్య "సాంఖ్యం యోగః పంచరాత్రం వేదాః పాశుపతం తథా ఆత్మప్రమాణా న్యేతాని న హన్తవ్యాని హేతుభి"రిత్యాత్మప్రమాణత్వేన సంప్రతిపన్నస్య సాంఖ్యస్య తదాదీనాం బహూనాం శాస్త్రాణాం భగవత్కర్తృకత్వేనోపపాద్యమానానాం చ జాగరూకత్వా త్తైస్తై రస్య గతార్థతా స్యాదితి శంకానుత్థానాయ ద్వితీయం హేతుమాహ సర్వేతి. సూత్రస్య ప్రకరణౌచిత్యాద్బోధాయనాదిసూత్రాణ్యర్థః. కిం చ సూత్రశబ్దం బహులార్థం ప్రయుంజతే వృద్ధాః. యథా "అష్టాధ్యాయీసూత్రపాఠః, పాతంజలయోగసూత్రం, శారీరకమీమాంసాసూత్రం, కల్పసూత్ర" మిత్యాది. "శిక్షా వ్యాకరణం ఛందో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా, కల్పశ్చేతి షడంగా" నీత్యాదౌ కేవలకల్పశబ్దస్య ప్రయుక్తత్వేపి "కల్పసూత్రకారాణా మయం ప్రయోగకల్పనా" "కల్పసూత్రాధికరణం" ఇత్యాది వివరణాత్కల్ప ఏవ కల్పసూత్రమిత్యత్ర న విశయః. అతస్తత్ర సూత్రశబ్దేన యథాయోగ్యం సర్వాణి సూత్రశబ్దశబ్దితా న్యథప్రాకరణికాని బోధాయనాదీని వా గృహ్యన్తే. అత్ర "మన్వాద్యై స్స్వీకృతత్వా దిత్యష్టమహేతూప

తీతం బగట యనునది. (రెండవది.) పూర్వ సూత్రంబులం దాదిమం బగుటయు

(తృతీయః) ప్రధానాదికర్మసు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వాత్. 3
(చతుర్థః) సమంత్రక సక్రియాపత్త్వాత్. 4

న్యాసస్వారస్యాదుచ్ఛాస్త్రితరాణాం తేనైవ సంగ్రహాదిహ కల్పసూత్ర సూత్రసంగ్రహ ఉచితః "సర్వసూత్రాణా మాద్యత్వా"దిత్యభిప్రాయః, ఆ ద్యత్వ మాద్యాచార్యత్వ విషయత్వం. అత స్తదనంతర సంభూతైర్గ్రంథాం తరై స్తదర్థస్య బహుశ ఉపపాదితత్వేన చరితార్థత్వేఽపి తత్ప్రస్ఫురత్వ విరతిం పరిపూర్ణమాహ. దీపాద్దీపశతేఽపి జాతే మూలదీపో న శా మ్యతి హి. తథా చ గ్రంథాంతరాణి సర్వాణి తత్త్వార్థ్యాకాంక్షితత యా సంభవే తదర్థోపబృంహణానీత్యేవమాది చోక్తం భవతి. 2.

కిం చ "మన్వాదయః ప్రయోక్తారో ధర్మశాస్త్రస్య కీర్తితాః, తత్ప్రియుక్తప్రయోక్తారః కల్పకారా" ఇతి వచనాత్కల్పసూత్రాణాం స్మృ తిత్వేన ప్రామాణ్యాభ్యనుజ్ఞానే "వేదోఽఖిలో ధర్మమూ[illegible] జి జ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం పరమం శ్రుతి" రిత్యా[illegible] వ ధర్మప్రభవత్వజ్ఞాపనాత్. "శ్రుతిం పశ్యంతి మ[illegible] తథా స్మృతి" మితి వచనాత్స్మృతిసామాన్యలక్షణ [illegible] త్వం వక్తుం తృతీయం హేతుమాహ ప్రధానాదీతి. [illegible] త్వే ప్రధానాదికర్మస్వితి విశేషస్య ప్రయోజనం తత్[illegible] శ్రుతిమార్గానుసారిత్వాదితరయోగవ్యవచ్ఛే[illegible] ంతి మార్గమేవానుసరతి న సూత్రాంతరాణీవ సూత్రాంతరమితి. 3

కథమపి సూత్రాణాం సర్వేషాం చత్వారింశత్సంస్కార మాత్ర బోధకత్వేన పరస్పర మవిశిష్టత్వే శంకాయాం [illegible] గ్రే శేషా స్తర ముపన్యస్తుం చతుర్థం హేతుమాహ సమంత్ర[illegible] స్కారాః. క్రియా చ ప్రక్రియా వినియోగః స[illegible] వంతః యస్మిన్నితి విగ్రహః. అథ వేదో మంత్రః క్రియావత్త్వాద్వైదికమాత్రక్రియావత్త్వాద్వా [illegible]

(భావము.) ప్రధాన కర్మములందు శ్రుతిమార్గము నే యవలంబించి యుండుటయు

Sir Frank Soskice said the Indian Government maintained that rights of passage over sovereign territory—except, of course, in the case of territorial waters and the maritime parts of international rivers—could only arise by treaty or express grant or consent of the sovereign Powers.

He quoted the judgment in the Wimbledon case (concerning the right of passage through the Kiel Canal) in support of this contention. The Wimbledon case, which the Portuguese had cited, did not help them. "Quite the contrary." remarked Sir Frank Soskice.

He submitted that in principle the passage of persons and goods over Indian territory between Daman and the enclaves was a question which, by international law, fell within the exclusive competence of India

It was, therefore, for Portugal to show legal grounds of claim which would place a limitation on India's exercise of her exclusive competence

Specific Treaty.

The Portuguese case could only be arguable under international law if it was based on the express grant or specific consent of the territoral sovereign.

Sir Frank Soskice said that even if the British Indian Government recognized some sovereignty as vested in Portugal over the enclaves, they "most certainly did not recognize any specific rights of passage between the enclaves and Daman as having been accorded by the treaty" (of 1779 with the Marathas) or as existing independently of it.

From 1819 to 1838, when the treaty of commerce and extradition was entered into, the British conceived that they were fully entitled not merely to exact customs duties in respect of the passage of goods, but to give and withhold consent and prescribe the conditions under which persons armed or unarmed were to be allowed to move between Daman and the enclaves. These rights were recognized by the Portuguese and never contested.

The treaty of 1878 forbade passage of armed forces over British Indian territory It regulated completely the passage of goods. This treaty came to an end in 1891. The situation then became broadly what it had been up to 1878.

Sir Frank Soskice added: "A right of passage, subject to the uninhibited discretion of some other persons, dwindles to something so tenuous that the law cannot recognize it. It is the mere phantom of a right, if it has any existence at all."

At the time of writing this article the case has already been argued out before the International Court during October and November 1959 and now the final verdict of the court is awaited. Earlier the Court rejected the Indian plea that it was wholly within

(అష్టమః) మన్వాద్యై స్వీకృతత్వాత్ శ్లో. ౩ ౮

త వైభవస్య మనోర్ధర్మజ్ఞత్వ స్మరణాచ్చ తేన మనునా తత్పరిభృతభ స్స్వీకృత ప్రామాణ్యవత్త్వ ముపపాదయితు మష్టమం హేతుమాహ మన్వాద్యైరితి. స్వీకృతస్స్వగ్రంథేషు నివేశితోఽభినందితశ్చ. ౮

"దేవ ఏకో నారాయణః." "తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యో నారాయణస్య పరతత్త్వావగమా త్తస్య చ "పరమాత్మా జ్ఞేయ" ఇతి జ్ఞేయత్వా త్తదేకపరత్వే నాఽస్య పారమ్యం వక్తుం నవమం హేతుమాహాఖిలజగదితి.

నారాయణఇతి అయం శబ్దో బహులార్థః పూర్వాచార్యైస్సంప్రదాయజ్ఞైర్నిరుచ్యతే. అత్రోపయుక్తాన్ని వచనాని యథా "నారశబ్దేన జీవానాం సమూహః ప్రోచ్యతే బుధైః" ఇతి రాలంబనం తస్య తేన నారాయణస్స్మృతః. "నారస్త్వితి సర్వపుంసాం సమూహః పరికీర్తితః" నారో నరాణాం సంఘాత స్తస్యాహ మయనం గతిః. తేనాఽస్మి మునిభిర్నిత్యం నారాయణ ఇతీరితః, ఇతి, "నారశబ్దేన జీవానాం సంఘాతః ప్రోచ్యతే బుధైః, తేషామయనభూతత్వా న్నారాయణ ఇహోచ్యతే, (తస్మాన్నారాయణం బంధుం మాతరం పితరం గురుం నివాసం శరణం ప్రాహుర్వేద వేదాన్తపారగాః) ఇతి. "నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః. తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణస్మృతః, "చేతనాచేతనం సర్వం విష్ణోర్యదతిరిచ్యతే నారం తదయనం చేదం యస్య నారాయణస్తు సః" ఇతి. "ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః ఆపో వై నరసూనవః. అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణ స్స్మృతః "ఆపోనారాఇతి ప్రోక్తా అపో వై నరసూనవః, తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృతః, "సృష్ట్వా నారం తోయ మంతస్థితోఽ

తను సంస్కారము. నాదియందు గల్గినదనుటవలన (నారపది.) పదునెనిమిది శారీర

(నవమః) అఖిలజగదేక కారణభూత, శ్రీమన్నారాయణైక పర తత్త్వాత్.

హం యేన స్యాత్తేనాయ నారాయణస్మృతః" "ఆపో నారాయణోద్భూతా స్తా యదస్యాఽయనం పునః" ఇతి "మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతి ర్నారాయణ" ఇత్యాద్యుక్తో విభాగః.

"అయతే నిఖిలాన్నారాన్ వ్యాప్నోతి క్రియయా తథా" నారాశ్చాప్యయనం తస్య తైస్తద్భావనిరూపణాత్. "నారాణామయనం వాసస్తే చ తస్యాయనం యతః. ఇత్యాద్యపరో విభాగః.

నయత్యఖిలవిజ్ఞానం నాశయత్యఖిలం తమః, న రిష్యతి చ సర్వత్ర నర స్తస్మాత్సనాతనః, "నరసంబంధిన స్సర్వే చేతనాచేతనాఽఽత్మకాః ఈశితవ్యతయా నారాధార్యపోష్యతయా తథా, నియామ్యత్వేన సృజ్యత్వప్రవేశభరణైస్తథా" నరస్స పురుషోత్తమః. "జహ్నుర్నారాయణో నరః, ఆపో వై నరసూనవః, "తస్మాన్నారాయణం" ఇత్యాద్యన్యో విభాగః.

తత్ర ప్రక్రియా:—నారాయణ ఇతి సంజ్ఞాపదం. ఇదం చ భగవతి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ప్రయుజ్యతే. నాన్యత్ర "న తు నారాయణాదీనాం నామ్నామన్యత్ర సంభవః. అన్యనామ్నాం గతిర్విష్ణు రేక ఏవే న సంశయ"

ఇదం చ సమస్తపదం. తత్పురుషో బహువ్రీహిశ్చ సమాస ఇష్టః. ఉభయత్ర ద్విపద స్సమాసః. తత్రాప్యుత్తరపదేఽయనశబ్దే "ఇణాది" ధాతుః, భావే, కర్మణి కరణే కర్తర్యధికరణే చ ప్రత్యయః భావే "భావే" ఇతి, కర్మణికరణే ఽధికరణే చ "కరణాధికరణయోశ్చే"తి ల్యుట్ ప్రత్యయః కర్తరి చ నంద్యాదిత్వేన "సహితసహిదమిసంజ్ఞాయా" మితి సంజ్ఞాయాం ల్యుప్రత్యయశ్చ.

సంస్కారముల నుపదేశించుట నగునదియు! (వేషవది.) సాంగక్రియా కలాపంబు గల్గి

“ రిజ్:—క్షయ ” ఇత్యస్మాత్ క్షయిష్ణువాచకాద్ధాతో రేఫ స్తన్నిషేధార్థక శ్చాదిర్నకారః. ఇతి నరశబ్దః క్షయిష్ణుమహదాదీనాం తద్భిన్ననిత్యపదార్థానాం వాచక ఇతి తేన చేతనమచేతనం చ వస్తు సంగృహ్యతే. తతస్సమూహార్థే “ అణి ” నిష్పన్న ఏకో నారశబ్దః.

“ న్యానయే ” ఇత్యస్మాదచి. “ నాశృ—నాశే ” ఇత్యస్మాద్బాహులకాదప్రత్యయే “ రిష—హింసాయా ” మిత్యస్మాడ్డీప్రత్యయే పశ్చాన్నశబ్దేన సమాసే, నిష్పన్నాన్నరశబ్దాత్ (“ ఆపో వై నరసూనవః, “ నరస్య పురుషోత్తమః, “ జహ్నుర్నారాయణో నర ” ఇత్యాదౌ సిద్ధాత్) సంబంధార్థే. “ అణి ” నిష్పన్నోఽన్యో నారశబ్దః.

ఆద్యేన “ నారశబ్దేన జీవానాం. నారస్త్వతి. నారోనరాణా ” మిత్యాదీనాం. అన్యేన “ నారశబ్దేన జీవానాం, నరాజ్జాతాని. చేతనాచేతన ” మిత్యాదీనాం చ సంగ్రహః.

తదంతర్భూతో నరశబ్దోఽపి గౌణో రూఢో యౌగశ్చేతి త్రిధా ఆద్యే గౌణః, అన్యస్మింశ్చ యథాయథం “ ఆపో వా ఇత్యాదిషు త్రిషు యౌగో, రూఢో, గౌణశ్చ. యథాక్రమం. సంకరోఽపి వచనబలాత్సంభావ్యతే. యథా “ ఆపో వై నరసూనవ ” ఇత్యుపబృంహితం వ్యాసేన “ ఆపో నారాయణోద్భూతా ” ఇతి. గౌణత్వస్య రూఢత్వస్య చేత్థమితరేషాం పరస్పరం సంకర ఇష్టః. గౌణేషు నామసు నరశబ్దపాఠే ప్యుత ఏవ న రూఢిహానిః.

యోగశ్చ బహుధా:—“ నయత్యఖిలమితి ” అయమర్థః. న్యానయే ఇత్యస్మాదచి యోగ్యతయా కర్మలాభ ఇతి నయత్యఖిలవిజ్ఞానమిత్యుక్తం “ తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే ” ఇతి హి స్మర్యతే. “ నాశయత్యఖిలం తమ ” ఇతి బాహులకాన్నాశయతేరప్రత్యయే యోగ్య

న దగుటయు, (నెనిమిదవది) మన్వాదులచే స్వీకరింపబడిన దగుటయు, (తొమ్మిదవది)

తయా కర్మలాభః, "న రిష్యతి చేతి" రిషహింసాయామిత్యతో దప్రత్యయః రిష్యతీతి పరస్మైపదం ఛాందసం "నాఽస్య జరయైతజ్జీర్యతి న వధేనాస్య హన్యతే. ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురమితి శ్రుత్యర్థ ఉచ్యతే, సర్వత్రగతోఽపీతి శేషః.

తథా:—"నరసంబంధిన ఇతి" అయమర్థః "ఈశితవ్యతయేత్యర్థం చేతనవిషయం ఉత్తరార్ధమచేతనవిషయం అన్యథా. ఈశితవ్యత్వం నామేశ్వర ప్రతిసంబంధి శేషత్వరూపం. ప్రవేశభరణై" రితి కర్మణి ల్యుట్. భావప్రధానే చ దే పదే. ఉత్తరకాలానువర్తనాదప్రధానే భరణపోషణే. ద్వితీయం చేతనమాత్రవిషయం, అచేతనేఽపి వరాక్యా ముఖ్యసంపాదనం గోబలీవర్ధన్యాయేన, నియామ్యత్వాద్విశేషః, ధర్మిసత్తాధీనత్వాద్ధర్మసత్తాయాః, భగవదపృథక్సిద్ధిశేషీభూత కృత్స్నజగత్సత్తాయా భగవదధీనత్వ స్వరూపం ధారణం ప్రాగుక్తం భరణం పునస్సంకల్పాధీనసత్తాకత్వరూపం, తచ్చానిత్యేషు న సృజ్యత్వాద్విశిష్యతే. సత్తానువర్తనరూపం పునస్తతో విశిష్యతే. "ద్యావస్సచంద్రార్క నక్షత్ర" మితి గురుపదార్థానామపతనం వీర్యశబ్దిత సంకల్పాధీనమితి. తద్వాత్ర భరణశబ్దార్థః. "నరాజ్జాతా" నీత్యభిప్రాయేణ సృజ్యత్వోక్తిః.

"నారస్త్వితి నారశబ్దేనేత్యాదౌ క్వచిజ్జీవమాత్ర పరత్వోక్తేస్తేషామేవ షుఋష్ణులక్షిత వికారరాహిత్యేన నరశబ్దవాచ్యత్వసంభవాదయనశబ్దోదిత ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వయోరపి తత్రైవ సంభవాచ్చ జీవమాత్రపరత్వస్యోచితేపి "చేతనాచేతనం సర్వ" మిత్యాద్యైకవాక్యాచ్చేతనాచేతనోభయపరత్వం స్వస్థం అయమర్థశ్చ "ఈశితవ్యతయేతి" శ్లోకే స్పష్టః. "తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలం, ఆవిర్భావ

యఖిలజగదేక కారణుండగు శ్రీమన్నారాయణైక పరంబగుటయు,

తిరోభావ జన్మ నాశ వికల్పవ"దితి చేతనాచేతనయో ర్నిత్యత్వం స్వరూ
పతః ప్రవాహతశ్చసర్వత్ర సంభవతీత్యన్వత్.

పున "ర్నరాజ్జాతా" నీతి పంచమ్యా అవిశేషాన్నిమిత్తోపాదా
నతా ప్రతీయతే, ఉపాదానతాప్రయుక్త వికారరాహిత్యం నరశబ్దేనో
చ్యతే జీవానామపి సద్వారకకార్యత్వాన్నాఽసంగ్రహః.

"తేషామయనభూతత్వాది" త్యాదౌ "నరాజ్జాతానీతి" నా
రశబ్దవ్యుత్పత్తికల్పే సంబంధార్థకాఽణన్తాత్సమూహార్థేఽణ్ ప్రత్యయః.

తతష్షష్ఠీసమాసః "తేషామయన" మిత్యాది ప్రాయోవినిగమ
నా ద్బహువచనాన్తేనైవ నారశబ్దేన షష్ఠీతత్పురుషః. అధికార్థలాభాయ
బహువచనార్థ బహుత్వాశ్రయతావచ్ఛేదకతయా వా తత్సిద్ధిః.

షష్ఠ్యాశ్చ సంబంధసామాన్యమర్థః. తే చ సంబంధా ఈశితవ్య
త్వాదయో బహురూపాః.

అయనశబ్దస్యాధికరణవ్యుత్పత్త్యా ఆశ్రయపరత్వమర్థః.

ఏవం ఫలితం నారాయణ స్తస్మాన్నారాయణం ఈశితవ్యతయా
ఇత్యాద్యుక్తః పరస్సులభోఽన్తర్యామ్యుపాయ ఉపేయ ఇత్యాది.

తథాహి:—(తస్మాన్నారాయణమితి.) శరణం నివాసమితి కర
ణాపి కరణవ్యుత్పత్తి ప్రదర్శితే. కర్మణి వ్యుత్పత్త్యా చ సర్వవిధబం
ధుత్వలాభః.

ఏవం "మాతాపితే" త్యాది సుబాలోపనిషద్వాక్యేఽపి ప్రతి
సంహితం. "నివాసశరణంగతి" రితి వ్యుత్పత్తిత్రయార్థకథనం.

తథా (ఈశితవ్యతయేతి) బహువ్రీహిణా ప్రవేశనియమనే, త
త్ఫలరూపే అధికరణవ్యుత్పత్తౌ ధార్యత్వం, కరణవ్యుత్పత్తౌ పోష్యత్వం
చేత్యాది.

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రౌతే, తాత్పర్యచింతామణౌ.

(తృతీయః) ప్రధానాదికర్మసు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వాత్. ౩
(చతుర్థః) సమంత్రక సర్వక్రియావత్త్వాత్. ౪

న్యాసస్యాపరస్య చ్ఛందసూత్రాణాం తేనైవ సంగ్రహాదిహ కల్పసూత్ర
సూత్రసంగ్రహ ఉచితః "సర్వసూత్రాణా మాన్యత్వా"దిత్యుక్తత్వాత్, ఆ
ద్యత్వ మాద్యాచార్య విషయత్వం. అతస్తదనంతర సంభూతగ్రంథాం
తరైస్తత్కర్తస్య బహుళ ఉపపాదితత్వేన చరితార్థత్వేఽపి తత్ప్రస్ఫురత్వ
విరతం పరిపూర్ణమాహ. దీపాద్దీపశతేఽపి జాతే మూలదీపో న శా
మ్యతి హి. తథా చ గ్రంథాంతరాణి సర్వాణి తత్త్వోఽర్వాకాలికత
యా సంభవే తదధోపబృంహణానీత్యేవమాది చోక్తం భవతి. ౨.

కిం చ "మన్వాదయః ప్రయోక్తారో ధర్మశాస్త్రస్య కీర్తితాః,
తత్ప్రియుక్తప్రయోక్తారః కల్పకారా" ఇతి వచనాత్ [illegible] స్మృ
తిత్వేన ప్రామాణ్యాభ్యనుజ్ఞానే "వేదోఽఖిలో ధర్మ[illegible]
జ్ఞానసూనానాం ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతి" రిత్యా[illegible]
వ ధర్మప్రభవత్వజ్ఞాపనాత్. "శ్రుతిం పశ్యన్తి మ[illegible]
తథా స్మృతి" మితి వచనాత్స్మృతి సామాన్యలక్షణ [illegible]
త్వం వక్తుం తృతీయం హేతుమాహ ప్రధానాదీతి. [illegible]
ప్యే ప్రధానాదికర్మస్వితి నిర్దేశస్య ప్రయోజనం త[illegible]
శ్రుతిమార్గానుసారిత్వాదితర [illegible] యోగవ్యవచ్ఛే[illegible] ప్రంత
మార్గ మేవానుసరతి న సూత్రాంతరాణీవ సూత్రాంతరమితి. ౩

కథమపి సూత్రాణాం సర్వేషాం చత్వారింశత్సంస్కార మాత్ర
బోధకత్వేన పరస్పర మవిశిష్టత్వే శంకాయాం [illegible] శేషాంతర
ముపన్యస్తుం చతుర్థం హేతుమాహ సమంత్ర[illegible]
స్కారాః. క్రియా చ ప్రక్రియా వినియోగః స[illegible]
వంతః యస్మిన్నితి విగ్రహః. అథ వేదో మంత్రః
క్రియావత్త్వా ద్వైదికమాత్రక్రియావత్త్వాద్వా

(భూమిక.) ప్రధాన కర్మములందు శ్రుతిమార్గము నవలంబించి యుండుటయు

నసాధారణః, పరమా చ గతిస్తేషాం నరాణా మాత్మనాం సదా" ఇత్యుపాయోపేయత్వపక్షే నారశబ్దో జీవమాత్రపరః.)

"ఆపో నారాః, సృష్ట్వా నార" మిత్యాదౌ నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తమప్సుశయానత్వమితి మందం. "నరాజ్జాతా" నీత్యనేన అప్పదస్య సర్వతత్త్వోపలక్షణ పరత్వాత్. "మహార్ణవే శయానోఽప్సు" ఇత్యాద్యనురోధా ద్విశిష్య అప్సంబంధస్యాఽపి తత్పదప్రవృత్తినిమిత్తతా, తథాపి తతోఽప్యధికార్థలాభా ద్యోజనా విశేష స్సమ్మతః.

అత్ర "నారాణామయన" మిత్యాదా వయనశబ్దం క్లీబం నిర్దిశ్య పుంలింగతయా సమాసనిర్దేశః "పరవల్లింగ" వచనం "తేన నారాయణస్స్మృత" ఇత్యాదివచనవిరోధా దిహ న ప్రవర్తత ఇతి జ్ఞాపయితుం.

తత్త్వదీపే తు "సమాసస్యోత్తరపదప్రధానత్వాన్నపుంసకం, పదం తత్పురుషత్వే స్యాదితి నాఽత్ర విచార్యతాం, కరణాధికరణయోశ్చేతి సూత్రాఽనుశాసనాత్. సంజ్ఞా రూపపదస్యాఽస్య సంజ్ఞిలింగప్రసిద్ధిత" ఇతి కరణాధికరణయోశ్చేతి సూత్రవిహిత సంజ్ఞావిషయల్యుడంతస్యాఽస్య "ఇధ్మప్రవ్రశ్చన పలాశశింతనాదివ త్పుల్లింగత్వోపపత్తిః, భావే ల్యుడ న్తస్యైవ క్లీబత్వనియమా" దితి.

స చ నారాయణో "తద్విష్ణోర్విభూతి శ్శ్రీః. సా చ నిత్యాద్యన్తరహితావ్యక్తరూపిణీ ప్రమాణాప్రమాణసాధారణీభూతా విష్ణోస్సంకల్పాఽనురూపా నిత్యాఽనన్దమయీ" "దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ, విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాఽఽత్మన స్తనుం, ప్రభాప్రభావతోర్యద్వ దేకోక్తావితరాన్వయః. త్వయైవం విష్ణునా చాంబ జగద్వ్యాప్తం చరాచరం ఆశాస్సమస్తాః ప్రతిరన్వ త్తస్తాస్తాస్సువేద్యా కమలా సమస్తా "తాం మే గృహే వాస మధత్త పుష్టిం స్వాహా." ఇత్యాదివచనై ర్లక్ష్మీర్విశిష్టాస్పష్టప్రతిపత్తయే సముచ్చిత్యాహ శ్రీమన్నారాయణ" ఇతి.

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

(దశమః) తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానవతామపి భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తేశ్చ. ౧౦

అయమర్థస్స్పష్టో మోక్షోపాయప్రదీపికాయాం మూలమంత్రార్థప్రకరణ ఇతి విశేషస్తత్రోఽనుసన్ధేయః.

ఏకకారణ ఇతి బ్రహ్మాదీనాం వ్యావృత్తిః. స ఏకః పరోఽయస్మిం స్తత్త్వాత్. "దూరాఽనాత్మోత్తమాః పరా" ఇతి కోశః. నారాయణే ఏకపర ఏకతాన స్తత్త్వాద్వా. యథాహ స ఏవ "సూత్రోపనిషదం మహా"దితి. "గహనే బ్రహ్మ-ఖ్యోపనిషణ్ణా హ్యుపనిషత్. అద్వారక భగవత్ప్రీతిపాదకత్వ ముపనిషణ్ణత్వ ముచ్యతే" ఇతి వృద్ధాః. ౯.

తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతౄణాం సర్వోత్తమత్వవచనాత్ కైముతికన్యాయేన తస్యైవ సూత్రస్య ప్రాశస్త్య ముపవర్ణయితుం దశమం హేతుమాహ తత్సూత్రేతి. అనుష్ఠాతౄణామితి వక్తవ్యేఽనుష్ఠానవతామితి గ్రథనం తు "అయోగ్యో వా సుయోగ్యో" వేత్యాది వచనానాం సంగ్రహార్థం. వైఖానసకులే జాతత్వమాత్రేణ కోఽపి వైఖానససూత్రధర్మ మనుతిష్ఠ న్ననుతిష్ఠన్వా తద్ధర్మానుష్ఠానయోగ్య స్సంపద్యత ఇతి జాతమాత్రస్యైవైతాదృశమహిమసంపాదకం శాస్త్రమితి, తత్రైవ బ్రహ్మవేదినాం కిము వక్తవ్యం. భగవతః ప్రియతమా అత్యన్తం ప్రియాః అతిశాయనే తమప్ విధానాత్. ఉపపత్తిశ్శాస్త్రనిరూఢ స్సంభవః. ౧౦.

ఇత్యేవమాదిభి ర్హేతుభిః ప్రకృతస్య శ్రీవైఖానససూత్రస్య సర్వసూత్రాణా ముత్తమత్వ మనుషంగాత్తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానాదేవ వైఖానసానాం సర్వేభ్యో బోధాయనాదిసూత్రానువర్తిభ్య శ్శ్రేష్ఠతమత్వం చ ఇత్యాదిభిరిత్యత్రాదిశబ్దేన ద్వాత్రింశత్ప్రశ్నాస్మృత్యాదిత్యాదయ స్సంగృహ్యన్తే. యథా షడంగోపబృంహకం షట్పిరంశై

(పదియవది) యాసూత్రోక్త ధర్మము ననుష్ఠింపవల్యోడి శ్రీవైఖానసులు భగవానునకు ప్రియతములని చెప్పబడియుండుటయు ననుసరణీయమైయున్నది. ౧౦

పురాణాదిముఖేన ప్రతిపిపాదయిషయా. ఆదౌ అఖిలజగత్కా-

దికం నిరస్య సిద్ధాంతావిష్కారిణాం. ప్రతిపాదనాఽవసరశ్చ మతస్య కుమ
తిభిర్వ్యాప్యమానత్వప్రభవో బోధ్యః అస్య చోపక్రమస్య ప్రథమ
ప్రతిజ్ఞామాత్రవ్యాఖ్యానాంతర్భావిత్వాత్ వ్యాఖ్యాతా తత్కథముపపత్తిరి
త్యాహ ప్రతిపిపాదయిషయేతి. ప్రకృతేచ్ఛాప్యనాలంబా న భవతి. ప్ర
గోచకత్వస్య పూర్వముక్తత్వాత్. ప్రాకరణికత్వాచ్చ. (ఆదౌ) ప్రథ
మోపస్థితత్వేన తమేవ హేతుం నిరూపయితుముచితత్వాత్. ఆదావితి
క్వచిన్న లభ్యతే. "ప్రతిపాదయిషు ర్నిరూపయతీతి క్వాచిత్కః పాఠః.
ఆద్యప్రతిజ్ఞయా హేత్వాకారోఽనేన హేతునిరూపణాకారశ్చ ప్రతిజ్ఞా
యత ఇతి న పౌనరుక్త్యం.

సర్వ ఏతే హేతవ స్స్వతంత్రాః న తు పూర్వపూర్వస్య ప్ర
మాణాంతరదృష్టత్వే ఉత్తరోత్తరారంభసిద్ధాః ఏకైకేనాఽపి హేతునా
విశిష్యతే సూత్రమితి కిం పునరియద్భి స్సముదితైరితి సర్వేషామేకత్రో
క్తిః. సంభవద్వస్తుకథనం వా.

ఏతత్ప్రకరణస్పృక్ ప్రౌఢివ్యంజికాఖ్యో గ్రంథః ప్రసంగాద్వి
లిఖ్యతే, యథా:—

* (ప్రౌఢివ్యంజికా)

(మంగలాచరణమ్)

కుర్మహే నమోవాకమాహాయ క్షేమకారిణే
ఆమ్నాయశ్చ యయుక్తిశ్చ ప్రమాణం తత్త్వనిర్ణయే.

---

* అస్య గ్రంథస్య ప్రణేతా కశ్చిత్ కృష్ణకుమారనామా సంప్రదాయపరిజ్ఞాతేతి
గ్రంథాంతిమగద్యేన జ్ఞాయతే. తత్ర తత్ర గ్రంథమధ్యే అస్మదాచార్యైః శ్రీరామాను
జాచార్యై రిత్యాది దర్శనాత్ శ్రీసుందరరాజాచార్యకృతవిమర్శనానుసారాచ్చా
యం సాంప్రతాంతరానుయాయీ పంచరాత్రశాస్త్రనిష్ఠ ఇతి చ స్పష్టీభవతి. గ్రాంథికీ
భాషా చ నాతి ప్రౌఢాఽతిశుద్ధా వా. ప్రబంధుర్దేశకాలౌ న జ్ఞాయేతే. వైఖాన
సదాసస్యేతి గద్యే నివేశనాదస్య వైఖానసశాస్త్రప్రవీణతా నిశ్చీయతే. కిమిదమా
శ్చర్యముదారాణాం సజ్జనసంభవాదీనాం మీమాంసకానాం ప్రబంధాన్ నిర్మాతి సర్వ
తంత్రస్వతంత్రః శ్రీవేంకటనాథ వేదాంతదేశికః.

శ్రుతిస్మృతిపురాణాది ప్రమాణముఖంబున ప్రతిపాదనము సేయదలంచి యాదియందు

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

"రణ భూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వా"దితి హేతుర్నిరూప్యతే.

అపి ప్రాణేష్ట యో విద్యాస్స్వయమేవ చతుర్దశ
తమశ్శ్రియ మద్యాహం మూహూరాయ క్షేమకారిణం.
కుర్వీమహి నమోవాక మూహూరాయ క్షేమకారిణే
విద్యాత్రే ? జగతాం కర్త్రే గురవే రవితేజసే.
వైశ్రీ?ద్వ్యవృద్ధమూర్ధస్య త్రిః?ండీవరమండితం
తేజః కషాయి జయతా దభిజాతశ్రియోజ్జ్వలం.
సూత్రం వైఖానసం వందే భగవత్కర్మసూచనం
సూత్రాణా మన్యకృప్తానాం నేత్రం నిస్తిమిరీకృతం.
ఆదివైఖానసం ? వందే చతుర్ముఖమహం ముహుః
ప్రాసీద న్మునిముఖ్యానాం సూత్రం నిర్మాయ యః పురా,
యన్మూలం భగవత్సూత్రం వైఖానసజనాశ్రయం
తాం సర్వనిగమారంభాం శాఖాం వైఖానసీం నుమః.
భృగ్వాత్రి ప్రముఖానీడే మునీన్మానస భావనాన్
మైరేతిత్సూత్రసిద్ధార్థ శ్శాస్త్రత్వేన ప్రతన్యతే.
ఇదానీంతన మద్యాహం వైఖానసజనం శ్రయే
యదారభ్య జగత్యస్మిన్ వర్ధతే వైష్ణవీ శ్రుతిః ?

ప్ర తి జ్ఞా.

ప్రణమ్య పరమాత్మానం దేవకీ పుణ్యసంచయం
వైఖానసమతప్రౌఢి ర్వ్యంజ్యతే శాస్త్రవర్త్మనా.

తత్ర తావద్విఖనసమతస్య సర్వోత్కృష్టత్వే ద్వాదశ హేతవో దృశ్యన్తే యథా:—

శిష్టానా మాదిశిష్టై భృగుముఖమునిభి ర్నిర్మితత్వోపపత్తేః
ఛందోమంత్రా పుతత్వా దభిగమనవిధా వ్యాపకత్వా న్మురారేః
మన్వాద్యై స్స్వీకృతత్వా ద్విఖనసగదితే సూత్రమార్గే స్థితత్వాత్

ప్రథమోపస్థితంబగుటచే సమస్త జగములకు కారణుండగు నను మొదలగు మొదటిహేతువు నిరూపింపబడుచున్నది.

(అఖిలజగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్)

విఖనశ్శబ్దార్థనిర్ణయః.

విఖనా నామ కశ్చిదృషి రుత నారాయణః ? నారాయణః

అనన్యైరప్యాదృతత్వాచ్ఛ్రుతిగదిత జగత్కారణ ప్రీణనత్వాత్,
యస్మిన్ కస్మింశ్చిదస్య ప్రతిభటవచనా దుద్ధృతే శాస్త్రమార్గే
సద్వృత్తై ర్యోని గోత్రక్రమమలరహితై ర్భూసురాగ్రేసరద్భిః ?
విప్రై ర్వైఖానసాఖ్యై ర్నియమితకరణై ర్నిత్య మన్వేషితత్వాత్
సూత్రాద్వైయర్థ్యనాదావపచితిసమయే నిర్దితత్వా న్మురారేః. ఇ
తత్తద్గ్రామాగ్రహార ప్రథితవసతిమ ద్భూసురాద్యగ్నిహోత్ర
న్యాస్యాధిక్యాదిపూర్తే రహుతహుతభుజా మగ్నిహోత్రప్రసిద్ధేః
శ్రీమద్వైఖానసీయం మధుమథనసమారాధనం వైదికం త
త్తంత్రై రన్యైశ్చ సూత్రై స్సముచితపరమారాధనం శ్రేష్ఠ
మాహుః. ౩

[illegible]

(త్రిభిః కులకం)

(ప్రథమహేతునిరూపణమ్) అథ సమాఖ్యాబలాత్ప్రణేతు ర్విఖన శ్శబ్దాభిధేయత్వస్మరణా ద్విఖనశ్శబ్దార్థం వర్ణయతి "విఖనా" ఇత్యాదినా. విఖనా ఇతి యోఽయం శబ్దః ప్రకృత స్స ఋషివాచీ అథ నారాయణవాచీతి పృచ్ఛతి. ఋషిర్బోధాయనాదిః, నారాయణః పరమాత్మా "నామప్రాకాశ్యకుత్సాయాం కచ్చిత్ప్రశ్నే కామవాద" ఇతి రత్నమాలా "వికల్పే కిం కిముతే"త్యమరః, విఖనశ్శబ్దస్య ముఖ్యవృత్తిః కుత్రేతి ప్రశ్నాశయః:—కిమనేన ప్రాప్తం "మా మామృషయో మంత్రకృతో మంత్రపతయః శ్రుతిం పశ్యన్తిమునయః, ఋషయ స్సత్యే

(మొదటిహేతువు) అంకాదియందు విఖనశ్శబ్దార్థ నిర్ణయము జేయబడు చున్నది. వైఖానససూత్రము అని పిలువబడు నీసూత్రము సమాఖ్యాబలముచే విఖనసుడను నొకపురుషునిచే నిర్మింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. విఖనసునిచే చేయబడినది వైఖానసమని వ్యుత్పత్త్యర్థము. కావున సూత్రకర్తయని తెలియబడు నావిఖనసుని జెప్పు విఖనశ్శబ్దముచే ముఖ్యవాచ్యుడెవ్వడను ప్రశ్నముచే గ్రంథమారంభింప బడుచున్నది. ఈ విఖనశ్శబ్దము ఋషివాచకమా లేక ఋషిభిన్నమగు నారాయణ వాచకమాయని యు

కేవలం మునిమాత్రస్య (విఖనసో) వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వేన
(త్వ) ప్రతిపాదనాఽభావాత్ :— కింతు పరమాత్మనో నారాయ

వచస" ఇత్యాదివచనైః ఋషీణాం ధర్మనిర్ణాయకత్వసంభవే కిమృషి
త్వేపి విఖనస ఇతి శఙ్కాం శంకితుం "యః కశ్చిత్కస్యచిద్ధర్మః" ఇత్యా
దిస్మృతేర్మన్వాదీనాం వచనానామపి శ్రుతిమూలకత్వేనైవ ప్రామా
ణ్యస్య సిద్ధాన్తా దృషిమాత్రత్వస్యాప్రయోజకత్వాద్వికల్పోత్థాపన మ
ర్థసత్ జ్ఞేయం. తద్విచారే సిద్ధాంతమర్థమాహ నారాయణ ఇతి. అయం
శబ్దో నారాయణవాచీతి తచ్ఛబ్దముఖ్యవాచ్యో నారాయణ ఏవ. తత్ర
హేతుమాహ కేవలమితి. "నిర్ణీతే కేవలం త్రిషు స్యాదేక కృ
త్స్నయో"రితి కోశః. మునిరేవ మునిమాత్రః కేవలమునిమాత్రస్యేతి
పాఠే ఏకస్య మునేరేవేత్యర్థః. మాత్రం కార్త్స్న్యేఽవధారణే ఇతి
కోశః. ఉభయత్ర తచ్ఛబ్దస్యాత్ర ప్రవృత్తిర్వివక్షితా. వాచ్యత్వం ముఖ్య
వాచ్యత్వం. శబ్దార్థయో ర్వాచ్యవాచకభావస్యైవ సంబంధాత్. ప్ర
తిపాదనం ప్రమాణైర్నిరూపణం, వైఖానసశబ్దవాచ్యోమునిరేవ వైఖా
నససూత్రకారత్వాత్. బోధాయనాదివదిత్యాదినా ప్రతిపాదనం. అస్తు
వా మునిమాత్రస్య వైఖానసశబ్ద వ్యవహారః యథా రామః కృష్ణ ఇత్య
స్మదాదీనాం తథాఽపి తచ్ఛబ్దస్య ముఖ్యవృత్తిర్న కేవలమునిమాత్రే
ఇతి తద్భావః. వ్యతిరేకేణ విఖనశ్శబ్దవాచ్యో న కేవలం మునిరిత్యుక్త్వా
కథం నారాయణే పరం తచ్ఛబ్దస్య ముఖ్యవృత్తిరిత్యాశంక్యాహ "కిం
త్వి"తి, ప్రకరణా త్తథా చేత్యర్థః. పరమాత్మనీతి సాభిప్రాయం విశేష
ణం. నారాయణస్సర్వశరీరిష్వంతర్యామీ విచరతీతి "వ్యాసో నారాయ
ణో హరి" రిత్యాదినా నామార్థపరత్వదర్శనాత్ తాత్పర్యమవస్థాం వ్యా

డుగుచున్నాము. (ఋషియనగా బోధాయనాదుల వంటివాడు నారాయణుడనగా జ
గత్కారణుండగు పరమాత్మగావున విఖనశ్శబ్దార్థమెద్దియో వినిర్ణయమైనచో నీవిఖన
శ్శబ్దవాచ్యుడగు సూత్రకర్తయొక్క యాత్కృష్టత్యము తేటబడగలదు.) నారాయణు
డే యని సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది. కేవలము మునిమాత్రుడైన విఖనో విఖనస
వైఖానసాదిశబ్దంబులు వాచకంబులు గావు. గాన విఖనశ్శబ్దమునకు నారాయణుడే ము

గిరసో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చ తత్రైవ చ ఏతే దేవగణాశ్చాష్టౌ మ
న్వంతరగణేశ్వరా ఇతి భృగుః. సాధ్యాదీనాం బ్రహ్మా, మునీ
నాం (విఖనాః) మునిశబ్దవాచ్యానాం విఖనాః. ౧౩

(బ్రహ్మణో మునిశబ్ద వాచ్యత్వం)

బ్రహ్మణో మునిశబ్దవాచ్యత్వం భారతే చాఽవగమ్యతే,
"నిశాం సుప్త్వాఽథ భగవాన్ క్షపాన్తే ప్రత్యబుధ్యత, పశ్చా

త్సురాయా వారుణ్యాఖ్యాయాః పరిగ్రహాద్దేవానాం తన్నామ్నాఽన్వ
ర్థసంజ్ఞావత్త్వం పురాణే ద్రష్టవ్యం. తేషామదితిః "ఆదితేయాదివిష
ద" ఇతి కోశః ఋభయోఽపి దేవయోనివిశేషాః "ఆదిత్యా ఋభవ
స్సష్ఠా ఇతి కోశః, తేషాం తత్త్వమేవ జ్ఞాపయితుం భాగవతం వచ
నముపన్యస్యతి "సాధ్యా" ఇత్యాది, తేషాం బ్రహ్మ ఉత్పత్తికారణమి
త్యేవ "కర్మాత్మనాం చ దేవానాం సోఽసృజత్ప్రాణినాం ప్రభుః సా
ధ్యానాం చ గణం సూక్ష్మం యజ్ఞం చైవ సనాతన" మితి మనుస్మర
ణాత్. మునిశబ్దం స్వయం వ్యాచష్టే మునిశబ్దవాచ్యానా" మితి విఖ
నాః ఉత్పత్తికారణమిత్యేవ. ఔచిత్యాత్. సామాన్యేన మననశీలానాం
మునీనామిత్యర్థస్యాఽసంశయితత్వేనాఽపూర్వత్వాభావాత్. కే తే
మునిశబ్దవాచ్యాస్సంప్రతిపన్నా ఇత్యాహ బ్రహ్మణ ఇతి. ౧౩

బ్రహ్మణో మునిశబ్దవాచ్యత్వం నిరూపయతి బ్రహ్మణ ఇతి.
(భారత ఇతి.) "ఏకతశ్చతురో వేదాన్ భారతం చైతదేకతః, పురాకిల
సురైస్సర్వైస్సమేత్య తులయా ధృతం చతుర్భ్యస్సరహస్యేభ్యో వే
దేభ్యో హ్యధికం యదా తదా ప్రభృతిర్లోకేఽస్మిన్ మహాభారతముచ్య

శ్రుతియందలి మునిశబ్దము బ్రహ్మవాచకంబనుటకు శ్రీమహాభారతము ప్రమా
ణమైయున్నది. భగవానుడు యోగనిద్రనుండి మేల్కాంచెను. తోడుతనే ప్రపంచమును
సృజియింపనెంచి యుపకరణములను సృజించి వానియందు జగత్సృష్టి కారకంబగునొక

బుద్ధ్వా ససర్జాప స్తాసు వీర్య మవాసృజత్. తదండ మభవ
ద్ధైమం సహస్రాంశు సమప్రభం, అహంకృత్యా తతస్తస్మిన్
ససర్జ ప్రభురీశ్వరః, హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మాణం

తే మహత్త్వే చ గురుత్వే చ ధ్రియమాణం తతోఽధికం మహత్త్వా
ద్భారవత్త్వాచ్చ మహాభారతముచ్యత ఇత్యుక్తం భగవాన్ నారాయణః
"జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యేత్యాదిస్మృత్యుక్త స్వరూపః "యదా స దేవో జా
గర్తి తదేవం చేష్టతే జగత్ యదా స్వపితి శాంతాత్మా తదా సర్వం
నిమీలతి ఏవం స జాగ్రత్స్వప్నాభ్యామిదం సర్వం చరాచరం. సంజీవ
యతి చాఽజస్రం ప్రమాపయతి చావ్యయః" ఇతి మనుః. "ససర్జేతి
సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా త్సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః, అప ఏవ సస
ర్జాదౌ తాసు వీర్య మవాసృజత్, తదండమభవ ద్ధైమం సహస్రాం
శుసమప్రభం, తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోక పితామహః" ఇతి
మనుః. భగవానవ్యాకృతశక్త్యాత్మనా జగత్కారణం స జగత్ససర్జ న
ప్రధానం జగత్కారణం బీజం శక్తిరూప ముత్ససర్జ ఆరోపితవాన్
తద్బీజం భగవదిచ్ఛయా హైమమండ మభవత్. హైమమివ హైమం
శుద్ధిగుణయోగాత్. న తు హైమమేవ తదేవైక శకలేన భూమినిర్మా
ణస్యోక్తేః. భూమేశ్చ హైమత్వస్య ప్రత్యక్షత్వా దుపచారాశ్రయణం
సహస్రాంశు రాదిత్య స్తత్తుల్యప్రభం. అహంకృత్యేతి రహంకారః రజసా
సృష్టా గుణానా ముపచయాపచయ స్మృతేః. "స్వయం అహంకృత్యే"
త్యాదిని దేశా ద్ధిరణ్యగర్భ శరీరకస్స ఏవ నారాయణ స్సృష్టికార్యా

శక్తిని ప్రవేశింప జేసెను. అంత నాశక్తియొక్క హిరణ్మయమగు నండంకోటి సూర్య
ప్రకాశంబుగ వెలువడెను. ఆయండమందు రజోగుణోన్మేషంబువలన విశ్వాత్మకుండగు
నారాయణుండు హిరణ్యగర్భుండును జలజాతుండును, మునిశబ్దవాచ్యుండయి నారా
యణపరాయణుండును భూతభవిష్యద్వర్తమాన సృష్టికార్యకరణ చతురుండును పాప
రహితుండును, విభుండనునగు చతుర్ముఖ బ్రహ్మను సృజియించెను. (అని భావశ్లిష్టు

జలజం మునిం భూత భవ్య భవిష్యస్య (తాం) కర్తార మనఘం విభు" మితి. అండ బహుత్వాభిప్రాయేణ బహువచనం (యథా)

నిర్వాహ ఇత్యుక్తం భవతి. తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే చతుర్థేఽధ్యాయే "బ్రహ్మరూపధరో దేవ స్తతోఽసౌ రజసా వృతః, చకార సృష్టిం భగవాంశ్చతుర్వక్త్రధరో హరిః, నిమిత్తమాత్రమేవాఽసౌ సృజ్యానాం సర్గకర్మణి ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః. నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వైకం నాఽన్యత్కించి దపేక్షతే. నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతా" మితి. చతుర్వక్త్రధర ఇతి హరేర్బ్రహ్మరూపతయా చతుర్వక్త్రత్వానువాదం. సృజ్యశక్తయో జీవానాం ప్రాచీనకర్మవాసనాః, నిమిత్తమాత్రమేవం పరమపురుషం ముక్త్వా నాన్యత్కించి ద్విశేషకారణమపేక్షతే. నిమిత్త సమవధానే సతి కారణాత్మనాస్థితం సృజ్యవస్తు స్వపరిణామశక్త్యైవ వస్తుతాం స్థూలరూపతాం నీయతే, నిమిత్తాదన్యత్ స్థూలరూపపరిణామార్థం నాపేక్షతే. యథా తృణాదిబీజేషు సూక్ష్మాత్మనాస్థిత మంకురాది వర్జన్యైవ స్వపరిణామశక్త్యైవ యథా తథా పరిణమతే తద్వత్ ! ఇతి తథా "అహంకారస్తతో జాతో బ్రహ్మా స తు చతుర్ముఖ ఇతి తత్రైవ తస్మిన్నండే ప్రభుశ్శ్వరో హిరణ్యగర్భం బ్రహ్మాణం బృహత్త్వగుణవిశిష్టం జలజం అప్సు సంజాతం మునిం మునిశబ్దవాచ్యం నారాయణ పరాయణం భూతభవ్య భవిష్యాణాం కాలత్రయస్య కర్తారమనఘం పాపరహితం విభుం ససర్జ.

"బ్రహ్మాణం జలజం మునిం" "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వ" మిత్యాదౌ చతుర్ముఖస్యైకస్యైవ ప్రతీతేః కథం తత్ర మునినా

దలి సంవాదము.) ఇచ్చట శ్రుతియందలి 'మునీనాం' అను బహువచనాంత మునిశబ్దము అండబహుత్వాభిప్రాయకము. అనగా బ్రహ్మయొక్కడే యగుట వ్యవహార సిద్ధంబగుటం జేసి మునిశబ్దమునందలి బహువచనాన్త ప్రయోగ స్వారస్యముచే నియ్యది బ్రహ్మవాచకముగాదను శంకగలుగగా. చతుర్ముఖ బ్రహ్మలు పలుమంది గలరని తెలియజే

అండానాం తు సహస్రాణాం సహస్రాణ్యయుతాని చ ఈదృశా
నా మనన్తానాం కోటికోటిశతాని" చేతి (స్మరణాత్.)   ౧౮

మితి బహువచనోప పత్తిరిత్యాహ "అండబహుత్వే"తి అండబహుత్వే
నిమిత్తమాహ" అండానామితి. "అనాదిర్భగవాన్ కాలో నాన్తోస్య ద్వి
జ విద్యతే" "సంసారేఽస్మిన్ భూతసంసారే నిత్యాః సర్గలయాయి త్యాది
స్మృతేః కాలస్యాద్యనన్తత్వావగతేః తథా తత్రైవ యుగసహస్రం
తు బ్రాహ్మ్యం పుణ్యమహర్విదుః, రాత్రిం చ తావతీమేవ తేఽహోరా
త్రవిదో జనాః" ఇతి "కాష్ఠాః పంచదశ ఖ్యాతా నిమేషా మునిసత్తమ"
ఇత్యారభ్య "ఏవం చ బ్రహ్మణో వర్షమేవం వర్షశతం తు తత్,
శతం హి తస్య వర్షాణాం పరమాయుర్మహాత్మనః ఏకమస్య వ్యతీతం
తు పరార్థం బ్రహ్మణోఽనఘ తస్యాంతేఽభూన్మహాకల్పః పాద్మ ఇత్య
భివిశ్రుత" ఇత్యాదిభిః బ్రహ్మాయుషోపి పరిమితత్వాచ్చ తద్బహుత్వం
ప్రతిపాదయతీతి భావః. అండానాం సహస్రాణ్యండసహస్రాణి. తథాఽండ
సహస్రాణామయుతాని అయుతాండసహస్రాణి అయుతం దశసహ
స్రం ఈదృశానా మండసహస్రాణా మనన్తానా మనన్తాండసహస్రాణాం
కోటికోటిశతాని కోటికోటిశతానన్తాండసహస్రాణి గతానీత్యత్రా
న్వయః. ఆగామీని కో జానీతే? ఇదం సంఖ్యానం "సహస్రశీర్షా
పురుషః ఇత్యాదివద నన్తత్వబోధనపరం. అయం శ్లోకో విష్ణుపురాణే
ద్వితీయాంశే సప్తమేధ్యాయే చ పఠ్యతే. "ఈదృశానాం తథా తత్ర
కోటికోటిశతాని"చేతి. తత్రేతి ప్రకృతం "తదనన్తమసంఖ్యాత ప్రమా
ణం చాఽపి నైయతః. హేతుభూతమశేషస్య ప్రకృతిస్సాపరామున"

యుట్లైక ప్రతిబ్రహ్మదేమునకును నొకొక్క బ్రహ్మ యావశ్యకము గావున నట్లు పలు
వురు బ్రహ్మలుండుట దటస్థించుటచే 'మునీనాం' అను శ్రుతియందలి బహువచనము
నకుపపత్తి సిద్ధించుచున్నదని భావము. ఇట్టి బ్రహ్మాండంబులు పెక్కుగలవనుటకును
ప్రమాణముందే యనుచున్నది. మొదటులనిన (అండంబులు వేలతో వేలసంఖ్యలు
గలవి. వేలకో పదివేలసంఖ్యలు గలవి ఇట్టి వేలతో వేలసంఖ్యగల వానితో కోట్లుకొట్లు

(క్షపాశబ్దార్థః)

ప్రలయస్య మహానిశా (సా) ఏతావతీతి కుత్రాఽవగమ్యత ఇతి చేత్, భారతే "చతుర్యుగసహస్రాణి చతుర్యుగమరిందమ ప్రాహుః కల్పసహస్రం తు బ్రాహ్మణా స్తత్త్వదర్శినః దశకల్పసహస్రాణి అవ్యయ స్య మహాస" ఇతి. ౧౫

ఇత్యుక్తం ప్రధానముచ్యతే. తథాఽప్యన్వయస్సంగమః. తథాహి "కోటీష్వనన్తాని బ్రహ్మాండాని భవన్తీతి" ఇత్యాదివచనైః అండానామనన్తత్వేన తత్రతత్రత్యచతుర్ముఖానామప్యానన్త్యాత్ కాలత్రయవర్తిసమస్త బ్రహ్మాండగతచతుర్ముఖాపేక్షయా "మానవా" మితి బహువచనోపపత్తిరితి. తథా "భీషాస్మాద్వాతః పవతే" ఇత్యాదినా బ్రహ్మానన్దానారభ్య "స ఏకః ప్రజాపతేరానన్దః తే యే శతం ప్రజాపతేరానన్దా" ఇతి శ్రుతిః, ౧౬

తత్ర స్మృత్యుక్తం "క్షపాశబ్దం" వ్యాచష్టే "ప్రలయ ఇతి. నిశైవ మహానిశా నిశాప్రమాణకథనాయోపక్రమతే "ఏతావ"తీతి. "ఏతావతీ నిశేతి యత్తు కుత్ర స్మర్యత ఇతి పృచ్ఛతి. భారత ఇత్యుత్తరం. చతుర్యుగసహస్రం చతుర్ముఖస్య కల్పసహస్రం దశకల్పసహస్రమితి నిశా భవతి. ఇదం కల్పాన్తరం. వైష్ణవపురాణోక్తం పూర్వముపన్యస్తం. ౧౭

కోట్ల సంఖ్యలుగలవి) యని పరిమాణము తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇది దేశభేదంబునను కాలభేదంబునను సంభవించుచున్నదని సంప్రదాయము. ౧౮

(క్షపాశబ్దార్థము) పూర్వోక్త భారతవచనమందలి క్షపాశబ్దార్థమును వివరించుచున్నారు. క్షపయనగా ప్రలయము. దానికి మహానిశయని పేరు నర్థము. నిశాన్తమందు నిద్రనుండి మేల్కాంచెను అని చెప్పుటచే యీ నిశ యనిన యెంతటి పరిమాణము గల కాలమో తెలియబరచుచు నంగీకృత భారతవచనమును పరిమాణముగ జూపుచున్నా

(వేదార్థస్యోపబృంహణావశ్యకత్వా)

అనయా శ్రుత్యా (ఏతత్) కథ మవగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే
“మహర్షిభి ర్వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ యే ఖిలాః తద్జ్ఞైస్త
ఏవ స్పష్టార్థా స్స్మృతితంత్రే ప్రతిష్ఠితాః” ఇతి, “యది విద్యా

తతశ్శ్రుతే రస్యా విప్రతిపత్తి సంప్రతిపత్తిపత్తౌ చార్థాంతరపర
తాం చాశంక్య సమాధత్తు మవతారయతి “అన” యేతి. ఉచ్యతే
సేయం ఖిలశ్రుతిరితి, 'కథమాశ్వసనీయా సేతి విచార్యతే. కిం ఖిలత్వ
మాత్రేణా నాశ్వసనీయత్వ ముత శాస్త్రవిశేషణత్వాదితి పృచ్ఛ్యతే, య
జ్ఞోపవీతాదిమంత్రాణా మప్యనాశ్వసనీయత్వ ప్రసంగాత్. నాఽపి ద్వి
తీయః, వైషమ్యాసిద్ధేః. అథ ప్రసిద్ధి తదభావాభ్యాం వైషమ్యం, కేయం
ప్రసిద్ధిర్వా కి మస్తిత్వమేవ, ఉత విప్రతిపన్నత్వం కిం వా ఖిలత్వేన శ్రా
వణపరంపరా గతత్వం యద్వా సూత్రకారాదిభి రుపాత్తత్వం? నాద్యః
ఖిలత్వవిరోధాత్, న ద్వితీయః, ధార్ష్ట్యాత్, త్వామివ విప్రతిపద్యమా
నం ప్రతి తదసిద్ధేః. ఇతః పూర్వం తత్ర విప్రతిపత్తిర్నాస్తీతి చేన్న. అ
త్రాఽపి పూర్వోత్తరేషు సర్వోత్తరేషు కాలేషు విప్రతిపత్తిసద్భావే
ప్రమాణాభావాత్. ఇదానీ[illegible]కానాం విశిష్టదేశభాజా మవిప్ర
తిపన్నత్వాత్. వేదబాహ్యానాం కేషాం చిద్విప్రతిపత్తిశ్చ న దోషాయ

రు. ఓ అరిందమా! చతుర్యుగసహస్రంబులును చతుర్యుగంబులును, కల్పసహస్రంబును
దశకల్పసహస్రంబులు 'నను నీకాలము ప్రళయంబనియు మహానిశ యనియు తత్త్వద
ర్శులగు బ్రహ్మవేత్తలనుచున్నారు. అని చెప్పబడినది. ౧౫

(వేదార్థము శాస్త్రాంతరములచే నుపబృంహణము చేయ దగినదనుట) ఈశ్రుతి
చే నింతటి యర్థమెట్లు సంభవించినదని పృచ్ఛ చేయబడుచున్నది. అనగా విఖనశ్శబ్దముని
శబ్దంబులకు నితర ప్రమాణముల మూలముగ క్లిష్టమగు రీతి నుపపాదించుటయు ప్రసి
ద్ధి పారిచర్యముగల మునిమాత్ర మున్యర్థంబుల విడచుటయు నెట్లుల సంభవించదగు
నని ప్రశ్నాశయము. ఇందు సమాధానము స్మృతులయందు జెప్పబడుచున్నది. యెటు

చతుర్వేదాన్ సాంగోపనిషదాన్ ద్విజః, న చేత్పురాణసద్వి
ద్యాన్ న వేదార్థ విచక్షణః." ఇతి. "ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం

న చ తృతీయః. అననుష్ఠాతౄణా మనుతిష్ఠతా మపి పరప్రత్యయశరణా
నాం చ తత్ప్రణేతృపారంపర్యనైరపేక్ష్యేణ తేషు తదంతముభావస్యాఽకిం
చిత్కరత్వాత్. అనుతిష్ఠతాం తు స్వయం బుభుత్సూనాం తత్పారంప
ర్యసిద్ధేరవైషమ్యాత్. చతుర్థస్తు పరిశిష్యతే, తత్ర కిం సూత్రకారాది
భిస్త్వయా రుచిమాత్రపరిగృహీతైః పురుషవిశేషై రుపాదానం వివక్షి
త ముతాఽవిశేషేణాస్తైరుపాదానం న ప్రథమః అప్రయోజకత్వాత్.
సజాతీయ జడాంతరరుచి పరిగృహీత పురుషాన్తరానుపాత్తత్వేన త్వద
భిమతస్యాఽపి దలయప్రసంగాత్. న ద్వితీయః. అస్మదభిమతేపి తత్స
ద్భావేన వైషమ్యాసిద్ధేశ్చ, కోఽయమాపో యు ఇమాం శ్రుతిం గ్ర
థ్నాతి నూనమయం భగవా న్విఖనా స్తత్సిద్ధాన్తప్రవర్తకః ఆచార్యా
మరీచి భృగ్వంగిరా అత్రిశ్చేతి.

అథ వా మునిశబ్దస్య విఖనశ్శబ్దస్య చ ప్రసిద్ధిప్రాచుర్య సంభవే
తమర్థం విహాయ ప్రమాణాన్తర సంపాద్య సమస్వాయత్వేన క్లిష్టమర్థాం
తరమీదృశం వక్తుంకిమానమితి శంకైవార్థాంతర పరత్వాశంకేతి స
మాధత్తే దుర్బోధా ఇతి. ఇతిహాసపురాణాభ్యా మేవేత్యేవకారేణ
సతి సంభవే యథాశ్రుతార్థవర్ణనం న కుర్యాదితి వ్యవస్థాప్యతే. ఉప
బృంహణం చ శ్రుతివిప్రతిపన్నార్థవిశదీకరణం. వేదవాక్యానా మతి

లనిన. (వైదికశబ్దంబులు అనగా వేదమునందలి శబ్దములు అందరకు సులభరీతిని బోధ
ము గాజాలవు. ఇయ్యవి యొక్క చోటునందు భాష్యాది గ్రంథములలో నిర్ణయింప
బడి పోవుటకు నైతము పలువేదములందు ఖిలంబులయి యుండుటంజేసి యర్థాంజేయ
వలనుపడునవి గావు. కావున నయ్యవి యేస్వష్టార్థంబులుగ అనగా వానియర్థమే స్మృ
తులయందును తంత్రములనిన నితరశాస్త్రములందును నెలకొల్పబడి యున్నవి) అనియు
(నాలుగు వేదములను శిక్షాద్యంగ షట్కంబుతోడను వేదాన్తభాగమగు నుపనిషత్తుల

treating them as coming from a foreign country, and that the door from the enclaves to India was "wide open."

"What of it ? What conclusion do our opponents think to draw from that fact ?

"The question submitted to the court is not what were the economic relations between the enclaves and India; but of Portuguese transit to the enclaves. We have complained that the door between Daman and the enclaves is closed They reply that the door between the enclaves in India is open "

Prof. Bourquin then went on to deal with the fifth Indian preliminary objection to the jurisdiction of the court which is based on the argument that the Indian declaration of February 28, 1940, accepting the compulsory jurisdiction of the court, excluded disputes which under international law, fell exclusively under India's domestic jurisdiction.

INDO-CHINESE BORDERS DISPUTE

Ever since the Communists came to power in China, they have been showing their expansionist aims towards their neighbours and have been creating trouble for them. It was at their instigation that the North Koreans attacked the South Koreans and the Viet Minh Communist Guerillas were helped by them in Indo-China till they drove out the French. Next their eyes were on Tibet and that poor country has been overrun by them, the monastries destroyed, the lamas driven away or butchered in cold blood till even the Dalai Lama had to flee from his country and take shelter in India. In their east they are helping the rebels in Laos while in their south they have begun to intrude into the Indian territory below the long established MacMohan line and have laid claims to a large chunk of Indian territory fully 40000 sq miles.

Though the news of these incursions were being published in newspapers, the first official news of their incursions into the Indian territory of Ladakh and NEFA was given by Prime Minister Nehru on Friday, August 28, 1959 in a speech in Parliament when he assured the House that all precautions were being taken against these intruders and the whole area had been handed over to the charge of the military. He assured the House that while a protest note had been sent to the Chinese authorities at Pekings the Indian Government was taking such other steps in that area to strengthen the various posts as were thought necessary and feasible.

Giving the history of these incursions Mr. Nehru told the House that in the course of the last two or three years—there had been cases of petty intrusions by "some platoons or something" of Chinese troops This was nothing extraordinary as there was no Demarcation of the border in certain areas.

(ఉపబృంహణ ప్రకారః)

భారతే మోక్షధర్మే నారదస్తుతౌ:—"నమస్తే దేవ దేవే"తి

త్యారభ్య స్తోత్రమధ్యే "ఫేనపాచార్య వాలఖిల్య విఖనో విఖనస

వైఖానసాచార్య అభగ్నయోగ అభగ్నపరిసంఖ్యా"నేత్యుక్తం. ౧౭

దర్శనాద్వా ఉపబృంహణజ్ఞానస్య సంపాద్యత్వాజ్జానాఞ్ఛిష్యస్య ప్రశ్న ఉపపద్యతే. అత ఉపబృంహణవిషయ రుపపన్నః అయం శ్లోకో భారతే ఆదిపర్వణి పఠ్యతే. "ప్రకీర్ణ-త్వాచ్చ లోకే తేతి భాష్యకారః. ౧౬

తమేవ లాభప్రకారం వ్యాచష్టే భారత ఇతి ఏకోనచత్వారింశ దధిక త్రిశతతమేఽధ్యాయే. స్తుతిరియం భగవన్నారాయణవిషయిణీతి పూర్వశ్లోకా ద్విఖ్యాతే. భీష్మః "ప్రాప్య శ్వేతం మహాద్వీపం నారదో భగవానృషిః దదర్శ తానేవ నరాన్ శ్వేతాంశ్చంద్రసమప్రభాన్ పూజయామాస శిరసా మనసా తైశ్చ పూజితః దదృక్షుర్జప్యపరమః సర్వకృచ్ఛ్రగతస్థితః. భూత్వైకాగ్రమనా విప్ర ఊర్ధ్వబాహు స్సమాహితః. స్తోత్రం జగౌ స విశ్వాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే నారదః. నమస్తే దేవదేవేశ నిష్క్రియ నిర్గుణ లోకసాక్షి క్షేత్రజ్ఞ పురుషోత్తమః స్తోత్రమిదం గద్యాత్మకం. "పంచమహాకల్ప ఫేనపాచార్య వాలఖిల్య విఖనో విఖనస వైఖానసాచార్య అభగ్నయోగ అభగ్నపరిసంఖ్యాన ఇతి దృశ్యతే. సర్వత్ర సంబుద్ధిః. ౧౭

ముల మార్గము నవలంబించి వేదార్థమును నిర్ణయింపవలయును అని తెలుచున్నది గాన అట్లు చేయబడుచున్నది ౧౬

(ఉపబృంహణప్రకారము) భారతములోని మోక్షధర్మమునందు నారదస్తుతి యందిట్లు చెప్పబడుచున్నది. (నమస్తే దేవదేవ) యని యారంభించి నారదుడు శ్రీమన్నారాయణుని స్తోత్రముచేయు ప్రకరణమందు స్తోత్రమధ్యమున ఓ ఫేనపాచార్యా, ఓ విఖనసా ఓ వైఖానసా ఓ యభగ్నయోగా, ఓ యభగ్నపరిసంఖ్యానా) యను మొదలగు తీరున సంబోధనము చేయబడినట్లు చెప్పబడినది. ౧౭

[illegible]

తత్తేజ [illegible] స్మన్నపాభ్యాం తే (తు) తత్తేజ స్త్రత్త్రయీ

మయం. తద్వైఖానసః పరం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మవిదో విదు"రితి. ౧౮

తత్రైవ మోక్షధర్మ ఏవ తస్మిన్ పరమవ్యోమశబ్దాభిధేయే శ్రీమతి వైకుంఠే ఇతి ప్రకృతం. ఉపలభ్యం నిత్యైర్ముక్తై ర్నిరంతరమనుభూయమా[illegible] [illegible]నమయీ భూతం యత్తత్తేజ స్తచ్ఛబ్దాభిలప్యమానం తదితి సర్వత్ర సాబధ్యతే. త్రయీమయం త్రయీరూపం తద్వైఖానః వైఖానసశబ్దవాచ్యం తత్పరం బ్రహ్మ "బృహయతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరంబ్రహ్మే"తి శ్రుతిః. "బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయత" ఇతి స్మృతిః. "తథా శ్రీమద్గారుడే పురాణే. "వేదే [illegible] యోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్త్యా మహామునే" ఇత్యారభ్య "యస్మిన్ ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగ స్స్వరూపతః, తత్రైవ ముఖ్యవృత్త్యాయ మన్యత్ర హ్యుపచారత"ఇతి, అయమర్థో భగవతా బాదరాయణేనైవ "స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్ పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వా" దితి సూత్రేణోక్తః. అత స్తచ్ఛబ్దవాచ్యం తేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతే. తథా చ భాష్యం "హేయప్రత్యనీకానన్త కల్యాణగుణాలింగితం విలక్షణం పరం బ్రహ్మ వేదాన్తైకప్రమాణకం." ఇతి, ౧౮.

అతః ప్రకరణో న్తరస్థం వచనాన్తర మాహ "నామసహస్రాధ్యాయ [illegible]ని నామాని గౌణాని విఖ్యాతా" నిత్యాది వచనాదత్ర సర్వశబ్దవాచ్యస్య భగవతో గౌణాని గుణయోగీని విఖ్యాతాని నామాన్యుచ్యన్తే. తత్రోఽయం భాగో విశేష్యత ఇతి సాంప్రదాయికా [illegible]వచనా

ఇట్లే అదే ప్రకరణమునందు (ఆపరమవ్యోమశబ్దాభిధేయంబగు శ్రీవైకుంఠ నగరంబున నిత్యసూరిలభ్యము కాగలదో దాని సేవింపదగిన దివ్యమగు జ్యోతీరూపము ఆ[illegible]య్యది త్రయీమయంబు, అయ్యది వైఖానసశబ్దవాచ్యంబగు పరబ్రహ్మము దీని నీతియగ బ్రహ్మవాదులు తెలియుచున్నారు) అని చెప్పబడినది. ౧౮.

నామసహస్రాఽధ్యాయే:— "వైఖాన స్సామగాయనః" ఇతి. ౧౯

పంచరాత్రే ఆత్మసంహితాయాం:— "మహాభూతేన భూతేనవ్యాప్తం విఖనసా జగత్, తమేవ శరణం గచ్ఛ జగతాం–

న్తరోపన్యాససంగతిః "జహ్నుర్నారాయణో నర" ఇత్యత్రేవ సర్వసంప్రతిపన్న ముఖ్యార్థక నారాయణశబ్ద స్తథా స్యాఽపి గౌణానాం మధ్యే పాఠసంగతిరితి వా. "ఆత్మయోని స్స్వయంజాతో వైఖాన స్సామగాయనః" ఇతి. "స్పష్టోఽర్థః. ౧౯.

తతః పంచరాత్ర సంహితావచన ముపన్యస్యతి పంచరాత్ర ఇతి. భగవచ్ఛాస్త్రత్వేన ద్వయో ర్వైఖానసపంచరాత్రయో రవిశేషాద ప్యుద్భావ్యమాన వైఖానస నిందాబహులత్వా త్పాంచరాత్రస్య "వసిష్ఠోఽపి మహాతేజా" ఇతివ త్తన్నిర్ధోదాహరణం సంఘటతే వస్తుతస్తు తాదృశానాం వచనానాం చాన్యార్థపరత్వేత్యస్మాభి ర్దుర్జ్ఞానాదిముద్గరే నిపుణతర ముపపాదితత్వా ద్విస్తర స్తతోఽవసేయః. "న హి నిందా న్యాయేన నేతవ్యాని తాదృశాని వచనానీతి వేదాన్తదేశికైః పంచరాత్రరక్షాయా ముపపాదితప్రకారశ్చాత్ర సంగృహీతః. ఇదం మహోపనిషదం చతుర్వేదైశ్చ సమ్మితం సాంఖ్యయోగకృతాంతేన పంచరాత్రాఽనుశబ్దితం "పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తా నారాయణ స్స్వయ" మితి స్మృతీతిహాస ప్రతిపాదితవైభవం వేదావిరుద్ధాంశే గ్రంథానాం సర్వేషాం ప్రామాణ్యస్య సార్వజనీనత్వా త్తత్రాప్యుద్భావ్యమానేషు

ఇచ్చట సహస్రనామాధ్యాయము నందును భగవానునియొక్క గుణఖ్యాపకంబులగుటచే విఖ్యాతంబులగు నామంబుల వ్యాసభగవాను లుపదేశించుచు (వైఖానుండనియు సామగాయనుండనియు) నుడివియున్నారు. ౧౯.

ఇచ్చట వైఖానసశాస్త్రమును పలువిధముల నకారణముగ నిందించు స్వభావము గలవని యెంచబడియెడి పంచరాత్ర శాస్త్రాంతర్గత మగు నాత్మసంహిత యందును,

రణ మచ్యుత"మితి. శాండిల్యేన శతానన్ద మభిలక్ష్యోక్తం. ౨౦

వైఖానసే ఆనన్దసంహితాయాం:— "వేదాన్త తత్త్వ

తదంశత్వాగ ఇత్యస్య కేతత్, ధ్వనితం చేదముత్పత్త్యసంభవాధికరణ పాఞ్చరాత్రసూత్రే భాష్యే. "ఏవమస్మాభిరపి పంచరాత్రస్య శ్రీమన్నారాయణా ధ [illegible] దనా మాత్రమితి షేదం సర్వథాఽనంగీకుర్వా స్తౌ [illegible] మాత్రప్రతిష్ఠమం విస్మృతం అస్మత్కులాభిజన శ్రీ శేషాచార్య విరచితాయాం బ్రహ్మసూత్రవార్త్తికవృత్తౌ చతుర్భిః సూత్రైః పంచరాత్రాంధాకరణాస్థ మనధికరణ మిద మిత్యుక్తం తత్సర్వ ఉత్తరసూత్రద్వయస్య అన్యథా బోధ్య"మితి. అస్య పంచరాత్రసంహితా జాతస్య స్మృతిపత్వారిమాణ్యం న్యాయపరిశుద్ధా వేదాన్తదేశికై రుక్తం. అయం శ్లోకార్థః. మహాభూతో మహదాదిస్వరూపః మహాభూతాదివ్యంజకో వా "తతిస్స్వయం భూర్భగవానవ్యక్తో వ్యంజయన్నిదం మహాభూతా"దీతి స్మరణాత్ భూతైః భూతారబ్ధై రావరణంగమాత్మకం తదంతర్యామిణః చేతనాచేతనశరీరకేతి ఫలితం. విఖనసా తచ్ఛబ్దవాచ్యేన జగద్వ్యాప్త ఏవ భూతం జగత్కారణం జగత్ జన్మస్థితి సాయమపేతం "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశ" న్తీతి శ్రుతేః తచ్ఛబ్దనిర్దిష్టో విఖనా బ్రహ్మైవ. తస్య శిరణ్యోప్యక్తే అచ్యుతత్వోక్తిః. తత్ర ప్రకరణమాహ శాండిల్యేనేత ధర్మోపదేశ ప్రకరణస్యాకరాతి శయత్వ ద్యోతనాయేత్యయ ముక్తిః.

(మహాభూతవ్యంజకుండును చిదచిచ్ఛరీరకుండునగు వైఖనసునిచే జగమంతయు నిండియున్నది. కావున జగత్కారణుండను అచ్యుతుండను నగు నాతనినే నీవుశరణువేడుము) అని శాండిల్యునిచే శతానందునికి జెప్పబడియున్నది. ౨౦.

ఇట్టే స్వశాస్త్రమగు వైఖానసమున మరీచి ప్రోక్తమగు నానందసంహితయందును వేదాన్తతత్త్వమీమాంసరూపమగు తన వ్యాసమునందు భగవానుడు సృష్టి

మీమాంసా ఖననం కృతవాన్ హరిః నామ్నా విఖనసం ప్రా
హుర్యం చ వైఖానసం త”థేతి, ౨౧

" ఖనన " శబ్దార్థః,

అత్ర ఖననశబ్దేన సృష్ట్యర్థం సంకల్ప ఉచ్యతే. " సోఽకామ

స్వశాస్త్రధృతం ప్రమాణాన్తరమాహ "వైఖానస" ఇతి ఆనంద
సంహితా చ మహర్షిణా మరీచినా ప్రణీతా " జయానన్దం చ విజ్ఞాన"
మితి పరిగణితగ్రథితా శ్లోకాత్మికా సంహితా తత్ర పూర్వోక్త విఖనో
వైఖానో వైఖానసాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం వ్యాఖ్యాతమితి పూర్వస్మా
ద్విశేషః. యతో హరి స్తత్త్వమీమాంసాఖననం కృతవాన్ తతోఽ
న్వర్థయా వాచా విఖనా వైఖానా ఇతి తం ప్రాహురిత్యన్వయః. ౨౧

ఖననశబ్దం వివృణుతేఽత్రేతి. అయమర్థః. భగవాన్ జగత్సిసృక్షు
కామో వేదాన్తతత్త్వమీమాంసాగత సృష్ట్యర్థం మనో వ్యధాదితి.
తథా "ద్యౌస్సచంద్రార్కనక్షత్రం ఖం దిశో భూర్మహోదధిః, వాసు
దేవస్య వీర్యేణ విధృతాని మహాత్మన " ఇత్యాదౌ వీర్యశబ్దస్య సంక
ల్పపరత్వం దృశ్యతే.

భగవత స్సృష్టిసంకల్పే శ్రుతిసంవాదమాహ "స" ఇతి. స పర
మాత్మా పరమపురుషః అకామయత సమకల్పయత్, కిమిత్యాహ బ
హుస్యాం ప్రజాయేయ, జగదాత్మనా పరిణమామీతి ఇయం శ్రుతిస్తై
త్తిరీయానందవల్ల్యాం పఠ్యతే అయమర్థః "అభిధ్యోపదేశా" చ్చేతి సూ
త్రే భాష్యే స్పష్టః, యథా:—"సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజా"

నిమిత్తమగు సంకల్పమును జేయు నాసంకల్ప పర్యాయమగు ఖననశబ్దముచేతనే ఆయర్థ
ము వచ్చునట్లు విఖనాయనియు వైఖానసుడనియు భగవానుడు పిలువబడుచున్నాడు.)
అని చెప్పబడినది. ౨౧

(ఖననశబ్దార్థము) ఖననశబ్దముచే సృష్ట్యర్థమగు సంకల్పము అను నర్థము చెప్ప

యత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతీత్యాది "యస్య జ్ఞానమయం
తప" ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః. ౨౨

యేయేతి "తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజా" యేయేతి సంకల్పోపదేశాత్ తస్యోభయమపి కారణం బ్రహ్మైవేతి సూత్రార్థః. "బ్రహ్మణస్సృజ్యరూపేణ చేతనస్యోపదేశతః. ఉపాదానమపి బ్రహ్మ ద్విలింగమితి నిర్ణయః" బ్రహ్మణః పత్యుః "బహు స్యాం ప్రజా"యేయేతి సృష్టికర్మభూతచేతనరూపేణ బహుభవనసంకల్పోపదేశాత్. ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వమపి అనన్తకల్యాణగుణాకరత్వ హేయగుణరహితత్వరూప లింగద్వయాన్వితస్య బ్రహ్మణ ఇతి నిర్ణీయతే (పారమాత్మికే) "స్వయమాది స్సర్వాంతరాత్మా దేవస్స్వయం క్రీడాత్మక మవాసృజత్. యస్స్వయం లోకమవధార మనధారయత్ స్వాహా" ఇతి చ తథా శ్రూయతే ఇతి. "సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వాత్సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః" ఇతి మనుః. "యస్య జ్ఞానమయం తప" ఇతి తపశ్శబ్దార్థవర్ణనాయాహ జ్ఞానమయం తపః న తు ప్రాణాయామాది క్లేశసాధ్య మిహ తపో వివక్షితం తప ఆలోచన ఇతి ధాతోస్తపశ్శబ్దస్యాలోచనార్థతయేహ సంకల్ప ఉచ్యతే. "సోఽకామయత" ఇత్యస్య సమానార్థం "సతపోఽతప్యత" ఇతి వాక్యమిహ దృష్టాంతీకృతమితి బోధ్యం. ౨౨

తత్ర పూర్వపక్షముపక్షిపతి నన్వితి. "సత్యత్వం నిత్యత్వం కల్యాణగుణత్వం మంగలగుణవత్త్వం, ఆదిశబ్దేన "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యుక్త జ్ఞానానందాదయో గృహ్యన్తే. సత్యత్వాదినా కా

బడుచున్నది. భగవానుడు సృష్ట్యర్థమై సంకల్పముజేసిన ప్రకారము 'సోకామయత (అభగవానుడు సంకల్పించెను) యేమనిన బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి' (చిదచిదాత్మకమగు జగత్స్వరూపంబుగ నగుదును) ననియు. భగవానుడు తపంబుచేయుట యనిన జ్ఞానరూపమగు నాలోచనయని యర్థము గాని కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది కాయక్లేశసాధ్యంబు గాదనియు శ్రుతులవలన దెలియ వచ్చుచున్నది. ౨౨

అనాప్తసమస్తకామస్య భగవత స్సృష్టికార్యే ప్రవృత్తిః

నను సత్యత్వాది సమస్త కల్యాణగుణవిశిష్టస్య "ఐశ్వర్యస్య

త్యేవంగుణేన కల్యాణత్వం ఆనందాదయః ప్రధానస్యేతి సూత్రభాష్యోక్తయ
మర్థ స్స్పష్టః. ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానా మాగతిం గతిం వేత్తి వి
ద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితీతి గ్రంథోక్తేష్వుపచారిక భగవ
చ్ఛబ్దప్రయోగ యోగ్యేషు యద[illegible] మస్తీత దే
వ ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య భగవచ్ఛబ్ద స్సర్వ[illegible] ప్రసాన్యదిత్యాశంక్య
"జ్ఞానశ" క్తీత్యాద్యుక్త మసాధారణార్థం బోధయితు మైశ్వర్యస్యేత్యా
ద్యుక్తిః. తథా చ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తౌ "తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తి పరి
భాషా సమన్వితః శబ్దోఽయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారతః.
"భగవానితి శబ్దోఽయం తథా పురుష ఇత్యపి నిరుపాధీ చ వర్తేతే వా
సుదేవే సనాతన" ఇతి స్మృతిః తత్రా[illegible]స్సర్వే గ్రంథసంద
ర్భః, శ్రీమతి వైష్ణవే పురాణే "తద్బ్రహ్మ తత్పరం ధామ తద్ధ్యేయం
మోక్షకాంక్షిభిః శ్రుతివాక్యోదితం సూక్ష్మం తద్విష్ణోః పరమం పదం
తదేవ భగవద్వాచ్యం స్వరూపం పరమాత్మనః, వాచకో భగవచ్ఛబ్ద
స్తస్యాద్యస్యాక్షయాత్మనః, ఏవం నిగదితార్థస్య స తత్త్వం తస్య తత్త్వతః
జ్ఞాయతే యేన తత్ జ్ఞానం పరమన్యత్త్రయీమయం, అశబ్దగోచర
స్యాపి తస్య వై బ్రహ్మణో ద్విజ పూజాయాం భగవచ్ఛబ్దః క్రియతే
హ్యుపచారతః. శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి శబ్ద్యతే మై
త్రేయ భగవచ్ఛబ్ద స్సర్వకారణకారణే సంభర్తేతి తథా భర్తా భకా
రోఽర్థద్వయాన్వితః నేతా గమయితా [illegible] గకారార్థ స్తథామునే
ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశస శ్శ్రియః జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చై
వ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా, వసన్తి తత్ర భూతాని భూతాత్మన్యఖిలాత్మని
సర్వభూతేష్వశేషేషు వకారార్థ స్తతోఽవ్యయః. ఏవమేష మహాన్
శబ్దో మైత్రేయ భగవానితి పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః

(అవాప్తసమస్తకాముండగు సర్వేశ్వరుండు సృష్టిజేయుటయందుపపత్తి) సత్యా

సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః, జ్ఞానవైరాగ్య యోశ్చైవ

తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తి పరిభాషాసమన్వితః, శబ్దోఽయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారతః. ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానా మాగతిం గతిం వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్య తేజాంస్యశేషతః, భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయై ర్గుణాదిభి రిత్యారభ్య " స సర్వభూతప్రకృతిం వికారాన్ గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీతః. అతీతసర్వావరణోఽఖిలాత్మా తేనాస్తృతం య ద్భువనాంతరాలే. సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ స్వశక్తిలేశాఽవృత భూతసర్గః, ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహ స్సంసాధితాఽశేష జగద్ధితో యః. తేజో బలైశ్వర్య మహావబోధ సువీర్య శక్త్యాది గుణైకరాశిః, పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయ స్సన్తి పరావరేశే, స ఈశ్వరో వ్యష్టి సమష్టిరూపో వ్యక్తాస్వరూపః, ప్రకటస్వరూపః, సర్వేశ్వర స్సర్వదృక్సర్వవిచ్చ సమస్తశక్తిః పరమేశ్వరాఖ్యః సంజ్ఞాయతే యేన తదస్తదోషం శుద్ధం పరం నిర్మల మేకరూపం, సందృశ్యతే వాప్యవగమ్యతే వా తత్ జ్ఞాన మజ్ఞాన మతోఽన్యదుక్త" మితి, (౭౫)

జ్ఞానాది షాడ్గుణ్యం చ (జ్ఞానం) సర్వసాక్షాత్కారరూపం; "య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్ " సర్వకర్తా స్వాధీనోఽనాది " రిత్యాది శ్రుతయః. యో వేత్తి యుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణ పరస్పరం. " సర్వేశ్వర స్సర్వదృక్సర్వవిచ్చేత్యాది స్మృతయః. (శక్తి) స్వేతర సర్వనిర్వాహికా సర్వోపాదానాత్మికా అఘటితఘటన సామర్థ్యరూపా " జగత్ప్రకృతిభావో మే య స్సా శక్తిరితీరితేత్యాద్యుక్తా (బలం) శ్రమప్రసంగరహితం సర్వధారణసామర్థ్యం "ఏష సేతు ర్విధరణః "యత్ర విశ్వం భవత్యేక

జ్ఞానానందాది సమస్తకల్యాణ గుణవిశిష్టుండును అవాప్తసమస్తకాముండును జ్ఞానము, శక్తి, బలము, ఐశ్వర్యము, వీర్యము, తేజస్సనెడు షడ్గుణంబులచే సమగ్ర పరిపూర్ణు

షణ్ణాం భగ ఇతీరణా" ఇతి సమగ్రషాడ్గుణ్య పరిపూర్ణస్య అవా

ప్తేశం, యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః. "ధ్రువమచల
మమృతం విష్ణుసంజ్ఞం సర్వాధారం ధామ పరమాత్మా చ సర్వేషా
మాధారః పరమేశ్వరః, అజస్సర్వేశ్వర" ఇత్యాదిభ్యః (ఐశ్వర్యం) స
మస్తపదార్థ నియమనసామర్థ్యం. "ఏష సర్వేశ్వరః, సర్వస్యేశ్వరః
కృష్ణః. "అజస్సర్వేశ్వర" ఇత్యాదిభ్యః (వీర్యం) సర్వధారణే సర్వనియ
మనేఽపి వికారరహితత్వం "వికార విరహో వీర్యం ప్రకృతిత్వేఽపి
మే స" ఇత్యాదిభ్యః. (తేజః) అస్వాధీనసహకార్యనపేక్షత్వం "తేజస్తు
స్యాదనపేక్షతా, సహకార్యనపేక్షా మే సర్వకార్యవిధౌ హి యా,
తేజః షడ్గుణం ప్రాహుస్తమిమం తత్త్వవేదిన" ఇతి చ న తత్ర సూ
ర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమ
గ్నిః, ఇత్యాది విదర్శితం పరాభిభవనసామర్థ్యం తేజః కేచిత్. ప్రచక్ష
తే. లోకే కశ్చిత్సార్వభౌమావస్థాయాం స్వవిభూతిం న జానాతి. జానన్న
పి న ధారయతి, జ్ఞాత్వా ధారయన్నపి సర్వథా నియంతుం న శక్నోతి
శక్తోఽపి ధారణనియమనాభ్యాం గ్లానో భవతి. అగ్లానోఽపి న తత్స్వా
స్థితిహేతుస్స్యాత్. తద్ధేతుశ్చ పరాధీన సహకారిసాపేక్షస్స్యాత్. నై
వమసావితి గుణక్రమోక్తతాత్పర్యం. ఉక్తం చ "ఆవాసస్త్రగుణస్యాపి ష
డేతే ప్రథమే గుణాః యైస్త్వయైవ జగత్కుక్షావన్యేఽప్యంతర్నివేశితా"
ఇతి తథా చ సౌశీల్యాదయ ఉక్తషాడ్గుణ్యానితరరూపా బోధ్యాః "అవా
ప్తసమస్తకామ" ఇత్యప్యనేనోక్తం భవతి. "నాఽనవాప్తమవాప్తవ్య"
మితి గీతోపనిషది. "సృష్ట్యాదికరణ" ఇతి, సృష్ట్యాదికరణం నోపపద్య
త ఇతి "సోఽకామయ" తేత్యాది శ్రుతేః ఖనసశబ్దోపబృంహితసంకల్పా
ర్థకత్వం న సంభవతీతి పూర్వపక్షాశయః, సమాధత్తే "ఉచ్యత" ఇతి,

డును అవాప్తసమస్త కాముండునగు నారాయణునకు సృష్టిజేయవలయునని కోరిక క
లుగుట యుందేమియును హేతువు లేదు గావున పైజెప్పిన యుపబృంహణ విరోధము

ప్రసమస్తకామస్య కిమర్థం సృష్ట్యాదిక మితి చే దుచ్యతే, "అప్ర

తర్ఘా మహాభాంతి మోక్షసర్వస్తత్ర శ్లోకం ప్రమాణయత్యప్రమేయ ఇతి అయమర్థః.

భగవచ్ఛబ్దో వైష్ణవే పురాణే నిరుక్తః. "సంభర్తేత్యాది"నా భశ్చ గశ్చ వశ్చేతి విభజ్యార్థ ఉచ్యతే. ఏతేషాం పదానాం తత్తద్ధాతుషు అన్యేష్వపి గృహ్యత ఇతి డప్రత్యయే టిలోపే చ కృత ఏవం రూపం భవతీతి భార్థమాహ సమిత్యర్థేన (సంభర్తా) సంభరణముపకరణసంవిధానం ప్రకృతి పురుష కాలాఖ్య కార్యోత్పత్తియోగ్యాన్ కరోతీత్యర్థః, మహదాద్యస్పష్టిరండరూపకార్యోత్పత్త్యుపయుక్తా సంభరణమితి వా వివక్షితా. (భర్తా) స్వామీ ధారణస్య వకారవాచ్యత్వాత్, పోషకత్వస్య గకారవాచ్యత్వాన్నత్రాభావా దపేక్షితవిధే రనపేక్షిత విధానదౌష్ఫల్యాచ్చ స్వామిత్వ మిహ వివక్షితం యద్యపి ప్రత్యయవిశేషయుక్తస్య భరతే స్స్వామిని రూఢత్వం తథాఽపి పూర్వోక్తయుక్తిసచివాభిధానవచనబలాత్ ధాతుమాత్రస్య స్వామివాచిత్వం నిశ్చీయతే. ఇతి కరణేన సంభర్తృత్వభర్తృత్వే ప్రవృత్తినిమిత్తే నిష్కృష్యోచ్యేతే. అత ఏవార్థద్వయాన్వయ ఇత్యుక్తం. ఉత్తరత్ర తు ప్రవృత్తినిమిత్తత్రయే సత్యపి ఇతికరణేన తేషామనిష్కృష్టత్వాత్. ప్రవృత్తినిమిత్తత్రయవిశిష్టో ధర్మ్యేక ఏవార్థ ఉక్తః. గకారార్థమాహ నేతేతి. ఉపసర్గస్ఫుటీకృతానామర్థానాం "ధాతులీనముపసర్గ ఇవార్థ" మితి వత్ ధాతులీనత్వాదుద్గమయితా గమయితా సంగమయితేత్యేవం రూపపదానామర్థమాహ నేతేతి. స్రష్టేత్యనేనోద్గమయితృశబ్దార్థ ఉక్తః. నేతేతి గమయితృశబ్దార్థ ఉక్తః స్థితికర్తేత్యర్థః. గమయితృశబ్దేన సంగమయితృశబ్దార్థః ఉక్తః. స చ సంహారః. యథా "యస్మిన్నిదం సం చ వి

విభునకు శబ్దార్థ నిర్ణయమందు క్లిష్టాత్తంబగు శ్రుతిచేమి యిట్టివన్నియు భగవానునకు సంకల్పమును జెప్పజాలవని పూర్వపక్షి శంకించుచుండగా అందుకు సమాధానము చె

మేయోఽనియోజ్యశ్చ యత్ర కామగమో వశీ మోదతే భగ

చైతి సర్వ" మిత్యత్రైవేతతి సమేతీతి సర్గసంహారౌ ఉచ్యేతే తద్వాత్
యద్వా కారణభూతం స్వాత్మానం గమయిత్వా, స్వస్మిన్ కార్యవర్గ-
స్య లయకర్తేత్యర్థః, ఉపసర్గాప్రయోగే వ్యర్థానాం ధాతు లీనత్వా
దేవం వ్యాఖ్యాతం భగవతా పరాశరేణ. ఏవం గుణైః గుప్త్యర్థ
త్వాద్గత్యర్థత్వాద్గమేశ్చ గకారో నిరుక్తః జ్ఞానార్థత్వాత్ గమేర్గ-
కారః "తథా హ్యేకాయననిరుక్తం" భ ఇత్యేతస్మాద్భకారాద్భర్తా సం
భర్తేతి ద్వౌ ధాత్వర్థౌ గమ్యేతే గ ఇతి పునరస్మాద్గ శబ్దాద్గమయితా
నేతా స్రష్టా పరత్ర గమనం వా పునరవ్యయ ఇత్యత్రో గః. సోఽసౌ
భర్తృసంభర్తృనేతృ గమనవానేతద్వాన్ భగవానిత్యేవ భవతీతి. త
థాఽథర్వశిరసి "యస్సర్వాన్ భగవానీక్షత్యాత్మజ్ఞానాన్నిరీక్షా యతి
యోగం గమయతి తస్మాదుచ్యతే స భగవానితీతి, అథ వకారవ్యా
ఖ్యానాత్పూర్వమేవ భకార గకార సముదాయస్యార్థమాహ (ఐశ్వర్య
స్యేతి) సమగ్రశబ్దస్సర్వత్రాన్వేతి. పరిచ్ఛిన్నచతుర్ముఖాద్యైశ్వర్యవ్యా
వృత్త్యర్థ, స్సమగ్రశబ్దః యశో గుణవత్తాప్రథా, శ్రీభాగ్యసంపత్
వైరాగ్యం విరక్తిః, పరిపూర్ణత్వాదనాదరతేత్యర్థః. యథా "అవా
క్యనాదర"ఇతి మతుప్రత్యయస్య ప్రసిద్ధార్థత్వాన్నతద్వ్యాఖ్యాతం.
అథ వకారార్థమాహ (వసంతీతి) "అన్యేష్వపి దృశ్యత" ఇతి డప్రత్య
యస్యానేకార్థత్వాదధికరణే కర్తరి చ ప్రవృత్తిః. భూతాత్మని భూతా
నామాత్మని అఖిలాత్మని అఖిలశరీరకే, యద్వా భూతశబ్దేన కార్యజాత
ముచ్యతే, తస్యాత్మన్యఖిలాత్మని కార్యానంతభూతానాం నిత్యముక్తా
నామాత్మనీత్యర్థః. ఏవం ప్రవృత్తినిమిత్త పౌష్కల్యాత్ భగవత్యేవ
ముఖ్యవృత్తత్వమాహ (ఏవమితి) మహార్థగర్భత్వాన్మహాశబ్దోఽయం ము
క్తాత్మవ్యావృత్త్యర్థం పరమబ్రహ్మేత్యుక్తం కథం తత్రైవ ముఖ్యవృ

ప్పబడుచున్నది. (భగవాను డప్రమేయుడు, అనగా పరిపూర్ణుడు అని యోజ్యుడు,
అనగా [illegible] కామగముండు అనగా

వాక్ భూత్రైశ్వా౽౽ః [illegible] వేత్యాది భారత వచనా౽ను

త్త్వం ? [illegible] ప్యపి [illegible] దృశ్యత ఇత్యత్రాహ (తత్రేతి) పూజ్యపదార్థానాం యోగికానాం ఉక్త్యా యోగశక్త్యా పరిభాషయా రూఢిశక్త్యా చ సమన్వితేః. అత ఏవ నోపచారేణ ముఖ్యవృత్త ఇత్యర్థః. అన్యత్రాముఖ్యత్వ ముక్తమిత్యాహ (అన్యత్ర హేతి) ముక్తాత్మన్యౌపచారికత్వ[illegible]ర్థాంతర ప్రయోగగేష్వౌపచారికత్వ మథాఽదర్శితమితి హి శబ్దాభిప్రాయః. భగవచ్ఛబ్ద ప్రయోగవిషయేషు సర్వేషు ప్రయోగేఽన్యథా సిద్ధేఽపి న హి శక్తిభేదకల్పనం యుక్తం. యత్ర జ్ఞానాదయో౽ పరం తు [illegible] స ఏవ ముఖ్యార్థః. గుణలేశయోగాదపి ప్రయోగసంభవా ద[illegible] వృత్తిరౌపచారికీత్యర్థః. అన్యత్రౌపచారతః ప్రవృత్తౌ జ్ఞానవిశేషో నిమిత్తమిత్యాహ. (ఉత్పత్తిమితి) అథ పూర్వోదిత భకార గకార వకారసముదాయశక్తివిషయ మర్థమాహ (జ్ఞానేతి) పాఠక్రమే "శ్వేవమేష" ఇత్యాదిశ్లోకద్వయానంతర మస్య పాఠేఽపి ప్రవృత్తినిమిత్తవాచిత్వ సంగతివశా దస్య తథాఽన్వయః. భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యాని ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేన వాచ్యానీత్యర్థః. అశేషతః, న ప్రత్యేకం ప్రవృత్తినిమిత్తాని అపి తు సముచ్చిత్యేత్యర్థః. అశేషశబ్దేన షాడ్గుణ్యావాంతరభిదారూపం శీలాదిగుణజాతం చ క్రోడీకృతం, యద్యప్యైశ్వర్యవీర్యజ్ఞానాని పూర్వం కంఠోక్తాని తథాఽపి కతిపయ సముదాయ్యావాపోద్వాపప్రయుక్త సముదాయభేదాదపునరుక్తిః. న చాత్ర సముదాయశక్తిః కల్ప్యతే యేనాఽనుక్త గుణమాత్రగోచరతా స్యాత్. వచన బలాదేవ శక్తిస్వీకారః పూర్వ్య మతుర్థకథనేన భకార గకార వకారా వ్యాఖ్యాతాః, అథ అన్విత్యస్యార్థమాహ (వినేతి) "కశ్యపః పశ్యకో భవతీ"తి న్యాయా దన్విత్యనేన నేత్యుక్తం భవతి. నిషేధ్యాం చ హేయమిత్యర్థః. ఇ[illegible] శ్రుతప్రకాశికా.

స్వేచ్ఛా[illegible]త్రప్రవృత్తి విశేషంబు కలవాడు, పరియనగా స్వాధీనము లీలోపకరణంబు [illegible]గలవాడు విశ్వంబును తనవశమును గలిగియున్నవాడు ఇంద్రియవ్యాపారాధీన చేష్ట

అప్రమేయస్యాపి పరిపూర్ణత్వం, అని యోజ్యత్వే మసితరచేతిన ప్రే
ర్యత్వం యత్ర కామగమ ఇత్యనేన ప్రాయోజకాదప్రేరణాదినా బుద్ధిపూ
ర్వక పరిస్పందాది చేష్టావ్యావృత్తిః. స్వేచ్ఛాకృతప్రవృత్తివ్యాపారో వా
ప్యానేనపరోపకరణత్వం వశీకర్తృత్వః. విశ్వం వశే యస్య స వశీ, ఇంద్రి
యవ్యాపారాఽధీన చేష్టావ్యావృత్త్యర్థో వా వశిత్వః. బాలకృష్టాస్త్వేవ
లీలాయాః ప్రయోజనాన్తరరహితపేక్ష్యమభిప్రేతం. అనేన రాజ్ఞాం పణబం
ధపూర్వక ద్యూతాదివ్యవృత్తిః కాంక్షనపేక్షయా భగవన్మహిమ్నా
విపులతమత్వం క్రీడనశ్చైరివేత్యాసేన ఫలితం. న చ ప్రయోజకవ్యాపారో
హి లీలా అతో భగవతస్య లీలాత్వే యుక్తేఽపి కథం ప్రయోజ్యవ్యా
పారభూతయో జగత్సృష్ట్యోర్లీలాత్వమితి వాచ్యం "బహు స్యాం ప్రజా
యేయేతి హి శ్రుతిః. అతః ప్రయోజకవ్యాపారవత్ ప్రయోజ్యవ్యాపా
రస్య చ లీలాత్వకథనేనోపాదానత్వస్య ఫలితత్వాత్. అయమర్థో భగ
వతా బాదరాయణేన ప్రయోజనవత్త్వాధికరణేన స్పష్టీకృతః. తత్రేవం
భాష్యం. "న ప్రయోజనవత్త్వాత్" (౨, ౧. ౩౨) జగతః కారణం
బ్రహ్మాస్యాన్నవేతిహ సంశయః, బ్రహ్మణః జగత్సృష్టౌ ప్రయోజనాభా
వాత్తత్కారణత్వమస్తి వా నవేతి నేతి పూర్వః పక్షః "ఆప్తకామస్య
దేవస్య సృష్ట్యారంభ ప్రయోజనం న పశ్యామో యతస్తస్య కారణ
త్వం న విద్యతే" అవాప్తసమస్తకామస్య లక్ష్మీవల్లభస్య నహి ప్రయో
జనాఽపేక్షా అనపేక్షితఘటకర్వవస్య కులాలస్య ఘటకారిణత్వమివ పర
మాత్మనో జగత్కారణత్వం నోపపద్యతే రాద్ధాంతస్తు "మహారాజస్య
[illegible] హి లీలయా నర్మ దృశ్యతే. ఆప్తకామస్య దేవస్య కారణత్వం
తథా భవేత్." ఆప్తకామస్యాపి దేవస్య జగత్సృష్టి లీలామాత్రం,
న తు ప్రయోజన లాభాయ, స హి ప్రయోజనముద్దిశ్య స్వశౌర్యలబ్ధ
సామ్రాజ్యః కందుకాదిలీలాయాం ప్రవర్తతే. అతః పరమాత్మనో జగ

బు-గలిగినవాడు కాడు ఇట్టి షడ్గుణములు గలిగినవాడు ఆప్తసమస్త కాముండగు భగవానుడు

త్కారణత్వం నాగచ్ఛతే "సూత్రార్థస్తు ప్రయోజనవత్త్వా త్సృష్టేః ప్రయోజనవత్త్వం వక్తవ్యం బ్రహ్మణః ప్రయోజనాపేక్షాభావా ద్బ్రహ్మ న జగత్కారణమితి.

లోకవత్తు లీలాకైవల్యం (33) "కేవలైన హిలీలాస్యా త్సృష్ట్యారంభే ప్రయోజనం, మహారాజస్య పూర్ణకామస్య కుతుకారంభవ ద్వవేత్." ప్రయోజనాపేక్షారహితస్యాపి పరమపురుషస్య మహారాజస్య కంతుకవ త్కేవలం క్రీడైవ జగత్సృష్టిః. (పారమా) "స్వయమాది స్వర్యాంతరాత్మా దేవస్స స్వయం క్రీడాత్మక మవాసృజ"దితి శ్రుతేః. "ఏతచ్ఛ్రుతిమూలకమేవ సూత్రమిదం ప్రణినాయ భగవాన్ బాదరాయణ ఇతి జ్ఞాయతే.

"వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వా త్తథా హి దర్శయతి" (34) మనుష్యాది విషమసృష్ట్యా పక్షపాతప్రసంగా ద్దుఃఖ్యోపహ దుఃఖగర్భత్వేన నైర్ఘృణ్యప్రసంగాచ్చ పరమకారుణికస్య పరమపురుషస్య లీలార్థమపి జగత్సర్గో న సంభవతీత్యాశంక్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే ఇత్యాద్యాహ భగవాన్ బాదరాయణః. "ఈశ్వరస్య జగత్స్రష్టు ర్వైషమ్యాదిర్భవేన్న హి, తత్కర్మాపేక్షయా తేషాం తథా సృష్ట్యుపదేశతః" క్షేత్రజ్ఞపుణ్యపాప కర్మాణ్యపేక్ష్య జగత్సృజ్యతే. సాధుకారీ సాధుర్భవతి. పాపకారీ పాపో భవతి. పుణ్యః పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేన కర్మణా భవతి. (పారమా) త్వం బుద్ధిస్థానాము స్తరాత్మా పుణ్యవతాం పుణ్యేషు సజ్జమానః త్వం బుద్ధ్యా వివిచ్యమానః, పుణ్యాపాయ స్వాహేత్యాదిభి స్తత్తత్కర్మానుగుణ సృష్టిప్రపాదితనాత్. తత స్తస్య న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే. సూత్రార్థస్తు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే తస్య న భవతః. కుతః? సాపేక్షత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞ సుఖదుఃఖయోః కరణే తద్గత కర్మసాపేక్షత్వాత్. తథా హి దర్శయతి శ్రుతిరితి. "న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వా"దుపపద్యతే చాప్యుప

పసిబిడ్డలాటలాడుకొను నాటవస్తువుల చేతనువలె ప్రపంచమందలి చేతనాచేతనములతో

లభ్యతే చ (౩౫) "ప్రాక్సృష్టేః కర్మణో భావః క్షేత్రజ్ఞానా మభావతః తదభావాచ్చ వాక్యేషు సృష్ట్యాగ [illegible] కర్మప్రవాహో జీవానామనాదిత్వే వినిర్ణయః. ఉపపన్నే న చేద్వైమద్వైతమస్య ప్రసంగతః. శ్రుతిస్మృతీశ్వరనాదిత్వం జీవానా ముపలభ్యతే అవిభాగశ్రుతి ర్నేయా నామరూపాద్యభావగా. "ఏక మేవాఽద్వితీయ"మితి బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్త్వభావ శ్రూయతే తదానీం చేతనాఽభావే కథం తత్కర్మసత్తా తదపేక్ష్యకథం లోకసృష్టిః. ఇతి శంకా న కార్యా క్షేత్రజ్ఞా హి నిత్యాః. తదానీం తదసత్త్వం నామరూపవిభాగానర్హతయాఽభిధీయతే. అత స్తత్సత్త్వే తత్సత్త్వం తతో న దోషప్రసక్తిః. సూత్రార్థస్తు సృష్టేః పూర్వం క్షేత్రజ్ఞానామ న సంతి. కుతః? అవిభాగాత్ "ఏకమేవాఽద్వితీయ"మితి విభాగాభావ ప్రతిపాదనాత్, తత్కర్మనేతి చేన్న అనాదిత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞ తత్కర్మణో రనాదిత్వాత్. తథాఽప్యవిభాగ ఉపపద్యతే. చ యతః క్షేత్రజ్ఞరూపం వస్తు నామరూపరహితం బ్రహ్మశరీరతయాఽపి విభాగాఽనర్హ మతిసూక్ష్మ మాసీత్. ఉపలభ్యతే చ తదనాదిత్వమితి,

"సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ" (౩౬) "పూర్వోక్త సర్వధర్మాణాం బ్రహ్మణ్యేవోపపత్తేః, బ్రహ్మైవ కారణం తస్మాత్సర్వశక్తిసమన్వితం," కారణత్వోపపాదితా స్సర్వే ధర్మా బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యన్తే. న తు పరమాణ్వాదిషు అతో బ్రహ్మైవ కారణం న [illegible] పరమాణ్వాది పరమతాఽనువాద తద్దూషణం "బ్రహ్మజ్ఞానస్య [illegible] జగద్వ్యాపారత్వస్తుయా లీలాత్వే చోదితే తస్మాచ్ఛూన్యత్వం నాస్య దోషకృత్, ద్విచంద్రశుక్తిరూప్యాది ప్రయోజనతయా న హీంత్యాది.

తథా శ్రీమతి వైష్ణవే పురాణే "నిర్గుణస్యా ప్రమేయస్య శుద్ధస్యాప్యమలాత్మనః, కథం సర్గాది కర్తృత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపగమ్యతే ఇతి మైత్రేయస్య ప్రశ్నః కృతః తథా "క్రీడతో బాలకస్యేవ చేష్టాం తస్య నిశామ"యేతి తత్త్వ కథనం చ భగవతః పరాశరస్య పరిదృశ్యతే. ౨౩

౨ లీలావినోదముగ నాటలాడుచున్నాడని శ్రీమహాభారతమందు చక్కని యుపమానముతోడ వివరణము చెప్పబడి యున్నది. ౨౩,

ఖననశబ్దార్థః.

జగత్సృష్ట్యాది లీలానుభవార్థ మర్చారూపేణ విహర్తుముద్యుక్తేన భగవతా సమష్టి సృష్టేరనంతరం వ్యష్టి సృష్టౌ దేవమనుష్యాది వివిధ విశేష సృష్ట్యర్థం చతుర్ముఖసృష్టిం ప్రతిధ్యానం కృతమితి.

ఏషా చిదచిదాత్మికా సమష్టిసృష్టి ర్భగవతా క్రియతే వ్యష్టిసృష్టిస్తు బ్రహ్మణా.

“వేదాంత తత్త్వే”తి పూర్వోక్త మానందసంహితావచనం వ్యాచష్టే జగత్సృష్ట్యాదీత్యాదినా. సృష్టి గ్రహణాదాద్యుపచయః. ఆదిశబ్దేన స్థితిధ్వంసావుచ్యేతే. తైరేవ లీలా, మోదః, తామనుబుభూషు రర్చారూపేణావతరతి. సమష్టి వ్యష్టి సృష్టి స్వయమేవానుపదం వక్ష్యతి. విశేషసృష్టౌ స్వస్మిన్ సాహాయ్య మపేక్షమాణ స్తాదృశసాహాయ్యకరణ చతురం చతుర్ముఖం స్రష్టుం ధ్యానం కృతవాన్. తత్తపసో జ్ఞానమయత్వం చ “యస్య జ్ఞానమయం తపః” ఇతి పూర్వముక్తం, అనేనఖనన శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం వ్యాఖ్యాతం భవతి. [illegible]

అథ ప్రసంగాత్సృష్టిప్రకారం ప్రపంచయత్యేషేతి. యా సమష్టిసృష్టిరుచ్యతే ఏషేత్యస్యాః భగవాన్నారాయణః బ్రహ్మా చతుర్ముఖః

(ఖనన శబ్దార్థము) జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితి సంహారములనే లీలలను భవించుటకై యర్చావతార రూపముగ జగమునందు విహరింప నుద్యోగము గల్గిన భగవానుని చేత సమష్టి సృష్టిచేయబడిన పిమ్మట దేవ తిర్యఙ్మనుష్యాది వివిధ జీవజాత విశేషములయొక్క సృష్టిని చేయునిమిత్తమై అట్టి వ్యష్టిసృష్టి చేయసమర్థుడగు చతుర్ముఖుని సృజియించుటకు ధ్యానముచేయబడెనని యర్థము. ధ్యానమనగా జ్ఞానమయమని పూర్వము చెప్పబడినది.

ఈవిధమగు చిదచిదాత్మకమగు సమష్టిసృష్టి భగవానుని చేతను వ్యష్టిసృష్టి హిరణ్యగర్భుని చేతను చేయబడును.

సమష్టివ్యష్టి సృష్టి వివేకః.

సమష్టిసృష్టిర్నామ, "భూతైస్తు పంచభిః ప్రాణైస్స్వాంతైర్దశభి రింద్రియైః చతుర్వింశతి తత్త్వాని సాంఖ్యశాస్త్రవిదో విదుః మ హాన్ కాలః ప్రధానం చ మాయా విద్యా చ పూరుషః ఇతి

సమష్టిసృష్టిం వ్యాచష్టే సమష్టిసృష్టిరితి. సమష్టిసృష్టి స్తత్త్వా నాం సృష్టిః తత్త్వాని చ తాని చతుర్వింశతిరితి సాంఖ్యా స్త్రింశదితి పౌ రాణికా శ్చాహురితి భూతైరిత్యస్యార్థః. బిందునాదౌ శక్తిశివౌ శాంతా తీతౌ తతః పరం షట్త్రింశ త్తత్త్వమిత్యుక్తం శైవాగమవిశారదైరితి ప్ర కరణస్పర్శిని శ్లోక స్త్వపసిద్ధాంతతయా తస్య న అత్ర గ్రథిత ఇతి బో ధ్యం స్వాంతశబ్దం స్వయం వ్యాచష్టే స్వాంతైరితి. ప్రపంచితశ్చాయ యమర్థస్తేజోధికరణే తదభిధ్యానాదేవ తు తల్లింగాత్స ఇతి సూత్రే (౨-౩-౧౧) తత్ర భాష్యం "స్వానంతరాణాం పూర్వాణి కేవలాని న కారణం అపి లింగాత్తచ్ఛరీరపరమాత్మైవ కారణం" స్వోత్తరాణాం పృథివ్యాదీనాం అబాదీని కేవలాని న కారణాని కుతః? అభిధ్యానరూప తల్లింగాత్. శ్రూయతే. తత్తేజ ఐక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేతి సంక ల్పః ఈక్షణం చ తదేతత్ తచ్ఛరీరక పరమాత్మన్యేవ యుజ్యతే. త చ్ఛరీరకత్వం చ "యః పృథివ్యాం తిష్ఠ న్నిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమ్యతే. ఇ"త్యత్రాద్యాది. | తావత్పర్యంతమేవ తత్త్వసంఖ్యానియమః.

(సమష్టివ్యష్టిసృష్టిశబ్దార్థము) సమష్టి సృష్టియనగా:— 'పంచమహా భూతము లు, పంచప్రాణములు, స్వాంతములు అనగా మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములను నంతః కరణ చతుష్టయము, దశేంద్రియములు ననునీ యిరువదినాల్గు తత్త్వములని సాంఖ్యశా స్త్రవిదులు జెప్పుచున్నారు. దీనితో మహత్తు, కాలము, ప్రధానము, మాయ, విద్య, పు రుషుడు నను నీయారుజేర్చి ముప్పదితత్త్వములను పౌరాణికు లంగీకరించుచున్నారు.' ఉ నుముచే తనవ తత్త్వసృష్టియని తెలియుచున్నది.

పౌరాణికాః ప్రాహు “త్రింశత్తత్త్వాని తైస్స”హేతి వచనాత్
తత్త్వసృష్టి రిత్యవగమ్యతే. స్వాంతైరిత్యనేన ‘మనో బుద్ధిరహం
కార శ్చిత్తం చ కరణాన్యామీ’ త్యాంతఃకరణ చతుష్టయం (ఉచ్యతే)
వ్యష్టిసృష్టిర్నామ అండాన్తర్వర్తి జీవజాత సృష్టిః.

వ్యష్టిసృష్టిం వ్యాచష్టే వ్యష్టిసృష్టిరితి. ‘హన్తాఽహమిమాస్తి
స్రో దేవతా అనేన జీవేనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి’
వ్యష్టి సృష్టిసంకల్పశ్రుతిః తేషాం తత్త్వానాం పృథగ్భూతానాం వ్యష్టి
సృష్ట్యశక్తేః పరస్పరసంమిశ్రణం సంకల్ప్య ‘ఏవం జాతేషు భూతాని ప్ర
త్యేకం స్యుర్ద్విధా తతః చతుర్ధాభిన్నమేకైక మర్ధమర్ధం తథా స్థితం
వ్యోమ్నోఽర్ధభాగశ్చత్వారో వాయుతేజః పయో భువాం’ ఇత్యాదిక్ర
మేణైకైకభూతేషు భూతాంతరాణా మష్టమాంశచతుష్కైః పంచీకర
ణం కృత్వా తేషు స్వానుప్రవిష్టజీవవర్గమనుప్రవేశ్య తైరేవ తత్త్వై
ర్భూతమయ బ్రహ్మాండారంభః తదంతరే బ్రహ్మణో రుద్రస్య చోత్పా
దనం. తతస్స్వవిహిత బ్రహ్మాంతర్యామిరూపేణ బ్రహ్మాండాంత శ్చతుర్ద
శభువనసంస్థాన తదధికరణక దేవ తిర్యఙ్మనుష్య స్థావర దిగ్విశేషాది వి
విధ విచిత్ర సంజ్ఞామూర్తి సృష్టి రిత్యర్థః.

వ్యష్టి సృష్టియనగా అండాంతర్భాగము నందుండెడి జీవకోటులయొక్క సృష్టియని యర్థము. ‘హన్తాఽహం’ అను శ్రుతియే వ్యష్టి సృష్టినిగూర్చి చెప్పబడినది. పృథగ్భూతములగు తత్త్వములకు వ్యష్టిసృష్టి చేయుటయందు శక్తిలేనందున వానిని పరస్పరమొక్కదానితోనొక్కటిని కలిపి పంచీకరణముజేసి వానిలో తనయొక్క యను ప్రవేశమాగల జీవవర్గమును ప్రవేశింపజేసి బ్రహ్మాండము సృజియింప నారంభింప యావల బ్రహ్మాంతర్యామియై భగవానుడు బ్రహ్మాండగర్భమందలి చతుర్దశ భువనములయొక్కయు తదధికరణక దేవతిర్యఙ్మనుష్యాది వివిధ చిత్రసంజ్ఞా మూర్తి (నామరూప) సృష్టి చేయబడెనని యర్థము.

ప్రకృతిపురుషయోః నిత్యత్వం

"అజామేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణాం, నిత్యో నిత్యానాం చేతన

ప్రకృతిపురుషయోర్నిత్యత్వజ్ఞాపనాయ తత్ర కాంచిచ్ఛంకా ముత్థాప్య సమాధత్తే "అజా" మిత్యాదినా "అజామేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః, అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగా మజోఽన్యః" ఇతి మంత్రః, అయం మంత్రః శ్వేతాశ్వతరే తైత్తిరీయే చ పాఠభేదేన పఠ్యతే "భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా" "క్షరం ప్రధాన మమృతాఽక్షరం హరః" ఇత్యాది నిర్దిష్ట చిదచిద్వివేకనిర్ణయం తత్ర ప్రస్తుతం వేదితవ్యం .అజా' మితి, "న జాయత ఇత్యజా ప్రకృతిః" తేజోఽబన్న గుణవికారగత లోహిత శుక్ల కృష్ణ రూపయుక్తాం స్వసమానరూప వివిధభూత భౌతిక సృష్టిం ముత్పత్తిరహితాం కాంచ న కశ్చిదవి ద్వాన్ ఉత్పత్తిరాహిత్యేన తత్సమాన ఏవ సన్ తత్రాఽహంబుద్ధ్యై సేవమానస్తామనుసృత్య శేతే తిష్ఠతి. అపరో విద్వాన్ కించిత్కాలం భుక్త్వా ఉత్పన్నవైరాగ్య స్త్యజతీత్యర్థః. అనేన ప్రకృతిస్వరూపం బద్ధముక్త స్వరూపం చోక్తం తత్రాఽజాశబ్దేనాఽకార్యత్వ ప్రతిపాదనాత్ .సృజమానా' మితి కర్తృత్వశ్రావణా చ్చ స్వాతంత్ర్యలక్షణ కర్తృత్వ ప్రతీతేః' అబ్రహ్మాత్మికైవ ప్రకృతిరనేనాఽభిధేయతామితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే .చమసవదవిశేషా' దిత్యాది .కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధ' ఇత్యన్తం. శారీరకసూత్రే ప్రథమాఽధ్యాయ చతుర్థపాదే చమసాఽధికరణే సమాహితం యథా, .చమసవద విశేషాత్' "అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న స్తస్మిన్ యశో నిహితం విశ్వరూపః" ఇత్యు

(ప్రకృతిపురుషుల యొక్క నిత్యత్వము). .అజామేకాం' .నిత్యోనిత్యానాం' అను మొదలగు శ్రుతులచే నిత్యములని తెలియబడు ప్రకృతి పురుషులకు సృష్టియననేమి ప్రకృతి పురుషుల యొక్క సృష్టియనగా మహాప్రళయ కాలమందు సూక్ష్మరూపము అనగా అవిభక్త నామరూపము (దీనికియ్యది రూపము. ఈరూపముగల యీ పదార్థమునకిది నామము) గ పరమాత్మనియందు ఏకీభూతములగు ప్రకృతిపురుషులకు స్థ

anxiety not to create feelings against your Government we deliberately avoided giving publicity to them Questions in Parliament had, however, to be answered and the facts could not be withheld. When the facts thus became known, the reaction both in Parliament and among the public was one of dismay and great resentment. There was criticism of our Government both in Parliament and the Press for our failure to give publicity to these developments at an earlier stage. Under the Indian Constitution Parliament is supreme. India has also a free Press and the Government could not restrain public criticism In the circumstances, to allege that the Government of India built up pressure on China in any manner is a complete misreading of the facts of the situations. It is also based on complete misunderstanding of the constitutional procedures under which the Government, Parliament and the Press-function in India Needless to say, such an allegation is entirely baseless.

28 I have stated before and wish to affirm once again that the Government of India attach great importance to the maintenance of friendly relations with China They have hitherto sought to conduct their relations with China, as with other countries, in the spirit of Panch Sheel. This indeed had always been India's policy even before the five principles were enunciated. It is therefore all the more a matter of regret and surprise to us that China should now have put forth claims to large areas of Indian territory inhabited by hundreds of thousands of Indian nationals, which have been under the administrative jurisdiction for many years No Government could possibly discuss the future of such large areas which are an integral part of their territory. We however recognize that the Indo-China frontier which extends over more than 3,500 kilometers has not been demarcated on the ground and disputes may therefore arise at some places along the traditional frontier as to whether these places lie on the Indian or the Tibetan side of this traditional frontier. We agree therefore that the border dispute which have already arisen should be amicably and peacefully settled. We also agree that until a settlement has been reached the status quo should be maintained. In the meantime both sides should respect the traditional frontier and neither party should seek to alter the status quo in any manner. Further, if any party has trespassed into the other's territory across the traditional frontier, it should immediately withdraw to its side of the frontier. So far as the Government of India are concerned, at no places at present have they any personnel, civil, police or military, on the Tibetan side of the traditional frontier. There was only one outpost, that at Tamadem established some months ago, which, subsequent inquiries showed was somewhat north of the MacMahon Line. In keeping with our earlier promise we have already withdrawn it to a point south of the Line There can therefore be no questions of withdrawing any Indian personnel at any other place. We would now

స్యైతదాహా" మిత్యాది శ్రుతిభిః నిత్యత్వేన శ్రుతానాం ప్రకృతి
పురుషాణాం సృష్టిర్నామ ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మరూపే
ణాఽవిభక్తనామరూపేణ చ పరమాత్మన్యేకీభూతానాం సృష్టి

ణాః ప్రభవన్తి తస్మా" దితి ప్రాణోపలక్షిత సకల ప్రపంచోత్పత్తిమభి ధాయ నిర్వికారస్య బ్రహ్మణోఽపరిణామితయా సకలప్రపంచోపాదా నత్వం న సంభవతీతి శంకావారణాయ తైత్తిరీయపఠితస్యాఽస్య మంత్ర స్య బ్రహ్మాత్మకప్రకృతి పరత్వస్య వక్తవ్యతయా ఇహాఽపి తథాత్వ స్యావశ్యంభావాచ్చ బ్రహ్మాత్మికైవ ప్రకృతిరజామంత్రప్రతిపాద్యా.

ఆకాశాదీనాం బ్రహ్మోపాదానకత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వ వత్, ప్రకృతేరపి బ్రహ్మోపాదానకత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వస్య వక్తవ్య తయా అనుత్పన్నాయాః తస్యా బ్రహ్మోపాదానకత్వాఽసంభవే న బ్రహ్మాత్మకత్వసంభవ ఇత్యాశంక్యాహ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వా దివదవిరోధః" కల్పసంసృష్టిః "ధాతా యథా పూర్వమకల్పయ" దితిప్ర యోగదర్శనాత్. "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేత" దితి మాయాశబ్ద శబ్దిత ప్రకృతేః బ్రహ్మోపాదేయ ప్రపంచసృష్టౌ హేతుత్వోపదేశాది త్యర్థః. ప్రకృతేర బ్రహ్మాత్మకత్వే చ తస్యాః అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వ మేతదితి ప్రతిపాదిత బ్రహ్మోపాదానత్వా నిర్వాహకత్వాభావా త్త స్యా బ్రహ్మాత్మకత్వం సిద్ధం. అపృథక్సిద్ధాధారత్వమాత్రేణాఽప్యాత్మ త్వోపపత్త్యా అజన్యాయా అపి ప్రకృతేః బ్రహ్మాత్మకత్వం సంభవత్యేవే తి బ్రహ్మాత్మకత్వమవిరుద్ధం మధ్వాదివత్. అత్ర మధుశబ్దేన "అసావాది

త కాలమునుండి యుండుండి విరక్తి జెందినవాడై దానిని విడచివేయుచున్నాడు. అని పై శ్రుతియొక్క యర్థము. ఈశ్రుతిచే తత్త్వత్రయమని సంప్రదాయజ్ఞులు వ్యవహరించు చుండు నిత్యపదార్థములలో ప్రకృతియను తత్త్వముయొక్కయు, జీవతత్త్వమునందు బద్ధులు, ముక్తులు, అను రెండుతెగలవారియొక్కయు స్వరూపము తెలియజెప్పబడినది.

'నిత్యోనిత్యానాం' అను శ్రుతియు వ్యాఖ్యానమందు వ్రాయబడినది. ఈమం త్రము శ్వేతాశ్వతర, కఠోపనిషత్తులయందు పఠియింపబడుచున్నది. అనిత్యములగు ప

కాలే పరమాత్మనోఽనుప్రవేశానన్తరం స్థూలరూపత్వం విభక్తనామరూపభాక్త్వం చ "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ"దిత్యే దేవమధు" ఇతి నిర్దిష్టానిత్య ఉచ్యతే. అనిత్యనిత్యార్థః యథాఽదిత్యస్య "నైవోదేతా నాఽస్తమేతా" ఇత్యనాద్యతయా శ్రుతస్యైవ "య ఆదిత్యే తిష్ఠ"న్నిత్యాదినా బ్రహ్మాత్మకత్వం చ ఏవమనాదేరప్యుపపద్యతే బ్రహ్మాత్మకత్వమితి స్థితం" ఇతి.

నిత్యో నిత్యానామితి "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। తత్కారణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః" ఇతి అయం మన్త్రః, శ్వేతాశ్వతరే కఠోపనిషది చ పఠ్యతే అనిత్యానాం చేతనానాం బహూనాం నిత్య ఏక ఏవ చేతనస్సన్ కామాన్ విదధాతి తజ్జ్ఞానాన్ముక్తిరిత్యర్థః అత్ర నిత్యచేతనానాం అనిత్యత్వం ధర్మభూతజ్ఞానసంకోచాదియోగాదితి ద్రష్టవ్యం నిత్యానాం మధ్యే నిత్యోఽత్యన్తం నిత్యః చేతనానాం మధ్యే చేతనః పరమచేతన ఇతి వా నిత్యత్వచేతనత్వతారతమ్యం చ వివక్షావిశేషేణ ద్రష్టవ్యం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం సాంఖ్యయోగయోస్తాత్పర్యవిషయీభూతం' ఇతి.

హుసంఖ్యగలచేతనులకు నిత్యుడగునొక్కడే చేతనుడై సర్వవిధ కామముల నొసగుచున్నాడు. అట్టి సర్వకారణుడును సాంఖ్యయోగంబులచేత దెలియదగిన వాడునగు దేవుని నెఱింగినవాడు సమస్త పాపములనుండి విముక్తుడగుచున్నాడు. ఇచ్చట నిత్యులగు చేతనుల కనిత్యత్వమనగా ధర్మభూతజ్ఞానము యొక్క సంకోచము వలన గలుగునదని యర్థమే గాని పారమార్థిక నిత్యత్వహాని కాదు. కాదేని నిత్యులలో నత్యంత నిత్యుడనియు చేతనులలో నత్యంత చేతనుడనియు గాని యర్థము చెప్పదగును. అను నిది శ్రుత్యర్థము.

అట్టి సృష్టిప్రకారమును తైత్తిరీయ శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఆజగత్తును సృష్టించి దానియందనుప్రవేశించెను. అని శ్రుత్యర్థము ఎల్లకాలములందును కాలపరిమితిలేక సర్వపదార్థములయందు వ్యాపించియున్నట్టి బ్రహ్మమునకు సృష్టికాలమందనుప్రవేశ

త్వాని. విష్ణుపురాణే:— "తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఽఖిలం ఆవిర్భావ తిరోభావజన్మనాశ వికల్పవత్. ప్రకృతిం పురుషం చైవ ప్రవిశ్యాఽఽత్మేచ్ఛయా హరిః క్షోభయామాస సంప్రాప్తే సర్గకాలే వ్యయాఽవ్యయౌ" ఇతి. గీతాసు:— "ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం సంభవః సర్వభూతానాం తతో భవతి

తామేవ సృష్టిం వివక్షుః స్మృతి మవతారయతి 'తదేతి':- సర్వథా సర్వవ్యాప్తస్య బ్రహ్మణస్సృష్టికాలేఽనుప్రవేశస్తు గోజఠరగతవత్సవత్ సర్వవ్యాప్తస్య బ్రహ్మణః ప్రత్యేకం సర్వవస్తుషు పృథక్ ప్రతీత్యర్హస్థితివిశేషఏవ వేదితవ్యః అస్మిన్నర్థే వైష్ణవం వచనముదాహరతి 'తదేతదితి'. అయంశ్లోకః శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే ద్వావింశాఽధ్యాయే (౬౦) దృశ్యతే తదేతదక్షరమితి చ పాఠః. 'అనంతస్య న తస్యాంతః సంఖ్యానం చాఽపి విద్యతే' ఇతి జీవానా మసంఖ్యేయత్వ మగ్రే (పురాణే) వక్ష్యతి. అతః ప్రతిసర్గమన్యాన్యం నిత్యానతాఽనుపపత్త్యత్వాత్.

మనగా గోజఠరమందున్న వత్సయొక్క గతివంటిది. అనగా సర్వమును వ్యాపించియున్న బ్రహ్మమునకు ప్రత్యేకముగ సర్వవస్తువుల యందును పృథక్కుల ప్రతీత్యర్హమగు స్థితివిశేషము వంటిదని తాత్పర్యము. ఈ యంశమునే నిరూపించుటకు విష్ణుపురాణములోని వచనముదహరించ బడుచున్నది. ఓ మునిశ్రేష్ఠుడా! యీ జగత్తంతయు అక్షయము నిత్యము. ఆవిర్భావము, తిరోభావము, జన్మము, నాశము, అను వికల్పములు గలిగియున్నవి. అని యీ వచనమున కర్థము. 'అనంతస్యనతస్యాంతః' అను వచనముచే నీజీవులకు సంఖ్యయే లేదని పైజెప్పబడుచున్నది. దీనివలన నిత్యాని ప్రతిసృష్టియందన్యాన్యములుగ నున్నవని యర్థము. కార్యమెప్పుడును 'సత్తు' అగుటయే యిందుకు కారణము. సర్గస్థితి సంహారములు అనునివి తెలిపిలేవని అను మరియొక వచనముచే ప్రవాహరూపంబున నిత్యాని నిత్యములు. ఆవిర్భావ తిరోభావములనగా సంకోచవికాసములు ఇవియేజన్మనాశము లనంబడుచున్నవి. (ప్రకృతిం పురుషం) 'బహుస్యాం' అనునట్టి సంకల్పరూపమగు తన యొక్క యిచ్ఛచే ప్రకృతిపురుషుల నుద్దేశించి సృష్టికా

భారత" ఇతి. సృష్టికాలే జగద్యోనిభూతం మహద్బ్రహ్మ తదీ
యం ప్రకృత్యాఖ్యమచిద్వస్తు యత్తస్మిన్ చేతనాఖ్యం గర్భం
యోజయతి. తత్కృతాచ్చిదచిత్సంసర్గా ద్దేవాదిస్థావరాంతా
నా మచిన్మిశ్రాణాం సర్వభూతానాం సంభవో భవతి.

'అవ్యుచ్ఛిన్నా స్తతస్త్వేతే సర్గ స్థిత్యంత సంయమాః' ఇతి వచనాత్ప్రవా
హరూపేణ చ నిత్యం ఆవిర్భావ తిరోభావౌ సంకోచ వికాసౌ తావే
వ జన్మనాశావిత్యర్థః. మునివరేతి సంబుద్ధిః ప్రకృతిమితి. ప్రధానపురు
షౌ చాఽపీ"తి పాఠాన్తరం. ఆత్మేచ్ఛయా 'బహుస్యా'మితి సంకల్పా
త్మికయా, ప్రవిశ్య, విషయీకృత్య, క్షోభయామాస, సర్గోన్ముఖౌ
చకార ప్రధానస్య క్షోభో గుణవైషమ్యం, ప్రవృత్త్యున్ముఖత్వంచ పుం
సో జ్ఞానవికాస స్సంస్కారోద్బోధశ్చ వ్యయాఽవ్యయౌ, వ్యేతీతి వ్య
యః, అవ్యయో వ్యయరహితః. వికారికూటస్థా విత్యర్థః. అస్మిన్నేవార్థే
గీతాసంవాదమాహ ప్రకృతిమితి. "అయం శ్లోక స్త్రయోదశాఽధ్యాయే
గీతాసు పఠ్యతే. ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీఉభావపి వికారాంశ్చ
గుణాంశ్చైవ విద్ధిప్రకృతిసంభవాన్" ఇతి. (19) అయమర్థః. అత్యంతవి
విక్తస్వభావయోః ప్రకృత్యాత్మనో స్సంసర్గస్యాఽనాదిత్వం సంసృష్ట
యోః కార్యభేదస్సంసర్గహేతుశ్చానేన కథ్యతే. ప్రకృతిపురుషావుభా వ
న్యోన్యసంసృష్టా వనాదీ ఇతి జానీహి. బంధహేతుభూతాన్వికారాన్ ఇ
చ్ఛాద్వేషాదీ నమానిత్వాదికాంశ్చ గుణాన్ మోక్షహేతుభూతాన్ ప్ర
కృతిసంభవాన్ విద్ధి పురుషేణ సంసృష్టేయమనాదికాలప్రవృత్తా క్షేత్రా

లమునందు హరియా ప్రకృతి పురుషులను సృష్ట్యున్ముఖంబులుగ జేసెను. అని శ్లోకార్థము.
ప్రకృతికి క్షోభమనగా గుణవైషమ్యము. ప్రవృత్త్యున్ముఖత్వము అనియు పురుషునకు
క్షోభమనగా జ్ఞానవికాసంబును సంస్కారోద్బోధము ననియుభావము వ్యయమనగా
వికారములజెందు ప్రకృతియనియు అవ్యయమనగా నాశరహితమగు పురుషతత్త్వమని
యు నర్థము. ఈయర్థమందే భగవద్గీతావచన ముపన్యసింపబడినది. (ప్రకృతింపురుషం)
అత్యంత వివిక్తస్వభావముగల ప్రకృత్యాత్మతత్త్వముల సంసర్గమనాది యనియు ఇట్లు

కారపరిణతా ప్రకృతి స్స్వవికారై రిచ్ఛాద్వేషాదిభిః పురుషస్య బంధహే
తుర్భవతి. సైవాఽమానిత్వాదిభి స్స్వవికారైః పురుషస్యాఽపవర్గ
హేతు ర్భవతి. అథ ప్రాకృతానాం గుణానాం బంధహేతుత్వప్రకా
రం వక్తుం సర్వస్య భూతజాతస్య ప్రకృతిపురుషసంసర్గజత్వం "యావత్సం
జాయతే కించిత్సత్త్వం స్థావరజంగమం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ సంయోగాత్త
ద్విద్ధి భరతర్షభే"త్యనేనోక్తం భగవతా స్వేనైవకృత మిత్యాహ 'మమేతి'
గీతాసు చతుర్దశాధ్యాయస్థోఽయం శ్లోకః. (౩) శ్లోకం స్వయం వి
వృణుతే "సృష్టికాల" ఇతి. సంభవస్సర్వభూతానాం భవతీతి సృష్టిరుచ్య
తే. అయమర్థః. జగతః కృత్స్నస్య జగతో యోనిభూతం మమ మహ
ద్బ్రహ్మ తదీయం ప్రకృత్యాఖ్య మచిద్వస్తు యత్తస్మిన్ చేతనాఖ్యం గ
ర్భం యోజయామి. భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ
చ అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా అపరేయమితి. నిర్ది
ష్టాఽచేతనప్రకృతిర్మహదహంకారాదివికారాణాం కారణతయా మహ
ద్బ్రహ్మేత్యుచ్యతే. శ్రుతావపి క్వచిత్ప్రకృతిరపి బ్రహ్మేతి నిర్దిశ్యతే.
"యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః తస్మాదేత ద్బ్రహ్మ నా
మరూపమన్నం చ జాయతే ఇతి. "ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరాం
జీవభూతా' మితి చేతనపుంజరూపా యా పరా ప్రకృతి ర్నిర్దిష్టా సేహ

సంసృష్టములైన వాని యొక్క కార్యభేదంబును సంసర్గహేతువును యీశ్లోకముచే జె
ప్పబడుచున్నది. ప్రకృతిపురుషు లిరువురును అన్యోన్య సంసర్గము గల్గినవియు అనాది
యములునని తెలియుము. బంధహేతుభూతములగు నిచ్ఛాద్వేషాది వికారములను మో
క్షహేతుభూతములగు అమానిత్వాది గుణములను ప్రకృతిసంభవములని యెరుంగుము
పురుషునిచే గలసినదియు అనాదికాలప్రవృత్తంబును, క్షేత్ర (శరీర) ఆకారముగ బరిణ
మించిన ప్రకృతి యనుతత్త్వము తన స్వీయవికారములగు నిచ్ఛాద్వేషాదులచే పురుషు
నకు బంధహేతువగుచున్నది. అట్టిదియే స్వవికారంబులగు నమానిత్వాది గుణములచే
పురుషునకు అపవర్గహేతువుగూడ అగుచున్నది. అని శ్లోకార్థము (మమయో
నిః) ప్రాకృత గుణములకు బంధహేతుత్వ ప్రకారమును జెప్పుటకై సమస్త భూత
జాతములకు ప్రకృతి పురుష సంసర్గజత్వము "యావత్సంజాయతే" యను శ్లోక
ముచేలన జెప్పుచు అట్టి యవస్థానము తనచేత నే చేయబడినదని చెప్పుటకై భగవానునిచే
గీతయందీశ్లోక మారంభింపబడినది. స్థావరజంగమాత్మకమగు యే కొంచెపు ప్రాణితత్త్వ

పంచీకరణప్రకారః

ఏవమేవ పరమాత్మనా పంచీకృతానాం భూతానామన్యోన్యసంయోగాదినా అండోత్పత్త్యాదికం శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రతిపాద్యతే. యథా:- 'ఆకాశవాయు తేజాంసి సలిలం పృథివీ తథా శబ్దాదిభిర్గుణై ర్బ్రహ్మన్ సంయుక్తా న్యుత్తరోత్తరైః శాంతా ఘోరాశ్చ మూఢాశ్చ ... తే స్మృతాః నానావీర్యాః పృథగ్భూతా

సకలప్రాణిబీజతయా గర్భణోత్పద్యతే, తస్మిన్నచేతనే యోనిభూతే మహతి బ్రహ్మణి చేతనపుంజరూపం గర్భం దధాతి ఇతి చేతనప్రకృత్యా భోగక్షేత్రభూతయా భోక్తృవర్గపుంజభూతాం చేతనప్రకృతిం సంయోజయతీత్యర్థః. తత స్తస్మాత్తత్త్వా త్తత్సంకల్పకృతా చ్చిదచిత్సంసర్గా త్ప్రకృతిద్వయసంయోగా ద్దేవాదిస్థావరాంతానాం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానాం అవిస్మృత్రాణాం సర్వభూతానాం సంభవో భవతి.' ఇతి.

ప్రసంగాద్వ్యష్టిసృష్టిప్రయోజక పంచీకరణాదిక మాహ "ఏవమే"వేతి అథా 'సమష్ట్యర్థం భూతానాం పంచీకరణమాహ ఆకాశేతి. అత్రాకాశాదయో భూతవిశేషపరః. ఉత్తరోత్తరై రుత్తరోత్తరత్ర ఉత్తరైరధికై స్త్ర్యర్థైః. ఉత్తరైః పరో గుణాః కారణగుణానుత్తరోత్తరాధికో యేషాం తైరితి ఏకముక్తం భవతి. ఆకాశాదీని మహాభూతాన్యుత్తర

ముప్పత్తి ... చున్నదో క్షేత్రము యొక్కయు క్షేత్రజ్ఞుని యొక్కయు యౌక్యానికి కలయి.
కలనగల్గుచున్నది ఓ మునిశ్రేష్ఠా! యెరుంగుమని 'యావత్' అను శ్లోకార్థము జంతువ
కంతనుకు కారణభూతముగ నుండు అచేతనప్రకృతియందు చేతనాయు కలదో అందు సకలప్రా
ణిబీజరూపమగు చేతనుడను పరప్రకృతి ... భో
క్షేత్రభూతమగు ...
నిఃలుపుచున్నానని భావము ...
గము చేసెన ప్రకృతిద్వయ సంయోగమువలన ...
బపర్యంతములగు అవిస్మృత్రములగు సర్వభూతముల యొక్కయు ... గల్గుచున్నదని
శ్లోకార్థము.

తా స్తతస్తే సంహతిం వినా నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టు మసమా
గమ్య కృత్స్నశః సమేత్యాన్యోన్య సంయోగం పరస్పరసమా
శ్రయాః ఏకసంఘాతలక్ష్యాశ్చ సంప్రాప్యైక్య మశేషతః పురు
షాధిష్ఠితత్వాచ్చాఽవ్యక్తానుగ్రహేణ చ మహదాద్యా విశే
షాన్తా హ్యండముత్పాదయన్తితే తత్క్రమేణ ప్రబుద్ధం తజ్జలబు

శ్రోత్రాదిగ్రాహ్య వాయ్వాదాకాశాన్తైశ్శబ్దాదిభి ర్గుణైర్విశిష్టాని పరస్పరం
యుక్తాని మిళితాని తేనాఽకాశ ఏకగుణో వాయుర్ద్విగుణ స్తేజస్త్రి
గుణ మాపశ్చతుర్గుణాః పృథివీ పంచగుణేతి. "శాంతా" ఇతి. తేన
పరస్పరం మేలనేన ప్రత్యేకం విశేషాశ్శాంతా ఘోరా మూఢాః స్వ
తశ్శాంతే భూమిజలే ఘోరే తేజోఽనిలౌ మూఢ ఆకాశః మేలనాత్స
ర్వే శాంతా ఘోరా మూఢాః. యతో గుణవిశేషైశ్శాంతా స్సుఖదాః
ఘోరా దుఃఖదాః మూఢా మోహపరాశ్చ భవంతి. అయమత్ర పంచీ
కరణప్రకారః. ఆకాశస్యైకమర్ధ మాకాశత్వేన స్థితం అన్యస్మిన్నర్ధే చ
తుర్ధాకృతే వాయ్వాదిచతుర్భేదభూతప్రవేశః ఏవం భూతాంతరేఽపి.
ఉక్తం హి "ఏవం జాతేషు భూతేషు ప్రత్యేకం స్యుర్ద్విధాతతః చతుర్ధా
భిన్నమేకైక మర్ధమర్ధం తథా స్థితం వ్యోమ్నోఽర్ధభాగశ్చత్వారో
వాయు తేజః పయో భువాం అర్ధాని యాని వాయోస్తు వ్యోమ తేజః
పయో భువాం ఇత్యాది. ఏతేషు తత్త్వేషు భాగత ఏవోత్తరోత్తరస్సృష్టిః
పూర్వపూర్వైరుత్తరోత్తరావరణస్య తత్తదాకారేణ చ కార్యవృత్తే
శ్శ్రుతత్వాత్. అన్యథా పృథివ్యేకశేషప్రసంగాత్. పూర్వపూర్వభూ

(పంచీకరణప్ర)కారము, ప్రసంగవశమున వ్యష్టిసృష్టి ప్రయోజకమగు పంచీకర
ణమిచ్చట జెప్పబడుచున్నది. ఇట్లే పరమాత్మచే పంచీకృతములగు భూతముల యాన్యో
న్యసంయోగ వశమున అండోత్పత్త్యాదికము విష్ణుపురాణమందు చెప్పబడు చున్నది.
ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, సలిలము, పృథివి,యనునైదు భూతంబులు 'ఉత్త
రోత్తరభూతగణంబులగు శబ్దాదిగణంబులచే గూడినవగుచున్నవి. ఇచ్చట 'ఉత్తరోత్త
రైః' అనుటచే తరువాతి తరువాతి భూతములు పూర్వపూర్వ భూతములకంటె కారణగుణ
ములకంటె నధికములగు గుణములుగలవని తెలియుచున్నది. దానిచే ఆకాశమేకగుణంబు

ద్బ్యవత్సమం భూతేభ్యోఽండం మహాబుద్ధే ప్రవృద్ధముదకేశ
యం ప్రాకృతః బ్రహ్మరూపస్య విష్ణోస్థాన ముత్తమం తత్రా
ఽవ్యక్తస్వరూపోఽసౌ వ్యక్తరూపీ జగత్పతిః విష్ణుర్బ్రహ్మస్వ
రూపేణ స్వయమేవ వ్యవస్థితః ఇత్యారభ్య తస్మిన్నండేఽభవ
ద్బ్రహ్మన్ సదేవాసురమానుష ఇత్యాదభి స్సమష్టిసృష్ట్యాదికముక్తం

తానా ముపలంభాదిసిద్ధత్వాచ్చ తన్మాత్రాణాం చాఽవారకత్వాద
నాశ్రయణాన్నిశ్శేషపరిణామ ఇత్యేకే. శరీరాదే శ్చతుర్వింశతితత్త్వ
మయత్వవచనా త్తేషామప్యేకదేశతః పరిణామ ఇత్యపరే. పూర్వస్మిన్
పక్షే తన్మాత్రకార్యభూత గుణపంచకేన సహ శరీరాదేశ్చతుర్వింశతి
తత్త్వమయత్వోక్తిరితి సర్వాఽపితత్త్వ మయత్వమాత్రప్రతిపాదన
పరతయా వా నిర్వాహః అపరస్మిన్ పక్షే క్వచిత్కేషాంచిత్సంఖ్యా
నుక్తివదవివక్షయాఽనవరణాద్యనుక్తిరితి గతిః. అథాండోత్పత్త్యర్థం మ
హదాదీనాం పరస్పరాత్మకత్వ మిత్యాహ నానావీర్యా ఇతి. నానావీర్యా
మతిప్రవాఽతికఠినత్వాదికం సంహత్య మేలనం వినా అత ఏవాఽస
మాగమ్య సమిత్యేకీభావే ఏకత్వమప్రాప్య ప్రజాగ్రహణమండస్యాఽ
ప్యుపలక్షణార్థం సమేత్యేతి సమేత్య పరస్పరసమాశ్రయాదన్యోన్యసం
యోగం సంశ్లేషం సమేత్యానంతరమశేషత ఐక్యం ప్రాప్య ఏకసంఘా
తః అండం లక్ష్యం సాధ్యం యేషాం త ఏకసంఘాతలక్ష్యాః యదా

నువాయువు ద్విగుణంబును నిట్లుత్తరోత్తరము గవృద్ధిజెంది పృథివి పంచగుణంబయ్యెనని భావ
ము. ఇట్టి పరస్పర మేళనముచే నియ్యవి శాంతములును ఘోరములును మూఢములున్నని మూ
డు తెరంగులగుచున్నవి. భూమిజలములు స్వతశ్శాంతములు. తేజోనిలంబులు ఘోరము
ములు ఆకాశము మూఢమనబడును. గుణవిశేషంబులచే శాంతములు సుఖదంబులు ఘో
రములు దుఃఖదంబులు. మూఢములు మోహపరంబులు నగుచున్నవని యీగుణంబులందు
విశేషములు. పంచీకరణ ప్రకారంబిట్లని యెఱుంగదగు. ఆకాశము యొక్క సగభాగ
మాకాశమై నిలచియున్నది. రెండవసగ [illegible] బుగా జేయబడగా నట్టి సమవిభక్త
చాతుర్భాగంబుల నాల్గింట నాకాశవ్యతిరిక్తవాయ్వాదిభూతచతుష్టయము యొక్కయు
సమాంశములు జేర్పబడు, నిట్లే భూతాంతరంబులను గానందగు. ఇట్లు మహాభూతములు ప్ర

చతుర్ముఖస్యాండాదిషూత్పత్తిః :— అంతశ్శ్రుతిః.

విశేషేణ వ్యష్టిసృష్టావపి బ్రహ్మణోఽండాదిషూత్పత్తిప్రకారం శ్రూయతే హి "అథాఽతో మహోపనిషదం (వ్యాఖ్యాస్యామః) ఏవం తిథాహు రేకో హ వై నారాయణ ఆసీ"దిత్యారభ్య "తస్య ధ్యానాంతస్థస్య యజ్ఞస్తోమముచ్యతే తస్మింశ్చతుర్దశ పురుషా

ఏకసంఘాతలక్షణాః ఏకస్సంఘాత ఇతి దృశ్యాః పాఠాంతరే ఏకసంఘాతవిశిష్టాః చత్వారిధానస్త్రప్రజా నిరంతరాండోత్పాదనతత్పరాః పురుషాధిష్ఠితత్వాదితి పురుషాధిష్ఠితత్వాత్ పుణ్యపాపపరిష్వక్త జీవానుప్రవిష్టత్వాత్. అన్యస్త్వానుగ్రహేణ అనుగ్రహానుప్రవేశః బీజస్య త్వగనుగ్రహేణాంకురారంభవత్ ఆప్యాయకత్వం వా. తదితి. సమం సముత్పన్నాండస్య హి భిత్త్యాద్యవయవానాం సమకాలత్వం జలబుద్బుదవత్. అనేనాఽస్థైర్యం సూచితం భూతానామేవ ప్రాధాన్యమిత్యాహ "భూతేభ్య"ఇతి. బ్రహ్మరూపస్య,ప్రాకృతమిత్యేతాభ్యాం విశేషణాభ్యాం సాఽసాధారణం దివ్యరూపమప్రాకృతం స్థానం చాస్తీతి సూచితం అండభోక్తా చతుర్ముఖ ఏవ కథం విష్ణోస్స్థానమిత్యుచ్యతే? ఇత్యత్రాహ "తత్రేతి అవ్యక్తం ప్రధానం వ్యక్తం మహదాది అసౌ స్వయమేవ ప్రధానాదిపురుషాపదేశేన స్థితః "ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ తదా దర్శితపంథానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ నిమిత్తమాత్రం తావ" త్రేతి భారతవచనాత్ ఇతి. తతశ్చ మేరుకల్పమభూత్తస్య జరాయుశ్చ

త్త్వ్యకము ఒక్కొక్కటి రెండు సమానభాగములుగ విభజింపబడును, తక్కిన యొక్కొక యర్ధము నాల్గు సమభాగములుగ జేయబడును, వ్యోమభూతముయొక్క నూర్ధార్ధమునకు తక్కిన యర్ధమునవాయు, తేజః, పయో, భూముల యొక్క సమభాగములును జేరును. ఇట్లే వాయువు యొక్క యర్ధభాగమున వ్యోమ, తేజః, పయోభూముల సమాంశములు చేరును అనువిధమున పంచీకరణ గ్రంథములందు చెప్పబడెను. అండోత్పత్తినుపయోగించుటకై మహదాదులకు పరస్పర సాహాయ్యకత్వము చెప్పబడెను. నానావీర్యాః అనువాక్యం ప్రారంభింపబడినది. అతిన్యూనాతికఠినత్వ స్వభావములు గల్గుటచే నీభూతము

జాయన్తే ఏకా (కన్యా) దశేన్ద్రియాణి మన ఏకాదశం తేజో
ద్వాదశమహంకార స్త్రయోదశః ప్రాణాశ్చతుర్దశ ఆత్మా పం
చదశో బుద్ధిర్భూతాని పంచతన్మాత్రాణి పంచమహాభూతాని
చ స ఏకః పంచవింశకః పురుష ఇత్యుక్త్వా "అథ పునరేవ నా
రాయణస్సోఽన్యత్కామో (న్యాం కామం) మనసాధ్యాయత తస్య

మహీధరః గర్భోదకం సముద్రాశ్చ తస్యాఽభూత్సుమహాత్మనః సాఽ
ద్రిద్వీపసముద్రాశ్చ సజ్యోతిర్లోకసంగ్రహః తస్మిన్నణ్డే ఇతి ప్రకరణ
స్పర్శి అగ్ర గ్రంథః 'మేరురితి' తస్య బ్రహ్మణః ఉల్బంగర్భవేష్టనమాం
సం తద్వేష్టనం జరాయుగర్భాశయః ఉల్బజరాయురితి శ్రుతేః స్వ
దేహభూత బ్రహ్మాండావయవభూతైశ్శైలాద్రిభిస్సహ హిరణ్యగర్భ
స్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యర్థః హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇతి శ్రుతేః
యద్బ్రహ్మణా సహ సృష్టం యచ్చ బ్రహ్మణా సృష్టం తత్సర్వం తస్మి
న్నండ ఏవేత్యాహ "సాఽద్రీ"తి ఏతచ్ఛ్లోకాశ్శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే
ద్వితీయాధ్యాయే వర్తన్తే. (౫౦-౫౮)

ఏతావతా ప్రబంధేన "వైఖనా నామ కశ్చిదృషి రుత నారాయ
ణ" ఇతి ప్రబంధముఖే ఆపృచ్ఛ్యావతార్య "నారాయణ" ఇతి సమాహిత
స్య ప్రమాణైరుపపత్తిం ప్రదర్శ్య భగవతి నారాయణే ముఖ్యవృత్త్యో
యం శబ్దః గౌణ్యా వృత్త్యా చతుర్ముఖేఽపి ప్రయుజ్యత ఇతి దర్శయి
తుం ప్రసంగాద్వ్యష్టిసృష్టి సమష్టిసృష్టీ ప్రతిపాద్య చతుర్ముఖస్రష్టావు

లుపరిత్యేకప్రత్యేకములుగనుండి కలిమికలేకయుండినచో ప్రపంచసృష్టికార్యమునకు సా
ధకములుగాజాలనందున ఒక్కొకదానితో నొకటినిరంతరమైన కూడికను జెందిజీవునిచే
యధిష్ఠింపబడుటచేతనుప్రకృతియొక్క సాహాయ్యము వలననుయీబ్రహ్మాండముతదం
తర్వర్తి ప్రజావివేషంబును సృజియింపగల్గుచున్నది. అట్టిమహదాదులచే సృజియింప
బడిన యీబ్రహ్మాండముజలబుద్బుదమువలె తుటికాలమున సర్వాశయ వావచ్ఛేదంబున
నుత్పన్నమయ్యెను. ఈయండమున కుపాదానభూతములు ఇట్టిబ్రహ్మాండము బ్రహ్మ
శరీరానుప్రవిష్టుడగు శ్రీమన్నారాయణుని పారిశ్రుతస్థానమనబడునిచ్చట స్వయముగ
నవ్యక్తస్వరూపుడగు హిరణ్యక్తస్వరూపియై బ్రహ్మస్వరూపముచే వ్యవహరింపబడు చు

ధ్యానాంతస్థస్య లలాటాత్స్వేదోఽపతత్ త ఇమాః ప్రతతా ఆప స్తాసు తేజో (తత్తేజో) హిరణ్మయమండం తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖో జాయతి" ఇతి.

(పుష్కరపర్ణే:— శ్రుత్యంతరం)

యజుషి:—"స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవ" దితి.

ఖ్యాయాం శ్రుతిసంవాదముపన్యస్యతి విశేషణేత్యాదినా-ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్. న బ్రహ్మా న ... నో నాఽగ్నీషోమౌ నేమే ద్యావా పృథివీ న నక్షత్రాణి న సూర్యో న చంద్రమాస్స ఏకాకీ సన్న రమేత తస్య ధ్యానాంతస్థస్య యజ్ఞస్తోమముచ్యతే' ఇతి. స ఏకః పంచవింశకః పురుషః తత్స్వరూపం పురుషో నివేశ్య నాస్య ప్రధానా స్సంవత్సరా జాయన్తే సంవత్సరాదధి జాయన్తే. అథ పునరేవ నారాయణస్సోఽన్యత్కామో మనసా ధ్యాయత తస్య ధ్యానాంతస్థస్య లలాటాత్ త్ర్యక్షః శూలపాణిః పురుషో జాయతే బిభ్రచ్ఛ్రియం యశో బ్రహ్మచర్యం తపో వైరాగ్యం మన ఐశ్వర్యం స ప్రణవా వ్యాహృతయః ఋగ్యజుస్సామాఽథర్వాఽంగిరస స్సర్వాణి ఛందాంసి తాన్యంగే సమాశ్రితాని తస్మాదీశానో మహాదేవో మహాదేవః, అథ పునరేవ నారాయణస్సోఽన్యత్కామః, ఇతి చ ప్రత్యాహృత [illegible] అయం మాత్రభాగ స్సామవేదియాయాం మహోపనిషది ప్రథమాఽధ్యాయే పఠ్యతే. స్పష్టోఽర్థః.

పూర్వోక్తాండాదిష్వితి బహు వచనస్యోపాదాన బహుత్వబోధనా త్తత్ప్రదర్శనాయ శ్రుత్యంతరముపన్యస్యతి 'యజు' షీతి. యజురారణ్యకే ఆపో వేత్యనువాక ఇదం వాక్యం పఠ్యతే. ఆపో వా ఇదమాస స్సలిలమేవ స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవ'దితి సంగతిః. పుష్కరపర్ణాం నలినీదలం.

న్నాడు, ఇట్టిహిరణ్యగర్భునకు మేరుపర్వతముల్బంబును మహీధరంబులు జరాయువులు సముద్రంబులు గర్భోదకంబులు నాయెను. సప్తద్వీపంబులును పర్వతంబులును, జ్యోతిర్గణంబును లోకసమూహంబును ఆయండము దుత్పన్నమాయెను. ఈ మొదలగు విధమున సమష్టి సృష్టి మొదలగునవి చెప్పబడినవి.

అండే — మానవీ స్మృతిః.

మనుః — "అప ఏవ ససర్జాదౌ తాసు బీర్యమవాసృజత్.

పూర్వోక్తాండస్యైవ ప్రకారాంతరేణ నిర్మాణవైలక్షణ్యప్రదర్శనాయ మానవం వచనముదాహరతి "మను"రితి. "సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వాత్సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజా" ఇతి పూర్వసంగతిః. ఆదౌ స్వకార్యభూతబ్రహ్మాండసృష్టేః ప్రాక్ అపాం సృష్టిశ్చేయం మహదహంకారతన్మాత్రక్రమేణ బోద్ధవ్యా, 'తతస్స్వయంభూ భగవానవ్యక్తో వ్యంజయన్నిదం మహాభూతా' దీతి పూర్వమభిధానాత్. అనంతరమపి మహదాదిసృష్టేర్వక్ష్యమాణత్వాత్. తాస్వప్సు బీజం శక్తిరూపం ఆరోపితవాన్. తదండమభవదితి తద్బీజం పరమేశ్వరేచ్ఛయా హైమమండమభవదితి. హైమమివ హైమం శుద్ధిగుణయోగాత్ న తు హేమ

(చతుర్ముఖుఁ డండమునం దుత్పత్తి జెందుట నుక్తి) ఈపైఁజెప్పఁబడిన గ్రంథవిశేషంబుచే 'విఖనసుఁడనగా ఋషియా, నారాయణుఁడా' యను ప్రశ్నమును స్థాపనము చేసి 'నారాయణుఁడే' నని సమాధానము చెప్పిన యంశమునందు సోపపత్తికములగు ప్రమాణంబుల జూపి యీవిఖనశ్శబ్దము భగవన్నారాయణుని యందు ముఖ్యవృత్తి గల్గి చతుర్ముఖునియందు గౌణీవృత్తిచే వ్యవహరింపబడు చున్నదని చెప్పుటకై ప్రసంగవశమున సమష్టివ్యష్టి సృష్టులను జెప్పి అట్టి చతుర్ముఖ సృష్టిప్రస్తావము రాగా నాచతుర్ముఖునియుత్పత్తి ప్రకారంబులు పలుతెరంగులగుటం జేసి యీయంశము పైగ్రంథముచే జెప్పబడు చున్నది. మహోపనిషత్తును చెప్పుచున్నాము. నారాయణుఁడొక్కఁడే ఆదియందుండెను. బ్రహ్మగాని ఈశానుఁడుగాని లేఁడు. అగ్నీషోములు, యీభూమ్యాకాశములు లేవు. నక్షత్రములు లేవు సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు లేఁడు. ఇట్టియెడ నాభగవానుఁడు ఒంటరిగనుండ జాలక పోయెను. అట్టిసమయములో ధ్యానముజేసినవాఁడై యీవిధమగు సామగ్రిని సృజించెను. అందుపదునలువురు పురుషులుజనించిరి. ఒక్కకన్యకగూడ జనించెను. దశేంద్రియములు పదునొకండవదగు మనస్సు పండ్రెండవదగు తేజము పదుమూఁడవదగు నహంకారము పదునాల్గవదగు ప్రాణములుపదునైదవదగు నాత్మ బుద్ధి భూతములు పంచతన్మాత్రములు పంచమహాభూతములు నిరిగల పురుషుని సృజియించెను, అని యారంభించి రుద్రసృష్టినిజెప్పి నారాయణుఁడు మరియునిట్లని చింతించెను అట్లు ధ్యానమునందుండిన భగవానుని లలాటమునుండి స్వేదబిందువులు వ్రాలెను. అవియువిస్తార

ఇత్యారభ్యతస్మిన్ జజ్ఞే స్వయంబ్రహ్మా సర్వలోక పితామహః” ఇతి.
(నాభీపద్మే—భారతం).

భారతే:—“స్వపత స్తస్య దేవస్య పద్మం సూర్యసమప్రభం. నా
భ్యాంవినిస్సృత మభూ త్తత్రోత్పన్నః ప్రజాపతిః” ఇతి.

మేవ తదీయైకకళక లేన భూమినిర్మాణస్యవక్ష్యమాణత్వాత్. భూమేశ్చా
ఽహైమత్వస్య ప్రత్యక్షత్వాదుపచారాశ్రయణం. సహస్రాంశు రాదిత్య
స్తత్తుల్య ప్రభం తస్మిన్నండే హిరణ్యగర్భో జాతవాన్. సర్వలోక పితా
మహో జనకః. తస్య నామ వా పితామహ ఇతి. మానవేప్రథమాఽ
ధ్యాయే శ్లోకోఽయం పఠ్యతే.

తథా నాభీకమలే భగవతశ్చతుర్ముఖస్యోత్పత్తౌ భారత సంవాద
మాహ “స్వపత”. ఇతి. స్పష్టోఽర్థః. శాంతిపర్వణ్యయం శ్లోకఃపఠ్యతే.

మగు జలములై యందు తేజో విశిష్టమగునట్టియు హిరణ్మయమగునట్టియు అండముగల్గె
ను అందుబ్రహ్మయను పేరుగల చతుర్ముఖునుత్పత్తి జెందె నని శ్రుతియందు చెప్ప బడి
యున్నది.

(పుష్కర పర్ణముద్భవించిన సంగతికు శ్రుత్యంతరము) యజుర్వేదమందార
ణ్యకమున నీమంత్రము పఠింప బడుచున్నది. ‘ఆప్రజాపతి యొక్కడు మహార్ణవమందలి
యొక్క తామర రేకునందుద్భవించె’ నని శ్రుత్యర్థము

(ఉదకమునందుద్భవించినందుకు మనుస్మృతి):—‘భగవాను డుదకములను సృజి
యించెను. అందుతన శక్తిని ప్రయోగించెను ఆశక్తియే సహస్రాంశు తుల్యమగు నండమై
యందు హిరణ్యగర్భుడుదయించె నని చెప్పబడినది అండనిర్మాణమందు పూర్వోక్త
విధమున కంటె వైలక్షణ్యముండుటచే మానవస్మృతి యుదహరింపబడినదిగా తెలియ
దగినది. [illegible]

(నాభిపద్మమందుత్పత్తికి భారతము):— ఆదేవుడు యోగనిద్రయందు నిద్రించు
చుండగా నాభియందు సూర్యకాంతితో గూడిన యొక్క పద్మముదయించెను ఆపద్మము
నందు ప్రజాపతి యగు బ్రహ్మపుట్టెను. అని చెప్పబడినది. ఇట్లే శ్రీవైఖానస శాస్త్రము
దుమరీచిప్రోక్త విమానార్చనకల్పములోగూడ ‘ఒకానొకప్పుడు శేషశయ్యపై పవళించిన
శ్రీమన్నారాయణుని నాభికమలమందు బ్రహ్మజన్మించె నని చెప్పబడియున్నది.

ఏకస్య వివిధోత్పత్తి వచనానామైకరస్యం

నాభ్యామండే చోత్పత్తి రేకస్మిన్ జన్మని కథముపపద్యతే ఇతి. చేత్తత్కల్పాన్తర ఇతి వక్తవ్యం. తదుక్తం హయశిర ఉపాఖ్యానే. "త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం, చాక్షుషం వై ద్వితీయం మ ఆసీజ్జన్మ పురాతనం, త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహత్, త్వత్తో మే శ్రావణం చాపి

తథా శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తే విమానార్చనకల్పే జ్ఞానకాండే విశేషత ఉక్తోఽయమర్థః "ఏకదా భుజగపతిభోగపర్యంకశయితస్య నారాయణస్య నాభికమలే బ్రహ్మాఽభవత్" ఇతి, శ్రవణాత్ ప్రమాణైరవసేయత్వాచ్చేత్యర్థః.

ఏకస్మిన్నేవ సతి జన్మని న్యాయ్యే సంభవతి చ నాభ్యామండే చ కథముత్పత్తిరితి శంకతే బ్రహ్మణోఽజన్మైకప్రకారమేవ భవితవ్యం యథా దేవదత్తో యజ్ఞదత్తస్యాపత్యమితి. స తు యజ్ఞదత్తస్య సోమదత్తస్య చాపత్యమితి. తథా సతి కథం వైవిధ్యమితి శంకాఽశయః. కల్పాంతర ఇతి వక్తవ్యమితి సమాధత్తే, కాలాంతర ఇత్యర్థః. తత్ర ప్రమాణం దర్శయతి తదుక్తమితి. హయశిర ఉపాఖ్యానం మహాభారతే

ఒకానొకనికి యుత్పత్తియొక్కటే యగునుగాని వివిధోత్పత్తి గలుగజాలదు గనుక బ్రహ్మకొక్కనికి యీపై జెప్పబడినటువంటి నిన్ని విధములగు నుత్పత్తి యెట్లు సంగతమగునను ప్రశ్నమునకు కల్పాంతర పరత్వముగ సమాధానము చెప్పదగినది అనగా నొందు బ్రహ్మయు నొక్క కల్పమందు అండమందును వేరొక్క కల్పమందు నలినీదళ నిట్లు వేర్వేరు కల్పములయందు వేర్వేరు స్థానములనుండి యుత్పత్తి జెందెనని చెప్పబడునని యర్థము. ఇందుకు భారతమందలి హయశిర ఉపాఖ్యానమందు ప్రమాణము చెప్పబడియున్నది. బ్రహ్మ భగవానుని స్తోత్రము జేయు ప్రకరణమందీ [illegible] చెప్పబడియున్నది. ఓ బ్రహ్మహృదయమా సనాతనుడా స్వయంభుడవు నీయొక్క [illegible]నమువలన తొలుదొల్త నేను కలిగితిని రెండవజన్మమున నీయొక్క చక్షుస్సులవలన జనించితిని మూడవజన్మము నీవాక్కువలన కలిగింపబడినది నాలవజన్మమున నీ శ్రోత్రములనుండి జననము లభించినది ఆయిదవజన్మమున నాసికయందుండి జన్మించితిని ఆరవజన్మము [illegible]నుండి జన్మించితిని (అండము నీచేనిర్మింపబడినది) ఓ మహాత్మా యీ పద్మమందుద్భవించుట యనునది

చతుర్థం జన్మ వై ప్రభో, నాసిక్యం చైవ మే జన్మ త్వత్తః పంచమముచ్యతే, అండజం చాపి మే జన్మ త్వత్తష్షష్ఠం వినిర్మితం, ఇదం తు సప్తమం జన్మ పద్మజం మేఽమితప్రభ (పాద్మం మే చాఽమితప్రభ)" ఇతి.

చతుర్ముఖస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం.

అతస్సమస్త జగజ్జన్మ స్థితి ధ్వంస మహానందైక హేతో ర్భగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య వైఖానసాది శబ్దవాచ్యత్వ సంభవా త్తన్నాభినలినసంజాతస్య బ్రహ్మణోఽ"ప్యంగాదంగా"దితి, మంత్రోక్త ప్రకారేణ భారతాదిషు ప్రతిపాదిత వైఖానసాదిశబ్ద వాచ్యత్వ ముపపద్యతే.

శాంతిపర్వాంతర్గత మోక్షధర్మపర్వణి నారాయణీయే పఠ్యతే (౧౬౨ అధ్యాయే) "బ్రహ్మ. ఓం నమస్తే బ్రహ్మహృదయ నమస్తే మమ పూర్వజ" ఇత్యారభ్య, అహం ప్రసాదజస్తుభ్యం లోకధామ స్వయంభువః, త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం, ఇత్యాది "సర్గే సర్గే హ్యహం పుత్రస్తవ త్రిగుణవర్జితః, ప్రథమః పుండరీకాక్ష ప్రధానగుణ కల్పిత" ఇత్యుత్తరశ్లోకః.

ఏతావతా ప్రాప్తమర్థమాహాఽత ఇతి. అతః పూర్వోదిత ప్రమాణబలాత్సమస్తజగజ్జన్మస్థితిధ్వంసా మహానందైక హేతుర్యస్యతస్య పరబ్రహ్మణోనారాయణస్య వైఖానసాదిశబ్దవాచ్యత్వసంభవాన్నిరూపణా

నాకు సప్తమజన్మమందు లభించినది, ఇట్లుపరితి ష్పష్టోక్తియందును వాక్యవిధమున నేను నీపుత్రుడనై యవతరించుచున్నానను విధమున చెప్పబడియున్నది కావున నీయుత్పత్తి వైవిధ్య ప్రతిపాదకవచనంబులైక కంఠ్యము జెందుచున్నవని భావము.

(చతుర్ముఖునకు విఖనశ్శబ్దవ్యవహారముగల్గుట). ఇట్లు సమగ జగజ్జాలంబునకు సృష్టిస్థితి సంహారములకే మహానందైక హేతువుగనుండు భగవానుడగు శ్రీమన్నారాయ

శాంతిపర్వణి:—"విశేషేణ ఖనేద్యస్మా ద్భావనాముని సృష్టయే,
తస్మాద్విఖనసో నామ స ఆసీదండజః ప్రియు" ఇతి.
తత్రైవ:—"స్రష్టుం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మాయోనిమయః
ప్రభుః, ఖనిత్వా చాత్మనాఽఽత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం,
ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసో మునిః" ఇతి.

త్తన్నాభినలినసంజాతస్య బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాపి వైఖానసాది శబ్దవా
చ్యత్వముపపద్యత ఇత్యాహ "అంగాదంగా" దితి. బృహదారణ్యకేఽ
ష్టమేఽధ్యాయే చతుర్థబ్రాహ్మణే, కౌషీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషదిద్వితీ
యేఽధ్యాయేచాఽయంమంత్రః పఠ్యతే— స్పష్టోఽర్థః. "అంగాదం
గాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే, ఆత్మా వై పుత్రనామాఽసీ"తి
శ్రుతిః. "జాయాయాస్తద్ధిజాయాత్వం యదస్యాం జాయతే పున" రిత్య
స్మిన్నేవార్థే మనుః.

తథా బృహదారణ్యకే "కిందేవతోఽస్యాం ప్రతీచ్యాం దిశ్యసీతి
వరుణదేవత ఇతి స వరుణః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇత్యప్స్వితి కస్మిన్వాఽపః
ప్రతిష్ఠితా ఇతి రేతసీతి కస్మిన్ను రేతః ప్రతిష్ఠితమితి హృదయ ఇతి త
స్మాదపి ప్రతిరూపం జాతమాహుర్హృదయాదివ సృప్తో హృదయాది
వ నిర్మిత ఇతి హృదయే హ్యేవ రేతః ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యేవమేవైత
ద్యాజ్ఞవల్క్య" ఇతి.

ణునకు వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వము సిద్ధించుచుడగా భగవన్నాభి నలిన సంజాతుడగుచతు
ర్ముఖునకును 'అంగా దంగాత్' అనుమంత్రోక్త ప్రకారముగ భాగవతాదుల యందు
ప్రతిపాదింపబడిన వైఖానసశబ్దవాచకత్వము పపన్నమగు చున్నది. (శాంతిపర్వమందు)
భావనాముని యగు (విఖనసుని) వానిని సృజియించు నిమిత్తమై తన హృదయమును వి
శేషముగ వేదాంతచింతనమను ఖననమునం దుపయోగపరచినందుచే యట్టి ఖననము వలన

భాగవతే:—"న ఖలు గోపికా నందనో భవా నఖిలదేహినా మంతరాత్మదృక్, విఖనసార్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాం కుల" ఇతి.

ఉపపత్త్యంతర మేవ దర్శయతి "శాంతిపర్వ"ణీతి. భావనాభావితో మునిర్భావనామునిః భావనా ఖననమితి పూర్వముక్తం. ఖననకర్తురన్వర్థ సంజ్ఞా యథా "వేదాంతత్త్వమీమాం"సేత్యాదినా తతః ఖననకర్మణో ఽపితుల్యన్యాయా త్తచ్ఛబ్దవ్యపదేశ్య త్వముచితమిత్య నేనోక్తం భవతి. అండజః ప్రసిద్ధశ్చతుర్ముఖః. ప్రియ ఇతి సంబుద్ధిః.

బ్రహ్మయోనిమయః ప్రకృతిక్షోభకః. "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మే"తి స్మృతేః. ధర్మాదిగుణసంయుతేనాత్మాన మాత్మనా ధ్యాన మావిశ్య ఖనిత్వేతి యోజనా. ఖనిత్వేత్యవివక్షితార్థః క్త్వాప్రత్యయః. సమానకర్తృకయో స్తత్స్మరణాత్. భగవతా ఖననానామత్తరంగజో విఖనా తన్నామా మునిరాసీ దుద్భూత ఇతి ప్రకృత్వాత్. సతు బ్రహ్మయోనియమః, నారాయణకారణకః. ప్రభుర్హిరణ్యగర్భః స్రష్టుం సముద్యుక్తః వ్యష్టింసృష్టించికీర్షుర్ధర్మాదిగుణసంయుతమిత్యాది పూర్వోదితోఽర్థః. ఖనిత్వా విఖనసో మునిరాసీత్తన్నామాఽభవత్. జననకాలే హిరణ్యగర్భనామా కాలాన్తరే ధ్యానావిష్టో విఖనాశ్చ నిమిత్తభేదేన ప్రోచ్యత ఇత్యర్థః, అత్రక్త్వా ప్రత్యయస్యానుశిష్టార్థ బాధాభావః. "తత ఊర్ధ్వం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్, చింతయిత్వా చిరం కాలం ధ్యాయంస్తేజ స్తు వైష్ణవం, పశ్చాదపశ్య ద్విష్ణూక్తమాగమం విస్తరాత్తదా, సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖిత రత్నతత్, ధాతా విఖనసోనా" మేతి పంచరాత్రవచనాత్. విఖనస ఇత్యకారాంతం పదం.

జనించినయీముని విఖనసుడనబడు చున్నాడు. (భారతమందే) బ్రహ్మకారణుడగుశ్రీమన్నారాయణుడు జగత్తును సృజయింపనుద్యమముగల్గినవాడై ధర్మాదిగుణ సంయుతమగు తన యాత్మనాత్మచే ఖననముచేయగా నట్టిధ్యానముచే గలిగిన వాడుః ఖనసు డయ్యెను,

గారుడే శ్రీరంగ మాహాత్మ్యే:—బ్రహ్మాఽపి దివ్యహంసేన సిత
మేఘోపమేన చ, పృష్ఠతోఽనుయయౌ తదా విష్ణుం వస్త్రేణాచ్ఛా
ద్య చాఽననం, తత్రాఽర్చకో మహాభాగో భగవాన్విఖనా స్త
థా, తదా ప్రసాదం దేవానాం రంగనాథాభ్యనుజ్ఞయా” ఇతి.
శ్రీవైఖానసే (ఆనందసంహితాయాం):—అంతర్హితానాం ఖ
ననా ద్వేదానాం తు విశేషతః, స విభుః ప్రోచ్యతే సర్వైర్వి+

భాగవతం వచనమాహ “భాగవత” ఇత్యాది. దశమస్కంధే ఏ
కత్రింశేఽధ్యాయే గోపికాగీతాసు పఠ్యతే అపి చ విశ్వపాలనాయాఽ
వతీర్ణస్య తవ భక్తోపేక్షా ఽత్యంతమనుచితేత్యాశయేనాహుః. “నఖ
ల్వి”తి. హే సఖే భవాన్ ఖలు నిశ్చితం యశోదాసుతో న భవతి కింతు
సర్వప్రాణినాం బుద్ధిసాక్షీ. నను స కిం దృశ్యో భవతి, తత్రాహుః. విఖ
నసా బ్రహ్మణా విశ్వపాలనాయ ప్రార్థితస్సన్ సాత్త్వతాం కులే ఉదేయి
వాన్ ఉదితః.

గారుడే:—రంగనాథం బ్రహ్మాఽభ్యర్చయదితి పౌరాణికీస్మృతిః
ప్రసిద్ధా. తత్రాఽర్చక ఇతి బ్రహ్మోపరామృశ్యతే, విఖనా ఇతి శబ్ద్యతే.

(భాగవతమందు) ఓకృష్ణా! నీవు గోపికానందనుడవు గావు అఖిలదేహధారులను నీవంత
రాత్మవై సాత్వతులమందునీవుదయించితివి (గారుడమందలి శ్రీరంగమాహాత్మ్యములో
బ్రహ్మయు సితమేఘోపమగు దివ్యహంసము నెక్కినవాడై ముఖమును వస్త్రముచే
గప్పికొని విష్ణువనుసరించిపోయెను. అచ్చట అర్చకుడగు విఖనసుడు రంగనాథునియాజ్ఞ
చే దేవతల కందరకును స్వామితీర్థప్రసాదములను కృపజేసెను ఇచ్చట విష్ణువు రంగనాథు
డును విఖనసుడు చతుర్ముఖుండునని పురాణప్రసిద్ధముగా తెలియనగును. (ఆనందసంహి
తయందు) అంతర్హితములగు వేదములను విశేషముగ ఖననము జేయుటవలన నాపితామ
హుండు విఖనసుడనియు వైఖానసుడనియుపిలువబడుచున్నారు. (ఆనందసంహితయందుచె

ఖనా బ్రహ్మవాదిభిః వైఖానసశ్చ భగవాన్ ప్రోచ్యతే స పితామహః" ఇతి.

వ్యాసనిఘంటౌ:— "విఖనసం చ విధాతారం విరించం తం చతుర్ముఖం"—"నాభిజన్మాఽండజః పూర్వో విఖనాః కమలాసనః శతానన్దశ్శతధృతి స్సత్యకో హంసవాహనః (శతానన్దశ్శతధృతిర్విఖనాశ్చ విరించనః) పద్మాసనో విఖనస శ్చతుర్ముఖ ఇతీరితా" ఇతి. బ్ర.వై విఖనసం—

"అంతర్హితానా" మితి స్పష్టోఽర్థః.

విఖనసం చేతి ద్వితీయాంతానాం వ్యుత్పత్తివిశదీకరణమేన తన్త్రైవాఽన్వయః. విఖనసం చేత్యాహురిత్యాది. అత్రాఽర్థే కోశం ప్రమాణయతి, వ్యాసనిఘంటావితి.

అత్ర కార్యకారణయోరభేదావగతేః ప్రమాణబాహుల్యం చ ప్రతిపాదిత ప్రకారేణ విష్ణోర్విఖనశస్య వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం విష్ణోత చ్ఛబ్దస్యముఖ్యవృత్తిత్వం చ తుర్ముఖే తస్య వృత్తవృత్తిత్వం చ స్థాపయతీత్యర్థః.

ప్పబడిన విఖనసోత్పత్తియందలి మతభేదము ఆగ్రంథమందు విస్తారముగ జూపదగునని గ్రంథవిస్తరభీతిచే యిచ్చటవ్రాయలేను) (వ్యాసనిఘంటువునందు) విఖనసం విధాతారం విరించం చతుర్ముఖం అని చతుర్ముఖుని పర్యాయపదములు నాభిజన్మ అండజః పూర్వః విఖనాః కమలాసనః శతానన్దః శతధృతిః సత్యకః హంసవాహన, పద్మాసనః విఖనసః చతుర్ముఖః అను నీపదములే కొందరకములని నిఘంటువు చెప్పుచున్నది

ఇచ్చట కార్యమగు హిరణ్యగర్భునకును కారణుడగు శ్రీమన్నారాయణునకును అభేదము పితాపుత్ర సంబంధముచే తెలియబడుచుండగాయీ వైఖానసాది శబ్దవ్యవహారము భగవన్నారాయణుని యందును చతుర్ముఖుని యందును సంగతమగు ప్రకారమీతీరున చెప్పబడుచున్నది.

అత్ర కార్యకారణయో రభేదే(వివక్షిత్వే?)నావగతా త్సృష్టిమా
ణబాహుల్యాచ్చ భగవతి నారాయణే చతుర్ముఖే చ వైఖానసా
దిశబ్దప్రయోగప్రకారః ప్రతిపాదితః.

(వైఖానసానాముత్పత్తిః):— విఖనసో విధాతు స్సృష్టికర్మత్వేన
వైఖానసానాముత్పత్తిం శ్రుతిబోధితాం వివృణోత్యథేతి. వైఖానసా
నాం సృష్టికార్యభూతానాం తచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం చ స్రష్టరి తచ్ఛబ్దవ్య
వహారం విశదయతీత్యర్థః. శ్రుతిమాహ యజుషీతి. అయం మన్త్రభాగ
స్తైత్తిరీయారణ్యకే పఠ్యతే యథా:— ‘ఆపో వా ఇదమాస౯ త్సలి
లమేవ. స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్. తస్యాన్తర్మనసి కా

వైఖానసుల యుత్పత్తి శ్రుతియందిట్లు చెప్పబడినది. యజుర్వేదమందారుణకేతు
కచయనమునకునిష్టకోపధాన కథనానువాకముల సృష్టిప్రకరణమందీ శ్రుతి పఠింప
బడియున్నది. (అర్థము) స్థావరజంగమాత్మకమగు నీవిధమున మనకన్నుల కగుపడుజగ
ముత్పత్తికిపూర్వము జలమయమై యుండెను. దేవతిర్యఙ్మనుష్యాత్మకము ప్రాణికజాత
మెచ్చటను లేకుండెను. పృథివ్యాది భూతంబులుగూడ లేకుండ జలమే అయియుండెను.
ఆయుదకమధ్యమున నొక్క తామర ఆకునందు జగదీశ్వరుడు ప్రజాపతియై యావిర్భ
వించెను. అట్లుజనించిన ప్రజాపతియొక్క మనసునందు ఈజగత్తునంతను సృజియింపవ
లయునను నొకకోరిక గల్గెను. అట్లు బ్రహ్మను సర్వప్రవృత్తి హేతుభూతమగు కామ
ము (కోరిక) వాక్కుకంటెను శరీరముకంటెను ముందు మనసునందుదయించుటచే నా
ప్రజాపతి సంతతి యందుత్పన్నమగు పురుషజాతియంతయు “నేనే కార్యమును చేయగలను”
అను సంకల్పమును మొదటిలో చేయుచున్నాడు. ఆసంకల్పమునకు విషయమైనదానినే
యావల వాక్కుచే చెప్పుచున్నాడు. అటుపై కాయికవ్యాపారమగు కర్మచే మనసుచే
చింతించి వాక్కుచే చెప్పబడినదాని నాచరించుచున్నాడు. ఇట్లు సమస్త భూతజా
తంబునొక్క యుత్పత్తికి పూర్వము కామమునయియుండెనని శ్రుత్యంతరము చెప్పుచున్నది.
యేమనగా నుండు బ్రహ్మయొక్క మానసము చింతాస్థానమై యుండెనో అట్టి సృష్టి

మస్సమవర్తత. ఇదగ్ం సృజేయమితి. తస్మాద్యత్పురుషో మనసా౽భి
ధ్యాయతి. తద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతి తదేషా౽భ్యనూక్తా
కామస్తదగ్రే సమవర్తతా౽ధి మనసో రేతః ప్రథమం యదా౽సీత్
సతో బంధుమసతి నిరవిందన్ హృది ప్రతీష్యా కవయో మనీషేతి. ఉపై
నం తదుపనమతి యత్కామో భవతి స తపో౽తప్యత స తపస్తప్త్వా శ
రీరమధూనుత తస్య యన్మాగ్ంసమాసీత్ తతో౽రుణాః కేతవో వా
తరశనాః ఋషయఉదతిష్ఠన్ యే నఖాః తే వైఖానసాః యే వాలాః
తే వాలఖిల్యాః యో రసః సో౽పాం అన్తరతః కూర్మం భూతగ్ం స
ర్పన్తం ఇత్యాదిస్తత్రత్యగ్రంథః

కాలమందా ప్రజాపతి మూలమున జగత్తును సృజియింతునట్టి కోరిక కలిగెను. మనోని
యంతలగు విద్వాంసులు ప్రత్యేకముగ నిశ్చయించి వ్యక్తమగు జగత్తునకంతకును కామ
మునుత్పత్తికారణముగ నవ్యక్తమందు నిరూపించికొనిరి. ఇదియే శ్రుత్యంతరసంవాద
మనదగును. ఇట్లు కామముయొక్క ఉత్పత్తిని కామమాహాత్మ్యము నెవ్వడెఱుంగునో
అతడు సర్వకామముల బొందును. ఇట్లు సృష్టిచేయగోరినవాడై చతుర్ముఖుడు తపంబా
చరించెను. (ఈ తపంబనునది యుపవాసాది రూపము గాక తానుచేయవలసిన సృష్టియేరూ
పమైనదను నాలోచన రూపమైనది ఇట్లే అతని తపంబాలోచన రూపమైనదను నర్థమి
చ్చు 'యస్యజ్ఞానమయంతపః' అను శ్రుతి నాథర్వణికులు పఠియించుచున్నారు. ఇట్లా
లోచించి యీసృష్టి స్వరూపమును నిశ్చయించికొనినప్పుడాతని శరీరము పులకాంచిత
మయ్యెను. అట్లు హర్షపులకితుడగు నాతనిమానసమునుండి అరుణులు కేతువులు, వా
తరశనలు నను ఋషులుత్పత్తిజెందిరి. అట్లే పాపరహితులగు వైఖానసులు, నిర్మానమో
హులగు వాలఖిల్యులు నుత్పన్నమైరి. హృదయమునొక్క యంతర్యామియే జలమధ్యమం
దు కూర్మముగనగుపడెను. అనునది యీశ్రుతియొక్క అక్షరార్థము.

వైఖానసానాముత్పత్తిః (శ్రుతౌ)

అథ వైఖానసానా ముత్పత్తిర్విశేషేణ శ్రూయతే:—యజుషి ఆరుణకేతుకే ఇష్టకోపధానకథనాఽనువాకే సృష్టిప్రకరణే (శ్రూయతే) "ఆపో వా ఇదమాసన్ సలిలమేవ, స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్, తస్యాన్తర్మనసి కామస్సమవర్తత, ఇదగ్ం సృజేయమితి" ఇత్యారభ్య "స తపస్తప్త్వా శరీరమధూనుత, తస్య యన్మాగ్ంసమాసీత్ తతోఽరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్ యేఽనఖాః తే వైఖానసాః యే వాలాః తే వాలఖిల్యాః"

శ్రుత్యర్థమాహ అస్యార్థ ఇత్యాదినా:—సమష్టీతి. సమష్టివ్యష్టి సృష్టిశబ్దౌ పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతౌ. పరమవైదికత్వేనేతి యథా శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య పరమవైదికత్వముత్తరత్ర వ్యక్తీకరిష్యతి. సమారాధనం జపహుతార్చనధ్యానరూపం సకలారాధనం జగత్స్రష్టా స్వసాహాయ్యకృతే, సృష్టజగతస్సద్గతి సంపాదనార్థం భగవదర్చనం విధాతుం చ చతుర్ముఖస్సాధనమన్వియేషేతి భావః. అత్రార్థే పురాణసంవాదమాహాఽయమిత్యాదినా స తపస్తప్త్వేత్యస్యేదం వివరణం.

('యేనఖాః' శ్రుత్యర్థవిచారము). సమష్టిసృష్టి చేయఁబడిన తరువాత వ్యష్టిసృష్టియందు దేవమనుష్యాది వివిధవిశేషసృష్టిని జేయుటకును, మత్స్యావతారాది రూపమున భూలోకమందవతరింపబోవు భగవానుడగు నారాయణునకు పరమవైదికమను ప్రసిద్ధిగల శ్రీవైఖానస శాస్త్రమార్గమున నర్చనము సేయుటకును తనకు తుల్యులగు ప్రజనుత్పత్తిచేయుటకై తనయందంతర్యామియై యుండు నారాయణుని చతుర్ముఖుడారాధించెను, ఈయర్థమే బ్రహ్మాండ మహాపురాణమందును యిట్లు చెప్పబడినది. ఓంకారమును ఏకాక్షర స్వరూపియగు బ్రహ్మముచ్చరించుచు శ్రీహరినిస్మరియించుచు భగవానుడగు పద్మాసను డుత్తమమగు తపంబుచేయ నారంభించెను అని మొదలుకొని విశేషముగ సృష్టిప్రకారము చెప్పబడినది.

("యేనఖాః" శ్రుత్యర్థవిచారః).

అస్యార్థః :—సమష్టిసృష్టేరనంతరం వ్యష్టిసృష్ట్యా దేవమను ష్యాదివివిధ విశేషసృష్ట్యర్థం మత్స్యావతారాది రూపేణావ తరిష్యమాణస్య భగవతో నారాయణస్య పరమవైదికత్వేన సం ప్రతిపన్న శ్రీవైఖానసశాస్త్రమార్గేణసమారాధనార్థం చ స్వా త్మతుల్యాః ప్రజాస్సంభవేయురితి స్వాంతర్యామిణం పరమాత్మా

తప ఇత్యాదినా తపసా భగవత్సాక్షాత్కారోఽత్ర నిరూప్య తే యథాహ విమానార్చనకల్పే మరీచిః "తదారాధనేన సంసారార్ణ వనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి సర్వం సమా ధినా పశ్య"తీత్యాది. మాంసశబ్దస్య పలలే ప్రసిద్ధాం శక్తిం ప్రకరణా నుగుణ్యేనోపహత్య మాంసశబ్దం వ్యాచష్టే "మాంసం మానసమితి యా వ" దితి. తస్మిన్నిష్కర్షే సంగతిమాహాఽర్థాదితి.

యథోక్తమాచార్యమమ్మటేన కావ్యప్రకాశే. "అనేకార్థస్య శబ్దస్య వాచకత్వే నియంత్రితే, సంయోగాద్యైరవాచ్యార్థధీకృద్వ్యా పృతి రంజనం సంయోగో విప్రయోగశ్చ సాహచర్యం విరోధితా అర్థః ప్రకరణం లింగం శబ్దస్యాఽన్యస్య సన్నిధిః సామర్థ్య మౌచితీ దేశః కాలో

ఇట్లే తపశ్చరణకాలమున శ్రీనాథుని దివ్యస్వరూపము సాక్షాత్కరింప నామ హా వైభవమును ప్రత్యక్షము జేసికొనగలిగిన యనుభవాతిశయముచేతను భగవానునిచే నొ సంగబడిన సృష్టిశక్తిలాభంబుచేతను కలిగిన మహాహర్షవేగంబు వలన సర్వాంగములు పులక ముజెంద శరీరమును కంపింపజేసెను. ఆ బ్రహ్మయొక్క "మాంసము" అనగా మానసము నుండి పైజెప్పబోవు సృష్టి కలిగెను. మాంసమనగా మానసమని యర్థము జెప్పుటకు త గినన్ని ప్రమాణములు కలవు. 'ఒకశబ్దముయొక్క తాత్పర్యార్థమును నిర్ణయించుటకు

సం ధ్యానేనానుభవం కృతవాన్ (చతుర్ముఖః) అయమేవార్థో
బ్రహ్మాండేఽప్యుచ్యతే "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్ సం
స్మరన్ హరిం పద్మాసనస్థో భగవాన్ పరమాంతప ఆస్థితః" ఇత్యా
రభ్య "శూద్రజాతిం మనుష్యాణాం పశూనామశ్వమేవ" చేత్యంతం
(ఏవం?) బ్రహ్మణా బహుశః కృతం తపశ్చరణ ముక్తం.

వృత్తిస్స్వరాదయః శబ్దాఽర్థస్యాఽనవచ్ఛేదే విశేషస్మృతి హేతవః"
ఇత్యుక్తదిశా 'సశంఖచక్రో హరిః' 'అశంఖచక్రో హరి' రిత్యుచ్యతే 'రా
మలక్ష్మణా' వితి దాశరథీ, 'రామాఽర్జునగతిస్తయో' రితి భార్గవ కార్త
వీర్యయోః 'స్థాణుం భజ భవచ్ఛిదే' ఇతి హరే. 'సర్వం జానాతి దేవ' ఇతి
యుష్మదర్థే. 'కుపితో మకరధ్వజ' ఇతి కామే 'దేవస్య పురాఽరాతే' రితి
శంభౌ "మధునా మత్తః కో   " ఇతి వసన్తే "పాతు వో దయితాముఖ"
మితి సాన్నిధ్యే "భాత్యత్ర పరమేశ్వర" ఇతి రాజధానీరూపా ద్దేశాద్రాజ
ని "చిత్రభానుర్విభాతీ"తి దినే రవౌ రాత్రౌ వహ్నౌ "మిత్రం భాతీ"తి
సుహృది "మిత్రో భా" తీతి రవౌ "ఇంద్రశత్రు" రిత్యాదౌ సా వేద ఏ
వ న కావ్యే స్వరో విశేష ప్రతీతికృత్ ఆదిగ్రహణాత్ "ఏద్దహమేత్తత్థ
ణి ఆ ఏద్దహ మేత్తేహి అచ్ఛివత్తేహి ఏద్దహమేత్తావత్థా ఏద్దహమేత్తే
హి దిఅహేహిం ఇత్యాదావభినయాదయః" (౬౦) ఇతి. అనౌచిత్యాదృతే
నాఽన్యద్రసభంగస్య కారణం ఔచిత్యోపనిబంధస్తు రసస్యోపనిషత్పరా'
ఇత్యభినవగుప్తాచార్యాః.

సామాన్యముగ దాని శక్యార్థమును ప్రకరణంబును లింగమును ఔచిత్యమును సహకా
రములైయున్న వాని విధియుంపుటవలన నుచితార్థమును జెప్పవలసియుండుట కలనను
అనిర్ణయమందును "అక్షరములయొక్క సామ్యమువలన నర్థమును నిర్ణయించ వలయు" న
ని నిరుక్తమందు చెప్పబడినందు కలనను ఇచ్చట మాంసశబ్దమునకు మానస మనియే
అర్థము.

శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీపై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

భాగవతే:—"న ఖలు గోపికా నందనో భవా నఖిలదేహినా మంతరాత్మదృక్, విఖనసార్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాం కుల" ఇతి.

ఉపపత్త్యంతర మేవ దర్శయతి "శాంతిపర్వ"ణీతి. భావనాభావితో మునిర్భావనామునిః భావనా ఖననమితి పూర్వముక్తం. ఖననకర్తురన్వర్థ సంజ్ఞా యథా "వేదాంతత్త్వమీమాం"సేత్యాదినా తతః ఖననకర్మణో ఉపితుల్యన్యాయా త్తచ్ఛబ్దవ్యపదేశ్య త్వముచితమిత్యనేనోక్తం భవతి. అండజః ప్రసిద్ధశ్చతుర్ముఖః. ప్రియ ఇతి సంబుద్ధిః.

బ్రహ్మయోనిమయః ప్రకృతిక్షోభకః. "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మే"తి స్మృతేః. ధర్మాదిగుణసంయుతేనాత్మాన మాత్మనా ధ్యాన మావిశ్య ఖనిత్వేతి యోజనా ఖనిత్వేత్యవివక్షితార్థః క్త్వాప్రత్యయః. సమానకర్తృకయో స్తత్స్మరణాత్. భగవతా ఖననానాము త్రకిణోపి ఖనా తన్నామా మునిరాసీ దుద్భూత ఇతి ప్రకృతత్వాత్. సతు బ్రహ్మయోనియమః, నారాయణ కారణకః. ప్రభుర్హిరణ్యగర్భః స్రష్టుం సముద్యుక్తః వ్యష్టిం సృష్టిం చికీర్షుర్ధర్మాదిగుణసంయుతమిత్యాది పూర్వోదితోఽర్థః. ఖనిత్వా విఖనసో మునిరాసీత్తన్నామాఽభవత్. జననకాలే హిరణ్యగర్భనామా కాలాంతరే ధ్యానావిష్టో విఖనాశ్చ నిమిత్తభేదేన ప్రోచ్యత ఇత్యర్థః, అత్ర క్త్వా ప్రత్యయస్యానుశిష్టార్థ బాధాభావః. "తత ఊర్ధ్వం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్, చింతయిత్వా చిరంకాలం ధ్యాయంస్తేజ స్తు వైష్ణవం, పశ్చాదపశ్య ద్విష్ణూక్తమాగమం విస్తరాత్తదా, సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖిత రత్నవత్, ధాతా విఖనసోనా" మేతి పంచరాత్రవచనాత్. విఖనస ఇత్యకారాంతం పదం.

జనించినయా ముని విఖనసుడనబడు చున్నాడు. (భారతమందే) బ్రహ్మకారణుడగు శ్రీమన్నారాయణుడు జగత్తును సృజియింపనుద్యమము గల్గినవాడై ధర్మాదిగుణ సంయుతమగు తన యాత్మనాత్మచే ఖననము చేయగా నట్టిధ్యానముచే గలిగిన వాడు విఖనసు డయ్యెను,

తథా తస్య మనః పరమాత్మని సంసక్తమాసీదితి యత్ తేన హేతునా తదనుగ్రహ స్సమజని. తేనానుగృహీతా బ్రహ్మణః (తాత్ బ్రహ్మణః) అరుణాః కేతవో, వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్ యద్వా పరమాత్మని వసన్త (స్స న్త) స్తదితరవిరక్తాః కేతవ ఇవోచ్ఛ్రిత స్వభావాః పరమాత్మశ్రవణానా మగ్రేసరాః వాతరశనా దిగ్వాససః (సర్వాత్మదర్శినః) సనకాదయ ఉదతిష్ఠన్ ఉత్కృష్య సమభవన్.

ఏవం విష్ణుపురాణే “సనందనాదయో యే చ పూర్వం సృష్టాస్తు వేధసా. న తే లోకేష్వసజ్జన్త నిరపేక్షాః ప్రజావిధౌ సర్వే తే యోగినో జాతా వీతరాగా విమత్సరాః తేష్వేవం నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మన” ఇతి.

తత్రార్థే వైష్ణవపురాణస్థం వచనముదాహరతి సనందనాదయ ఇతి ప్రథమాంశే సప్తమాధ్యాయే పఠ్యతే “సర్వే తేఽభ్యాగతజ్ఞానా” ఇత్యపి పాఠః “బ్రహ్మణోఽభూన్మహాక్రోధ స్త్రైలోక్యదహనక్షమ” ఇత్యుత్తరవాక్యేనాఽర్థపూరణం.

స్వస్మై సాహాయ్యమపేక్ష్య చింతయమానస్య బ్రహ్మణో య తసంనైస్తైః పరిపూర్ణమితి హేతోః పునస్సోఽపాయ మాపన్నో బ్రహ్మ తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ తపో బ్రహ్మేతి శ్రుతిం మనసి కృత్వా తపశ్చచార ఇత్యాహ ధ్యానపర్యాయేత్యాది. ధ్యానశబ్దస్య ఖననప ర్యాయత్వముత్తరత్ర వక్ష్యతి. “ఖననం తత్ర మీమాంసే” త్యాదినా

ఇట్లే శ్రీవిష్ణుపురాణమందు చెప్పబడినది “ఆదియందు చతుర్ముఖునిచే సృజియింపబడిన సనందనాది మహాఋషులు ప్రపంచధర్మములందు దగులక బ్రహ్మయపేక్షించిన సృష్టికార్య సాహాయ్యమందు విముఖులై వారలందరును వీతరాగులును విమత్సరులునై పోయిరి. ఇట్లు తానుతలచిన కోరిక వ్యర్థమై నందున బ్రహ్మమిగుల కుపితుడాయెను.” అని చెప్ప బడినది.

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీకై, తాత్పర్య చింతామణౌ

స ప్రజాపతి రేవం వి(ధాత్యస్మిన్)న స్వకార్యాసాఫల్యం దృష్ట్వా కించిద్విషాదమాపన్నః పునరపి స్వకారణం భగవన్తం ధ్యానపర్యాయనామ ఖననేనాన్వేషయత్. "యోఽనఖా" ఇతి భగవదనుగ్రహావిష్కృతే ప్రజాపతేర్మనసి వైఖానసా నామ ఋషయ స్సంభూతాః.

"యోఽనఖా" ఇత్యత్రాక్షరవర్ణవిపర్యయో భవతి. "కశ్యపః పశ్యకో భవతీతి వత్." "సుప్తిఙుపగ్రహ లింగనరాణాం కాలహలచ్ స్వరకర్తృయఙాం చ వ్యత్యయమిచ్ఛతి శాస్త్రకృదేషాం సోఽపి చ సిధ్యతి బాహులకేన" "బహులం ఛందసీ"తి చ.

పూర్వస్మాద్విశేషః పరిపాకమాపన్నే ప్రజాపతేర్మనస్యుద్భూతా స దాసనందనాదీనా ము ప్యుత్కృష్టా ఇత్యనేన వివేదీకృతం భవతి.

తత్రాదృశం ప్రజాపతేస్తపః కాష్ఠాఫలమన్వర్థేన నామ్నా శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాస్యతీత్యాహ ఆద్యక్షరవర్ణవిపర్యయ ఇతి. 'ఖను-అవదారణే' ఇతి ధాతోరాద్యన్తయోర్ద్వయో వర్ణయోర్వ్యత్యయేన పాఠః. ఉపసర్గో విస్త్రుత ప్రకృతిః ఇతి భావః. అత్ర విపర్యయకల్పనే శ్రుత్యుపగ్రహం దర్శయతి "కశ్యప" ఇత్యాదినా. "కశ్యపః పశ్యకో భవతీ"తి తైత్తిరీయారణ్యకే పఠ్యతే. యత్సర్వం పరిపశ్యతీతి సౌక్ష్మ్యాదిత్యుత్తరవాక్యేన పశ్యకశబ్దార్థస్యైవ వివృతి ఇత్యాద్యక్షరవర్ణ విపర్యయే ఉదాహరణం శ్రుతిః. తత్ర సర్వం పశ్యతః పశ్యక ఇతి వక్తవ్యే కశ్యప ఇత్యుక్తివ త్ఖననా ఇతి ప్రయోగయోగ్యస్థలే నఖా ఇతి ప్రయోగసంగతిః. అత్రార్థేఽనుశాసనమాహ "సుబి"త్యాదినా. అయం వర్ణవ్యత్యయస్యాఽప్యుపలక్షణమితి శ్లేషః. అత ఆహ బహులం ఛందసీతి.

ఇట్లు తనకార్యము విఫలమగుట జూచిన ప్రజాపతి మిక్కిలి దుఃఖితుడై మరల యోగ్యుడైన భగవానుని గూర్చి ఖననమను పర్యాయ నామముగల ధ్యానముచే నాతని తృప్తిపరచెను. అంతట భగవదనుగ్రహముచే వికసింపజేయబడిన బ్రహ్మ హృదయమునుండి వైఖానసులను ఋషులుత్పన్నమైరి.

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

"అనఖా" ఇత్యత్ర కేచి దేవమాహుః అనఖా ఇత్యనేన స ర్వే(సౌమ్యే)న్ద్రియవత్త్వముక్తం స్యాదితి.

అత్ర మతాన్తరమాహ "అనఘా" ఇతికత్రాఽపి వర్ణవిపర్యయ పూర్వవద్బోధ్యః. యేనఖా ఇత్యత్ర యకారోత్తరవర్త్యేకారాత్పరమకారం ప్రశ్లిష్టం సంభావ్యైనం వ్యాఖ్యాన్తీత్యర్థః. అనఖా శబ్దార్థ వర్ణయత్యనఖా ఇతీతి. అభ్యాసో న హ యత్రే రమన్తే యచ్చానా రమన్తే నూనం యోనిమాపద్యేరన్ ఇత్యాది శ్రుతేః, 'ఇంద్రియేఽపి ఖ' మిత్యాదికోశాత్. ఖానీంద్రియాణి న ఖాని యేషాం తా అనఖా వికలేన్ద్రియాః. తాదృశా న భవన్తీత్యనఖాః నఞ్ద్వయప్రయోగో భావప్రాప్తిం సంపాదయతి, ద్వౌ నఞౌ ప్రకృతార్థం గమయత ఇత్యనుశాసనం చ కిం తావతా ప్రాప్తమిత్యాహ ఏవం చ సతీతి. ఏవం చేదిత్యపి పాఠః, సౌమ్యం జితేన్ద్రియమిత్యాద్యుక్తిః స్వారసిక స్యాదితి భావః. ప్రసంగాదాచార్యాదిశబ్దానాం శక్యార్థం నిర్వక్తుం ప్రమాణాన్తరాణ్యుపన్యస్యతి పంచమ్యన్తైర్వాక్యైః ప్రతిపాదితత్వాదిత్యాదిభిః. ఏతావతా సమర్థమనఖశబ్దమాఖ్యాతీతి ఫలితః ప్రశ్నేష్వార్థః భాగవత్పాదాని శాస్త్రాణి భగవచ్ఛాస్త్రాణి భాగవతాదీని యథోక్తం భగవన్మూర్తివినా విమానార్చనకల్పే "వైఖానససూత్రేణ నిషేకాది సంస్కారక్రియాయుక్తాః విప్రాః వేదవిద శ్శుద్ధాః శుద్ధిత్రయోపేతా నిత్యస్నానాదియమసంపన్నాః సుమనస్కాః

'యేనఖా' అనుచోట నాల్గవ వర్ణములు తలక్రిందైనవి. 'కశ్యప' అనుపదము పశ్యక అనుపదముచు ప్రయోగించుటకై యాస్క నిరుక్తవ్యత్యయముగ నెట్లు శ్రుతియందుపయోగింపబడెనో అట్లే 'ఖనా' అనుపదమునకు 'నఖా' అనుపదము ప్రతియందు చెప్పబడినది. దీనికి శాస్త్రమందంగీకారముకూడ కలదు. ఏయంగీకారము లేక వేదమందైచ్ఛికముగ నిట్టి ప్రయోగములు శిరసావహింప బడును.

ఏవం చ సతి "సౌమ్యం జితేంద్రియం" "సుప్రసన్నేంద్రియ"

ఆచార్య లక్షణం

అర్చనాదిసర్వప్రయోగజ్ఞాన్ మంత్రకల్పవిద శ్రోత్రియానగ్నిసంపన్నా నాహూయ తేషు జ్ఞానోత్కృష్టం శుభదర్శనం శ్రుతవృత్తశీలసంపన్నమేకం గురుం వరయేత్. హీనదీర్ఘాఽతిరిక్తాంగకాణ మత్సరాపస్మార కుష్ఠోన్మాదోదరశర్కరా మధుమేహాదివ్యాధియుతాన్ కునఖి శ్యావదంత శిపివిష్ట విద్ధశేఫ పాషండాన్ రాజ పితృ గురు దేవ బ్రాహ్మణ ప్రాజ్ఞ వేదదూషకాన్ కుపితాంధ బధిర కుబ్జవామనాయాజ్యయాజక కులటాపుత్ర హీనాఽతివృద్ధాఽతిబాలా సద్బుద్ధ్యాన్ విరూపకాన్యశాస్త్రపారంగతాన్ పాషండభక్తాన్ స్తమితోదిత శయనా నన్యదేవతాభక్తాన్ నాస్తిక భ్రాంతచిత్త శఠాదీన్వర్జయేదిత్యాది ఆచార్యలక్షణస్య సౌమ్యేంద్రియవత్త్వాద్యాదినా భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు లక్షితత్వాద్ధేతో శ్శ్రుతావనఖశబ్దస్య వైఖానసశబ్దవిశేషణస్య యథోక్తార్థస్సంపద్యత ఇతి పరస్పరం సమన్వయస్సూపపాద ఇతి భావః. అత ఏవ ప్రశ్లేషాదిక్లేశోపి నాఽఽశంక్య ఇత్యప్యుక్తం భవతి.

చాఽపరో విశేషః ప్రసంగాదుచ్యతే. సౌమ్యేంద్రియాదిమత్త్వాం వైఖానసానామాచార్యశబ్దేన వ్యవహారాత్ వైఖానసా ఆచార్య పురుషశబ్దాభిలాప్యా ఇతి. వైఖానసేతి. తథా శాంతిపర్వణి విఖనో శిఖ

మరియు (అనఖా, అనుచోటహొందరు ప్రసన్నేంద్రియములుగల వారలని యర్థము చెప్పుదురు. ఖం అనగా ఇంద్రియము, (నఖం అనగా ఇంద్రియవైకల్యము. వైకల్యముగలవారలు అనియగును. అనఖ మనగా ఇంద్రియ వైకల్యములేక సుప్రసన్నేంద్రియులు జితేంద్రియులునని వారల యాశీ(సామము) భగవచ్ఛాస్త్రములందు ఆచార్యలక్షణము చెప్పుచోటులందు జితేంద్రియత్వాదిలక్షణములు వైఖానసులకు చెప్పబడుటచే యిచ్చటి యనఖశబ్దము అక్కడ వ్యాఖ్యానము చేయబడినట్లగు చున్నది.

మిత్యాది భగవచ్ఛాస్త్రేష్వాచార్యలక్షణే ప్రతిపాదితత్వాత్.
"వైఖానసవిఖనసాచా" ర్యేత్యాచార్యత్వేన శాంతిపర్వణ్యభి
హితత్వాత్. "విఖనా ఇతి వై విష్ణుస్సంజ్ఞా వైఖానసాస్స్మృతాః

నస వైఖానస శబ్దానామేవ ఆచార్యశబ్దప్రయోగ యోగ్యతావత్త్వేన
వ్యవహారో దృశ్యత ఇతి భావః విఖనా ఇతి విష్ణోర్విఖనశ్శబ్దస్య ముఖ్య
వాచ్యత్వం ప్రాగుక్తం వైఖానసానాం విఖనశ్శబ్దవాచ్య విష్ణుపుత్రత్వేనం·
భవా ద్విఖనో వైఖానస శబ్దవ్యవహార్యత్వేన దాచార్య శబ్దముఖ్యవా
చ్యవిష్ణుపుత్రత్వాత్తేషామేవ ఆచార్యశబ్దవ్యవహార్యత్వం న్యాయ్యమిత్యా
శయః. ఆచార్యపురుషా ఇతి తు పర్యాయ ఏవాచార్యశబ్దస్య పురుషశబ్ద
స్య నారాయణేరూఢత్వా ద్భగవదాసాధారణాత్మైవ ప్రకృతాచార్య
శబ్దస్య సమభివ్యాహారే గౌరవాతిశయోఽభిప్రేత ఇతి బోద్ధ్యం. ప్రాయ
స్తథా లోకే ప్రయోగా దాచార్య శబ్దేన సాకం పురుషశబ్ద ప్రయోగ
ఇతి తత్త్వం.

భృగ్వాద్యా మునయస్తథైవ వైఖానసా ఉచ్యన్తే "వైఖాన
సానాం భృగ్వాద్యా వంశకర్తార ఈరితా." "ఇతి స్మృతేః. గురోరితి.
గురువదస్యైర్వర్తితవ్య ఇతి గురోస్సమానవృత్తిః, ధర్మే పఠ్యత ఇదం.
తత్ర "వైఖానస" ఇతి ప్రకరణాద్వానప్రస్థ ఉచ్యతే. వైఖానససూత్ర
స్యాతృతీయాఽఽశ్రమమాత్రే స్వీకారాత్సూత్రాంతరనిష్ఠస్య తాదృశగౌ
రవాధానే తత్సూత్రోక్త సకలసంస్కార సంపన్నానాం కిముత వక్తవ్య
మితి తదుదాహరణమత్యంత ముపపన్నం, బోధాయన గ్రహణం వైఖా

వైఖానసాది శబ్దములతో ఆచార్యశబ్దము కలిపి శాంతి పర్వమందు ప్రయోగింప
బడుటచేతను,

విష్ణోరేవ సముత్పన్నా భృగ్వాద్యా మునయ స్తథా” ఇతి వచ
నాత్, “గురోస్సమానవృత్తి ర్వైఖానస”ఇతి బోధాయనసూ
త్రే ఉక్తత్వాచ్చ భారతాదిషు ప్రతిపాదిత మాచార్యపుంస్త్వ
మేతేషామేవేత్యవగమ్యతే.

యద్వా “అనఘా” ఇతి (చేత్). అనఘా ఇత్యనేన త్రిశుక్ల
త్వంమూచ్యతే. జన్మ విద్యా కర్మచేత్యద్వారకత్వేనభగవతశ్చతు
ర్ముఖాచ్చోత్పత్తిశ్రవణాత్. “తత్కర్మ యన్నబంధాయ సా వి

నసాఽతిరిక్త సకల సూత్రకారోప సంగ్రహార్థం. తథా తత్ర తత్రపశ్య
తి. యద్వా బోధాయనోక్తా సర్వేషాం గతార్థతా. తథా సంప్రతి ప
న్నత్వాత్. కిమనేనావగమనే నేత్యాహాఽచార్యపుంస్త్వమితి. కిమిద
మాచార్యపుంస్త్వం నామ? నూనమిదం లోకానుసారిణో బ్రువతే
“ఆచార్యపురుషా, ఆచార్యపురుషా” ఇతి అత్రాఽచార్యః పురుషః, ఆ
చార్యాణాం పురుషో వేతి కర్మధారయషష్ఠీసమాసౌ శక్యశంక్యౌ. ఉభ
యథాఽప్యనర్థశ్శబ్దః. ఆచార్య ఇతి పురుషః, ఆచార్యస్యైవపురుషో వే
త్యవ్యావర్తకౌ శబ్దౌ. అథ వా సమాంధేయౌ. కథమపి పరైః ప్రలో
భ్యస్తత్త్వవ్యవహారో న తాత్త్వికః ఇతి తాత్పర్యార్థః. ఇతి కేచిత్.

భగవచ్ఛాస్త్రాధికారమును ఆచార్యత్వమును వహించిన భృగ్వాదులు విఖనసపుత్రు
లగుటచే వైఖానసులగుటచేతను వైఖానసుని, గురుసమానునిగా జూడదగునను బోధాయ
నసూత్రప్రామాణ్యము చేతను భారతాదులయందు జెప్పబడిన యాచార్యత్వము వైఖా
నసులకు ముఖ్యమైయున్నది. ఆయాచార్యత్వమే ఆచార్యపురుషులని వైఖానసులనువ్య
వహరింపజేయుట కాకరమైయున్నదను మొదలగు నంశము ప్రసంగవశముగ జెప్పబడి
యున్నది.

ద్యాయా విముక్తయే, ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా
శిల్పనైపుణ"మిత్యాద్యనేక భగవత్స్వరూపజ్ఞాన తదారాధనవిధి
ప్రతిపాదక శాస్త్రనిష్ఠత్వేనవిధీయమానత్వాచ్చ త్రిశుక్లవత్త్వం
శుక్లవతామేవాఽధిక్యం ఆరణ్యపర్వణి ప్రథమాధ్యాయే ప్రతి
పాదితం. "యేషాం త్రీణ్యవదాతాని యోనిర్విద్యా చ కర్మ చ
తే సేవ్యాస్తైస్సమాస్యా హి శాస్త్రేభ్యోఽపి గరీయ" సీతి,

వర్ణాంతరమాహ యద్వేతి అత్ర వర్ణవ్యత్యయః. యథా ద్వితీ
యవర్ణస్థానే చతుర్థవర్ణః. జన్మనా విద్యయా కర్మభిశ్చ త్రిశుక్లత్వం వ
క్తి జన్మనా శుక్లత్వమాహ అద్వారకత్వేనేతి. సాధ్వాదిత్యర్థః. వి
ద్యాకర్మభ్యాం శుక్లత్వమాహ తదిత్యాదినా అయం శ్లోకః శ్రీవిష్ణుపురా
ణే ప్రథమాంశే ఏకోనవింశాఽధ్యాయే పఠ్యతే. అపరమర్థకామా
ద్యర్థం ప్రవృత్తికర్మ ఆయాసాయ శరీరమాత్రమేవ అన్యా విద్యాఽర్థ
శాస్త్రాదిః హిశిల్పనైపుణం ఇంద్రజాలికాది శిల్పవిద్యా చ కౌశల
మాత్రమేవ తుచ్ఛత్వాత్. యా విముక్తయే సా విద్యా తత్కర్మ
యన్నబంధాయ అపి తు విద్యాంగత్వేన మోక్షాయ నివృత్తికర్మ
యదుక్తం విష్ణుధర్మే "జ్ఞానాన్యన్యాన్యసారాణి శిల్పానీవ నరేశ్వర

మరియు నిచ్చట 'అనఘాః' అనియు పదమునుజేసి యర్థాంతరము చెప్పఁదగియు
న్నది. అనఘ శబ్దముచే త్రిశుక్లత్వము చెప్పబడుచున్నది. జన్మము విద్య, కర్మ
అనునివి శుద్ధముగ నుండుటయే త్రిశుక్ల పదార్థము. భగవానుని యందుండియు
విఖనస్సు నుండియు వైఖానసుల యుత్పత్తి యీ రెంటను సిద్ధమగుచుండుటచే జన్మ
ము శుద్ధమైనదని స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లే (బంధమునకై గాని కర్మమే కర్మము మో
క్షార్థము సాయపడు నదియే విద్య తక్కిన కర్మమంతయు ఆయాస ప్రదమాత్ర
ఫలము తక్కిన విద్యయంతయు శిల్పనైపుణమాత్ర ప్రయోజనంబును గొగలదు)
అను శ్రీవిష్ణుపురాణ వచనము చొప్పున భగవత్స్వరూపజ్ఞాన తదారాధనవిధిప్రతిపాదక

(శ్లో) వైఖానసే ఆనందసంహితాయామపి. విఖనసోత్పత్త్యాది
కం ప్రతిపాదితం, —"అథ సస్మార భగవాన్ విశ్వసృష్ట్యర్థమ
చ్యుతః, ధాతారం స్మరణం చక్రే చతురశ్చతురాననం (త్మవత్)
స్మరణానన్తరాదేవ ప్రాదురాసీత్పురః ప్రభోః ధాతా సమస్తజ
గతా ముత్పత్తికరణక్షమః తం ప్రాహ భగవాన్విష్ణుః ప్రణతం
పురతస్స్థితం, శ్రీభగవానువాచ :—బ్రహ్మంస్త్వయా జగత్స
ర్వంకర్తవ్యా సచరాచరం, లోకే విహర్తుమిచ్ఛామి యదేతత్ప
ద్మసంభవ! తతస్త్వత్సృష్ట జగతా మవిచ్ఛిన్నప్రవృత్తయే, ధర్మ
సంరక్షణార్థాయ వేదశాస్త్రార్థసిద్ధయే, అలసా అల్పసత్త్వాశ్చ
మనుష్యా స్స్వల్పబుద్ధయః తే పరవ్యూహవిభవానాత్మానం నై
వ మేనిరే సౌలభ్యాయ తు భక్తానాం సర్వలోకానుకంపయా,

ఏకమేవ పరం జ్ఞానం యద్యోగప్రాప్తిసాధనం" ఇతి. భగవత్స్వరూపజ్ఞాన
తదారాధన విధిప్రతిపాదక శ్రీవైఖానస శాస్త్రనిష్ఠా వైఖానసా ఏవే
తి శాస్త్రసిద్ధత్వాద్విద్యాకర్మణోః ప్రాయత్యముక్తం భవతి. 'విద్యాక
ర్మణీ సమన్వారభేతా' మితి శ్రుతే స్తయోస్సహోక్తిః, అత్రార్థేభా
రతం వచనం ప్రమాణమితి త్రిశుక్లవతామితి. యే త్రిశుక్లాః తే సౌ
మ్యాః. త్రేస్సమాన్యా సహస్థితిగణరీయసీ, అవదాతాని శుక్లాని. 'త్రి
శుక్లాః కృశవృత్తయో బ్రాహ్మణాః పాత్రమిత్యాహు'రితి శ్రీమా
న్ భగవాన్ విఖనాః.

శాస్త్రనిష్ఠులగుటచేతను [illegible]చే కర్మచేతను విద్యచేతను వైఖానసులు శుద్ధులగుచున్నా
రు. ఇదియే అనఘ శబ్దా[illegible]ప్రసక్తత్వము. ఇట్లు పరిశుద్ధులగువారలధికులని భారత
ఆరణ్య పర్వ ప్రథమాధ్యాయమందిట్లు చెప్పబడినది. (గోమహానీయుల యందు(యోని)
జననము, విద్య, కర్మము, ననునీమూడును పరిశుద్ధములుగ నుండునో వారలు సేవింపదగి
వారు వారలతోడి చెలిమిగొప్పది. ఇది సమస్తశాస్త్రములందలి రహస్యము) అని చెప్ప
బడియున్నది.

అద్యావతారరూపేణ లోకేఽస్మిన్ శ్చతురానన, అవతారం కరి
ష్యామి మహ్యా లభ్యోసమన్వితః, మదర్చాయై సృజ బ్రహ్మన్
సృష్ట్యాదౌ మునిసత్తమం,

ఇత్యాజ్ఞప్తస్తథా బ్రహ్మా మహార్థం తత్ప్రసృష్టుకః
చింతయామాస తత్కర్మ క్షణమేకం? మహామునిం, (కః?)
తథా నశక్నుయామేవ స్రష్టుమిచ్ఛన్ విధా విధిః, తస్య
తద్వచనం శ్రుత్వా దేవదేవో హరిస్స్వయం, చింతయామాస
దేవేశస్స్వచిన్మలతరాత్మని, వేదాంతేతి త్వమోంమాంసా ఖననం
కృతవాన్ హరిః నామ్నా విఖనసం చక్రే ఇద్వ్యాదస్వార్థయోగతః
(తత్పదస్యార్థయోగతః) తథా చింతయత స్తస్య మనసి ప్రా
బభూవతుః, సంకల్పధర్మా స కల్ప్య పాణిజలిం పురతస్థి
తం, బ్రహ్మాణమబ్రవీద్విష్ణుః భూతాని సృష్ట్వన్ హ్యేతవే, సంకల్ప
ధర్మా భవ త్వం సృష్ట్యర్థం హేతవే. శుద్ధసత్త్వసముత్పన్నో

ఇత్థం శ్రుతిప్రసిద్ధముత్పత్తి ప్రకారముక్త్వా భగవచ్ఛాస్త్రధృతం సంవాదాన్తరమాహ శ్రీవైఖానస ఇతి చతుర్థాధ్యాయే షత్యశేఽయం శ్లోకభాగః.

ఆనందసంహితావచనానాం సంపిండితమర్థమాహ అత ఇతి. అత్ర ఆనందసంహితావచనేషు శ్రుత్యుక్తమార్గేణ విఖనసో వ్యక్తైర్వై ఖానసానాం చోత్పత్తి స్తథా అద్యాగ్నిక భగవద్యజనాదే ర్వై తేషాం వై ఖానసానాం సంభవతి క్వచిల్లోపేపి న్యూనతా భావశ్చ ప్రతిపాదితో

శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రమునందానంద సంహితయందును విఖనసోత్పత్తి మొదలు పైచెప్పబడిన యంశములన్నియు చక్కగ ప్రతిపాదింప బడియున్నది. (జగత్తును సృజియించుకొరకై, భగవానుడగు అవ్యక్తుడు స్మరియించెను. ఆచతురుడు చతురాననునిగూర్చియే ఆస్మరియించుటలాయెను. ఇట్లు స్మరియించి నంతమాత్రమున భగవానుని యెదుట సమస్తజగజ్జాలంబును సృజియింపగల చతుర్ముఖు డుదయించినిలచెను. ఇట్లు యెదుట నిలచియున్న యాతనిజూచి విష్ణుండిట్లనియె. ఓ ధాతా చరాచరాత్మకంబగు జగంబంతయు నీచేసేయబడవలయు నట్టి లోకమంగు విహరింపనాకు కౌతుకంబుగలు

నిర్మితో౽యం త్వయా౽గ్రజః, మునిశ్రేష్ఠో మహాతేజా మహాత్మా కా-
ర్యకరణక్షమః, మత్కార్యసాధకానేవ త్వం హై స్రష్టుమ
థా౽హం౽పి హృషీకేశస్య తద్వాక్యమభ్యర్థ్యాయ కృతాంజ
లిః, చతుర్ముఖశ్చాపి తథా సనకాదిమునీశ్వరాన్ ధ్యాయం
శ్చతుర్ముఖైర్గీర్భిః క్రమాచ్చా౽సృజదబ్జభూః,

సనత్కుమారశ్చ తథా సనకశ్చ సనాతనః, సనందన ఇతి
ఖ్యాతా బ్రహ్మవిద్యావిశారదాః, తతస్తే చ మునిశ్రేష్ఠా జ్ఞానా
తిశయవైభవాత్. విరక్తచిత్తాస్తే జగ్ముః కైవల్యం పరముత్త
మం, స్వకార్యసాధకాన్ బ్రహ్మ స్రష్టవ్యాన్ పునరేవ హి. ప్రా
ణాచ్చ చక్షుషస్త్వచ దభిమానాచ్చ మన్మ(కర్మ)ణః, హృదయా
చ్ఛిరసశ్శ్రోత్రాదుదానాద్వ్యానతస్తతః, సమానాచ్చ తథా
ప్రాణాదృషిశ్రేష్ఠానిమాన్ దశ, దక్షం మరీచిం, నీలలోహితం
భృగుమేవ చ, తథా౽ంగిరసమత్రిం చ పులస్త్యం పులహం త
థా వసిష్ఠం చ క్రతుం చైవ క్రమాదసృజదబ్జభూః సప బ్రహ్మణ
ఏవైతే వినాస్యుర్నీలలోహితం,

వేదితవ్య ఇతి. అథ, అద్యారాధకభగవద్యజనాయైవ ఇతి పాఠే అత్రోత్ర
శ్రుతిత్యక్తవనాగ్రేణ అద్యారాధకభగవద్యజనప్రయోజనాయైవ వైఖాన
సానాం సృష్ట్యాదికం తథా చైషాం నిత్యాగ్నీనాం సాకల్యేనాను
ష్ఠాన సంభవాత్తత్ప్రయోజనపూర్ణతా చ ప్రకాశితేత్యర్థః. యజ్ఞేషు

చున్నకతమున నిన్నిట్టి యుద్యోగంబు నీకొసంగుచున్నాను. అట్టి నీచే సృజియింపబడి
న జగత్తునకు విచ్ఛిన్నముగ ప్రవృత్తిగల్గుటయును ధర్మంబును సంరక్షించుటయును వేదశా
స్త్రార్థములు నిశ్చితంబులగుటయును గూడ లోకమందు నావిహారము ప్రయోజనవంతముగు
చున్నది. మనుష్యులందరును అల్పాయువులు, అల్పసత్త్వులు, అల్పబుద్ధిగలవారలును అగుచు
న్నారు. వారలు పరవ్యూహవిభవాన్తర్యామిస్వరూపంబుల నెఱుంగజాలరు. భక్తులయం
దు నాకు గల సౌలభ్య భావంబును మున్నిడికొనియు సర్వలోకముల నుజ్జీవింప జేయుట
కుద్దేశించి భూలోకమందు శ్రీభూదేవులతో గూడి అర్చావతార రూపంబున నవతరిం
పగల వాడను నన్నారాధించుటకు ఓ పద్మాసనా! **సృష్టియొక్క ఆ**రంభమందే ఒక
ముని శ్రేష్ఠుని సృజియింపుము.

ధర్మసంకల్పసహితా స్సనకాద్యా మునీశ్వరాః
భృగ్వాది మునయశ్చైవ శ్రుతిస్మృతినివేదనాత్.
శిష్యా విఖనసః ప్రోక్తా స్సర్వశాస్త్రార్థపారగాః
వైఖానసానాం భృగ్వాద్యా వంశకర్తార ఈరితాః.
మరీచిః సర్వేషా మగ్రజం శ్రేష్ఠమాత్మపుత్రం మునిం తథా
తం మహర్షేః పురతః కృత్వా ప్రోక్తవాన్ కమలాసనః.
బ్రహ్మోవాచ. దేవదేవ జగన్నాథ సృష్టిస్థిత్యంతకారణ
భగవం స్త్వన్నియోగేన సృష్టోఽయం మునిసత్తమః.
జాతాంశ్చింతయతో మత్త స్త్వత్తస్సా మునయస్త్విమే
ఏతైరపిక్కృతం సర్వం జగదేతచ్చరాచరం

విహితం తత్సంపూర్ణం భవతీతి స్మృతేర్భగవదారాధనస్య సర్వకర్మ ఫలదత్వం యుక్తం. 'విష్ణుమేవ యజన్తి' ఇతి సర్వకర్మభిరారాధ్యస్య విష్ణుమాత్రత్వాత్తదారాధనేన సర్వకర్మ పరిపూర్ణత్వమపి తత్పక్షే వేదితవ్యం,

అథ భారతోక్తం వైఖానసోత్పత్తిప్రకారాన్తరేణ ప్రపంచయతి అథేతి. (ఇతిహాసపురాణం పంచమమితి శ్రుతిః. వేదత్వవచనం ప్రామాణ్యాతిశయసంపాదనార్థం.

ఇట్లు భగవానునిచే యాజ్ఞాపింపబడిన బ్రహ్మయును తనకు నియమింపబడినట్లులక్షణములు గలిగిన మహర్షిని సృజియించుటకై ముహూర్తకాలము చింతించెను. ఇట్లొక క్షణకాలమదే చింతతోనుండి పైజెప్పబడిన ఋషిని నా ప్రయత్నంబున సృజియింప జాలనైతినని నిర్విణ్ణహృదయుడై బ్రహ్మపలికెను. అతని దీనాలాపంబుల వినిన భగవానుండను తనయొక్క నిర్మలతరమగు వాక్యముచే వేదాంతతత్త్వమీమాంస జేసెను యీమీమాంసమునే ఖననము అని యందురు. ఇట్లు ఒక్క కాలమందు చతుర్ముఖునిచేత

శ్రీ॥ వైఖా॥ ప్రశ్నా॥

మత్పుత్రాణాంచ సర్వేషా మగ్రజః పురుషోత్తమః
వైఖనేష్వగ్రజశ్శ్రేష్ఠో మునీనాం ప్రథమో మునిః.
విశేషఖననాజ్జాతో విష్ణోర్వైఖానస స్తథా
భృగ్వాదీ నుపనీయాథ సావిత్రీ ముపదిష్టవాన్.
పరబ్రహ్మోపదేష్టాసావయమేవ గురుస్స్మృతః
ఏతదుక్తప్రకారేణ సర్వేవై మమసూనవః.
ఆచరంతి యథాన్యాయ్యం లౌకికాధ్యాత్మ వైదికాన్
ఏభిః ప్రవర్తితా సృష్టి రచ్ఛిన్నా మయా హరే.
అవతీర్ణో భవ భవానత్రిసృష్టౌ జనార్దన
శుద్ధసత్త్వ సముత్పన్నో నిర్మితోఽయం త్వదాజ్ఞయా.
ఋషిశ్రేష్ఠో మహాతేజా స్సర్వకార్యకరక్షమః
తథాసౌ ఖననాద్విష్ణో ర్ధ్యానాదంతశ్చ గర్భతః.
త్వద్ధ్యానాచ్చ సముత్పన్నో జ్ఞేయోఽసౌ గర్భవైష్ణవః

కూడ సృజియింపరానియొక్క మహాపురుషుని నుత్పత్తిజేయుటకై విశేషముగ ఖననము
జేయుటచే భగవానునకు విఖనసుడనియు ఆఖననము వలన నుదయించుటచే భగవన్మాన
సపుత్రుడను నామహర్షికి వైఖనసుడనియు పేర్లుగల్గినవి ఆచింత జేయుచున్న భగవా
నునినుండి సంకల్పము ధర్మము అనురెండు ప్రత్యేక వ్యక్తులుగూడ గల్గెను ఆసంకల్పధర్మ
ములను రెంటిని సాయముగజేసి పుచ్చి యెదుట నిలువబడియున్న బ్రహ్మనుద్దేశించి విష్ణుం
డిట్లనియె. ఓ కుమారా! సంకల్పధర్మములను నీరెండును నీవు జగదుత్పత్తి సంహారాదుల
యందుపకారము చేయగలవు, నీయెదుటనే శుద్ధసత్త్వసముత్పన్నుండగు నీతడు నిర్మింప
బడియున్నాడు ఈతడు మునిశ్రేష్ఠుండనందగు మహాతేజస్సంపన్నుడు నాకోరిన సమస్త
కార్యముల జేయసమర్థుడు, ఇంక నీతని నాదేశముగ జేసికొని యితరులనుగూడ ననేక
లమనాయారాధనము జేయుటకై నీవు సృజియింపుము. అనగా ఆవిధముగ హృషీకేశుని
వాక్యములను శిరసావహించినట్టి బ్రహ్మయు తనయొక్క నాల్గుముఖములనుండి చింత
నముజేసి క్రమముగ సనకాది మునీశ్వరుల సృజియించెను. సనత్కుమారుడు. సనందు

ఇత్యుక్తో భగవాన్ ప్రాహ మునిశ్రేష్ఠం తపోనిధిం.
శ్రీభగవానువాచ దేవ బ్రహ్మర్షీణాంతు మదీయారాధనం ప్రతి
మయా సంప్రార్థితోయస్మా త్త్వమేవ మునిసత్తమః.
తపోధనోభవానేవ ధన్యోఽసి భువనత్రయే
ఆత్మార్థంవా పరార్థంవా నిత్యనైమిత్తికాదియత్.
తత్సర్వం మత్ప్రసాదేన మదీయారాధనం కురు
అథాహసఋషిస్తస్మై ప్రణమ్య జగదాత్మనే.
శ్రీశిఖినాడువాచ. భవతానుగృహీతోఽహం ధన్యోఽస్మిపురుషోత్తమ
నాతః పరతరం కార్యం కిమప్యస్త్యది వౌకసాం. బ్ర్గ.
తథాపి దేవదేవేశ స్వకర్మ మునిభిస్సదా
ఉదయాద్యస్తపర్యంతం క్రియతే నియతాత్మభిః.
సర్వేషాంచ ద్విజాతీనాం శ్రుతిస్మృతి సమీరితం
కర్తవ్యం సతతం దేవ స్వస్వకర్మ ప్రయత్నతః.
భవదారాధనం విష్ణో కథం కారంకరోమ్యహం

సనాతనుఁడు సనందనుఁడు నను ప్రసిద్ధిగల బ్రహ్మవిద్యా విశారదులగు నలువురను ఆప్పుడు కలిగిరి. ఉదయించినతోడనే వారలు మునిశ్రేష్ఠులగుటంజేసి యజ్ఞానాతిశయవైభవంబువలన విరక్తచిత్తులగుచు నుత్తమమగు కైవల్య పదమును బొందిరి. ఇట్లుతనసృజియించిన సనకాదులచే తనకెట్టి సాయముఁ లేక పోయినంత తనకుసాయపడ దగినట్టి వారలనుగ తిరిగిబ్రహ్మ సృష్టించెను. ప్రాణాది దశస్థానముల నుండియు దక్షుఁడు, మరీచి, నీలలోహితుఁడు, భృగువు, అంగిరస్సు, అత్రి, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, వసిష్ఠుఁడు, క్రతువు, నను నీపదిమంది ఋషులను క్రమముగ నాతఁడు సృజియించెను. నీలలోహితుఁడు గాక నీగణనములో తక్కిన తొమ్మిదిమందియు నవబ్రహ్మ లనబడుచున్నారు. ధర్మసంకల్పరహితులగు సనకాది మునీశ్వరులుగూడ నిందుజేరరు. ఇట్టినవబ్రహ్మలకు ముందిడికొని కమలాసనుఁ డిట్లనియె. ఓ దేవదేవా, జగన్నాథా సృష్టిస్థిత్యంతకారణుఁడా! భగవానుఁడవగు నీప్రసాదమువలన నీమునీశ్వరుల సృజియింప గల్గితిని నీసృష్టి

౧౨౫ శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీపై, తాత్పర్య చింతామణౌ,

త్వత్కర్మక్రియతేచేద్వా కర్మలోపో భవేన్మమ।
ఇత్యుక్తో భగవానాహ మునినా తత్త్వవేదినా.

శ్రీభగవానువాచ: విఖన స్సన్మునిశ్రేష్ఠ మహారాధన కర్మణి,
స్వకర్మలోపసంత్రాస వ్యాకులీకృత చేతసాం
తవకర్మాణ్యనూనాని సంతునిత్యం మదాజ్ఞయా.
త్వద్వంశజానాం సర్వేషాం కాలేవై జాతకర్మణాం
నిషేకాది శ్మశానాంతాః క్రియామంత్ర సమన్వితాః.
అష్టాదశ చకర్మాణి శారీరాణి ప్రచక్షతే
యజ్ఞాశ్చ వింశతిద్వాచ ధర్మా వైష్ణవముత్తమం,
వేదే వైఖానసేసూత్రే తేయో ధర్మాః పరికీర్తితాః
సర్వైస్సనధర్మేష్వపి యో నాత్ర కార్యావిచారణా.
కృతిమల్లాంఛనానాంచ గర్భవైష్ణవ జన్మనాం
మత్పుత్రాణాం నచిహ్నాని దాసా శ్చిహ్నసమన్వితా,
వైఖానసా మమసుతా గర్భవైష్ణవజాతకాః
తేషాంపృథక్చిహ్నాని చక్రాదీనాం గుదుర్నహి,

సంకల్పమునకు విషయములను వీరలు ధ్యానానుభవమునందుదయించినారు వీరలుయీ చరాచరాత్మకమగు జగమంతయు సృజియించుదురు. శ్రుతిస్మృత్యర్థరహస్యములనుగ్రహించుటచే భృగ్వాదులు విఖనసునకు శిష్యులగుచున్నారు. ఈ భృగ్వాదులే వైఖానసుని వంశకర్తలు అగుచున్నారు. నా అందరి పుత్రులకును మొట్టమొదట భృగ్వాదుల నుపనయనము జేసి యా విఖనసుడు సావిత్రినుపదేశించెను. పరబ్రహ్మోపదేష్ట యగుటచే నాతడే వారలకు గురుడని నేనొప్పుకొనుచున్నాను. అతడుపదేశించిన విధంబుననే నాయొక్క యావన్మందిరమాళ్లును లౌకికంబులును ఆధ్యాత్మికంబులును వైదికంబులును అగు కర్మములను శాస్త్రవిరోధము లేకుండునట్లాచరింపుచుండగలరు వీరలచే సృజియింపబడి సృష్టియంతయు అవిచ్ఛిన్నముగ జరుగగలదని నాచే తెలిసికొన బడినది. ఇట్లు విఖనసుని

వైఖానసానాం వంశకర్తారః.

భృగ్వాదయ ఏవ వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇతి భారతే ప్యుక్తం. యథా? శాంతిపర్వణి,« భృగ్వంగిరోమరీచ్యత్రిపుల స్త్యపులహాః క్రతుః తథావసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం వంశకర్తారఉచ్యన్తే; సాత్త్వికాహారభోజినాం ఇతి.

వైఖానసాః.

తస్మాద్భగవతా నారాయణేన బ్రహ్మణా చ సృష్టానాం భృ

అథ వైఖానసా నాముత్పత్తిప్రస్తావే తేషాం వంశకర్తృనాహ భృగ్వాదయ ఏవే తి. అథవా భగవన్మానసపుత్రత్వేన గీతా భృగ్వాదయ ఏవ యే నఖా శుత్యా ఉదితా లోకే వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇత్యాహ భృగ్వాదయ ఇతి. (వైఖానసాః) వైఖానసోత్పత్తి ప్రకారాను క్త్వా నిగమయతి తస్మాదిత్యాదినా నారాయణస్య బ్రహ్మణశ్చ విఖనశ్శబ్దముఖ్యవాచ్యత్వం పూర్వముక్తమితి సిద్ధవత్కృత్య తత్సముచ్చితం వి

(వైఖానసులకు వంశకర్తలు) భృగ్వాదులే వైఖానసులకు వంశకర్తలని భారతమందును చెప్పబడినది. భృగువు, అంగిరస్సు, మరీచి అత్రి పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు వసిష్ఠుడు నను నీమహర్షులు స్వయంభుని మానసపుత్రులగు ద్విజులై యున్నారు. వీరలు భావితాత్మలగు వైఖానస ఋషులకు వంశకర్త లనబడుచున్నారు. వైఖానసులు సాత్త్వికాహారభోజనులు (శాంతిపర్వము. భారతము). (వైఖానసులు) ఇట్లుభగవానుడగు నారాయణుని చేతను చతుర్ముఖుని చేతను సృజియింపబడిన భృగ్వాదులకును వారలవంశమందుదయించిన వారలును నిషేకాది క్రియాన్వితులును అద్వారక భగవద్యజనాధికా

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

యదాకదావావిభవే త్సర్వేషామపి సూత్రిణాం.
స్వశాఖాం సంపరిత్యజ్య పరశాఖాను సారతః
శాఖారండస్సవిజ్ఞేయ స్సర్వకర్మ బహిష్కృతః.
అజ్ఞానా ద్దర్థలోభాద్వా మోహాద్వా సంపీడనాత్
తప్తముద్రాభవేద్యస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే.
శ్రీవైఖానససూత్రస్థ స్తప్తముద్రోభవేద్యది
ఆలయం నవిశేత్పశ్చా త్పూజనం నైవ కారయేత్.
సర్వేషాం విష్ణుభక్తానాం తప్త ముద్రావిధిక్రమం
వైఖానసేనకర్తవ్యం సర్వేషా మన్యసూత్రిణాం
(శ్లో) వైఖానసహస్తేన తప్తచక్రాంకితో యది
త్రిసప్తకులముద్ధృత్య నరోవిష్ణుపురం వ్రజేత్
వైఖానసస్య హస్తేన శంఖచక్రాంకితో యది
పాపైరేవ విశుద్ధాత్మా కల్పకోటి శతోద్భవైః
వైఖానస కరేణైవ శంఖచక్రాంకితో యది

యిట్లని యడిగెను. ఓపురుషోత్తమా! నీయనుగ్రహమువలన నేనుసత్యముగా ధన్యుడనై యగుదును. ఇంతకు మించి దేవతలకైనను చేయదగినకార్యమెద్ది? ఇది గాక మహాత్ములున్నైతము ఉదయము మొదలు అస్తమయము వరకు శ్రుతిస్మృత్యుచిత కర్మల నాచరించవలయును ఇది ద్విజాతియగు నొక్కొక్కనికిని నియతము ఇట్టి సందర్భమం దీనియారాధనము జేయుటకేది సమయము? ఈకర్మచేయుటలో నాకు నానిత్యకర్మ నాచరించుటయందు లోపముగల్గునుగదా అనియడుగగా తత్త్వవేదియగు నావిఖనసుని ప్రశ్నము విని భగవాను డిట్లనియె. ఓమునిశ్రేష్ఠా! నీవేమాత్రము సంశయింపదగదు నాయారాధనము వలన నీనిత్యకర్మాచరణ మందు లోపము సంభవించునని భయ మందవల

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

మోచయిత్వాతు పాపేభ్య శ్చతుర్వర్గం దదామ్యహం.
స్వాధ్యాయా భ్యసనేనిత్యం యత్ఫలం లభతేనరః
తత్ఫలం సమవాప్నోతి వైఖానసకి రేణచ
అంకిత శ్శంఖచక్రాభ్యా మత్ర వైఖానసేతరః
త్వదాజ్ఞయైవ భృగ్వాద్యా నారాయణ పరాయణాః.
వదంతి పరమంధర్మం వైష్ణవం శ్రుతిసమ్మతం
తద్ధర్మనిరతా యేతు తేవై భాగవతాస్మృతాః.
మత్కైంకర్య కారిణాం తేషాం కర్మలోపాకులాత్మనాం కలౌ
త్రింశత్కోట్యృషిశ్రేష్ఠాః కర్మకుర్వంతి మే సదా.
జ్ఞాత్వా యజూంషి సాంగాని మన్త్రతాన్సర్వపవతే
మన్త్రంత్రకల్పజాతాని మత్ప్రాణాన్యనుక్రమాత్
అధీత్య సర్వకర్మాణి కుర్వంతస్తే మదర్చనం
కృతాధికారిణస్తేతు కృతసంబంధినో మయి
మత్ప్రసాదభుజస్సౌమ్యా అతిప్రియతమామమ
షట్కర్మనిరతాస్తేవై సాత్త్వికాహార తత్పరాః.

టీ. నీకర్మములన్నియు నాయారాధనముచే పరిపూర్ణములగును. నీకేగాక నీవంశీయులకుం బెరకను యీవరమును నేనొసంగుచున్నాను జన్మమునుండియు నీవంశీయులగు వైఖానసులందరును పవిత్రులు వారలు గర్భవైష్ణవులు వారలింక నాయారాధనము నే జేయుచునెడల కర్మలోపమునందిరెట్లుగల్గును! యెప్పుడును కలుగదు. అలుప్తమైనకర్మము పూర్తి జేయుటకు నా యాదేశంబున ముప్పదికోట్లమంది మునిశ్రేష్ఠులు సంసిద్ధులై చేయుచున్నారు. వేదవేదాంగముల నెఱింగి సర్వశాస్త్రముల నధ్యయనముజేసిన వానికి గూడ నాయాజ్ఞ చేతనే కలిపిత్తవి పోవుచున్నది అధికారవంతులును సంబంధవంతులును నాప్రసాదమునకు పాత్రులైనవారలును నీవంశీయులగుచున్నారు. వారు షట్కర్మనిరతులు సాత్త్వికాహార భోజనులు. భావితాత్ములు నాకైంకర్యములను జేయువారలు

శ్రీనివాసదీక్షితీయే, శ్రీమ్నె, తాత్పర్య చింతామణౌ.

వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితాః వైఖానసశబ్దవ్యుత్పత్తి చెప్పబడెను
భవంతి భావితాత్మానో మత్కర్మకరణక్షమాః.
తస్మాద్భాగవతశ్రేష్ఠా భవంత్యప్రాకృతాభువి
సర్వథా "యేనఖాస్తే వైఖానసా" ఇతి వేదతః.
తస్మాద్వైఖానసాశ్శుద్ధాః సర్వకర్మసుపూజితాః వైఖా
తతః ప్రాహ మునిశ్రేష్ఠ స్తమేనం వాదినంమునిం

ఖనాం. భగవంస్త్వత్ప్రసాదేన కర్మసాంగం యథోదితం
సర్వేషాం మత్కులీనానాం భవత్యేవ న సంశయః.

అత్రోత్తర శ్రుత్యుక్తమార్గేణ వైఖానసానాం సృష్ట్యాదిక మద్వారకభగవద్యజనాదేవ తేషాం నిత్యకర్మానుష్ఠానపరిపూర్ణతా చ ప్రతిపాదితా.

అథ పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే భారతే చానుశాసనికే పంచాశీతితమేఽధ్యాయే భృగ్వాదిమహర్షీణాం వైఖానసాదీనాముత్పత్తిశ్చ నిరూపితాః—

కావున భాగవతశ్రేష్ఠులగుచున్నారు. వారలే నాకైంకర్యముల జేయ నర్హులు. ఈ విధముగ భగవానుని వాక్యములవిని మరీచిమహర్షి విఖనసు డిట్లనియె. ఓ పరమ పురుషా! నీప్రసాద బలముచే యథోదితంబుగ సాంగముగ కర్మజాలమంతయు నీచెప్పిన చొప్పున నశ్లేయుగుగాక యనెను అని చెప్పబడియున్నది.

ఈ యానందసంహితా వచనంబులచేత పూర్వోక్త శ్రుత్యుక్త మార్గంబున వైఖానసుల సృష్టిమొదలగు వివేకంబును అద్వారక భగవద్యజనంబువలన వీరలకు నిత్యకర్మానుష్ఠాన పరిపూర్ణతయు చెప్పబడిన దనునదియే పరమార్థము.

ఇట్లే పంచమ వేదంబని ప్రసిద్ధిగల భారతమందానుశాసనికమున యెనుబది యైదవ యధ్యాయమందును భృగ్వాదిమహర్షుల యొక్కయు వైఖానసుల యొక్కయు ఉత్పత్తి చెప్పబడినది.

యథా:— వసిష్ఠః అపి చేదం పురా రామ శ్రుతం మే బ్రహ్మదర్శనం, పితామహస్య యద్వృత్తం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః దేవస్య మహతస్తాత వారుణీం బిభ్రతస్తనుం, ఐశ్వర్యే వారుణే రామ రుద్రస్యేశస్య వై ప్రభోః, ఆజగ్ముర్మునయస్సర్వే దేవాశ్చాఽగ్నిపురోగమాః, యజ్ఞాంగాని చ సర్వాణి వషట్కారశ్చ మూర్తిమాన్, మూర్తిమంతి చ సామాని యజూంషి చ సహస్రశః ఋగ్వేదశ్చాగమత్తత్ర పదక్రమవిభూషితః లక్షణాని సురాస్తోమా నిరుక్తం సురపంక్తయః ఓంకారశ్ఛందసాం నేత్రం (ఓంకారశ్చావసన్నేత్రే) నిగ్రహప్రగ్రహౌ తథా వేదాశ్చ సోపనిషదో విద్యాస్సావిత్ర్యథాఽపి చ భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ

రామేతి భార్గవస్య సంబుద్ధిః కురుపితామహేన భీష్మేణ కాంచనోత్పత్తివివరణం తత్ర త్వవిషయః.

(వసిష్ఠుని వాక్యము) ఓ భృగునందనా బ్రహ్మదర్శనమగు నీయైతిహ్యమునొకప్పుడానిని నేనెరింగితిని. పరమాత్మయగు బ్రహ్మము నొక్క విలాసము చొప్పున పితామహునకు సంభవించిన యితివృత్త మిట్లు తెలియుచున్నది. వరుణ శరీరమును ధరించిన ఈ మహాదేవుడు గొప్పదగు యజ్ఞము చేయనారంభించెను. ఇట్లు వారుణమగు నామహాద్యజ్ఞమునకు సమస్తమగు మునులును అగ్న్యాది దేవతలును సర్వయజ్ఞాంగములును మూర్తిమంతంబులగు వషట్కారంబులును పదక్రమ విభూషితంబులై సాహస్రశాఖాపరిమితంబుగు సామంబును యజుస్సును ఋగ్వేదంబును లక్షణంబులును, సురులును, స్తోమంబులును సురపంక్తియు నోంకారంబును నిగ్రహప్రగ్రహంబులును ఛందో నేత్రంబులును ఉపనిషత్సహితంబులగు వేదంబులును చతుర్దశ విద్యలును సావిత్రియు భూతభవ్యభవిష్యంబులు నువిచ్చేసిరి. ఆయామతిని వర్గముననంతను శివుండు సగౌరవంబుగ బ్రత్యుద్ధానము చేసిన వాడాయెను.

దధార శిరసా శివః. సంజుహావాత్మనాత్మానం స్వయమేవ తదా ప్రభో. యజ్ఞం చ శోభయామాస బహురూపం పినాకధృత్. ద్యాం నభః పృథివీం ఖం చ తథా చైవైష భూపతిః సర్వవిఘ్నేశ్వరశ్శ్రీమా నేష చాఽపి విభావసుః ఏష బ్రహ్మా శివో రుద్రో వరుణోఽగ్నిః ప్రజాపతిః, కీర్త్యతే భగవా న్దేవస్సర్వభూతపతిశ్శివః తస్య యజ్ఞః పశుపతే స్తపః క్రతవ ఏవ చ దీక్షా దీప్తవ్రతా దేవీ దిశశ్చ సదిగీశ్వరా, దేవపత్న్యశ్చ కన్యాశ్చ దేవానాం చైవ మాతరః ఆజగ్ముస్సహితా స్తత్ర తదా భృగుకులోద్వహ, యజ్ఞం (ః) పశుపతేః ప్రీతా వరుణస్య మహాత్మనః. స్వయంభువ స్తు తా దృష్ట్వా రేతస్సమపతద్భువి, తస్య శుక్రస్య నిష్యందాత్పాంసూ న్సంగృహ్య భూమితః, ప్రాస్యత్పూషా

అంతట తనను దాను హోమంబుజేసినవాడై బహురూపంబున యజ్ఞమును దివంబును నభంబును పృథివిని ఆకాశంబును శోభింపజేసెను. ఈతడు భూపతియు సర్వవిఘ్నేశ్వరుండును విభావసుండును బ్రహ్మయు శివుండును రుద్రుండును వరుణుడును అగ్నియు ప్రజాపతియు ననిసర్వభూతపతియగు శివుడు పిలువబడుచున్నాడు. అతని యజ్ఞమునకై తపంబును క్రతువులును దీప్తవ్రతయగు దీక్షాదేవియు దిక్కులును దిగీశ్వరులును దేవపత్నులును దేవకన్యలును మాతృదేవతలును అక్కడకువచ్చియుండిరి. పశుపతియొక్క యాశయమునుగూర్చి యజ్ఞపురుషుడు సంతృప్తిజెందినవాడాయెను. అప్పుడాసమూహమును జూచినట్టి స్వయంభువకు మనోవికారంబుగల్గినంతట నాతని వీర్యము భూమిపైపడెను. అంత సూర్యుడావీర్యంబుచే తడిసిన పాంసువులను భూమినుండి సంగ్రహించి తనకరంబులచే నాహుతాశనునందు హుతము జేసెను. క్రమముగ నట్లు హుతముచేయబడి ప్రజ్వలించుచున్న పవిత్రాగ్నులతోగూడిన యాయాగము జరుగుచుండగా హోమము సేయునప్పుడు బ్రహ్మకు మోహముగల్గెను. అప్పుడు స్కన్నమైన వీర్యంబును స్రువముచే మంత్రవత్తుగ నాజ్యంబువలె నోభృగునందనా! అతడు వేల్చెను.

కరాభ్యాం వై తస్మిన్నేవ హుతాశనే తతస్తస్మిన్ సంప్రవృత్తే
సత్రే జ్వలితపావకే బ్రహ్మణో జుహ్వతస్తత్ర ప్రాదుర్భావో బ
భూవ హ, స్కన్నమాత్రం తు తచ్ఛుక్రం స్రువేణ పరిగృహ్య సః
ఆజ్యవన్మంత్ర(వ)తశ్చాపి సోఽజుహోద్భృగునందన, తతస్తు జ
నయామాస భూతగ్రామం చ వీర్యవాన్ తస్య తత్తేజసస్తస్మా
జ్జజ్ఞే లోకేషు తైజసం తమసస్తామసా భావా వ్యాపి సత్త్వం త
థోభయం స గుణస్తేజసో నిత్యస్తస్య చాకాశమేవచ, సర్వభూ
తేషు చ తథా సత్త్వం తేజస్తథోత్తమం. (స సత్త్వస్తేజసస్తమః)
శుక్రే హుతేఽగ్నౌ తస్మింస్తు ప్రాదురాసంస్త్రయః ప్రభో పు
రుషా వపుషా యుక్తాస్తైస్తైః ప్ర(వర)సవజైర్గుణైః, భ్రజ
నాద్భృగురిత్యేవ మంగారేభ్యోఽంగిరా భవత్ భృగిత్యేవ భృ

అంత నావీర్యమునుండి యాతడు భూతసంఘములను సృజియించెను, ఆతనియొ
క్క తేజోవిశేషంబు వలన దత్కాలంబున తైజసం బుత్పన్నమయ్యెను. తమస్సునుండి
తామసభావంబును వ్యాపిసత్త్వంబునను రెండును ఉత్పన్నమయ్యెను. ఆగుణంబు తేజస్సు
నకు నిత్యము. అందుకాకాశ ముపాదానము. సర్వభూతంబులయందు నీతేజం బుత్తమమై
నది. ఈశుక్రమగ్నియందు హుతము జేయబడినంతట నందుండి ముప్వురు పురుషులుత్తమ
గుణాలంకృతులగుచు నుదయించిరి. భృగ్ అను (ననుకరణ) శబ్దమువలన భృగువును అం
గారంబులందుండి అంగిరస్సును కల్గిరి అంగారసంశ్రయంబువలన కవియను వేరొక్కడు
ను జన్మించెను జ్వాలలతో సహితముగ 'భృగ్ భృగ్' అనుశబ్దముతో గూడి యుత్పత్తి
యగుటచే భృగువను సార్థకనామ మొక్కనికి గల్గెను. రశ్మిసమూహములనుండి రశ్మియను
వర్థముగల మరీచియు నట్లే కాశ్యపుండును గల్గిరి. అంగారముల నుండి అంగిరస్సును
కుశోచ్చయము నుండి వాలఖిల్యులును అత్రి అత్రి' అనుశబ్దములకు లక్ష్యమై జన్మించి
నట్లత్రియు గల్గిరి. అటులనే యిచ్చట భస్మరాసులనుండి బ్రహ్మర్షిగణములచే పూజింప
బడినవారును తపంబు శ్రుతంబునను మొదలగు సద్గుణంబుల కాలవాలంబులునగు వైఖా

గు: పూర్వమంగారేభ్యోఙ్గిరా భవత్ అంగారసంశ్రయాచ్చైవ
కవిరిత్యపరోఽభవత్ సహ జ్వాలాభిరుత్పన్నో భృగుస్తస్మా
భృగుస్స్మృతః మరీచిభ్యో మరీచిస్తు మారీచః కాశ్యపోహ్య
భూత్ అంగారేభ్యోఽఙ్గిరాస్తాత వాలఖిల్యాః కుశోచ్చయాత్
అత్రైవాఽత్రేతి చ విభో జాతమత్రిం వదన్త్యపి తథా భస్మ
వ్యపోహేభ్యః (తథాగ్నేస్తస్య భస్మభ్యో) బ్రహ్మర్షిగణసమ్మి
తాః వైఖానసాస్సముత్పన్నాస్తపశ్శ్రుతగుణేప్సవః అశ్రుతో
ఽస్య సముత్పన్నావశ్వినౌ లోకసమ్మతౌ శేషాః ప్రజానాం పత
యస్స్రోతోభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే ఋషయో రోమకూపేభ్యస్స్వేదా
చ్ఛందో బలాన్మనః ఏతస్మాత్కారణాదాహు రగ్నిస్సర్వాశ్చ(శ్చి)

సులుత్పన్నులైరి. అశ్రువులనుండి సర్వలోకసమ్మతులగు నశ్వినులును మిగిలిన ప్రజాపతులం
దరును స్రోతస్సులనుండియు నుత్పత్తి జెందిరి. రోమకూపములనుండి ఋషులును స్వేదము
నుండి ఛందస్సును బలమునుండి మనంబును గల్గెను. ఈ కారణంబుననే యగ్ని సర్వదేవమయుం
డనటయు చితమై యొప్పుచున్నది. వేదపారీణ్యదర్శనంబుచే ఋషులందరును శ్రుతసం
పన్నులగుచున్నారు. అప్పటి వాయువులు మాంసంబులును నిర్యాసంబులు పక్షంబులును
పిత్తం బహోరాత్రంబులును వారుణరిబగు జ్యోతియు రౌప్యంబగు లోహితంబును సువ
ర్ణంబును ఉత్పన్నమయ్యెను. దీనినే మైత్రమనియు ననుంగదగినది. ధూమమునుండి
వసువులును అర్చిస్సులనుండి రుద్రులును ఆదిత్యులును గల్గిరి. దివంబున దిష్ణ్యములందుం
డినవారలందరును అంగారములనుండి గలిగినవారు. ఇదంతయు లోకంబున కాది కర్తయ
గు పరబ్రహ్మమును సర్వకామదంబు ననురహస్యంబు నాతడిట్లు చెప్పెను. అంతట పవ
నాత్ముండును వారుణదేహధారియునగు మహాదేవుడును ఇది నాయాగమైయున్నది నే
నిచ్చట గృహపతినై యున్నాను ఈయాగమందుద్భవించిన మొట్ట మొదటి వారలగు
మువ్వురును నా సంతానమై యున్నారు యజ్ఞఫలంబు యజమానునదనుట న్యాయ్యము

దేవతాః ఋషయశ్శ్రితసంపన్నా వేదప్రామాణ్యదర్శనాత్
యాని దారూణి తే మాసా నిర్యాసాః పితృసంజ్ఞితాః అహో
రాత్రా ముహూర్తాశ్చ పిత్తం జ్యోతిశ్చ వారుణం రౌద్రం లో
హితమిత్యాహుర్లోహితాత్ కనకం స్మృతం తన్మైత్రమితివి
జ్ఞేయం ధూమాచ్చ వసవస్స్మృతాః అర్చిషో యాశ్చ తేః రుద్రా
స్తథాదిత్యా మహాప్రభాః ఉద్దిష్టాస్తే తథాఽఙ్గారా యేధి
ష్ణేషు దివి స్థితాః ఆదికర్తా చ లోకస్య తత్పరం బ్రహ్మ త
ద్ధ్రువం సర్వకామదమిత్యాహు స్తత్రహస్య మువాచ హ (స్తత్రి
కస్యముపావహత్?) తతోఽబ్రవీన్మహాదేవో వరుణః పవనా
త్మకః మమ సత్రమిదం దివ్యమహంగృహపతిస్త్విహ త్రీణిపూర్వా
ణ్యపత్యాని మమతాని న సంశయః ఇతిజానీతఖగమా మమయ
జ్ఞఫలం హితత్,అగ్నిః, మదంగేభ్యః ప్రసూతాని మదాశ్రియకృ

గావున నో దేవతులారా! ఈ యేర్పాటులిట్లు జరుగవలయు ననియనెను అంతట నగ్ని
యు 'ఈ ప్రజలు నాశరీరమందుండి యుదయించినవి నాయాశ్రయమున వీని కుత్పత్తి
సిద్ధంబయ్యె. వరుణు డవశాత్మకుండు గావున నీయపత్యంబులు నాస్వత్వముక్రిందనై యు
న్నవి! అని చెప్పెను అంతట లోకపితామహుండగు బ్రహ్మయు ఈయుత్పత్తి కారకంబగు
వీర్యము నాసంబంధమైనది గనుక యీసంతానములు నా హక్కై యున్నవనెను
ఆవల యీశ్వరుండును 'నేనుయాగముజేసినవాడను శుక్రమును హోమముజేసినవాడను
గూడ అగుచున్నాను. శుక్రంబు కారణము గనుక బీజమెవ్వనిదో ఫల మాతనిదనుటలో
నేనంగీకార పడుచున్నాను! అనెను ఈప్రసంగమును వినిన దేవతలందరును కృతాంజలి
పుటులై శిరంబులువంచి పితామహునిజేరి నమస్కరించి యోకమలసంభవా! మేమును
చరాచరాత్మకమగు నీజగంబంతయు నీయొక్కసంతానమై యున్నాము కావున నగ్ని
యు విభావసుండును వరుణుండును యీశ్వరుండును తమతమ కామంబులదీరిచి కొందు

తానిచ మమనైతాన్యపత్యాని ప్రభో హ్యవశాత్మకః బ్రహ్మా అథా బ్రవీల్లోకగురుః బ్రహ్మా లోకపితామహః, మమైవైతాన్యపత్యాని మమ శుక్రం హుతం హి తత్, ఈశ్వరః, అహం కర్తా హి సత్రస్య హోతా శుక్రస్య చైవ హి, యస్య బీజం ఫలం తస్య శుక్రం చేత్కారణం మతం, తతోఽబ్రువన్ దేవగణాః పితామహముపేత్య వై కృతాఽంజలిపుటాస్సర్వే శిరోభిః ప్రణిపత్య వై, వయం చ భగవన్ సర్వే జగచ్చేదం చరాచరం, తవైవ ప్రసవం సర్వం తస్మాదగ్నిర్విభావసుః, వరుణశ్చైశ్వరో దేవో లభతాం కామమీప్సితం నిసర్గాద్వరుణశ్చాపి బ్రహ్మణో యాదసాంపతిః జగ్రాహ వై భృగుం పూర్వమపత్యం సూర్యవర్చసం ఈశ్వరోఽంగిరసం చాఽగ్నేరపత్యార్థే హ్యకల్పయత్. పితామహస్త్వపత్యం వై కవిం జగ్రాహ ధర్మవిత్, తదా స వారుణిః ఖ్యాతో భృగుః ప్రసవకర్మకృత్ ఆగ్నేయస్త్వంగిరాః శ్రీమాన్ కవిర్బ్రాహ్మో మహాయశాః భార్గవాఽంగిరసౌ లోకే లోకసంతానలక్షణౌ ఏతే హి ప్రసవాస్సర్వే ప్రజానాం పతయస్త్రయః, సర్వం సంతానమేతేషా మిదమిత్యవధారయ.' (౧౩౦) ఇత్యాదినా వైఖానసానాముత్పత్త్యాదికం విశేషేణ ప్రతిపాదితం.

రు గాక, యనిప్రార్థించిరి. ఆవల బ్రహ్మయొక్క యనుగ్రహమువలన యాదస్పతియగు వరుణుడు స్వాభావ్యంబున సూర్య వర్చసుండగు భృగువు తనయపత్యంబుగ గ్రహియించెను ఈశ్వరుండును అగ్నికపత్యంబుగ నంగిరస్సును కల్పించెను పితామహుండు తనయపత్యంబుగ కవిని గ్రహియించెను ఆ కారణంబున ప్రసవకర్మ సంబంధంబుచే భృగుండు వారుణియనియు శ్రీమంతుడగు నంగిరస్సు ఆగ్నేయుండనియు మహాయశుండగు కవి బ్రాహ్ముండనియు పిలువబడుచున్నారు భార్గవాంగిరస్సులిరువురును లోకసంతాన హేతువులై యు

పురాణాంతరే—"యజ్ఞే దేవస్య వితతే మహతో వరుణస్య హ, బ్రహ్మణోఽప్సరసం దృష్ట్వా రేతశ్చ స్కన్దకశ్చిత్. తత్ప్రతీక్ష్య స పర్ణేన స జుహావ విభావసౌ, తతోఽర్చిషోఽభూద్భగవాన్ భృగురంగారతోఽంగిరాః, అత్రిర్వాఽన్వేషణాదత్రిః ఖననాద్విఖనా మునిః, ఖననం తత్త్వమీమాంసేత్యా

అనేన వైఖానసానాం వారుణసత్రే భస్మభ్య ఉత్పత్తిరుక్తేతి పూర్వస్మాద్విశేష ఇతి విశేషేణనిరూపితేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి ఉక్త ఏవాఽర్థే పురాణాంతర్వం వాదసముపన్యస్తు మాహ పురాణాంతర ఇతి అప్సరసమిత్యార్షః వచనవ్యత్యయః ఖననంఖననస్థానం "బర్హిషా ఖనతీ" తి హోమస్థానే ఖననం కల్ప ఉక్తం ఖననశబ్దార్థస్య స్థానవిశేషేతసిద్ధేరార్షం వ్యుత్పత్త్యంతరంస్వాభిప్రేతమాహ ఖననమితి తత్త్వ విషయికమీమాంసా విచారః జగత్స్రష్టుముక్తస్య చతుర్ముఖస్య స్రష్టవ్యసృష్టయే క్రియమాణం చింతనమిత్యర్థః స తపోఽతప్యతే త్యస్యైవాయం ప్రపంచః పక్షాంతరమాహాపర ఇతి. నిగమాఽర్థానాం ఖననా

న్నాదుప్రజాపతులు ముప్పురు ఈముగ్గురియొక్క సంతానమే ఈయగుపడు జనసమూహమంతయు నని తెలియును, అను మొదలగు వచనములందు వైఖానసులయుత్పత్తి యాదినాగల యంశములు విశేషముగ ప్రతిపాదింపబడినవి (పురాణాంతరమం దిట్లుచెప్పబడినది) ప్రకాశమానుడగువరుణుని యజ్ఞము మహావైభవముతో జరుగుచుండగా అచ్చటికి చూడవచ్చినయొకానొక్కయాప్సరాంగ ననుజూచి బ్రహ్మకు మోహముజనించియాతనివీర్యము స్ఖలితమయ్యెను దానిని చూచినవాడై ఆవీర్యమును శ్రద్ధముగాపోనీక ఒక్క పర్ణపుటంబున దీసికొనియగ్నియందు హోమముజేసెనుఆయర్చిస్సమూహమునుండి భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుండగు భృగువునుఅంగారంబులనుండియంగిరస్సును,అన్వేషణమందుండియత్రియుఖననమునుండి విఖనస్సునుజన్మించిరి ఖననమనగా తత్త్వమీమాంసయని కొందరువిద్వాంసులనియెదరు

హ్యాః కేచ న సూరయః, అపరే నిగమార్థానాం ఖననా దితి

నిశ్చితం, తతస్తస్వాంశజా విప్రా వేదవేదాంగ వేదినః” ఇతి.

"యే వాలాః” శ్రుత్యర్థః.

"యే వాలాః తే వాలఖిల్యాః” ఇత్యత్ర బకారస్య స్థానే వకారః, జ్ఞానాతిశయ వైభవా త్పూర్వమాదిదోష రాహిత్యే న చ బాలాః శ్రూయతే. "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాఽథ మునిః” ఇతి.

ద్విఖనా మునిరుత్పన్న ఇతి నిశ్చితమిత్యన్వయః. చింతనే తావదుభయత్ర ప్రకారేణ ఐక్యేఽపి ప్రకారభేదో మతభేదం కల్పయతీతి పక్షభేదోపన్యాసః తత ఇతి హేతూక్తిరేవ

(యేవాలాః—శ్రుత్యర్థః) (తస్మాదిత్యాది) శ్రుతిరియం బృహదారణ్యకోపనిషది పంచమాధ్యాయ పంచమబ్రాహ్మణే పఠ్యతే. "అత హైనం యాజ్ఞవల్క్య సర్వాంతరో యోఽశనాయాపిపాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యుమత్యేతి. ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాఽథ భిక్షాచర్యం చరన్తి యా హ్యేవ పుత్రైషణా సా విత్తైషణా యా విత్తైషణా సా లోకైషణోభే హ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతస్తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాఽథ మునిరమౌనం చ మౌనం చ నిర్విద్యాఽథ బ్రాహ్మణః” ఇత్యాది స్తత్రత్య

కొందరు వేదవేదాంత చింతనమని యనుచున్నారు కావున వావంశమందుదయించిన వైఖానసులందరును తమ పూర్వులయుత్పత్తి రహస్యమునుబట్టి వేద వేదాంగ వేదాన్తవేత్తలుగ నగుచున్నారు అని చెప్పబడినది

అత్ర కేచిదేవమూచుః :— "విధూతాచ్ఛరీరాద్యన్మాంసం శీర్ణమభవత్ తత్తోరుణాః కేశస్తో వాశిరశనో బుషఃఽ ఉద

గ్రంథః. అయమర్థః (యోఽశనాయేత్యాది) అశనాయా బుభుక్షా పా-
తుమిచ్ఛా పిపాసా శోకః, ఇష్టానిష్ట వియోగ సంయోగజః మోహః
కామాదిజనితః, అజ్ఞానం వా జరామృత్యూ ప్రసిద్ధౌ ఏతే వస్తు కర్మాధీన
దేహసంసర్గేణ తయా అశనాయాద్యతీతత్వాఽభావాత్తద్వ్యావృత్తిస్సి-
ద్ధ్యతీతి భావః. యద్యపి ముక్తానాం నిత్యానాం చ అశనాయాద్యతీత-
త్వమస్తి తథాఽపి తేషామశనాయాద్యతీతత్వస్య పరమాత్మసంకల్పా-
యత్తత్వాదనన్యసంకల్పాఽధీనాఽశనాయాద్యతీతత్వముపాధ్యుక్తి-
సిద్ధం పరమాత్మన ఏవ. కించ ప్రకృతే బద్ధజీవవ్యావృత్తేరేవ సత ఆ-
త్మని నిర్దిష్టస్య పదేష్టవ్యతయా నిత్యముక్తవ్యావర్తక ధర్మాఽనుక్తా-
వపి న దోష ఇతి ద్రష్టవ్యం. అథ వ్యాపకత్వధర్మాన్తరమప్యాహ (ఏతం
వై త(మిత్యాది) తమేవైతం సర్వాన్తరమశనాయాద్యతీతమేవ పరమా-
త్మానమనాద్యన్తం విదిత్వా బ్రాహ్మణా ఇత్యనేన త్రైవర్ణికాది వ్యావృత్తిః.
పుత్రైషణాయాశ్చ ఇహైవ గ్రాంతాత్ స్త్రియాం ఉత్పన్నః పుత్రో య" ఇతి
యచ్ ఉక్తి నోఽపవాదః "అన్యాన్నాత్మా" ద్యేతి నిపాతః ఇష్యైసన్నేదే
శ్చాంసః. పుత్రేషణేత్యనేన పూర్వైస్త్రీ స్త్రీ యాఽధ్యాయే జాయా
మే స్యాత్ ప్రజాయేయ" యేతి యోక్తా సా గృహ్యతే విత్తైషణాయాశ్చే
త్యనేన "విత్తం మే స్యాదథ కర్మ కుర్వీయ" యేతి యోక్తా సా గృహ్యతే
లోకైషణాయాశ్చేత్యనేన జాయావిత్తకర్మసాధ్య సకలలోకేచ్ఛా గృ-
హ్యతే ఉక్తైషణాత్రయాణ్యాస్థాయైషణాత్రయం హిత్వా యథావిధి స-
న్న్యస్యేతి యావత్. అథ అనన్తరం దేహమాత్రార్థం భిక్షాచర్యం చ-
రన్తి భిక్షాటనం కుర్వన్తీత్యర్థః. ఇదముపలక్షణం సర్వసన్న్యాసాశ్రమ-

---

(యేవాలాః — శ్లోకార్థము.) వాలాః శబ్దమందలి వకారము బకారము స్థానమందు
పఠియింపబడినది! వాలాః అనుచోట బాలాః అని పఠియింపవలెనని యర్థము. జ్ఞా-
నాతిశయవైభవంబుచేతను కామాది దోషరాహిత్యంబుచేతను బాలు లనబడు చున్నా-

తిష్ఠే'న్నితి. తదసత్, ఏవమర్థస్వీకారే సృష్టికారణభూతస్య బ్ర
హ్మశరీరస్య శైథిల్యముక్తం స్యాదితి.

ధర్మానుష్ఠానస్య అత్రాఽప్రాప్తత్వాత్ పారివ్రాజ్యం విధీయతే. (యా
హ్యేవేతి) అవర్జనీయాత్పరస్పర సంబంధా దన్యోన్యాఽవినా భూతా ఏ
తాస్తి (సోఽపీతి భావః. (ఉభే హ్యేతే ఇతి) సర్వథాతిస్ర ఏతాస్సాధ్య
సాధన విషయకేషణాద్వయమేవ భూత్వా పర్యవస్యన్తీతి భావః. (తస్మా
దితి) యస్మాద్వైరాగ్యమావశ్యకం తస్మాద్బ్రాహ్మణః అధీతవేద ఇత్య
ర్థః బ్రహ్మవేదమధీతే ఇతి బ్రాహ్మణః జాతపరో వా పాండిత్యంనిర్విద్య
ఊహాఽపోహాత్మికా ధీః పండా సాస్య సంజాతేతి పండితః. తస్య కర్మ
పాండిత్యం ఔపదేశికార్థాఽధిగమరూపం వివేకనిర్వేదవిరక్తిఫలకం త
త్పాండిత్యం నిర్విద్య లబ్ధ్వా బాల్యేన స్వమాహాత్మ్యాఽనావిష్కరణ
లక్షణ బాలస్వభావేన యుక్తస్సన్ బ్రాహ్మణ తిష్ఠాసేత్ తన్నిష్ఠాం ల
భేత ఉపాసీతేతి యావత్ బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాఽథ ము
నిః బాల్యపాండిత్యే పూర్వోక్తే నిర్విద్య లబ్ధ్వాఽథ మునిస్స్యాత్. ఆ
లంబన సంశీలన లక్షణమనన శీలస్స్యాదిత్యర్థః. ధ్యానవిచ్ఛేదదశాయా
మప్యత్యన్త విషయోన్ముఖత్వరాహిత్యాయ శుభాశ్రయ వస్తుసంశీలనం
కర్తవ్యమిత్యర్థః. (అమౌనం చేతి) అమౌనం మౌనాదన్యత్. మౌనా
త్పూర్వనిర్దిష్టం బాల్యపాండిత్యలక్షణం ద్వయం మౌనం ఆలంబనసంశీల
నాత్మకంఅమౌనం మౌనం చేత్యేతదుభయం నిర్విద్యాఽథ బ్రాహ్మణః
బ్రాహ్మణిద్భవతి లబ్ధసిద్ధ్యాసనో భవతీత్యర్థః. అత్ర "బాల్యేన తిష్ఠా
సే" దిత్యత్ర బాల్యశబ్దస్య భావకర్మ సాధారణత్వేఽపి వయోవిశేషల
క్షణబాల భావస్య ఇచ్ఛయా సంపాదితుమశక్యత్వేనాఽవిధేయత్వా
త్కర్మైవ విధేయం, అత్ర కామచారకామవాదకామ భక్షాదికం య
ద్బాలస్య కర్మ యచ్చ డంభాదిరాహిత్యలక్షణం స్వమాహాత్మ్యాఽ
నాఽవిష్కరణరూపం కర్మతత్సర్వం బాల్యశబ్దేన విధేయం అవిశేషాత్.

---

౮౬. ఇట్లు శ్రుతియందు చెప్పబడుచున్నది. 'బ్రాహ్మణుడగువాడు పాండిత్యమును పొం
దిబాల్యభావంబున నుండవలయును బాల్యమును పాండిత్యమును తెలిసికొని మునియగు
చున్నాడు అని బృహదారణ్యకమందున్నది. (మౌనశబ్దార్థమందు మతాంతరము) బ్ర

(అన్యథాఽపి మానస సృష్టిః)

కిం చ "తస్యాంతర్మనసి కామస్సమవర్తతే"త్యాదినో (కామస్తదగ్రే సమవర్తతా"ధేత్యా)తేన సోపపత్తికం వర్తమానం సం

న చ నిషిద్ధస్య కామచారాదేర్విధానమయుక్తమితి వాచ్యం వామదేవ్యోపాసనాఽంగతయా ప్రార్థ్యమాన సర్వయోషి దుపహారలక్షణ నిషిద్ధకర్మవిధానవ ద్విద్యాంగతయా నిషిద్ధస్యాఽపి కామచారాదేర్విధానసంభవాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ఉచ్యతే. "అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్" (బ్ర సూ 3.౪.౫౦) స్వమాహాత్మ్యమనావిష్కుర్వన్నేవ విద్వాన్ వర్తేత. స్వమాహాత్మ్యాఽనాఽవిష్కరణలక్షణ బాల్యస్యైవ విద్యాయామన్వయ సంభవాత్. "నాఽవిరతో దుశ్చరితాన్నాఽశాంతో నాసమాహితః. నాఽశాన్తమనసో వాఽపి ప్రజ్ఞానేనైన మాప్నుయా" ది తి విశిష్య విద్యాయామపి ప్రతిషిద్ధస్య కామచారాదేర్విద్యాఽంగతయాఽన్వయాసంభవాదిత్యాగపాదేష్వితంతత్రైవ "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాఽథ ముని" రిత్యత్ర మునిశబ్దేన పాండిత్యశబ్దాభిహితం జ్ఞానమేవాఽనూద్యతే, న తతోఽర్థాంతరం జ్ఞానం విధీయతే ప్రమాణాఽభావాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్త ఉచ్యతే. "సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణతృతీయంతద్వతో విద్యాదివత్" (బ్ర.సూ. 3.౪, ౪౭) విధీయత ఇతి కర్మసాధనో విధిశబ్దః సహకార్యన్తరం చ తద్విధిశ్చ సహకార్యన్తరవిధిః తద్వతః విద్యావత స్తృతీయం బాల్యపండిత్యాఽపేక్షయా మౌనంవిద్యాయాస్సహకార్యన్తరం విధీయతే ఇత్యర్థః. న చ మునిశబ్దార్థస్య పాండిత్యశబ్దేనైవప్రాప్తత్వాద్విధేయత్వాఽనుపపత్తి రితి వాచ్యం పక్షేణ ప్రప్రకృష్టమననశీలే వ్యాసాదౌ మునిశబ్దప్రయోగాత్ ప్రకృష్టం మననమేవ మునిశబ్దా

హ్మయగువాడు శరీరమును విదలించగా ఆవిదలింపబడిన శరీరమందుండి రాలిన మాంస ఖండంబులనుండి ఆరుణులు కేతువులు వాతరశనులు ననుబుషులుదయించిరని కొందరు చెప్పుచున్నారు, ఈయుపపాదన మనుచితమైయున్నది. ఈవిధముగు నర్థమును స్వీకరించిన యెడల సృష్టికారణ భూతమగు బ్రహ్మశరీరమునకు శైథిల్యము సంక్రమించ

కల్పరూపముక్త్వా మనసో రేతః ప్రథమం యదాసీత్ . ఇత్యనేన
తస్య మానసవ్యాపారస్య ప్రజాపతేస్సృష్టికారణత్వం రేతశ్శబ్దే

ఽర్థః. తచ్చ పాండిత్యశబ్దాదాపదేశికార్థాధిగమాత్ శ్రవణప్రతిష్ఠార్థా
న్మననాచ్చ అర్థాంతరభూత మాలంబన సంశీలనాత్మకమితి తస్యాఽప్రా
ప్తత్వేన విధానార్హత్వాద్విధేయత్వం యుజ్యతే. పక్షః పరిగ్రహః.
ప్రక్ష పరిగ్రహే" ఇతి ధాతుః. ఆదరం ఇతియావత్. తత్పూర్వక ప్రకర్ష
యుక్తం మౌనం మననం తదేవ మునిశబ్దేన విధీయతే సాదరమనన
మాలంబన సంశీలనం విధీయత ఇత్యర్థః. విధ్యాదివత్ అత్రాఽపి విధి
శబ్దః కర్మసాధనః విధశ్చాఽసావాదిశ్చేతి సమాసః విధేయాదివదిత్యర్థః
ప్రస్తుతమననాఽపేక్షయా ఆదిత్వ విధేయః ప్రాక్తనో విధేయః పాండి
త్యబాల్యలక్షణః తతశ్చాయమర్థః. విద్యాఽంగతయా యథా బాల్య
పాండిత్యే విధీయతే ఏవమపి మునిశబ్దేనాఽపి ఆలంబనసంశీలనలక్షణం
సాదరం మననం సహకారి విధీయత ఇత్యర్థః. యద్వా, 'విధ్యాదివ' దిత్య
"త్ర విధేయం యజ్ఞదానా ద్యుచ్యతే. ఆదిపదగ్రాహ్యం రాగప్రాప్తం
శ్రవణం మననం చ సహకార్యంతరవిధిరిత్యత్ర చ సహకార్యంతరేతి పృథ
క్పదం లుప్తవిభక్తికం తతశ్చాఽయమర్థః. తృతీయం మౌనం యత్తద్యజ
నశ్రవణమననవద్బాల్యపాండిత్యాపేక్షయా సహకార్యంతరం సదర్థాంత
రం సద్విధ్యర్హమిత్యర్థః. పాండిత్యాఽభిన్నత్వేప్యనువాద్యతా స్యాది
త్యర్థః, ఇత్యాది . 'శకునానామివాకాశే మత్స్యానామివ చోదకే. పదం య
థా న దృశ్యేత తథా జ్ఞానవిదాం గతిః' రితి (శాంతి ౧౮౧) ప్రకృతమ
నుసరామః. ఉక్తం చ శ్రీమతి వైష్ణవే పురాణే ద్వితీయాంశే త్రయోద
శేఽధ్యాయే. 'తత్ర చోత్సృష్టదేహోఽసౌ జజ్ఞే జాతిస్మరో ద్విజః. స
దాచారవతాం శుద్ధే యోగినాం ప్రవరే కులే. సర్వవిజ్ఞానసంపన్నస్సర్వ

చు నను ప్రశ్యతుదోషము సిద్ధించుచున్నది! ఇది న్యాయ్యమైనది కాదు. (మానససృష్టి)
బ్రహ్మయొక్క మానసమందభిలాష జనించెను, అనువాక్యమారంభించి ఆతని కన్నిటి
యందును ఆరంభము కామము కార్యకారియయ్యెను అనిసోపపత్తికముగ వర్తమాన

నోక్త్వా “సతో బంధుమసతి నిరవింద”న్నిత్యారభ్య “య ఏవం వే”దేత్యంతేన బ్రహ్మణ స్తత్కాలవిద్యమాన మానసశక్తిమా

శాస్త్రార్థతత్త్వవిత్ అపశ్యత్స చ మైత్రేయ ఆత్మానం ప్రకృతేః పరం ఆత్మనోఽధిగతజ్ఞానాద్దేవాదీని మహామునే సర్వభూతాన్యభేదేన దదర్శ స తదాత్మనః న పపాఠ గురుప్రోక్తాం సవోపనయనశ్శ్రుతిం న దదర్శ చ కర్మాణి శాస్త్రాణి జగృహే న చ ఉక్తోఽపి బహుశః కించిజ్జడవాక్య మభాషత, తదప్యసంస్కారగుణం గ్రామ్యవాక్యోక్తిసంశ్రితం అపధ్వస్త వపుస్సోఽథ మలినాంబరధృగ్ద్విజః. క్లిన్నదంతాంతరస్సర్వైః పరిభూతస్స నాగరైఃసమ్మాననాపరాంహానిం యోగర్ద్ధేః కురుతే యతః జనేనాఽవమతో యోగీ యోగసిద్ధించవిందతి. తస్మాచ్చరేత వైయోగీ సతాంధర్మమదూషయన్ జనాయథావమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవసంగతింహిరణ్యగర్భవచనంవిచింత్యేత్థంమహామతిః. ఆత్మానందర్శయామాసజడోన్మత్తాకృతిం జనే భుంక్తే కుల్మాషవాట్యాది శాకం వన్యంఫలంకణాన్ యద్యదాప్నోతి సుబహు తదత్తే కాలసంయమం పితర్యుపరతే సోఽథ భ్రాతృభ్రాతృవ్యబాంధవైః కారితఃక్షేత్రకర్మాది కదన్నాఽహారపోషితః, సతూక్షపీనావయవో జడకారీ చ కర్మణి, సర్వలోకోపకరణం బభూవాహారవేతనః (౮౭) ఇత్యాది భరతచరితం సంవర్తవిదురాదీనాం చ చరితమిహాఽవేద్యం.

“తస్య యన్మాగంసమాసీ”దితి శ్రుతేరన్యైరుక్తమర్థమనూద్య తస్యానన్వితత్వమాహాఽత్రేత్యాది. అత్ర కేచిత్తా సాయణాదీనాం మత ముత్ప్రేక్షితం భవతి, ఇదంతత్రత్యం భాష్యం సాయణీయం. (ఆపో వా ఇత్యాది) అథాఽస్మిన్నప్యనువాకే సృష్ట్యుపన్యాసముఖేనాఽరుణకేతుక

ముగు సంకల్పమును చెప్పి ఆమానస వ్యాపారమునకు సృష్టికారణత్వమును చేతశ్శబ్దంబు చే జెప్పి య ఏవం వేదఅనునంతవరకు గ్రంథముచే తత్కాలవిద్యమాన మానస శక్తిమా త్రంబుచే వ్యష్టిసృష్టి జరుగకుండుటయు నామనస్సునుండి వ్యష్టిసృష్టి కారణలాభంబున

త్రేణ వ్యష్టిసృష్టేరనిష్పన్నత్వముక్త్వా మనసో వ్యష్టిసృష్టికారణ
లాభాయ "స తపోఽతప్య"తేతి భగవదుపాసనమకరోదిత్యుక్తం ౧

మగ్నిం తదంగభూతా అపశ్చ ప్రశంసతి, తత్ర సృష్ట్యాదౌ కామోత్ప
త్తిం దర్శయతి. యదిదంజగదిదానీమస్మాభిర్దృశ్యతే తదిదముత్పత్తేః
పూర్వమాప ఏవాఽసన్ న తు దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదికం కించిదపి భౌతి
కమాసీత్. పృథివ్యాదిభూతాన్తరమపి వారయితుం సలిలమేవేత్యుచ్య
తే, తాస్వప్సు మధ్యే కస్మింశ్చిత్పుష్కరపర్ణే జగదీశ్వరస్య ప్రజాపతిః
సమభవత్ సమ్యగావిర్భూతతయాఽవస్థితః తస్య ప్రజాపతేర్మనసోఽన్త
ర్మధ్యే సర్వమిదం జగత్సృజేయమిత్యేవం కామ ఉదపద్యత. తస్మాత్ప్ర
జాపతేర్వాక్శరీరప్రభృతిభ్యః పూర్వం సర్వప్రవృత్తిహేతుః కామో
మనస్యావిరభూత్తస్మాత్ప్రజాపతిసంతతావుత్పన్నస్సర్వః పురుష ఇదం
కార్యం కరిష్యామీత్యాదౌ మనసా చింతయతి తత్తథైవ వాచా వద
తి. కర్మణా శరీరవ్యాపారేణాఽపి తథైవ కరోతి తత్తస్మిన్ కామస్య
ప్రథమోత్పత్తిలక్షణేఽర్థే కాచిదృక్ప్రాఖ్యాంతరేఽభ్యనూక్తా. తామే
తామృచం దర్శయతి కామస్తదగ్రేం ఇతి. తత్తదానీం సృష్టికాలే ప్రజా
పతేస్సకాశాదగ్రే ప్రథమం కామస్సర్వం సృజేయమిత్యభిలాషః అధి
సమవర్తత. ఆధిక్యేన సమ్యగుత్పన్నః యద్యదా మనసః ప్రథమం రేతః
కార్యమాసీత్తదేతి పూర్వత్రాఽన్వయః. పూర్వసృష్టౌ లీనాయామ
వ్యక్తే జగత్కారణే ప్రక్ష్యమాణప్రాణికర్మాభివే సతి యదా ప్రజాపతే
ర్మానసం ప్రథమం కార్యముత్పన్నం తదా తత్కార్యం సృష్టివిషయే
చ్ఛారూపేణ నిష్పన్నమిత్యర్థః. మనీషా మనస ఈశితారః కవయో వి
ద్వాంసస్తత్సృష్టిగతాః ప్రజాపతయో హృది స్వచిత్తే ప్రతీష్య ప్రత్యే
కం నిశ్చిత్య సతో విద్యమానస్య వ్యక్తస్య జగతో బంధం బంధకము
ప్రవృత్తిహేతుం కామమసత్యవ్యక్తే కారణే నిరవిందన్ నిష్కృష్య లబ్ధవ

---

౧ 'స తపోఽతప్యత' అనుటచే భగవదుపాసనము జేసెనని చెప్పబడినది కావునమాంస
శబ్దమున కిచ్చట మనస్సనియే అర్థము ఈయర్థమే బ్రహ్మాండ పురాణమందిట్లని చెప్ప

అయమేఽవార్థో బ్రహ్మణేత్యుక్తః. "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్ర"హ్మే
త్యాదినా.

న్తః. న కేవలమేతస్యామేవ సృష్టౌ కింతు సర్వాస్వపి సృష్టిషు ప్రవృ
త్తాః ప్రజాపతయః కామమేవ ప్రథమం లభన్త ఇత్యర్థః. ఇతి శబ్దో మం
త్రసమాప్తౌ. అనేన మన్త్రేణైకాదిష్టకాముపాదధ్యాత్. తథా చ బోధా
యన ఆహ. "కామస్తదగ్ర" ఇతి సంకల్పవతీమితి యథోక్తకామమా
హాత్మ్యవేదనం ప్రశంసతి ఉపైనమితి. యః పుమాన్ కామమాహాత్మ్యం
వేద స పుమాన్ యత్కామో యద్విషయకకామవాన్ భవతి. త
ద్వస్తు ఏనం వేదితారముపనమతి ప్రాప్నోతి. దేశకాలయోస్సామీప్య
వివక్షయా ద్వావుపశబ్దావుక్తౌ — కామాన్తరభావినీం సృష్టిం దర్శయ
తి సతపోఽతప్యతేతి స ప్రజాపతిః సృష్టిం కామయిత్వా తపః
కృతవాన్ నాఽత్ర తప ఉపవాసాదిరూపం కింతు స్రష్టవ్యం
వస్తు కీదృశమితి పర్యాలోచనరూపం అత ఏవాఽథర్వణికా ఆమన
న్తి "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః" ఇతి స ప్రజాపతిః త
పః పర్యాలోచనరూపం కృత్వా స్రష్టవ్యవిశేషం నిశ్చిత్య స్వకీయం శరీ
రమధూనుత కంపితవాన్ తస్య కంపనస్య శరీరస్య యన్మాంసమస్తి త
స్మాన్మాంసాదరుణాదినామకాః త్రివిధా ఋషయ ఉదపద్యన్త ప్రజాప
తేస్సత్యసంకల్పత్వాత్ తత్తత్సంకల్పానుసారేణ తత్తద్వస్తూత్పద్యతే తస్య
శరీరస్య యే నఖా ఆసంస్తే వైఖానసనామకా మునయోఽభవన్. యే
చ శరీరే వాలాః కేశాస్తే వాలఖిల్యనామకా మునయోఽభవన్. య

బడియున్నది "ఓమిత్యేకాఽక్షరంబ్రహ్మ" యనువచనములు పూర్వమే వ్రాయబడి
యున్నవి, భృగ్వాదులు భగవానుని మానసపుత్రులని భగవానునిచే గూడ చెప్పబడినది

భగవన్మానసపుత్రా భృగ్వాదయ ఇతి భగవతాఽప్యుక్తం. "మహర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా, మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః" ఇతి.

శ్శరీరస్య రసస్సారాంశస్సోఽహం మన్యే శశ్చితూర్ణోఽభూదితి శేషః" ఇతి. మూలం చ ప్రాగేవ లిఖితం. తదసదితి తన్మతం నిరస్యతి విసర్గమతమాహ ఏవమితి. (మానసస్పృష్టిః) తత్ర పూర్వోక్తామేవోచితమాహ కించేతి. మానసస్పృష్టా గీతాసంవాదమాహ భగవన్మానస పుత్రా ఇత్యాదినా యథా వా "ప్రజావిసర్గం వివిధం మానసో మనసాఽసృజత్" ఇతి శాంతిపర్వణి త్ర్యశీత్యధికశతతమేఽధ్యాయే (మహర్షయ ఇతి) పూర్వే సప్తమహర్షయోఽతీతమన్వంతరే యే భృగ్వాదయ సప్తమహర్షయో నిత్యసృష్టిప్రవర్తనాయ బ్రహ్మణో మనస్సంభవాః నిత్యస్థితిప్రవర్తనాయ యే చ సావర్ణికా నామ చత్వారో మనవస్థితాః యేషాం సంతానమయే లోకే జాతా ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః ప్రతిక్షణమాప్రలయాదపత్యానాముత్పాదకాః పాలకాశ్చ భవన్తి తే భృగ్వాదయో మనవశ్చ మద్భావాః మమ యో భావస్స ఏవ యేషాం భావస్తే మద్భావా మన్మతే స్థితాః మత్సంకల్పాఽనువర్తిన ఇత్యర్థః. (గీ ౧౦. ౬) అథ వా పూర్వోక్తవారుణసత్రోద్భూతత్వమివ భృగ్వాదీనామపవర్త్య భగవన్మానసపుత్రత్వం భృగ్వాదీనాం వదతి భగవానిత్యాహ భగవదితి అత ఏవోత్తరత్ర వక్ష్యతి తస్మాద్భగవతా నారాయణేన బ్రహ్మణా చ సృష్టానామిత్యాదినా.

పూర్వమందలి సప్తమహర్షులును నలువురు మనువులును నావంటిభావము గలవారును మానసముగ ఉదయించిన వారలును అగుచున్నారు లోకమందలి ప్రజలందరును వారలయొక్క సంతానములే అయి యున్నారు.

వైఖానసానాం వంశకర్తారః.

భృగ్వాదయ ఏవ వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇతి భారతే ప్యుక్తం. యథా? శాంతిపర్వణి,< భృగ్వం గిరోమరీచ్యత్రిపుల స్త్యపులహాః క్రతుః తథావసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం వంశక ర్తారఉచ్యన్తే; సాత్వికాహారభోజినాం ఇతి.

వై ఖా న సాః.

తస్మాద్భగవతా నారాయణేన బ్రహ్మణా చ సృష్టానాం భృ

అథ వైఖానసా నాముత్పత్తిప్రస్తావే తేషాం వంశకర్తౄనాహ భృగ్వాదయ ఏవే తి. అథవా భగవన్మానసపుత్రత్వేన గీతా భృగ్వాద య ఏవ యే న ఖా శుత్యా ఉదితా లోకే వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇత్యాహ భృగ్వాదయ ఇతి. (వైఖానసాః) వైఖానసోత్పత్తి ప్రకారాను క్త్వా నిగమయతి తస్మాదిత్యాదినా నారాయణస్య బ్రహ్మణశ్చ విఖనశ్శ బ్దముఖ్యవాచ్యత్వం పూర్వముక్తమితి సిద్ధవత్కృత్య తత్సముచ్చితం వి

(వైఖానసులకు వంశకర్తలు) భృగ్వాదులే వైఖానసులకు వంశకర్తలని భారత మందును చెప్పబడినది. భృగువు, అంగిరస్సు, మరీచి అత్రి పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు వసిష్ఠుడు నను నీమహర్షులు స్వయంభుని మానసపుత్రులగు ద్విజులై యున్నారు. వీరలు భావితాత్మలగు వైఖానస ఋషులకు వంశకర్త లనబడుచున్నారు. వైఖానసులు సాత్త్వికాహారభోజనులు (శాంతిపర్వము. భారతము). (వైఖానసులు) ఇట్లుభగవానుడగు నారాయణునిచేతను చతుర్ముఖునిచేతను సృజియింపబడిన భృగ్వాదులకును వారలవంశమందుదయించిన వారలను నిషేకాది క్రియాన్వితులును అద్వారక భగవద్యజనాధికా

గ్వాదీనాం తద్వంశజాతానాం నిషేకాదిక్రియావతా మద్వారక

భగవద్యజనాధికారవతావతా మేవ లోకే వైఖానసా ఇతి ప్రసిద్ధిః

తత్ర మతాంతరోదాసః,

నను బ్రహ్మణా సృష్టానాం సర్వేషామపి వైఖానసత్వం స

మానం కథమేతేష్వేవ వ్యవహ్రియత ఇతి చేత్సత్యం నామరూ

పమాహ భగవతా నారాయణేనేత్యాది నిషేకాది క్రియావత్త్వవిశే

షస్త్వగ్రే వ్యాఖ్యాస్యతే. ఏతావతా విఖనశ్శబ్దో భగవతి నారాయణే

తత్కారణే చతుర్ముఖే భృగ్వాదిషు మహర్షిషు నిషేకాది సంస్కార

శాలిషు విఖనసకల్పసూత్రానుష్ఠాతృషు చార్థే శక్త ఇత్యుక్తం భవతి.

(మతాంతరోదాసః) తత్ర నిషేకాదిక్రియావతా మేవ వైఖానసా ఇతి

ప్రసిద్ధిరితి వాక్య ఏవకారోక్తం వ్యవచ్ఛేదం శంకతే నన్వితి. బ్రహ్మ

ణో విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వాత్తత్సృష్టివిషయం సర్వ మపి భూతజాతం వి

ఖనశ్శబ్దవాచ్యం భవితుమర్హతీతి ప్రశ్నః. "విఖనస ఇమే వైఖానసా"

ఇతి శ్రుతిర్వేదేన నామరూపవ్యాకరణం వక్తి తథా భారతమపి అనా

రులును నగు విప్రులకును లోకమందు వైఖానసులని ప్రసిద్ధిగల్గియున్నది మతాంతరనిర

సనము) బ్రహ్మచే సృజియింపబడిన వారలందరకును వైఖానసశబ్దముసమానము, యేలనన

గా బ్రహ్మయే విఖనశ్శబ్దవాచ్యుడగుటవలన విఖనసుని సంబంధమగువారలందరును వై

ఖానసులేయగుదురు అట్టి సందర్భమందు ఒక్కజాతి వారలనే వైఖానసులని వ్యవ

హరించుటయెట్లి ధర్మమని ప్రశ్నాశయము, ప్రపంచమందలిప్రతివస్తువుయొక్క నామ

పకృత్యవిభాగాదికం వేదశబ్దేభ్య ఏవ బ్రహ్మణా కృతమితి శ్రూయతే:- "వేదేన నామరూపే వ్యాకరోత్ (సతాసతీ)ప్రజాపతి" రితి. భారతే:- అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాః ప్రవృత్తయః, శ్రీవిష్ణుపురాణే 'నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్ర

దినిధనా నిత్యా వాక్ సరస్వతీ సా చ వేదమయీ సర్వాః ప్రవృత్తయ ఉత్పత్తయః యత ఏవ వేదాదిశ్యన్వయః. (నామరూపం చ) దేవాదిస్థావరాంతానాం భూతానాం నామ సురనరమృగ ఖగసృపాదిజాత్యభిధానం, రూపం అనిమేషద్విపద చతుష్పదశాఖిత్వాది కృత్యం హవిర్భాగయజ్ఞాద్యనుష్ఠానప్రవృత్తి మనసాద్యుపాదానత్వాదికం ఐంద్రం దధి బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత, ఖాదిరం యూపం ధ్రువం కుర్వీతేత్యాది వేదశబ్దేభ్య ఏవ జ్ఞాత్వా నిర్మమే. (౧. ౫. ౬౩) సర్వేషాం చ స పరమాత్మా హిరణ్యగర్భరూపేణాఽనస్థితః సర్వేషాం నామానిగో జాతే. గౌరితి అశ్వజాతేరశ్వ ఇతి-కర్మాణి బ్రాహ్మణస్యాఽధ్యయ

రూపకృత్య విభాగాదికంబంతయు వేదశబ్దంబుల వలన ప్రమాణము చొప్పున నే బ్రహ్మచే జేయబడినదని శ్రుతిచెప్పుచున్నది. వేదము చేత నామరూపములను ప్రజాపతి నిర్మించెను అనునదియే శ్రుత్యర్థము. ఇట్లే స్వయంభుని చేత నాది నిధనంబును వేదమయంబునునగు వాక్కు ఉచ్చరింపబడినది యీ వేదవాక్కుల ననుసరించియే సర్వజగత్తు యొక్క ప్రవృత్తి విశేషంబులును సిద్ధములగుచున్నవి. అని భారతమందు చెప్పబడినది ఇట్లే భూతంబుల యొక్క నామంబును రూపంబును కృత్యంబుల యొక్క ప్రపంచనంబును ఆధాత అది

పంచనం వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః' మనురపి
సర్వేషాం చ స నామాని కర్మాణి చ పృథక్ పృథక్ వేదశ
బ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్ సంస్థాశ్చనిర్మమే, ఇతి నామరూపవిభాగ
స్య శ్రుతిస్మృతిషు ప్రతిపాదితత్వాత్తదనుసారేణ బ్రహ్మణా సృ
ష్టానామేవ వైఖానసత్వవ్యవహారః నాఽన్యేషాం.

నాదీని క్షత్రియస్య ప్రజారక్షాదీని పృథక్పృథక్. యస్య పూర్వకల్పే
యాన్యభూవన్ ఆదౌ సృష్ట్యాదౌ వేదశబ్దేభ్య ఏవాఽవగమ్య నిర్మిత
వాన్ భగవతా వ్యాసేనాఽపి వేదమీమాంసాయాం వేదపూర్వికైవ
జగత్సృష్టిర్వ్యుత్పాదితా తథా చ శారీరకసూత్రం శబ్ద ఇతి చేన్నాఽత
ప్రభవాత్ప్రత్యక్షాఽనుమానాభ్యాం (బ్ర.సూ. ౧. ౩. ౨౮)పృథక్సంస్థా
శ్చేతి లౌకికీశ్చ వ్యవస్థాః కులాలస్య ఘటనిర్మాణం కువిందస్య పటని
ర్మాణమిత్యాదికా విభాగేన నిర్మితవాన్ (౧ - ౨౧) నామరూపాదిబోధి
కా శ్రుతిః వైఖానసానుక్తలక్షణానేవ లక్షయతీతి హేతోః విఖనస
ఇమే ఇతి వ్యుత్పత్త్యా సృష్టివిషయం సర్వం వైఖానసశబ్దవాచ్యమితి

యందు వేదశబ్దముల నుండియే నిర్మించెను అని శ్రీవిష్ణుపురాణమందును సర్వమగు జగత్తును
ను నామంబులను కర్మంబులను పృథక్పృథగ వేదశబ్దంబుల నుండియే ప్రజాపతి సృజి
యించెను. అని మనుస్మృతియందును చెప్పబడినది. ఈ తీరున నామరూప విభాగము
శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పబడు చుండుటచే దానిననుసరించి వైఖానసులకుండదగిన
ప్రత్యేకలక్షణములచే నిర్మింపబడిన వారలయందే వైఖానసులను వ్యవహారము ధర్మముగ
నొప్పుచున్నది గాని ప్రాణికోటియందంతటను అశబ్దముచెల్లదు. ఇంతియేగాక ఒక విరా

కిం చ ఏకస్మిన్ పరమపురుషే ముఖాదిషు జాతానాం య
థా బ్రాహ్మణాదివ్యవహారః యథా విశ్వామిత్రభరద్వాజాదిగో
త్రేషూత్పన్నానామేకసూత్రనిష్ఠత్వం వినాఽనేకసూత్రాఽను
సారిత్వం యథా కుముదకల్హారాదిషు 'పంకే జాయతే' ఇతి వ్యు
త్పత్త్యా పంకజత్వే విద్యమానే రూఢియోగాభ్యామపి పంకజ
త్వం తామరసే వర్తతే వైఖానసత్వమపి తథైవ. కల్పే కల్పే ఘ
యోత్పత్త్యా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః శ్రుతిస్మృతిసదాచారనిర్ణి

వాదో నిరస్త ఇత్యర్థః. లౌకికం యుక్త్యంతరమప్యాహ కిం చేత్యాదినా
పరమపురుషముఖబాహూరుపాదజాతానాం నామభేదస్య శ్రుతిసిద్ధత్వే
న తద్వ్యవహారోఽర్థవానిత్యాహ యథేతి. విశ్వామిత్ర ఏకస్మిన్ గోత్ర
ఉత్పన్నానాం యథా సూత్రివైవిధ్యం తథా ఏకస్మిన్ పరమపురుషే ఏ
కేన పురుషేణ వా జాతానాం వైఖానసాదిభేదేన వ్యవహారః. యో
గంరూఢిం చాహ యథేతి వైఖానసత్వమపి తథా వైఖానససూత్రిషు
యోగశక్త్యా రూఢిశక్త్యా చ వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః వేదస్య సర్వప్ర

ట్పురుషునియందు ముఖబాహూరు పాదములను భిన్నావయవస్థానములందుండి యుత్పత్తి
జెందినవారలకు బ్రాహ్మణక్షత్రియాది వ్యవహారంబును కానవచ్చుచున్నది. ఇచ్చట
మాత్ర మొక్క పురుషునియందు బుట్టినవారలకు నామభేదమెట్లు సంభవించునని యు
పపత్తి చేయబడుచున్నది. విశ్వామిత్రభరద్వాజాది గోత్రములయం దుదయించిన వారలకు యే
కసూత్రనిష్ఠత్వంబు గాక నేకసూత్రానుసారత్వము వలెగూడ నిదియెంచదగినది. ఒక్క
గోత్రమం దుదయించిన వారలు బహుసూత్రులు యాయిలగునట్లు బహు నామంబులచే
హిరణ్యగర్భుని వలన జన్మించినవారలును వైఖానసాది వివిధ వ్యవహారంబులు గల్గియు
న్నారు. కుముద కల్హారాది కందములకు పంకమునం దుత్పత్తి జెందుటవలను వ్యుత్పత్తిచే పం
కజత్వము సర్వసాధారణమై యున్నను యోగశక్తిచేతను రూఢిశక్తిచేతను పంకజత్వవ్య
హారము కేవల తామరపుష్పమునందే యెట్లు సిద్ధమై యున్నదో అట్లే విఖనసుని సృష్టియం
దలి ప్రతిపదార్థంబును వైఖానస పదవ్యవహారయోగ్యంబయ్యె యోగశక్తిచేతను రూఢిశ

తారస్తు సర్వదా న కశ్చిద్వేదకర్తా చ వేదవక్తా చతుర్ముఖః
తథైవ ధర్మాన్ స్మరతి మనుః కల్పాంతరాంతర ఇతి.

తత్రైవ మతాంతరోపక్షేప సమాధీ

నను శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ప్రతిపాదిత వైఖానసశబ్దవాచ్యాః కిం తృతీయాశ్రమనిష్ఠా వానప్రస్థాః ఉత శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషూక్తప్రకారేణ బ్రహ్మణా సృష్టాః? తృతీయాశ్రమనిష్ఠ

వృత్తిప్రసూతిత్వోపపత్తయే తస్య నిత్యత్వం స్మృతిముఖేనాఽఽహ తద్వై వేత్యాదినా। వేదస్యాధ్యయనం సర్వం గుర్వధ్యయనపూర్వకం వేదాధ్యయనసామాన్యాదధునాధ్యయనం యథేత్యధ్యయనస్య సర్వస్యాఽపి గురూపదేశపూర్వకత్వముప్యుచితం, (మతాంతరోపక్షేపసమాధి.) ఉక్త్వా వైఖానసాః పూర్వకల్పోక్తవిఖనస్సూత్రానుష్ఠాతృత్వాదిలక్షణేనాఽద్యాపి నిర్మితా వ్యక్తివిశేషాః అత్ర సంశయః. శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు వైఖానసశబ్దో బహుశః పఠ్యతే కిం తచ్ఛబ్దవాచ్యాః పూర్వో

క్తి చేతను విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతలగు విప్రులయందు మాత్రమే శక్తమై యున్నది. ఈ యర్థమే స్మృతియందు చెప్పబడినది యెట్లనగా ఒక్కొక్క కల్పమందును క్షయంబును ఉత్పత్తియు జరుగుచుండును అప్పుడు బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులు త్రిమూర్తులును శ్రుతిస్మృతిసదాచారములను నిర్ణయించుచుందురు వేదములను రచియించిన వారలెవ్వరుగాని లేరు. బ్రహ్మయు వేదమును చెప్పువాడేగాని చేయలేడు. ఆ శ్రుతులయందలి ధర్మమునే వారిప్పుడు కల్పాదియందు స్మృతిరూపముగ ప్రణయనము చేయుచున్నారు అను మొదలగు విధమున సర్వప్రసూతి ప్రకృతియగు వేదమునందలి నిత్యత్వాది నిరూపణముచే ప్రామాణ్యాతిశయము చెప్పబడుచున్నది (ఇచ్చట నేమతాంతరము) శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులయందు ప్రతిపాదింపబడిన వైఖానసశబ్దవాచ్యులు తృతీయాశ్రమనిష్ఠులగు వానప్రస్థులా లేక పూర్వోక్త విధమున శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులందు జెప్పబడిన నామరూప విభాగప్రకారము బ్రహ్మచే సృజియింపబడిన విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతలగు

ఇతి కుతః, బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ భిక్షుర్వైఖానసస్తథా ఇతి
తత్ర తత్ర తృతీయాశ్రమనిష్ఠపరత్వేనావగమ్యమానత్వాత్ త
త్ర తత్రోత్కృష్టత్వప్రతిపాదనాచ్చ తృతీయాశ్రమనిష్ఠా ఏవేతి
చేత్తదసత్.

శ్రుతావేవ వైఖానసానాముత్పత్తిశ్శ్రూయతే 'యేనఖాః తే
వైఖానసా ఇతి. ఛందోగబ్రాహ్మణే 'వైఖానసా వా ఋషయ
ఇంద్రస్య ప్రియా ఆసన్ పౌరుషాన్మహం భవతి పురుపన్నాదో
వా ఏతేన వైఖానసో అంజనాస్వర్గం లోకమభ్యపతత ఇంద్ర

కా ఉతవనాశ్రమిణ ఏవేతి (తృతీయా) కుతస్తృతీయాశ్రమనిష్ఠేషు సంశ
య ఇతి ప్రశ్నః చతుర్ణామాశ్రమిణాం ప్రస్తావాత్తత్ర వైఖానసశబ్దేన
వనాఽఽశ్రమిణో గ్రహణస్య యుక్తత్వాత్ (తత్రతత్ర) 'గురోస్సమాన
వృత్తిర్వైఖానసః, (బో సూ ౨౬) ఇత్యాదౌ వైఖానసానామితరేభ్యో
గౌరవాఽధిక్యవత్త్వేన వ్యావృత్తిబోధనాద్గౌరవస్య తదాశ్రమసాపేక్ష
త్వకల్పనే న్యాయ్యత్వాచ్చేతి భావః॥ (శ్రుతావేవ) న హి తృతీయాఽఽశ్ర
మనిష్ఠానాం జన్మత ఏవతత్త్వం సంభవతి. యేన వైఖానసోత్పత్తిరుచ్య
తే తదాశ్రమధర్మానుష్ఠానకాల ఏవతత్పదవాచ్యత్వసంభవాత్ ఇతి(వై

బ్రాహ్మణులుమాత్రమా యనుశంక యొక్కటి కలుగుచున్నది తృతీయాశ్రమనిష్ఠులా
యనిశంక కలుగుటకేమి సందర్భమనగా నాలుగాశ్రమములను ఆయాశ్రమానుష్ఠాతల
నుచెప్పుచోటులందు బ్రహ్మచారి గృహస్థుడు వైఖానసుడుభిక్షువు వనిచెప్పబడుచుం
డుటచే అచ్చటచ్చట వైఖానసశబ్దముచే తృతీయాశ్రమ నిష్ఠులువ్యవహరింప బడుచు
న్నారనుట శంకాహేతువులైయున్నదనుట అనేకచోటులందెక్కడమాచినను వైఖా
నసులు సర్వోత్కృష్టులని చెప్పబడుచుండుటచేతను తృతీయాశ్రమ నిష్ఠులందఱిగౌర
వముంచదగియుండుటచేతను వైఖానసశబ్దము వనస్థులకే చెల్లునని శంకించుట కూడదు.
(సిద్ధాంతము) శ్రుతియందు వైఖానసుల యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. యేన
ఖాః అనుశ్రుతియందు చూడనగును వనస్థులకునెడల ఉత్పత్తియందే ఆపేరుగల్గుట య
సంభవమనునది తాత్పర్యము ఛందోగబ్రాహ్మణమందను వైఖానసులను ఋషులు ఇం
ద్రునకుమిక్కిలిప్రియులైన వారుగ నుదయమైరి భగవానునకు వారలయందెక్కడు తృ

శబ్దేన పరమాత్మా నారాయణ ఉచ్యతే, స బ్రహ్మ స శివస్సే
న్ద్రస్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాట్, అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ వి
ఖనో స్తథా చత్వారో మత్ప్రియా రాజంస్తేషాం వైఖానసో వర,
ఇత్యుపబృంహణవచనాచ్చ నారాయణః.

అనుశాసనికే:- తథాఽగ్నే స్తస్య భస్మభ్యో బ్రహ్మర్షిగణ
సమ్మితాః వైఖానసాస్సముత్పన్నా స్తపశ్రుతగుణేష్వవ ఇత్యగ్నే
వ్యోత్పత్తి ప్రతిపాదనాత్.

ఖానసా వా) భగవతః ప్రియా ఆసన్ ఉపపద్యన్త ఋషయ ఇతి (సాం.
చతుర్వేదతపోయోగాదృషి రితి విఖనసా సూత్రే లక్షితాః మహాత్మాన
వైఖానసా ఇత్యర్థః. సౌమహదత్యన్తమతిశయితం మహం మహ ఉతి
వో భవతి భగవత ఇత్యర్థ్యాహృతేనాఽర్థః [illegible] భగవాన్ పురుష
భూయిష్ఠం హన్తా అన్నాదస్త్రాతా భవతి. [illegible] సమిస్పయే ఏతేన సర
శక్తిమతో భగవతోఽభిసందనేన వైఖానస స్త్వహస్రాఽనుష్ఠాతా స్వ
ర్గం పరమపదమితి అత్రార్థే స్మృతివచనముదాహరత్యశ్వత్థ ఇతి జన్మనై
వ తేషాం తత్త్వవ్యవహారః స త్వాశ్రమిత్వాన్తరసంపాదితః. తథా వై
ఖానసనామ్నైవ త ఉత్పద్యన్త ఇత్యత్ర భారతం వచనమాహ తథాగ్నేరితి

త్తిగల్గును అతడుసృష్టిస్థితిలయకారకుడు ఈ కారణంబుచేత వైఖానసుడు త్వరితముగ
భగవానుని స్వారాజ్యమునందు చున్నాడు అనిస్పష్టముగ ప్రతిపాదింప బడియున్నది
శ్రుతియందిందశబ్దము వలన పరమాత్మయగు నారాయణుడు చెప్పబడుచున్నాడు అత
డు బ్రహ్మ శివుడు ఇంద్రుడు పరముడు స్వరాట్టు నగుచున్నాడను శ్రుతిప్రమాణము
చే ఇంద్రశబ్దము భగవత్పరమై యొప్పుచున్నది భగవానునకు వైఖానసులు ప్రియులను
శ్రుతిఉపబృంహణముగ భారతమునందు అశ్వత్థము కపిలగోవు తులసీ విఖన్సుడు అనునీ
నలువురును నాకుప్రియులు ఈయున్నిటియందును వైఖానసుడు సర్వశ్రేష్ఠుడు అనిచె
ప్పబడియున్నది (అనుశాసనికమందు) అయగ్నియొక్క భస్మములనుండి బ్రహ్మర్షిగణ
సమ్మితులగు వైఖానసులుత్పన్నమైరి వారలు తపశ్శ్రుతగుణసంపన్నులు అను నానుశాస
నిక వచనమునందు వైఖానసులయుత్పత్తి అగ్నియందు గల్గినదని చెప్పబడినది ఇక్కడ
గూడజన్మజేతనే వైఖానసత్వము సిద్ధమగుటచే కాలాంతరసంపాద్య తృతీయాశ్రమనిష్ఠ
అందాశబ్దమును చెప్పుట సంభవింపదు(కిష్కింధాకాండమందు) నలుబదవయధ్యాయమందు

కిష్కింధా కాండే, చత్వారింశేఽధ్యాయే:— శృంగం సౌ
మనసం నామ జాత రూపమయం ధ్రువం, తత్ర పూర్వం పదం
కృత్వా పురా విష్ణుస్త్రివిక్రమే ద్వితీయం శిఖరే రౌద్రం చకా
ర పురుషోత్తమః, తము త్తరే ప్రతిక్రమ్య జంబూద్వీపం దివాకరః
దృశ్యో భవతి భూయిష్ఠం శిఖరం తన్మహోచ్ఛ్రియం, తత్రవై
ఖానసా నామ వాలఖిల్యా మహర్షయః, ప్రకాశమానా దృ
శ్యంతే సూర్యవర్ణాస్తపస్వినః. శ్లో. ౬౦

వానప్రస్థాశ్రమిప్రసంగరహితస్థలే వైఖానసాః ప్రస్తూయన్త ఇతి శ్రీ
మద్రామాయణస్థ వచనాన్తరముదాహరతి శృంగమితి. మైనాక ఇ
త్యాదిపూర్వవత్ తత్రాపి శ్రుత్యుక్తదిశా వైఖానసవాలఖిల్యయో స్స
ముచ్చయోపి తత్పదస్యాశ్రమిపరత్వశంకాం నివారయతీతి భావః.
“తత్ క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహః క్షిప్రముపాహరత్, లక్ష్మణస్యాత్మన
శ్చైవ రామస్తేనాఽకరోజ్జటాః, దీర్ఘబాహుర్నర వ్యాఘ్రో జటిలత్వ
మధారయత్, తౌతదాచీరవసనౌ జటామండలధారిణౌ అశోభేతామృ

*జాతరూపమయమగు సౌమనసమను గిరిశృంగమచ్చటకలదు, పూర్వకాలమందు విష్ణుడు
త్రివిక్రమావతారమందు యీసౌమనస శిఖరమందుంచి పూర్వపదమునుంచి రౌద్రము
గు ద్వితీయపదమును సావర్ణిమేరశిఖరమందుంచెను. జంబూద్వీపంబున నుత్తరభాగమం
దుయీశిఖరమున్రింగమునుపొందిదివాకరుండు స్పష్టముగ జూడవగియున్నాడు. ఈశిఖరము
మిక్కిలిఉన్నతమైనది. అచ్చటవైఖానసులును వాలఖిల్యులనగుమహర్షులుకలరు. వీర
లుసూర్యవర్ణముగలవారలును మహాతపస్సంపన్నులునై ప్రకాశించుచున్నారు. అనిచెప్ప
బడియున్నది. (అచ్చటనే నలువదిమూడవ యధ్యాయమందు) సానుప్రస్థకందర సహి
తంబగు మైనాకపర్వతమక్కడ వెనుకదగియున్నది అశ్వముఖవంటి ముఖములుకలిగిన

తత్రైవ త్రిచత్వారింశే:—"మైనాకశ్చ విచేతవ్య స్ససాను ప్రస్థకందరః. స్త్రీణామశ్వముఖీనాం చ నికేతా స్తత్ర తత్ర తు తం దేశం సమతిక్రమ్య ఆశ్రమం సిద్ధసేవితం, సిద్ధా వైఖానసా స్తత్ర వాలఖిల్యాశ్చ తాపసాః వంద్యాస్తే తు తపస్సిద్ధా స్తపసా వీతకల్మషాః ప్రష్టవ్యాచాఽపి సీతాయాః ప్రవృత్తిర్వినయాఽన్వి తైః హేమపుష్కర సంఛన్నం తత్ర వైఖానసం సర" ఇతి వాన ప్రస్థ పరత్వేన వినా వైఖానసాస్సిద్ధా ఇ (నామేపే) త్యుక్త త్వాత్ శ్లో. ౩౮

షి సహా భ్రాతరా రామలక్ష్మణౌ తతో వైఖానసం మార్గ మాస్థితస్స హలక్ష్మణః, వ్రతమాదిష్టవాన్ రామస్సహాయంగుహమబ్రవీత్, (రా, అయో. ౫౨.సర్గః) "అభ్యగచ్ఛంత కాకుత్స్థం రామంజ్వలిత తేజసః, వైఖానసా వాలఖిల్యా స్సంప్రక్షాళా మరీచిపాః, (రా. అర. ౬.సర్గః.) "అజైర్వైఖానసై ర్మాషై ర్వాలఖిల్యైర్మరీచిపైః, అత్యంత నియతాహారై శ్శోభితం పరమర్షిభిః, ఇత్యారభ్య అనూపం సింధురాజస్య దర్శ త్రిదివోపమం" ఇతి (రా. అర. ౩౫ సర్గః) ఇత్యాదౌ వనాశ్రమిణోఽపి గ్ర

స్త్రీలయొక్కనికేతములచ్చటచ్చట కలవు. ఆదేశమును దాటిసిద్ధసేవితమగు నాశ్రమముకలదు సిద్ధులగు వైఖానసులు వాలఖిల్యులు మొదలగుతాపసులచ్చటకలరు తపోవిశేషంబుచే వీతకల్మషులగు నీతపస్సిద్ధులు మీచే సేవింపదగియున్నారు సీతామహాదేవి యొక్కప్రవృత్తియు వినయాన్వితులగు మీచే అడుగదగినది హేమపుష్కరంబుచే ఛన్నమగు వైఖానససరస్సు అచ్చటకలదు, అనువచనములచే వానప్రస్థపరంబగు నట్లుగాక వైఖానసులు సిద్ధులుగ నచ్చట చెప్పబడిరి. (విష్ణుపురాణమందు) ద్వితీయాంశమున నవమా

శ్రీవిష్ణుపురాణే, ద్వితీయాంశే, నవమేఽధ్యాయే:— "తతః ప్రయాతి భగవాన్ బ్రాహ్మణైరభిరక్షితః వాలఖిల్యాదిభిశ్చైవ ప్రభుర్వైఖానసైరపి, మహాత్మభిర్మహాత్మా వై జగతాం పాలనోద్యద" ఇతి.

సభ పర్వణి:— "పితామహస్య భవనం జగ్మురశ్చ కృపయాఽన్వితాః, తతో దదృశురాత్మానం సహదేవైః పితామహం సిద్ధైర్మహర్షిభిశ్చైవ సమంతాత్పరివారితం, తత్రవిష్ణుర్మహాదేవస్త్వగ్నిర్వాయునా సహ చంద్రాదిత్యౌ చ ధర్మశ్చ పరమేష్ఠీ తథా బుధాః, వైఖానసా వాలఖిల్యా సోమపాశ్చ మరీచిపాః, అజాశ్చైవాఽజమీఢాశ్చ తేజోగర్భాస్తపస్వినః. ఋషయస్సర్వ ఏవైతే పితామహముపాసత" ఇతి. తృతీయాశ్రమనిష్ఠస్య బ్రహ్మసభాసూర్యసభాదిష్వవస్థానాఽసంభవాత్.

హాసంభవాదుదాహరణం నకృతం. (తతః ప్రయాతి) భగవానాదిత్యః.

ధ్యాయములో భగవానుడగు నాదిత్యుడు బ్రాహ్మణులచే రక్షింపబడుచు వాలఖిల్యాదులు మహాత్ములగు వైఖానసులు మొదలగువారలచే కూడినవాడై జగత్తులను పాలించుటకుద్యుక్తుడై భగవానుడగు సూర్యుడు చరించుచున్నాడు, అని చెప్పబడినది. (సభాపర్వమందు) కృపాన్వితులై వారలందరును పితామహుని భవనమును గూర్చి వెళ్లిరి. అంతట దేవతలతోడను సిద్ధులతోడను మహర్షులతోడను పరివారింపబడిన పితామహుని వారలు సందర్శించిరి అచ్చట విష్ణుదేవుడును, మహాదేవుడును, వాయువును, అగ్నియు, చంద్రుడును, ఆదిత్యుడును ధర్మంబును పరమేష్ఠియు బుధులును వైఖానసులును వాలఖిల్యులును సోమపులును మరీచిపులును అజులును అజమీఢులును ఉండియుండిరి తేజోగర్భులును తపస్వులునగు నీమహాత్ములందరును పితామహునుపాసించుచుండిరి, అని చెప్పబడినది ఇచ్చట వైఖానసశబ్దముచే తృతీయాశ్రమస్థులు సంగ్రహింపబడుటను వీలులేను యేలనవగా వనస్థులకు బ్రహ్మసభలందును సూర్యసభలందును ప్రవేశము లేక పోవనుండుటచేతనే యనదగును. కావున నీవచనములందలి వైఖానసులు విఖనసశ్శాస్త్రానుసారులే

అనుశాసనికే:— "శృణు రాజన్ వసిష్ఠస్య ముఖ్యాం కర్మ యశస్వినః, వైఖానసవిధానేన గంగాతీరం సమాశ్రితః, ఆదిత్యాస్సత్రమీహంతి సరో వైఖానసం ప్రతి" ఇతి వానప్రస్థవిధౌ సత్రయాగక్రియా విధానాఽభావాత్ వానప్రస్థాశ్రమప్రవిష్టానాం తేన శరీరేణ పునరపి దేవత్వయోగ్యతా సంభవాత్.

భాగవతే ఏకాదశస్కంధే:— "వన్యైశ్చరుపురోడాశైర్నిర్వపేత్కాలచోదితాన్ న తు శ్రౌతేన విధినా పశుం యజేత వనాశ్రమీ" ఇతి నిషేధ ప్రతిపాదనాత్.

(శృణు రాజన్) "అత్రగాథా యజ్ఞగీతాః కీర్తయన్తి పురావిదః వైఖానసానాం రాజేంద్ర మునీనాం యష్టుమిచ్ఛతాం" (శాన్తి. ౨౪-అ) "కర్మనిష్ఠాంశ్చ బుద్ధ్యేథాః యోగనిష్ఠాంశ్చ భారత వైఖానసానాం కౌంతేయ వచనం శ్రూయతే యథా" (శా ౨౦) "జ్ఞాననిష్ఠేషు కార్యాణి ప్రతిష్ఠాప్యాని భారత వైఖానసానాం వచనం యథానో విదితం ప్రభో"

యగుదురు. (శృణు రాజన్) 'ఓ రాజా! యశస్వియగు వసిష్ఠుని ముఖ్యకర్మను జెప్పెదవినుము. అతడు గంగాతీరము నాశ్రయించినవాడై యుండ నచ్చటి వైఖానససరస్సు చెంత వైఖానసవిధానముగ సత్రయాగము చేయ నుద్యోగముగల యాదిత్యులఁజూచెను' అని యానుశాసనికమందు చెప్పఁబడినది. వానప్రస్థవిధియందు సత్రయాగక్రమమెచ్చటను జెప్పబడకుండుటచే నావిధియందు చేర్కొనబడినవారలు విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతలగు గృహస్థులేయగుదురు వానప్రస్థాశ్రమమందు బ్రవేశించిన వారలకా శరీరముతోడనే దేవత్వము పొందుటయు సంభవింపదు గనుక నచ్చటి వైఖానసులు వనస్థులు గాజాలరు. (భాగవతమందు) ఏకాదశస్కంధమున వన్యములగు చరుపురోడాశంబులచే కాలచోదితములగు హోమములను వనస్థుడు చేయవలెను ఇంతియేగాని శ్రౌతములగు విధులచే వనస్థుడు పశుయాగము యజింపగూడదు' అని శ్రౌతవిధి వనస్థునకు నిషేధింపబడియు

వైఖానసానాం వంశకర్తారః.

భృగ్వాదయ ఏవ వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇతి భారతే ప్యుక్తం. యథా? శాంతిపర్వణి,, భృగ్వంగిరోమరీచ్యత్రిపులస్త్యపులహాః క్రతుః తథావసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం వంశకర్తార ఉచ్యన్తే; సాత్వికాహారభోజినాం ఇతి.

వైఖానసాః.

తస్మాద్భగవతా నారాయణేన బ్రహ్మణా చ సృష్టానాం భృ

అథ వైఖానసానాముత్పత్తిప్రస్తావే తేషాం వంశకర్తౄనాహ భృగ్వాదయ ఏవేతి. అథవా భగవన్మానసపుత్రత్వేన గీతా భృగ్వాదయ ఏవ యే నఖా శుత్యా ఉదితా లోకే వైఖానసానాం వంశకర్తార ఇత్యాహ భృగ్వాదయ ఇతి. (వైఖానసాః) వైఖానసోత్పత్తి ప్రకారానుక్త్వా నిగమయతి తస్మాదిత్యాదినా నారాయణస్య బ్రహ్మణశ్చ విఖనశ్శబ్దముఖ్యవాచ్యత్వం పూర్వముక్తమితి సిద్ధవత్కృత్య తత్సముచ్చితం వి

(వైఖానసులకు వంశకర్తలు) భృగ్వాదులే వైఖానసులకు వంశకర్తలని భారతమందును చెప్పబడినది. భృగువు, అంగిరస్సు, మరీచి అత్రి పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు వసిష్ఠుడు నను నీమహర్షులు స్వయంభుని మానసపుత్రులగు ద్విజులైయున్నారు. వీరలు భావితాత్మలగు వైఖానస రుషులకు వంశకర్త లనబడుచున్నారు. వైఖానసులు సాత్వికాహారభోజనులు (శాంతిపర్వము. భారతము). (వైఖానసులు) ఇట్లు భగవానుడగు నారాయణునిచేతను చతుర్ముఖునిచేతను సృజియింపబడిన భృగ్వాదులకును వారలవంశమందుదయించిన వారలును నిషేకాది క్రియాన్వితులును అద్వారక భగవద్యజనాధికా

త్సుసమాహితాః విష్ణుంచ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠి
ర అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః అన్యేత్వే
వం విజానన్తి మాం రాజన్। పాంచరాత్రికాః వాసుదేవం చ రా
జేంద్రసంకర్షణ మథాఽపి చ ప్రద్యుమ్నం చాఽనిరుద్ధం చ
చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే ఏతాశ్చాన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభే
దేన మూర్తయః విద్ధి మేఽర్థాంతరాణ్యేవ మామేవం చాఽర్చ
యేత్పృథ ఇతి.

'[illegible] పంచరాత్రే పౌష్కరసంహితాయాం:— విప్రా వైఖానసా
ఖ్యాయే తే భక్తాస్సత్వముచ్యతే ఏకాంతినస్సుసత్వస్థా దేహా
న్తం నాన్యయాజినః కర్తవ్యమితి దేవేశం సంజయన్తే ఫలం వినా
ప్రాప్నువంతి చ దేహాన్తే వాసుదేవస్య మబ్జజ.

యః స్ఫుటం శ్రుతిస్మృతిసూక్తిభిర్న్యాయపత్తిభిరాభాతి నః, ఇతి. "త్వాం
పాంచరాత్రికనయేన" వర్ణాశ్రమాదినియత క్రమసూత్రబద్ధా భక్త్యా య
థాహర్షిణి వేశిత పత్రపుష్పా మాలేవ కాలవిహితా హృదయంగమా
త్వామామోదయత్యనుపరాగధియాం సపర్యా ఇతిచాభియుక్తాః "పురు
షం చ తతస్సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠి, రేత్యపిపారః, తత్పక్షే విష్ణ్వాది
మూర్తిత్వం సిద్ధవత్కృత్య చతుర్వ్యూహశ్చతుర్భుజ, ఇత్యేవ చ్చాతు
ర్వ్యూహత్వోక్తిః (విప్రా వైఖానసాఖ్యాః) కర్తవ్యమిత్యద్వారకభగవ
ద్యజనాధికారిత్వముక్తం భవతి (శుద్ధం చ) వైఖానసేన సూత్రేణేతి

సమాహితుడై అచ్చటవస్నానాధిం వలయును ఆయారాధన క్రమమంగను 'విష్ణుపురుష
సత్య అచ్యుత అనిరుద్ధయని మైయన విధంబులుగ వైఖానసశాస్త్ర వేత్తలను మహాసియులా
రాధించుచున్నారు వాసుదేవ రాజేంద్ర సంకర్షణ ప్రద్యుమ్న యని నాలువిధంబులు
గ పంచరాత్రులారాధింతురు ఇవియు నిటువలె వెనుక జెప్పినవియు సంజ్ఞాభేదము గల్గిన
నామూర్తులైయున్నవి ఇతరములకు సమస్తపరిశారమగు నర్చనంబును సద్వారకంబుగ
నాయర్చనాభేదమైయున్నను సన్నితీరున నే యారాధించవలయును అని చెప్పబడియు
న్నది. ఇట్లే (పంచరాత్రమందు) పౌష్కరసంహితలో 'వైఖానసులను విప్రులునిజమై
నభగవద్భక్తులని చెప్పబడుచున్నది వారలుభగవదేకాంతులు సత్త్వగుణమే ప్రధానము
గాగలవారలు దేహాంతమువరకును యితర దేవతోపాసనము చేయనివారలెవ్వరనిన వార

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

తత్రైవ తంత్రభేదనిర్ణయః— శుద్ధం చ వైదికంచేతి తాంత్రికం చ త్రిధాభవేత్. (శుద్ధం చ వైదికం చేతి పూజా తు ద్విధం భవేత్?) పాంచరాత్రేణ పూజా తు శుద్ధం విష్ణోరితి స్మృతం వైఖానసేన సూత్రేణ పూజయేద్విష్ణుమవ్యయం వైదికం దితి ప్రోక్తం ద్విజాతీనాం ప్రశస్యతే.

విష్ణుః:— పౌరుషం సూక్తమాస్థాయ యే యజన్తి ద్విజోత్తమాః సంహితాజపమాస్థాయ తే మాం ప్రాప్స్యంతి వైద్విజాః అలాభే వేదమంత్రాణాం పంచరాత్రోదితేన వా.

తత్సూత్రసంస్కృతా విప్రా ఉచ్యన్తే. (పౌరుషసూక్తం) వైఖానసస్య వైదికత్వస్య పూర్వముక్తత్వాత్తేషాం వేదమంత్రాణాం అలాభే కర్తవ్యమాహ అలాభ ఇతి 'వైదికేనైవ విధినా పూజాం కుర్యాద్ధరేర్ద్విజః అలాభే వేదమంత్రాణాం పంచరాత్రోదితేన వా' ఇతి జమదగ్నిస్మృత్యాదికం తత్రసముచ్చేయం (పూజయేత్) పంచరాత్రం మోక్షఫలప్రదం

లనే చేర్కొనవలయును భగవదారాధనము జీవునకు కర్తవ్యమనుతలంపుతో ఫలాభిసంధి నివిడచివారు భగవదారాధనమును చేయుచున్నారు. దేహావసానమందు నిశ్చయముగావారలు వాసుదేవత్వమున పొందితీరుదురు, అనియు. (అందే తంత్రభేదనిర్ణయమందు) 'భగవచ్ఛాస్త్రము శుద్ధము వైదికము తాంత్రికము నవిమూడు తెరంగులగుచున్నది భగవానుని పంచరాత్రవిధిచే నారాధించుటయే శుద్ధము వైఖానసవిధానముచే యాతని నారాధించుట వైదికమనబడును ఇదిద్విజాతులకుచితము' అనియుచెప్పబడినది. (విష్ణుస్మృతి) పౌరుషసూక్తము ననుసరించియు సంహితాజపముజేసియు నన్నారాధించు వారలునన్ను పొందుచున్నారు వేదమంత్రములు లభింపనపుడు పంచరాత్రవిధినైనను భగవంతు నారాధింపవలెను అని పైజెప్పబడిన వైదిక అవైదిక శబ్దార్థములు వివరింపబడినవి,

సంకర్షణసంహితాయాం:- పూజయేత్పంచరాత్రైస్తు మంత్రైర్మోక్షఫలప్రదైః వైఖానసోక్తైర్దివ్యైర్వా మంత్రైస్సర్వార్థసిద్ధయే"

శిల్పే, హరిహరాదీనాం స్థాననిర్ణయే- సహస్రవిప్రావాసేషు శతవిప్రాఽధికేషు చ పంచమూర్తివిధానేన మధ్యే విష్ణుం సమర్చయేత్ తద్వాస్త్వంగాలయే విష్ణుం తాంత్రికేణ న చార్చయేత్ అర్చయేద్వైదికోక్తేన వైఖానసవిధానతః **ఆ శైవాగమా-**

జ్యోతిషే హయగ్రీవసంహితాయాం:— శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామమధ్యాలయాఽర్చనం పాంచరాత్ర విధానేన నాఽచరేదితి శాసనం.

వైఖానసం సర్వార్థసిద్ధికమితి శాస్త్రయోర్వైలక్షణ్యం చోక్తం భవతి సర్వార్థసిద్ధిరైహికాముష్మికప్రాప్తిః (సహస్రవిప్ర) తాంత్రికేణ పంచరాత్రాదినా విధానత ఇతి తృతీయార్థే తసిః (శ్రీశాస్త్రేణ) శ్రీశాస్త్రం వైఖానసశాస్త్రం శ్రీశాస్త్రం భగవచ్ఛాస్త్రమాహుర్వైఖనసాకృతం పారమ్యం పరమం ప్రాహ యతశ్శ్రీశయోగర్జదుః" ఇతి స్మృతేః

(సంకర్షణసంహితయందు) మోక్షఫలప్రదమగు పంచరాత్రమంత్రములచే గాని ఐహికాముష్మికసర్వఫలప్రదములును దివ్యములు నగు వైఖానసమంత్రములచేత గాని నన్నారాధించవలయును, అనియు వైఖానసశాస్త్రమునకు యితరశాస్త్రములకంటె గౌరవాధిక్యము చెప్పబడియున్నది (శిల్పమున) హరిహరాది స్థాననిర్ణయప్రకరణమందు—'సహస్రసంఖ్యచేయొప్పెడి విప్రులుగలట్టియు శతసంఖ్యగలవిప్రులుగలట్టియు ప్రదేశములందు పంచమూర్తివిధానము (వైఖానసశాస్త్రము)గ మధ్యమందు విష్ణునిప్రతిష్ఠింపవలయును ఆ వాస్త్వంగమగు నాలయమున నెచ్చటనైనను తాంత్రికోక్తవిధిగ యారాధించగూడదు వైదికమగు వైఖానసవిధానముగనే ఆరాధించవలయును, అని యున్నది ఇట్లే (జ్యోతిషమందు) హయగ్రీవసంహితలో గ్రామమధ్యమందలి యాలయార్చనము శ్రీశాస్త్రము (వైఖానసశాస్త్రము) ననుసరించియే చేయదగినది పంచరాత్ర విధానంబుచే జేయజనదని శాస్త్రమతమై యున్నది అని చెప్పబడినది (శైవ మందు)

శైవే చ, సుప్రభేదే:— "సహస్రభూసురాదూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంకణేఽపి చ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాద్యాది సంస్కృతైః, భార్గవాది మహాతంత్రమంత్రభేద విచక్షణైః, అనుద్ధృతైర్మంత్రగణై ర్వేదవేదాన్తగ్గసంభవైః, క్రమాధ్యయన సంపన్నై ష్సాంగోపాంగైశ్చ సంస్కృతైః పంచమూర్తి ప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్యాఽర్చయేద్ధరిం వైదికం తదితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రవివర్ధనం.

కారణే గ్రామవిన్యాసవిధౌ —"బ్రహ్మాంశం తు చతుర్భా

(సహస్రభూసురా) తంత్రంశాస్త్రం తదుక్తమంత్రభేదాన్ జానాతీతి తథోక్తైః వేదవేదాంత పారగైరిత్యపి పాఠః తథా సతి అనుద్ధృతైరిత్యవివక్షితా తృతీయా అనుద్ధృతా మంత్రగణాః యేషాం తైరిత్యర్థః అన్యథా అనుద్ధృతైరితి కరణతృతీయాన్తాశ్శబ్దాస్సంస్కృతై రిత్యనన్తరం బోధ్యాః.(బ్రహ్మాంకణం)పంచమూర్తిక్రమో వైఖానసశాస్త్రాదితః ప్రసి

సుప్రభేదసంహితలో- వేయిమందికంటెయెక్కువ సంఖ్యగల బ్రాహ్మణులు నివసించియుండుచోటుల బ్రహ్మాంకణమందును వైఖానస సూత్రముచే నిషేకాద్యష్టాదశసంస్కారములనొంది భార్గవాదిభగవచ్ఛాస్త్రములం దుపదేశింపబడిన సుహోమంత్రముల దెలిసికొని నట్టియు క్రమాధ్యయన సంపన్నులు సాంగోపాంగముగ సకలవైదిక సంస్కారములచే సంస్కరింపబడినట్టియు వైఖానసులచేత అనుద్ధృతములును వేదవేదాంగసంభవములును నగుమంత్రములచే పంచమూర్తిప్రకారంబుగ విష్ణును ప్రతిష్ఠించియారాధించవలయును ఈవిధానము రాజరాష్ట్రవివర్ధనంబును వైదికంబును నగుచున్నది" అనియున్నది (కారణాగమమందు) గ్రామవిన్యాసవిధిలో- 'బ్రహ్మాంశమును నాల్గుభాగములుజేసి వాయవ్యభాగమున పంచమూర్తి ప్రకారంబగ విష్ణువును ప్రతిష్ఠించి యారాధించ వలయును" అనియున్నది. (భీమసంహితయందు) సమయభేదోపన్యాస సంశ

గం కృత్వా వాయవ్యభాగతః, పంచమూర్తి క్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్య పూజయేత్.

భీమసంహితాయాం సమయభేదోపన్యాసావసరే— "శైవమేవం సమాఖ్యాతం వైష్ణవం త్వధునోచ్యతే. వైష్ణవం చ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్, పంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం మతం. శుద్ధం మిశ్రం తథా సౌమ్యం యథా సంఖ్యక్రమేణ తు, వైదికాచారబాహ్యం యత్తద్రౌద్రమితి కీర్తితం వైదికాచారసంబంధాత్సౌమ్యం శ్రేష్ఠముదాహృతం గ్రామాదీనాం సమీపే తు మిశ్రోక్తం స్థాపయేద్బుధః, అబ్ధి (ద్రి) నద్యాదితీరేషు శుద్ధోక్తం స్థాపయేత్తథా, విప్రావాసేషు సర్వేషు సౌమ్యోక్తే నైవ కారయేత్"

ద్ధః వైఖానసశాస్త్రేణేతిభావః. (శైవమేవం) విప్రావాసేష్విత్యుపాదేయ మహాత్మ్యకథనం. (అధ్వర్యుభిః) విఖనసమతంతత్సూత్రం కేవలమతమాత్రానుయాయినామారాధనాహతాయా అనుక్తత్వాత్. (బ్రహ్మా

ర్భములో- ఈవిధముగ శైవవిధి చెప్పబడినది వైష్ణవవిధి యిప్పుడుచెప్పబడును. సమయభేదంబువలె వైష్ణవముగూడ మూడుప్రకారములుగ నున్నది. పంచరాత్రము భాగవతము వైఖానసము నను నివియే యీమూడుభేదములు ఈమూడును యథాక్రమముగ శుద్ధము మిశ్రము సౌమ్యమునని యనబడును వైదికాచార బాహ్యమైనదానిని రౌద్రమందురు. వైదికాచారసంబంధముచే సౌమ్యము శ్రేష్ఠమైనది గ్రామాదులసమీపమందు మిశ్రోక్తముగ బ్రతిష్ఠింపవలెను సముద్రనద్యాది తీరములందు శుద్ధోక్తవిధిగ జేయదగును. సర్వవిప్రావాసములందును సౌమ్యవిధిగనే యారాధింపవలయును అనిచెప్పబడినది. (గ్రా

గారుడే :— "అధ్వర్యుభిర్విప్రవరైర్మతే విఖనసస్థితైః వి
త్రా౽రాధన మీహస్వ విష్ణోరమిత తేజసః

తత్రైవ శ్రీరంగమాహాత్మ్యే:— "బ్రహ్మో౽పి దివ్యహంసే
న సిత మేఘోపమేన చ పృష్ఠంశో౽ను యయౌ విష్ణుం వస్త్రే
ణా౽౽చ్ఛాద్య చాననం తత్రా౽ర్చకో మహాభాగో భగవా
న్విఖనాస్తథా దదౌ ప్రసాదం దేవానాం రంగనాథా౽భ్యను
జ్ఞయా"

ఉపరిచరవసుచరితే :— వైఖానసానాం వచనైర్జపహోమా
ర్చనాదిభిః యజ్ఞేశ్వరం సురపతిం భూమేర్వ్యవరగో౽పి సన్.

ప్రి) భగవానితి పూజో్క్తిః ప్రసాదం భగవదభినందనం(వైఖానసానాం) జప
హోమార్చనాదిత్యాదిపదేన ధ్యానం వివక్షితం. (అంతః (ప్రవిశ్య) వై

రుడమందు) విఖనసమతమందున్నట్టి విప్రవరులగు నధ్వర్యులచే అమిత తేజస్వియగు విష్ణు
ని యారాధనమును చేయదగును, అనియున్నది (అచ్చటనే శ్రీరంగమాహాత్మ్యమందు)
"బ్రహ్మయును సితమేఘోపమంబగు దివ్యహంసము నెక్కికొని ఆననమును వస్త్రముచే
నాచ్ఛాదనము జేసికొని భగవానుని వెనుక నే వెంబడించిపోయెను అచ్చటు అర్చకుడును భ
గవానుడునగు విఖనసుడు దేవతలకందరకును రంగనాథుని యభ్యనుజ్ఞచే భగవత్ప్రసా
దము నిచ్చెను; అని యున్నది. (ఉపరిచరవసు చరితమందు) వైఖానసుల వచనములచే జప
హోమార్చనాదులచే సురపతియగు హరిని ఆపత్కాలమందు సైతము ఆరాధింపదగును
అని యున్నది. (వృషగిరిమాహాత్మ్యమందు) వైఖానసద్విజులతో గూడి మహాఘనులను

వృషగిరి మాహాత్మ్యే :— 'అంతః ప్రవిశ్య మునయస్సహ వైఖానసైర్ద్విజైః ప్రణమంత్యన్వహం దేవం నారాయణ మనామయం.

ఆగ్నేయపురాణే ఫుల్లారణ్య మాహాత్మ్యే:— "ఫుల్లశిష్యాస్తు యక్షాస్తే పూజయన్తి యుగే యుగే వైఖానసోక్తవిధినా యథా ఫుల్లముఖాచ్ఛ్రుతం మానవాః పూజయన్తీహ వైఖానసమతే స్థితాః

పంచరాత్రే కపింజల సంహితాయాం :— విశేషః "యాజనాఽధ్యాపనయుత శ్శిష్యాఽనుగ్రహకారకః ఆచార్య ఇతి విజ్ఞేయో మంత్రతంత్రపరాయణః ఆశ్రమే వా వనే వాఽపి పు

ఖానసద్విజానాం తత్ర భగవత్ప్రణిధిత్వం ధ్వన్యతే. మునీనాం తదాశ్రయణేనైవ భగవదాలయేఽంతః ప్రవేశస్యోక్తత్వాత్ భూమేర్వైవరగోఽపి త్యత్యాహితఇత్యర్థః. (ఫుల్లశిష్యాస్తు) మానుషాః వైఖానససూత్రానుష్ఠాతారః (యాజనా) వనవాసధర్మే వృష్టాకురపర్వతం వైఖానసత్వే హేతు

దేవాలయమును బ్రవేశించి అనామయుడగు నారాయణదేవుని నిత్యము ప్రణామము సేయుచుందురు' అని చెప్పబడినది. (ఆగ్నేయపురాణమందు) ఫుల్లారణ్యమాహాత్మ్యము లో— 'ఫుల్లమహాముని శిష్యులగు యక్షులు వైఖానసోక్తవిధానముగ ప్రతియుగమందును పూజించుచున్నారు ఈవిధానము వారలకు ఫుల్లమహామునివలన యుపదేశింప బడినది వైఖానసమతస్థులగు మానవులును యిచ్చట భగవంతు నారాధించుచుందురు. అని యున్నది.

త్రిదారసమన్వితః అష్టాక్షరపరో నిత్యం స వైఖానస ఉచ్యతే
గ్రామ్యధర్మాణి సర్వాణి వర్జయేద్వనవాసకః” ఇతి

బ్రహ్మకైవర్తే పుష్కరతీర్థవైభవ వర్ణనే— “నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానాం భగవాన్ హరిః వర్ణానాం బ్రాహ్మణాశ్శ్రేష్ఠా ఆశ్రమాణాం యతీర్యథా శ్రుతీనామాదిభూతా తు శ్రుతిరేకాయనీ యథా తస్యాస్సమద్యథావత్యోనిమగ్నో భగవాన్ హరిః? వ్యూహానామాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథా వరః. త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుశ్శివానాం తు సదాశివః ధర్మాణాం

రితి వైఖానస సూత్రప్రశంసా క్రియతే. (నిమ్నగానాం) ఏకాయనీ శ్రుతిర్వైఖానస వేదః ‘ఓంకారాత్పరతో నామ వైఖానసపర్వతః’ ఇత్యాది శ్రుతిః “తాం తు వైఖానసీం శాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరయా ధాతా.’ ఇతి స్మృతిశ్చ ‘ఋగ్వేదం భగవోఽధ్యేమి యజుర్వేదగ్ం సామవేదమాథర్వణం చతుర్థమితిహాసపురాణం పంచమం వేదానాం వేదం పిత్ర్యగ్ం రాశిం దైవం నిధిం వాకోవాక్యమేకాయనం

(పంచరాత్రమందు) కపింజలసంహితలో— విశేషము ‘యాజనము అధ్యాపనము ఇవికలిగినవాడై శిష్యానుగ్రహకారకుండును మంత్రతంత్రపరాయణుండు నగువాడు ఆచార్యుడనబడును ఆశ్రమమందుగాని వనమందుగాని పుత్రదారసమన్వితుడై అష్టాక్షరపరుండగువాడు వైఖానసుడనబడును వనవాసియగువాడు గ్రామ్యధర్మములన్నిటిని విడువవలయును’ అని యున్నది (బ్రహ్మవైవర్త మహాపురాణమందు) పుష్కరతీర్థవైభవవర్ణనములో ‘నదులలో గంగానదియు దేవతలలో భగవానుడగు హరియు వర్ణములలో బ్రాహ్మణులు-

వైష్ణవో ధర్మస్స్మృతీనాం మానవీ స్మృతిః విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసో వరః సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం తథైవ పుష్కరో రాజన్ తీర్థానాముత్తమోత్తమః”

ఇతి శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదిషు బ్రాహ్మణా (బ్రాహ్మణాః)? సామాన్యత్వేన వినా సర్వోత్కృష్టత్వేనోత్పత్తి శ్రవణా

దేవవిద్యాం బ్రహ్మవిద్యాం భూతవిద్యాం క్షత్రవిద్యాం నక్షత్రవిద్యాగ్ం సర్పదేవజనవిద్యాం” (ఛాందోగ్యం ౭ అధ్యాయే) ఇత్యాదావుక్త ఏకాయనశబ్దస్తు శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రపరః ఇతి వివేకః, “ఏకాన్తినస్సాత్వతాః” ఇతి పూర్వోక్తదిశా ఏకాన్తినాం శాస్త్రస్యైవైకాయనత్వం సమంజసం (తస్యాం నిషద్యథా) “తస్యాముపనిషది భగవచ్ఛాస్త్రే యదేత్యర్థే ఛాందసః పాఠః వైఖానసానాముత్తమాధికారిత్వమనేనోక్తం.

న ఆశ్రమములలో యత్యాశ్రమము నెట్లు శ్రేష్ఠమో శ్రుతులన్నిటిలో ఆదిభూతమగు నేకాయనశ్రుతి యెట్లుత్కృష్టమైనదో (ఆయుపనిషత్తునందు భగవాను డెట్లువ్యక్తమై వసియించి యున్నాడో) వ్యూహములందు ఆదిమమగు వాసుదేవుడెట్లు శ్రేష్ఠుడో త్రిమూర్తులందు విష్ణుడును శివులలో సదాశివుడును ధర్మములలో వైష్ణవధర్మమును స్మృతులలో మానవస్మృతియు వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణులలో వైఖానసుడును యెట్లుత్తమమై వెలంగుచున్నవో సూత్రములన్నిటిలో విఖనసుండు ప్రణయనముజేసిన శ్రీవైఖానససూత్రమెట్లు సర్వోత్తమమైనదో అట్లే ఓ రాజా! సర్వతీర్థములలోనుయీ పుష్కరతీర్థమట్లుత్తమోత్తమమైనదని యెఱుంగదగినది. అని చెప్పబడినది. ఈరీతిన శ్రుతిస్మృతి

త్ బ్రహ్మసభాసూర్య పథాఽద్యాశ్రమాభావస్థలేషు వైఖానసానాం విద్యమానత్వాత్.

విష్ణుపురాణే — "అత్రాఽపి భారతం శ్రేష్ఠం జంబూద్వీపే మహామునే యతో కర్మభూ తేషాం హ్యతోఽన్యా భోగభూమయః, కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చాన్యత్ర న క్వచిత్ తపస్తప్యన్తి యతయో జుహ్వతే చాఽత్ర యజ్వనః దానాని చాత్ర దీయన్తే పరలోకార్థమాదరాత్ పురుషైర్యజ్ఞపురుషో జంబూద్వీపే సదేజ్యతే యజ్ఞైర్యజ్ఞమయో విష్ణురన్యద్వీపేషు చాన్యథా అత్రాఽపి భారతం శ్రేష్ఠం జంబూద్వీపే మహామునే యతో హి కర్మభూరేషా హ్యతోఽన్యా భోగభూమయః అత్ర జ

(ఇతి శ్రుతి) ఉత్పత్తిశ్రవణాదుత్పన్నత్వశ్రవణాత్ స్మరణాచ్చ ఆశ్రమాభావస్థలేష్వితి తృతీయా శ్రమిణాం వాసాఽనుచిత స్థలవిశేషా ఉచ్యన్తే. (అత్రాఽపి భారతం) (విష్ణు పు 3 అం ౨ అ,) ఆశ్రమాఽభావస్థలేష్వితి పూర్వోక్తస్యాఽయం ప్రపంచః భారతభూమేస్సర్వోత్త

ఇతిహాసము పురాణము వీట్లయందు బ్రహ్మచే సమస్తప్రాణిజాతిలోను సర్వసాధారణముగగాక సర్వోత్కృష్టులుగ నుత్పత్తి జేయబడినట్లు చెప్పబడుటచేతను బ్రహ్మసభయు సూర్యసంచారమార్గము మొదలుగాగలపై ప్రమాణవచనములందు గనినస్థలములలో వైఖానసులుండినట్లు చెప్పబడుటచేతను యీవచనములందలి వైఖానసులు తృతీయాశ్రమనిష్ఠులెంతమాత్రము కాజాలరు. మరియు (విష్ణుపురాణమందు) ఓ మునీశ్వరా! అందును జంబూద్వీపమందు భారతవర్షము కర్మభూమియగుటచే నుత్తమమైనది మిగిలనవన్నియు భోగభూములనబడుచున్నవి కృతత్రేతాద్వాపర కలియుగ విభాగమింకొక చోటలేదు యతీశ్వరులిచ్చట తపంబాచరించు చున్నారు యజ్ఞములిచ్చటనే జేయబడు చున్నవి పరలోకార్థమై యీప్రదేశమందే దానములు మొదలగునవి చేయబడు చున్నవి యజ్ఞపురుషు

న్మ సహస్రాణాం సహస్రైరపి సత్తమ కదాచిల్లభతే జంతు
ర్మానుష్యం పుణ్యసంచయాత్.

ఇతి భారతఖండవ్యతిరిక్తస్థలేష్వాశ్రమాది వ్యవహారాఽభా
వాత్ పంచరాత్ర శైవ శిల్ప జ్యోతిషాదిషు వైఖానసస్వరూప
స్య అద్వారకభగవద్యజనాఽధికారిత్వ పరమవైదికపరమైకాం
తిత్వాదేః ప్రతిపాదనాచ్చవానప్రస్థేషు వైఖానసత్వం న నైసర్గి
కం కిం తు సూత్రాంతరేష్వనుక్తానాం వానప్రస్థాశ్రమస్వీకార
శ్రామణకాఽగ్నికుండవిధానాదీనాం విఖనససూత్రే ప్రతిపాది
తత్వాద్వైఖానససూత్రోక్త వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారాదేవ వై
ఖానసత్వసిద్ధిరితి.

రత్వాస్మ్రృతేరీదృశ్యా ఉత్తమవ్యవస్థాయా అన్యత్రాఽభావాదితి తా
త్పర్యం వానప్రస్థేషు కృతో వైఖానసవ్యవహారస్సంక్రాంతః నైవ నైస
ర్గికః తేషాం తద్వ్యవహారే ప్రయోజకం ధర్మమాహ కింత్విత్యాదినా

డు శ్రీనాథుడు మహాత్ములచే జంబూద్వీపమునందే ఆరాధింప బడుచున్నాడు ఇతరద్వీ
పములందు యితరవిధముగ నావిష్ణుడారాధింప బడుచున్నాడు యీ భారతభూమియం
దు వేలసంఖ్యగలజన్మములెత్తి జన్మసహస్రార్జిత పుణ్యసమూహముల ఫలముగ నొకానొ
కప్పుడు మనుష్యుడై జన్మించుచున్నాడు అనిభారతఖండవ్యతిరిక్తములగు స్థలములందు
వర్ణాశ్రమాచారాదులు లేవనిచెప్పి యున్నది. దీనివలనను పంచరాత్ర శైలశిల్పజ్యోతిషా
దులందు వైఖానసస్వరూపము అద్వారక భగవద్యజనాధికారమును పరమవైదిక పరమై
కాంతిత్వాదికము మొదలుగాగల ధర్మములును కలవని చెప్పబడియుండుట చేతను వాన
ప్రస్థులయందలి వైఖానసత్వము సహజమైనదికాదు ఇతరసూత్రములు నేనియందుగాని
పరిపూర్ణముగనువదేశింపబడని వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారమునందలి శ్రామణకాగ్నికుండవిధా
నాదులు యీసూత్రమందు చెప్పబడి యుండుటచే యీశాస్త్ర ప్రకారము వానప్రస్థాశ్రమ
ముస్వీకరించుటవలనతృతీయాశ్రమనిష్ఠులకు వైఖానసత్వముపచారముగ సిద్ధించుచున్నది.

వైఖానసటిపి ఆచార్యులు సిద్ధం
బొబ్బిలి

ఏవమాహ బోధాయనః— "వానప్రస్థో వైఖానస శాస్త్ర సముదాచారః, వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ తపశ్శీల స్సవనే ష్వుదకముపస్పృశన్ శ్రామణకే నాఽగ్నిమాధాయాఽగ్రామ్య

సూత్రాంతరేష్వనుక్తానామితి కార్త్స్న్యేన అప్రతిపాదితానామిత్యర్థః. ఉక్తం చ శ్రీవైఖానసే ధర్మే "గృహస్థస్సపత్నీకః పంచాగ్నిభిస్త్రేతాఽగ్నిభిర్వా వనం యాస్యతి. ఆహితాఽగ్ని రనాహితాఽగ్నిశ్చ ఔపాసనమారోప్య గృహే మథిత్వా శ్రామణకీయవిధానేనాఽఘారం హుత్వా శ్రామణకాగ్నిమాదాయ తృతీయాఽఽశ్రమం గచ్ఛేత్ ప్రాగ్వదగ్న్యాలయం ప్రోక్షణోల్లేఖనాదికర్మ కుర్యాత్ తృతీయామపి వేదిం పరిమృజ్య షడంగులాగ్రైర్దర్భైః గ్రంథితైరధస్త్రిధా కృతం రజ్జువన్మూలే బద్ధం షట్త్రింశదంగులప్రమాణం పరిస్తరణకూర్చం కృత్వా మధ్యవేద్యాం పరిస్తృణాతి. "శ్రామణకం శ్రామణకయజ్ఞం యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్ సర్వదేవాన్" ఇత్యాతిమావాహ్యాఽజ్యం నిరుప్య "శ్రామణకాయ స్వాహా, శ్రామణకయజ్ఞాయ స్వాహా, యజ్ఞదైవతవిశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా, సర్వదేవేభ్యస్స్వా" హేత్యంతిం హుత్వా చరుం జుహుయాదిత్యాఘారవిశేషః. శ్రామణకాగ్నేః ప్రథమా వేదిర్ద్వాత్రింశదంగుల్యాయతా చతురంగులివిస్తారోన్నతా మధ్యమా తత్పరిగతా పంచాంగులివిస్తారా చతురంగులోత్సేధా ఉధస్తాదూర్ధ్వవేదివిస్తారోన్నతా తృతీయా వేదిర్ద్వాదశాంగులం మధ్యే నిమ్నం త్రి

(ఇట్లే బోధాయనసూత్రమందు) 'వానప్రస్థుడు వైఖానసశాస్త్రమం దుపదేశింపబడిన యాశ్రమవిహిత ధర్మములు గలిగి యుండువాడు అతడు వనమందుండి మూలములను ఫలములను దినుచు త్రికాలముల యందు స్నాన నియమముగలవాడై వైఖానస శాస్త్రోక్తమగు శ్రామణకాగ్ని నాధానముజేసి హోమము చేయుచు గ్రామ్యములగు ఆహారములను

భోజీ దేవపితృమనుష్యభూతర్షిపూజకః సర్వాఽతిథిః ప్రతిషిద్ధవర్జం భైక్షమప్యుపయుంజీత న ఫాలకృష్టమధితిష్ఠేత్ గ్రామం చ న

మనుః:— "అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ధర్మాన్ వైఖానసాశ్రయం, ఇత్యారభ్య "పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా. కాలపక్వైస్స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థిత" ఇతి.

వేదిసహితం కుండం కృత్వా ఉధాయ వనస్థో నిత్యమౌపాసనవత్సాయం ప్రాతరాహుతీర్హుత్వా మహావ్యాహృతిభిశ్శ్రామణకాఽగ్నిం జుహుయాత్. అపత్నీకో దారై రగ్నిభిర్వినా వనం గచ్ఛేత్", ఇతి ప్రథమప్రశ్నషష్ఠఖండే శ్రామణకస్యాగ్నేః కల్పనం, తథాఽథవానప్రస్థస్య శ్రామణకవిధానం, ఇత్యారభ్య "తపసాం శ్రమణమేతన్మూలం తస్మాదేతద్విధానమేనమగ్నిం చ శ్రామణకమిత్యాహ విఖనాః" ఇత్యంతం ద్వితీయప్రశ్నే ప్రథమద్వితీయతృతీయతురీయఖండేషు ఆశ్రమధర్మవిస్తరశ్చ (వానప్రస్థో) సూత్రాంతరేష్వనుక్తానామిత్యేతద్విష్ణోతి వైఖానసశాస్త్రం సూత్రం సముదాచారస్సమీచీన ఉదాత్తశ్చాచారః. శ్రామణకం వైఖానససూత్రవిధిస్తత్ప్రతిపాదితోఽగ్నిర్వా. (బౌ.సూ.ప్ర. ౨. అ. ౬. సూ. ౧౯. ౨౦) (అతః పరం) వైఖానసమతం సూత్రం (మనుః ౬. ౨౧) (వానప్రస్థో) శ్రామణకమిత్యుక్తోఽర్థః అనుజ్ఞాయిశా

విసర్జించినవాడై దేవపితృమనుష్య భూతఋషిపూజల సేయుచు సర్వాతిథియై తదాశ్రమ ప్రతిషిద్ధములగు నాహారముల విడచి యుచితముగు భిక్షాన్నము నుపయోగించి కొనవదగును. నాగేలితోదున్నిన భూమినిత్రొక్కకూడదు. గ్రామమునుగూడ ప్రవేశింపరాదు అనియు. (మనుస్మృతియందు) ఆవలవానప్రస్థాశ్రమధర్మముల జెప్పెదనన్నాను అనియారంభించి పుష్పమూల ఫలములచేత నియమితాహారుడై వనస్థుడు వైఖానసశా

హారీతః:—"వానప్రస్థో గ్రామ్యౌషధీః పరివర్జయేత్ త్రేతాగ్నీనాం స్థానే శ్రామణకం వాఽగ్నిమాధాయవల్కలశాణ చర్మకుశముంజావిదలికం (చీవల్కలం?) వా వసానో వైఖానస ప్రోక్తేన విధినా వానప్రస్థో వైఖానసో భవతి అనుజ్ఞాయికోఽనుప్రస్థాయికశ్చేతి.

యమః:—"శ్రామణకేనవిధానేనసాయం ప్రాతరుపస్పృశే" దితి,

శంఖలిఖితౌ:—'శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయ కాలే కురువిందవేణుశ్యామాక నీవారాదిభిర్వర్తయే"దితి.

నుప్రస్థాయికశబ్దౌ ధర్మప్రతిపాదనపరావుత్తరత్రవ్యాఖ్యాస్యతి (శ్రామణకేన) వైఖానససూత్రోక్తేన విధానేన ఉపస్పృశేత్స్నాయాత్. (శంఖలిఖితౌ) తత్సూత్రోక్తవిధినా (వసిష్ఠః) ఉక్తోర్థః అ.౯. సూ. ౭.)

స్త్రోదితములగు ధర్మములననుష్ఠింపుచు జీవయాత్రగడుప వలయును కాలపక్వములును స్వయముగ రాలినట్టియు పుష్పమూల ఫలముల దినవలయును అనియు. (హారీతుడు) 'వానప్రస్థుడు గ్రామ్యములగు నోషధులను వర్జింపవలయును త్రేతాగ్నుల స్థానమందు శ్రామణకాగ్ని నాధానముజేసి వల్కలను మొదలుగాగల యాశ్రమోచిత వస్త్రము ధరించి వైఖానససూత్రోక్త విధిచే వనాశ్రమమును గ్రహించుటచే నాతడు వైఖానసుడగుచున్నాడు' అనియు (యముడు) 'వైఖానససూత్రోక్త విధానముగ సుదయాస్తమయములందు వనస్థుడు స్నానము జేయవలయును' అనియు (శంకలిఖితులు) "వైఖానససూత్ర విధానముగ శ్రావణకాగ్నిని జేయుచు ననుయోగకాలమున కురువింద వేణు శ్యామాక నీవారాదిధాన్యములచే యాహారము జేసికొనవలయును" అనియు (వసిష్ఠుడు)

వసిష్ఠః:—“శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయా ఽహితాగ్ని వృక్షమూలిక” ఇతి.

యజ్ఞస్వామివ్యాఖ్యానం.—“శ్రామణకం నామ వైఖానసశాస్త్రం తదుక్తేన విధినాఽగ్నిమాధాయవసతి ఇత్యాపసథం?

శుకానుశాసనే వ్యాసః:—“మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే దృఢవ్రతాః, వర్తయన్తి యథాన్యాయ్యం వైఖానసమతే స్థితా” ఇతి.

స్మృత్యన్తరే:—“యస్మిన్నేవ తు సంప్రోక్తం సూత్రే విఖనసా పరం వనస్థానాం తు సర్వేషాం విధిశ్శ్రామణకాఽభిధః. వా

యజ్ఞస్వామీ వ్యాఖ్యాతా (మూలైరేకే) యథాన్యాయ్యం వైఖానసమతే స్థిత్వైవ వర్తయన్తీతినియమః. ఉక్తసర్వవచనానాం వ్యాఖ్యానభూతాం స్మృతిమేవాహ యస్మిన్నేవేతి “గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా వనవాసం యదా చరేదిత్యారభ్య శ్రామణకేనాఽగ్నిమాదాయ బ్రహ్మచారీ వనే స్థితః, ఇత్యాదివిష్ణుస్మృత్యాదివచనాన్యత్ర సముచ్చేయాని.

‘వైఖానససూత్ర విధానముగ శ్రామణకాగ్నిని జేసికొని వృక్షమూలములచే జీవింపవలయును’ అనియు (అందుకు యజ్ఞస్వామి వ్యాఖ్యానమందు) ‘శ్రామణకమనగా వైఖానసశాస్త్రము ఆసూత్రమందు చెప్పబడిన అగ్నిని జేసికొని వలయును’ అనియు. (శుకానుశాసనమందు వ్యాసుడు) ‘మూలములచే కొందరును ఫలములచే మరికొందరును పుష్పములచే వేరొకకొందరును దృఢవ్రతులై వైఖానసమతమందుండి జీవయాత్రను గడుపుచున్నారు’ అనియు (స్మృత్యంతరమందు) ‘ఏసూత్రమందు విఖనసునిచే వనస్థులందరకును అనుష్ఠానముగు రీతిని శ్రామణకాగ్ని యుపదేశింపబడినదో ఆయగ్నిని

సప్రిస్థాస్తతస్స ర్వే మే ద్విజా స్త్వన్యసూత్రిణః, తత్సూత్రవిధ్యను
స్థానాత్స్మృతా వైఖానసాస్తుత" ఇతి.

అత ఏవ ముఖ్యత్వేన వైఖానసశబ్దవాచ్యా వానప్రస్థాన భ
వ ని. వానప్రస్థావైఖానసః

అనుశాసనికే చ—"తం పతన్తమభిప్రేక్ష్యప్రేక్ష్యచ షీన్గ
ణానథ ఆసీనాన్వసుభిస్సార్థం సత్రేణజగతీపతేః వైఖానసానామే
తేషాం వాలఖిల్యగణానపి తస్యభీరా విశత్త్రత్రపతగేంద్రస్య భా
రత తుండేన గృహ్య తాం శాఖాముత్పపాత ఖగేశ్వరః"

తత్రైవోమామహేశ్వరసంవాదే:—"వైఖానసానాం నై ద
ర్మం శ్రోతుమిచ్ఛామి ధర్మతః మహేశ్వరః "తేషు వైఖానసానా
మ వానప్రస్థాశ్శుభేక్షణే తీవ్రేణ తపసో యుక్తా దీప్తిమంతస్సు
తేజస" ఇతి.

నిగమయత్యత ఇతి. (తం పతన్తం) గణానామితి సమస్తమపి పదం వైఖా
నసానామిత్యత్రాన్వేతి శ్రీమద్రామాయణే చేయం గాథాతథై
వోచ్యతే "తస్య తాం సహసా శాఖాం భారేణ పతగోత్తమః సుపర్ణః

స్వీకరించుటవలన యన్యసూత్రసంస్కృతులగు వానప్రస్థులందరును వైఖానసులగు చు
న్నారు' అనియు చెప్పబడియుండుటచే వానప్రస్థులందు ప్రయోగింపబడు వైఖానసశ
బ్దము వారలయందు ప్రధానవృత్తి గల్గినదిగ నుండలేదని స్పష్టమగు చున్నది.
(అనుశాసనికమందు) 'గరుత్మంతుడా వృక్షముపై గూరుచుండ క్రిందనున్న ఋషులను
పడిపోవుచున్న జంతువులు పసువులతోఁగూడి ప్రసంగపరవశులై కూర్చునియుండిన వైఖా
నసవాలఖిల్య గణములను చూడగా నాతనికిహృదయమందు మిక్కిలి భయము కలిగెను,
అంతనాతఁడాశాఖనల్లే తనముక్కుతోఁ బట్టికొని యెగిరిపోయిన వాఁడాయెను' అనియు.
(అప్పటవే ఉమామహేశ్వర సంవాదమందు) పార్వతి మహేశ్వరుని ఓదేవా వైఖానస

హరివంశే చాఽక్రూరాగమనసమయే:— "శకహోత్రావ్యయామోదే ప్రదోషాభ్యాశతస్కరే కించిదభ్యుదితే సోమే శాతితేషు తమస్సుచ వన్యైర్వైఖానసైర్మంత్రైః హూయమానే హుతాశనే" ఇతి.

పాద్మేచ :—"బ్రాహ్మణా వృక్షహారీతం వైఖానసమతే స్థితం" ఇతి.

వానప్రస్థస్య శ్రౌతవిషయే పృథక్త్వేనమంత్రప్రతిపాదనాభావాద్బోధాయనాదిభిరుక్తత్వాచ్చ వానప్రస్థస్య వైఖానసత్వం వైఖానససూత్రోక్తవానప్రస్థాశ్రమస్వీకారాదేవేత్యవగంతవ్యం

పర్ణబహులాం బభంజ చ మహాబలః, తత్ర వైఖానసానామ వాలఖిల్యా మరీచిపాః" ఇత్యాది (౩౫ సర్గః) (వాన ప్రస్థస్య) వనస్థానాం పృథక్త్వేన శ్రౌతవిషయే మంత్రప్రతిపాదనస్యేతరత్రాఽదృష్టత్వాదిత్యేకో హేతుః బోధాయనాదిభిర్వైఖానస సూత్రస్య తద్విధేరాకరత్వేనోక్తత్వాచ్చేత్యపరశ్చ హేతుః ,తత్రాఽప్యనుదినం వైఖానస నిష్పాద్యమశేషక్రియాకలాపం నిష్పాద్య క్షపితసకలపాపః పరిపక్వమనో వృత్తిరాత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య భిక్షురభవ"దితి సౌభరిచరితప్రస్తావే పరాశరః విష్ణుపు ౪-౨) ఇత్యాద్యప్యత్ర గ్రాహ్యం.

ధర్మములను వినగోరెక్కగలడిని యనిపృచ్ఛింప నాదేవుండును 'అందువానప్రస్థులును వైఖానసులరగుచున్నారు ఓపార్వతీ వీరలుతీవ్రమగు తపంబుచేగూడిమిక్కిలి తేజస్సంపన్నులగుచురు' అనియు (హరివంశమందు) అక్రూరాగమ సమయమున 'శకహోత్రావ్యయామోదకరుండును ప్రదోషాభ్యాశతస్కరుండు నగుసోము డుదయించుచుండ తమోరాశియంతహీనతముగా గవన్యములగు హోమద్రవ్యములచేవైఖానసమంత్రములచే యగ్నిహోత్రంబులు వేల్చబడుచుండగా' (నక్రూరుడు శ్రీకృష్ణునిసన్నిధానముజేర)ననియు

ఉక్తమేతావతా "విఖనా నామ కశ్చిదృషి" రిత్యాద్యుపక్రమే విషయో విఖనశ్శబ్దః యేష్వర్థేషు వ్యవహ్రియత ఇతి తథాహి:—

౧. విఖనా ఇతి నారాయణః (౨) తన్నాభి లినసంభవశ్చతురాననః (౩) తయోరాత్మా మహర్షిర్వా (౪) బహవోఽపి తన్నామానో మంత్రకర్తారః ఋషయః (౫) భృగ్వాదయో వైఖానసానామన్యేషాం వంశకర్తారో భగవన్మానసపుత్రాః (౬) విఖనస్సూత్రేణ సంస్కృతాఽష్టాదశ సంస్కారశాలినో భగవత్ప్రియతమా అర్చకాః (౭) తత్సూత్రోక్తధర్మమాత్రాఽనుష్ఠాతారో హారీతాదయః కల్పసూత్రాన్తరసంస్కృతాః (౮) తత్సూత్రోక్తవిధినాతృతీయాశ్రమధర్మమాత్రానుష్ఠాతారో సాభర్యాదయః (౯) విఖనసాస్పృష్టం సమస్తమపి జగద్విశేషేణ ఇతి ఏతేషు వైఖానసశబ్దస్య ముఖ్యయా వృత్త్యా ఉపచారేణ యథాయథం ప్రవృత్తిరితి సిద్ధ్యతి.

—ఇతి విఖనశ్శబ్దార్థ నిరూపణం.—

(తాత్పర్యము) 'వైఖానసమత మంగున్నట్టివ్యవహారికుడను, బ్రాహ్మణుని (గూర్చిపలికెను) అనియు చెప్పబడు చున్నది. వానప్రస్థునకు శ్రౌతములగు మంత్రములు కర్మములు యితరత్రచెప్పబడక పోవుటవలనను బోధాయనాదిసూత్రకారులుస్మృతికారులు మొదలగునభియుక్తులచే వానప్రస్థాగ్ని వైఖానససూత్రమునుండి గ్రహింపదగునని చెప్పబడియుండుటవలనను వానప్రస్థులకుగల వైఖానసత్వము వైఖానస సూత్రోక్తమగు వానప్రస్థాశ్రమ ధర్మస్వీకారము వలన నేగల్గినదని తెలియదగినది.

ఇతి విఖనశ్శబ్దార్థ నిరూపణము

సూత్రస్య ప్రణేతా విఖనా అఖిలజగత్కారణభూతః.

అథాఽఖిలజగత్కారణభూతేనవిఖనసా ప్రణీతత్వముపపాదయతి విష్ణుధర్మే:—"కథయామి యథాపూర్వంమత్పిత్రా కథితం మమ తస్యాఽపి కిల తత్పిత్రా తస్మైచాఽహ కలౌకసాః తేనాఽపి భృగుముఖ్యాద్య ప్రోక్త (ప్రాప్త) మారాధనం హరేః సకాశాద్బ్రహ్మణః ప్రోక్తం (ప్రాప్తం) భృగుణాపి మహాత్మనా ప్రాప్తం సకాశాద్దేవస్య బ్రహ్మణోఽవ్యక్తజన్మన" ఇతి.

హారీతస్మృతౌ:—"పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయమచ్యుతః భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత"మితి.

ఏతావతా దశవిధహేతునిరూపణోపోద్ఘాతం కృత్వా హేతునిరూపణాయోపక్రమతేఽథేతి. — విష్ణుధర్మప్రథమాధ్యాయే ఽయం శ్లోకభాగః పఠ్యతే భృగవేబ్రహ్మాఽప్యోచదితి భృగూపదేష్టృత్వస్యవిఖనసి సిద్ధవత్కృత్యబ్రాహ్మణం విఖనసమాహేత్యర్థః.(హారీతస్మృతావితి)అ

[illegible]

(సూత్రమును ప్రణయనముజేసిన వాడఖిలజగత్కారణ భూతుడగు విఖనసుడ నట)' అఖిలజగత్కారణ భూతుడగు విఖనసునిచే ప్రణయనము చేయబడినదనుటను వివరించుచున్నాడు (విష్ణుధర్మమందు) 'నాతండ్రిచే పూర్వము నాకుపదేశింపబడిన తెరంగున నే మీకు నేను చెప్పుచున్నాను నాతండ్రికిసైతము నాతాతచేనదియే యుపదేశింపబడినది అతనికి ఉశనసుడు చెప్పెను ఆతనికి భగవాచుని యీయారాధనము భృగుమహాముని నాశ్రయించుటచే యనుగ్రహింపబడినది ఆభృగునికిని బ్రహ్మనుండి యుపదేశముగల్గినది బ్రహ్మకును అవ్యక్తప్రభావుడగు శ్రీమన్నారాయణునిచే యనుగ్రహింపబడినది ఈవచనములవలన భగవదారాధనశాస్త్రము బ్రహ్మచే భృగువున కుపదేశింపబడినదనియుండుటచే బ్రహ్మయే విఖనసుడని సిద్ధప్రమాణముచే నియతముగు చున్నదని తాత్పర్యము. (హారీతస్మృతియందు) 'ఆదియందు విఖనసునకు స్వయముగ నచ్యుతుడగు శ్రీమహావిష్ణుడు భగవదారాధన శాస్త్రముపదేశించెను ఆవిఖనసునిచే భృగువునకు భృగువుచే నాకు నుపదేశింప బడినదని హారీతుడు చెప్పుచున్నాడు. (గారుడమందు)

గారుడే:—"పురా చతుర్ముఖాదేశాద్భృగ్వాద్యా మునయోఽమలాః ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమావభ్యర్చయన్హరిమ్ మరీచిర్మందరే విష్ణుమర్చయామాస కేశవం ఆదేశాద్బ్రహ్మణో విష్ణుం శ్రీనివాసేఽభ్యవర్తయత్ కశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగుర్మునిః నందాయాః (గంగాయాః) దక్షిణే సీమ్ని సీమ్ని తస్యోత్తరేఽపి చ తత్సంధౌ శుచిపర్ణావహా (పూర్వయజుషాం) భృగుణా స్థాపితో హరిః" ఇతి.

పంచరాత్రే:—"అథ కలియుగే ప్రాప్తే సోమకేన హృతా త్రయీ అవైదికేషు లోకేషు దైవతేషు మునిష్వపి భగవంతం సమాసాద్య నారాయణమనామయం అనంతో గరుడశ్చైవ విష్వక్సేనః పితామహః శంకరశ్చైవ సంప్రాప్తే ప్రపచ్ఛుశ్శరణం గతాః క్షీణప్రాయత్రయీస్వాఽద్యం వ్యక్తమేవ న శక్నుమః అవైదికేషు లోకేషు కిం కుర్మః కమలాసన. తస్మాదుపాయం లక్ష్మీశ వదాఽస్మాకం చిరంతన ఇత్యుక్తస్స హరిస్తేభ్యః పంచరాత్రవిధిం క్రమాత్ ఏకైకరాత్రికేనైవ శాస్త్రం సముపదిష్టవాన్ పంచలక్షపరిమాణేన పంచరాత్రం ప్రపంచితమ్" ఇతి.

షష్ఠాధ్యాయేఽయం శ్లోకభాగః పఠ్యతే విష్ణుధర్మస్థబ్రహ్మణా వ్యాచష్టే. విఖన ఇతి. (గారుడ ఇతి) ఆదేశాద్బ్రహ్మణ ఇతి విఖనాః

ఆదియందు చతుర్ముఖునియొక్క యాజ్ఞవలన మహాత్ములగు నలుగురుమునులు వైష్ణవశాస్త్రమును ప్రణయనముజేసి భూలోకమునందు శ్రీనాథు నారాధించిరి. అందు మరీచిముని మంధరపర్వతమునందు కేశవునిపూజించెను. బ్రహ్మయొక్క యాదేశమువలననే శ్రీనివాసుని సన్నిధానమందత్రిముని యర్చించెను, విష్ణ్వధిష్ఠానమందు కాశ్యపుడును శుభక్షేత్రమందు భృగుమునియును నర్చించిరి నందయొక్క దక్షిణ సరిహద్దులందును ఉత్తరమందును ఆసంధియందును శుచిమత్తుఅను పేరుతో భృగునిచే శ్రీనాథుడు ప్రతిష్ఠింపబడెను (హన్ంభ్బృక్షుచి పద్యమునందితీరుట్లు, మంత్రార్థమునందలి శుచిమచ్ఛబ్దమునకు బదులు ప్రయోగింపబడినది.) భృగ్వాదులు బ్రహ్మయొక్క ఆదేశమువలన శాస్త్రమును ప్రణయనము చేయుట యనినసిద్ధమగు విఖనసుని బ్రహ్మశబ్దార్థము చెప్పుచున్నది ఇట్టే పైవచనములం

అన్యత్ర:— "ప్రథమం బ్రహ్మరాత్రం తు ద్వితీయం రుద్రరాత్రకం తృతీయమింద్రరాత్రం స్యాచ్చతుర్థం గ్రహరాత్రకం పంచమం మునిరాత్రం తు పంచరాత్రం విధీయతే రాత్రిభిః పంచభిః ప్రోక్తం శ్రుతం శిష్యైశ్చ పంచభిః తస్మాత్తత్పంచరాత్రాఖ్యాం లబ్ధ్వా క్షితౌ భాసతే ఇతి.

(ఇత్థం) పంచరాత్రస్యోత్పత్త్యాదికం నిరూప్య పరమవైదికస్య శ్రీవైఖానసస్యోత్పత్త్యాదికం ప్రతిపాదయతి.

"అథ మత్స్యాకృతిః శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబునిమధ్యమం నిర్మథ్య సోమకం వేదానదాత్పంకజయోనయే తదా దృష్ట్వా పుండరీకాక్షం స్తోత్రైస్సంతోష్య పద్మభూః ఉవాచ వచనం స్నిగ్ధాదండవత్ప్ర

ఉచ్యతే. (పంచరాత్ర ఇతి) పంచలక్ష ప్రమాణో నేత్యేకః. కల్పః. (అన్యత్రేతి) కల్పాంతరవిషయోఽయం. (అథ మత్స్యాకృతిరితి)

గు కొనవలెను, (పంచరాత్రసంహితయందు) ఆద్యకలియుగమందు సోమకాసురుడను రాక్షసునిచే నాలుగువేదములు అపహరింపబడినవి. అప్పుడులోకములన్నియు అవైదికములై దేవతలును మునులును అవైదికులగుచుండగా అనంతుడు, గరుడుడు, విష్వక్సేనుడు, పితామహుడు, శంకరుడును వీరేవురును భగవంతునిజేరి యీ నారాయణుని శరణాగతిగోరి యడిగిరి. ఓ దేవా! కృపాళూ! ఏకాలమైనను నీయర్చనమును విడిచివేయ జాలము స్వామి లోకములు వేదరహితములై పోయినప్పుడు చంచలాత్ములగు మేమేమిజేయగలము ఓ లక్ష్మీపతీ యిట్టివిషమకాలమందు మాకేదిగతియో యెరిగింపుము అనియడుగగా వారల నుద్దేశించి ఒక్కొక్క రాత్రియందొక్కరికి క్రమముగ పంచరాత్రవిధిను పదేశించెను పంచలక్షప్రమాణముగ పంచరాత్రమునుపదేశింప బడియెనని చెప్పబడినది. (పంచరాత్రమను పేరుయొక చోట) "మొదటిరాత్రి బ్రహ్మరాత్రము రెండవది రుద్రరాత్రము మూడవది యింద్రరాత్రము నాలవది గ్రహరాత్రము ఐదవది మునిరాత్రము నని పంచరాత్రకథ యుపదేశింపబడినది. ఐదురాత్రులందును ఐదుగురు శిష్యులచేతను క్రమముగనుపదేశింపబడి వినబడినదగుటంజేసి యీశాస్త్రము పంచరాత్రమను పేరుబొంది భూతలమందు విరాజిలుచున్నది" అని చెప్పబడినది. ఈప్రకారముగ పంచరాత్రముయొక్క ఉత్పత్తియు ప్రవృత్తియు మొదలగునవి నిరూపించి పరమవైదికమగు శ్రీవైఖా

క్షీణశ్చైవ, శాస్త్రీయేణా సహస్రా [illegible] నా ధకక సేక సం
స ప్రసేవతి తేనాఽస్మత్స్మా కమలాం చన, వైదికేన త్వదా [illegible]
ను యథా క్షేత్రం సదాఽద్యుత ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ దేవశా
స్త్రం గ్రుతిషహాగతం, సహస్రకోటి గ్రంథైస్తు [illegible]
నాతివిస్తరం సూత్రమహా మహాత్మ్యం [illegible] సహస్ర
కం ఉవాచ జగత్ప్రీత్యై యథా [illegible] పురాణాయ చ [illegible]
లం సర్వాగమానాం చ పురాణానాం తథైవ చ స్మృతీనాం,
సర్వశాస్త్రాణాం ప్రత్యంగోపాంగకానాం తథాన్యే విధా
న్యపి (విధానాన్యపి) ప్రమాణాయతి చేంద్యథా [illegible]
ంకస పూర్వైః ప్రకాశితం" ఇతి చ "యోగినాం భావి సా
జాత్యాస్తే వై న్యూనానా ఇతి, ప్రత్యక్షం తదిదం శాస్త్రం
[illegible]

త్వాం త్రికేణ మయా మయేతి నాథ, సహస్రకోటి గ్రంథైః ప్రమాత

వ, శాస్త్రములుమొదలు [illegible] సమాహరించె. అందుకు సర్వక్షేత్ర సమాహరణ శ్రీనా
థుఁడను మహాద్వయమును ధ్యానించి యున్నట్టి వేదములతో గూడ దాగియున్న సోమక
ుని సంహరించి వేదములనుద్ధరించి తిరిగి బ్రహ్మకు నొసంగెను. అట్టి [illegible]
స్వామిని వేదములను తిరిగిప్రసాదించిన శ్రీనాథుని నేక స్తోత్రములచే స్తుతించి య
త్యంతభక్తిశ్రద్ధాసమన్వితుఁడై దండమువలె ప్రణామముజేసి పద్మసంభవుఁడు యిట్లనివి
జ్ఞాపనముజేసెను వాడాయెను ఓ తండ్రీ! నీచే నా సత్త్రిముకు నారాధన ముపదేశిం
పఁబడియున్నది ఐనను దానివలన నా మనసు సంతృప్తి జెందుటలేదు మునుపటి వైదికవి
ధానముగ నీయారాధనమును నాకుమరి యొకసారి యుపదేశింపుము ఈప్రకారము ప్రార్థిం
పఁబడిన పరమేశ్వరుఁడు సంతుష్టుఁడై శ్రుతిమార్గముగ సిద్ధమైనట్టియు సూత్రములుమూ
లముగా గల్గినట్టియు అనాద్యనంతమైనట్టియు ప్రతికల్పమందును నీచేత యాచరింపఁబ
డుచున్నట్టిదియును శ్రీశాస్త్రమును బహువిస్తారముగ సహస్రకోటి శ్లోకముల ప్ర
మాణముగలదిగ నాతనికుపదేశించెను జగత్తునందలి ప్రేమచే సర్వప్రజ్ఞత్వమున్యాతిరేక పూ
ర్తియగుటకుద్దేశించియు సర్వపురాణములకు ఆగములకు మూలమగు సమస్తస్మృతులకు
సూత్రములకు తత్ప్రత్యంగోపాంగములకు మూలమగునట్లుగా [illegible]

వైఖానసమహార్ణవం ఇత్యుక్త్వా భగవానాద్యస్తత్రైవాంతరధీ
యత తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్ నైమి
శారణ్యమానాద్య మునిబృందనిషేవితం తపస్తప్త్వా చిరం కా
లం ధ్యాయంస్తేజస్తు వైష్ణవం పశ్చాదనాద్యద్విష్ణూక్తమాగమం
విస్తరాఖ్యం సశ్రౌతం చ ససూత్రంచ వేదమంత్రైరభిష్టు
తం సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్ ధాతా వి
ఖనసో నామ (స ధాతా విఖనో నామా) మరీచ్యాది సుతాన్ము
నీన్ అబోధయదిదం శాస్త్రం సార్ధకోటిప్రమాణతః మునిభిస్తై
శ్చ సంక్షిప్తం చతుర్లక్షప్రమాణతః కల్పే కల్పే పురా విష్ణున
ద్యాపి పూర్వవత్సదా తస్మాద్వైదికాచారం యః కర్తుం
భువి వాంఛతి తస్యేదం శాస్త్రమిత్యుక్తం నేతి శేషామిలీంత ఇతి

శాస్త్రం స్మారయామాస తపస్తప్త్వా తదైవ శాస్త్రం సవిస్తరమతే వాక్ (బ
హ్మేతి భావః. నామ్నా విఖనసా యం ప్రాహుస్స మునిరధ్యాపయా

ప్రవచనముచేసెను వేదములు, విఖనసుడు, వైఖానసశాస్త్రము ప్రమాణములని యాత
డు కంఠరవముగ జెప్పియై చెను, ‘వైఖానసం పూర్వేఽహాతాన్యేవ భవతి’ “లోకఖ్యాః”
అను మొదలగు ప్రశ్నలలో నీయర్థముచెప్పబడినది. ఈవైఖానసశాస్త్రమిట్లు సృష్టిప్రతి
పాద్యమైనదని చెప్పుచు భగవానుడచటనే యంతర్ధానముచెందెను అటులచతుర్ముఖుడును
జటలను కాషాయమును దండమునుధరించి మునిబృందనిషేవితమగు నైమిశారణ్యమును
బ్రవేశించి వైష్ణవతేజస్సును ధ్యానముసేయుచు బహుకాలము తపంబాచరించి యటుపి
మ్మట విష్ణునిచే జెప్పబడిన యతివిస్తృతమగు శ్రీశాస్త్రము కన్నులార గాంచెను.
శ్రౌతస్మార్త సూత్రములతోగూడి వేదమంత్రభూయిష్ఠమైన యాశాస్త్రమును గనిప
ట్టియందలి సారముగ్రహించి శాణోల్లిఖితరత్నమువలెదానిని సంక్షేపము చేసి ‘విఖనస్సు’
అను పేరుతో తాను జ్ఞానపుత్రులగు మరీచ్యాది మహర్షులకీశాస్త్రమును సార్ధకోటి
గ్రంధముగ నుపదేశించెను ఆమునులచేతనుకూడ నాగురూపదిష్ట సార్ధకోటిపరిమిత గ్రం
థము నాలుగు లక్షలగ్రంధముగ సంక్షేపించబడినది ప్రతికల్పమందును పూర్వకల్పమందు
వలె విష్ణునియుపభాషావాదులు నిరంతరముగ గల్గుచుండును కావున వైదికాచారము నె
వ్వడనుష్ఠించ నిచ్ఛయించునో అతనికీశాస్త్రము శరణ్యమైయున్నదికాని యితరులకు శా

పురాతంత్రే సప్తచత్వారింశేధ్యాయే ఋషయ ఊచుః వైఖా
నసస్యసూత్రస్య కిం మహాత్మ్యం వద మునే. ఇతరేయస్సర్వశా
స్త్రాణీయత్త్వయా చానువర్తితం తత్సూత్రాణాం చ మాహా
త్మ్యం శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం సమస్తాస్సర్వ పృష్టాస్తే
యేయోగ్యా ఇతికీర్తితాః, భృగుః తాన్ ప్రాహ ప్రహృష్టాత్మా యన్న
మ్యగ్వక్ష్యామి సువ్రతాః శృణ్వంతు మునయస్సర్వే సూత్ర
మాహాత్మ్యముత్తమం సుప్తోత్థితం చతుర్ముఖం స్రష్టుకామః పు
రాఽభవత్. సస్మార వేదానఖిలాన్నస్మృతిస్సాప్రవర్తత? (తే)
చిరం సుప్తస్య వై ధాతుస్తమసాఽక్రాంతచేతసః విస్మృతా స
ఖిలా వేదా హృదయే తస్యసుస్థితాః, చింతాతురస్తదా బ్రహ్మ
నాఽలం కర్తుం కిమప్యభూత్ తతశ్చింతాం తు త్యక్త్వా

మాస భృగ్వంగిర ఇతి కాండలీకృత నార్ధశ్లోకమధికం తాం ఉ వైఖానస

స్త్రాంతరములుచాలును అనిచెప్పబడినది. (పురాతంత్రమందు నలువదియేడవ యధ్యాయ
మందు) ఋషులు అడుగుచున్నారు ఓమహాత్మా ఋషిశ్రేష్ఠుడా వైఖానససూత్రము
నందలి మాహాత్మ్యమెట్టిది ఇతరసూత్రములు శాస్త్రము లెన్నిగాయుండనీ చేగూడ వా
నినన్నిటిని విడచి యీసూత్రశాస్త్రములను వర్తించబడినవి సమూర్తారాధనమునను ఆ
హితాగ్నియున్నారని చెప్పబడు నావైఖానస సూత్రముస్తోత్రలందలి మాహాత్మ్య మెట్టి
దో మేము వినగోరుచున్నారము. భృగువుత్తరమిచ్చుచున్నాడు ఓసువ్రతులారా! మీ
చేప్రశ్నింపబడిన యంశమును లెస్సగా చెప్పెదను సూత్రశాస్త్రములందలి యుత్తమమా
హాత్మ్యమును సావధానచిత్తులైవినుండు చతుర్ముఖుడు నిద్రనుండి మేల్కాంచి జగంబు
లస్సృష్టింప నిచ్ఛగలవాడాయెను వేదములన్నిటిని తరచిచూచెనుగాని స్మృతికిలుగలేదు.
బ్రహ్మ చిరకాలము నిద్రించగాబుద్ధి తమస్సుచే యావరింపబడి యావిధ్యానయావ [illegible]
నిత్యావాసమేర్పరచికొని యున్న వేదములు మరపుచే ప్రసన్నములుకాకపోయెను అంతటను
చతుర్ముఖుడు చింతాక్రాంతుడై యేమిచేయుటకును తోచక కలవరపడుచుండెను కొంతకాల

శ్రీనివాస దీక్షితీయం శ్రీమత్ [illegible]

స్వస్థచిత్తః ప్రజాపతిర్హృత్పద్మస్థమధ్యే [illegible] పరమేశానం [illegible]
నార్చయామాస [illegible] [illegible] [illegible]
తదా బ్రహ్మా హరిప్రసాదమానసః [illegible] శంఖచ
క్రధరం పరం అచ్యుతం? [illegible] భగవద్ధ్యానాద్ [illegible]
సత్త్వోద్రిక్తస్య తస్యాథ [illegible] ఉభవత్ [illegible]
భగవాన్ బ్రహ్మ [illegible] తస్య దక్షిణాత్
[illegible] [illegible]
[illegible] పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాణి సర్వశః
అంతర్హితానాం [illegible] [illegible] స [illegible]
[illegible] [illegible] బ్రహ్మ [illegible] [illegible] భగవాన్ [illegible]
[illegible] స పితామహః [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] పూర్వోక్త [illegible] [illegible]

మునలు [illegible] స్వస్థచిత్తతతో నా ప్రజాపతి తనహృదయము [illegible] [illegible]
[illegible] వేదత్రయరూపియు పుండరీకాక్షుడగు [illegible] నిర్విఘ్నముగా [illegible]
[illegible] చేసినవాడాయెను. [illegible] ప్రసన్నుడు [illegible] శంఖచక్రధరుడు
గ ప్రసన్నుడగు పరమాత్మను నమస్కరించి స్తోత్రము చేసినవాడాయెను. భగవద్ధ్యాన
పరవశుడై యారాధించుచున్నపుడు తపస్సంతతి [illegible] సత్త్వోద్రిక్త [illegible]
[illegible] నిర్మలమయ్యెను అంతట బ్రహ్మ [illegible] [illegible]
డై జగత్పతియగువానిని దక్షిణవక్త్రముచే స్తుతించుచు వెంటనే షడంగములు సమస్తవేద
ములను ఉపనిషద్గ్రంథములను పురాణన్యాయమీమాంసా ధర్మశాస్త్రములను తెలిసికొన
గలిగెను. అంతర్హితములగు సమస్త వేదములను [illegible] [illegible]
[illegible] బ్రహ్మవేత్తలగువారిచే [illegible] [illegible]
ములచే వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. [illegible]

ఉపోద్ఘాతము.

[illegible] వైఖానసా[illegible]ద్య చతు

[illegible] విఖనస(శ్శో)త్రాణ్యథా

[illegible] శ్రేష్ఠానిమాని

[illegible] తస్మాదంగిరసు

[illegible] భృగు [illegible] తథైవ క్రతునా

[illegible] మరీచిన పుష్కల లోహితం వే

[illegible] కల్పితం రుయత్ తాం

[illegible] వైఖానసం [illegible] (వినిర్గతం)నాకల్పా

విఖనసం [illegible] చ వైఖానసం తథా భృగ్వాంగిరోమరీచ్యత్రి

[illegible] పులస్త్య పులహ క్రతు వసిష్ఠా నవ బ్రహ్మాణ

[illegible] నవ బ్రహ్మాణ [illegible] తే విఖనస్య (శ్చ) నీలలోహితం న

తే విఖనస[illegible] తచ్ఛిష్యాస్తు మహాత్మా

[illegible] వైఖానస [illegible]

స్యశ్చైతే ఆరాధ[illegible] వైఖానసీ [illegible] చ వేదపూజేతి సా

ష్టియొకరితిని సమస్తమును జగత్తునుసృజియించెను ప్రాణము చక్షుస్సు అభిమానము మర్మ
ములు హృదయము శిరస్సు శ్రోత్రము ఉదానము వ్యానము సమానము అపానము అను
ఈపదింటివలన దక్షుడు మరీచి నీలలోహితుడు భృగువు అంగిరస్సు అత్రి పులస్త్యుడు పుల
హుడు వసిష్ఠుడు అత్రియును ఈపదిమంది ఋషిశ్రేష్ఠులనుసృజియించెను ఈపదిమందిలో
నీలలోహితుడు దక్షుడు తక్కిన తొమ్మిదిమందియు నవబ్రహ్మలనబడుచున్నారు. వేదములు
విభాగముచేయబడక పూర్వమునసృష్టికాలమందు యే వైఖానస శాఖయనుపేర వ్యవహరింప
బడెనో వేదములలో ఆ వైఖానసవేదమును యీఋషులకందించెనని నాతడుపదేశించెను.
ఆవేదమును వేరిటనే ఉపదేశించుటకు నాదతు [illegible] విఖనస వైఖానస శబ్దవ్యవహారము
కలిగినని కూడచెప్పబడెను (భృ)గువు అంగిరస్సు మరీచి అత్రిపులస్త్యుడు పులహుడు
క్రతువు వసిష్ఠుడును వారలు నవబ్రహ్మలను [illegible] పేరలర్చిరియును విఖనసునిశిష్యు

నో మునయ స్తత్త్వదర్శినః వేదానుగాని శాస్త్రాణి చక్రుర్లోక
హితైషిణః కే చిద్గృహ్యాణి సూత్రాణి వై చక్రుర్గృహ్యాశ్రౌతాత్మకా
ని తు ధర్మశాస్త్రాణి కేచిత్తుపురాణాని చ కే చన ఇతిహాసాం
స్తథా కల్పాన్ ప్రోచురన్యే మహర్షయః తాం తు వైఖానసీం
శాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమో ధాతా
తస్మిన్నారాధనక్రియం తాం తు వైఖానసీం శాఖాం వ్యాసస్తు
భగవాన్మునిః చక్రే ఋగాదిభేదైస్తు వ్యసిత్వా తు పృథక్ పృ
థక్ ఔద్గాత్రం సామభిర్యాగే బ్రాహ్మ్యమాథర్వణేన చ హౌ
త్రమృగ్భిర్యజుర్మంత్రైరాధ్వర్యవ మకారయత్ ఆమ్నాయస్య
విధిర్బ్రాహ్మః పంచకాండాత్మికా తు సా సా చ వైఖానసీ శా
ఖా హి తైత్తిరీయా చ కీర్తితా.

శ్రుతేత్యుక్తం తామేవ వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వమిత్యుక్తాం వైఖానసీం
శాఖాం వ్యాసః పరం వ్యభజత్.

ఋగ్ శ్రుతిస్మృతి సంతానము చెప్పమన్నది క్రమముగ వారివారశిష్యులందరు పరంపర
గ వేదానుయాయులగు శాస్త్రములను రచియించిరి. లోకహితైషులగు నామహాముని
లలో కొందరు గృహ్యసూత్రములను శ్రౌతసూత్రములను కొందరు ధర్మశాస్త్రములను
కొందరు పురాణములను మరికొందరితిహాసములను యింక కొందరు కల్పములను రచించిరి.
ఆవైఖానసశాఖను పద్మసంభవుడగు విధాత తనసూత్రమందు వినియోగపరచి అందారా
ధనక్రియమును ప్రతిపాదించెను ఆసమష్టిస్వరూపమగు వైఖానసశాఖనే భగవానుడ
గు వ్యాసముని ఋగాదిభేదముచే భిన్నభిన్నములుగ విభజించెను యాగమందు వినియో
గములో సామమంత్రములచే యౌద్గాత్రమును ఆథర్వణముచే బ్రాహ్మమును ఋక్కుచే
హౌత్రమును యజస్సుచే ఆధ్వర్యవమును చేసెను. ఆమ్నాయముయొక్క బ్రాహ్మవిధి
పంచకాండాత్మకమై యొప్పెను ఇప్పటికాండాంతరము లేర్పడినవి, ఆవైఖానసశాఖ
యే తైత్తిరీయమను పేరట గూడ చెప్పబడినది.

ఆదికాలే తు భగవాన్ బ్రహ్మా విఖనా మునిః, యజుశ్శాఖాఽనుసారేణ సూత్రం చక్రే మహత్తరం వర్ణాశ్రమాచారయుతం శ్రౌతస్మార్తసమన్వితం యస్మిన్నేవ తు సంప్రోక్తం సూత్రే విఖనసా పురా (పురా) వనస్థానాం తు సర్వేషాం విధిశ్శ్రామణకాభిధః వానప్రస్థాస్తతస్సర్వే యే ద్విజా హ్యన్యసూత్రిణః తస్మాత్తద్విధ్యనుష్ఠానాత్ప్రోక్తా వైఖానసాస్తు తే యస్మాత్సూత్రాఽద్యన్తమధ్యేషు భగవాన్విష్ణురవ్యయః సుష్ఠ్వార్చ్యో గీయతే యస్మాత్సర్వసూత్రోత్తమం తు తత్ వేదే వైఖానసే సూత్రే యో ధర్మః పరికీర్తితః సర్వైస్స ధర్మోఽనుష్ఠేయో నాఽత్ర కార్యా విచారణా స్వసూత్రస్య పరిత్యాగాదన్యసూత్రసమాశ్రయాత్ సద్యః పతతి వై విప్రో న వేదస్త్వ సమాశ్రయే ఏతద్వైఖానసం సూత్రమన్యశాస్త్రానపేక్షితం ఏతద్వైఖాన

“వేదే వైఖానసే సూత్రే” ఇత్యుక్తార్థే ప్రయోజనమాహ స్వసూత్రస్యేతి అగ్నిష్టోమాదయ ఇత్యనన్తరం యజ్ఞా ఇష్టా దేవాశ్చ తృ.

ఆదికాలమందు విఖనసుఁడను చతురాననుఁడు యజుశ్శాఖానుసారముగ మహత్తరమగు సూత్రమును రచించెను వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములును ప్రతిపాదింపబడినవి శ్రౌతస్మార్తధర్మములన్నియు సవిస్తరముగ నిందుపదేశింపబడినవి. విఖనసునిచే యే స్వసూత్రమందు వనస్థులందరకును శ్రామణక విధానము. ఆదినుండుపదేశింప బడినదో ఆ హేతువువలన అన్యసూత్రనిష్ఠులగు వనస్థులందరును తత్సూత్రోక్తవనస్థాశ్రమధర్మముల నవలంబించుటచే వారలును వైఖానసులగుచున్నారు. యే సూత్రముయొక్క ఆద్యంతమధ్యములయందు భగవానుఁడును అవ్యయుఁడునగు విష్ణువు ఆరాధించదగినవాఁడుగ కీర్తింపబడుచున్నదో ఆ కారణమువలన నాసూత్రము సర్వసూత్రములందుత్తమమైనది. వేదమునందును వైఖానససూత్రమందును యేధర్మముపదేశింప బడుచున్నదో ఆధర్మము సర్వులచే నాచరింపదగినది. అందులకెట్టి యాక్షేపము జెందఁగూడదు. స్వసూత్రమును పరిత్యాగముజేసి యన్యసూత్రము నాశ్రయించుటవలన విప్రుఁడు తక్షణమే పతితుఁడగుట సత్యమే కాని వేదమునకట్టి యాక్షేపములేదు. (వైఖానససూత్రము వేదమనుట) ఈవైఖా

సం సూత్రం సర్వవేదార్థసంగ్రహం వైష్ణవం సర్వవిప్రాణాం
సామాన్యమభిధీయతే వైఖానసస్య సూత్రస్య చాఽగ్నేశ్శ్రామ
ణకస్య చ నారాయణస్య దేవస్య మాహాత్మ్యం నాఽవబుధ్యతే
యథా వేదేషు సర్వేషు సామవేదః ప్రశస్యతే తథా సూత్రేషు
సర్వేషు సూత్రమేతత్ప్రశస్యతే అగ్నిర్వైఖానసం శాస్త్రం విష్ణు
ర్వేదాశ్చ శాశ్వతాః గాయత్రీ వైష్ణవా విప్రా స్సప్తైతేఽతి
పవిత్రకాః అధీతేషు చ వేదేషు సాంగేషు లభతే ఫలం తత్ఫలం
లభతే సద్యస్సూత్రమేతత్పఠన్ ద్విజః అగ్నిహోమాదయో దే
వా యే యజ్ఞాంశహవిర్భుజః. .... శారీరాణ్యన్యసూత్రా
ణి తథా స్వర్గఫలాని చ వైష్ణవం సూత్రమేతత్తు సర్వసిద్ధికరం ప
రం ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తు వై మయా
ఽనువర్తితం తద్వ్యాఖ్యాతం కశ్యపాఽత్రి మరీచిభిః. గృహే పురుష

ప్తా భవన్తీత్యర్థకవాక్యం త్రుటితం స్యాత్. విష్ణుమితి మూర్తిపంచకము

నసనూత్రము అన్యశాస్త్రముల యొక్క సాహాయ్యమునపేక్షించనిదై యున్నది. ఈ సూత్ర
ము సర్వవేదార్థ సంగ్రహమైనది. ఇదియే వైష్ణవ ధర్మప్రతిపాదకము. సర్వవిప్రులకు సా
ధారణమునై యున్నది వైఖానససూత్రము యొక్కయు శ్రామణకాగ్ని యొక్కయు
నారాయణదేవుని యొక్కయు మాహాత్మ్యము నెవ్వరెరుంగ జాలనిదై యున్నది. యేరీ
తిన వేదములకన్నిటికిని సామవేదము ప్రశస్తమై యున్నదో సర్వసూత్రములలోను యీ
సూత్రమట్లు ప్రశంసింప దగియున్నది. అగ్నియు వైఖానసశాస్త్రంబును విష్ణుడును శా
శ్వతంబులగు వేదంబులును గాయత్రియు వైష్ణవులగు విప్రులును యీయేడు పదార్థంబులు
ను అతిపవిత్రంబులై యున్నవి. సాంగములగు వేదములనధ్యయనము జేయబడిన నెట్టి
ఫలముగల్గునో యీసూత్రమునధ్యయనము జేసిన ద్విజుండంతటి ఫలమునందగలడు అగ్ని
హోమాదిమార్తేతర యజ్ఞములు యజ్ఞాంశ హవిర్భుక్కులగు దేవతలును మాత్రము ప్రీతు
లగునట్లు యితరసూత్రములన్నియు శారీరకర్మ ప్రతిపాదకములైనవియు స్వర్గమాత్రఫ
లదములునై యున్నవి ఈసూత్రమన్ననో వైష్ణవసూత్రంబగుటం జేసి సర్వసిద్ధికరంబును
పరంబును అయియున్నది. ఇయ్యది సర్వసూత్రంబులలో నాదియును వైష్ణవంబును ఐన
ట్టికారణంబువలన నాచేతను కశ్యపుడు అత్రి మరీచియును వారలచే గూడ నియ్యదియ

పూజాయా (యాం) విధానమృషిసత్తమాః ఉక్తం సంక్షేపతః
పూర్వం నోక్తమాలయపూజనం ప్రోక్తం విఖనసాసూత్రే ఋ
షీణాం బ్రహ్మవాదినాం తేషాం తు హవిరాదత్తే విష్ణుర్దేవ సనా
తనః శతక్రతూనాం యజనో యత్ఫలం పరికీర్తితం ఆలయే పం
చమూర్తినామర్చనం త్వాధికం భవేత్ ఆలయార్చా గృహా
ర్చాఽపి చోభయం శ్రుతిచోదితం తేనాఽపి సకలం నోక్తం
గ్రంథవిస్తరభీరుణా ఉక్తశేషమనుక్తం చ విస్తరేణ మయోదితం
విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చాఽనిరుద్ధకం "ఏష పురు
షః పంచధా పంచాత్మే"తి చాహ చ శ్రుతిః అస్మాభిరపి తత్సూ
త్ర(సూత్రోక్త) మతగాథాభిరేవ తు పంచమూర్తివిధానేన శా
స్త్రమేతదుదాహృతం తస్మాదత్ర మయోక్తస్య హోమస్య
ఽన్యాలయస్య ? చ పుణ్యాహ వాస్తుసామాన్యహోమాది

ద్దిశ్య శ్రుతిరాహేత్యన్వయః "మంత్రాస్తు తే గ్రాహ్యసూత్రే విఖన

నువర్తింప బడుచున్నది. గృహాలందు భగవానుని యారాధించు విధానము బ్రహ్మ
వాదులగు ఋషులనుద్దేశించి శ్రీసూత్రమందు సంక్షేపముగనుపదేశింపబడినది గాని ఆ
లయార్చన ముపదేశింపబడలేదు సనాతనుడగు విష్ణుదేవారలచే హూయమానమగు హవి
స్సును గ్రహించుచున్నాడు. నూరుక్రతువుల జేయుటచే యేఫలము సిద్ధించుచున్నదో ఆ
లయమందు పంచమూర్తి విధానము అనగా వైఖానస విధానముగ నారాధనము
సేయుట అధిక ఫలప్రదమైయున్నది. ఆలయార్చనము గృహార్చనము గూడ రెం
డును శ్రుతిచోదితములై యున్నది. ఆయనచేగూడ గ్రంథవిస్తర భీరుత్వముచే పరి
పూర్ణముగ జెప్పబడలేదు. ఉక్తశేషంబును అనుక్తంబును విస్తరముగ నాచేచెప్పబడినది
విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధ స్వరూపంబుగ పంచమూర్తివిధానమును 'ఏష పురుషః
పంచధాపంచాత్మ' యని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఆమహనీయుని శ్రీసూత్రవిధానము నను

[illegible]

నాం చ కర్మణాం యేఽన్యే మన్త్రాస్తు తే గ్రాహ్యాస్సూత్రే
విఖనసా స్మృతాః ఆలయార్చావిధిస్సోఽయం వైదికస్సర్వసిద్ధిదః
సర్వలోకహితార్థాయ ప్రోక్తోఽస్మాభిరశేషతః ఆలయాఽర్చ
నకర్మేదం వైదికం భగవత్ప్రియం అనుష్ఠేయం ద్విజశ్రేష్ఠైస్త
ద్వైఖానససూత్రిభిః యే వైఖానససూత్రేణ సంస్కృతాస్తు ద్వి
జాతయః తే విష్ణుసదృశా జ్ఞేయాస్సర్వేషా ముత్తమోత్తమాః
వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం నారాయణస్స్వ
యం గర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజాం విప్రా వైఖానసాఖ్యా
యేతే స్మృతో భగవత్ప్రియాః ఏకాంతినస్సత్వస్థా దేహాన్తం
నాఽన్యయాజినః విష్ణోః ప్రియతమా లోకే చత్వారః పరికీర్తితాః

సాస్స్మృతా” ఇతి విమానార్చనకల్పే మరీచిరపి “వైఖానససూత్రే ద్రష్ట
వ్యా” ఇత్యాహ. వైఖానసా విష్ణుసదృశా ఇత్యత్ర హేతు మాహ యే

సరించి మానేతగూడ పంచమూర్తివిధానముగ నీశాస్త్రముదహరించ బడినది. కావున నా
చే చెప్పబడిన యాలయసంబంధమగు సమస్త కార్యములందును అనగా ఆఘారము పుణ్యా
హము వాస్తుహోమము సామాన్యహోమము మొదలగు కర్మలన్నిటి యందును విఖన
స్సుచే ప్రణయనము జేయబడిన విఖనస సూత్రమం దుపదేశింపబడినమంత్రములే వినియో
గింపబడినవి. ఈయాలయార్చావిధియనునది వైదికంబును సర్వసిద్ధిప్రదంబునై సర్వలోక
హితార్థమై మాచేనిరవశేషముగ జెప్పబడినది ఈయాలయార్చన కర్మయనునది వైదికం
బగుటంజేసి భగవత్ప్రియంబగుటచే వైఖానస సూత్రానుస్నాతలగు బ్రాహ్మణులచే అను
ష్ఠింపజేయదగినది. వైఖానససూత్రముచే సంస్కృతులగు బ్రాహ్మణులు విష్ణుతుల్యులగు
టచే సర్వద్విజులలో నుత్తమోత్తములై యున్నారు. మరియు గర్భవైష్ణవ సంజాతు
లగు సమస్తవైఖానసులకును శ్రీమన్నారాయణుడే స్వయముగ దనయొక్క చిహ్నముల
ను ధరింపజేయుచున్నాడు వైఖానసవిప్రులు భగవత్ప్రియులై యున్నారు. వీరలు
ఏకాంతులును సత్వనిష్ఠులును దేహాంతమునందు అన్యుల నాశ్రయించని వారును అగుదు

అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ వైఖానసా ద్విజాః ద్విజేషు బ్రాహ్మణాశ్శ్రే
ష్ఠా బ్రాహ్మణేషు చ వైష్ణవాః వైష్ణవేషు ద్విజాశ్శ్రేష్ఠా యే వైఖా
నససూత్రిణః వైష్ణవీం ప్రతిమాం లోకే విప్రం వైఖానసం త
థా గంగాం విష్ణుపదీం దృష్ట్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే తస్మా
ద్వైఖానసా విప్రా వైష్ణవా మునిసత్తమాః ఆలయాఽర్చన
యోగ్యాశ్చ యోగ్యా నాఽన్యే ద్విజాతయః పురా తు సృష్ట
వాన్ బ్రహ్మ దేవదేవం జనార్దనం కథం కేన ప్రకారేణ పూజ
నీయోఽసి కైరపి ఇత్యేవం భగవాన్ పృష్టః ప్రాహ వై చతు
రాననం ఆలయే త్వర్చనం స్యాత్తు పరివారైస్సమన్వితం వైఖా
నసవిధానేన వైదికేన విశేషతః వైఖానసైస్తు విప్రేంద్రైరర్చనం

వైఖానససూత్రేణేతి. అన్యం హేతుముత్తమమాహ నారాయణస్వ
యమితి. హేత్వంతరమాహ ఏకాంతిన ఇతి అశ్వత్థ ఇత్యాదయో వచన
ప్రమాణాని విష్ణోరితి ద్వావర్ధౌ ద్విజేష్వితిద్వౌ వైష్ణవీం ప్రతిమామితి

రు. లోకమందు విష్ణువునకు ప్రియతములుగ నశ్వత్థము కపిలములగు గోవులు వైఖానసద్వి
జులు తులసియును నీనాలుగు చెప్పబడుచున్నవి. ద్విజులయందు బ్రాహ్మణులును బ్రా
హ్మణులయందు వైష్ణవులును వైష్ణవులయందు వైఖానస ద్విజులును ఉత్తములైయున్నా
రు. వైష్ణవప్రతిమను వైఖానసవిప్రుని విష్ణుపదియగు గంగను చూచిన జనుడుసర్వపాపవి
నిర్ముక్తుడగుచున్నాడు. ఓమునిసత్తములారా ఆహేతువుచే వైఖానసవిప్రులు గభీణా
వైష్ణవులును ఆలయార్చనము చేయుట కర్హులును అగుచున్నారు ఇతరద్విజాతులకా
యధికారములేదు. పూర్వకాలమందొకప్పుడు నారాయణునుద్దేశించి ఓదేవా యే ప్రకా
రముచే నీవు యెవ్వరలచే పూజింపదగి యుంటివియని బ్రహ్మప్రశ్నించగా భగవాను
డు సంతుష్టుడై యాతనిని గూర్చియిట్లనిచెప్పెను వైఖానసవిధానముచే జేయబడు ఆల
యార్చనము శ్రేష్ఠము ఇదిసమస్తపరివార సహితుడగు భగవానుని నారాధించుటయు

మను తుష్టిదం అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్విధా వైదికము
చ్యతే అమూర్తం గార్హపత్యాద్యం సమూర్తం బేరపూజనం
యథా కర్మణి ఏకస్య కల్పితాః పంచవహ్నయః తథా చైకవి
మానస్య పంచ బేరాణి కల్పయేత్ గ్రామాదావాలయే తస్మాద్దే
వదేవో జనార్దనః అనేన విధినా పూజ్యో విప్రైర్వైఖానసైస్త
థా పూజా వైఖానసైర్విప్రైరాలయే స్యాద్విశేషతః సర్వసంప
త్కరం చైవ సర్వాఽశుభవినాశనం తద్గ్రామవాసినాం తద్వదై
హికాముష్మికప్రదం వర్షణదం పుష్టిదం శ్రేష్ఠం రాజరాష్ట్రా
భివృద్ధిదం కర్షణాది ప్రతిష్ఠార్చా ప్రాయశ్చిత్తాఽవసానకం అ
నుష్ఠేయో విధిస్సోఽయం విప్రైర్వైఖానసైస్తతః. అవైఖానస

చత్వారః పురాణ్యిత్యాదినా శాస్త్రమహిమ్నః ఆలయార్చనస్య చ కథ
నం సుఖదుఃఖ ద్వయం నృణా”మిత్యన్తం.

వైదికమును గాఘన సుత్తమము మరియు నీయర్చనము వైఖానస ద్విజశ్రేష్ఠులచే జేయబడ
దగును. వైదికారాధనము అమూర్తము సమూర్తము నని రెండువిధములుగ నున్నది. గా
ర్హపత్యాద్యగ్నిహోత్రములందు చేయునది అమూర్తంబును బేరపూజనము సమూర్త
మునగు చున్నది. వైదికకర్మయందే ప్రకారముగ నైదగ్నులు నిర్మింపబడు చున్నవో ఒక్క
విమానమందు ఐదు బేరములు నిర్మింపబడును గ్రామాదులందాలయములలో దేవదేవుడగు
జనార్ధనుడు యీవిధానముచే విప్రులగు వైఖానసులచే పూజింపదగియున్నాడు యిట్లు
వైఖానసులచే జేయబడు నాలయార్చనము సర్వసంపత్కరంబును సర్వాశుభవినాశనం
బును అగును ఆగ్రామవాసులందరకును ఐహికాముష్మికాభివృద్ధిదంబును వర్షణదంబు
ను పుష్టిదంబును శ్రేష్ఠంబును రాజరాష్ట్రాభివృద్ధిదంబును అగును. కర్షణాదియగు
ప్రతిష్ఠయు అర్చనంబును ప్రాయశ్చిత్తావసానకంబగు సమస్తక్రియాకలాపంబును వై
ఖానసవిధానముచే వైఖానసులచే జేయదగినది. ఆవైఖానస జనులచే ఆలయములందు

సూత్రైస్తు విప్రైరారాధనం హరేః ఆలయే సర్వలోకానాం
వినాశాయ భవిష్యతి అజ్ఞానాద్వా లోభాద్వా భయాద్వా హ్య
ఆలయార్చనం యద్యవైఖానసైర్విప్రైరాలయే సర్వనాశనం య
ద్యవైఖానసో విప్రః ఆలయార్చనమాచరేత్ షణ్మాసాత్పతనం
యాతి నరకం చైవ గచ్ఛతి అపిసాంగచతుర్వేదీ యద్యవైఖానసో
ద్విజః ఆలయే అర్చనం కుర్యాత్సద్యః పతతి దేవలః అవైఖాన
సవిప్రో యః పూజయేదాలయే హరిం స వై దేవలకో నామ
హవ్యకవ్యబహిష్కృతః ఆలాపం దర్శనం చైవ స్పర్శనం చ
విశేషతః శ్రాద్ధావరణం చైవ తస్య విప్రస్య వర్జయేత్
అవైఖానసవిప్రేణ స్పృష్టే బింబే ప్రమాదతః స్నాపయేత్కల
శైరేవం ప్రోక్షయేత్పంచగవ్యకైః ఏవమేవ తథా కుర్యాద్విప్రై
రన్యైః ప్రపూజితే కలశైస్స్నాపయిత్వా తు ధ్రువోక్తాం శుద్ధి
మాచరేత్ ప్రత్యహం తు పూజితే త్వవైఖానసైస్తు హోమాదౌ న

[illegible]

చేయబడెడి భగవానుని యారాధనము సర్వలోకవినాశనముకొరకగుచున్నది. అజ్ఞానము
లోభము భయము మొదలగువానిచే ఆలయార్చనమితరులగు అవైఖానసవిప్రులచే జేయిం
చిన సర్వనాశనంబగు వైఖానసుడుగాని విప్రుడాలయార్చనము జేసినచో ఆరుమాసము
లలో పతితుడై నరకమును బొందుచున్నాడు సాంగముగ చతుర్వేదములనభ్యసించినను
అవైఖానసుడు ఆలయార్చనము జేసినచో తక్షణముపతితుడై దేవలుడగుచున్నాడు ఆ
లయమందవైఖానస విప్రుడు పూజచేసినచో వాడే దేవలకుడనబడును హవ్యకవ్యములం
దు బహిష్కరింపబడుచున్నాడు దేవలకుడు వానితో సల్లాపము దర్శనము స్పర్శన
ము విశేషించి శ్రాద్ధాదులందు నిమంత్రణము విడువవలసినది. ప్రమాదవశమున నాలయ
మందలి బింబమును వైఖానసుడుకానట్టి బ్రాహ్మణుడుస్పృశించిన యెడల శతకలశస్న
పనమును పంచగవ్య ప్రోక్షణంబును ఆబింబమునకు నాచరింపవలెనది. ఇట్లే ఇతరబ్రాహ్మ
ణులచే పూజజరిగినపుడును చేయదగినది. మరియు కలశస్నాపనముజేసి ధ్రువోక్తమ

సానకే పర్యగ్నిపంచగవ్యాభ్యాం మహాశాన్తిశ్చ హూయతాం
(తే). అర్చనం తు మహోత్సవస్సప్తాహం తు విశేషతః మహాశాం
తిం యజిత్వాతు శుద్ధిం పూర్వవదాచరేత్ ద్వాదశాఽహం స
మారభ్య మాసాంతం తు విశేషతః అవైఖానస పూజాయాం
తంత్రసంకరమేవ చ (ఏవ చ) మాసత్రయం చ షణ్మాసమన్యవి
ప్రైస్తు పూజనం న తత్ర బింబే సాన్నిధ్యం దేవదేవస్య శార్ఙ్గి
ణః తస్మాత్తద్దోషశాంత్యర్థం మహాశాన్తేరనన్తరం అధివాసత్ర
యాం తే తు ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్ సంవత్సరే తు దేవేశే
విప్రైర్వైఖానసేతరైః ఆభిచారికమిత్యుక్తం తత్ర సర్వం వినశ్యతి
తస్మాత్తత్కర్షణాద్యైశ్చ నిష్కృత్యాంతాలయార్చనం కార
యేద్వైఖానసైర్విప్రైః వైఖానససూత్రిభిః తాంత్రికాఽర్చావి
ధౌ చాఽపి తాంత్రికైరేవ దీక్షితైః పూజనీయో హరిస్సమ్యక్
నాఽన్యవిప్రైః కథాచన.

వైఖానసేతరులు పూజచేసిన సంప్రోక్షణ

శుద్ధిని జేయవలెను ఇట్లు క్రియమాణ మాసుదినములు పూజింపబడినచో వాస్తుహో
మాంతమందు పర్యగ్నియు పంచగవ్య ప్రోక్షణంబును జేసి మహాశాంతిని జేయవలెను
ఇట్లు యేడురాత్రులు పూజజరిగినచో మహాశాంతిజేసి పూర్వోక్తశుద్ధి జేయవలెను పం
డ్రెండు దినములనుండి యారంభించి యొక్క మాసమువరకును విశేషించి పూర్వోక్త
శాంతిని జేయునది. అవైఖానసపూజచే తంత్రిసంకరమేర్పడు చున్నది. మాసత్రియంబు
నాదిగ షణ్మాస పర్యంతము జేయబడు నన్యవిప్రపూజనముచే దేవదేవుని సాన్నిధ్యమాబింబ
మందు జెడిపోవును కావున నట్టిదోషము శాంతించుటకై మహాశాన్తి జేయబడిన వెనుక న
ధివాసత్రయంబును మహాప్రతిష్ఠయు జేయబడవలయును వైఖానసేతరులగు విప్రులచే
యొక్క సంవత్సరము పూజజరిగినచో నయ్యది అభిచారికంబై సర్వనాశనంబగును కావున
కర్షణాంబాదిగ వాస్తుశుద్ధిని జేసి విధి ప్రకారమగు సమస్తప్రాయశ్చిత్తములతో వైఖాన
సులచే మహాప్రతిష్ఠ జేయదగినది. ఇట్లే తాంత్రికార్చనము జరిగెడి స్థలములందును తాంత్రి
త్రదీక్షితులగు విప్రులచే పూజజేయవలెనని కాని యితరులచే జేయబడకూడదు.

ము రా ప్రతిష్ఠా [illegible]

అన్యేన విధినా మన్త్రైరన్యై రప్యార్చకేన వా ఆలయే ర్చనం స్యాచ్చేన్మహాదోషో భవేత్తతః తస్మాత్తు వైదికే త్వస్మిన్నాలయార్చావిధౌ ద్విజాః, సత్ప్రతిష్ఠాదికే గ్రాహ్యాః ప్రోక్తా వైఖానసాన్వయాః (వ ప్రతిష్ఠాదికే గ్రాహ్యా యేఽప్య వైఖానసాద్విజాః ?) బ్రహ్మేతి భగవాన్ దేవో హరిర్నారాయణస్స్మృతః నా౽విష్ణుర్జాయతే విష్ణుర్నా౽విష్ణుర్విష్ణుమర్చయేత్ సుప్రీతేనా౽ర్చకేనైవ యదుక్తం దేవసన్నిధౌ తద్దేవేశేనైవ సంప్రోక్తం తథైవ చ భవిష్యతి అర్చకం తోషయేద్విష్ణుం యస్తోషయితు మిచ్ఛతి, తుష్టేఽర్చకే జగన్నాథస్తుష్ట ఏవన సంశయః స్వప్నే భక్తం స్వరూపేణ ప్రత్యక్షయతి. పూజనాత్ ప్రసన్నో భగవాన్విష్ణుస్సుఖదుఃఖద్వయం నృణామితి.

విష్ణ్వర్చకో విష్ణుసన్నిభ ఇత్యాహ నావిష్ణురితి భక్తమితి భక్తా

ఒక ఆలయమందు జరుగుచున్న మర్యాదనతిక్రమించి యితరునిచేగాని యితర విధానముచేతగాని ఇతరమంత్రముచేత గాని అర్చనము జరుగుట మహాదోషప్రదము కావున వైదికమగు నీయర్చావిధానమందు వైఖానసులే అధికారులగుచున్నారు. సూత్ర ప్రణేతయగు విఖనసాపర నామధేయముగల బ్రహ్మయే నారాయణుడే యగుచున్నాడు. విష్ణువుగానివాడు విష్ణుడై యవతరించుటలేదు. విష్ణువుగానివాడు విష్ణు నర్చించుట యులేదు. సుప్రీతుడగు నర్చకునిచే భగవత్సన్నిధానమందెయ్యది చెప్పబడుచున్నదో అయ్యది దేవేశునిచే జెప్పబడినట్లు తెలచబడి అట్లేయగుచున్నవి. విష్ణుని సంతుష్టిపరుపగోరిన వారుఅర్చకుని సంతుష్టునిగ జేయవలెను. అర్చకుడు ప్రీతిజెందగా జగన్నాథుడు ప్రీతుడగుచున్నాడు. సంశయములేదు. స్వప్నమందును భక్తస్వరూపముగను అర్చనమువలన అర్చకుడు భగవానుని ప్రత్యక్షముసేయగా నాతడు మానవుల సుఖ దుఃఖముల రెంటిని ప్రసన్నుడై తెలియజేయుచున్నాడు.' అని చెప్పబడినది. (స్కాందమందు)

స్కాందే:—"వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం, ఉక్తవాన్నిగమార్థానామాచారం ప్రవిభాగశః ఇతి.
బ్రహ్మకైవర్తవచనాని పూర్వమేవోక్తాని ?

అవిభక్తవేదస్య యజుష్ట్వవ్యవహారః.

నను:—ఋగ్యజుస్సామాఽథర్వాణ ఇతి లోకే ప్రసిద్ధిః, సర్వశాఖా మూలభూతో యజుర్వేద ఇత్యుక్తం కథమవగమ్యతే ఇతి చేదుచ్యతే.

విష్ణుపురాణే:—'వేదద్రుమస్య మైత్రేయ శాఖాభేదా సహస్రశః నశక్యావిస్తరాద్వక్తుం సంక్షేపేణ శృణుష్వతం ద్వాపరే ద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే వేదమేకం సుబహుధా కురుతే జగతే హితః వీర్యం తేజో బలం చాల్పం మనుష్యాణామవేక్ష్య చ హితాయ సర్వభూతానాం వేదభేదాన్ కరోతి స' ఇత్యారభ్య "ఏక ఆసీద్యజుర్వేదస్తం చతుర్ధా వ్యాక

'వైఖానస మహాశాఖను పద్మసంభవుడగు విధాతతన సూత్రమందు వినియోగపరచినవాడై అందారాధనత్రయమును నుపదేశించెను. నిగమార్థములయాచార భేదంబులను ఈ మొదలగు ధర్మములను సైతమందు జేర్చెను. అని చెప్పబడినది. బ్రహ్మకైవర్తవచనములుముందే ఉపన్యసింప బడినవి. (అవిభక్తమగు వేదమునకు యజస్సు అనియెడి వ్యవహారము) ఋక్కు, యజుస్సు, సామము, అథర్వణము, అని నాలుగు వేదములనిలోకమందు ప్రసిద్ధమైన వ్యవహారముగలదు. సర్వశాఖా మూలభూతమగు యజుర్వేదమనుప్రయోగమెట్లు సంగతమగుచున్నదని యాక్షేపించికొని సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. (విష్ణుపురాణమందు) ఓ మైత్రేయా! వేదవృక్షమునకు సహస్రవిధములగు శాఖాభేదములుగలవు. విస్తారముగ జెప్పనవకాశములేదు గనుక సంక్షేపించిజెప్పెదవినుము. ప్రతిద్వాపరయుగమందు శ్రీమహావిష్ణువు వ్యాసరూపియై, జగద్ధితమును కోరినవాడై సమస్తమగు వేదమును బహుభాగములుగ విభజించుచున్నాడు. మనుష్యులయొక్క వీర్యము, తేజస్సు

ల్పయుత్, చాతుర్హోత్రమభూద్యస్మిం స్తేన యజ్ఞమథాఽక
రోత్. ఆధ్వర్యవం యజుర్భిస్తు ఋగ్భిర్హౌత్రం తథా మునిః
ఔద్గాత్రం సామభిశ్చక్రే బ్రహ్మత్వం చాఽప్యథర్వభిః తతస్స
ఋచ ఉద్ధృత్య ఋగ్వేదం కృతవాన్మునిః యజూంషి చ యజు
ర్వేదం సామవేదం చ సామభిః రాజ్ఞాం త్వథర్వవేదేన సర్వక
ర్మాణి స ప్రభుః కారయామాస మైత్రేయ బ్రహ్మత్వం చ య
థాస్థితి. సోఽయమేకో మహాన్ వేదతరుస్తేన పృథక్కృతః చ
తుర్ధా చ తతో జాతం వేదపాదపకాననమ్" ఇతి.

'బహుశ్రుంగశ్చతుస్సానుః పృథులో వేదపర్వత' ఇత్యారభ్య వేదవ్యాసరూపిణా భగవతా యదా వ్యస్తః, తతః పూర్వమేక రూపేణావస్థితస్య వేదపర్వతస్య వైఖానసశాఖాత్వప్రసిద్ధిః పూర్వమేవ ప్రతిపాదితా.

బలము అల్పమని గ్రహించి సర్వభూత సౌలభ్యమునకై వేదము నాతడు విభజించును
ఆనియారంభించి ఆదియందు యజుర్వేద మొక్కటియే యుండెను. దానినాతడు నా
లుగు విభజించెను. చాతుర్హోత్రముగ నీ చతుర్భాగములచే యజ్ఞమును పూర్తిజేసెను
యజుస్సులచే ఆధ్వర్యవంబును ఋక్కులచే హౌత్రమును, సామలచే ఔద్గాత్రము ఆథ
ర్వములచే బ్రహ్మత్వమును జేసెను. అంతట ఋక్కులనన్నిటినొక్కచో జేర్చి ఋగ్వేదం
బును యజుస్సుల జేర్చి యజుర్వేదము సామల జేర్చి సామవేదమును ఇట్లే అథర్వమును
జేసెను. అథర్వవేదముచే రాజులకాతడు సర్వకర్మంబుల గల్పించెను. బ్రహ్మత్వంబును
యథాస్థితిగనుండజేసెను ఇట్లు ఒక్కటగు వేదము వ్యాసునిచే నాల్గుజేయబడి వేదపాదప
కాననమైయుండెను' అని చెప్పబడినది. మరియు బహుసంఖ్యగల శృంగములచేతను
నాల్గు సానువుల చేతను గూడి విస్తారమగు వేదపర్వతముగలదు' అని యారంభించి వేద
వ్యాసరూపియగు విష్ణునిచే విభజించబడుటకు పూర్వము సమష్టిస్వరూపముగ నున్న వేద
పర్వతమునకు వైఖానస శాఖయని ప్రసిద్ధి పూర్వమే ప్రతిపాదింపబడినది. శ్రీవైఖానసుల
[illegible]

౧౬. వైఖానసానాం శ్రైష్ఠ్యమచ్ఛిద్రపంచకాలపరాయణత్వం చ.

(ప్రసంగాత్) వైఖానసశాఖామూలత్వేన ప్రణీత సూత్రా నుష్ఠాతౄణాం శ్రేష్ఠత్వమచ్ఛిద్రపంచకాలపరాయణత్వాదికం చ ।౧౬

యథా సామబ్రాహ్మణే:—"వైఖానసా వా ఋషయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస"న్నితి.

వారాహే:—అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ వైఖానసస్తథా చత్వారో మత్ప్రియా రాజంస్తేషాం వైఖానసో వరః" ఇతి.

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః —"వైఖానసో వైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్టమాచరేత్ తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతి వైష్ణవీం ప్రతిమాం లోకే విప్రం వైఖానసం తథా గంగాం విష్ణుపదీం దృష్ట్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే" ఇతి.

వైఖానసశాఖకు చెందిన వారి యొక్క

యొక్క శ్రేష్ఠ్యమును అచ్ఛిద్ర పంచకాల పరాయణత్వము చెప్పుట) ప్రసంగవశము న వైఖానస శాఖామూలముగ ప్రణయనము సేయబడిన యీ సూత్రానుష్ఠాతలకు గల శ్రేష్ఠత్వమును అచ్ఛిద్రపంచకాల పరాయణత్వమును. ఉపన్యసింపబడుచున్నది. (సామబ్రాహ్మణమందు) వైఖానసులను మహర్షులింద్రునకు ప్రియులై యున్నారు. (వారాహమందు) అశ్వత్థము కపిలములగు గోవులు తులసి వైఖానస ద్విజులు ఓరాజా యీనలువురును నాకు ప్రియులు అందును వైఖానసులుత్తములు అని చెప్పబడినది. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యమును వైఖానసుడు వైదికకర్మములందు బ్రహ్మనిర్దిష్టమగునట్లాచరించదగును. అట్టి బ్రాహ్మణుని జూచినంతమాత్రమున సమస్తపాపము నశించును వైష్ణవప్రతిమను వైఖానస విప్రుని విష్ణుపదియగు గంగను చూచినయెడల లోకమందు సమస్తపాపములనుండి విమోచనముగల్గుచున్నది. అని చెప్పబడినది. (శాండిల్యమందు) శేయి

శాంతిపర్వణి:—“మంత్రాణాం చ సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారీ విశిష్యతే. బ్రహ్మచారిసహస్రేభ్యో నిత్యయాజీ విశిష్యతే. నిత్యయాజిసహస్రేభ్యస్సోమయాజీ విశిష్యతే. సోమయాజిసహస్రేభ్యస్సర్వవేదాంతపారగః, వేదాంతగసహస్రేభ్యో విష్ణుభక్తో విశిష్యతే. విష్ణుభక్తసహస్రేభ్యో విప్రో వైఖానసో వరః” ఇతి.

బ్రహ్మకైవర్తే:—“నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానాం భగవాన్ హరిః వర్ణానాం బ్రాహ్మణశ్శ్రేష్ఠ ఆశ్రమాణాం యతిర్యథా శ్రుతీనామాదిభూతా తు శ్రుతిరేకాయనీ యథా తస్యాం నివద్యథాయస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్ హరిః, వ్యూహానామాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథాపరః, త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుశ్శివానాం తు సదాశివః, ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మస్స్మృతీనాం మానవీ స్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసో వరః, యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృ

యేత్యర్థః. (శాంతిపర్వణీతి) మంత్రిణామితి పాఠః అధీతినామిత్యర్థః- (శౌమిన ఇతి) చిత్తమానసయోః పృథగర్థః కల్ప్యః. (బృహన్నారదీ

మందిమంత్రవేత్తలలో బ్రహ్మచారియు వేయిమంది బ్రహ్మచారులలో నిత్యయాజియు అట్టివారల వేయిమందిలో సోమయాజియు వారల వేయిమందిలో విష్ణుభక్తుండును విష్ణుభక్తులవెయిమందిలో వైఖానస విప్రుడును శ్రేష్ఠులగుచున్నారు అని చెప్పబడినది. వేయి యనునది ఉపలక్షణము అనంతమని భావము. (బ్రహ్మకైవర్తమందు) నదులలో గంగయు దేవతలలో భగవానుడగు హరియు వర్ణములలో బ్రాహ్మణుడు ఆశ్రమములలో యతి శ్రుతులలో వాదిభూతమగు నేకాయనశ్రుతి (శ్రేష్ఠముశైనవి) ఆశ్రుతియందు భగవానుడెట్లు సుప్రీతుడై నివసించుచున్నాడో అట్లను వ్యూహములలో నాదిభూతుడగు వాసుదేవుడు త్రిమూర్తులలో విష్ణుడు శివులలో సదాశివుడు ధర్మములలో వైష్ణవధర్మము

ఇత్యారభ్య ఏతచ్చంద్రసరో నిత్యమధ్యాసంతి ఋషయ స్తథా వై
ఖానసప్రభృతయో వాలఖిల్యా స్తథైవ చ” ఇతి.

అన్యత్ర:— “గాలవః సర్వాన్ లోకాన్ ప్రపశ్యామి ప్రసా
దాత్తవ సువ్రతి వైఖానసానాం జపతామేష శబ్దో మహాత్మనా
మితి.

గారుడే:—“కాశ్యపీకీనాం మహాత్మ్యానాం గ్రామత్రయమ
కల్పయత్ అకల్పయచ్చ త్రీన్ గ్రామాన్ వైఖానస మహాత్మ
నాం” ఇతి.

పారమేశ్వరే, త్రయోదశేఽధ్యాయే పవిత్ర వినియోగావస
రే:— “పూజయేదాప్తపూర్వాంశ్చ యతిపూర్వాం స్తపస్వినః
పంచ వైఖానసాంశ్చైవ విప్రాదీంశ్చతుర స్తథా పంచయోగర
తాద్యాస్తు తథాన్యాన్ వైష్ణవాన్ ద్విజాన్ ఏకాయనీయశా
ఖోక్తశ్రోత్రియాణాం ప్రథమం తతి” ఇతి.

శ్చతురశ్చ పూజయేత్ అత్రాపి ఏకాయనాపరనామక వైఖానససూ
త్రానుకారిణః ప్రథమం పూజయేదితి సంపిండితార్థః (నారదీయ ఇతి)

గలదు. అని యున్నది. (అంతే మరియొకచోట) ఓ రాజా ! సైంధవారణ్యమునజేరి
యచట లోకప్రియమగు పావనినిజూచి యందున్నవహాదుచు అని యారంభించి ఇచ్చ
ట చంద్రసరోవరంబు గలదిందు వాలఖిల్యులును వైఖానసులాదిగాగల ఋషిశ్రేష్ఠులును
వసియింతురు' అనియున్నది. (మరియొకచోట) గాలవుడు. ఓసువ్రతా! నీయొక్క ప్ర
సాదమువలన సమస్తలోకములను చూచుచున్నాను. ధ్యాననిష్ఠులగు వైఖానసుల శబ్ద
మువినవచ్చుచున్నది. అనియున్నది (గారుడమందు) కాశ్యపకీశాఖాధ్యేతలగు హోత
లకు గ్రామత్రయంబును వైఖానసులకు మూడుగ్రామములను ఒసంగెను (రాజు అనిశే
షము) అనియున్నవి. (పారమేశ్వరమున త్రయోదశాధ్యాయమందు పవిత్ర వినియోగా
వసరమున) ఆప్తులను యతులను తపస్సంపన్నులను జూచి వారలను వైఖానసులుగ నియ
మించికొని అందు ఆయిదుగురు వైఖానసులను నలువురు యితరద్విజులను ఐదుగురుయోగ
రతులగు నితరవైష్ణవద్విజులను పూజించదగును. అందును ఏకాయన శాఖయనబడు శ్రీవై
ఖానస మాత్రశాస్త్రోధ్యయన సంపన్నులగు మహనీయులగు వైఖానసులనే ప్రథమ
మందు పూజింపవలయును' అని చెప్పబడినది. వైఖానసులు [illegible]

నారదీయే:— "సాత్త్వికేభ్య (భ్యః) సదాధిక్యం పూజనం మమ నారద, విద్ధి వైఖానసే దత్తం దానం బ్రహ్మవిదో యథా" ఇతి

వాసిష్ఠరామాయణే:— కృతాభిషేకస్సంతుష్టస్సామాత్యస్ససుహృజ్జనః పూజయామాస ధర్మాత్మా రామో వైఖానసాన్మునీ" ఇతి,

శాండిల్యస్మృతౌ:— "యే పావయంతి ధరణీంచరణైః పాంచకాలికాః దర్శనాత్స్పర్శనాత్తేషాం కృతార్థాస్సర్వజంతవః, ఇజ్యామధ్యేత్యథాహోమే యోగే చ జపకర్మణి, ఆగతం పంచకాలజ్ఞం సంపూజ్య యాచరేత్పరం, యే తోషయంత్యవిరతం పంచకాలపరాయణాన్ సకామాస్తత్ఫలం యాంతి నిష్కామాః పరమం పదం సదాహితాగ్నయో యేచ శాంతాశ్శూద్రాన్నవర్జితాః,? మామర్చయంతి మద్భక్తాస్తేభ్యో దత్తమిహాక్షయం, వ్యాపకశాక్షరతత్త్వజ్ఞశ్చతుర్వ్యూహవిభాగవిత్ అచ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞస్స విప్రస్తారయిష్యతి" ఇతి.

ఆధిక్యం భజతే ఇతి శేషః. అత ఆహ విద్ధీతి. అథ పంచకాలపరాయణత్వ మిత్యాది అకురతత్త్వాన్యవినాశీని తత్త్వాని. శాండిల్యస్మృతౌ అవ్యవహితపూర్వోక్త వ్యాపకశాక్షరతత్త్వజ్ఞ ఇతి శ్లోకం వివృణోతి. దైవిక

(నారదీయమందు) 'సాత్త్వికులను పూజించుటయే నన్ను అధికముగ పూజించుట యగును ఓ నారదా! వైఖానసునకిచ్చిన దానము బ్రహ్మవేత్తకిచ్చినట్లగును' అనియున్నది. (వాసిష్ఠరామాయణమందు) 'రాముడు పట్టాభిషిక్తుడై స్నేహితులతోడను అమాత్యులతోడను కూడికొని ధర్మాత్ముడై వైఖానసులను మునుల పూజించెను' అనియున్నది. (శాండిల్యస్మృతియందు) 'తమయొక్క పాదన్యాసమాత్రముచే యే పాంచకాలికులు (వైఖానసులు) పృథివినెల్లను పవిత్రము చేయుచున్నారో వారలదర్శనము వలనను స్పర్శనము వలనను సమస్తదేహధారులు కృతార్థులగుచున్నారు. ఇజ్యాయధ్యయ

అథ పంచకాలపరాయణత్వం నిరూప్యతే:— "ద్వాదశాక్షరతత్త్వజ్ఞ" ఇతి. ద్వాదశాక్షర తత్త్వాని, "చిజ్జీవః ప్రకృతి బుద్ధిర్మనస్సత్త్వాదయో గుణాః, వ్యోమాఽగ్నిమరుతశ్చాఽపో వర్ణానాం తత్త్వధారిణి" మిత్యుక్తాని— "చతుర్వ్యూహవిభాగవిత్" వ్యూహస్తు ద్వివిధః దైవికో మానుషశ్చేతి. "పురుషం చ తతస్సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యేఽన్యేనం విజానన్తి మాం రాజన్ పాంచరాత్రికాః. వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాఽపి చ, ప్రద్యుమ్నం చాఽనిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే, ఏతాశ్చాన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః. విద్ధి మేఽర్థాంతరాణ్యేవ మామేవం చాఽర్చయే పృథ" ఇతి.

డును హోమమధ్యమందును యాగంబున జపకర్మమందు పంచకాలపరాయణుడు తిట స్థించుచో వానిని స్వాగతము చేసి యావలమరియొక కార్యమును జేయవలెను. యెవరలు అనవరతము పంచకాలపరాయణుల నుపచరించుచున్నారో వారలు కామనాబుద్ధి చే జేసిన నాకామావాప్తిని నిష్కామబుద్ధితో జేసిన పరమపదంబును పొందుచున్నారు. ఆహితాగ్నులును శాంతులును శూద్రాన్న వర్జితులై యెవ్వరు నన్నారాధింతురో వారలు వారి కర్తృలు వారలకిచ్చిన దానమంతయు ఫలవంతంబగును ద్వాదశాక్షర తత్త్వజ్ఞుడును చతుర్వ్యూహ విభాగవేత్తయు అచ్ఛిద్రపంచకాల పరాయణుండును నగు విప్రుడుతరింపజేయ గలడు' అనియున్నది. పంచకాల పరాయణత్వమెటులన:— 'ద్వాదశాక్షర తత్త్వములనిన చిత్తు, జీవము, ప్రకృతి, బుద్ధి, మనస్సు సత్త్వాది గుణములు, వ్యోమము, అగ్ని, మరుత్తు, ఆపస్తత్త్వమునను నివితత్త్వములనబడును. చతుర్వ్యూహ విభాగవేదమనిన:— దైవికము మానుషమని వ్యూహము ద్వివిధమైనది 'పురుషుడు, సత్యుడు, అచ్యుతుడు, అనిరుద్ధుడు ననినన్ను వైఖానసులనుచున్నారు. పాంచరాత్రికులన్నో వాసుదేవుడు సంకర్షణుడు, ప్రద్యుమ్నుడు, అనిరుద్ధుడు, నను చున్నారు. ఇవియు మరియుతర విధానంబుగ గూడ సంజ్ఞాభేదము వలన నా మూర్తులు నాలుగుగ జెప్పబడు చున్నవి ఇవన్నియును నాయొక్క అర్చావిధానము నుపయుక్తములు గావున నిట్లు నన్నా

దైవికమానుషవాసుదేవౌ.

దైవికమానుషభేదేన వాసుదేవస్స ద్వివిధః యథాహ ఖిలే:— 'అథోఽహం వక్ష్యే వాసుదేవస్య మానుషస్యవిధిం పరం, ఇత్యారభ్య "మనుష్యవపుషం దేవం ద్విభుజం శంఖచక్రిణం" ఇత్యాదినా రుక్మిణీ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నాఽనిరుద్ధసాంబ బ్రహ్మ గరుడాది యుతం (నిర్దిశ్య) "ఏవం వై మానుషం రూపం గోప్తుకేదీర్ఘ శాలకే" ఇతి మానుషలక్షణం.— "దైవికం వాసుదేవం తం ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః. సోమచ్ఛంద విమానం వా బృహద్వృత్త మథాఽపివా చతుర్భుజధరం దేవం శంఖచక్రధరం పరం, అభయం దక్షిణం హస్తం వామం కట్యవలంబితం కిరీటాదిసమస్తైశ్చ భూషణైరపి భూషితం రక్తాంబరధరం దేవం దశతాలేన మానతః. ఉభే దేవ్యౌ ఉభే పార్శ్వే పూర్వవత్పరియే చ్ఛ్రధం. బలభద్రాది పూర్వోక్తం సాయుధం వా నిరాయుధం తత్రదేవి

రాధించ దగును' అని చెప్పబడినది. (దైవిక మానుష వాసుదేవస్వరూపము జెప్పుట) దైవికమానుష భేదంబున వాసుదేవవ్యూహము ద్వివిధముగ నున్నది. ఖిలమందు:— మానుష వాసుదేవుని యొక్క స్వరూపమును చెప్పుచున్నాను అని యారంభించి 'శంఖ చక్రముల ధరించి ద్విభుజములతో మనుష్యస్వరూపముతో' అను మొదలుగ రుక్మిణీ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్న అనిరుద్ధ సాంబ బ్రహ్మ గరుడాదియుతముగ రూపము జెప్పి ఇట్టిమానుష వాసుదేవుని దీర్ఘశాల విమానమందు ప్రతిష్ఠించదగునని మానుషలక్షణంబును ఆవల దైవిక వాసుదేవస్వరూపమును జెప్పుచున్నాను. సోమచ్ఛంద విమానమందుగాని బృహద్వృత్త విమానమందుగాని చతుర్భుజములు శంఖచక్రములు దక్షిణహస్తమందభయము వామము కట్యవలంబితము కిరీటాది భూషణముల యలంకారముతోను ర

సమాయుక్తం వినా వా సమ్యగాచరేత్. రేవతీ రోహిణీ చైవ
రమా చేందుకరీతి చ రక్తం నీలం తథా శ్యామం పీతవర్ణం స
మాచరేత్ కిరీటమకుటైర్యుక్తాస్సర్వాభరణ భూషితాః, ఏకం
పుష్పధరం కుర్యాదేకం చైవ ప్రసారితం దేవ్యాయుక్తం వినా వా
పి ద్విమార్గేణ సమ్యగాచరేత్ (ఇత్యారభ్య) ఏవం దైవికమా
ర్గేణతు స్థాపనారంభ మాచరే” దిత్యాదినా దైవిక మానుష
భేదః ప్రదర్శితః.

ఇత్థం వాసుదేవాదీనాం వ్యూహభూతానాం దైవికమానుష
భేదేన వ్యూహ చతుర్మూర్తి ప్రతిపాదనాత్ “పురుషం, పరమపురు
షం, పరమాత్మానం. పరం బ్రహ్మాణ” మిత్యాదినా చతుర్ణాం పు

మానుషభేదేనేతి. సోమచ్ఛందవినాశం వేతి కుర్యాదితి శేషః ఇత్థమితి
చతుర్వ్యూహవిభాగస్య వైఖానసశాస్త్రే ప్రతిపాదనం దైవికవ్యూహ
స్య సర్వాతిశాయిత్వం సంపన్నం భవతీతి పంచమ్యంతానాం హేతూ

క్తాంబరముల ధరించియు దశతాలమానమున జేయవగును రెండుపార్శ్వములందును
ఇద్దరు అమ్మవార్లను చేయనగును బలభద్రాదులను పూర్వోక్తరీతిని సాయుధముగనో
నిరాయుధముగనో అయాదేవి వియుక్తంబుగ యుక్తంబుగనో చేయునది. దేవీయు
క్తపక్షమందు రేవతి రోహిణి రమా యిందుకరీ అనువారలను రక్త నీల శ్యామ పీతవర్ణ
ములలో కిరీటమకుటములచేతను సర్వాభరణముల చేతను కూడినట్లు చేయునది. వారలహ
స్తములలో నొక్కదానియందు పుష్పమును రెండవది ప్రసారితముగను చేయునది. దేవీ
యుక్తంబుగ గాని వియుక్తంబుగ గాని రెండువిధముల నాచరింపవగును అను మొద
లుకొని ఇట్లు దైవికస్వరూపమును స్థాపనజేయువలయునని దైవికమానుష భేదము ప్రద
ర్శింప బడినది. ఈ ప్రకారంబుగ వ్యూహభూతములగు వాసుదేవాదులకు దైవికమా
నుష భేదంబున చతుర్మూర్తి ప్రకారం బుపన్యసింప బడుటవలనను పురుషాదులను

been built. It provides irrigation to over 2·5 million acres of land, spreads over 288 sq. miles, generates 200,000 k.w. and provides navigation facilities. It is estimated that this project alone will yield 1,000,000 tons of foodgrains and 34,000 tons of cash crops like cotton and sugarcane. The power is to be used by the Tata Iron and Steel Works at Jamshedpur for their furnaces and rolling mills and for the forest and untapped mineral wealth of the backward State and thus help to raise the standard of living of the people. The project bids to reduce the Mahanadi floods, make it navigable down to the sea, and irrigate large tracts in the Sambalpur district and Sonepur and the delta region.

Two organizations have been set up by the Government in connection with the project. These would appreciably reduce chances of delay and promote efficiency of execution. These are a Control Board, under the chairmanship of the Chief Minister of Orissa, and a committee to inquire into the sufficiency and suitability of arrangements connected with the project in so far as they relate to the engineering, financial and accounting aspects.

Originally estimated to cost Rs 47·8 crores a figure based on rates that obtained in 1946—the project is now likely to cost Rs. 100 cro es owing mainly to the higher prices generally obtaining today and some increase in the scope of the scheme. The revised estimate has already been made but it is significant that in spite of higher costs, the project will remain productive.

In the course of construction, certain modifications in the original programme have become necessary. Arrival of machinery from abroad for concreting and earthwork was not as prompt as originally expected, and this proved a bottleneck in the early completion of the main dam. Stress was, therefore, laid on work in connection with the subsidiary dam in order initially to make power and irrigation available in 1953—that is, two years in advance of the main dam's completion.

According to the programme laid, the subsidiary dam, the power channel to carry discharge for the first two power units and the canal system up to the first major distributary, with all its minors and water courses, were made ready by 1953. At the same time, the main dam was constructed up to R. L, (reduced level above main sea-level) 540 in the concrete part and R L. 570 in the earthen part, to provide adequate storage for the first power unit of 24,000 k.w.—installed at the subsidiary dam in 1953. The second power unit of 24,000 k w was installed later on.

The first phase of the scheme has now been completed. The inauguration ceremony was performed by Prime Minister Nehru.

It will not be out of place to note that so far as the engineering work is concerned the Hirakud Dam construction will rank as

చకాలపరాయణస్య దర్శనస్పర్శనాదిభిస్స్వేషాం పావనత్వాం
కృతార్థత్వం చోక్త్వా ఇజ్యాయోగాదిసమయేషుచాఽగతం పంచకా
లజ్ఞం సంపూజ్యాఽనన్తరం శేషకర్మాచరణముక్త్వా ఏతద్గుణవిశి
ష్టాః కే ఇత్యాకాంక్షాయాం అవిరతపంచకాలపరాయణా ఇత్య
నేనాఽచ్ఛిద్ర పంచకాల పరాయణాః ఏవేత్యుక్తం.

అచ్ఛిద్రపంచకాల పరాయణా వైఖానసా ఏవ —స్వశాస్త్రే
ప్రతిపాదితత్వాత్. స్వస్వసూత్రే ష్వనుక్తత్వా దాపస్తంబాదీ
నాం తు న, బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థావనుచింత
యేత్, ఇత్యారభ్య ద్వితీయే చ తథా భాగే వేదాభ్యాసో విధీ
యతే, తృతీయే చ తథా భాగే పోష్యవర్గార్థచింతనం, భాగే చ

పురుషార్థ సంగృహీతత్వాకాంక్షాయాం ద్వాదశాక్షరఇత్యాద్యుత్తర
శ్లోకం ప్రవృత్తమితి తాత్పర్యార్థః తత్ర అవిరతపంచకాల పరాయణా
ఇత్యనేనేత్యధికం ద్వాదశాక్షరతత్త్వజ్ఞ ఇత్యాది తల్లక్షణం (అచ్ఛిద్రపం
చకాలపరాయణా వైఖానసా ఏవేతి) స్వశాస్త్రే పంచకాల తద్విధివిస్త

కార్యశేషసమాప్తిని జెప్పి ఇట్టి పంచకాల పరాయణత్వాది గుణములు గల్గిన వారెవ్వరను
ప్రశ్నయందు అచ్ఛిద్రపంచకాల పరాయణులని యుత్తరము జెప్పబడినది. (అచ్ఛిద్ర
పంచకాల పరాయణులు వైఖానసులే యగుదురు). స్వశాస్త్రమందీ వ్యవస్థ చెప్పియుం
డుటయే యిందులకు కారణమగును తమతమ సూత్రముల యందు జెప్పబడియుండ నం
దున నాపస్తంబాదుల కీయర్హతలేదు ధర్మార్థములను చింతించుమ బ్రాహ్మముహూ
ర్తమందు నిద్రమేల్కొనదగునని యారంభించి ద్వితీయభాగమందు వేదాభ్యాసము తృ
తీయమందు పోష్యవర్గార్థచింతనము నాలవభాగమందు కృత్రిమములగు నుదకముల స్నా

తుర్థేకుర్వీత స్నానమాధస్యకృత్రిమే పంచమేతు తథాభాగేసంవి
భాగో యథార్హతః, ఇతిహాసపురాణాభ్యాం షష్ఠం సప్తమమ
భ్యసేత్, అష్టమే లోకయాత్రాం చ విచార్య చ గృహీంగతః,
ఇతి పంచకాలప్రతిపాదనరహిత సూత్రాంతరనిష్ఠానాం బ్రాహ్మ
ణజాతి సామాన్యత్వేన దక్షాదిస్మృత్యంతరేషు యథాయోగ్యం
కాలాంతరేషు ప్రతిపాదితకర్మాచరణ యోగ్యతాసంభవాత్.

అన్యథా:—“విధర్మః పరధర్మశ్చ ఆభాస ఉపమా ఛలః, అ
ధర్మశాఖాః పంచేమా ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్త్యజేత్. ధర్మబాధో వి
ధర్మస్స్యాత్పరధర్మోఽన్యచోదితః, ఉపధర్మస్తు పాషండః దంభో
వా శంసుభిశ్ఛలః? యస్త్విచ్ఛయా కృతం పుంభిరాభాసో హ్యా
శ్రమాద్బహిః”రితి భాగవతవచనేన పరధర్మాశ్రయణదోష ప్ర
సంగాత్.

ద ప్రతిపాదనాదిత్యర్థః. బ్రాహ్మణజాతిసామాన్యత్వేనేతి. తేషు బ్రా
హ్మణ్యామితం దక్షాదయస్స్మృతయస్తత్సదృశేషు చరితార్థాస్తే చ

నము పంచమమందు యథార్హముగ సంవిభాగము షష్ఠసప్తమములందు ఇతిహాసపురా
ణాభ్యాసము అష్టమమందు లోకయాత్ర నిట్లుగృహస్థుడాచరింప దగునని చెప్పెడి పం
చకాల ప్రతిపాదన రహిత సూత్రాంతర నిష్ఠులకు బ్రాహ్మణజాతి సామాన్యముగ ద
క్షాది స్మృత్యంతరములయందు విహితమగు కర్మలనాచరణమందు యథాయోగ్యముగ కా
లాంతర ప్రతిపాదిత కర్మలయందధికారము సిద్ధించుచున్నది లేనియెడల. విధర్మము
పరధర్మము ఆభాసము ఉపమా ఛలము ఇట్లు అధర్మముయొక్క శాఖలైన ఐదును
కలుగుచుండుటచే ధర్మజ్ఞుడు వానినిత్యజింపవలెను ధర్మబాధమే విధర్మము అన్యచోదిత
ము పరధర్మమగును పాషండధర్మముపధర్మము దంభము ఛలము ఆశ్రమబహిర్భూత
ముగ స్వేచ్ఛచే జేయబడునది ఆభాసము అను భాగవతవచనముచే పరధర్మాశ్రయణదో

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహ ఇతి భగవద్వచన విరోధాత్.

న స్వసూత్రేషు ద్వాదశాక్షరతత్త్వాదిప్రతిపాదనాభావాత్. "సతి కుడ్యే చిత్రకర్మేతి" న్యాయేన యజ్ఞోపవీతధారణ సంధ్యోపాసన భగవదారాధనాదివిధిప్రతిపాదనరహిత సూత్రాంతరనిష్ఠానాం చతుర్వ్యూహవిభాగజ్ఞానాసంభవాత్ - భగవదారాధనస్వరూపప్రతిపాదనాఽభావే పంచకాలపరాయణత్వాది గంధలేశాఽసంభవాత్ - భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన సమాసత్త్వేన రుద్రాదిదేవతాంతరారాధనవిధిప్రతిపాదక సూత్రనిష్ఠ

తాదృశధర్మశాస్త్రానుష్ఠానే నాస్తి బ్రాహ్మణ్యభాజః ప్రభవన్తీత్యర్థః (అస్వ్యర్థేతి) తేషాం పంచకాలవ్యతిరిక్తకాలప్రతిపాదకసూత్రనిష్ఠానామపి స్వసూత్రత్యాగేన పంచకాలప్రతిపాదకసూత్రానుష్ఠానే దోషం చా

వము సిద్ధింపగలదు. మరియు స్వధర్మము విగుణమైనదయ్యు యథావిహితముగ ననుష్ఠింపబడిన పరధర్మముకంటె ఉత్తమమైనదగుచున్నది. స్వధర్మమునందు నశించుట యైనను శ్రేయము పరధర్మ మత్యంతభయప్రదమైనది. అను భగవద్వచనమునకు గూడ విరోధము సంభవించును, మరియు ఆయా సూత్రములందు ద్వాదశాక్షర తత్త్వముల యొక్క ప్రతిపాదనము లేకుండుటంజేసియు ఇతరులు పంచకాలపరాయణులు కాజాలరు కుడ్యముండిననే గదా చిత్రకర్మము జేయుటయను లౌకిక న్యాయము ననుసరించి యజ్ఞోపవీతధారణము సంధ్యోపాసనము భగవదారాధన విధియను ప్రధానక్రియలయొక్క ప్రతిపాదనమేకరనైన సూత్రముల నాశ్రయించిన తత్సూత్రనిష్ఠులకు చతుర్వ్యూహ విభాగజ్ఞానము సుతరాంసంభవింప నేరదు. భగవదారాధనము యొక్క విస్తరము కాక తత్స్వరూపమే ప్రతిపాదించబడనట్టి యపుడు ఆ సూత్రము వారలకు పంచకాల పరాయణత్వ శబ్దము యొక్క గంధమైనను తాకవలనులేదు మరియు భగవన్నారా

స్య పంచకాలపరాయణత్వాఽసంభవాత్ — సూత్రాంతరోక్త
మార్గేణ వా పంచరాత్రోక్తమార్గేణ వా భగవదారాధనం
కుర్వతోఽనధికారిణః దేవలకత్వ ప్రతిపాదనాత్.

తథా విష్వక్సేన సంహితాయాం:— నారదం ప్రతి విష్వ
క్సేనః "ఇదం తు తవ వక్ష్యామి గుహ్యాద్గుహ్యతమం మునే
యోఽసౌ నారాయణస్సాక్షాత్స హి విష్ణుశ ఉచ్యతే యో
ఽసౌ విష్ణుశ ఇత్యుక్తస్స వై నారాయణస్స్మృతః నైవ భే
దం విజానన్తి మునయస్తత్వదర్శినః 'ఇత్యారభ్య' కుర్యాత్పా
శాంకుశౌ వాఽపి చక్రశంఖౌ తథాపి వా ఆఖుం వాఽపి ఖగేంద్రం
వా తస్య వాహనమాచరేత్ నారాయణాంశకత్వాచ్చ వ్యాప్త
తత్వాన్మహామునే విశ్వస్తద్వాహనం ప్రోక్తం ఆఖుం వాఽపి స
మాచరేదితి తస్మాచ్ఛ్రియం చ దుర్గాం చ వాణీం విష్ణుశ

హ విధర్మ ఇత్యాదినా (స్వయూ,తేష్వితి) భగవతేతి ఏకాంతిత్వాసంభ
వాదిత్యర్థః. సూత్రాంతరోక్తేతి దోషవత్వముప్యుక్తం భవతి.

యమునితో పాటు రుద్రాది దేవతాంతరముల యారాధనమును జెప్పెడి సూత్రముల
వారికిపంచకాల పరాయణత్వ మెన్నటికి సంభవించదు. కాక సూత్రాంతరోక్త మా
ర్గము అనగా వైఖానసమార్గము చేతగాని పంచరాత్ర శాస్త్రమార్గము చేతగా
ని అనధికృతాధికారముతో భగవదారాధనము సేయువారలకు దేవలకత్వము గూడ
విధియింప బడినది

ఆశ్లే విష్వక్సేన సంహితయందు. నారదు నుద్దేశించి విష్వక్సేనుని వచనము. ఓ
నారదా! రహస్యములలో నత్యంతరహస్యమైన యీయంశము నీకు నే నుపదేశించుచు
న్నాను. శ్రుతులయందు నారాయణుడను పరాత్పరు డెవ్వడు చెప్పబడుచున్నాడో ఆ

మేవ చ స్వాతంత్ర్యేణార్చయేద్ధీమాన్ సర్వకార్యార్థసిద్ధయే
ఇతి తత్ర అంగిభావేన దేవానామర్చనం న నిషిధ్యతే స్వాతంత్ర్య
బుద్ధ్యా కుర్వన్నైవ బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజేదిత్యాదివచనైరంగ
త్వేన వినా స్వాతంత్ర్యేణాంగివ్యతిరిక్త దేవతాంతరారాధనవిధి
ప్రతిపాదక శాస్త్రనిష్ఠస్య పంచకాలపరాయణత్వాభావాదిదో
షసంభవాత్ — "యైరిష్టః పంచకాలజ్ఞైర్హరిరేకాంతిభిర్న
రైః నూనం తత్ర మతో దేవో యథా త్రైర్వాగుదీరిత ఇతి పర
మైకాంతిత్వాఽసంభవే పంచకాలపరాయణత్వాఽసంభవాత్

భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన సమానత్వేనేత్యాది హేతౌ ప్ర
మాణముపన్యస్యతి తథా విష్వక్సేనసంహితాయామితి. నారాయణాం

తడే విఘ్నేశుడు అనియు పిలువబడుచున్నాడు' విఘ్నేశుడని మనము వాడుకొనుచు
న్న ఏకదంతుడే నారాయణుడని చెప్పబడుచున్నాడు. వీరిలో పరస్పర మెట్టియంత
రములేదని తత్త్వవేత్తలగు మునులు తెలిసికొనుచున్నారు. అని యారంభించి అబింబ
మునకు పాశాంకుశములుగాని శంఖచక్రములుగాని ఆయుధములుగను, యెలుకనుగాని
పక్షిరాజునుగాని వాహనముగను చేయదగినది. నారాయణాంశసంభూతుడగుటచే ఓ మూ
షికేశ్వరా పక్షిరాజైనను యెలుకయైనను రెంటికి భేదములేదు' అనియు. కావున లక్ష్మిని
దుర్గను, వాణిని, విఘ్నేశుని ధీమంతుడగువాడు సర్వకార్యార్థసిద్ధినుద్దేశించి స్వాతంత్ర్య
ముగనే అర్చించదగినది. అనియు చెప్పబడినది. ఇచ్చట అంగభావమున దేవతాంతరము
లయారాధనము నిషేధింపబడలేదు. వాట్లయందు స్వతంత్రబుద్ధినుంచి యారాధించిన
యెడల మాత్రము బ్రాహ్మణుడు నరకమును పొందుచున్నాడు అను మొదలగు వచనము
లచే యంగభావమునగాక స్వతంత్రముగ సిద్ధాంగియగు భగవన్నారాయణుని వ్యతిరేకిం
చి దేవతాంతరములయొక్క ఆరాధనమును విధించెడి శాస్త్రములందు నిష్ఠులగువారెన్నటి
కిని పంచకాలపరాయణత్వము గలుగ నవకాశములేదు. మరియూ పంచకాలజ్ఞులును ఏకాం
తులునగు నరులచే హరియారాధింప బడుచున్నాడు. వారలయొక్క శాసనముల ప్రకా

(పంచకాలస్య) భగవదేకపరత్వాచ్చ పంచకాలస్యాఽచ్ఛిద్ర పంచకాలపరాయణత్వా చ్ఛ్రీమద్వైఖానస వ్యతిరిక్తానాం న సంభవతి.

కిం చ "యైరిష్టః పంచకాలజ్ఞైరిత్యనేన పంచకాలవ్యతిరిక్త కాలాంతరప్రతిపాదకశాస్త్రనిష్ఠానాంవ్యావృత్తిః ఏకాంతిభిర్నరైః, రిత్యనేన విప్రావైఖానసాఖ్యాయే తే భక్తాస్తత్త్వముచ్యతే ఏకాంతినస్సుసఖ్యాతా దేహాంతే నాఽన్యయాజిన ఇత్యాదిపౌష్కరసంహితావచనేన (వైఖానసపరత్వా) స్వాతంత్ర్యేణ దుర్గాది దేవతాంతర ప్రతిపాదకత్వాచ్చ పంచరాత్రవ్యావృత్తిః. నూనం తత్ర రమతే దేవ, ఇత్యనేన యత్ర వైఖానసావిప్రా యత్ర సన్తి

శకత్వాదిత్యాస్యనన్వితం. కుండలీకృతపంచ కాలస్యైవాధికమి వ భాతి.

రమభగవానుడా యారాధనయందు సుప్రీతుడై యున్నాడా. అనుటచే పరమైకాంతత్వముగల్గని యెడల పంచకాలపరాయణత్వము సంభవింపదు, పంచకాలజ్ఞులు భగవదేకపరులగుచున్నారు. పంచకాలముల కెల్లు అచ్ఛిద్ర పంచకాలపరాయణత్వము వైఖానసేతరులకెన్నడును సంభవింపదు. మరియు 'యైరిష్టః అనుశ్లోకమందలి పంచకాలపదముచే పంచకాల వ్యతిరిక్తకాలాంతర ప్రతిపాదకములగు శాస్త్రీయులవారికి వ్యావృత్తికల్పింపబడుచున్నది 'ఏకాంతి భిర్నరైః' అనుటచే "విప్రావైఖానసాఖ్యా" అనుపౌష్కరసంహితావచనముచే ఏకాంతిశబ్దము వైఖానసులను చెప్పుచున్నది. స్వాతంత్ర్యమున దుర్గాది దేవతాంతరములను ప్రతిపాదించుటచేసి పంచరాత్రశాస్త్రము వ్యావృత్తి జెందింపబడుచున్నది. "నూనం తత్ర రమతే దేవః" అనుటచే యత్ర వైఖానసావిప్రాః" అను శ్లోకమందలి యర్థము జ్ఞాపకపరుపబడుచున్నది. ఇట్టి వాక్యత్రయంబును పంచకాల పరాయణత్వము వైఖానసులయందే స్థిరపరచుచున్నది. మరియు 'ఓ భగవానుడా! పంచకాల విధి

గవాం గణాః యత్ర బిల్వాః పలాశాశ్చ తత్ర సన్నిహితో హరిః, ఇత్యస్యార్థో జ్ఞాపితః ఇతి వాక్యత్రయమపి వైఖానసపరత్వేనా ఽవగమ్యతే.

నను ‘బ్రహ్మ ‘పంచకాలవిధిజ్ఞానప్రాశస్త్యం భగవన్నిహాకథితం పంచ కే కాలా విధయశ్చాఽపి పంచ కే మహ్యం జిజ్ఞాసమానాయ కథయస్వ యథాతథం న చేద్రహస్యమత్యంతం యదహం పృష్టవానిహ ‘శ్రీ భగవాన్ ఆద్యం కర్మాఽభిగమనముపాదానం తతః పరం ఇజ్యా చ పశ్చాత్స్వాధ్యాయ స్తతో యోగః ప్రకీర్తితః పంచైతే విధయస్తేషాం కాలాః పంచైవ తే క్రమాత్ ‘కల్యాణాచరణాంతం యత్కర్మజాతం చతుర్ముఖ ఉద్ధానాదిక్రమాదేతదభిమానముదీరితం బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుద్ధ్యేత

(నన్వితి) ప్రత్యూషమిత్యాది శ్లోకార్థో విమర్శనీయః, తత్ర సర్వేషాం

జ్ఞానముయొక్క ప్రాశస్త్యమునీచే జెప్పబడినది. ఆకాలము లైదును యెవ్వి అందలి విధు లెయ్యవి. దీని నెరుంగగోరిన నాకై యింతలితత్త్వమును యథార్థముగ నాకుపదేశింపుము, ఇది నేను వినదగు రహస్యమున్న యెడల జిజ్ఞాసువునగు నాయందు ప్రేమాన్వితుడవై నాకుపదేశింపుము’ అనియడిగిన బ్రహ్మనుగూర్చి భగవానుడును ‘ఆద్యమగుకర్మ అభిగమనము, ఆతలయుపాదానము తరువాత ఇజ్యయు నంతట స్వాధ్యాయమును నావెనుక యోగంబునునిట్లు పంచకాలంబులును ఆయైదు కాలంబులందు నాచరించదగిన విధులును యథాక్రమముగ నెరుంగదగినవి, ఓ చతురాననా! ఉద్ధానాదిక్రమము ‘కల్యాణాచరణాంతంబగు కర్మజాతం బెద్దిగలదో అయ్యది యభిధానమనబడుచున్నది. శ్రీమన్నారాయణుని ధ్యానించుచు బ్రాహ్మముహూర్తమున నే నిద్రనుండి మేల్కొనవలయును. అట్లు లేచి శయనమం

ధ్యాత్వా [illegible] పరం ఉద్ధారమాసీత శరణే కీర్తయన్నా
మ వైష్ణవం క్రమేణ సృష్ట్వాతి తత్త్వాని దేహముత్పాద్య తత్త్వవిత్
న్యస్య దేహే షడంగాని మంత్రముచ్చార్య మానసం ఇత్యాది
నాఽభిగమనముపక్రమ్య. అంజనాలేపనస్రగ్వస్త్రాభూషణ
స్తథా అలక్తకరసాద్యైశ్చ తాంబూలైర్ముఖశోధనైః ఉపేతో
మంగళైరన్యైర్ద్రవ్యైరభిగమక్రియాం "ఇత్యభిగమనముక్త్వా" ఉ
పాదానాంతరం పూజాసాధనాని యథాతథం పుష్పాణి ఫలమూలా
ని వివిధాన్యోషధీరపి దధ్యాదీ చ హవిర్యోగ్యాం తండులాదిగుడాది
చ స్నానీయాని చ వస్త్రాణి స్వాదూని సలిలాని చ దర్భాన్
పర్ణాని [illegible] ధావను ఆహృత్య యాజ్ఞియాన్
[illegible] వేశయేత్ సీత్యోపాదానసమయ. మిత్థం
లేదను పూ[illegible] ఇత్యుపాదానముక్తం.

జేసినవాడై శ్రీవిష్ణునామ స్మరణము జేయుచు క్రమేణ తత్త్వములను దాని తత్త్వవేత్తయై
తత్త్వసంహారంబును సృష్టియు జేయునగు దేహమందు షడంగ న్యాసము జేసికొని మానస
ముగ మంత్రోచ్చారణము జేసి యనియభిగమనము నారంభించి, అంజనము ఆలేపనము స్ర
జము, భూషణము అలక్తకరసము మొదలగునవి, తాంబూలము, ముఖశోధనములు.
యింక నితరమంగళద్రవ్యములతో గూడుకొనినవాడై అభిగమనక్రియం జేయవలయు,
నని యభిగమనవిధిని జెప్పి. అవల యథాలబ్ధముగ పూజాసాధనములగు పుష్పములు
మూలములు ఫలములు వివిధములగు నోషధులు దధి మొదలగునవి హవిర్యోగ్యము
లగుతండులములు, గుడాదులు, స్నానీయములగు వస్త్రములు స్వాదులగు సలిలములు
సమిధలు, పర్ణములు మొదలగు వానిని దర్భోపపత్తిని దర్భలు శక్త్యుపపత్తిని
జూచియథోచితముగ సేకరించి యజ్ఞార్హములను దేవార్హములునగు సామగ్రిని పూ
జాస్థానమందు జేర్చవలయును. ఇట్లుపాదాన సమయము గడపి యావలపూజ

ప్రాప్తే మధ్యాహ్నసమయే స్నానం కుర్యాద్యథావిధి, ఇత్యా
రభ్య 'ఉక్త్వా కర్మాఖిలం మధ్యాహ్నసమయోచితం కృత్వా
యజేత దేవేశం హోమాంతం కమలాసన, ఇత్యాభ్యుక్త్వా ఇ
జ్యాదేస్సమయః ప్రోక్తః కమలాసన, ఇతి భగవద్యజనము
క్త్వా 'మంటపే వా విహారే నద్యాస్తీరే వాఽమర(మ)భూమిషు వి
విక్తే విపినే వాఽపి పర్వతే వా గృహేఽపి వా ఋచో యజూం
షి సామాని భిద్యమానాన్యనేకధా శాఖాభేదైస్సహస్రశ్శాఖా మే
కాయనసమాఖ్యాయాం ప్రియయా మయాఽధీయీత సుఖాసీనస్స
మాహితః, ఇతిస్వాధ్యాయముక్త్వా 'తతః పశ్చిమసంధ్యాయాం
ప్రాప్తాయాం తత్ర చోదితం జపహోమాదికం సర్వం కృత్వా
పరమపూరుషం అర్చయిత్వా యథాన్యాయ్యం యథాపూర్వమను
శేషతః భుక్త్వాన్నం విశ్య శయనే సముద్ధాయ మహానిశి ఆచ
మ్య ప్రయతో భూత్వా ధ్యాత్వా పరమపూరుషం యోగాఽ
సనే సమాసీనో యుంజీతాత్మానమాత్మనాయథోక్తేన ప్రకారే

కారంభించవలయును. అని యోగపానాను చెప్పబడినవి 'మధ్యాహ్న సమయము
ప్రాప్తించగా యథావిధిగ స్నానము చేయవలెను, అని యారంభించి మధ్యాహ్నసమ
యోచితమగు నిఖిలకర్మను పూర్తిగావించికొని దేవేశుని హోమాంతముగ కర్మ చేయారా
ధించవలెను అని చెప్పి 'ఇజ్యాగులకు ఓకమలాసనా! సమయము చెప్పబడినది. 'అనిభగ
వద్యజనమును చెప్పి' హరిమందిర మందుగాని నదీతీరమందుగాని అమరభూమియందు
గాని వివిక్తమగు విపినమందుగాని పర్వతమందుగాని గృహమందుగాని ఋగ్యజుస్సా
మభేదములచే బహువిధమగు శాఖలచేగూడిన ఏకాయనశాఖను సమాహితుడను సు
ఖాసీనుడనై యధ్యయనముచేయవలయు' నని స్వాధ్యాయమును జెప్పి 'యావల పశ్చిమ
సంధ్యాకాలము ప్రాప్తముకాగా తత్కాలోచితములగు జపహోమాదుల జేసి పూర్వము
వలె యథాన్యాయ్యముగ భగవదారాధనముజేసి భుజించి శయనించి యర్ధరాత్రమందు
మేల్కాంచి ఆచమనముజేసి ప్రయతుడై భగవానుని ధ్యానించి యోగాసనమందాసీనుడైసి

ణ యథాశక్తి చతుర్ముఖ సంహారక్రమమాశ్రిత్య తత్త్వాన్యాత్మ
ని సంహరేత్ ఆత్మానం చాఽపి హృత్పద్మే పరమాత్మని నిక్షిప్తే
సంహరేమద్ధియో యోగాత్స్వపం క్లేశాపహం వ్రజేత్.

ఏష కథితో బ్రహ్మన్ యోగః కాలస్తు పంచమః పంచై
తేసమయాః పంచ విధయస్తేషు దర్శితాః ఉక్తేష్వేతేషు కాలేషు
దర్శితైః కర్మభిర్నరః ఆరాధనం భగవతః కుర్వన్నైవాఽవసీద
తి,వర్షేషు ద్వాదశస్వేవం అనుతిష్ఠన్ సమాహితః,క్రియాకలాప
మఖిలం యాతిసాయుజ్యసంపదం, షట్సువర్షేషుసారూప్యంసా
మీప్యంత్రిషు నిశ్చితం, సాలోక్యం ఫలమేకస్మిన్వత్సరే నాఽత్ర
సంశయః ఇతి పాద్మే చర్యాపాదే త్రయోదశేఽధ్యాయే విచ్ఛే
దరహితత్వేన (పంచకాలానాం) ప్రతిపాదితత్వాత్తేషామవ్యచ్ఛి
ద్రపంచకాల పరాయణత్వం సంభవతీతి. చేత్ (సత్యం.) తథాస
త్. తత్రైవ, "ప్రత్యూషమర్ధరాత్రం చ ప్రాతస్సంధ్యం దినాని
చ పంచకాలా ఇమే ప్రోక్తాస్తతః కాలచతుష్టయే, ఏతేషు హీ

జీవాత్మను పరమాత్మనే గలుపవలెను యథోక్త ప్రకారముగ యథాశక్తిగనో చతుర్ముఖుడా!
సంహారక్రమము నాశ్రయించి తత్త్వముల నాత్మయందు సంహరించునది. ఆత్మను హృత్ప
ద్మతలవాసియగు పరమాత్మయందు సంహరించి యోగమునందిలేచి క్లేశాపహమగు స్వాప
మును బడయవలయును. ఇదియే పంచమమగు యోగకాలము. ఇవియే ఐదు కాలములును ఆ
కాలములందలి విధులును కొనవలెను. ఈ కాలములయందీయుక్త కర్మములజేసి భగవదా
రాధనము నాచరించు పురుషుడెన్నటికిని నాశమునొందడు. ఇట్లు క్రమముగ సమాహి
తుడై పండ్రెండు వత్సరములు యీక్రియాకలాపంబునంతయు నాచరించినవాడు సాయు
జ్యము నొందును ఆరువత్సరములలో సారూప్యము మూడువత్సరములలో సామీప్యము ఒక
వత్సరములో సాలోక్యము తప్పక గల్గును. ఇట్లు పాద్మమునందు చర్యాపాదమందు త్రయో
దశాధ్యాయంబున విచ్ఛేదరహితంబుగ పంచకాలములు చెప్పబడుటచే అవిచ్ఛిన్నంబుగ
ను పంచకాల పరాయణత్వము కలుగునని ప్రశ్నించినచో కలుగదని చెప్పవలెను
అచ్చటనే "ప్రత్యూషము, అర్ధరాత్రము, ప్రాతఃకాలము, మధ్యందినము, నడుమనివి నాల్గు

నాః ప్రత్యూషం విజ్ఞేయాశ్చత్వారోనన ఇత్యభిగమనాదీనా మేక రూపేణవినా న్యూనాతిరిక్త కాలత్వే నోక్తత్వాత్.

"కాలమధ్యం దినచ్ఛిద్రం పంచకాలపరాయణై" రిత్యాగమ సిద్ధాన్తే "సాన్తరాలమనుష్ఠానం పంచకాలోదితం త" థేతి తంత్రసిద్ధాన్తే చ ఛిద్రపంచకాల పరత్వేనోక్తత్వాత్ కాలచతుష్టయప్రతిపాదనేన నియతపంచకాల పరాయణత్వా ఽభావాత్.

ద్వాదశవర్ష మారభ్య ఏకవర్షపర్యంతం పరిమిత పంచ కాలపరత్వేనోక్తత్వాత్ ద్వాదశవర్షా దూర్ధ్వం పంచకాలప రత్వాభావాత్.

పంచమ్యంతానాం హేతూనాం అభ్యుక్త వాక్యప్రకరణాన్తస్థిత సిద్ధాన్తే సమస్యయో బోధ్యః. శిష్టం స్పష్టం (ద్వాదశవర్షమారభ్యేతి) తద్వచన స్యార్థవాదపరత్వే సంగతిర్న్యాయ్యాస్యాత్, యాగకాలః స్వార్థరాత్రిత్వే స్వాధ్యాయకాలాద్విచ్ఛేదశ్శంక్యతే ఇతి యాగకాలస్య వ్యవహితత్వాదిత్యుక్తిః.

కాలములు చెప్పబడినవి ప్రత్యూషముజేరక మూడుకాలములును విహితములైనవి అనువచనములచే అభిగమనాదులేకరూపముగ గాక న్యూనాతిరేక సంఖ్యగ జెప్పబడుటచే అచ్ఛిద్రపంచకాలత్వము వారలకు నియతముకాదు. మరియు కాలమధ్యము దినఛిద్రముపంచకాలపరాయణులచే యాచరింపదగినదై పంచకాలోదిత విధానము సాంతరాలముగ ననుష్ఠింపగూడును' అను నాగమసిద్ధాన్త తంత్రసిద్ధాన్త వచనములచే కాలచతుష్టయప్రతిపాదక వచనములచేతను పైయంశమే స్థిరమగుచున్నది. మరియు ద్వాదశవర్షమారంభించి ఏకవర్షపర్యంతము పరిమితపంచకాలపరత్వముగ జెప్పబడుటచే అంతకుపైన పంచకాల పరత్వముచెప్పకపోవుట న్యూనముగును.

తథా, మార్కండేయః ‘మహానిశా తు విజ్ఞేయా రాత్రేర్మ
ధ్యద్విప్రహరయోః? తస్యాం స్నానం న కుర్వీత సర్వ్యగాచమ
నం తథేతి, ‘యామద్వయం శయానస్తు బ్రహ్మభూయాయ కల్ప
తే’ ఇతి చ ధర్మశాస్త్రోక్త నిద్రాకాలే యోగస్యాఽయుక్తత్వా
త్, యోగకాలస్య వ్యవహితత్వాత్, తత్రాఽపి ఛిద్రపాంచ
కాలికత్వాత్

కాలచతుష్టయేఽభిగమనాదేర్వ్యస్య లోపసంభవా దనియ
మితచ్ఛిద్ర పంచకాలపరస్య పాంచకాలికస్య పరాయణశబ్ద
(భిలాప) సంభవాత్

తథా ధర్మశాస్త్రేషు ప్రాతరారభ్య సాయం కాలపర్యన్తానా
మేవ (కాలానాం) ఆచరణకాలత్వేన ప్రతిపాదితత్వాత్ (యు
థా) ‘క్లిశ్యన్తీహ సుషుప్తానామిన్ద్రియాణి వ్రజన్తి చ అంగాని
సమతాం యాంతి ఉత్తమాన్యధమైస్సహ’ “అత్యన్తమలినః కా

(ఇట్లే మార్కండేయుడు) ద్వితీయయామాంతమందు రాత్రిమధ్యముమహానిశయ
నబడును. అప్పుడు స్నానము ఆచమనము జేయరాదు యామద్వయము నిదురించిన వా
డు బ్రహ్మభూయమునందును అనుధర్మశాస్త్రోక్త నిద్రాకాలమందుయోగముజేయరాదు
యోగకాలము వ్యవహితమై యుండుటచేగూడ నచ్చటనైనను అఛిద్రపంచకాలత్వ
ములేను మరియు కాలచతుష్టయ పక్షమందు అభిగమనాదులందొకటి లోపించగా
అనియమిత ఛిద్రపంచకాలపరునకు పాంచకాలిక శబ్దవ్యవహారముండదు. ధర్మశాస్త్ర
ములందును ఉదయాది సాయంసమయ పర్యంతమే కర్మానుష్ఠానకాలముగ చెప్పబడినది.
నిద్రించినవాని యింద్రియము క్లేశమునంద్రెగించును ఉత్తమాంగము లధమాంగములతో

యో నవచ్ఛిద్రసమన్వితః, స్రవత్యేవ దివారాత్రం ప్రాతస్స్నానం విశోధనం” “అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాదికం చన, స్నాత్వాఽధికారీ భవతి దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణీతి స్నానాత్పూర్వాం తత్త్వసృష్టేరయుక్తత్వాత్.

ప్రేతప్రాయస్య సంహృతతత్త్వస్య స్వాపయోగ్యతాఽసంభవాత్.

‘అబ్భక్షో వాయుభక్షః’ ఇత్యాది శబ్దావదవధారణ గర్భస్య పాంచకాలిక (పంచకాల) శబ్దస్య...అనియమిత పరిమిత పాంచకాలికేషు పాంచరాత్రికేషు సంభవయోగ్యతాభావాచ్చానియత పరిమిత విషమచ్ఛిద్ర పాంచకాలికాః పంచరాత్రిణో—నియతాచ్ఛిద్ర పంచకాలపరాయణో వైఖానసో ఇతి (చ) సిద్ధం —

సమర్థ్యమునందును అత్యంతమలినంబును నవచ్ఛిద్ర సమన్వితంబునగు కాయము దివారాత్రిము స్రవించును గావప్రాతస్స్నానము విశోధనమగును స్నానముజేయక జపహోమాదులజేయరాదు, స్నానముజేసియే దైవపితృకర్మలం దధికారియగుచున్నాడు అనువచనములచే స్నానాత్పూర్వము తత్త్వసృష్టిజేయుట అయుక్తమై యున్నది. మరియు తత్త్వముల సంహరించిన ప్రేతసమునకు స్వాపీయోగ్యతయు సంభవింపదు. మరియు అబ్భక్షః వాయుభక్షః అనుశబ్దములవలె అవధారణగర్భమగు పాంచకాలిక శబ్దమునకు అనియమిత పరిమిత పాంచకాలికులగు పంచరాత్రులయందు ప్రవృత్తి యోగ్యతలేదు గావున పంచరాత్రులు అనియత పరిమిత విషమచ్ఛిద్రపాంచకాలికులను వైఖానసులు నియమిత అచ్ఛిద్రపంచకాల పరాయణులు నను నంశము సిద్ధించుచున్నది.

నన్వియం ప్రౌఢివాదమాత్రపర్యవసాయినీ వాచోయుక్తిరాచార్యస్య - యద్విశిష్టపరమధర్మశాస్త్రేషు భగవచ్ఛాస్త్రసంహితాసు చ పాంచరాత్రిణాం పాంచకాలికత్వస్య పంచరాత్రశాస్త్రస్య పంచకాలనిరూపకత్వస్య చోక్తత్వాత్ తథా హి,

సాత్త్వద్భగవన్ముఖోద్గతతయా రత్నత్రయమితి ప్రసిద్ధేషు జయాఖ్య సంహితాయాం;— 'నారదః ఏకో హి శ్రూయతే దేవ కాలో లోకేన చాపరః, పంచకాలాస్త్వయోద్దిష్టాః కిమేతన్మేఽత్ర సంశయః; శ్రీభగవానువాచ "ఏకస్యైవ హి కాలస్యావాసరీయస్య నారద, ఆప్రభాతంనిశాన్తం వై పంచధా పరికల్పనా పృథక్కర్మవశాత్కార్యాన కాలాబహవస్స్మృతాః, నారదః, "ఏకకాలాశ్రితానాంచకర్మణాం లక్షణం వద. పరిజ్ఞాతైస్తు యైస్సద్యః కృతకృత్యో భవామ్యహం భగవానువాచ, బ్రాహ్మన్ముహూర్తాదారభ్య ప్రాగంశం విప్రవాసరే, జపధ్యానార్చనస్తోత్రైః కర్మవాక్చిత్తసంయుతైః. అభిగచ్ఛేజ్జగద్యోనిం తచ్చాభిగమనం స్మృతం, తతః పుష్పఫలాదీనాముత్థాయార్జనమాచరేత్, భగవద్యాగనిష్పత్తికారణం ప్రహరః పరం తదుపాదానసంజ్ఞం వై కర్మకాలపదాశ్రితం తతోఽష్టాంగేన యోగేన పూజయేత్పరమేశ్వరం సాధికం ప్రహరం విప్ర ఇజ్యాకాలస్తు సంస్మృతః శ్రవణం చింతనం వ్యాఖ్యా తపః పాఠసమన్వితా, స్వాధ్యాయసంజ్ఞం తద్విద్ధి కాలాంశం మునిపుంగవ, దినావసానే సంప్రాప్తే పూజాం కృత్వా సమభ్యసేత్, యోగం నిశావసానే చ విశ్రమైరన్తరీకృతం, పంచమో యోగసంజ్ఞోఽసౌ కాలాంశో బ్రహ్మసిద్ధిదః, " ఇతి,

తథా రామానుజాచార్యవ్యవహితశిష్యైరర్వాంగివం శేశ్వరైశ్శ్రీరంగనారాయణాచార్యైర్బ్రాహ్మముహూర్తప్రభృతి దినచర్యాం ప్రపంచయద్భిహర్హరిసంకీర్తన సంసారనిర్వేద సాత్త్వికధృత్యాలంబన, సమనన్తరకాలవిహితాధ్యవసాయపర్యన్తముక్త్వాఅనంతరముచ్యతే, ఇత ఊర్ధ్వమహం తావద్యావజ్జీవం శ్రియఃశ్రియః పదయోరర్చనం కరుం యత

మాన స్సమాహితః అభిగచ్ఛేత్ హరిః ప్రాతః పశ్చాద్ద్రవ్యాణి చార్జ
యేత్ అర్చయంశ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జపన్నపి ధ్యాయన్న
పి పరందేవం కాలేష్వాక్తేషు పంచసు వర్తమానస్సదా హ్యేవం పాంచ
కాలికవర్త్మనా స్వార్జితైర్గంధ పుష్పాద్యైశ్చ భోగైశ్శక్త్యనురూపతః ఆరాధ
యేత్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరా" నితి.

తత్ర వేంకటనాథవేదాంతదేశికాచార్యైః 'ఏవం దినచర్యామ
ర్యాదాయాం స్థితాయాం కేషాంచిత్త్రికాలార్చనాదివిధానాని విష్వ
యనోపరాగ జన్మత్రయద్వాదశీపర్వశ్రవణాదివైశేషికార్చనాన్యపి య
థాబలం తదంతః పాతేన నేతవ్యాని అశక్తమధికృత్యైవ సమాహృ
త్యానుష్ఠానం క్వచిద్విధీయతే సచ్ఛిద్రపంచకాలతా చ తావన్మాత్ర
యోగ్యస్యైవ, అన్యార్థకర్మాంతరితత్వం సచ్ఛిద్రత్వం ద్వాదశాక్షరత
త్త్వజ్ఞశ్చతుర్వ్యూహవిభాగవిత్, అచ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞస్స వై భాగవ
తోత్తమః, ఇతి శాండిల్యవచనమపి తథైవ ఏవం ద్వాదశాక్షరోపా
దానమపి వ్యాపకాంతరోపలక్షణం ఇత్యాది.

ఏవం చతుర్విధపంచరాత్రనిష్ఠానాం తత్రాపి యత్కించిద్వ్యాప
క మంత్రప్రధానానాం సర్వేషామపి భగవదేకాంతినాం యథాయథం
ప్రాచీనపరిగృహీతవైకల్పికమర్యాదాభేదైః పాంచకాలికధర్మః ప్రాప్నోతి.
తత్ర యే స్వాధికారానురూపం ప్రపత్తిమేవ కేవలమవ్యవహితాముపవ
ర్గసాధనమవలంబన్తే తైరయం పంచకాలక్రమః కిం త్యాజ్యః పరిగ్రా
హ్యో వేతి విచారం ప్రస్తుత్య ప్రపత్తిప్రకరణేషు తదంగత్వేన తదు
పదేశాభావాద్విలంబాఽక్షమస్యాధికారిణః జాతనిర్వేదక ప్రతిపూర్ణా
పవర్గకాలక్షేపాఽక్షమత్వాత్ — తదేకదేశభూత యోగశక్త్యా చ తస్యై
వోపాయత్వస్వీకారప్రాప్తేః యథాశక్తి వర్ణాశ్రమానుష్ఠానరూపస్య భ
గవత్ప్రీణనస్య తదాజ్ఞానుపాలనస్య కర్తవ్యత్వేపి వ్యాసదక్షాదిధర్మశా
స్త్రోపదిష్టకాలవిభాగపూర్వకదినచర్యాద్వారాఽపి సిద్ధేః అన్యథా క

ర్మాణాం పరస్పరోపరోధప్రసంగాచ్చ పరిత్యాజ్య ఇతి పూర్వపక్షముత్థా
ప్య సోపపత్తికం పరిగ్రాహ్యత్వమేవ రాద్ధాన్తితం.

సత్యం:— అప్రస్తుతమేవాచార్యైస్తేషాం పంచరాత్రిణాం పాంచ
కాలికత్వం తద్ధి భగవచ్ఛాస్త్రత్వావిశేషాత్ప్రముపాహితం చ పంచరా
త్రం శాస్త్రం కిం తు శాస్త్రోదితం పంచకాలస్వరూపం తావద్విశోధితం
న తావతా కాఽప్యనుపపన్నతా చోద్యస్య 'ద్వాదశాష్టకోత్తవైష్ణ ఇత్యాది
శ్లోకో హ్యత్రవిచారే విషయః యోఽయం శ్రుతి మహాభారతే వై
ష్ణవధర్మశాస్త్రే ఆశ్వమేధిక పర్వణి పఠ్యతే. శ్లోకోఽయం పాంచకాలికే
షు వ్యవస్థాపితం తరతమభావం నిర్వక్తీతి మన్యతే ఆచార్యః యథా అ
చ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞాః కేచిత్కేచిచ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞాః విద్యేరన్నితి ఛిద్ర
త్వం చ సాయం సమయస్య కేనాఽపి కర్మణా అనాక్రాన్తత్వం.

కిం చ దూషణాన్తరం యోగకాలకల్పనే సముత్ప్రేక్షితం యథో
క్తం పంచరాత్రే శ్రీవిష్ణుతిలకే:— ప్రాతస్సంధ్యాభిగమనముపాదానం
తతః పరం తృతీయమిజ్యాచరణం స్వాధ్యాయాచరణం తతః యోగః
పంచతమే కాలే పాంచకాలికవర్మనాం ఇత్యారభ్య 'అనుయాగోక్త
విధినా కారయేద్రాత్రిభోజనం, పాదౌ ప్రక్షాల్య పాణీ చ కృతాచా
మః ప్రసన్నధీః వివిక్తదేశమాసాద్య బ్రుస్యాం వా మృగచర్మణి పవిత్రం
కరయోర్ధృత్వా ప్రాణాయామం సమాచరేత్. సంహృత్య సర్వతత్త్వా
ని అనతిక్రమ్య తంవిధిం పరమాత్మని యుంజీత ప్రతిరాత్రం మహామతిః,
అజ్ఞాతయోగమార్గశ్చేచ్ఛయితశ్శయనే తతః ఉద్ధాయ చ మహాని
శాయాం పాదపాణీ విశోధ్య చ పవిత్రపాణిరాచాన్తశ్శుచిదేశం సమాశ్రి
తః, ఆసీన ఆసనే శుక్లే మంత్రయోగం సమాచరేత్ భగవన్తం హృది
ధ్యాయేద్యావద్బ్రాహ్మముహూర్తకం ఇత్యాది తృతీయేఽధ్యాయే—

తథా శ్రీమతి సాత్వతే:— యథాశక్తి జపం కుర్యాదాసాద్య
శయనం తతః సమాధాయ బహిర్దేవం నిరాలంబపదే స్థితం అప్రమ

త్తేన వై తావదనిరుద్ధేన తేజసా, సహ తేనైవ వై నిద్రా యావత్సత్యే
తి సాంప్రతం, సముత్థ యార్ధరాత్రే తు జితనిద్రో జితశ్రమః, కమండ
లుస్థితేనైవ సమాచమ్య తు వారిణా గురుం దేవం నమస్కృత్య హ్యు
పవిశ్యాఽజినాఽసనే, న్యాసం మంత్రచతుష్కేణ కుర్యాత్సంహారల
క్షణం. ఇత్యారభ్య యోగప్రకారముక్త్వా ‹యదా సంవేద్య నిర్ముక్తే
సమాధౌ లభ్యతే స్థితిం, అభ్యాసాద్భగవద్యోగీ బ్రహ్మ సంపద్యతే
తిగా తత్ర శ్రమజయం కుర్యాత్ త్యక్త్వా ధ్యానాఽసనే క్రమాత్ స
మాప్తే శయనస్థశ్చ కాలం రాత్రిక్షయావధి, ఇత్యంతం షష్ఠపరిచ్ఛేదే.

తథా శ్రీమతి శ్రీప్రశ్నే:— ‹అనుయాగాదికం సర్వం కృత్వా
బ్రాహ్మణ పుంగవః, శుద్ధాయాం తు స్వశయ్యాయాం ధ్యాయన్నా
రాయణం విభుం, శయీత యది సేవేత సాధ్వ్యా స్వస్య స్త్రియా
సహ, శయ్యాం తతో గురుస్స్నాత్వా శుద్ధవస్త్రాదికం ధర్మ భజేద
న్యం తు శయనం పూర్వవద్వైష్ణవః పుమాన్ మహానిశి సముత్థాయ
యోగకాలే ప్రసన్నధీః. పాదశుద్ధ్యాదికం కృత్వా త్వాచమ్య చ య
థావిధి. బ్రుస్యాధ్యాసనమాసీనో యోగపర్యంక మారుహన్ ప్రాణా
యామేన పురుషం శంఖచక్రగదాధరం పీతాంబరం శ్వేతవర్ణం వనమా
లావిభూషితం వాసుదేవం పరం ధ్యాయన్ యోగం కృత్వా విచక్ష
ణః, సంహారక్రమమాశ్రిత్య తత్త్వాన్యాత్మని సంహరేత్, హృది స్థితే
వాసుదేవే స్వాత్మానమపి యోజయేత్ కంచిత్కాలం తథాధ్యాత్వా
సృజేద్దేహం తమాత్మనః శనైర్యోగాసనమపి త్యక్త్వా గురురతంద్రి
తః. భజేత్స్వశయనం దేవి సర్వక్లేశాపహం శుచి, ఇత్థం చ కథితో దేవి
యోగకాలశ్చ పంచమః, ఏవం కుర్వన్ యావదాయుర్హరే స్సాయు
జ్యతామియాత్, ఇత్యాదిసప్తదశేఽధ్యాయే.

తథా శ్రీమతి లక్ష్మీతంత్రే :— "అతః పరం సమాచారం ప్రో
చ్యమానం నిబోధమే, ఇత్యారభ్య యోగప్రకారంచోక్త్వా 'సిత్త్వేవం
ప్రథమం యామం జపయోగాదినా సుధీః, యోగస్థ ఏవ తద్ద్విరస్తతో

యామద్వయం స్వపేత్ ఉత్థాయాఽపరరాత్రే తు పూర్వోక్తమనుసంచరేత్ ఇతి వ్యామిశ్రకృత్యం తత్ ప్రోక్తం తే మధుసూదన అచ్ఛిద్రాన్ పంచకాలాంస్తు భగవత్కర్మణా నయే, దిత్యాది అష్టావింశేఽధ్యాయే.

శౌనకవ్యాసబోధాయనాది ధర్మశాస్త్రానుశిష్ట విలక్షణధర్మబోధకత్వస్య భగవచ్ఛాస్త్రాణామనుమతత్వేపి తద్విరుద్ధార్థ వ్యవస్థాపనం విపరీతమన్యత ఆచార్యః 'మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిస్సా న శస్యతే' ఇత్యాది తు సర్వైరస్మిన్నేవార్థే ప్రమాణతయా పరిగృహ్యతే. ఈదృశ్యైవ అనియతత్వపరిమితత్వాదిషు పంచకాలవిధౌ సముద్భావితదూషణాన్తరేషు సమున్నేయా గతిః.

అనియతత్వం చ యథా 'స్వాధ్యాయయోగయోరాహ్నికానుయోగాత్పూర్వమేవ కేషుచిత్సంహితావిశేషేషు సమాహృత్యోపదేశః. స చ సంగృహీతో యథా నారాయణమునిభిః, 'పునః ప్రణమ్య దేవేశమహ్నో భాగే తుకీయకే, ద్విషడష్టషడర్ణాది మంత్రేషు స్వనుసంహితం, విశేషేణ జపేన్మంత్రమష్టోత్తరసహస్రకం, అష్టోత్తరశతం వాఽపి యథాశక్తి దశావరం గుర్వాదీంశ్చ నమస్కృత్య బీజశక్త్యాదికం తథా మంత్రనాథం ప్రణమ్యేశం ప్రహ్వస్సపరివారకం, తత్రార్ఘ్యాదిభిరభ్యర్చ్య రక్షాం కృత్వాస్త్రనాయకైః. పునః పునః ప్రణమ్యాఽథ హోమాద్యం సంవిధాయ చ అనుయాగం తతః కృత్వా కృతకృత్యో భవేన్నరః, ఇతి. అయమేవ క్రమో విస్తరేణోత్తరైస్త్రిభిర్వాంగివంశేశ్వరైః. ప్రాప్తమహ్నశ్చతుర్థాంశం స్వాధ్యాయార్థముదీరితం విజ్ఞాప్య పన్నవే తస్మిన్ లబ్ధానుజ్ఞస్తతోఽపి చ బాహ్యార్థాదభిలాషైస్తస్సమాహృత్యేంద్రియైస్సహ, జపన్నష్టాక్షరం మంత్రం ప్రాణాయామపురస్సరం, ప్రయతః పరయా భక్త్యా పూర్వమేవ సమాహితః. కరాంగులిశరీరేషు న్యాసాన్ కృత్వా యథోదితాన్ గురుం మంత్రమృషిం ఛందో దేవతాంశ్చ యథాక్రమం, శక్తిం బీజం చ శిరసా ప్రణమేద్దేవమాదితః. ఇదం గురుభ్యః పూర్వేభ్యః క్రియతే శిరసా నమః, మంత్రజ్ఞానప్రదాతృభ్యస్తద్గురుభ్యోఽపి సాంప్రతం, నమస్తే మంత్రరాజాయ

త్వాం మయా త్వయి నిక్షిప్తం విశ్వస్తేనార్థికల్పక, ఆగతాయ యథా
కాలం సర్వం మే దాతుమర్హసి, ఇతి విజ్ఞాప్య పురతో దండవత్ప్రణి
పత్య చ, హోమం పితృక్రియాం పశ్చాదనుయాగాదికం చ యత్, స
ర్వమావేద్య తేనైవ నియుక్తస్తచ్చికీర్షయా, వీక్షమాణస్తమేవైదం
చక్షుషా స్నిగ్ధపక్ష్మణా, మూర్ధ్ని న్యస్తాంజలిపుటో నిష్క్రమ్య శనై
శ్శనైః, బద్ధ్వా కవాటయుగళం రక్షాం కృత్వా ప్రణమ్య చ హోమా
ద్యమనుయాగాన్తం వైధం కర్మ సమాచరే" దితి. ఏవమష్టాంగయజన
మధ్యే స్వాధ్యాయయోగయోస్సమాహృతోర్వ్యపదేశాత్ తత్తద్దేశకాలా
వస్థాభేదేన యథాక్రమానుష్ఠానాశక్తౌ విధ్యాదేరపి యథోచితకాలా
న్తరే సమాహరణం చ సూచ్యతే.

కిం చ వైఖానసానామేవ కాలవిభాగో వైఖానససూత్రే శాస్త్రే
చ ప్రతిపాద్యత ఇతి నైసర్గికపంచకాల పరత్వమేషామితి నీరజస్కః పం
థా ఇత్యలం.

అథ ప్రసంగాద్భగవచ్ఛాస్త్రనిష్ఠాత్మనాం మత్యన్తం విలక్షణో
యం కాలవిభాగస్సంక్షేపేణ వైఖానసశాస్త్రోక్త ఉపదిశ్యతే వాసాధికా
రే భగవతా భృగుణా యథా, ప్రాతః కాలేఽభిగమన ముపాదానం
తతః పరం, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యాయం చాఽపరాహ్ణకే
యోగం సాయాహ్న కాలే తు పంచకాలా ఉదాహృతా ఇత్యాది
ఏకస్మిన్నహోరాత్రే కాలపంచక విభాగేన అభిగమనోపాదానేజ్యా
స్వాధ్యాయయోగరూపభగవత్సేవనం స్వవర్ణాశ్రమజాతినిమిత్తాది నియ
తధర్మసచివం భగవత్కర్మనిష్ఠానాం సర్వేషాం సమానం తత్తత్సంహి
తాభేదేషు చోదనాఖ్యావిశేషేఽపి సూత్రభేదేన సమానచోదనాఖ్యాచ
త్వారింశత్సంస్కారాదివల్లేశతో భిన్నరూపం ప్రతిపాద్యతే. జాగరేత్ప్రా
తరాదిభగవదనుసంధానం ధర్మశాస్త్రేషు పఠ్యతే. యథా ధ్యాయన్నా
రాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు. బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి న చే
హాజాయతే పునః, శయనాఽసనయానాదావాసక్తశ్చాఽపి బోధనేహ్యా

ద్గతం న త్యజేద్ధ్యానమానన్దఫలదం హి యత్" "ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రా
ణి విచార్య చ పునః పునః ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయ
ణస్సదా "తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోముఖైః, తత్త్వ
మేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః పరః" ఇత్యాది తథా భగవదను
సంధానవిచ్ఛేదోఽపి పురుషార్థహానిత్వేన స్మర్యతే యథాః— యన్ము
హూర్తం క్షణం వాఽపి వాసుదేవో న చింత్యతే, సా హానిస్తన్మహ
చ్ఛిద్రం సా భ్రాన్తిస్సా చ విక్రియా ఇతి పురుషార్థహానిః కామక్రోధా
ద్యరీణామవకాశః, అనాత్మాదిష్వాత్మబుద్ధిహేతురస్వాభావిక సుఖదుః
ఖకారణం చేత్యర్థః. తథా ఏకస్మిన్నప్యతిక్రాన్తే ముహూర్తే ధ్యానవర్జి
తే దస్యుభిర్ముషితే నైవ యుక్తమాక్రందితుం భృశం, ఇత్యాది భిన్న
వృత్తీనామన్యపరాణామపి వ్యాప్యతేనాఽపి మనసా విష్ణుస్స్వ్యోఽన్తరా
న్తరామేధాబద్ధో భ్రామ్యమాణో ఘాసంగ్రాసంకరోతిగౌః. ఇత్యాదిభిర్య
థావసరం క్షుత్ప్రతీకారకర్మసమాధినా తావన్మాత్రప్రయోజనత్వేన భ
గవత్సేవనం స్మర్యతే తదిహ సిద్ధోపాయస్యోపాయం సాధయతశ్చ భగ
వత్కైంకర్యమరోగస్య ఆరోగ్యార్థినశ్చక్షీరాస్వాదనవత్స్వయం ప్రయో
జనమేవ ప్రకృతమనుసరామః— అత్రాయం సంగ్రహః.

అభిగమనం.

పూర్వమేవ యథాకాలం నిద్రాం శాన్త్యై సమావిశేత్ యా
మిన్యాః పశ్చిమే యామే త్యక్తనిద్రాః సమాహితః, యామద్వయం శయా
నస్తు బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే. యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి
దుఃఖహా ఇత్యుక్తవిధయా విద్వాన్ స్వాపం క్లేశాపహం వ్రజేత్,
యే తు నిశ్ఛిద్రయోగార్థం రాత్రిం కృత్స్నాం చ జాగ్రతి. తేషాం
త్రైంద్రియకం క్షోభం స్వాపకాలసముద్భవం స విశ్రమానపేక్షస్య
యోగకాష్ఠాం గతస్య చ పూర్ణారోగ్యస్య విదుషో విషయః పరికీర్తి
తః. ఆవేశ్య పురుషే శక్తిం తామాః శ్రీశ్చైవ కేవలం, నిత్యా
దివిషయా సర్వం శాస్త్రం తస్మిన్ ప్రవర్తతే అతశ్శరీరముదితం ధర్మసా

ధనమాదిమం బ్రహ్మస్మృత్వాయుషో వేదమథర్వణాం ఇతి ప్రవృత్తభేష
జ్యశాస్త్రే వ్యక్తం నిగద్యతే బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్తిష్ఠేత్ జీర్ణాజీర్ణం
వివేచయేత్ అజీర్ణే పునరాసంధ్యాగమాత్స్వాపో విధీయతే తస్మాత్సి
ద్ధేషు మర్త్యేషు యత్రాప్యైకతరోఽనాదితౌ నిద్రాప్రబోధావుత్సర్గాద్గీతా
నూక్తౌ వ్యవస్థయా తతోఽపనీతో నిద్రాయాస్సత్త్వస్థః ప్రతిపన్నధీః హ
రిర్హరిర్హరిరితి భూయస్సంకీర్తయేద్ధరిం ఉత్తిష్ఠంశ్చింతయహరిం వ్రజం
శ్చింతయ కేశవం భుంజంశ్చింతయ గోవిందం స్వపంశ్చింతయ మాధవం
బ్రహ్మాణమింద్రం రుద్రం చ యమం వరుణమేవ చ ప్రసహ్యాహరతే య
స్మాత్తస్మాద్ధరిరితీర్యతే పాపం చ తద్విపాకోత్థమనిష్టమఖిలం తథా
హరత్యాశ్రితజంతూనాం తస్మాద్ధరిరితీర్యతే నిద్రాన్తాచమనం కుర్యాదు
ద్ధాయామన్త్రికం ద్విజః దక్షిణశ్రవణస్పర్శరూపం వా తత్సమాచరేత్
సమ్యగాచమనాశక్తావభావే సలిలస్య చ శాస్త్రోక్తేషు నిమిత్తేషు దక్షి
ణం శ్రవణం స్పృశేత్ తతః ప్రసన్నయా బుద్ధ్యా కాలస్య పరివర్తనం,
విచింత్య బహుశో విద్వాన్నిర్వేదం పరమాప్నుయాత్ నిర్వేద ఉక్తో
సితోఽయమపి ప్రాగేకథోచితః యథా ప్రథమతో విద్వాన్ విరక్ష్యే
త్యాదికం స్మరన్ గురూపసదనాత్పూర్వం నిర్వేద్యాదిని శాసనాత్ సం
బంధేన ప్రకృత్యా హి విచిత్రపరిణామయా సంభావ్యమానవిషయసం
గదోషానుత్తయే తత్తత్కాలేషు నిర్వేదస్సదాఽభ్యస్యస్తథా స్మృ
తిః జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనం ఇత్యమానిత్వాదిగుణ
మధ్యే గీతాసు గీయతే తతో విరుద్ధావసానానవసాదవశాద్గతాత్. భా
వికైంకర్యనివృత్తిప్రతిబంధోపశాంతయే, సాత్త్వికీం ధృతిమాలంబ్య ని
ర్వేదం ధ్యానయోజనం గతే జలే సేతుబంధో నార్థాయేతి విచింత
యేత్ ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః యో
గేనాఽవ్యభిచారిణ్యా ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ ఇతి గీతం భగవతా సా
త్త్వికీ స్సంగ్రాహ్యా ధృతేః— తతో జపేయం జుహుయామర్చయే
యమధోక్షజం ధ్యాయేయం సకలం తద్వన్నిష్కలం పురుషం పర
ఇతి నిశ్చిత్య భగవద్భక్తిప్రతిభటాయితం కర్మజాతం దృఢబలం నివివర్తం

యిష్యభక్షవేత్. తదర్చనాపి సాధని కర్మాణి ప్రోక్తనాని మే, విశాలాక్షి
లోకబంధుస్స పిదధ్యాన్మయి సర్వ్రతిం, ఇతి సంప్రార్థ్య శరణం యా
యాత్తం పరమేశ్వరం తత ఉత్థాయ శయనాద్వామం పాదం న్యసేద్భు
వి ఆరాధయితుమాత్మేశం తద్దాస్యాయ త్తజీవనః, త్రిజోస్త్రైవిక్రమం రూ
పం ధ్యాత్వా కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ తతస్స్నానీయసంభారాన్సమా
హృత్య బహిర్గృహాత్ ఏకాగమనస్యన్నధ్యానం పాణిం సంతాడ్య పా
ణినా కేశవం మనసా ధ్యాయేత్స హి సర్వప్రకాశకః, క ఇతి బ్రహ్మ
ణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినాం ఆవాం తవాంగే సంభూతౌ తస్మా
త్కేశవనామవాన్, యదాదిత్యగతం తేజ ఇత్యాద్యుక్తాంశవస్సృ
తా కేశాస్సమభిధీయన్తే తద్వత్త్వాత్కేశవో హరిః ద్విత్రిషు మాత్రిప్రి
మితామతి కక్షిమ్యభువం గృహాత్ శుద్ధే దేశే వినిక్షిప్తస్నానోపకరణ
స్తతః, స్నాతా నిర్దిష్టం తత్కాల ప్రచ్చోచం శాస్త్రోపపాదితం దేశం
కాలం తథా జ్ఞానం దివ్యం ద్రవ్యం ప్రయోజనం, ఉపపత్తిమవస్థాం చ
జ్ఞాత్వా శౌచం సమాచరేత్ శౌచం కృత్వా తు విధివదాచమ్య ప్రయ
తశ్శుచిః ఉక్తైరర్కాదిభిః కాష్ఠైర్దంతధావనమాచరేత్ తతో భాగవత్కం

తీర్థమాసాద్యస్నానమాచరేత్ శౌచమూలా ద్విజప్రోక్తం స్నానమూ
లాః క్రియాస్స్మృతాః అస్నాతాశీ మలంభుంక్తే అజపః పూయశో
ణితం అహుతాశీ కృమింభుంక్తే అదాతా కీటమశ్నుతే స్నాతో ధృతో
ర్ధ్వపుండ్రస్తు స్నానాంగం తర్పణం చరేత్ స్వసూత్రసంహితామ్యక్త్వాం
సంధ్యోపాస్తిమథాఽచరేత్ మద్భక్తా యే నరశ్రేష్ఠా మద్గతా మత్ప
రాయణాః, మద్యాజినో మన్నియమాం స్తాన్ ప్రయత్నేన పూజ
యేత్ తేషాం తు పావనాయాఽహం నిత్యమేవ యుధిష్ఠిర, ఉభే సం
ధ్యేఽధితిష్ఠామి హ్యాసన్నం తద్వ్రతం మమ, తస్మాదష్టాఽక్షరం మం
త్రం మద్భక్తైర్వ్రతకల్మషైః సంధ్యాకాలేషు జప్తవ్యం సతతం చాఽత్మ
శుద్ధయే ఇత్యాశ్వమేధిక ప్రోక్తవిధయాఽష్టాక్షరం జపేత్. జపమధ్య
గురుర్వాఽపి వైష్ణవో యస్సమాగతః, సంభాషణాదిపూజాం తు తస్య
కృత్వాఽనుమాన్య చ అనుజ్ఞాప్య తతః కుర్యాజ్జపశేషం సమాహితః

జపస్య ప్రభవో యస్మాద్విష్ణుపాదాశ్రయా పరాః, తస్మాలతః క్రియా
స్సర్వాస్సఫలాస్తు భవ స్తి హి ఆమార్తాండోదయాత్కుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖః
ప్రాగుదఙ్ముఖః తిష్ఠ న్యథాసుఖముఖో మనూనుక్తానుదీరయన్,
ఆదిత్యమండలాంతస్థ ముపస్థాప్య దివాకరం ఏతాభిః ప్రాంజలిర్నిత్యంవి
స్పష్టోదితమండలం సహస్రరశ్మిం భగవంతం తముపతిష్ఠేద్దివాకరం, తత స్త
స్మై నమస్కృత్వా సంధ్యాద్యా దేవతా స్తథా, ప్రదక్షిణనమస్కారైర్ది
శశ్చైవోపతిష్ఠతే పరమాత్మానమాత్మానం భావయిత్వా ద్విజోత్త
మః సనత్కుమారాయ యథా ప్రాహధర్మమిమం విధిం అనాగతాం
తు యే పూర్వామనతీతాం తు పశ్చిమాం సంధ్యాం నోపాసతే విప్రాః
కథం తే బ్రాహ్మణాస్స్మృతాః సాయం ప్రాతస్సదా సంధ్యాం యే న
విప్రా ఉపాసతే కామం తాన్ధార్మికో రాజాహీనకర్మసు యోజయేత్,
ఇతి దోషం జగుః ప్రాజ్ఞాస్సంధ్యాతిక్రమణోద్భవం తతోఽభ్యుదిత ఆదిత్యే
ప్రత్యక్షశ్రుతిసమ్మితం, బ్రహ్మయజ్ఞం ద్విజః కృత్వా విష్ణోస్సవేతమందిరం,
దూరాత్ప్రదక్షిణం కుర్యాన్నికటాత్ప్రతిమాం విభోః, దండవత్ప్రణిపాతైస్తు
నమస్కుర్యాచ్చతుర్దిశం, న యానపాదుకారూఢో నసోపానత్కపాంశుభృ
త్. న విక్షిప్తమనా భూత్వా సంవిశేద్భగవద్గృహం, ప్రతిప్రసవమాహు
స్తే నిషేధాః కేచిదర్చకే, పరార్థయజనం కుర్వన్నర్చక స్తత్ర భాష్యతే,
వైఖానసకులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః, ఇతి వైఖానసం వాక్యము
దాహుః పాంచరాత్రికాః, అన్యమేకాయనం వేదంస్బ్రహ్మ ప్రతిపా
దకం, తేనైవసంస్కృతా విప్రా ముఖ్యకల్పాఽధికారిణః, అన్యేషాం బ్రా
హ్మణాదీనాం వర్ణానాం దీక్షయాక్రమాత్ అధికారోఽనులోమానామపి
నాఽన్యస్య కస్యచిత్. పూజావిధౌ భగవత స్తేఽనుకల్పాఽధికారిణః. ప్ర
తిలోమభువాం సూతః ప్రథమం తత్ర శస్యతే, త్రయాణాంక్షత్రియాదీ
నామనులోమభువామపి, సూతస్య చ విశేషేణ దీక్షామాత్రపరానితం,
పరార్థయజనం కుర్యుర్విప్రా ముఖ్యానుకల్పయోః నైవాధికారిణో గౌ
ణా దీక్షాసంస్కారవర్జితాః, యథైవ దీక్షణీయేష్ట్యాజాయన్తే బ్రాహ్మ
ణాదయః తథైవ దీక్షావిధినా జాయమానా యథోదితాః, పూజావిధౌ
భగవతః ప్రకల్పన్తేధి కారిణః, యా మునాచార్య చరణాస్సాత్రం

కాత్యాయనం జగుః, పంచరాత్రస్య శాస్త్రస్య ముఖ్యకల్పాధికారిణాం
వైఖానసం పంచరాత్రం వైదికం తాం త్రికం క్రమాత్ సౌమ్యం వై
ఖానసం ప్రోక్తమాగ్నేయం పాంచరాత్రికం, వైఖానసం పాంచరాత్రం
నేత్రయుగ్మం స్మృతం హరేః. ఏకయా యాత్యధో లోకావస్యయా కే
వలం పరం యుగ్మప్రదక్షిణాం కుర్యాదయుగ్మం త్వాభిచారికం, చక్రవ
ద్భ్రమణేనాంగం పృష్ఠభాగం న దర్శయేత్ పశ్చాద్భాగేన నిర్గ
చ్ఛేద్దేవతాసన్నిధౌ సుధీః, ప్రణామైర్ద్వాదశాంగాద్యైః ప్రణమేద్ధరిమ
వ్యయం, ఏకేన పాణినా యస్తు ప్రణమేత్పురుషోత్తమం న్యాయ్యస్త
స్య కరచ్ఛేదో వ్యాసపుత్రస్య భాషితం, అంజలిత్వం న తస్యాఽస్తి త
త్స్యాత్ సంయుతయోర్యతః, తతశ్చరణమభ్యేత్య నారాయణ మనామ
యం ఆచార్యాణాం ముఖేనైవ ప్రత్యక్షీకృతవర్ష్మణాం, దివ్యమంగళ
బింబస్య దర్శనాన్ముదితాంతరః, ఆనందపుష్టిసర్వాంగస్తోత్రాణి బహు
శః పఠేత్, ముత్పరీవాహరూపాణి పఠితాని మహాత్మభిః, స్తవ్యస్తవ
ప్రియవశీకరణాః కారయేత్స్తుతీః ప్రీతిమాం వాసుదేవస్య నిధ్యాయన్ని
తరాం బుధః, ఉవాసనాదిభిస్సర్వో విముచ్యేత న సంశయః, ఆపీతా
న్మౌళిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం పాతకాన్యాశు నశ్యంతి కిం పున
స్తూతపాతకం, ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః. యద్భ
క్త్యా పుండరీకాక్షం స్తవైరర్చేన్నరస్సదా, కలేర్దోషనిధే రాజన్నస్తి
హ్యేకో మహాన్ గుణః, కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తబంధః పరం వ్రజే
త్, ఇత్యాద్యైరుదితశ్శాస్త్రైర్మహిమా హరికీర్తనే, సంసేవ్యైవం ము
రహరిం యల్లబ్ధం తత్ప్రసాదతః, పాదోదకాదికమపి ప్రణిపాతపురస్సరం
హర్షోత్ఫుల్లకపోలస్సన్ సంభావ్య శిరసా ముహుః, యథార్హాము
పయుంజీత తత్రాహురితి సాధవః. అవర్చకద్విజానీతం తీర్థపానం సురా
సమం, ప్రసాదో మాంసతుల్యః స్యాత్తస్మాద్యత్నేన వర్జయేత్, ఉప
వాసదినే యస్తు తీర్థం శ్రీతులసీయుతం, న ప్రాశ్నీయాద్వై మూఢాత్మా
రౌరవం నరకం వ్రజేత్. మంత్రేణ పాదయోర్దత్తమాధావం పాద్యము
చ్యతే, తత్పాదాత్తీర్థమాదాయ శిరసి ప్రాక్షయేత్పిబేత్, వస్త్రంచతు

గ్గుణీకృత్య పాణౌ పాణిం నివేశ్య చ, తస్మిం స్తీర్థం ప్రతిష్ఠాప్య త్రిః పిబే
ద్బిందువర్జితం, అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధినివారణం; సర్వపాపో
పశమనం విష్ణోః పాదోదకం శుభం పరమాణుసమం తీర్థం మహాపాతక
నాశనం, తద్ద్వైవాష్టగుణం పాపం తద్భూమౌ పతితం యది అభ్రమేత్తు
దండతాంబూలచర్వణే సోమపానకే విష్ణ్వంఘ్రితోయపానే చ నాఽద్య
న్తాచమనం స్మృతం, ఇత్థం సంసేవనాద్విష్ణో రాత్మానం కృతినం స్మరన్
ఉపవిశ్య కృచిన్మాసీ సముపాస్తే జనార్దనం తత్తచ్ఛాస్త్రోదితాన్ జప్త్వా
దపచారాన్ సమాహితః. తతోఽనుజ్ఞాప్య దేవేశం గృహమాగత్య
వాఽఽశ్రమం, సుప్రక్షాళితహస్తాంఘ్రిస్స్వాచాన్త స్తీర్థమాహృతం, గృ
హీత్వాద్భిస్సుసంప్రోక్ష్య తాభిః పూజాగృహం తతః, స్వసూత్రవిధి
నా స్వాగ్నిం హుత్వా భగవదాత్మకం గృహార్చా యత్ర తత్రైయాద్ద్వా
రాచ్చ ప్రణమేద్ధరిం. ఇతి సంక్షేపతః ప్రోక్తమభిగమనం మహత్ఫలం.

ఉ పా దా నం.

ఆహ్నో ద్వితీయభాగే తు భగవత్పూజనార్థతః, ద్రవ్యాణ్యారా
ధనార్థాని యథోక్తాని సమార్జయేత్, యథార్హాణం చ సుసంస్కృ
త్య ప్రక్రమేత తతోఽర్చనం ఆరాధనోపకరణమన్తరం యచ్చ నాన్తరం
తత్సర్వం సముపాదద్యాదుపాదానం స్మృతం బుధైః.

ఇజ్యా.

అథాఽగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చనం భవేత్ స
ర్వదేవార్చనం తత్స్యాద్దేవానాం పరమో హరిః, దేవానామవమో
వహ్నిః పరో హరిరితి శ్రుతిః న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మవై

దికం. సర్వేషామేవ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిః, చాతురాశ్రమి
ణా మాపద్యపి నిత్యం విష్ణ్వర్చనం పరం విష్ణువే చార్చిత మహో శూరా
యే త్యత్ర చ శ్రుతిః, శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి నిత్యం విష్ణ్వర్చనం
పరం, ప్రయతః ప్రాన్తమనసో ధియాయజ్ఞశ్వర్ధర్మాభిధానతః, ఇతి స్మార్తాం
శరీపూక్తిస్తదేయం వానప్రస్మృతిః, స్నాత్వా నిత్యం శుచిః కుర్యా
ద్దేవర్షిపితృతర్పణం దేవతాభ్యర్చనం చైవ సమిదాధానమేవ చ, ష
డంగులాదహీనం తు కృత్వా రూపం హరేః ప్రియం, ఆరాధయేద్ధరిం
విద్వాన్ సాయం ప్రాతర్గృహే ద్విజః. సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః
ప్రసన్నవదనేక్షణాం, తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచిన్త
యేత్ విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీం"— నాయమా
త్మా ప్రవచనేన లభ్యో నైవ చ మేధయా, నైవ శ్రుతేన బహునా
నాఽలింగాత్ప్రతిమామయాత్. గృహం శ్మశానముచితం భగవద్బింబ
వర్జితం. సర్వాతిశాయిసాన్నిధ్యం సంస్థితం మన్త్రబింబయోః "మానసీ
హోమపూజా చ బేరపూజేతి సా త్రిధా యథోపయోగ శక్యత్వా
త్కర్తుం పుష్పాది పూజనం, చక్షుషః ప్రీతికరణాన్మనసో హృదయస్య చ
ప్రీత్యా సంజాయతే భక్తిర్భక్తస్య సులభో హరిః, తస్మాత్త్రయాణామే
తేషాం బేరపూజా విశిష్యతే"— నిత్యముక్తోపభోగ్యత్వాత్పర వ్యూహా
త్మనో హరేః, తత్కాలసన్నికృష్టైకలక్ష్యత్వాద్విభవాత్మనః, విశుద్ధ
యోగసంసిద్ధైశ్చింత్యత్వాదంతరాత్మనః, అర్చాత్మన్యేవ సర్వేషామధి
కారో నిరంకుశః" ఆత్మార్థే శైలజం బింబం దారవం వాఽపి నార్చయే
త్, లోహజం శుభదం బింబం శ్రేష్ఠం ప్రోక్తం గృహార్చనే," అతో దే
వాదిభిర్దేవం ప్రణమ్య పరమేష్ఠినం, వ్యపోహ్య చైవ నిర్మాల్యం వ్యా
హృత్య వేదిమార్జనం, ధ్యాత్వా పూర్వోక్తవద్దేవమాసనం కల్పయే
త్తతః, దర్భైః కుశైర్వా కుసుమైః ప్రతద్విష్ణురితి బ్రువన్, పాద్యం
త్రీణి పదేతి స్యాచ్ఛన్నో దేవీరభీతి చ. ఆచామస్యాదిమే త్వేవ స్నానం
విష్ణోర్నుకేన చ, వస్త్రాదిభిరలంకారః పాద్యమాచమనం పునః. తద్విష్ణో

రితి పుష్పం తద్విప్రాస ఇతి చాదనం ధూపం పరో మాత్రయేతి విష్ణోః
కర్మాణి మంత్రతః, దీపం త్రిర్దేవ ఇత్యర్ఘ్యం దద్యాదాచమనం పునః
తదస్యేతి హవిర్దద్యాదిదం విష్ణురితి బ్రువన్, పానీయాచమనే దద్యాద్వి
చక్రమ ఇతి బ్రువన్, ముఖవాసం ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం కుసుమాం
జలిః తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ నృసూక్తేన నతిం చరేత్. యజ్ఞై
హీనం సంపూర్ణం భవతీత్యాహ వై శ్రుతిః, అతంద్రితో ద్విజో నిత్యం
గృహే దేవాలయే వాపి భక్త్యా నారాయణం దేవం భగవన్తం సమ
ర్చయేత్, తద్విష్ణోః పరమం స్థానం యాతీతి విఖనో వచః. తతశ్శక్త్యా
మహాయజ్ఞాః ప్రాణాగ్నిహవనం చరేత్ ఆలయార్చా గృహార్చా చ ఉ
భయం శ్రుతిచోదితం, గృహార్చనా గృహస్థేన గృహే కార్యా వి
ధానతః, దేశకాలానురూపైశ్చ ద్రవ్యైరపి విధానవిత్ ఉపచారైశ్చ
సంఖ్యాతై రనురూపైశ్చ పూజయేత్ — నవిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్య
తే కర్మ వైదికం, తస్మాదనాదిమధ్యాన్తం నిత్యమారాధయేద్ధరిం, తద్వి
ష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణ చ, నైవాభ్యాం సదృశో మంత్రో
వేదేషూక్తశ్చతుర్ష్వపి, నివేదయిత్వా స్వాత్మానం విష్ణావమలతేజసి,
తదాత్మా తన్మనాశ్శాన్తస్తద్విష్ణోరితి మంత్రతః, నాన్యం దేవం న మ
స్కుర్యాద్విష్ణు పాదాబ్జసంశ్రయః, కర్మణాం పరిపాకత్వా దావిరించాద
మంగళం, ఇతి మత్వా విరక్తస్య వాసుదేవః పరా గతిః, బ్రహ్మచారీ
గృహస్థో వా వానప్రస్థోథ భిక్షుకః, వాసుదేవార్చనం హిత్వా నైవ
యాతి పరాం గతిం, విష్ణుర్బ్రహ్మా చ రుద్రశ్చ విష్ణుర్దేవో దివాకరః,
తస్మాత్పూజ్యతమం నాన్యమహం మన్యే జనార్దనాత్. బ్రహ్మాణం శి
తికంఠంచ యాశ్చాన్యా దేవతా స్మృతాః, ప్రతిబుద్ధా న సేవన్తే య
స్మాత్పరిమితం ఫలం దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్ యాన్తి పితృవ్ర
తాః అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసాం, అనారాధితగోవిన్దై
ర్నరైస్స్థానం నృపాత్మజ, న హి సంప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మాదారాధ
యాఽచ్యుతం, యస్యాన్తస్సర్వమేవేదమచ్యుతస్యాఽవ్యయాత్మనః, త
మారాధయ గోవిందం స్థానమగ్ర్యం యదీచ్ఛసి, పరం బ్రహ్మ పరంధా

మ యోఽసౌ బ్రహ్మ పురం తథా తమారాధ్య హరిం విద్వాన్ ముక్తి మభ్యేతి దుర్లభాం, ఇత్యుక్తం విష్ణుపారమ్యమర్చాయాముక్తిదాతృతా దేవార్చనస్యాకరణే ప్రత్యవాయ స్తథోచ్యతే యో మోహాదథవాఽలస్యా దకృత్వా దేవతార్చనంభుఙ్క్తే సయాతినరకాన్ ఘోరాన్ సూకరేష్వభిజాయతే, కేశ వాఽర్చాగృహే యస్య న తిష్ఠతి మహీపతే, తస్యాన్నం నైవభోక్తవ్య మభక్ష్యేణ సమం హి తత్, దుర్జ్ఞానే దుష్కరేహ్యస్మిన్ కోఽధికా రీ భవేదితి న భేత్తవ్యం యతో భక్తకృత్స్నశేషం స పూరయేత్ సదా ధ్యాతుమశక్యత్వాదావాహ్య ప్రతిమాదిషు, పంచమూర్తి విధానేచ పూజయేత్పురుషోత్తమం. ఇత్యేష సారో భగవచ్ఛాస్త్రాణాం విశేషేణ కిం, స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్, న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి." "జిజ్ఞాసురపి యోగస్యశబ్ద బ్రహ్మాతివర్తతే ఇత్యాశ్రితైకవాత్సల్య సింధునా గీయతే స్వయం అహ చాష్టాక్షర బ్రహ్మవిద్యాయాంనారద స్తథా. ఏవమష్టాక్షరేణైవసర్వత్రా ర్చనకర్మణి. ఉపచారానిమాన్ కుర్వన్ భక్తియుక్తేన చేతసా తులసీప ద్మపాలాశ సువర్ణకుసుమైశ్శుభైః, పూజయిత్వా జగన్నాథం ఫలమా నన్త్యమశ్నుతే, గంధైః పుష్పైః ఫలైః పత్రైః ధూపైర్వారిభిరేవవా, ని త్యం భవతః పూజాం యథాసంభవమాచరేత్, సమస్తలోక నాథస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః. సాష్టాఙ్గప్రణతో విష్ణోః పూజనం జన్మనః ఫలం స్వయం ప్రయోజనం నిత్యం సుకరం చార్చనం హరేః, ఏవం సంక్షేపతః ప్రోక్తం పరమైకాంతినాం సతాం వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః, తద్ధి కుర్వన్ యథాశక్తి ప్రాప్నోతిపరమాంగతిం ఇత్యుక్తం దోషరాహిత్యం ఫలవత్త్వం చ మానవే, అశక్తస్య యథాశక్తికరణే నిత్యకర్మణాం, భవన్తిపూర్వాచార్యోక్తాశ్లోకాః ప్రాసంగికా ఇహ. కోఽ తిభారో హరేర్నామ్ని జిహ్వయా పరికీర్తనే ఆయాసస్స్మరణే కోఽస్య స్మృతో యచ్ఛతి శోభనం, పాపక్షయశ్చ భవతి స్మర తాం తమహర్నిశం ఇతి ప్రహ్లాదవచనం ప్రసాద సులభో హరిః, దర్ష్టు మిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ; మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మ

యాదరిష్టమితి ప్రభో, యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మానమవ్య
యం, ఇత్యుక్తమాత్రః పార్థేన స్వం రూపం తమదర్శయత్ ఏవం స్వా
నుభవాఽపేక్షా యథా మనసి చింతితం అనుభావయతి శ్రీమాన్
స్వాత్మానం భక్తవత్సలః. పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భ
క్త్యా ప్రయచ్ఛతి, తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః,
"అణ్వప్యుపహృతం భక్తైర్మమ తోషాయ కల్పతే, కిం త్వభక్తేనాఽర్చి
తో దేవః కేశవః క్లేశనాశనః, ఉదకేనాఽప్యలభ్యేన ద్రవ్యాణాం పూ
జితః ప్రభుః" — "అన్యత్పూర్ణాదపాం కుంభాదన్యత్పాదావనేజనాత్, అ
న్యత్కుశలసంప్రశ్నాన్న చేచ్ఛతి జనార్దనః. హరిర్హరతి పాపాని దు
ష్టచిత్తైరపి స్మృతః, అనిచ్ఛయాఽపి సంస్పృష్టో దహత్యేవ హి పావకః.
"సకృదుచ్చరితం యేన హరిరిత్యక్షరద్వయం, బద్ధః పరికరస్తేన మో
క్షాయ గమనం ప్రతి — "ఘోరసంసారకాంతార మపారమభిధావతాం, ఏ
కః కృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్య దేశికః, "సాంకేత్యం పారిహాస్యం
చ స్తోభం హేలనమేవ వా, వైకుంఠనామస్మరణ మశేషాఘ వినాశనం
"సకృత్స్మృతోఽపి గోవిందో నృణాం జన్మశతైశ్చితం, పాపరాశిం ద
హత్యాశు తూలరాశిమివాఽనలః. "ఏకోఽపి కృష్ణే సుకృతప్రణామో ద
శాఽశ్వమేధావభృథేన తుల్యః, దశాఽశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణ
ప్రణామీ న పునర్భవాయ. యథారోగ్యం భోజనవద్యథాశక్త్యర్చనం
మతం. ఇతి సంక్షేపతః ప్రోక్తమిజ్యాఖ్యం కర్మ నైత్యికం.

స్వాధ్యాయః

ఇజ్యాం కృత్వా వైశ్వదేవ భూత పిత్రతిథిక్రియాః, యథార్హ
ముపకుర్వాణో గృహస్థశ్శేషభుగ్భవేత్ — విష్ణోర్నివేదితాన్నేన యష్ట
వ్యం దేవతాంతరం "భక్తవత్స్వథ విప్రేషు స్వేషు భృత్యేషు చైవ హి
భుంజీయాతాం తతః పశ్చాదవశిష్టం తు దంపతీ" — యజ్ఞశిష్టాశనం

హ్యేతత్సతామన్నం విధీయతే,— “దేవాన్ పితౄన్ మనుష్యాంశ్చ పి
తౄన్ గృహ్యాశ్చ దేవతాః, పూజయిత్వా తతః పశ్చాద్గృహస్థశ్శేషభు
గ్భవేత్ అఘం స కేవలం భుఙ్క్తే యః పచత్యాత్మకారణాత్, భుక్తిక్రి
యాయాం నియమా ధర్మా ఉక్తా అశేషతః త్యజేత్సర్వవిరోధీని యాని
కర్మాణి ధార్మికః, భుక్త్వైవం సుఖమాస్థాయ తదన్నం పరిణామయేత్.
భగవత్ప్రీణనం యస్మాత్స్వాం చిత్తం యత్రరజ్యతే, ఇతి హాసపురాణశా
స్త్రైర్వేదం సముపబృంహయేత్, పరాశరశ్శుకో వ్యాసశ్శౌనకశ్చైవ
మాదయః, అధ్యక్షితాఽత్మయాథాత్మ్యాస్తత్ప్రతిపాభ్యసేద్బుధః ఉపే
తః పరయా భక్త్యా మనసశ్రవణాదిభిః తత్రాసపేక్షాస్తద్భాగజపం కు
ర్వన్తి కేవలం అత్రాఽపి సాక్షాచ్ఛ్రీశస్య మహిమా యత్ర కీర్త్యతే.
తద్భాగ ఏవ వేదేఽపి జప్యో గహాపి విస్తృతే. జపేయుర్వ్యాపకం మం
త్రమథ వా తత్సముత్సుకాః జపమధ్యే గురుర్వాఽపి వైష్ణవో యస్స
మాగతః సంభాషణాదిపూజాం చ తస్య కృత్వాఽనుమాన్య చ, అను
శ్రావ్య తతః కుర్యాజ్జపశేషం సమాహితః. సర్వస్య ప్రభవో యస్మా
ద్విష్ణుపాదాశ్రయా నరాః, తన్మూలతః క్రియాస్సర్వాస్సఫలాస్తు భవన్తి
హి. పార్థక్యేన తు యత్రోక్తా మానాద్యా నియమే జపే యథాఽను
శాసనం కుర్యాత్తాం స్తత్ర న తు లంఘయేత్ శ్రేయోర్థిభిశ్శిష్యగురుస
త్తీర్థ్యైర్వీతకల్మషైః సల్లాపోఽపి ప్రవర్త్యోఽత్ర తత్త్వనిర్ణయకారణాత్, భు
క్త్వా దేవగృహే కేచిత్స్వాధ్యాయం ప్రవదన్తి హి. పారుష్యమనృతం
చైవ పైశున్యం చైవ సర్వశః అనిబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయస్స్యాచ్చతుర్వి
ధః ఇత్యాదివాచికాఘాఘోదయప్రతిభటాయితాః, సంహత్య వా పృ
థగ్భూయ వ్యాపారాస్సర్వ ఏవ హి. స్వాధ్యాయభావమర్హన్తి తథా
[illegible]శీలనం, శమాద్యుపయుక్తస్య స్వాధ్యాయోఽయం ప్రకీర్తితః.
“అష్టాక్షరమృతే మంత్రమన్యేషాంతు యథోదిత [illegible]ధ్యాయః ప్రదో
పాదా మానం చాఽపి విధీయతే, యచ్ఛ్రుతిం న విరాగాయ న ధ

ర్మానసం న శాన్తయే, సుబుద్ధమపి బద్ధైవ కాకవాశితమేవ తత్ (ఇతి స్వాధ్యాయః)

అథ యోగః.

యోగికజ్ఞానదీపస్య స్నేహం వేదార్థచిన్తనం కృత్వా సంధుక్షితజ్ఞానస్తతో యోగం సమభ్యసేత్ ఈదృశః పరమాత్మాఽయం ప్రత్యగాత్మా తథేదృశః, తత్సంబంధానుసంధానమితి యోగః ప్రకీర్తితః యోగో నామేంద్రియైర్వ్యావృత్తైర్బుద్ధేర్బ్రహ్మణి సంస్థితిః, ప్రయుక్తైరప్రయుక్తైర్వా భగవత్కైంకర్యవిస్తరః. ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టా యా మనోగతిః, తస్యా బ్రహ్మణి సంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయతే యోగప్రకారో బహుధా గీయతే పరమర్షిభిః ఏకాగ్రతా తు చిత్తస్య యదా యోగం తదాభ్యసేత్, ఇత్యేష క్రమతాం వాదో యత్ర శాస్త్రం న బాధ్యతే, (ఇతి యోగః.)

లోహితాయతి మార్తాండే సాయంసంధ్యాముపాస్య చ హుత్వాగ్నింవిధివత్కుర్యాదభిమానం పు[illegible] భగవన్తం సమారాధ్య భుక్త్వాభగవదర్పితం కృత్వా కథాభాగవతీరాత్మానం [illegible]తినం స్మరన్ బహువ్యాపారభిన్నస్య దేహస్య శ్రాన్తయే స్వయం అవారయన్నుపాయాస్తిం నిద్రాం శయ్యాగృహం వ్రజేత్ శయనే మాధవం ధ్యాయేద్రమయాఽలింగితం ప్రభుం నిద్రాం చ చింతయేద్ధీమాన్ కైంకర్యం పరమాత్మనః సంశుద్ధశుష్కపాదస్తు స్థానేసముచితే తథా, ఉత్తరతల్పేన్యస్తశీర్షస్తథా శాస్త్రోదితాఽధ్వనా అనగ్న్యాదిభిరన్యైశ్చ నియమైస్సంయుతస్సుఖీ ధ్యాయన్నేవ హృది శ్రీశం స్వాపం క్లేశాఽపహం వ్రజేత్. నిద్రాయాస్తు యదా ఛేదస్తదాధ్యాయేత్తమీశ్వరం తథాఽఽఽనిద్రాగమాద్ధ్యాయన్తన్నామైవ స్మరేత్పునః సదైవం వర్తమానస్య ప్ర

రూపస్య మహాత్మనః, సర్వోప్యవంధ్యో భవతి కాలః కరుణయా హరేః కైంకర్యరూపా వ్యాపారా భవన్తి నిఖిలా అపి, (ఇతి పంచకాలకథన సంక్షేపః).

యదుక్తమేతావత్ప్రపంచేన దవచ్ఛాస్త్రోదితం సారవస్తు తత్కేవలము త్కృష్టం శ్రీవైఖానససూత్ర ఏవేతి (వైఖానసానాం పాంచకాలికత్వస్య వైలక్షణ్యాదాధార్వాయ) తత్త్వం నిరూప్యతే యథా:— (శ్రీసూత్రే.)

"అథ చాతురాశ్రమిణాం స్నానవిధి"రిత్యాదినా అభిగమనాంతః పాతిస్నానక్రియాభిధానేన సూత్రమారభ్యతే "అస్నాత్వా నాచరేత్క ర్మ" "స్నాత్వాధికారీభవ"తీత్యాదివచోభిచయేన సర్వేషాం కర్మణాం స్నానమూలత్వం సుస్థం స్నానాత్పూర్వభావి శౌచాదికం చ "ధర్మజ్ఞం సదాచారం నిత్యీ,తీత్యాదినా ధర్మే విశదతరముపదిశ్యతే "నారాయణప రాయణో నిద్వంద్వో ముని"రిత్యాద్యుపక్రమాదిస్వారస్యాత్తేషాం స్నానాదికర్మణాం 'నాన్యో విముక్తయే పన్థా ముక్త్వాశ్రమవిధిం సుఖం, తస్మాత్కర్మాణి కుర్వీత తుష్టయే పరమేష్ఠినః "వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్ విష్ణురారాధ్యతే పన్థా నాఽన్యస్తత్తోషకా రకః, 'భోక్తారం యజ్ఞతపసాంసర్వలోకమహేశ్వరం, 'అహం హి సర్వ యజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ,' యజ్ఞైస్త్వమిజ్యసే నిత్యం సర్వదేవ మయాఽచ్యుత, 'హవ్యకవ్యభుగేకస్త్వం పితృదేవస్వరూపధృత్, ఇత్యా దిప్రమాణైర్భగవన్నారాయణప్రీణనత్వావిశేషాత్తదారాధన రూప త్వేనాభిగమనత్వం సిద్ధం

గంధపుష్పధూపదీపహవిర్దానాదిపరిశ్రుత ద్రవ్యసాధ్యత్వాదిజ్యా యాస్తనుపదేశేన సాపేక్షత్వాదుపాదానం చ సిద్ధ్యతి తథా 'వైశ్వదేవ

కాలే ప్రాప్తమతిథిం శక్త్యా తర్పయతి వైశ్వానరో హ్యేష భగవతీ, త్యాది
నా, న కంచన వసతౌ ప్రత్యాచక్షీత, తద్వ్రతం, ఇత్యాదిశ్రుత్యుపబృం
హకేన సూత్రేణాగృహస్థస్య వృత్తికర్శితస్య లౌకికేశ్వరాఽభిగమనేనధ
నసంచయోఽనుమన్యతే. ఉపయాదీశ్వరం చాఽపి యోగక్షేమార్థసిద్ధయే
ఇత్యాదినా తథా వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ [illegible] జాయాసుతశ్శిశుః,
అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీదితి న యోగ్యకుటుంబార్థే
తదుపదిశ్యతే. నశ్వవృత్త్యా కదాచన, నేతి మానవీ సూక్తిస్తత్రాఽపి జా
గర్త్యేవ. తథా అక్లేశేన శరీరస్య కుర్వీత ధనసంచయం, అప్రయత్నా
గతాస్సేవ్యా గృహస్థైర్విషయాస్సదేతి. కుసూలధాన్యకో వా స్యాత్కుంభీ
భీధాన్యక ఏవవే, త్యాది తు శక్తస్య నిర్వేదసంధాయకః కథమప్యతిథ్యా
ద్యర్థే కుటుంబార్థేనాఽధిగతం విత్తం తాదర్థ్యేనాఽమన్వానః కైంకర్య
రూపమేవ సంచినుయాదితిసారః యథోచ్యతే యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్య
త్ర లోకోఽయం కర్మబన్ధనః, తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ముక్తసంగస్సమా
చరేతి తన్నిబద్ధస్సర్వత్ర ప్రతిషేధః। సిద్ధ్యత్యేవతా భగవదారాధనరూ
పయజ్ఞశిష్టేన కుటుంబభరణాదినా భగవదాజ్ఞానుపాలనమితి. వ్యాఖ్యా
తమేతేన ఉపేయాదీశ్వరం చాఽపి యోగక్షేమార్థసిద్ధయే సాధనం
ద్వివిధార్థం కుటుంబార్థే విశేషతః" ఇతి వైయాసికీసూక్తిః,

తత్రోఽక్షరశ ఉపాదీయ "తేఽథాగ్ని నిత్యం హైపామాన్తేనిష్టో
ర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చా భవతీతి" యోగః. స చ దేవతాంతరసంబం
ధరాహిత్యేన వైష్ణవ ఉపదిశ్యతే. అనన్య దేవతాకత్వాదికం చ భగ
వతైవ గీయతే. 'అనన్య దేవతాభక్తా యే మద్భక్తజనప్రియాః. మామేవ
శరణంప్రాప్తాస్తే మద్భక్తాః ప్రకీర్తితాః. ఇతి తచ్చ దేవతాంతరారాధనం పతిమి
తఫలమపి స్మర్యతే. యథా, "బ్రహ్మాణంశితికంఠంచ యాశ్చాన్యా దేవ

తాస్స్మృతాః, ప్రతిబుద్ధా న సేవన్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలం మిత్యా
ది. అత్ర మిమక్షూత్తమాధికారిణాం యతీనామపీశ్వరారాధనమేవ పరమగ
తిస్స్మర్యతే. యథా క్రతునా ఈశ్వరో భగవాన్విష్ణుః పరమాత్మా మ
హోజః, శాస్తా చరాచరస్యైకో యతీనాం పరమా గతి"రితి. స చ
యాగోఽష్టాఙ్గ ఇతి సంహితాన్తరోక్తః ప్రపంచః యథా "అంతః
కరణయాగాది యావదాత్మనివేదనంతిమాంగం యాగస్య తచ్చాఽ
భిగమనం భవేత్, పూజాం బాహ్యపుష్పాద్యైర్భోగైర్యుక్తమఖిలం ము
నే, బాహ్యోపచారైస్సద్వృద్ధి భోగసంజ్ఞం తు నారద, మధ్వాజ్యాక్తే
న దధ్నా వై పూజా చ పశునా సహ, తత్తృతీయం హి యాగాంగం
తుల్యమన్నేన పూజనం, నివేదితస్య యద్దానం ప్రాగుక్తవిధినా మునే,
సంప్రదానం తు తన్నామ యాగాంగం పంచమం స్మృతం, వహ్నిసంత
ర్పణం షష్ఠం పితృయాగం తు సప్తమం, ప్రాణాగ్నిహవనం నామ్నా
త్వయం యాగం తదష్టమ"మితి తదిదం సుష్ఠూపపద్యతే ఏకాదశ్యాం
ద్వాదశ్యాం చ ప్రాణాగ్నిహోత్రలోపే ప్రాతర్భోజనే చ యాగస్స
ప్తాంగ ఏవ సంపద్యత ఇతి తత్రాఽపరో విశేషః. అథాగ్నినిత్యహో
మాన్త ఇతి సూత్రే "ప్రాతర్హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే
ప్రాతర్ద్విగుణం ఇత్యాదినా నిత్యహోమాన్తశబ్దో వ్యాఖ్యాతః. త
త్రోక్తః ప్రాతః కాలః "సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం విధిచోదితం,
ఇత్యాదివల్లక్షణయా మధ్యాహ్నకాలం లక్షయతీతి యుజ్యతే. నిత్య
హోమాన్తశబ్దస్వారస్యాత్ ప్రాతశ్శబ్దే లక్షణాకల్పనగౌరవాచ్చ ప్రా
తః కాలావచ్ఛేదేనైవార్చనాన్తరం విధీయత ఇత్యేకే. తదా ధర్మోక్త
గమకేన మాధ్యాహ్నికమర్చనం చ సిద్ధ్యతీతి త్రైకాలికత్వమర్చనస్యేతి
ఆహుః. ధర్మేఽష్టమప్రశ్నే "అశక్తోఽప్యగ్రం భిక్షాం వా సోదకం ద
త్వా శేషం భుంజ"తేతి మాధ్యాహ్నికకర్మవిశేష ముపపాద్య దయాప
త్యశౌచాచారయుతస్స్వాధ్యాయతర్పణాభ్యాసముక్తః యజ్ఞబలిహో
మజలపుష్పాద్యైర్దేవాన్ శ్రాద్ధైః పుత్రైశ్చ పితౄన్ బలినా భూతా
నన్నాద్యైర్మనుష్యాంశ్చ నిత్యమర్చయే" దితి సూత్రేణ మతస్వేనోక్తం.

తత్ర 'నాఽవిరతో దుశ్చరితాన్నాఽశాన్తో నా సమాహితః, నాఽశాన్తమనసో వాఽపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయా" దిత్యాదీనాం సాధకలక్షణానా ముపదిష్టత్వేఽపి 'నిషేధవిషయాభావాదృతే నైవాఽపరోగుణః" ఇత్యాదిభిర్నిషేధాఽవిషయాభావసంపాదనమపి సాధకే సర్వేషు వస్తుషు చ పర్యాప్తమనుజ్ఞాయతే.

అర్చనప్రకారశ్చ సూత్రే ప్రోక్తః [illegible]:—"అథ నిత్యార్చనం అతో దేవా ఇతి దేవం ప్రణమ్య సర్వాల్యాంశ్యపోహ్యాత్మాత్త్రైర్వ్యాహృత్యా వేదిం పరిమృజ్య పూర్వవద్దేవం ధ్యాత్వా ప్రతద్విష్ణురితి కుశపుష్పదర్భాన్యతమేనాఽసనం కల్పయిత్వా త్రీణి పదేతి పాద్యం శన్నోదేవీరిత్యాచమనం దద్యాత్. ఇషే త్వోర్జే త్వేతి స్నాపయిత్వా విష్ణోర్నుకమితి వస్త్రాభరణై రలంకరోతి. పూర్వవత్పాద్యాచమనం దత్వా తద్విష్ణోః పరమమితి పుష్పం తద్విప్రాస ఇతిగంధంపరోమాత్రయేతి ధూపం విష్ణోః కర్మాణీతి దీపంత్రిర్దేవ ఇత్యర్ఘ్యం దత్వా పునరాచమనం దదాతి, తదస్య ప్రియమితి హవిర్నివేదయేత్. ఇదం విష్ణురితి పానీయం తథాచమనం విచక్రమే పృథివీమితి ముఖవాసం చ దత్వా ద్వాదశాఽష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి. తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా" దితి. (ప్ర ౪. ఖ ౧౨) మూర్తిప్రతిష్ఠాదిసర్వం చ తంత్రం తత్రోపదిష్టం.

ఉక్తా ఏతే ఉపచారాః ప్రధానాశ్శక్త్యా సంవర్ధ్యాస్తథాఽపచారాస్సగౌరవం పరిహర్తవ్యాశ్చ అసంఖ్యాతేష్వపచారేషు తత్ర ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకాః ప్రాయశస్సంహితాసు పరిగణ్యన్తే. యథా యథం వివిధగ్రంథోక్తాస్సముచ్చేయాః. యద్యేకః ప్రకారో నవనీతే:—అపచారాస్తు వివిధాస్తాంస్తు యత్నేన వర్జయేత్. అపచారాస్తథా విష్ణోర్ద్వాత్రింశత్పరికీర్తితాః. యానైర్వా పాదుకాభిర్వా గమనం భగవద్గృహే, దేవోత్సవాదిసేవాయామప్రణామస్తదగ్రతః, ఏకహస్తప్రణామశ్చ తత్పురస్తాత్ప్రదక్షిణం పాదప్రసారణం చాఽగ్రే తథా పర్యంకబన్ధనం, శయనం భోజ

నం చైవ మిథ్యాభాషణమేవ చ, ఉచ్చైర్భాషా న్యథాజల్పో రోదనాది చ విగ్రహాః. నిగ్రహోఽనుగ్రహశ్చైవ స్త్రీషు నాకూతభాషణం కింబలావరణం చైవ పరనిందా పరస్తుతిః, అశ్లీలకథనం చైవ హ్యధోవాయువిమోచనం తత్తత్కాలోద్భవానాం చ ఫలాదీనామనర్పణం, వినియుక్తావశిష్టస్య ప్రదానం వ్యంజకాదిషు, పృష్ఠీకృత్యాసనం చైవ పరేషామభినన్దనం, తాంబూలచర్వణం ఛత్రమకాలే దర్శనం తథా. ఖండవస్త్రావృతిశ్చైవ చపలాని సాధకనిన్దనం," ఇత్యాది.

స్వాధ్యాయః.

"మధ్యాహ్నే జలే శుద్ధే" ఇత్యారభ్య "బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్యన్నిత్యమిషే త్వోర్జేత్వేత్యాది యథాకామం యజుస్సంహితామాద్యాం త్రీననువాకాన్వా స్వాధ్యాయం కుర్వీత (ప్ర. ౯. ఖం. ౧౩) "పరతో వాఙ్నమస్కారో వేదస్తదధ్యేతవ్యః (పరి. ఖం. ౧౨) ఇత్యాదినా స్వాధ్యాయస్య తదనన్తరం యోగస్య చ ప్రాప్తౌ స్వాధ్యాయయోగకాలయోర్మధ్యే స్వాధ్యాయార్థ చిన్తనస్య కాలస్వాధ్యాయశబ్దసంకేతితఆక్షిప్యతే, తాదృశో వేదార్థవిచారః ప్రాగేవ "ప్రాజాపత్యస్నాత్వా నిత్యకర్మ బ్రహ్మచర్యశీలో నారాయణపరాయణో వేదవేదాంగార్థాన్ విచార్య దారసంగ్రహణం కరోతి" (ప్ర. ౮. ఖ. ౩.) ఇత్యాదావావశ్యకత్వేనోక్తః. స చానన్తరయోగోపయుక్తత్వేన దార్ఢ్యాయ చ నిత్యముపస్థాప్యత ఇతి యుజ్యత ఏవ తథా "సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మాఽఽశ్రిత్య మోక్షే నిత్యం యత్నం కుర్యాత్ (ప్ర. ౮. ఖ. ౧౯) ఇతి సూత్రేణ శ్రవణమనననిదిధ్యాసాది చ స్పష్టముపదిశ్యతే ఇజ్యాయాః పూర్వం విహితస్వాధ్యాయస్తు కేవలజప, రూపత్వాదభిగమనాన్తఃపాత్యేవ.

యోగః.

"బ్రాహ్మణానాం చాతురాశ్రమ్యం క్షత్రియాణాం త్ర్యాశ్రమ్యం వైశ్యానాం ద్వ్యాశ్రమ్యం విహితం. తత్ఫలం హి సకామం నిష్కామం

చేతి ద్విధా భవతి. సకామం నామేహ సంసారేఽభివృద్ధిం జ్ఞాత్వా పు
త్రలాభాద్యభికాంక్షణమస్య త్స్వర్గాదిఫలకాంక్షణం వా నిష్కామం నా
మ కించిదనభికాంక్ష్య యథావిహితానుష్ఠానమితి తత్ర తన్నిష్కామం
ద్విధా భవతి ప్రవృత్తిర్నివృత్తిశ్చేతి. ప్రవృత్తిర్నామ సంసారమనా
వృత్య సాంఖ్యజ్ఞానం సమాశ్రిత్య ప్రాణాయామాసనప్రత్యాహారధార
ణాధ్యానయుక్తో వాయుజయం కృత్వాఽణిమాద్యష్టైశ్వర్యప్రాపణం,
తత్పునరపి తపఃక్షయాజ్జన్మప్రాపకత్వాద్వ్యాధిబాహుల్యాచ్చ నాఽ
ద్రియన్తే పరమర్షయః, నివృత్తిర్నామ లోకానామనిత్యత్వం జ్ఞాత్వా ప
రమాత్మనోఽన్యన్న కించిదస్తీతి సంసారమనాదృత్య ఛిత్త్వా భార్యామయం
పాశం జితేంద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయ క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోర్యో
గం కృత్వాఽతీంద్రియం సర్వజగద్బీజమశేషవిశేషం సత్యానందమమృ
తరసపానవత్సర్వదా తృప్తికరం పరం జ్యోతిః ప్రవేశనమితి విజ్ఞాయతే
(ప్ర. ౮. ఖ ౯) ఇతి తథా ధాఽఽహితాగ్నేః పత్న్యా గృహస్థస్య త్రయా
బ్రహ్మచారిణోఽనారోపితకారస్య చ దహనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః.
యథోక్తైస్త్రిభిర్విక్షైరరిష్టైరాయురాత్మీయం పరీక్ష్యేత్యారభ్యముమూ
ర్షోః పుత్రాదిసాంత్వనం సంవిభాగం సంభారసంపాదనం చోక్త్వా ప్రయా
ణకాలిక శుక్లకృష్ణగతీ ప్రతిపాద్యాహ, "ఇంద్రియాణి ద్రియాద్రేషు
నిరుధ్యక్రమేణ ఘంటాఽవసానికే పదత్రయే నిఃష్ఠో నానావిధే స్వయం
జ్యోతిషి బ్రహ్మణ్యద్వితీయేతద్యోఽసావహమిత్యాత్మోపాసనక్రమేణ
వా సమాదధీత యస్మాత్ప్రయాణకాలే యం ధ్యాయతి తన్మయ ఏవ
భవత్యాత్మేతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి (ప్ర. ౫. ఖం. ౧) ఇత్యాదావయో
గః ప్రపంచిత ఇతి ప్రాతరాదీనాం కర్మణాంతైరైరవరుద్ధత్వాదావిత్యా
ద్యోగకాలస్యాయాహ్నస్సంపద్యతే యత్రైకాగ్రితా తత్రాఽవిశేషాదితి
శారీరకసమర్థితప్రకారస్తైకాగ్ర్యతాఽనుగుణకాలాన్తరేఽపి స్వగుణభూ
తస్వాధ్యాయాది నిరోధేనాఽపి యోగోఽనుష్ఠాతుం యుక్త ఇత్యస్య
చేతః.

ఏవ "సాయం ప్రాతర్హోమాన్తేఽర్చయే"దితి సూత్రాత్సా
యమిజ్యాసిద్ధ్యతి "సాయం ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాస్య నైశికమాహ్నికం
చైనోఽపమృజ్యతే, ద్విజాతిస్సన్ధ్యోపాసనహీనశ్శూద్రసమో భవతి"
(ప్ర. ౯. ఖ. ౧౧) ఇతి సూత్రాత్ప్రయోగవిధానాచ్చ సాయంసన్ధ్యా
సిద్ధా. తతః "సాయం చ హోమాన్తేఽతిథిభ్యోఽన్నం ప్రాశయిత్వా
మితం ప్రాశ్య పత్న్యా సహ శయీత" (ప్ర ౧౮. ఖ. ౧) ఇత్యాదిమా
ధ్యాహ్నికవదతిథ్యర్చనాద్యను సూత్రాన్తే [illegible]యామికలాగస్త్య[illegible]దానం
చోక్తం సర్వదా నారాయణపరాయణేనైవ భ[illegible] సూత్రారంభ
సిద్ధాన్తాచ్చ యాగాద్యర్థానాన్తమాన్తాది [illegible] సర్వక
ర్మసు తదారాధ్యత్వేనతత్ప్రీత్యర్థత్వేన శ్రీమన[illegible]ధ్యానుసం
సంధానమవిసంవాదితమేవ సిద్ధ్యతీతి నిరూపితత్రిసూత్ర్యా నియతాఽ
ఽచ్ఛిద్రపంచకాలనిరూపకత్వ సిద్ధాంతః.

అత్ర "ప్రాతః కాలేఽభిగమన మిత్యనేన ప్రాతః కాలాఽభిగమ
నయోః ప్రాప్తావపి క్రియాదిసిద్ధ్యర్థమనువాదః, ఉపాదానం తతః పరి
మిత్యనేన ప్రాప్తోపాదానమనూద్య కాలః శేషవిధిః, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం
కుర్వీతేతి కాలవిశిష్టార్చనప్రయోగాన్తరవిధిః, స్వాధ్యాయం చాఽపరా
హ్ణ ఇత్యనేన ప్రాప్తస్వాధ్యాయపదలక్ష్యార్థ విచారవిశిష్టస్వాధ్యాయ
మనూద్య కాలవిశేష విధిః యోగం చ [illegible]రాత్రే చేత్యనేన ప్రాప్తయోగా
నువాదేన కాలవిశేషవిధిః కాలానాం పంచానాం మధ్యే నిరుక్తకాలభి
న్నకాలాఽప్రవేశే నాఽచ్ఛిద్రత్వం, కామనాదివాచక పదాభావేన
నిత్యత్వసిద్ధ్యా నియతత్వం చేతి కేచిత్.

తత్ర స్మృత్యంతర సంవాదోఽపి యథార్హం సంపాద్యతే
యథా దక్షః "ప్రాతరుత్థాయ కర్తవ్యం యద్ద్విజేన దినే దినే "తత్సర్వం
సంప్రవక్ష్యామి ద్విజానాముపకారకం ఉదయాఽస్తమయం యావన్న
విప్రః క్షణికో భవేత్, నిత్యనైమిత్తికైర్యుక్తః కామ్యైశ్చాన్యైరగర్హి
తైః, స్వకం కర్మ పరిత్యజ్య యదన్యత్కురుతే ద్విజః, అజ్ఞానాదథ వా

లోభాత్స తేన పతితో భవేత్" ఇతి నిత్య నైమిత్తిక కామ్యకర్మణామ
నుష్ఠానం ప్రతిపాద్య "దివసస్యాఽద్య భాగే తు కృత్యం తస్యోపదిశ్యతే
ద్వితీయే చ తృతీయే చ చతుర్థే పంచమే తథా, షష్ఠే చ సప్తమే చై
వ అష్టమే చ పృథక్ పృథక్, విభాగేష్వేషు యత్కర్మ తత్ప్రవక్ష్యామ్య
శేషతః." ఇతి కాలాష్టకవిభాగేన కృత్యవిభాగం సామాన్యతః ప్రస్తుత్య,
"ఉషః కాలే తు సంప్రాప్తే శౌచం కుర్యాద్యథార్థవత్, తతస్స్నా
నం ప్రకుర్వీత దంతధావనపూర్వకం, ఇత్యాదినా, 'సంధ్యాహీనోఽ
శుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మసు, యదన్యత్కురుతే కర్మ న తస్యఫ
లభాగ్భవేత్, ఇత్యన్తేన స్నానాచమనసంధ్యావందనాదీని యథావత్ప్ర
తిపాద్య, 'సంధ్యాకర్మాఽవసానే తు స్వయం హోమో విధీయతే,'
ఇతి ప్రాభాతికం హోమం చోక్త్వా సమనన్తరమాహ, "దేవకార్యం
తతః కృత్వా గురుమంగలవీక్షణః దేవకార్యస్య సర్వస్య పూర్వాహ్ణంతు
విశిష్యతే, దేవకార్యాణి పూర్వాహ్ణే మనుష్యాణాం తు మధ్యమే, పి
తౄణామపరాహ్ణే తు కార్యాణ్యేతాని యత్నతః" ఇతి, అత్ర ప్రాత
హోమానన్తరం విహితేన దేవకార్యేణ తత్కాలచోదితం భగవద
భిగమనమపి సామాన్యత ఉక్తం భవతి. తతః "ద్వితీయే చ తథా భాగే
వేదాభ్యాసో విధీయతే, వేదాభ్యాసో హి విప్రాణాం విశిష్టం తప ఉచ్యతే
వేదస్వీకరణం పూర్వం విచారోఽభ్యసనం జపః, తద్దానం చైవ శిష్యే
భ్యో వేదాభ్యాసో హి పంచధా, ఇత్యుక్తవేదాఽభ్యాసోఽపి భగవద్గు
ణానుభవత్వబుద్ధ్యాఽభిగమనం భవతి.

తత్రైవ "సమిత్పుష్పకుశాదీనాం స కాలస్సముదాహృతః తృతీ
యే తు తథా భాగే పోష్యవర్గార్థసాధనం, ఇత్యుపాదానం విధీయతే.
పోష్యవర్గార్థసాధనమపి భగవత్కైంకర్యమేవ.

"చతుర్థే తు తథాభాగే స్నానార్థం మృదమాహరేత్" ఇత్యా
దినా స్నానభేదానప్యుపదిశ్య, 'పంచమే తు తథా భాగే సంవిభాగో
యథార్హతః పితృదేవమనుష్యాణాం కీటానాం చోపదిశ్యతే' ఇత్యాది

నా (సంవిభాగం తతః కృత్వా గృహస్థశ్శేషభుగ్భవేత్ భుక్త్వా తు సుఖమాస్థాయ తదన్నం పరిణామయేత్. ఇత్యన్తేన స్త్రీ హేణ దేవతార్చనం భోజనపర్యన్తముక్తం అత్ర దేవసంవిభాగశబ్దేన నిర్దిష్టమర్థముత్తరత్ర దేవతార్చనశబ్దేన విశేషయామాస, సంధ్యా స్నానం జపో హోమస్స్వాధ్యాయో దేవతార్చనం ఇతి తత్రాఽవాన్తరపర్వభేదేన ద్విధా విభక్తోఽయం కాల ఏవ ఇజ్యాకాల ఇత్యేకీకృత్య నిర్దిశ్యతే.

ఏవ"మితిహాసపురాణాభ్యాం షష్ఠ స్తమకం నయేత్" ఇత్యుక్త కాలద్వయంస్వాధ్యాయకాల ఇత్యేకీకృతః (సప్తమే లోకయాత్రా, ఇత్యుక్తలోకయాత్రాకాలవిభాగస్తు లోకపరాఙ్ముఖే భగవదేకాంతిని నాతీవాపేక్ష్యత ఇతి తదనాదరః బహిస్సంధ్యా తతః పున రిత్యాదినా సాయంతనకర్మారంభ స్తతో విధివదౌపాసనాదయ ఉపదిశ్యన్తే అత్ర ప్రదోషపశ్చిమౌ యామౌ వేదాఽభ్యాసేన యాపయే,దిత్యుక్త వేదాఽభ్యాస కాలో యోగకాల ఏవ యోగాఽసమర్థం ప్రతి వేదాభ్యాసకాలః ప్రదోషపశ్చిమయామౌ ప్రోక్తః పశ్చిమయామావర్థా త్సాయాహ్నపవేతి సుస్థం ॥

యత్రైకాగ్రతే త్యాదిశాస్త్రమపిమనసి కృత్వాఽన్తే యోగంస ఏవ విస్తరేణాఽహ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి యోగస్య విధిముత్తమం లోకావశీకృతో యేను యైరాత్మాచవశీకృతః ఇంద్రియార్థా స్తతిస్తేషాం యోగం వక్ష్యామ్యశేషతి ఇత్యారభ్య వృత్తిహీనం మనః కృత్వా క్షేత్రజ్ఞం పరమాత్మని, ఏకీకృత్య విముచ్యేత యోగోఽయం ముఖ్య ఉచ్యతే ఇత్యాద్యన్తేన. (ఇతి దక్షస్మృతి సంవాదః).

వ్యాసశ్చ తథా:—బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ ధర్మమర్థం చ చిన్తయేత్ కాయక్లేశం చ తన్మూలం ధ్యాయీత మనసేశ్వరం ఇత్యారభ్య ప్రాభాతికస్నానసంధ్యోపాసనప్రకారముపదిశ్య,అథాగత్యగృహం విప్రస్సమాచమ్య యథా విధి ప్రజ్వాల్య వహ్నిం విధివ,దిత్యాదినా

ప్రాతర్హోమం సాయంహోమంచ విధాయానన్తరమాహ, దేవాదీనాం నమస్కార్యా దుపహారం నివేదయేత్ [illegible]స్వాదికం తేషాం వృద్ధాంశ్చైవాఽభి వాదయేత్, గురూంశ్చైవాప్యుపాసీత హితం చాఽస్య సమాచరేత్, వేదాభ్యాసం తతః కుర్యాత్ప్రయత్నాచ్ఛక్తితో ద్విజః జపేదధ్యాపయే చ్ఛిష్యాన్ ధారయేచ్చ విచారయేత్ అవేక్షేత చ శాస్త్రాణి ధర్మాదీని ద్విజోత్తమః వైదికాంశ్చైవ నిగమాన్ వేదాంగాని విశేషతః, ఇతి, అత్ర దేవనమస్కారోపహారాదిరేవ పుష్పాదిప్రదాన వచనాదభిగమనం సిద్ధం,

తతః [illegible] పిమౌ [illegible] ర్థసిద్ధయే సాధనా [illegible] ద్వివిధాన [illegible] ద్విజః, ఇతి ద్వితీయకాలసాధ్యసమారాధనోపకరణసంపాదనరూపముపాదానముక్తం.

తతస్తతో మధ్యాహ్నసమయే స్నానార్థం మృదమాహరేత్. ఇత్యారభ్య భగవదనుసంధానపూర్వకస్నానాదీన్యుక్త్వా సాక్షాదిజ్యారూపం భగవదారాధనమాహ, న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికం తస్మా[illegible]నిత్యమారాధయేద్ధరిం తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన పురుషే[illegible] దేవాః కర్మ తుష్యత్యపి నివేదయా [illegible] తదారాధ్య త్విన్న నాశ్నాత్ [illegible]

అనంతరం పంచమహాయజ్ఞాన్ పూర్వోక్తాన్ ప్రాణాగ్నిహోత్రవిధిం ప్రస్తుత్య భోజనేఽపేక్షితమన్యదపి సర్వముపదిశ్య భుక్త్వైవం సుఖమాస్థాయ తదన్నం పరిణామయేత్ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్, ఇతి చతుర్థకాలసాధ్యం స్వాధ్యాయమాహ.

దశవిధ హేతు నిరూపణమ్.

తత్రైవ "హుతాఽనుమన్త్రణం కుర్యాచ్ఛ్రద్ధాయామితి మం
త్రతః, తథాఽక్షరేణ స్వాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణేతి హి సర్వేషా
మేవ యోగానామాత్మయోగః పరస్స్మృతః యోఽనేన విధినా కుర్యా
త్స యాతి పదమక్షయం, ఇతి యోగాభ్యాసకథనాత్స్వాధ్యాయ యోగ
యోస్స కాలస్సముచ్చితో జ్ఞేయః ఇతి పంచమస్య యోగకాల
స్యాప్యుక్తిః.

తతః "తతస్సన్ధ్యాముపాసీతేత్యుపక్రమ్య, హుత్వాగ్నీన్విధివన్మ
న్త్రైర్భుక్త్వాచాన్నమభీప్సితం సభృత్యబాన్ధవజనస్స్వపేచ్ఛుష్కపదో
నిశి, ఇతి సమనన్తరకాలకృత్యముక్తం.

ఇత్థం భాగవతైః పంచకాలేషు భజనం భగవతా వ్యాసేన నిత్య
కర్మాఽనుప్రవేశేనైవోపదిష్టమితి శ్రీసూత్రస్య శాస్త్రాన్తరసంవాద
ఉపపన్నతరః.

అహాని చ పంచకాలా ఇత్థం విభక్తా మహర్షిభిః యథా:—
"బ్రాహ్మే ముహూర్తాత్పశ్చాత్ప్రత్యూషాన్తమభిగమనం తతః ప్రహరము
పాదానం పశ్చాత్సాధికప్రహరమిజ్యా త్రిపాదప్రహరం స్వాధ్యాయః త
తో యోగ ఇతి. తథా శ్రీమతి పంచరాత్రే చ బహుశః పంచకాల
ప్రసంగస్సప్రపంచం నిరూపితః నిశీథకాలయోగస్తు యత్రిక్యాగతేతి వి
ధయా నిర్వ్యూఢస్సూరిణాం సంగచ్ఛతే.

ఆహ్నికపంచకాలస్య రాత్రావపి స్వారస్యతః ప్రాప్తౌ సత్యామపి
నిశీథకాలికో యోగస్సూరిణాం వైధో న సంపాద్యత ఇత్యాచార్యస్య
హృదయం పరిజ్ఞాయతే:— ప్రకృతమనుసరామః

దేవలకప్రశంసా తల్లక్షణాది.

ననుః—యో దేవం పూజయేద్విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం, స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యబహిష్కృత, ఇతి దేవతాపూజకస్య దేవలకత్వం సంభవతీతి చేత్తదసత్.

సామాన్యత్వేన దేవతారాధనం యే కుర్వన్తి తే దేవలకా ఇతి వా? ఉత శ్రుతిస్మృతిసూత్రపురాణాదిషు ముఖ్యాధికారిత్వేన ప్రతిపాదితాః?

సామాన్యత్వేన దేవతారాధనం యే కుర్వంతీతి చేత్తర్హి గృహదేవతాపూజకానామపి దేవలకత్వప్రసంగః.

అత్ర పూర్వోక్తప్రమాణవచోనిచయేన వైఖానసానాం సిద్ధం సర్వాతిశాయినం మహిమానమసహమానైరుద్భావ్యమానం దూషణాభాసం పురస్కృత్య భంగ్యన్తరమారభతే నన్వితి— సామాన్యత్వేనే

(దేవలకప్రశంస - తల్లక్షణము) ఓయీ వైఖానసులు సర్వోత్కృష్టులనుటకు చాలినన్నివచనములు ప్రమాణముగ నుపన్యసింపబడియున్నవి ఐనను "యస్త్వము ద్రవ్యకాంక్షచే విడువక మూడు సంవత్సరముల కాలము దేవుని నారాధించునో ఆతడు "దేవలకుడు" డనిపిలువబడుచున్నాడు. ఆతడు హవ్యకవ్యములయందు సజాతీయులలో బహిష్కరింపబడుచున్నాడు అను మొదలగువచనములచే దేవతాపూజచేయువారలకు దేవలకత్వమను యెడి దోషముసంభవించు చున్నది. యిందుకేమి సమాధానము. అని పూర్వపక్షముచేసి సమాధానము చెప్పుచున్నారు. దేవతారాధము చేయువారనగా 'సామాన్యముగ దేవతారాధనముచేయు నందరును దేవలకులనియా లేక శ్రుతిస్మృతి పురాణాదుల యందు ముఖ్యాధికారులని చెప్పబడినవారలనియా యని రెండువిధములుగ విభజించి ప్రశ్నచేయబడుచున్నది. మొదటిపక్షమునంగీకరించినచో గృహారాధనము చేయునట్టి ప్రతిగృహస్థుడును దేవలకుడగుచున్నాడు. మరియు 'బ్రహ్మచారి, గృహస్థుడు, భిక్షువు, వైఖానసుడు

కిం చ, "బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ భిక్షుర్వైఖానసస్తథా కుర్వన్తో నిజకర్మాణి విష్ణుమేవ యజన్తి తే, ఇతిసంధ్యోపాసనాదీనాం భగవదారాధనరూపత్వాత్తేషాం చ త్యాగస్సంభవతి.

అతస్సామాన్యత్వేనేతి వక్తుమయుక్తం.

శ్రుతిస్మృతిసూత్రపురాణాదిషు ముఖ్యాధికారిత్వేన ప్రతిపాదితా ఇతి చేత్తదసత్.

"అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణసర్వా అన్యా దేవతాః, ఇతి బ్రాహ్మణం, తస్మాద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్యసాయం ప్రాతర్బ్రాహ్మణమాం తేఽర్చయే"తీతి "ప్రవః పాంథమాంధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చత" ఇతి ఋగ్బ్రాహ్మణానుసారేణ సూత్రే విష్ణుప్రధానతయా "స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ విష్ణ్వాదిపంచమూర్త్యారాధనం ప్రతిపాదితం.

తి, అధికార్యనధికారిచిన్తావైధుర్యేణేత్యర్థం గృహదేవతాపూజకానామితి వివృణోతి. విత్తార్థిత్వం తత్రావివక్షితం గృహదేవతాపూజకానామపి విత్తార్థిత్వే దోషోక్త్యాపత్తేః. అథ వా విత్తార్థిత్వం చ ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీత్యాదినా వ్యాఖ్యాతం పరామృశ్యతాం అన్యచ్చ

అను నీ నాలుగాశ్రమములవారును తమతమ ఆశ్రమోచిత నిత్యకర్మముల జేయుట విష్ణ్వారాధనమే యగుచున్నది.' అను ప్రమాణముచే సంధ్యోపాసనాదులు సైతము భగవదారాధనయందలి భేదమే యగుచుండుటచే బ్రాహ్మణకర్మసామాన్యమునకే త్యాగము సంభవించుచున్నది. కావున ప్రథమపక్షము చెప్పవలనుపడదు. ఇంక రెండవపక్షమును చెప్పినచో అదియును కేవలము అయుక్తమై యున్నది. 'దేవతలందరలోను అగ్ని దేవుడు తక్కువైనవాడును శ్రీమహావిష్ణువు ఉత్తముడును తక్కిన దేవతలందరును ఈ యుభయులమధ్యమంగా గణియింప దగినవారు' అని బ్రాహ్మణశ్రుతి చెప్పుచున్నది. అందువలన గృహమేధియగువాడు తనయింటియందు పరముడగు విష్ణుని బ్రతిష్ఠించి సాయంప్రాతఃకాలముల

ఆశ్వమేధికే:— "కథం త్వమర్చనీయోఽ"సీత్యాది.
వృద్ధమనుః :— "వేదాన్తవేదిభి"రితి.

ఏవమేవ పంచరాత్ర శైవ శిల్ప జ్యోతిషాదిషు ముఖ్యాధికారిత్వేన, ఉత్కృష్టత్వేన చ ప్రతిపాదితైర్వచనానాం వైయర్థ్యప్రసంగాత్తన్మూలభూతశ్రుతిస్మృతిపురాణాదీనామప్రామాణ్యప్రసంగో దుష్పరిహరః.

కిం చ, అప్రమాణభూతేషు శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ప్రతిపాదితానామాచారాదీనాం త్యాగః కర్తవ్యః, నిష్ఫలత్వాత్.
పరద్రవ్యేణాఽలమర్చనం కుర్వతామితి చేన్న—శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు తత్తచ్ఛాస్త్రేషు చ ముఖ్యాధికారిత్వేన తద్ద్రవ్యోపభోగార్హత్వేన చ ప్రతిపాదితం.

యథా మరీచిప్రోక్తాఽనందసంహితాయాం విఖనసోత్పత్త్యాదికం ప్రతిపాద్య, "తథాత్వదనుజీవిత్వే త్వద్గ్రాహ్యోఽనుభవే సతి యద్భవేద్దోషముత్పన్నమితి చింతాకులోఽస్మ్యహం, ఇతి

విశేషణం వత్సరత్రయనియతం తథైవ వ్యాఖ్యేయం కిం చేతి. భగవదారాధనస్య త్యాగే ఇష్టాపత్తౌ దూషణాన్తరం విదధాతి సంధ్యోపాసనా

హోమాంతమందు అర్చన సేయుచుండ వలయును' అని శ్రీవైఖానస గృహ్యసూత్రమందు 'ఉత్కృష్టమగు నమృతాహారమును జెంది క్షుదాది బాధలులేక పరమపదవాసము చేయుటకై మహాశూరుడగు శ్రీమహావిష్ణువు నారాధింపవలయును అను ఋగ్బ్రాహ్మణము ననుసారముగ విష్ణుపారమ్యము నుద్దేశించి 'పంచాత్మకుడగు పరమపురుషుని పంచవిధముగ నగుచున్నాడు అను మొదలగు శ్రుతులననుసరించి విష్ణ్వాదియగు పంచమూర్తుల యారాధనము ప్రతిపాదింపబడియున్నది. అశ్వమేధికమందు 'కథంత్వమర్చనీయోఽసీ'అను మొదలగు వచనములును. వృద్ధమనువునందు 'వేదాంతవేదిభిః' అను మొదలగు వచనములు

భగవద్ద్రవ్యభోగభీరుణా విఖనసా భగవంతం ప్రతి ప్రశ్నః “అథో వాచ హృషీకేశ ఇత్యుక్తం మునిసమ్మతం, వైఖానసానాం తద్దోషో నాఽస్తి సుకృతకర్మణాం, మద్ద్రవ్యం హవ్యకవ్యార్థే దానాఽభ్యాగతపూజనే, ముఖ్యమేవాఽస్తు భవతాం సదా మత్కర్మ కుర్వతాం కిమేభిర్బహుభిర్వాక్యైర్విస్తరేణ కథయామ్యహం మద్ద్రవ్యం క్షేత్రబింబాది సాలయాని యథాఽపది విక్రయణాదికార్యేషు నాఽస్తి దోషో యదాజ్ఞయా, తస్మాద్భవానభిమత స్సర్వకర్మ సదాకురు, మదీయధనభోగేన మత్క్రియా లోపతి స్సన, మచ్ఛరీరత యా సర్వముపచారోనవిద్యతే” ఇత్యు భగవద్ద్రవ్యభోగాదిషు దోషాభావముక్త్వా అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతంత్ర ఇవ ద్విజేత్యాదినా [illegible]సారేణార్చకాధీనతాం దశవిధహేతుం [illegible] వైఖానసానాం తద్ద్రవ్యభోగాదిషు దోషగంధతాఽపి నాస్తీతి జ్ఞాపయితుం కై

దీనామిత్యాదినా తత్రాఽపి పూర్వవ[illegible]. స[illegible]
దీనాం భగవదారా[illegible]

ను, ఇట్లే పంచరాత్ర శైవశిల్పజ్యోతిషాది శాస్త్రములంగును ముఖ్యాధికారులుగను ఉత్కృష్టులుగను ప్రతిపాదించెడిన వచనములకు వైయర్థ్యముగల్గుటయు, అకటుగుటచే ఆయా శాస్త్రమూలభూత స్మృతి పురాణాములకు గల్గెడి అప్రామాణ్యప్రసంగము పరిహరింపన అవియునదికాదు. మరియు అట్లు అప్రమాణభూతములగు శ్రుతిస్మృతిపురాణములందు ప్రతిపాదింపబడిన ఆచారాదులు నిష్ఫలమగుటచే వానికిత్యాగము సంభవించును. (వికల్పాంతరము నుపపాదించు చున్నారు) ఇతరులనుండిద్రవ్యమును ప్రతిఫలముగ దీసికొని ఆలయార్చనము సేయువారలకు దేవలకత్వ మున్నదనినచో అదియును సరికాదు. పరద్రవ్యమునుగ్రహించి ఆలయార్చనను చేయుట వారలయందు దోషముకాదనియు అట్లుచేయుటకును వారుత్తమాధికారులనియు అట్టిపరద్రవ్యమును భుజింపనర్హులనియు భగవచ్ఛాస్త్రములయందు స్పష్టముగ ప్రతిపాదింపబడియున్నది. మరీచి ప్రోక్త ఆనంద సంహితయందు విఖనసోత్పత్తి మొదలగు సంశములను జెప్పి ‘అయ్యో అట్లు నిన్ను అన

ముతిక న్యాయాఽభిప్రాయేణ మద్రవ్యం క్షేత్రబిల్వాదీత్యా
దినా భగవద్విగ్రహే విక్రయే కృతేఽపి దోషో నాస్తీత్యుక్తం.

కించ దేవద్రవ్యోపభోగదోషస్సామాన్యత్వేన సర్వేషా
మాపద్యతే చేత్తర్హి "యే భక్షయన్తి మాంసాని సత్త్వానాం
జీవితైషిణాం, భక్ష్యన్తే తేఽపి తైస్సర్వైరితి బ్రహ్మాఽబ్ర
వీత్స్వయం మాంసభక్షయితాఽముత్ర యస్య మాంసమిహాఽ
ద్మ్యహం, ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదన్తి మనీషిణః. న
హి మాంసం తృణాత్కాష్ఠాదుపలాద్వాఽపి జాయతే హత్వా
జంతుం భవేన్మాంసస్తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్, హన్తా చైవా
ఽనుమంతా చ విశస్తా క్రయవిక్రయీ సంస్కర్తా చోపకర్తా
చ ఖాదకశ్చాఽష్టఘాతుకాః ధనేన క్రాయకో హన్తి, ఖాదక
శ్చోపభోగతః ఘాతుకో వధబంధాభ్యామిత్యేష త్రివిధో వధః
స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి, నారదః ప్రా

చోదితత్వాఽవిశేషాత్సంధ్యోపాసనాదికం చరన్తు నామేతి తత్కర్మ
ణాం తత్త్వాఽధ్యవసాయహానౌ నైష్ఫల్యం చానేన వ్యజ్యతే కిఞ్చాన్య

గానీయారాధనము వృత్తిగాజేసికొని జీవించియు నీసొత్తును దిని బ్రతుకుటనుచేయు
టవలన ధర్మశాస్త్రములందు దేవద్రవ్యాపహారులకువిధియింపబడిన దోషము నాకును నావా
లమువారలకును సంభవించునని ఓదేవా! నేనుభయపడుచున్నాను' అని శ్రీభగవానుల
నుద్దేశించి శ్రీవిఖనసులు ప్రశ్నించుటయు అందుకు 'హృషీకేశుండును ఈ ప్రశ్నము
అందలి యర్థమును చింతించి విఖనసుని నాశ్వాసనముజేసి ఓ బిడ్డా! నాయందేసమస్తభా
రమును వహించి యుండుటచే నాయందేసమస్త కర్మలను భరన్యాసముచేసి సర్వకాల
సర్వావస్థలయందు నన్నే శరణవరణము జెందియుండుటచే దేవద్రవ్యోపజీవకత్వము వలన
సాధారణముగ జెప్పబడినదోషము లెవ్వియు వైఖానసులకు సంభవింపవు. ఇట్లు నా
కైంకర్యముజేసి ప్రతిఫలముగ సంపాదించిన ద్రవ్యమును హవ్యకవ్యములందును, దానమి
చ్చుట, అభ్యాగతులను పూజించుట మొదలగు కార్యము లందును ప్రధానముగ నుప
యోగించికొనవచ్చును. (ధర్మశాస్త్రములందు దానద్రవ్యప్రకరణమందును ఇట్టిఇతరస్థల,

హి ధర్మాత్మా పరకే న విపచ్యతే, ఇత్యాదివచనైర్మాంసభక్ష
ణేన నరకపతనస్మరణాత్ భగవత్ప్రీత్యర్థం క్రియమాణేష్వపి యజ్ఞే
ష్వపి మాంసభక్షణసంభవాత్, నరకపతనం సంభవతీతి యా
గస్య త్యాగః కర్తవ్యః.

తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాఽకార్యవ్యవస్థితౌ,
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసీతి భగవ
ద్వచనాత్ శాస్త్రోక్తానాం దోషో నాఽస్తీతి చేత్ — యస్మి
న్యైవభోగాదదోషో నాఽస్తీతి భగవత్ప్రతిపాదితత్వాత్, "వ
చనాత్ప్రవృత్తిర్వచనాన్నివృత్తి"రితి విహితస్య దోషో నాస్త్యేవ.

థా త్యాగసంభవః? తేషాం భగవన్మహిమానుసంధానవిధురాణాం ని
త్యకర్మపరాయణత్వేఽపి కర్మత్యాగినాం గతిరేవ సంభవతీతి సర్వకర్మసు

ములంగాను, 'స్వయమే వార్జితం ముఖ్యం' 'నకృష్ణ త్యాక దాచన' మొదలగు వచనముల
చే స్వయముగ నార్జించిన ద్రవ్యమును' ప్రశంసించుచు కూలిజేసి సంపాదించిన
ద్రవ్యమును దొంగతనముచేతను లంచముచేతను, వాణిజ్యముచేతను ఆర్జించిన
ద్రవ్యమును, నిందించియుండుటచే యీవృత్తిని కూలివృత్తిగ భావించిగాని వ్యాపా
రముగ భావించిగాని నిరసింపగూడదని తాత్పర్యము). ఇదంతయు జెప్పిన నేమి
కార్యము! నాబిడ్డలగు నీబిడ్డలు ఆపత్కాలములందు ఆవసరపడియుండుటచో నాయా
రాధనమునకై వారలకు ప్రతిఫలముగ నీయబడు ద్రవ్యమునేగాక నానుగల క్షేత్ర
గృహారామములను నాదివ్యమంగళవిగ్రహసాన్నిధ్యముగల బింబములను తమకుకలయు
నంతవరకు దానాదుల విక్రయాహారములుగ ననుభవించినను దోషదుష్టులు కారని చెప్పు
చున్నాను. ధర్మశాస్త్రము లెట్లు నాయాజ్ఞలై యొప్పునవో ఇదియు నట్లే నాయాజ్ఞ
కాగలదు. ('అనృతం నోక్తపూర్వం మే నచవక్ష్యే కదాచన' యను నాప్రతిజ్ఞను నీ వెరుగ
గలవు') నాయందు విశ్వాసముగల వాడవై నీవీకార్యమును వినయ నయాన్వితుడవై
యాచరింపుము. ఓముకుందా! మరియొక రహస్యమున్నది. నీవు నా మానసమందుండి
జన్మించినాతో ననన్యుడవైయున్నావు నీశరీరము నాశరీరమే నాయాత్మ నీయాత్మయే
గావున నాద్రవ్యమును యథేచ్ఛముగ ననుభవించినను. నాచేయుతనులగు వైదికులందరకు

కుత్రచిద్ధర్మోఽధర్మః, అధర్మశ్చ ధర్మో భవతి. యథా:— ఉక్తేఽనృతే భవేద్ధింసా ప్రాణినాం ప్రాణరక్షణం, అనృతం తత్ర సత్యం స్యాత్సత్యమప్యనృతం భవేత్, "కామినీషు వివాహేషు గవాం భక్ష్యే తథైవ చ బ్రాహ్మణాఽభ్యుపపత్తౌ చ శపథే నాఽస్తి పాతకం, ఇతి.

యద్బ్రాహ్మణశ్చాఽబ్రాహ్మణశ్చ ప్రశ్నమేయాతాం బ్రాహ్మణాయాఽధిబ్రూయాత్ యద్బ్రాహ్మణాయాధ్యాహాత్మనే ఽధ్యాహ యద్బ్రాహ్మణం పరాహాఽఽత్మానం పరాహ తస్మాద్బ్రాహ్మణో న పరోచ్య" ఇతి శ్రుతేశ్చ.

భగవత్యేకాంత్యానుసంధానస్యాఽనర్జనీయత్వాఫలతీతి భావః. "యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః, తేఽపి మామేవ కౌన్తే

విధియింపబడిన నిత్యనైమిత్తిక కృత్యములను నీవు సరిగా నిర్వర్తింపజాలక పోయినను (నాసన్నిధానమందు నిరంతర వాసముచే యుచుండుటచే) నీకెట్టి దోషమును భగవ్రాజ్ఞోల్లంఘన కారణమగు నపచారము నుండదు" అను మొదలగు ప్రతిజ్ఞావచనములచే వైఖానసులకు భగవద్వ్యాప్య భాగాలందు దోషాభావమును స్పష్టపరచి ఓద్విజశ్రేష్ఠా! నేను సర్వస్వామినైనను అర్చావతారము జెంది సర్వసులభుడనై వర్తింపుచు నా స్వాతంత్ర్యాదిగుణములను మరగుపరచికొని అస్వతంత్రునివలె నాస్వభావస్వరూపములను ప్రకటించుచు భక్తులకు పరాధీనుడనై యుండెదను" అని చెప్పినభగవద్వాక్యము వాస్తవతన యొక్క 'అర్చక పరాధీనత్వము వెల్లడించుటకై తన యారాధకులగు వైఖానసులు తనద్రవ్యమునార్జించుటచే సంభవించునేమో యని యనుమానముగల దోషము అణుమాత్రమైనను కలుగజాలదని స్థిరప్రతిజ్ఞచే జెప్పుటకై ముతిక న్యాయమున నా క్షేత్రారామాదులను కర్షకుల నాబింబములనే విక్రయించుటకు వారికధికారమున్నదని నిరూపించుటకైనది. మరియు "దేవద్రవ్యోపభోగము పాపహేతువైనది" అను న్యాయము సర్వసాధారణముగ దేవద్రవ్యము నుపజీవించు నందరయందును సమానముగ సమన్వయము చేయదగినది కాదు. యేలనన మాంసాహారమును పరిత్యజించి 'జీవితము నందని కాంక్షచే ఆహారనిద్రాదులలో భయమోహములచే సంచరించెడి ప్రాణి జంతువులను

శ్రౌతసూత్రే:—"సర్వ ఏనమభివాదయన్తి, నాఽభివాద యతే, న జుహోత్యన్యత్ర సోమాఙ్గేభ్య" ఇత్యాది

(అధర్మరూపాయా హింసాయా మాంసభక్షణస్య చ క్రతుషు ధర్మత్వం మహావ్రతే బ్రహ్మచారిపుంశ్చల్యోస్సంప్రకాశాదికం) సర్వస్వహరణే భార్యావేశ్యయోః ప్రాణసంశయే గోద్విజార్థే వివాదే చ శపథే నాఽస్తి పాతక మిత్యాది.

ఏవం శాస్త్రోక్తప్రకారేణ భగవదర్చనం కుర్వతాం తద్ద్రవ్యోపభోగాన్న దోషః.

యే యజన్త్యవిధిపూర్వకమిత్యన్యదేతత్. సంధ్యోపాస్త్యాద్యనుష్ఠితావపి భగవదనుసంధానరాహిత్యేపి తత్తత్కర్మసు తత్తన్మంత్రలింగాదిసిద్ధదేవ

క్క మాంసమును తమశరీరారోగ్యమును లోభించి యేప్రాణులు తినుచున్నారో మరియెప్పుడు ఆతినబడిన ప్రాణులవలన తినినప్రాణులు కృతప్రతికరణముగ దినబడుచున్నారు. ఇది బ్రహ్మవాక్యము. యీలోకమున నే జంతువు మాంసమును నేను తింటినో అట్టి మాం ఽ నన్ను సః ఽ ఆజంతువు, భక్షయితాఽ ఉత్తరజన్మమందు భక్షింపబోవును న్నది, అనురీతిని మాంస, రెండుశబ్దముల చేరికయైన మాంసశబ్దము శాస్త్రజ్ఞులచే వ్యుత్పాదనము చేయబడు చున్నది. మాంసమనువస్తువు, తృణము, కాష్ఠము, రాలు, మొదలగు జడపదార్థములనుండి ఉత్పత్తియగునట్టిది కాదు. జంతువును చంపక పోగాని మాంసముత్పత్తి కాదు. గనుక జంతుహింసను నివృత్తిజేసికొనుటకై యీమాంసలోభమును విడువవలెను. జంతువును ప్రత్యక్షముగ జంపినవాడును, అట్లుచంపుటకను మోదించినవాడును చంపిన క్రియను జేయువాడును, క్రయమునకు దీసికొన్న వాడును పచనము జేసినవాడును చేయించినవాడును, భుజించినవాడును యీయెనిమిదిమందియు ఘాతుకులే అనబడుచున్నారు. ధనమునిచ్చుటవలన కొన్నవాడును అనుభవించుటవలన తినినవాడున్నూ, వధింప బంధించుటచేతను ఘాతుకుడున్నూ యిట్లు జంతువధ మూడు తెరంగులైయున్నది. తన యొక్క మాంసమును యితరమాంసముచే నెవ్వడు పెంచవలయునని తలంచునో అట్టివాడు

కిం దేవలకత్వం జాతిపరముత కర్మ పరం ?
జాతిపరమితి వక్తుం న శక్యతే అనుక్తత్వాత్ ఇచ్ఛయా కల్పి
తుమశక్యత్వాచ్చ, (జాతిపరం న భవతి).

కిం తు కర్మపరమితి చేత్ :— విహితకర్మపరం (వా) ఉతా
విహితకర్మ పరం? విహితకర్మపరమితి వక్తుమశక్యం శ్రుతిస్మృతి
సూత్రపురాణాదీనా మప్రామాణ్యప్రసంగాత్ విహితకర్మపర
త్వేనాఽనుక్తత్వాత్, శ్రుతిస్మృతీ మమైవాఽఽజ్ఞా యస్తాము

త్తాన్తరాణాం శక్యసంభవాత్. శ్రుతిస్మృతీతి. నన్విదమనుపపన్నం కో
నామవక్తుముత్సహతే ప్రమాణసిద్ధమధికారణముపలపితుం? ఆక్షేపొ

నరకము నొందునని ధర్మాత్ముడగు నారదమహామునీంద్రుడుపలికెను, అను మొదలగువచనముల
చే మాంసభక్షణమువలన నరక పతనము స్మరియింపబడుచున్నది, ఇట్టి యెడ వేరొకటిని
ప్రీతినుద్దేశించి చేయబడు యజ్ఞములయందు మాంసభక్షణము విధియింపబడుచు
న్నది ఇట్లు పరస్పర విరుద్ధముగ మాంసత్యాగ విధులు కనబడుచుండ దోషస్మరణ
ముచే మాంసత్యాగమను తద్రూపముగ యాగత్యాగమును చేయవలెనె వచ్చును.
మరియు, ఓ అర్జునా! కార్యాకార్య విచక్షణమునందు నీయుక్తి సాధనము కాదు. సందిగ్ధ
ములును వికల్పములునగు సందర్భములలో నీకు నిర్ణయించునది శాస్త్రమే అయియు
న్నది కావున శాస్త్రమందు విధియింపబడిన తెరంగున కర్మలజేయుట నీకుచితము;
అని గీతోపనిషత్తునందు భగవానులు చెప్పియున్నారు. కావున శాస్త్రసిద్ధమగు
యాగమాచరించుట వలన దోషము లేదంటేని అట్లే నాద్రవ్యమును యథేచ్ఛము
గ వినియోగించికొని నందుచే వైఖానసులకు దోషములేదను నదే భగవద్వచనముచే
వైఖానసులకును దేవపూజ చేయుటవలన నాపాదింపబడెడి దేవలకత్వదోషములేదనుట
యుసంగతమగును. శాస్త్రమువలననే ప్రవృత్తియైనను, నివృత్తియైనను నిర్ణయింపబడుట
సంప్రదాయము గనుక వారలకాదోషమెంత మాత్రమును లేనేలేదు. మరియు ధర్మా
ధర్మములు నిర్ణయించుట చాలగోప్యమగుచున్నది. అనగా ధర్మమే ఒకప్పుడు అధర్మ
ముగను అధర్మము ధర్మముగను మారును. ఎట్లన:— అబద్ధము చెప్పిన యెడల పాపః

ల్లంఘ్య వర్తతే ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమద్రోహీ మద్భక్తోఽపి న వైష్ణ
వ, ఇతి భగవదాజ్ఞాభంగదోషాచ్చ(తథా వక్తుమయుక్తం.)

(అవిహితకర్మపరమితి, హి పరిశిష్యతే.)

నను:—పరద్రవ్యేణ కృతం భగవదారాధనం క్రతువత్ ప
రార్థమేవ భవతీతి చేన్నైవం "అన్యధర్మపరో విప్రో భ్రష్టో గ
చ్ఛత్యధోగతిం మత్కర్మనిరతో విప్రో నాధః పతతి కుత్ర చిత్".

యాం నిర్మాల్య ఇతి సూచయితుమేవైతాదృశం వికల్పమాచార్య ఉద్భా
వయతినతావతాఽనుపపత్తిశంకా కార్యా అగ్నిర్వా ఇత్యాదిఅఽథాగ్నే

సంశయమునసుండిన యొక్క ప్రాణియొక్క రక్షణము సిద్ధించునో ఆసందర్భమునందు
అసత్యము జెప్పుటయే సత్యమగును. సత్యము జెప్పుటయు నసత్యమగును. అనియు స్త్రీల
యందును వివాహములయందును గోపీడయందును, బంధనమందును, బ్రాహ్మణహానియం
దును అనృతమాడిన దోషముగల్గదు' అనియు స్మృతి కారులు చెప్పుచున్నారు. మరి
యు బ్రాహ్మణుడు బ్రాహ్మణేతరుడు నిట్లుయిరువురు జగడమాడి మధ్యస్థుని నడిగిన
చో నాతడు బ్రాహ్మణునిపక్షమే బలపరచి చెప్పవలయును. అట్లు బ్రాహ్మణపక్షము
వలంబించి చెప్పినచో తన ఆత్మధర్మమును నెరవేర్చికొనినవాడై తనకే ఉపకారముజేసి
కొనినట్లగును. బ్రాహ్మణు నతిక్రమించి యుపకారముజేసినచో తానే ఆత్మద్రోహము
జేసికొనినట్లగును. కావున యెన్నడును బ్రాహ్మణు డవమానించదగినవాడు కాడు,
అని శ్రుతియు సత్యానృత ములవలె ధర్మసామాన్య నిర్ణయమందున ధర్మవ్యతిక్రమ
మును చెప్పుచున్నవి. ఇట్లే శ్రౌతసూత్రమందు అందరును దీక్షితు నభివాదనము
చేయవలెను అతడుమాత్ర మితరులకు నమస్కారాదుల జేయరాదు, సోమాంగముల
యందుతప్ప యితరములందు హోమము చేయరాదు. అనియు ధర్మవ్యతిక్రమమే చెప్పబడి
నది. (దీనిచే అధర్మ రూపమైనను హింసను, మాంసభక్షణమునను క్రతువునందు

పురాణాంతరే:— "స్వస్మిన్నర్పితమాత్రేణ యేన కేనాఽపి కర్మణా తుష్టో దదాతి స్వపదమహో వత్సలితా హరేః",

"ఏకవింశతినిష్కంతు దద్యాదాచార్యదక్షిణాం ఋత్విజాం తు తదర్ధం స్యాత్తదర్ధమితరస్య చ" ఇతి దక్షిణాదాన ప్రతిపాదనాత్.

ప్రతిగ్రహదోషః మనుః:— "ప్రతిగ్రహేణ విప్రస్య బ్రాహ్మం తేజో వినశ్యతి" ఇతి ప్రతిగ్రహేణ తేజో హి విప్రాణాం శామ్యతే న తు? ఇత్యానుశాసనికవచనాచ్చ ప్రతిగ్రహేణ బ్రహ్మతేజోనాశనం

నిత్యహోమాన్తే విష్ణోః కృత్వార్చా సర్వదేవార్చా భవతి, ఇతి భగవదారాధనవిధిసూత్రస్థహేతూపన్యాసప్రకరణే పఠ్యతే శ్రుత్యాదీనామ

ధర్మత్వమును మహాపాతకమందు బ్రహ్మచారికిని జారిణికిని సంపర్కము మొదలైనవియును) తనయొక్క యావదాస్తియు హరింపబడునప్పుడును భార్య దాసి మొదలైన ఆప్తజనముయొక్క ప్రాణాపాయమందును. గోవులయొక్కయు, ద్విజులయొక్కయు సంబంధములోను, ఇందునుగూర్చిన వివాదమందును శపథము జేసిన పాతకములేదు, అను మొదలగునవి చూచికొనదగినవి. ఇట్లు శాస్త్రోక్తప్రకారముగ భగవత్పూజనము జేయు వారలకు దేవద్రవ్యము ననుభవించుటవలన యెంతమాత్రము దోషము కలుగదు. ఆవల దేవలకత్వము జాతిపరమైన కర్మయా కర్మవలన సంభవించునదాయని పూర్వపక్షము జేసి సమాధానము చెప్పుచున్నారు. జాతిపరమని చెప్పుటకు న్యాయ్యము లేదు. అట్లు చెప్పబడితేను శాస్త్రవచనము లేక దీనిని జాతిపరమని మనయిచ్చవచ్చినట్లు పదింపరాదు, కావున జాతిపరము కాదు, కాకున్నచో కర్మపరమైయుండవలయును. ఆకర్మ విహితకర్మయా అవిహితకర్మయా యని రెండుగవి కల్పముజేసి విచారించెదము. విహితకర్మపరమని చెప్పకూడదు విహితకర్మలను జేయువానికి దోషాపాదనముండునెడల శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులన్నియు అప్రామాణ్యములుగాక ప్రమాణము లెట్లగును? శ్రుతిస్మృతులు ప్రమాణములు కావనేటం

ప్రాయశ్చిత్తమపి శ్రూయతే:— యో యాజయతి ప్రతి వా గృహ్ణాతి యాజయిత్వా ప్రతిగృహ్య వాఽనశ్నంస్త్రిస్స్వాధ్యాయమధీయీత త్రిరాత్రం సావిత్రీం గాయత్రీమన్వాతి రేచయతి వరో దక్షిణా వరేణైవ వరం స్పృణోత్యాత్మా హి వర, ఇతి ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ దోషోఽస్తీతి చేత్.

“క్రియన్తే ఖలు నాత్మనస్తమన్యధర్మాస్స్వనుష్ఠితాః, అపి మత్కర్మ విగుణం త్రాయతే మహతో భయాత్ మేరుమందరమాత్రోఽపి రాశిః పాపస్య కర్మణః కేశవం వైద్యమాసాద్య

ప్రియమాణాభ్యుపగమేఽనిష్ట- [illegible] కిం దేతి ‘విత్తార్థ’ంతి విశేషణం

శము ఇష్టాపత్తి కాదు. శ్రుతిస్మృతులు నా యాజ్ఞలై యున్నవి. శ్రుతిస్మృతిరూపమైన నా యాజ్ఞ నెవ్వడతిక్రమించునో అతడు నా యాజ్ఞాచ్ఛేది యగు మహాద్రోహి యగును వాడు నాయందు భక్తిగలవాడైనను వైష్ణవుడు కాజాలడు అని చెప్పబడినరీతిని శ్రుతిస్మృత్యుల్లంఘనము భగవదాజ్ఞాభంగదోష మగుటంజేసి యీ వైఖానసులకు సేవకత్వదోషమును జెప్పరాదు. ఇక మిగిలిన పక్షము ‘అవిహితకర్మపర’ మగుటయే యగుచున్నది. అది సత్యమే! మరియొక కతుకారంభించుచున్నారు ఇతరుని ద్రవ్యమునో నొకడు ఇతరుని లాభప్రాప్తికై యాతనిచే నియమింపబడి వానిచే ప్రతిఫలము గొనబడి భగవదారాధనము చేయునప్పుడు ఆ చెప్పుట యజ్ఞమునందువలె యితరునికే జెందుచున్నది గావున పదార్థాభుజనము దోషమే యనినచో నట్లు కాదు. ‘విప్రుడు స్వధర్మమును విడచి అన్యధర్మమును జేసి’ యెడల నధోగతిని బోవుచున్నాడు. నా కైంకర్యముల జేయునప్పుడు మాత్రము స్వార్థపరార్థవిభేదము లేక వెనుక జెప్పిన రీతిని అధోగతి కలుగక ఉక్తఫలముల బొందును అని మహాభారతమందు నుడివి తన శ్రీ పాదపద్మముల యందలి ధ్యానముతో యెవ్వడు స్వార్థముగగాని పరార్థముగగాని బుద్ధిపూర్వకముగగాని అబుద్ధిపూర్వకముగగాని యాచరించునో వానినిగూర్చి భక్తవత్సలుడు గాన భగవానుడు తుష్టిజెందుచున్నాడు, అని

దుర్వ్యాధిరివ నశ్యతి, అనిష్టాం ఖరన్ ద్వేషాన్మృగైష్టాం —
పుణ్యయాన్నిధిం, అజ్ఞః కామాచ్చ దోషాచ్చ స్మృత్వైవం మో
క్షభాక్తథా, ద్వేషిణా వా ప్రయత్నేన క్షిప్తోఽగ్నిః కథమా
దహేత్, కథమభ్యర్చితో విష్ణుర్హర్యాద్యేవం సర్వకిల్బిషం య
థాఽజ్ఞో వ్రజకాయస్స్యాత్ స్పృష్టస్సపి సుధాం పిబన్ ఏవం వి
రుద్ధభావోఽపి ముచ్యత్యేవ హరిం స్మరన్.

నారదీయే:— "క్రూరోఽపి సంభాషణాద్వైర్యతేర్వా తార
యేజ్జనాన్ విఫలా నాఽస్య కశ్చిత్ కృపాలుః కోఽన్యోఽతః పరః,
హాస్యాఽనాదరభూయోభిరపి భక్తైః కృతా స్వయం, స్పృష్టా ద
దాతీంద్రపదం సాత్త్వికీయం కిము స్మృతే? వస్తుస్వభావ ఏవైష
యస్మాన్మయా హరిస్మృతిః పాపేన ధ్వాంతనాశాయ కిరణాం

వ్యాచష్టే పునః ప్రదత్రిత్యేజ్ఞే శాస్త్రే కిం తు దేవ కత్వాం జాతిపదమి

ఆచార్య దక్షిణా విషయము-

పురాణాంతరమందును ఇట్లే ఆచార్యులువారికి యిరువది యొక్క నిష్కములును, అందు
సగము ఋత్విక్కులకును అందుకు సగమితరపదార్థములను దక్షిణగా నీయవలయునని
శ్రీశాస్త్రమందు ఆచార్యాద్యృత్విక్కులకు దక్షిణాదానమును విధియింపబడుచున్నది. మ
రియు ఆరాధనమునకు ప్రతిఫలముగ దక్షిణను ప్రతిగ్రహణముచేయుటచే నైన ప్రతిగ్ర
హణదోషము తప్పదని దూషణాంతరము నుద్ధాపనముచేయుచున్నారు. మనువునందు ప్రతి
గ్రహముచేయుట వలన విప్రులకు బ్రహ్మతేజస్సు నశియించి పోవుచున్నది. అని యు
విప్రులకు ప్రతిగ్రహము జేయుటచే బ్రహ్మతేజస్సు నశించును, అని శ్రీమహాభారత
మందును ప్రతిగ్రహదోషము చెప్పబడుటయేగాక అట్టి ప్రతిగ్రహముజేసిన వానికి ప్రా
యశ్చిత్తముగూడ శ్రుతియందు చెప్పబడుచున్నది. యెవ్వడు యాజనము చేయించునో
ప్రతిగ్రహముచేయునో అట్టివాడు యాజనము ప్రతిగ్రహము జేసి భోజనముజేసి యొకవాడు
తూరులుస్వాధ్యాయము జేయునది. మూడు రాత్రులు గాయత్రీజపముజేయునది. గోదా
నముచేయవలెను. గోదానముజేయుట వలన నుత్కృష్టతగలుగును. ఆత్మ ఉత్కృష్ట

త్త్యే యథాఽనఘః సైషా పరిస్ఫురతి దైన్యత్వం క్రోధాదపి కృ
తా సతీ అనయత్స్వర్గతిం శిశుపాలస్యానుగం కిం ను వర్ణ్యతే యథా
మృతార్థం యాతతాం సురాణామబ్ధిమంథనే, పారిజాతాదికాన్యా
సన్ ఫలాన్యప్రార్థితాన్యపి ఏవం మోక్షైకచిత్తానాం యతితా
మీశసంస్మృతౌ, భవన్తి సిద్ధయో దివ్యాః పుణ్యం పుణ్యానుబం
ధి యత్ ఇత్యాది.

నారదః ;—సురాతిథ్యర్చనకృతే గురుభృత్యార్థమేవ చ స
ర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్నతు తృప్యేత్స్వయం తతః, ఇతి.

అతశ్శాస్త్రోక్తమార్గేణ భగవద్యజనవిధౌ ప్రవృత్తానాం
తత్తత్కర్మసు దక్షిణాప్రతిగ్రహే కృతేఽపి న దోషః

త్యాది. వర్ణకాన్తరముపన్యస్యతి. అవిహితకర్మ కుర్వతాం దేవలకత్వే
నపాపత్తిః న వా వైఖానసా అవిహితం దేవార్చనం కుర్వన్తి. ఆక్షే

మైనదిగదా అను శ్రుతి ప్రతిగ్రహప్రాయశ్చిత్తమును విధియించుచున్నది. ఇది భగవ
దారాధకుల ప్రతిగ్రహమునకు పట్టదు. ఏలనన అన్యధర్మములుచక్కగా అను
ష్ఠింపబడినవయ్యు పరిపూర్ణరక్షణమును చేయజాలవు. నాయొక్క కైంకర్యమన్నదో లో
పయుతముగ ననుష్ఠింపబడినదియైనను గొప్పఆపత్తులనుండియు రక్షించగలదు. పాపక
ర్మములయొక్క రాశి మేరుమందరములంతటి గొప్పదైనను కేశవుడను ఘనవైద్యుని సన్ని
ధానమువలన దుర్వ్యాధివలె నశియించుచున్నది ద్వేషముగాని నిధియందు స్థానమును
వృత్తికై త్రివిధ అచ్యుతయనిండెడినిధిని వాడెట్లు అతిగ్రీతముగ బొందునో అట్లే తెలి
యనివాడు, కామముచేతగాని ద్వేషముచేతగాని భగవంతుని నామమునుస్మరించి
నచో మోక్షముబొంద నర్హుడగును. అగ్నిగాల్చును చేతనైనను ద్వేషియగు

ఆలయార్చనావిధిః.

నను — గృహార్చనావ్యతిరేకేణాఽలయార్చనాకృతౌ ప్రత్యవాయ ఇతిచేత్, భారతాదిషు యథా.

ఆశ్వమేధికే — కథం త్వమస్పృశనిమోఽసీత్యాది

ఆలయం

విష్ణుధర్మోత్తరే షష్ఠేఽధ్యాయే — "యస్తు దేవగృహస్యార్థం ప్రాకారం పరికల్పయేత్ స తు స్వర్గం సహస్రాబ్దం ...ధిపతిర్భవేత్ యస్తు దేవాలయస్యాగ్రే శిలాదారుభిరేవ వా కరోతి తోరణం రమ్యం స తు స్వర్గాధిపో భవేత్ యస్తు దేవాలయం విష్ణోః ...లమ్పతా తథా ...కల్పితం వాపి

పాన్తరమాహ "పశుసంప్రపన్న్యనేః, ... రాధనస్య పరార్థత్వాత్ప్రి... తేఽపి పూర్వోక్తదోషదోషతాం ... స్యుఃమిత్యర్థః. అత్ర పాన్తరమా...

వానిచే అడవిలో పెట్టబడిన అగ్ని యడవినంతను దహియింపజేయునట్లు సర్వభూత హృదయాన్తర్యామియగు పరమాత్మ వక్కణగా ఆరాధింపబడి ఆశ్రితులహృదయమందలి పాపములనెల్ల నశింపజేయును, తెలియకనైనను క్రోధముచేతనైనను అమృతమును ద్రావినవాడు తనవిరోధభావఫలమునందక వజ్రకాయుడగుచున్నాడో అట్లే విశుద్ధస్వభావముగల్గినవాడును హరిని స్మరించి ముక్తుడగుచున్నాడు, అనియు నారదీయమందు 'దంభహాసాదులచే జేయబడినను నా కైంకర్యము జనులను తరింపజేయును, ఇతరకర్మలవలె నెన్నటికిని విఫలముగాబోదును. ఇంతకంటె ముక్తప్రాప్తి ... సేరెక్కడు ... నకుపోస్యాస్తు, అనాదిని ముమాయావీని చేగూడినయొనమని యుందు భక్తిజేయబడినచో అభక్తజనులను ద్రోసము గని కలదు. కేవలసత్త్వప్రధానులై తపజేసిపరమార్థము భగవత్కైంకర్యమని ధ...

కుర్యాత్తస్య ఫలం శృణు, అహన్యహన్యశ్వమేధసహస్రాణి కరోతి యః ప్రాప్నోతి మంటపం విష్ణోర్యః కారయతి మందిరం ప్రతిమాం లక్షణవతీం యః కారయతి మానవః, కేశవస్య స తల్లోకమక్షయ్యం ప్రతిపద్యతే, ప్రతిమార్థం మహావిష్ణోస్సాధయేదుత్తమాం శిలాం షష్టిర్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయతే, ఇతి ప్రాకారతోరణమంటప దీప శిలా విగ్రహాదీనాం గృహదేవతాయోగ్యతాభావాత్ ఇతి(శ్రీ)మద్వైఖానసాదిషు ప్రతిపాదితవిమానార్చనకల్పాదిష్వవగన్తవ్యం.

అర్చకమహిమాది.

బృహన్నారదీయే:—"స కదాచిన్మహాపాపో జంతూనామంతకోపమః" ఇత్యారభ్య, శిష్యోపవనమధ్యస్థం రమ్యం కేశవమందిరం, ఛాదితం హేమకలశైర్దృష్ట్వా వ్యాధో ముదా యయౌ హరామ్యత్ర సువర్ణాని బహూనీతి స నిశ్చితః? జగామ

నను గృహార్చనేత్యాది. పూర్వోక్తారాధనప్రకారో హి సర్వశాస్త్రకారైర్గృహార్చనపరత్వేన సమాహిత ఇత్యాశయః, "అథాఽగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే" ఇతి గృహస్థస్య గార్హపత్యకర్మసు స్మరణాత్.

గల్గి ఆరాధించు నారాధికుల యదృష్టమేమననగును హరిని స్మరించుట యనునది స్వభావసిద్ధముగ మోక్షము నీయగల శక్తిగల్గియున్నది. చీకటిని సంహరించుటకు సూర్యుడును, శీతమును పోగొట్టుటకు అగ్నిహోత్రుడును యెట్లో హరిస్మరణమును మోక్షము నిచ్చుశక్తిగలది. హరిస్మృతి యను మహాశక్తిగల దమటుచే క్రోధమువలన చేయబడిన దైవననుసమస్త పరిజన యుతుండైన దైత్యేంద్రుని సద్గతిజెందించెను. ఓ విప్రోత్తములారా భగవన్నామస్మరణము నెట్టిని ప్రాణింపవచ్చును అమృతము జలనిధినిదరచి నయులకు పారిజాతాది వస్తుసమూహము అయత్నముగ నెట్లులభించినదో అట్లే భగవన్నామ స్మరణమును పొందుచిన్నచేకేసినను భక్తులకు మోక్షమును ఐహికములగు నుత్తమ సౌఖ్యములను ప్రార్థితములను లభియించును, అనియు(నారదుడు)దేవతాం ఒటితిథిపూజకొర

విష్ణుభవనం కీనాశశ్చౌర్యలోలుపః, తత్రాఽపశ్యద్విజవరం శాంతం తత్త్వార్థకోవిదం, పరిచర్యాపరం విష్ణోః దంకం తప సాం నిధిం ఏకాంతినం దయాలుం చ నిస్పృహం ధ్యానలోలు పం, దృష్ట్వాఽసౌ లుబ్ధకో మేనే స్వకార్యస్యాంతరాయినం (యకం) దేవస్య ద్రవ్యజాతం తు సమాదాతుమనా నిశి ఇతి పృథగాలయార్చకసద్భావాదికం ప్రతిపాద్య స్వకార్యాంతరా యభూతార్చకహింసాయాం ప్రవృత్తస్య తేన సంబోధితస్య గులికస్య పశ్చాత్తాపేన? పంచత్వమపి ప్రతిపాద్య [illegible], పతి తం ప్రేక్ష్య లుబ్ధం తు దయాపరః విష్ణుపాదోదకేనైన మభ్య షించన్మహామునిః, హరిపాదోదకస్పర్శాత్ లుబ్ధకో విగతకల్మషః, దివ్యం విమానమారుహ్య మునిమేనమథాఽబ్రవీత్ ." ఇతి భగవత్పాదోదకమాహాత్మ్యమపి ప్రతిపాద్యతే.

అథ తత్ఖండాన్తే "గృహే దేవాయతనే వేతి స్మరణేఽపి వా శబ్దమము ఖ్యపక్షం లక్షయతీతి బోధ్యం, విమానార్చనకల్పాదిష్వితి. విమానార్చ నాదికల్పేష్వపి పాఠః. విమానార్చనకల్పాదయస్సంహితా భగవ చ్ఛాస్త్రే ప్రచురాః విమానార్చనాదికల్పేష్వితి పాఠే. మంత్రకల్పాఽ

లేపి ష్ట [illegible] కాక్షలకు–

తమ గురుపూజకొరకును సర్వవిధములగను బ్రతిగ్రహము చేయవచ్చును. అట్టి ప్రతిగ్రహ లబ్ధము ధనము చేతనత్యప్తిని చూచుకొనగూడదు' అని యీభగవదారాధనమందలి మ హిమమును ప్రతిగ్రహమందలి ప్రతిపత్తయము చెప్పబడినది. కావున శాస్త్రోక్తమార్గ ముచే ధనవద్యాజనము చేయుటయందు ప్రవర్తించిన వారల కొరకు కర్మలయందు దక్షి ణాప్రతిగ్రహించుటచే యే దోషము కాని లేదు. (ఆలయార్చనవిధి) వెనుక చెప్పబడిన అర్చన మంత్రయు గృహార్చనయందు చరితార్థమైనది కావున విశ్వాసము ఆలయము లందు పూజచేయు వైఖానసులకు దేవలకత్వము తప్పదని యాక్షేపమును జేసినతిరిగి స మాధానము చెప్పుచున్నారు. ఆలయార్చన విధానము భారతాంతర్గతముగు చెప్పబడు చున్నది 'కథంత్వమర్చనీయోఽసి' అని యాశ్వమేధికమందును విష్ణుధర్మోత్తర మహా ధ్యాయమందు. 'యెవ్వడు దేవతామందిరమునకు ప్రాకారమును నిర్మించునో అతడు ది వ్యలోకమును బొంది స్వర్గవిమానముల కధిపతియగును, యెవ్వడు దేవాలయమునాగ

శ్రీ విష్ణుధర్మే యజ్ఞధ్వజపతి హారీతసంవాదే :— "స కదాచిత్తు కామాంధో రంతుకామః పరస్త్రియం, శూన్యం పూజాదిభిర్విష్ణోర్మందిరం ప్రాప్తవాన్నిశి, తత్ర కామోపభోగార్థీ శయితుం శేన కామినో, స్వవస్త్రప్రాంతతో బ్రహ్మన్ కృతం తద్దేశమార్జనం? యావన్తః పాంసుకణికాస్తేన సమ్మార్జితాస్తదా తావత్తజ్జన్మకృతం పాపం తద్దైవతక్షయమాగతం, ప్రదీపస్థాపిత స్తత్ర సురతార్థం ద్విజోత్తమ, తేనాపి తస్య దుష్కర్మ నిశ్శేషం క్షయమాగతం అవశేనాఽపి యత్కర్మ కృత్వేమాం శ్రియమాగతం, భక్తిమద్భిః ప్రశాన్తైశ్చ కింపునస్సమ్యగర్చనాత్, తస్మాచ్ఛృణుష్వ విప్రేంద్ర దేవో నారాయణోఽవ్యయః, జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాఽపి పూజకానాం విముక్తిదః ఇతి.

నుష్ఠానకల్పశిల్పకల్పానిత్యకల్పాదిభేదేనవిభక్తభగవచ్ఛాస్త్రభేదఃప్రతిపాద్యతే. యథా భాగవతే "ఆత్మారే శైలజం బింబం దారవం వాఽపి నార్చయేత్, లోహజం శుభదం బింబం శ్రేష్ఠం ప్రోక్తం గృహార్చనే"

[illegible]

శిలలచే గాని దారువుచేగాని రమ్యమగు ద్వారబంధమును నిర్మించునో అతడు స్వర్గాధిపతి యగును. యెవ్వడు విష్ణునియాలయమును శిలలతో గాని దారువులతో గాని మృత్తికతో గాని ఇటుకలతో గాని నిర్మించునో అతనియొక్క పుణ్యఫలమును జెప్పెద వినుము. దీన దినంబును వేయిఅశ్వమేధంబుల నెవ్వడు జేయునో మహావిష్ణుని మందిరమునునిర్మించిన వాడట్టి ఫలమును బొందును. లక్షణయుక్తమగు దేవవిగ్రహము నెవ్వడునిర్మించునో అతడు శ్రీమహావిష్ణుని యక్షయమగు పరమపద లోకము జెందును. శ్రీనాథుని బింబము నిర్మించుటకై శిల నెవ్వడు సంపాదించునో అతడు అరువది వేల వత్సరంబులు స్వర్గలోకమున దివ్యభోగముల ననుభవించును, అనియు చెప్పబడినది. ఇట్లు చెప్పబడిన ప్రాకార తోరణ మంటపదీప శిలావిగ్రహాదులు గృహార్చనకేయు విగ్రహము లనుగుణమింపగూడమిచే పైయర్చనా విధానమంతయు గృహార్చనా వ్యతిరిక్తమగు ఆలయార్చనమును ప్రతిపాదించుననుట స్పష్టము. ఈ యంశము శ్రీవైఖానస పంచరాత్ర భగవచ్ఛాస్త్ర సంహితలందు విశదముగ దెలియనగు. (ఆరాధకుల మహిమానువర్ణనము) బృహన్నారదీయ మందు:— 'ఒకానొకప్పుడు మహాపాపియగు జంతువు

తత్రైవ ఇంద్రసుధర్మసంవాదే:—"అహమాసం పురా శక్ర గృధ్రః పాపవశేమతః, స్థితశ్చ భూమిభాగే వై అమేధ్యామిష భోజనః ఏకదాఽహం విష్ణుగృహే ప్రాకారే సంస్థితః ప్రభోః, పతితో వ్యాధశస్త్రేణ సాయం విష్ణుగృహం గతః, ముహుః కంఠ గతప్రాణో లుబ్ధకో మాంసలోలుపః, జగ్రాహ మాం శ్వవక్త్రే ణ శ్వభిరన్యైరనుద్రుతః, వహన్మాం శ్వముఖేనైవ భీషా?నైవ భ్రాన్తస్తైస్తదాగతః ప్రదక్షిణాకారం విష్ణోస్సన్మందిరం ప్రభోః, తేనైవ తుష్టిమాపన్నో అంతరాత్మా జగన్మయః, మమ చాఽపి శునశ్చాఽపి దత్తవాన్ పరమం పదం, ప్రదక్షిణాకారత

ఇతి. ఆశ్వమేధికే లోకే త్రీణీత్యాది. వైఖానసానాం దేవలకత్వే దూష ణాన్తరమప్యాహ స్వయం పతితేషు పూజకేషు పూజితబింబానాం శై ముఖ్యేన|పతితత్వం చానేనాక్షిప్యతే. శ్రుతిరితి:— స్వాతంత్ర్యేణ సూ త్రాంతరేషు దేవతాన్తరాణామర్చనస్య ప్రతిపాదనేఽపి తత్ప్రతిపాద

అని యుపత్కర్మరాజువంటి వాడునగు ఘాతకుడు అని యారంభించి ఆయుపవన మధ్యమం మున్నట్టి అతిరమణీయమగు భగవదాలయమును వెలలేని హేమకలశములచే అలంకరింప బడియుండుటను చూచి ఆవ్యాధుడు దమందానందమున వచ్చుటకు జొరెను అనటకులో లు అచ్చటి యాశీతములగు బంగారు వస్తువులను దొంగిలించెదనని నిశ్చయము జేసికొన్న వాడై చౌర్యవృత్తిగల యాలుబ్ధకు డాయాలయమును ప్రవేశించెను. ఆటనక్కడ ఆల యమందు కైంకర్యము జేయుచున్నట్టియు తపోనిధి యగునట్టియు శాంతుండును, తత్త్వ వేత్తయు విదుండును, ఏకాంతియు, దయాళుండును, నిస్పృహుండును, ధ్యాన యోగుండును ననగు సుదంతుడను నొక్కద్విజశ్రేష్ఠునిగని యాబ్రాహ్మణునితన చౌర్య కృత్యమునకు ప్రతిబంధకముగ తలంచెను, అను మొదలగు వాక్యములచే గృహమునకంటె అతిరిక్తమగు భగవదాలయమును అందు యజమానికంటె భిన్నుడగు నర్చకుండును, తన దొంగతనమునకు విఘ్నము వచ్చెడివని యనుమానింపబడిన యాయర్చకుడగు సుదంతుని హింసించుటకా వ్యా ధుని సంకల్పమును ఆయుదంతునిచే సంబోధింపబడిన గురిడుని చర్యచే యావ్యాధుని ము

యా గతస్య సత్కృతం ఫలం, సంప్రాప్తం విబుధశ్రేష్ఠ కింపునస్స మ్యగర్చనాత్, యేఽర్చయన్తి సదా భక్త్యా నారాయణమనామయం తానర్చయన్తి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతా గణాః, ఇతి.

ఆశ్వమేధికే :— "లోకే త్రీణ్యపవిత్రాణి పంచాఽమేధ్యాని భారత । శ్వా చ శూద్రశ్శ్వపాకశ్చ త్ర్యపవిత్రాణి పాణ్డవ, దేవలః కుక్కుటో యూప ఉదక్యా వృషలీపతి" ఇతి.

శ్రీవైఖానసే:— "సూతాన్ద్విపతితాలోమాశ్చ పాషండాః పతితాస్తథా నాస్తికా భిన్నమర్యాదాస్తథా వేదవిదూషకాః,

నస్య శుక్రాకారవివారణాద్యాభావోఽన్యత్రోచ్యతే. వ్యాసేనాఽపీతి వైఖానసవచనపరిణోవ్యాస ఇతి ప్రదేశాన్తరాణి బహూని మహాభారతాదిషూపలభ్యన్తే శాంతిపర్వణి కస్మాత్తాంశ్చ బుద్ధ్యాధాస్తపోనిష్ఠాంశ్చ

రణమును ప్రీతిపాపి ... కుడంశటితన మెకుటుస్మృతుడైపడియున్న లుబ్ధకునిజూచి దయాపరుడై వయాన్విఠుడగుటచే నాలుబ్ధకుని విష్ణుపాదోదకముచే నభిషేకించెను. లుబ్ధకుండును హరిపాదోదకస్పర్శనంబుచే వీతకల్మషుడై దివ్యరూపు విమానమునెక్కి యంతకాలమునుండిమునికిట్లనియె, అను మొదలగువచనములచే భగవత్పాదోదకమాహాత్మ్యంబు నుతర్ణితంబచేయ్య అందే ధ్వజధ్వజవీతిహోత్రుని వాపముగ; కామాంధుడగు నాతడొక్క యెడపాకామినిని బొందగోరువాడై నిశియందు పాడుబడినయొక్క విష్ణ్వాలయమునను బోయెను. అప్పటకామోపభోగమునకై తనవస్త్రముయొక్క కొంగులో తానుశయనించ దలచినంతనేల యూడ్చునడెను, ఆయూడ్చుటలోయెన్నియిసుకరేణువులు తుడువబడినవో అన్నిజన్మములందు వాడుచేసిన పాపము అతనియందేవళించెను. అప్పుడే రాత్రివేళము గనుంచబడిన దీపసమర్పణముకలవను ఆతని దుష్కృతమంతయును నిశ్శేషముగ నశించిపోయెను. ఇట్లు పరవశుడై పావనయగు ... బొందినవానికే భగవన్మందిర సంసర్గము చేయుట్టి మహాఫలముండటస్థించినపుడు ప్రశాన్తచిత్తులైన భక్తులుశాస్త్రవిధానముగ నర్చిం

పాపరోగయుతాశ్చైవ నాస్తికైన గురునిందకాః, అర్చనం దేవదేవస్య హవిర్దానం చ వీక్షితుం, నార్హన్తి తస్మాత్కుర్వీత ద్వారం యవనికావృతమితి.

(ఇతి) భగవద్దర్శనాదిషు యోగ్యతారహితానాం నికృష్టానాముత్కృష్టత్వాదికం న సంభవతి.

భగవదర్చకానాముత్కృష్టిః.

శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషూక్తప్రకారేణ సూత్రాదిషు యేషామద్వారక భగవద్యజనేఽధికారో విధీయతే త ఉత్కృష్టాః.

భారతే వైఖానసానాం కౌ నేయు వచనం శ్రూయతే యథా (అ ౨౦. శ్లో. ౬) "స్థానాని [illegible] స్థానాని శ్రీమహ్యాని భారత. వైఖానసానాం వచనం యథా నో విదితం ప్రభో" (అ ౨౬ శ్లో ౬). అత్రగాథా య

[illegible]

చుటవలన యెంతటిఫలము గలుగునో యెవ్వరువర్ణింపగలరు. ఓవిప్రశ్రేష్ఠుడా! నారాయణుడచ్యుతుండనుపరదైవతంబును అగుచున్నాడు కావున జ్ఞానముతో గాని అజ్ఞానముతో గానితన్నారాధించువారలకు ముక్తినొసంగుచున్నాడు? అనిచెప్పబడినది. అక్కడనే ఇంద్రనుభగ్నసంవాదమందు:— ఓయింద్రుడా నేను పూర్వమందు పాపవశముచే గృధ్రముచై అమేధ్యమగు మాంసమునుదినుచుభూలోకమందుంటిని అప్పుడొకానొక నాడు నేను భగవానుని ఆలయప్రాకారముమీద నుండుగా వేటకొడుపయోగించిన శస్త్రముచే కులత్యాననై క్రిందపడి సాయంసమయమున విష్ణుమందిరమునకు జేరుకొంటిని నేనిట్లు బాణపాతిచే తన్నుకొనుచు ప్రాణములుతొలగింతి జెందుచుండ మాంసగృధ్నుడగు నా చెంతనున్న వేటకుక్కలు తనవెంట బయపుడిరాగ కుక్కలజే నన్ను గరపించి తీసుకొనిపోయెను. ఆహా తనకు నన్నుపట్టుకొనిపోవునప్పుడు ఆకుక్క పదవులతో నన్ను ఆ భగవన్మందిరమునకు ప్రదక్షిణముగ బోయెను. అంతమాత్రముచేతనే తుష్టి జెందిన జగన్మయుండగు నాదేవుడు నాకును నన్నుపట్టుకొనిపోయిన కుక్కకును పరమపదమనుగ్రహించెను ఆ కుక్కనుగ ప్రదక్షిణముగ బోయినందున వచ్చినఫలమిట్టిదైయుండశాస్త్రోక్తముగ భగవానుని నారాధించిన ఫలమేమని చెప్పవచ్చును; అనామయుండగు నారాయణుని భక్తిపురస్సరంబుగ నేమనానియములర్చింతురో అట్టివారలను బ్రహ్మ

శ్రుతిః :— "యథా క్రతురస్మిన్ లోకే భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీతి.

వేదోక్తేనైవ మార్గేణ సర్వభూతహృదిస్థితం, మామర్చయన్తి మద్భక్తాస్సాయుజ్యం యాన్తి తే మమ, తస్మాద్యావజ్జనో జీవేత్తావత్పూజయేద్ధరిం పాపైర్న లిప్యతే మర్త్యో హరిమందిరమాప్నుయాత్, జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యం విష్ణుమభ్యర్చ్య

జ్జగితాః కీర్తయన్తి పురావిదః వైఖనసానాం రాజేంద్ర మునీనాం యష్టుమిచ్ఛతాం" (అ ౭౭—౭౮) ఇత్యాదిగ పతితానాంవచనా

విశేషతాగణంబులర్చింపు [illegible] దిక [illegible] బలపరుచబ డుచున్నవి. [illegible] మూడు అపవిత్రములను అయి అమేధ్యములను [illegible] [illegible]ము [illegible], శ్వపా కుడనను నివియే అపవిత్రములు. దేవలకు, [illegible]టకు, యూపము, రజస్వల, కృష లీపతి యనునవి అమేధ్యములు అనియు [illegible]వైఖాన[illegible] నూతుడు మొదలగు ప్రతి [illegible]లు, పాషండులు, పతితులు, నాస్తికులు, ఉచ్ఛాస్త్రి[illegible]లు, వేదనిందకు లు, పాపరోగముగలవారలు, గురునిందకులు, మొదలగువారలు భగవానుని యర్చనము నావిర్నివేదనమును చూడకూడదు. [illegible] [illegible] వశమున అట్టి సమ యములలో దర్శింపకుండుటకై స్థానమందు తెరనుకట్టి యుంచవలెను, అనిగాని భగవదర్చనా సమయములందు దర్శనమైనను జేయుట కహలకారని నిషే ధింపబడియుండి దేవలకులకు సాక్షాత్తుగ భగవానునారాధించుట యెంతయు అసంభవముగా నఆరాధకులకు వైఖానసులు దేవలకులుకాగూడదు భగవదర్చనము చేయు వారలకు విశ్వ ష్టత్వము జెప్పగూడక పోవుటయే గాక [illegible] సర్వోత్కృష్టులనియు ప్రమాణములు చెప్ప చున్నవి. శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులయందు [illegible] యింప బడినవిధానము శ్రీత స్వమాత్ర శాస్త్రములయందెవ్వరికి భగవద్యజనాధికారము విహితమై యున్నదో అట్టి వైఖానసులు సర్వోత్కృష్టులైయున్నారు. ఈలోకమందు ప్రశస్తమైనకర్మలను చేయుచున్నారో

శ్లో|| శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీప్రశ్నే, తాత్పర్య చింతామణౌ.

యన్తి యే దుర్వృత్తా వా సువృత్తా వా పూజనీయా విశేష
తః" ఇతి.

వ్యాసేనాపి, అనుశాసనికే పాత్రవిధౌ దేవలకానామపాత్రత్వం సత్కర్మనిష్ఠానాం పాత్రత్వం చ ప్రతిపాద్య స్వవచనదృఢీకరణార్థం "వైఖానసా [illegible] అస" న్నితి భగవత్ప్రీతివిషయీకృ[illegible]నాం వైఖానసానాం వచనమపి శ్రావయతి ఇతి ప్రతిపాదితం. యథా:—

అనుశాసనికే:— "ఋషీణాం సమయం నిత్యం యే రక్షన్తి యుధిష్ఠిర, నిశ్చితాస్సర్వధర్మజ్ఞాస్తాన్ దేవా బ్రాహ్మణాన్ విదుః స్వాధ్యాయ నిష్ఠా ఋష[illegible] జ్ఞాననిష్ఠాస్తథైవ చ, తపోని

ని ప్రయతా ఆద్రియన్తే ఇతి [illegible] ద్వారితో దుత్తరద్విశతతమేధ్యాయే "మూ[illegible]కే [illegible]కే [illegible] వర్తయన్తి యథాన్యాయ్యం వైఖానసగణం శ్రితా" ఇతి సంస్థా

అంతఃఫలమునే ఉత్తరదేహమందునపొందును. —నిశ్రుతి చెప్పుచున్నది. కావున యీ దేహ మందు భగవదారాధనము చేయువాడత్తి జన్మమందును తనస్వస్వరూపమగు భగవదను భవానందమునే యనుభవించు చున్నాడనియర్థము మరియు "వేదోక్తసుమార్గముచే సర్వభూతవ్యాపయాన్తర్వర్తియగు నన్ను నాభక్తులు భక్తిపురస్సరముగ నారాధించినా సాయుజ్యమునందు చున్నారు. కావున దేహధారియగువాడు తన దేహమున్నంతకాలము పరభగవద్యజనము నే చేయవలయును అట్టివాడు పాపబంధముచే గట్టుబడక పరమప దసాయుజ్యము నొందుచున్నాడు. విష్ణువునెవ్వడారాధించునో వారలు జగత్పవిత్రులై యుందురుగావున వారలు దుర్వృత్తి గలవారలైనను సువృత్తిగలవారలైనను జనులందరకు పూజనీయులై యున్నారు. అనియువ్యాసుడను అనుశాసనిక పర్వమందు పాత్రవిధిని జె ప్పుచు దేవలకులకు అపాత్రత్వమును సత్కర్మనిష్ఠులకు పాత్రత్వమును ప్రతిపాదించి తన యొక్క స్వసిద్ధాన్తమును స్థిరపరచికొనటకై 'వైఖానసులను ఋషులు పరమపురుషున కత్యంతప్రేమపాత్రమై యున్నారు. అను శ్రుతిచే పరిస్తుతింపబడిన వైఖానసులయొక్క వచనమును అకతముగ నుదహరించుచున్నాడు, అనుశాసనికమందు (ఓయుధిష్ఠిరమహారా

ష్ఠాశ్చ, బోద్ధవ్యాః కర్మనిష్ఠాశ్చ భారత । కవ్యాని జ్ఞాననిష్ఠేభ్యః ప్రతిష్ఠాప్యాని భారత తత్ర యే బ్రాహ్మణాః కేచిన్న చ నిందంతి తే వరాః, యే తు నిందంతి వక్తవ్యే న తాన్ శ్రాద్ధేషు భోజయేత్. బ్రాహ్మణా నిందితా రాజన్ హంతారః త్రైపురుషం కులం, వైఖానసానాం వచనమృషీణాం శ్రూయతే నృప దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్, ప్రియో వా యది వా ద్వేష్యస్తేషు తచ్ఛ్రాద్ధమావపేత్. యస్సహస్రం సహస్రాణాం భోజయేదనృచాం నరః. ఏకస్తాన్మంత్రవిత్ప్రీతస్సర్వానర్హతి భారతేతి. (౯౦ అధ్యాయే).

నాం వైఖానసగత్యనువర్తనం చ స్మర్యతే న హి పతితమనువర్తేత తత్సహధర్మిణ ఇతి. వైఖానసానాం పాంక్తేయత్వం ప్రతిపాద్య సర్వోత్కృష్టత్వం చానేన సిద్ధమభిప్రేత్యాచార్యః తత్ర త్యవైఖానసశబ్దో వానప్రస్థపరా ఇతి శంకా పూర్వమేవ సమాహితా బోధ్యా.

[illegible]

జాతి మహాఋషులనతములుగా గణించి యెవ్వరు ప్రవర్తించుచున్నారో వారలు సర్వధర్మవేత్తలనుచున్నారు. అట్టివారలనే దేవతలు బ్రాహ్మణులని పిలుచుచున్నారు. ఋషులనిన సామాన్యముగ దలచకూడదు. వారలు స్వాధ్యాయనిష్ఠులును జ్ఞాననిష్ఠులును తపోనిష్ఠులును కర్మనిష్ఠులును అగుచున్నారు. కవ్యములను జ్ఞాననిష్ఠులకు సమర్పించవలయును. అందుచే బ్రాహ్మణనిందనము నెన్నడు చేయని వారలుత్తములగుదురు. ఎవ్వరు పరస్పరసల్లాపములందు బ్రాహ్మణనిందనము చేయుదురో అట్టివారలను శ్రాద్ధములందు భుజింపచేయరాదు. బ్రాహ్మణులు నిందింపబడిన వారలై నింపనుల కులమును మూడుపురుషాంతరములవరకును నశింపజేతురు. ఈ రహస్యము నర్థము వైఖానసుల వచనము చెప్పుచున్నది. వేదపారగులగు బ్రాహ్మణులను దూరమునుండియే పరీక్షింపవలయును. అతడు ప్రియుడైనను అప్రియుడైనను అట్టివారలకే శ్రాద్ధసంబంధ భోజనములు చేయించవలయును. ఆ వేదజ్ఞులు ఒకరుండినను భోజనము చేసినఫలమునొక్క బ్రాహ్మణుడే తృప్తుడును బ్రాహ్మణులను ఇచ్చుచున్నాడు అని చెప్పబడియున్నది.

అష్టాక్షరద్వాదశాక్షర పురుషసూక్తాదిమంత్రజప నిష్ఠానాం దర్శనేన బ్రహ్మహా శుద్ధ్యతీత్యుక్తం.

శ్రూయతే హి:— 'యో హ వై నారాయణస్యాఽష్టాక్షరం పదమధ్యేతి, అనపబ్రువస్సర్వమాయురేతి. విందతే ప్రాజాపత్యం, రాయస్పోషం గౌపత్యం, తతోఽమృతత్వమశ్నుతే తతోఽమృతత్వమశ్నుత, ఇతి

అష్టాక్షరపరా వైఖానసాః

కపింజలసంహితాయాం.— 'యాజనాఽధ్యాపన యుతశ్శిష్యాఽనుగ్రహ కారకః। ఆచార్య ఇతి విఖ్యాతో మంత్రతంత్ర

అష్టాక్షరపరా వైఖానసా ఇతి — తేషామష్టాక్షరద్వాదశాక్షర పురుషసూక్తైకాక్షరాది సూక్తిపరత్వాత్ శ్రీమతి శ్రీసూత్ర ఏవ భవత్వి

అష్టాక్షరద్వాదశాక్షర పురుషసూక్తాది జపనిష్ఠులదర్శనముచే బ్రహ్మహత్యా పాతకముజేసినవాడు సైతము పునీతుడగుచున్నాడని ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. (ఇటులనే శ్రుతియందు) యెవ్వడు శ్రీమన్నారాయణుని పారమ్యమును ప్రతిపాదించు నట్టి అష్టాక్షరమగు పదమునుధ్యానించుచున్నవాడో అతడు పరాజయములేనివాడై చిరకాలము వృద్ధినందును. ప్రాజాపత్యలోకమును పొందును. తేజా అఖండ భూమండలాధిపత్యమునందును. ధనికులలో నెల్ల ధనికుడగును. బహుగోపులముందలకు నాయకుడగును. ఇట్లు ఇహలౌకికములగు సమస్త సౌఖ్యముల ననుభవించుటయే గాక దేహావసానమందు పునరావృత్తిరహితమును నిత్యనిరతిశయానందమునకు పరబ్రహ్మలోకమునందుచున్నాడు అమృతత్వమునే అతడుపొందుచున్నాడు ఉపాసనాంతరములచే లభ్యమగు పదవిరతి నియ్యాదియొకప్పుడును సంశయితముగాను అష్టాక్షరోపాసకునికతి యుగంధి గ్ధముగ బ్రహ్మలోకావాప్తియేయగుచున్నది. యెన్నగను అతనికి చ్యుతిగలుగదు అతి

పరాయణః । ఆశ్రమేవా వనే వాఽపి స వైఖానస ఉచ్యతే, గ్రా
మ్యధర్మాణి సర్వాణి వర్జయేద్వనవాసకః, ఇతి

పద్మపురాణే.—సాంగం సమంత్రం సన్యాసం సఋషిచ్ఛం
దదైవతం, సదీక్షావిధి సధ్యానం సయజ్ఞం (యువన్త్రం?) ద్వాదశా
క్షరం అష్టాక్షరం చ మంత్రేశం వయే జపన్తి నరోత్తమాః తాం
దృష్ట్వా బ్రహ్మహా శుద్ధ్యేత్కిం పునర్వైష్ణవస్స్వయం” ఇతి.

సూత్రకారచరణైర్వ్యక్తముపదిశ్యతే యథా 'ద్వాదశాఽష్టాక్షరాభ్యాం
పుష్పాణి దదాతి తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూ
య ప్రణామం కుర్యాత్' ఇత్యాది భగవచ్ఛాస్త్రేష్వష్టాక్షరాదిమంత్రకల్పా

డు పరమపదమునే బొందును అని శ్రుతియుద్ఘోషించుచున్నది ఈ చెప్పబడిన అష్టాక్షర
పరులెవ్వరనిన వారలు వైఖానసులే యని ప్రమాణములు చెప్పుచున్నవి వానసాని శే
షముస్తే తదితరులు అష్టాక్షరమహామంత్రోపాసనముచేసి యష్టాక్షరపరులనదగినను రూ
ఢముగను సంభవములనను వైఖానసులే అష్టాక్షరపరశబ్దముచే ప్రమాణవచనము లందు
ను 'అష్టాక్షరపదమధ్యేతి' యను శ్రుతియందును పరామర్శింప బడుచున్నారు (ఇట్లే
కపింజలసంహితయందు) శిష్యులననుగ్రహించుటకై యోజనము అధ్యాపనమునుచేయుచు
మంత్రతంత్రములందు పరిపూర్ణమగుపరిజ్ఞానముగలవాడు ఆచార్యుడనబడుచున్నాడు
అట్టియాచార్యుడు తనయంత్రదైనను ఆశ్రమమంత్రైనను వసియించును వీరలే వైఖానసు ల
నబడుచున్నారు. ఆ వైఖానసుడు తనయాశ్రమమందు గాక వనమందు వసియించునెడలసమ
స్తమగు గ్రామ్యధర్మములను విసర్జించివేయవలయును అని చెప్పబడియున్నది (ఇట్లే
పద్మపురాణమందు) సాంగముగను సమంత్రముగను న్యాసపూర్వకముగను, ఋషిచ్ఛం
దోధిదైవతముల నెరిగియు యథోక్తమగుదీక్షనవలంబించి ధ్యానవిష్ఠులై ఉక్తయజను
తోడ నెవ్వరు అష్టాక్షరమహామంత్రమునుగాని ద్వాదశాక్షర మహామంత్రమునుగాని జ
పియించుచున్నారో అట్టివరశ్రేష్ఠులనుదర్శించినమాత్రమున బ్రహ్మహత్యాపాపము జేసిన

యమస్మృతౌ.— యోఽనూచానం ద్విజం మర్త్యో హాతే

వానర్థలోభతః, సవదేత్ప్రేషం నూక్తం జలస్థశ్చాంతియుక్ హారి

మితి,

ద్రష్టవ్యాః (పునస్థైవల|కత్యాది విచారః) అథా దేవలకపదవ్యుత్పత్తిస్త్వ

చార్యతే దేవం వేదశాస్త్రాదితధర్మ్యం లమ్యం కుఖలఇతి దేవలః పదంస్యా

ర్థకప్రత్యయాన్తం వ్యాఖ్యానకారశహ. తత్ర "దేవాజీవస్తుదేవల". ఇత్య

మరకోశవ్యాఖ్యానావసరే వ్యాఖ్యాతారః దేవాన్ లాతి పూజార్థమితి

దేవల, ఇతిలా ఆదానఇతి ధాతుః పునశ్చ దేవమలతి పూజయతీతి దేవ

లః దేవపూజాజీవనో నామ ఇతి పునశ్చ వ్యాఖ్యాసుధాయాం దే

వాన్ జీవికార్థే లాతి ఆతోఽనుపసర్గేకః ఇతికః, ఆతోలోపఇటి చే

తి ధాతోరాకారలోపః దేవ. లక్షణయా తత్ప్రాంత్యలాతివా లా, అథా

నేకత్వబోధిన్యాం యూః ప్రతిమాః ప్రతిగృహ్య గృహాద్గృహం భిక్ష

మాణా అటన్తి తా ఏవముచ్యన్తే దేవలకాః అపి తఏవ భిక్షవః అభిప్రే

తాః యాస్త్వాయతనేషు ప్రతిష్ఠాప్య పూజ్యన్తే చతాసు తూత్తరసూత్రే

ణ లుప్ ఇత్యాది సిద్ధాంతకౌముద్యాం తద్ధితతద్రాజప్రకరణే జీవికార్థే

చాపణ్యే జీవికార్థం యదవిక్రేయమాణం తస్మిన్వాచ్యే కనో లుప్స్యాత్

వాసుదేవః శివః స్కన్దః దేవలకానాం జీవికార్థాసు దేవ ప్రకృతిష్విదం

అపణ్యే కిం హస్తికాన్విక్రీణీతే — లఘుశబ్దేన్దుశేఖరే, దేవలకానామితి

"ప్రతిమాం గృహీత్వా భిక్షార్థం ప్రతిగృహమటతామిత్యర్థః తత్రదా

యతనేషు ప్రతిష్ఠాపితి పూజార్థ ప్రతిమాసు విక్రేతేషు నటేషు చ ప్ర

వాడును|పరిష్కృతుడగుచున్నాడు అట్టి మహాత్మునియతిక యముసే మనియునదయను అతి

డు సాక్షాత్తుగ శ్రీమహావిష్ణునికత్యంత ప్రియతముడగుచున్నాడు ; వానికేమికొంతగల్గి

న, అతడే వైష్ణవుడు అనిచెప్పఁబడియున్నది (ఇట్లే యమస్మృతియందు) వేదాధ్యయన

సంపన్నుడగు ద్విజుని ధనలోభముచే స్వార్థపరుడై హింసించుచున్నాడో అతి

కేవలాష్టాక్షరాదిమన్త్రజపనిష్ఠానామేవం విధాః ప్రభావాః శ్రూయన్తే (ఇతి) చేత్, శ్రుతిస్మృతిసూత్రవిహితైస్తైరేవ మన్త్రైరద్వారకభగవదర్చనేముఖ్యాధికారిణాం కైముతికన్యాయ

మూర్తిష్వశిలాభేదబుద్ధిరితి ప్రత్యయో తత్తేరేవాభావః స్పష్టంచ చిత్రపటవిషయే తాదృశీ బుద్ధిః రసప్రకరణే శంకుకమత నిరూపణావసరే పరికాశకారైరుక్తా యస్తుతత్రబుద్ధేర్భ్రమత్వాభావోఽప్యుక్తస్స త్వనంతరాపతీర్ణభాషాపాటవబుద్ధేస్తత్రభ్రమత్వేన ప్రక్రమాన్న విరుద్ధ ఇత్యాదిగిత్యాదిగిథా దేవలకపదప్రవృత్తి బృహజ్జ్యోతిషార్ణవే షష్ఠే మిశ్రస్కన్ధే వర్ణసంకరజాతివివేకాధ్యాయే— మనుః ద్విజాతయస్సవర్ణాసు జనయంత్యవ్రతాంస్తు యాన్ తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యానితి వినిర్దిశేత జాతివివేకే (విప్రసంస్కారహీనశ్చ వ్రాత్య ఇత్యభిధీయతే ఇతి వ్రాత్యః బ్రాహ్మణ్యాం తస్య యః పుత్రో భూర్జకంటక స్సహిస్మృతః,- (బ్రాహ్మణ్యామితి తస్య వ్రాత్యస్య-మనుః వ్రాత్యాత్తు జాయతే విప్రాత్పాపాత్మా భూర్జకంటకః అవన్త్యకటధానౌ చ పుష్పధశ్శైఖ ఏవ చ — వ్రాత్యాత్త్వితి వ్రాత్యా ద్బ్రాహ్మణాత్సవర్ణాస్విత్యనువృత్తేః బ్రాహ్మణ్యాం పాపస్వభావో భూర్జకంటకో జాయతే తథా అవన్త్యకటధాన పుష్పధశ్శైఖా జాయన్తేఏకస్యైతాని దేశభేదప్రసిద్ధనామాని ఇతి భూర్జకంటః— (జాతివివేకే, బ్రాహ్మణ్యా భూర్జకంటాచ్చ సుతస్స్యావర్తకో భవేత్. ఇత్యావర్తకః బ్రాహ్మణ్యావర్తకాభ్యాం చ పుత్రస్య కటధానకః ఇతి కటధానః బ్రాహ్మణ్యాం కటధానేన సూ

డుజలమందు నిలచి శ్రీహరినామమును స్మరియించుచు తద్విభూతిగుణవిస్తారబోధకమగు పురుషసూక్తమును జపియించవలయును, అని చెప్పబడియున్నది. కేవలము సాధారణముగ నష్టాక్షరమును, ద్వాదశాక్షరమును, పురుషసూక్తమును ప్రత్యేకముగ జపియించెడివారలకే ఇట్టివైభవాతిశయమును ధర్మశాస్త్రములు ప్రతిపాదించుచుండగా శ్రుతులచేతను స్మృతులచేతను కల్పసూత్రాదులచేతను విహితములగు నామంత్రములన్నిటి

సిద్ధమతత్ప్రత్యక్షశాస్త్రాదికం నేతి శ్రుతిస్మృతి సూత్ర పురాణాద్యర్థ
తత్త్వానభిజ్ఞా దహ్రివాణేశో ఽనాకలితపూర్వోత్తరా స్వహాసా
హాసికో మన్మత్తాదన్యః కో వా బ్రూయాత్?

కో ఽసౌ పుష్పశేఖరః వైష్ణవాలోక భాషయా భూర్జకంటావయః
ప్రోక్తాశ్చత్వారః పూర్వతః క్రమాత్ తేషాం కర్మాణి వక్ష్యేఽహం
జీవనాయ విశేషతః వర్ణాశ్రమాహారా స్తైశ్చ గీతగాథాప్రబంధకైః
చరిత్రైర్దేశభాషాభిర్గేయం తజ్జీవికాస్మృతా లోకాచారాస్స్మృతాస్తే
షాం శూద్రధర్మాబహిః క్వచిత్ ఇతి భూర్జకంటాదీనాం వృత్తిః ఇతి
తత్రైవ స్త్రీపుష్పశేఖరానామ బ్రాహ్మణేన సుసంగతా సా సూతే తన
యం సోఽపి భోజకో మాగధాధిపః సూర్యపూజారతో హ్యస్య స్పష్ట
తా భూర్జకంటకః ఇతి భోజకో మాగధః [illegible] తేస్తు [illegible]
[illegible]ప్రసంగతా తత్పుత్రశ్శాకద్వీపికశ్చ కథితో దేవలాఖ్యయః ప్రతిమాం
పూజయేద్విష్ణోరసౌ శంఖాదిచిహ్నితః సహర్మ్యజనితం తాసాం ద్రవ్యం
తస్య జీవనం అహం క్షేత్రాఽప్యభోజానాం వర్ణత్రయబహిష్కృతః [illegible]
[illegible] దేవలః ఇతి సామాన్యతః దేవద్రవ్యోపజీవిత్వస్య దేవలకపద
ప్రవృత్తినిమిత్తత్వే మహానర్థః ప్రసజ్యేత అర్చకానామపి దేవలకత్వ
మితి సంకోచే మానాభావః దేవలకసధర్మాణోఽన్యేఽపి ధర్మశాస్త్రే
షు పఠ్యన్తే యథా హేమాద్రౌ బ్రహ్మాండే వేతనార్థం ధనమిదం
మాసి మాసి ద్విజోత్తమాః గృహీత్వా యః పఠేద్వేదం స భృతా
ధ్యాపకస్స్మృతః లింగపురాణే—మాసి మాసి ప్రగృహ్ణీయాన్మూల్యం

ఆక్షేపరూపముగ భగవదర్చనము సేయుట యందు ముఖ్యాధికారముగల వైఖానసు
ల మాహాత్మ్యము నెవ్వడు అపహ్నవము చేయగలడు? అతడు నిశ్చయముగ శ్రుతిస్మృతి
సూత్రపురాణాదులయర్థతత్త్వమును లేశమేని యెఱుగలేనట్టియు వైదికసామగ్రియందు
ప్రామాణ్యము లేనట్టియు పూర్వోత్తరసందర్భవిచారములేనట్టియు పాపభీతిలేనట్టియు

పునర్దేవలకత్వాది విచారః.

కిం చ, యథా వైఖానసానాముత్పత్త్యాదికం శ్రుతిస్మృతిపు-
రాణాదిషు విశేషేణ ప్రతిపాదితం, ఏవ మితరేషాం బ్రాహ్మణ

యత్పరిభాషయా భృతకం తద్విజానీయాత్పరలోకవిగర్హితం తద్గృహీ-
త్వా ద్విజో యస్తు జీవయన్ పఠతే శ్రుతిం స విప్రో భృతకాధ్యాయీ
తన్ముఖం నావలోకయేత్ — కాశ్యే — మాసం గృహీత్వా భృతకం
యః పఠేద్వేదమాదరాత్ స వై నారాయణద్రోహీ సర్వదా తం పరి
త్యజేత్ — హేమాద్రౌ — అయాజ్యయాజన ప్రతిగ్రహప్రాయ
శ్చిత్తే — స్కాందే — యాజయేద్యజనే యోగ్యాన్ విప్రో వృత్త్యర్థమా
దరాత్ అన్యథా దోషమాప్నోతి న కర్మార్హో భవేదిహ యాజ
నే అనర్హాః కూర్మపురాణే — దేవాలకశ్చ గణకో వ్రాత్యో దుశ్శీ
లవాన్ జడః శూద్రాపతిః కర్మహీనో లోకే కుత్సితవృత్తిమాన్ మహా
పాతకినస్సంగీ క్షయరోగీ భగందరీ దుశ్చర్మా శూద్రసేవీ చ భిషక్శూ
ద్రాన్నభక్షకః, తిలాదిసంగ్రహీ మత్స్యమర్యాదాఘాతుక స్సదా గ్రా
మదాహీ గ్రామణీశ్చ తథా దుస్సంగవాన్ జనః — దేవలకః జీవనార్థం
గ్రామదేవార్చకః గణకః గ్రామరాష్ట్రేషు ధనధాన్యాదికం నిత్యం లేఖ
యన్ యో వర్తతే స గణకః వ్రాత్యః — గాయత్రీజపనాశకః, తదేవా
హ మనుః నగ్నో వేదపరిత్యాగీ వ్రాత్యో గాయత్రీనాశకః ఇతి సంధ్యా
దినిత్యకర్మాణి త్యక్త్వా సర్వదా వర్తయన్ శూద్రాపతిస్స్పష్టః కర్మ
హీనః కుత్సితవృత్తిః పరేషామన్నపచనాదికృత్ మహాపాతకీ తత్సం
యోగీ చ స్పష్టః క్షయరోగీ భగందరీ దుశ్చర్మాణశ్చ స్పష్టాః కర్మస్వ

మహాపాతకితుడగు. వ్రాత్యుడని చెప్పదగును (దేవలకత్వాదివిచారము) మఱియు శ్రుతి
స్మృతిపురాణాదులందు వైఖానసుల యుత్పత్తి యెటులనిర్ణయింపబడుచున్నదో
అటులనే తదితరబ్రాహ్మణులకును బ్రాహ్మణసామాన్యధర్మకత్వముకంటె విశేషమే
మైనను యెక్కడగాని చెప్పబడియున్నదో మేము వైఖానసులవలె సృష్ట్యాదిప్రతి
పాదిత మహత్త్వవిశేషములిగిన వారలమని వారలును చెప్పికొని గర్వపడవచ్చును

సామాన్యత్వేవ వినావిశేషేణ ప్రతిపాదితం చేత్తదాసీమేతాదృ
శగుణవిశిష్టా వయమితి స్వైర్వ్యక్తుముచితం అన్యథా అసంతం? నిం
ద్యామాత్మస్తుతిం మూఢేతరాః స్వపరగతవిశేషజ్ఞాః కే వా బ్రూ
యుః? అత్ర దేవలకలక్షణం నిరూప్యతే యథా.—

సర్హణత్వాత్ సదా శూద్రసంసర్గీ శూద్రసేవీ భిషగ్రసవిక్రయీ
శూద్రాన్నభోజీ శూద్రక్రీతేషు సత్రేషు నిత్యభోక్తా తులాదీని గృహీ
త్వా తత్ప్రియశ్శక్తిపునస్సంస్కారపరాఙ్ముఖః తులాదిసంగ్రహీ ప
శ్వాదఘాతుకః పితరం జ్యేష్ఠభ్రాతరం త్యక్త్వా ఆదోలికాద్యారోహ
ణకారీ గ్రామదాహీ గ్రామణీకశ్చస్పష్టః దుస్సంగవాన్ దుర్జనైరాతతా
యిభిస్సంసర్గవాన్ ఏతే న కర్మార్హాః—మనుస్మృతౌ తృతీయాఽ
ధ్యాయే (చికిత్సకా దేవలకా మాంసవిక్రయిణస్తథా విపణేన చ జీవన్తో
వర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః.) చికిత్సకా ఇతి చికిత్సకో భిషక్ దేవలః
ప్రతిమాపరిచారకః వర్తనార్థత్వేన తత్కర్మకర్తుర్ఽయం నిషేధః
న తు ధర్మార్థం దేవకోశోపజీవీ చ నామ్నా దేవలకో భవేదితి దేవలవచ
నాత్ మాంసవిక్రయీ స్త్రీదపి సద్యః పతతి మాంసేనేతి లింగాత్. వి
పణేనేతి విపణో వాణిజ్యం తేన జీవనః హవ్యకవ్యయోరిత్యభిధానా
ద్దైవే పిత్ర్యే చైతే త్యాజ్యాః—ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ ప్రాయశ్చి
త్తకాండే. వ్యాఖ్యాయాం యథాహ చ్యవనః శ్వానం శ్వపాకం ప్రేత
ధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం గ్రామయాజకం సోమవిక్రయిణం యూపం
చితిం చితికాష్ఠం చ మద్యం మద్యభాండం సస్నేహం మానుషాస్థి శవ
స్పృశం రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేలమంభోవగా
హ్యోత్తీర్య అగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ఘృతం ప్రా
శ్య పునస్స్నాత్వా త్రిరాచమేదితి పతిచ్చ బుద్ధిపూర్వవిషయమన్యత్ర

* తమ గుణగణములను వెల్లడించికొనవచ్చును అట్లుగాక తమకులేనట్టి అధికారమును చె
ప్పిపెట్టుకొని నింద్యమగు ఆత్మస్తుతిని పండితుడగువాడు చేయగూడదు తనయొక్కయు
యితరులయొక్కయు విశేషముల నెరిగినవాడు ఆత్మస్తుతిని చేయును? కావున దేవలకు
లెవ్వరో శాస్త్రములందు చెప్పబడిన రీతిని నిరూపించుచున్నాము.

స్నానమాత్రం తథాచస్మృత్యన్తరే «స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవాసా జ
లమావిశేత్ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం స వై దేవ
లకో నామ హవ్యకవ్యేషుగర్హితః, ఇతి పరాశరస్మృతౌ ఆచారకాండే
వ్యాఖ్యాయాం — అపాత్రమాహ మనుః «నవాఽప్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు
బైడాలవ్రతికే ద్విజే న బకవ్రతికే పాపే నాఽవేదవిది ధర్మవిత్, త్రిష్వ
ప్యేతేషు దత్తం హి విధినాప్యర్జితం ధనం దాతుర్భవత్యనర్థాయ ప
రత్రాఽదాతురేవ చ యః కారణం పురస్కృత్య వ్రతచర్యాం నిషేవతే
పాపం వ్రతేన సంఛాద్య బైడాలం నామ తద్వ్రతం అధోదృష్టిర్నైష్కృతి
కస్స్వార్థసంధానతత్పరః శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తికరో ద్విజ ఇతి
శాతాఽతపోపి «నష్టం దేవలకే దత్తమప్రతిష్ఠం చ వార్ధుషౌ యచ్చవా
ణిజ్యకే దత్తం న తత్ప్రేత్య చనో ఇహ» ఇతి దేవలకశ్చ స్కాన్దే దర్శి
తః, «దేవార్చనరతో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం స వై దేవలకో నామ
హవ్యకవ్యవిగర్హితః ఇతి వృద్ధమనుః పాత్రభూతోఽపి యో విప్రః
ప్రతిగృహ్య ప్రతిగ్రహం అసత్సు వినియుఞ్జీత తస్మై దేయం న కించ న
సంచయం కురుతే యశ్చ ప్రతిగృహ్య సమన్తతః, ధర్మార్థం నోపయుం
జీత న తం తస్కరమర్చయేత్ ఇతి — విష్ణుధర్మోత్తరే పరస్థానే వృథాదా
నమాశేషం పరికీర్తితం ఆరూఢపతితే చైవ అన్యథాప్తైర్ధనైశ్చయత్,
వ్యర్థమబ్రాహ్మణే దానం పతితే తస్కరే తథా గురోశ్చాఽప్రీతిజనకే
కృతఘ్నే గ్రామయాజకే వేదవిక్రయకే చైవయస్య చోపపతిర్గృహే
స్త్రీభిర్జితే తుయద్దత్తం వ్యాళగ్రాహే తథైవ చ బ్రహ్మబంధౌ చ యదు
ద్దత్తంయద్దత్తంవృషలీపతౌ పరిచారేషు యద్దత్తంవృథాదానాని షోడశ
ఇతి బ్రహ్మపురాణే — ఇదానీంసంప్రవక్ష్యామివర్జనీయాన్ద్విజాధమాన్
మిత్రధ్రుక్కునఖీ క్లీబః క్షయీ శుక్లీ వశీవృధః శ్యావదన్తోఽథ ఖల్వా
టః కాణోఽన్ధో బధిరో జడో మూకః పంగుః కుణిష్షండో దుశ్చర్మా
వ్యంగకేకరౌ కుష్ఠీ రక్తేక్షణః కుబ్జో వామనో వికటోఽలసః మిత్రశత్రు

ర్ధుష్కులీనః పశుపాలో నిరాకృతిః, పరివిత్తిః పరివేత్తా పరివేదనికాసు
తః వృషలీపతి స్తత్సుతశ్చ న భవేచ్ఛ్రాద్ధభుగ్ద్విజః వృషలీపుత్రసంస్క
ర్తా అనూఢో దిధిషూపతిః భృతకాధ్యాపకో యస్తు భృతకాధ్యాపితశ్చ
యః సూతకాన్నోపజీవీ చ మృగయుః సోమవిక్రయీ అభిశస్త స్తథా
స్తేనః పతితో వార్ధుషిశ్చ యః పిశునో వేదసంత్యాగీ దానాగ్నిత్యాగనిష్ఠు
రః రాజ్ఞః పురోహితో భృత్యో విద్యాహీనోఽథ మాత్సరీ వృద్ధద్విట్
ర్ధరః క్రూరో మూఢో దేవలక స్తథా నక్షత్రసూచక శ్చైవ పర్వకారిశ్చ
గకాణతః అయాజ్యయాజకష్షండో గర్హితా యే చ యేఽధమాః
న తే శ్రాద్ధే నియోక్తవ్యా దృష్ట్వామీ పంక్తిదూషకాః ఇతి — బ్ర
హ్మవైవర్తే గణపతిఖండే త్రయోవింశేఽధ్యాయే — శ్రీమహాలక్ష్మీవచ
నం — మంత్రవిద్యోపజీవీ చ గ్రామయాజీ చికిత్సకః సూపకృద్దేవల శ్చై
వ స యామి తస్య మందిరం తత్రైవ పంచత్రింశేఽధ్యాయే దేవలం
వృషవాహం చ శూద్రశ్రాద్ధాన్నభోజనం శూద్రాన్నపాచకం శూద్ర
యాజకం గ్రామయాజకం అగ్రదాని బ్రాహ్మణం తంత్రమంత్రోపజీవినం
వైద్యం చ రత్నపుష్పం చ ఔషధం తు పమేవ చ కువార్తాం మృత
వార్తాం చ విప్రశాపం చ దారుణం దుర్గం దిచాతం దుశ్శబ్దం రాజా
సంప్రాపవర్తనీతి శ్రీపంచరాత్రే పరాశరసంహితాయాం ద్వితీయా
ధ్యాయే — కృత్వా తాపాదిసంస్కారాన్ ధనార్థే యాచయేద్గురుః
స వై చండాల ఇత్యుక్తస్స్వపత్నీవిక్రయీ చ స ఇత్యాది నిర్ణయసింధౌ
తృతీయపరిచ్ఛేదే అథ వర్జ్యాః అత్ర మాను కారికాః — వర్జ్యా
ప్రవిష్యే త్వథ రోగిశైవకీనాఖికాంగాన్ కితవాన్ కృతఘ్నాన్ నక్ష
త్రశాస్త్రేణ చ జీవకాన్ వైషద్యవృత్త్యాపి చ రాజభృత్యాన్ సం
గీతకాయస్థకుశీలవృత్త్యా వేదత్రయేణాఽపి కవిత్వవృత్త్యా దేవార్చనేనా
ఽపి చ జీవమానా స్స్వాధ్యాయదారాగ్ని సుహృజ్జనానాం దూరాన్వా

దేవలక లా[illegible] లక్షణా

ఖల్వాటకునఖ్యశ్శిపిటాంశ్చ పౌనర్భవకృష్ణదన్తాన్ అగారదాహీ గర
దస్సముద్రయాయీ చ కుండాశ్యధ కూటకారీ బాలాంశ్చ యోఽధ్యా
పయతే స్వపుత్రానివా ప్తవిద్యా స్స్వధ కుండగోళౌ అగ్రేదిధిషూః పతిత
స్త్రీకర్తా సోమక్రయీ త్రైవికకేశ బాహూ యుద్ధాచార్యః పక్షిణాం పోష
కశ్చ స్రోత్రో ఛేత్తా వృషసంగికశ్చ మేషాణాం వా మాహిషాణాం
చ పుష్ట్యై స్వీయస్త్రీషు ప్రాపిత్రైర్యనాశ్చ జారైః జీవత్యర్థ్యేతుశ్చ ద
త్తానుయోగా దరిన్ర్యప్రాప్త్యై వేదముద్ఘాటయన్తః గ్రామయాజిపశుకేశ
విక్రయీ స్తేనశిల్పిచిత్రవాదకారకాన్ అర్థకామరశూద్రయాజకశ్చ
శుష్కీంరజటిముండినిఘృణాన్ యస్య చైవ గృహిణీ రజస్వలా స్యాత్
పాకరతశాపదాయకాన్ క్లీబకుష్ఠితివిలోహితేక్షణాన్ కుబ్జవామనమ్యి
షాభిశాపినః,పుత్రహీనమధమాలపక్షిణాం,పాశపారికమయాజ్యజయాకం
స్వాత్మదాత్వపరిశేత్రృజాగ్రతస్తేనహింసకముఖాన్ వివర్జయేత్ —అత్ర
మూలం హేమాద్రౌ శ్రుత్యైచంద్రోదయేచ జ్ఞేయం,ఇతి తత్రైవ ఆశ్వ
లాయనః, ప్రతినాగక్రయం యో వై కరోతి పతితస్తు సః జీవనార్థం
వరాన్నీపి ధృత్వా తీర్థం ప్రయాతి యః, మాతాపిత్రోర్వినా సోఽపి ప
తితః పరికీర్తితి, ఇత్యాది.

ఉక్తైః ప్రమాణవబోధిర్యుక్త్యా చ భగవదర్చనం కుర్వతాం వై
ఖానసానాం దేవలకత్వం నాస్తీతి స్పష్టం ప్రతీయతే సర్వత్ర వచనేషు
తేషాం తేషామపాత్రత్వసంపాదనే హేతవో నిరూప్యన్త ఇతి తాదృశ
హేతవో వైఖానసేషు న సన్తియుక్తి పరం చ మూలోక్తైః ప్రమా
ణైస్సముచ్చయాన్యనుకూల ప్రమాణాని చ బహూని దృశ్యన్తే యథా:-

శ్రీమద్వ్యాఖ్యానమునివిరచితాగమప్రామాణ్యే:-పూర్వపక్షః-
అపి చాచారతస్తేషామబ్రాహ్మణ్యం ప్రతీయతే.నృత్తితో దేవతాపూజా

దీక్షా నైవేద్యభక్షణం గర్భాధానాదిదాహాన్త సంస్కారాన్తరసేవనం
శ్రౌతకీయానుష్ఠానం ద్విజైస్సమ్బన్ధవర్జనం ఇత్యాదిభిరనాచారైరబ్రా
హ్మణ్యం సునిర్ణయం 'స్మరన్తిహి, వృత్తితో దేవపూజాయా బ్రహ్మణ్యకర్మ
స్వనధికారహేతుత్వం యథా 'యేషాం వంశక్రమాదేవ దేవార్చా వృ
త్తితో భవేత్ తేషామధ్యయనే యజ్ఞే యాజనే నాఽస్తి యోగ్యతా'
ఇతి తథా పరమసంహితాయాం:— తేషామేవ వచః' ఆపద్యపి చ క
ష్టాయాం భీతో వా దుర్గతోఽపి వా పూజయేన్నైవవృత్త్యర్థం దేవదే
వం కదా చ న' ఇతి యదపి సమస్తవిశిష్టవిగర్హిత నిర్మాల్యధారణని
వేద్యభక్షణాద్యనుష్ఠానం తదపి తేషామబ్రాహ్మణ్యమేవాభిద్యోతయతి
అపి చ, యదవలోకనాదావపి విశిష్టాశ్చాన్ద్రాయణాది ప్రాయశ్చిత్తాని
విదధతి, కథం తత్పరిగ్రహస్స్మృతిమూలత్వమవగమయతీతి సంభావ
యామః. స్మరన్తి హి దేవలకావలోకనే ప్రాయశ్చిత్తం దేవలకాశ్చ
మీ, 'దేవకోశోపజీవిత్వాత్ వృత్త్యర్థం దేవపూజనాత్' తథా చ దేవ
లః, "దేవకోశోపజీవీ యస్స దేవలక ఉచ్యతే" ఇతి తథా "వృత్త్యర్థం
పూజయేద్దేవం త్రీణి వర్షాణి యో ద్విజః, స వై దేవలకో నామ స
ర్వకర్మసు గర్హితః ఇతి, అమీ పునః వంశానుపగంపరయా వృత్త్యర్థ
మేవ దేవమారాధయన్తో దృశ్యన్తే, అతో దేవలకత్వముకామే నాప్య
భ్యనుజ్ఞాతవ్యం తథా చ "విద్వాంసం చ మండం చ యూపం దేవలకం
శవం, భుంజానో నేక్షయేద్విప్రో దృష్ట్వా చాంద్రాయణం చరేత్."
ఇతి ప్రాయశ్చిత్తం స్మరన్తి తథా చ విశదతరమమీషామేవాపబ్రా
హ్మణ్యం వర్ణయత్యత్రిః. "ఆవాలుకా గేవలకాః కల్పదేవలకా గణభో
గదేవలకా భాగవతవృత్తిరితిచ చతుర్థః. ఏతే ఉపబ్రాహ్మణాః ఇతి, త
థా చ భగవాన్ వ్యాసః. ఆహ్వాయకా దేవలకా నక్షత్రగ్రామయాజ
కాః, ఏతే బ్రాహ్మణచండాలా మహాపథికపంచమాః" ఇతీత్యాది.

(సిద్ధాన్తః) "వృత్త్యర్థదేవతాపూజా నైవేద్యప్రాశనాదిభిః, దేవబ్రా
హ్మణస్వం యదప్యుక్తం తత్ర ప్రతిషిధ్యతే. న హి భాగవతైస్సర్వై
ర్వృత్త్యర్థమేవార్చ్యతే హరిః, దృష్టా హి బహవ స్స్వార్థం పూజయన్తో
ఽపి సాత్వతాః. కేచిద్యది పరం సన్త స్సాత్వతా వృత్తికర్శితాః
యాజయన్తి మహాభాగైర్వైష్ణవైర్వృత్తి కారణాత్. న తావత్తేషాం
ప్రాశస్త్యం శక్యం నాస్తీతి భాషితుం. న ఖల్వాధ్వర్యవం కుర్వాణో జ్యో
తిష్టోమే పతిష్యతి, యది న ప్రతిగృహ్ణీయుః, పూజైవ విఫలా భవేత్,
పూజా సాద్గుణ్యసిద్ధ్యర్థ మతస్తే ప్రతిగృహ్ణతే అర్చనాన్తే హిరణ్యా
చ తస్మై దేయం స్వశక్తితః అన్యథా పూజకస్యైవ తత్ర పూజా
ఫలం భవేత్ హన్త్యల్పదక్షిణో యజ్ఞ ఇత్యాదిస్మృతి దర్శనాత్
ఋత్విజా ద్రవ్యలుబ్ధేన స్వయం యాచ్ఞాపురస్సరం యదార్త్వి
జ్యం కృతం కర్మ తదేవ హి నిషిధ్యతే తద్యథా "యదాశంస
మానమార్త్విజ్యం కారయన్తి ఉత వా మే దద్యాత్ ఉత వా మా
వృణీత ఇతి తద్ధ తత్పరాగేవ యథా జగ్ధన్నైవం తద్యజమానం భున
క్తీతి శ్రద్ధాపూతదక్షిణాదానస్యోభయోరపి శ్రేయస్కరమేవ యోఽ
ర్చితం ప్రతిగృహ్ణాతి దద్యాదర్చితమేవ చ తావుభౌ గచ్ఛతస్స్వర్గ
మిత్యాది స్మృతిదర్శనాత్ యదపి వృత్త్యర్థదేవతాపూజనా ద్దేవకో
శోపజీవిత్వాచ్చ దేవలకత్వప్రాప్తిః" ఇతి తదపి దేవతాన్తరవృత్త్యర్థా
రాధన తత్కోశోపజీవన విషయమితి ద్రష్టవ్యం తథాచ భగవాన్ వ్యా
సః భవేద్దేవలకో యో వై రుద్రకాళ్యుపజీవకః ఇతి అపి భవతి శాండిల్య
వచనం వృత్త్యర్థయాజినస్సర్వే దీక్షాహీనాశ్చ కేవలం కర్మదేవలకా ప
తే స్మృతాహ్యత్ర మహామునే తాంశ్చ సంవత్సరాదూర్ధ్వం న స్పృ
శేన్న చ సంవిశేత్" "తథాఽకల్పదేవలకాః కేచిత్కర్మదేవలకా అపి అ
థ త్రివర్షాదూర్ధ్వమయోగా దేవకర్మణి యే కల్పోక్తం ప్రకుర్వన్తి దీ

ష్టాహీనా ద్విజాతయః వృత్త్యర్థం వా యశోఽర్థం వా కల్పా దేవలకా
స్తే తే వృత్తిం కృత్వా తు విప్రేణ దీక్షితేన విధానతః అన్యేన పూజ
యేద్దేవమశక్తిస్స్వయమర్చనే యజనస్వాఖ్యమనేతన్నాన మేనాఽన్య
థా భవేత్ అన్యథా త్వదీక్షితే నేత్యర్థః తదేవ స్పష్టయతి, అదీక్షితేన
విప్రేణ యేన కేన విధానతః వృత్త్యర్థం యత్కృతం కర్మ తజ్జనస్యాము
త్ర చాహృతం, ఇత్యాదిస్మృతికారపర్యాలోచనా త్పాంచరాత్రసిద్ధదీక్షాసం
స్కారవిరహితానాం బ్రాహ్మణానాం దేవకోశోపజీవన వృత్త్యర్థ
పూజనాదికముప బ్రాహ్మణత్వ దేవలకత్వాపహమితి నిశ్చీయతే.
“యత్పునస్తద్విగృహీతం నిర్మాల్యం నివేద్యోపయోగాద్భగవతా నామశి
ష్టత్వ” మితి శ్రుతిబ్రూమ, ఇత్యారభ్య పారమేశ్వరసంహితాయాం, దుష్టభో
భగవద్భక్తో లోకేఽస్మిన్ పురుషస్సతి. తత్రాఽపిమలాభతరోభావో వై
యస్య తి నాన్యః, పాదోదకం ప్రతిశుభస్నానం చనివేదితే. స్రగాదిచోపభు
క్తే హ్యుపభోగార్థమేవ చ, అతశ్చ భావహీనానామభక్తానాంగనమఖ్మలు,
నిషిద్ధం భగవన్మాత్రదృష్ట్వాతిమఖిలం హి యత్” ఇతి. తథా ప్రపంచా
స్త్రకే “కుంకుమం చన్దనం చైతత్కర్పూర మనులేపనం, విష్ణుదేహపరా
మృష్టం తద్ధ్వై పావనపావనం” ఇతి తథా పాద్మోత్తరఖండే, విష్ణుదేహప
రామృష్టం యశ్చూర్ణం శిరసావహేత్ సోఽశ్వమేధఫలం ప్రాప్య విష్ణు
లోకే మహీయతే” తథేశ్వరసంహితాయాం, “ఉపభుక్తస్య సర్వస్య
గంధపుష్పాదికస్య చ, స్నానాద్యాపువయుక్తస్య దక్షిణాదికస్య చ,
దూషణా న ప్రయోక్తవ్యం కైశ్చిత్ప్రతిపత్తిభిః, నిర్మాల్యబుద్ధ్యా తత్రే
యం పావనం దూషయన్తి యే తే యాన్తి నరకం ఘోరం తత్ప్రభి
నాఽపలాపిను “ఇతీతి పునశ్చ “అపి చ. “దేవతాన్తరనిర్మాల్యం శిష్టై
శిష్టం విగర్హితం, ఇదన్తు వైదికత్వేన సోమపానవదిష్యతే, యే నాసా
భగవచ్ఛాస్త్రప్రామాణ్యం నాఽనుజానతే నిరాకుర్వన్తి సాత్యం తే

ర్నిర్మాల్యమితీరితం, నిరూపణేఽపి భగవన్నిర్మాల్యమతిపావనం, సమస్త వైదికాచార్యవచనైరవసీయతే, శబ్దప్రమాణకేభ్యో యథాఽబ్రహ్మస్మృతిః నచాఽత్రశబ్దోఽస్తీతి వక్తవ్యం బహిరేతద్వైః “యథా బ్రహ్మపురాణే చ పఠ్యతే. విష్ణోర్నివేద్యకం శుద్ధం మునిభిర్భోజ్యముచ్యతే అన్యన్నివేద్యం నిర్మాల్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ విష్ణుదేహాపరామృష్టం మాల్యం పాపహరం శుభం యో వదతి శిరసా ధత్తే స యాతి పరమాం గతిం ఏతేన నిర్మాల్యం చ నివేద్యం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేదితి స్మరణమపి రుద్రకాళ్యాది విషయమిత్యావేదితవ్యం తథా మహాభారతే:—హృది ధ్యాయన్ హరిం తస్మై నివేద్యాన్నం సమాహితః మధ్యమానామికాంగుష్ఠైర్గృహీత్వాఽన్నం మితం పునః ప్రాణాయ చేత్యపానాయ వ్యానాయ చ తతః. పరం ఉదానాయ సమానాయస్వాహేతి జుహుయాత్క్రమాత్ ఇతి తథా ప్రదేశాన్తరే నివేదితం తు యద్దేవే తద్ద్రవ్యం బ్రహ్మచారిణే, ఇతి తథా మహాభారతే పంచరాత్రవిదో ముఖ్యాస్తస్య గేహే మహాత్మనః, ప్రాపణం భగవద్భుక్తం భుంజతే చాఽగ్రభోజనం ఇతి తథా చ భగవాన్ శౌనకః, నైవేద్యం స్వయమశ్నీయా”దితి ఇత్యాదిస్మృతిశతసిద్ధశుద్ధివిష్ణోర్నైవేద్యం భవభయభేది యో వినిన్దేత్ నాస్తిక్యాత్స్మృతివచనాన్యుపేక్షమాణ స్తజ్జిహ్వా విశసనమేవ యుక్తమత్ర. ఇత్యాది తథా స్మృతిరత్నాకరే:—దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం స వై దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః, చండికాయాశ్చ దుర్గాయా జ్యేష్ఠాయా భైరవస్య చ రుద్రస్య పూజకా యే తు తే వై దేవలకాస్మృతాః. యేన కేన ప్రకారేణ విష్ణోరారాధనం పరం తస్మాద్దేవలకత్వం తు న విష్ణువిషయే క్వచిత్” ఇతి వృద్ధహారీతస్మృతౌ పంచమాధ్యాయే — వైఖానసాస్తు యే విప్రా హరిపూజనతత్పరాః, నతే దేవలకా జ్ఞేయా హరిపాదాబ్జసంశ్రయాత్ ఇతి.

[illegible]

ధర్మే గౌతమసంహితాయా మేకవింశే ధ్యాయే—లోకే త్రీణ్యపవిత్రా
ణి పంచాఽమేధ్యాని భారత, శ్వా శూద్రశ్చ శ్వపాకశ్చేత్యపవిత్రా
ణి పాండవ. దేవలశ్చాఽఽకీటో యూప ఉదక్యా వృషలీపతిః, పంచైతే
స్యురమేధ్యాశ్చ న స్ప్రష్టవ్యాః కథం చన, స్పృష్ట్వైతానస్పృష్ట వై విప్ర
స్సచేలో జలమావిశేత్ మద్యభక్షాః శూద్రనారీగమనాస్తు యే
వరాః, నరకేష్వేవ తిష్ఠన్తి యావత్కోటిం నరాధమాః, ఇతి వ్యాసః కా
పాలికాన్ పాశుపతాన్ బౌద్ధాం శ్చైనజనానపి స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవా
సాజలమావిశేత్ దేవార్చనపరో యస్తు విత్తార్థీ వత్సరత్రయం, స వైదే
వలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హితః. అవైఖానసవిప్రస్తు విత్తార్థీ దే
వమర్చయేత్ అసౌ దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః అవైదికం మహా
శైవం శాక్తం పాశుపతం తథా, ఆయాతపతితం దృష్ట్వా సచేలస్నాన
మాచరే"దితి. ధర్మప్రవృత్తౌ స్నానప్రకరణే:—"శ్వానకుక్కుట మా
ర్జారమద్యభాండరజస్వలాః స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సచేలస్నానమా
చరేత్, మాతాపితృవిసృష్టం చ క్రియాముద్దిశ్య యాచకం, స్పృష్ట్వా
దేవలకం చైవ సచేలస్నాన మాచరేత్ చండీంచ భైరవం వి
ఘ్నం గణనాథం మహేశ్వరం యోఽర్చయే ద్దేవపీఠే తు స వై
దేవలక స్స్మృతః దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం
స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హితః, భృతకాధ్యా
పకశ్చైవ భృతకాధ్యాపిత స్తథా ఉభౌ తౌ దేవతా జ్ఞేయా సర్వక
ర్మబహిష్కృతౌ అవైఖానసవిప్రస్తు విత్తార్థీ పూజయన్ హరిం స
వై దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః న పంచరాత్రసంబంధీ న వై
ఖానససూత్రకః న శైవదీక్షితో విప్రో విత్తార్థీ పూజయేద్యది స వై దే
వలకో నామ సర్వకర్మసు గర్హితః, చితిం చ చితిధూమం చ యూపం
చండాలమేవ చ స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సహసా జలమావిశే"దితి
భగవచ్ఛాస్త్రిణాం ప్రవృత్తిసామంజస్యార్థ ముద్ధృతాని ప్రమాణాని న
ప్రపంచితానీతి జ్ఞేయం అలమియతా.

శ్రీవైఖానసే:— అవైఖానస విప్రో యః పూజయే దాలయే హరిం స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యబహిష్కృతః వైఖానసకులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః న దీక్షితో న సంజాతో లోభాన్మోహాన్మదర్చనం, కుర్యాచ్చేత్తు విశేషేణ భవేద్దేవలకశ్చ స ఇతి.

పంచరాత్రే సంకర్షణ సంహితాయాం:— "కర్మదేవలకాః చేచిత్కల్పదేనలకాః పరే శుద్ధదేవలకాశ్చాఽన్యే త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః, అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీయో దేవం పూజయేత్స

"వైఖానసకులేజాత" ఇతి. వైఖానసకులజాతో పంచరాత్రేణ దీక్షితశ్చాధికారీతి తత్రాధ్యాహారః. లోభాన్మోహాచ్చ కుర్వతాం విశేషేణ దోషం విధత్తే లోభాదిత్యాదినా ధర్మార్థం స్వార్థం చ కుర్వాణానాం దేవలకత్వే "మవైఖానసవిప్రోయ" ఇతి పూర్వవచనేనైవ

శ్రీవైఖానసమందు వైఖానసుడుగానట్టి యేవిప్రుడైనను ఆలయమందు హరిని బూజించుచో అతడు దేవలకుడనబడును. అతడు హవ్యకవ్యములయందు సాటివారల లో బహిష్కరింప దగియున్నాడు. వైఖానస కులమందుబుట్టినవాడుగాని పంచరాత్రశాస్త్రరీతిగ దీక్షజెందినవాడుగాని హరిపూజను జేయదగును. అట్లుగాకయితరు డెవ్వడేని లోభ మోహములచే యాయర్చనముజేసినచో నాతడు దేవలకు డగుచున్నాడు. అనియు. (పంచరాత్రమందు సంకర్షణ సంహితలో) "కర్మదేవలకులు, కల్పదేవలకులు, శుద్ధదేవలకులునని దేవలకులు మూడువిధములుగ నున్నారు. ద్రవ్యము నేకోరి కొంత కాలము వరకునని కాలనిర్దేశ్యము జేసికొని యెవ్వడుదేవతాపూజజేయునో, అతడు దేవలకుడనబడును. మరియు సర్వకర్మలనుండి బహిష్కరింపబడినవాడగును. పంచరాత్రవిధానము నెరింగినవాడై తదుక్త దీక్షనుబొందక యర్చించువాడు చతుర్వేదాధికారియైనను కల్పదేవలకు డనబడుచున్నాడు. ఆగమోక్త విధానముల నెరింగిరుద్రుడు కాళి మొదలగు దేవతల బూజించి బ్రతికెడివాడు దేవలకుడై సర్వకర్మబహిష్కృతుడనుచున్నాడు ఆర్షోక్తమగు విధానముచే బూజచేయు వానికి దేవలకత్వము లేదు. కావున దేవలకత్వదోషముకలుగకుండుటకై ఆర్షోక్తమగు విధానముచేత నేపూజించవలయును, అనియు (శివశేఖర తంత్రమందు) రుద్రుడు :— ఓ పార్వతీ

శాక్తర్మ దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః పంచరాత్రవిధాన
జ్ఞో దీక్షారహితోఽపి చ యః కశ్చిత్త్వదాధికారోఽపి కల్పదేవల
కస్స్మృతః ఆగమోక్తవిధానజ్ఞో రుద్రకాళ్యుపజీవకః శుద్ధదేవ
లకః ప్రోక్తః సర్వకర్మబహిష్కృతః ఆపోక్తేన విధానేన దేవ
లత్వం న విద్యతే తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వైదికేనైవ పూజ
యేదితి.

శివశేఖరతంత్రే—రుద్రః అథ దేవలకాన్ వక్ష్యే శృణు దే
వి సమాహితా. కర్మదేవలకాః కేచిత్కల్పదేవలకాః పరే శుద్ధ
దేవలకాస్త్వన్యే త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః అన్యసూత్రోక్త
మార్గేణ యస్సంవత్సరపూజకః అదీక్షితస్స్వయం తంత్రే కర్మ
దేవలకస్తు సః అనేనైవ ప్రకారేణ వత్సరత్రయపూజకః కల్పదే
వలకః ప్రోక్తస్స వై శైలసుతే ధ్రువం అననుజ్ఞాతమాచార్య

సిద్ధం (కిం చేతి) దేవలకశబ్దస్యాపాతతః పామరజనైరుచ్యమానార్థేఽంగీ
క్రియమాణే దోషః ప్రసజ్యేతేతి భియా సర్వలక్షణసమన్వయాయ స

దేవలకులను జెప్పుచున్నాను సమాహితచిత్తవై వినుము కర్మదేవలకులు కల్పదేవలకులు
శుద్ధదేవలకులునని దేవలకులు మూడు తెరంగులుగ నున్నారు. ఇతరసూత్రమందు జెప్పబడి
నరీతిని యెవ్వడు సంవత్సరకాలము దేవపూజ జేయునో ఆతంత్రమందు వాడు దీక్షబొంద
కుండనేనివాడు కర్మదేవలకుడనబడుచున్నాడు. ఇదేరీతిగ మూడు సంవత్సరములకాల
ము పూజించువాడు కల్పదేవలకుడనబడుచున్నాడు. ఆచార్య వరణములేక స్వతంత్ర
ముగ నెవ్వడాగమములు జదివి యావిధానముచే బూజించునో అట్టిపూజకుడును. అపూ
జనను మోదించి చేయించికొను వాడును ఈయిరువురును శుద్ధదేవలకులనబడుచున్నారు.
ఈ చెప్పబడిన మూడువిధములగు దేవలకత్వమును యెన్నడును విష్ణుపూజన యందు
కలుగవు. అట్టి దేవలకత్వము రుద్రకాళ్యాదులను పూజించువారికి విహితమైయుండును
అని చెప్పబడినది. మరియు (స్మృత్యంతరమందు) శర్వుడు, సూర్యుడు, చంద్రుడు,
దుర్గా, యీవిధమగునట్టి రుద్రదేవతల నెవ్వడు కూలికై పూజించునో అట్టి మనుష్యు
డు అప్పుడే పతితుడగుచున్నాడు, దుర్గా, భద్రకాళి, రుద్రుడు, క్షేత్రపాలకుడు,
పంచాయతనము, ననునీయైదు విధములగు పూజలనుచేయువారలును దేవలకులనబడుదురు

దాగమం శుశ్రువే చ యః శీలత స్తస్య శిష్యశ్చ శుద్ధదేవల కోపుధా త్రిధా దేవలకత్వంతు న విష్ణువిషయే క్వచిత్ రుద్ర కాళ్యాదివిషయమేతదాగమసమ్మతం ఇతి-కించ.

స్మృత్యంతరే:—శర్వం సూర్యం తథా చంద్రం దుర్గాదీ రుద్రదేవతాః యోఽర్చయేత్పణపూర్వం ససద్యః పతతి మానవః దుర్గా చ భద్రకాళీ చ బుద్ధశ్చ క్షేత్రపాలకః పంచపూజా చ ఇత్యేతే? పంచ దేవలకాస్స్మృతాః ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం గృహే పూజా చ ఇత్యేతే పంచ దేవలకా స్స్మృతాః ఇతి-కించ.

హారీతః—వైఖానసాస్తు యే విప్రా హరిపూజనతత్పరాః, న తే దేవలకా ప్రోక్తా విష్ణుపాదాబ్జ సంశ్రయాః ఇతి.

స్మృతిరత్నాకరే అత్రిః—"వైదికేనైవ విధినాఽదంభలోభ వివర్జితః పూజయేద్భక్తితో విష్ణుం న హి దేవలకో న వై ఇతి.

మంజసమర్థం వ్యాఖ్యాపదయతి, దేవశబ్ద స్యేత్యాదినా. (బోధాయనస్యా

ఆదిత్యుడు అంబికా విష్ణువు, గణనాథుడు, మహేశ్వరుడు, వీరలను ఐదు దేవతలను గృహమందుపూజించు వారలు పంచ పూజులనియు, పంచాయతనపూజకులనియు అనబడుచున్నారు అనియు చెప్పబడినది. మరియు (హారీతుడు) వైఖానస సూత్రానుష్ఠాతలగు విప్రులెన్నడును అవ్యభిచరితమగు వైష్ణవభక్తిని గల్గియున్నారు. విష్ణు పాదాబ్జసమాశ్రయణము వలన వారలు దేవలకులెన్నడును కాజాలరు. అనియు (స్మృతిరత్నాకర మందు, అత్రి) దంభలోభ వివర్జితుండై వైదికవిధానముచే భక్తిపురస్సరుడై యెవ్వడు విష్ణునిపూజించునో అతడు దేవలకుడుకాడు. అనియు (విష్ణుధర్మోత్తర మందు) చండిక, దుర్గ, జ్యేష్ఠ, భైరవుడు, రుద్రుడు, యీదేవతలను పూజించువారలు దేవలకులనబడుచున్నారు (విష్ణుడు) విత్తకాంక్షచేయెవ్వడుదేవతలను బూజించునో ఆ

విష్ణుధర్మోత్తరే— చండికాయాశ్చ దుర్గాయా శ్శ్రేష్ఠా యా భైరవస్య చ రుద్రస్య పూజకా యే తు తే వై దేవలకా స్స్మృతాః ఇతి.

విష్ణుః— శివార్చనపరో హ్యాసీత్పరార్థం విత్తకాంక్షయా చతుర్వేదధరో విప్ర స్స చండాలీసమో భవేత్ ఇతి—

కిం చ దేవశబ్దస్య ధాత్వర్థే విచార్యమాణే "దివు" క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్న కాంతిగతిష్వితి దేవం వేదశాస్త్రోక్తమార్గం లియత ఇతి దేవలకః స్వార్థే "క" ప్రత్యయః.

"వృషో ధర్మ స్సమాఖ్యాత స్తస్య యః కురుతే లయం వృషలం తం విదుర్దేవా నికృష్టం శ్వపచాదపి ఇతి వృషలశబ్దవ్యుత్పత్తిర్దర్శితా.

పీఠి) బోధాయనో హి స్వసూత్రే రుద్రకల్పం దుర్గాకల్పమిత్యాది విధత్తే ఇతి భావః, కల్పసూత్రేషు సర్వేష దేవతాంతరారాధనం విదధ

తడు చతుర్వేదధరుండగు విప్రుడైనను చండాలునితో తుల్యుడగుచున్నాడు, అనియు. దేవలక స్వరూపము ధర్మశాస్త్రములందు నిరూపింపబడినది. మరియు దేవశబ్దమును నిష్పత్తిజేయునట్టి ధాత్వర్థమును విచారించిచూచినచో 'దివు' ధాత్వర్థము, క్రీడా, విజిగీషావ్యతిస్తుతిమోదమద స్వప్నకాంతిగతులని యనుశాసనము జేయబడుచున్నది దానం జేసి దివుధాతువుచే నిష్పన్నమైన దేవశబ్దము వేదశాస్త్రోక్తమార్గమను నర్థముజేసి అట్టివైదిక మార్గమునులయింప జేయువాడు దేవలకుడని యనదగును. స్వార్థమునందు 'క' ప్రత్యయము చెప్పదగును. ఇట్లే వృషమనినచో ధర్మమనియు అధర్మమునకులయముగల్పించువాడు శ్వపాకునికంటె నికృష్టుడై వృషలుడనిపించుకొనునని వృషలశబ్దవ్యుత్పత్తి శాస్త్రములందు చెప్పబడియున్నది. అట్లుకానిచో శ్రుతిస్మృతిపురాణపంచ

అన్యథా శ్రుతిస్మృతిపురాణ పంచరాత్రాదిషు ప్రతిపాదితానాం వచనానాం వ్యర్థతా స్యాత్ శర్వాద్యర్చనావిధిప్రతిపాదకస్య బోధాయనస్యాఽపి పతితత్వం సంభవతి, తత్సూత్రోపజీవిషు తచ్ఛిష్యేష్వాపస్తంబాదిష్వత్యంతపాతిత్యం కైముతిక న్యాయసిద్ధం.

నను—అజ్ఞానతః కృతం భగవదారాధనమపవర్గప్రదం చే దనధికారిణశ్శాస్త్రోక్తమార్గేణ వినాఽప్యపవర్గ ప్రదం కిం న స్యాదితి చేన్నైవం- భగవదాజ్ఞా భంగకృత్త్వాత్.

తదుక్తం భగవతా — యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః న స సిద్ధిమవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమితి—శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లంఘ్య వర్తతే ఆజ్ఞా

త్స్ర శ్రుతిస్మృతి)మేవం శ్రీమన్నారాయణైక పరతయాఽర్చనం విధర్త ఇత్యపి సిద్ధ్యతి.

రాత్రాదులందు ప్రతిపాదింపబడిన ఈవచనములన్నిటికిని వైయర్థ్యముసంభవించును. శర్వాదులగు రుద్రదేవతల యర్చనమును విధియించెడిసూత్రకర్తయగు బోధాయనమునికిగూడ పతితత్వము సంభవించును. బోధాయనునిగతియే సందేహమందున్నప్పుడు తచ్ఛిష్యప్రశిష్యులగు నాపస్తంబాదులయోగక్షేమము కైముతికన్యాయ సిద్ధమై యొప్పును అజ్ఞానముచేతనైనను భగవదారాధనమును తన్నామోచ్చారణమును చేసినవాడుముక్తిజెందునని శాస్త్రములు జెప్పుచుండగా శాస్త్రోక్తవిధానముగ నారాధనాదుల జేయనప్పుడు అయ్యదియనధికారునకు మాత్రముముక్తిప్రదము గాకుండునాయని శంకింపకూడదు అనధికృతాధికారమును గూర్చిశాస్త్రములు నిషేధించుచున్నందున ఆయనధికృతార్చనము భగవదాజ్ఞాభంగరూపమై ప్రత్యవాయమునుగల్పించుటలో ఆక్షేపములేదు (ఆజ్ఞే భగవానునిచే చెప్పబడినది) యెవ్వడుశాస్త్రవిధినుల్లంఘించిస్వేచ్ఛగాప్రవర్తించునో ఆతడుసిద్ధిని సుఖమును పరగతిని బొందజాలడు అనియు(శ్రుతిస్మృతులునాయా

చ్ఛేన్నీ మమ ద్రోహీ మద్భక్తోఽపి న వైష్ణవః—మమ చాఽపి ప్రియాం విష్ణోర్దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః మానుషే వైదికాచారం మనసాఽపి న లంఘయే"దిత్యాది.

అతోఽనధికారిణస్తాంత్రికోక్తప్రకారేణ కుర్వతోఽపవర్గప్రదత్వం? న సంభవతి.

నను—"బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః. అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ పూజనీయశ్చ మాధవః సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతస్సంకర్షణేన యః ఇతి శూద్రాదీనామపి పంచరాత్రేఽధికారో విధీయతే కథం వా తాంత్రికోక్తేన ప్రకారేణకుర్వతోఽపవర్గప్రదం న భవతీత్యుచ్యత ఇతి చేదుచ్యతే.

ప్రథమం మంత్రసిద్ధాంతం ద్వితీయం చాఽగమాహ్వయం తృతీయం తంత్రసిద్ధాంతం తంత్రాంతరమతః పరం ఇతి చతుర్విధసిద్ధాంతేషు ఏకత్ర దీక్షితస్తంత్రే సిద్ధాంతే వా ద్విజోత్తమ క్రియాం న కుర్యాదన్యత్ర కర్షణాదిచతుర్ముఖ ఆచార్యకమథార్త్విజ్యం పూజా చ మధువిద్విషః మంత్రేదవే చ సిద్ధాంతే తదేవాఽపి న యుజ్యత ఇతి చతుర్విధతంత్రేష్వేకత్ర దీక్షితస్య తంత్రాంతరే ప్రవేశ యోగ్యతాభావాత్.

జ్ఞయే అయియున్నది. ఆయాజ్ఞ నుల్లంఘించి ప్రవర్తించువాడు నాయాజ్ఞను దాటినవాడైనా నందు ద్రోహచింతనముగలవాడగుచున్నాడు నాదు నాయందుభక్తిగలవాడైనను వైష్ణవుడు కాజాలడు అనియు 'దేవదేవుండును శార్ఙ్గపాణియునగు నాకును వేదోదితాచారములు ప్రియములై యున్నవి మానుషలోకమందు నున్నదును వైదికాచారమును మనోవాక్కాయములచే దేనిచేతఁగాని పరిత్యజించగూడదు అను మొదలగువచనములు యిందుకు ప్రమాణముగ దీసికొనదగినది కావున తాంత్రికమార్గముగ పూజచేయువట్టి యనధికారులకు భగవదారాధనము (స్వయముగ చేయునప్పుడు) అపవర్గప్రదము కాజాలదు మరియు కృతలక్షణులగు బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులునను నాల్గువర్ణముల వారల చేతను మాధవుండర్చింపదగినవాడును సేవింపదగినవాడును పూజింపదగినవాడును అగుచున్నాడు. వారలు అర్చనాదికంబులు చేయునపుడు సంకర్షణునిచే జెప్పబడిన సాత్వతవిధానము నవలంబింపవలయును. అను మొ

ఏకగోత్రసముత్పన్నం పంచగోత్రం పృథక్ పృథక్ ఇత్యారభ్య సూత్రం కాత్యాయనం శాఖా యజుషాం శుక్లమేవ చ జౌపగాయనశాండిల్యౌ భారద్వాజోఽథ గౌతమః మౌంజాయనిస్తు పంచైతే పంచరాత్రాఽధికారిణః ఇత్యధికారభేదేన విధీయమానత్వాత్.

"చతుర్ణామపి వర్ణానామితరేషాం చ తద్భువాం దీక్షా సమైవ సర్వేషామాచారస్తంత్రవర్త్మనా ఇత్యాపస్తంబాదిసూత్రేషు సంస్కృతస్య పంచరాత్రోక్తమార్గేణ నిషేకాదిసంస్కారయోగ్యతాభావాత్.

తాంత్రికోక్తప్రకారేణ దీక్షితానామేవ తంత్రోక్తార్చనాయామేవాఽధికారిత్వ సంభవాత్.

స్వసూత్రే వర్తమానే తు పరసూత్రేణ వర్తతే అప్రమాణమృషిం కృత్వా సోఽంధే తమసి మజ్జతి —స్వకీయధర్మముత్సృ

దిలగు వచనములచే పంచరాత్రశాస్త్రమందు శూద్రాదులకును అధికారమీయబడుచుండగా తాంత్రికోక్తవిధానముగ బూజజేయు వారలకర్చనము ముక్తిప్రదముగాదనుట సమంజసముగ లేదనియనగూడదు మంత్రసిద్ధాంతము, ఆగమసిద్ధాంతము, తంత్రసిద్ధాంతము, తంత్రాంతరసిద్ధాంతము అనురీతిగ నాల్గుసిద్ధాంతములు వేర్వేరుగనున్నవి ఇందొకసిద్ధాంతప్రకారము దీక్షజెందినవాడు మరియొకసిద్ధాంతప్రకారము కర్షణము మొదలగు నుక్తకార్యముల జేయరాదు. ఆచార్యత్వము ఆర్త్విజ్యము పూజయును నేకార్యముగాని యేసిద్ధాంతములో నన్వయింపరాదు అని ఒకశాస్త్రమందే తంత్రభేదమువలన నొక్కనితో నొక్కనికి సంబంధముగలుగమి వలనను 'ఒకేగోత్రమునుండి ఐదుగోత్రములుత్పన్నమైనవి' అనియారంభించి కాత్యాయనసూత్రము శుక్లయజుశ్శాఖ జౌపగాయనుడు, శాండిల్యుడు, భారద్వాజుడు గౌతముడు మౌంజాయని ఈయైదుగోత్రములనుండి ఉత్పన్నమైన యైదుగురును పంచరాత్ర శాస్త్రమునం దధికారులు అను మొదలగు రీతిని అధికారిభేదము ప్రతిపాదించి యుండుటవలనను, 'బ్రాహ్మణాది నాల్గువర్ణములుతద్భవములగు నితరవర్ణములు వీరలందరకు తంత్రోక్తమగు దీక్ష సమానమని చెప్పబడి యుండుటచే ఆపస్తంభాది సూత్రములచే సంస్కరింపబడిన వానికి పంచరాత్రముచే నిషేకాది సంస్కారముల చేయబడుటకవకాశములేక పోవుటవలనను తంత్రోక్తప్రకారము దీక్షితులైనవారల కేతంత్రోక్తమగు నర్చనమందే అధికారముసంభవించునుగాని సర్వసాధారణముగాదు తనయొక్క స్వసూత్రముండగా పరసూత్రమునాశ్రయించినచో తనఋషిని దప్పినవాడై అంధతామిస్రమనునరకమందు బడుచున్నాడు తనయొక్క ధర్మమునువిడచి పరధర్మమును ఆశ్రయించినయెడల అప్పుడే పతి

జ్య పరధర్మం సమాశ్రయేత్ పతితస్స భవేదాశు సద్య ఏవ న
సంశయః — స్వసూత్రస్య పరిత్యాగాత్పరసూత్రసమాశ్రయాత్
సద్యః పతతి వై విప్రో న వేదస్య సమాశ్రయే- శాఖాం శిఖాం
తథాపుండ్రం సమయాచారమేవ చ పూర్వైరాచరితం కుర్యాద
న్యథాపతితో భవేత్ యస్స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పరశాఖాసు వర్త
తే శాఖారండస్స విజ్ఞేయ స్సర్వకర్మబహిష్కృతః — యస్స్వ
ధర్మం పరిత్యజ్య పరధర్మం నిషేవతే పాషండినం తమాహుర్వై
నికృష్టం శ్వపచాదపీతి,

భగవాన్ — శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వను
ష్ఠితాత్ స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః, ఇతి

వ్యాసః — "స్వధర్మం యస్సముత్సృజ్య పరధర్మం సమాశ్ర
యేత్ అనాపది స విద్వద్భిః పతితః పరికీర్తితః, ఇతి పరధర్మా
నుష్ఠాతుః పతితత్వాది సంభవాచ్చ

అన్యసూత్రోక్తమార్గేణ వా తాంత్రికోక్తేన మార్గేణ
వా భగవదారాధనం కర్తుం న శక్యతే.

తుడగుచున్నాడు యెంతమాత్రము సంశయములేదు! తనసూత్రమును పరిత్యజించుట
వలనను ఇతరసూత్రము నాశ్రయించుటవలనను విప్రుడు సద్యఃపతితుడగుచున్నాడు
వేదము నాశ్రయించినచో ఆదోషములేదు. శాఖశిఖ పుండ్రము సమయాచారములువీనిని
తమపూర్వులాచరించినట్లు నడువదగునుగాని అందుకు వ్యతిరేకముగ నడచినచో పతి
తుడగుచున్నాడు తనశాఖను విడచి యెవ్వడుపరశాఖలయందు బోవుచున్నాడో అత
డుశాఖారండుడనబడుచు సర్వకర్మబహిష్కృతుడగుచున్నాడు యెవ్వడు స్వధర్మము
పరిత్యజించి పరధర్మమందు బోవుచున్నాడో వానిని పాషండుడని పెద్దలందురుఅతడు
శ్వపచునికంటె నికృష్టుడు అను మొదలగు ప్రమాణములు పరధర్మాశ్రయణ మును
నిషేధించుచున్నవి (భగవాన్) పరధర్మము చక్కగా అనుష్ఠింపబడినను దానికంటె
తనధర్మము విగుణమైనను అదియేయుత్తమము స్వధర్మమందు చచ్చుటశ్రేయము పరధర్మ
ముభయావహమని గీతయందును చెప్పబడియున్నది (వ్యాసః) యెవ్వడు స్వధర్మమును
విడచి పరధర్మమును ఆశ్రయించుచో అతడు పతితుడగు న్నాడు ఇది అనాపద్విష
యము ఇట్లు పరధర్మానుష్ఠానము పాతిత్యహేతువుగ జెప్పబడుచున్నది ఇతర సూత్రో
క్తమార్గముగగాని తాంత్రికోక్తమార్గముగగాని భగవదారాధనము సేయగూడదని
యీప్రమాణమువలన నిష్కర్షింప బడినది,

భారతవచనస్య కా గతిరితి చేత్ — ఉచ్యతే —

ముఖ్యత్వేనాऽద్వారక భగవద్యజనాऽధికారిత్వేన నిరూపితత్వాత్ పూజనీయః, ఇతరైః క్షత్రియవైశ్యైశ్చాऽర్చనీయః, శూద్రైః స్త్రీభిరధేతరైః, యథాహ-ఋజ్యస్సేవ్యశ్చ నిత్యం సర్వేశ్వరో హరి" రితి.

అన్యథా. శ్రుతిస్మృతిః సూత్రపురాణాదీనాం విరోధః.

"అర్ఘ్యాన్తమర్చనం ప్రోక్తం హవిరన్తం తు పూజన" మితి వచనాదేకతరపక్షవైయర్థ్యం.

శూద్రస్యాऽర్చనాదావనధికారః,

కా వా శ్రుతిరితి చేత్ — "తస్మాచ్ఛూద్రో యజ్ఞేనానవక్లృప్తః, స హి దేవతా అన్వసృజ్యత, తస్మాచ్ఛూద్రో బహుపశు రయజ్ఞియో విదైవః, ఇతి.

(శూద్రస్యార్చనాదావనధికారః) అయమర్థోऽపి శూద్రాధికరణే భగవతా వ్యాసేనోక్తః. "శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్ తదాద్రవణాత్ సూచ్యతే హి, క్షత్రియత్వగతేశ్చ ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లింగాత్ సంస్కారపరామర్శాత్ తదభావాభిలాపాచ్చ, తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః. శ్రి

ఇట్టిమెడ "(ముఖ్యత్వేనా ...)" అనునదిజెప్పిన భారతవచనమునకు అర్థ మెయ్యది యనినచో చెప్పుచున్నాము అద్వారక భగవద్యజనాధికారమును ముఖ్యముగ బొందినట్టి వారలచే భగవానుడు పూజింపబడుచున్నాడు తదితరులగు క్షత్రియులు వైశ్యులచే అర్చింపబడుచున్నాడు శూద్రులచే సేవింపబడుచున్నాడు అని చెప్పినచో భారతవచనము సంగతముగా నున్నది, (భాగవతులు) బ్రాహ్మణులు. క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు స్త్రీలు మొదలయినవారు వీరిలచే సర్వేశ్వరుడగు హరి యాధారముగ పూజింపబడినవాడును సేవింపబడినవాడును అగుచున్నాడు అని చెప్పబడినది, ఇట్లుగాక బ్రాహ్మణాది చాతుర్వర్ణ్యులవారికిని అర్చనమే అనుమతింపబడినచో శ్రుతిస్మృతిసూత్రపురాణాదులకు విరోధమును సంభవించునని యెఱుంగునది. అర్చనమనిన అర్ఘ్యాన్తమనియు పూజనమనిన హవిరన్తమనియు వచనము చెప్పుచుండుటచే అర్చనపూజనాది శబ్దములకు విభిన్నార్థములు స్పష్టమైయున్నవి ఇట్లే భారతవచనమందు

స్మృతిః—"జప స్తప స్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనం దేవతారాధనం చైవ స్త్రీశూద్రపతనాని షట్" ఇతి.

శూద్రస్య శుశ్రూషా.

శుశ్రూషా శూద్రస్యేతి—భాగవతే—"శుశ్రూషణం ద్విజగవాం దేవానాం చాప్యమాయయా, తత్ర లబ్ధేన సంతోషః శూద్రప్రకృతయ స్త్విమాః" ఇతి.

మనురపి—"బ్రాహ్మణస్య తపో జ్ఞానం తపః క్షత్రస్య రక్షణం, వైశ్యస్య తు తపో వార్తా తపః శూద్రస్య సేవనమ్" ఇతి.

"ఋతం తప" ఇత్యాది.

"యది శూద్ర స్తపః కుర్యా ద్వేదదృష్టేన వర్త్మనా, ఇహ చాస్య పరిక్లేశః ప్రేత్య చాస్యాఽశుభా గతిః" ఇతి

వణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్, స్మృతేశ్చ (౧-3-33-38) ఇతి. తత్ర భాష్యం. అనర్థిత్వస్య శూద్రస్య జ్ఞానాభావాన్నతి దధ్యవేత్ విధిన్స్వాధ్యాయజం జ్ఞానముపాయవలంబత్తే. పురాణశ్రవణానుజ్ఞా పాపక్షయ ఫలా తతః, శూద్రేత్యామంత్రణం తచ్చ నాన్యవర్ణస్య వాచకం, వి

బి యర్థ: నాపర్యాయములగు విశేషపదముల ప్రయోగము నిరర్థకమై పోవును. (శూద్రునకు శ్రవణాదులయందధికారము లేదనుట) శ్రుతియిట్లు చెప్పుచున్నది. శూద్రుడు యజ్ఞమును చేయుటకు తగినవాడు కాడు. (స్మృతి) జపము తపము తీర్థయాత్రలు సన్యాసాశ్రమము, మంత్రసాధనము దేవతారాధనము నను నీయారును స్త్రీలకును శూద్రులకును పాతిత్యహేతువులైనవి. (శూద్రునకు శుశ్రూష) శూద్రునకు శుశ్రూషయే విహితమైయున్నదనుటకు (భాగవతమందు) కపటవృత్తిలేకుండ బ్రాహ్మణులకును గోవులకును దేవతలకును శూద్రుడు శుశ్రూష చేయవలెను ఆసేవచే లభించిన దానితో తృప్తి జెంది కాలక్షేపము జేయుట శూద్రునకు ప్రధానధర్మమైయున్నది. అని చెప్పబడినది. (మనువు) బ్రాహ్మణునకు జ్ఞానము క్షత్రియునకు ప్రజాపాలనము వైశ్యునకు వ్యాపా

రాదులు [illegible]

శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషావిధానే హేతుః.

కిమర్థం శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా సర్వదాఽభిహితేతి చేత్ జన్మాన్తరీయకర్మవశాజ్జననకాలేఽపి తమోగుణై రభిభూతస్య తమోగుణనిరసనార్థం ద్విజశుశ్రూషణం బ్రహ్మణా ప్రయుక్తం.

ఆశ్వమేధికే—"ఉత్థితే సవితర్యస్య క్రియాయుక్తస్య ధీమతః, చతుర్వేదధరస్యాఽపి దేహే షడ్వ్యాళాస్సమాశ్రితాః. క్షత్రియాస్సప్త విజ్ఞేయా వైశ్యాస్త్వష్టౌ ప్రకీర్తితాః, నియతాః పాండవశ్రేష్ఠ శూద్రాణా మేకవింశతిః ఇత్యారభ్య, "రాగద్వేషౌ చ మోహశ్చ పారుష్యం చ నృశంసతా, శాఠ్యం చ దీ

ద్వా నైష్కర్మ్యలౌకికేన శూద్రేణాధ్యయనం త్రయాణాం స్వానాం, వేదాధ్యయన నిషిద్ధస్య శూద్రస్య జిజ్ఞాసా స్వరూపత ఇతి వా సజ్ఞానాన భవాత్ తదధికారిత్వం న భవేత్ పురాణశ్రవణజన్యజ్ఞానం తస్య బ్రహ్మవిద్యోపాయత్వం నైతి నిషిద్ధవేదాధ్యయనజన్యజ్ఞానమేవ తత్రోపాయత్వ మవలంబతే

రము శూద్రునకు సేవనమునకు నివియే తపంబైయున్నవి. ఋతమేతపస్సు అను మొదలగు శ్రుతి తపస్సు యొక్క మహాత్మ్యము ప్రత్యయంగు చెప్పఁబడియున్నది మరియు శూద్రుఁడు వేదోక్తవిధముగ తపంబాచరించిన యెడల యీలోకమందు వాఁడు సమస్త క్లేశములనుబొందుచు పరలోకమునందు నరకమును సంభవించును అని చెప్పఁబడుచున్నది (శూద్రునకు ద్విజశుశ్రూష విధియించుటయందలి హేతువు) శూద్రునకు యెల్లప్పుడును ద్విజులశుశ్రూషచేయుటయేయేల విధింపఁబడినచో చెప్పెదము. జన్మాన్తరమందలి కర్మవాసనచే జననకాలమందును తమోగుణముచే అభిభూతుఁడై యుండుటచే ఆట్టితమోగుణమును పోఁగొట్టుటకు శూద్రునకు ద్విజశుశ్రూషణము బ్రహ్మచేవిధియింపఁబడియున్నది ఆశ్వమేధికమందు:— చతుర్వేదాధికారియైనను నిద్రనుండి మేల్కాంచినతోడనే యతనిదేహమందు ఆరుగురు వ్యాళులున్నారు ఇట్లే క్షత్రియునకు యేడ్గురును వైశ్యునకెనిమిదిమందియు శూద్రునకు యిరువది యొక్కరును

ఘృణా వైరం చ అతిమానమనార్జవం, అనృతం చాఽపవాదం చ
పైశున్యమతిలోభతా, హింసా స్తేయం మృషావాదో వంచనా
రోషలోభతా, అబుద్ధతా చ నాస్తిక్యం భయ మాలస్యమేవ
చ, అశౌచం చాఽకృతజ్ఞత్వం దంభతా స్తంభ ఏవచ, నిష్కృ
తేశ్చాఽప్యవిజ్ఞానం జననే శూద్రమాఽవిశత్ దృష్ట్వా పితామ
హః శూద్రమభిభూతం తు తామసైః ద్విజశుశ్రూషణం ధర్మం
శూద్రాణాంతు ప్రయుక్తవాన్, నశ్యన్తి తామసా భావా

ప్రహాణశ్రవణానుజ్ఞా తు తస్య పాపక్షయఫలా న తు బ్రహ్మవిద్యాధికా
రసంపాదనఫలా విదురాదయస్తు భావాన్తరాధిగత జ్ఞానా ప్రమోషా
త్ప్రారబ్ధకర్మవశాదీదృశజన్మయోగిన ఇతి తేషాం బ్రహ్మనిష్ఠత్వం. ఇ

ఉన్నారు అనియారంభించి రాగద్వేషములు. మోహము, పారుష్యము, నృశంసత, శా
ఠ్యము, దీర్ఘవైరము, అతిమానము అనార్జవము అనృతము అపవాదము పైశున్యము అ
తిలోభము హింస, స్తేయము మృషావాదము వంచన రోషములోభము అబుద్ధత నాస్తి
క్యము భయము ఆలస్యము అశౌచము అకృతజ్ఞత దంభము స్తంభము నిష్కృతినెరుగ
కుండుట అవిజ్ఞానము అనునీయవంటి గుణములన్నియు పుట్టుకతోనె శూద్రునావేశించు
ను. ఇట్టితమోగుణములచే యభిభూతుడగుటను గని పితామహుడు శూద్రులకు ద్విజశు
శ్రూషను జేయుటధర్మముగా ప్రయోగించినవాడాయెను ద్విజభక్తివలన శూద్రునకు
గల్గెడితామసభావంబులన్నియు నశియించిపోవును అని చెప్పబడినది. గనుక తమోగుణా
భిభూతుడగు శూద్రునకు భగవద్యజనాధికారము లేనేలేదు శౌనకాదులచే చెప్పబడిన
తీరుగ భగవద్యజనమందధికారము గల్గగూడదాయని యడగగూడదు అక్కడఅధికార
విశేషనిర్దేశము జెప్పబడలేదు సామాన్యముగ భగవదారాధనము జెప్పబడియున్నది
శ్రుతిస్మృతిసూత్రము పురాణము భారతము వైఖానసము పంచరాత్రము శిల్పము

శూద్రస్య ద్విజభక్తిరితి ఇతి అత్ర ప్రయోగః నాఽభిప్రాయోఽస్య శూద్రస్య భగవద్యజనాఽధికారో నాఽస్త్యేవ.

శౌనకాద్యుక్తప్రకారేణ భగవదారాధనాధికారోఽస్తీతి చేత్ తదసత్ అధికారివిశేషప్రతిపాదనాఽభావాత్, సామాన్యత్వేనోక్తత్వాత్, శ్రుతిస్మృతిసూత్రపురాణభారతవైఖానసపంచరాత్రశిల్పజ్యోతిషశైవాదిషు విష్ణోః ప్రతిపాదితత్వాత్, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సామాన్యవిశేషన్యాయేన మన్త్రకరణాఽధీతం సర్వమదర్థమితి న్యాయేన ప్రకరణసామ్యాత్ ఉపాస్యదైవతైక్యాత్, గుణోపసంహారన్యాయేన చ శౌనకాదిభిరుక్తాఽర్చనావిధేర్వృత్త్యైవ పర్యవసానంయుక్తం

త్వాత్ భగవదర్చనాయాః ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాత్వస్య భాగవతోఽభిమతత్వాచ్చ [illegible] ఉ[illegible]ఽపేయః. నాపి బ్రహ్మవిద్యాయామేవ శూద్రస్యాఽనధికారే సిద్ధే ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాయాం భగవదర్చనాయాం కైముతికసిద్ధః. [illegible]" ఇతి. బహుష్వశురితి [illegible]

జ్యోతిషము శైవము మొదలగు గ్రంథములందు భగవదారాధనాధికారి నిర్ణయము [illegible] చెప్పబడియున్నది సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయముచేతను సామాన్యవిశేషన్యాయముచేతను మన్త్రకరణాధీతం సర్వమదర్థం అను న్యాయముచేతను ప్రకరణసామ్యము వలనను ఉపాస్యదైవతైక్యము వలనను గుణోపసంహారన్యాయముచేతను శౌనకాదులచే జెప్పబడిన అర్చనావిధానమునకును పర్యవసానము వైఖానసమందే చెప్పుటన్యాయము అనగా శూద్రునకు భగవదారాధనమందధికారము లేకున్నయందే తాత్పర్యమైయున్నది, శూద్రులసదాచారములుంచి వైఖానసులకంటె యితరులగు సూత్రాంతరబ్రాహ్మణులకు భగవదారాధనమెట్లు విధింపబడునని ముందు చెప్పుచున్నాము. [illegible] గు గృహ్యమందు యెక్కువగాని తక్కువగాని యెవ్వనికేకర్మ విధింపబడినదో ఆతడు ఆకర్మను జేసినయెడల సమస్తధర్మమును ఆచరించినవాడే అగుచున్నాడు అనియు

ఇతర సూత్రిణాం కథమితి చేత్ —

"బహ్వల్పం వా స్వగృహ్యోక్తం యస్య యత్కర్మ చోదితం తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే సర్వః కృతం భవేత్" — "స్వసూత్రవిహితం యస్తు త్యక్త్వాన్యం సమాహితః, కుర్యాదన్యస్య మేలుస్తే కృతమప్యకృతం భవేత్".

విష్ణుపురాణే — "వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్, విష్ణురారాధ్యతే పంథా నాఽన్యస్తత్తోషకారకః."

"నాఽన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ" యితి శ్రుతిః.

'వర్ణాఽశ్రమేషు యే ధర్మాశ్శాస్త్రోక్తా మునిసత్తమ, తే

షు ఇన్ద్రాదేః. శ్రుతిస్మృతిచ [illegible] యన్మాదిభిః. తస్మాన్మాదృశైరిహ సమాపే నాధ్యేతవ్య" మితి. స్మృతిశ్చ [illegible] [illegible] ప్రజతే [illegible] [illegible] ముదాహృత [illegible] ధారణే [illegible]. (ఇతర సూత్రిణామిత్యర్థః)

యొక్కని స్వసూత్రోక్తమగు [illegible] ధర్మమును విధింపబడుచున్నదో దానిని యే తనసూత్రము తప్పకుండ [illegible] దానిని సంపూర్ణముగ సమాహితుడై యాచరింపవలయును. అంతే [illegible] గాని [illegible] చేసిన ధర్మము [illegible] చేయనట్లే యగును అనియు. విష్ణుపురాణమందు వర్ణాశ్రమాచార సంపన్నుడగు పురుషునిచే పరమపురుషుండగు విష్ణువారాధింపబడుచున్నాడు. వర్ణాశ్రమాచారములను చక్కగా అనుష్ఠించుట [illegible] భగవత్సంతుష్టిజేయు మార్గము వేరొండు లేదు అనియు చెప్పబడినది. దీనినే నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ అని శ్రుతియు చెప్పుచున్నది. దానిని [illegible] మునిశ్రేష్ఠుడా! వర్ణాశ్రమములను, దేశ [illegible] శాస్త్రములందు యే ధర్మములు చెప్పబడినవో అట్టి ధర్మములను తప్పనివాడు [illegible] విష్ణ్వారాధనము [illegible] లోకతీరుగ జేయవలయునపుడు యెవ్వరు పితరులను, దేవతలను బ్రహ్మాదులను యజించుచున్నారో వారలు సర్వభూతాంతరాత్మయగు విష్ణునే యజించుచున్నారు అని

షు తిష్ఠన్నర్చో విష్ణుం గాయన్తి సామస్వధా, యే యజన్తి పి
తౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాం సహుతాశనం, సర్వభూతాన్తరా
త్మానం విష్ణుమేవ యజన్తి తే.

పురాణాన్తరే—"అగ్నికార్యం జపస్స్వాధ్యాయం తపస్స్వాధ్యా
యమేవ చ తస్మాదర్చ్య దేవేశం తు నిత్యమతన్ద్రితః ప్రాత
రుద్ధాయ విధివత్స్నాత్వా నిత్యం సమాహితః, యుక్తేన కర్మభి
స్తైస్తైస్తుష్టం దేవాదిసన్తర్పణం"

శాండిల్యః—"ప్రవృత్తైశ్చ నివృత్తైశ్చ స్వర్గమోక్షప్రదైర్మహా
త్మైకపి, ఆరాధ్యో భగవానేవ వేదధర్మైస్సనాతనైః స ఏవ

మాస్తు భూరాత్రిణా మహేశ్వరః. వైఖానసేన శాస్త్రేణానాం క్షత్రి
యాణాం వైశ్యానాంచ కేవలం భగవాన్ పూజనీయ ఇతి
స్పష్టం. గోత్రిపూర్వద్విశ్వనకముణి సన్న్యాసినాం స్స్యః ప్రవృత్తిం
ద్యుక్తే భగవచ్ఛాస్త్రం పంచరాత్రం యథోపవర్ణితం .పంచరాత్రస్య

యము. (పురాణాన్తరమందు) అగ్నికార్యము జపము తపము స్వాధ్యాయము వీనిని
అతంద్రితుడై ఆచేపదే చేయుచు విష్ణునర్చించియే ఆచరింపవలెను ప్రాతఃకాలమందుని
ద్రనుండి మేల్కాంచి విధ్యుక్తముగ స్నానముజేసి నిత్యకృత్యములజేసి కొనుచు సమస్త
నిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మలను దేవాదేవుడగు శ్రీమహావిష్ణునకే ఆరాధనముగ సం
కల్పించి యాచరింపవలెను అనియును. (శాండిల్యుడు) స్వర్గమోక్ష ప్రదములను ప్ర
వృత్తినివృత్తిధర్మములరీతిచేతను సనాతనములగు వేదధర్మములచేతను భగ
వానుని నారాయణుడే ఆరాధ్యమన్నాడు అతడే సర్వధర్మములచేతను ఉపాసిం
పదగినవాడు ఇంకెవ్వండును సాగముగాకరింపచేయుయాగము వేరొకటిలేదు జ్ఞాన
ముచేతను కర్మచేతను రెండిటిచేతను గూడ భగవానుడొకడే ఆరాధింపబడదగిన

తత్త్వమేతీతి శ్రుత్యా శ్రీమద్వైఖానససూత్రిభిస్సామ్యం కేషాం
[illegible]

అన్యసూత్రోక్తమార్గేణ దీక్షాదికం వినా పంచరాత్రోక్త
మార్గేణ వా వైఖానసపంచరాత్రవ్యతిరిక్తాః పంచపూజాప

జపస్సద్వారకం, ఉక్త మంత్రైర్హోమోఽద్వారకః, ఇతర మంత్రై
ర్హోమస్సద్వారకం, శ్రీశాస్త్రే యథాహ మృచిః—సావిత్రీ పూ
ర్వాం వైష్ణవీమృచం భగవన్తంధ్యాత్వాఽభ్యసేత్స జపః, అగ్నౌహో
మో హుతం, గృహే దేవాయతనే వా వైదికైర్మంత్రైః ప్రతిమాది
షు పూజయేత్తదర్చనం, అష్టాంగయోగమార్గేణ జీవాత్మనా పరమా
త్మచిన్తనం ధ్యానమిత్యాది ఉక్తం హి ప్రతిమార్చనస్యాద్వారకారా
ధనతయా శ్రేష్ఠత్వం, భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయే" దిత్యా
దినా కించ శ్రీశాస్త్రే జ్ఞానకాండే ప్రకారాన్తరేణ చోత్కృష్టత్వము
చ్యతే యథా:— "అన్యత్ర త్వాం సమారోప్య యద్యుపాసా విధీయ
తే, సావిధిః ప్రత్యుతాజ్ఞేయా తవ తత్త్వాతిక్షైవ చ, త్వయి సర్వం స
మారోప్య యద్యుపాసా విధీయతే, సా వృత్తిస్సకలా జ్ఞేయా తవ
తత్త్వం త్వమేవ హి" ఇతి అగ్నీంద్రాదౌ భగవన్తమారోప్య తదుపాస

నము బింబమునే శాస్త్రోక్తముగ బూజించునది అద్వారక యజనము. ఆయా దేవతలయందం
తర్యామి స్వరూపముగ నుండునట్టి పరమపురుషుని సంకల్పించి ఆయా దేవతాస్వరూపము
లనారాధించుటకంటె సాక్షాత్తుగ ఆస్వరూపమునే ఆరాధించుటయ దెంతయుగుణము
న్నదనుట నిర్వివాదము ఇట్టి జపరూపంబును హోమరూపంబును అగు నారాధనమును
అద్వారక సద్వారక భేదంబుచే ద్వివిధంబగు అష్టాక్షర, ద్వాదశాక్షర పురుషసూక్త
పారమాత్మికాదిమంత్రజపము ద్వారకంబును, ఇతరమంత్రజపంబు సద్వారకంబును వై
మంత్రములచే హోమంబు అద్వారకంబును తదితర మంత్రములచే హోమంబు సద్వార
కంబునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. ఇట్లు చెప్పబడుటచే జపహుతార్చన ధ్యానంబులను
చతుర్విధ సమారాధన మార్గంబులందును అద్వారక యజనంబున ముఖ్యాధికారము
శాస్త్రసిద్ధముగ గలిగియున్న వైఖానససూత్రానుష్ఠాతలు సర్వోత్కృష్టులనుట నిరూ
పింపబడియున్నది. ఇతరసూత్రోక్తమార్గములచే గాని దీక్షావిరహితంబుగ సూత్రగో

రాశ్చ భృత్యర్థం యే కుర్వన్తి (పూజాం పురుషోత్తమస్య) తే దేవలకా ఇతి పూర్వమేవ నిరూపితం.

ఉ ప సం హా రః.

అఖిలజగత్కారణభూతవిఖనసా ప్రణీతం సూత్రమిదం, మితి పూర్వమేవ ప్రదర్శితమి త్యలమప్రతిష్ఠితకుతర్కనిరసనేనేతి.

సు నాతీవ మంగళం. భగవతి సర్వం సమాలోచ్య తదుపాసనం యత్తద తీవ మంగళమిత్యర్థః. "యత్ర విశ్వం భవత్యేకనీడం "యస్మిన్దేవా అధి విశ్వే నిషేదుః "బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోऽర్హతి స్పర్ధితుం "బ్రహ్మ దేవాస్త్రయస్త్రింశద్బ్రహ్మేన్ద్రప్రజాపతీ బ్రహ్మన్ హ విశ్వా భూతాని నావేవాన్తస్సమాహితా" ఇత్యాది శ్రుతిభ్య ఇతి భావః (అప్రతిష్ఠిత కుతర్కనిరసనేనేతి) తత్ర ప్రతిపాదితాః ప్రమాణ విశేషాః ఇతః పూర్వముత్థాపితానాముత్థాప్యమానానాం చ వైఖానస దూషణానాం తే ఏవ విశదముత్తరం భవన్తి యది నామ "బౌద్ధాగో మన్త్రరగ్రస్తాః ప్రభవన్త్యయదూషణాః, అథోద్ధోపహతాశ్చాऽన్యే జీర్ణయంగే సుభాషితే" మితి వత్సరోత్కర్షాసహిష్ణవః కేచిన్నిందాం సంభావయేయుస్త ఏతే న ప్రత్యుచ్యన్తే. పరం చ తేషాం వాదః కుతర్కః కల్ప్యతే.

శ్రౌతాని ప్రతిపత్తి లేని పంచరాత్రభగవచ్ఛాస్త్రోక్తమార్గముచేతగాని వైఖానసపంచరాత్రవ్యతిరిక్తులును పంచపూజాపరులును భృత్యర్థమై భగవదారాధనమునెవ్వరుజేయుదురో వారలు దేవలకులనియు పూర్వమే (ప్రసంగవశమున) నిరూపింపబడినది (ఉపసంహారము) ఈ సూత్రము అఖిలజగత్కారణభూతుడగు విఖనసునిచే ప్రణయనము జేయబడినదని ప్రమాణపురస్సరముగ నింతవరకు నిరూపింపబడినది ఇంక నింతకుమించి వైఖానసమహిమను సహింపజాలని దుర్వాదులచే యేట్టి దూషణములు సంభావింప జేయగూడినను అవియన్నియు ఆపాతమధురములుగ నుండునేగాని నిలువజాలవుగావున అన్నివిధములుగను తాపనజేయదగిన దూషణములకు పలయుసమాధానము లింతతో చెప్పబడినవి. ప్రమాణశరణులమగుటచే యీ ప్రమాణములన్నియు యెన్నిటిని అపార్థములు చెప్పుటను గాని అపహ్నవము చేయుటను గాని న్యాయ్యము లేదు. మాత్సర్యముచేతనుయేరీతిగ పూర్వపక్షముల జేసినను అన్నిటికిని ప్రమాణములింతు మాపబడి సమాధానముచెప్పబడియే యున్నదని భావము.

ప్రౌఢిః—

శ్రీమరీచికాశ్యపప్రముఖానామపి వైఖానసత్వాత్తద్వంశే సంభూతానాం సమస్త బ్రాహ్మణానాం వైఖానస (సంజ్ఞా) త్వావ్యపదేశస్సంగచ్ఛతే.

కిమియం రాజ్ఞామాజ్ఞా ఏషాం సర్వేషాం వైఖానసశబ్దాభిధేయత్వమస్తీతి? ఏవ మేవం ప్రాకృతరాజాజ్ఞాపి సర్వసీమాః ప్రమాణత్వేన లోకైః ప్రతిపద్యతే కిం పునారాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుబ్రహ్మాను యోమహాన్ ఈశ్వరస్తం విజానీమస్సవిభుస్స పరిజానాతి” ఇత్యాదిభిస్స మస్తజగదధికారిత్వేన సంప్రతిపన్నస్య భగవతః పురుషోత్తమస్యాఽజ్ఞాత్వేన ప్రసిద్ధయోశ్శ్రుతిస్మృత్యోః? తస్మాదస్మిన్నర్థే పరమరాజాజ్ఞాప్రక్రమతే తథా హి.—

శ్రీమన్నామసహస్రాఽధ్యాయే—“ఆత్మయోని స్స్వయంజాతో వైఖానస్సామగాయన” ఇతి వచనాద్వైఖాన ఇతి భగవతో నామ.

తథా శాన్తిపర్వణి.—“యత్తస్మిన్నుపలభ్యన్తే తత్త్వేదస్తత్రియామయం, తద్వైఖానః పరం బ్రహ్మ ఇతి బ్రహ్మవిదో విదుః” ఇతి?

మోక్షధర్మే మహాపురుషస్తవే—అభగ్నయోగ అభగ్న పరిసంఖ్యా” నేత్యాది.

ఆత్మసంహితాయాః—మహాభూతేన భూతేన వ్యాప్తం నిఖనసా జగత్ తమేవ శరణం గచ్ఛజగత్కారణమవ్యయం అచ్యుత? మితిశాం డిల్యేనశతానందమభిషిచ్యోక్తం, ఇత్యాదయో భగవతో విఖనశబ్దవాచ్యత్వప్రతిపాదకాః.

అథశాన్తిపర్వణిః— (నవబ్రహ్మసృష్టిప్రకరణే ద్రష్టవ్యం?) ప్రష్టుం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః ఖనిత్వా చాత్మనాఽఽత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం, ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసస్ మునిః, విఖనసం విశిష్టాఖ్యం ఖననం శ్రుతిశోదితం ఖననం.

పా ఫీ.—

తత్త్వమీమాంసాయాస్సిద్ధేః పరతః పరాత్? విశేషేణ ఖనేస్యస్మాద్బ్రహ్మణా మునిసృష్టయే తస్మాద్విఖనసో నామ స ఆసీదండజః ప్రియః ఇతి

శ్రీభాగవతే మహాపురాణే—నఖలు దేవతానన్దనో భవానఖిలదేహినామన్తరాత్మధృక్ విఖనసార్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాం కులేతి అన్తర్హితానాం ఖననాద్వేదానామృషి విశేషతః స విభుః ప్రోచ్యతే సర్వైర్విఖనాః బ్రహ్మవాదిభిః వేదమూలస్య దేవస్య నామ వైఖానసం స్మృతిం, విహరితి,
తేనోదితం తు యచ్ఛాస్త్రం తద్వైఖానసమీరితం శతానన్దశ్శతధృతిర్విఖనాశ్చ విరించకః పద్మాసనో విఖనసశ్చతుర్ముఖ ఇతీరితః ఇతి శ్రీమద్వైఖానసే శాస్త్రే భృగుముని ప్రణీతే పురాతన్త్రే భగవత్కర్మ సమర్థికే త్యో శౌనకాదిమునిభిః పృష్టో భగవాన్ భృగుః ప్రసాదేన సమాయుక్తం వ్యాఖ్యాస్యామ్యహముత్తమం అణోరణీయం బ్రహ్మాణం మహాన్తం మహాతః ప్రభుం వ్యాపినం విశ్వకర్మాణమనాదిం సదసస్పతిం అభూషణమవిప్రాంగం తేజసా జ్వలితం విభుం వైఖానసం విధాతారం విరించం తం చతుర్ముఖం జటాబిరాంబరధరం వల్కలాజినధారిణం ప్రణమ్య శిరసా శ్రేష్ఠం భగవన్తం స్వయంభువం ఇత్యాదయః పద్మసంభవస్య వైఖానసత్వోపపాదకత్వేన మన్తవ్యాః అపిచపద్మభూః పరమో ధాతా పారాయణః ఏకేన తు యజుశ్శాఖానుసారేణ చక్రే సూత్రం మహత్తరం ఇతి.

విఖనసం విధాతారమిత్యత్ర విఖనశ్శబ్దస్య బ్రహ్మణోఽభిధేయత్వోపపత్తేః భృగ్వాదీనాం తదపత్యత్వాద్వైఖానసవ్యపదేశస్తేషాం సుతరాముపపన్నః ఏతేషాం ఏవం వే జాతత్వాదన్యేషాం సమస్తానామృషీణాం బ్రాహ్మణానాం వైఖానసత్వవ్యపదేశో వివాదపదవీమారేవర్తతే అత్ర కార్యకారణయోరభేదోపచారస్య దృష్టచరత్వాదుభయత్ర వైఖానసవిఖనశ్శబ్దప్రయోగో ఘటత ఇతి సన్తోషః కార్యః ఏవం చే ద్వై

శ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

ప్రౌఢి —

ఖానసానామిత్యుక్త పదప్రతిపదత్వే సమస్తగ్రిభ్యా శ్రమణానామిత్యుక్తి స్సాధీయసీ అత: భృగ్వత్రిప్రముఖానాం మహర్షీణాం శిష్టాగ్రగణ్యత్వమ ప్రతిఘటమాన్యతే.

అత ఏవ హి శ్రీవైఖానసశాస్త్రప్రణేతార: ఏతేషాం తథావిధశాస్త్రప్రణేతృత్వం కథమితిచేదుచ్యతే భృగ్వత్రికాశ్యపమరీచిప్రోక్తత్వేన తత్తచ్ఛాస్త్ర ఏవ దర్శనాత్ తథా హి శ్రీమద్వైఖానసం శాస్త్రం చతుర్విధమితి భృగ్వత్రికాశ్యపమరీచిమిశ్రైస్తైస్తైరేవ మహర్షిభిస్తత్తచ్ఛాస్త్రం స్వనామధేయాభిధపూర్వకమనేకధా సదేకైక, శాస్త్రం అనేకప్రకారేణ తత్ర తావద్భృగుణా మహర్షిణా వర్ణేన ఖిలఖిలాధికార పురాణాధికార వాసాధికార చిత్రాధికార ప్రకీర్ణాధికార మానాధికార క్రియాధికార ఇత్యష్టసంహితాకల్పిత:, శాస్త్రం సమభ్యధాయి ఏతేషాం సంహితానాం గ్రంథసంఖ్యానం చతుస్త్రరషష్టిసహస్రకం ఉత్తరతంత్రవిష్ణుతంత్రాత్రేయపూర్వాగమ శాణీతి చతుర్విధతం త్రాణ్యత్రిణా ప్రాణినాముపకారాలయ ప్రకీర్ణ శిష్టైర్భృగు: ప్రతిపాదితాని అష్టాశీతిసహస్రేణ సంఖ్యానేనసంపూర్ణమిదమాత్రేయం మరీచినా జయానన్దసంజ్ఞా వీరవిజయవిజితవిమలకల్ప(జ్ఞాన)సంహితా ఇత్యష్ట సంహితా స్సమభిహితా: ఆసాం సంఖ్యానం లక్షసంఖ్యాతథా కాశ్యపేనాఽపి సత్యాన కాండ సత్య కాండ, సంజ్ఞాన కాండ తర్క కాండ, కాశ్యపేయ? ఇతి పంచకాండముక్తం ఏతేషు చతుష్షష్టిగ్రంథా: ఏతత్సర్వం స భూయ:వింశతిసంఖ్యా పంచోత్తరా: ఏతే సర్వానుభిహితాం భాగిన వైఖానసాధికార శ: పరం ప్రవక్ష్యామి వైనకం తదా ఖ్యాతం మార్గ శ్చతుర్విధ: ప్రోక్తో మయా చైవ మరీచినా అత్రేణ: కాశ్యపీయశ్చ మార్గ స్తత్ర చతుర్విధ: గ్రంథసంఖ్యాం విశేషేణ ప్రతిమార్గం ప్రచక్షతే సూత్రం విఖనసాప్రోక్తం పురా చైవ చతుర్విధం హరే:.

ప్రౌ ఢి.—

పూజావిధాన స్తద్వను క్తం వేదచోదితం, ఖిలాధికగణాదీని వక్ష్యతే చ యథాక్రమం, ఖిలం ఖిలాధికారం చ పురాతన్త్రం తథైవ చ, వాసాధికరణం జ్ఞేయం చిత్రాధికరణం తథా మానాధికరణం చైవ క్రియాధికరణం తథా ప్రతి గృహ్యాధికరణం మయా ప్రోక్తాష్టసంహితాః? ఏతైశ్చైవ చతుష్షష్టిగ్రన్థసంఖ్యా క్రమం విదుః, జయానన్దం చ సంజ్ఞానం వీరం చ విజయం తథా. విజితం విమలం కల్పం మరీచిస్సంహితాష్టకం పూర్వతంత్రమథాత్రేయం విష్ణుతంత్రమథాఽత్రిణా, ఉత్తరాఖ్యం మహాతంత్రం ప్రోక్తం తన్త్రచతుష్టయం, సత్యకాండం తర్కకాండం జ్ఞానకాండం చ కాశ్యపః, ఏషాం చతుర్విధానాన్తు మూలం తత్సూత్రముచ్యతే, ఇత్యాది ఏవం వివత త్తచ్ఛాస్త్రేషు తత్తదధ్యాయ పటలావసానేషు వైఖానసే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయా, మిత్యాదిస్వనామధేయై రేవ గ్రన్థపరిసమాప్తే స్తత్తన్నామధేయాద్గ్రంథోపక్రమాత ఏవం "కాశ్యపమాశ్రమే సమాసీనం" మరీచిం మహామునిం స్వశిష్యార్షితకుశాసనే సమాసీనం "బ్రహ్మపుత్రి మునిశ్రేష్ఠ త్వమేవ బ్రహ్మణః ప్రియః" "అత్రిం విశ్వ విదాం శ్రేష్ఠ" మిత్యారభ్య "చతుర్భిర్మునిభిః ప్రోక్తాశ్చత్వారో విధయశ్శుభాః. భృగుణా కాశ్యపేనాఽపి మయా చైవ మరిచినా, ఇత్యాద్యుక్తేశ్చ శ్రీమద్వైఖానసశాస్త్రప్రణేతారో భృగ్వాదయ ఇతిసిద్ధం. పంచరాత్రే"—"వివిధాని చ తన్త్రాణి మమ విద్ధి చతుర్ముఖ, పంచరాత్రాణి తంత్రాణి తథా వైఖానసాని చ, వైఖానసాని శాస్త్రాణి చతుస్సంఖ్యాని పద్మజ, కథితాని చతుర్భిస్తు మునిః కాశ్యపాదిభిః కాశ్యపోఽత్రిమరీచిశ్చ భృగుశ్చైవ చతుర్ముఖ వైఖానసానాం శాస్త్రాణాం వక్తారోఽత్ర ప్రకీర్తితాః" ఇతి —అనేన ప్రకారేణ చ శ్రుతో భారతే న శౌనకేన మహర్షిణా ప్రణీతే శ్రీవిష్ణుధర్మే:—ప్రథమేఽధ్యాయేఽభిహితం "ప్రవక్ష్యామి యథాపూర్వా

ఆం॥ శ్రీసీతా॥ టీకాత్రయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

ప్రౌఢిః.—

మత్పిత్రా కథితం మమ తస్యాఽపి కిల తత్పితామహస్తస్మై చాఽహ కిలో
శనాః తేనాఽపి భృగుమారాధ్య ప్రాప్తమారాధనం హరేః, సకాశా
ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా, మరీచిముఖ్యైశ్చ పు
రావరమేతన్మహర్షిభిః, ప్రాప్తం సకాశాదేవస్య బ్రహ్మణోఽవ్యక్త
జన్మనః "ఇత్యత్ర భృగ్వాదయోఽపి బ్రహ్మాణమారాధ్య తత ఏవ భగ
వదారాధనస్వరూపం లబ్ధ్వా భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యుక్తత్వాదస్మి
న్నేతద్వ్యాఖ్యాస్త్రోక్తభగవదారాధనక్రమం విహాయాన్యైస్తైస్తైః కృతభగవ
దారాధనక్రమస్యాశ్రయణాత్? విఖనస్సంజ్ఞేన భగవతా ప్రణీతే శ్రీవై
ఖానససూత్రే "గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయ
ణమర్చయేత్ తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛ, తీత్యుక్తత్వాదస్మిన్నేవ శా
స్త్రే వైఖానసే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయా" మిత్యాదివాక్యైర్వి
ఖనసమునిసముదిత సూత్రసూచిత భగవత్పరమపురుష సాధనవిస్తార
కరణప్రతీతేశ్చ భృగ్వాదయ ఏవ శ్రీమద్వైఖానసశాస్త్ర నిర్మాతార
ఇత్యయమర్థోఽసర్వ్యాకులం సమేధతే. తత్ర భగవతా శౌనకేన విఖనస్వ
వాయకూటస్థభగవద్భృగుమారభ్య స్వపర్యన్తం భగవదారాధనస్య
పారంపర్యసిద్ధక్రమకథనాత్తస్య బ్రహ్మసకాశాదేవ లబ్ధవిఖనసత్వాత్
భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వాత్ విష్ణుధర్మేణాప్యయమాచూడం శ్రీమ
ద్వైఖానసశాస్త్రానుసారిముఖేన ప్రవృత్తత్వేప్యేవ మర్థస్సునిశ్చితః? ఏ
తదప్యుక్తం భవతి. భగవతా శౌనకేన స్వవచన స్యతిచాత్రమూల
కథనాభిప్రాయేణ శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యాయమపి కశ్చిదాప్తతమఃశ్లోకోఽవ
దేశ ఇతి.—ఏవం విఖనస్సూత్రస్య వైఖానసశాస్త్రస్య భృగ్వాదిభిర్ని
ర్మితత్వే పరస్సహస్రాణి వచనాని సన్తి తాని గ్రన్థవిస్తరభయాన్నలి
ఖ్యన్తే.—

ఇతి శ్రీవైఖానస దాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢిన్యాఖ్యికాయాం ప్రథమోఽధికారః.

ప్రా ధీ.—

అథ ద్వితీయోఽధికారః

* అథాఽస్య శాస్త్రస్య వేదమన్త్రైకశరణ్యత్వం ప్రతిపాద్యతే ఛన్దోమన్త్రాద్యుక్తత్వాదిత్యస్యావివక్షితోఽర్థః? కిమనేననియమేనసిద్ధ్యతి ఫలం ఉచ్యతే తాన్త్రికత్వప్రసంగాపాదితఅవైదికత్వాఽనవాప్తిరేవపురా తన్త్రవిష్ణుతన్త్రోత్తరతన్త్రపూర్వతన్త్రాదిషు తన్త్రశబ్దాభిధేయత్వాద స్యశాస్త్రస్యాఽపి తాన్త్రికత్వనిబన్ధనమవైదికత్వం ప్రసజ్యేత ఇతిచేత్ నఋగ్యజుషీ చతుర్విధ తన్త్రోపేతే తథాతన్త్రాస్యవైదికత్వం ప్రసజ్యేత? వేదే యదుక్తం తత్సర్వం వైదికమితి గ్రాహ్యం ప్రథమమధ్యయనాత్ కృతిసమావర్తనాది నామకరణీయం జాతకర్మ తన్త్రం తన్త్రతన్త్రికృత్యోవ్యపదేశాత్తస్య తన్త్రత్వవ్యపదేశో యుక్తః వేదశబ్దేనైవతస్యవ్యపదేశో విద్యారధికృతైరేవాధీయమానత్వాచ్చ? తస్మాద వైదికత్వావహాతాన్త్రికత్వాఽసిద్ధిః. ఏవం చేదత్రాపి సంకల్పశ్రుతిసిద్ధయే యన్మూలం విఖనస్సూత్రసూచితం భగవదారాధనం తన్త్రీకృత్యోక్తత్వా దధికృతాధికారిభిరేవ తచ్ఛాస్త్రోదుక్తార్థశ్రవణగ్రన్థధారణానుష్ఠానాన్యుపలబ్ధేశ్చావైదికత్వావహాతాన్త్రికత్వవ్యపదేశాభావ ఇతి సన్తోషః కార్యః— కిఽఉచ్యతే. అత్ర తన్త్రత్వవ్యపదేశమాత్రేణాఽవైదికత్వం నోపపద్యతే. శ్రుతిసిద్ధమన్త్రజాతమన్తరేణ తత్తచ్ఛాస్త్రం

బుద్ధ్యధిగృతమాత్రపరికల్పితం యత్తత్తన్త్రం తదవైదికం న తు వేదజాతకల్పితం వైదికం? ఉక్తంహి "ఉద్ధారపూర్వకో మన్త్రస్సవైతాంత్రిక ఉచ్యతే వినియోగప్రధానస్తు యో మన్త్రో వైదికస్తు స" ఇతి అతోఽత్ర తాన్త్రికత్వప్రసంగస్స్వప్నేఽపి నాఽశంకనీయః.

ఏతచ్ఛాస్త్రోక్త భగవత్సమారాధనకృతః కేత ఉచ్యన్తే:—ప్ర

* ఏతదుపపాదన మనన్వితం దృశ్యతే యథామాతృకం లిఖితం.

ప్రౌఢి. —

హ్మణః పరతత్త్వఖనన సమయే ఏవ సంజాత భృగుమరీచ్యత్రి కశ్యపా
ద్యన్వవాయసంజాత శ్రీమద్వైఖానససూత్రిణశ్చతుర్వేదాధ్యయనాదేవ
స్వనియతశాఖామధీతవన్త ఇతి ప్రాప్తా శ్రీవైఖానసాః — అత్ర కేచన
పరిచోదయన్తి, ఖననం నామ కిం? భృగ్వాదీనాం ఖననసమయే జాత
త్వం వా? కథం సంప్రతిపన్నానాం శ్రీవైఖానసానాం తదన్వవాయజనిత
త్వం వా? కేన కథం వైషాం చతుర్వేదాధ్యయనసిద్ధిరితి తదిదమకృతకో
పంసమాధీయతే — "ఖననంతత్త్వమీమాంసాపర్యసిద్ధేఃపరత్వపరః" ఇతి
మహాభారతవచనాత్తైరుక్తైరప్యేవం వ్యాఖ్యాయి? తస్మాదత్ర తత్రియ ఇ
త్యః విఖననాత్ వైఖానసో భరణాద్భరద్వాజో   పోతానారూపో
మహీంవృతో మహాపూత ఇతి" ఏవం తావత్తత్త్వమీమాంసా ఖనన
శబ్దేనోత్కృష్టోఽవసీయతే మానసా ఋషయః (ఇతి భావః) "మహ
ర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా మద్భావా మానసాజా
తా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజా" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం భృగ్వాదీ
నామృషీణాం బ్రహ్మణో మానసపుత్రత్వాత్తస్మాన్మనసా నిష్పాద్య త
త్త్వచిన్తనసమయే జన్మకథన ముపపన్నమేవ.

ఆరణ్యకే అభీష్టకోపధానకథనానువాకే నైతత్ స్ఫుటతరమ
భ్యధాయి "స తపోఽతప్యత, స తపస్తప్త్వా, శరీరమధూనుత, తస్య
యన్మాన్సం సమాసీత్ తతోఽరుణాః కేతవో వాతరశనాః ఋషయ
ఉదతిష్ఠన్ యే నఖాః, తే వైఖానసాః యేవాలాః, తే వాలఖిల్యాః ఇ
త్యస్య బ్రహ్మకర్తృత్వాఖ్యైవ లిఖ్యతే తత్ర తపో నామ పరతత్త్వప
ర్యాలోచనే వర్తతే స ప్రజాపతిరాత్మతుల్యాః ప్రజా భవేయురితి
స్వాన్తర్యామిణం పరమాత్మానమనుసంధన్నారాయణం ధ్యానదృష్ట్యా
ఽనుభూయ తదనుభవజనితతృప్తిరితి పరవశస్తేన పులకాంచిత సర్వాం
గం నిజశరీరమధూనుత సకంపం కృతవాన్, తస్య యన్మాంస మాసీత్

ప్ర ఘ —

మానసం, మానసం మానసం మనోఽస్మిన్నాసీదితి తివా" ఇతి నైరుక్తాః తదా తస్య మనః పరమాత్మన్యనిరుద్ధే సంసక్తమాసీదితి యుక్తేన హేతునా తదనుగ్రహస్సమజని తేనాఽనుగృహీతా బ్రహ్మణోఽరుణాః అరుణవత్ప్రార్వభావినః. యద్వా అరుణశబ్దేన రాగపర్యాయస్స్నేహో ఉచ్యతే పరమాత్మని స్నేహసంయుక్తాస్తదితరవిరక్తాః కేతవ ఉచ్ఛ్రితస్వభావాః పరమాత్మప్రవణానామగ్రేసరా వాతరశనా దిగంబరా అనుపేతాశ్చాలా ఋషయస్సర్వార్థదర్శినస్సనకాదయ ఉదతిష్ఠన్నుత్కృష్యసమభవన్ బ్రహ్మభావనోపేతత్వాది తరత్సర్వమతీత్య స్థితా ఇత్యర్థః. ప్రజాపతిరేవంవిధపుత్రలాభజనితహర్షాదపి తానకర్మనిరతాన్ దృష్ట్వా కించిద్విషాదమాపన్నః పునస్స్వకారణం భగవన్తమనిరుద్ధం తత్ర్యామీమాంసాపరనామ్నా ఖననేనాఽతోషయత్ ఏవం హి లోకేఽపి తావదస్మాద్యాదర్థలాభోజనితః, పునరపి తదుత్కృష్టం తస్మాదేవావగచ్ఛతి ఏవమయమప్యకరోదితి భావః. తతస్తదనుగ్రహావికాసితే ప్రజాపతేర్మనసి క్యేన ఋషయస్సంభూతాః, కే తే 'యే నఖాః" "నఖ" శబ్దో వర్ణవిపరచయంక్రమేణాక్యన్తయోస్సంగచ్ఛతే "యేఖనాస్తే వైఖానసా ఇతి కశ్యపః పశ్యకో భవ" తీతివత్, పథాప్యాదివివర్యయో భవతి" జ్యోతిషు నోంబిందుం భాధ్యత ఇతి అథాప్యాద్యన్త విపర్యయో భవతి? స్తేకారజ్జుస్సికతాస్తత్వీతీత్యాదౌ సర్వవర్ణవిపర్యాసక్రమో నైరుక్తైరదర్శి? అతః పరం తత్త్వచిన్తనస్య శుద్ధేన మనసైవ నిర్వర్త్యత్వాత్ భృగ్వాదీనాం బ్రహ్మణో మానసపుత్రత్వప్రసిద్ధేః మనసా తత్త్వచిన్తనసమయ ఏవ జాతత్వాత్ భృగ్వాదయ ఏవాఽత్ర వైఖానసా ఇతి వ్యపదిశ్యన్తే.

అన్యైరేవం వ్యాఖ్యాయి—యే నఖా నేంద్రియపరాధీనాః (సకలా జగత్) బ్రహ్మాత్మకం విచార్య తదనువిభాయి సకలకరణా ఇత్యర్థః ఏవం విధాస్తే నైవేంద్రియ గణేనాఽనువృతా ఇతి వైఖానసనామానో భవన్తీత్యర్థః కిముక్తం భవతి. విశేషేణ పరతత్త్వఖననయుక్తత్వాద్బ్రహ్మ

ప్రౌఢి. —

ణస్తైనైవ విఖనశ్శబ్దాఖిలపనీ యాత్త్వస్మాజ్జాతత్వాత్తే భృగ్వాదయో వి
ఖనసపదాఽఖిలపనీయా స్సంభూతా ఇతి.

కేవలం నఖజాతమాత్రం విలక్షీకృత్య వ్యాఖ్యాతు మయుక్తం
తథా విధస్మృత్యుపబృంహణ ప్రమాణాభావాత్ అత ఉక్త ఏవాఽ
ర్థః అతః భృగ్వాదీనాం ఖననసమయసంజాతత్వోక్తిర్వివిచ్య మానార
మణీయతాం ప్రతిపేదే సంప్రతిపన్నానాం శ్రీవైఖానసానాం తదన్వవా
యజనిమత్తాం బ్రూమః :—భృగ్వాంగిరోమరీచ్యత్రిపులస్త్యపులహాః క్ర
తుః తథా వసిష్ఠో దక్షశ్చ నవస్వాయంభువా ద్విజాః ఏతే వైఖానసా
నాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం వంశకర్తార ఉచ్యన్తే సాత్త్వికా
ఽహారభోజనా, ఇతి మహాభారతవచనాత్ సంప్రతిపన్నానాం భృగ్వా
ద్యన్వవాయజనిమత్త్వమవివాదపదం.

నను వైఖానసశబ్దస్య సమస్తబ్రాహ్మణానామృషీణాం సాధార
ణనామత్వస్య పూర్వముక్తేస్సంప్రతిపన్నవిశేషత్వం న ఘటతే సత్యాం
కుముదకహ్లారాదీనాం పంకప్రభవత్వే సత్యపి పంకజశబ్దస్య వృత్తిర్యథా
కమలే వర్తతే గచ్ఛతీతి గౌరితి గోశబ్దస్య ప్రభూతశక్తౌ సత్యామపి గో
శబ్దస్యాస్నాదిమత్యేవ యథా వ్యపదిశ్యతే ఏవం ప్రయోగాదప్రయోగ
ఇత్యేతస్య తానుగుణ్యేన వాయోగరూఢిస్వీకారపక్షేణ వా చతుర్ముఖ
ప్రణీతసూత్రోక్తకర్మానుష్ఠాతృత్వా ద్బ్రహ్మవర్గ ఏవ వైఖానసశబ్దస్య
ప్రవృత్తిస్సమీచీనన్యాయమూలా.

కించాన్యబ్రహ్మణోఽపి విఖనసత్వోపపత్తే స్తన్నామ్నా న తే
ప్రణీత విఖనస్సూత్రకర్మానుష్ఠాతృత్వా త్తన్నతత్వాత్తదుక్త్యనువిధా

ప్రౌఢి —

నాత్ పరమవిఖనస భగవదుపాసన విధానప్రభవవత్త్వాత్తత్సూత్రము ఖేనభగవన్తమారాధయతామేవ వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వసిద్ధిః సుదూరము చితత్వాద ర్తితుం శక్తియుక్తస్య శబ్దస్య కిం పునస్సన్నికర్షాత్వ ఇత్యుక్తోర్థ స్సంధీయతే

సూత్రస్యచ విఖనస పరనామ్నా బ్రహ్మణా ప్రణీతత్వం చ కథమేతేషాం చతుర్వేదాధ్యయనాదేవ స్వశాఖాధ్యయన సిద్ధిరితి యత్పర్యావేది తదతి మనోహర ముచ్యతే భాగవతే వాసాధికారే — మాభవేస్మిన్ తావన్తా వేదానాం వ్యసనాత్పురా తాం తు వైఖానసీం శాఖామాదావధ్యాపయన్మునీన్ ఋషీణాం సోఽబ్రవీత్సూత్రం ధర్మం సమనుబోధయన్ ఋషయోఽపి బహూన్ సూత్రాంశ్చక్రుస్తస్యాఽనుసారతః ఇత్యుచ్యతే అనుష్టుప్ మరీచిసంహితాయాం శాఖానుక్రమణాఽధ్యాయే: — అతః పరం ప్రవక్ష్యామి శాఖానుక్రమణం ద్విజాః బహుశ్రుతంగచ్ఛేత్సన్నః పృథులో వేదపర్వతః ఇత్యారభ్య అతో యజుః ప్రభేదం తు విదురేకశతం బుధాః ఇత్యంతేన మహాప్రబంధమభిధాయ వేదానాం వ్యసనాద్యత్తు ప్రాగ్రూపం మిశ్రితం మహత్ తాం తు వైఖానసీం శాఖాం వదన్తి బ్రహ్మపారగాః ఇతి చ దేవం చతురామ్నాయ సమవాయస్య వైఖానసశాఖేతి వ్యపదేశో ఫలత్యశ్చతురామ్నాయాధ్యయనాదేవ స్వశాఖాభూతవైఖానసశాఖాధ్యయనసిద్ధిరిత్యత్ర న చిత్రం 'పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనక్రియాం ఉక్తవాన్నిగమార్థానామాచారం ప్రవిభాగశః ఇతి స్కాన్దవచనేన విఖనససూత్రస్య వైఖానసశాఖామూలత్వ ప్రతీతేర్విఖనససూత్రిణో వైఖానసశాఖిన (ఇత్యుక్తం భవతి) పౌరుషం వైష్ణవం సూక్తం యజుర్వేదస్యసంహితాంయథా శా

ప్రా ఢి.—

మం జపన్నేవ బ్రహ్మయజ్ఞం సమాచరేత్" ఇత్యాదిభిరస్మింఛ్ఛాస్త్రే అ
నేకత్రాస్య యజుర్వేదమూలకథనస్య కోఽభిప్రాయ ఇత్యుచ్యతే —
అఖిలవేదసమష్టిభూత వైఖానసశాఖినాం విఖనస్సూత్రిణాం యజుర్వేద
పారాయణకథనస్య మూలముభయవిధభగవద్యజనస్య ఆధ్వర్యవప్రా
ధాన్యాదేవ సూత్రస్య తన్మూలత్వే వివక్షేత్యలం అనేనసర్వాసాం శాఖా
నాం స్వవైదికదేశత్యాగకరణత్వమపి పరిహృతంభవతీయతా

ప్రకృతం "ఛందోమంత్రాప్లుతత్వా" దితినివదిష్యామి తస్మాత్సుది
వసాత్పూర్వం వర్షయేద్దుమాత్యారః పూర్వోక్తలక్షణోపేతమృత్విజస్థాన
పకానపి శ్వేతవస్త్రానులేపైశ్చ శ్వేతపుష్పాంగులీయకైః ఆచార్యా
దీన్ సమభ్యర్చ్య నమస్కృత్య స్వదేవవత్ కర్మేదం మే కురుష్వేతి
యాచేద చాప్యనాదిరాత్ తథేతి తేఽపి సంకల్ప్య కృత్వా నై వాం
కర్ణార్వణాం వాపయిత్వా తత్తస్సర్వే కేశశ్మశ్రు నఖాని చ శుద్ధాస్త్రి
షవణస్స్నానా స్సూక్తే పౌరుషవైష్ణవే జపంతః పావనాన్యాని? యజు
ర్వేదస్య సంహితాం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కుర్వన్తస్సూక్తైర్ద్వాదశభిస్తథా
జపేదృతం చ సత్యం చ తథా దేవకృతస్యచ యస్మాగర్భాది సూ
క్తం చ తరత్సమంధి మత్తః పరం వస్యః పవిత్రమిత్యాది జాతవేదసఇత్యా
పి విష్ణోర్నుకాదిసూక్తం చ పౌరుషం సూక్తమేవ చ ఏకాక్షరాది సూ
క్తం చ ధ్రువసూక్తమతః పరందిత్యాయుగ్నేరుద్రఇత్యా, రుద్రసూక్త మతః
పరం పవస్వాది తథా సూక్తమేతే ద్వాదశసూక్తకాః జపన్తః ప్రత్య
హం దేవీం సావిత్రీం చ సహస్రశః త్రిరాత్రముపవాసం చ పాదకృ
చ్ఛ్రమథాఽపి వా ఏకాఽహం వోపవాసం చ చరేయుస్సర్వ ఏవ, తే,
ఆచార్యో నియతాత్మా వై చరేత్కృచ్ఛ్రం విశుద్ధయే అవ్యక్తస్య

ప్రో. షి.

భూత్వాహ. ప్యాశీ జితేంద్రియః (ఇత్యాచార్యవరణమధికృత్య) ఆరంభ కాలాత్పూర్వస్మిన్ యజమానః వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియా ఽన్వితం విప్రం స్వాధ్యాయసంయుక్తం గృహస్థం లక్షణాన్వితం శౌచా చారసమాయుక్తం సంధ్యోపాసనతత్పరం తథా తేనైవ సూత్రేణ నిత్య హోమపరాయణం పత్న్యాపత్యాఽగ్నిసంయుక్తం దయాద్యాత్మగుణై ర్యుతం సుప్రసన్నేంద్రియం దాన్తం జ్ఞానినం శాన్తమానసం పారంపర్య క్రియాద్యాతం వైష్ణవం భక్తిసంయుతం అనన్యదేవతాభక్తం శుద్ధం వి ష్ణుపరాయణం విష్ణోర్నిత్యార్చనాయుక్తం ధ్యానకర్మాణి నిశ్చలం ఆలయా ర్చావిధానం చ మంత్రియుక్తం క్రియాక్రమం ప్రాయశ్చిత్తం చ వేత్తా రమాచార్యం వరయేద్బుధః ఇత్యాచార్యవరణమధికృత్య ఆచార్యో వేదసంపన్నో విష్ణుభక్తో విమత్సరః మంత్రజ్ఞో మంత్రభక్తశ్చ సదా మంత్రాశ్రయశ్శుచిః గురుభక్తిసమాయుక్తః పురాణజ్ఞో విచక్షణః ఏతం లక్షణసంపన్నో గురురిత్యభిధీయతే ఇతి చ వైదికత్వం స్ఫుటమభ్యధాయి.

కేవలమస్య ఛందోమంత్రాపునత్త్వే కథనే ప్రమాణాని పరస్స హస్రాణి సన్తి, తాని తు విస్తరభయాన్న విలిఖ్యన్తే. కిం చ తత్ర. "యద్దేవాది చతుస్సూక్తై ర్జుహుయా దాజ్యమన్వహం, వైశ్వానరా యేతి జపన్నపతిష్ఠేత పావకం ఇత్యుక్త్వా విఖనస్సూత్రేణామద్వార కభగవద్యజనస్యాపి కూశ్మాండగణహోమేన యోగ్యతా సంపాదన ముక్తం సద్వారకభగవద్యజనేఽప్యేతత్సమానం అత ఏవముభయమేక ఏవ భేదకస్తు సద్వారకాద్వారకత్వవ్యపదేశః తదేతత్తు వాచ నికం రూపత— శ్చైవం.

ఇతి శ్రీభగవదేకాన్తజన వైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమా రస్య కృతౌ ప్రోషిద్వ్యంజికాయాం ద్వితీయోఽధికారః,

శ్రౌ ఢి.

అథ పంచమోఽధికారః.

("విఖనసగదితే సూత్రమార్గే స్థితత్వాదితి" నిరూప్యతే) విఖనసా భగవతా పురుషోత్తమేన స్వసూత్రైక మూలత్వమస్య వైఖానసశాస్త్రస్య ప్రతిపాద్యతే. భార్గవే వాసాధికారే:— "సూత్రే విఖనసా ప్రోక్తం పురా చైవ చతుర్విధం "హరేః పూజావిధానం తు దృష్ట్వైభిర్వై మలీకృతం ఇతిస్వశాస్త్రస్య విఖనసస్సూత్ర మూలత్వమభాణి భగవతా భృగుణా.

వైఖానసేన విధానేన తద్బేరం ప్రాసాదం చ కర్షణాదిసంస్కారైస్సంస్కృత్య ప్రతిష్ఠాం కారయే"దితి భగవాన్మరీచిః. స్వశాస్త్రం వైఖానసవిధానేనాపేయమితి తంత్రసంకరనిష్కృతావాద్యే తదాశ్రితం "వైఖానసవిధిశ్చైవ చతుర్ధా భవతి ద్విజాః అత్రేయః కాశ్యపీయశ్చ మారీచో భార్గవ స్తథా విఖనసా తు సంప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసం స్మృతం, ఏషాం చతుర్విధానాం తు మూలం తత్సూత్రమేవ చ, ఆత్రేయాద్యాస్త్విమే సర్వే తస్మాద్వైఖానసా స్మృతాః అన్యోన్యసంకరే తస్మాద్దోషో నాస్త్యేక ఏవ స ఇతి భార్గవాదీనాం చతుర్విధానాం శ్రీశాస్త్రాణాం వైఖానసం శాస్త్రమితి వ్యపదేశహేతుర్విఖనస్సూత్రమూలకత్వమిత్యత్రిణా నిరణాయి కాశ్యపే నాప్యేవ మేవాభ్యధాయి (తస్మిన్దేవేఽర్చితే దేవాస్సర్వే హ్యర్చితా భవన్తి (అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమ స్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతా, ఇతి బ్రాహ్మ

---

* ఏతత్ప్రకరణస్పష్టికాత్వాత్తృతీయ చతుర్థాధికారౌ విహాయాయం పంచమోఽధికార ఇహారభ్యతే హేతోర్భగవచ్ఛాస్త్రవిషయత్వేఽపి కథం చిత్సంగతిస్సంపాద్యా.

ప్రౌఢి.

ణం తస్మాదగ్నౌ నిత్యం హుత్వా నారాయణమర్చయేదితి ఋషిణా వై
ఖానససూత్రే తస్యార్చనం సంక్షేపేణోక్తం తదుపన్యాసం సమన్త్రికం
బహుప్రయోగం క్రమేణ విస్తరతో వక్ష్యామి. తస్మాదేతస్మిన్ యత్ర
యత్ర హోమో విధీయతే తత్ర తత్రాప్యాఘారః స్విష్టకృత్ప్రభృ
త్యన్తహోమ స్తద్వైఖానససూత్రోక్త విధానేనైవ కర్తవ్య ఇతి. అ
నుష్టుప్ మరీచ్యాదిసంహితాయాం "భృగుః క్రతురహం దక్షః పులస్త్య
శ్చాఽత్రికాశ్యపౌ, వసిష్ఠః పులహశ్చేతి నవ స్వాయంభువా ద్విజాః
వైఖానసీం మహాశాఖాం యస్మాన్మునివరాద్వరాం, అధజగ్ము ర్హి భృ
గ్వాద్యా వైఖానసమతస్సమం, విఖనా ఇతి చ ప్రోక్తో మనసా విఖన
త్స్వతః, బ్రహ్మణస్స విశేషేణ మునీనాం ప్రథమో మునిః స తు వై
ఖానసే సూత్రే విష్ణ్వర్చామాహ వైదికీం, గృహే దేవాలయే వాఽపి
భక్త్యా నారాయణం ప్రభుం సాయంప్రాతశ్చ హోమాన్తే భక్త్యైవ
వాఽభ్యర్చయేదితి స్వసంహితాం విఖనస్సూత్రసంహితేతి మరీచినాప్యు
క్తం. "సూత్రోక్తేన విధానేన కుండేష్వాఘారమాచరేత్ "సూత్రోక్తే
న విధానేన పర్యగ్నికరణం చరేత్ 'ఇత్యాదయో బహుళముపలభ

ఏవమేతైర్వచనై ర్వైఖానసశాస్త్రస్య విఖనస్సూత్రి మూలక
త్వంసిద్ధం రూపతశ్చాప్యేవం ఏతదుపపద్యత ఏవ కథమస్య సూత్రస్యబ్రి
హ్మప్రణీతత్వముచ్యతే "సూత్రే విఖనసాప్రోక్త"మితి భృగువచనాత్
బ్రిహ్మణో విఖనశ్శబ్దాభిధే యత్వోపపత్తేశ్చ భూభారఖిన్నయా వసు
మత్యా విజ్ఞాపితార్థేన బ్రిహ్మణా భూభారనిహరణార్థం ప్రార్థితో భగ
వానవతీర్ణ ఇతి బ్రిహ్మశబ్దప్రయోగ యోగ్యస్థానే "విఖనసార్థితో విష్ణు
స్త్వయమితి సకలమునిజనమూర్ధన్యవైభవేన భగవతాశ్రీశుకబ్రహ్మర్షి
ణోక్తత్వాత్ "విఖనసాప్రోక్త" మిత్యేతద్బ్రిహ్మణాప్రోక్తమిత్యవగమ్యతే.
స్కాన్ద పురాణేప్యేతత్. సముభి హాళం

ప్రౌఢి.

వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనక్రియాం, ఉక్తవాన్నిగమార్థానామాచారం ప్రవిభాగశః, ఇతి బ్రహ్మకైవర్తే పుష్కరతీర్థవైభవే ఉపవర్ణ్యతే:— "నిమ్నగానాం యథా గంగా దేహానాం భగవాన్ హరిః "వర్ణానామాశ్రమశ్శ్రేష్ఠ ఆశ్రమాణాం యతిర్యథా, శ్రుతీనామాదిభూతా తు శ్రుతిశ్శాకాయనీ మతా, తస్యాం నిమద్యథాయస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్ హరిః, దేవానామాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథా పరః త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుశ్శివానాం తు సదాశివః, ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మస్స్మృతీనాం మానవీ స్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసోవరః. యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూతో మహామునిః సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం యద్యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం॥ తథైవ పుష్కరో రాజన్ తీర్థానాముత్తమోత్తమః" ఇతి. కాశ్యపీయే తర్కకాండే, సూత్రస్య బ్రహ్మప్రణీతత్వం సువ్యక్తముక్తం. "సూత్రం సూచితమర్థానాం ద్వితీయం పద్మయోనినా తదస్మాభిర్భృగుముఖైశ్చతుర్భిశ్శాస్త్రవర్తిభిః, విస్తృతం విధివత్కార్యాత్ వైఖానససూత్రిణః, సూత్రాత్తైరస్య పునస్సంకరో న కదాచన" ఇతి. అలమతివిస్తారేణేతి విరమ్యతే— నను విఖనా ఇతి చ ప్రోక్తో మనసః ఖననాత్స తు, బ్రహ్మణస్స విశేషేణ మునీనాం ప్రథమో మునిః" రితి అత్రోక్తం తేన వచనేన బ్రహ్మణః పుత్రో విఖనస ఇతి ప్రతీయతే "కథం బ్రహ్మణో విఖనశ్శబ్దాభిధేయత్వం—? మనోహరమిదం చోద్యం బ్రహ్మణో భగవతో నారాయణస్య నాభిసుతశ్చతుర్ముఖః, ఉరసః ఖననాద్విఖనస ఇత్యుచ్యతే, మరీచ్యానంద సంహితాయాం— "నారాయణస్య యశ్చాత్మా విఖనా ఇతి వర్తతే వేదవేదాంగ తత్త్వజ్ఞాంతం వం విఖనో మునిమిత్యుక్తత్వాత్ వైఖానసా ఔరసాశ్చ దత్తపుత్రాశ్చ దీక్షితాః ఇతి "ఆత్మా వై పుత్రనామాఽసీతి నారాయణస్యైవ సుతో విఖనసు ఉచ్యతే అన్యథా పూర్వోదితవచనవిరోధః ప్రమాణావిరోధేన కస్య

ప్రౌఢ.

ఛిన్నిర్వ్యూహే సతి శ్రుతివిరోధేన యోజనం తత్త్వ్యయామీతి? విరం॥?
అత్రోఽస్మన్మత ఏవార్థః "ఋషీణాం ప్రథమో మునిః, "యథా మునీనా
మాదిభూత ఉదాహృతః, ఋషిణా వైఖానసేన సూత్రే తస్యార్చనం స
ఙ్క్షేపేణోక్త" మిత్యాదిభిః పరమర్షి ర్దేవానామాదిభూతస్య భగవతశ్చతు
ర్ముఖస్య వాచకః. ఋష్యాదిశబ్దాభిలపనీయత్వం తస్యాఽనుపపన్న మి
తి చేన్న ఏతచ్చ శ్రుతిః. "ధేనుర్వ్యాహాణామదితిస్సురాణాం బ్రహ్మ ఋ
భూతానాం విఖనా మునీనాం" "యో దేవానాం ప్రథమం పురస్తాద్విశ్వా
ధికో రుద్రో మహర్షిః" "బ్రహ్మా స్వయం భువద్ధ్యాన ఋషత త ఋష
యోఽభవన్" "ఋషిం సనాతనమిదం విపశ్చితం, మహర్షిః కపిలా
ఖ్యః" ఇత్యాదిభిః పరబ్రహ్మణో భగవత ఋషిశబ్దః ప్రయుక్తః కిం పున
శ్చతుర్ముఖే! బ్రహ్మస్రష్ట్రాద్యభిధేయత్వాదపి చతుర్ముఖస్యర్షిశబ్దాభిధేయ
త్వమతీవ సంగతమేవాఽపి కల్ప్యతే. తేన సర్వాత్మ ధర్శిత్వాదిబిం
ధనసర్వజ్ఞ త్వాపత్తేః గుణయోగేన ప్రయుజ్యమానానాం శబ్దా
నాం విలక్షణప్రాధాన్యప్రతీతి ప్రయుజ్యమానత్వేన ముఖ్యత్వమితి శా
రీరాః ఈదృశ?వచనాని తదుచితన్యాయవిశేషాంశ్చదృష్ట్వా బ్రహ్మణో
ఋషిశబ్దవాచ్యత్వమితి చేత్సందర్భమిత్యాయుష్మాన్ హి భవద్భిః ప
దితుస్త్వైభవితవ్యం—? ఏతత్సూత్రిణాం తత్సూత్రమూలశాస్త్రిణాం చ

నమస్క్రియాం కుర్మః—

ఇతి వైఖానస దాసస్య కృష్ణ కుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢివ్యంజికాయాం పంచమోఽధికారః.

ప్రా ఢి.

అథ షష్ఠోఽధికారః.

అథ ప్రసంగాచ్ఛ్రీ వైఖానసానాం (శ్రీ)శాస్త్రవిహితత్వాత్?
అత ఏవ పరం వైదికానాం శ్రీమతాం విహితభగవత్సమారాధనం కుర్వ
తాం దేవలకత్వప్రసంగస్య్వప్యపి నాఽశంకనీయః తథోక్తం గారుడే,
దేవతాన్నరవప్నిత్యం తద్భక్తా అపి గర్హితాః అనుపాస్యా ముము
క్షూణాం తే హి సంసారవర్ధకాః, ఇతి రుద్రాదిభక్తానాం వైదికానా
మతి తుచ్ఛైహికాది ఫలమాత్రసిద్ధి రేకయోఃమనిజననిసంప్రతి శ్చేతి?
భవిష్యత్పురాణే ప్రతిపాద్యతే యద్రః-"దృష్టప్రత్యయ మాత్రాణి శాస్త్రా
ణి కృతవానహం యస్మాత్పశుపతిశ్చాహం మత్కృతాశ్శాస్త్రవిస్తరాః
సర్వే పాశుపతా జ్ఞేయా వేదమార్గవిరోధినః శివశ్చాహం మత స్తస్మా
చ్ఛైవశాస్త్రాణి కే చ న మయా కృతాశ్చ విజ్ఞేయాస్తే చ వైదికనింది
తాః తే చోభ్యుభయథా భిన్నా వైదికాచారదూషణాః, సాధర్ణాశ్చ ని
రాచారాః పాషండిభిరుపాశ్రితాః తస్మిన్నుభయభేదే పితే చాప్యుభయభేది
నః గౌతమేన పురాశప్తా యే చ జాతాః కలౌ యుగే ఋషయో వా
లఖిల్యాశ్చ అన్యాశ్చైవ యజన్తి. ఇత్యుక్త్వా నైతద్వం శేషయః కశ్చిత్త్వధృ
క్తోఽపి జనితవ్యతి ఏతైశ్చాపత్పృష్టభోగాత్యం మునిభిర్ధర్మసంయుతైః ఏత
ద్వంశేసము త్పన్నైస్త్వత్తో న్యస్త్వం భవిష్యసి" తివచనాత్ విశ్వామిత్రో
జామదగ్నిర్భరద్వాజోఽథ గౌతమః వసిష్ఠోఽత్రిః కాశ్యపశ్చాగస్త్యో నా
మాఽష్ట తే స్మృతా" ఇతి వదేతైశ్చాఽష్టాభి తి ఏతే వైఖానసశాస్త్రక
ర్తారః ఏతేషాం దోషో నాస్తీత్యర్థః తథా చ శ్రీశాస్త్రే— పాపరో
గాన్మతిభ్రష్టాన్ నాస్తికాన్ గురునిందకాన్ వేదదూషకపాషండాన్ వర్జ
యేద్విష్ణుసన్నిధౌ ప్రమాదాద్దర్శనాదేవ తత్పూజా నిష్ఫలా భవేత్,
తథా వైఖానసాన్ విప్రాన్ యే నిన్దన్తి ద్విజాధమాః తే వై పాషండి
నః ప్రోక్తాః పుణ్యకర్మ బహిష్కృతాః తేషాం పాషండినాం కర్మ త

పా. సం.

స్వామ్నస్థరకభాగిన్యః త్రిదండధారిణః పూర్వం విష్ణు　　ప్రాప్తే
కలియుగే ఘోరే అన్యేష్వ్యా భిక్షులాంఛనా, ఇతి శ్రీవైఖానసశాస్త్రే
త్రిదండగ్రహణం సమ్యక్ప్రతిపాదితం త్రైవిద్యస్నిగ్ధమూర్తేస్య త్రిదండవర
మండితం తేజఃకషాయిజయుతాంగభిజాత శ్రీమోజ్జ్వలమితి ప్రతిపాదనాత్
శ్రుతిస్మృత్యుదితం నిత్యం యస్తు నాచరతే ద్విజః స పాషండస్తు విజ్ఞే
యః ఇతి వచనాత్ శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లంఘ్య వర్త
తే ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమ ద్రోహీ మద్భక్తోఽపి న వైష్ణవ, ఇతి భగవద్వచ
నాద్భగవద్విహితసమారాధనం కుర్వతాం శ్రీవైఖానసానాం శ్రేష్ఠత్వం
వ్యక్తం.

శూద్రస్య పూజకా దేవలకా ఇతి కథం గౌతమశాపాత్ సంభవి
ష్యన్తి తే సర్వే గౌతమాఽస్మి విదీపితాః వేదార్థం శ్చాఽన్యథా సర్వే
ప్రవక్ష్యన్తి కలౌ యుగే నగ్నాః పచ్ఛన్న బౌద్ధాశ్చ న శిష్యన్తి త్ర
యీమయం భక్షయిష్యన్తి రుద్రాన్నం ముక్తా వయమితి బ్రువన్ అ
న్యానపి స్వకర్మస్థాం శ్చాలయిష్యన్తి తే కలౌ నరకే రౌరవే ఘోరేక
ర్మత్యాగాత్పతన్తి తే తస్మాత్తాన్నాలపేత్ప్రాజ్ఞో న నిరీక్షేత పాపినాన్
ఆలోకనేన తేషాం తు శుధ్యతే భానుదర్శనాత్, ఇతి భవిష్యత్పురా
ణే తథాఽన్యత్ర — అసచ్ఛాస్త్రాభిగమన మసజ్జనసమాశ్రయం యచ్చ
లోకవిరుద్ధన్తత్తత్పాషండమాశ్రితం ఆశ్రయం యచ్చ తేషాం చ త
చ్ఛ్రిణుధ్వమితః ఘోరాః పాషండినాం నృశంసానాం నిర్మర్యాదావిచా
రిణాం అహమేవాశ్రయస్తేషాం పాపానాం దుష్టచారిణాం సంహర్తా స
ర్వభూతానాం తస్మాత్తాన్ మోహయామ్యహం అసురా మానుషా
లోకే జన　　చారిణః సంజాతాస్తేచ తస్మాత్తాన్ న. కేషు
నయామ్యహం ప్రత్యక్షఫలసంయోగాద్దర్శనాత్

మోహయిత్వా చ తాన్ పాపాన్ నాశయిష్యామ్యహం పునః
తేషామనేకశాస్త్రాణి కృత్వా ప్రత్యక్షసాధకాన్ అవైదికానాం మహా

ప్రా ఖి

గాణాంశ్చ ప్రోషయిష్యామి తానహం గౌతమేన తు శప్తా అసురా రా
క్షసాశ్చ యే సంప్రాప్తా మానుషం లోకం తస్మాత్తాన్ మోహయిష్యా
హం అహమేవాశ్రయో భూత్వా దత్త్వా తేషాం ఫలాన్యపి విశ్వాసాత్ఫ
లభేదేషు నయిష్యామి కుయోనిషు అహమేవాశ్రయస్తేషాం తేచ మా
మేవ సంశ్రితాః తథాపి తాన్నయిష్యామి దుస్తరాన్నరకాన్ బహూన్
మదాశ్రయేణ తృప్తాస్తే తమసా చ సమన్వితాః విశేషాచ్చ కలౌ ప్రా
ప్తే యుగే మామర్చయన్తి తే అన్యం పురుషమీశానం పరమేషాం ప
రం పరం విష్ణుం విశ్వసృజం దేవం నార్చయిష్యన్తి తే జనాః ఇత్యాది త
థా లింగపీఠార్చనామార్గే సక్తాః కేచిన్మదోత్కటాః మమ పూజాచ్ఛ
లేనైవ యథేష్టం ప్రచరన్తి హి, ఇతి చ తథాన్యత్ర— వేదమార్గం ప
రిత్యజ్య స్వేచ్ఛామార్గేణ యే జనాః మామర్చయన్తి కామార్థాః తే
యాన్తి నరకాన్ బహూన్, పాషండినో వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాన్ శ
ఠాన్ తాన్ లోకాపవాదాద్వ్రాన్ ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్ద్విజః, ఇతి శ్రీ
వామనీయే పురాణే— ద్వేష్టారో విష్ణుభక్తానాం యే చ విష్ణుపరాఙ్ము
ఖాః పాషండిభిశ్చ స్తే చ పాషండినస్స్మృతాః ఇత్యాదీని
వచనాని ద్రష్టవ్యాని. పశుపతిరిష్యవసితభృత్యవర్గః? ఇతి వచనాన్తాత
మశాపాంశ్చ, ధీవద్దేవలకశ్చైవ రుద్రకాళ్యుపజీవక ఇతి శివశేఖరతంత్రే
ప్రమాణాత్, స్త్రోధా? దేవలకత్వం తు న విష్ణువిషయే క్వచిత్ రుద్రకాళ్యా
దివిషయయో తదాగమసమ్మతమితి విష్ణువిషయే దేవలకత్వం నాశంకనీ
యం; అన్యసూత్రోక్తమార్గేణ యస్సంవత్సరపూజకః అదీక్షితస్స్వయం
తం తేన కర్మదేవలకస్తు సః, ఇతి శ్రీశాస్త్రే కృష్ణత్వాత్ స్వసూత్రం శ్రీ
వైఖానసం భగవద్విహితసూత్రం వినాఽన్యసూత్రేణ యస్సంవత్సర
పూజకస్స కర్మదేవలకః అన్యథాఽన్యసూత్రే అదీక్షితస్స్వయం తన్త్రి
సోఽపి కర్మదేవలకః అనేనైవ ప్రకారేణ సంవత్సరత్రయ పూజకః,

ఇతి నిరూపితః ప్రథమో హేతుః.

విఖానసాయ నమః.

కల్పదేవలకః ఆచార్యోపదేశం వినా పూర్వానుష్ఠానం వినా సూత్రే అవిహితత్వాచ్చ శుద్ధశైవలకః ఇతి. ఏతత్సర్వం శ్రీమచ్ఛాస్త్రే శైవే పంచరాత్రేఽపి స్పష్టముచ్యతే—

ఇతి వైఖానస హాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ ప్రౌఢివ్యంజికాయాం షష్ఠోఽధికారః.

అత్ర ప్రథమహేతు నిరూపణావసరే విఖనశ్శబ్దార్థః, ఖననశబ్దార్థః, సమష్టివ్యష్టిసృష్టివివేకః, పంచీకరణప్రకారః, చతుర్ముఖస్యాండాదిషూత్పత్తిః, చతుర్ముఖస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం "యేనఖాః" శ్రుత్యర్థవిచారః, వైఖానసానాముత్పత్తిః, వైఖానసానాం భారతాద్యుపాత్తత్వం, సూత్రస్య విఖనసా ప్రణీతత్వం, వైఖానసానాం శ్రైష్ఠ్యమచ్ఛిద్ర పంచకాలప

ఈ ప్రథమహేతువును నిరూపించు సందర్భమున ప్రసంగవశమున విఖనశ్శబ్దార్థము ఖననశబ్దార్థము సమష్టివ్యష్టిసృష్టివివేకము పంచీకరణప్రకారము చతుర్ముఖునకు అండాదుల యందుత్పత్తిప్రకారము చతుర్ముఖునకు విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వము యేనఖాః అను శ్రుత్యర్థవిచారము వైఖానసుల యుత్పత్తి భారతాగమాదులయందు వైఖానససూత్రానుష్ఠాతల ప్రసంగము శ్రీసూత్రమును విఖనస్సు ఉపదేశించుట వైఖానసుల శ్రైష్ఠ్యము వైఖానసులు అచ్ఛిద్రపంచకాలపరాయణులనుట వైఖానసులు భగవదారాధనము జేయుట

రాయణత్వం, వైఖానసానాం భగవదారాధనేముఖ్యాధికారిత్వం ఇ
త్యాదయః పరామృష్టాః.

ఇతివ్యాఖ్యాతః ప్రథమో హేతుః.

శ్రీ శ్రీ నివాసమఖి వేదాన్తగురవే నమః.

జయత్యాత్మే శ్వోస్సద్రధ్యాన సౌధప్రియాతిథిః,
శ్రీమత్పత్రపురీవాస శ్రీరామస్సీతయా గృహీ.

యందు ముఖ్యాధికారులనుటచేవలకత్వవిచారము అను మొదలగు నంశములుపరామర్శిం
పబడినవి.

ఇది శ్రీవైఖానస సూత్రతాత్పర్య చింతామణియందు దశవిధహేతునిరూపణము
నకుపోద్ఘాత భాగంబున ప్రథమ హేతు నిరూపణము.

ప్రథమ హేతునిరూపణము సమాప్తము.

శ్రీ కోదండరామపాకయాజి గురవేనమః.

(ద్వితీయ హేతుః)

అథాఽస్య వైఖానససూత్రస్య సర్వసూత్రాణామాదిత్వం ప్రతిపాద్యతే తథా హి—

బ్రహ్మకైవర్తే(చ)—"యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః సూత్రాణాం కల్పనీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృత" మితి.

(ద్వితీయహేతుః) 'సర్వసూత్రాణామాదిత్వం ప్రతిపాద్యతే" ఇతి. కిమనేనోక్తం భవతి? సర్వేషామాదిత్వే సర్వప్రబన్ధానాముపజీవ్యత్వ మిత్యుక్తం స్యాత్. కథమస్యైవ సర్వాదిత్వే సర్వోపజీవకత్వేఽన్యేషాం సూత్రాణాముత్పత్తి ప్రసంగః, నానమస్మిన్నస్వారస్యాదథోత్తమాధికారిసాధ్యత్వాభావాత్? నాద్యః. సర్వోత్తరత్వస్యస్వరూపతస్సంప్రతిపత్తేశ్చసిద్ధత్వాత్, నాఽపి ద్వితీయః. తథోపలబ్ధేః. 'పురాణమిత్యేవ న సాధుమన్య' ఇత్యస్య తు నాఽయం విషయః అన్యత్వం హి పురాణాని సహాకృతమి హోపజీవకత్వం వక్తి విశేషః పూర్వహేతు ... త్వేనోక్త్యామనేన కాలకృతవైలక్షణ్యం చ వివక్షితం భవతి. పూర్వోక్తేనైవ హేతునా చతుర్భ్యో షడ్జ్ఞాప్యనాదస్య ప్రమాత్వేఽస్మిన్ సిద్ధేపి కాలకృతవైలక్షణ్యస్య పూర్వేణాఽసిద్ధత్వాద్దేశాంతరనిరూపణం సంగచ్ఛతే (బ్రహ్మకైవర్తే) "శ్రేష్ఠతర" మితి శ్రైష్ఠ్యం చాదిత్వకృతమపి సిద్ధ్యతీతి భావః. యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఇతి పూర్వార్థ సంవాదాత్ (పురాతంత్రే భృగుః) ఆద్యత్వాదితి, భృగ్వాదీనాం మునీనాంసూత్రేస్మి

(రెండవ హేతువు) (శ్రీవైఖానససూత్ర)ము కల్పసూత్రము లన్నిటిలోను మొట్ట మొదటిసూత్రమను రెండవహేతువు నిరూపింపబడుచున్నది అదియెట్లనగ (బ్రహ్మకైవర్తమందు) — మునులందరిలోను విఖనసుడెట్లాది భూతుడన బడుచున్నాడో సూత్రములన్నిటిలోను ఆవిఖనసుచే రచియింపబడిన సూత్రముత్తమమైన దగుచున్నదో (వి

పురాతంత్రే భృగుః— "వేదానాం వ్యసనాదర్వాక్ ప్రాగ్రూపం మిలితం తు యత్ తాం తు వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదుః" రిత్యారభ్య "వైష్ణవం సూత్రమేతద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం అద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ నిత్యం వైదికై యైరనువర్తితం తద్వ్రతాద్యైర్మహర్షిభిరితి.

స్కాందే చ—'వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనక్రియాం ఉక్తవాన్నిగమార్థానామాచారం ప్రవిభాగశః" ఇతి

న్నాదరాధానే హేతుమస్మిన్నాద్యత్వాత ఉత్పత్తిరుక్తా ఇత్యర్థః వైష్ణవత్వాదితి హేతుస్తు ప్రత్యక్షేణ ఉపలభ్యమానత్వాత్ తత్సమాపతితమూర్ధ్వాన్వసూత్ర్యవిసంవాదితి మంగీకర్తవ్యం భవతి. అదరాణీర్మూర్ధం నస్తు తిత్త్వోపన్యాసార్థం చ హేతుద్వయం సముచ్చినోతి. (స్కాందే చ) "వైఖానసీంమహాశాఖా" మితి "వేదానాం వ్యసనాదర్వా"గితి వైఖానసశాఖాయాస్స్వరూపం ప్రాగ్వ్యుక్తం తాదృశీం వేదసమష్టిరూపాం శాఖాం స్వసూత్రే నిజనామ్నా ప్రఖ్యాపితే సూత్రే స్వప్రణీతే వినియుక్తవాన్ ప్రావేశయత్. చతుర్వేదోద్భవైర్మంత్రైస్స్వసూత్రే క

శ్లోకార్థములన్నిటిలోను పుష్కరత్రీగను శ్రేష్ఠమై యీ శ్లోకమునకు ము పటిశ్లోకములతో అన్వయము చెప్పదగినది.) అనియు (పురాతంత్రమందు భృగువు; వేదములు విభాగముగాకముందు ఋగ్యజుస్సామాథర్వవేదములు నాల్గును కలిసియున్న సమష్టిరూపము వేదమును వైఖానస శాఖయని వేదవేత్తలనుచున్నారు అనియారంభించి ఈ వైఖానససూత్రము వైష్ణవసూత్రమును సర్వసిద్ధికరంబునైయున్నది. (ఐహికాముష్మికసకలఫలంబులు దీనివలన గలుగుననుట), ఇయ్యదిసర్వసూత్రములకును మొట్టమొదటదగను జేసియు వైష్ణవధర్మబోధకంబగుటంజేసియు నాచేతనుకశ్యపుడు అత్రిమరీచిమహర్షులచేతను అనుష్ఠింపబడుచున్నది (ఇదియే వైష్ణవ సూత్రమనుటచే తక్కినసూత్రములెవ్వియు

సూత్రార్థపర్యాలోచనయాఽపి సర్వసూత్రాణామాపత్వ మవగమ్యతే.—

“ముఖాదింద్రశ్చాఽగ్ని”శ్చేతి శ్రుతిః.

అశ్వమేధికే భగవాన్—“ప్రథమం మనుర్బాహ్యస్సృష్టో లోకాక్షేపచనః ప్రభుః, సృష్టమాత్రం జగత్సర్వమత్తుమిచ్ఛత్సురాఖిలు, తతః ప్రశమితిస్నోఽగ్నిరుపాసీనో మయా పురా, సతతోపాసనాత్సోయ మౌపాసన ఇతిస్మృతః”.

శ్రాద్ధిని సద్ధత్తేత్యర్థః. తథా హి ద్విశ్యన్తేమంత్రా మంత్రపాఠే—తథా విసియోక్తుం ప్రబంధుస్స్వతంత్ర్యైః ప్రవిశేత ఋతుముత్తరత్రి కిర్తిన్త్వేశే షణాం షడ్ద్రవ్యాః, పరమః, ధాతా, ఇతి నిర్దిశ్యతే ఇత్యాద్యవగన్తవ్యం. “ఔపాసనాగ్నేః......త్రి) ప్రతిపాదితే” మితి. ‘నిత్యహోమేఽగ్ని శాలాయాం మృదా చతురస్రం ద్వాత్రింశదంగుల్యాయతాంచ తురంగులవిస్తారాం ద్వ్యంగులోన్నతాము ద్వేదిం చతురంగులవిస్తారోన్నతాం తత్పరితాపభోగాం చ మధ్యేఽష్టం షడంగులమగ్నికుండం కృత్వాఽస్మిన్ గృహస్థోఽగ్ని మౌపాసనమాధాయ నిత్యం జుహోతీత్యా

వైష్ణవధర్మసూత్రప్రతిపాదకములు కానవసది స్పష్టము అనియు (స్కాందమంగును) వేదసన్నిహితమగు వైఖానసమహాశాఖను సంవేష్టించిన చతురాననుడు తనచేసర్వారంభముగ ప్రవర్తింపజేయబడిన శ్రీవైఖానస సూత్రమందు నిరూపించెను ఆసూత్రమందు మానసాది భిన్నమగు త్రివిధమగు నర్చనయును వైదికములగు నాచారంబులును బ్రాహ్మణాది భేదంబును ఆశ్రమాది భేదంబు ననుయీ మొదలగు విధంబుగ నిరూపించెను అనియు నిట్లేయనేక గ్రంథములయందు శ్రీవైఖానస సూత్రము సమస్తకల్పసూత్రములకును మొట్టమొదటిదని నిరూపించబడినది. ఇంతియేగాక సూత్రముయొక్క అర్థమును బాగుగ విమర్శించి చూచినను ఇయ్యది సమస్తసూత్రములలో మొదటిదని తెలియగలదు. ముఖమునుండి ఇంద్రుడును, అగ్నియు, ఉత్పత్తిచెందెనని శ్రుతియందు

ఇతి పరమపురుషముఖాజ్జాతస్యౌపాసనాగ్నేః కుండవిధానాదికమత్ర ప్రతిపాదితం.

నవగ్రహమఖే సవితృమండలస్య చతురశ్రత్వముక్తం "చతురశ్రం వృత్త"మితి.

విష్ణుపురాణే:—"తేజసశ్శమనం చాఽస్య విశ్వకర్మా చకార హ, భ్రమిమారోప్య సూర్యం తు తస్య తేజోఽపశాతనం, కృతవానష్టమం భాగం స వ్యశాతయదవ్యయం, యత్తస్మాద్వైష్ణవం తేజశ్శాతితం విశ్వకర్మణా జాజ్వల్యమానమపతత్తద్భూ

ది (౧ ప్ర ౮ ఖండే) నవగ్రహమఖ ఇతి, నవగ్రహమఖశ్చ "అథ గ్రహశాన్తిం వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యారభ్య చతుర్థప్రశ్నాన్తే ఉపదిష్టః. (విష్ణుపురాణే) సూర్యస్యాఽతిశయితం తేజోఽసహమానా విశ్వకర్మణః పుత్రీ స్వపితరముపేత్య తత్త్వముక్త్వా తత్తేజశ్శమనా యాఽర్థయామాసేతి పూర్వకథా సంగతిః. ఉచ్చావచస్య వస్తునో శాణావశాతనే వృ

చెప్పబడినది. ఈ అగ్ని నిర్మాణము శ్రీమహాభారత ఆశ్వమేధికమందు భగవానుడు: మొదటగా నాయొక్క ముఖమునుండి ప్రజాసంరక్షణముకై యగ్నిహోత్రుడు సృజియింపబడెను అగ్నిహోత్రుడు సృజియింపబడినదాదిగ సమస్తమైన జగత్తును భక్షించుటకిచ్ఛయించెను అంతట నట్టి జగత్సంహారోన్ముఖమైన యాయగ్ని నాచే ఉపాసించి శాంతినొందింపబడెను తదాదిగ యెప్పటికిని ఉపాసింపబడుటచే నా యగ్ని యౌపాసనాగ్నియనబడుచున్నది, ఇట్లు పరమపురుషుని ముఖమువలన నుద్భవించిన యాయౌపాసనాగ్నికి వలయు కుండవిధానము మొదలగు నంశములు యీసూత్రమందు ప్రతిపాదింపబడియున్నవి. నవగ్రహయజ్ఞమందు సూర్యమండలమునకు చతురశ్రత్వము ఈసూత్రమందు చెప్పబడియున్నది సూర్యమండలముయొక్క స్వరూపకథనము శ్రీవిష్ణుపురాణమందు తీరున చేయబడియున్నది. అప్పుడా సూర్యునియొక్క తేజస్సును విశ్వకర్మ శమియింపజేసెను సూర్యునినొక్క సానపైబెట్టి అతనియొక్క అష్టమభాగము అరగిపోవునట్లు చే

gram, pulses, bajra, oilseeds, groundnuts, cotton, tobacco and tea (in the Dehra Dun district). She has also large tracts under poppy.

Unfortunately, for the State, her mineral resources are meagre. Small quantities of iron and copper are extracted ; stone and slate are quarried here and there, other mineral wealth has not yet been prospected.

But in spite of these handicaps Uttar Pradesh has extensive cottage and artistic industries carried on in her many cities, large and small, many of them long established since Mughal times. The most important of her industries are handloom and cloth weaving, glass and metalware manufacture, sarees, brocades, gold and silver emboridery on silk or cotton cloth, oilseed crushing and bangle making, leather tanning and shoemaking. Agra which contains the Red Fort of Akbar and the famous Tajmahal mausoleum, is the chief centre of shoe making followed by Kanpur, which has also large cotton and woollen mills. Banaras is famous for saris, brocades and brassware. Lucknow for its gold and silver embroidery on silk and cotton cloth, brass and copper-ware, wood and ivory carvings, shawls and muslins and pottery ; Firozabad is famous for its glass bangles while Moradabad is well known for its lacquered brass work.

9 WEST BENGAL

West Bengal lies at the head of the Bay of Bengal and in the north-west of the Peninsula. For the most part it consits of a vast alluvial plain which owes its existence to the silt brought down by the Ganga and its tributaries. The rainfall averages about 100 inches and more, hence it has extensive agriculture, raising indigo, jute, opium, rice, tea, cotton, sugar snd to some extent gram, tobacco, maize, barley, and oil seeds, etc Most important minerals are coal, iron and copper worked mostly in Burdwan and on account of these there are large iron and steel smelting and rolling mills, The great Chittaranjan Locomotive Works near Asansol has been built only recently.

The most important industry is the conversion of raw jute into yarn, canvas and gunny cloth. Unfortunately for Bengal though the mills are located at Calcutta, 70% of the jute-producing area went to East Pakistan on partition of the old province. This deficiency is being made up by putting extra land under the jute crop even at the expense of other crops. Next to jute manufacture of cotton, paper and the engineering industries are most important. Small engineering industries, particularly in and around Calcutta, dustries for the manufacture of textile accessories such as bobbins and pickers, the manufacture of textile components and

అత్రాయముదాహరః. —సూత్రే పంచమప్రశ్నస్య అష్టమఖండే పఠ్యతే, యో హ వై ధర్మాఽధర్మౌ పరిత్యజ్య దక్షిణే దేవా నదక్షిణే పితౄన్ సమారోప్య స్వయమాత్మని పశ్యత్యతిరాత్మ యాజన స్తస్య వైశ్వానరాగ్నిరితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి తథా యోగీ దేవసాయుజ్యకః పరకాయప్రవేశీత్యేతే హ్యనగ్నయ శ్శరీరమేతేషాం న స్పృశ్య శ్మైరం తరీకృత్య రజ్జుభిర్బధ్వా సముద్రగాం నదీం నీత్వా వాలుకప్రదేశే శ్వభ్రం ఖనతి తత్రాసఽఽసుత్వా వాలుకైరేవ పిదధ్యాదత్రగాథా భవన్తి. 'యథా సన్న్యాసినాం కాయం యే వహన్తి ద్విజాతయః పదే పదే యజ్ఞఫలం లభేరన్నానుపూర్వశః, అనాథానాం శవం చైవ యే వహన్తి ద్విజాతయః, తత్సంస్కారకర్తారో యే చ యే చ శ్రాద్ధాని కుర్వతే, తేషామేవ ఫలం ప్రోక్తమశ్వమేధస్య ధర్మశః మృతానాం తు శరీరం యదగ్నేహానిరితి స్మృతం, తస్మాత్పుత్రశ్శరీరాణి దహన్ సద్యశ్శుచిర్భవేత్ పరదేశగతస్యాఽపి సద్యశ్శౌచం విధీయతే' ఇతి విజ్ఞాయతే" ఇతి. కస్య కుత్ర వైతే గాథాః? పునశ్చ ద్వితీయప్రశ్నస్య తృతీయఖండే పఠ్యతే— 'ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణ మాద్వావింశాత్ క్షత్రియమా చతుర్వింశాద్వైశ్యమితి నాఽతీతే సావిత్రీపతితా భవన్తి తేషాముద్దాలకప్రాయశ్చిత్తం, ద్వౌమాసౌ యావకేనమాసం క్షీరేణాఽమిక్షయాఽర్ధమాసమష్టరాత్రం ఘృతేనాఽయాచితం షడ్రాత్రం త్రిరాత్రముదకేనోపవాసమహోరాత్రమిత్యేతదుద్దాలక, మిత్యాది. కోఽయముద్దాలకః యద్విహితం ప్రాయశ్చిత్తం తన్నామ్నైవ లోకే వ్యపదిశ్యతే, అథ వేదం కర్మనామైవ కేవలం? పునశ్చ 'ఋతౌ సంగమనం నిషేకమిత్యాహుః, (౭ ప్ర ౩ఖం) తస్మాత్సపిండీకరణవదృతౌ శ్రాద్ధమిత్యేక" (౭ప్ర౧౫ఖం) ఇత్యాదినా కే పరామృశ్యన్తే బ్రహ్మర్షిభిః రాక్షసః? పునశ్చ 'యదా నాసాగ్రవృత్త్య

విలక్షణములగు వైఖానససూత్రోదిత ధర్మములను విధియింపుటయే గాక వానప్రస్థులను వైఖానసులనియే వాడియున్నాడు ఈ మునులను లక్ష్యము గా చేసికొనదగినది.

అగ్నివైశ్యసూత్రే:— అథాతస్సూత్రగణానాం వ్యాఖ్యాస్యా
మః బోధాయనీయ మాపస్తంబం సత్యాషాఢం ద్రాహ్యాయణ
మాగస్త్యం శాకల్య మాశ్వలాయనం శాంభవీయం కాత్యా
యనమితి నవాని పూర్వసూత్రాణి వైఖానసం భారద్వాజ

తే తత్రాఽస్య గ్రహస్థితిం జ్ఞాత్వా శుభాఽశుభం పరీక్షేత (3 ప్ర
౧౪ ఖ); ఇత్యాదౌ గ్రహస్థితిబోధకస్సార్వత్ర శాస్త్రాదవసేయః ఇత్యా
దిః, జ్యోతిషామయనమిత్యాదయః. శ్రూయతే హి వ్యక్తమపౌరుషేయత్వే
న సంప్రతిపన్నే నిగమే.- తదప్యేష శ్లోకో భవతి తస్యైషా భవతి, తదే
షాఽభ్యనూక్తా భవతీత్యాది గాథా ప్రతిష్ఠాపకా సూక్తయః. ముకుందా
యశ్చ మంత్రద్రష్టారః ప్రస్తూయన్తే యద్వై కించ మధురవాక్, క
శ్యపః పశ్యకో భవతి స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్యః, ఇత్యాదినా
ఉద్దాలకస్యర్షిత్వే ఉద్దాలకో హారుణిః ఔద్దాలకిరారుణిః, రిత్యాది
శ్రుత్యా రూఢస్యర్షేః ఆత్రేయ సూత్రేష్వేవ 'ఉపవ్యుతే'. ఛం
దోగసూత్రాణ్యపి భవన్తి ప్రాయశో బ్రవీతికర్తౄణామపీయమేవ
సమాప్తిరితి న హ్యస్మాత్ప్రాక్తనాదసా ధారణో స్యాదీనస్య గ్రన్థా
యకః సమావేశోఽత్ర కశ్చిదపి దృశ్యతే! న హి తావతా సూత్ర
స్యాద్యత్వం భజ్యత ఇతి కృత్వా తాన్ప్రతి చోద్యోద్ధారణం తత్ప్రతీకార
శ్చ మూలకారైర్గ్రన్థితః (అగ్నివైశ్యసూత్రే.-నవానీతి,ఇమాః ప్రయో

(వైఖానససూత్రము అపరసూత్రములందు పఠియింపబడుట) (అగ్ని వైశ్యసూత్రమందు-
వివిధ లానుసూత్రముల యొక్క సంఖ్యను చెప్పుచున్నాము బోధాయనీయము ఆపస్తం
బము సత్యాషాఢము ద్రాహ్యాయణము ఆగస్త్యము శాకల్యము ఆశ్వలాయనము శాంభవీ
యము కాత్యాయనమునను నివితొమ్మిదియు పూర్వసూత్రములు వైఖానసము భారద్వా
జము అగ్నివైశ్యము జైమినీయము వాధూలము మాధ్యందినము హిరణ్యకేశీయము కౌషీత
కమను తొమ్మిది అపరసూత్రములు ఇట్లుపూర్వాపరభేదముగ నివ్యవి పదునెనిమిది పృ
థక్సూత్రంబులును ఈపదునెనిమిదింటిని ప్రణయించినయు జేసిన పదునెనిమిది సూత్రకారులు
ను సిద్ధులైయున్నారు ఇవ్వలిచతుర్వేదములను ఆధారముజేసికొని ప్రవర్తించినవి. అ

౩.౩౨. శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

మాగ్నివైశ్యం జైమినీయం వాధూలం మాధ్యందినం హిరణ్య
కేశీయం కౌషీతకమితి నవాన్యపరసూత్రాణి, ఏతాన్యష్టాదశా-
ష్టాదశసూత్రకారాశ్చేతి ఏతాని చతుర్వేదమూలాని విష్ణుసం
బంధీని. పూర్వసూత్రాణి శారీరాణి సామాన్యాని భవంత్యుత్త
రసూత్రాణి వైఖానసాదీని దైవికానీతి"

అస్య సూత్రస్య కిమాధిక్యమితి చేత్-ఉచ్యతే.

"యే వైఖానససూత్రేణ సంస్కృతాస్తు ద్విజాతయః తే వి
ష్ణుసదృశా జ్ఞేయాస్సర్వేషాముత్తమోత్తమాః, అధీతేషు చవే
దేషు సాంగేషు లభతే ఫలం తత్ఫలంలభతే సద్యస్సూత్రమేతత్ ప
ఠన్ ద్విజ" ఇత్యాది పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం,

గః పరిధమాయాం విభక్త్యాలోపచ్ఛాందసః శాసనాత్ నవాన్యర్వాచీనా
నీతి కేషాం చిన్మతే విశ్యాలా అష్టాదశేత్యత్ర ఇతరేతర నవకద్వయస్య సం
హత్యాఽభిధానాత్ (అపరసూత్రాణీతి అపరో యేషాం తాన్యథవా
అస్య పరాణీతి వా అపరాణి తాన్యపరసూత్రాణీతి కేచిత్. భారద్వా
జాదయస్సూత్రేషు స్వప్రణీతేషు దైవికభాగమనభిధాయ అపి స్మృతీ
ర్విరచయాంబభూవురితి తేషామపరత్వం. వైఖానసాదీని దైవికానీతి
విష్ణుసంబంధిసత్యాస్యైవ వివరణం దైవికానీతి అధ్యాత్మ్యవైష్ణవత్వాభ్యాము
క్తం శ్రైష్ఠ్యం ఫలశ్రుత్యా కథయతి ఏన పునర్విష్ణురితి యే వైఖానససూత్రే
ణేత్యాది, అస్య సూత్రస్యాఽధ్యయనేన సర్వవేదపారాయణపుణ్యంలభ

న్నియు విష్ణుదేవతాసంబంధముగలవి పూర్వసూత్రములు సామాన్యములై శారీరధర్మమా
త్రమును బోధించునవి అపరసూత్రములగు వైఖానసాదులు శారీరదైవికములగు నుభయ
ధర్మములబోధించుచు దైవికప్రధానములై యున్నవి. అని చెప్పబడినది పదునెనిమిది
సూత్రములలో ఇదియును నొకటి వాటితో సమానముగ దీనికొనదగినదిగాని దీనియందా
ధిక్యమేమని గుదుకకూడదు వైఖానససూత్రముచే నష్టాదశ సంస్కారములబొందిన ద్వి
జులు సాక్షాత్తుగ శ్రీమహావిష్ణునితో తుల్యులుగను సమస్తమానవులలో నుత్తమోత్తము
లుగను తెలియదగును సాంగముగ వేదములన్నిటిని అధ్యయనముజేసి నట్టిఫలితముగలు
గునో ఈసూత్రము నధ్యయనము జేసెడివారికి తక్షణమునట్టిఫలితము గలుగును అను మొదలగు
ప్రమాణములచే యీసూత్రమందలి యాధిక్యము పూర్వమే నిరూపింపబడియున్నది.

ప్రౌఢిః— అథ తృతీయోఽధికారః.

అథాఽస్య శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య భగవదభిగమనాదా
వేవ వైఖానసానాం నియతప్రవృత్తికత్వోపపాదకం ప్రకారముపపాద్యతే. "అ
భిగమనవిధౌ వ్యాపృతత్వాన్మరాళే" ఇతి— "అభిగమనో పాదానేజ్యా
స్వాధ్యాయ యోగానాముపలక్షణమేతత్, ఏతదభిగమనాదిలక్షణం వా
సాధికారే భగవతా భృగుణా ప్రతిపాదితం, తథాహి—"ప్రాతః కాలేఽ
భిగమనముపాదానం తతః పరం, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యా
యం చాపరాహ్ణకే యోగం సాయాహ్నకాలే తు పంచకాలా ఉదా
హృతా" ఇతి తదేతత్ క్రియాకాండే విస్తృతం కాశ్యపేన తథాహి:—
"బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయేదాత్మనో హితం, విద్యాకర్మ
వయో బంధువిత్తైర్మాన్యా యథాక్రమం? ప్రాతఃకాలే హరింధ్యాయన్
ధ్యానాగ్నాచ సంకీర్తనైః? తత్కర్మతద్గుణోద్ఘోషైర్వినా కించిన్నచాఽ
చరేత్ పాదప్రక్షాళనం వ్యాఖ్యా విశిష్ట? చంక్రమణం న కుర్యాత్ భ
గవద్గేహే హాసం కలహధ్వనిం తథా భోజనం స్వాపముద్ఘోషం తాంబూ
లం కేశశోధనం ఛత్రాద్యా చ తథా వ్యాప్తి న కుర్యాత్పూర్ణ క్రియాః
ప్రదక్షిణే ప్రణామే చ పూజాయాం ధ్యానేతథా, న కంఠగతవస్త్ర
స్పృష్టస్పర్శనే గురుదేవయోః భగవన్మందిరే వృక్షాన్ పూజ్యానపి శే
షతః, వినా భాగవత శ్రేష్ఠాన్ ప్రణామాద్యం న చాఽచరేత్ గు
రుగృహే దేవగృహే పుష్పవాట్యాం గవాం కులే, కృపణం చోల్బణం
కర్మ వర్జయేదపి సర్వదా జప్త్వాఽభిగమం మంత్రమర్చయిత్వాయ
థా విధి ఆసనాద్యైరభిభోగైర్భక్త్యా పరమపావనైః అభిగమ్య జగ
న్నాథం ధ్యాయన్నేవ సనాతనం ఆపీఠాన్మౌళిపర్యంతం పశ్యతః పురు
షోత్తమం. జపతః పాతకం నాస్తిభవంతి సఫలాః క్రియాః, ముహూ
ర్తాంతపరం బ్రాహ్మ్యమధ్యానం ప్రచారం సుధీః, స్నానార్చనజపస్తోత్రపా
ఠైః కాలం వినోదయేత్, అత్ర ఛత్రాదేర్నిషేధ ఆచార్య సంభావనా
ర్థం వినా—కంఠగతవస్త్రనిషేధస్తూత్తరీయాదికం వినా దోషః శాస్త్రే

ప్రాప్తేః.—విశేషవిహితత్వాత్సామాన్య విశేష శాస్త్రయో ర్విశేష
శాస్త్రస్య బలీయస్త్వం చాధికరణసిద్ధం—"వినో దయేద్దినా[illegible] త్వా
త్సంధ్యావందనాదిసద్యాగక భగవదారాధనస ఆలయాదిష్వ[illegible]క భగవ
దారాధనస్య చ కాలవిరోధప్రసంగోఽపినాఽఽశంకనీయః. (ఏతత్స్వరూ
పం?)స్నానం బ్రహ్మయజ్ఞాదికం చ కృత్వా[illegible]దన న్తం భగవన్తమభిగచ్ఛ
తాం శ్రీమతాం వైఖానసేన [illegible] రేణక దివ్యాభిగమన ప్రకారం వక్ష్య
మః తథా హి.—"అథ నిత్యార్చనం వక్ష్యామ" ఇత్యుక్త్వా [illegible] స్నాన
విధానేన స్నానం కృత్వా స్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణోక్త ప్రకారేణ బ్రహ్మ
యజ్ఞం కృత్వా ద్వాదశనామాని వేదాదీంశ్చ జపన్ "ప్రతద్విష్ణుస్స్తవత"
ఇతి దేవాలయం ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వారపాలం ప్రణమ్య మణికమభివన్ద్య
వైష్ణవమంత్రముచ్చార్య దేవస్య ముఖం సమీక్ష్య "ఉద్దీప్యస్వే"తి శిష్యే
ణ దీపానుద్దీప్య "శాన్తా న్తు ఘోరా" ఇత్యుక్త్వా [illegible] సంపాద్య "భ
గవతో బలే" నేతి భగవన్తం ప్రణమ్య "[illegible]" మితి మం
త్రేణ శిష్యేణ ఘటమానాయ్య తేన వా స్వయమేవ వా నదీతటాకాదిషు
యథోపపన్నం జల "[illegible]" మిత్యాహృత్య సజలం ఘట
"మస్యాం చ [illegible]" మితి శిరసి విన్యస్య భగవదాలయం ప్రత్యాగత్య
"[illegible]" మితి తోయం తత్ర యథోద్దిష్టదేశే విన్యస్య "ధా
రాసు సప్త" స్వితి మంత్రేణాఽపాముత్ప్లవనం కృత్వా "ఇద మాపశ్శి
వా" ఇతి సౌవర్ణ రజత తామ్ర మయాదిపాత్రేషు తో[illegible]భిమ
ర్శనం కృత్వా "అవధూత"మితి మార్జన్యా మార్జనం కుర్యాత్ పశ్చా
"దాశాసు సప్త" స్వితి బాహ్యాభ్యంతర సౌరద్భిః ప్రోక్ష యిత్వా దేవ
దేవం భగవన్తం ప్రణమ్య "నశ్యన్తు జగతా" మిత్యుపర్యుషితమాల్యాదీని
"అహమేవేద" మితి పీఠపర్యన్త నిర్మాల్యం సంగృహ్య భగవన్తం విష్వ
క్సేనమర్చయేత్" ఇత్యాది. దేశాన్తరే? ప్రాయేణాఽత్రాఽభిగమనకా
లాంతరకరణీయ ముపాదానస్వరూపమపి క్రోడీకృతం భవతి. తోయా
ద్యుపాదాన శ్రవణాత్—అత్రోపాదానం నామ భగవద్యజనార్థం కర్మ
ణ్యాఽకర్మణ్యద్రవ్యాణి నిరూప్య కర్మణ్యమేవోపాదాయ ఉపయు

ప్రౌఢి —కర్మణాం కిం? కర్మణోఽనియమో వా కృత్వా తత్ప్రతిపాదన
వా భగవద్యాగే వర్తనం—"ఇజ్యా" నామ సమూర్తామూర్తాత్మకం భగవద్య
జనం సమూర్తం చ ద్వివిధం. ఆలయార్చా గృహార్చా చేతి. తద్ద్వితీయం
వైఖానససూత్రిభిరనుష్ఠేయం. నను "గృహే భగవన్తం మహాపురుషం
ప్రతిష్ఠాప్య తదర్చనమహరహః కరణీయ" మితిబోధాయనశౌనకాదిభి
రభిహితత్వాత్, కథమితి తేషామాలయార్చాయామధికార ఇతి చేదుచ్యతే?
ఉభయమపి సూత్రవిహితమేవ తస్మాత్తయో [illegible] రేకతమమేవ
పతిమోఽన్యతరలోపే విధ్యతిక్రమో భవతి తేన ప్రాయశ్చిత్తి భవత్యేవ
'స్వసూత్రవిహితం యస్తు త్యక్త్వాన్యం సమాహితః కుర్యాదన్యత్రయో
ద్యుక్తం కృతమప్యకృతం భవేత్" ఇతి. 'కృతనైమిత్తికః పశ్చాత్కర్మ
కుర్యాదతన్ద్రితః' ఇత్యేవమాదివచనమప్యస్తి. "సూత్రే విఖనసా ప్రో
క్తం పురా చైవ చతుర్విధం హరేః పూజావిధానం తద్యదుక్తం వేదచో
దితం" ఇతి భార్గవే వాసాధికారే "సూత్రే సూచితమర్చాయా
ద్వితయం పద్మయోనినా, తత్సూచి భృగ్వాద్యుక్తైః,
శ్శాస్త్రైర్నవర్ధిభిః విస్తృతం విధివత్తస్మాద్వైఖానససూత్రిణః సూ
త్రతన్త్రాన్తరైరస్య సంకరం న కదాఽఽచరేత్" ఇతి, కాశ్యపీయే
తర్కకాండే సూత్రే? వాసాధికారోక్తస్య భగవత్పూజావిధానస్య చా
తుర్విధ్యం మానసాగ్న్యాలయగృహార్చాభేదేనోచ్యతే కిం తదేతదర్చా
ద్వయస్య సూచనం వచనముచ్యతే? "అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే
విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చా భవతి అగ్నిర్వై దేవానామవమో వి
ష్ణుః పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతాః ఇతి బ్రాహ్మణం తస్మా
ద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయం ప్రాతర్హోమాన్తేఽర్చయే
తి ఓం భూః పురుషమోం భువః పురుషమోం సువః పురుషం నారాయ
ణం నారాయణః? విష్ణుం పురుషం సత్యమచ్యుతమనిరుద్ధం శ్రియం మ
హీమితి నామ్నాఽఽవాహ్యాసర్వాహణం కృ" త్వేత్యాది "అథనిత్యార్చ
నమత్తో దేవా ఇతి దేవం ప్రణమ్య సర్వాల్యం వ్యపోహ్య తత్పాత్రేగా

ప్రోక్షి — ధూపైర్గంధైశ్చ పూజయిత్వా వేదింపరిమృజ్య పూర్వవద్దేవం ధ్యాత్వా ప్రణవేన ప్రణమ్య స్తువతి ఇతి కుశపుష్పాణ్యతిమే ... ఉసన ... త్రీణి పదే తి పాద్యం శిరస్సు దేవరితా ... దద్యాత్ ఇదం ... జేన త్యేతి స్నాప యిత్వా విష్ణోర్నుకమితి ... పూర్వవదాచమనం దత్వా తద్విష్ణోః పరమమితి పుష్పం ... వాస ఇతి గంధం ... పూ త్రయేతి ధూపం విష్ణోః ... దీపం త్రిర్దేవ ఇత్యర్ఘ్యం దత్వా పు నరాచమనం దదాతి తదస్య ప్రియమితి హవిర్నివేదయేదిదం విష్ణు పానీయం తథాచమనీయం ఏష కమే పృథివీమితి ముఖవాసం దత్వా ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి తం యజ్ఞపు ... ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యాత్ యజ్ఞేషు ... త త్సంపూర్ణం భవతీతి శ్రుతిః ద్విజానీరతం ... విష్ణో ... యే తనే నం భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయ” ఇతి (సూత్రకారైర్వ ...) ... ర్చనం వైఖానసమూర్తిభిర్నమ్మేయం (ఇ ... భిహితం) అత్రామూర్తా ర్తం భగవద్యజనం నామ యజ్ఞ కర్మభిస్త్రేతాఽగ్నిముఖేనాగ్నౌ సత్త్వాం తర్యామిణో భగవతో నారాయణస్య సన్నిహితం యజనం తథా హి —

“అమూర్తేతి సమూర్తేతి ద్విధా పూజా ... అమూర్తా ఽగ్నౌ హుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బింబపూజనం సర్వేఽపి వైదికాచారా స్స ర్వే యజ్ఞాస్తపాంసి చ విష్ణుపూజా ధిభేదాః ... సంగీతం దేవపూజా చ దానం యజ్ఞా ఇతీర్యతే, యజ్ఞేష్వేతేష్వపి నవ్యేన యాగో విశిష్యతే, ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరారాధనం పరం”

అత్ర “విష్ణుపూజా విశిష్యతే, విష్ణోరారాధనం పరం” మిత్యభిహితం సమూర్తార్చనమితి? విశిష్యతే ... స్య సద్వారకభగవదారాధనత్వాత్ వైశిష్ట్యం శాస్త్రిత ఏవోక్తం. (అహాన్యపి యజ్ఞేన యాజతో యత్ఫ లం భవేత్ అస్య యజ్ఞస్య సాకల్యే తత్ఫలం సమ్యగశ్నుతే, అగ్ని హోత్రాశ్చ వేదాశ్చ తథా యజ్ఞా స్సదక్షిణాః, హరేర్నిత్యార్చన స్యైతే కోట్యంశేనాఽపి నో సమాః” ఇత్యాదిభి స్సమూర్తభగవద

ప్రోషి.—ద్వారక [illegible] [illegible] త్రయ [illegible]
[illegible] బ్రహ్మానఘాతానా [illegible] తేన [illegible] త్రి [illegible]
దేవా స్త్రీ [illegible] స్త్రీ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఘాత్యాభూ
తాః నాపివా స్త్రస్న [illegible] హితాః" నా [illegible] ష్ణో భగవతి
హితః" మితిశ్రుతిస్మృతిభ్యః, అన్యత్రాఽగ్నింద్రాదౌ భగవంబిమారోప్య
[illegible] సమం నాతీవ మంగళం, భగవతి సర్వం సమారోప్య యద్యుపా
[illegible] తే [illegible] దతీవ మంగళమితి ప్రస్తూయతే [illegible] [illegible] శాస్త్రే
జ్ఞానకాండే — "అన్యత్ర శ్వాం సమారోప్య యద్యుపాసా [illegible] తే
నా [illegible] [illegible] [illegible] తన [illegible] త్త్వ [illegible] ద్దైవ చ [illegible] యి సర్వాం స
మా [illegible] [illegible] [illegible] ధీయతే, నా వ్యాప్తిప్నకలా [illegible] తవత
[illegible] [illegible] [illegible] హిత్త్వసిద్ధిః. అథాఽపి స్వసూత్రవిహిత
త్వాత్సయూ త్రయ [illegible] తైర్వైఖానసైః కిరణీయ.—నను, కిమే
షాం యాగాదికర్మస్వధికారోఽస్తి? నను [illegible] యాగకర్మాధికారిణామేవ
భగవద్యజనేఽధికారః [illegible] త్వారింశత్సంస్కారైర్వ్యాస్తృత [illegible] స [illegible] [illegible]
భావేఽపి భగవద్యజనయోగ్యతాయా ధోఽపి నాస్తి.

స్వసూత్రోక్తం [illegible] [illegible] [illegible] మిత్యాదిషు కిం చ శ్రుతో
షి! సూత్రమూల భగవద్యజనవిహితా ఏవ తథావిధం [illegible] శ్రుత్యాః య
[illegible] [illegible] [illegible] కేవ చిత్ప్రి [illegible] సూత్రం యాగ
[illegible] యోగం విధత్తే! కిం పునః భగవాన్ [illegible] సంభవో విఖనా
స్వనామపూర్వకం భగవద్యజనార్థం సూత్రం విధాయ తత్సూత్రానుష్ఠా
[illegible] నైవ నియుక్తానా వైఖానసానాం [illegible] కర్మ విధత్త ఇతి—
[illegible] [illegible] సంస్కారవన్న ఏవ భగవద్యజనే [illegible] [illegible] తదర్థం సూ
త్రేణైవ నిశ్చయః భృగుస హితాయాం [illegible] ప్రతిష్ఠాధ్యాయే [illegible]
[illegible] వధీ [illegible] శ్రూయతే—"[illegible] స్య ప్రవత్యే [illegible] ప్రతిష్ఠా
విధిముత్తమం, సుప్రసన్నే ముహూర్తే వై ప్రతిష్ఠాం [illegible] [illegible]
వైఖా. సూ. సూత్రేణ [illegible] దిక్రియాన్వితాః ప్రశాః వేదవిద్వైష్ణ
వైష్ణవాః [illegible] [illegible], సామ్యాజితేంద్రియాః [illegible] [illegible]

ధవలవస్త్రాన్ ఊహాపోహాభిధానేన ధ్వస్తసంశయమానసాన్ శుచిన్ స్నాత
తృప్తాన్ శాంతాన్ దానశీలాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ ఆహూయ దేవవత్పూ
జ్య సర్వకార్యోపదేశకం ఆచార్యం వరయిత్వా తేనోక్తం సర్వమా
చరేత్" ఇతి. అన్యత్ర — "వైఖానసవిధిజ్ఞాన్ వేదతత్త్వార్థవేదినః, సౌ
మ్యాన్ జితేంద్రియాన్ శుద్ధాన్ విష్ణుభక్తాన్ విమత్సరాన్ బ్రాహ్మ
ణానుత్తమాన్ స్వస్థానాదాహూయ దేవవత్ తదా అభిపూజ్య నమస్కృత్య భ
గవద్యాగనిర్ణయం, కృత్వా తైరేవ భగవద్యజనం
(అత్ర నిషేకాదీతియదుక్తం) ఇదేతత్సూత్రేణైవ విశదీకుర్మః — "అథ
నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రే ప్రథ
మఖండే ద్రష్టవ్యం — అత ఏవ చ వైఖానససూత్రోక్తైశ్చత్వారింశత్సం
స్కారైః సంస్కృతవిఖనస్సూత్రిభిరేవ భగవద్యజనం నిర్వర్తనీయం ఏ
వమిజ్యాప్రకారః ఉక్తః స్వాధ్యాయో నామ షడష్టద్వాదశాణాం మంత్ర
జితంతావసు (రణ్యా)పురుషసూక్తాని వాచో? వేదాన్వా వేదం వా
శ్రీసూత్రం శాస్త్రం వా యథాశక్తి యథావదావర్తనం. యోగస్వ
రూపం శ్రీసూత్రే శ్రీశాస్త్రే చ ద్రష్టవ్యం — సవాహ్యకరాణాం భగ
వదభిగమనాదావ్యాపృతస్య శ్రీవైఖానసశాస్త్రప్రకోపానం ఓహాప
సమాపాదయత్యన్యత్ర వేదబాహ్యత్॥

ఇతి శ్రీవైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ

ప్రౌఢివ్యంజికాయాం తృతీయోఽధికారః.

అథ చతుర్థోఽధికారః.

అథాఽస్య శాస్త్రస్య మనుగౌతమయమహారీత శంఖలిఖితవసి
ష్ఠవ్యాసబోధాయనాఽఽపస్తంబాదిధర్మశాస్త్రకారైశ్చ తత్తద్వచనైః

ప్రౌఢిః—యుక్త్యర్థవ్యాపకతత్త్వప్రతిపాదనాయ? పరిగ్రహవిశేష ఉచ్య
తే 'మన్వాద్యైస్స్వీకృతత్వా"దితి మన్వాద్యభ్యుపాయసీనాం శాస్త్రా? ఇతివచ
నాత్. అత్ర తావన్మనుర్వైఖానసధర్మమధికృత్యాహ యథా, పుష్పమూలఫలై
ర్వాఽపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా కాలపక్వైస్స్వయంశీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థి
తః, వాసన్తశారదైర్మేధ్యైర్మున్యన్నైస్స్వయమాహృతైః పురోడాశాంశ్చ
రూంశ్చైవ విధివన్నిర్వపేత్పృథక్ ఇతి. అస్యవచనస్యాయమర్థః ధర్మశాస్త్ర
వ్యాఖ్యాకృదగ్రేసరస్య భారుచేర్వ్యాఖ్యానే లిఖ్యతే యథా—పుష్ప
మూలఫలేషు సన్నిహితైః పుష్పైర్వా మూలైర్వా ఫలైర్వా కేవలై
ర్జీవనాద్యనుపస్కృతైః కాలపక్వైస్స్వయంశీర్ణైః స్వయమేవ జీర్ణైః,
వైఖానసమతే స్థిత ఇతి విఖనసో మతం వైఖానసం సకారాన్తత్వే నచ
ప్రయోగో విద్యతే భేదుర్వాపక్షామదికేస్సురాణాం బ్రహ్మ బుధానాం
విఖనా మునినా మితి శ్రుతిస్సకారాన్తత్వేన ప్రాయుంక్త శతానందశ్చతి
ధృతిర్విఖనాశ్చ విరించనః పద్మాసనస్థో విఖనసశ్చతుర్ముఖ ఇత్యాదిత ఇతి
వ్యాసనిఘంటౌ విద్యతే తేన చాకారాన్తః అత ఉభయమపి సంగచ్ఛతే
వైఖానసమతే స్థిత ఇత్యర్థః వాసన్తైశ్శారదైర్వసన్తశరదృతుసంభూతైః
మేధ్యైర్మేధార్హైః హవిరర్హైః యజ్ఞార్హైర్వా మున్యన్నైర్మునీనా
మదనార్హైః స్వయమాహృతైర్న శిష్యాదిభిర్వైఖానసాత్తా ఏతే వై
త్రే? చరుపురోడాశాంశ్చ నిర్వపేత్పృథగితి మనునాఽపి స్వోక్తార్థసమ
ర్థనాయ విఖనసస్సూత్రోక్తక్రియాకారదర్శనాదస్య శాస్త్రస్య కింనా
మమంగళం న సంభవతీతి "యద్వై కించ మనురవదత్తద్భేషజ"మితి వే
దపురుషోఽపి మనువచనం భేషజమితి సువదతి. మన్వర్థవిపరీతాతు యా
స్మృతిస్సా న శస్యత ఇతి "ధర్మశాస్త్రేషు మానవ"మితి వచనాచ్చ మ
న్వాద్యైస్స్వీకృతత్వాదస్య శాస్త్రస్య శ్రైష్ఠ్యమాహురస్మదాచార్యాః.

ప్రౌఢి.—బ్రాహ్మాదిషు పురాణేషు మన్వర్థవిపరీతాయాస్స్మృతేరనాదరణీయత్వముక్తం ఏవం విధస్య మనోరపి సాపేక్షకత్వాదస్య వైఖానసశాస్త్రస్య న కేనాఽపి శాస్త్రేణాఽపేక్షాయాః ప్రసంగః తథాపి లౌకికానాం వచనబాహుల్యస్య దర్శనాత్ విస్రంభం భోజయేత్? (విస్రంభో జనయతు) ఇతి కానిచిద్వచనాని సంగృహ్యన్తే ఆహ చ గౌతమః. బ్రహ్మచారీ గృహస్థో భిక్షుర్వైఖానస ఇతి వానప్రస్థాశ్రమీ. స తృతీయాశ్రమశ్శ్రీవైఖానసే సమ్యక్స్థితి పాదితః అస్య మస్కరిభాష్యమేవ శ్రావయిష్యే— బ్రహ్మచర్యం చరతీతి బ్రహ్మచారీ గృహస్థః పత్నీసంయోగాద్గృహస్థః, ఏవం న చేద్గృహే స్థితానామేవ గృహస్థత్వప్రసంగః భిక్షాశీలత్వాత్ భిక్షుః విఖనసా భగవతా ప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసం తద్విధినా వర్తతి ఇతి వైఖానసః ఇతి పునరపి ధర్మే వానప్రస్థధర్మం విశిష్యాహ గౌతమః "శ్రామణకేనాఽగ్నీనాధాయాఽగ్రామ్యభోజీ" తి అస్యాఽపి మస్కరిభాష్యం శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం తేనాఽగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయం ప్రాతర్హోమం కుర్యాదితి వైఖానససూత్రశాస్త్రేణ

మేవమైక్యాభిప్రాయేణ హ వైఖానస ఇత్యుక్తం నిరూప్యమాణే సూత్రశాస్త్రయోః ప్రవర్తకత్వాత్. అస్మిన్నర్థే యమః—(భగవాన్) "శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయం ప్రాతః రుపస్పృశే" దితి భగవతా శంఖలిఖితేనాఽపి? శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయ కాలే కురువిందవేణు శ్యామాకదూర్వాదినా వర్తయే"దితి ఆహ చ హారీతః వనం ప్రసిత ఇతి వానప్రస్థో వనస్యం.

వనస్య ప్రస్థానం వానప్రస్థో గ్రామ్యా ఓషధీః పరివర్జయేత్ త్రేతాఽగ్నీనాం స్థానే శ్రామణకం వాగ్నిమాధాయ కుశచర్మముంజవిదలకం వావసానో వైఖానసప్రోక్తేన విధినా వానప్రస్థో ద్వివిధా భవతి అనుష్ఠాయికోఽనుప్రస్థాయిక శ్చేతి? అత్ర వైఖానసప్రోక్తేన విధినా

ప్రౌఢిః.—స్యాన్థః వైఖానససూత్రోక్త వానప్రస్థధర్మయోగప్రకారవిషి
నేతి? తదేతద్భగవతాఽపస్తంబేనాఽప్యుక్తం. "శ్రామణకేనాఽగ్ని మాధా
యాహితాగ్నిర్వృక్షమూలికః" ఇతి అస్య యజ్ఞస్వామివ్యాఖ్యానః శ్రా
మణకంనామ వైఖానసం తదుక్తేన అగ్ని
మాధాయావసథ్యమితి అవసథే భవమావసథ్యమితి. నాఽత్రాఽన్య
థ్యాఽగ్నిర్వివక్షితః శ్రామణకాఽగ్నేరన్యస్యాఽనుపపన్నత్వాత్ ఆహి
తాఽగ్నిరితి త్రేతాఽగ్నివిధానాం అపి తదుక్తేన విధినా కుర్యాదితి. కు
శాఽనుశాసనే వ్యాసః, మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే దృఢవ్రతాః
వర్తయన్తి యథాన్యాయ్యం వైఖానసమతాఽఽశ్రితాః ఇతి. తదేతద్భగ
వతా బోధాయనేనాఽప్యుక్తం, వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్రసముదా
చారో వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ తపశ్శీలస్సవనేషూదకముపస్పృ
శన్ శ్రామణకేనాఽగ్ని మాధాయాఽగ్రామ్యభోజీతి. ఏవం సర్వలోక
సంప్రతిపన్నేన ఆపస్తంబసత్యాషాఢాదిసూత్రకారాణామప్యాచార్యభూ
తేన సమస్తార్థపూర్ణోపదేశపరేణ భగవతా బోధాయనేనాఽపి వాన
ప్రస్థానాం వైఖానస శాస్త్రసముదాచారేణ వర్తమానేన శ్రామణకా
గ్న్యాధానేన తేషామపి వైఖానసత్వం క్రియాత్వో వదతస్తస్య సూత్ర
స్యాఽపి మూలభూతం వైఖానససూత్రమిత్యుపపాదితం అనేన సంపాదిత
మపి? (సంవాదేనాఽపి) సకలజగన్నిర్మాత్రా విఖనసాపరనామ్నా చ
తుర్ముఖేన ప్రణీత విఖనససూత్రైకమూలత్వం సూత్రాంతరస్య విజానద్భి
రపి గీతం విఖనససూత్రస్య స్రష్ట్రా ప్రణీతత్వాత్సృష్టు స్సర్వజ్ఞత్వా
త్సర్వజ్ఞవాక్యస్య మూలత్వాదితరస్య మూలిత్వాన్మూలస్య నిరపేక్ష
త్వాదితరస్య సాపేక్షత్వాన్మూలినో మూలస్య బలీయస్త్వాత్ సాపే
క్షనిరపేక్షభూతత్వాత్? స్వాయంభువా కృతోపదేశస్యాసాధకత్వాత్
సావకాశత్వాత్?—ఉపదేశస్య నిరవకాశత్వాత్, భగవత ఏవ నియో

ప్రౌఢీ — తత్వాత్ నిరవకాశత్వాదభావాత్ ? అధ్యాహృత్య నిర్వాహస్య (అ) బలీయస్త్వాత్ భగవతా విఖనసా సంకలితం విఖనససూత్రం సర్వసూత్రచూడాత్మకం, తథావిధసూత్రమూలం శాస్త్రం సర్వోత్తమమిత్యయమర్థ స్సుసంగత ఏవ — "వైఖానసో వనప్రస్థః కర్మసాక్షీ యతిభవ్యైఖానసో"దితి నైఘంటుకాః.

వానప్రస్థానాం వైఖానసశబ్దాఽభిలపనీయత్వం వైఖానససూత్రోక్త వానప్రస్థ ధర్మప్రయోగాధిష్ఠా తృత్వా దిత్యత్రోపన్యస్తైః ప్రమాణశతైస్సిద్ధం. సాత్వతోక్తా వైఖానస సూత్రోక్త నిషేకాదిసంస్కార వత్త ఏవ — ఆపస్తంబేనైకాగ్ని రిత్యుక్తం. అస్య ధర్మకప (ర్దీ) దీనః ? గార్హపత్యాద్యగ్నీనాం స్థానే యస్యైకాగ్నిస్స ఏకాగ్నిః. వైఖానససూత్రే దృష్టత్వాత్ ఔఖానసస్య ? ఇతి. జైమినీయసూత్రే సౌమికచాతుర్మాస్య ప్రకరణే — "భరద్వాజపూర్వం వైఖానసపూర్వ" మిత్యారభ్య భరద్వాజసూత్రిణం ప్రస్తోతారం వైఖానససూత్రిణం ప్రతిహర్తారం వరయే" దిత్యాది సాక్షాదుపదిష్ట వివిధభగవద్యజనాధికృతవైభవేన సంపరిగృహీతనిజవైభవేనభగవతాకృష్ణద్వైపాయనేన "ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ, యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్ క్వచి దిత్యుక్తే తథావిధే పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే శ్రేయసి మహాభారతే ఆశ్వమేధికపర్వణి భగవదారాధనతన్మూర్తిభేద జిజ్ఞాసునా ధర్మతనయేన కథం త్వమర్చనీయోసి మూర్తయః కీదృశా విభో, వైఖానసాః కథం బ్రూయుః కథం వా పాంచరాత్రికా, ఇతి పృష్టో భగవానువాచ స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాఽష్టపత్రం సకర్ణికం, అష్టాక్షరవిధానేన అథ వా ద్వాదశాక్షరైః వైదికైరథ వా మంత్రైర్మమ సూక్తేన వా పునః, స్థాపితం మాం తత స్తస్మిన

ప్రౌఢి.—ర్చయిత్వా విధానతః (సమాహితాః) విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర. అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః, అన్యే త్వేవం విజానన్తి మాం రాజన్ పాంచరాత్రికాః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా, ప్రద్యుమ్నం చాఽనిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే ఇతి విఖనసప్రణీతస్య శ్రీమన్నారాయణ ప్రణీతస్య చ భగవచ్ఛాస్త్రస్య చ వైశిష్ట్యం వ్యాచష్ట. అత్రోక్త శ్రీమదష్టాక్షర, ద్వాదశాక్షర, ప్రణవ, గాయత్రీకల్పాస్త్రిశాస్త్రే సముపదిష్టాః శ్రీశాస్త్రమితి వైఖానసశాస్త్రస్య ప్రసిద్ధో వ్యవహారః, తథాహి.—

రత్నత్రయే పౌష్కరసంహితాయాం తంత్రభేదనిర్ణయే— శుద్ధం చ వైదికం చైవ తాంత్రికం చ తథా భవేత్ పంచరాత్రేణ పూజా తు తంత్రం విష్ణోరితి స్మృతం వైఖానసేన సూత్రేణ పూజనే ద్విష్ణుమవ్యయం వైదికం తదితి ప్రోక్తం ద్విజాతీనాం పశస్యతే వైదికైస్తాం త్రికైర్వాపి పూజయేద్విష్ణుమవ్యయం పంచమూర్తివిధానేన చతుర్మూర్తి విధానతః ఇతి. అత్ర వైఖానససూత్రేణేత్యస్య వైఖానససూత్రమూలకేన భృగ్వాదిభిః స్వవిహితేషు శాస్త్రేషు విస్తృతేన భగవద్యజనప్రకారేణ పూజా కర్తవ్యేత్యర్థః. "విష్ణుమవ్యయ" మిత్యత్ర విష్ణుశబ్దగ్రహణాత్తత్ర తస్యాదిత్వాదితి కాశ్మీరసూరిసూనున్యాయసారపదపంచికాకారో వాసుదేవ పండితః. వసిష్ఠసంహితాయాం తదేతద్వ్యంజితం. "విధాని చ తంత్రాణి మమ విద్ధి చతుర్ముఖ, పంచరాత్రాణి తంత్రాణి తథా వైఖానసాని చ, వైఖానసానాం తంత్రాణాం చతుస్సంఖ్యా విధి పద్మజ, కథితాని చతుర్భిస్తు మునిభిః కాశ్యపాదిభిః కాశ్యపోఽత్రిర్మరీచిశ్చ భృగుశ్చైవ చతుర్ముఖ వైఖానసానాం తంత్రాణాం వక్తారోఽత్ర ప్రకీర్తితాః" ఇతి— శ్రీమత్సంకర్షణ సంహితాయాం:—"పూజయేత్పంచరాత్రైశ్చ తం

ప్రాప్తిః.- త్రైలోక్యైకఫలప్రదైః వైఖానసోక్తైర్మంత్రైశ్చ దివ్యైస్సర్వార్థసిద్ధి
ర్భవేదితి. ఐహికాఽఽముష్మికఫలాహి లోకాః శేషాంత దేతదుభయం శ్రీ
వైఖానసశాస్త్రోక్తభగవద్యజనేన సిద్ధ్యతీతి భగవతో మతం స్వోక్తస
మూరాధనేన కేవలాఽఽముష్మికసిద్ధిరితి చ. "వైఖానసవిదో జనా" ఇతి
యదుక్తం శాంతిపర్వణి. తత్ర వైఖానసవిద ఇతి వైఖానస సూత్రవి
ద ఇత్యర్థః. తత్కథం? శ్రీవైఖానససూత్రే విష్ణుం, పురుషం, సత్యం, మ
చ్యుత, మనిరుద్ధ మితి పంచవ్యూహావస్థితం భగవన్తం నారాయ
ణమర్చయేదితి నిఖిలవేదాన్తవిద గ్రేసరేణ భగవతా విఖనసా సమభి
హితత్వాత్. భగవతః పంచధా వ్యూహావస్థానం ప్రత్యక్ష శ్రుతిమూ
లం వా అనుమేయ శ్రుతికం వా ప్రసిద్ధకేవలస్మృతిమూలం వా? ఉభ
యమూలమితి బ్రూమః, స్మృతిరుపన్యస్తైవ ఇయం శ్రుతిః.— "అన్నా
త్ప్రాణా భవన్తి భూతానాం ప్రాణైర్మనో మనసశ్చ విజ్ఞానం విజ్ఞానాదా
నందో బ్రహ్మయోనిస్స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా యేన
సర్వమిదం ప్రోతం" మితి. అస్య శాస్త్రస్య విష్ణుమూర్తి (శబ్ద?) ప్రాధా
న్యాత్ వేదాన్తసిద్ధైకదేశమిదం శాస్త్రం "సోమేన యజేత" ఇత్యాదిస్వ
రూపవిధేః ప్రయోగవిధి ఉపబృంహణం? కల్పసూత్రాణాం.
"తస్మిన్ యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం" "కారణం తు ధ్యేయః" ఇత్యాది వేదా
న్తవాక్యసిద్ధభగవద్బ్రహ్మోపాసనవిధేశ్చ ప్రయోగప్రకార విధిరూప
త్వాదస్య శాస్త్రస్య విదేశాన్త్వమేవ తత్? వైఖానసశాస్త్రవిద ఏవ
వేదాన్తవిద ఇతి వ్యవహారః. 'యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్త్వ
తైః, వేదాన్తవేదిభిర్విష్ణురిజ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇతి పులస్త్యవసి
ష్ఠమహేశ్వరాది వరదానలబ్ధతత్త్వావబోధేన భగవతా పరాశరేణోక్త
త్వాచ్చ. అత్ర "యజ్వభిర్యజ్ఞపురుష" ఇత్యయమపి వైఖానసవిషయః.

ప్రౌఢి — కథం? అమూర్తభగవద్యజనపరైర్వేదవిద్భిర్వైఖానసైః ర్య
జుష" ఇత్యుచ్యతే సమూర్తభగవద్యజనపరైర్వేదవిద్భిర్వైఖానసై "ర్విష్ణు"
రితి ప్రోచ్యత ఇతి భావః. యజ్ఞపురుషం యజ్ఞపురుషసమాఖ్యావన్తం వై
ఖానససూత్రైర్విప్రైర్జగదభివృద్ధ్యర్థం రాజా యాజయేత్ విష్ణుస
మాఖ్యావన్తం వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైర్వైఖానససూత్రైర్యాజయేదితి వృ
ద్ధమనువచనమప్యస్తి. అత్రాపి, రాజధర్మానువర్ణనే — "వేదాన్త
వేదిభిర్విప్రైస్సద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయేద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా
జగద్ధిత" ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన "వైఖానససూత్రిభి" రిత్యస్య స్థానే
"యజ్వభి" రిత్యుక్తమితి గమ్యతే. "యజ్వభి" రితి స్థానే వైఖానససూ
త్రిభిరితి వా, కింనాఽస్యాత్ యజ్ఞపురుషం విష్ణుసమాఖ్యావన్తం.

విఖనస్సూత్రోక్తాఽగ్నిష్టోమాద్యమూర్త భగవద్యజనేన తదు
క్తసమూర్తభగవద్యజనేన చ రాజా యాజయేదిత్యర్థః. యజ్ఞపురుషం వే
దాన్తవేదిభిర్విప్రైర్యాజయేత్. విష్ణుం వైఖానససూత్రిభిర్వేదాన్తవిద్భి
ర్విప్రైర్యాజయేదిత్యుభయత్ర వైఖానససూత్రిభిర్వేదాంతవేదిభిరితి యో
జనీయం — "యదేవ విద్యయా కరోతి, తదేవ వీర్యవత్తరం భవ" తీతి శ్రు
తేః అత్రామూర్తయజనేనాఽపీడ్యో విష్ణురిత్యుభయకాండనిష్ఠైః సమా
రాధ్యో విష్ణురితి యావత్? ఉభయకాండోక్తోభయవిధ సమారాధనే
శ్రుతిభిస్స్మృతిభిః? భగవత్సమారాధనార్హాః శ్రీవైఖానసా ఇత్యర్థః.
అనేన వైష్ణవా అపి వేద్యభినీయన్తే వైఖానసానామేవ శుంగగ్రాహికయా
విష్ణుసంబంధాత్. అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — "వైఖానసో వైదికేషు, బ్ర
హ్మనిదిష్టమాచరేత్ తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వం పాపం
వ్యపోహ" తీతి అస్యార్థః, (వైఖానసా ఇతి) భృగ్వాదివైఖానసానామన్వ
వాయజాతాః జాత్యైకవచనం వైదికేషు వైఖానసానాం కథం? బ్రహ్మ

నిర్దిష్టం బ్రహ్మప్రణీతం భృగ్వాది-వైఖానసైస్సర్వైఋషిభిశ్చాధీతమ
నుష్ఠితం చ రేత్ ఇతి, ఏతదుక్తం భవతి. అనేన సూత్రేణాష్టాదశశారీర
సంస్కారాన్ ద్వావింశదమూర్తభగవద్యజ్ఞాన్ సమూర్తయజనమితి
భగవదుభయ(విధ)యజనం చ కుర్యాదితి.

అథాఽప్యుదాహరన్త్యస్యత్ర— వైఖానసవిధానజ్ఞస్తత్త్వాత్మా
ర్థవ్యవస్థితః సూక్ష్మాత్సూక్ష్మమవాఽప్నోతి పరం బ్రహ్మణమవ్యయ మి
తి. అస్యాఽర్థః. వైఖానసవిధానజ్ఞః వైఖానసశాఖాచోదితతత్సూత్రసూ
చితతచ్ఛాస్త్రసూచితవిస్తృతభగవద్యజన చాతుర్విధ్య విధానజ్ఞ ఇత్యర్థః
చాతుర్విధ్యం (యజనస్య) పూర్వమేవోక్తం తత్త్వాత్మార్థవ్యవస్థితః ఆ
త్మనోఽర్థాయైవ యః కల్ప్యతే న త్వన్యార్థాయ స ఆత్మార్థః మోక్ష
ఖ్యః పురుషార్థ ఇత్యర్థః. అత్రాత్మశబ్దః పురుషపర్యాయః అత త్త్వభూ
తాఽత్మార్థా స్త్రివర్గీకా త్త్వస్తా ఇత్యేవమర్థం తత్త్వభూతాత్మా
ర్థవ్యవస్థిత ఇత్యుక్తం ధర్మార్థకామేషు ధర్మార్థౌ సాధనతయా పురుషార్థౌ
తస్మాత్తయోః పురుషార్థత్వపూర్తిర్న విద్యతే కామస్తు సాధ్యతయా?
పురుషార్థోఽప్యల్పాస్థిరత్వాదిదోషదుష్టః. అతో మోక్ష ఏవ పురుషా
ర్థ ఇతి ముఖ్యతయాఽభిధేయః అత త్త్వపురుషార్థాన్ ధర్మార్థకామాన్వి
హాయ త త్త్వపురుషార్థభూతమోక్షసిద్ధ్యై వ్యవస్థిత ఇత్యభిహితం యజ్ఞో
దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణాం ఇత్యుక్తత్వాత్ ఏషో ధర్మార్థా
పగతయా సుష్ఠేయో మోక్షస్య? సూక్ష్మాత్సూక్ష్మమవాప్నోతి పరం
బ్రహ్మణమవ్యయమితి తత్ర సూక్ష్మాదితి జాతిపరమేకవచనం సూక్ష్మే
భ్య ఇత్యర్థః, పృథివ్యాస్సూక్ష్మా ఆపస్తాభ్యస్తేజస్తస్మాద్వాయుస్తస్మా
దాకాశః తస్మాత్తన్మాత్రాణి తేభ్యోఽహంకారస్తస్మాన్మహాన్ బుద్ధిలక్షణో మ
హాన్ తస్మాద్గుణత్రయాత్మికా మూలప్రకృతిస్తతో జీవసమష్టిః తతః ప
రం వ్యోమ తతః పంచశక్తిపంచోపనిషత్ప్రంచ మూర్త్యాత్మకం భగవద్వి
వ్యూహం తతః షాడ్గుణపరిపూర్ణదివ్యాత్మస్వరూపం ఏవం తత్త్వసూక్ష్మగతి
శేషం హేతోః ఽవ్యయం (అవ్యయ)పరబ్రహ్మశబ్దాభిధేయం పరవ్యో

ప్రోక్తి — మని దివ్యమంగళవిగ్రహం భగవత్స్వరూపోక్తిశ్లోకః తదభిహితం తైత్తిరీయకాండే బ్రహ్మవిద్యాఽధ్యాయే — "ఆపః పృథివ్యాం సూక్ష్మాస్తు తేభ్య స్తైజసం ... ఽనిలః తస్మాత్ ... తస్మాత్ ... ణిమునిమిత్తః? తేభ్య స్సూక్ష్మో మహాహంకారః త్రిధాభూయమవ్యక్తేతి తస్మాత్ మహాం స్తతోత్పన్న స్తత్వాలక ... ప్రకృతిరధ్యాత్మగుణబృంహితా తతో జీవ సమష్ట్యభ్యోఽజీవస్య ... వ్యోమపరం ... స్థానమాన స్థపూరితం తస్మాత్ ... వ్యదీర్ఘ స్థం పురుషాద్యనిరుద్ధకం పంచ మూర్తిభేదేన విభిన్నం విశ్వతోముఖం ఆఘూశస స్తవం స్థావం స్వ రూపం ... పరం విజ్ఞానఘనపీఠస్య నానాభావైకహేతుకం తత ష్షుణసంపూర్ణం లక్ష్మీ ... కణముజ్జ్వలం, సత్యంజ్ఞానమనన్తాఖ్యం భగవ చ్ఛబ్దబోధితం సూక్ష్మసూక్ష్మమితి ఖ్యాతం సురూపం రూపవర్జితం జ్ఞా త్రిక్రియా విరహితం స్వరూపం గుణసంయుతం భృగుప్రోక్తపురాతంత్ర సమాధి ... రూపగోలకభూషణం ...

(కించ) "సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతమం ... పరం బ్రహ్మణమవ్యయ"మిత్యస్య సాంగో ... సామీప్యసారూప్యవిలక్షణం భగవత్ బ్రహ్మసాయుజ్యమాప్నో తీతి భావః సమానయోగభవస్సాయుజ్యం సమానగుణయోగయుక్త త్వమితి యావత్ సాయుజ్యస్య స్వరూపైక్యపక్షే నిర్మోక్షత్వప్రసంగో బ్రహ్మభావవనివార్యః ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగ తాః "యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి"ఇత్యాద్య వారణం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చ ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిసూత్రవిరోధశ్చ.

శ్రీమదివారాహే మహాభారతే శాన్తిపర్వణి:— "మర్త్యానాం చ సహస్రేభ్య"ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం.

పాంచరాత్రాణాం ప్రామాణికేన విధానేనాఽన్యథాసప్రకార స్వే షాం నాస్తికశ్రేణ్యాం అస్మిన్ విభవసూత్రే ఏవ వివిచ్య వ్యాఖ్యాతా

ప్రాఙి.—ఇతిమన్వాదయో యోదభ్యుజ్ఞతవన్తస్తత్సూత్రం
తద్విధానం చ తస్య శ్రామణకాగ్నేః విధానం దృశ్యతే, శ్రీవైఖానససూత్రే
"గృహస్థస్సపత్నీకః పంచాఽగ్నిభిస్సీతాగ్నిభిర్వా గృహస్థవానాశ్రమః స్యాం
స్యాన్నాహితాగ్నిరనాహితాగ్నిశ్చైవ మౌపాసనమరణ్యా గార్హపత్యే కృ
త్వా ఆనీత్వా శ్రామణకీయవిధానేనాఽఽధాయాఽఘారం హుత్వా
శ్రామణకాగ్నిమాధాయ తృతీయాఽఽశ్రమం గచ్ఛేత్ పూర్వవదాగ్నౌ
ఉల్లేఖనోల్లేఖనాదికర్మ కుర్యాత్ తృతీయామపి వేదిం పరిమృజ్య ష
డంగులాగ్రైర్దర్భైః ప్రాగగ్రైశ్ఛిత్తే అధస్త్రిధాకృతం రజ్జునత్యాలె బద్ధం ష
ట్త్రింశదంగుళప్రమాణం పరిస్తరణకూర్చం కృత్వా మధ్యవేద్యాం పరి
స్తృణాతి, శ్రామణకం, శ్రామణకయజ్ఞం, యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాని
త్యేంతేషు ఆవాహ్యాఽఽజ్యేనాభ్యుక్ష్య "శ్రామణకాయ స్వాహా, శ్రామణక
యజ్ఞాయ స్వాహా. యజ్ఞదైవతవిశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా" హోమాన్తం హు
త్వా చరుం జుహుయాదిత్యాఘారవిశేషః శ్రామణకాగ్నేశ్శోభనవేది
ద్వాత్రింశదంగుల్యాయతా చతురంగులివిస్తారోన్నతా మధ్యవేది
ర్విరిగతా పంచాంగులివిస్తారా చతురంగులోన్నతాఽధస్తాద్వేదిర్ద్వి
విస్తారోన్నతా తృతీయా వేదిః ద్వాదశాంగులం మధ్యే నిమ్నం ప్రాదేశ ప్రమా
ణం కుండం కృత్వా ధాయ వస్తో నిత్యమౌపాసనవత్సాయం ప్రాత
రాహుతీర్హుత్వా మహావ్యాహృతిభిశ్శ్రామణకాగ్నిం జుహుయాదప
త్నీకో దారైరగ్నిభిర్వా వనం గచ్ఛేదితి ప్రథమఖండే ఉక్తం. తదాశ్ర
మభేదవిధానోక్తౌ ద్వితీయతృతీయఖండౌ మధ్యే క్రమప్రాప్త సన్యాస
సధర్మః త్రిభిః ఖండైరుక్తః. "అథ వానప్రస్థస్య శ్రామణకవిధానం గృహస్థ
స్స్వయమాజీ పుత్రం పౌత్రం చ దృష్ట్వా తస్మిన్ తత్ప్రతాపే గృహే సంస్థా
ప్య వైశ్వానర్యాం కృత్వా ప్రాజాపత్యాం కృచ్ఛ్రం చ కేశాదిత్యాద్యభ్య తథా
గ్నిహోత్రాన్యాహరత్య వల్కలోపవీతార్క భిక్షాపాత్రం చ సంగృహ్య
ఉపగ్నిం దారో గత్వా వనే నివసేత్తపసా శ్రమణమేతి సమ్యాలం తస్మా
ఛేఖియత్యాథావ మేవ మాగ్నిం చ శ్రామణకమిత్యాహ భగవాన్ విఖనాః"

ఉపసంహారః.

అత స్సర్వసూత్రాణామాదిరితి ప్రతిపాదితం. (తతః) సర్వ సూత్రోత్తమత్వం చాఽస్యోపపద్యత ఇతి.

ఇతి నిరూపితో ద్వితీయో హేతుః.

శ్రీ శ్రీనివాసాయ నమః.

ప్రౌఢి - ఇత్యస్య చ వాచ్యప్రతిపాద్యత్వమన్వాదిభిరుక్తం చరుపురోడాశ(హోమ) అగ్న్యాధానాదయో ద్రష్టవ్యాః.

ఏవమిహాద్యశసూత్రాదిభ్యః ప్రతికలమస్మాభిర్నమస్కారో వ్యవహారత్వేవ ప్రదేయః "నమస్కృత్యాభి వర్షీయాం సముపచర" ఇతి శ్రుతిః.

ఇతి శ్రీవైఖానస దాసస్య కృష్ణ కుమారస్య కృతౌ

స్వంజికాయాం చతుర్థోఽధికారః.

వ్యాఖ్యాతి సూత్ర మాహాత్మ్యముక్తం భవతి (ఉపసంహారః.) సర్వసూత్రో

తమత్వాద్వైఖానసత్వం సర్వసూత్రాదిత్వమిత్యాద్యుక్తౌ ప్రతిపాదితం జ్ఞేయం

ఇతి నిరూపితో ద్వితీయో హేతుః

శ్రీనివాసమఖి వేదాన్తగురవే నమః.

యత్కాత్మ్యే శ్వాకోన్మిశ్ర ధ్యానసాధప్రియాతిథిః
శ్రీమత్పితృశ్రీనివాస కృపారామస్సితయోగ్యపి.

(తాత్పర్యసారము) పైజెప్పిన తీరగు ననేకప్రమాణములచే వైఖానససూత్రము సర్వసూత్రములకును ఆదియని నిస్సంశయముగ జెప్పబడినది. అందుచే నే సూత్రములకును ఉత్తమమైనదను విషయముగూడ జెప్పబడినట్లగుచున్నది.

ఇది శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్య చింతామణియందు దశవిధహేతు నిరూపణమున వైఖానససూత్రము సర్వసూత్రములకును ఆదిభూతమైనదని నిరూపించెడి రెండవహేతువు.

ద్వితీయహేతు నిరూపణము సమాప్తము

శ్రీకోదండరామ శాకయాజిగురవే నమః.

— ••••• —

(తృతీయహేతుః)

అథాఽస్య శ్రీవైఖానససూత్రస్య సూత్రాన్తరాపేక్షయా ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వమస్తీతి జ్ఞాపయితుం "ప్రధానాదికర్మణాం శ్రుత్యనుసారిత్వా"దితి హేతునిరూపణార్థం తథాహి.

శుద్ధాచమనవిధౌ యత్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతి ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ సూత్రే చ ఋగ్వేదః ప్రీణాత్విత్యాదినా శుద్ధాచమనముక్తం.

(తృతీయహేతుః) యత్త్రిరాచామతీత్యాది. బహ్వృచబ్రాహ్మణే శ్రూయతే.—దక్షిణాతి ఉపవీయోపవిశ్య హస్తావవనిజ్య త్రిరాచామేత్ ద్విః పరిమృజ్య సకృదుపస్పృశ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభ్య యత్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతి యద్ద్విః పరిమృజతి తేన యజూంషి యత్సకృదుపస్పృశతి తేన సామాని యత్సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్షతి యచ్ఛిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభతే తేనాథర్వాఙ్గిరసో బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్ పురాణాని

(మూడవ హేతువు) — శ్రీవైఖానస సూత్రము యితర సూత్రములవలె గాక ప్రత్యక్షముగ శ్రుతినే మూలముగ దీసికొని ప్రవర్తించినదని తెలుపుటకై ప్రధానాదికర్మలందు శ్రుతియొక్క క్రమమననుసరించి యున్నదను యీ హేతువు నిరూపింపబడుచున్నది అదియెట్లనిన శుద్ధాచమనమును జెప్పుచోట శ్రుతియందు యత్త్రిరాచామతి అని యారంభించి ఋగ్వేదః ప్రీణాతు అను మొదలగు సూత్రోక్త ఆచమన విధానము ప్రకటింపబడినది. మూడు పర్యాయములాచమనము సేయవలెనని మూడు పర్యాయములాచమనము చేయునప్పుడు ఋగ్వేదః ప్రీణాతు అను మొదలగు మూడు మంత్రముల నుచ్చరించినచో క్రమముగ ఋగ్వేదము యజుర్వేదము సామవేదము తృప్తిజెందునని శ్రుతియందు చెప్పబడిన అర్థమునే ఋగ్వేదః ప్రీణాతు అని మొదలుజేసికొని సూత్రము [illegible]

బోధాయనేన శుద్ధాచమనవిధిరుక్తః. [illegible] ఆచమన
విధిం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇ [illegible] గోకర్ణబద్ధహస్తేన త్రిరాచా
మేత్ ప్రథమం యత్పిబతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణాతి యద్ద్వితీయం
తేన యజుర్వేదం యత్తృతీయం తేన సామవేదం ప్రీణాతీత్యా
చమనేన ఋగ్వేదాదీనాం ప్రీణనం భవతీత్యుక్తం న మన్త్రః.

శ్రుతిస్మృతిసూత్రవిహిత సన్ధ్యోపాసనస్య ప్రధానభూత
మర్ఘ్యప్రదానాదికమత్రైవ ప్రతిపాదితం. యథా—

ని కల్ప్యాని గాథా నారాశంస్యః ప్రీణాతీత్యాది (స్వాధ్యాయబ్రా
హ్మణే) [illegible] అత్ర కర్త్వాచమన మన్త్రస్య ప్రాప్తిః [illegible]
ణమనముచ్యతే. తథోపస్పర్శనం కేషాం చిదేవ గాత్రాణాం విధీయతే.
కథం సూత్రస్య [illegible] కార్థ్యం సంపన్నమిత్యుచ్యతే — అత్ర [illegible]
మాచమనస్య [illegible] పరం [illegible]
భేదస్తు [illegible]. శుద్ధాచమనే [illegible]
[illegible] ఉపస్పర్శనం [illegible]
తదుపస్పర్శనం [illegible] సంగ్రహేణ [illegible]
[illegible] ఆచమన విశేషే [illegible] ఏవ వేదితవ్యః. [illegible]
శ్రుతిమార్గానుసారిత్వేన [illegible]

మును [illegible] సూత్రాంతరములందు [illegible] ఋగ్వేద [illegible]
[illegible] మంత్రాంతర [illegible]
[illegible] తెలియుచున్నది. ఈ
యాచమనవిధి బోధాయనుల వారును చెప్పియున్నారు. ఆ [illegible] వ్యాఖ్యానము
చేయుచున్నామని యారంభించి గోకర్ణవత్ హస్తము బద్ధిగా [illegible] యాచ
మనము చేయవలెను. మొదటియాచమనముచే ఋగ్వేదమును ప్రీణనము చేయుచున్నాడు. రెం
డవయాచమనముచే యజుర్వేదమును మూడవయాచమనముచే సామవేదమును ప్రీణనము
చేయుచున్నాడు. అను [illegible] ఆచమనములను [illegible]

ప్రాగగ్రాన్ కృత్వా [illegible] ఆపో హి ష్ఠాదిభిస్తి-
సృభిః ప్రోక్ష్య గాయత్ర్యాఽభిమంత్ర్య ఆదిత్యాఽభిముఖం
నిక్షిప్య ప్రదక్షిణం కుర్యాదిత్యాది.

బోధాయనేనాఽపి సంధ్యావందనవిధిరుక్త ఇతి చేత్ నైవం.
అథా[illegible] ధ్యోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః తీర్థం గత్వా
ప్రయతోఽభిషిక్తః ప్రయతో వాఽభిషిక్తః ప్రక్షాళితపాదపా
ణిః ఆచమ్య సుగంధతోయైః [illegible]భి[illegible] హిరణ్యవ
[illegible]భిః [illegible] పవిత్రైరాత్మానం
ప్రోక్ష్య [illegible] సూర్యో[illegible]

[illegible] "[illegible] గాయత్ర్యా [illegible] తను
[illegible] క్షిత [illegible] ప్రో
క్ష్యేత్యాది, ఇతి. స్మృతిః— "[illegible] ఏతే [illegible]
పూర్వాభి [illegible] గాయత్ర్యాఽభిమంత్రితా [illegible] ఊర్ధ్వా
[illegible] ఏతా ఆపో వజ్రీభూత్వా [illegible] మందేహా
[illegible] ద్వీపే [illegible] ప్రదక్షిణాం [illegible] పాప్మాన[illegible]
[illegible] (గ. ౨[illegible]) [illegible] గాయత్ర్యా
[illegible] అభిముఖ [illegible] చోక్షిపేత్"
ఇతి వ్యాసః, [illegible]— "[illegible] మిచ్ఛతే [illegible]

అప్పుడీ [illegible] గాని [illegible] గ్నానంతరము [illegible]
చేయుదగినట్లు [illegible] మంత్రములను [illegible] లేదు. [illegible] ధ్యా[illegible]
[illegible] స్మృతి [illegible] ముల [illegible] హిరణ్య [illegible] పవిత్ర [illegible]
ఉపదేశం [illegible] మాత్రము లేదు. [illegible] కాలమం [illegible]
[illegible] త్రము చే [illegible] చేసి [illegible] మంత్రములచే ప్రోక్షణము చేసి [illegible] గా
యత్రిచే [illegible] అభిమంత్రణము చేసి [illegible] అభిముఖముగ [illegible] ప్రదక్షిణ [illegible]
[illegible] హిరణ్య [illegible] మాత్రము చెప్పబడి [illegible] బోధాయ[illegible]

స్నానం విహితం సార్వవర్ణికం మంత్రవత్ప్రోక్షణం చైవ ద్విజానాం తు విశిష్యత ఇతి సర్వకర్మణాం చైవాఽఽరంభేషు ప్రాక్సంధ్యోపాసనాకాలాచ్చ్యుతే నైవ పవిత్రసమూహేనాఽఽత్మానం ప్రోక్ష్య పవిత్రో భవతి అథాఽప్యుదాహరన్తి దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణస్సోదకేన పాణినా ప్రత్యఙ్ముఖస్సావిత్రీం సహస్రకృత్వ ఆవర్తయేత్ ప్రాణాయామశో వా శతకృత్వః త్రిభిశ్చ ప్రాణాయామైః పూతో (స్నాతో) బ్రహ్మహృదయేన వారుణీభ్యాం పవిత్రైర్మార్జనాదికముక్తం ప్రధానభూత మర్ఘ్యప్రదానాదికమనుక్తం.

త్యాహుః యయా పరిణవవ్యాహృతిభిశ్చ కృత్వాఽఽత్మానం ప్రదక్షిణమితి. అత్ర శిష్టానామాచారస్సముచ్చీయతే అర్ఘ్యప్రదానాదికమిత్యర్థః ... పరిక్షిణం ... స్యార్ధస్య గృహీతః. (సురభిమత్యేత్యాది) ఋగ్భిః ఇతి దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి ఋక్ దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషమితి సురభిమతీమృచం వదన్తి. ప్రాణా వై సురభయః ప్రాణానేవాత్మన్ దధ్రత ఇతి శ్రుతిః. అబ్లింగా ఆపో హి ష్ఠామయ ఇతి నవపదా ఋచో వారుణ్యః హిరణ్యశృఙ్గాద్యాః బ్రహ్మహృదయమోంకారస్సాత్ర వ్యాహృతయః. వారుణ్యో యచ్చిద్ధీత్యాదయః. అత్రి తూష్ణీం విధాచమనవిధిరర్ఘ్యదానమనుక్తమపి తిపూర్వస్మాద్వైలక్షణ్యా ...

విచేతను సంధ్యావందన విధి చెప్పబడెను గాని అందు వివరము కనుపడదు. బోధాయనుని చే సంధ్యావందన మరియు సంధ్యోపాసనవిధిని వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు. ఉదకసమీపమున ... పవిత్రుడై స్నానముజేసి గాని ప్రయత్నపూర్వక స్నానము చేయక గాని ప్రాణాయామాదులను బ్రహ్మ ... జేసికొని ఉదకముల నాచమనముజేసి సురభిమతిచేతను అబ్లింగమ్ములచేతను వారుణమంత్రముల చేతను హిరణ్యవర్ణ పవమాన మంత్రముల చేతను వ్యాహృతుల చేతను ఇంకను పవిత్రములగు నితరమంత్రముల చేతను తనశరీరమును ప్రోక్షించుకొని పవిత్రుడు కాదగును. సర్వవర్ణముల వారికిని ఉదకములలో మునిగి స్నానము చే ... విధింపబడియున్నది. మంత్రములతో ప్రోక్షణము జేసికొనుట యనునది ద్విజాతులకు మాత్రమే విశేషముగ చెప్పబడియున్నది అని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు ...

బ్రహ్మయజ్ఞే తలవకారోపనిషది:—"తస్యా వా ఏష ప్రథమః పాదః ఓం భూస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భువః భర్గో దేవస్య ధీమహి, సువః ధియో యో నః ప్రచోదయాత్—ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి, ఓం సువర్ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ధియో యో నః ప్రచోదయాత్" ఇతి సమస్తాం చ సావిత్రీం జపేదితి.

ఆఘారాదిషు సర్వమపి శ్రౌతవత్—బ్రహ్మవరణానన్తరం.

"సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజా, సోమరాజానో బ్రాహ్మణాః" ఇతి శ్రుతిః.

జ్ఞేయం (బ్రహ్మయజ్ఞే తలవకారోపనిషదీతి) యథా తత్రానుశిష్యతే తథోక్తం (శ్రీ) హస్తే షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయఖండాన్తే ఓంభూస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భువో భర్గో దేవస్య సువర్ధియో యో న ఇతి పచ్ఛో వ్యస్తాం ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితుర్వరేణ్యం సువర్ధియో యో న ఇత్యర్ధర్చశో మోం భూర్భువస్సువస్తత్సవితురితి సమస్తాం చ సావిత్రీం జపేదితి (ఆఘారాదిష్వితి) బ్రహ్మసోమావృత్విజౌ వరయిత్వేత్యాదినోక్తం సోమవరణం (పంచాగ్ని

సమస్త కర్మలయందు ఆరంభమందును సంధ్యోపాసనజేయుటకు ముందును ఈ పై జెప్పబడిన మొదలగు పవిత్రములగు మంత్రములచే ప్రోక్షణము జేసికొనుట వలన మిగుల పవిత్రత లభించుచున్నది. మరియు చేయదగిన యంశమును చెప్పుచున్నారు. ఆవల దర్భలయందు పూర్వాభిముఖుండై దర్భలను హస్తములందు ధరియించినవాడై యథోక్తముచేత యందగలవాడై పశ్చిమాభిముఖుడై యుండి సావిత్రీమహామంత్రమును సహస్రవారము జపించినగాని ప్రాణధారణజేసినవాడై నైశ్చల్యముగ నొక నూరు సారులైనను జపించవలయును. ఆవల ప్రాణాయామములు మూడు సారులుజేసి పునః బ్రహ్మహృదయమంత్రపఠనాచే వారుణమంత్రములచేతను సాయంసంధ్య నుపస్థానముజేయవలసినది అను మొదలగు గ్రంథములచే జ్ఞానము మొదలగునవి చెప్పబడినవి గాని ప్రధానముగా విధులు చెప్పబడలేదు. ఆఘార్యప్రధానముయొక్క ఆవశ్యకతను శ్రుతి

బోధాయనః—"విష్ణుశ్చ హ వై సోమశ్చ బ్రహ్మవాద్యము వదేతాం అహం బ్రాహ్మణానాం ప్రతిష్ఠేతి విష్ణురబ్రవీత్ అహం ప్రతిష్ఠేతి సోమః తౌ ప్రజాపతిం ప్రశ్నమైతాం సోఽబ్రవీత్ప్రజాపతిః ఛందాంసి విష్ణుమధిగచ్ఛతి నక్షత్రాణి సోమం. తావుభౌ బ్రహ్మణ్యౌ ఇతి సోఽబ్రవీత్ తుష్టౌ జిత్వా పూజయస్వాస్తు తౌ స్తువన్స్వప్రియౌ ప్రియవంతౌ బ్రహ్మణ్యౌ బ్రహ్మవిత్తౌ బ్రాహ్మణానాం ప్రశస్తం తౌ భవత ఇతి యస్మాద్ బ్రాహ్మణా వక్ష్యన్తి యజ్ఞేషు సోఽహమితి విష్ణురబ్రవీత్ తస్మాద్విష్ణుర్లక్ష్యో యజ్ఞో బ్రాహ్మణానాం ప్రతిష్ఠా ఇతి విజ్ఞాయతే చ. బ్రాహ్మణో వై ఛందాగ్ంసి తస్మాద్బ్రా

విధానమితి) ఆహవనీయే శశిశుక్రయోః రన్వాహార్యేఽంగారకరాహ్వో గార్హపత్యేఽసితకేత్వో రావసథ్యే గురుబుధయోస్సభ్యే సవితురితి ఆవసథ్యాదిసూత్రం. గౌతమస్తు "యాని చ దైవోత్పాతచింతకాః ప్రబ్రూయుస్తాన్యాద్రియేత తదధీనమపి హ్యేకే యోగక్షేమం ప్రతిజానతే శాంతిపుణ్యాహస్వస్త్యయనాయుష్యమంగళసంయుక్తాన్యాభ్యుదయికాని విద్వేషణసంవననాఽభిచారద్విషద్వృద్ధియుక్తాని చ శాలాగ్నౌ కుర్యాదిత్యగ్నిం విదధాతి శాలాగ్నిరితి నౌపాసనం నాపి త్రేతాగ్నిః కిం

పూర్వార్థములుగ చెప్పుచున్నది. స్వాధ్యాయబ్రాహ్మణ భాగమందు ఆరంభము "సహస్రగ్ంసిహంవా" అను నను వాక్యము యీ సంఘస్యప్రధానముయొక్క ఉత్పత్తిని దాని మహత్త్వమును విస్తరించుచున్నది. ఆ యంశము వ్యాఖ్యానమందు గానందగును. త్రియజ్ఞప్రకరణము జెప్పుచు తలవకారోపనిషత్తు ఈవిధముగ నుపదేశించుచున్నది. ఆ సావిత్రీ మహామంత్రమునకు "ఓం భూః తత్సవితుర్వరేణ్యం" అనునది ప్రథమపాదము, "భువః భర్గోదేవస్య ధీమహి" అనునది ద్వితీయపాదము "సువః ధియోయోనః ప్రచోదయాత్" అనునది తృతీయపాదము. "ఓం భూర్భువస్తత్సవితుర్వరేణ్యం, ఓగ్ం సువర్ధియో యోనః ప్రచోదయాత్" అని యర్ధర్చము. ఇట్లు వ్యస్తముగను "ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహి, ధియోయోనః ప్రచోదయాత్" అని సమస్తముగను సావిత్రీ మంత్రమును జపించి యని శ్రీసూత్రమందు చెప్పబడినటుల,

హ్మణాద్యన్నా బ్రాహ్మణా వక్ష్యన్తి నక్షత్రేషు తత్రాఽహ
మితి సోమోఽబ్రవీత్ తస్మాద్బ్రాహ్మణానాగ్ం సోమో రాజేతి
తస్మాత్క్షత్రియా ముత్తే చ బ్రాహ్మణో నా అస్మాసిగ్ంశో నక్షత్రా
ణాం తస్య వచః పుష్యమితి తావృష్ట్వా బ్రహ్మణో బ్రహ్మపత్తౌ
బ్రాహ్మణానాం ప్రతిష్ఠా తారా బ్రాహ్మణేషుప్రతిష్ఠితా యఏవం
బ్రాహ్మణపురస్కృతాని కర్మాణి కరోతి యజ్ఞస్య సమృద్ధ్యా
ఇతి శ్రుతిసిద్ధత్వాత్సోమ వరణముక్తం.

శాంతికపౌష్టికాదిషు ప్రధానకర్మత్వాత్ స్నపనగ్రహ మఖస్య
పంచాఽగ్నికుండ విధానముక్తం.

తు లౌకికః. తథాహ స్వబుద్ధ్యా స్తువిశేషా ద్వ్యాఖ్యామ ఇతి ప్రకృత్య వే
శ్మాఽవసథస్సభేతిత్రిశి స్థానాన్యభిధాయ సర్వేష్వేవాజస్రాగ్నయస్స్యు
రగ్నిపూజాచ నిత్యాయథాగృహమేధ” ఇత్యాహ. శాంతసుయుక్తౌదై
వోత్పాతి సూచితాపాయ నివృత్త్యర్థం క్రియమాణాని శాంతికకర్మాణి
పౌష్టికానీతరాణ్యాభ్యుదయికాని (ఉత్యన్తమిత్యాది) బ్రహ్మైవ సన్ బ్ర
హ్మాఽప్యేతీతి ఫలశ్రుతిప్రతిపాదనాదాదిత్యస్య పరబ్రహ్మత్వం వ్య

సావిత్రీమహాసంత్రముయొక్క వ్యస్త, సమస్తసంపుటిత ప్రకారము చెప్పబడియున్నది.
అన్నియొకలసుఅఘారాదికర్మలయందుసమస్తప్రయోగంబును శ్రౌతమందువలెనుపదేశింపబ
డినది. బ్రాహ్మవరణానన్తరమందు. సోమవరణము జెప్పబడినది ‘బ్రాహ్మణులకైనయూవ
సోముడుప్రభుడైయున్నాడు. బ్రాహ్మణులు సోమునిరాజు గాగలవారలై యున్నారు,
అనిశ్రుతిచెప్పుచున్నది. సోమునిగూర్చి బోధాయనుడుఇట్లుచెప్పుచున్నాడు. విష్ణుడును
సోముడును బ్రాహ్మణాధిపత్యమునుగురించి తగవులాడిరి. నేనేబ్రాహ్మణులకు ప్రతిష్ఠ
యని విష్ణుడును నేనేప్రతిష్ఠయని సోముడునునిరి. ఈతరతమ భావమును తెలసికొనుట
కైవారలు ప్రజాపతికడకేగి తమ తగవునుదీర్పుమని ప్రశ్నించిరి. అప్పుడా ప్రజాపతి
వారలనుద్దేశించి విష్ణుచ్ఛందస్సులకధిపతి యనియు సోముడు నక్షత్రములకధిపతియని
యూ చెప్పుచు వారలిరువురును బ్రహ్మణ్యులేయగుదురని తీర్మానించెను అంతటమరియు

"అథ గ్రహశాంతిం వ్యాఖ్యాస్యామః [illegible] యాతాని తస్మాదాస్మిన్ యజ్ఞే పాత్రే గ్రహాః సమ్యక్పూజనీయా ఇతి.

గ్రహశాస్త్రే కథం ప్రాధాన్యమితి చేత్ — ఉచ్యతే.

"ఉక్త్వైవమస్తం యః సమాదిత్య మభిధ్యాయన్ ఆవర్తయన్ । బ్రాహ్మణో విద్వాన్ సకలం భద్రమశ్నుతే [illegible] బ్రహ్మేతి, బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి య ఏవం వేద"

క్తం తస్య తత్త్వేనాధ్యవసాయాను [illegible] దభివ్యక్తి [illegible] గ్యదివ్యానేకగణాత్వాత్ జ్ఞేయః [illegible] నేకరణే భగవతస్సన్నిధ్య [illegible] స్య [illegible] షేవచో త్రింత్ర ఇత్యుచ్యతే (ఛాందోగ్య ఇతి హిరణ్యాయః [illegible] హరి శ్మారాయణః తస్మిన్నర్ధే (క సూతాన్తరం [illegible] ([illegible] క్తేరితి) అథ వా తస్య హిరణ్మయపురుషస్య విష్ణుత్వకథనాయ [illegible] క్తేరితి,

---

నాతడు వారలనుగూర్చి ఓ విష్ణుసోములారా! మీరకిరువురు పూజించువారలును పూజింపబడెడి వారలును, స్తుతించువారలును స్తుతిపబడెడివారలును సేవకుల వారలును సేవింపబడు వారలును, బ్రహ్మణ్యులును బ్రహ్మవేత్తలును బ్రాహ్మణులలో ప్రతిష్ఠగలవారలును ఆగుదురుగాత యని పలికెను. ఇతని వాక్యముల విని విష్ణువు సుబ్రహ్మపతీ! నన్ను బ్రాహ్మణులెల్లు మన్నింతురో అనిధానమును నేనుము న్నాను. నేను యజ్ఞములందు రూపవస్థుడనై యున్నాను నేనే యజ్ఞస్వరూపియు, యజ్ఞభోక్తయు కర్తయు మొదలుగ నగుచున్నాను [illegible] అంగ వలన విష్ణుడే యజ్ఞమగుచున్నాడు కావున నే బ్రాహ్మణులకు యాజ్ఞము ప్రతిష్ఠావహమై యున్నది. అంతట. సోముడును బ్రాహ్మణవాక్యప్రకారము ఛందస్సులు విష్ణువు ననుసరించునట్లు నక్షత్రములలోనే నక్షిపతినగుచున్నాను అని పలికెను. కావున బ్రాహ్మణులకు సోముడు రాజగుచున్నాడు. ఆయంశము కూడ పెద్దలచేనిట్లు చెప్పబడుచున్నది. బ్రాహ్మణుడు యిరువది యేడునక్షత్రములతో పాటుగ నిరువదియెనిమిదవ నక్షత్రమగుచున్నాడు. కావున నాతని వాక్యము పూర్ణమైయున్నది. అయినప్పుడును బ్రాహ్మణ్యులును బ్రహ్మ

ఛాందోగ్యే "య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే"

"యోఽసౌ తపన్నుదేతీత్యాది

"విష్ణునక్షత్రవత్స్థానం సదాదిత్యే కరోతి చ"

"ధ్యేయస్సదా సవితృమండలమధ్యవర్తీ" ఇత్యాదిషు చ నిత్యం సవితృమండలమధ్యవర్తినో నారాయణస్య [illegible] ప్రయోగ సూత్రే [illegible] "[illegible] దేవ భవ" ఇత్యుక్తం.

ఉక్తప్రకార [illegible] శ్రౌత [illegible] ధ్యేయ [illegible] సవితృమండలమధ్యవర్తి నారాయణస్య [illegible] కేయూరవాన్ మకరకుండలవాన్ కిరీటీ హారీ హిరణ్మయవపుర్ధృతశంఖచక్ర ఇతి శ్రుతేః నారాయణైకపరస్య [illegible] ఆరాధనస్య వైశిష్ట్యం బోధయతి. అస్మాకం [illegible]

జేతయును బ్రాహ్మణులలో ప్రతిష్ఠగలవారలును అగుచు [illegible] ఎన్నడు బ్రాహ్మణపుత్రులుగ కర్మలాచరించుచున్నారో ఆగర్భశ్రీమంతులు సమాప్తి జెంది [illegible] అనురీతిగ చెప్పబడుటచే యిట్లు ప్రతిషిద్ధమగు సోమపానము గూడ చెప్పబడి యున్నది శాంతికర్మలందును పౌష్టికకర్మలందును ప్రధానకర్మ యగుటచే నవగ్రహయజ్ఞములు పంచాగ్నివిధాన ముపదేశింపబడి యున్నది. అథ గృహశాంతిం వ్యాఖ్యాస్యామ, అని మొదలుచేసికొని గృహయజ్ఞము సూత్రములు వ్యాఖ్యానము చేయబడి యున్నది గృహశాంతి శాంతికాది కర్మలయొక్క ప్రాధాన్యము గలిగినదని చెప్పే చున్నాము [illegible] ఆదిత్యాది [illegible] పుయును (నఘుత్యపదావళి మొదలగు గ్రంథములు) జేయు బ్రాహ్మణులు సమస్త మంగళము నుపొందుచున్నారు. "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" యీ సూర్యమండలమందు నిత్యావాసము గల్గి [illegible] బ్రహ్మము న్నాడు, అని ధ్యానించుచు [illegible] చేతను [illegible]

బోధాయనశ్చ:— అథా ఉత్తో గ్రహాతిథ్య బలికర్మ గ్రహ రాణ్ వ్యాఖ్యాస్యామః అశ్రద్ధధానమశుచి మజపాత్వ కస్మా లం గ్రహా నయన్తి సుక్ష్యక్తం పురుషం యమునా , గ్రహా ణాముగ్రచేష్టానాం నక్షత్రపథచారిణాం ఉపహారాన్ ప్రవక్ష్యామి శాంత్యర్థం తు యథావిధి” మాసిమాస్యృతావృతౌ, చంద్ర గ్రహే, సూర్యగ్రహే, విషువే, ఉయనే, శుభా ఉపభే స్వప్నే తద్గ్రహాణామాతిథ్యం సంవత్సరాదపి ప్రయుంజీత స్వస్త్యయనార్థమానవపాప్మ”శ్రేతి గ్రహశాంతి కాలం నిరూప్య “గ్రహా గావో నరేంద్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః పూజితాః పూజ ంగం నిర్దహంత్యవమానితా” ఇత్యారణ్యేపి వ్యాసాయపినిర్ణయమ్

ఘాతికసాముదాయికనైనాశికతుషార కస్పేషు క్రియాకాలవిరుద్ధేషు గ్రహేష్వేతచ్ఛభక్ష్మైః ప్స్వాంభేతి ఏతేన నవగ్రహంజా దుఃఖా వ్యాధయశ్శాంతిం యాన్తి అన్యథా మహాత్తరో దోషో భవతి గ్ర ా ష ప లత్య సర్వకర్మ సమారభేదితి విజ్ఞాయత ఇత్యుపసంహారసూత్రం. గ్రాణే

ణముచేయు వాడు బహ్మయే అగుచు బహ్మను పొందుచున్నారు. ఈయంశము నెరింగినవాడును బ్రహ్మసాయుజ్యము నందుచున్నాడు అని చెప్పబడియున్నది. ఇట్లే ఛాందోగ్యమందు) స్థూల స్వరూపముగ నగపడు నాదిత్యునియందంతర్యామియై యే హిరణ్మయుడగు పురుషుడు అగుపడుచున్నాడో ఆతనిను పాసించుట తగును. అని చెప్పబడియున్నది. మరియు యెవ్వడు లోకమును తపింపజేయుచు ఉదయించుచున్నాడో ఆతడు (అనూయ్యాను) సర్వభూతముల యొక్క ప్రాణములను తీసికొని ఉదయించుచున్నాడు. అను మొదలగురీతిగ నాతనికే సర్వభూతసంహర్తృత్వ ా ాత్మక భాగమందు శ్రుతిచెప్పుచున్నది, మరియు విష్ణుశక్తియొక్క అవస్థానము సర్వకాలములయందును ఆదిత్యునియందున్నది. అనియున్నది. శ్రీమన్నారాయణుడు యెల్లయెడలను సవితృమండల మధ్యమందు ధ్యానింపదగినవాడు అను మొదలగు వచనములచేత ఆదిత్య పూజ యనునది తదంతర్యామి యగు నారాయణుని పూజించుటయే అను

తస్మాత్సూర్యచంద్రౌ వినా లోకప్రవృత్త్యసంభవాత్సూర్యప్రధానత్వాద్వా (సూ) హరణాంతే? సర్వకర్మణామాదావిత్యుక్తత్వాత్ త్రిసంధ్యాగ్నికుండవిధానాచ్చ గర్భే సవితురితి ప్రతిపాదితం

కిం చ, "నారాయణపరం బ్రహ్మ, బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్ధితు" మిత్యాది.

"అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమ స్తదంతరేణ సర్వా అన్యా దేవతా" ఇతి బ్రాహ్మణం తస్మాద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్యారాధయంప్రాతిహారిక మాస్తేఽచలయా"తీతి, నారాయణ పరత్వేన సూత్రాంతరేష్వప్యుక్త మాదరేన విధిముక్త్వా.

బోధాయనసూత్రముదాహరతి బోధాయనశ్చేతి, తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః "పూ... ...నవిధానతః కర్మణాం ఫలమాప్నోతి శ్రియం చాప్నోత్యనుత్తమాం, శ్రీకామశ్శాంతికామో వా గ్రహయజ్ఞం సమాచరేత్ వృష్ట్యాయుః పుష్టికామో వా తథైవాఽభిచరన్న"పీత్యారభ్య

నక్షత్రప్రాయముచే సూత్రకారునిచే ఆపూజయొక్క విధానము అట్లే గ్రహశాంతిచేయుచో మహత్తరమగు దోషముసంభవించును, అనియు చెప్పబడినది బోధాయనుడు, సకల గ్రహాతిథ్యబలి కర్మోపహారములను వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాడు. (శ్రద్ధలేనివాని, శుచిహీనుని, జపముచేయనివానిని, అమంగలయుక్తుని నగు పురుషునిగ) హంబులు నిశ్చయముగ యమలోకమును పొందింపించుచున్నారు, నక్షత్ర పథమందు చరించునట్టియు గ్రహచేష్టలుగల్గినట్టియు గ్రహములకు శాంతినిమిత్తమై శాస్త్రవిహితమగు ముపహారములను చెప్పుచున్నాడు. ప్రతిమాసమందును ప్రతిఋతువునందును చంద్రగ్రహణమందును. సూర్యగ్రహణమందును విషువమందును అయనమందును శుభమందును అశుభమందును జన్మనక్షత్రమందును సంవత్సరమునకైనను గ్రహముల కాతిథ్యముజేయువాడు సర్వకోరికలను పొందుచున్నాడు అనురీతిగ గ్రహశాంతికాలముచెప్పి గ్రహములు, గోవులు, నరేంద్రులు, బ్రాహ్మణులువిశేషముగ పూజింపబడినవారలైపూజకు

3.7.3 శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

"స వా ఏష పురుషః పఞ్చధా పఞ్చాత్మా" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ [illegible] ధానమప్యుక్తం.

[illegible] ఏవమిహాన్యత్రా

[illegible]

[illegible] ఉచ్యతే.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"యస్య యస్య [illegible]

[illegible]

[illegible]

Bengal plus Sylhet district of Assam. It is practically a level land producing only rice and jute as main crops. Its capital is Dacca.

The constitution of Pakistan came into force in 1956. According to it, the President was elected for a term of 5 years by members of the central and state legislatures. The Prime Minister and his cabinet were named by the President, but they were collectively responsible to the National Assembly. This Assembly was elected for a term of 5 years on adult franchise. Both East and West Pakistan had parity in it. But upto now, no election has taken place based on popular vote It is not known when the rulers of Pakistan will allow it Pakistan's relation with India are not happy on account of the Kashmir dispute which baffles solution. The abrogation of the constitution and the dictatorship established by President Sikander Mirza is fraught with consequencs about which one cannot gauge at present. No one can say what is going to happen tomarrow, now that all legislative assemblies have been scrapped.

Panama Republic This is a small republic of central America, area 28,575 sq miles, population 802,000, capital Panama It has the famous Panama Canal which is held by the U S A on perpetual lease from this republic. Its population is composed of mestoes, whites and Indians.

Peru is a republic of South America, bordering on the Pacific Ocean . area 519,049 sq. miles, population 8,278,000, Indians and Europeans of Spanish descent, capital is Lima. It has vast mineral wealth *e. g*, petroleum, copper, silver, bismuth and vana dium. Agriculture is the principal occupation. Cotton, sugar, rice, wheat, barley, coffee, caocao, tea, tobacco, olives and quinine are produced. Sheep, cattle, llamas, horses, mules and donkeys are raised in large number, wool is got from the alpaca. Lamas are exported.

As a republic it elects the President by popular vote for a term of 6 years. Congress consists of a Chamber of Deputies, (183 members) and a Senate (52 members). The Cabinet is headed by the Prime Minister.

The Philippines Republic. This republic consists of a group of islands lying between the Pacific Ocean to their east and to the South China sea to their west. The main islands are Luzon and Mindanao , area is 115,600 sq. miles, population mostly Christian of Malaya stock 20,000,000, capital is Manila on Luzon. It leads the world in copra. Other main crops are sugar-cane, rice, maize, cotton, tobacco, rubber, manilahemp, citrus fruits and bananas. Its mineral wealth consists of gold, silver, iron ore, copper, chromite, nese, lead and zinc.

The form of government is based on that of the U S A. Executive power, as in the U.S.A. is exercised by the President, who is elected for a four-years term. The Congress, popularly elected, has two houses—the Senate with 24 members and the House of Representatives having 100 members.

ప్రచేతాః— "అమీమాంసా బహిశ్శాస్త్రా యే చాఽన్యే వేదవర్జితాః, యత్తత్ప్రియుస్తత్కర్త్యా త్యేవాద్ధర్మో విధీయతే"

స్మృత్యర్థసారే.— "ధర్మం జిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం పరి

రణం మాత్రా (స్మృతం తస్య సూత్రేష్విష్ట వైదత్త్యా సూత్రాంతరే భక్త్యస్మిన్నా [illegible] తు సర్వస్మిన్నామాదికర్మణి శ్రుతిమార్గాను సరణం విపష్చితం (అస్యైతాపీతి) ఆత్మౌచిత్యకర్మాన్తరమపి శ్రుతిమా ర్గానుసరత్వేనం ఉక్తం శ్రుత్యనుసారిత్వం కర్మణాం కింతేనేతి ప్రశ్ను తి (తో ఏతేష ఇతి) వేదస్య ధర్మమూలత్వం మనురాహ తాత్పర్యమను రపి వేదప్రమాణేన స్వధర్మం ప్రతిపాదయేత్ (భారతే) వేదస్య తాత్పర్యమహిమా [illegible] నారాయణస్సాక్షాదిత అస్తు ధర్మస్య వైదికత్వం [illegible] స్వాతంత్ర్యస్థానాం కిం నారాయణస్య స్తితిచేత్ త్ర(శ్రు)తిపదస్తితి(అమీమాంసేత్యాదినా) వేద ప్రణీహితే ఏవ ధర్మః సర్వాత్మాదిర్యేషు విషయేషు యుక్తిః ప్రభవతి తర్కాప్రతిష్ఠానా దిత్యయమర్థన్యాయో నాశైనిర్ణీతః అస్మిన్నర్థ

క్తమైనదియు ఆధర్మము వేదము సాక్షాత్తుగ నారాయణస్వరూపి యగుచున్నాడు. నారాయణుడే స్వయంభువని శాస్త్రములు జెప్పుచున్నవి, (ప్రచేతసుడు) మీమాంసా విరహితులును, శాస్త్రబాహ్యులును వేదవర్జితులగు నితరులింకెవ్వరైనను దేనిని జెప్పుచున్నారో ఆట్టి కార్యమును యెన్నటను జేయకూడదు. యేలననగా వేదమునుండియే ధర్మముత్పత్తియగుచున్నది. (స్మృత్యర్థసారమందు) ధర్మమును జిజ్ఞాసచేయువారలకు ముఖ్యప్రమాణము శ్రుతియైయున్నది రెండవది ధర్మశాస్త్రము మూడవది లోకసంగ్రహము అచరీతిగ ధర్మమునకు వేదమునకు గల నిత్యసంబంధమును శ్రుతినిమూలముగ జేసికొని ప్రవర్తించెడి ప్రబంధములకు ప్రామాణ్యమును చెప్పబడియున్నది. (ఉపసంహారము) ఈరూపముగ శ్రీసూత్రమునకు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వము నిరూపింపబడినట్లు తెలియదగును ఇట్లు శ్రుతిమార్గమునే అనుసరించి యుండుటచేత నైమిత్తికమునకు సర్వాను శ్రోతత్వము నిరూపింపబడుచున్నది ఇంక శ్రద్ధావంతుఁ అఘుహ్య ప్రధానమునా శ్రీజపమునోపవరణము గృహశాంతివిధి శ్రమహావిష్ణుకాదిత్యమంత్రం లాస్త్ర ప్రపత్తిర్వాను నారాయణునిపరబ్రహ్మ

థమం శ్రుతిః, ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రం తు తృతీయం లోకసంగ్ర హాత్మకమ్.

ఉపసంహారః

అత్ర స్మృతిమార్గాణాం సాత్త్వికత్వం నిరూపితం జ్ఞేయం తథా శ్రుతిమార్గానుసారిత్వా ద్దేవాస్య సూత్రస్య సర్వసూత్రోత్త మత్వం నిరూపిత" మితి.

ఇతి నిరూపిత స్తృతీయో హేతుః.

శ్రీనివాసాయ నమః.

చమనార్ఘ్యదాన సావిత్రీజప హోమవర్తన గ్రహశాస్త్రవిధయః శ్రీ- న్నారాయణస్యాదిత్య మండలాన్తర్వర్తిత్వం నారాయణపారమ్యం, విష్ణ్వారాధనమాహాత్మ్యం భగవతః పంచమూర్తిప్రకారాః వేదస్య ధర్మ మూలత్వమిత్యంశా నిరూపితాః.

ఇతి నిరూపిత స్తృతీయో హేతుః.

శ్రీనివాసమఖి వేదాన్తగురవే నమః,

జయత్యాశ్మే శ్వరోన్నిద్రధ్యాన సౌధప్రియాతిథిః
శ్రీపుష్పగిరివాస శ్రీరామస్నేతయోగృహే.

త్వము విష్ణ్వారాధనమాహాత్మ్యము భగవానుని పంచమూర్తిత్వము వేదమునకు ధర్మమునకుగ లనిత్యసంబంధము మొదలగునవి నిరూపింపబడినవి.

ఇది శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్యచింతామణియందు దశవిధహేతు నిరూపణమున వైఖానససూత్రము సర్వసూత్రములకును అభూతమైనదని నిరూపించెడి మూడవ హేతువు.

తృతీయహేతు నిరూపణము సమాప్తము.

(చతుర్థ హేతుః.)

ఇదానీం తావద్వైఖానససూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానేన "అనంతస్థిరఫలప్రాప్తిస్సత్కులీనత్వం ఫలభూయస్త్వమిత్యాది జ్ఞాపయితుం సమంత్రకసర్వక్రియావత్త్వాదితి హేతుః నిరూప్యతే. తథా నిత్యానుష్ఠానవిధౌ, ఇంద్రోఽహమిత్యాదినా ... హ్యాత్మ కరప్రక్షాళనాదీని సమంత్రకత్వేనోక్తాని.

కిం చ, బ్రహ్మాయజ్ఞే ఋతం చ సత్యం చేత్యాది విశేషః.

పుణ్యాహే తు సమంత్రకత్వం సుగమముపపాదితం.

సూత్రాంతరేష్వనుక్తమౌపాసనాగ్నికుండ విధానం అత్రైవ ప్రతిపాదితం.

అథ చతుర్థ హేతుః.

ఉక్తం తృతీయహేతునిరూపణేన కర్మణాం శ్రౌతస్మార్తానుసారిత్వం ప్రసంగసంగత్యా తత్తత్సంస్కారకర్మాంగానాం ... తేషాం క

(నాల్గవహేతువు) ఇట్లు ఈడ శ్రీవైఖానస సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానముచే అనంతమును స్థిరంబునగు ఫలమును పొందుట సత్కులీనత్వంబును ఫలభూయస్త్వంబును గల్గునని తెలియచేయుటకై సమంత్రకసర్వక్రియావత్త్వమను నాల్గవ హేతువు నిరూపించబడుచున్నది అదియెట్లనిన నిత్యానుష్ఠానవిధియందు ఇంద్రోఽహమిత్యాద్యాత్మ ... సంరక్షించిక రప్రక్షాళనాదులుగూడ సమంత్రకముగ చెప్పబడినవి, బ్రహ్మయజ్ఞమునందు ఋతంచ సత్యంచ అనుమొదలగు ద్వాదశసూక్తములు చెప్పబడినవి పుణ్యాహమందు సమంత్రకత్వము సిద్ధముగ దెలయుచున్నది సూత్రాంతరములందెచ్చటను చెప్పబడనట్టి యౌపాసనాగ్నికుండవిధానమిందు ప్రతిపాదింపబడియున్నది ఆఘారవిధియందు మంత్రము లేకయే కర్మయున్నను లేదు అంతహోమమందును ఆజ్యేనుపదేశింపబడినది నాందీముఖపూర్వకముగ ఉపనయనాది శారీరకర్మములన్నిటియందును సమంత్రకత్వము ప్రత్యక్షసిద్ధము ఇంక మంత్రము లేని కర్మయుండదనను సమమాన మెక్కడనున్నది స్థాలీపాకాదులయందును వెనుకజెప్పబడిన ఆఘారములను పరామర్శింపుము పూర్వోక్తరీతిని ఆఘారాదులు చేయవలసినదని చెప్పబడినదిగాని అక్కడమంత్రోపదేశము చేయబడియుండలేదు. ప్ర

ఆఘారవిధౌ తు సమంత్రకత్వం ప్రత్యక్షప్రమాణసిద్ధం

అంతర్హోమే కైముతిక న్యాయః?

నాందీముఖ పూర్వోపనయనాదిశారీరేషు సమంత్రకత్వం ప్రత్యక్షసిద్ధం, కిమనుమానేన?

స్థాలీపాకాదిషు కథమితి చేత్.—తత్ర (పూర్వవదిత్యుక్త-త్వాత్పూర్వం వినయేన ప్రతిపాదితస్యాఘారవిధేః ప్రయోక్తృ సాకల్యేన సంక్షేపోక్తత్వాత్ [illegible] సంక్షేపోక్తం.

హవిర్ [illegible] ఆగ్న్యాధానాదీనాం తనకల్పనాదీనాం సమంత్రకత్వేనోక్తం.

ర్మణాం సమంత్రకత్వమనేన నిరూప్యతే సర్వేషాం కర్మణామిత్యస్య సంకోచం కదాచిత్సంభవేదితి దర్శయంస్తత్ర సముచితాముపపత్తిం దర్శయతి

తిపన్నమునందును చేయవలసియుండుటచే దానికి ఆవృత్తిగా ఉపదేశము చేయబడలేదు పాకయజ్ఞములందు ఆ వ్యాహరణము అగ్నీకరణము ఆగ్న్యాయతనకల్పనము ఆదిగాగల సమస్తకర్మలును సమంత్రములనే చెప్పబడియున్నది. అపరక్రియయందును సమంత్రకత్వము చెప్పబడియున్నది అచ్చటచ్చట తూష్ణీంఅనిచెప్పబడియున్నను ప్రకారాంతరముచే వాక్రియలకు సమంత్రకత్వ సాధింపబడుచున్నది ఆయావిశేషప్రదేశములందచ్చట తూష్ణీం అనిచెప్పబడియున్నదో అచ్చట మంత్రమునుచ్చరించుటకు యోగ్యతగలుగనందున ఆరీతిగ సమంత్రకత్వము వానికి సిద్ధించుచున్నవి సమంత్రకత్వము విహితవిషయమందని తెలియదగును ఇతరసూత్రములలో విహితవిషయమందును సమంత్రకత్వముగ కర్మలుపదేశింపబడలేదు గాన ఆకర్మలకును అనూత్రములకును సమంత్రకసర్వక్రియాకత్త్వము లేకుండుటలేదు ఇచ్చటఅపరక్రియకు సైతిమునూత్రాంతరాపేక్షలేదు, ఇతరసూత్రములలో కొన్నిటియందుమాత్రమే అపరకర్మలుపదేశింపబడి యుండుటచే తక్కిన సూత్రములవారికందరకును సూత్రాంతరపరిగ్రహము అవశ్యకర్తవ్యమగుటచే గ్రాహ్యమను వచనము నాధారము చేసికొని సిద్ధించుచున్నది చచ్చినవాని నేమి చేయవలయునో చెప్పనిసూ

అపరత్రియామానామప్యస్త్యేవ. [illegible] — తత్ర "తూష్ణీ" మిత్యుక్తత్వాత్సంప్రతికత్వం స్వామమేవాఽఽశంక్యపరి కారాంతరేణ సమంత్రికత్వం ప్రత్యపాదయత్ తత్ర తత్రి మంత్రయోగ్యతాభావాత్ విహితవిషయే సమంత్రికత్వమస్త్యేవ గంతవ్యం ఇతరసూత్రేషు విహితవిషయేఽపి సమంత్రికత్వేనా నుక్తత్వాత్సమంత్రకత్వం తేషాం నాస్త్యేవ (తత్, అపరక్రియా యామపి సూత్రాంతరానపేక్షా.

బోధాయనేనాఽగ్నిముఖాదిషు పరిషేచన స్తరణాదికం? తూష్ణీ మేవోక్తం.

సమంత్రకత్వేన కో విశేషః? ఇతి చేత్ — [illegible] త్తరత్వం కర్మారాధ్యభగవత్ప్రీతిద్వారా, అనంతస్థిరఫలప్రా ప్తిసత్తులీనత్వం చ శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిష్వవ [illegible]

తత్రి మంత్ర యోగ్యతాభావాదితి (భా [illegible]) [illegible] మంత్రే ఉర్ధ్వ హీనాని మంత్రతః "మంత్రహీనః" [illegible] త్రిసా [illegible]

త్రములను బ్రతికినవాని యోగక్షేమములు [illegible] వాని పుచ్చుటలకే జెప్పసూత్ర ములను పరస్పరసాపేక్షములై [illegible] బోధా యనుడును అగ్నిముఖాదులందు పరిస్తరణా [illegible] అమంత్రకము గనె జెప్పియున్నాడు సర్వకర్మలను ఇతరసూత్రకులకంటె [illegible] విపులము గను చెప్పుస్వభావముగల్గి బోధాయనమతం [illegible] అనువిధ ముగలినట్టి బోధాయనుడే సర్వములను [illegible] అతా [illegible] సైతము కొన్ని యెడలమంత్రములను జెప్పక తూష్ణీం [illegible] యున్నాడనుట ఇట్లు శ్రీసూత్రకారునిచే [illegible] జెప్పన [illegible] డిఫలవిశేషమేమనిన మంత్రయుక్తములు [illegible] తల్క [illegible] రాధ్యుడగు భగవంతుని ప్రీణనముచేయుటగా [illegible] ఫలము ప్రాపింపజేయుటయు సత్కులీనత్వంబును యిచ్చునట్లు శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులందు తెలియబడుచున్నది. (ఛాందోగ్యమందు) యేకర్మలను జ్ఞానముచేతను శ్రద్ధచేతను మం త్రయుక్తముగనుచేయునాడ [illegible] యున్నాడో [illegible] వీర్యవత్తరమగును [illegible] అనియు

[illegible] విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిష
దా [illegible] తి.

తైత్తిరీయ [illegible] — "మంత్రప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియ
న్తే నాఽమంత్రాణి [illegible] తి.

ఆశ్వలాయనే — "ఋగ్యజుస్సామాథర్వ మంత్రైస్తు కర్మాణి క
ర్తవ్యాని [illegible]?

[illegible] — "[illegible] తపసా భ్యాం వా ఉపవాసేన వా
ద్విజాతీనాం [illegible] బ్రాహ్మణాన్నాస్తి సంశయః."

తత్రైవ — "[illegible] ఉభావే ఫలం [illegible] ఫలమేవ
వా. అనారంభే [illegible] ఫలం న [illegible] వృత్తే [illegible].

బృహన్నారదీయే — "అమంత్రకో హావిర్హుత్వా హూయ
తే [illegible] తద్భోగసాధనం

సంబధ్ [illegible] తిష్ఠన్ [illegible]
అస్తి [illegible] హోమాదీ

(దానివ్యాఖ్యానము:మను) మంత్రములచే ప్రకాశింపచేయబడి కర్మలాచరింపబడును
ప్పుడే అమంత్రములై యే సంస్కారములేను అనియు చెప్పబడినవి (ఆశ్వలాయనమందును)
ఋగ్యజుస్సామాథర్వవేదములందు చెప్పబడిన మంత్రములచే ఆయా కర్మలందు వినియోగ
ము [illegible] కని చెప్పి అనియు (ఆరణ్యపర్వమందు) శ్రోత్రోపనయనములు
చేలనుగాని ఉపవాసముచే గాని మంత్రములచే గూడిన కర్మలచే గాని కూడియున్నవా
డు నిస్సంశయముగ బ్రాహ్మ [illegible] న దగియున్నాడు అనియు (మరియువచ్చట) గుణా
భావమందు ఫలముతక్కువగ గాని ఫలములేక పోవుటగాని సంభవించును కర్మయే
చేయక పోవుట యందు ఫలము గాని గుణము గాని లేదు అనగానిర్గుణమగు కర్మయొక్క
కృత్యాకృత్యము లు సమానఫలితములగునని యర్థము అనియు బృహన్నారదీయమందు
రోహితాదిస్సుము [illegible] హితముగి స్విహోత్రమందు హోమము చేయబడుచున్నదో అట్లే
అపాత్రమందు దానము చేయబడుచున్నదో అయ్యది పాపభోగముననుభవింపజేయుచున్నది
అశుచియగువానిచే హుతము చేయబడిన ట్టియు దానము చేయబడిన దియు నగు కర్మము తనుక్తి
ఫలదము గ కనీకుభోగ [illegible] ము ను దాతకు అధఃపతనము గలిగింపజేయునవి యై నగుచున్నవి
అని ఒకే ప్రకరణమున చెప్పబడియున్నందున దానినిదె చెప్పబడియున్నదని బోధగానగును;

హుతం హావిరత్ర శుచినా దత్తం యత్ర న్నియత్కృతం తత్సర్వం తవ భాగాహారమధః పాతఫలప్రదం" ఇతి బలిచక్రవర్తినం ప్రతి భగవతా వామనేనోక్తం,

బోధాయనః- గోభిరశ్వైశ్చ యానైశ్చ కృష్యా నాంచోప (రాజో) సేవయా కులాన్యకులతాం యాన్తి యాని హీనాని మన్త్రతః. మన్త్రతస్తు సమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి, కులసంఖ్యాం చ గచ్ఛన్తి కర్షన్తి చ మహద్యశః,"

మనురపి —, కువివాహైః క్రియాలోపైర్వేదానధ్యయనేన చ కులాన్యకులతాం యాన్తి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చ, శిల్పేన వ్యవహారేణ శూద్రాపత్యైశ్చ కేవలైః. గోభిరశ్వైశ్చ యానైశ్చ కృష్యా రాజోపసేవయా అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తిక్యేన చ కర్మణా కులాన్యకులతాం యాన్తి యాని హీనాని మన్త్రతః, మన్త్రతస్తు సమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి కులసంఖ్యాం చ గచ్ఛన్తి కర్షన్తి చ మహద్యశః" ఇతి.

"మంత్రపూతం తు యచ్ఛ్రాద్ధ" మితి సోమోత్పత్తౌ

ముఖాద్యష్టాదశ శరీర సంస్కారేషు సమంత్రకత్వోపదేశః బో[illegible]నాగ్నేః

గోవులచేత నశ్వములచేతను [illegible] సేవించుటచేతను యానములచేతను జీవించుటవలన సత్కులములు నకులములై పోవుచున్నవి ఇట్లే మంత్రరహితములగు కర్మలుగలవారు కులములు నశించిపోవుచున్నవనియు తామల్పధనులైనను మంత్రయుక్తములగు కర్మలుగలిగినప్పటికి మంత్రములచే వృద్ధులగు కులములు [illegible] శస్సును పొందుచున్నవి అనియు (మనువు) కువివాహము చేతను క్రియాలోపము చేతను వేదమునధ్యయనము జేయక పోవుటచేతను బ్రాహ్మణులనతిక్రమించుటచేతను కులములు నశించిపోవుచున్నవి ఇట్లే శిల్పము చేతను వ్యవహారము చేతను శూద్రస్త్రీలయందు పుత్రోత్పాదనము జేయుటచేతను గోవులు అశ్వములు యానములు కృషి రాజసేవ అయాజ్యయాజనము నాస్తిక్య కర్మలు మొదలగు నకృత్యములచే జీవించుటవలన కులములు నశించిపోవుచున్నవి ఇట్లే మంత్రహీనములగు కులములును నశించిపోవుచున్నవి అల్పధనంబులైనను సమంత్రకముగ సంస్కారములజేసికొని కులములు కీర్తిగల మహాయశస్సును పొందుచున్నవి అనియు (సోమోత్పత్తియందు) శ్రద్ధతో ననుమంత్రయుతోపన జేయుబను

కుంఠః   ... మంత్రవత్కృతకర్మణాం వీర్యవత్తరత్వం తద్ధానా
ప్రత్య   ... ప్రతివాదితాః,

అత్రాత్మస్థ ప్రమోదావహ మస్మదీయానాం సుహృద్వరాణాం శ్రీమతాం తర్కతీర్థ వేదాన్తతీర్థాద్యుపాధిభాజాం వేదాన్త జగన్నాథాచార్యాణాం లిఖిత మర్ధం ప్రహిత మిహాన్తేవాసిపేశం సహృ మోదముపదర్శయామః. యథా.

శ్రీమైవనమః. శ్రీమద్వేదాన్త మహాగురుభ్యో నమః. ... హృదయాః. ఓం. ... [illegible] ... అపి ... తేషా మపి। ... [illegible] ... బాధనికః। ... తజ్జ్ఞ ... నాస్య ... వాదః, ... ప్రత్యక్షాణాం ... అతిశయ ... తేషాం ... అత్రైవజాగర్తి ప్రా చుర్య ... సమనియత ... [illegible] ... ప్రశంస ... రవస్తు ... । దర్శిత ... చార్యాచీనాస్తు కతిచన ... స్మృతిమాత్రయ ... కామయస్త వవా ... పాతం ... న్యాభాస ... పరిష్కుర్వ ... ఇతి ... యదస్య ... త్ యత స్తస్యాపిహి ... త త్ప్రచారశ్చానుధావ త్యేతత్ప్రచారం। నవ్యభిచారి ధీస్స్వరూపవిలయప్రసఙ్గాత్ నాపివ్యతిరేకి స్తతః. తత్రైవ ... వస్తుతస్తు సమాసేన వ్యాసః ... ప్రమాణోపయత్ప్రద ... నహ్యవ్యాసో ... త్!

యతః ప్రహృష్యేద్వ్యాసః । నఖలూత్తమర్ణః, నార్యహాలమపిచికీర్షే
యురధమర్ణాః ప్రతివాచం, యదిచేమన్నిగ్రహం విరోధాధికరణసూత్రమాత్రం।
అతఏవహ్యాస్వయూయ్యర్వాచీనైః ప్రాచీనైస్త్రైకేవకరణానాం వాచని
కోఽర్థః, నహిప్రత్యక్షే ప్రభవతి విప్రతిపత్తిః! స్యుర్వానమస్తీజాత్యన్ధాః,
నహికామితార్థసిద్ధిర్గద్గదవాదిసాధ్యారైః, అపిచాత్రత్రయ్యన్తార్థానాముప
సంహారోఽపి, యతిస్తదాత్మతామన్వగ్రహీంచ్ఛాక్తియః పరమే వైష్ణవే, నా
న్తరీయకతాచప్రతీహారః, సన్త్యేవం విధాః కోటిశః, నాత్రైవలిపిః ఫా
లే! నోచేత్స్పృహాపోఽర్థర్మాస్స్యుర్వ్యత్తనివాపాజ్ఞలయః సన్తునామ వ్యాచిఖ్యా
సవోఽనూయాపరాః పశ్యతోహరాః, నఫలేగ్రహీస్తద్వచననిచయః,
నవాకింనశ్ఛిన్నం? నహిలవణవణిక్కర్పూరమూల్యంజానాతీతి శ్రేయః స
ర్వ్బన్ధః, అస్త్యేవ తత్రాపిహీనా హాచర్యంలిఙ్గః. నహివిశేషార్థ వ్యవచ్ఛేద
స్తదన్తరాభవేత్, నిరధారిచతన్త్రిత్రైః నహిప్రదోష స్తత్రాప్యుచ్ఛ్రిత
జలప్రవృత్తేః సోపచతిత్వావబోధైశ్శౌతః, తస్యాఽస్యచైకపద్యామర్థో
ప్రవృత్తిః। కంసైషాపిహాస్తయేత్? నేతిఘుణ్ఠాపథః, సాచైవంప్రత్రీయతీతి
మహాన్ ప్రమోదః—అపిచాత్రభిదామిథస్తత్త్వానాం సాచశ్రౌతీ నమి
థ్యాత్వప్రచారః, తత్త్వైతస్యావ్యతిరిక్తసిద్ధేః. నోచేద్ధానేరద్వైతస్య, యది
స్వరూపంసతః పరప్రవేశః, నైషానిత్యసమా, యతః ప్రామాణికమేవతి
త్, నోచేజ్జితంమాధ్యమికేన, నాపిచావిద్యా సతః, స్వరూపవిలయప్రస
ఙ్గాత్ నిరధిష్ఠానత్వాయోగాత్తస్య । నహిప్రదీపక జలన్యాయః, వైష
మ్యాత్, నివర్త్యనివర్తకభావానుపపత్తేః, బన్ధస్యసార్వదికత్వాపత్తేః ।
నాపిసాగతసేవనం, వైదికత్వాత్ । అపిచాత్రన్యాసద్య వృత్తిచైకంశేష
త్వం సత్యం, యతః కల్పతేవహావిరగ్నిషోమీయాదికంఅస్తిఖలుజాయా
పత్యోర్ల విభాగ ఇతి, అన్యథాస్యాత్తత్త్వాన్వధికముభయోః వైలక్షణ్యం
చావగమయేదేవనయః, అపిచ వైభవముభయోః అస్త్యమృతము
పాసనాదిత్వాదయశ్చైతో హారానిబన్ధాస్తాత్త్వికాః । యాచితమణ్డనప
రాణాంచస్తుమ్బరుజాతీయానాం స్యాస్యథాకథాచవాదః, నైవంప్రసరం
పన్న్యార్యాః! హారావటవికింఘుర్ఘుర యత్యుపేక్షన్తే శ్రీమన్తః । ఉపాదే

యత్రాయామహ్నాయః పరిజ్ఞానమేవేతి న స్యాద్ దధిమధురం వదామః।
ఇతి శమ్. వే. జ. ౧—౯—౨౨."

శ్రీయైనమః. భో మహాశయాః. నమస్క్రియాః. శుభం, త్రిచతు
ర్ష్వప్యేతేషు దినేషు నైమిత్తికాది సమాగమవశాత్ శ్రీమత్క్షీవారా
ణసీజిగమిషావశాచ్చానవకాశస్సమభూదితి అత్రభవాదృశాం సూచి
తాః. నస్యాదశో ఽస్మద్విశ్వాసః కదా వా కలయేచ్ఛ్రీముఖం నయనయో
స్సాఫల్య మితి ముహుర్ముహురనుచిన్తయే, వేదాన్తం జగన్నాథాచార్యః.
౯—౯—౨౧ మోహపత్రుం." ఇతి.

అత్రాఽన్యథాఽపి కే చిద్విశేరతే "సగుణారాధన మవైదిక
మాగమమాత్రారూఢ" మితి. తన్నిరాసార్థ మప్యయం హేతు రుపపాది
తో వేదితవ్యః. "సమన్త్రక సర్వక్రియారూపత్వాది" తి హి హేతుః. సర్వాః
క్రియాస్సూత్రోదితాని కర్మాణి సమన్త్రకా మన్త్రచోదితా ఇత్యర్థః. త
—న్యాశి కర్మాణి వేదచోదితాన్యేవ సంగృహ్యన్తి ఋఖనా ఇత్యనేనోపలభ్య
తే "సగుణదేవతానామ సర్వజ్ఞానాం పరాయా శ్శక్త్యా భావనా, జగ
జ్జన్మస్థితిధ్వంసైక హేతోరస్య దైవస్య భావనాచాత్యల్పసంఖ్యాకాని
మతాని విహాయ సర్వేషు మతేషు జాగర్త్యేవ, ననుతావదుపాసనాహీ
నే సర్వం బ్రహ్మైవేత్యద్వైతినః, భగవాన్ శరీరాత్మాహం సర్వేషామితి విశిష్టా
ద్వైతినశ్చ వదన్తి కిం తత్ర హి యతే జీవతానాం మహాత్మనామృ
షీణాం సిద్ధానాంచ ప్రతికృతౌ పరబ్రహ్మభావకల్పనే? ప్రాగ్దం దైవం చ
నానాసర్వోపినాఽరికా విగ్రహారాధన మనుమన్యన్తే తేఽపి విగ్రహారాధ
కా ఇవ భగవద్బింబానారాధయన్త్యేవ స్వయమేవ ప్రతిష్ఠాప్యానితి విదితమే
వ. తేషామపి ప్రతీకాలంబనం ఆరాధనోచితం మందిరం వధబంధ చిహ్నం
చాపేక్షితం క్రైస్తవానాం, సోఽపి ప్రార్థనామందిరస్థః ప్రార్థనాకుశేనేము

దీక్షితాకారం, కేషాంచిత్ తదీయానాం మందిరేషు బహూనాంసిద్ధానాం ప్రతిమాతనాః ప్రతిష్ఠా[illegible] మహాత్ముదీయా అపి ప్రార్థనా మందిరస్థ స్యానస్థానమ [illegible] ప్రతిష్ఠాప్యతే, యన్నోక్తం కేన చిన్మతప్రవర్తకే న "యదాత్వాభి [illegible] త్యా [illegible] యో [illegible] త్యాహాన్వర [illegible] భిముఖంతిష్ఠ సీతిబానిహ, సత్యాసకేషు తే య[illegible] [illegible] భూతింశీష్యత్వా[illegible] భూ [illegible] మతేచ గ్రహారాధ[illegible], తేషా [illegible] టికాచవిశ్వతేనాపేక్షకాయాం తదీయాద [illegible] నేతముపరి విక్షి [illegible] దేవమాతానాం [illegible] ధ్యేమనఘనా భగవాన్ భగవతన్ [illegible] పూజాయ ఇతి తే మన్యన్తే. [illegible] మతిమనుకన్యానా [illegible] సంస్కారాణాతురాః కేచిదాధుః [illegible] హారాధనం [illegible] చోద్యతే [illegible] గ్రహేష్వనియామే తద్వసౌ ప్రణవేచ[illegible] కేచిత్?

కథమపి భారతమత[illegible] భూతో పరశ్రాన్త మకామేనాప్యభ్యుపగన్తవ్యం [illegible] సంసాక్ష్య పురుషో ఽమృతత్వమశ్నుతే ఇతి సిద్ధాన్తః [illegible] హి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతి "ప్ర వః పాన్తమన్ధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చత" "అరా యు [illegible] గిరిం గచ్ఛ" [illegible] స్మృతిర్వో పసంగృహ్య సూత్రే [illegible] భగవదారాధనం విహితం వేది తవ్యం. యథాహ భగవాన్ మరీచిర్విమానార్చనకల్పసంహితాయాం ప్రథమే పటలే: "మరీచిం మహాముని [illegible] కుశాసనే సమాసీనం [illegible] లోకవాసినో ధర్మసంసక్తా ఋషయః [illegible] కేన మార్గేణ [illegible] కం దేవమ[illegible] [illegible] త్యూచుః, మరీచిరువాచ "సుప్రసన్న[illegible] యణం ధ్యాత్వాఽభివన్ద్య శ్రుత్యనుకూలమార్గేణ [illegible] ద్భవే

ర్మంత్రైస్తదర్చయన్నస్తుభిరభిహితం శాశ్వతమతీన్ద్రియం పరాత్ప
రం దేవైరనభిలక్ష్యం తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతి"త్యాది. పున
శ్చాత్రైవ—"తస్మాదగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా—గృ
హే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయే"దితి "ఋ
షిణా శ్రీవిఖనసా సూత్రే సమాసేనోక్త"మిత్యారభ్య "తస్యార్చనే శ్రు
తిః. ప్రవః పాన్థమన్ధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చ
త"స్తృణో ధర్వ్యపుంశ్చః పరమీశితారం నారాయణం పూజయతి స్మ భ
క్త్యా అర్ఘ్యాదిభిః పౌరుషసూక్తమన్త్రైః స్వప్రాప్నుయాద్విష్ణుపదం
మహాత్మేత్యాదీ"త్యన్తం.

ఆహ చ భగవాన్ భృగుః పురాతన్త్రే సప్తచత్వారింశేఽధ్యాయే-
"శ్రుణ్వన్తు మునయస్సర్వే సూత్రమాహాత్మ్యముత్తమ" మిత్యారభ్య
"వేదానాం వ్యసనాత్ప్రాక్ ప్రాగ్రూపమఖిలం తు యత్, తాం తు
వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదుః, తాం తు వైఖానసీం శాఖా
మాదావధ్యాపయన్ద్విజాన్...... తచ్ఛిష్యాస్తు మహాత్మానో మునయ
స్తత్త్వదర్శినః, వేదానుగాని శాస్త్రాణి చక్రుర్లోకహితైషిణః, కేచి
త్సూత్రాణి వై చక్రుర్గృహ్యశ్రౌతాత్మకాని తు ధర్మశాస్త్రాణి కేచి
త్తు పురాణాని చ కేచన. ఇతిహాసాం స్తథా కల్పాన్ ప్రోచురన్యే మ
హర్షయః, తాం తు వైఖానసీం శాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవా
న్పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనక్రియాం. తాం తు వైఖానసీం
శాఖాం వ్యాసస్తు భగవానృషిః చక్రే ఋగాదిభేదైస్తు వ్యసితాస్తు
పృథక్ పృథక్ జగ్రాహ సామభిర్వ్యాసే బ్రాహ్మణైరథర్వణైస్సః, సూ
త్రమృగ్భిర్యజుర్మన్త్రైరాధర్వ్యైవ మకల్పయత్. అథాన్యాస్య విధ
బ్రాహ్మణైః పంచకాండాత్మకా తు సా, సా తు వైఖానసీ శాఖా తైత్తి
రీయా ప్రకీర్తితా, ఆదికాలే తు భగవాన్ బ్రహ్మా తు విఖనా ము..;
యజుశ్శాఖానుసారేణ చక్రే సూత్రం మహత్తరం. వర్ణాశ్రమాచార
యుతం శ్రౌతస్మార్తసమన్వితం యస్మిన్నేవ తు సంప్రోక్తః సూత్రే వి
ఖనసా పురా, వనస్థానాం తు సర్వేషాం విధిశ్శ్రామణకాభిధః వానప్ర

ప్రాప్తాస్సర్వే ప్రజాశ్చాఽన్యేఽన్యసూత్రిణః. తస్మాత్రివిధ్యనుష్ఠానా
త్సంస్కృతా వైఖానసాస్తు యే, యత్సూత్రాద్యన్తమధ్యేషు భగవాన్ విష్ణు
రవ్యయః, యష్టవ్యో గీయతే యస్మాత్సర్వ సూత్రోత్తమం తు తత్, వే
దే వైఖానసే సూత్రే యో ధర్మః పరికీర్తితః, సర్వైస్సద్విజోత్తమైస్సే
వ్యో నాఽత్ర కార్యా విచారణా, స్వసూత్రస్య పరిత్యాగాత్ పరసూత్ర
సమాశ్రయాత్, సద్యః పతతి వై విప్రో న వేదస్య సమాశ్రయే, వై
వైఖానసం సూత్రం సర్వవేదార్థసంగ్రహం, వైష్ణవం సర్వవిప్రాణాం
సామాన్యమభినన్దితే, వైఖానసస్య సూత్రస్యాగ్నేస్త్రామణకస్య చ,
నారాయణస్య దేవస్య మహాత్మ్యం నావబుధ్యతే, యథా సర్వేషు వే
దేషు సామవేదః ప్రశస్యతే. తథా సర్వేషు సూత్రేషు సూత్రమేతత్ప్ర
శస్యతే, అస్మిన్వైఖానసం సూత్రం విష్ణోర్వాదాశ్చ శాశ్వతాః. గాయత్రీ
వైష్ణవా నిత్యాస్సర్వ్తేఽపి పవిత్రకాః, అన్యేషు చ వేదేషు సాంగే
షు లభతే ఫలం, తత్ఫలం లభతే సద్యస్సూత్రమేతత్పఠన్ [illegible]...
శారీరాణ్యపి సూత్రాణి తథా స్వర్గఫలాని చ, వైష్ణవం సూత్రమేత
ద్ధి సర్వసిద్ధిప్రదం పరం. అన్యత్ర్యాన్యసూత్రాణాం వైష్ణత్వాచ్చ తత్తు వై,
మయానువర్తితం తస్మాత్, [illegible] పాఽత్రిసుకీర్తిభిః, గృహే పురుషపూజా
యా విధానమృషిసత్తమాః, ఉక్తం స శ్రేయసః పూర్వం సోక్తమాల
యపూజనం, ప్రోక్తం విఖనసా సూత్రే ఋషిణా బ్రహ్మవాదినా, తేషాం
తు హవిరాదత్తే విష్ణుకేవ సనాతనః. నిత్యతూర్యాణాం యత్పుణ్యం యత్ఫలం
పరికీర్తితం, ఆలయే [illegible] గాత్రినామ్ [illegible] భవేత్, ఆలయా
ర్చా గృహార్చా చ ఉభయం శ్రుతిచోదితం ....విష్ణుం పురుషం సత్య
మచ్యుతం చానిరుద్ధకం ఏవం సూత్రే మునిః ప్రాహ పంచమూర్తివిధిం
పరం, ఏవం పురుషః పంచధా పంచాత్మేత్యాహ [illegible] . ఆలయా
ర్చావిధిస్సోఽయం వైదికస్సర్వసిద్ధికః, సర్వేషాం [illegible] మనోఽ
స్మాభిరశేషతః, ఆలయార్చనకస్యైవం వైష్ణవం భగవత్ప్రియ అయు
షియా ద్విజశ్రేష్ఠాస్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యే వైఖానస సూత్రేణ

a State to act as his agent or may appoint his Special Adviser in the State.

(iii) **Financial Emergency.** If the President is satisfied that there is a danger to financial stability and credit of India or any part of it, he can issue a Proclamation of financial emergency. Such a Proclamation will destroy the financial independence of the State Governments. He can order the reduction of salaries of all Government servants including the judges of the Supreme Court and High Courts He may take any other measure for restoring financial stability He may also require that Money Bills shall be presented to him for his assent.

A description of the President's powers makes one think that he is like a dictator. But it is not so. He is only a Constitutional Head of the Government. All these powers are exercised only in his name by the Union Cabinet, consisting of Ministers responsible to the House of the People. Of course, the Constitution does not make it compulsory for him to act according to the advice of his Ministers. But he cannot do otherwise. That will result in a constitutional breakdown. The Parliament may then impeach him and remove him from office.

But it does not mean that he is useless. He may have no real authority but his office carries great respect and prestige He can have a lot of influence. A strong man with experience, ability and wisdom will influence the policies of the Ministers by the force of his character. Like the King or Queen of England he has the right to advise, encourage and warn his Ministers If there is no party in the House of People with a clear majority, the President will have a good deal of freedom in the appointment of the Prime Minister and in ministry-making.

Election of President.

Under the Constitution the President is elected by the members of an electoral college consisting of—

(a) the elected members of both Houses of Parliament,

(b) the elected members of both Legislative Assemblies of the States.

As far as practicable, there has to be uniformity in the scale of representation of the different States at the election of the President.

The election of the President has to be held in accordance with the system of proportional representation by means of the single transferable vote and the voting at such election must be by secret ballot.

కిఙల శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

చిత్ర్వగ్రహారాఖ్యం శిశుశిక్షణసదృశం పరమార్థపరిహాస్యం వ్యావహారికమునంహారం స్వల్పబుద్ధిప్రయోజనం మన్యన్తే తేషాం సాహసం విమర్శయితుం నాయమవసర ఇత్యేతావతా విరమ్యతే.

ఇతి నిరూపితశ్చతుర్థో హేతుః.

శ్రీశ్రీనివాసమఖి వేదాన్తగురవే నమః.

జయత్యాత్మ శ్వాసోన్నిగమ ధ్యాన సౌధప్రియూతిథిః
శ్రీమత్ప్రత్తపురీవాస శ్రీరామస్సీతయా గృహీ.

సూత్రమునకు పరిపూర్ణత్వమును అందుచే సర్వసూత్రోత్తమత్వమును అందుచే ఆసూత్రాధ్యాతలకు సర్వోత్కృష్టత్వంబును చెప్పబడినట్లగుచున్నది ఇందుకరప్రక్షాళన బ్రహ్మయజ్ఞ పుణ్యాహ ఆఘారాన్తహోమ నాందీముఖాద్యష్టావింశ సంస్కార కర్మలను మంత్రికత్వోపదేశ ప్రకారంబును ఔపాసనాగ్నికుండమునకు విధానంబును మంత్రపూర్వకముగ కర్మలు చేయుటయందభ్యుదయమును అమంత్రకముగ చేయుటవలని ప్రత్యవాయంబును ననుసంశయములు చెప్పబడినవి.

ఇది శ్రీవైఖానస సూత్రతాత్పర్యచింతామణియందు దశవిధహేతు నిరూపణమున వైఖానస సూత్రము సమంత్రకములగనే సర్వక్రియల నుపదేశించుటవలన పరిపూర్ణంబుగ దానంజేసి సర్వోత్తమంబునని నిరూపించెడి నాల్గవ హేతువు.

నాల్గవ హేతు నిరూపణము సమాప్తము.
శ్రీకోదండరామ పాకయాజిగురవే నమః.

పంచమ హేతుః.

అథాఽస్య శ్రీవైఖానససూత్రస్య సర్వసూత్రోత్తమత్వే తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతౄణామపి సర్వోత్కృష్టత్వే చ ఇతర సూత్రిణాం ముఖ్యత్వేనాఽనుపపన్నం నిషేకసంస్కారాదిమత్త్వమస్య సూత్రస్య ముఖ్యత్వే ఏవోపపద్యత ఇతి జ్ఞాపయితుం "నిషేకసంస్కారాదిమత్త్వా"దితి హేతు ర్నిరూప్యతే.

"సమంత్రకసర్వక్రియావత్త్వా"దితి చతుర్థహేతు ర్నిరూపితః. శ్రుతివిహితాగ్న్యనుసారి సర్వక్రియత్వం చ పూర్వమేవ నిరూపితం ఇత్థంచ విహితేష్వపి సంస్కారేషు ధర్మశాస్త్రసంగృహీతః క్రమోఽప్యత్ర విశేషతోఽపన్న ఇతి బోధయితుం నిషేకసంస్కారాదిమత్త్వాదితి పంచమహేతు మవతారయతి (అథాస్యేత్యాదినా):—(ముఖ్యత్వ ఏవేతి) నిషేకశబ్దార్థం విస్మృత్యాన్యేఽపి గర్భాధానాదిశబ్దాంస్తదర్థకా న్వ్యాఖ్యాన్తీతి హేతో స్తేషాం నిషేకసంస్కారస్య శబ్దత ఉపపాదనాభావోఽనేన జ్ఞాయతే. (అథ నిషేకాదిసంస్కారానితి) ఇదం శ్రీసూత్రస్య సర్వాదిమం వాక్యం అయమర్థః. సంస్కారాన్ కర్మాణి, నిషేకాది నిషేకసంస్కారాదిత్వేన వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి. తథా చ నాందీముఖపూ

(ఐదవ హేతువు) శ్రీవైఖానససూత్రము సర్వసూత్రములందు ఉత్తమమైనదనుటలోను ఆసూత్రమునందు చెప్పబడిన ధర్మములననుష్ఠించెడి వారలు అందరుజనులలో ఉత్తములనుటలోను మరియొక హేతువుండియున్నది. ఇతర సూత్రములవారికి ముఖ్యముగ సంభవించని నిషేకసంస్కారాదిమత్త్వము ఈసూత్రమునకును సూత్రజ్ఞులకును ముఖ్యవృత్తిగ నొప్పియున్నదనుటను తెలియజేయుటకై నిషేక సంస్కారాదిమత్త్వముచలన నిర్వ్యాజశ్రేష్ఠము అను ఐదవహేతువు నిరూపింపబడుచున్నది. మొదలిన (నిషేకాది సంస్కారాన్) అవల నిషేకాది సంస్కారములను వివరించుచున్నాము ఋతుసంగమనము' అని యారంభించి 'పాణిగ్రహణాంతములు' అను సంఖ్యతో శా

యథా:—"అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః ఋతుసంగమ" నేత్యుపక్రమ్య "పాణిగ్రహణాంతాః" నిత్యంతేన శారీరసంస్కారా నిషేకసంస్కారపూర్వకత్వేన ప్రతిపాదితాః.

నను:—జాతకర్మోపనయన వివాహానన్తరభావినో నిషేకస్య

ర్వ్యక్తత్వేనోపనయన సంస్కారమారభ్య సంస్కారోపదేశేఽపి న ప్రక్రమభంగః. కిం చ "నిషేకాద్యైశ్మశానాన్తైః" రిత్యాది ధర్మశాస్త్రవచననిచయ స్యాప్యైకకంఠ్యం సంభవతి. (నిషేకస్య కథమాదిత్వమితి) అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ "ఋతుసంగమనే"త్యాది సంస్కారఖండికే నిషేకశబ్దాఽనివేశాత్ నిషేకగర్భాధానయోరైకార్థ్యస్య సూత్రాంతర సమ్మతత్వాత్ పాణిగ్రహణచతుర్థీవాస వ్రత విసర్జనాన్తే నిషేకశబ్దనివేశముక్త్వా తత్క్రియోపదేశాచ్చ నిషేకశబ్దార్థ్యముద్దిష్టం కర్మ చ నిర్ణీతత్వే నైతత్ నిషేకస్య సంస్కారత్వేఽప్యాదిత్వం తస్య న సంభవతీతి ప్రశ్నః. అథానిషేకకర్మణోఽవశ్యంభావమప్యాక్షిపతి (బ్రాహ్మణోస్యేత్యాదినా) నిషే

నిషేకసంస్కారవిచారము

శరీరసంస్కారములు నిషేకసంస్కారము నాదిగలవానినిగా శ్రీసూత్రమందు చెప్పబడియున్నది. (నను) జాతకము, ఉపనయనము, వివాహము, వీటికంటె పైగా చెప్పబడినటువంటిన్ని వీటితరువాత ఆచరణమునకు విహితమైన్ని నిషేక సంస్కారము యెట్లు సంస్కారములలో మొదటిదగును. సంస్కారముల యుపదేశక్రమమగుగాని ఆచరణక్రమమందుగాని దీని కాదిత్వము కనబడలేదు. ఇట్టి సంస్కారమునకాదిత్వ మెట్లుచెప్పదగునని యాక్షేపము చేయబడుచున్నది. నిషేకమనుసంస్కారమే సూత్రమందు స్వశబ్దోపాదానముచే చెప్పబడలేదు గావున శ్రీసూత్రమందు నిషేకసంస్కారస్థానముగూడ యీవ్యాఖ్యానముచే నిర్ణయము చేయబడుచున్నదని తెలియదగును. మరియు నిషేకమనగా పురుషుడు రేతస్సుచె స్త్రీయొక్క యోనిని గర్భధారణోద్దేశముగ సేచనము సేయుట అని యర్థము గనుక నట్టి సేచనము ప్రజోత్పత్తియగు సర్వప్రదేశములందును అవ్యభిచరితముగ నగుపడలేదనియు అట్టి యవ్యభిచరితక్రియా కార్యమునకు కారణము కావలెననియు రెండవయాక్షేపము (బ్రాహ్మణోఽస్య

కథమాదిత్వం ప్రతిపాద్యతే? (తథా) "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీత్" "మనసా త్వేవ భూతాని పూర్వం దక్షోఽసృజత్తదా" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిషు నిషేకం వినోత్పత్తి దర్శనాచ్చ నిషేకస్య కిమర్థమాదిత్వం ప్రతిపాద్యతే?

కశబ్దేన రేతసా యోన్యాం గర్భధారణార్థం సేచనముచ్యతే. అత్ర వాజపేయాయాం భాష్యం "రేతసా భార్యాయా యోనిర్నిషిచ్యతే. సంసిచ్యతేఽస్మిన్నితి నిషేకః" ఇతి ప్రజాప్రజననార్థం యోన్యాం రేతస్సేకస్య నాస్తి యుక్తతా సూత్రకారైరుచ్యతే. ముఖాద్బ్రాహ్మణస్యోత్పత్త్యైవ మైథునవ్యాపారో నిష్ప్రయోజనత్వాక్షేపః "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ" దిత్యస్య విరాట్పురుషస్య ముఖాద్బ్రాహ్మజాతి రుత్పన్నే త్యర్థః. ఇయం శ్రుతిః. (కిమర్థమాదిత్వమిత్యాది) ఏక కారణత్వ మిత్యర్థః. ప్రసంగాత్ప్రసంగతి ప్రౌఢిశ్యంజరా గ్రంథశేష ముపన్యస్య సమాన్త రకరణీయాయ ప్రయతా మహే॥

అథ సప్తమోఽధికారః

ప్రౌఢిః-అథాఽస్య శాస్త్రస్య వైదికపక్ష ప్రతిక్షేపార్థం ప్రవృత్త (అ) వేదమూర్తైరాగమాదిభిరపి ప్రతిగ్రహ ప్రకారః ప్రతిపాద్యతే. ప్రథమం

విరాట్పురుషుని ముఖమునుండి బ్రాహ్మణులుత్పత్తి జెందిరి, అని శ్రుతియందు చెప్పబడినది. దక్షుడు పూర్వమందు తనమనస్సుచేతనే చరాచరములనుత్పత్తిజేసెను, అని స్మృతియందును పూర్వోక్తమగు నిషేకము లేకనే ... గలిగియుండగా ఈనిషేకమునకు మాత్రమే కారణత్వమెట్లు చెప్పబడును? ఈయాక్షేపార్థమైయున్నది.

ప్రౌఢః:-పావన్మహాతంత్రే, కారణే. గ్రామవిన్యాసలక్షణక్రియాధ్యాయే: "బ్రహ్మాంశం తు చతుర్భాగం కృత్వా వాయవ్యభాగతః, పంచమూర్తిక్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్య పూజయేత్" ఇతి, సుప్రభేదే:—"సహస్రభూసురాదూర్ధ్వే బ్రహ్మాంశే వాయుగోచరే, పంచమూర్తివిధానేన స్థాపయిత్వా జనార్దనం," పూజయేదితి శేషః.

ప్రౌఢగీతే:—"సహస్రభూసురాదూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంశకేఽపి చ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాద్యైదిసంస్కృతైః, భగవదాదిమహాశాస్త్రతంత్రభేదవిచక్షణైః, అనుద్రుతైర్గ్రాహకైః వేదవేదాంతసంభృతైః, క్రమాధ్యయనసంపన్నైః సాంగోపాంగైశ్చ సంస్కృతైః, పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్యార్చయేద్ధరిం. వైదికం యత్ప్రతిష్ఠాసంతద్రాజరాష్ట్రవర్ధనం" ఇతి. అత్ర "పంచమూర్తిక్రమేణైవ" "పంచమూర్తిప్రకారేణ" ఇత్యేతాభ్యాం వాక్యాభ్యామపి వైఖానసత్వ మార్గమిత్యేవావగతం పంచమూర్తిక్రమస్య వైఖానసత్వం పూర్వమేవ సమర్థితం. వైఖానససూత్రిణాముభయవిధ భగవద్యజనాధికారిణాం క్రమాధ్యయనాధికారమనంగీకుర్వతాం (శివేన) ఐక్యం వా శివద్రోహో వా? విశిష్యతే. తత్కథం వేదమార్గం పరిత్యజ్య తైస్సహ వైఖానసానాం భగవత్సమారాధనాధికారో భగవతా నిర్ణీతేనా పరాకృతః? ఏవం చేదిదమిదానీం తేనా వైఖానసా అననుశ్రుతవేదా భగవద్యజనాసనం స్వసూత్రశాస్త్రేషు వినియుక్తాన్ మంత్రానేవ వినియోగక్రమేణానుకృత్య భగవంతమర్చయంతి కథముపపద్యతే. ఉచ్యతే "బ్రాహ్మణో యజతే, సోమేన యజతే, వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజతి, ఇత్యాదివిధయః. బ్రాహ్మణస్సోమేన యజతి ఇత్యర్థః. ఏవమేవాఽవిశేషేణ సమస్తబ్రాహ్మణానాం యజనమభిహితం. తథాపి కేన? ఏవ యాజకానామిత్యబద్ధం "తస్మాత్స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య" ఇతి స్వాధ్యాయ విధియోగేన వా "ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః. సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షతే "ఇతివత్ (తస్మాత్?) తేన ఆచార్యవిధికర

ప్రాప్తిః:- యోగేనవా త్రైబ్రహ్మచారిణ స్తత్కాలం ద్వ్రతానుష్ఠానం కృత్వా ... కలనాసినో యాజ్ఞా ... ష్ట్రకిరో వేదాంత్తరం గాసగత్వా ... ... పూన మీమాంసాశ్రవణం ష్క్మరా త్రపుకణా దికైనణ ... ... రనుమతిపూ... ... ... హేతు:రి ... ... నిర్వర్త్య సతి కాలదోషాద్గతి హా తేషు ... ... హేతి పశ్చాత్తేషాం గార్హస్థ్య ధర్మేఽస్య కులమనాస్థితేఽపి గృహస్థా ఇతి లోకే వ్యవహ్రియమాణా బ్రహ్మచారిణోఽపి తదవస్థా. ... ... ఇదానీం శాస్త్రే ఏవ దృశ్యతే. గృహస్థేషు కేచన యజమానసేవనపరా యజ్ఞే ... తేషాం ... ... ఏవమేతే ... యోగేన అపి యజ్ఞా భాగ్యం (కృత్వా) జనానుజ్ఞాధికారిణో భగవత్సమర్చయ స్వీక్రియత ఇత్యుపపద్యతే.—కరణత్రయేణాపి భగవచ్ఛరణాబ్జ మజహతాం కిన్నామ మంగళం న సంభావ్యతే కిం. తు సర్వం న భాగ్యం. ఏతల్లోకే శరణజనభూయిష్ఠా యేషాం చరణానాం విద్యతే! తే యుధామాచి న్యస్తే త్రిత నకోఽపి నివారకః స్వభవతి విఖనసమునిత్రిణాం భగవచ్ఛేషాన్తరాం భగవచ్ఛాస్త్రారాధనే తావత్ప్రవర్తమానత్వం స్వాదేశ జనభూయిష్ఠా సంపూర్ణ ఘోరభావాత్ ఏభిఃపూజితాం ధర్మజాతముత్సృజ్య లనుపి కలిమలయుక్తేషు న బహులమన్యస్తే కలికాలే తావద్భగవదేకా న్తినస్సర్వే సర్వాత్మనాం తిరస్కృతా భవన్తి. "న త్స్యశిష్టాః ప్రహీయన్తే శనైః ప్రాప్తే కలౌ ... గే రాజన్యాఽపి తిష్ఠన్తి నరన్తే హ్యపి తామసాః" ఇతి వ్యాసోక్తేః—శ్రీవైఖానసశరణమాశ్రయస్వాభావస్య కో హేతు? కలేః ప్రథమహేతుః శూద్రా శూద్రప్రాయైర్ద్విజన్మైః ప్రబోధితధర్మోపదేశాఽప్రశాన్తా మానసానో చరభగవన్నింద్యాచరన్తర చేతసోఽసమర్థస్య ప్రముఖా రాజానస్స? అలమనేన! శైవాగమాదిష్వప్యేషా మధ్యయనాధికార దర్శనాత్ కోపి పా విప జేతి చత్వారింశత్సంస్కార వతామధ్యయనాధికారస్య విశేషోక్తే. పునరేవ సంహితాయాం సమయభేదోపపాదనావసరే ఏవమభిహితః:—"శైవమేవం సమాఖ్యాతం వైష్ణవం చాథునోచ్యతే వైష్ణవం

ప్రాడిః-చ త్రిధా ప్రోక్తం యథాసముత్సేదవత్ . పంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం పరం శుద్ధం మిశ్రం తథా సౌమ్యం యథావత్సావ్యత్ క్రమేణ తు వైదికాచారబాహ్యం యత్తత్తదామితి కీర్తితం వైదికాచారసంబద్ధం సౌమ్యం శ్రేష్ఠముదాహృతం, గ్రామాదీనాం సమీపే తు మిశ్రోక్తం స్థాపయేద్బుధః అద్రేర్వనాద్యాశ్చ, (అద్రినద్యాది) తీరేషు శుద్ధోక్తం స్థాపయేద్బుధః విప్రావాసేషు సర్వేషు సౌమ్యోక్తం కారయేద్బుధః. కారయేద్భుక్తిదం మిశ్రం శుద్ధం ముక్తిఫలప్రదం సర్వసిద్ధికరం సౌమ్యం భుక్తిముక్తిప్రదాయకం, శుద్ధం మిశ్రేణ యష్టవ్యం మిశ్రం శుద్ధేన వర్జయేత్ ఏవం సంక్షేపతః ప్రోక్తం దశమితం తత్ర తత్ర శ్రూయతే? అన్యత్ర చేత్ప్రదేశేషు ప్రసిద్ధవచనానువాదాః ప్రాబల్యమేహ కురితి న్యాయేన శైవాగమాదిభిరపి పరమవైదికత్వేన పరిగృహీత శ్రీమద్వైఖానస శాస్త్ర (స్య) తచ్ఛాస్త్రోక్తానాం (చ) వైభవవిశేషో యాదృశస్తాదృశైః పరిచ్ఛేత్తుం నాలం.

ఇతి వైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రాతిస్వాంజికాయాం సప్తమోఽధికారః.

అథాష్టమోఽధికారః.

శ్రుత్యవిరుద్ధం జగత్కారణముపాదానాధికరణం బ్రహ్మేత్యుక్తం "లింగభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపి" ఇత్యస్య విషయవాక్యభూతేన నారాయణానువాకేన తద్బ్రహ్మ "నారాయణ" ఇత్యుక్తం ఏవం శ్రుతినిగదిత జగత్కారణభూతస్య నారాయణస్య ప్రీణనాదిత్యర్థః, తదుపాసనపరస్య హి తత్ప్రీణనత్వం నారాయణోపాసకైః పరతత్త్వాదితి? యావత్ కథమస్య శాస్త్రస్య జగత్కారణభూత నారాయణోపాసనైకపరమత్వం?

ప్రౌఢిః - ఉచ్యతే నారాయణస్య హేతుత్వమ్? తావదస్య శాస్త్రస్య మూల
భూతే సూత్రే చతుర్వేద "తపో యోగాద్యపి నారాయణపరాయణో ని
ర్ద్వన్ద్వో నిరీహః" ఇత్యుక్తం. "బ్రహ్మాణం వేదవిత్ నారాయణాదీన్ నమో
న్తేనోపతిష్ఠేత" "అథాఽగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వ
దేవార్చా భవతి" "ప్రాజాపత్యస్నాతో నిత్యకర్మాణి... బ్రహ్మచర్య
శీలో నారాయణపరాయణో వేదవేదాఙ్గార్థాన్ విచార్య తదను దా
రసంగ్రహణం కరోతి" "నారాయణపరాయణస్సంన్యాసం జుహోతి"
"అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణక వైశ్వదేవహోమాన్ నారాయణపరాయణ
స్సమస్తలో భవతి" "శ్రీనివాసప్రదాహారీ చాన్ద్రాయణపరాయణః
పృథివీశాయీ నారాయణం ధ్యాయన్ మోక్షం ప్రార్థయేత్" "తేషా
మయం మార్గః" పింగళాయా నాడ్యా మార్గముక్త్వా అర్చిరాదినా
తత్ప్రభృతి తేరాదసీత ఇతి శారీరకశాస్త్రేణ సర్వాత్మనా సంగతిస్య నామ్య
థోపస్థాపనేఽస్యాస్య కిమపి సూత్రముఖలభామహే "పరమాత్మనే నా
రాయణాయ స్వాహేతి ధ్యానయోగేన పరమాత్మానమీక్షేత అథా
త్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణపరం బ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధా
రయేత్" తదక్షరం పరం బ్రహ్మాఽప్నోతి నారాయణపరం బ్రహ్మ భ
క్త్యా ధ్యాయన్నగ్నిహోత్రమపి కాలం నోత్సృజేత్ నిత్యస్నానవిహీ
నే పూర్వవత్స్నాత్వా జంబకాయ స్వాహేతి నిమజ్య నారాయణం ధ్యా
య"న్నితి. ప్రాయశ్చిత్త ప్రకరణే "ప్రాయశ్చిత్తేఽనుక్తే వైష్ణవం ప్రా
యశ్చిత్త"మితి ఇయం హి వైఖానసానాం సూత్రస్య స్థితిః. ఏతత్సూత్రై
కమూలం శ్రీశాస్త్రము నాకులమూగను మూలచూక జగజ్జన్మస్థితిప్రధ్వం
సనమహానన్యైకహేతుభూత భగవన్నారాయణో పాసనప్రకారోప దేశ
పరం వా న వేత్యేతిచ్ఛాస్త్రి శకీరవర్యాః ... మనుభవన్తః నను
హిరణ్యగర్భస్వయంభు శబ్దవాచ్య బ్రహ్మరుద్రయోః శ్రుతిషు జగత్కా

ప్రో:–రణత్వ బుద్ధి నారాయణ శబ్దాఽభిధేయస్య భగవతఏవ జగత్కా
రణత్వనియమః కస్మాత్స్యాదేతత్? తథా త్వేకర్షానృతా ప్రకా
బహుప్రమాణకైకవాక్యేకత్వం భవతి తథా సమానస్మృహే "ఏకో హ
వై నారాయణ ఆసీత్, న బ్రహ్మా నేశానః, నేమే ద్యావాపృథివీ" ఇతి
మహోపనిషద్వాక్యేన ద్యావాపృథివ్యోస్సహితయో? రివ బ్రహ్మరుద్ర
యోర్నిషేధేయం కారణత్వం నిషిద్ధ్య నారాయణస్యైవ కారణత్వాభిధానా
త్ నారాయణ ఏవ జగత్కారణం, కిం వాక్యత్ "ఏకో హ వై నారా
యణ ఆసీ" దితి ప్రాకృతప్రళయం చం పేలాయామపి నారాయణస్యైవ
విద్యమానత్వశ్రవణాత్ బ్రహ్మరుద్రయోర్నే పేదా. నా స్మృతిః
నాఽపోనాఽగ్నిర్న సోమో న సూర్యో నాగ్నిష్టోమాని నక్షత్రాణి
చ భవి శపేణ ప్రోచ్యమానత్వాత్ తే. అహో నారాయణ ఏవ పతే
స్తత ఏవ హేతో క్షేత్రజ్ఞత్వోపపత్తేశ్చ నారాయణ ఏవ జగత్కార
ణమితి ప్రసిద్ధం నను బ్రహ్మరుద్రయోశ్చ బ్రహ్మవిష్ణ్వాద్యయోః కా
రణత్వపక్షే "యతో వా ఇమాని" త్యాది జగత్కారణత్వాది వాక్యా
ని నిరూప్యేయుః. "యతో వా ఇమాని" త్యాది జగదుపాదాన కారణం
"యేన జాతాని జీవన్తీతి సహకారి కారణం, "యత్ప్రయన్తీ" తి నిమిత్త
కారణం, "అభిసంవిశన్తీ" తి జగత్కారణవస్తునో మోక్షప్రదత్వముక్తం
సత్కార్యవాదిభిః కారణమేవ కార్యమితి నిర్ణీతం తథాహి తత్కారం
డే కార్యమాస్తే? ప్రత్యభిజ్ఞాయ ఉపాదానం చ సత్త్వసత్కా
ర్యమితి మన్యతే "అంగులీయకం భేవ సూత్రాదేవాయతే, యదా తథా
ఉపస్థానరాపత్తౌ న పృథ్వ్యుపలభ్యతే ఇక సేకం మహత్త్వేన తు
కార్యం ప్రతీయతే కారణం నామ న కత్స్యాత్? తేభ్యస్తన్యతే ధ్రు
వం నతావద్ద్రిన్యథేనో య స్తథా విష్ణుః ప్రకాశతే. న చానుమాన
స్య సిద్ధిః ప్రత్యక్షబాధనా, కార్యకారణయోర్భేదాగ్రహాత్ప్రత్య
క్షేణాధిగమ్యతే" ఇత్యాది ఏవం త్వాత్ వ్యాప్యవ్యాపకసంబంధో వక్

ప్రౌఢిః:- కార్యకారణయోస్తస్సాదా కారణత్వాదివాక్యైన కారణత్వేన ప్రతిపాద్యవస్తునో వాచకసమాఖ్యాయా వ్యాప్యవ్యాపక సంబంధబోధకత్వాఽభావేఽపి విరోధఉద్భావితే అత్ర శివశర్మత్వాదిశబ్దానాం శుద్ధిసుఖభేదత్వాదిగుణయోగయుక్తత్వే నాఖండవృత్త్యభావాత్. వ్యాప్యవ్యాపకసంబంధబోధకనిర్వచనధాతుస్థాద్యభావా త్కారణవస్తువాచకత్వం సూచ్యతే. నారాయణాదిసమాఖ్యాత్మకమఖండవృత్తిత్వాది వ్యాప్యవ్యాపక సంబంధబోధక నిర్వచనాయాత్మస్థామ్యవలబ్ధే స్తదభావేఽపి రూపితం తత్ప్రద్ధేశ్చ కారణవస్తువాచకత్వం నారాయణాదిసమాఖ్యానామేవేతి సిద్ధం అతిశృతిగదితజగత్కారణభూతో నారాయణ స్తదుపాసనైకనిష్ఠత్వాత్ ప్రీణనైకపరమిదం శాస్త్రం పరమవైదికత్వేన సర్వోత్తరమితి సిద్ధం. "వేదాన్తవేదిభిర్వైప్రైస్తద్వైఖానససూత్రిభిః యాజయేద్యజ్ఞపురుష"మితి "వేదాంతవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇత్యాదివచనై ర్వేదాన్తసూత్రభాష్యరర్థంగమితమిదం శాస్త్రం నత్వాగమాదివత్ వైదిక కారణం, పరం విరోధోవైదికత్వ పరిసంఖ్యానైః పరికల్పితమితి సర్వం సమ్మతం.

ఇతి శ్రీవైఖానస దాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢివ్యంజికాయాం అష్టమోఽధికారః,

అథ నవమోఽధికారః.

అథేదానీం కేనచిదమీశాస్త్రేణ విరోధో నాస్తీత్యుపపాద్యతే, "యస్మిన్ కస్మింశ్చిదప్య ప్రతిభటశేమనాదుద్ధితే శాస్త్రమార్గే" ఇతి

ప్రౌఢిః-భగవచ్ఛాస్త్రేష్వస్య శాస్త్రస్య స్వస్మాన్నికృష్టాపాదకానివచ
నానిసన్తి. భగవద్భిస్తత్పరిహారః కథం. క్రియతఇతిఅస్మిన్ శాస్త్రే తచ్ఛా
స్త్రవిరోధాపాదకాని వచనాని సన్తి భగవద్భిస్తత్పరిహారః కథం
వా క్రియత ఇతి, అస్య భగవచ్ఛాస్త్రస్య నిర్దోషజ్ఞానకేన సర్వజ్ఞేన.
భగవతా జగద్రక్షణార్థం స్వసమారాధనార్థం ప్రణీతత్వాద్విరోధః ప
రిహృతః, ఇతి అస్య శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యాఽపి వేదైకమూలసూత్రసి
ద్ధేన ప్రకారేణ విఖనసా పరనామ్నా నారాయణేన ప్రణీతత్వాత్ వై
దికైర్మన్త్రైర్భగవత్సమారాధనార్థం ప్రవృత్తత్వాదితి పరిహారః స
మారాధనస్యపరోక్తేస్స్వోక్తిర్బలీయసీతి చేత్ "పరం బ్రహ్మ పరం
ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్, పురుషం శాశ్వతం విష్ణుమాదిదేవమ
జం ప్రభుం ఆహుస్త్వామృషయస్సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా, అసి
తో దేవలో వ్యాసస్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే ఇత్యర్జునాదిభిర్వా
క్యైః భగవదేకాన్తినామభియుక్తానాం ముక్తేరాత్మత్వం కథం తస్మా
ద్భృగ్వాదిప్రణీతస్య సూత్రైకమూలస్య శాస్త్రార్థస్య బలీయస్త్వం దురు
పపాదం? ఏకం వేదం ప్రధానమస్య ముఖ్యప్రధానం. ఉభయథా ప్యు
భయస్యాపి న దోషః. దోషే స్వకృతే ధర్మేణ? విరోధః అత్రోపాస
కే అన్యత్రోపాస్యే, అతో హేతోరుభయమపి నిర్దోషత్వేన యోజనీ
యం. తత్కథముపపద్యతే? స్వేనైవోక్తం విష్ణుధర్మే:— పంచమూర్తి
నవమూర్తివిభాగప్రకరణే, భాగవతే చ:— "ఏతాశ్చాఽన్యాశ్చ రాజే
న్ద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః నైవ భేదం విజానన్తి మునయస్తత్త్వదర్శి
నః" ఇత్యభేదేనోక్తం, ఉదితహోమనిందానుదితహోమప్రశంసా
మేవ కురుతే. అనుదితహోమనిందా చోదితహోమప్రశంసామితి
యాజ్ఞికా మీమాంసామాంసళథియః, తస్య హేతురుభయస్యాపి విహి
తత్వాదేకవిషయత్వాచ్చేత్యేవమత్రాఽపి విజానద్భిస్స్వీకర్తవ్యం?

ఇతి శ్రీవైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ

ప్రౌఢివ్యంజికాయాం నవమోఽధికారః.

అథ దశమోఽధికారః.

ప్రౌఢిః:- ఏవం శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య శాస్త్రాన్తరవిరోధః పరిహృతః ఇదా
నీమస్య శాస్త్రస్యాఽధికారివైలక్షణ్యేన వైలక్షణ్యం ప్రతిపాద్యతే. స
ద్వృత్తైర్యోనిగోత్రక్రమమలరహితైర్భూసురాగ్రేసరద్భిర్విప్రైర్వై
ఖానసాఖ్యైర్నియమితకరణైర్నిత్యమన్వేషితత్వా" దితి. సద్వృత్తైస్సదా
చారపరైః ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత ఇత్యుక్తత్వా
ద్భగవదేకపరైరనుష్ఠితస్యైవ ధర్మస్య పర్యాయత్వం భగవద్వ్యాసస
మ్మతం తథా హి:—"వేదోక్తం యాగహోమాదిః కేశవోద్దేశతః
కృతః ధర్మమాహురధర్మన్తు వాహురవిప్రియ"మితి పాద్మే పశుపతిర
ప్యవాదీత్ స్మర్తవ్యస్సతతం విష్ణుర్విస్మర్తవ్యో న జాతు చిత్. సర్వే
విధినిషేధాస్స్యురేకయోరివకింకరా? ఇతి భగవదేకపరా ద్వివిధా ఇతి.
మార్కండేయసంహితాయాముక్తం "వైఖానసాః కైరకాన్తా ఆప్తాద్యా
శ్చ తథైవ చ తైస్తైరనుష్ఠితం సర్వం ధర్మ ఇత్యేవనిశ్చితః" ఇతి ఏవం
సాక్షాద్వేదసదృశత్వం వైఖానసానామిత్యర్థః. యోనిగోత్రక్రమమల
రహితైః, యోనిమలమన్యాతు తమనాదిజాతినిర్ణయేషు నిర్ణీతజాతివిప
ర్యాసేన ష్ఠాతదృశమలరహితైరేవ భగవానారాధ్యః. శాస్త్రత
ఏవ భగవత్సమారాధనకాలే సూతకాది ప్రతిలోమాదినిరీక్షణస్యాపి ని
షేధాత్ ఏతదుపరిష్టాద్వక్ష్యతే. గోత్రక్రమరహితైః ప్రవరనిర్ణయరూ
పేణనోద్వాహాః నాజ్యాదికరణం తదత్ర స్వప్నేఽపికలయామహే? భూ
సురాగ్రేసరద్భిరేతద్భూసురాగ్రేసరణం కర్మశ్రైష్ఠ్యాదేవ యాజకా
నాం సమానానాముత్తమశ్లోకత్వశ్రవణాత్ విప్రైర్జన్మతోఽపి బ్ర
హ్మజన్మభిః మేధావిభిరితి. వైఖానసాఖ్యైర్విఖనససూత్రేణనిషేకాది
సంస్కారయుక్తైరిత్యర్థః. అన్యసూత్రిణా మాలయార్చాదేరవిహిత

ప్రౌఢిః-త్వాత్ "వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైస్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషంవిష్ణు"మితి వృద్ధమనువచనేన విశిష్యోక్తేశ్చ నియమితకరణై ర్జితేంద్రియైస్స్వదారస్వద్రవ్య నిరతైరితియావత్. ఏవమిదం శాస్త్రం శిష్టానామాదిశిష్టైరాదివైఖానసైర్భృగ్వాదిభిః ప్రణీతత్వాత్, తద్వం శీయై స్తథాపివిశిష్టైః పరిగృహీతత్వాద్విశిష్టపరిగ్రహావిరోధః ప్ర

ఇతి శ్రీవైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢివ్యంజికాయాం దశమోఽధికారః.

అథైకాదశోఽధికారః.

ఇదానీమస్య శాస్త్రస్య సూతాది ప్రతిలోమపరిగ్రహదురిత దూరత్వముపపాద్యతే. "సూతాద్యైః (ప్రాతిలోమ్యైర్దర్శనవిధావత్ర సన్నిందితత్వా) ద్దర్శనాదావపచితిసమయేనిందితత్వాన్మురారే"రితి:- ఏవం సూచ్యతే హి "సూతాద్యాః ప్రతిలోమాశ్చ పాషండాః పతితా స్సమాః, నాస్తికా హీనమర్యాదాస్తథా వై వేదదూషకాః. పాపరో గపరిభ్రష్టాస్తథైవ గురునిందకాః, అర్చనం దేవదేవస్య హవిర్దానం చ వీక్షితుం నార్హన్తి తస్మాత్కుర్వీత ద్వారం యవనికావృత" మితి "ప్రతిలోమాదిజాతీంశ్చ పాషండాన్ పతితాంస్తథా దీక్షితం చ దురా చారం చండాలం గురునిందకం, అంగహీనాధికాంగాంశ్చ కేశహీనాం స్తథైవ చ అర్చనాదిక్రియా[illegible] నిరీక్షేత దేశికః, తస్మాద్యవనికా మగ్రే విన్యసేన్మన్త్రవిత్తమః, ప్రమాణార్దర్శనే చైవ తతూర్జా నిష్ఫ

ప్రాప్తిః- లా భవేత్. ఇత్యాదివచనైః పతితో మాభవపాషండాదీనాం భగవత్సమారాధనకాలే [illegible] నిషేధాత్ [illegible] సంభవే [illegible] ధానాచ్చ అస్య శాస్త్రస్య [illegible] మన్త్ర [illegible] విధవిశిష్టాః కింవిశిష్టా ఉచ్యన్తే, "వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితాః విప్రాః వేదవిదశ్శిష్టాః మంత్రకల్పవిచక్షణాః, సుమనసః సుపూర్ణాంగాః దయాద్యాత్మగుణైర్యుతాః తేన సూత్రవిధానేన నిత్యహోమసమన్వితాః సత్యాద్యభిరతానాంతు సాంగాశిరసుచేతనాః, ఇతి విఖనససూత్రిణాం బ్రాహ్మణానామేవ భగవత్సమారాధనాద్యధికారదర్శనాత్. ఏతచ్ఛాస్త్రాధికారిణశ్శిష్టా ఏవ [illegible] ష్టా ఇతి స్వీకారః కార్యః భగవచ్ఛాస్త్రేణాఽప్యదర్శి. "విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తాస్త్వముచ్యతే ఏకాన్తినస్సత్త్వస్థా దేహాన్తానాత్యయాజినః కర్తవ్యమితి దేవేశం సంయజన్తే ఫలం వినా ప్రాప్నువన్తి చి దేహాన్తే వాసుదేవత్వమబ్జజ" ఇతి, మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మయి సంగతమానసాః, అవన్యశరణారాజంస్తస్మాద్వైఖానసావరా" ఇతి. కార్ష్ణే చ ఏవమీదృశశిష్ట జనపరిగ్రహవిశేషో న కస్యచిదపి శాస్త్రస్య సంభవతి. అతస్సూతాదీనాం భగవత్సమారాధనాధికారం వదతాం విచారణీయే కథకానాం మాఖ్యమే [illegible] కరణం.—

ఇతి వైఖానస దాసస్య [illegible] కృతౌ
ప్రాప్తివ్యంజికాయా మేకాదశోఽధికారః.

అథ ద్వాదశోఽధికారః.

అథేతరేషాం సూత్రిణాం తత్సూత్రసముదితాఽగ్నిహోత్రహోమాదిన్యూనాతిరేకప్రాయశ్చిత్తార్థం ఏతద్విఖనససూత్రము [illegible]

ప్రౌఢిః- శాస్త్రతానిగమితభగవదాలయసమారాధనప్రవృత్తిరితిప్రతిపా
ద్యతే తత్తద్గ్రామాఽగ్రహారప్రభృతివసతి మధ్యాసురాద్యగ్నిహోత్ర
న్యానాధికాద్యధిపూర్తే"రితి అత్రాదిశబ్దేన క్షత్రియవైశ్యయోరపి విద్యాధి
కారధర్మనాత్త్వావపి గృహ్యేతే. "ఏతచ్ఛాస్త్రోక్తభగవదాలయ సమారా
ధనస్యేతి శేషః "అహుతహుతభుజామగ్నిహోత్రప్రసిద్ధేః. ఏతచ్ఛా
స్త్రోక్తభగవదాలయసమారాధనస్యాఽగ్నిహోత్రత్వేన శాస్త్రప్రసి
ద్ధేః. ఇత్యర్థః. తత్రైవ శ్రూయతే:—"కాశ్యపమాశ్రమే సమాసీనం స
ర్వవేదవేత్తారం సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞమృషింసుప్రసన్నమభిగమ్యాఽర
మ్య భగవచ్ఛాస్త్రోక్తేన విధానేన కైర్మంత్రైః కం దేవమర్చయన్తః పరమం
పదం గచ్ఛేయురితి సర్వభూతహితేరతా మునయోఽపృచ్ఛన్త, శ్రుత్యా
నుకూలవిధినా వైదికైర్మంత్రైర్దేవేశం విష్ణుమర్చయన్తస్తద్విష్ణోః పర
మం పదం గచ్ఛేయుః పద్మకోశప్రతీకాశే మహతి విశ్వస్యాయతనే
హృదయే విజ్వలద్వైశ్వానరశిఖామధ్యే స్థితం పరమాత్మానం నారా
యణం తమేవ పరం జ్యోతిరక్షరం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మవిదో విదుః, సోఽ
యం ప్రకృతిస్థస్సన్ స్వప్నధియశ్చ? గోచరోఽపి భూతం భవిష్యచ్చే
దం భవతి పురుష ఏవేదగ్ం సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్య"మితి
శ్రుతిః త్రయీమయోఽయం స్వాధ్యాయైః శ్రౌతైః కర్మభిస్స్మార్తైస్స
యజ్ఞైర్యో విశ్వయజ్ఞైశ్చేజ్యతే తస్మాదాలయవిధినా విష్ణోరర్చన మనా
హితాగ్నీనామగ్నిహోత్రం తస్మాదేతచ్చాఽగ్నిహోత్రఫలం దదా
తి. ఆహితాగ్నీనామప్యేతత్సర్వం ప్రాయశ్చిత్తహేతుకం సర్వకామఫ
లార్థం చ ద్వితీయం భవతి. అతో యజమానమరణేప్యాలయార్చనం
భూభుజామప్యవిచ్ఛిన్నం ప్రవర్తతే. తతశ్శాశ్వతం తిష్ఠేత్ ఏతత్ప
రం నిత్యం పుణ్యం భక్త్యా యత్నతః కుర్యాద్గ్రామాదిషు తద్వాస్తు ని
వాసినాం సర్వేషాం సామాన్యమగ్నిహోత్రం సర్వసంతర్పకమితి
బ్రహ్మాఽఽచారోఽశంసత్, ఇతి (కాశ్యపీయే) శ్రీశాస్త్రే:—"గ్రామే తు
వాసినాం సర్వసామాన్యం చాఽగ్నిహోత్రకం, అనాహితాగ్నివిప్రా

ప్రాప్తిః—నా ఋగ్వే[illegible]ప్రదం, సర్వేషామాహితాగ్నీనాం న్యా
నాధిక్యాదిపూ[illegible]ణం, అ[illegible]కర్మాణ ఇత్యాది శ్రుత్యా చైతద్ద్విజోత్తమాః
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన గ్రామమధ్యాలయార్చనం అథ వా పశ్చిమే త
త్రకల్ప్య ఋత్వాఽచరేన్నం బుధాః, శ్రౌతం చూడీకృయేద్విద్వాన్ కాశ్య
పస్యోక్తివత్క్రమాత్ ఇతి భార్గవే వాసాధికారే ఏవం చైతచ్ఛా
స్త్రం సర్వేషామప్యపేక్షణీయం స్వయం చ నిరపేక్షం పరమవైదికజన
పరిగృహీతమన్యైః పరిగృహీతమాయుష్మన్నిరపవాదమేధతే అత్ర కించి
చ్ఛోద్యమస్తి ఏవం చేదుచ్యతే. మానముద్రేయముచ్యతాం ఏతచ్ఛాస్త్రో
దితభగవత్సమారాధనక్రమేణ భగవన్తమాలయే సమాగచ్ఛతాం శ్రీ
వైఖానసానాం భృతివ్యతిరేకేణ తత్ప్రవృత్త్యుపపత్తేః భృత్యర్థం భగ
వన్తం యజతాం దేవలకత్వం ప్రసజ్యతే తస్మాదేతేషాం దేవలకత్వాను
వర్జనీయమితి ఏకాదశ్రోత్రియాణాం కలిమలకలుషకుమతి విలసితం లోకే
తావత్ సర్వేషాం స్వసూత్రవిహితకర్మానుష్ఠానస్య వైదికత్వం విహితం
అత్రాఽపి "గృహే దేవాయతనే భగవన్తం ప్రతిష్ఠాప్యార్చయే"దితి
స్వసూత్రవిహితభగవత్సమారాధనం కుర్వతాం శ్రీమద్వైఖానసానా
మత ఏవ వైదికానాం దేవలకత్వప్రసంగస్స్వప్నేఽపి నాఽశంకనీయః
ఋత్విగుపద్రష్టృప్రముఖై రగ్నీంద్రాదివ్యపహితభగవద్యజనం కుర్వ
తాం యజమానేన తేషాం యత్కించ ద్దీయతే తస్య దక్షిణేత్యేవ వైది
కైర్వ్యవహారః క్రియతే. న తు భృతురితి ఏవమత్రాఽపి "వేదాన్తవేది
భిర్విప్రైస్తద్వైఖానససూత్రిభిః అత్ర కల్పోక్తమిత్యనేన కల్పసూత్రేణ
వివక్షితం భగవచ్ఛాస్త్రప్రకారేణాఽవర్జ్యం? ఇతి సూత్రసిద్ధభగవ
త్సమారాధనాఽనేకాంశవిహితవిఖనససూత్రిభిర్భగవన్తం యజతా జగద్ధి
తైషిణా రాజ్ఞా యజమానేన తేషాం విఖనససూత్రిణాం యత్కించిద్దీ
యతే తదపి దక్షిణేతి వ్యవహరణీయా భవతి. నను న తు భృతురితి? అ
త్ర భగవద్యజనే వైఖానస సూత్రిణా మేవాచార్యత్వాదావధికారః. త
త్రైవశ్రూయతేహి:—"సర్వత్రాగ్న్యాదాస్విష్టకృత్ప్రభృత్యన్తహోమా
మశ్చ తద్వైఖానస సూత్రోక్తేనైవ విధానేన కర్తవ్యం తథైవ తద్వి

ప్రౌఢి:—[illegible] సూత్రా[illegible] [illegible] విప్రానాచార్యా [illegible] [illegible] ఽర్చకా [illegible] ఽన్యథాచేత్తంత్రసాం [illegible] దేవాచ్ఛస్తత్ఏవ [illegible] [illegible] గమేఽపి దేవలకత్వస్య [illegible] [illegible] ధాహ [illegible] "అథ దేవలకాన్ వక్ష్యే [illegible] సమాహితా కర్మదేవలకాః కేచిత్కల్పదేవలకాః పరే [illegible] [illegible] త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః అన్యసూత్రోక్త [illegible] [illegible] పూ[illegible] అదీక్షితస్య [illegible] తంత్రే కర్మదేవలకస్తు [illegible] [illegible] కల్పదేవలకః ప్రోక్తస్స [illegible] [illegible] [illegible] గమం శుశ్రువే చ యః [illegible] [illegible] [illegible] త్రివిధం దేవలకత్వం తు న [illegible] [illegible] [illegible] ల్యాదివిషయ మేతదాగమసమ్మతం, త థా కల్పసూ[illegible] [illegible] రేణ భగవత్సమారాధనం కుర్వతాం దేవలక త్వముక్తం? [illegible] "యే కల్పోక్తం ప్రకుర్వన్తి దీక్షాభ గ్నా ద్విజాత[illegible] వృత్త్యర్థం వా యశోర్థం వా కల్పదేవకాస్తథా ఇతి ఉచ్యన్తే భగవచ్ఛాస్త్రోక్తప్రకారేణాలయాదిషు ప్రతిష్ఠితం భగవన్తం యేన సూత్రోక్తప్రకారేణ దీక్షితాస్సన్తస్సమారాధనం కుర్వన్తి తథా [illegible] కల్పదేవలకా ఇతి తథా చ శ్రీశాస్త్రే:—"దీక్షితస్యైవ సంస్పర్శే ఆల యాన్తర్గతేఽపి చ, చండాలాదౌ కృతదీక్షామంత్రకల్పోక్తప్రకారేణ భగవన్తం యే యజన్తే తే కల్పదేవలకా ఇతి కేవలసూత్రకల్పోక్త క్రమేణ భగవద్యాజినాం న తావద్విధేయో దీక్షావిశేషః తదన్తరే ఏత త్సమారాధనస్య విధేయత్వాత్ యేషాందత్తం ప్రతిష్ఠాన్తేజలదానపు రస్సరం, స భూమిం పాలయన్ భూమ్యాం తేషాం వృత్తిర్న దోష కృత్" ఇత్యేతద్వచన సిద్ధిభృత్యాదిదోషనిషేధ స్తాంత్రికాణామేవ శుద్ధ వైదికప్రకారేణ భగవన్తం యజతాం యజమానస్య దేవస్య వాస్తునో దక్షిణాత్వాత్ అతోఽస్మిన్విధానే దేవలకత్వప్రసంగో న కేనాఽపి భావయితుమలం.

ఇతి శ్రీవైఖానస దాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢివ్యంజికాయాం ద్వాదశోఽధికారః.

అథ త్రయోదశోఽధికారః.

ప్రౌఢిః:- నను సూత్రవిహితయైవ సరణ్యా మూర్తిభగవత్సమారాధకత్వే న ప్రసిద్ధశ్రౌతస్మార్తకర్మకర్తౄణాం అమూర్తత్వేన ప్రసిద్ధసమారాధనకర్మనిరతానాం చైకకాలత్వాదేకకర్త్రనుష్ఠేయత్వాచ్చోదుభయస్య కేనైవోద్యోగేనానుష్ఠేయత్వానుపపత్తేరమూర్తయాగస్య వాఽనుష్ఠానవిలోపః ప్రసజ్యేత ఇతి ఉచ్యతే. ఏవం మీమాంసాయాం ప్రవృత్తాయాం శిష్టాచారస్సమనుసన్ధేయః. తదేవ ప్రమాణం, తథా హి ఉదితే జుహోతి అనుదితే జుహోతి అథ యది తే కర్మవిచికిత్సా వా వృత్తవిచికిత్సా వా స్యాత్ యే తత్ర బ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః, యుక్తా ఆయుక్తాః అలూక్షా ధర్మకామాస్స్యుః యథా తే తత్ర వర్తేరన్, తథా తత్ర వర్తేథాః" ఇత్యాది శ్రుతిః అతో విద్వద్విశిష్టానుసారిభిః భవితవ్యం అస్మింస్తావదగ్నిహోత్రమధికృత్య శ్రూయతే. "సాయమధివృక్షసూర్యే ద్వా అస్తమితసూర్యే వా జ్వలన్తం గార్హపత్యాదాహవనీయముద్ధరతి ప్రాతరుషసి, ప్రాగుదయాద్వాపి వారస్యాస్తమాహవనీయం ధారయేత్ ఇతి అస్మిన్నర్థే మనువచనం చ "ప్రాతస్సంధ్యాం సనక్షత్రాం   కృతోదకః కృతజపో హుతాగ్నిస్సమలంకృతః తత ఉద్యన్తమాదిత్యముపతిష్ఠేత మాధవమితి ప్రాతరర్కోదయాదారభ్య దశనాడికాయాః ప్రాక్ ప్రాతః కాలః తదనన్తరం మధ్యాహ్నకాల, ప్రాహ్ణాపరాహ్ణమధ్యాహ్నాస్త్రిసంధ్యసమయా" ఇతి నైఘంటుకాః సమారాధనార్థం కాలనిర్ణయమాహ కాశ్యపః. "భాస్కరోదయాదారభ్య పంచనాడికాయాః ప్రాతః తథా మధ్యాహ్నతోఽస్తమయాచ్చాఽపంచమాద్దా" ఇతి ఏవమన్యైరభ్యుక్తత్వాత్ స్వసూత్రవిహితసద్వారకభగవత్సమారాధనానన్తరమద్వారకభగవత్సమారాధనకాలః ఏతచ్చ స్పష్టమభిహితం చ శాస్త్రికారైః "సాయం సంధ్యాముపాస్య

ప్రౌఢిః-స్వకీయాగ్నౌ హుత్వా భగవత్కర్మసమారభేయ"ఇతి సాయం శబ్దః ప్రాతరాదేరుపలక్షణం ఏవం చోభయమపి సంగచ్ఛతే.

ఇతి శ్రీవైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ
ప్రౌఢివ్యంజికాయాం త్రయోదశోఽధికారః.

అథ చతుర్దశోఽధికారః.

శ్రీమద్వైఖానసీయం మధుమథనసమారాధనం వైదికం తత్తం త్రైరన్యైశ్చ సూత్రైస్సముదితపరమారాధనం శ్రేష్ఠమాహుః ఇతి (నాచైచ్ఛ్రైష్ఠ్యమాహు"రితి) ఏవముక్తైర్హేతుభిరతిబలీయస్తమం శ్రీమద్వైఖానసీయం శ్రీవైఖానసశాస్త్రసముదితం వైదికం వేదమూలం మధుమథనసమారాధనం వైదికసమయస్థాపనతత్పరపరమదేవతాయాస్సమారాధనం ప్రాగుక్తన్యాయేనసమారాధన తంత్రైస్సూత్రైర్బోధాయనశౌనకాదిభిశ్చ సముదితపరమారాధనాత్ శ్రైష్ఠ్యమాహుః తథా కాశ్యపీయే విధానశాస్త్రే ద్రష్టవ్యం తదర్థం యజమానః పూర్వోద్యగుణరుం స్థాపకాద్యానధ్వర్యూంశ్చ వరయేత్. పత్న్యపత్యరహిత మాతృపితృనాస్తికకుబ్జవామనాతిదీర్ఘహీనాంగాతిరిక్తాంగ పంగు బధిరాంధ కునఖి శ్యావదన్త శిపివిష్ట షండాన్ క్షయ కుష్ఠాపస్మారోన్మాదపాపరోగయుతాన్ వేదదూషకపాషండాన్ అన్యకర్మపరానన్యదేవతాభక్తానపి వర్జయిత్వా శ్రీవైఖానసేన సూత్రోక్తవిధానేన నిషేకాదిక్రియాయుక్తాన్ మంత్రకల్పవిద స్స్వాధ్యాయపరాయణాన్ మన్త్రతవిమానార్చనాదిసర్వప్రయోగజ్ఞాన్ వైఖానసవిదస్సాగ్నీనాహూయాఽభిపూజ్య తేష్వ జ్ఞానోత్కటం శ్రుతవృత్తశీలసంపన్నం భూపరీక్షాది ప్రతిష్ఠాంతే ష్వ

these bodies has not, however, been seriously called in question, though the hope that the panchayats would relieve the regular courts of some of their work has not been fulfilled. Reports are, on the whole, however, favourable, and there is a wide-spread acceptance of the view that the movement has come to stay.

The year 1928-29 was the fifth complete year since the District Councils were established in Burma. There were 28 District Councils 276 Circle Boards, 11,790 Village Committees, 28 School Boards, 24 Deputy Commissioners of Local Funds and 86 Hospital Funds. Circle Boards have not yet taken an effective part in the scheme of rural self-government in Burma, and although certain District Councils delegated certain powers to their subordinate Circle Boards no Circle Funds were established during the year owing to lack of the necessary finance, and consequently the Circle Boards had no independent resources for expenditure on local subjects. About half the number of District Councils failed to maintain the roads in good order, chiefly owing to the lack of adequate engineering staff. Progress was, however, made in the direction of education. One hundred and ninety-one new Vernacular Schools were opened in backward localities with the aid of special provincial contributions. There were no important changes in the administration of hospitals and public health in rural areas. The administration of Municipalities in Burma during the year under review was satisfactory. Insein and Pegu Municipalities have shown initiative in providing for free primary vernacular education by each opening a free school. The local government are preparing a Bill to provide free and compulsory primary education throughout Burma. Progress was made with water and drainage schemes, and several new hospital buildings were completed during the year.

Education and medical relief formed the chief planks in the activities of the Municipalities and District Boards of the Central Provinces during the year 1927-28, and absorbed about 20 per cent. and 7 per cent, respectively, of the former's income, and 47 per cent. and 7 per cent, respectively, of the latter's income. There was a large increase in the number of schools during the year—from 85 to 4,173—and many untrained teachers were replaced by trained men, and their pay and prospects improved. Compulsory education was introduced in 84 villages and two towns. The number of dispensaries transferred to municipal committees and district councils was 28 and 75 respectively. Party feelings manifested

ప్రౌఢి:- నామస్వభిబృంహణంపతి దేవం యత్నేనాఽపిభక్త్యా యఃకుర్యా
త్సపుత్రదారక్షేత్రమిత్రస్వకులపశుభృత్యవాహనాదిసమృద్ధిం స్వర్ణర
త్నధాన్యాది సర్వసంపదం వ్యాధ్యాద్యశుభనాశనం చలబ్ధ్వాఽభీష్టాని స
ర్వాణి సుఖానీహలోకే చిరమనుభూయ తద్దివ్యం? శాశ్వతం దేవైర
ప్యనభిలక్ష్య మతీంద్రియం వైష్ణవం పదం గచ్ఛతి. తస్యైకవింశతిపితరః+
పూర్వజాశ్చైకవింశతిరపరజాశ్చ విష్ణులోకే మహీయన్త ఇతి బ్రహ్మ
వాదినో వదన్తి. గ్రామాదిషు తద్వాస్తునివాసినస్సర్వేఽప్యేవమేతత్ఫలం
సర్వసంపదశ్చాఽశుభనాశనమిహాముత్రఫలం చాఽపి చిరమనుభవ
న్తి యత్నేనాప్యేతదుపరిపాలనముపగ్రామవర్ధనం యః కురుతే తస్యాపి
ప్రథమేష్టకాదిసర్వకర్మఫలం భవేదితి విజ్ఞాయతే. ఇతి.

ఇతి శ్రీవైఖానసదాసస్య కృష్ణకుమారస్య కృతౌ

ప్రౌఢివ్యంజికాయాం చతుర్దశోఽధికారః.

ప్రౌఢివ్యంజికాసమాప్తా.

(ప్రౌఢివ్యంజికాగ్రంథోఽయం ప్రాయశోఽసంస్కృతోఽపి వి
షయవిచారపరమార్ణాం విచ్ఛిత్త్యైవహాస్యాపద్యేతేఽత్యత్ర గ్రంథవిస్తర
భయమప్యనాదృత్య తత్ర నివేశితః గ్రంథస్యాస్య ద్వావేవ మాతృకా
కోశావుపలబ్ధావితి నాత్ర బాణపాతస్థలానిపూరయితుమవకాశో ల
బ్ధః యావతాఽనేన ప్రయోజనముత్పశ్యేయుస్సహృదయాస్తావతైవ
కృతీ కృతికర్తేతి జోషమాసే. గ్రంథవిస్తరస్య నాన్తరీయకతావిరహే
ఽపి గ్రంథకర్తురుపాయనే స్పృహయాలవో విద్వద్వరాస్సహ్యారస్సి
దృశమభ్యన్తరమిత్యేతావతా విరమామః. ప్రకృతమనుసరామః.)

జాతకస్యాఽదిత్వం భారతే చాఽవగమ్యతే "జాతకర్మాదిభి
ర్యస్తు సంస్కారైస్సంస్కృతశ్శుచిః, వేదాధ్యయనసంపన్నష్ష
ట్సు కర్మస్వవస్థితః, శౌచాచారరతస్సమ్యక్ విఘసాశీ చ గురుప్రి
యః, నిత్యవ్రతస్సత్యపరస్స వై బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే".

హరివంశే:—"ఔర్వాః, క్వ దారాః క్వ చ సంసర్గః క్వ చ
భావవిపర్యయః, యదిదం బ్రహ్మణా సృష్టా మనసా మానసీ
ప్రజా యద్యస్తి తపసో వీర్యం యుష్మాకమజితాత్మనాం, సృజ

నిషేకస్యైవాదిత్వాంగీకారే భారతవిరోధం దర్శయతి జాతక
స్యాదిత్వ మిత్యాదినా. జాతకర్మాదిభిరితి అత్ర సంస్కారాణాం జా
తకర్మణ ఆదిత్వకథనా త్తస్యైవాదిత్వంశంకతే. జాతకర్మేతి నిషేకాదీనా
ముపలక్షణం వచనాదితి, తత్పరిహారః, హరివంశ ఇతి ప్రాజాపత్యేన
మానసికేన కర్మణా వ్యాపారే జాతేత్యర్థః పూర్వం మానసస్సృష్టా శ్రుతి

జాతకమునకాదిత్వము భారతమందు చెప్పబడుచున్నది. జాతకర్మమొదలుగ
సంస్కారములచే సంస్కరింపబడి శుచియగుచును వేదములనధ్యయనముజేసి అధ్యయ
నాధ్యాపనయాజనయాజన దానప్రతిగ్రహములను నారుకర్మలయందు నిరతుడును, తె
స్సగా శౌచాచారములజేయువాడును, భిక్షాశనుండును గురువులయందు ప్రియమైనవా
డును నిత్యవ్రతుండును, సత్యపరుండును నగువాడు బ్రాహ్మణుడని చెప్పబడుచు
న్నాడు. అని భారతమందు సంస్కారములను జెప్పుచు సంస్కారములన్నిటిలో మొ
దటిదానినిగ జాతకమునకు ప్రాధాన్యమును జెప్పియున్నారుగాని నిషేకమునకాది
త్వముగాని ప్రాధాన్యముగాని చెప్పబడనందున నిషేకాదిత్వమునందేమి ప్రయోజనమని
యాక్షేపము. మరియు హరివంశమందు నిషేకసంస్కారము తుచ్ఛప్రయోజనమని
చెప్పబడియున్నది. 'ఔర్వ్యాసు— భార్యయెక్కడ, సంసర్గమెక్కడిది, వీరలకు అనురాగ
విరాగాదులెట్టివి, ఈప్రజలందరును బ్రహ్మమనస్సునుండి సంకల్పమాత్రముచే ఉత్పత్తి
జెందినయెడల యీతుచ్ఛవిషయములందు ప్రవర్తింపరాదు. ఓప్రజలారా! జితేంద్రియు
లగు మీయొక్క తపోబలమే నిశ్చయముగానున్నయెడల బ్రహ్మసృజియించిన ప్రకారముగ

ధ్వాం మానసాన్ పుత్రాన్ ప్రాజాపత్యేన కర్మణా" ఇతి (ఇత్యు
క్తత్వాత్) నిషేకం వినోత్పత్తిశ్రవణాచ్చ నిషేకస్యాఽసిద్ధత్వం న
సంభవ(తీ)తి.

(యదుక్తం నిషేకవిరహేఽప్యుత్పత్తిస్సంభవతీతి) తన్నోప
పద్యతే భగవతో నారాయణస్య బ్రహ్మణో మహర్షీణాం

రిహ స్మృతిశ్లోకస్యాస్య సంగతిః. నిషేకం వినోత్పత్తిశ్రవణాచ్చేతి జా
తకస్యాదిత్వకథనాదితి పూర్వోదితం సముచ్చీయతే. భగవతో నా
రాయణస్యేత్యాది. నిషేకవిరహేఽప్యుత్పత్తిమభ్యుపేత్య తత్ర ప్రలంబ
హేతుముపన్యస్యతి. భగవతో నారాయణస్య సత్యసంకల్పత్వాద్బ్ర
హ్మణస్తపోబలాదృషీణాం యోగబలాచ్చ మానససృష్టౌ శక్తిరంగీక్రి
యతే తత్ర వైష్ణవపురాణసంవాదమాహ సంకల్పాదిత్యాదినా. అయ
మత్ర గ్రంథః. "దశభ్యస్తు ప్రచేతోభ్యో మారిషాయాం ప్రజాపతిః,
దక్షో జజ్ఞే మహాభాగో యః పూర్వం బ్రహ్మణోఽభవత్ స తు దక్షో
మహాభాగస్సృష్ట్యర్థం సుమహామతే, పుత్రానుత్పాదయామాస ప్రజా
స్సృష్ట్యర్థమాత్మనః, అవరాంశ్చ వరాంశ్చైవ ద్విపదోఽథ చతుష్పదః,
ఆదేశం బ్రహ్మణః కుర్వన్ సృష్ట్యర్థే సముపస్థితః. స సృష్ట్వా మనసా
దక్షః పంచాశదసృజత్ స్త్రియః, దదౌ స దశ ధర్మాయ కాశ్యపా
య త్రయోదశ, కాలస్య నయనే యుక్తాస్సప్తవింశతిమిందవే, తాసు

నస్సునుండి మానసులగు సంతానములగనుడు' అనిమానసస్పష్టియందే గౌరవము నిర్ణయిం
పబడియున్నది పైప్రమాణములచే నిషేకసంస్కారముయొక్క సంబంధమేలేకుండ ప్ర
జోత్పత్తియైనట్లును అదియేముఖ్యమైనట్లును తెలియుచుండగా నిషేకమునకు కారణ
ణత్వముగానిఆదిత్వముగాని సంభవింపనేరదు, అని చెప్పగూడదు. (తన్నోపపద్యతే) సా
క్షాత్తుగ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడగు శ్రీమన్నారాయణుడుగాని చతుర్ముఖుడుగాని తపో
ధనులగు మహర్షులుగాని తమతమ సత్యసంకల్పశక్తిచేతను తపోబలముచేతను యోగబల
ముచేతను మానసికముగ ప్రజలను సృష్టిచేయగలుగుదురు. అట్టిశక్తివారలకు మాత్రమేకల

can now issue directions to any state to provide for such facilities. An officer can be appointed to report to him on the working of the safeguards provided for linguistic minorities.

6. **Right to Property.** No person can be deprived of his property except by law which shall provide for compensation The State can acquire private property for public purpose on payment of compensation A law providing for compulsory acquisition of property must receive the assent of the President of India. No such law which has been properly made can be declared as unconstitutional by the courts of the country

7 **Right to Constitutional Remedies.** All these rights are judiciable. A citizen has the right to move the Supreme Court or the High Court of the State to enforce these rights. These courts have the power to issue various kinds of orders or 'writs' for the enforcement of the citizens' rights

These rights are thus the bedrock of everyone's individual liberty, and protect him (or her), against oppressive or dictatorial government or high-brow societies, or individuals who wish to ride roughshod over him. They are justiciable, that is, they can be enforced by a competent court of law

Directive Principles of State Policy

In the Constitution, the fundamental rights are followed by the "Directive Principles"—a novel feature in a constitution framed for parliamentary democracy. The only other parliamentary constitution embodying similar provisions is that of the Irish Free State.

Although the principles embodied in this Part (*i. e.*, VI) of the Constitution are not enforceable by law, they are nevertheless "fundamental in the governance of the country and it shall be the duty of the State to apply these principles in making law." In other words, directive principles are in the nature of some sort of 'instrument of instructions,' issued to the legislature similar to those given to the Governors of provinces under the Government of India Act, 1935.

The directive principles set before the Indian Union a high ideal of economic democracy for the realization of which "the State shall strive to promote the welfare of the people by securing and protecting as effectively as it may be a social order in which justice, social, economic and political, shall inform all the institution of the national life." The State shall provide all citizens adequate means of livelihood, equal pay for equal work, assistance in the case of unemployment, old age, sickness, disablement and other cases of undeserved want, just and human conditions of work, free and compulsory primary education and a decent standard of living. The State is also enjoined to guard against concentration of wealth in the hands of a few and to

కానిష్ఠ్యం శ్రైష్ఠ్యమప్యేషాం పూర్వం నాస్తి ద్విజోత్తమ, తప ఏవ గరీయోఽభూత్ప్రభావశ్చైవ కారణం" (ఇతి).

రుద్రోత్పత్తిరపి నిషేకేణేతి శ్రూయతే:— శతపథే అభూద్వా ఇదం సర్వం ప్రతిష్ఠా ఇత్యారభ్య భూతానాం చ ప్రజాపతిస్సంవత్సరాయాఽదీక్షన్త, భూతానాం పతిః, గృహపతిరాసీదుషాః పత్నీః "ఇత్యాదికముక్త్వా" భూతానాం పతిస్సంవత్సర ఉషసి రేతోఽసించత్సంవత్సరే కుమారోఽజాయత, తస్య రుద్రస్య నామ కరోతి" ఇత్యాది.

త్వాదేవ "తతః ప్రభృతి మైత్రేయ ప్రజా మైథునసంభవా" ఇతి తత్రోక్తిః "సంకల్పః" ప్రజాస్సృజేయేత్యాకారకః, "దర్శనం" అనుగ్రహబుద్ధ్యా వీక్షణం, "స్పర్శః," ఆశిషో వాచయన్ హస్తేనేతి. నిషేకస్యోత్పత్తిహేతుత్వే శ్రుతిసంవాదం గమయతి రుద్రోత్పత్తిరపి నిషేకేణేత్యాది. అపితో ద్వేధ కాలకృతం వ్యక్తికృతం చ వైలక్షణ్యం లక్ష్యతే.

జ్యైష్ఠ్యకానిష్ఠ్య హేతువునైయున్నది' అనియు మానసికసృష్టిప్రస్తావము చెప్పబడియున్నది. ఇది సర్వ సామాన్యముకాదు. (రుద్రోత్పత్తిరపి) సామాన్యజనుల యొక్కయేగాక సాక్షాత్తుగ జగత్సంహార కారణమగు రుద్రదేవుని యొక్క ఉత్పత్తియు నిషేకము వలననే ఆయెనని శతపథశ్రుతియందు చెప్పబడియున్నది 'ఇదంతయు నిశ్చలమై నిశ్చయమైయుండెను' అనియారంభించి 'ప్రజాపతిభూతపతియై సంవత్సరకాలము తపముజేసెను ఆతడుభూతపతియై ఉషయనునొకపత్నినిసంపాదించెను అను మొదలుగాగలది చెప్పి ఆభూతపతి తనభార్యయగు ఉషయందు ఒకసంవత్సరకాలము రేతోనిషేకముజేసెను, సంవత్సరకాలమునకు కుమారుడు కలిగెను. ఆకుమారునకు రుద్రుడను నామమునుజేసెను.' అని రుద్రోత్పత్తి నిషేకమువలననని చెప్పబడియున్నది. (నిషేకక్రియాప్ర

నిషేకక్రియాప్రకారః, శ్రూయతే హి [illegible] క్రతౌ యస్య ముపప్రవర్తయతి. యదా హి సగ్నౌ ఊరుద్వయస్య మిథునీభవతో ఽస్య రేతస్సిచ్యతే ఽథ ప్రజాః ప్రజాయన్తే" "రేతస ఏవ సిక్తస్య బహులతో రూపాణి వికారాః, స వై ప్రజాయతే శ్వో భూయాన్ భవతీతి, "రేతో మూత్రం విజగ్ధిం యోని ప్రవిశదింద్రియం, గర్భే జరాయుణావృతః ఉల్బం జహాతి జన్మనా" ఇతి.

సిద్ధే నిషేకస్యాదిత్వే తస్యాప్యేకత్వే చ [illegible] నిషేకక్రియాప్రకార ముపన్యస్యతి నిషేకక్రియాప్రకారం ఇత్యాదినా "[illegible]" (౬ కాం. ౫—౨౧.) ప్రజాప్రజననార్థం రేతస్సేకం తత్సేకస్య సంపాదనాయ మిథునీభావశ్చాత్ర శ్రుత్యా స్పష్టముచ్యతే. మిథునీభవతి ఇతి స్త్రీపురుషౌ మిథునం గచ్ఛతి ఇత్యర్థః, "పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయా"మిత్యాదివచనాత్. "రేతస ఏవ సిక్తస్య" రేతసో బహురూపవికార ఉచ్యతే. "రేతో మూత్రం" (బృ. ౨—౬—౨) యథా లోకే స్త్రీయోనిం ప్రవిశత్పురుషస్యేంద్రియం రేతో మూత్రం చ విభజ్య పరిత్యజతి మూత్రస్య బహిస్త్యాగః రేతసో గర్భాశయే త్యాగః. తత్ర రేతః పరిణామో జరాయుణా వేష్టితో గర్భే భూత్వా స్వకీయేన జన్మనా తదావరణరూపముల్బం జహాతి ఏవ మింద్రియస్య ద్వారం పరిత్యజ్యైకస్మిన్నపి [illegible] పాత్రే చైవ స్వీకరోతి. ఇతి తత్తత్ప్రకృతం. రేతసః

శాస్త్ర.) శ్రుతియందు నిషేకక్రియాప్రకారంబును చెప్పబడియున్నది. "ఊరువులను వస్త్రములేకుండ నగ్నముజేసి ఆపలసురతమును కుపక్రమించునని, యెప్పుడు ఊరువుల నగ్నముగనో అప్పుడు నాయికానాయకులు మిథునమునొందిన వారలగుచున్నారు. ఆ సంయోగమునందు రేతస్సు విడువబడుచున్నది. ఆ రేతోవిసర్గమువలన ప్రజోత్పాదనము గలుగుచున్నది ఈసిక్తమగు రేతస్సుయొక్క పరిణామము బహురూపమగుచున్నది. ఆ రూపమే ఉత్పత్తి [illegible] వృద్ధిజెందుచున్నది. 'మూత్రమువలె రేతస్సు యోనియందు [illegible] ఈయింద్రియము గర్భమై జరాయువుచే ఆవృతమగుచున్నది జన్మ [illegible] యుల్బమును విడిచిపెట్టు వెడలుచున్నది. అని నిషేకక్రియాప్రకారముగూడ శ్రుతియందు స్పష్టముగ చెప్పబడియున్నది. (ముండోపనిషది)

ముండోపనిషది:— "పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాః సరూపాః" ఇతి.

ఛాందోగ్యే:— "యోషా వావ గౌతమాఽగ్ని"రిత్యారభ్య "తస్యా ఉపస్థ ఏవ సమిద్యదంతః కరోతి తేఽర్చిషః అభినందా

ప్రజోత్పాదనే సామర్థ్యం శ్రుత్యాదర్శయతి, ముండోపనిషది, "పుమాన్ రేత"ఇతి. "తస్మాదగ్నిస్సమిధో యస్య సూర్యస్సోమాత్పర్జన్య ఓషధయస్సంప్రసూతాః, పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయాం బహ్వీః ప్రజాస్సృజమానాః సరూపాః, ఇతి. ముండకోపనిషది ద్వితీయముండకే అయం మంత్రః పఠ్యతే. అయమర్థః. పూర్వస్మిన్ మంత్రే "అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ దిశశ్శ్రోత్రే వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః, వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వమస్య పద్భ్యాం పృథివీ సర్వభూతాంతరాత్మా" ఇతి శ్రూయతే. తస్మాదక్షరాదగ్నిర్మూర్ధేత్యత్ర అగ్నిశబ్దనిర్దిష్టో ద్యులోకః, యస్యాగ్నే స్సమిధ స్సూర్య ఇంధనాని "అసౌ వావ లోకో గౌతమాగ్నిః తస్యాదిత్య ఏవ సమి"దితి పంచాగ్నివిద్యాయాం శ్రవణాత్, సోమాత్పర్జన్య ఓషధయః పృథివ్యామగ్నౌ సంభవన్తి పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయాం ఓషధీభ్యః పుంసాగ్నౌ హుతాభ్య ఉపాదానభూతాభ్యః పురుషరూపోఽగ్నిర్యోషిద్రూపాగ్నౌ రేతస్సేకం కరోతి. బహ్వ్యః ప్రజాః పురుషాత్సంప్రసూతాః ఏవం పంచాగ్నివిద్యోక్తక్రమేణ బహ్వ్యః ప్రజాః పరస్మాత్పురుషాత్సంప్రసూతా ఇతి. అత్రైవార్థే శ్రుత్యంతరసంవాదమాహ ఛాందోగ్య ఇతి. "యోషా వావ గౌతమాగ్నిః" ఉపమంత్రణం. సంకేతకరణం లోమా

ముండోపనిషత్తునందును 'పురుషుడు స్త్రీయొక్క యోనియందు రేతస్సును సేకము సేయుచున్నాడు ఆరేతస్సు సరూపములగు బహుప్రజలనుత్పాదనము సేయుచున్నది.' అనియు (ఛాందోగ్యే) ఓ గౌతముడా! స్త్రీయనునది అగ్నిస్థానీయమైనది. అనియా రంభించి ఆ స్త్రీయొక్క యోనియే సమిత్స్థానీయము. ఆయోనియందు అంతఃప్రవేశము చేయుటయే అర్చిస్సమానము సంగమమునందలి విసర్గానందమే విస్ఫులింగములు —

విస్ఫులింగా స్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా రేతో జుహ్వతి తస్యా ఆహుతేర్గర్భసంభవ" ఇతి.

శ్రీవిష్ణుపురాణే:— "ప్రజాస్సృజేతి వ్యాదిష్టః పూర్వం దక్షస్స్వయంభువా. యథా ససర్జ భూతాని తథా శ్రుణు మహామతే. మనసా త్వేవ భూతాని పూర్వం దక్షోఽసృజత్తదా, దేవానృషీంస్తు గంధర్వానసురాన్ పన్నగాంస్తథా, యదాఽస్య సృజమానస్య న వ్యవర్ధన్త తాః ప్రజాః, తతస్సంచింత్య బహుశస్సృష్టిహేతోః ప్రజాపతిః, మైథునేనైవ ధర్మేణ సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః," - "తతః ప్రభృతి మైత్రేయ ప్రజా మైథునసంభవాః"

తత్త్వాద్యోనేరగ్నిత్వం. అంతః కరణం మిథునీకరణం. అభినందాః తజ్జన్యసుఖలవా ఇతి. "తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా రేతో జుహ్వతి తస్యా ఆహుతేర్గర్భస్సంభవతి" ఇత్యుత్తరమంత్రః అనుమర్థః. రేతోరూపాణి తాని యోనిద్వారా స్త్రియం ప్రవిశ్య గర్భత్వేన పరిణమన్తే ఇతి. తత్రైవ చరమయుగప్రాణినాం మైథునేనైవ ధర్మేణోత్పత్తిం ప్రపంచయన్ వైష్ణవపురాణ వచనముదాహరతి. ప్రజాస్సృజేతీత్యాది. (౧-౧౫-౫౫) "తతః ప్రభృతి" అయం గ్రంథః పూర్వం వ్యాఖ్యాతః.

అట్టియాస్త్రీరూపమగు నగ్నియందు దేవతలు రేతస్సును హోమము చేయుచున్నారు. ఆయాహుతివలన గర్భముగలుగుచున్నది, అనియు (శ్రీవిష్ణుపురాణే) శ్రీవిష్ణుపురాణమందును, "పూర్వమందు దక్షుడు ప్రజలను సృజియింపుమని బ్రహ్మచే యాజ్ఞాపించబడినవాడై భూతములనెట్లు సృజియించెనో ఆప్రకారమును ఓ మైత్రేయా! వినుము దక్షుడు మనస్సుచేతనే ప్రథమమందు భూతములను అనగా దేవతలను, ఋషులను గంధర్వులను అసురులను పన్నగములాదిగాగలవానిని సృజియించెను. ఇట్లు సృష్టిజేసెడి దక్షుని ప్రజలు యెంతకాలమునకైనను వృద్ధిజెందకుండెను అట్లుండగా ప్రజాసృష్టినివృద్ధిజేయ కుతూహలముగల ప్రజాపతి సుబహోపాయముగ మైథునధర్మమును ప్రవర్తింపజేసెను. ఇట్లు మైథునధర్మముచే వివిధములగు ప్రజలను సృష్టింప ప్రజాపతి యత్నించెను నాటినుండియు ప్రజలు మైథునమువలననే ఉత్పత్తియగుచున్నారు అనియు (భారతే) భార

గర్భోత్పత్తి ప్రకారము

భారతే:—"న చైషాం మైథునో ధర్మో బభూవ భరతర్షభ, సంకల్పాదేవ చైతేషాం గర్భస్సముపపద్యతే, తత్ర త్రేతాయుగే కాలే సంస్పర్శాజ్జాయతే ప్రజాః, న హ్యభూన్మైథునో ధర్మస్తేషామపి నరాధిప, ద్వాపరే మైథునో ధర్మః ప్రజానామభవన్నృప, తథా కలియుగే కాలే ద్వంద్వమాపేదిరే జనాః" ఇతి.

అత్ర శ్రుతిస్మృతిషు సృష్టికాలాదారభ్య నిషేకాదేవోత్పత్తి

అత్రేదం వ్యాఖ్యేభారతసంవాదమాహ "భారతే" ఇతి 'ద్వంద్వమాపేదిరే జనాః' ఇతి "ద్వంద్వమేవాపేదిర" ఇత్యర్థః. సర్వం వాక్యం సావధారణం భవతీతి న్యాయాదబ్భక్ష్యో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ ద్వాపరే మైథునో ధర్మ ఇతి పూర్వయుగేష్వమైథునేన ధర్మేణైవ ప్రజోత్పాదనాత్కాలాన్తరే నైమిత్తికన్యాయసిద్ధః ప్రజాసంభవ ఇతి భావః. (అత్ర శ్రుతిస్మృతిషు) సృష్టికాల ఇతి "అనాదిర్భగవాన్ కాలో నాంతోఽస్య ద్విజవిద్యతే అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సృష్టిస్థిత్యన్తసంయమాః ఇతి కాలస్యానాదిత్వస్మరణాన్తు ప్రకారాన్తరేణ సంపాద్యా. నిషేకాదేవేతి, నిషేకస్య నాన్తరీయకత్వమనేనోక్తం భవతి, యథా తపస్వినాం తపోబలవిశేషాన్మానసాదిసృష్టిసంభవస్తథా పూర్వముపపాదితం రుద్రదృష్టాన్తేన శ్రుతిప్రదర్శితా మానససృష్టిస్తా

తమందు 'ఓ భరతశ్రేష్ఠుడా! ఆదియందు ప్రజలలో మైథునధర్మములేదు, సంకల్పము వలననే వీరలకు గర్భోత్పత్తి యగుచుండెను. ఇది కలియుగధర్మము. తదనంతరము త్రేతాయుగమందు సంస్పర్శమువలన ప్రజోత్పాదనమగుచుండెను. త్రేతాయుగమందును మైథునధర్మములేకుండగనే యుండెను. ద్వాపరయుగమురాగా ప్రజలలో నోరాలా! మైథునధర్మ మారంభమాయెను. అట్లే కలియుగమునందును పూర్వవాసనచే మైథునధర్మముచే అవలంబించిరి' అనియు మైథునవ్యాపారమును తదుపన్యాసముచే తద్హృదయమగు నిషేకసంస్కారమును చెప్పబడియున్నవి. ఇక్కడ శ్రుతులయందును స్మృతులయందును సృష్టికాలమారంభించి నిషేకమువలననే ప్రజోత్పత్తియగునని చెప్ప

ఇతి శ్రుతిసామర్థ్యాత్ నిషేకేణ ప్రజోత్పాదనసామర్థ్యాభా వాచ్చ నిషేకాదిత్యుక్తం. *ఆపస్తంబాదయస్తు*—

అత్రాపస్తంబాదయః— "నిషేకో నామ గర్భాధానమును, నిషేకగర్భాధానయోః పర్యాయత్వాత్ గర్భాధానాతిరేకేణ నిషేకశబ్దస్యార్థాంతరాసంభవాద్గర్భాధానశబ్దస్యార్థే విచార్యమాణే "గర్భోఽస్మిన్ధీయత" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా "స్త్రియాం వై గర్భ"ఇతి శ్రుత్యా రేతస్సేచనమేవ గర్భాధానమతో నిషేకాదిత్యమస్మాకమపి" ఇతి.

చేత్యవతి చ కాలే మైథునధర్మస్య ప్రవృత్తత్వాన్నోక్తం భవతి. అత ఏవ నిషేకాదిత్యేవ ప్రాజననప్రవృత్త్యాయ సూత్రేణేదం ప్రణీతమితి సర్వ మవదాతం. సూత్రప్రణయనకాలవిచారస్త్వధునికపద్ధత్యా ప్రకరణాన్త రే ఉపపాదయిష్యతే. (అత్రాపస్తంబాద్యాః) నిషేకాదిత్వస్య వైఖాన ససూత్రమాత్రవిలక్షణత్వే సముపన్యస్తే సూత్రాన్తరానుష్ఠాతౄణాం తత్రానుమతిం తన్మతోపన్యాసపూర్వముపక్షిపతి "నిషేకో నామేత్యా దినా, చత్వారింశత్సంస్కారగణనాయాం గౌతమః "గర్భాధాన పుంసవన సీమన్తోన్నయన జాతకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌలోప నయనా" మిత్యాది. అత్ర గర్భాధానశబ్దార్థం మితాక్షరా వ్యాచష్టే

బహుటచేతను నిషేకములేక ప్రజోత్పాదనమునకు అవకాశము లేకపోవుట చేతను సం స్కారములన్నిటిలోను నిషేకమాది సంస్కారముగ శ్రీసూత్రమందుపదేశింప బడినది. (అత్రాపస్తంబాద్యాః) ఈయుపపాదనము నందాపస్తంబాది సూత్రములవారు అనూ యాపరులై యీవిధముగరీతిగ నిషేకశబ్దమును తమయందును ప్రధానముగ నన్వయించుచున ని పలుకుచున్నారు, అదెట్లనిన నిషేకమనిన గర్భాధానమే యగును, నిషేకశబ్దమున కు గర్భాధానము అనిఅర్థము ఈరెండుశబ్దములను సమానార్థకములగు పర్యాయశబ్దము లు గర్భాధాన శబ్దార్థమునకంటె నిషేకశబ్దార్థము వేరైనదికాదు, అట్టిఅర్థము సంభవింపనేరదు. గర్భాధాన శబ్దార్థమును విచారించగా అస్మిన్ ఈకార్యమం దు, గర్భః గర్భము, ఆధీయతే ఉంచబడుచున్నది, అనగాస్త్రీయందు ఈసం

ఆత్రబోధాయనీయాః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే, యదుక్తం నిషేకో నామ గర్భాధానం, నిషేకగర్భాధానయోః పర్యాయత్వా"దితి తదసత్.

నిషేకగర్భాధానయోః పృథక్త్వేన ప్రతిపాదనాత్పర్యాయత్వం న ఘటతే. యథా:—

"గర్భః ఆధీయతే యేన నిషిక్తం వీర్యమమోఘం భవతీతి, తద్గర్భాధానం తచ్చ గృహ్యోక్తం. తత్ర ఛందోగాః "ఋతావృతౌ వేవమేవ భూత్వేతి సంవేశనః ఆపస్తంబస్తు "స్నాతామృతుసమావేశన ఉత్తరాభ్యాభిమంత్రయత" ఇతీత్యాది గర్భశబ్దార్థం శ్రుత్యా వివృణుతే "ఇంద్రియం వై గర్భ" ఇతి. (అత్ర) బోధాయనీయాః" బోధాయన సూత్రే నిషేకగర్భాధానయోః పార్థక్యేనోపదేశాన్నిషేక ఏవ గర్భాధానమితి పూర్వోక్తం సిద్ధాన్తం బోధాయనీయా నానుమన్యంత ఇతి తన్మతముపన్యస్య తత్సంపాదనప్రకారమాహ యదుక్తమిత్యాదినా. (చతుర్థ్యాం స్నాతాయాం" పాణిగ్రహణాన్తసూత్ర ఇదం పఠ్యతే. అత్ర పూర్వగ్రంథసంవాదః, యథా, "అథ శ్రీమన్తమగారం సంమృష్టోపలిప్తం గంధవన్తం పుష్పవన్తం ధూపవన్తం దీపవన్తం తల్పవన్తం సాధివాసం దిక్షుసర్పిపూర్ణేన్ధనప్రపూర్యోతిత ముదకుంభాదర్శేచ్ఛిరసం ప్రతి

స్కారములో గర్భమునుధరింప చేయబడుచున్నది. అనువ్యుత్పత్తిచేతను, గర్భమనగ ఇంద్రియము అర్థము. అనుశ్రుతివాక్యమువలన స్త్రీయొక్క యోనియందు రేతస్సును సేకముచేయుటయే గర్భాధానము అగుచున్నదిగావున అట్టిగర్భాధాన పర్యాయమగు నిషేకంబును అట్టినిషేకాదిత్వమును మాకువు కలదని [illegible] చున్నారు. (అత్రబోధాయనీయాః) ఈసందర్భములో బోధాయన సూత్రము వారలిట్లనుచున్నారు. నిషేకమే గర్భాధానము నిషేకగర్భాధానశబ్దములు రెండును పర్యాయశబ్దములు అనిచెప్పుట తప్పు. నిషేక గర్భాధానములు రెండును వేరువేరుగ చెప్పబడుటచే యీరెంటికిని ఏకార్థకత్వము సంభవింప నేరదు. యెట్లనిన. (చతుర్థ్యాం స్నాతాయాం) "నాలవనాటిరాత్రి విశేషసమయమున నాకన్యను అలంకరించి శయనమందుంచి అభిమంత్రణము చేయవలెను (విష్ణుర్యోనింకల్పయతు) అనుమంత్రము నారంభించి జపించుచు ఆకన్యను

"చతుర్థ్యాం స్నాతాయాం నిశాయామలంకృత్య శయనేఽభి మన్త్రయతే, విష్ణుర్యోనిమిత్యేతయర్చా, అథైనాముపైతి త్వాం పూషన్నితి," ఏవం నిషేక ఉక్తః—"అథ గర్భాధానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః, పూర్వపక్షే పుణ్యే నక్షత్రే బ్రాహ్మణానన్నేన ప

పాస్య తస్మిన్నేవాహ్ని సంవేశ్య తస్యా దక్షిణకర్ణే జపతి "ఉదీర్ష్వాతః" ఇతి అపరేణాముపసంవేశయతి. ప్రజాపతిః స్త్రియాం యశ ఇత్యేతయాఽథాస్యాస్సకృద్ధిం విస్పృశతి, ప్రజాయైత్వేతి నా యద్యశ్రుకుర్యాత్తామనుమన్త్రయతే, జీవాం రుదన్తీతి. (ఖండః ౧౦ షష్ఠోధ్యాయః ౧ ప్రశ్నః) బ్రాహ్మణేన బ్రాహ్మణ్యాముత్పన్నః ప్రాగుపనయనాజ్జాత ఇత్యభిధీయతే, ఉపనీతమాత్రో వ్రతానుచారీ వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణః ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియోఽఙ్గాధ్యాయ్యనూచానః కల్పాధ్యాయ్యృషికల్పః సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణః చతుర్వేదాదృషి రత ఊర్ధ్వం దేవః, అథ యది కామయేత శ్రోత్రియం జనయేయమిత్యారుంధత్యుపస్థానాత్కృత్వా త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినావధశ్శాయినౌ బ్రహ్మచారిణావాసాతేఽహతానాం చ వాససాం పరిధానం సాయంప్రాతశ్చాలంకరణ ముష్ణోదకయోశ్చ ధారణముభౌ కాలావగ్నిపరిచర్యా చ చతుర్థ్యాం పక్వహోమ ఉపసంవేశనం చ" ఇత్యాద్యుక్త్వా తతశ్చానూచానాద్యుత్పాదనప్రకారం తతో రజస్వలాయాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధకర్మోపదేశముక్త్వాఽన్తే "చతుర్థ్యాం స్నాతాయాం నిశాయాం" ఇత్యాది పరిష్కృతగ్రన్థ ఉక్తః, (ఖండః ౧౧) తతో విష్ణుర్యోనిమంత్రానుక్త్వా ఏవమేవ చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్త

పగమనముచేయవలెను త్వాంపూషన్ అను మంత్రముచే ఉపగమనముచేయునది. అను రీతిగా నిషేకము చెప్పబడినది. ఆవలగర్భాధాన విధానమును చెప్పుచున్నాను పూర్వపక్షమందు పుణ్యనక్షత్రమున బ్రాహ్మణులనన్నదానముచేత తృప్తులజేసి, పుణ్యాహము స్వస్తి, ఋద్ధి, యనిజపించి ఆవలదేవయజనమాదిగ అగ్నిముఖాంతము జేసి పక్వహోమ

రిత్వా పుణ్యాహం స్వస్తి ఋద్ధిమితి వాచయిత్వాఽథ దేవయ
జనప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వా పక్వాజ్జుహోతి, ప్రవేధసే,
కవయే, మేధ్యాయ" ఇతి. గర్భాధానముక్తం. ఏవం నిషేకగర్భాధాన
యోః పృథక్త్వేన విధ్యమానత్వాన్నిషేక ఏవ గర్భాధాన
మితి వక్తుమయుక్తం.

రాం యుగ్మాసు పైత్రి. ప్రాణిగ్రహణప్రభృతి గమన మిత్యాచార్యాః.
సర్వాణ్యుపగమనాని మంత్రవన్తి భవన్తీతి బోధాయనః, గచ్ఛేదా
యచ్ఛర్యాపత్తి శాలీకిః (ఖండః ౧౨ సప్తమోధ్యాయః) ఇతి సంవేశన
ప్రకారం ఉక్త్వా అయమేవ నిషేకః, (అథ గర్భాధానవిధిః), తథా గ
ర్భాధానప్రకారోఽపి "అథ గర్భాదానం వ్యాఖ్యాస్యామః పూర్వప
క్షే పుణ్యే నక్షత్రే బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య పుణ్యాహం స్వస్తి ఋ
ద్ధిమితి వాచయిత్వాఽథ దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృ
త్వా పక్వాజ్జుహోతి. ఇత్యారభ్య ... మంతానుక్త్వా
"స్విష్టకృత్ప్రభృతి సిద్ధమాధేనువరప్రదానాత్. అథ హవిష్యమన్నమభి
మంత్రయతే, "తత్సవితుర్వృణీమహే" ఇతి. అథ తేనాగ్నిముఖా జాయా
పతీ ప్రాశ్నీయాతాం తత్సవితుర్వరేణ్యమితి ప్రాశ్యాఽప ఆచమ్య జ
ఠరమభిమృశతి "యత ఇంద్ర భయామహే, స్వస్తిదా విశస్పతి"రితి
ద్వాభ్యాం, యం కామం కామయేత. తం మనసా ధ్యాయేదితి గ
ర్భాధానం వ్యాఖ్యాతం" (ఖండ, ౧ సప్తమః, ప్రశ్నః) ఇతి గర్భా
ధానముక్తం. (కిం చ) నిషేకప్రాశస్త్యేనాయుక్తత్వాదితి. సూత్రం

ము చేయునది, ప్రవేధసే, కవయే, మేధ్యాయ, అను మంత్రములచే హోమము లచే
యవలెను అని గర్భాధానప్రకారము చెప్పబడినది, ఈరీతిగా నిషేకగర్భాధానసం
స్కారములు వేర్వేరుగనే స్పష్టముగ జెప్పబడియుండుటచే నిషేకమే గర్భాధాన
మనుట సరికాదు, (కిం చ) ఈరీతియగు బోధాయనుల సూత్రము ప్రతిపాదనముచే అపహా

కిం చ, నిషేకపూర్వకత్వేనాఽనుక్తత్వాచ్చత్వారింశత్సంస్కారేషు (న) అగృహీతత్వా న్నిషేకశబ్దస్మరణాఽభావాచ్చ యుష్మాకం నిషేకాద్యాసంస్కారా న భవన్తీత్యత్రాఽఽపస్తంబీయా ఊచుః.

చ "యథో ఏతద్ధుతః ప్రహుత ఆహుత శూలగవో బలిహరణం ప్రత్యవరోహణమష్టకా హోమ ఇతి సప్తపాకయజ్ఞసంస్థా ఇత్యారభ్యతే. హుతాదీనాం స్వరూపజ్ఞానాయోత్తరసూత్రమపి విలిఖ్యతే యథా తా అను వ్యాఖ్యాస్యామ స్తత్ర యద్ధూయతే స హుతో యథైతద్వివాహః సీమన్తోన్నయనం చేతి తత్ర హి హూయత ఏవాథ యద్ధుత్వా దీయతే స ప్రహుతో యథైతజ్జాతకర్మ చౌళం చేతి తత్ర హి హుత్వా దీయత ఏవ అథ యద్ధుత్వా దత్త్వా చాదీయతే స ఆహుతో యథైతదుపనయనం సమావర్తనం చేతి. తత్ర హి హుత్వా దత్త్వా చాదీయతే అథ యచ్ఛూలే షూపనిక్షిప్య గవ్యాని శ్రపయన్తి స శూలగవోఽథ యద్గృహ్యేభ్యో దేవతాభ్యోఽన్నం సంప్రకిరన్తి తద్బలిహరణమథ యదృతావృతుం ప్రత్యవరోహన్తి తత్ప్రత్యవరోహణమథ యదేకాష్టకాయామన్నం క్రియతేఽ సాఽష్టకా హోమ ఇతి. ఇతి సూత్రారంభం కృత్వా "వివాహం వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇతి సంస్కారా వివాహాదిత్వేన వివృతాః సంస్కారగణనాయాం సూత్రారంభే వా నిషేకశబ్దపాఠో న దృశ్యతే, తథా సూత్రస్య కస్మిన్నపి స్థలే నిషేకశబ్దస్మరణమపి నాస్తీతి బోధాయనీయానాం నిషేకాదిత్వమాపస్తంబీయాశ్శంకన్త ఇత్యుక్తం భవతి. (యుష్మాకం) ఉక్తమేవ ప్రపంచయామః (కిం.

నించుచు ఆపస్తంబాదులిట్లు చెప్పుచున్నారు. బోధాయనసూత్రమందు నిషేకాదిగా సంస్కారములు గణనచేయబడి యుండలేదు. మరియు నలువదిసంస్కారములలోనైనను దీనిని అంతర్భూతమైనట్లు చెప్పలేదు సూత్రమునందెచ్చటనైనను నిషేకశబ్దమే స్మరియింపబడి యుండలేదు కావున మీకుగల సంస్కారములెన్నిటికి నిషేకాది సంస్కారములు కావని యనుచున్నారు. (యుష్మాకం) [illegible] సంస్కారములు నిషేకాదిగా

యద్యస్మాకం నిషేకాద్యాస్సంస్కారా న భవంతీత్యుచ్యతే,
తర్హి యుష్మాకమపి "యథో ఏతద్ధుతః ప్రహుత ఆహుత
శూలగవో బలిహరణం ప్రత్యవరోహణ అష్టకా పార్వణా
హోమా" ఇతీత్యారభ్య వివాహాద్యేవోక్తం న తు నిషేకాది
త్వేన కిం చ సూత్రోపక్రమే సంస్కారగణనాయామపి నిషేక
స్తుసంస్కారత్వేన వా శబ్దమాత్రేణ వా న ప్రతిపాదితః. కిం
చ (తు) "చతుర్థ్యాం స్నాతాయా"మిత్యుక్తత్వాత్. పృథక్త్వే
న విధీయమానస్య గర్భాధానస్య లక్షణప్రతిపాదనాऽభావాత్

చ నిషేకగర్భాధానయోః. పార్థక్యేనోపన్యాసోऽప్యసాధక ఇతి తత్ప
క్షం దూషయతి "చతుర్థ్యా"మిత్యాదినా రజస్వలాధర్మాణ్యుక్త్వా "చ
తుర్థ్యాం స్నాతాయా"మితీదం సూత్రమారభ్యతే. అత ఇదం సర్వస్త్రీ
సాధారణం వేతి విచార్యత ఇత్యేకే గర్భాధానస్య లక్షణమితి కథం
భూతాయాః స్త్రియా అయం సంస్కారః క్రియత ఇతి గర్భాధానయో
గ్యాయా లక్షణం, తథాऽస్మిన్ కాలే గర్భ ఆధేయ ఇతి విశిష్య కా
లోऽపి న నిరూపితః (నిషేకాదిత్వేన) సర్వేష్వపి సూత్రేషు నిషేక
పూర్వకత్వేన ప్రక్రమోऽథ పృథక్త్వేన నిషేకసంస్కార ప్రపంచశ్చ న
దృశ్యతే. కిం త్వర్థాదేవ సర్వేషి సమన్వయస్తీత్యాక్షేపే ప్రాప్తే సమా
ధాస్యన్ (శ్రీ)వైఖానససూత్రే సంశయోచ్ఛేదనముపన్యస్యతి నిషేకాది

చెప్పబడి యుండలేదనినచో తుల్యముగ మీయను సంస్కారములను చెప్పుచున్నాము.
హుతము, ప్రహుతము, ఆహుతము, శూలగవము, బలిహరణము ప్రత్యవరోహణము,
అష్టకాహోమము అనునివియేను పాకయజ్ఞసంస్థలగు చున్నవి, అనియారంభించి సం
స్కారములు వివాహాదిగనె చెప్పబడినవిగాని నిషేకాదిగా చెప్పబడలేదు. మరియు
సూత్రము నారంభించు నప్పుడైనను సంస్కారములను లెక్కించునప్పుడైనను ఈనిషే
కము నొక్క సంస్కారమనియైనగాని లేకయే సంస్కారమునకో నామాంతరమో త
దంతర్భూతమో యనుకొనుటను ఈశబ్దమును యెచ్చటనైనను పఠియించియైనగాని అ
గుపడలేదు. నాలవదినమందు స్నానముచేసిన కన్యను అనిచెప్పబడుటచేతను, వేరుగ చె
ప్పిన గర్భాధాన క్రియను కాలవ్యవస్థచెప్పక పోవుటవలనను, ధేయుదగినాధానముపదే

విశిష్య కాలరూపణాఽభావాత్ నిషేకాదిత్వేన శ్రీవైఖానససూ
త్రే ఉక్తత్వాచ్చ ఉభయోరపి నిషేకాద్యాస్సంస్కారా న భవన్తి.
"నిషేకాద్యాశ్శ్మశానాన్తాస్తేషాం వై మన్త్రతః క్రియాః,
గర్భాధానమృతౌ పుంసస్సవనం స్పన్దనాత్పురా" ఇతి యాజ్ఞ

త్వేనేతి. ఉక్తైర్హేతుభి రాపస్తంబీయానాం బోధాయనీయానాం చ
సంస్కారాః నిషేకపూర్వికా న భవన్తీతి నిరూపితం. (నిషేకాద్యాః)
నిషేకాద్యాస్సంస్కారా వైఖానససూత్రేణామేవ విలక్షణాః నేతరేషా
మిత్యత్ర స్పష్టప్రతిపత్తికం యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి వచనముదాహరతి
"నిషేకాద్యా ఇత్యాది, సకలశాస్త్రోపోద్ఘాతం యోగీశ్వరం యాజ్ఞవల్క్యం
ప్రణమ్య మునయోఽబ్రువన్ వర్ణాశ్రమేతరాణాం నో బ్రూహి ధర్మానశే
షత" ఇత్యాదిభిర్నవభిశ్శ్లోకైరుక్త్వా వర్ణధర్మానుపన్యస్య న్నిమమర్థమా
హ "బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రా వర్ణాస్త్వాద్యాస్త్రయో ద్విజాః, నిషేకా
ద్యాశ్శ్మశానాన్తా స్తేషాం వై మన్త్రతః క్రియాః. గర్భాధానమృతౌ పుం
సస్సవనం స్పన్దనాత్పురా. షష్ఠేఽష్టమే వా సీమన్తో మాస్యేతే జాతక
ర్మ చ, అహన్యేకాదశే నామ చతుర్థే మాసి నిష్క్రమః, షష్ఠేఽన్న
ప్రాశనం మాసి చూడా కార్యా యథాకులం" ఇత్యాది. అత్ర మితా
క్షరాకారో వ్యాచష్టే "బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాశ్చత్వారో
వర్ణా వక్ష్యమాణలక్షణాస్తేషా మాద్యాస్త్రయో బ్రాహ్మణక్షత్రియ
వైశ్యా ద్విజాః ద్విర్జాయన్త ఇతి ద్విజాః, తేషాం ద్విజానాం వై ఏవ
న శూద్రస్య నిషేకాద్యా నిషేకో నామ గర్భాధానమాద్యో యా
సాం తాస్తథోక్తాః శ్మశానం పితృవనం తత్సంబన్ధికర్మాన్తే యాసాం తాః
క్రియా మన్త్రైర్భవన్తి. ఇదానీం తాః క్రియా అనుక్రామతి గర్భాధానమి

శి పకపోవుటవలనను సంస్కారములు నిషేకపూర్వకముగ శ్రీవైఖానస సూత్రమందు
మాత్రము స్పష్టముగ నుపదేశింపబడుటవలనను మీకును మాకునుగూడ సంస్కారము
లు నిషేకాదిగనుండజాలవు. అని యాపస్తంబాదు లనుచున్నారు. (నిషేకాద్యాః)
వారలకు (శ్రీవైఖానసులకు) నిషేకాదిశ్మశానాన్త సంస్కారములు మంత్రపూర్వకముగ
జెప్పబడినవి. ఋతుకాలమందు గర్భాధానము, పుంసవనము గర్భస్పందనమైన త
రువాత చేయునదని యాజ్ఞవల్క్యవచనము చెప్పిన ప్రత్యేకముగ నిషేకాది కర్మ

వల్క్యేన తేషామిత్యుక్తత్వాత్ "ముఖ్యే సంభవత్యముఖ్యాకల్ప
నాయోగా"దితి న్యాయేన ముఖ్యత్వేన శ్రీవైఖానససూత్రే విద్య
మానత్వాచ్చ ఇతరేషాం నిషేకాదిత్వం న సంభవతి.

త్యాది గర్భాధానమిత్యనుగతార్థం కర్మనామధేయం ఏవంవక్ష్యమాణా
న్యపి తద్గర్భాధానస్మృతౌ ఋతుకాలే వక్ష్యమాణలక్షణే" ఇత్యాది ఇదం
వ్యాఖ్యానం న సమంజసమితి దూషయన్ హేతూపన్యాసేన యుక్త
మర్థం ప్రతిపాద్య వైఖానసానామేవ నిషేకాదిక్రియావత్త్వం సమర్థయతి
"తేషామిత్యుక్తత్వా"దిత్యాదినా తేషామితి సర్వనామ్న ఉక్తపరామ
ర్శకస్య న్యాయ్యత్వేన తేషాం పూర్వోక్తానాం బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యా
నామిత్యర్థే సంగతేఽపి "ముఖ్యే సంభవ" ఇతీతి న్యాయసంచారేణ ప్రసి
ద్ధప్రధానపరామర్శకం సంగతతరం మన్యతే ఆచార్యః శ్రీవైఖానస
సూత్రే నిషేకాదీనాముపన్యాసో యాజ్ఞవల్క్యేన పరామృశ్యతే నిషే
కాద్యా ఇతి. వై ఇత్యనేన తేషామేవేత్యన్యయోగో వ్యవచ్ఛిద్యతే, అథే
తరేషాం గర్భాధానస్మృతావిత్యాదినా నిషేకరహితానాం గర్భాధా
నాదీనాం సంస్కారాణాం తత్ర పశ్చాత్స ఏవ విధత్త ఇతీతరేషాం సంస్కా
రక్రమోఽనుపన్యస్త ఇతి దోషః పరిహృతః, యద్యన్యథాయం శ్లోక
భాగో వ్యాఖ్యాయతే మహాననర్థస్స్యాత్. "గర్భాధానస్మృతౌ" వి
త్యుక్తే శ్రీవైఖానససూత్రే గర్భాధానకాలస్య గృహీతగర్భాయా వి
హితత్వాత్తస్య సంస్కారస్య ఋతుకాలికత్వాభావాచ్చ వైఖానససూత్ర
విరోధస్తదసంగ్రహశ్చ స్పష్టః. ఉక్తప్రకారేణ విషయభేదేన వ్యాఖ్యా
తేత్వయం దోషస్సుఖం పరిహ్రియతే, యతో "నిషేకాద్యా" ఇతి శ్లో
కార్థం శ్రీవైఖానససూత్రసంగ్రాహకం "గర్భాధాన"మిత్యాదిశ్లోకా
స్తదన్యసూత్రసంగ్రాహకా ఇతి, నిషేకగర్భాధానయోః పర్యాయత్వే

ధికారులు వైఖానసులేయని నిర్ణయించబడుటవలనను ముఖ్యార్థము సంభవించునప్పుడు
గౌణార్థముగ శబ్దమునన్వయింపచేయుట న్యాయ్యము గాదనే విధిచొప్పున శ్రీవైఖా
నససూత్రమందు సంస్కారములు నిషేకాదిగ జెప్పబడుటవలనను వైఖానసేతరులకు
నిషేకాదిత్వము సంభవింపదు. (అథోచ్యతే) గర్భాధానలక్షణముగాని ఆగర్భ

అథోచ్యతే. "గర్భాధానలక్షణస్యానుక్తం, విశిష్యకాలస్యాఽనుక్త ఇతి. తత్సర్వేషాం కారణభూతేన పరమాఽఽచార్యేణ విఖనసా ప్రణీతే వైఖానససూత్రే "అథగర్భహితగర్భాలింగాని శరీరాటోపస్సక్థిసీదనం ద్వేషో భర్తురరుచిరాహారే లాలాప్రకోపః ఖరతా స్పర్శనం యోనేరితి గర్భస్య దైవాఽనుబంధం జ్ఞాత్వాఽఽపూర్యమాణపక్షే పుణ్యాహ్నే శుభే నక్షత్రే" ఇత్యాదినా గర్భాధానలక్షణకాలయోరపి ప్రతిపాదితత్వాత్.

పక్షే గర్భాధానసంస్కారస్య గర్భిణీసంస్కారస్యాసంగ్రహేఽపి దోషః సర్వసూత్రసంగ్రాహోయం కథం చిదయం గ్రంథో విషయభేదేన ద్వేధా వ్యాఖ్యేయ ఏవేత్యుక్తం భవతి, (అథోచ్యతే) బోధాయనీయేషూక్తదోషద్వయం తత్రాపాద్యాశంక్య పరిహరతి 'శ్రీవైఖానససూత్రే' ఇత్యాదినా, ఖరతా వాచః స్పర్శనం యోనేరితి క్వాచిత్కః పాఠః. ప్రతిపాదితత్వాదితి గర్భాధాననిషేకయోర్భిన్నసంస్కారత్వం జ్ఞాయత ఇతి శేషః, (వేదే వైఖానసే) సర్వైర్యాదృశవిలక్షణ సంస్కారస్య సూత్రకారాన్తర సాహచర్యాత్తత్సూత్రైకకంఠ్యసంపాదనాయ లోపోఽర్థాన్తరబోధకత్వం వాస్త్విత్యాశంక్య పరిహరతి 'వేద' ఇతి వేదో వైఖానససూత్రం చ తుల్యబలం ప్రమాణం వేదః ఋగాదిః వైఖానససూత్రం, శ్రౌతస్మార్తభేదేన భిన్నం ద్వాత్రింశత్ప్రశ్నాత్మకం చాతుర్లక్షపరిమిత శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రం చ త్రిప్రపంచనరూపం తత్ర సంగృహ్యతే. తాదృశవేదే వేదాన్తే చ గృహ్యాణి వైతాని కాని చ

ధానము చేయదగిన కాలవ్యవస్థగాని చెప్పబడలేదని ఆపస్తంబాదులు బోధాయనులపై చెప్పిన దోషమునకు పరిహారముగ సర్వజగత్కారణ భూతుడును పరమాచార్యుడును అగు శ్రీవిఖనస మహాముని చేయనుగ్రహింపబడిన శ్రీవైఖానస సూత్రమందు చెప్పబడిన గర్భాధాన స్వరూపకాలములను నిరూపించెదను గర్భమును ధరించిన గర్భిణియొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాను శరీరాటోపము, సక్థిసీదనము, భర్తయందు ద్వేషము, ఆహారమునందు అయిష్టము లాలాప్రకోపము, యోనియందు ఖరస్పర్శము అను లక్షణములు గలిగిన గర్భమును దైవానుబంధముగ తెలిసికొని పూర్వపక్షమందు శుభమగు పురుషనక్షత్రమందు అను మొదలగు గ్రంథముచే గర్భాధానలక్షణము కాలము

"వేదే వైఖానసే సూత్రే యో ధర్మః పరికీర్తితః స ఏవాస్య ధర్మోఽనుష్ఠేయో నాఽత్ర కార్యా విచారణే"తి భృగుణోక్తత్వాత్ "అనుక్తమవిరుద్ధమన్యతో గ్రాహ్య"మితి న్యాయాదాచార్యత్వేన భారతాదిషు ప్రతిపాదితత్వాచ్చ అనుక్తాంశేషు వైఖానసోక్తప్రకారేణాఽస్మాభిః కర్తుం యుక్తమితి.

కర్మాణి దహారాద్యా బ్రహ్మవిద్యాశ్చ ఉక్తాః. వైఖానససూత్రే చ ప్రతిపాదితా ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా, భగవత్సమూర్తార్చనం ఇత్యుభయమవేదాన్తప్రవర్తకాచార్యపాదానాం శిష్టైరప్యపరిగ్రహీయత ఇత్యన్యత్రప్రపంచితః, వేదసాధర్మ్యాత్సర్వానుష్ఠేయత్వం భృగుణాఽనుశిష్యతే "యస్స్వశాఖాం పరిత్య"జ్యేత్యాదిప్రత్యవాయప్రసంగస్తూక్తపరిత్యాగే దోషమనుశాస్తి. తమేవార్థం న్యాయపంచారేణాహ "అనుక్త"మితి ఉక్తేష్వంశే ఉక్తాన్మష్టధర్మపరిగ్రహోఽపి శాస్త్రవిశేషాత్కేచిదనుమన్యన్తే. అవిశేషాత్సూత్రశాస్త్రానపేక్షయా ప్రవృత్తం పంచరాత్రం శాస్త్రమిత్యాపస్తంబాదయస్తచ్ఛాస్త్రం పరిగృహ్ణన్తి ఇత్యన్యదేతత్. విరోధగంధోఽప్యత్ర న శంక్య ఇత్యవిరుద్ధత్వం సుస్థం ఆచార్యత్వేనేతి, భారతాదిషు గ్రంథేష్వాచార్యత్వేన విఖనసో వైఖానసాశ్చ వ్యపదిశ్యన్త ఇతి తదనుసరణం న్యాయ్యం. ఆచార్యలక్షణం తు యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం. "స గురుర్యః క్రియాః కృత్వా వేదమస్మై ప్రయచ్ఛతి ఉపనీయ దదద్వేదమాచార్యస్స ఉదాహృతః" ఇతి కిం చ "ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థానాచారే స్థాపయత్యపి, స్వయమాచరతే యస్తు స ఆచార్య ఉ

చెప్పబడియున్నది వేదమందును, శ్రీవైఖానస సూత్రమందును యే ధర్మము చెప్పబడియున్నదో, అందరచేతను ఆ పరమధర్మమనుష్ఠింపదగియున్నది ఇందెంతయు సంశయింపజనదు అని భృగుమహర్షిచే చెప్పబడుటవలనను తమ శాఖాసూత్రముల యందు ప్రతిపాదింపబడనట్టియు తమ శాఖాసూత్రములకు విరుద్ధముగానట్టియు అవసరమైనట్టియు నంశమును ఇతరధర్మములనుండి గ్రహింపవలెను. అను సాధారణ న్యాయమువలనను వైఖానస ఋషియొక్క ఆచార్యత్వము ధర్మశాస్త్రత్వము భారతాదులయందు స్పష్టముగ చెప్పబడుటచే సర్వసంప్రతిపన్నమై యుండుటవలనను మనసూత్రములలో అనుక్తమైనవిషయములలో శ్రీవైఖానస సూత్రప్రకారమే మనము కర్మలనాచరించికొనదగు

భారతే:— "వైఖానసవిఖనసాచార్యే" త్యాది.

బోధాయనః:— "అథాఽతః పాకయజ్ఞానాం ప్రయశ్చిత్తిరిత్యారభ్య "వ్యాహృతీనాం ప్రయోగే అయథాకృతం యథావద్భవతీత్యాచార్యా బ్రువతే, తత్రాఽప్యుదాహరన్తి" ఇతి. ఏవమేవ "చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్తరాం యుగ్మాముపైతి ప్రజానిశ్శ్రేయససమృతుగమనమిత్యాచార్యాః. సర్వాణ్యుపగమనాని మన్త్రవన్తి భవన్తీతి బోధాయనః, యచ్చా

దాహృతి" ఇత్యాచార్యశబ్దోఽన్యత్ర నిరుక్తః. అస్మాభిస్త్వాకస్తంబీయాద్యా ఉచ్యన్తే. బోధాయనేన కృతం వైఖానససూత్రసమాశ్రయణం ప్రపంచయతి "బోధాయన" ఇత్యాదినా వ్యాహృతీనామితి సర్వత్ర శ్రీవైఖానసే సూత్రే ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే వ్యాహృతయో మహావ్యాహృతయశ్చ పఠితా దృష్టవ్యాః తతో ఉదాహరన్తీతి వైదికం వచనముదాహరతి "భూశ్చర్యాచ, భువ ఇతి యజూంషి. సువరితి సామానీతి చతుర్థీప్రభృతితి ఋతౌ వ్రతో సంగమనం కరోతి, తతస్సా భార్యా గర్భమాధాయ పుత్రం జనయతి. పుత్రేణ పితరః ప్రీతా భవన్తి తేనైవ స్వర్గం గచ్ఛన్తి" ఇత్యాదినా ప్రజానిశ్శ్రేయసత్వం శ్రీసూత్రే (ప్ర ౬ ఖం ౨) స్పష్టముక్తం (అథాన్యాశీర్థయః) "పాకయజ్ఞయాజీ వైశ్వదేవహోమాన్తే గృహాగతం గురుం స్నాతకంచ ప్రత్యుద్గమ్యాభివన్ద్య ఆసనపాద్యాచమనాని ప్రదాయఘృతదధిక్షీరమిశ్రం మధుపర్కం చ దత్త్వా న్నాద్యైర్యథాశక్తి భోజయతి" (ప్ర ౭ ఖ ౪) ఇత్యాదినా ఉతిథిపూజాదికముక్తం (ఏతమగ్నిం) నిత్యం సాయంప్రాతరేవం జుహు

ను అనియు ఆపస్తంబాదులు చెప్పుచున్నారు. (భారతే) విఖనసుని ఆచార్యత్వము భారతమందు వైఖానస విఖనసాచార్య అనుపదములచే చెప్పబడినది. ఇట్లే (బోధాయనః) బోధాయనుడును అవలపాకయజ్ఞ సంస్థలకు ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పుచున్నాము అనియారంభించి వ్యాహృతుల ప్రయోగమందు పరిపూర్తియగుచున్నదని ఆచార్యులు చెప్పుచున్నారు, అనియు ఇట్లే నాల్గవదివసమారంభము జేసికొని పదునారవనాటి వరకు సరిదినములందు భార్యనుకూడవలెను. ఈకూటమివలన సంతానంబులు సంతానములకు ఆయురాదియాస్తిసంపత్తియు గలుగునని ఆచార్యులవారి మతమైయున్నది ఇట్లుపగమనములన్నియు మంత్రపూర్వకముగనే జేయవలయునని బోధాయ

దా, యచ్ఛ్రత్రానితి శాలీకి”రితి. “అథాఽస్యాఽతిథయో భవన్తి. గురోస్సమానవృత్తిర్వైఖానస స్స్నాతకో రాజా వా ధర్మయుక్తస్తేషామభ్యుత్థాయాఽసనం పాద్యమర్హణమర్ఘ్యం వా ప్రయుంజీత” “ఏతమగ్నిహోత్రం సాయముపక్రమం ప్రాతరపవర్గ మాచార్యా బ్రువతే తత్రోదాహరన్తి” “వైఖానసానాం న ద్రుహ్యే” దిత్యాదిభిరాపస్తంబాదినా మాచార్యేణ బోధాయనేన స్వశిష్యాన్ “ప్రత్యాచార్యా బ్రువతి” ఇతి వక్తుం యుక్తత్వాత్, మన్వాదీనాం శారీరసంస్కారవక్తృత్వాఽభా

యాద్యత్రో బ్రహ్మకత్వమిదమిజ్యమగ్నిహోత్రమేతిన్మాలా స్తదగ్నయ ఇతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి (౨ ౭) నిత్యం యజ్ఞైర్గృహ్యాభిర్వా హస్తేన అగ్నయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహేతి సాయమాహుతీ సూర్యాయ స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహేతి ప్రాతరాహుతీ జుహుయాత్” (౩ ౬) ఇతి “నిత్యం సాయం ప్రాతః పత్నీ వా భూతేభ్యో బలిం హరేత్ (౩. ౭) ఇతి చ సాయం ప్రక్రమాదిబోధితం, వైఖానసానాం న ద్రుహ్యేదితి అయం తత్ర గ్రంథః “వైఖానసానాం విహితా దశ దీక్షాః, యస్స్వశాస్త్రమభ్యుపేత్య దండం చ మౌనం చాప్రమాదం చ వైఖానసాస్సర్వదా నిరాహారాశ్చేతి, శాస్త్రపరిగ్రహస్త్వేషాం బ్రహ్మవైఖానసానాం, న ద్రుహ్యేద్భిక్షుకాన్ హింసితాంస్తాపసో భవేత్ వన ప్రతిష్ఠస్సృష్ట క్షీరచర్మజలప్రియః.” ఇత్యాది ఏత

నుడచుచున్నాను. ఆది సంగమమునంగును బుతుసంగమనము నందును మాత్రమేనని శాలీకిమహర్షి చెప్పుచున్నాడు అనియు అవలగృహస్థునకు అతిథిసత్కారమును చెప్పుచున్నాను అతిథులెవ్వరనిన తనగురునితో సమానముగ గౌరవమునీయదగిన వారు వైఖానసులు స్నాతకుడు, ధర్మయుక్తుడగు రాజు ననువారలు అతిథులై యున్నారు. వారలు సంప్రాప్తించినపుడు ఆసనమందుండి యభ్యుత్థానముచేసి ఆసనము, పాద్యము, అర్హణము, అర్ఘ్యము మొదలగు సత్కారములజేసి పుచ్చునది. అనియు ఈయగ్నిహోత్రమును సాయంకాల మందారంభింప బడునది యుప్రాతః కాలమందు ముగింపబడునదనియు ఆచార్యులనుచున్నారు అనియు ఇక్కడ ధర్మశాస్త్రవచనములనుదహరించుచున్నారు వైఖానసులయొడ ద్రోహచింతనము సేయకూడదు అనియు యీమొదలగు వాక్యములచే అపస్తంబాది సూత్రకర్తలకాచార్యుడగు బోధాయనునిచే తనశిష్యు

త్వాత్, బోధాయనేన ప్రతిపాదితస్య వైఖానససూత్రే విద్య
మానత్వాద్గురోస్సమానవృత్తి వైఖానస ఇతి బోధాయనేనో
క్తత్వాత్ విఖనసాచా"ర్యేతి భారతేప్రతిపాదితత్వాత్సర్వేషాం
కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాచ్చ తత్సూత్రోక్తప్రకారేణ
కరణం యుక్తమేవ.

మర్థమేవ శ్రీసూత్రమాహ "వాన ప్రస్థో నిత్యస్వాధ్యాయీ ఋతే ధ్మా
దీనగ్నీర్ధం" (౧౦. ౫) ఇత్యాది ఆచార్యా బ్రువత ఇతి. ఆచార్యాబ్రు
వత ఇత్యాచార్యశబ్దేన వైఖానసం వక్తుం యుక్తత్వాదితి యోజనా
వక్తుమయుక్తత్వాదితి క్వాచిత్కః పాఠః తస్య పాఠస్య సాధుత్వే ఆ
చార్యా బ్రువత ఇతి స్వవిషయేఽన్యో వా వక్తుమయుక్తత్వాదితి
యోజ్యం (మన్వాదీనాం) వను మన్వాదీనాం ధర్మశాస్త్రప్రవక్తృ
త్వాదాచార్యశబ్దేన తే గృహ్యన్తా మిత్యత ఆహ మన్వాదీనా
మితి- మన్వాదయో హి న శ్రౌతస్మార్తకల్పసూత్రవక్తారః. తే కల్ప
సూత్రకారాణాం వర్గే న పఠ్యన్తే. తథా తద్గ్రంథాశ్చ న కల్ప
సూత్రత్వేన పరిగణ్యన్త ఇత్యర్థః, తథా మనుమేకాగ్రమాసీనమభి
గమ్యమహర్షయః ప్రతిపూజ్య యథాన్యాయమిదం వచనమ
బ్రువన్, భగవన్ సర్వధర్మాణాం యథావదనుపూర్వశః అంతర
ప్రభవానాం చ ధర్మాన్నో వక్తుమర్హసీ"తి మహర్షీణాం ప్రశ్నస్త
దానుగుణ్యేనోత్తరం చ మనునా ప్రోక్తమితి తస్య శారీరసంస్కార
బోధనాయ ప్రవృత్తత్వం న సిద్ధ్యతి. కల్పసూత్రవక్తా హి.

లనుద్దేశించి యుపదేశించిన బోధాయనసూత్రమందు ఆచార్యులు చెప్పుచున్నారని ఆ
చార్యశబ్దముచే విఖనస ఋషినుద్దేశించుట యగు ననుట యుక్తమైయున్నది. మన్వా
దులు శారీరసంస్కారములను జెప్పినయాచార్యులు కాకుండుటచే నిచ్చటిబోధాయనుని
ఆచార్యశబ్దము మన్వాదులను సంగ్రహించుట కవకాశము లేదు. వైఖానసుడు గురుని
తోతుల్యుడు అనగా విఖనసఋషి తనకుగురువగుటచే విఖనస సూత్రానుష్ఠాతలగు వై
ఖానసులును గురుసమానులని బోధాయనుడు చెప్పుచున్నాడు విఖనసునకాచార్యశబ్ద

౪౯౧. శ్రీనివాస దీక్షితీయే శ్రౌతే, తాత్పర్య చింతామణౌ.

కిం చ, అరణ్యాదిపాత్రలక్షణమపి తత్రైవ ప్రతిపాదితం.

బోధాయనస్య సూత్రస్యాకరం కల్పసూత్రమేవ గృ… సముచితం (బో
ధాయనేన ప్రతిపాదితస్య) ఆచార్యా బ్రువత ఇతి …
తేఽన్యత్ర చ తాదృశధర్మాస్సర్వే విఖనసూత్రే …
క్తమేవ) "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య"మితి న్యాయ…
ర్యాధర్మాణామితరైరనుష్ఠానస్య గ్రాహ్యత్వౌచిత్యబోధన…
ర్భాణతుభిస్తస్మిహిమానమేన వ్యావృత్తేతి భావః- …
క్తా ఏవ న సముచ్ఛిత్తాః. (కిం చ)అస్య సూత్రస్య పర…
త్వాదన్యేషాం సూత్రాణాముపజీవకత్వేఽసిద్ధేపి కుత్ర …దుప…
త్యాశంక్య "అనుక్త"న్యాయసంచారాయ ప్రదర్శయత్యరణ్యాది …
రణ్యాదిపాత్రలక్షణం శ్రౌతసూత్రే ఉక్తం (అన్యేప్యాహుః) …
గర్భాధానయోః పర్యాయత్వోక్త్యా ప్రత్యయాదినోప…గమ…
చ విశదయతి-"గర్భాధానశబ్ద"స్యేత్యాదినా. న త్వితరస్యేతి …
ప్రవిష్టస్య బహుశో బహిస్త్యాగః కదాచిదేవ గర్భగోలే ప్రవే…
మ్యాతి; గర్భగోలమితి గర్భధారణయోగ్యః కోశవిశేష ఉచ్యతే.
యోనిస్తు రేతస్సాధారస్యసంపాదకస్త్రగ్రహణత్వాగ్ వ్యాపారి…

—మను జేర్చి భారతము ప్రయోగించియున్నది సమస్తసూత్రకారులకు కారణభూతుడగు
…ఖనసునిచే జెప్పబడినసూత్రమె అష్టాదశసంస్కారములను నిషేకాదిగ నుపదేశించు
టయు ఆసూత్రోక్తప్రకారముగ నితరులు కర్మల నాచరించికొనదగునవియు చెప్పుట
మిక్కిలి సంగతమై యున్నది. మరియు అగ్నిహోత్రమును మథించెడి అరణ్యాది
యజ్ఞపాత్రముల లక్షణముగూడ శ్రౌతసూత్రమందే చెప్పబడియున్నది. (అన్యేప్యాహుః)
నిషేకాదిసంస్కారములు మాకును కలవు. మీకును మాకును నిషేకాదిత్వము సమానము
గర్భాధానశబ్దముయొక్క అర్థమును విచారించిచూచినచో యోనియందు ఇంద్రియము
ప్రవేశించుచు అదిగర్భమై జరాయుచే ఆవృతమగుచున్నది. అనువృత్తివలన గర్భగో
ళమందు ప్రవేశించెడి. ఇంద్రియమునకే గర్భమను నామంబును దానికంటె వేరుగ గ

అన్యేఽప్యాహుః:— "అస్మాకమపి సమాన"మితి తదప్య
సత్ గర్భాధానశబ్దస్యార్థే విచార్యమాణే "యోనిం ప్రవిశ
దింద్రియం గర్భో జరాయుణాఽవృత" ఇతి. గర్భగోళే ప్రవిష్ట
స్య రేతస ఏవ గర్భశబ్దవాచ్యత్వం నత్వేకస్య- తథా:—
"ఆసించతు ప్రజాపతిర్ధాతా గర్భం దధాతు తే" ఇతి నిషేక
క్రియాన్తర్భావిత్వాత్ ప్రత్యార్తవం కర్తవ్యయోగ్యతాఽ

శేషః. ఆసించతు, "విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పింశతు. ఆసించతు ప్రజాపతిర్ధాతా గర్భం దధాతు తే" ఇతి మన్త్రైః అ... "విష్ణుః, తవ యోనిం కల్పయతు, గర్భాధానయోగ్యం కరోతు ప్రజాపతిస్తు పూర్ణమాసిన్యాం తత్ర రేత ఆసించతు. తత్ర సిక్తం రేతో ధాతా ఆదిత్యానామన్యతమః ప్రజాపతిరేవ వా గర్భం దధాతు గర్భరూపేణ పరిణమయతు" ఇతి. నిషేకక్రియాయాము గర్భావస్తు నిషేకక్రియానిష్పాద్యత్వాన్న గచ్ఛతే. నిషేకక్రియాన్తర్భావిత్వాద్గర్భాధానస్యేతి శేషః. అయమేకో హేతుః ప్రత్యార్తవం హి గర్భాధానం న క్రియతే ఇతి ప్రత్యక్షవిరోధః- నిషేకస్తు ప్రత్యార్తవం క్రియతే, అకరణే చ దోషస్స్మృతిషు విధీయమానో దృశ్యతే. యోగ్యతాసంభవాదితి ప్రశస్తాకారవిరహితే వా రే నిషేకస్యేతి యోజ్యం. అయమన్యో హేతుః, అప్రవృత్తరేతస ఇత్యత్ర గర్భగోల ఇతి పూర్వేణ

ర్భశబ్దవాచ్యమగు వస్తువులేదనుటవలనను ప్రజాపతి రేతస్సేకము చేయుగాక ధా- గర్భమును ధరింపచేయునుగాక, అను శ్రుతివలన గర్భాధానము అనగా గర్భధారణము నిషేకసంస్కారమందంతర్భూతమే అయియుండుటవలనను ప్రత్యార్తవమును ఇట్టి గర్భాధానము చేయుట అసంభవమగుటవలనను గర్భగోళమందు ప్రవేశిం- ని రేతస్సునకు స్రావదోషము సంభవింపకూడుటవలనను శ్రుతిస్మృత్యాది శాస్త్రవిధమువలనను ప్రత్యక్షవిరోధమువలనను గూడ నిషేకమే గర్భాధానమని చెప్పట క్కిలి అయుక్తమైయున్నది. (నిషేకాది) వైఖానససూత్రమందలి సంస్కారము

సంభవా దధృత రేతసస్స్రావదోషప్రసంగాచ్ఛ్రుతిస్మృతివిరోధాత్ప్రత్యక్షవిరోధాచ్చ నిషేక ఏవ గర్భాధానమితి వక్తుమయుక్తం.

నిషేకాదిర్వా అస్తు కో విశేషః? ఇతి చేత్ నిషేకాది క్రియావతామేవ శ్రోత్రియత్వం ధర్మశాస్త్రాఽధికారిత్వం బ్రహ్మశరీరత్వం చ బోధాయనాదిభిరుక్తం. (తథా హి:—)

"నిషేకే గర్భసంస్కారే జాతకర్మక్రియాసు చ విధివత్సంస్కృతా మంత్రైశ్చీర్ణా వ్రతస్నాపనాత్ శ్రోత్రియా ఇతి.

ధ్యాక్రియతే. గర్భాతో ధృతం రేతస్స్రవతీత్యయమన్యో హేతుః ఏవం విధేన శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధః ప్రత్యక్షవిరోధశ్చ నిరూపితః. ఉక్తైర్హేతుభిర్వైఖానససూత్రోక్తధర్మాణామప్రత్యాఖ్యేయత్వం సిద్ధమితి. (నిషేకాదిత్వా) సంస్కారాణి షేకాద్యా ఇత్యేవాస్తు, కిం తేన ప్రాప్తమితి. వైలక్షణ్యం శంకతే "షేకాదిర్వేతి బ్రాహ్మణం క్రియతే తయురితి

నిషేకాదిగనే జెప్పబడినవి ఇట్లు నిషేకాది సంస్కారములు గల వారలకే ధర్మశాస్త్రములం దధికారముండుటను వారలకే బ్రహ్మశరీరము గలుగుటను వారలకే శ్రోత్రియత్వమును] బోధాయనాది మహర్షులచే జెప్పబడి యున్నవి, అది యెట్లనిన:— (నిషేకే గర్భే) గర్భధారణమునకై జేయబడెడి నిషేకసంస్కారము, జాతకర్మాది సంస్కారములు వీట్లయందు విధిపూర్వకముగ సంస్కరింపబడి ప్రాజాపత్యాది వ్రతములచే సంస్కరింపబడి వేదాధ్యయనమును జేసినట్టివారలు శ్రోత్రియులనదగుదు మన్నారు. వ్రతములను క్రమముగ బూర్తిచేసి యథాశాస్త్రముగ వివాహము జేసికొని మంత్రపూర్వకముగ జతుర్థీవాసాంతమందు, జెప్పబడిన నిషేకసంస్కారము వలన నా దంపతులు సంస్కరింపబడి వధువు గర్భమును ధరించుచున్నది, నిషేకాదిశ్మశానాంతము జెప్పబడినకర్మలు బ్రాహ్మణాశ్రితములై యున్నవి. అని చెప్పబడియున్నది (యాజ్ఞవల్క్యః) బ్రాహ్మణులలో నుత్తములగు వైఖానసులకు నిషేకాదిశ్మశానాంతములగు కర్మలు మంత్రపూర్వకముగ జేయబడుచున్నవి, ఋతుకాలమందు గర్భాధాన

విజ్ఞేయా స్త్వఖాపారాశ్చ యే ద్విజాః విధివద్గృహ్యతే పాణి ర్మృతౌ చీర్ణవ్రతా పుత్రా మంత్రవత్సంప్రయోగతే తౌ (బ్రాహ్మణ్యాం? గర్భమదధుః, నిషేకాద్యాశ్మశానాన్తాః స్వశాఖీయా బ్రాహ్మణా ఉదీరితాః" ఇతి.

యాజ్ఞవల్క్యః:—"నిషేకాదిశ్మశానాన్తాస్తేషాం వై మంత్రతః క్రియాః గర్భాధానమృతౌ పుంసవనం స్పందనాత్పురా" ఇతి (బహిరితి).

మనుః:— "నిషేకాదిశ్మశానాన్తో మన్త్రైర్యస్యోదితో విధిః, తస్య శాస్త్రేఽధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయో నాఽన్యస్య కస్యచిత్" ఇతి. (అత్ర) యస్య— తస్య— కస్య— చిత్" ఇత్యాదిశబ్దానాం వైయర్థ్యప్రసంగాత్ "సర్వేషాం నిషేకాదిత్వం సమాన"మితి వక్తుమయుక్తం.

"చిత్రకర్మ యథానేకై రంగైరున్మీల్యతే శనైః, బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైః""గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌ

ము గర్భస్పందనమునకు పూర్వము పుంసవనము నను నీకర్మలు చేయబడుచున్నవి అనియు (మనుః) నిషేకాదిశ్మశానాన్తమగు విధియే బ్రాహ్మణులకు మంత్రపూర్వకముగ కల్పసూత్రమందుపదేశింప బడినదో వారలకు మాత్రమే యీధర్మశాస్త్రమందు ప్రవచనాధ్యాపనములందధికారముగలిగియున్నది. తక్కుంగల వారలకిందధికారమెంత మాత్రము లేదు అనియు చెప్పబడినది, ఈశ్లోకమందు యే బ్రాహ్మణులకు (యస్య [illegible] అలకు (తస్య) తక్కుంగల వారలకు (కస్యచిత్) అనుపదముల [illegible] హ్మణులందరకు నిషేకాదిత్వము సమానమని చెప్పుట న్యాయ్యము కాదు. అట్లు చెప్పుచో పైపదముల ప్రయోగస్వారస్యము చెడిపోవుచున్నది. కావున నిషేకసంస్కారము వైఖానసులకు మాత్రము విలక్షణముగ నంగీకరింప దగియున్నది. (ఆశ్వమేధికే)

ఆశ్వమేధికే భగవాన్:— "వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషే-కాదిర్ద్విజన్మనాం, కార్యశ్శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ, గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మ నామ చౌలోపనాయనైః స్వాధ్యాయైశ్చ తపోభిశ్చ వివాహస్నాతవ్రతైః, మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః" ఇతి. ఏవమన్యత్రాఽపి ద్రష్టవ్యం.

బోధాయనేన:— "యతో ఏతద్ధుతమిత్యా"దినా సూత్రేణ వివాహపూర్వకత్వేనోక్తం.

ఆపస్తంబేన:— "అథ కర్మాణ్యాచారాద్యాని గృహ్యన్తే" ఇత్యారభ్య ఉపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇతి.

మౌంజీనిబంధనైః బైజికం గార్భికం చైనో ద్విజానామపమృజ్యతే ఇతి దోషశాన్తిద్వారా బ్రహ్మప్రాప్తియోగ్యత్వమిత్యర్థః. (బోధాయనేన;

బ్రాహ్మణులకు వేదోక్తముగ సంస్కారములచేత నిషేకమాదిగ శరీరసంస్కారము చేయదగియున్నది. ఇట్టి సంస్కారము ఇహపరములకు పావనమైయున్నది. గర్భాధానమందలిచేయబడునిషేకాది సంస్కారములు జాతకర్మ, నామకరణము, చౌళము, ఉపనయనము, స్వాధ్యాయము తపంబులు వివాహము గృహస్థధర్మములననుష్ఠించుట, మహాయజ్ఞములు యజ్ఞములు వీనినాచరించుట యనునీకర్మలచేత నీతనువు బ్రహ్మప్రాప్తియోగ్యముగ చేయబడుచున్నది, అనియు నిట్లుపలువోటులందు నిషేకక్రియలయందలి యాధిక్యమునన్వయించ బడియున్నది. (బోధాయనేన) (యతో ఏతద్ధుతం) హుతము ఆహుతము వనునీమొదలగునవి సంస్కారములైయున్నవి అనియారంభించి సంస్కారములు వివాహపూర్వకముగ బోధాయనునిచేతను స్వసూత్రమందుపదేశింప బడియున్నవి. (ఆపస్తంబేన) (అథకర్మాణి) సంస్కారములు సదాచారమును పురస్కరించికొని చెప్పబడుచున్నవి. అనియారంభించి (ఉపనయనం) ఉపనయనమును జెప్పుచున్నామని ఆపస్తంబునిచేతను. (భరద్వాజ) ఇంతటితో శ్రౌతకర్మల నుపన్యసించుటయైనది. అని

భరద్వాజసత్యాషాఢాభ్యామాశ్వలాయనేన చ "ఉక్తాని వైతానికాని" ఇత్యారభ్య వైశ్వదేవపూర్వకత్వేన.

ద్రాహ్యాయణేన;— "అథాఽతో గృహ్యకర్మాణ్యుదగయనపూర్వపక్షే" ఇత్యారభ్య ఆచారాదిత్వేన.

కాత్యాయనశ్చ:— "అథాఽతో గృహ్యస్థాలీపాకానాం కర్మ" ఇత్యారభ్య ప్రతిపాదితవాన్.

నిషేకాదిసంస్కారవతాం ప్రతిజ్ఞాతం శ్రౌతక్రియత్వాదికం నిరూప్య ప్రసంగాద్బోధాయనాదిసూత్రేషు నిషేకసంస్కారపూర్వకత్వోపన్యాసో న కృత ఇతి తత్సూత్రప్రణయనప్రకారం వ్యాఖ్యాస్యతి బోధాయనేనే త్యాదినా వైఖానససూత్రేపి సంస్కారాణామష్టాదశానా ... పూర్వకత్వేనైవోపన్యాసాత్తత్సూత్రేపి నిషేకాదిత్వా ... స్య సమాధత్తే "అథ నిషేకాదిసంస్కారా"నితి సంస్కా ... దిత్వేన సంగతిముపన్యస్యతి ఆచార్యస్య యావతాం ప్ర ... స్కారాణాముపన్యాసేపి తత్త్వాం న హీయత ఇతి. నిషేకాదిసం ... నితి ప్రతిజ్ఞావాక్యం సూచితమిత్యర్థః.

యారంభించి స్మార్తకర్మలు వైశ్వదేవపూర్వకముగ భరద్వాజ సత్యాషాఢ ఆశ్వలాయనులచేతను. (ద్రాహ్యాయణేన) (అథాతో) ఇంతటగృహ్యకర్మంబు ... ము. ఉదగయనమందు శుక్లపక్షమున ననియారంభించి ఆచారమును పురస్కరించికొ ద్రాహ్యాయణునిచేతను (కాత్యాయనశ్చ) (అథాతోగృహ్య) ఇంతట గృహ్య ... స్థాలీపాకాదికర్మంబును చెప్పుచున్నామని స్థాలీపాకము నారంభించి కాత్యాయనుడు తమతమసూత్రముల నుపదేశించి యున్నారు. (అథనిషేకాది) నిషేకాదిసంస్కారములను వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నామని యారంభించి నిషేకపూర్వకముగ శ్రీవైఖాన

“అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః” ఇత్యారభ్య నిషేకపూర్వకత్వేన భగవతా విఖనసా ప్రతిపాదితం,

తత్రేయం విప్రతిపత్తిః ప్రత్యవతిష్ఠతే నిషేకస్య గర్భాధానార్థసంస్కారత్వే తద్యోగ్యః కాల ఆక్షిప్యతే తత్రోక్తో నిషేకకాలస్తు న తాదృశః యతోఽయం నిషేకో వివాహచతుర్థీవ్రతాన్తే విధీయతే, వివాహస్తు కన్యాయా విహితః, న హి రజోదర్శనాదర్వాగ్వివాహః కన్యకానాం శాస్త్రేష్వనుమతః ప్రత్యుత దృష్టరజస్కాయాః కన్యాయా వివాహే తస్యాస్తద్బన్ధూనాం చ ప్రత్యవాయస్స్మర్యతే. తథా వివాహమధ్యే రజోదర్శనేఽపి దోషస్తత్పరిహారప్రకారశ్చ శాస్త్రేఽనుశిష్యతే, తథా త్రిరాత్రేఽపి కన్యాయా మైథునస్య ప్రతిషిద్ధత్వాదేవ వధూముఖేక్షణమిత్యేక, ఇత్యాతేన తాత్కాలికమైథునప్రసఙ్గాభావకథనేన నిషేకశబ్దముఖ్యార్థబాధశ్చ స్పష్టముపపాదితః. తథైవ ప్రాయశ్చిత్తసూత్రే “ఋతౌ సంగమనం నిషేకమిత్యాహు”రితి నిషేకకాలో రజోదర్శనాదర్వాగేవ వ్యాఖ్యాతః. ఇత్థం చ వివాహే చతుర్థీవ్రతాన్తసంవేశనసంస్కారస్య నిషేకశబ్దార్థత్వే రజస్వలానన్తరవివాహస్య ప్రసఙ్గస్తదన్యత్వే నిషేకసంస్కారస్యాభిమతార్థసంపాదకత్వవిరహశ్చ దుర్వారః రజస్వలానన్తరవివాహస్య చ సాధకం ప్రమాణజాతం స్ఫారముపలభ్యతే యథా:—

దక్షః:— “వివాహయేదష్టవర్షామేవం ధర్మ్మో న హీయతే” ఇతి. మనుః:— ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయ సదృశాయ చ, అప్రాప్తామపి తాం తస్మై కన్యాం దద్యాద్యథావిధి, కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్యర్తుమత్యపి - న త్వేవైనాం ప్రయచ్ఛేత్తు గుణహీనాయ కర్హిచిత్” ఇతి, అస్య వ్యాఖ్యానే కుల్లూకభట్టః “సుమూ

సూత్రమందు మాత్రమే సంస్కారము అక్రమము నిషేకాదియను నంశమును శ్రీవిఖనసమహర్షియొక్కరు మాత్రము చెప్పియున్నారు.

పాయసమానజాతీయాయ వరాయాప్రాప్తకాలామపి కన్యాం దద్యాత్ "వివాహయేత్ దష్టవర్షామేవం ధర్మో న హీయతే" ఇతి. తదుక్తం స్మరణాదిని [illegible]:— "దేశకాలాదివైషమ్యాత్ ధర్మ్యవ్యాహానాశయే. సద్వృత్తే స్వంశజే కన్యాం బాలికామపి దాపయేత్, బాలికా యా భవేత్సా స్యాద్ గుణాఢ్యో యది లభ్యతే, కన్యాకన్యా ప్రతికాలేఽపి దేశకాల భయాన్వితః" ఇత్యాదివచనా[illegible] చనయా కాలతావివాహస్య దేశకాలభయాద్యనుక్తపరమాపద్విషయత్వం మాస్వ[illegible]. తథా కల్పతరా అపి "దత్తా సుస్తా ద్వ్యతా వృషభాం పితా [illegible] వాటి [illegible] కాలి[illegible] వర్జయేత్ ఇత్యాద్యప [illegible] నిర్ణయః. [illegible] త్రవ్యాఖ్యాను [illegible] ప్రవ [illegible] వా [illegible] ల్యాదిరోకయా రాతా [illegible] కాదిక్రీడాక్రియేత్యర్థః. ఋతుస్నాతా వా, కైచిత్తు రతిలా [illegible] భోగ్ [illegible] లింగ్యః [illegible] రే[illegible]ది" కేత్యాది [illegible] యోగస్వారస్యాత్ [illegible] త్యాగ [illegible] స్త్వముక్తం భవతి, తథా యాజ్ఞవల్క్యః:— "అనన్యపూర్వికాం కాన్తామసపిండాం యవీయసీ" మితి తద్వ్యాఖ్యానే మితాక్షరాయాం,— యవీయసీం [illegible] స్యపూర్వికాం దానేనోపభోగేన వా పురుషాన్తరాపరిగృహీతాం [illegible] న్తాం [illegible] మితి. అత్ర దానోపభోగ[illegible] భ్యమయమేవార్థో వ్యాఖ్యాతో వేదితవ్యః. తథా యవ్వమస్త్వ[illegible] మపి సంగతం. యవీయసీమిత్యధికవయా నిషిధ్యతే తేన వరాత్సమానవయస్త్వమథ తస్మాత్స్వల్పేఽపి న్యూనేనవయసా యుక్తత్వం కన్యాయాం కల్పయితుం న్యాయ్యం వేదవ్రతస్నాతస్య బ్రాహ్మణస్య వివాహయోగ్యకాలస్తు షోడశవర్షాదూర్ధ్వమేవ స్వారసతస్సంగచ్ఛతే ఇతి త[illegible] వధూనామస్మ[illegible] రజస్వలానన్తరం సంభవిష్యామతే. కించాష్టవర్షాయాస్తదూర్ధ్వ[illegible] కన్యాయాః పాణిగ్రహణాంగసకలసంస్కారసర్వాంగ[illegible] చ న ఘటతే - యథా [illegible] పస్త్వ్యపహాస్తిపత్యా

స్తంబసూత్రవ్యాఖ్యానే సుదర్శనాచార్యైః స్థాలీపాకార్థం ప్రీహ్యాదీన్
నావహన్తీతి వక్తవ్యే పత్న్యవహన్తీత్యర్థకాత్ కరాత్పత్న్యవఘాతమేవ కు
ర్యాన్న తు శ్రపణాదికమపి తదాదికం తు పత్న్య ఏవ కేచిత్తు పత్న్యా శ్రీ
గృహ్యాదవహననం పత్నీకర్తైవ తు యజమానకర్తృకం, త్యాది అనేన స్పష్ట
మవగమ్యతే సహాయాన్తరసాహిత్యేన కన్యా స్వయమేవ స్థాలీపాకా
ర్థం తండులానవహన్యాదితి తేన చ తస్యాః తత్కార్యకరణానుకూలప్రా
ర్థం వయ ఉచ్యతే. తథా కార్యాన్తరం చ విధానే సుఖానాన్నహ్మ
రమిదమాహ, యథా ప్రజాస్థాలీమితి స్థాలీమభిమృశ్య అగ్నయే జుష్టం
నిర్వపామీతి వధ్వా చరుం శ్రపయతీతి గదీయనిబన్ధనే తాంశ్చ తండు
లాన్ పరిమితాన్ ఆచార్యః యథా;—ద్వౌ ప్రసృతౌ తాన్ ద్విప్రసృతం
డులాన్ అగ్నయే జుష్టం నిర్వపామీతి స్థాల్యాం నిర్వపేత్ జీవతం
డులమస్విన్నం చరుం శ్రపయతీతి హుతశేషేణ శ్రోత్రియబ్రా
హ్మణభోజనాద్యర్థకే స్తావకం తండులానాం పాకేన విరుద్ధః ప్రసృద్వ
యతండులసంపాదనాయ తద్ద్విగుణపరిమితధాన్యావఘాతః పత్నీకర్తృక న
కదాచిదప్యష్టవర్షకన్యయా సాధ్యం భవేత్ తథైవాస్విన్నచరుపచ
నేఽపి కన్యాయాః పాకకౌశలవత్త్వమ్ ఉచ్యతే తథా వివాహదినాత్ప్ర
త్యాస్తే కల్పసూత్రకారైః సర్వైరపి మైథునం కన్యయా సహ వరస్య వి
హితం, యథా ఆపస్తంబః—"త్రిరాత్రముభయోరధశ్శయ్యా క్షార
లవణవర్జనం చ" "శేషం సమావేశనే జపేత్ ఇతి తద్భాష్యే—ఊ
ర్ధ్వం తత్ స్థాలీపాకాభ్యాం త్రిరాత్రమధశ్శయ్యా స్యాత్ న
తు ఖట్వాదౌ ఉపవిశేదపి శయ్యా ఉభయోరితి గ్రహణాత్ తథాష్టాంగ
మైథునవర్జనం బ్రహ్మచర్యం స్యాత్ శయ్యోర్వ్యోరుభయోరపి మై
థునమతిప్రయత్నేన వర్జనీయమిత్యేవ మరత్సస్య అర్థః తథైవ క్షారలవ
ణవర్జనం చ స్యాత్" "శేషమనువాకశేషం ఆకో విహారాయేత్యాదికం
సమావేశనకాలే జపేత్ సమావేశనం చ వధ్వా సహ మైథునార్థం శ

[illegible]న " ఇతి [illegible] శ్రీ[illegible]సూత్రే — "[illegible] త్రిరాత్రం [illegible]
[illegible] [illegible] ఇతి. కాత్యాయనః — "[illegible]
[illegible] సంవత్సరం న మిథునముపేయా
తాం ద్వాదశరాత్రం షడ్రాత్రం త్రిరాత్రమన్తతః" ఇతి. ఆశ్వలాయనః:-
"అక్షారలవణాశినౌ బ్రహ్మచారిణావలంకుర్వాణావధశ్శాయినౌ స్యా
తామత ఊర్ధ్వం త్రిరాత్రం ద్వాదశరాత్రం సంవత్సరం వైకఋషిర్జాయతే
ఇతి. తథా శౌనకీయే:— "అత ఊర్ధ్వం త్రిరాత్రం వా ద్వాదశాహమ
థాపి వా శక్తిం వీక్ష్య [illegible] నాచరంతౌ దంపతీ వ్రతం అక్షారల
వణాహారౌ భవేతాం భూతలే తథా శయీయాతాం సమావేశం న
[illegible] కుర్వాతాం వధూవరౌ" ఇతి [illegible] వచనానామవగాహనే బ్రాహ్మ్యాదయ
[illegible] ప్రభృతయః ఇత్థం భూతేన వచననిచయేన పాణిగ్రహణకాలేవధ్వాః
మైథునార్హత్వం, తత్కాలే తయోర్వధూవరయోర్యత్నేన బ్రహ్మచ
ర్యవ్రతానుష్ఠానం వధూవరయోః [illegible] బంధశ్చ సిద్ధస్స్యాత్. న
హి ప్రవృత్తాయాః కన్యాయాః [illegible] ఘటతే తథై
వ బ్రహ్మపురాణే:— "కృతే వివాహే శక్తౌ తు వార్షికం వ్రతమాచర్య
తే, అథ ద్వాదశాహాని త్రైరాత్రికేణ సర్వదా యాది ద్వాదశవ
ర్షా స్యాత్కన్యా రూపగుణాన్వితా ద్వాత్రింశద్వర్షప్రాప్తేన యది
షోడశవార్షికీ లబ్ధా తదా తు నాస్తవ్యా షడ్రాత్రం సంయమే న తు
వింశద్బ్దా యదా కన్యా వాస్తవ్యా త్రిరాత్రం, అత ఊర్ధ్వ
మహోరాత్రం వాస్తవ్యమితి సంయుతైః ఇతి స్పష్టమేవ కల్పసూత్రి
[illegible] వ్యాఖ్యాపి [illegible] చతుర్థీ [illegible] సహవాసస్య మైథునత్వాభావం
[illegible] తా [illegible] మహాసనర్థస్సంపద్యతే యథా
ఆశ్వలాయనః:- ప్రాగ్విజోదస్యా [illegible] నేయా [illegible] పతత్యధః వ్య
ర్థకారేణ [illegible] స్య బ్రహ్మహత్యామవాప్నుయాత్ ఇతి. యథా చ మ
నుః— "[illegible] చండాలీష్వంత్యజాతిషు సపిండాపత్యే

కాలేషు ప్రాణత్యాగో వినిగుత ఇతి. కన్యాగ[illegible]నస్య నిష్కృష్టార్థాత్
తిః సమావేశనస్య రేతస్సేక [illegible] విధానాత్తరం.

కిం చ వివాహవిధాయకాః మంత్రాస్సర్వే ప్రౌఢామేవోద్దిశ్య వధూం ప్రవృత్తాః. యథా:—"గృభ్ణామి తే సౌభగత్వాయ హస్తం మయా పత్యా జరదష్టిర్యథాసః" "మహ్యం త్వా దుర్గార్హపత్యాయ దేవాః" 'యథా స్త్రీ [illegible] ప్రియే ప్రియా" "ప్రజా మే కామస్సమృధ్యతాం" "పశవో మే కామస్సమృధ్యతాం" "యజ్ఞో మే కామస్సమృధ్యతాం, అసౌ మే కామస్సమృధ్యతాం," "దశపుత్రమవిష్యం కామయతే. ఇంద్రాపూషణావస్మిన్ లక్ష్మ్యాన్నమస్మే సంతస్సువ" "జీవపత్నీ పతిలోకే విరాజ [illegible] సుభగా సుమనస్యమానా" "యా స [illegible] విరూపా [illegible] స్యాముశేష్వః ప్రహారణ శేఫమ్" "ద్యామహం పృథివీగ్ం సామాహం ఋక్త్వం, తావేహి సంభవావ సహ రేతో దధావహై పుంసే పుత్రాయ వేత్తవై రాయస్పోషాయ సుప్రజాస్త్వాయ సువీర్యాయ" "సమ్రాజ్ఞీ శ్వశురే భవ" "సఖ్యా తే గమేయగ్ం సఖ్యాత్తే మా యోషగ్ం సఖ్యాన్మే మా యోష్ఠాః" "సం త్వా కామస్య యోక్త్రేణయు[illegible]చనా[illegible]," "ఇమామనువ [illegible] వ సుహవ్యా సుయా భవ" "[illegible] బహుపుత్రా [illegible] [illegible] ద్విక" [illegible] పితుర్భ్రాతురుభయరానుసే భవ, "[illegible] సా జీవ శరదాం శత మిత్యాదిమంత్రాణాం న్యాస్వప్ష[illegible]నయస్యాసు సర్వమోఽసంభావి కిం చ "[illegible] శోవహిత[illegible] [illegible]నాపిణమే త్యక్త[illegible] వా ధర్మ్యసీదతి స[illegible] ఇతి మనుః తద్వ్యాఖ్యా[illegible] వః పురుష [illegible]యస్యాం మనోహారిణ్యాం [illegible] హాత్ చతుర్వింశతివర్షా[illegible] గార్హస్థ్య[illegible]ఽనసాదం గచ్ఛతి [illegible] ప్రామ్నైతావతా కాలేన గృహీతవేదో భవతి త్రి భాగవయస్యాం చ కన్యాం [illegible] యోగ్యాం గృహీతవేదశ్చేవ

కుర్వాణానాం కృచ్ఛ్రస్తాత్రైవసు ప్రతి న విలంబేతేతి సత్వర ఇత్యస్యార్థః ॥
ఇతి అసితేన గాతేన ప్రోక్తస్య ప్రమాణస్యావశ్యకత్వాద్యావతా కాలేన
ధర్మాచరణానుష్ఠానోపస్థితికం భవేత్తావతా కాలేన వివాహే త్వరేత ఇ
తి తన్న్యాయ్యః త్ర్యష్టవర్షస్య వరస్య త్వష్టవర్షవయస్కయా కన్య
యా వివాహే ధర్మాచరణస్య ప్రజాగ్న్యాధానాదేరనిష్పత్తేః స్యాదేవ
దస్మాత్ యథాశక్తి తాదృశకన్యావైయర్థ్యాన్ముఖ్యా తితస్తత్రత్యముష్టపద
మేః శేషనస్య ఖాదితత్వ బాధకం వ్యాఖ్యేయమితి సర్వం సంగతం
భవతి రజోదర్శనాత్ప్రాగ్వివాహస్య ప్రశస్తత్వం గౌర్యాదినామపి
త్వాదృశవివాహే ... యత్తానమపినులభముక్తం యథాతిథ్యాయ
నః:—"పితా భర్తుః స్వపుత్రాస్తు గణయేదాదితస్తథా దానావధి
గృహేయత్వాత్త్వాలమేచ్ఛ రజోవతీం దద్యాత్తత్పృతుస ... గా ...
త్రః కన్యాపితా యత్ర తథా ఉపోష్య త్రిదినం కన్యాం త్రీన్ పిత్రా
గచ్ఛేం ... "దృష్టరజసే దత్త్వా కన్యాయే రత్నభూషణం." ఇతి.
"తాముద్వహేత్ వరశ్చాపి ... దైవాత్ ..." ఇత్యాదిభి
ర్వాక్యైః కన్యాయా జాతరజసో వివాహే తత్పిత్రోస్తస్యాస్తత్పత్యుశ్చ
నిష్కృతిర్విహితేతి స్పష్టా ఉభిహీతేతి జ్ఞాయతే. నైతావతా గౌరీం ద
దన్నాకపృష్ఠం నైకుంఠం రోహిణీం కన్యాం దదత్ బ్రహ్మలోకం
ఇత్యాదినా గౌర్యాదిదానే సముపదిష్టఫలస్య రజోదర్శనాత్తతో వివాహే
త్యాజ్యత్వాపత్తిః యతః అప్రాప్తే రజసి గౌరీ ప్రాప్తే రజసి రోహిణీ,
అవ్యంజితా భవేత్కన్యా కుచహీనా చ నగ్నికా, వ్యంజనైస్తు సము
త్పన్నైః సోమో భుంక్తేఽథ కన్యకాం, పయోధరైస్తు గంధర్వో రజసా
గ్నిః ప్రకీర్తితః. ఇత్యాది గోభిలీయసంగ్రహస్మృతివచనైర్గౌర్యాదిపరి
భాషితశబ్దాః స్పష్టం వ్యాఖ్యాతాః యథాఽంకురితకుచాయా నగ్నికా
త్వమస్ఫుటకుచాదివ్యంజనాయాః కన్యాత్వం ప్రస్ఫుటకుచాదివ్యంజనా
యాః రజోదర్శనమాత్రసాపేక్షాయాః గౌరీత్వం సంపూర్ణయౌవనలక్ష
ణలక్షితాయాః ప్రాప్తరజస్కాయా రోహిణీత్వం చేతి ఏతా యథా

[illegible]

యథం ప్రౌఢవధూసాపేక్షా స్వోద్వాహాదీనాం [illegible]
ఇతి "సోమః ప్రథమో వివిదే గన్ధర్వో వివిద ఉత్తరః, [illegible]
ష్టే పతిస్తురీయస్తే మనుష్యజాః, సోమో [illegible]
దదద్గన్ధర్వో, దదదగ్నయే, రయిం చ పుత్రాంశ్చాదా దగ్నిర్మహ్య [illegible]
శ్రుతిపర్యాలోచనయా జ్ఞాయతే [illegible] దేవానాం [illegible] భోగాన
న్తరమేవ వివాహస్య శ్రుత్యనుశిష్టత్వాత్ప్రాప్తే [illegible] సేవ [illegible]
భోగార్హత్వస్య వచనాత్సిద్ధేశ్చ వివాహ [illegible] ఋతుకాలాద [illegible]
కే వేతి నిశ్చీయతే. అయం చ రజస్వలా [illegible] యోః [illegible]
శిష్టాచారసమాయాత ఇతి చ భాంతాః [illegible] తీర్థ
యుంవరాద్యాఖ్యానకై [illegible] శ్రీ [illegible]
లీదావతీనాం ప్రభుపోషణానాం చ స్పష్టం జ్ఞాయతే. [illegible]
[illegible]వర్షాణాం అష్టమే తు భవేద్గౌరీ నవమే నగ్నికా భవేత్, దశమే క
న్యకా ప్రోక్తా ద్వాదశే వృషలీ తథా, ఇత్యాది యత్స్మృత్యుక్తయథా
శ్రుతార్థం [illegible] పూర్వాదేక [illegible] సర్వశాస్త్రస
మన్వయో [illegible] ఇత్యాది ప్రౌఢావివాహసాధకప్ర
మాణాని ప్రాచీనైస్తత్ర తత్ర [illegible] తథా ర
జోదర్శనాత్ప్రాగేవ వివాహస్య [illegible] శాస్త్రార్థ
త్వం వ్యక్తమేవ సిధ్య"తీతి.

నైష దోషః — "వచనాత్ప్రవృత్తిర్వచనాన్నివృత్తిః" 'నోప
యంధ్యాన్నిజస్వ్యాం'' ఇత్యాదిప్రబలస్మృతిసంవాదాను క్తవచనానామే
కశాఖాపత్రయన్యాయేనార్థబోధే రజోదర్శనాత్ప్రాగేవ వివాహస్య
ముఖ్యకాల ఇతి సద్వ్యవదాతం. అస్మిన్ హేతౌ శ్రీవైఖానససూ
త్రస్య నిషేకాదిసంస్కారబోధకత్వం తద్భిన్నసూత్రాణాం నైయమికర
త్వేన తద్రాహిత్యం మన్వాదిస్మృతీనాం వైఖానసశాస్త్రసముదాచారే

నిషేకపూర్వకత్వోక్తత్వాచ్చ అస్య సూత్రస్య సర్వసూత్రోత్తమత్వం తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానేన తత్సూత్రిణాం సర్వోత్కృష్టత్వం చోపపద్యత ఇతి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిముఖేన ప్రతిపాదితం,

ఇతి నిరూపితః పంచమో హేతుః,

శ్రీనివాసాయ నమః,

[illegible] సర్వస్వం చేత్యాదావిశేషతరముపపాదితా వేదితవ్యాః.

ఇతి నిరూపితః పంచమో హేతుః,

శ్రీ శ్రీనివాసమఖివేదాన్తగురవే నమః,

జయత్యాత్రేయగోత్రాబ్ధి ధ్యానసౌధ ప్రియాంశుభిః

శ్రీమత్త్రిపురివాస శ్రీరామ స్సితయాం గృహీం.

నిషేకపూర్వకత్వేన నిషేకాదిగసంస్కారముల నుపదేశించియుండుటవలనని హేతువు చేతగూడ నిసూత్రము సర్వోత్తమత్వమును ఈసూత్రోక్తములగుధర్మముల ననుష్ఠించెడువారలు సర్వసూత్రానుష్ఠాతలలో నుత్తమత్వమును బొందగ సంభవించుచున్నదని యీరీతిగ శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణోపన్యాసముఖముగ ప్రతిపాదింపబడినది.

ఇట్లు శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్య చింతామణియందు దశవిధహేతునిరూపణమున వైఖానససూత్రము నిషేకాదిసంస్కారముల నుపదేశించుచున్నదనియు బోధాయనాదియితరసూత్రములందట్లుపదేశింపబడలేదనియు వైఖానస శాస్త్రమందు చెప్పబడియున్న నిషేక సంస్కారమును మన్వాదులు స్వీకరించిరనియు మొదలగు నంశములతో వైఖానససూత్రము సర్వోత్కృష్టమైనదనియు తత్సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠాతలు సర్వోత్కృష్టత గలిగినారనియు నిరూపింపబడిన యైదవ హేతువు.

ఐదవహేతు నిరూపణము సమాప్తము.

శ్రీకోదండరామ పాకయాజి గురవే నమః.

షష్ఠ హేతుః.

అథేదానీం శ్రీవైఖానససూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానేన సర్వే భ్యశ్శ్రైష్ఠ్యమత్వే సూత్రాంతరేష్వనుక్తం శ్రుతిసిద్ధాష్టా[illegible] సంస్కారాత్మకత్వం క్రియాబాహుల్యం చాఽస్తీతి (జ్ఞాపయి తుం?) "అష్టాదశశారీరసంస్కారాత్మకత్వా"దితి హేతుర్ని రూప్యతే, తథా హి :— (శ్రీసూత్రే.)

(షష్ఠహేతుః) నిషేకాదిసంస్కారాదిసూత్రాన్తరీయ [illegible] వివృ- నిషేకసంస్కారస్య శ్రీవైఖానససూత్ర[illegible] సూత్రోక్తసంస్కారేభ్యోఽతిరిక్త ఏవాయం [illegible] సంస్కారాన్తరే సముచ్చిత్యాఽథ సంగృహీత ఇతి [illegible] త్వా "అథేదానీ"మిత్యాదినా షష్ఠం హేతు[illegible] శ్రీవైఖాన ససూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానేన సర్వేభ్యశ్శ్రైష్ఠ్య[illegible] శ్రీవైఖాన సూత్రిణాం సంభవతీతి జ్ఞాపయితుం సూత్రాన్తరేష్వనుక్తం శ్రుతిసిద్ధ మష్టాదశసంస్కారాత్మకత్వం క్రియాబాహుల్యం చాస్తీత్యయం హే తుర్నిరూప్యత ఇతి యోజనా. సూత్రాన్తరేష్వనుక్తిస్తు బోధాయనీనే త్యాదినోత్తరత్ర వక్ష్యతే. శ్రుతిష్వ[illegible] శ్రో[illegible] బ్రూ తే శ్రుతిసిద్ధాష్టాదశసంస్కారాత్మక[illegible] క్రియాబాహుల్యస్య
అష్టాదశసంస్కార[illegible]

(ఆరవ హేతువు) — వైఖానససూత్రమునందు నిషేక సంస్కారముపదేశింప బడుటచేనియ్యది సర్వోత్కృష్టమైనదను నైదవ హేతువును నిరూపించి యీనిషేకసం స్కారము శ్రీసూత్రమునకసాధారణమైనదను మహోద్ఘాతసంగతిచే 'అష్టాదశశారీరసం స్కారాత్మకత్వాత్' అను నారవ హేతువును నిరూపించుచున్నారు. శ్రీవైఖానస సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానముచే తదనుష్ఠాతలకు సర్వశ్రేష్ఠత్వము గల్గునట్టుగ సూత్రాన్తర మందనుక్తమును శ్రుతిసిద్ధమునగు నష్టాదశసంస్కారాత్మకత్వమును అనుష్ఠేయ క్రియాబా హుల్యమును శ్రీవైఖానస సూత్రమందు కలవు. అనియిట్లనిరి శ్రీసూత్రమందు:—

"అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః ఋతుసంగమన గర్భాధాన పుంసవన సీమన్త విష్ణుబలి జాతకర్మోద్ధాన నా

ర్థం సిద్ధా క్రియాశాహాల్యనిష్పాద్యం ఫలవిశేషం చ క్రియావన్త ఇత్యాదినోత్తరత్ర వక్ష్యతే. (అథ నిషేకాది) నిషేక ఇతి తద్గుణసంవిజ్ఞానసమాసః, తథా చ "నిషేకః, ఋతుసంగమనం. గర్భాధానం, పుంసవనం, సీమన్తః, విష్ణుబలిః, ఇతి షడ్గర్భసంస్కారాః, జాతకర్మ, ఉద్ధానం, నామకరణం, అన్నప్రాశనం, ప్రవాసాగమనం, పిండవర్ధనం, చౌళం, ఉపనయనం, పారాయణవ్రతబన్ధవిసర్గః, ఉపాకర్మ, సమావర్తనం, పాణిగ్రహణమితి ద్వాదశ జాతసంస్కారా ఇత్యేవమష్టాదశ సంస్కారా వ్యాఖ్యాతాః. అత్ర నృసింహవాజపేయయాజీయం భాష్యం. "అథ నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి. అత్రాథశబ్దో మంగలార్థః. అత్రనూత్నస్యానుష్ఠాతారోఽధ్యేతారశ్శ్రోతారశ్చాయుష్మన్తో భవేయురితి. రేతసా భార్యాయా యోనిర్నిషిచ్యతే. స సిచ్యతేఽస్మిన్నితి నిషేకః, స ఆదిః ప్రథమో యేషాం తే చ తే, సంస్కారాః. సంస్క్రియన్తే పురుషా ఏభిరితి. సంస్కారాః, "సంపరిభ్యాం కరోతౌ భూషణే" ఇతి సుడాగమః, తాన్నిషేకాదిసంస్కారాన్ వి. ఆ ఖ్యాస్యామః వి. విశేషేణ, విస్తరేణ, ఆఙభివిధ్యాఖ్యా ప్రకథనే చక్షిఙః "ఖ్యాఞాదేశే వా స్యతాసీ ఌలుటో"రితి స్య ప్రత్యయః, "అతో దీర్ఘో యఞీ"తి దీర్ఘః "తిప్తస్ఝీ"తి మస్ ప్రత్యయః ఏవం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి సిద్ధం, అథ తే కిన్నామానః క్రియన్త ఇత్యత ఆహ, ఋతుసంగమనమిత్యాది ఋతౌ ఋతుకాలే సంగమ్యతే భార్యాఽనేనేత్యృతుసంగమనం, గర్భ ఆధీయతేఽనేనేతి గర్భాధానం, పుమాన్ సూయతేఽనేనేతి పుంసవనం, సీమన్తః కేశపద్ధతిః క్రియతేఽస్మిన్నస్యా ఇతి సీమన్తః, విష్ణవే బలిర్క్రియతే వైష్ణవత్వసిద్ధ్యై గర్భర

"అథ నిషేకాదీ" అనియారంభించి నిషేకము, ఋతుసంగమనము, గర్భాధానము, పుంసవనము, సీమంతము, విష్ణుబలి, జాతకర్మము, ఉద్ధానము. నామకరణము, అన్న

మకరణాన్నప్రాశన ప్రవాసాగమన పిండవర్ధన చౌలోపనయన పా
రాయణవ్రతబంధవిసర్గోపాకర్మ సమావర్తన పాణిగ్రహణానీత్య
ష్టాదశ సంస్కారాః శారీరాః" ఇతి.

తుణార్థమితి విష్ణుబలిః. జాతం ప్రతి యత్క్రియతే తస్మిం స్తజ్జాతకర్మ
సూతికాగృహం శయ్యా వోద్ధ్రియతే. త్యజ్యతే శిశుర్నేత్యుద్ధానం, నా
మాఽభిధానం క్రియతేఽస్మిన్నిత్యతి నామకరణం, అన్నం ప్రాశ్యతేఽ
నేనాస్మిన్నిత్యన్నప్రాశనం, ప్రోష్యతే ఆగమ్యతేఽనేనాస్మిన్నితి ప్ర
వాసాగమనం పిండశ్శిశోర్దేహో వర్ధతేఽస్మిన్నితి పిండవర్ధనం. చూ
డా శిఖా క్రియతేఽస్యాఽస్మిన్నితి చౌలకః, ఉప గురోస్సమీపం
నీయతే మంత్రేణాయముపనయనార్థ మిత్యుపనయనం, పారం వేద
స్యాన్తస్తస్యాయనం ప్రాప్తిస్తదర్థం వ్రతం ప్రాజాపత్యాది, తత్తత్కాం
డారంభకాలే బద్ధం తత్పరిసమాప్తౌ విసర్గః పారాయణవ్రతబన్ధవిసర్గః,
ఉపక్రియతే అనేనేత్యుపాకర్మ సమ్యగావర్తతే దారసంగ్రహార్థం
గురుకులాదితి గంధపుష్పాదిభిస్సహ వర్తత ఇతి వా సమావర్తనం, వ
ధ్వాః పాణిగృహ్యతేఽనేనాఽస్మిన్నితి పాణిగ్రహణం, తతో ద్వంద్వ
సమాసః, తాని. ఇత్యనేన ప్రకారేణాష్టాదశసంఖ్యాకా శ్శారీరసంస్కా
రార్థాస్సంస్కారాశ్శారీరా స్తత్తత్కాలే కర్తవ్యా నిత్యాశ్చ భవన్తి
ఇత్యారభ్య సోమయజ్ఞాన్తసంస్కారనిర్వచనం చోక్త్వా "ఇత్యనేన ప్ర
కారేణైత ఇమే సంస్కారాశ్చత్వారింశత్సంఖ్యాకా శ్శారీరా నిషేకా
ద్యపవర్గాన్తా భవన్తి, ఇత్యన్తేన ప్రథమం ఖండం వ్యాఖ్యాయ త
దనన్తరమత్ర విచారమాహ, "నిషేకమితి పృథక్త్వేన కిముచ్యతే? ఋ
తౌ సంగమనం నిషేకమిత్యాహు" రితి సూత్రకారవచనాదితి చేత్స
త్యం. అయం ఖల్వత్రాచార్యస్యాఽభిప్రాయః, ఋతౌ సంగమనం నిషే

ప్రాశనము, చౌళము, ఉపనయనము పారాయణవ్రతబన్ధవిసర్గము, సమావర్తనము పా
ణిగ్రహణము ననుపదునెనిమిది శారీరసంస్కారములను చెప్పుచున్నామని సూత్రకారు

కమిత్యాహురేకే, న వయమితి. తథా భవత్యస్య తంత్రం కుత్రోక్తమి
తి చేత్ — "తదేవం త్రిరాత్రం హవిష్యాశినా" ఇత్యత్రోక్తమాచార్యై
రితి బ్రూమః — ఇతరథా — అష్టాదశసంఖ్యాహానిః, తర్హి పారా
యణవ్రతబంధవిసర్గం ద్విధా కుర్మ ఇతి చేత్తదసత్ "పారాయణవ్రతా"
నీత్యేకత్వేనోపాదానాత్ తహర్వ్యాయుక్తత్వాత్ (ద్గండకే) వర్షవర్ధనం
కర్మత్వేనాఽంగీకుర్మ ఇతి చేత్తత్కృచ్ఛ్రోపపన్నం పరిగణనాయామపఠిత
త్వాత్ - "నిషేకాదాజాతకా" దితి పునర్వచనాచ్చ — తస్మాన్నిషేకా
దయష్షోడశ భవన్తీత్యాదినా సంస్కారసంఖ్యాపరిష్కారః కృతః.

అథ చతుర్థీవాసహోమాన్తే కన్యాసంగమస్యాయుక్తత్వాత్త
త్ర మంత్రతో వధ్వాలింగనం ముఖేక్షణంచ పక్షాన్తరముపన్యస్తం సూ
త్రకారైః "సుప్రజాస్త్వా" యేత్యుపగమనం "సన్నాము మన" ఇత్యాలిం
గన "మినామన్వ్రన" తేతి వధూముఖేక్షణమిత్యేక" ఇతి, తస్మిన్ పక్షే
నిషేకశబ్దముఖ్యార్థస్యబాధోఽనివార్యః అథాపి చోదనాబలాన్ముఖ్యార్థ
స్య బాధేపి సంస్కారస్యోక్తఫలకత్వమంగీకార్యమేవ భవతి, తచ్చాదృ
ష్టం ఫలం అముమేవ ప్రక్షాన్తరం మనసి కృత్వా "ఋతౌ సంగమనం,
నిషేకమిత్యాహు"రితి ప్రాయశ్చిత్తసూత్రే సూత్రకార అహ. యే తు
కన్యాగమనదోషవాదినస్తేషాం నిషేకసంస్కార ఆద్యర్తుసంగమనే సిద్ధ్య
త్యథ యే చతుర్థీవాసాన్తనిషేకసంస్కారోఽదృష్టఫలకో మంత్రమా
త్రసాధ్యో న తు క్రియానిర్వృత్తిపర ఇతి వాదినస్తేషాం చ తత్రైవ సిద్ధి
రితి నిష్కర్షః. అత ఏవ ప్రాయశ్చిత్తసూత్రేఽస్యోపన్యాసస్య స
ముచితా సంగతిః. ఋతావాద్యర్తౌ సంగమో నిషేకః తథా "సర్వా
ణ్యుపగమనాని మంత్రవన్తి భవన్తీ"తి బోధాయన వాక్యానుగ్రహా
యాప్యయమలం ప్రస్తావః, "ఋతౌ ప్రథమే హోమం జుహుయా
దృతావృతౌ సంగమనం కర్యా"దిత్యపి సూత్రమనేనైవ వ్యాఖ్యాతం భ

లవారు సూత్రారంభమందు చెప్పియున్నారు. సంస్కారములు పదునెనిమిదియే విహి
తములైయున్నవనుటకు ముండోపనిషత్తునందు ప్రమాణము చెప్పబడినది. (ముండోపనిషది

ముండోపనిషది :— 'ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరం యేషు కర్మ ఏతచ్ఛ్రేయో యేఽభినన్దన్తి మూఢా జరామృత్యుం తే పునరేవాపియన్తి' ఇతి.

పతి. ఇత్థం చ కన్యాగమనవిధిదోషాభావేఽపి సంగమనసంస్కారయోర్భిన్నలక్ష్యయోః ప్రవృత్తిదోషశ్చ సుముఖం పరిహృతో భవతీతి సర్వమవదాతం (ముండోపనిషది) శారీరసంస్కారాణామష్టాదశత్వోపపత్త్యై శ్రుతిసంవాదమాహ ప్లవా హ్యేత ఇతి. బ్రహ్మలోకపర్యన్తసాధకానామపి కర్మణాం క్షయిష్ణుఫలతయా నింద్యత్వమనయా శ్రుత్యోచ్యతే. అనుమర్థః, ఏహ్యేహీతి తమాహుతయస్సువర్చసః సూర్యస్య రశ్మిభిర్యజమానం వహన్తిః ప్రియాం వాచమభివదన్త్యోర్చయన్త్య ఏష వః పుణ్యస్సుకృతో బ్రహ్మలోక ఇతి యా యజుషి స్వాహుతిభిర్బ్రహ్మలోకనయనాదికముక్త్వా బ్రహ్మలోకసాధకానాం కర్మణాం ప్రస్తావే ఫలాభిసంధియుతానాం నింద్యత్వం వివక్షురిదమారభతే ఇతి సంగతిః. యేషు కల్పసూత్రేషు, అవరమశ్రేష్ఠమంగభూతం గతం వా అష్టాదశోక్తమష్టాదశసంఖ్యాకేనోక్తం కర్మ సంస్కారో నిషేకాది రథ వా యేషు శ్రౌతకర్మసు అవరమంగభూతమష్టాదశోక్తం తత్సంఖ్యాకేన ప్రతిపాదితం కర్మ సంస్కారో నిషేకాదిస్మార్తః, తాని కర్మాణి తత్ప్రోక్తా యజ్ఞరూపాః శ్రౌతాని కర్మాణి చ అదృఢాః ప్లవా జీర్ణనౌకాసదృశాః, తథా సంసారార్ణవతరణసాధనాని న భవన్తీత్యర్థః, ఏతదేతత్కర్మ శ్రేయశ్శ్రేయస్సాధనం మత్వా యే మూఢా అభినన్దన్తి హృష్యన్తి తే జరామృత్యుం జరాం మృత్యుం చ పునరేవ భూయోభూయః ఽపియన్తి గచ్ఛన్తీతి (అత్ర కేచిత్) అత్ర మతాంతరాణ్యుపక్షిపతి.

కల్పసూత్రముల అష్టాదశ సంస్కారముల జెప్పునవై యున్నవి. ఇట్టి శారీరసంస్కారములను మాత్రముపదేశించునట్టి కల్పసూత్రములందు విధింపబడిన జ్యోతిష్టోమాదిక్రతువులు శిథిలములైన తెప్పలవంటివి. అనగా ఉదకమునందు పోటినావయెట్లు ప్రయోజనపడం తవై ప్రవాహమునందు ముంచుటకుపకరించినదో అట్లే యీకర్మలు సంసారతరణోపాయములు

అత్ర కేచిదేవమాహుః:— "యజ్ఞస్యర్త్విజష్షోడశ సదస్య స్సప్తదశో యజమానోఽష్టాదశ" ఇతి శ్రుతేః- "అష్టాదశోక్త మవరం కర్మయేష్వి[illegible]గ్యజమానాదయో యాగకర్తారః, తేషాం కర్మ[illegible]భవాత్ "యేషు" ఇత్య స్య (వాక్యస్య) పదస్య యేషు సత్రేష్వష్టాదశేత్యుక్తం. అవ రం కర్మ జాతకర్మాదయః స్మార్తకర్మత్వాత్. ఆత్మగుణరహితా యాగాదయః జాతకర్మాదయశ్చ, అత ఏతాః ప్లవాః సంసారో త్తారకా న భవన్తి. (తథా) గౌతమధర్మే:– "యస్య తు ఖలు

అత్ర కేచిదితి. షోడశర్త్విక్సదస్య యజమానరూపాష్టాదశ కర్త్రాశ్రిత త్వేనాష్ట షోడశర్త్విక్సదస్యయజమానాశ్రితత్వేన వోక్తం ఫలాభిసంధిమ త్తయా అశ్రేష్ఠం కర్మ యేషు యజమానేషు వర్తతే తే యజ్ఞరూపా యజ్ఞప్రధానాః పురుషా జీర్ణనౌకా ఇవ సంసారార్ణవతరణాసమర్థా ఇ త్యర్థః. తం ప్రకారం దూషయతి తన్నవదితి, ఉక్తవిధయాఽష్టాదశశబ్ద స్యాష్టాదశయజమానాశ్రితపర్యన్తార్థకల్పనం యేషు శబ్దస్య తథా స్వ యజ్ఞేశత్వదోషః, తథా యజ్ఞరూపాశబ్దస్య యజ్ఞప్రధానా ఇత్యధికార్థక ల్పనం చ దోష ఇతి తన్నకం నిస్సృతీశ భావః. అష్టాదశోక్తమవరం క

కావు. ఈ యజ్ఞయాగాదులనే శ్రేష్ఠములని యెవరుతలచుచు వాటియందు మాత్రమే అభిరుచికలిగియున్నారో వారలు పౌనఃపున్యముగ జరామరణపరీవాహమున మజ్జనో న్మజ్జనముల చేయుచున్నారు. అని చెప్పబడినది. ఈశ్రుతియందలి అష్టాదశశబ్దమునకు అష్టాదశకర్మలని గాక యజ్ఞమునందలి పదభాగ్యులు అనగా యజ్ఞమందలి ఋత్విక్కు లు పదునారుగురు, సదస్యుడు పదునేడవవాడు యజమానుడు పదునెనిమిదవవాడు అని యర్థమని కొందరనుచున్నారు. అదిసరియైనది కాదు. యేషు = యేకల్పములందు, అవరం = అపకృష్టమైన కర్మ = కర్మలు అష్టాదశ = పదునెనిమిది యని స్పష్టముగా శ్రుతియందు చెప్పబడినది. ఋత్విక్కులును యజమానుడు సదస్యుడు వనువీరలు యాగమునుచేయు వారలు అనగా కర్తలుగాని వారలుకర్మయెంతమాత్రము కాదు 'యేషు' అనుపదమునకు యేసూత్రములందనియే యర్థము. అవరకర్మయనగా జాతకర్మాదులు, ఇట్టి ఆత్మగుణర హితమైన యాగాదులును వాటి తెప్పలైయున్నవి, ఇవన్నియుసంసారోత్తారకములుగావు

చత్వారింశత్సంస్కారా న చాఽష్టావాత్మగుణా న స బ్రహ్మణ
స్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛతి. యస్య ఖలు చత్వారింశ
త్సంస్కారాణా మేకదేశోఽప్యష్టావాత్మగుణా అథ స బ్రహ్మ
ణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛతి గచ్ఛ"తీతి. అష్టావాత్మగుణాః,
దయా సమస్తభూతేషు క్షాన్తిరనసూయా శౌచ మనాయాసో
మంగల్య మకార్పణ్య మస్పృహేతి తల్లక్షణాన్తు "అబన్ధౌ బం
ధువర్గే వా మిత్రే ద్వేష్టరి వా తథా, ఆపన్నే రక్షణం యత్తు
దయైషా సంప్రకీర్తితా, బాహ్యే వాఽభ్యంతరే వాఽపి దుఃఖ
ఉత్పాదితే పరైః, న ప్రకుప్యతి నో హన్తి సా క్షమా పరికీర్తి

ర్తేతి, యేష్వితి చ పూర్వోక్తనయేన స్వారసతయా సమన్వేతి" ఋత్వి
గ్యజమానాదయో యాగకర్తార ఇత్యాది ఇయం సోపాలంభోక్తిః. ఏ
తేషాం స్మార్తశ్రౌతకర్మణాం కల్పసూత్రాణ్యేవాకర ఇతి ప్రదర్శయి
తుం తత్రాత్మగుణరహితానాం యాగాదీనా మపరత్వం ప్రదర్శయి
తుం చాహ గౌతమధర్మ ఇత్యాది (గౌతమధర్మే) కల్పసూత్రేష్వేవ
కర్మణాం శ్రౌతానాం చ స్మార్తానాం పూర్ణ ఉపదేశః, అష్టాదశో
క్తమిత్యుపలక్షణం, అష్టాదశోక్తమిత్యుక్తిస్తు వైఖానససూత్రస్యాది
త్వాత్తస్యోక్తత్వాచ్చ తత్పరామర్శార్థం యుక్తా ఆత్మగుణరహితా
యాగాదయ ఇతి గౌతమీయం మతం. (అష్టాదశ స్మృత్యుక్తాని) అ

ఇత్యేతే (గౌతమధర్మే) గౌతమధర్మసూత్రమం :— ఎవనికి నలువదిసంస్కారములు
పూర్ణముగ గల్గియు యెనిమిది ఆత్మగుణములు లేకుండునో వాడు బ్రహ్మసాయుజ్యము
నుగాని సాలోక్యమునుగాని పొందడు ఎవనికి చత్వారింశత్సంస్కారములలో నొక్క
టైననువుండి యెనిమిది ఆత్మగుణములున్నయెడల ఆతడు బ్రహ్మసాయుజ్యమును సాలో
క్యమును పొందగలడు అని చెప్పబడినది, ఆత్మగుణములెనిమిది ౧ గర్భాధానము, పుంసు
వనము, సీమంతోన్నయనము, జాతకర్మ, నామకరణము, అన్నప్రాశనము, చౌళ
ము, ఉపనయనము, నాలుగు వేదవ్రతములు (మహానామ్నీవ్రతము మహావ్రతము ఉప
నిషద్వ్రతము, గోదానవ్రతము) సమావర్తనము వివాహము, దేవయజ్ఞము పిత్రుయజ్ఞము
మనుష్యయజ్ఞము-భూతయజ్ఞము (బ్రహ్మయజ్ఞము) పంచమహాయజ్ఞములు సప్తపాకయ

తా, సగుణాన్ (నిర్గుణాన్) గుణినో హన్తి స్తౌతి మందగుణా
నపి, నాన్యదోషేషు రమతే సాఽనసూయా ప్రకీర్తితా, అభ
క్ష్యపరిహారశ్చ సంసర్గశ్చాఽప్యనిందితైః, స్వధర్మే చ వ్యవస్థా
నం శౌచమేతదుదాహృతం. శరీరం పీడ్యతే యేన సుశుభేనా
ఽపి కర్మణా, అత్యంతం తన్న కర్తవ్యమనాయాస స్స ఉచ్యతే,
ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తవివర్జనం, ఏతద్ధి మంగలం ప్రోక్త

ష్టాదశోక్తశబ్దార్థవిచారే పక్షాన్తరముపన్యస్యత్యష్టాదశేత్యాదినా, అ
ష్టాదశేతి స్మృతిఃపర మష్టాదశ స్మృతయ ఇతి తాసు స్మృతిషూక్తము
త ఏవాపరం కర్మ యేషు పురుషేష్వథ వా యేషు శ్రౌతకర్మస్వాగ
భూతత్వేనాపరం కర్మ స్మార్తం తథా శ్రౌతకర్మాణి యజ్ఞాశ్చ జ్ఞేష్ట
వా ఇత్యర్థ ఇతి. తదన్యసత్తే విశిష్య తత్రానుక్తత్వాత్తాదృశార్థో న ల

జ్ఞములు (అష్టక పార్వణము మాసిశ్రాద్ధము శ్రావణి ఆగ్రహాయణీ చైత్రి ఆశ్వయుజి) సప్తహవిర్యజ్ఞములు అగ్న్యాధేయము అగ్నిహోత్రము దర్శపూర్ణమాసలు ఆగ్రయణము చాతుర్మాస్యలు నిరూఢపశుబంధము సౌత్రామణి) సప్తసోమయజ్ఞములు (అగ్నిష్టోమము అత్యగ్నిష్టోమము ఉక్థ్యము షోడశి వాజపేయము అతిరాత్రము అప్తోర్యామము) ననునివి నలువది సంస్కారములు సర్వభూతములందు దయ క్షాన్తి అనసూయ శౌచము అనాయాసము మంగళము అకార్పణ్యము అస్పృహ అనునవియెనిమిది ఆత్మగుణములు. దయాదుల లక్షణము:— బంధువునందుగాని బంధువుకానివానియందుగాని మిత్రునియందుగాని శత్రువునందుగాని ఆపన్నుడై యుండగా రక్షించుట యనునదియే దయ యనబడును బాహ్యముగ గాని ఆధ్యాత్మముగ గాని యితరులచే దుఃఖముగలుగ జేయబడినపుడు వారలయందు కోపించుటయు ప్రతీకారమునకై తిరిగి వారల హింసించుటయులేక ఓర్చుటయే క్షాన్తి యనబడును గుణవంతులైనను నిర్గుణులైనను యెదుటివాని మార్గమున కభ్యంతరము గలుగజేయక దానినే అవలంబించుటయు మందగుణముగల వాని నైతము పోషించుటయు పరదోషము నెంతమాత్రము రంధ్రాన్వేషణబుద్ధితో వెతుకకుండుటయు అనసూయయనబడును. అభక్ష్యములను పరిహరించుటయు అభోజ్యులను గలియక పంక్తిపావనులను సత్పురుషులతో సంసర్గము చేయుటయు స్వధర్మమందే ఆసక్తిగలిగి యనుష్ఠించుటయు ననునివి శౌచమనబడును. ఏకార్యము నాచరించినచో శరీరము క్లేశపడుచున్నదో అట్టి కార్యమును యెంతమాత్రము చేయకుండుట

మృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః. స్తోకాదపి ప్రదాతవ్యమదీనేనాఽన్తరాత్మనా, అహన్యహని యత్కించిదకార్పణ్యం తదుచ్యతే, యథోత్పన్నేషు సంతోషః కర్తవ్యశ్చార్గతైర్ధనైః, పరార్థాన్నాఽభిభాషేత సాస్పృహా పరికీర్తితా" ఇతి. ప్రసంగాదిదముక్తం (ప్రకృతమనుసరామః.)

అష్టాదశస్మృత్యుక్తాని పురాణేషూక్తానీతి చేత్ - తదసత్, స్మృతిపురాణాదిషు చ అష్టాదశోక్తమవరం కర్మేతి విశేష్యాఽ

భ్యతే. అష్టాదశపురాణేషు స్మృతిషు చోక్తస్మార్తశ్రౌతకర్మణామేవ పర్యుదాసో న పర్యాప్తః, తత్రోక్తయోగాదీనామపి జ్ఞానసాధనత్వస్య సిద్ధత్వాత్ దేశదేశపర్యుదాసో న న్యాయ్య ఇతి తాదృగర్థకల్పనం న యుజ్యత ఇతి భావః. అథ యోగాదీనామపవర్గసాధకత్వే శ్రౌతస్మార్తకర్మత్వ్యపలక్షణత్వే వా విశిష్యాయుక్తిరేవ దోష ఇతి జ్ఞేయం. విశిష్యానుక్తౌ స్వరసతస్తదేకప్రధానతయా ప్రవృత్తాః కల్పసూత్రగ్రంథాపవాదపతిష్ఠన్త ఇతి తత్రాగమనం చ విద్యతే, యోగాదయో మార్గాణాన్నా

అనాయాసముగ లభించుచున్నది. అవిహితములగు ప్రశస్తకర్మలజేయకుండ శాస్త్రవిహితకర్మలనే అందును శుభములనే జేయుచుండుటయే మంగలమని తత్త్వదర్శులగు మునులచే జెప్పబడుచున్నది. ... సంకల్పముచే ప్రతిదినము యథాశక్తిగ అర్థిజనములను నిరాశజేయక ... నీయుటయే అకార్పణ్యమనబడుచున్నది ... ములందు గాఢానురాగముంచక యథాలాభ సంతుష్టిజెందుచు తనుంతటు ... సంపదలను స్వాగతముసేయుచు పరధనమునందాసగలుగ ... యస్పృహయనబడును, అని యాత్మగుణలక్షణములు చెప్పబడినవి, ఈయంశము ప్రస్తావవశమున జెప్పబడినది. గనుక ప్రకృతమును బోధము. (అష్టాదశ) యజ్ఞపదవాచ్యములు ... యని శ్రుతియందలి యష్టాదశోక్తమను ... దోషమాపాదింపబడిన అట్టిమతి యొక పూర్వపక్షము చేయుచున్నారు. అష్టాదశోక్తశబ్దమునకు అష్టాదశపురాణోక్తములనిగాని అష్టాదశస్మృత్యుక్తములనిగాని చెప్పగూడునన్న నదియు ఉచితముకాదు. అష్టాదశస్మృతులయందు పురాణములయందనిగాని స్మృతులు పురాణములయందు చెప్పబడిన అష్టాదశ అవరకర్మలనిగాని వివరముగా శ్రుతియందు చెప్పబడలేదు, అష్టాదశోక్తమవరంకర్మ యనినిర్విశేషముగ జెప్పబడుటచే పైయర్థము దీనినెంతమాత్రము వలను

ముక్తత్వాత్. అష్టాదశోక్తమవరం కర్మ యేష్వితి సామాన్యే నోక్తత్వాత్ తత్ర తత్రోక్తానాం యాగాదీనా మపవర్గప్రాపకత్వాభావాత్. పునరపి జరామృత్యు ప్రాపకత్వాచ్చ స్మృతి పురాణేషూక్తానీతి వక్తుమయుక్తం.

కిం చ, పాద్మే పురాణే:— "వైష్ణవం నారదీయం చ తథా భాగవతం శుభం గారుడం చ తథా పాద్మం వారాహం శుభదర్శనే, సాత్త్వికాని పురాణాని విజ్ఞేయాని చ షట్ పృథక్, బ్రహ్మాండం బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం తథైవ చ, భవిష్యద్వామనం బ్రాహ్మం రాజసాని చ షడ్విధాః, మాత్స్యం కౌర్మం తథా లైంగం శైవం స్కాందం తథైవ చ, ఆగ్నేయం చ షడేతాని తామసాని నిబోధ మే, మాత్స్యే:— "సంకీ

తూ దవ. వః ణసాధనానిన భవన్తి॥ తావన్మాత్రవిశ్రాన్తా తేషాం జరామృత్యుప్రాపకత్వం యుక్తం అత తేషాం పరంపరాసాధనత్వేన శాపితుత్వం. (కిం చ పాద్మే పురాణే) పురాణానాం స్మృతీనాం చ తత్రాప్యయో దోషవిశేషం ప్రదర్శయితుం తేషాం సాత్త్వికాదిభేదేన త్రైవిధ్యం ఫలభేదేన చ. పురాణానుక్రమం వైష్ణవం నారదీయం చేత్యాదినా (అష్టాదశ పురాణాదిష్వ) అష్టాదశ పురాణాదిషూక్తం భగవదారాధనాదికర్మ

పడను. అట్లు అంగీకరించి స్మృతిపురాణాదులందు చెప్పబడిన అవరసంఖ్యాకములను గ్రహించినను ఈ యవరసంఖ్యాకర్మలలో. అందు చెప్పబడిన యోగాదులకు మోక్ష ప్రాపకత్వము లేకుండుటచేతను తిప్పిత్రిప్పి జరామృత్యుపరంపరలచే బడిపోవలసివచ్చుటచేతను స్మృతిపురాణాదులయందు చెప్పబడిన యష్టాదశకర్మలని చెప్పుటకు అవకాశములేదు. (కిం చ. పాద్మే పురాణే) మఱియు పాద్మపురాణమందు వైష్ణవము, నారదీయము, భాగవతము, గారుడము, పాద్మము, వరాహము, ననునీయారును ఓ శుభదర్శనీ ప్రత్యేకముగ సాత్త్విక పురాణములని చెప్పబడుచున్నవి. బ్రహ్మాండము, బ్రహ్మవైవర్తము, మార్కండేయము, భవిష్యత్తు, వామనము, బ్రాహ్మము. ననునీయారును రాజసపురాణములనబడును. మాత్స్యము, కౌర్మము, లైంగము, శైవము, స్కాందము, ఆగ్నేయము ననునివి యారును తామసపురాణములనబడుచున్నవి. అనియు (మాత్స్యే) మత్స్యపురాణమందు:—సంకీర్ణములు తామసములు రాజసములు సాత్త్విక

ర్ణా స్తామసాశ్చైవ రాజసాస్సాత్త్వికా స్తథా, కల్పా శ్చతుర్వి
ధాః ప్రోక్తా బ్రహ్మణో దివసాశ్చ తే? యస్మిన్ కల్పే తు
యత్ప్రోక్తం పురాణం బ్రహ్మణా పురా తస్య తస్య తు
మాహాత్మ్యం తత్స్వరూపేణ వర్ణ్యతే, సంకీర్ణేషు సరస్వ
త్యాః పితౄణాం చ నిగద్యతే, అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం
తామసేషు ప్రకీర్త్యతే, రాజసేషు తు మాహాత్మ్యమధికం బ్ర
హ్మణో విదుః, సాత్త్వికేష్వథ కల్పేషు మాహాత్మ్యమధికం హరేః
తేష్వేవ యోగసంసిద్ధా గమిష్యన్తి పరాం గతిం, పాద్మే:—

హిత్వా సర్వమన్యచ్ఛ్రౌతం స్మార్తం చ కర్మ జీర్ణప్లవనప్రాయః ఇతి వా
ప్రత్యగ్రంథః సర్వమపి కర్మ జీర్ణప్లవప్రాయమితి హి శ్రూయతే. తచ్చ
విరుద్ధం పురాణేషు సాత్త్వికేషు విష్ణుపారమ్యస్య తదారాధనస్య చ ప్ర
తిపాదనాత్తదారాధనస్యాపి జరామృత్యుప్రాపకత్వే హాస్యతాపత్తి

ములు అని బ్రహ్మయొక్క ఆయుస్సునందు నాల్గుకల్పములు జరుగుచుండును. యేకల్ప
మందు పూర్వకాలమున బ్రహ్మచేయేపురాణము చెప్పబడినదో ఆయాపురాణముయొక్క
మాహాత్మ్యము ఆయాతీరునముంచును సంకీర్ణకల్పములందు జెప్పబడిన సంకీర్ణపురాణము
లందు సరస్వతీదేవియొక్కయు పితృదేవతలయొక్కయు మాహాత్మ్యము వర్ణింపబడును
తామసకల్పములందు జెప్పబడిన తామసపురాణములందు అగ్నిదేవునియొక్కయు శివుని
యొక్కయు మాహాత్మ్యము వర్ణింపబడును ఇట్లే రాజసకల్పములందు జెప్పబడిన రాజస
పురాణములందు బ్రహ్మయొక్క మహిమాతిశయంబును సాత్త్వికకల్పమునందు జెప్పబ
డినసాత్త్వికపురాణములందు శ్రీమన్నారాయణునియొక్క కల్యాణగుణమహిమానువర్ణ
నాదులును చేయబడుచున్నవి ఈకాలమందే ఈగ్రంథములందే ఈదేవునియందే యోగ
సంసిద్ధులగు మహనీయులు పరమపదప్రాప్తిని బడయుచున్నారు. అనిచెప్పబడినది.
(పాద్మే) పాద్మమందు:—వాసిష్ఠము హారీతము వ్యాసము పారాశరము భారద్వాజము
కాశ్యపీయము అనునీయారుస్మృతులును సాత్త్వికస్మృతులనబడును మానవము యాజ్ఞవ

"వాసిష్ఠం చైవ హారీతం వ్యాసం పారాశరం తథా, భారద్వాజం కాశ్యపీయం స్మృతిషట్కం తు సాత్త్వికం. మానవం యాజ్ఞవల్క్యం చ ఆత్రేయం దాక్ష్యమేవ చ కాత్యాయనం వైష్ణవం చ స్మృతిషట్కం తు రాజసం గౌతమం బార్హస్పత్యం చ సాంవర్తం చ యమస్మృతిః, శాంఖమౌశనసం చైవ స్మృతిషట్కం తు తామసం" ఇతి. (తథా) "సాత్త్వికా మోక్షదా జ్ఞేయా రాజసా స్వర్గదా స్మృతా. తథైవ తామసా దేవి నిరయప్రాప్తిహేతవ" ఇతి.

అష్టాదశపురాణాదిషు భగవదారాధనాదికం వినేతి విశిష్య ఉనుక్తత్వాత్. సామాన్యేనోక్తత్వాచ్చ ఆరాధకస్యాపి పునరపి

దుర్వారా భగవదారాధకస్యాపి సంసారోక్తిస్తదా విరుద్ధా అతస్తథా న వక్తుం శక్యతే, కిం చ పురాణోక్తసకలకర్మణాం పరిత్యాజ్యత్వాపత్త్యా స్వర్గమోక్షనిరయఫలకత్వేన త్రిధా సమ్మతానాం తేషాం భేదోపాధిపరిహాణాద్దోషాపత్తిరపి సంభవతి. అతోఽష్టాదశేష్వష్టాదశ శారీ

ల్క్యము ఆత్రేయము దాక్ష్యము కాత్యాయనము వైష్ణవము ననునీయారుస్మృతులును రాజసములనఁబడును గౌతమము బార్హస్పత్యము సాంవర్తము యమస్మృతి శాంఖము ఔశనసము ననునీయారును తామసస్మృతులనఁబడును. అని స్మృతిత్రైవిధ్యము చెప్పబడినది. ఇట్లే స్మృతిసముదాయము సాత్త్వికములు మోక్షము నిచ్చుననియు రాజసములు స్వర్గమునిచ్చుననియు తామసములు నిరయప్రాప్తిహేతువులనియు పరస్పరవైలక్షణ్యము కూడ చెప్పబడినది. అష్టాదశపురాణములలో కొన్నిటియందు భగవదారాధనము పన్యసింపబడియుండుటచే అష్టాదశపురాణోక్తములగు కర్మలన్నియు ప్రవర్గ[illegible]ప్రదములుగావని యనకూడదు. అష్టాదశపురాణములందు భగవదారాధనము గాక తక్కిన కర్మలన్నియు అన్యథాసిద్ధములైన ఫలములను చెప్పుచు సామాన్యముగనె చూపించుటచే సర్వత్రోన్ముఖవ్యాప్తిగల్గిన శ్రుతి[illegible]నన[illegible]ముండదు. అట్లు భగవదారాధనమునుగూడ అవరకర్మగా చూపించినయెడల ఆరాధకునకుగూడ జరామరణప్రాప్తి యేర్పడుచున్నది. ఇయ్యది యే ప్రమాణవిరుద్ధము కావున అష్టాదశపురాణములందు చెప్పబడిన అవరకర్మలని వ్యాఖ్యానముతో యీ శ్రుతిని సమన్వయింపగూడదు. అష్టాదశోక్తములని స్మృతిప్రకారణ

జన్మమృత్యూ సంభవతః అతః "అష్టాదశపు[illegible]ణా [illegible]మహా[illegible]" ఇతి
వక్తుం న శక్యతే. స్వర్గమోక్షనిరయాణాం [illegible] ఉంగీ[illegible] సా[illegible]
అత శ్రీవైఖానససూత్రోక్తా అష్టాదశ శారీరసంస్కారా ఏవే
త్యవగంతవ్యాః.

బోధాయనసూత్రే సంస్కారసంఖ్యా [illegible].

ఆపస్తంబాదీనామపి పంచ మహా[illegible] [illegible]హోమ
స్య చ పాకయజ్ఞత్వేనాఽఙ్గీకారాత్, [illegible]తే షోడశ సంస్కారా

రసంస్కా[illegible] [illegible] సంస్కారాః శ్రీవైఖానససూ[illegible] [illegible]దిత్వా
ఇతి సర్వ[illegible] సప్తరాపకేణ[illegible] చ యుజ్యతే. (బోధాయనసూ
త్రే) శ్రీవైఖానససూ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
య సూత్రాస్తరో[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
తత్ర శారీరసంస్కారా న పరిగణితాః స్త్రీణాం సం[illegible] [illegible]
తు యథో[illegible] [illegible] సంస్కారాః [illegible]
[illegible] అకృతాయామపి సంఖ్యాయాం సంస్కారా అష్టావశ
న విహితాః (ఆపస్తంబాదీనామపి) వివిచ్యేతి నామనిర్దేశేనోక్తాః.
(అపరసంస్కారప్రతిపాదనాఽభావాచ్చ) ప్రాయోవాదోఽయం అపర
సంస్కారస్యోక్తిరనుక్తిర్వాఽ కించిత్కరా ఏకవింశతియజ్ఞేషు వివా

ముగ నర్థము జేసినచో వీటికి పరస్పరము చెప్పబడిన ఫలభేదము పాటించక స్వర్గమో
క్ష నిరయములను మూటిని ఏకాకారముగ జేసినట్లగును కావున ప్రీతియందలి య
ష్టాదశ శబ్దమును శ్రీవైఖానససూత్రమందు చెప్పబడిన యష్టాదశశారీరకర్మలనియే యర్థ
ము చెప్పబడియున్నది. (బోధాయనసూత్రే) బోధాయనసూత్రమందుగూడ నష్టాద
శసంస్కారములు చెప్పబడినవని తలచకూడదు. బోధాయనునిచే సూత్రమందెచ్చటగూ
డ సంస్కారసంఖ్యయే చెప్పబడియుండలేదు. (ఆపస్తంబాదీనామపి) ఆపస్తంబాదు
లయొక్క పక్షమునగూడనంతియే పంచమహాయజ్ఞములు నిత్యహోమము ననునివి
యాపస్తంబాదులచే పాకయజ్ఞములుగా బరిగణింపబడుటవలనను ఈ యీ సంస్కార

ఇతి [illegible] అప[illegible] [illegible]ప్రతిపాదనాఽభా
[illegible] [illegible] చ [illegible]

శ్రీవైఖానసేతు [illegible] [illegible]శ్చ పృథ
[illegible] [illegible], పంచమహా
యజ్ఞ[illegible] [illegible]జ్ఞానామేకత్వం అప
ర[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible]పాదనాద్వి విశే
[illegible] [illegible]ఖానసే తు) క్రి
[illegible] [illegible] సంక్షేపే
ణ [illegible] [illegible]ఖానసే[illegible] [illegible]స్కారసం
[illegible] [illegible]జ్ఞానాం
[illegible] [illegible] పక్షపర్ణనాద్[illegible]
[illegible] [illegible]రో వృత్తిసంస్కార[illegible]
[illegible] సంస్కార[illegible] [illegible]సంస్కారోఽష్టాదశభ్యో
వ్యతిరి[illegible]. నేహేతి [illegible] [illegible] [illegible]
హచిన్నిపి[illegible] [illegible] క్రియాబాహు[illegible] [illegible] సమాధ

ములు గలసిపదునాని కింలో [illegible] చెప్పక పోవుటవలనను అపరసంస్కారము చెప్ప
బడక పోవుట వలనను ఏకవింశతి యాజ్ఞములను ప్రతిపాదించక పోవుటవలనను
యిందష్టాదశ సంస్కారములు చెప్పబడినవనుటు సంభవించదు. (వైఖానసేతు)
శ్రీవైఖానస సూత్రమందైనచో అష్టాదశసంస్కారములు నిషేకాదిగ ప్రత్యేకసంస్కా
రములును పృథక్కుగ పాకయజ్ఞాదులును ఉపదేశింపబడినవి. పక్షవర్ధనాదులింక ను
విశేషముగ సంస్కారములక్రింద జెప్పబడినవి. పంచమహాయజ్ఞసహితముగ యజ్ఞములి
రువదిరెండు చెప్పబడినవి పంచమహాయజ్ఞములుకలసి ఒక్కటే గణ్యముగ పరిగణింపబడి
నది. అపరకర్మ యీయష్టాదశకర్మలకుమించి వేరుగ జెప్పబడినది. ఇట్లు సంస్కారముల
న్నియు చక్కగవిమర్శింపబడి సంఖ్యానిర్దేశ్యముతో చెప్పబడియున్నది. (క్రియా

 శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవైష్ణవ తాత్పర్య చింతామణౌ

[illegible]

క్రియాబాహుల్యేన క్రియాధిక్యమితి చేదుచ్యతే. (ముండకోపనిషది) "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి శ్రుతిః.

ముండకోపనిషది:— "క్రియావన్తః శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠాస్స్వయం జుహ్వత ఏకర్షిం శ్రద్ధయన్తః తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత" ఇతి.

త్తే క్రియాబాహుల్యేనేత్యాశయా "క్రియావానేష" ఇతి "ప్రాణో హ్యేష సర్వభూతైర్విభాతి విజానన్ విద్వాన్ భవతే నాఽతివాదీ ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి, తృతీయముండకే శ్రూయతే అయమర్థః అత్ర సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాఽభిసంవిశన్తీత్యాదావివ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరః. ఏషః ప్రాణః పరమాత్మా సర్వభూతైరాశ్రితో విభాతీత్యర్థః భవేతి లోణ్మధ్యమపురుషైకవచనం విజానన్ శ్రవణమననాభ్యాం జానన్ విద్వాన్ తముపాసీనః తేన పరమాత్మనాఽతివాదీ భవేత్. శిష్యం ప్రత్యాచార్యోఽనుశాస్తి అతీత్య సర్వాన్ వదితుం శీలమస్యేత్యతివాదీ యస్తు స్వోపాస్య దేవతాయాః సర్వాతిశాయిత్వం వదతి సోఽతివాదీత్యుచ్యతే. యస్య క్రీడా ఆత్మన్యేవ నోద్యానాదిషు స ఆత్మక్రీడః, యస్య రతిరాత్మన్యేవ న స్రక్చందనాదిషు స ఆత్మరతిః క్రియావాననభిసంహితఫల బహుక్రియానుష్ఠానశాలి ఏవం భూతశ్చ భవేతి యోజనా క్రియావత్త్వాతిశయమభిప్రేత్యాహ ఏష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి. క్రియయా హ్యన్తః కరణే పరిశుద్ధే బ్రహ్మవిద్యానిష్పత్త్యా బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠో భవతీ"తి. త

బాహుల్యేన) ఇట్లు క్రియాబాహుల్యము కలిగినంతమాత్రముచే యెట్లు క్రియాధిక్యతయగును అనినచో చెప్పుచున్నాము. క్రియావానేష యను శ్రుతియందు క్రియాబాహుల్యము కలిగినవాట్లచే సంస్కరింపబడినవాడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుడవబడుచున్నాడు అని చెప్పబడినది. (ముండకోపనిషది) ముండకోపనిషత్తునందు:— క్రియావన్తులును (శ్రోత్రి)యులును బ్రహ్మనిష్ఠులును స్వయంహోమముజేయువారలును వేదమును వేదవ్రతములను అనుష్ఠించెడివారలును శీలవంతులుగలవారలకే యీ బ్రహ్మవిద్యనుపదేశింపదగును అని చెప్పబడును.

బోధాయనః:— "తస్మాద్యః కశ్చన క్రియావాన్ సతామనుమతాచారస్స శ్రోత్రియస్స ఏవ విజ్ఞేయస్స ఏవ విజ్ఞేయ" ఇతి.
కర్మభూయస్త్వాత్ ఫలభూయస్త్వంచ "యథోపాసనం ఫల" మితి శ్రుతిసిద్ధం - అష్టాచత్వారింశచ్ఛారీరసంస్కారాత్మకత్వాత్ (ఆ)శ్రస్త్ర సూత్రస్య శ్రేష్ఠత్వం తత్సూత్రాణాం సర్వోత్కృష్టత్వం చోపపద్యత ఇతి.

ధాత్రిసస్వాత్రేయభాష్యే క్రియావాన్ సతాం శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠస్యేయాజహ్యా తపకషః శ్రద్ధయుక్తః, ఏషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివద్యైస్తుచీర్ణమితి అయమర్థః. నిత్యనైమిత్తికబహుక్రియాయుక్తా అత ఏవ దాః బ్రహ్మబుభుత్సవః ఏకర్షిర్వైశ్వానరాత్మసాధ్యమగ్నిహోత్రమ్ హేతి పోషిణాం స్వయమేవ జుహ్వతః యద్వా ఏకర్షిసామ్యపక్షే ముఖ్యపక్షే హవిమాత్మా తత్ర శ్రద్ధాయుక్తాస్తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రబ్రూయాత్ శిరోవ్రతస్యాంగారపాత్రధారణలక్షణం అథర్వణికానాం వేదవ్రతిత్వేన ప్రసిద్ధం యథాశాస్త్రమనుష్ఠిత" మితి. బోధాయనస్సూత్రస్యతోఽనుమతిమాహ బోధాయన ఇతి. క్రియావత్త్వస్య కర్మబాహుల్యముక్త్వా తత్ర ఫలభూయస్త్వమప్యాహ కర్మభూయస్త్వాదితి యథోపాసనమితి. యావతా విశేషేణోపాసనం క్రియతే తావతా విశేషేణ ఫలమపి సిద్ధ్యతీతి శ్రుత్యర్థః.

(బోధాయనః) బోధాయనుడు:— "కావునయెవ్వడు సత్సంస్కారసంస్కృతుడగునో యెవ్వడు అట్టివాడైసదాచారములననుష్ఠించునో అతడే శ్రోత్రియుడు, అతడే తెలియదగినవాడుముఖ్యముగా తెలియదగినవాడు అని క్రియాబాహుల్యమును ప్రస్తావించియున్నాడు (కర్మభూయస్త్వాత్) కర్మలయొక్క ఆధిక్యము కలిగినకొలది ఫలముకూడ అధికముగనున్నది ఈ అంశమే యథోపాసనంఫలం ఉపాసనమెంతజేసినంత ఫలవిశేషముగల్గునని శ్రుతిచెప్పుచున్నది ఇట్టి సూత్రము అష్టచత్వారింశచ్ఛారీర సంస్కారములనుపదేశించుటచే సర్వశ్రేష్ఠంబును తత్సూత్రసంస్కారములచే సంస్కరింపబడినవారలు సర్వోత్కృష్టులనియు నిట్లునిరూపింపబడినది.

నిరూపితష్షష్ఠో హేతుః.

శ్రీవాంసము నమః.

అత్ర ప్రసంగాచ్ఛ్రుత్యాదీనాం [illegible] అష్టాదశ స్మృతయః, అష్టాదశ పురాణాని తత్ర సాత్త్వికతామసాది భేదః, బ్రహ్మకల్పస్య చాతుర్విధ్య ముండకోక్తాష్టాదశ [illegible] తనుశ్రితేన విరించి [illegible] భ [illegible] ధ నస్యాపవర్గ [illegible] ర్థ [illegible] రవిరహ ఇత్యాద్యర్థం [illegible] త్వా క్షిప్త [illegible]వ్యమిత్యుచ్యతే.

ఇతి నిరూపితః షష్ఠో హేతుః.

శ్రీ శ్రీనివాసముఖ [illegible] నమః.

జయతాత్త్రైవర్ణి [illegible] ధ్యా [illegible] శ్రీ [illegible]

శ్రీమత్పత్రపురీవాస స్వామి స్సతతం గురుః.

సప్తమహేతుః.

అథ శ్రీమద్వైఖానససూత్రస్య ఇతరసూత్రాపేక్షాయా అభావాత్స్వాతంత్ర్యమస్తీతి జ్ఞాపయితుం "సాంగక్రియాకలాపవత్త్వా"దితి హేతుర్నిరూప్యతే, తద్యథా:—

అష్టాదశసంస్కారాః ప్రసిద్ధాః సాంగా ఏవ ప్రతిపాదితాః.

(అథ సప్తమహేతుః) "అష్టాదశశారీరసంస్కారాత్మకత్వా"దితి నిరూపితేష్వష్టసో హేతుః ప్రాయో నిబన్ధాన్తరేషు దృశ్యమాన"మనుక్తము స్యాంశో గ్రన్థస్య "న్యాయమత్ర న ప్రక్రమత ఇతి ప్రదర్శనాయ సాంగసర్వక్రియాకలాపవత్త్వాదితి సప్తమో హేతుర్నిరూప్యతే. అష్టాదశసంస్కారాః ప్రసిద్ధా" ఇతి. శ్రౌతత్వేన స్మార్తత్వేన ప్రాముఖ్యేన త్విత్యర్థః, తేషాం సాంగత్వేన ప్రతిపాదనం ప్రత్యేకం నాందీముఖస్యైవాంకురార్పణస్య చ సాంగత్వాదితి తేషాం చ యథాయథమంగత్వాత్సంక్రియాత్వాత్ తదనుపదేశో న న్యాయ్య ఇతి శంకతే "సన్ని"తి స్పష్టో

(ఏడవ హేతువు) శ్రీవైఖానససూత్రము యితరసూత్రముల యొక్క సాహాయ్యము నపేక్షింపక పోవుటవలనను స్వాతంత్ర్యము కలదనియు స్వాతంత్ర్యమువలన వన త్నస్థి ఫలప్రాప్తి సంభవింపదనియు తెలియచేయుటకై సాంగక్రియాకలాపవత్త్వము గుటనలన వను హేతువు నిరూపింపబడు చున్నది. ఎట్లనిన— అష్టాదశసంస్కారములు ప్రసిద్ధములై యున్నవి అన్నియు సాంగముగ ప్రతిపాదింపబడినవనుట ప్రత్యక్షముగ దెలియుచు చేయుచున్నది. అనగా సూత్రకారుల వారిచే కంఠోక్తముగ నియ్యవి ఉపదేశింపబడినవి. (నను) అంకురార్పణము, శతాభిషేకము అగ్నిద్వారసంసర్గము, పుత్రపరిగ్రహము, బ్రహ్మమేధము, వృషోత్సర్జనము మొదలగు కర్మలు చెప్పబడకపోవుట వలన సాంగసర్వక్రియాకలాపవత్త్వము లేదని చెప్పరాదు. శ్రీవైఖానససూత్రవ్యాఖ్యానములగు నిబంధనముల యుక్తిసంశయమునందవలెను. ఈసూత్రము (స్మార్తసూత్రము) మరి

నను:— అంకురార్పణ శతాభిషేకాగ్నిద్వయసంసర్గ పు
త్రపరిగ్రహబ్రహ్మమేధ వృషోత్సర్జనాది ప్రతిపాదనాభావా
త్సాంగక్రియాకలాపవత్త్వం నాఽస్తీతి చేత్ తదసత్ ఇయం
శంకా శ్రీవైఖానససూత్రస్వరూపాఽనభిజ్ఞకృతా.

ఇదం సూత్రమేకాదశప్రశ్నాత్మకం, అత్ర న ప్రతిపాదితాని
తి వదన్తి అతిరిక్తత్వేన గృహ్యపరిశిష్టసద్భావాజ్ఞానాత్,

గృహ్యపరిశిష్టసద్భావః కథమవగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే:—
“అథాఽంకురార్పణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః” ఇత్యారభ్య ఖండద్వ
యేనాఽంకురార్పణముక్తం.

త్సర్జనాదిక్రియాప్రతిపాదనాభావేన నిత్యక్రియాణాం వేదసాకారాభ్యాసాదయో గృ
హ్యస్త్రే సమూధన్తే “తదసత్” ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రానభిజ్ఞా ఇత్థం వి శేర
తే ఇత్యర్థః. “ఇదం సూత్ర”మితి శ్రీవైఖానససూత్రస్య పరివరస్యాస్య
స్యైకాదశప్రశ్నాత్మకత్వప్రతిపాదితే నిషేకాదీనాం సంస్కారాణాం సర్వా
ణాం ప్రతిజ్ఞాతానాం, తథా తత్ప్రాయశ్చిత్తస్య, ధర్మస్య పరివరస్య
చోపన్యాసాత్తావతైవ పరిపూర్ణతాం తస్య మన్వానా స్త్రైతేషాను
దర్శనాత్ సూత్రాస్యాన్యే తేషామనుపదేశమేతే వదన్తీతి భావః.

వైకండ్రుప్రశ్నల గ్రంథములలో, ఈపత్యహోమములకు పదునొకండుప్రశ్నలలో నీసై
యంశములుపదేశింపబడలేదని యీసంశయ పరులనుచున్నారు వారలకు యీపదునొ
కండుప్రశ్నలకుమించి గృహ్యపరిశిష్టమున్నదని తెలియదు. (గృహ్యపరిశిష్టసద్భా
వః) గృహ్యపరిశిష్టగ్రంథమందీ యంశములున్నవని యెట్లు తెలియనగునని చెప్పబడు
చున్నది. ‘అథాంకురార్పణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః’ అనియారంభించి రెండుఖండములలో
అంకురార్పణము చెప్పబడినది శ్రీసూత్రమందు తర్పణవర్ధనసంస్కారము చెప్పినవెనుక

“సాయం స్థండిలే సహస్రంపిష్టేన సోమయాగాదికర్మ” ఇత్యత్ర విశేషేణ స్థండిలాది ప్రతిపాదనే 'శతాఽభిషేకం పూర్వాహ్ణే పుణ్యాహం ద్విజభోజనం” ఇత్యారభ్య “సాయం గోమయసంలిప్తే స్థండిలే ప్రాగనున్నతే, ప్రాచీ రేఖా ద్విపంచాశత్సంఖ్యయా తత్ర సంలిఖేత్ ఉదీచ్యా తథా రేఖా ద్వావింశత్సంఖ్యయా లిఖేత్” ఇత్యాదినా శతాభిషేకప్రయోగః.

“దీపాద్యలంకృతే గేహే వ్రీహిరాశిష్వ తత్ర వై చర్మాఽభావే కటం వాఽపి తదూర్ధ్వే వస్త్రమాస్తరే”దితి, ధౌతవస్త్రప్రతిచారిణౌ స్యాతా” మిత్యత్ర “శేషహోమానుఽంతహోమాన్త ఆసీనౌ తత్ర చర్మణి, విసృజామి? వ్రతం చేతి తద్వ్రతం చర్మ సంత్యజేత్” ఇత్యాదినాఽగ్నిద్వయసంసర్గప్రకారశ్చ ప్రతిపాదితః,

“గృహ్యపరిశిష్ట”మితి గృహ్యపరిశిష్టసద్భావజ్ఞానే తత్రత్యేషామంశానాం

ఈ దేవం ప్రత్యేవ న్య అనియారంభించి శతాభిషేకసంస్కారము జరుగవలసిన కాలమును నిర్ణయించి ప్రయోగవిధిని జెప్పుచు సాయం స్థండిలే అనియారంభించి విధిచెప్పబడినది, ఆట్టిస్థండిలమును కల్పించు విధానమాదిగాగల యంశము శతాభిషేకం పూర్వాహ్ణే పుణ్యాహం ద్విజభోజనం అనియారంభించి సాయంకాలమందు గోమయముచే నలకబడినట్టియు చిక్కిలేనిదైనదిగానట్టియు పూర్వదిక్కునున్నతమగునట్టియు స్థండిలమందు తూర్పుపడమరలుగ ఏబదిరెండును ఉత్తరదక్షిణములుగ నిరువదిరెండును రేఖలను గీయవలెను అనుమొదలగు వాక్యములలో శతాభిషేకప్రయోగము వివరింపబడియున్నది, (దీపాద్యలంకృతే) ధౌతవస్త్రధారిణౌ స్యాతాం అని చతుర్థీవాసమాత్రమందు దీపాద్యలంకృతమగు గృహమందు వ్రీహిధాన్యములనుంచి చతుర్థీవాసార్థమై దంపతులు పరించుటకు నిర్దేశించిన చర్మమందుగాని చర్మములేనపుడు కటమందుగాని వస్త్రము నాస్తరించి అనియారంభించి శేషహోమమందు అన్తహోమాన్తముగా చర్మయందాసీనులైయున్నవ్రతమును విసర్జించుచున్నానని యావ్రతచర్మము విడచి వేయవలెనని అనుకీలిగా నగ్నిద్వయసంసర్గము చెప్పబడినది. (ప్రతిపరిగ్రహాగ్నికారశ్చ) ప్రతిపత్తి

పుత్రపరిగ్రహప్రకారశ్చ "త్యాగవిక్రయదానేషు యుక్తాస్వపి? తతస్స్మృతౌ, ఏకం న దద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాన్న స్త్రీ భర్తురనుజ్ఞయా" ఇత్యాదినా,

బ్రహ్మమేధవిధిస్తు "సంస్కారో బ్రహ్మనిష్ఠానాం సదాచారవతామపి, బ్రహ్మమేధో తిఫలదో న సర్వేషాం ద్విజన్మనా" మిత్యాదినా,

వృషోత్సర్గవిధిశ్చ "వృషోత్సర్గవిధిం వక్ష్యే యేన ప్రేతస్య మోచనం స్నాత్వాఽథ వాస్తుహోమాన్తే ప్రేతత్వస్య విముక్తయే" ఇత్యాదిభిః.

అత్రాఽనుక్తాని సర్వాణి గృహ్యపరిశిష్టే ప్రోక్తాని.

పాతాల్లాక్షృతం పర్యాప్తం తేన కుర్యాద్విభక్తః గృహ్యపరిశిష్టకర్మణామపి తేషాం సద్భావం నిరూపయతి "ఉచ్యతే" ఇతి అత్రానుక్తానీతి అత్రే

గ్రిహపరిగ్రహప్రకారంబును త్యాగము విక్రయము దానము మొదలగునవి యుక్తములగు వితరకర్మలందు కాని ఏకపుత్రుని దానముచేయరాదు. అట్లే ఏకపుత్రుని పరిగ్రహించరాదు స్త్రీయునుపరిగ్రహము చేయనర్హురాలుకాదు. భర్తయొక్క అనుమతిచే స్త్రీపరిగ్రహము చెల్లును అను మొదలగు విధానముగా చెప్పబడినది (బ్రహ్మమేధవిధిస్తు) బ్రహ్మమేధవిధానంబును బ్రహ్మనిష్ఠులకును సదాచారసంపత్తి గలవారలకును బ్రహ్మమేధవిధిగ జేయబడుసంస్కారము అత్యంతఫలప్రదంబును ఉచితంబును అగుచున్నది అందరు ద్విజాతులకును నిత్యాది సాధారణముకాదు అనుమొదలగు రీతిగచెప్పబడినది, (వృషోత్సర్గవిధిశ్చ) వృషోత్సర్గవిధియు యేకర్మచే మృతునకు ప్రేతత్వమునుండి విడుదల కలుగుచున్నదో అట్టి వృషోత్సర్గవిధానమును చెప్పెదను స్నానము చేసి వాస్తుహోమాంతమందు ప్రేతత్వముక్తికొరకై అనియారంభించి వృషోత్సర్గవిధానము చెప్పబడినది. ఇయ్యెడనుదాహరింపబడనట్టి సంస్కారాన్తర్గతములను విశేషములను అన్నిటిని గృహ్యపరిశిష్టమందు వివరముగ తెలిసికొనదగును ప్రోక్తా

వృషోత్స. సర్గవిధి

బోధాయనాదిభిరప్యేతే సాంగా ఏవ ప్రతిపాదితా ఇతి చే
న్న "సతి కుడ్యే చిత్రకర్మేతి న్యాయేన ప్రధానకర్మాణి ప్రతిపా
దితాని చేదంగవిచారః కర్తవ్యః సంధ్యోపాసనే అర్ఘ్యప్రదా
నాదికమనుక్తం వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారాదికమపి న ప్రతిపాది
తం, వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారాదికమపి న ప్రతిపాదితం వానప్రస్థా
శ్రమస్వీకరణాద్యపరణ్యహరణ పాత్రలక్షణాదిషు వైఖానససూ
త్రాపేక్షాస్త్యేవ దేవతాప్రతిష్ఠాదికముక్తం లక్షణమనుక్తం.

దాప్యస్తి [illegible] శ్రౌతసూత్రం సూత్రే సామాన్యముచ్యతే, తేన శ్రౌతే
[illegible] ముఖ్యత్వాత్ హోమాదీనాం [illegible] తత్రాపి సోమా
స్తానాం [illegible] శ్రౌతసూత్రే ఏకవింశతిర్యజ్ఞాస్తే
పాకో ఽ[illegible] తదన్యేషాం [illegible] పాకో ఽత్ర
భాష్యకారాభిమతో బోధ్యః [illegible] శ్రౌతాని చ కర్మా
ణి గృహ్యాపరిశిష్ట [illegible] బోధాయనాదిభిరపి సంస్కారా

యనాదిభిః) బోధాయనాదిసూత్రకారులచే కూడ తమసూత్రములందీయంశములు సం
పూర్ణముగనే ఉపదేశింపబడియున్నవనినచో అట్లు యెంతమాత్రముపదేశింపబడలేదు
గోడవుంటే చిత్తరువ్రాయుట యనునట్లు యీసూత్రాంతరములందు ప్రధానములైన
కర్మలు ప్రతిపాదింపబడినవో చిల్లరకర్మలు చెప్పబడినవాయని విచారింపవచ్చును సం
ధ్యావందనకర్మయందు అర్ఘ్యప్రదానము మొదలైన ప్రధానకర్మయే విడువబడినది వా
నప్రస్థాశ్రమ స్వీకారముకూడ చెప్పబడలేదు వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారము మొదలైనచో
టులందు అరణ్యాహరణము పాత్రలక్షణము మొదలగు వానియందు యీసూత్రములు
శ్రీవైఖానససూత్రముయొక్క సాహాయ్యమునే అపేక్షించునవైయున్నవి దేవతాప్రతి
ష్ఠాదులు చెప్పబడినవి ప్రతిమాలక్షణము మొదలైనవి చెప్పబడలేదు (ఆపస్తం
బాదిభిః) ఆపస్తంబాదులచే సంధ్యోపాసనము అంకురము ప్రతిసరదేవతారాధనము య
జ్ఞోపవీతధారణము మొదలగునవియే చెప్పబడలేదు ఆపస్తంబాదులలో పరస్పరము అ
న్యోన్యసాపేక్షగలిగియుండుట ప్రత్యక్షముగ నడచుచుండిన యంశమే [illegible]
నాప్రత్యక్షం బోధాయనమతం కృత్వా అను మొదలగు వచనములిందుకే ప్రవర్తించియున్నది

ఆపస్తంబాదిభిస్సంధ్యోపాసనాఽఙ్కుర ప్రతిసర దేవతారాధన యజ్ఞోపవీతధారణాదికమప్యుక్తం ఆపస్తంబాదీనామన్యోన్యాపేక్షా ప్రత్యక్షసిద్ధా.

అన్యోన్యాపేక్షా నామ అస్వాతంత్ర్యం. అఙ్గహీనవత్.

మనుః— "యద్యత్పరవశం కర్మ తత్తద్యత్నేన వర్జయేత్, సర్వం పరవశం దుఃఖం సర్వమాత్మవశం సుఖం ఏతద్విద్యాత్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఃఖయోః" ఇతి.

అనేనానన్తస్థిరఫలప్రాప్తిస్సిద్ధా అతః "సూత్రాన్తరానైరపేక్ష్యాత్స్వతస్సూత్రత్వం స్వాతంత్ర్యం చ ఘటతే" ఇతి.

ణాం సర్వేషాం యావదపేక్షముక్తదర్శనాత్ ఇతి తేషామపి సూత్రాణాం పారిశేష్యం స్వాతంత్ర్యం చాశంక్య సమాధత్తే బోధాయనాదిభిరపీ"త్యాదినా వైఖానససూత్రాపేక్షాఽస్త్యేవేతి శ్రీవైఖానససూత్రస్య విశేషేణ సూత్రాన్తరోపజీవకత్వమపి సంభవతీతి భావః. (అనేన), మోక్షస్య సుఖరూపత్వాత్ సుఖస్యాత్మవశత్వలక్షణాత్ తస్య చ శ్రీమద్వైఖానససూత్రే సత్త్వాదనన్తస్య స్థిరస్య చ ఫలస్య ప్రాప్తిరేతత్సూ

(అన్యోన్యాపేక్షా నామ) అన్యోన్యము సాపేక్షములై యుండుటయనగా అస్వతంత్రములై యుండుట అనగా అంగహీనునివలె తన నితరుల పైసాధాంపరచికొని యుండుటయని యర్థము. (మనుః) ఇతరసాపేక్షము చెడ్డదని నంశయము మనుప్రజాపతి విశదపరచియున్నారు యెట్లనిన:— యె యే కర్మపరవశము ఇతరుని యధీనముగనుండునో దానిని ప్రయత్నముచే విడువవలెను పరవశమగునదియంతయు దుఃఖమయమైయున్నది. స్వతంత్రమగు సర్వంబును సుఖమయంబైయున్నది. సుఖదుఃఖములకు రెండిటికిని యిట్టిదియే సరియగు లక్షణము అని తెలియవలెను అని చెప్పబడియున్నది (అనేన) ఈ స్వాతంత్ర్యముచే అనంతంబును స్థిరంబునగు ఫలవిశేష మీ సూత్రానుష్ఠానముచే ప్రాప్తించునని సంశయము లేకుండ నిరూపింపబడినట్లగుచున్నది కావున శ్రీవైఖానససూత్రము సూత్రాన్తరములనెంతమాత్రము యేయంశమునను అపేక్షింపకుండుటవలన సర్వసూత్రములకును ఉత్తమోత్తమత్వంబును స్వాతంత్ర్యంబును సిద్ధించుచున్నవి. ఈహేతునిరూపణమందు

ఇతి నిరూపితః సప్తమో హేతుః.

శ్రీనివాసాయ నమః.

త్రాన్తరాణాం దర్శితేత్యర్థః. అత్ర చ ప్రసంగాద్గృహ్యపరిశిష్టస్య పరిశిష్టసర్వకర్మణాం సంగ్రాహకత్వం, బోధాయనాదిసూత్రాణాం సర్వేషామపరిపూర్ణరూపత్వం మనూక్తసుఖబోధకతయేణ మిత్యాదయోఽర్థా నిరూపితాః.

ఇతి నిరూపితస్సప్తమో హేతుః.

శ్రీ శ్రీనివాసమఖివేదాన్తగురవే నమః.

జయత్యాత్రేయగోత్రాబ్ధి ధ్యానసౌధ ప్రియాతిథిః
శ్రీమత్త్రిపురినాస శ్రీరామ సీతయో గృహీ॥

గృహ్యపరిశిష్టసూత్రము నా గృహ్యపరిశిష్టమందు సర్వకర్మోపదేశమును చేయబడిన దన్నటును ఆపస్తంబబోధాయనాది సూత్రాన్తరములన్నియు సర్వవిధములచే నపరిపూర్ణంబులగుటం జేసి పరస్పరసాపేక్షంబులై యున్నవనటును మనూక్తస్వాతంత్ర్యగౌరవంబును మున్నగు నంశములు ప్రతిపాదింపబడినది.

ఇది శ్రీవైఖానససూత్రతత్త్వచింతామణియందు దశవిధహేతునిరూపణమున శ్రీవైఖానససూత్రము సూత్రాన్తరముల సాయమునపేక్షించక సాంగముగ సర్వకర్మలను స్వయముగనే యుపదేశించుటవలన సర్వసూత్రోత్తమంబును స్వతంత్రంబును అగుచున్నదని నిరూపించెడి సప్తమహేతువు

ఏడవ హేతు నిరూపణము సమాప్తము.

శ్రీ గోద రామ పాకయాజి గురవే నమః.

అష్టమహేతుః

ఇదానీం తావత్. శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిభిః స్వాతన్త్ర్యే
నాఽవగతస్య శ్రీమద్వైఖానససూత్రస్యాఽఖిలశిష్టపరిగ్రహాత్వ

(అష్టమహేతుః) పూర్వోక్తేనైవ హేతునా సర్వపరేషు శ్రీవైఖాన
ససూత్రస్య సాంగక్రియాకలాపత్వసమాధానేన యుక్తేన తస్య స్వాతన్త్ర్యమితర
సూత్రశాస్త్రానపేక్షిత్వాభావం ప్రసాధ్య శ్రీసూత్రస్య సర్వసూత్రశా
స్త్రాన్తరోపజీవకత్వాద్యవిశేషాన్వితస్వతన్త్రత్వం ప్రాప్తైతేనాష్టమేన హే
తునా నిరూపయితుమనన్తరం యతే. ఇదానీం తావదితి (ఇదానీం తావత్)
శ్రీసూత్రస్య సూత్రాన్తరశాస్త్రాన్తరానపేక్షిత్వాదిరూపస్వాతన్త్ర్యే సిద్ధ
ఇతి పూర్వహేతుపరామర్శాన్తమిత్యర్థః. శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిభి
ర్యథా స్వాతన్త్ర్యేనావగమనం తథా పూర్వం ప్రతిపాదితం జ్ఞేయం,
అఖిలశిష్టేన శ్రీసూత్రస్య స్మృతిపురాణానాం ప్రాచీనత్వం పూర్వోక్త
తత్సూత్రాణాం నానాదిత్యాదిభిః నిరూపితం ప్రత్యేతవ్యమ్. అఖిల
శిష్టపరిగ్రహాత్వమితి మానవాదిస్మృతిద్వాదశస్య ప్రకాశః మనోర
ఖిలశిష్టపరిగ్రహస్య ప్రమాణత్వే ప్రయుక్తం శ్లోకద్వయం యథా చ ఛాందో
గ్యశ్రుతిః యద్వై కించ మనురవదత్ తద్భేషజం భేషజతా
యాః ఇతి బృహస్పతిస్మృతిశ్చ "వేదార్థోపనిబన్ధృత్వాత్ ప్రాధాన్యం
హి మనోః స్మృతం మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిః సా న శస్యతే."

(యెనిమిదవ హేతువు) శ్రీసూత్రమందు సమస్తకర్మలును సాంగముగ నుప
దేశింపబడుటచే శ్రీసూత్రమన్యసూత్రముల సహాయము నపేక్షింపనిదై స్వతంత్రమైన
దనునంశముచే అందలి యాథార్థ్యము పూర్వహేతువునందు విశదముగ నిరూపింప
బడినది. ఇట్లు స్వస్వతంత్రమగు సూత్రము స్వతఃపూర్ణము గుటయేగాక సూత్రాంతరము
లకును శాస్త్రాంతరములకును ఆధారమై ఆయా ధర్మములనన్నిటిని ఆయా గ్రంథములకు సా
యము చేయుచున్నదని నిరూపించుటకై ఈహేతువు నిరూపించబడుచున్నదని పూర్వోక్త

ము స్మృతి దర్శయతు "మన్వాద్యైస్స్వీకృతత్వాత్" ఇతి
రూప్యతే తథాహి:—

తావచ్ఛాస్త్రాణి శోభన్తే తర్కవ్యాకరణాని చ, ధర్మార్థమోక్షోపదే
ష్టా మనుర్యావన్న దృశ్యతే. ఇతి మహాభారతేప్యుక్తం పురాణం
మానవో ధర్మస్సాఙ్గో వేదశ్చికిత్సితం, ఆజ్ఞాసిద్ధాని చత్వారి న హ
న్తవ్యాని హేతుభిరితి సకలవేదార్థమననాద్ మనుస్మృతేః మనోరనుమోదనాత్
శిష్టైః సిద్ధఖ్యాపకత్వేన చ వృద్ధాః ఇత్యంపౌనషేయత్వేపి మనువాక్యా
నామస్మీ మహాజనపరిగ్రహాచ్చ ప్రత్యగ్రహాచ్చ వేదమూలకత్వస్య
ప్రామాణ్యా ప్రాచీనైస్సమర్థితః "ఏవమేకే వదన్త్యగ్నిం మనుమన్యే
ప్రజాపతి"మితి వేదస్య మనోర్నామ్నాపి తత్ప్రామాణ్యేఽపి తావతార్థస్యాను
పి స్మర్యతే కిం చ స్మృతీనాం గణనే మానవీమేవ స్మృతిమాద్యాం గణ
యన్తి స్మృతికారాః యథాహ యాజ్ఞవల్క్యః :— "మన్వత్రివిష్ణు
హారీతయాజ్ఞవల్క్యోశనోఽఙ్గిరాః, యమాపస్తమ్బసంవర్తాః కాత్యా
యనబృహస్పతీ పరాశరవ్యాసశఙ్ఖలిఖితా దక్షగౌతమౌ శాతాతపో వ
సిష్ఠశ్చ ధర్మశాస్త్రప్రయోజకాః" ఇతి న వైతేషాం పరస్పరాపేక్ష
త్వాన్న స్మృతీనాం విరోధాగ్రహః యథా నోక్తం పరిసంఖ్యా కిం తు ప్రదర్శ
నార్థమేతత్ అతో బౌధాయనాదేరపి ధర్మశాస్త్రత్వమవిరుద్ధం వతే
షాం ప్రత్యేకం ప్రామాణ్యేఽపి సాకాఙ్క్షత్వాభావాత్ తుల్యబలత్వే
మన్వాదేః క్రియతే విరోధే వికల్పః" ఇతి, ప్రకృతిమనుసరామః.

రిహేతువుగాకు సంబంధము లేకపోలేదనున్నది. (ఇదానీం తావత్) సర్వత్ర) యోపదే
శము యీసూత్రమందు చేయబడినదని నిరూపించెది సప్తమహేతువు నిరూపింపబడి
వెంటనేగాని లేక పూర్వోక్తహేతుసప్తకము నిరూపింపబడినవెంటనేగాని స్పష్టముగ
నీసూత్రము సర్వసూత్రోత్తమమైనదని యోగ్యతగా ఈసూత్రము మనువు మొదలగు
ధర్మశాస్త్రకర్తలందరును తమగ్రంథముల కాధారముగ గ్రహించిరని తెలియపరచుటకై
"మన్వాద్యైస్స్వీకృతత్వాత్" అను నెనిమిదవ హేతువు నిరూపింపబడుచున్నది. దీనియొక్క
తి?

మనుః :— "అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ధర్మం వైఖానసాశ్రయం," ఇత్యారభ్య "పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయే త్సదా, కాలపక్వైస్స్వయం శీర్ణై ర్వైఖానసమతే స్థితః" ఇతి.

(మనుః) "అతః పరమిత్యాది వైఖానసాశ్రయమితి వానప్రస్థాశ్రమనియమః మనుస్మృతౌ షష్ఠాధ్యాయే వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారదశాం స్మృత్వా, యథా:— ఏవం గృహాశ్రమే స్థిత్వా విధివత్స్నాతకో ద్విజః, వనే వసేత్తు నియతో యథావద్విజితేంద్రియః గృహస్థస్తు యదా పశ్యే ద్వలీపలిత మాత్మనః, అపత్యస్యైవ చాపత్యం తదారణ్యం సమాశ్రయేత్ సంత్యజ్య గ్రామ్యమాహారం సర్వం చైవ పరిచ్ఛదం పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా అగ్నిహోత్రం సమాదాయ గృహ్యం చాగ్నిపరిచ్ఛదం, గ్రామాదరణ్యం నిస్సృత్య నివసేన్నియతేంద్రియః, అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ధర్మం వైఖానసాశ్రయం, మున్యన్నైర్వివిధైర్మేధ్యైః శాకమూలఫలేన వా, ఏతానేవ మహాయజ్ఞాన్నిర్వపేద్విధిపూర్వకం, వసీత చర్మ చీరం వా సాయం స్నాయాత్ప్రగే తథా, జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మశ్రులోమనఖాని చ, యద్భక్ష్యం స్యాత్తతో దద్యాద్బలిం భిక్షాం చ శక్తితః, అమ్మూలఫలభిక్షాభి రర్చయేదాశ్రమాగతాన్, వైతానికం చ జుహుయాదగ్నిహోత్రం యథావిధి, దర్శమస్కందయన్ పర్వ పౌర్ణమాసం చ యోగతః, ఋక్షేష్ట్యాగ్రయణం చైవ చాతుర్మాస్యాని చాహరేత్ ఉత్తరాయణం చ క్రమశో దాక్షస్యాయన మేవ చ, వాసన్తశారదైర్మేధ్యై ర్మున్యన్నైః స్వయమా

(మనుః) ఆవల వైఖానసాశ్రయమగు అనగా వానప్రస్థాశ్రమోచితమగు ధర్మమును చెప్పుచున్నాను అని యారంభించి పుష్పములు, మూలములు, ఫలములు, వనస్యాది కాలపక్వములును తమంతట పండి రాలినవగు వానితో గాని స్వీకరించినవానితో దేహయాత్ర గడుపుచు వైఖానససూత్రమందు చెప్పబడిన ధర్మములననుష్ఠించుచు వనప్రస్థాశ్రమమును గడుపవలయును అని మనువు. (వ్యాసః) "మూలములచే గాని, ఫలములచే

హృత్య పురోడాశాంశ్చరూంశ్చైవ విధివన్నిర్వపేత్పృథక్ దేవతాభ్య
స్తు తద్ధుత్వా వన్యం మేధ్యతరం హవిః, శేషమాత్మని యుంజీత లవణం
చ స్వయం కృతం, స్థలజౌదకశాకాని పుష్పమూలఫలాని చ. మేధ్య
వృక్షోద్భవాన్యద్యాత్ స్నేహాంశ్చ ఫలసంభవాన్, వర్జయేన్మధు మాం
సం చ భౌమాని కవకాని చ, భూస్తృణం శిగ్రుకం చైవ శ్లేష్మాతకఫ
లాని చ, త్యజేదాశ్వయుజే మాసి మున్యన్నం పూర్వసంచితం, జీర్ణాని
చైవ వాసాంసి శాకమూలఫలాని చ, న ఫాలకృష్టమశ్నీయాదుత్సృష్టమ
పి కేన చిత్ న గ్రామజాతాన్యార్తోఽపి మూలాని చ ఫలాని చ, అ
గ్నిపక్వాశనో వా స్యాత్ కాలపక్వభుగేవ వా, అశ్మకుట్టో భవేద్వాపి
దంతోలూఖలికోఽపి వా సద్యః ప్రక్షాలకో వా స్యాన్మాససంచయ ఏవ
వా, నక్తం చాన్నం సమశ్నీయాద్దివా వాహృత్య శక్తితః. చతుర్థకాలి
కో వా స్యాత్స్యాద్వాప్యష్టమకాలికః, చాంద్రాయణవిధానైర్వా శు
క్లే కృష్ణే చ వర్తయేత్ పక్షాంతయోర్వాప్యశ్నీయాద్యవాగూం
క్వథితాం సకృత్. పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా, కాలప
క్వైః స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థితః, భూమౌ విపరివర్తేత తిష్ఠేద్వా
ప్రపదైర్దినం, స్థానాసనాభ్యాం విహరేత్సవనేషూపయన్నపః. గ్రీష్మే
పంచతపాస్తు స్యాద్వర్షాస్వభ్రావకాశికః, ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమంతే
క్రమశో వర్ధయంస్తపః ఉపస్పృశంస్త్రిషవణం పితౄన్ దేవాంశ్చ
తర్పయేత్ తపశ్చరంశ్చోగ్రతరం శోషయేద్దేహమాత్మనః అగ్నీంశ్చా
త్మని వైతానాన్ సమారోప్య యథావిధి అనగ్నిరనికేతస్స్యాన్ముని
ర్మూలఫలాశనః, అప్రయత్నస్సుఖార్థేషు బ్రహ్మచారీ ధరాశయః, శర
ణేష్వమమశ్చైవ వృక్షమూలనికేతనః తాపసేష్వేవ విప్రేషు యాత్రి
కం భైక్షమాహరేత్ గృహమేధిషు చాన్యేషు ద్విజేషు వనవాసిషు
గ్రామాదాహృత్య వాఽశ్నీయాదష్టౌ గ్రాసాన్ వనే వసన్ ప్రతిగృ
హ్య పుటేనైవ పాణినా శకలేన వా, ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సేవేత దీక్షా వి
ప్రో వనే వసన్, వివిధాశ్చౌపనిషదీరాత్మసంసిద్ధయే శ్రుతీః, ఋషిభి

Development Committee under the Chairmanship of Mr. M R. Jayakar to suggest a comprehensive programme of road development

The Road Development Fund.

On the recommendation of the committee a Road Development Fund was started from the increased duty on petrol. From then on up to 1939, fully 382 new bridges or causeways were built at a cost of Rs 253 lakhs, while Rs. 42 lakhs were spent on repairs and improvement of existing bridges and culverts Also, about 1,230 miles of concrete and 1,500 miles of fair weather roads were built during this period. This progress, however, was much poor in comparison with the needs of the country.

The Indian Roads Congress.

This was a non-official body composed of qualified engineers dealing with roads and those interested in road development which was brought into being in 1934. The purpose of bringing this body into being was to effect the pooling of professional knowledge and experience without the formality of official inter-provincial conferences whose suggestions and conclusions may be regarded as binding on their respective Governments This body has done much useful work as it has gone at its various sitting into many important questions connected with building the right type of roads and bridges

The Nagpur Plan.

In December 1943 the Government of India convened a conference of engineers and experts to suggest ways and means for the future development of roads in India. This body brought out a ten-year plan of road development known as the Nagpur Plan. This conference suggested that roads be classified under the following heads :—

National Highways. Connecting capitals and provinces and States, ports and foreign highways and to consitute the main arteries of communication in the country. They were to be developed by the Central Government.

Provincial or State Highways. All those main roads which ran through the States were to be looked after and developed by the States themselves

Major District Roads. These are the roads which connect areas of production and markets with either a highways or a railway They are also to link the headquarters of neighbouring districts.

Minor District and Village Roads. These roads are to serve the innumerable villages in the countryside and are to help in opening up the interiors of the country to the outside world by

APPENDIX II.

EXTRACT FROM STATEMENT BY HIS EXCELLENCY THE VICEROY ON THE INDIAN STATUTORY COMMISSION.

When the Commission has reported and its report has been examined by the Government of India and His Majesty's Government, it will be the duty of the latter to present proposals to Parliament. But it is not the intention of His Majesty's Government to ask Parliament to adopt these proposals without first giving a full opportunity for Indian opinion of different schools to contribute its view upon them.

And to this end it is intended to invite Parliament to refer these proposals for consideration by a Joint Committee of both Houses, and to facilitate the presentation to that Committee both of the view of the Indian Central Legislature by delegations who will be invited to attend and confer with the Joint Committee, and also of the views of any other bodies whom the Joint Parliamentary Committee may desire to consult.

In the opinion of His Majesty's Government the procedure contemplated fulfils to a very great extent the requisites outlined above.

Such a Commission, drawn from men of every British political party and presided over by one whose public position is due to outstanding ability and character, will evidently bring fresh, trained, and unaffected judgment to bear upon an immensely complex constitutional issue.

Moreover, the findings of some of its own members can count in advance upon a favourable reception at the hands of Parliament, which will recognise them to speak from a common platform of thought, and to be applying standards of judgment which Parliament will feel instinctively to be its own. For myself I cannot doubt that the quickest and surest path of those who desire Indian progress is by the persuasion of Parliament, and that they can do this more certainly through members of both Houses of Parliament than in any other way. The Indian nationalist has gained much if he can convince Members of Parliament on the spot, and I would therefore go further and say that if those who speak for India have confidence in the case which they advance on her behalf, they ought to welcome such an opportunity being afforded to as many members of the British Legislature as may be thus to come into contact with the realities of Indian life and politics.

Furthermore, while it is for these reasons of undoubted advantage to all who desire an extension of the Reforms that their case should be heard in the first instance by those who can command the unquestioned confidence of Parliament, I am sanguine enough to suppose that the method chosen by His Majesty's Government will also assure to Indians a better opportunity than they could have enjoyed in any other way of influencing the passage of these great events. For not only will they, through representatives of the Indian Legislatures, be enabled to express themselves freely to the Commission itself, but it will also be within their power to challenge in detail or principle any of the proposals made by His Majesty's Government before the Joint Select Committee of Parliament, and to advocate their own

పాదదాత్యాచమ్య స్వస్తిదే వేత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం ప్రణామం చ కృ
త్వాఽపీత శన్నో దేవేతి స్వమూర్ధ్ని ప్రోక్ష్య జలాంజలిత్రయాన్నా
ష్టిగోధృతో వ్యాహృతిభిర్జుహుత్వాఽధ్యేషణం పాణిగ్రాహణం చ ప్రతి
యావద్యోగే యోగ ఇతి ద్వాదశభ్యః "శతమిన్ను శరద" ఇతి త్రయా
"యోగ త్రాయమాణస్త్వం"తి ప్రదక్షిణం చాభిమంత్ర్య కుర్యాత "త్రాప్తిభృ
దాసీ త్వా[illegible] గ్రం [illegible] గృహ్ణామీత్ ఓం భూస్తత్సవితుర్వరేణ్యం భు
వో భర్గో దేవస్య ధీమహి సువర్ధియో యోనః ప్రచోదయాత్
మోం భూర్భువస్తత్సవితుర్ సువర్ధియో యోన ఇత్యర్ధర్చశో
భూర్భువస్సువరితి సమస్తాం చ సావిత్రీం జప్త్వా [illegible]
బ్రహ్మచర్యం సంకల్పయేత్ ॥ ౨ ॥ తత్పత్నీ చ అథ బ్రహ్మచారిణే
స్వాత్ స్వయమేవాగ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్వాఽఽజ్యేన ప్రాజాపత్యాం ధా
తా దేవతాం [illegible] వైశ్వదేవం వైష్ణవం ప్రాజాపత్యం వి
ష్ణో [illegible] ప్రాజాపత్యసూక్తం తద్వ్రాజస్థం చ పుంసః [illegible]
హుత్వా ప్రాజాపత్యవ్రతం బధ్నాతి స్థిత్వా దేవస్య త్వా [illegible] మే
దండ ఇతి ద్వాభ్యాం పంచ సప్త [illegible] కం కేశా
న్తాయుతం [illegible] వైణవం ద్విగండయుక్తం దదాతి యేన దేవా ఇతి
[illegible] తే చ గృహ్యాగ్నే
[illegible] అగ్నిహోత్రం జుహుయాన్నియమ ప్రా
జాపత్యం విష్ణు [illegible] చ [illegible]
[illegible] అగ్నేరన్వారంభ [illegible]
సవితా [illegible] ఉపకల్ప్య యథోక్త [illegible] స
హాఽగ్నినాఽఽదాయ [illegible]
యత, ॥ ౩ ॥ అగ్న్యాయతనే ప్రోక్ష్య [illegible] సువర్ణ
శకలం ప్రక్షిప్య నిధాయ [illegible] వన్యాసేన [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] చ సంభరతి [illegible] స్థిత్వాఽగ్నిం [illegible]

త్వా గార్హపత్యాదీన్ త్రీనగ్నీన్ ప్రజ్వాల్య గ్న్యాధేయక్రమేణా
ధాయాహుతిద్వయం దత్వా [illegible] ద్వికాలం వైశ్వదేవం జుహుయా
త్ నవాగ్రయణం [illegible] దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని [illegible]
[illegible] ఉత్తరాయణే [illegible] దక్షిణాయనే [illegible]
[illegible] [illegible] ప్రజాప
త్యేష్టిం [illegible] [illegible]
దశావశ్యం [illegible] [illegible] ఆహవనీయాగ్నిం [illegible] బ్రా
హ్మణాగ్నిం [illegible] ద్వికాలం [illegible] గ్రామ్యాశనా
త్యాగం వన్యాశనః ఫలం మూలం శాకం వా [illegible] సంకల్ప్య తి
ష్ఠేత్ [illegible] [illegible] సాయంప్రాతః [illegible]
తం పచతి [illegible] [illegible] మితం ప్రా
శ్నీయాత్—[illegible]—రాత్రౌ [illegible] స్నానం త్రికాలం
[illegible] [illegible] [illegible] సాధ్య [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
జితేంద్రియో దశ [illegible] చాతుర్మాస్యాని [illegible]
[illegible] [illegible] ఫలైః [illegible]
[illegible] [illegible] ప్రాణాన్ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] సమారోప్య [illegible] విధి
నా [illegible] చ [illegible] బ్రా
హ్మణాగ్నిమాదాయ [illegible] బ్రాహ్మణాగ్నిరిత్యాహుః. అ
[illegible] భిక్షువద్ [illegible] హుత్వా [illegible] చ ప్ర
[illegible] పుత్రే భార్యాం నిధాయ [illegible] వల్కలాజిన
[illegible] చ సంగృహ్య [illegible] గత్వా వనే నివసే
[illegible] ప్రమాణమేవ [illegible] [illegible] బ్రా
హ్మ [illegible] ఇతి (స్మృతిసంగ్రహః) ॥

అగ్రాణాం తుల్యస్యాగః – "గృహస్థవద్వయమాజీ స్మార్తం శ్రౌతం చ ...." ఇతి సూత్రితమప్యత్ర వ్యాఖ్యాతమ్. "గృహస్థవద్యజ మానశ్చేతి" ... ఆపస్తంబస్య చాపస్త్యా ... సమాత్రేయేతి "గృహస్థః పంచాగ్నిభిస్త్రేతాగ్నిభి" రిత్యాది సూత్రం తథా "పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా అగ్నిహోత్రం సమాదాయ గృహ్యం చాగ్నిపరిచ్ఛదం గ్రామాదరణ్యం నిస్సృత్య నివసేన్నియతేంద్రియః" ఇత్యాదినా తథా సంస్కృత్య గ్రామ్యమాహారమితి శ్లోకం గ్రామ్యా ... కేన్వతి సూత్రమనవర్త తే తథా గామాకాపత్యాదీం త్రేతాగ్నీన్ పంచాగ్నీ న్నిత్యాది సూత్రం వైతానిం చ ... హుతయా" దిత్యాది శ్లోకేన వ్యాఖ్యాతాని. తథా "వైశ్వదేవాన్తే ఉత్పన్నేన భాగితాని" తి సూత్రం "యస్తృప్యన్త్యా" దిత్యాది గ్రన్థేన వ్యాఖ్యాతం తథా ... లూఖలికాదిభేదాన్సర్వేషాం ... నిర్దేశా ఇతి స్పష్టమవగమ్యతే. ... సూత్రముక్తప్రకారేణ యాజ్ఞవల్క్యోపి యథా:—"సుతవిన్యస్తపత్నీకః తయా వానుగతో వనం వానప్రస్థో బ్రహ్మచారీ సాగ్నిస్సోపాసనో వ్రజేత్. ... అగ్నీంశ్చ ... దేవాతిథీనపి. భృత్యాంశ్చ ... లోమభృత్ ... కాలేన స్యా ... తదా ... సనస్య వా అర్థస్య సంచయం ... సర్వం త్యజేత్. ... స్త్రీషవణస్నాయీ నివృత్తశ్చ ప్రతిగ్రహాత్, స్వాధ్యాయవాన్ దాన శీలస్సర్వసత్త్వహితే రతః, దన్తోలూఖలికః కాలపక్వాశనో ... శ్రౌతం స్మార్తం ... కర్మ కుర్యాత్తథా క్రియాః, చాన్ద్రాయణైర్నయేత్కాలం కృచ్ఛ్రైర్వా వర్తయేత్సదా పక్షే గతే వా ... యోమాసే వాహని వా గతే స్వప్యాద్భూమౌ శుచీ రాత్రౌ దివా సంప్రపదైర్నయేత్ స్థానాసనవిహారైర్వా యోగాభ్యాసేన వా తథా గ్రీష్మే పంచాగ్నిమధ్యస్థో వర్షాసు స్థణ్డిలేశయః ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమన్తే శక్త్యా వాపి తపశ్చరేత్, యః కంటకైర్వితుదతి చన్దనైర్యశ్చ లింపతి, అక్రుద్ధోఽపరితుష్టశ్చ సమస్తస్య చ తస్య చ, అగ్నీన్వాప్యాత్మ

వ్యాసః :— "మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే దృఢవ్రతాః, వర్తయంతి యథాన్యాయ్యం వైఖానసమతేస్థితాః" ఇతి.

గౌతమః :— "శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయాఽగ్రామ్యభోజీ" ఇతి.

త్మసాత్కృత్వా వృక్షావాసో మితాశనః వానప్రస్థగృహేష్వేవ యాత్రార్థం భైక్షమాచరేత్ గ్రామాదాహృత్య వా గ్రాసానష్టౌ భుంజీత వాగ్యతః వాయుభక్షః ప్రాగుదీచీం గచ్ఛేదావర్ష్మసంక్షయాత్" ఇత్యాది. (వ్యాసః) వనస్థానాం భక్షణస్య వైకల్పికత్వమనేన శ్లోకేనోచ్యతే "వనస్థో గ్రామ్యేషు ధర్మేష్వివ [illegible] గ్రామ్యాహారభక్షణనిషేధస్తథాపి తదాహారనియమః [illegible] ఉపదిశ్యతే" ఇతి తత్ర వైఖానసమతే స్థితానాం మూలైః ఫలైర్వా పుష్పైర్వా కేవలం దేహయాత్రాసిద్ధ్యర్థం వర్తనమనేన శ్లోకేనోచ్యతే. వైఖానసమితి విఖనసా ప్రణీతం సూత్రముచ్యతే. (గౌతమః) "వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ తపశ్శీలః శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయాగ్రామ్యభోజీ దేవపితృమనుష్యభూతర్షిపూజకః సర్వాతిథిః ప్రతిషిద్ధవర్జం భైక్షమప్యుపయుంజీత" ఇత్యేతస్యార్థం మితాక్షరాయాం "శ్రామణకం నామ వైఖానసం శాస్త్రం తత్రోక్తేన ప్రకారేణాఽగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయం ప్రాతర్హోమాదికమనుతిష్ఠేత్" ఇతి అత్రైవ సూత్రే "బ్రహ్మచారీ గృహస్థో భిక్షుర్వైఖానసః" ఇత్యాశ్రమస్య చాతుర్విధ్యం పూర్వ

కొందరు ఫలములచే కొందరును పుష్పములచే [illegible] శ్రీవైఖానస సూత్రమంగ ఉపదేశింపబడిన వానప్రస్థధర్మములను యథాశాస్త్రముగ నవలంబించి తమయాత్రను వనమునందు గడుపుచున్నారు అని వ్యాసుని మతము. (గౌతముడు) "శ్రామణకమను అగ్ని నుపదేశించు శ్రీవైఖానససూత్రప్రకారము శ్రామణకాగ్నిని సంపాదించి గ్రామ్యపదార్థముల భుజింపక అరణ్యములందు కందఫలమూలములను భుజించుచు వనస్థాశ్రమమున [illegible] జనులనెల్ల గౌతముడును. (యమః) శ్రీవైఖానససూత్రోక్త

యమః :— "శ్రామణకేన విధానేన సాయంప్రాతరుపస్పృశే" దితి.

శంఖలిఖితౌ:— "శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయ కాలే కురువింద వేణు శ్యామాక నీవారాదిభిర్వర్తయే" దితి.

ముదితమితి వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ. తత్రోత్తరసూత్రే వైఖానసశబ్దేన వానప్రస్థః పరామృశ్యతే, బ్రహ్మచారీత్యాది సూత్రే హరదత్తైః భిక్షుస్సన్న్యాసీ వైఖానసో వానప్రస్థః విఖనః ప్రోక్తేన మార్గేణ వర్తత ఇతి తేన హి స ఆశ్రమః ప్రాధాన్యేన ప్రతిపాదిత" ఇతి. అనేనోపపాదనేన స్పష్టముచ్యతే విఖనసా ఋషిణా ప్రోక్తమేవ వైఖానసం శాస్త్రమత్ర పరామృశ్యతే న త్వన్యదితి. (యమః) "శ్రామణకేన" వైఖానసవిధానేన సాయం ప్రాతరుపస్పృశే స్నత్యేకర్మణా మిదముపలక్షణం తస్మాదేతద్వైఖానస మేవాగ్నిం చ శ్రామణకమిత్యాహ విఖనాః ఇతి సూత్రం [illegible] ధానస్య శ్రామణకత్వవ్యవహారో విఖనస్సైవ కృత ఇతి నాపరోఽధ్యాయః, (శంఖలిఖితౌ) శ్రామణకేనేత్యాది స్పష్టోఽర్థః ముద్రితకోశేష్వనయో వచస్యోః శంఖలిఖితధర్మశాస్త్రే న దృశ్యతే శంఖధర్మశాస్త్రే పంచమాధ్యాయే వనస్థధర్మాః పఠ్యన్తే లిఖితధర్మశాస్త్రే ప్రాయశ్చిత్తధర్మా ఏవ పఠ్యన్తే సర్వత్ర శ్లోకరూపో గ్రంథ ఉపలభ్యత ఇత్యాకరోఽస్య విమృశ్యః. (హారీతః) వానప్రస్థో గ్రామ్య ఓషధీరిత్యాది స్పష్టోఽర్థః అనుష్ఠాయుక ఇతి

ధ్యానముగా సాయం ప్రాతఃకాలములందు అగ్నినుపాసించుచు సమస్తములగు వనస్థాశ్రమధర్మములను జరుపుకొనవలయునని యముడును. (శంఖలిఖితులు) వైఖానససూత్రోక్తవిధానముగ అగ్నినిసంపాదించి కాలమందు కురువింద, శ్యామాక వేణు నీవారాది ధాన్యములచేతను సాత్త్వికవృత్తిచే వనస్థధర్మములను నిర్వర్తించవలెనని శంఖలిఖితులును. (హారీతుడు) వానప్రస్థుడు గ్రామ్యములగు ఓషధులను విడువవలయు

హారీతః :—"వానప్రస్థో గ్రామ్యా ఓషధీః పరివర్జయేత్ శ్రౌతాగ్నీనాం స్థానే శ్రామణకం వాఽగ్నిమాధాయ వల్కల శాణ చర్మ కుశ ముంజ విదలకం? వా వసానో వైఖానసప్రోక్తేన విధినా వానప్రస్థో విఖనా భవతి అనుజ్ఞాయికో అనుప్రస్థాయికశ్చేతి.

వసిష్ఠః :— "శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయాఽహితాఽగ్ని ర్వృక్షమూలికః" ఇతి.

చతుర్థమాయుషో భాగమిత్యాద్యుక్త్వా వచ్ఛత్తు శ్రామణకోక్తమార్గముచిత స్త్వనాశ్రమధర్మాణి స్మృతియాశ్రమాది తాన్యనుతిష్ఠేత్ప్రార్థితః అనుప్రస్థాయిక ఇతి మహాప్రస్థానభృగుపతనాదినా పతిశ్రామణకోరణాశక్తౌ దేహత్యాగమభికాంక్షమాణ ఇతి చాఽఽహ ఉభయత్ర ప్రమాణదర్శనాత్ అర్థద్వయమపి నచంజాతం? ముద్రితహారీత ధర్మశాస్త్రేషు న లభ్యతే తథా హారీతధర్మశాస్త్రం చోపలబ్ధమపి తం శ్లోకరూపేణ వర్తత ఇతి చైతస్య చ జాతస్య మూలం న జ్ఞాయతే. (వసిష్ఠః) "వానప్రస్థో జటిలశ్చీరాజినవాసా న ఫాలకృష్టమధితిష్ఠేత్ అకృష్టం మూలఫలం సంచిన్వీత ఊర్ధ్వరేతాః క్షమాశయో మూలఫలభైక్షేణాఽఽశ్రమాగతమతిథిమభ్యర్చ్య దద్యాదేవ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ త్రిషవణముదకముపస్పృశేత్ శ్రామణకేనాఽగ్నిమాధాయాఽఽహితాగ్నిర్వృక్షమూలిక ఊర్ధ్వం షడ్భ్యో మాసేభ్యః అనగ్నిరనికేతః దద్యాద్దేవపితృమనుష్యేభ్యః స గ

ము. శ్రౌతాగ్నులకు ప్రత్యామ్నాయముగ శ్రామణకమను పేరుగల శ్రీవైఖానససూత్రోక్తమగు నగ్న్యాధానము జేసికొని వల్కలాది తపస్విజనోచితమగు వసనములను ధరించినవాడై వైఖానససూత్రోక్తములగు తద్ధాశ్రమోచిత ధర్మములనన్నిటిని ఆచరించుచు వైఖానసుడై నిలయము చున్నాడు. అనుజ్ఞాయికుడను అనుప్రస్థాయికుడని యీవానప్రస్థుడు రెండు తెరంగులుగ నున్నాడు అని హారీతుడును (వసిష్ఠః) శ్రీవైఖానససూత్రోక్తవిధానముగ నగ్న్యాధానముచేసికొని ఆహితాగ్నియై వృక్షమూలములనదిని బ్రతుకు

బోధాయనః :— "వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్రసముదా చార" ఇతి.

చ్ఛేత్స్వర్గమాసన్న"మితి తైత్తిరీయోక్త గ్రంథః (నవమేఽధ్యాయే) అత్ర శ్రామణకాగ్నేః ప్రయోజనాన్తరం పూర్వప్రకాశికాధ్యా న్యము ఖేనాహ విజ్ఞానేశ్వరః పుత్రీ [illegible] సపత్నీకస్యాగ్నిహోత్రాది కర్మా నుష్ఠానే ఉపపత్తిమేవముక్త్వానన్తరం "యద్వా వనం ప్రవిశన్నారాన మే వ పత్నీం పస్త్యరుమర్త్యేత ఇతి న విరోధః న చ యథా బ్రహ్మచారి ణో నైష్ఠికస్య వా నవాప్రస్థానస్య అగ్నిహోత్రాదికర్మలోపః తథా [illegible] సపత్నీకస్యాప్యగ్నిహోత్రాదిలోప ఏవ ఇతి శంకనీయం అపాక్షిక త్వేన శ్రవణాత్ న చ బ్రహ్మచారిభిక్షుభ్యోః స్వాగ్నిసాధ్యకర్మస్వధి కారః పంచమహాయజ్ఞాన్ [illegible] శ్రామణకాగ్నే [illegible] నాదితి తత్ర శ్రామణకేనేత్యస్య వైదికేనేతి వివృతం చకార విజ్ఞానే శ్వరః. (బోధాయనః) వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్రసముదాచారః వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ తపశ్శీలస్సవనేషూదకముపస్పృశన్ శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయాగ్రామ్యభోజీ"త్యాది సూత్రం (ధర్మే ద్వితీయప్రశ్నే) వానప్రస్థస్య లక్షణం వైఖానసశాస్త్రసముదాచారత్వ మేవాదావుక్త్వా తతస్తస్య వానప్రస్థస్య వైఖానసనామ్నైవ వ్యవహారం ద ర్శయతి "వైఖానసో వనే మూలఫలా"శీత్యాదినా శ్రామణకేనేత్యా ది పూర్వవదర్థః. (ఆప స్త. బ్ర) [illegible] "[illegible]" మిత్యాది సూత్రం. (ధర్మే ద్వితీయప్రశ్నే) [illegible] శ్రామణకాగ్నిత్యర్థః తత్ర కాగ్నిశబ్దస్య లౌకి

మునుపూర్వోక్తగ్రంథమే [illegible] (బోధాయనః) [illegible] వైఖానసశాస్త్రమువలన ఉపదేశింపబడిన ధర్మములను [illegible] బోధా యనుడు [illegible] (ఆపస్తంబుని [illegible]) [illegible] ధర్మమును [illegible] ఉపవాసమునకు యూప స్తంభమును. (అస్యధర్మేకపత్నీ) ఈ యూప స్తంభమును [illegible]

ఆపస్తంబః — "ఏకాగ్నిరనికేతస్స్యా"దితి,

అస్య ధర్మవివృతిః — "గార్హపత్యాదీనాం త్రేతాఽగ్నీనాం స్థానే యస్యైకోఽగ్నిః ఔపాసన ఏవ వైఖానససూత్రే దృష్టత్వాత్ పత్నీగ్రహణనిమిత్తత్వా దౌపాసనస్యేతి.

జైమినీయసూత్రే సామిచాతుర్మాస్యప్రకరణే: — "భారద్వాజపూర్వ్యం యథా వైఖానసపూర్వ్యం పంచమితి"

అస్యాభయసూత్రావృత్తివ్యాఖ్యా: — "ఔపాసికే ద్విజానాం సంధ్యే భారద్వాజసూత్రిణాం ప్రస్తుతానాం వైఖానససూత్రిణాం ప్రతిహారాణా ఏవ మే"తి.

కాగ్నిపరత్వేన యుజ్యతే. ఔపాసనత్వాత్. "గృహస్థస్యైవ సదారస్య యజమానస్యైకోఽగ్నిర్వైఖానసోక్త ఇతి నిత్యపరత్వాత్ సదారస్యైకోఽగ్నిః శ్రామణకాగ్నిః స్వయం ద్విజస్యేతి శ్రామణకాగ్నేరేకస్య విధానం చ సూత్రయోరేకమయోస్సా ఇత్యుచితమనుమితి, (అస్య ధర్మవివృతిః) ఆపస్తంబసూత్రవ్యాఖ్యాతా శ్రీధరాచార్యః గార్హపత్యాదిత్రేతాగ్నిస్థానే (జైమినిసూత్రే) అస్య

వివృతివ్యాఖ్యానమందిట్లు చెప్పబడియున్నది. గార్హపత్యాదులగు మూడగ్నుల యొక్క స్థానమునందు యేదైనను ఒకే అగ్నియైయున్నది. ఇది ఔపాసనమనదగును. ఆయగ్నియొక్క స్వరూపము శ్రీవైఖానససూత్రమందుపదేశింపబడినది. పాణిగ్రహణనిమిత్తము నౌపాసనాగ్నియందు ప్రస్తుతము కాదు అనగా (జైమినీయమందు) జైమినిసూత్రమందు సామిచాతుర్మాస్యప్రకరణమున భారద్వాజపూర్వ్యముగా వైఖానసపూర్వ్యమును అనుమతులను విధిస్తూ ఈసూత్రవ్యాఖ్యానమునందు (అస్యోపయుక్తి) పరిమాణమునకు బుద్ధి దృష్టిలో భారద్వాజసూత్రుని పక్షానికి వైఖానససూత్రుని ప్రత్యామ్నాయముగా చెప్పబడినదియు సూత్రకారులవలన వైఖానససూత్రమేమి యోగింపబడినది. (కపిల

కపింజలసంహితాయాం:— "యాజనాఽధ్యాపనయుతశ్శిష్యాఽనుగ్రహకారకః ఆచార్య ఇతి విజ్ఞేయో మంత్రతంత్రపరాయణః ఆశ్రమీ వా వనే వాఽపి పుత్రదారసమాహితః, అష్టాక్షరపరో నిత్యం స వైఖానస ఉచ్యతే. గ్రామ్యధర్మాన్ సర్వాణి వర్జయేద్వానసకః, ... సర్వభూతహితే స్స మాన్యో భిక్షయతే" ఇతి.

పాద్మే ద్వాదశాక్షరప్రకరణే:— "పుత్రదారసమన్వితః, వనే వా పట్టణే వాఽపి జపేద్వైఖానసస్స్మృతః, వియుక్తః పుత్రదారాద్యై స్స్వయమేవ వనే స్థితః" ఇతి.

(అత్ర) ఉభయత్రాపి భరద్వాజవైఖానసశబ్దయోరర్థః. (కపింజలసంహితాయాం) గ్రామ్యధర్మాణీతి గ్రామ్యాహారాదిని పూర్వోక్తానీత్యర్థః. (పాద్మే) శ్రీపాంచరాత్రే పాద్మసంహితాయాం చర్యాపాదే ద్వాదశాక్షరప్రకరణే చతుర్వింశేఽధ్యాయే:— అత్ర కపింజలసంహితాపాద్మసంహితయోః ప్రకృతయోః మిశ్రస్థానే వనస్థపర్యాయత్వేన వైఖానసశబ్దవ్యవహారః కృత ఇతి ప్రదర్శనాయైతదుదాహరణం.

(కపింజలసంహితాయాం) ఇట్లే కపింజలసంహితయందు యాజనము అధ్యాపనము చేయువాడును శిష్యులయందనుగ్రహము గలవాడును మంత్రతంత్రములయందాసక్తి గలవాడును ఆచార్యుడనబడును. అట్టివాడు పుత్రులతోను భార్యతోను గూడి పట్టణమందు గాని వనమందు గాని వసియించుచు నిత్యము అష్టాక్షరమహామంత్రమును జపము చేయుచు ... జపము చేయువాడును వనస్థుడన్నబడును. గ్రామ్యధర్మములను విడనాడుచు పరిశుద్ధుడై ... సర్వభూతహితంబుగ దేహయాత్రను ...

అన్యైరశక్యత్వమేవోక్తం.

అఖిలశిష్టపరిగ్రహో నామ విశేష ఇతి చేదఖిలశిష్టపరిగ్రహాత్ప్రా
మాణ్యాతిశయోఽప్యవగమ్యతే.

(అన్యైరశక్యత్వమేవోక్తం) కూర్మపురాణే:—"స గృహస్థాశ్రమే స్థిత్వా ద్వితీయం భాగమాయుషః, వానప్రస్థాశ్రమం గచ్ఛేత్సదారస్సాగ్నిరే వ చ" ఇత్యాదిభిః "[illegible] విధినా [illegible] [illegible]దే త్యాది (స[illegible]శేఽధ్యాయే) [illegible] ద్వాదశేఽధ్యాయే "వివాహేంబు[illegible] [illegible] [illegible]శేషం కృ త్వైవ [illegible] తాన[illegible] సమా[illegible] [illegible] చాచరేత్, [illegible] వైఖానస[illegible] [illegible]" ఇతి. ఏవం సంవర్తస్మృతౌ, [illegible]:— "[illegible] బ్రహ్మచారీ [illegible] [illegible] కుర్యాదతన్ద్రితః" ఇత్యాది (శ్రీ[illegible]ఽధ్యాయే) [illegible] నిబద్ధవకారాః శ్రీ మత్స[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వైఖానస ద్యా[illegible], [illegible] కాళిదాస భవభూతి మురారి ప్రభృతి మహాకవిభిస్స్వకీయేషు గ్రంథే షు బహుశస్సముపాద్ధృత[illegible] [illegible] లిఖ్యన్తే. కథమపి వైఖానసశాస్త్రే ఏవ వానప్రస్థధర్మాణాం పూర్ణతయోప దేశ ఇతి ఆపాతతోఽపి స్పష్టమేతస్యాపాదయితుం శక్యత ఇత్యలం.

అయోనిజయు (పాంశ్న) పుత్రులనొందను భార్యనొందను [illegible] [illegible] యుంగు గాని వనమందు గాని వసియించుచు భగవద్ధ్యానపరుడై [illegible]వసును [illegible] [illegible] అట్లు గానిచో పుత్రులను దారలను యుంట[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రకరణమున [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] లకెల్లను వైఖానసమూత్రము[illegible] [illegible] స్పష్టముగ తెలియజేయుచున్నవి.

[illegible] శ్రీనివాస దీక్షితీయే శ్రీవైష్ణవ తాత్పర్య చింతామణౌ.

ఆపస్తంబీకే:- "ధర్మజిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతిః, ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రం హి తృతీయం లోకసంగ్రహః.

మనుః "విద్వద్భిస్సేవితః సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః
హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యో ధర్మస్తం వ్యవస్యత"

(అఖిలశిష్టపరిగ్రహః) శిష్టానాం పరిగ్రహః అనుష్ఠానం ధర్మే ప్రమాణమితి. దర్శయితుమవతారయతి "అఖిలేత్యాదినా (ఆపస్తంబకే) లోకసంగ్రహో మహాజనపరిగ్రహః. (మనుః) విద్వద్భిః ధర్మజ్ఞైః సద్భిర్వేదవిద్భిస్సద్వృత్తైః నిత్యం రాగద్వేషశూన్యైరనుష్ఠితో హృదయేనాభిముఖ్యేన జ్ఞాత ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనమవగతం తత్ర హి స్వాంతస్యాభిముఖీ భవతి. వేదవిద్భిర్జ్ఞాత ఇతి విశేషణోపాదానసామర్థ్యాత్ జ్ఞాతస్య వేదస్యైవ శ్రేయస్సాధనజ్ఞానే కారణత్వం వివక్షితం. శిష్టగ్రాహ్యతా హేత ఇత్యుక్తేః తృతీ శిష్టస్యైవ ప్రాధాన్యం మానవేఽపి వేదప్రమాణకత్వాయ స్యానను ధర్మ ఇత్యుక్తం తస్మిన్ తద్వ్యాఖ్యానం (ద్వితీయే ధ్యాయ)

(అఖిలశిష్టపరిగ్రహః) శిష్టులందరును దీని పరిగ్రహించిన మాత్రముచే యిందలి ధర్మములు తెలియుచున్నదనియు శిష్టపరిగ్రహముకూడ శాస్త్రమువలె ప్రామాణ్యాతిశయమును పొందియున్నట్లు ప్రమాణములు పలుకుచున్నవి. యెట్లనిన — (ఆపస్తంబీకే) ధర్మములను తెలిసికొనదలయునట్టి వ్యక్తి ధర్మనిర్ణయమునకు ప్రథమప్రమాణము వేదమైయున్నది. రెండవది మన్వాది ప్రణీతమగు ధర్మశాస్త్రము మూడవది మహాజనులగు శిష్టులాచరించు సదాచారము అని యాపస్తంబీకమందును. (మనువు) రాగద్వేషాదులు లేనివారును సదాచారసంపన్నులగు విద్వాంసులచే హృదయపూర్వకముగ ఆచరింపబడిన వాటిని మనస్సాక్షిగ ధర్మమని [illegible] ధర్మమని మనువు చెప్పెను. (యాజ్ఞవల్క్యః) [illegible] ధర్మశాస్త్రములను [illegible]

[illegible]

యాజ్ఞవల్క్యః— "చత్వారో వేదధర్మజ్ఞాః పర్షత్త్రైవిద్యమేవ వా సా బ్రూతే యం స ధర్మస్స్యాత్ ఏకో వాఽధ్యాత్మవిత్తమః,

"వేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం ధర్మార్థయుక్తం వచనం ప్రమాణం, యస్య ప్రమాణం న భవేత్ప్రమాణం కస్తస్య కుర్యాద్వచనం ప్రమాణం, న యస్య వేదా న చ ధర్మశాస్త్రం న వృద్ధవాక్యం హి భవేత్ప్రమాణం, సోధర్మకృద్దుష్టహాత్మో దురాత్మా సాత్మాఽపి తస్యైవ భవేత్ప్రమాణం," ఇతి.

(యాజ్ఞవల్క్యః) "చత్వార" ఇతి అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః. కారకహేతుషు జ్ఞాపకహేతుషువా సందేహే నిర్ణయమాహ (చత్వార ఇత్యాది) చత్వారో బ్రాహ్మణాః వేదధర్మశాస్త్రజ్ఞాః పర్షత్ తిస్రో విద్యా అధీయన్త ఇతి త్రైవిద్యాస్తేషాం సమూహస్త్రైవిద్యం ధర్మశాస్త్రజ్ఞత్వమత్రాప్యనువర్తతే. తద్వా పర్షత్ పూర్వోక్తా పరిషద్వా బ్రూతే స ధర్మః. అధ్యాత్మజ్ఞానేషు నిపుణతమో ధర్మశాస్త్రజ్ఞశ్చ ఏకోఽపి వా యం బ్రూతే సోఽపి ధర్మ ఏవ ఇత్యాది. (వేదాః ప్రమాణం) ఏవమన్వయముఖేన

నలుగురు విద్వాంసులు పరిషత్తు అనబడుదురు. ఇట్లే మూడు విద్యల నధ్యయనము జేసి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానముగలవారి సమూహమునుగూడ పరిషత్తని పిలువదగును వీరలు చెప్పనట్టియంశము ధర్మమనబడును ఇట్లే ఆధ్యాత్మజ్ఞానవంతుడును ధర్మశాస్త్రపరిశీలన పటిమయుంగల నొక్కమహనీయుడు చెప్పినను అట్టిది ధర్మమనబడును అని యాజ్ఞవల్క్యుడును ధర్మలక్షమును శిష్టపరిగ్రహాతిశయమును జెప్పియున్నారు. ఇట్లే (వేదాః ప్రమాణం) వేదములు ప్రమాణములు స్మృతులు ప్రమాణము ధర్మార్థయుక్తమగువచనము ప్రమాణము ఇట్టిప్రమాణ జాలమెవ్వనికి ప్రమాణముగనుపకరించదో అట్టిప్రామా

స్మృతేరపి వేదమూలత్వే త్రేధా నిర్వాహాః కృతాః :— నిత్యాఽనుమేయశ్రుతిమూలత్వం ప్రాభాకరాః.

శిష్టపరిగ్రహస్య ప్రామాణ్యం ప్రతిపాద్య తత్ప్రామాణ్యానుపపాదకానాం దూషితత్వేన పూర్వోక్తమేవార్థం నిషేధముఖేన ద్రఢయతి వేదాః ప్రమాణమిత్యాదినా (స్మృతేరపి) కల్పసూత్రాణాం స్మృతిత్వేన విద్యాస్థానే నివేశ ఇతి పక్షే స్మృతిప్రామాణ్యవాదం ప్రక్రమతే స్మృతేరపీత్యాదినా వేదమూలత్వేన ప్రామాణ్యస్య సుస్థత్వే తాదృశవేదః కిం రూప ఇత్యాశంక్యోత్తరయతి నిత్యానుమేయేత్యాదినా (నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వం) వేదస్యనిత్యత్వాదుత్పన్నత్వాశంకామాభూదితి తాదృశస్యానుమేయస్య మూలత్వేన స్మృతేః ప్రామాణ్యం ప్రాభాకరా ఆహుః తద్దూషణముత్తరత్ర వక్ష్యతే. తత్ర పక్షాన్తరమాహ తేషామిత్యాదినా. (తేషాముత్పన్నాః) అనధ్యాయాధ్యాయప్రతిపాదనప్రసంగే ఆర్యసమయోఽగృహ్యమానకారణః విద్యాం ప్రత్యనధ్యాయశ్రూ

ణమని మాటలనెవ్వడు ప్రమాణముగ దీసికొనును అనియు వేదములు ధర్మశాస్త్రము వృద్ధవాక్యము యెవ్వానికి బ్రమాణములుగావో అట్టివాడధర్మమును జేయువాడై యున్నాడు అతడుదుష్టభావముచే హతుడై దురాత్ముడగుచున్నాడు అట్టివానికితనయాత్మయందే ప్రమాణబుద్ధియుండుటకు వీలులేనందున వాడునశించిపోవును అను మొదలగు వాక్యములచె శిష్టాచారమునందలి ప్రామాణ్యమునపహ్నుచేయువానికి ప్రత్యవాయము గూడపెద్దలచే అనుశాసింపబడినది. (స్మృతేరపి) స్మృతులను వేదమునాధారముజేసి కొన్నిప్రవర్తించిన వనుటలో మూడువిధములగు నిర్వాహములు పూర్వాచార్యులచే జేయబడినది. నిత్యానుమేయములగు శ్రుతులనాధారముగజేసికొనిప్రవర్తించుటవలన స్మృతులు ప్రమాణములై యున్నవని ప్రభాకరమతావలంబకులగు మీమాంసకులనుచున్నారు. (తేషాముత్పన్నాః) అనాద్యనన్తమగుకాలమందు పఠనపాఠనములులేక అనన్తావై వేదాః అను ప్రమాణరీతిగ చాలశాఖలు తిరోహితములై పోయినవి అట్లుత్పన్నములైపో

“తేషాముత్సన్నాః పాఠాః ప్రయోగాదనుమీయన్తే” ఇత్యు
త్సన్న శాఖామూలత్వ మాపస్తంబాద్యాః తత్ప్రాభాకరాదిభి
ర్దూషితం భాష్యకారాఽనభిమతం చ.

“శ్రుతే న కర్మయోగే మన్త్రాణాం బ్రాహ్మణోక్తా విధయస్తేషాముత్స
న్నాః పాఠాః ప్రయోగాదనుమీయన్తే యత్ర తు ప్రీత్యుపలబ్ధితః ప్ర
వృత్తిర్న తత్ర శాస్త్రమస్తి తదనువర్తమానో నరకాయ రాధ్యతి ఇ
త్యాదిసూత్రం అత్ర హరదత్తః యేషామనధ్యాయానధ్యాయవిషయ
ఆర్యసమయః నతత్రకించిత్కారణంగృహ్యతే. యథా వైసర్జనహో
మీయం వాసోఽధ్వర్యవే దదాతి. ఇత్యత్రాఽగృహ్యమాణకారణ
శ్చార్యసమయః శ్రుత్యనుమానద్వారేణ ప్రమాణం అతో వాక్యస
మాప్తిరేవ యుక్తా ఏవం హి వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్యాపి నాత్యన్తబా
ధః అనధ్యాయోపదేశనస్యాఽపి ప్రభూతాధ్యయనవిషయతయాఽర్థవ
త్త్వమితి సూత్రే అగృహ్యమాణకారణ ఇతి ణత్వాభావశ్ఛాన్దసః కా
పునరసౌ స్మృతిర్యా బ్రహ్మయజ్ఞేప్యనధ్యాయముపదిశతి మానవే తా
వద్విపర్యయశ్శ్రూయతే నైత్యకే నాస్త్యనధ్యాయో బ్రహ్మసత్త్రం హి
తత్స్మృతం” ఇతి సామాన్యేనానధ్యాయోపదేశస్తు బ్రహ్మయజ్ఞాద
న్యత్ర చరితార్థః తస్మాత్తాదృశీ స్మృతిర్మృగ్యా ఏవం తేహూత్యగ్నిహో
త్రాదిష్వపి మన్త్రాణామనధ్యాయః ప్రాప్నోతి నేత్యాహ (విద్యాం ప్రతీ

యిన శ్రుతులు ధర్మశాస్త్రకారులు వ్రాసిన గ్రంథములందలి ప్రయోగములవలన లుప్తమైన
ట్లును ఒకప్పుడు ప్రమాణములుండి యుండగా వానిననుసరించియే ధర్మశాస్త్రకారులీ ప్ర
యోగములను జేసియుండిరనియు యనుమానము చేయవలసియున్నదని స్మృతులకుత్సన్న
శాఖామూలకత్వము నాపస్తంబాదులు చెప్పుచున్నారు, ఈవిధానము ప్రాభాకరమత
మువారిచే దూషింపబడుచున్నది, భాష్యకారులవారికిని ఈ యంశము నసమ్మతమైయు
న్నది. నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వే నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలయుక్తైసచో ప్రత్యక్ష

నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వేఽక్షరశో వా, ఆనుపూర్వీవి
శేషవిశిష్టస్య వా? అక్షరశ ఇతి యద్యుచ్యతే తర్హి "కట

త్వాదిః) విద్యా వేదన మధ్యయనం తాం ప్రత్యనధ్యాయశబ్ద్యతే.
న పునర్మన్త్రాణాం కర్మయోగే హేతుః పరిభాషాయాముక్తః అర్థాన్త
రత్వాదితి అర్థాన్తరం హి కర్మణి ప్రయోగః మన్త్రాణాం న పునర్గ్ర
హణార్థమధ్యయన మనుష్ఠేయార్థప్రకాశకతయా ఏవం చ పారాయ
ణాధ్యయనమధ్యే అనధ్యాయాగమే అధ్యయనం భవతి. న వేతి చిన్త్యం
ఏవం సూత్రాదిష్వపి కథం పునరార్యసమయః ప్రమాణం యావతా న
తేషామతీన్ద్రియార్థే జ్ఞానం సంభవతీతి తత్రాహ (బ్రాహ్మణోక్తా వి
ధయ ఇత్యాది) విధీయన్త ఇతి విధయః కర్మాణి తే సర్వేపి స్మార్తా
అపి బ్రాహ్మణేష్వేవోక్తాః న న్విదానీం బ్రాహ్మణాని నోపలభ్యన్తే.
సత్యం తేషాముత్సన్నాః పాఠాః అధ్యేతృదౌర్బల్యాత్ కథం తర్హి
తేషామస్తిత్వం? ప్రయోగాదనుమీయన్తే ప్రయోగస్స్మృతినిబంధనమను
ష్ఠానం చ తస్మాద్బ్రాహ్మణాన్యనుమీయన్తే మన్వాదిభిరుపలబ్ధానీతి
కథమపరథా స్మరేయురనుతిష్ఠేయుర్వా సంభవతి చ తేషాం వేదసం

రావచ్ఛేదముగనా ఆనుపూర్వీవిశేషవిశిష్టముగనా యనివికల్పముజేసి ప్రశ్నయడుగుచు
న్నారు అక్షరావచ్ఛేదముగ ననినచో కటప యాదులనుగూడ నిత్యానుమేయ శ్రుతి
మూలత్వముండుటచే స్మృతిత్వము సిద్ధమగుచున్నది. ఆనుపూర్వీవిశేషవిశిష్టముగననినచో
నిత్యానుమేయత్వమునకు భంగముగలుగుచున్నది (ఉత్సన్నశాఖామూలత్వమితిచేత్)
ఉత్సన్నశాఖామూలత్వమనినచో ఆయాశాఖలయందు అచ్చటచ్చట ఉత్సన్నములైన
వానినిమూలముగ జేసికొనినవనియా లేక ఉత్సన్నమగు ఒకశాఖను మూలముగ జేసికొని
ప్రవర్తించినవనియాయని వైకల్పికముగ ప్రశ్నకవకాశము కలుగుచున్నది అచ్చటచ్చట
ఉత్సన్నములైన శాఖలననియనుటను వలనుపడదు పదక్రమాదిరూపముచే అధ్యయనము
చేయబడుచుండుటచే ఉత్సన్నశాఖామూలకత్వము ఘటింపదు ఒకే ఉత్సన్నమగుశాఖ
యనినచో అదియు యుక్తముగనుండలేదు సాక్షాత్తుగ వ్యాసో నారాయణో హరిః, జనుతీ

ప" యాదీనామపి నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వాం ఆనుపూర్వీ విశేషవిశిష్టమితి నిత్యానుమేయత్వం భజ్యేతేతి.

ఉత్పన్నశాఖామూలత్వమితి చేత్ శాఖాసు తత్ర తత్రోత్పన్నా వా ఉత్సన్నా శాఖా వా? తత్ర తత్రేతి చేన్న పదక్రమాదిరూపేణాఽధీయమానత్వాత్ ఉత్పన్నశాఖామూలత్వం న ఘటత ఇతి ఏకైవోత్పన్నేతి చేత్, విష్ణోరంశావతారస్య తపోయోగబలోపేతస్య సర్వవేదసాక్షాత్కారవతో వ్యాసస్య ఏకస్యాఽపి శిష్యస్యాఽధ్యాపనసామర్థ్యాసంభవాత్ తథా వక్తుమయుక్తమిత్యాది.

యోగః అథ ప్రసంగాదపస్మృతిరుచ్యతే (యత్ర త్విత్యాదినా) యత్ర తు మాతులసుతాపరిణయనాదౌ ప్రీత్యుపలబ్ధితః ప్రవృత్తిర్న తత్రోత్పన్నపాఠం శాస్త్రమనుమీయతే ప్రీతేరేవ ప్రవృత్తిహేతోస్సంభవాత్ తతశ్చ తద్విధానమనుతిష్ఠన్నరకాణామేవ కల్ప్యతే ఇత్యాది (ధర్మే ప్రథమప్రశ్నే ౧-౨ ఖండే) శిక్షా వ్యాకరణం ఇత్యాదినా కల్పసూత్రాణాం వేదాంగత్వమప్రామాణ్యమిత్యపరః పక్షః ప్రభాకరమతానుయాయినస్త్వేనం పక్షం దూషయన్తి వేదస్య నిత్యత్వాదితి (నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వే) తాదృశస్మృతేరక్షరశః అనుమితత్వే కటప యాదీనామప్యక్షరత్వావిశేషాత్స్మృతిత్వం స్యాత్ న చేష్టాపత్తిః సాధ్యవిరహాత్ తస్యా ఏవ ఆనుపూర్వీవిశేషవిశిష్టాయా అనుమితత్వేఽ

తిగ శ్రీమహావిష్ణునియంశచే యవతరించి తపోయోగబలసంపన్నుడై సర్వవేదములను సాక్షాత్కరింపజేసికొనగలిగిన శ్రీవేదవ్యాసభగవానుడు అట్టి వేదమునొక్క శిష్యునకైనను ఉపదేశించుటకవకాశములేక ఆశాఖయుత్పన్నమైనదనగూడదనిచే యీరెండవపక్షమును సమంజసముగలేదని యనదగును; (అతోఽవిప్రకీర్ణ) కావున స్మృతులువిప్రకీర్ణశా

అతో విప్రకీర్ణశాఖామూలత్వం వక్తవ్యం. తథోక్తం:—

“దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ యే ఖిలాః,
తదర్థైస్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్రే ప్రతిష్ఠితా” ఇతి.

అనుపలంభాన్నిత్యానుమేయత్వం చ భజ్యతే (ఉత్పన్నశాఖామూలత్వమితి) ఉత్పైకా శాఖా వేతి ఏకా శాఖా వోత్పన్నా యస్యాః మూలా చేయం స్మృతిరిత్యనుషజ్యతే (పదక్రమాదిరూపేణేతి) పఠ్యమానాయాశ్శ్రుతేర్బహుభిర్నిబంధనైః పదక్రమాదిరూపై రాద్యన్తపంచాశద్గ్రహణాదిభిరుచ్ఛేదస్యాఽసంభవాత్ శిష్టం స్పష్టం. తథా నిర్వాహే నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వ ముత్పన్నశాఖామూలత్వ మితి పక్షద్వయస్య దూషితత్వేన తృతీయం సిద్ధాన్తపక్షమవతారయతి “అతో విప్రకీర్ణశాఖామూలత్వ”మితి. ప్రకీర్ణత్వం ప్రకీర్ణశాఖామూలత్వం (అతః) శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః ప్రమాణత్వేన యథావగమనం తథా పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం అఖిలశిష్టపరిగృహీతత్వమిహ విశేషతస్స్వకీయ గ్రంథేషు తి[illegible] క్రియావిశేషగ్రహణం తత్సిద్ధాన్తానుసరణం చోచ్యతే శిష్టగ్రంథానాం

ఖామూలములుగ బ్రహ్మణపదవి నధిష్ఠించు చున్నవని యనినచో దోషమెద్దియు దగులజాలదు. ఇట్లే 'వైదికశబ్దములు దురవగాహములైనవి అయ్యవి విప్రకీర్ణములగు శా[illegible]లయందు బఠియింపబడుచు ఖిలములైపోయినవని అఖిలభాగముల యర్థము ఆశాఖా[illegible]ములను పరిపూర్ణముగ నెఱిగి సర్వవేదార్థములగు నెఱుగ జగినమహనీయులచే స్పష్టా[illegible]లగు స్మృతితంత్రములందు బ్రతిష్ఠింపబడినవి అనగా స్మృతిరూపములుగ శాస్త్ర[illegible]ము సర్వతంత్రస్వతంత్రులగు మన్వాదులచే రచియింపబడి ప్రచారము జేయబడినవని స్మృతులయందు జెప్పబడినది. (అతస్స్మృతి) ఇట్లు పూర్వోక్తరీతిగ శ్రుతిస్మృతిపు[illegible] ఆదె ప్రమాణమని యాదరింపబడిన శ్రీవైఖానససూత్రము మనువు మొదలగు [illegible]ష్టులును పంచరాత్రాది సమానశాస్త్రములును పరిగ్రహించి యున్నారనుటచే శ్రీవైఖా

అతశ్శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిభిః ప్రామాణ్య(వ)త్త్వేనాఽవగతస్య శ్రీమద్వైఖానససూత్రస్య అఖిలశిష్టపరిగ్రహాదపి ప్రామాణ్యాఽతిశయోఽస్తీతి నిరూపితం.

స్మృతిత్వావిశేషేపి తత్ర తేషాం ప్రామాణత్వమాత్రోక్తిరిహ తత్పరిగ్రహశ్చేతి విశేషః అత్ర ప్రసంగాన్మన్వాదిగ్రంథసందర్భోఽపి వైఖానసశాస్త్రే వానప్రస్థధర్మాణాం పరిపూర్ణోపదేశప్రకార ఇత్యాదిశ్చ ప్రతిపాదితః.

నససూత్రముయొక్క ప్రామాణ్యాతిశయమును గొందలి యౌత్కృష్ట్యమును తెల్లపు గుచున్నదని నిరూపింపబడినది. పూర్వము చెప్పబడిన తీరున తోటి కల్పసూత్రకారులు మన్వాదిస్మృతికర్తలునగు పూర్వశిష్టులే గాక ఆధునికులగు నిబంధనకారులందరును శ్రీసూత్రమందలి యాదరమును ఐచ్ఛికముగను వైధముగను ఉపన్యసించుచునే వచ్చుచున్నారను నంశమింగు స్వల్పముగ జెప్పదగునని ఆయంశమును ప్రసంగవశమున నిరూపించెదను వైదికసార్వభౌముడు తననిబంధములగు పితృమేధసారసుధీవిలోచనములు ఆశౌచశతకము. స్మృతిరత్నాకరము గృహ్యారత్నకంఠభూషణాదులందును వైద్యనాథదీక్షితసార్వభౌముడు తనస్మృతిముక్తాఫలకాండలందును కమలాకరభట్టుడు తననిబంధనమగు నిర్ణయసింధువునందును కాశీనాథుడు ధర్మసింధువునందును వైయాకరణపూజ్యుడగు భట్టోజీదీక్షితస్మృతిసారజ్ఞుడు తనసంస్కారరత్నమాలయందును ఇట్లే మదనపారిజాతవీరమిత్రోదయ హేమాద్ర్యాది సకలనిబంధన గ్రంథములందును ఆయాగ్రంథకర్తలు శ్రీసూత్రమును యెల్లెడలను తమకాదర్శముగ దిసికొనుచుండిరనుట యీ నాచారమందు వచ్చుచున్నది ఇట్లే భోజకాళిదాస భవభూతిమురారిప్రభృతులగు విద్వత్కవులందరును శ్రీసూత్రమును బహుధా పరామర్శించియున్నారు ప్రకృతమున ఋబోదము ఈ హేతునిరూపణమందు శ్రీవైఖానస సూత్రముతోటి కల్పసూత్రకారులచేతను స్మృతికారులచేతను పంచరాత్రసంహితలచేతను ఆధునికులగు నిబంధనకారులు విద్వత్కవులచేతను యిట్లు సృష్ట్యాదిగ వైదికులగు ఆస్తికులందర చేతను ప్రమాణముగ నాదరింపబడుచు వచ్చుచున్నదనుటకు ప్రమాణములు చూపబడినవి.

ఇతి నిరూపితో౽ష్టమో హేతుః.

శ్రీ నివాసాయ నమః.

ఇతి నిరూపితో౽ష్టమో హేతుః.

శ్రీ శ్రీనివాసమఖి వేదాన్తగురవే నమః.

జయత్యాత్రేయ్యోన్నిద్ర ధ్యానసౌధ ప్రియాతిథిః
శ్రీమత్త్రిపురీవాస శ్రీరామ స్సీతయాం గృహీ॥

ఇది శ్రీవైఖానస సూత్రతాత్పర్య చింతామణియందు దశవిధహేతు నిరూపణమున శ్రీవైఖానస సూత్రము అఖిలశిష్టులచే పరిగ్రహింపబడుటచే మన్వాదులచే స్వీకరింపబడుటచే సర్వోత్తమమైనదని నిరూపించెడి యెనిమిదవ హేతువు.

ఎనిమిదవ హేతు నిరూపణము సమాప్తము.

శ్రీ కోదండరామ పాకయాజి గురవే నమః.

నవమహేతుః.

అథేదానీమాపస్తంబాదిసూత్రాన్తరనిష్ఠానాం సూత్రకా

(నవమహేతుః) అథ శ్రీవైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణై
కపరతాం నిరూపయితుముపక్రమతే నవమేన హేతునాఽథేదానీమి
త్యాదినా యథా, శ్రీమన్నారాయణస్య పారమ్యావగతి స్తథా నిరూ
ప్యతే వృద్ధైః "అథేశ్వరశ్శిష్యతే సర్వేశ్వరత్వం, సర్వవ్యాపకత్వే సతి
చేతనత్వం సర్వశేషిత్వం సర్వకర్మసమారాధ్యత్వం సర్వఫలప్రదత్వం
సర్వాధారత్వం సర్వకార్యోత్పాదకత్వం, స్వజ్ఞానస్వేతరసమస్తద్రవ్యశ
రీరకత్వం, స్వతస్సత్యసంకల్పత్వాదికత్వం చేశ్వరలక్షణం యత్తు జ
న్మాదిసూత్రే జన్మాదిత్రితయసమాహారో లక్షణముక్తం తత్త్రైకైకస్య
లక్షణత్వే సంభవత్యపి త్రయాణాం త్రయః కర్తార ఇతి కుమతి శంకా
వ్యావర్తనాయ తదితి మన్తవ్యం, సత్యాదివాక్యే ప్రత్యస్తపదేనైవ స
ర్వవ్యవచ్ఛేదసిద్ధౌ శంకితక్రమేణ వ్యవచ్ఛేదాయ స్వార్థవిశేషణద్వయం
ఏవమన్యత్రాపి భావ్యం అద్వితీయసమాభ్యధికదరిద్రత్వశ్రవణాదసావే
కః స ఏవ బ్రహ్మ తస్యైవ త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య సర్వాత్మకత్వేన ని
రతిశయబృహత్వబృంహణత్వశ్రవణాత్ "అగ్నిస్సర్వా దేవతాః, ఆపో
వా ఇదగ్ం సర్వం బ్రాహ్మణో వై సర్వా దేవతాః, న కిరింద్ర త్వదు
త్తరః" ఇత్యాదేర్వాక్యఘాతికర్మవిధిశేషత్వాభ్యామన్యపరత్వనిర్ణ
యాన్న తేషామానన్త్యబ్రహ్మత్వాదిసిద్ధిః, స ఏవ సదసదవ్యాకృతాత్మ
బ్రహ్మాత్మాకాశప్రాణశివనారాయణాదిశబ్దైః కారణప్రకరణావగతై

(తొమ్మిదవహేతువు) మనువు మొదలగు శిష్టులీసూత్రమును ప్రమాణముగ జేసికొ
ని ప్రవర్తించియుండుటయను నెనిమిదవహేతువు నిరూపించినంతటమన్వాదులకీసూ

రాదారభ్య అవిచ్ఛిన్నత్వేన పరంపరయా ఏకాంతిత్వం నా

స్సామాన్యతో విశేషతశ్చ వ్యపదిశ్యతే. న చ వృశ్చికోత్పత్తౌ గోమ
యవృశ్చికాదివజ్జగదుత్పత్తౌ దేశకాలభేదాత్కారణానియమః కిం న
స్యాదితి వాచ్యం, ప్రమాణాన్తరేణ భేదాఽసిద్ధేః. శబ్దేన తు సమాన
ప్రకరణత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయసామాన్యవిశేష
న్యాయాభ్యా మేకత్వాదికంఠోక్త్యాఽభిన్నార్థోపపత్తౌ భేదకల్పనాఽ
యోగాత్ అతో న ప్రధానాదేర్బ్రహ్మత్వం. నాపి బ్రహ్మరుద్రాదేః,
తేషాం సృజ్యత్వసంహార్యత్వకర్మవశ్యత్వాదిశ్రవణేన జీవత్వసిద్ధేః. 'కం
ర్తృకర్మవశ్యత్వకార్యత్వేషు న హేతుతా కార్యతా లీలయా యుక్తా
కారణస్య హ్యతైనసః' కారణాదిప్రకరణేషు చ తత్తద్వాచకశబ్దానాం
శరీరిపర్యన్తతయా నిర్వచనాన్తరేణ వాఽకాశప్రాణాదిశబ్దవత్పరమా
త్మన్యేవ పర్యవసానసిద్ధేః, తదయం సంగ్రహః, "పరవిద్యాసు జీవోక్తి
నిరుక్త్యాదేః పరాశ్రయా తల్లింగానన్యథాసిద్ధ్యా తద్విశిష్టావలంబినీ"
ర్వోపాసనోపదేశ స్వపరైశ్వర్య ప్రపంచనాదేశ్చ ప్రహ్లాదవామదేవాది
వచ్ఛాస్త్రదృష్టిగత స్వాత్మశరీరక పరమాత్మానుసంధానమూలత్వాత్తస్య
చ సర్వశరీరస్య యథావిధి చేతనాచేతనవిశిష్టతయా ప్యుపాస్యత్వోప
పత్తేః అథర్వశిరశ్శ్వేతాశ్వతరాదీనాం నిర్వాహః పురుషనిర్ణయే ప్రపం
చితః శ్రీభాష్యకారైశ్చ వేదార్థసంగ్రహభాష్యాదిషు. తదఖిలానుసంధా
యిభిర్వ్యాసగదగురుభిస్తత్త్వనిర్ణయాఖ్యే ప్రకరణే సహోపనిష్కర్ష
స్సంగృహీతః, తత్త్వసారే చ, "కస్త్వం తత్త్వవిదస్మి వస్తు పరమం కిం
తదిహ విష్ణుః కథం తత్త్వేదంపరత్వత్రికయా ముఖత్రయ్యాన్తసందర్శ
నాత్ అన్యస్తదిహ గిరిశః కథం గుణవశాదత్రాహ రుద్రః కథం తద్ద్వి

త్రమునాచరించుటయందుగల గౌరవాతిశయమును యీ హేతువుచే సమర్థించుటకై
తొమ్మిదవ హేతువారంభింపబడుచున్నది. ఆపస్తంబాదిసూత్రాంతరముల ననుసరించి

స్త్రీతి జ్ఞాపయితుం వైఖానససూత్రిణామేవ సంభవతీతి దర్శయి

ష్యా కథముద్భవత్యేవతేత్యన్యత్కథం నీయతాం" ఇత్యాదిభిశ్శ్లోకైస్సం గృహీతః ఏవం చ నారాయణస్యైవ పరమకారణత్వే ముముక్షూపా స్యత్వే సర్వాన్తర్యామిత్వాదిసిద్ధే త్రిమూర్తిసామ్యైక్యోక్తిర్ణవ్యక్త్యన్త రపరత్వపక్షాశ్చత్వారోపి నిర్మూలా వేదితవ్యాః" ఇత్యాది న్యాయ సిద్ధాంజనే.

నారాయణశబ్దార్థనిరూపణం చ పూర్వం కృతం తత్రైవ వక్త వ్యా తత్త్వదీప ధృతం ప్రకరణం విలిఖ్యతే యథా:— ఇదం (నారా యణ)పదం నరాణామయనం యస్స నారాయణః, నారా అయనం య స్య స నారాయణః, ఇతి తత్పురుషబహువ్రీహిరూపసమాసద్వయవ్యు త్పత్తిసిద్ధం. తత్ర షష్ఠీతత్పురుషవ్యుత్పత్తౌ నారో నరాణాం సంఘాతస్త స్యాఽహమయనం గతిః తేనాస్మి మునిభిర్నిత్యం నారాయణ ఇతీరితః ఇతి నారశబ్దేన నరాణాం చేతనానాం సమూహముక్త్వా తస్య అయన మితి 'ఇణ్' ధాతో'రయ'ధాతోర్వా కర్మణి కరణే చ వ్యుత్పత్త్యా గతి గమ్యశ్చేత్యుక్తం ప్రణవప్రథమాక్షరసిద్ధరక్షకత్వశేషిత్వప్రయుక్తమప పాయోపేయత్వముచ్యతే, తదిదముచ్యతే. "నారస్త్వితి సర్వపుంసాం స మూహః పరికీర్త్యతే గతిరాలంబనం తస్య తేన నారాయణస్స్మృతః" ఇతి, అత్ర గతిశబ్దః "నయామి పరమాం గతి" మిత్యాదివదుపేయవాచీ ఆలంబనశబ్దశ్చ తదర్థాలంబనతయా ఉపాయవాచీ నరశబ్దాస్యాత్మ వాచిత్వాం యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశకః స ఏవ సర్వభూతానాం నర ఇత్యభిధీయత, ఇత్యుక్తం. కిం చ అయనశబ్దస్య చ ఆవాసవాచిత్వసంభవేన సర్వాధారత్వవచనా దాధే

నవారలను తమతమసూత్రకారుల కాలమారంభించి విచ్ఛిత్తియేమాత్రముగాని కలుగకుం డపరంపరగా ఏకాన్తిత్వము లేదనుటయు ఈపైజెప్పబడిన పరమైకాంతిత్వము శ్రీవై

క్షం చ "ప్రత్యక్షమనుమానం చ శాస్త్రం చ వివిధాగమం, ప్ర

యానాం శరీరత్వ మాధారస్య శరీరిత్వం చ ప్రతిపాదితం పృథక్సిద్ధ్యన
ర్హాధారాధేయభావో నియన్తృనియామ్యభావశ్శేషశేషిభావశ్చేత్యా
త్మశరీరభావలక్షణస్యోక్తత్వాత్ అతస్సర్వచేతనానాం ప్రాప్యప్రాపక
భూత స్సర్వేషామాత్మత్వేనావస్థితో నారాయణ ఇత్యవగమ్యతే. అత్ర
నరశబ్దస్య "రిజ్ క్షయే" ఇతి ధాతోః కర్తరి డప్రత్యయస్య అనుబంధ
లోపం కృత్వా ప్రకృతేః "టేః" ఇతి టిలోపే కృతే ర ఇతి క్షయిష్ణు
వాచిపదస్య తత్ప్రతిషేధక నకారసంబన్ధిత్వేన నర ఇతి రూపసిద్ధేః అ
క్షయిష్ణుత్వాదిత్వం సంపద్యతే. ఏతేన "ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరః" "అమృతాక్ష
రం హరః" "న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్" "కూటస్థోఽక్షర ఉ
చ్యతే" "న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః, న చై
వ నభవిష్యామస్సర్వే వయమతః పరం" ఇత్యాదిసిద్ధమాత్మనో జ్ఞానస్వ
రూపస్య అపరిణామిత్వనిత్యత్వాదికం ప్రతిపాదితం భవతి. అపి చ నర
శబ్దస్య "నృ గతౌ" ఇతి గత్యర్థధాతుసంభావనయా అస్య కర్తరి అచ్
ప్రత్యయే గుణే చ కృతే గన్తృవాచిత్వసంభవాదాత్మనః ఉత్క్రాన్తి
గత్యాగతయోఽపి సూచ్యన్తే ఏతేన "ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేది
తవ్యః వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్య చ, భాగో జీవస్స విజ్ఞే
యస్స చానన్త్యాయ కల్పతే" ఇత్యాది సిద్ధమాత్మనోఽణుపరిమాణ
త్వం చ సూచ్యతే. "తస్య సమూహః" ఇత్యణ్ ప్రత్యయాన్తస్య తస్య
ఆదివృద్ధౌ నార ఇతిరూపసంభవాదస్యాత్మసమూహవాచిత్వం విద్యతే,
నారా ఇతి సమూహబహుత్వేన బద్ధముక్తనిత్యరూపేణ త్రివిధాశ్చేత
నసమూహాశ్చ వివక్షితాః. నను చ అస్య నారాయణపదస్య షష్ఠీసమా
సత్వేతత్పురుషస్యోత్తరపదార్థప్రధానత్వా న్నారాయణపదవన్నపుంసక

సుస్థాత్మలకు మాత్రమే చెల్లుననుటయు, ఈ హేతునిరూపణమున విశది

ణయం సువిదితం జ్ఞేయం ధర్మసిద్ధిమభీప్సు" నేతి మనుస్మరణాచ్చ)

త్వాసంభవేన పుల్లింగత్వం న సిద్ధ్యేదితి. నైవం. అస్య సంజ్ఞారూపస్య ప
దస్య కరణాధికరణయోశ్చేతి సంజ్ఞావిషయల్యుడ్విధానాత్ ఇధ్మప్రవ
శ్చనః, పలాశశాతనః ఇత్యాదివత్పుల్లిఙ్గత్వసిద్ధేః అయనశబ్దార్థస్యైశ్వర
స్యోపాయత్వాత్కరణత్వం ఆధారత్వాదధికరణత్వం చ విద్యత ఏవ. అ
స్యాయనశబ్దస్య వ్యుత్పత్తిసిద్ధముపాయోపేయత్వమసంకోచేన సర్వప్ర
కారవిశిష్టమితి భగవతస్సర్వాత్మనాం సహజసర్వవిధైకబంధుత్వం ప్రతి
పాదితం, తథా చ శ్రూయతే, "మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం
సుహృద్గతిర్నారాయణః" ఇతి. స్మర్యతే చ "నారశబ్దేన జీవానాం స
మూహః ప్రోచ్యతే బుధైః, తేషామయనభూతత్వాన్నారాయణ ఇ
హోచ్యతే, తస్మాన్నారాయణం బంధుం మాతరం పితరం గురుం, ని
వాసం శరణం చాహుర్వేదవేదాన్తపారగా ఇతి. తథా ప్రదేశాన్తరే
షు, "కిం తస్య దానైః కిం తీర్థైః కిం తపోభిః కిమధ్వరైః, యో నిత్యం
ధ్యాయతే దేవం నారాయణమనన్యధీః" "ఏతద్జ్ఞానం పరం తాత యో
గశ్చైష పరస్తథా పరస్పరవిరుద్ధార్థైః కిం తైశ్శాస్త్రవిస్తరైః,
నారాయణః పరో ధర్మస్తపో నారాయణస్తథా నారాయణః పరం
జ్ఞానం శాస్త్రాణి వివిధాని చ, తస్మాత్త్వమపి విప్రర్షే నారాయణప
రో భవ, తదన్యః కో మహోదారః ప్రార్థితం దాతుమీశ్వరః, పిత
రం మాతరం చైవ తమేవ పురుషోత్తమం, పరిగృహ్ణీష్వ దేవేశం దేవ
దేవం జగత్పతిం, అగ్నికార్యం తథా వేదాంస్తప స్స్వాధ్యాయమేవ
చ, గృహాణ దేవదేవేశం తమేవ సుమహామతే, స్వర్గం మోక్షమను
ష్ఠానం తత్రైవ సకలాః క్రియాః, పరిగృహ్ణీష్వ విప్రర్షే తమేవ పురు
షోత్తమం," "చీరవాసా జటీ వాపి త్రిదణ్డీ ముండ ఏవ వా, భూషి

కరింపబడుచున్నవి ఇటే ప్రత్యక్షము, అనుమానము వివిధమగు నాగమమును బోధించె

త్యాహాదిభిరవగమయితుం చ "అఖిలజగదేక కారణభూత శ్రీమ

తో వా ద్విజశ్రేష్ఠ న లింగం ధర్మకారణం యే నృశంసా దురాత్మా
నః పాపాచారరతా స్తథా తే యాన్తి పరమం ధామ నరా నారా
యణాశ్రితాః, లిప్యతే. న స పాపేన వైష్ణవో విష్ణుతత్పరః, పునాతి సక
లాన్ లోకాన్ సహస్రాంశురివోదితః" ఇత్యాదిభిర్నారాయణస్య స
ర్వప్రకారోపాయోపేయత్వసర్వవిధబంధుత్వాదినా సర్వసమాశ్రయణీ
యత్వం ప్రతిపాద్యతే. బహువ్రీహ్యా చ యోజనాన్తరముచ్యతే "ఆపో
నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః, తా యదస్యాయనం పూర్వం
తేన నారాయణస్స్మృతః" ఇతి. అత్రాఽప ఇతి తేజోఽబన్నప్రముఖం
కార్యరూపమఖిలం జగదుపలక్ష్యతే. 'అప ఏవ ససర్జాదౌ తాసు వీర్య
మపాసృజత్, తదండమభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభం, తస్మిన్ జ
జ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోకపితామహః" ఇతి సమష్టివ్యష్టిరూపసకల
సృష్టేః ప్రథమభావిత్వేనాఽపాం సర్వకార్యోత్పత్తిహేతుతయా స
ర్వాత్మకత్వాత్, నరసూనవ ఇతి నరశబ్దవాచ్యాన్నారాయణాదుత్పన్న
త్వేన అపాం నారత్వం తా ఆపస్స్వకారణభూతస్యాస్య అయనం ఆ
యతనమితి వాసస్థానతయా వ్యాప్యత్వముచ్యతే. "విష్ణోరాయతనం హ్య
పస్సహ్యపాం పతిరుచ్యతే. తస్యైవ సూనవస్త్వేతా స్తస్మాత్తం హ్య
ప్సు సంస్మరేత్" ఇతి వ్యాపకస్యాయతనత్వేన వ్యాప్తిస్థానత్వవచనాత్
"నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః తాన్యేవ చాయనం
తస్య తేన నారాయణస్స్మృతః" ఇతి. నరోత్పన్నం నారమితి, అస్య పద
స్య కార్యభూతసర్వతత్త్వవిషయకత్వం స్పష్టముక్తం అత్ర నరశబ్దో
నారాయణశబ్దపర్యాయః "జహ్నుర్నారాయణో నర" ఇతి వచనాత్.
ఏవం కారణభూతస్య నారాయణస్య కార్యభూతసమస్తవస్త్వనుప్రవే

డి శాస్త్రము, యీ మూడును ధర్మసిద్ధినపేక్షించు ప్రతివానిచేతను తెలియుదగినవి.

న్నారాయణైకపరత్వా"దితి హేతుర్నిరూప్యతే, తథా హి:—

శేన నామరూపవ్యాకరణాత్ తత్తదన్తరాత్మతయా వ్యాప్తిర్భూతతత్త
చ్ఛరీరకత్వనిబన్ధనం తత్తత్సంస్థానసంస్థితత్వం తత్తచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం చ
శ్రూయతే "హన్తాహ మిమా స్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాఽఽత్మనాఽ
నుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి" "ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్స
త్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో" "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావి
శత్. తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాఽభవత్, నిరుక్తం చాఽనిరుక్తం
చ నిలయనం చాఽనిలయనం చ, విజ్ఞానం చాఽవిజ్ఞానం చ, సత్యం
చాఽనృతం చ సత్యమభవ"దితి. అత్ర సృష్ట్యనన్తరాఽనుప్రవేశః కా
ర్యరూపేవస్తుని అపూర్వావస్థానరూపవిశేషవ్యాప్తిః. కిం చ, "యః పృ
థివీమన్తరే సంచరన్, యస్య పృథివీ శరీరమిత్యాది" "యస్యాఽవ్యక్తం
శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్య మృత్యుశ్శరీరం" ఇత్యాదిశ్రుతేః "య
త్కించిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ తస్య సృజ్యస్య సంభూ
తౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః" "పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః ప్రథ
మం ద్విజ, వ్యక్తాఽవ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే కాలస్తథాపరం," "ప్ర
ధానపురుషవ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః, రూపాణి స్థితిసర్గాన్తవ్యక్తిస
ద్భావహేతవః" "విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతో"దితే ద్వే రూపే ప్రధానం పురు
షశ్చ విప్ర, తస్యైవ తేఽన్యేన ధృతే వియుక్తే రూపాన్తరం తద్ద్విజ కా
లసంజ్ఞం" "జగదేతన్మహాశ్చర్యం రూపం యస్య మహాత్మనః" "జగత్స
ర్వం శరీరన్తే" "పూః ప్రాణినస్సర్వ ఏవ గుహాశయస్య" ఇత్యాదివచ
నాచ్చ కార్యకారణరూపస్య సమస్తప్రపంచస్య భగవచ్ఛరీరత్వమవగ
మ్యతే. అత్ర పరశబ్దస్యాఽక్షరవాచిత్వే "దపక్షయవినాశాభ్యాం

అనగా ప్రత్యక్షానుమానశబ్దప్రమాణములు మూడును తత్త్వనిర్ణాయకములు అనుమను
స్మృతివాక్యరీతిగ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే శ్రీవైఖానససూత్రము యొక్క పారమ్య

షడ్గుణామూర్మిజన్మభిః వర్జిత శ్శక్త్యా తే పక్తుం యస్సదాఽస్తీతి కేవలం," "త
ద్బ్రహ్మ పరమం నిత్యమజమక్షయమవ్యయం ఏకస్వరూపంచ సదా హే
యాభావాచ్చ నిర్మలం, తదేవ సర్వమేతచ్చ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్,
తథా పురుషరూపేణ కాలరూపేణ చ స్థితం" "స సర్వభూతప్రకృతిం
వికారాన్ గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీతః, అతీతసర్వావరణో ఽఖి
లాత్మా తేనాఽఽస్తృతం యద్భువనాన్తరాళే, సమస్తకల్యాణగుణా
త్మకోఽసౌ స్వశక్తిలేశోద్ధృతభూతవర్గః ఇచ్ఛాగృహీతాఽభిమతో
రుదేహ స్సంసాధితాఽశేషజగద్ధితోఽసౌ తేజోబలైశ్వర్య మహావబో
ధసువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః, పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాద
యస్సన్తి పరాఽవరేశే" ఇత్యాద్యుపబృంహణప్రపంచితేన "అపహతపా
ప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసం
కల్పః" "నిర్గుణం" "నిరంజనం" "నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం" "స
త్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యాద్యుపనిషద్వాక్యశతసిద్ధేన "న స్థాన
తోఽపి పరస్యోభయలింగం సర్వత్ర హి" ఇతి సూత్రప్రతిపాదితేన ని
ఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానత్వరూపోభయలింగవిశిష్టత్వేన చిద
చిదాత్మకనిఖిలప్రపంచరూపం శరీరమన్తరాత్మరూపా వ్యాప్య తత్తద్రూ
పేణావస్థితస్యాఽపి పరమాత్మనస్తత్తద్వస్తుగతనిఖిలదోషాసంస్పృష్టస
దైకరూపస్వరూపత్వముక్తం భవతి. అతో జగజ్జన్మాదిహేతుభూతో
నారాయణ ఇతి విజ్ఞాయతే. తథా చ శ్రుతిః 'ఏకో హ వై నారా
యణ ఆసీత్ న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ, న నక్షత్రా
ణి, నాఽపో నాఽగ్ని ర్న సోమో న సూర్యః" స్మృతిశ్చ "నారాయ
ణాజ్జగత్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే తస్మిన్నేవ పునస్తచ్చ ప్రలయే సం
ప్రలీయతే" "జంగమాజంగమంచేదం జగన్నారాయణోద్భవ" మిత్యా
దికా, ఏతేన సద్బ్రహ్మాదిశబ్దైః కారణవస్తుప్రతిపాదకానాం "సదేవ సో

మును విశదీకరించుటయు పరమప్రయోజనముగల అఖిలజగదేకకారణభూత శ్రీమన్నా
రాయణైకపరత్వాత్ అను తొమ్మిదవ హేతువు నిరూపింప బడుచున్నది. ఎట్లన,

సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవ" "బ్రహ్మ వా ఇదమేకమేవాగ్ర ఆసీత్" "ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కించన మిషత్" ఇత్యాది వాక్యానాం సామాన్యవిశేషన్యాయేన క్రమేణ పర్యవసితానాం వ్యక్తి విశేషాపేక్షత్వేన మహోపనిషద్వాక్యావగతే నారాయణే పర్యవసానం "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్" "న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః" ఇతి బ్రహ్మశివకారణత్వప్రతిపాదకవాక్యయోః "న బ్రహ్మా నేశానః" "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే" "నారాయణాద్రుద్రో జాయతే" ఇతి సంప్రతిపన్నకార్యజాతీయ న్నారాయణస్సృజ్యసంహార్యభూత అర్వాచీనబ్రహ్మశివపరత్వానుపపత్తేః. "స బ్రహ్మా స శివః" ఇతి తత్తచ్ఛరీరకత్వేనాభిధానస్య తత్తత్సామానాధికరణ్యప్రయుక్త తత్తచ్ఛబ్దవాచ్య శాశ్వత శివ పరబ్రహ్మ భూత నారాయణపరత్వం చ ప్రతిపాదితం. అతఏవ హి "బ్రహ్మ దక్షాదయః" ఇత్యాదిభిస్సృష్ట్యాదినిమిత్తభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం భగవద్విభూతిత్వం శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రపంచితం భగవతస్తత్తదవస్థారూపేణ సృష్ట్యాదిహేతుత్వం చ తత్రైవోక్తం. "సృష్టిస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం. స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః" "స్రష్టా సృజతి చాత్మానం విష్ణుః పాల్యం చ పాతి చ ఉపసంహరతే చాన్తే సంహర్తా చ స్వయం ప్రభుః" "స ఏవ సృజ్య స్స చ సర్గకర్తా స ఏవ పాత్యత్తి చ పాల్యతే చ, బ్రహ్మాద్యవస్థాభిరశేషమూర్తిర్విష్ణుర్వరిష్ఠో వరదో వరేణ్యః" ఇత్యాదినా. ఏవం సతి నారాయణస్య జగదుపాదానత్వం జగన్నిమిత్తత్వం నిమిత్తోపాదానయోరైక్యం కార్యభూతసమస్తవస్త్వాత్మకత్వం చ ప్రతిపాదితం భవతి. తథా చ శ్రుతిస్మృత్యాదికం పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే ఇత్యారభ్య "మహానవ్యక్తే లీయతే, అవ్యక్తమక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయతే. తమః పరే దేవ ఏకీభవతి." ఇత్యన్తం "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్" "ప్రకృతిర్యా మయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే. పరమాత్మని, బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే లోకే చరాచరే. ఆభూతసం

క్షవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్, ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు
నారాయణః ప్రభుః" ఇతి నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వస్తు
విశిష్టత్వా దుపాదానత్వముచ్యతే, "తదైక్షత," సోఽకామయత, "ఇ
దం సర్వమసృజత" "అథ పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయత"
"ప్రాదురాసీ త్తమోనుదః" "ప్రకృతిం పురుషం చైవ ప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛ
యా హరిః, క్షోభయామాస సంప్రాప్తే సర్గకాలే వ్యయాఽవ్యయౌ"
ఇతి స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషావన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య నియన్తృ
త్వాన్నిమిత్తత్వముచ్యతే, "ఏకమేవాఽద్వితీయం" "బహు స్యాం ప్రజా
యేయ" తదాత్మానం స్వయమకురుత "సృష్ట్వా సృజతిచాత్మాన"మిత్యా
దికం, "స ఏవ క్షోభకో బ్రహ్మన్ క్షోభ్యశ్చ పురుషోత్తమః," ఇతి చ ని
మిత్తోపాదానయోరైక్యం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" "పురుష ఏవేదం
సర్వం" "విశ్వమేవేదం పురుషః" "బ్రహ్మ చ నారాయణః" ఇత్యాది
"సర్వా చ నారాయణ" ఇత్యుక్తం "చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యం చ నారాయ
ణ" ఇత్యాదికం "జగచ్చసః" సకలమహాబిదంచవాసుదేవః "ఇంద్రియా
ణి మనో బుద్ధి స్సత్త్వం తేజో బలం ధృతిః వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః
క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ" పృథివ్యాపస్తథా తేజో వాయురాకాశ ఏవ
చ, సర్వేంద్రియాన్తః కరణం పురుషాఖ్యం హి యజ్జగత్ స ఏవ స
ర్వభూతాత్మా విశ్వరూపో యతోఽవ్యయః, సర్గాదికం తతోఽస్యైవ
భూతస్థముపకారకం, వ్యక్తం విష్ణుస్తథావ్యక్తం పురుషః కాల ఏవ చ,
క్రీడతో బాలకస్యేవ చేష్టాం తస్య నిశామయ "జ్యోతీంషి విష్ణు ర్భువ
నాని విష్ణుర్వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చ నద్యస్సముద్రాశ్చ స ఏవ
సర్వం యదస్తి యన్నాస్తి చ విప్రవర్య" ఇతి కార్యకారణరూపసర్వా
వస్థాస్థితసమస్తవస్త్వైక్యాత్మకత్వం చోక్తం. ఉపాదానాదిభావేఽప్యవికారిస్వ
రూపత్వం నరశబ్దేన సూచితమిత్యుక్తం. అపిచ యచ్చ కించిజ్జగత్యస్మిన్
దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి చ, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారా
యణస్స్థితః, ఇతి ప్రత్యక్షాదిసకలప్రమాణప్రతిపన్నం చిదచిదాత్మకం స
మస్తవస్తుజాతం అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్యాఽఽత్మతయాఽవస్థితో నారాయ

ణా ఇతి స్వవ్యతిరిక్తసమస్తవస్తుశరీరకత్వం నారాయణశబ్దార్థతయా శ్రూయతే. అత్ర చైషా వ్యుత్పత్తిర్ద్రష్టవ్యా నరశబ్దస్య క్షయిష్ణుత్వనిషేధముఖేన అక్షయవస్తువాచిత్వాన్నార ఇతి నిత్యవస్తుసమూహాః ప్రతిపాద్యంత ఇతి ప్రథమయోజనాయాముక్తం. నిత్యత్వం చ ద్వివిధం స్వరూపేణ ప్రవాహరూపేణ చేతి, స్వరూపేణ నిత్యత్వముత్పత్తివినాశాత్యన్తాభావయోగేనాఽస్తిత్వస్య సర్వకాలవర్తిత్వం. యథోక్తం "యుద్వృద్ధిక్షయక్షయవినాశముఖైర్వికారైః రేతైరసంస్కృతమనస్తమితాస్తిశబ్దం" ఇతి. ఏతేన తదక్షరే పరమే వ్యోమన్ "తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః" ఇత్యక్షరత్వేన సదాదృశ్యత్వేన స్వరూపతో నిత్యతయా శ్రూయమాణా భోగవిభూతిః "గౌరనాద్యన్తవతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ" "అజామేకాం,అజో హ్యేకః" "ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి" "అనాదిర్భగవాన్ కాలో నాఽన్తోఽస్య ద్విజ విద్యతే" ఇతి స్వరూపతో నిత్యతయాఽవగతాః ప్రకృతిపురుషకాలాశ్చ లక్ష్యన్తే. ప్రవాహరూపేణ నిత్యత్వం ఉత్పత్తివినాశాదియుక్తస్యాఽపి వస్తునః పూర్వపూర్వకల్పసిద్ధనామరూపాదేః కల్పాన్తరేష్వనన్యథాభావరూపమైకరూప్యం తథాచోక్తం "యథర్తుష్వృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే దృశ్యన్తే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలం ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవత్" శ్రుతిశ్చ, "సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ దివం చ పృథివీం చాన్తరిక్షమథో సువః" ఇతి. ఏతేన మహదాదిసమష్టివ్యష్టిరూపం సర్వం కార్యభూతం జగదుచ్యతే. అస్య చ నిత్యత్వేన నారశబ్దార్థత్వం "రిఙ్ — క్షయే" ఇతి క్షయిష్ణుత్వస్య ప్రసంగప్రతిషేధాత్ "నారా" ఇతి సమూహాబహుత్వం చ వివక్షితం, తథోక్తం భగవచ్ఛాస్త్రే, "జ్ఞానాదయో గుణాః రూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ భూమినీలాదయశ్చ దేవ్యశ్శేషాద్యా నిత్యసూరయః తద్ధామ పరమం కాలః పురుషః ప్రకృతిస్తథా మహదాదిధరాన్తాని సప్తచావరణాన్యపి. బ్రాహ్మమండం తదన్తస్థా లోకాశ్చ సచరాచరా, ఏవమణ్డాన్యనన్తాని

తత్సర్వం నార ఉచ్యతే” ఇతి. అత్రాపి షష్ఠీతత్పురుష బహువ్రీహిభేదసి
ద్ధవ్యుత్పత్తిద్వయేన సమస్తవస్త్వాధారత్వం తదన్తరాత్మకత్వం చోచ్య
తే. స్వతో నిత్యానామపి వస్తూనాం భగవదాయత్తసమూహత్వమస్త్యే
వేతి భాష్యోక్తం, నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య వస్తునః పరమపురుషస్య
నిత్యేచ్ఛత్వాదేవ తథాత్వమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్యత ఇతి. తదుక్తమా
చార్యైశ్చ “ఇచ్ఛాత ఏవ తవనిత్యపదార్థసత్తా నిత్యం ప్రియాస్తవ తు
కే చన తే హి నిత్యాః నిత్యం త్వదేకపరతన్త్రనిజస్వరూపా భావ
త్కమంగళగుణా హి నిదర్శనం నః” ఇతి నారాణామయనమితి షష్ఠీత
త్పురుషేణ సర్వావాసత్వప్రతిపాదనాత్ ‘ఉభే అస్మిన్ ద్యావాపృథివీ
అన్తరేవ సమాహితే ఉభావగ్నిశ్చ వాయుశ్చ సూర్యాచన్ద్రమసావు
భౌ విద్యున్నక్షత్రాణి యచ్చాఽస్యేహాస్తి యచ్చ నాస్తి సర్వం తద
స్మిన్ సమాహితం, తస్మిన్ లోకాశ్శ్రితాస్సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చన.
యస్యాఽయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియం స్థితా” ‘యస్యాయుతాయు
తైకాంశకలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తం” ఇత్యాది
భిః ప్రతిపాదితా భగవతోఽపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్య స్వసంకల్పాల్పాంశేన
స్వతః ప్రవాహతో నిత్యవిభూతిద్వయాన్తర్భూతాశేషస్వవ్యతిరిక్తసమస్తవ
స్తుసమూహాధారత్వమవగమ్యతే. అనేన బహిర్వ్యాప్తిరుక్తా. “స
భూమిం విశ్వతో వృత్వా, అత్యతిష్ఠద్దశాంగులం, ఏతావానస్య మహిమా
అతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః, పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని, త్రిపాదస్యా
మృతం దివి, త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః” “విశ్వతః పరమం నిత్యం విశ్వం
నారాయణం హరిం” ఇతి వ్యాప్యాద్విభూతిద్వయాద్వ్యాపకస్య పరమ
పురుషస్య నారాయణస్య నిరతిశయమహత్త్వముచ్యతే, నారాః అ
యనం యస్యేతి బహువ్రీహివిగ్రహేణ నారా భగవతో వాసస్థానమి
తి ప్రతిపాదనాత్ “యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యాః అన్తరో యం
పృథివీ న వేద, యస్య పృథివీ శరీరం, యః పృథివీమన్తరో యమయ
తి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో య
మాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయ

తి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః, యః పృథివీమన్తరే సంచరన్ యస్య
పృథివీ శరీరం యం పృథివీ న వేదేత్యారభ్య ఏష సర్వభూతాన్తరా
త్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః అన్తః ప్రవిష్టశ్శా
స్తా జనానాం సర్వాత్మా, అన్తః ప్రవిష్టం కర్తారమేతం "యస్మిన్ పృథి
వీ చాన్తరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః తమేవైకం జానథా
ఽఽత్మాన మన్యా వాచో విముంచథాఽమృతస్యైష సేతుః" ప్రశాసి
తారం సర్వేషామణీయాంసమణీయసాం, మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూ
త్రే మణిగణా ఇవ, యాని మూర్తాన్యమూర్తాని యాన్యత్రాఽన్యత్ర వా
క్వచిత్ సన్తి వై వస్తుజాతాని తాని సర్వాణి తద్వపుః, ఇత్యాదిభిః ప్ర
తిపాదితం సర్వశరీరత్వనిబంధనం సర్వాన్తరాత్మత్వముపపద్యతే. అనే
నాఽన్తర్వ్యాప్తిరుక్తా. ఏవం సమానన్యాయత్వాత్ప్రతిపాదితం వ్యాప్తి
ద్వయం అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్, యస్మాత్పరం నాపర
మస్తి కించిద్ యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కించిత్ వృక్ష ఇవ
స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం నారాయణమ
శేషాణామణీయాంసమణీయసాం సమస్తానాం గరిష్ఠం చ భూరాదీనాం
గరీయసాం, ఇత్యాదిభిరుచ్యతే. అత్ర జ్యాయస్త్వగరిష్ఠత్వం చ అణీ
యస్త్వప్రతిసంబంధిమహత్త్వకార్యతయా వ్యోత్స్యతే. మహతో మహీ
యానిత్యస్యైవ కార్యత్వాత్. అథ వా సర్వాన్తరాత్మత్వాదిప్రత్యయస్య
నరశబ్దవాచ్యపరమపురుషసంబంధితయా సర్వే సకలచేతనాచేతనప
దార్థాః ప్రతిపాద్యన్తే ఉదుక్తం భగవచ్ఛాస్త్రే;— "నరసంబన్ధినో
నారా నరస్స పురుషోత్తమః నయత్యఖిలవిజ్ఞానం నాశయత్యశుభం స
మం నశ్యతి చ సర్వత్ర నరస్తస్మాన్నిగద్యతే నారాస్సంబన్ధినస్సర్వే
చేతనాచేతనాత్మకాః ఉత్పత్తివ్యాప్తియా నారా ధార్యపోష్యతయా తథా
నియామ్యత్వేన స్వజ్ఞాని శేషభర్తా సదా అయతే చాఖిలాన్నారాన్
ప్రాప్నోతి క్రియయా తయా నారాశ్చాప్యయనం తస్య తైస్తద్భావని
రూపణాత్ నారాయణమయనం వాసన్తి చ తస్యాయనం సదా పర
మా చ గతిస్తేషాం నారాణామాత్మనాం సదా ఆపో నారా ఇతి ప్రో
క్తాస్తాశ్చాప్యయనమస్య చ అతో నారాయణో నామ హేతుభిర్దశభిః

తిః పరః” ఇతి, అన్తర్బహిశ్చేతి నారాయణశబ్దార్థతయా వేదాన్తసి
ద్ధమిదమేవ వ్యాప్తిద్వయముపజీవ్య శ్రీవిష్ణుపురాణే వాసుదేవశబ్దార్థ
ఉచ్యతే, “సర్వత్రాఽసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః తతస్స వా
సుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే ఇతి, తత్ర సర్వశబ్దార్థోఽధ్యాహార్యః
అత్ర తు నారశబ్దవాచ్య ఇతి విశేషః. ఇదమేవ యోజనాద్వయమస్య
నారాయణపదస్య పూర్ణార్థప్రకాశకం, పూర్వం తు యోజనాద్వయం
వ్యాప్త్యైకదేశవివక్షయా ఉక్తప్రమాణప్రదర్శనార్థముక్తం. తత్పురుష
సిద్ధసమస్తాధారత్వే స్వరూపాశ్రితానాం జ్ఞానాదిగుణానామప్యాధేయ
త్వాన్నారశబ్దార్థత్వం విద్యతే, బహువ్రీహిసిద్ధసర్వాన్తరాత్మత్వే వ్యాప
కస్య నియన్తుః పరమాత్మనః జ్ఞానాదిగుణవిశిష్టత్వనియమాత్తద్వ్యతిరి
క్తానామేవ వ్యాప్యత్వేన తేషామేవ నారశబ్దవాచ్యత్వం ఇత్యాద్యుక్త్వా
“నను సర్వాత్మసు నియన్తృత్వేన వ్యాప్తిరీశ్వరస్య అణుత్వాన్నిరవయ
వస్య చేతనస్య షడ్భాగరాహిత్యాదన్తరావకాశాసంభవాత్కథమా
త్మస్వన్తర్వ్యాప్తిరుపపద్యత ఇతి ఉచ్యతే వ్యాప్యవ్యాపకయోర్జ్ఞానస్వ
రూపత్వేన తేజోద్రవ్యవత్స్వచ్ఛరూపత్వాత్ప్రతిఘాతకత్వాభావేన సర్వ
త్ర ప్రవేశోపపత్తేః. నియన్తురీశ్వరస్య నియామ్యరూపచేతనేష్వాత్మతయా
ఽన్తర్వ్యాప్తిరుపపద్యతే. య ఆత్మానమన్తరో యమయతి ఇతి శ్రు
త్యైవ చైతద్దర్శితం. అయమేవ సమస్తచిదచిద్వస్తుజాతాన్తరాత్మభూ
తో నారాయణః పురుషోత్తమ ఇత్యభిధీయతే ద్వావిమౌ పురుషౌ లో
కే క్షరశ్చాఽక్షర ఏవ చ క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్య
తే ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః, యో లోకత్ర
యమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమ
క్షరాదపి చోత్తమః అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః
ఇతి అత్ర క్షరశబ్దేనాఽచిన్మిశ్రజీవసంఘాతరూపసర్వభూతవచనాత్ అక్ష
రశబ్దేన కూటస్థనిత్యముక్తశుద్ధాత్మస్వరూపవచనాచ్చ స్వరూపతః ప్రవా
హతశ్చ నిత్యసమస్తపదార్థరూపం నారశబ్దార్థముక్త్వా తద్వ్యాపనభర
ణస్వామ్యాదినా వ్యాప్యభూతాత్సమస్తచిదచిద్వస్తునో వ్యాపకస్య పర
మాత్మనోఽత్యన్తవైలక్షణ్యప్రతిపాదనేన నారాయణశబ్దార్థ ఏవ పురు

షోత్తమశబ్దార్థ ఇత్యవగమ్యతే. "పరమాత్మా చ సర్వేషామాధార
పరమేశ్వరః విష్ణునామా స వేదేషు వేదాన్తేషు చ గీయతే" ఇతి. సర్వా
ధారత్వ సర్వనియన్తృత్వ సర్వవ్యాపకత్వవచనాత్పరమాత్మశబ్దార్థో౽పి
నారాయణశబ్దార్థ ఏవ "ఆత్మా నారాయణః పరః" ఇతి శ్రుతేః. "నా
రాయణో జగద్వ్యాపీ పరమాత్మా సనాతనః, జగతాం సృష్టిసంహారప
రిపాలనతత్పర" ఇతి స్మృతేశ్చ. అత ఏవ హి సర్వేషు వేదాన్తభాగేషు
పరతత్త్వవాచకతయా ప్రసిద్ధైః దేవ ఈశ శంభు అక్షర ప్రభు పతి శి
వాఽచ్యుత విశ్వ ఆత్మ పరాయణ పరం బ్రహ్మ పరతత్త్వ పరంజ్యోతిః
పరమాత్మ ప్రభృతి శబ్దైః నారాయణశబ్దసామానాధికరణ్యేన నా
రాయణానువాకే తేషాం తత్పరత్వం ప్రతిపాదితం" ఇత్యలం. ప్రకృత
మనుసరామః.

అథ నారాయణస్యేశ్వరత్వాత్తత్పరాణాం నరాణాం తద్దీక్ష
కస్య చ శాస్త్రస్య శ్రేష్ఠ్యం కైముతికసిద్ధమితి వైఖానససూత్రే తత్
త్వం బోధయన్ వ్యతిరేకేణాపస్తంబాదిసూత్రాణాం తత్సూత్రానుష్ఠా
తౄణాం తత్పరత్వం నాస్తీతి వక్ష్యతే ఆపస్తంబాదిసూత్రాన్తరనిష్ఠా
నామిత్యాది, యథా పస్తంబస్య సూత్రకారస్య మహేశానుగ్రహాచ్ఛైవ
త్వం తథా బ్రహ్మపురాణే త్రింశత్యుత్తరశతతమాధ్యాయే ప్రతిపాద్య
తే.— "బ్రహ్మోవాచ:— ఆపస్తంబమితి ఖ్యాతం తీర్థం త్రైలో
క్యవిశ్రుతం, స్మరణాదప్యశేషాఘసంఘవిధ్వంసనక్షమం, ఆపస్తంబో
మహాప్రాజ్ఞో మునిరాసీన్మహాయశాః, తస్య భార్యాక్షసూత్రేతి పతిధ
ర్మపరాయణా, తస్య పుత్రో మహాప్రాజ్ఞః కర్కీ నామార్థతత్త్వవిత్,
తస్యాశ్రమమనుప్రాప్తో హ్యగస్త్యో మునిసత్తమః, తమగస్త్యం పూజ
యిత్వా ఆపస్తంబో మునీశ్వరః, శిష్యైరనుగతో ధీమాంస్తం ప్రష్టుము
పచక్రమే. ఆపస్తంబ ఉవాచ, త్రియాణాం కో ను పూజ్యస్స్యాద్దేవా
నాం మునిసత్తమ, భుక్తిముక్తిశ్చ కస్మాద్వా స్యాదనాదిశ్చ కో భ
వేత్ అనంతశ్చాపి కో విప్ర దేవానామపి దైవతం, యజ్ఞైః క ఇజ్య

దేవః ॥ * దేవేష్వను గీయతే, ఏతం మే సంశయం ఛేత్తుం వదాగస్త్య మహామునే; అగస్త్య ఉవాచ, బ్రహ్మా విష్ణుశ్శివశ్చైక ఏక ఏవ త్రిధోచ్యతే. ప్రాణినామపి దేవానాం వేద్యమేకం పరం హి తత్, ఏకస్య బహుధా వ్యాప్తిః సర్గస్థిత్యంతకర్మవిభేదతః లోకానాముపకారార్థం మా కృతిత్రితయం భవేత్, ఏతాదృశ్యత్ర రహస్యం యత్తద్విమృశ్యాఽశు కీర్త్యతాం, [illegible] నిర్వికల్పం భాజనం సర్వసంపదాం, బ్రహ్మోవాచ. ఏవ [illegible] భగవానగస్త్యో వాక్యమబ్రవీత్, అగస్త్య ఉవాచ, [illegible] స భేదోఽస్తి దేవానాం తు పరస్పరం, తథాపి సర్వసిద్ధి[illegible] దేవ సుఖాప్తయే. [illegible] యత్ర క్షేత్రే చ [illegible], తమేవ సాధనం [illegible] శరసు [illegible] మునే, బ్రహ్మోవాచ, అగస్త్యస్తు తదా గంగాం గత్వా స్నాత్వా యతవ్రతః, తుష్టావ శంకరం దేవం స్తోత్రేణానేన నారద, అగస్త్య ఉవాచ, కాష్ఠేషు వహ్ని[illegible] కుసుమేషు గంధో బీజేషు వృక్షాది దృషత్సు హేమ, భూతేషు సర్వేషు యథా స్థితో యస్తం సోమనాథం శరణం వ్రజామి. యో లీలయా విశ్వమిదం చకార ధాతా విధాతా భువనత్రయస్య యో విశ్వమాపస్య [illegible] సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి యం స్మృత్వా దారిద్ర్య [illegible] స్పృశ్యతే శరీరీ య మాశ్రితా [illegible] సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి. యే న త్రయీమార్గ [illegible] పూర్వం బ్రహ్మా [illegible] సమీహితార్థం, ఏవం ద్విధా యేన కృతం శరీరం సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి, యస్మై నమో గచ్ఛతి మంత్రపూతం హుతం హవిర్యా చ కృతా చ పూజా, దత్తం హవిర్యేన సురా [illegible] సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి, యస్మాత్పరం నాన్యదస్తి ప్రశస్తం యస్మాత్పరం నైవ సుసూక్ష్మమన్యత్ యస్మాత్పరం నో మహతాం మహచ్చ సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి. యస్యాజ్ఞయా విశ్వమిదం విచిత్రమచింత్యరూపం వివిధం మహచ్చ ఏకక్రియం యద్వదనుప్రయాతి సోమేశ్వరం తం శరణం వ్రజామి, యస్మి న్విభాతిస్సకలోపపత్యా కర్తృత్వదాత్మత్వమహత్త్వమేవ, ప్రీతిర్యశస్సౌ

"ఉపక్రమోపసంహారౌ" వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం, అర్థ

ఖ్యాపనాదిక్షర్మసోస్సమేశ్వరం తం శరణం ప్రవ్రజామి, బ్రహ్మోవాచ, తతః ప్రసన్నో భగవానాహ నారద తం మునిం, ఆత్మార్థం చ పరార్థం చ ఆపస్తంబో బ్రవీచ్చైవం, సర్వాన్కామానాప్నుయుస్తే యే స్నాత్వా దేవమీశ్వరం, పశ్యేయుర్జగతామీశ మన్విత్యాహ శివో మునిం, తతః ప్రభృతి తత్తీర్థమాపస్తంబముదాహృతం, అనాద్య విద్యాతమిర వ్రాతనిర్మూలనక్షమం" ఇతి వైఖానసచూషణదోషకషాయే— తథా బోధాయనస్యాఽపి భగవతోఽవైష్ణవత్వం స్వసూత్రే మహాదేవ ప్రతిష్ఠార్చాదివిధానేన పూర్వమేవస్పష్టముక్తం. ఋగ్వేదవేతి శేషాం వేదితవ్యం. తథైవ ప్రపన్నామృతాదిష్వవైష్ణవానాం యజ్ఞమూర్త్యాదీనాం తాపాదిసంస్కారైర్వైష్ణవత్వసిద్ధిః ప్రతిపాదితేతి తాదృశానాం వైష్ణవత్వమవిచ్ఛిన్నపరంపరాయాతం న సంభావ్యమిత్యుక్తం భవతి. వక్ష్యతే. చాగ్రే స్వయమేవ. (ఉపక్రమోపసంహారౌ) తాత్పర్యలింగ సమన్వయాదుపక్రమతే, ఉపక్రమోపసంహారావిత్యాదినా, ఉపక్రమే నారాయణపరత్వం వర్ణయామాహ "నారాయణపరాయణ ఇత్యాద్యుక్తమితి. "నిషేకాదాజాతకాత్సర్గస్కృతయాం బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాజ్జాతస్యాత్రిష్టాత్ర ఉపనీతస్సావిత్ర్యధ్యయనాద్బ్రాహ్మణో వేదమధీత్య శారీరైర్బ్రాహ్మణసంగ్రహణాత్సర్గస్కృతః పాకయజ్ఞైరపి యజ్ఞ శ్రోత్రియః స్వాధ్యాయపరశ్చాహితాగ్నిః హవిర్యజ్ఞైరప్యనూచాన స్సోమయజ్ఞైరపి భ్రూణః సంస్కారైరేతైరుపేతో నియమయమాభ్యామృషికల్పస్సాంగోపాంగవేదతపోయోగాదృషిః నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిరితి సంస్కారవిశేషాత్పూర్వాత్పూర్వాత్పరో వరీయానితి విజ్ఞాయతే" ఇతి ప్రశ్నమధ్యే ప్రథమఖండస్సూత్రవైఖానస

(ఉపక్రమోపసంహారౌ) ఉపక్రమోపసంహారములు, అభ్యాసము, అపూర్వత, ఫలము, అర్థవాదము. ఉపపత్తియను నీస్వామగ్రియనునది ప్రసంగమునొక్క తాత్పర్యమును

వాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ" ఇతి [illegible]

సూత్రస్థితో గ్రంథః అత్రమాత్రాద్యధికారివిశేషాన్ ప్రస్తుత్య ము-స్సర్వోత్తరాధికారిణో నారాయణపరాయణత్వ లక్షణకథనా న్నారాయణపరాయణత్వముత్తమాధికారిసంవాదనే ప్రభవతీతి సిద్ధాన్తితం భవతీత్యాశయః. తదేవ వివృతం "సంస్కార విశేషాత్పూర్వాత్పూర్వాత్పరో వరీయానితి విజ్ఞాయత" ఇతి. తథా భగవతో విఖనస సూత్రికారస్యతత్త్వనిర్ణయః విస్పష్టంప్రపంచ్యతే తదీయైశ్శిష్యైర్భృగ్వాదిభిరాత్మీయేషు గ్రంథరత్నేషు. తత్రయథా భగవాన్ మరీచిః భగవచ్ఛాస్త్రే కల్పసంహితాయాం జ్ఞానకాండే;—

"అథాతో మరీచిం మహామునయస్సమాగమ్యప్రణమ్య చరితక్రియాజ్ఞానయోగేషు చతుష్షుపూజామార్గేషు చరితక్రియే భగవతా విఖనసా సూత్రే విస్తరేణప్రశ్నీతే. తదుపవ్యాసస్త్వయావిస్తరేణప్రణీతః. భగవత్తత్త్వజ్ఞానయోగంచ శ్రోతుమిచ్ఛామ ఇతి యాచమానా న్ఋషీన్ సమీక్ష్య శ్రూయతామితిమరీచిరువాచ. తత్త్వజ్ఞానోపదేశవిధిం వక్ష్యే తస్యభావః తత్త్వమితి తస్య పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనో నారాయణస్య భావస్తత్త్వం నారాయణపరం బ్రహ్మతత్త్వం నారాయణః పరఇతి శ్రుతిః. తదవగమనం జ్ఞానం తద్విదో బ్రహ్మవిదః తస్మాత్పరమాత్మాజ్ఞేయో జీవాత్మాజ్ఞాతా శ్రుతయోర్జ్ఞానమితి బ్రహ్మవాదినోవదంతి. తత్పరబ్రహ్మణోనిష్కళస్సకళశ్చ స్వభావో నిష్కళః పరమాత్మనోన్యన్నకించిదస్తీతి క్షీరేసర్పిస్తిలేతైలం పుష్పేగంధః ఫలేరసః కాష్ఠేగ్నిరివాన్తర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్యాకాశోపమః। అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్స్థిత ఇతి ఆకాశశరీరంబ్రహ్మేతి అశరీరశ్శరీ

నిర్గుణ[illegible]మతమందు ముఖ్యముగ సాయపడు చున్నవను: [illegible]యాను సారముగ

"నారాయణపరాయణ" ఇత్యాద్యుక్తం.

రేషు వ్యాప్యతిష్ఠతి విశ్వవ్యాపకశీలత్వాద్విష్ణుః ద[illegible]త్యాచ్ఛ
మలో నిత్యోఽచింత్యోఽప్రమేయో నిర్గుణో నిశ్చలో [illegible] నిరాద్యం
తో నిర్వికల్పో నిర్ద్వంద్వోఽతీంద్రియస్సుసూక్ష్మత్వాదనిర్దేశ్యః సదసది
తి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి పరంధామ పరంజ్యోతిః సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిమయః
సర్వాధారస్సనాతనోఽజ్ఞాతృజ్ఞేయు జ్ఞానవిహీనోఽజ్ఞానఘనో జాగ్రత్స్వప్న
సుషుప్తితుర్యావస్థానగః బహిః ప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞావస్థః స్థూలసూక్ష్మ విభాగేన
వైశ్వానర తేజ స్స్వరూపేణ భుంజానః సర్వేషామాత్మాగుహాయాం ని
హితః అణోరణీయాన్మహతో మహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహి
తోఽస్యజంతోః ఇతి శ్రుతిః. తస్మాద్ధృదయకమలాన్తరాకాశోపలబ్ధవై
శ్వానరశిఖాయాం త్రిగుణాత్మకో విష్ణుః పరమాత్మా తిష్ఠతి, తస్యాశ్శిఖా
యామధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః స బ్రహ్మ స శివ ఇతి శ్రుతిః, ఏవం
నిష్కళమితి విజ్ఞాయతే. అథ సకళః కాష్ఠేఽగ్నిర్మథనాదుజ్జ్వలన్నివ నిష్క
ళాత్మకో విష్ణుః ధ్యానమథనేన భక్త్యాసంకల్పనాత్ సకళో భవతి. తస్మా
దగ్నేర్విస్ఫులింగా ఇవ బ్రహ్మేశానాది దేవతారూపైః భిన్నత్వాత్ కు
లాలచక్రస్థ మృదో ఘటశరావాదిభేదా ఇవ యద్రూపం మనసా భావితం త
త్తద్రూపో భూత్వా విష్ణుః ప్రకాశతే. విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతో ముఖో
విశ్వతో హస్త ఉత విశ్వతస్పాత్ సంబాహుభ్యాం నమతి సంపతత్రైర్ద్యావా
పృథివీ జనయన్ దేవ ఏక ఇతి శ్రుతిః. తతో సర్వం వ్యాప్య శరీరః పరమా
త్మైవ సర్వభూతానాం ప్రభవరక్షణసంహృతినిమిత్తశరీరీ భవతి. అగ్ని
ర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణ సర్వా అన్యా దేవతా ఇతి
బ్రాహ్మణం తస్మాత్ ప్రధానం పరమో వ్యయో విష్ణుస్స ఏవ పురుషః స
ఏవ స్రష్టా పాతా హర్తాఖిలస్య తదభిన్నాః పురుషాః విద్వాంసో విభూతిః

(*) తైత్తిరీయమందు ప్రథమప్రశ్నయొక్క ప్రథమ ఖండాన్తమందు 'నారాయణ

శ్రీః సాచనిత్యా అవ్యక్తరహితా వ్యక్తరూపిణీ ప్రమాణాప్రమాణసాక్షిణీభూతా విష్ణోస్సంకల్పనానురూపా నిత్యానందమయీ మూలప్రకృతిరూపాశక్తిః తదభిన్నాః ప్రకృత్యంశభూతాపుష్టిః [illegible] స్త్రియస్సర్వాః, మాయా ప్రకృతిర్మాయీ విష్ణుః ప్రకృతిపురుషావేతౌ వనాదీ, తాభ్యాంలోకప్రవృత్తి. వికారగుణాస్సర్వే ప్రకృత్యుత్పన్నాః [illegible] కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం [illegible] త్వే హేతుః ప్రకృతిస్థః పురుషః ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ భుంక్తే సాప్రకృతిర్ద్వివిధా భవతి. అచేతనా చేతనేతి అచేతనా పంచభూతైః మనోబుద్ధ్యహంకారరూపైః అష్టధా భిన్నాః అన్యాజీవభూతా చేతనేతి, [illegible] ప్రకృత్యా సర్వాస్సంశ్లిష్టాః పురుషాః ప్రకృతిస్థా జీవాత్మానః క్షేత్రజ్ఞా [illegible] వ్యక్తేపి నిత్యాః అనాద్యవిద్యా సంచితపుణ్యాపాపఫలం భోక్తుం [illegible] విధం దేహం ప్రవిశ్యతత్తదాత్మాభిమానినః తత్ర శుభాశుభకర్మాణి [illegible] కృత్వా తత్తత్ఫలానురూపం దేహం పునః ప్రాప్యవర్తంత ఇతి విజ్ఞాయతే.—

అథాతః పరమాత్మనః సకాశాద్ధిరణ్మయ మండమభవత్తదంతర్భూతానాం సర్వేషామండానాముపరిసనాతనం నిత్యమచింత్యం దేవైరప్యనభిలక్ష్యం నిత్యశుద్ధముక్తస్వభావ పురుషైరనుభూయమానం వైష్ణవాండం తత్ర విష్ణులోకాశ్చత్వారః ఆమోదః ప్రమోదః సంమోదో వైకుంఠమిత్యేకస్యోపరియథాక్రమేణ భవంతి తస్మిన్ హేమమయప్రాకార చతుర్ద్వారగోపురతోరణ శతసహస్రైః కనకకమలకుసుమాదిభిస్స్వలంకృతామృతజలపరిపూర్ణైః శతసహస్రైస్సరిద్భిః ప్రభాసమానే దివ్యలోకే సహస్రాదిత్యసంకాశం హేమమయద్వాదశతలైర్యుతం విమానం నిత్యజ్ఞాన క్రియైశ్వర్య బ్రహ్మాది దేవఋషిభిర్దివ్యపరిజనైర్యుతం మందిరంతస్మిన్ వ్యోమనిలయే పరమాత్మా స్వసంకల్పేన దేవీ

పరాత్పరో నిర్ద్వంద్వో మునిః' అని అధికారి భేదనిరూపణావసరమం దుత్తమాధికారము నారాయణ పరాయణతచే లభించుచున్నదని నారాయణపరత్వ ముపన్యసింప బడినది.

ఆచమనవిధౌ:— "విష్ణుః ప్రీణా"త్యాత్యారభ్య సదాధ్యా త్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణ పరం బ్రహ్మ, పశ్యన్ ధా

భూషణాయుధైస్సహాఽమోదే విష్ణుః ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదే సదావిష్ణు ర్వైకుంఠే సర్వవ్యాపీ నారాయణ ఆసీనో భవేత్ తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవత మితి శ్రుతిః, యదా యదా ప్రజాస్సృజేయేయేతి సోఽకామయత తదా స్వాభిమతానురూపగుణస్వశక్త్యా స్వలీలయేమం ప్రపంచం కార్యకారణభావేన యథాపూర్వం ససర్జేతి వదతి శ్రుతిః సర్వేషాం జీవానాం సిసృక్షో బ్రహ్మణస్స్వేచ్ఛయా భూతాని సృజత ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః, అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీ పృథివ్యా ఓషధయః ఓషధీభ్యోఽన్నమ్ అన్నాద్భూతాని జాయన్తే ఇతి శ్రుతిః ఏకదా ప్రలయకాలే భుజంగపతిభోగపర్యంకశయితస్య నారాయణస్య నాభికమలే బ్రహ్మోద్భవః భగవదంశభూతశ్చతుర్ముఖో జగత్సర్వం సృజతీతి విజ్ఞాయతే.

"అథాఽతోఽర్చిరాదిమార్గం వ్యాఖ్యాస్యామః అపునరావృత్తి హేతుభూతనివృత్తికర్మణా పరబ్రహ్మోపాసనాత్ప్రపత్త్యాదిమార్గాత్ జీవః పూర్వవత్పాంచభౌతికప్రలయాఽవసానే సూక్ష్మదేహస్థస్సుషుమ్నానాడీమార్గమనేవసన్ బ్రహ్మరంధ్రం భిత్త్వా ప్రవృత్తోఽర్చిరభిసంభవతి అర్చిషోఽహరహ్నశ్శుక్లపక్షం తస్మాదుత్తరాయణషణ్మాసాన్ తతస్సంవత్సరం తస్మాదాదిత్యం తతస్సోమం రాజానం త

(ఆచమనవిధౌ) యిట్లె ఆచమనవిధియందు విష్ణుఃప్రీణాతు అనిహృదయప్రదేశావచ్ఛిన్నోపలబ్ధియుతుడగు శ్రీమన్నారాయణుని ప్రీణనముపదేశింపబడి గ్రంథమంతయు వైష్ణవపారమ్యస్థాపకముగ ప్రణీతముగా బడినది. ఇట్లె సదాధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ

రణాం ధారయేదక్షరం పరం బ్రహ్మేత్యోమితి నారాయణ పదం

తతో వైద్యుతమిత్యేతేషు దేవతాస్థానేషు విశ్రమ్య దేవయానమార్గేణ భూరాదీన్ ప్రాప్య బ్రహ్మాండకటాహం భిత్త్వా తతో విరజాం ప్రాప్య తత్ర కృతమాత్రస్నానో దేవ పరిత్యాగః పూర్వోక్తవైష్ణవస్థానం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే.

అథాయం దేహీ జన్మకృత్వా భార్యామయపాశనిబంధితో భగవన్మాయామోహితత్వాత్కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యహింసాదీని కరోతి యోనిద్వారేణ నిష్క్రమ్య పాపీయసీం యోనిం ప్రాప్య పునర్జాయమానస్స్వర్గనరక ఫలేషు కర్మసు ప్రవర్తతే తస్మాద్భగవన్మాయయా మోహితత్వాద్భగవన్తం సమాశ్రిత్య భక్త్యా నారాయణ ముపాసీత తదుపాసనాత్సోఽపి భక్తవత్సలత్వాద్భక్తాయ స్వమాయాం విమోచయతి తతస్సమ్యక్ జ్ఞానం ప్రవిశతి వర్ణాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి. సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి పశ్చాత్కృతకృత్యో భవతి సంసారాన్ముక్తిర్మోక్షః తదపి సమారాధనవిశేషాచ్చతుర్విధపదప్రాప్తి సాలోక్యం సామీప్యం సారూప్యం సాయుజ్యమితి, ఆమోదప్రాప్తిస్సాలోక్యం ప్రమోదప్రాప్తిస్సామీప్యం సంమోదప్రాప్తిస్సారూప్యం ఆనందప్రాప్తిస్సాయుజ్యమితి, నిత్యానందామృతరసవత్సర్వదాత్మప్రీతికరం పరమాత్మనో నిత్యనిషేవణం పరంజ్యోతిః ప్రవేశనం "తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః" ఇతి భగవన్తం నారాయణ ... తీతి విజ్ఞాయతే.

నారాయణ పరంబ్రహ్మపశ్యన్ ధారణాం ధారయేదక్షరం పరం బ్రహ్మేత్యోమితి

నారాయణపరం బ్రహ్మేతి శ్రుతిః సర్వకాలసర్వావస్థలందును అధ్యాత్మికులైన

బ్రహ్మేతి సః ఇత్యుపసంహారే సన్న్యాసవిధౌ ప్రతిపాది

అథ సమారాధనం చతుర్విధం భవతి జపహుతార్చనధ్యానానీతి సావిత్రీపూర్వం వైష్ణవీస్సృచమష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం చ భగవన్తం ధ్యాత్వాఽభ్యసేత్స జపః అగ్నిహోత్రాదిహోమో హుతం గృహే దేవాయతనే వా వైదికేన మార్గేణ ప్రతిమాదిషు పూజయేత్తదర్చనం నిష్కలసకలవిభాగం చ జ్ఞాత్వాఽష్టాఙ్గయోగమార్గేణ పరమాత్మానం జీవాత్మనా చిన్తయేత్తద్ధ్యానమితి తేష్వర్చనం సర్వార్థసాధనం స్యాత్ తత్ర పరమాత్మైవ పఞ్చధా భవతి. "స వా ఏష పురుషః పఞ్చధా పఞ్చా"త్మేతి శ్రుతిః తస్మాదాకాశాదిమహాభూతానాం క్రమేణ పరమాత్మని భేద ఏవ సత్యాహవనీయాన్వాహార్యగార్హపత్యావసథ్యాః ఇతి పఞ్చాగ్నివత్ పఞ్చధా భవతి "పఞ్చధాగ్నీన్ వ్యక్రామత్" "విరాట్ స్"ష్టేతి శ్రుతిః ప్రాణాదిపఞ్చవాయుభేదైః పఞ్చమూర్తిభేదైర్భిద్యత ఇతి. "ఆప్యాయమానః పఞ్చభిస్స్వగుణైః ప్రసన్నైస్సర్వాణిమాని ధారయిష్యసీతి శ్రుతిః తస్మాద్విష్ణుపురుషసత్యాఽచ్యుతాఽనిరుద్ధా ఇతి పఞ్చమూర్తినామాదిమూర్తిర్విష్ణుః తద్భేదాశ్చతస్రో మూర్తయః "తద్విష్ణోశ్శ్యమాపనుదాయ చతుర్గుణాయేతి శ్రుతిః తస్మాద్బ్రహ్మ చతుష్పాద్భవతి పాదాదర్ధాత్త్రిపాదాత్కేవలాంశాత్క్రమేణ ధర్మజ్ఞానైశ్వర్యవైరాగ్యైరితి విషయగుణైశ్చతుర్భిర్మూర్తిభేదా భవన్తి ఆదిమూర్తేశ్చతుర్మూర్తిభేదాత్క్రమేణ విష్ణుర్మహావిష్ణుస్సదావిష్ణుస్సర్వవ్యాపీ నారాయణ ఇతి చతుర్మూర్తయో భవన్తి విష్ణోరంశః పురుషో మహావిష్ణోరంశస్సత్యస్సదావిష్ణోరంశోఽచ్యుతః సర్వవ్యాపినోఽంశోఽనిరుద్ధ ఇతి బ్రాహ్మాదిగుణైశ్చతుర్ధా భిద్యతే. ప్ర

యుక్తుడై పరం బ్రహ్మయగు నారాయణుని దళించుచు ధారణమును జేయవలెను.
అతడు అక్షరమగు. పరబ్రహ్మను పొందుచున్నాడు పరం బ్రహ్మయు నారాయణుడే

: పురుషాత్మక: పరమపురుషో ధర్మమయ ఇతి: సత్యస్సత్యాత్మకో జ్ఞానస్వరూపో తేజోమయ ఇతి అచ్యుతో ఽపరిమిత ఐశ్వర్య ప్రవర్తిరితి అనిరుద్ధో మహాన్వైరాగ్య స్సంహారక ఇతి ఏతేషాం రూపం వర్ణవాహనాకల్పప్రకరణే పురా విస్తరేణోక్తం ఏవం పంచమూర్తినామభేదైః ఏకరూపదేశేనాష్టాంగయోగమార్గేణ ధ్యాత్వావాహ్యాఽర్చయేదిత్యాహ మరీచిరిత్యాది.

భగవచ్ఛాస్త్రస్య వైఖానససూత్రమూలకత్వం చ తేనైవోక్తమస్తీవ తస్మాదగ్నౌ నిత్యార్చా గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేదితి ఋషిణా శ్రీవిఖనసా సూత్రే సమాసేనోక్తం విశేషేణ సమంత్రకం సప్రయోగం క్రమేణ విస్తరతో వక్ష్యామి తస్మాదత్ర యత్ర హోమవిధానం తత్ర తత్రాగ్న్యాఘార స్విష్టకృత్ప్రభృత్యన్త హోమశ్చాఽన్యే మన్త్రాశ్చ వైఖానససూత్రే ద్రష్టవ్యా ఇత్యాది ఇధ్మేమన్వేఽపి శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రప్రణేతౄణాం గ్రంథాః ప్రచలన్తీతి గ్రంథవిస్తరభియా తద్గ్రంథసంవాదా ఏతద్గ్రంథస్థవిశేషాంశా వా న ప్రదర్శితాః పూర్వాచార్యాణాం నిబంధనాన్యప్యయమేవ పన్థాసమవగాహన్తే విస్తరస్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. తథా ప్రయోగేపి ద్వితీయఖండే "విష్ణుః ప్రీణాత్విత్యాదయ" మిత్యుక్తం తథా దశమప్రశ్నే సప్తమఖండే "సదా ధ్యాత్వా స్మరతే" ఇత్యాద్యుక్తం "నారాయణ పరంబ్రహ్మేతి" శ్రుతిశ్చ తేనైవ ప్రమాణీకృతా తథా తస్మిన్నేవ ప్రశ్నే నవమఖండే దశమఖండే చ ప్రయోగగ్రంథస్యసర్వోపసంహారే నారాయణబలిం నారాయణాదేవ సర్వార్థసిద్ధి"రితీత్యారభ్య అభీష్టాం పరాం గతిం స గత్వా విష్ణులోకే మహీయత" ఇత్యన్తేన గ్రంథేన నారాయణపరత్వమేవ సమర్థితః. ఆవృత్త్యాది దర్శయతి.

యని శ్రుతిచెప్పుచున్నదని సూత్రోపసంహారమందు సన్న్యాసవిధియందు నారాయణ పారమ్యము ప్రతిపాదింపబడియున్నది. (సంధ్యోపస్థానాది) సంధ్యావందనము మొదలు

సంధ్యోపస్థానాదిపుణ్యాహాఽఘారాన్త హోమనాందీము
ఖోపనయనపాణిగ్రహణ పర్యంతేషు అంతకర్మణి చ అతో దేవా
ది వైష్ణవానాం మంత్రాణాం ప్రతిపాదనాత్,

(సంధ్యోపస్థానాది) సంధ్యోపస్థానమితి సూత్రారంభ ఉచ్యతే. సూత్ర
స్యసర్వారంభ స్స్నానోపన్యాసేన క్రియత ఇతి స్నానం తతస్సంధ్యా
చ ప్రస్తూయతే తతః పుణ్యాహాదీని కర్మాణి తథా చ సర్వత్ర సా
మాన్యకర్మసు పుణ్యాహాదిషు సంస్కారేషు నిషేకాదిషు చ మంత్రా
ణామతో దేవాదీనాం వినియోగ ఉచ్యతే, అతో దేవాదీనామక్షర
శోఽనుపాదానం యత్ర తత్ర వైష్ణవానాం మంత్రాంతరాణాం వా
వినియోగ ఉన్నేయః (శరోంగారేగ్నౌ) శరోంగారేఽగ్నౌ జుహూ
యాదిత్యుక్తత్వాత్ న్యాసాధానపరాయణస్యోచ్యత ఇతి శేషః.
(శరోంగారాఘ్యాహన్తే) అత్ర తైత్తిరీయబ్రాహ్మణ శ్రుతిః ప్రమా
ణంసత్ ప్రకృతిముపక్షిపతి శరోంగారాఘ్యాహన్త" ఇతి అత్రేదం
ప్రకరణం "యదగ్నిముద్ధరతి, వసవస్తర్హ్యగ్నిః, తస్మిన్ యస్య త
థావిధే జుహ్వతి వసుష్వేవాస్యాగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి, ని
హితో ధూమాయన్ శ్చేతే రుద్రాస్తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్యస్య తథావి
ధే జుహ్వతి రుద్రేష్వేవాస్యాగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి. ప్రథమ
మిధ్మమర్చిరాలభతే, ఆదిత్యాస్తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్యస్య తథావిధే జుహ్వ
తి, ఆదిత్యేష్వేవాఽస్యాగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి, సర్వ ఏవ స
ర్వశ ఇధ్మ ఆదీప్తో భవతి, విశ్వేదేవాస్తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్యస్య తథావి

జేసికొని పుణ్యాహము, ఆఘారము, అన్తహోమము, నాందీముఖము ఉపనయము పాణి
గ్రహణము మొదలగు స్మార్తకర్మలన్నిటియందును అంత్యకర్మయందును యిట్లు శ్రీ
సూత్రమందుపదేశింపబడిన ఒక్కొకసంస్కారమందును 'అతో దేవాది, వైష్ణవమంత్ర
ముల చేవినియోగము చెప్పబడియున్నది. అతో దేవాదివైష్ణవమంత్రములేగాక వైష్ణవ
తేజః ప్రతిపాదకములగు మంత్రాన్తరములుగూడ నిందుచేర్పదగుచున్నవి. (శరోఽం
గారేగ్నౌ) సూత్రమందాఘారప్రకరణమున (అయంతఇధ్మ, మంత్రముచే ఇధ్మములను

"శరోఽంగారేఽగ్నౌ జుహుయా"దిత్యుక్తత్వాత్ "శరోఽంగారా అధ్యూహన్తే" ఇతి బ్రహ్మాఽగ్నౌ పరంబ్రహ్మణి నారాయణే . . . . యథా:— "స దేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాఽద్వితీయ" మిత్యాదిభిః భిన్ననిమిత్తోపాదానకార

ధే జుహోతి, విశ్వేష్వేవాఽస్య దేవేష్వగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి, నితరామర్చిరుపాస్తైతి లోహినికేవ భవతి. ఇన్ద్రో వై హర్యగ్నిః, తస్మిన్నస్య తథావిధే జుహోతి. ఇన్ద్ర ఏవాఽస్యాఽగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి. అంగారా భవన్తి, తేభ్యోఽంగారేభ్యోఽర్చిరుదేతి. ప్రజాపతిః హర్యగ్నిః, తస్మిన్నస్య తథావిధే జుహోతి. ప్రజాపతావేవాఽస్యాఽగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి, శరోఽంగారా అధ్యూహన్తే, బ్రహ్మ వై హర్యగ్నిః, తస్మిన్నస్య తథావిధే జుహోతి, బ్రహ్మణ్యేవాఽస్యాఽగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి. వసుషు రుద్రేష్వాదిత్యేషు విశ్వేషు దేవేషు ఇన్ద్రే ప్రజాపతౌ బ్రహ్మణ్ అపరివర్గమేవాస్యైతాసు దేవతాసు హుతం భవతి. యస్యైవం విదుషోఽగ్నిహోత్రం జుహోతి, య ఉ చైనదేవం వేద" (తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే ద్వితీయకాండే ప్రథమప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః) అత్రేదం సాయణీయం భాష్యం, "అసంసృష్టహోమమంత్రౌ నవమేఽభిహితౌ, దశమే వహ్నేరవస్థావిశేషానుసారేణ హోమో విధీయతే తత్ర ప్రథమావస్థాం దర్శయతి. యదగ్నిముద్ధరతి యదా యజమానో గార్హపత్యాదాహవనీయేఽగ్నిముద్ధృత్య ప్రతిష్ఠాపయతి తదానీముద్ధరణావస్థా యావస్ప్రియ

* శరోఽంగారాగ్నియందు దశసంస్కారములుగ హోమము చేయదగునని చెప్పబడియున్నది. శరోంగారాగ్నియనగా 'శరోఽంగారా అధ్యూహన్తే' అను బ్రాహ్మణ శ్రుతివాక్యమురీతిగ పరబ్రహ్మస్వరూపాగ్నియనియు పూర్వోత్తరపరామర్శముచేత స్వాతమందల్లయెడల ను నారాయణపారమ్యము చెప్పబడటచే నాబ్రహ్మము శ్రీమన్నారాయణుడే యని

ణాం "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" ఇత్యారభ్య "తద్బ్రహ్మే"త్యాదినా జగత్కారణత్వేనాఽవగతం సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మస్వరూపశోధకవాక్యప్రతిపన్నసత్యత్వాదివిశిష్టం "ఆనందో బ్రహ్మే"త్యాది నిరతిశయానందస్వ

త్వాద్వసవోఽగ్నిరూపేణ వర్తన్తే యస్య యజమానస్య తథావిధే తస్మిన్నగ్నావృత్విజో జుహ్వతి తస్య యజమానస్య తదగ్నిహోత్రం వసుష్వేవ హుతం భవతి. తేన వసవః ప్రీయన్త ఇత్యర్థః. ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం అథ ద్వితీయావస్థామాహ "నిహితో ధూపాయం ఛేత్రే" ఆహవనీయే నిహితోఽగ్నిర్ధూపాయన్నిగచ్ఛతా ధూమేన యుక్తో యదాఽవతిష్ఠతే తదానీమయం రుద్రస్వరూపః అథ తృతీయావస్థామాహ "ప్రథమమిన్నం" అర్చిర్జ్వాలా యదేన్మకాష్ఠం ప్రథమం స్పృశతి తదా సోఽగ్నిరాదిత్యరూపః అథ చతుర్థీమవస్థామాహ "సర్వ ఏవ సర్వాశః" సర్వోఽపి కాష్ఠసమూహః సర్వేషు ప్రదేశేషు యస్మిన్ కాలే ఆదీప్తో భవతి. తదా విశ్వేదేవా అగ్నిస్వరూపాః అథ పంచమీమవస్థామాహ "నితరామర్చిః" అర్చిర్జ్వాలా సర్వాణి కాష్ఠాని యదా నితరాముపాప్నోతి తేషు చ కాష్ఠేషు లోహిత్యమివ భవతి తదానీమిన్ద్రస్వరూపోఽగ్నిః, అథ షష్ఠీమవస్థామాహ "అంగారా భవన్తి ప్రౌఢజ్వాలాసు శాన్తాసు కాష్ఠాన్యంగారా భవన్తి తేభ్యశ్చాఽంగారేభ్య ఈషదేవార్చిరుదేతి తదా ప్రజాపతిరూపోఽయమగ్నిః, అథ సప్త

యము చెప్పదగినది, ఇట్లే 'సదేవసోమ్య' అను మొదలగు శ్రుతులచే నభిన్నోపాదాననిమిత్తకారణంబును 'యతోవాఇమాని' మొదలగు శ్రుతులచే జగత్కారణంబుగ నవగతమైనట్టియు సత్యంజ్ఞానమనన్తం మొదలగు బ్రహ్మస్వరూపశోధక శ్రుతులచే ప్రతిపన్నంబైసత్యత్వాదిగుణవిశిష్టంబును 'ఆనందోబ్రహ్మ' మొదలగుశ్రుతిచే జెప్పబడిన

రూపం (వస్తు) నారాయణపరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః
పరః" (ఇత్యాది) "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్" (ఇత్యాది)
అపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాదివాక్యైః
ప్రతిపన్నః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ శరోంగారశబ్దేనోచ్యతే. స
ర్వత్రాఽపి నారాయణపరత్వేనోక్తత్వాత్.

మీమవస్థామాహ శరోంగారాః శరశబ్దేన క్షీరసారభూతం మండం,
అంగారశబ్దేన చాంచల్యమాత్రరూపేణాఽవభాసమానో జ్వాలావిశేషో
ఽభిధీయతే తాదృశాశ్శరోంగారా యదాఽభ్యాహన్త ఉపరి ధావన్తి
తదా పరబ్రహ్మరూపోఽయమగ్నిః, ఇదానీమేవం విధజ్ఞానపూర్వకాఽ
నుష్ఠానస్య తథావిధధ్యానస్య చ ప్రశంసాం దర్శయతి వసుషు రు
ద్రేషు యస్య జ్ఞానపూర్వకో హోమో యస్య చ ధ్యానం తయో
భయోరప్యపరివర్గమేకమపి దినమవర్జయిత్వా వస్వాదిషు బ్రహ్మాన్తే
షు దేవేషు ఫలితం భవతి. అ ఇత్యాజ్ఘ్రే పరివర్గః పరివారః, ఇదం
క్రియావిశేషణం ఏతాసు పూర్వోక్తాసు దేవతాస్వస్య యజమానస్యా
ఽఽహుతం భవత్యేవ అన్యస్య ప్రష్ట"మితి సత్స్వప్యగ్నిషు బహుషు త
ద్రేష్ఠ్యాభిధానం శరోంగారా [illegible] ఇతి బ్రహ్మాగ్నౌ హోమః
ప్రతిపాద్యత ఇతి ఫలితం తచ్చ బ్రహ్మ పూర్వోత్తరగ్రంథపర్యాలోచ
నౌచిత్యాన్నారాయణ ఏవ భవితుమర్హతీతి పరబ్రహ్మణి నారాయణ
ఇత్యుక్తం పరబ్రహ్మణి నారాయణ ఇత్యనన్తరం "హోమో విధీయత
ఇత్యధికగ్రంథస్త్రుటిత ఇవ యథేష్ట్యన్వితం చ భాతి. అథ వా యథా

నిరతిశయానంద స్వరూపంబును నగువస్తువు 'నారాయణపరంబ్రహ్మ, 'ఏకోహ వై
నారాయణః' అపహతపాప్మాదివ్యోదేవ ఏకో నారాయణః మొదలగు వాక్యముల
చే నిష్కర్షముగ ప్రతిపన్నుడగు శ్రీమన్నారాయణుడే యిచట శరోంగా
రశబ్దముచే చెప్పబడుచున్నాడు. (ఆధానే) ఇట్లే ఆధానసూత్రమందు శివ

ఆధానే:— "ధ్యాయన్ నారాయణముప" ష్యేత్తి

అగ్నిహోత్రే:— "భూమానం విష్ణుం ధ్యాయేత్"

దర్శపూర్ణమాసే:— "ఉదిత ఆదిత్యే ధ్యాయన్నారాయణం విష్ణోర్నుకమితి జపే" త్యేతి.

సదసదాదిశబ్దా నారాయణే బ్రహ్మణి పర్యవసితా స్తథా శరోఽంగార శబ్దోఽపీతి ప్రదర్శనార్థో యథా శబ్దః. (ఆధానే) స్మార్తకర్మస్వివ శ్రౌతేష్వపి కర్మసు నారాయణ పరత్వం ప్రకాశయతి. ఆధాన ఇత్యాదినా. నారాయణం దేవం ధ్యాయన్నుపోష్యేత్యుపోషణకాలః నారాయణధ్యానేన నేయ ఇత్యుపదిశతి తేన కాలస్య శుద్ధియుక్తా భవతి. (అగ్నిహోత్రే) భూమానం సర్వవ్యాపినం విష్ణుం ధ్యాయేత్ సర్వం వ్యాప్యావతిష్ఠతీతి విష్ణుం ధ్యాయేత్ తత్పరః కాలం నయేదిత్యుపదేశః (దర్శపూర్ణమాసే) దర్శపూర్ణమాసయోరగ్న్యర్థః ఉదితే ఆదిత్యే నారాయణం ధ్యాయన్ ఆదిత్యమండలాన్తర్వర్తిత్వేన కర్మసాక్షిత్వేన ధ్యాయన్నిత్యర్థః, విష్ణోర్నుకమితి విష్ణుమహిమ ప్రతిపాదకం మంత్రం జపేదిత్యుప

న్నారాయణుని ధ్యానము సేయుచు ఉపోషణము సేయునది అని చెప్పబడినది, ఉపవాసయోగ్యమగు పుణ్యకాలమందు పుణ్యశ్లోకుడగు హరినికీర్తించుటకంటె వేరొద్దియు చిత్రమై యుండును. ఇట్టి హరినామకీర్తనముచే ఉపోషణము యొక్క సాఫల్యమును తద్ద్వారా కర్మసాకల్యమును సిద్ధించునని తాత్పర్యము (అగ్నిహోత్రే) సర్వవ్యాపియగు శ్రీమహావిష్ణుని ధ్యానించవలెనని యగ్నిహోత్రసూత్రమందు చెప్పబడినది, దీనిచే శ్రీమన్నారాయణుని యొక్క విభుత్వము కీర్తించబడినట్లగుచున్నది. (దర్శపూర్ణమాసే) ఆదిత్యోదయకాలమందు శ్రీమన్నారాయణుని ధ్యానము సేయుచు విష్ణోర్నుకం మొదలగు మంత్రములను జపించునది అని దర్శపూర్ణమాససూత్రమందు మపదేశింపబడినది కర్మసాక్షియగు నాదిత్యుని యుదయకాలమున ధ్యేయస్సదాసవితృ

సోమేచ:— "నారాయణపరాయణస్తూష్ణీమాస్త" ఇతి సర్వత్రాఽపి నారాయణపరత్వేనోక్తత్వాదిదం సూత్రం నారాయణపరమేవ.

నను, ప్రవాసాఽఽగమనే, ఆశ్వయుజ్యాం చ "ప్రదక్షిణమర్చసంప్రణామోఽగుహాస్య "భవం దేవమావా" హ్యేత్యుక్తత్వాత్ "సర్వ"త్రేతి కథం వక్తుం శక్యత ఇతి చేదుచ్యతే:— "అంగాన్యన్యా దేవతా ఇత్యంగభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనామపి యజ్ఞాంశభాక్త్వమపి భగవత్ప్రసాదలబ్ధమితి.

దేశః. (సోమేచ) తూష్ణీంభావేనారాయణపరాయణత్వముపదిశతీత్యన్వయ ఆస్త ఇత్యర్థః అనేన నిరంతరావృత్తిలక్షణేన ధర్మేణేదం సూత్రం నారాయణపరమితి నిశ్చప్రచముచ్యత ఇతి నిరూపితం భవతి. (నను) తత్ర శంకతే నన్విత్యాదినా. ప్రవాసాగమనసూత్రాదాశ్వయుజీసూత్రాచ్చ శంకాముపక్షిపతి ప్రదక్షిణమర్చనం ప్రణామోగు

మండలమధ్యవర్తి, యను మొదలగు శ్రుతుల ప్రమాణముచొప్పున నాదిత్యమండలాంతర్వర్తిగ శ్రీమన్నారాయణునిధ్యానించుచు వైష్ణవమాహాత్మ్యమును వర్ణించుచు విష్ణుసూక్తాదిమంత్రముల జపమువిధియింపబడినది (సోమేచ) నారాయణపరాయణుడై తూష్ణీంభావమును వహించియుండునది అని సోమసూత్రమం దుపదేశింపబడినది. చిత్తము కార్యాంతరవ్యాపృతము గాక వాక్కర్మములును నశించియుండ నవుడు మానసికమగు సర్వవ్యాపారమును లయింపజేయదగిన ఏకాగ్రతావిశిష్టమగు నవస్థయందును నారాయణువిషయము చేయబడియుండుటచే "యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవో న చింత్యతే సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాంతిస్సా చ విక్రియా" ఇత్యాది ప్రమాణములచే జెప్పబడినట్లు నారాయణపరాయణత్వమునందలి యావశ్యకత తెలియబడుచున్నది. ఇట్లు సర్వకాలసర్వావస్థలయందును సూత్రమంతయెల్లయెడలను కంఠరవముగ నారాయణైకపరమనుట నిర్వివాదముగ దేల్చుచున్నది. (నను) అట్లైనచో ప్రవాసాగమన సూత్రమందు గుహా

భారతేచాపగమ్యతే (శాన్తిపర్వణి):— తతస్తే(నా౭౨)సు
రాస్సర్వే బ్రహ్మా తే చ మహర్షయః, వేదదృష్టేన విధినా
వైష్ణవం క్రతుమారభన్, తస్మిన్ సత్రే తదా బ్రహ్మా స్వయం
భాగమకల్పయత్ దేవా మహర్షయశ్చైవ సర్వే భాగానక
ల్పయన్ తే కార్తయుగధర్మాణో భాగాః పరమసంస్కృతాః,
ప్రాపురాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసః పరం. శ్రీభగవాన్

హాస్య" "భవం దేవమావాహ్యేతి సర్వత్ర సూత్రే) నారాయణపారమ్య
బోధకత్వాత్ స్థలద్వయే గణార్చనం భగవచ్ఛ్రీసా చ వ్యాప్తిప్రతిబ ధ
కమితి శఙ్కాయాం, సమాధత్తే "అఙ్గాన్యన్యా దేవతా ఇతి. ఉచ్యతే తే
నైవ అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అ
న్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణమితి శ్రౌతం ప్రమాణం విష్ణోస్సర్వదేవో

దేవునకు ప్రదక్షిణము 'అర్చనము ప్రణామములను జేయవలెను, అనిరుద్ధార్చనమును ఆ
శ్వలాయనసూత్రమందు 'దేవుడగు భవునావాహనముజేసి' యనిరుద్రార్చనమును చెప్పబ
డుటచే సూత్రమందెల్లయెడలను నారాయణపరత్వమే చెప్పబడినదనుట యసంగతముగు
చున్నదని యనరాదు ఎట్లన ఇతరదేవతలందరును శ్రీమన్నారాయణుని యంగములు
అను శ్రౌతప్రమాణము చొప్పున భగవానుని యంగభూతులగు బ్రహ్మరుద్రాదుల
యర్చనము వారలకు యజ్ఞమందు హవిర్భోక్తృత్వమును భగవత్ప్రసాదముచే ల
భ్యమై వారలను పూజార్హులుగను యజ్ఞాంశభోక్తలుగను అనుగ్రహించుచున్నది.
(భారతేచావగమ్యతే) ఈయంశమంతయు శ్రీమన్మహాభారతమునను స్పష్టముగ నుపదే
శింపబడుచున్నది. ఎట్లన— అవల దేవతలును మహర్షులు బ్రహ్మయు వేదదృష్టము
గు విధిననుసరించి విష్ణుదేవతాకమగు యజ్ఞముజేయనారంభించిరి ఆ మహాయజ్ఞమందు
స్వయంభువగు చతుర్ముఖుడొక భాగమును కల్పించెను అట్లె దేవతలును మహర్షులును
తమతమయిచ్ఛాపూర్వకముగ భాగములగల్పించిరి. అప్పుడు యాగహవనీయులు కల్పిం
చినభాగము కృతయుగధర్మములు గలవై పరమసంస్కృతములై యొప్పి ప్రకృతిమండ
లాతీతుండును ఆదిత్యవర్ణుండును నగు పరమపురుషుని బొందెను అంతట నాయాభాగము
లజూచి యజ్ఞపతి ప్రభుండును యజ్ఞేశుండునగు భగవానుడిటుల నాజ్ఞాపించెను ఓ దేవతలా

౫౦౮ శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రౌతే, తాత్పర్య చింతామణౌ.

యేనయామః కల్పితో భాగస్స్వధా సముపాగతః ప్రతి[illegible]నాం

ప్ర[illegible](ణి)తాజ్యస్య ఫలమాదృత్విజకుణాం [illegible] యే [illegible]

[illegible] కేషు వై సురాః కల్పయిష్యన్తి [illegible] భాగాంస్తే

నరాం వేదకల్పితాన్ యో [illegible] యథా కల్పితాన్ భాగను

[illegible] [illegible] భాగా [illegible] వేదనూ

త్రె మయాకృతా” ఇతి

త్ర[illegible] [illegible] తదవర [illegible] అనర్ఘ్యం చ [illegible] [illegible]

భా[illegible] [illegible] భగవతః [illegible] ప్ర[illegible]

నాం స్వతః ప్రాధాన్యేన యజ్ఞాంశభో క్తృత్వం చ భగవత్ప్రసాదేనైవ

లబ్ధమితి తజ్జనం [illegible] న విస్మృతా [illegible] తత్ప్రాఖ్యానకం ద

ర్శయతి, (భాగవతే చాసగస్య [illegible]) స్తోత్రే [illegible]— (భాగవతే) స్వ

రా యజ్ఞ[illegible] [illegible] భాగములు కల్పింపబడినవి [illegible] భాగములు [illegible]

నే [illegible] [illegible] మీ చేత [illegible] [illegible] యీ నా

విధానమును గురించి నేను [illegible] [illegible] అంతటనిప్పుడు [illegible]

స్వర్గాది ఫలము [illegible] మన్నారు. [illegible] [illegible]

నవులు [illegible] [illegible] వేదకల్పితములగు భాగములను [illegible] అయాజ్ఞ

[illegible] [illegible] కల్పించుచు [illegible] [illegible] భాగమున [illegible]

[illegible] [illegible] భాగములర్పించిరో [illegible] వేదమాత్రము

[illegible] [illegible] చేయుచున్నారు అను మొదలగు వచనములచే సాక్షా

త్తుగ [illegible] రాయణుడే వేదములను వేదాంగములను ప్రవర్తింపజేసి [illegible]

ను యజ్ఞభాగ భోక్తలుగ జేసి [illegible] [illegible] భగవానుని యం

గభావముగ [illegible] దేవతల నుపాసించుట [illegible] అట్లు చేయుచుండుటయు భగ

వదాజ్ఞోల్లంఘనమై [illegible] [illegible]. అన్ని దేవతలందును భగవానుడంతర్యామియై

యుండుటచే యీ విధానము సర్వాత్మకముగునని చెప్పులను మన్నారు ఇట్లు (శ్రీభాగవతే)

భాగవతే:—అహం భవో దక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశసురేశముఖ్యాః, సర్వే వయం యన్నియమం ప్రపన్నా మూర్ధ్నాఽర్పితం లోకధురం వహామః ఇతి.

అంగభావేన దేవానామర్చనం న నిషిధ్యతే స్వాతంత్ర్యబుద్ధ్యా కుర్వన్ హి బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజేత్ బ్రహ్మాణమింద్రమగ్నిం వా హరేరావరణం వినా యస్తు సంపూజయేద్విప్ర స్స

స్త్రోఽర్థః సర్వే దేవా యన్నియమం యస్యాజ్ఞాం ప్రపన్నాః ప్రతీక్షమాణా లోకధురం వహన్తి స గురురంగీత్యుక్తం భవతి అత్ర గ్రంథాన్తరసంవాద ఉచ్యతే (అంగభావేన) అతఏవ భగవచ్ఛాస్త్రసంహితాసు ద్విమూర్తిమూర్తిస్థాపనాదివిధయశ్చరితార్థా వేదితవ్యాః. (ఆపస్తంబాదిసూత్రేషు) సూత్రాన్తరాణాముపలక్షణం సర్వత్ర సద్వారకత్వేన హుతాదినైవ సంస్కారా ఉక్తాః నారాయణైకపరత్వేన సూత్రాన్తరేషు సంస్కారా నోపపాదితా ఇత్యర్థః. (అన్యత్ర త్వాగ) ప్రతిమార్చ

భాగవతమందును నేనును శివుడును దక్షుడును భృగువు మొదలగువారలును ప్రజాపతి భూతపతి సురపతి మొదలగువారలును ఒకరనేల మే మందరమును ఆమహానీయుడగు భగవానునియాజ్ఞను శిరసావహించి లోకప్రవృత్తిభారమును వహించియున్నారము. అను మొదలగు వాక్యములచే భగవానుని యాధిరాజ్యమును బ్రహ్మరుద్రాదులందరును సామంతులును పరిజనములట్లు వర్తించుచు ఆతనియాజ్ఞప్రకారము వర్తించుట యనునది శరీరావయవములన్నియు శరీరమునకు అంగములై దేహయాత్రజరుపుచున్నట్లున్నదని తాత్పర్యమునకై చెప్పబడినది (అంగభావేన) ఇట్లే గ్రంధాన్తరములందు దేవతలను భగవానునియంగముగ అనగా భగవానునకు లోబడివానియాజ్ఞానుసారము వర్తించువారలుగ యెంచిపూజాదుల నాచరించుటయందు దోషమేమియును లేదు అట్లుగాక దేవతాంతరములను వేటినైనను భగవానునితోసమముగ స్వతంత్రబుద్ధిచే అనగా వానియం

౧౦౩. శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీపై, తాత్పర్య చింతామణౌ,

పాషండీ భవేద్ధ్రువ"మిత్యాది అంగభావేన కర్తృత్వో దోషా
భావస్మరణాచ్చ ఆపస్తంబాదిసూత్రేషు సద్వారకత్వేన ప్రతి
పాదితత్వాన్నారాయణైకాంత్యేన సకృదపి స్మరణాభావాత్.

"అన్యత్ర త్వాం సమారోప్య యస్యోపాసా విధీయతే, సా
వృత్తిః ప్రమృతా ప్రోక్తా శివ త్వత్ప్రోతరేవ చ, త్వయి స
ర్వం సమారోప్య యస్యోపాసా విధీయతే, సా వృత్తిస్సక

నస్యాద్వారకారాధనతయా శ్రేష్ఠత్వం ప్రతిపాదయత్యన్యత్ర త్వామి
త్యాదినా అగ్నీంద్రాదౌ భగవన్తమారోప్య తదుపాసనం నాతీవ సాం
గలం, భగవతి సర్వం సమారోప్య తదుపాసనం యత్తదతీవ మంగళ
మిత్యర్థః, "యత్ర విశ్వం భవత్యేకనీడం, యస్మిన్ దేవా అధి విశ్వే ని
షేదుః బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్ధితుం, బ్ర
హ్మా దేవాస్త్రయస్త్రింశద్బ్రహ్మేన్ద్రప్రజాపతీ బ్రహ్మన్ హ వి

ను పరమాత్మబుద్ధిచే పూజించునెడల దానికిఁ ద్రోకనూసిద్ధించును. బ్రహ్మనుగాని రుద్రుని
గాని యింద్రునిగాని శ్రీమన్నారాయణుని పూజించుటలో తదాధారణముంచుతప్ప యె
ట్టి ప్రత్యేకించి స్వతంత్రముగ బూజించుచున్నాడో అతడు పాషండుడనబడుచున్నా
డు అను మొదలగువచనములచే అంగిభావముచే దేవతాంతరారాధనను నిషేధించబడి
యు అంగభావముచే పూజించుటయందు దోషము లేమియునుపదేశింపబడు చున్నవి (ఆప
స్తంబాదిసూత్రేషు) ఆపస్తంబాదిసూత్రములందు దేవతాదిస్వరూపముగ సద్వారకభగ
వదర్చనను బోధింపబడుటవలనను నారాయణైకపరముగ నొక్కచోటగాని సూత్రకా
రులచే ఉపసంస్కారముగాని చెప్పబడకపోవుటవలనను ఆసూత్రములు నారాయణపర
ములుగా నేరవు (అన్యత్రత్వాం) ఈయంశమునే భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రవర్తకులలో నొ
క్కడగు శ్రీకశ్యపమహర్షి జ్ఞానకాండమందు విస్తరించి యుపన్యసించి యున్నారు ఆ
గ్నీంద్రాదులయందంతర్యామిగనో యేవొకతీరుగ శ్రీమన్నారాయణుని న్నారోపించి

లా జ్ఞేయాః తవ తత్త్వం త్వమేవ హీ”తి జ్ఞానకాండే కర్మ్యుపాసో
పాసనస్వరూపభేదప్రదర్శనాత్. (విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవా
ర్చా భవతీతి ముఖ్యత్వేన సూత్రే ప్రతిపాదితత్వాత్ ప్రచ్యుతి
ఫలప్రదత్వాఽభావాచ్చాంగభావే నేతి వక్తుం శక్యతే.

నను “అథాఽతో విష్ణుప్రతిష్ఠాకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామో
ద్వాదశ్యామేకాదశ్యాం శ్రోణాయాం వా యాని చాన్యాని
శుభనక్షత్రాణి” ఇత్యారభ్య ద్వాదశనామభిరముష్మై స్వాహా

శ్వా భూతాని నాలీవాన్తస్సమాహితాః నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమి
త్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్య ఇతి భావః. ఇత్యుపాసనే సద్వారకాద్వారకభే
దేన స్వరూపభేదస్య ప్రతిపాదితత్వాదిత్యర్థః (విష్ణోర్నిత్యార్చా) విష్ణ్వ
ర్చనస్య ముఖ్యత్వేన సూత్రే ప్రతిపాదితత్వా ప్రచ్యుతిఫలప్రదత్వాభా
వాచ్చ తదంగిభావేన దేవతాన్తరార్చనం న నిషిధ్యత ఇతి వక్తుం శక్యత

అగ్నీంద్రాది స్వరూపునిగ నిన్నారాధించుటయంతటి మంగళప్రదమైనది కాదు నీయొ
క్క తత్త్వము నీయదిగాని యాధేయములగు నగ్నీంద్రాదులయందు పరిపూర్ణమైనది గా
దు సకలప్రపంచమును సమస్తదేవతలను దేనినిగాని నీయందారోపించి యేస్వరూపము
గనైనను నిన్నారాధించుట తగియున్నది నీతత్త్వమునీయదియేగాక సమస్తప్రపంచము
నావరించియున్నది పూర్వపువిధానముసద్వారకమగుటచే ప్రచ్యుతిఫలదంబును రెండవ
ది యద్వారకమగుటచే యప్రచ్యుతిఫలంబై సకలంబునగుచున్నది అనిసహేతుకముగ
భగవదుపాసనమందు స్వరూపభేదముపదేశింపబడినది ఇట్లేశ్రీసూత్రమందును విష్ణోర్ని
త్యార్చనము సర్వదేవార్చనమగుచున్నది అనగాశ్రీమహావిష్ణునియర్చనముచే తదంగభూ
తులగు సర్వదేవతలునర్చింపబడుచున్నారని చెప్పబడినది సర్వదేవతలును భగవానునిప
రివారమై యాతనికంగప్రాయులగు చుండుటచే వారి నారాధించుట విధియునగును
వారినర్చించుట స్వతంత్రముగ కూడకుండుటచే భగవదర్చనముచేతనే వారర్చింపబడుదు
రనియు నుపదేశింపబడినది కావునప్రవాసాగమన ఆశ్వయుజీసూత్రములందు గృహశా
వాస్తుశమనముల భగవదర్చనాంగములగుటచే యప్రతిషిద్ధములై యున్నవనియు నీయు

ఽమిష్ట్వా స్వాహేత్యాదినా హోమాదికముక్త్వా త్వామే
కమాద్యం పురుషం పురాతనం నారాయణం విశ్వసృజం య
జామహే, త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయః త్వమాత్మనాఽ
త్మన్ ప్రతిగృహ్ణీష్వ హవ్యమితి బోధాయనేన నారాయణైక
పరత్వేన ప్రతిపాదనాచ్చ కథం నారాయణైకపరత్వం నాఽస్తీ
త్యుచ్యతే. ఇతి చేన్న అత్ర సంజ్ఞాదినామసామాన్యేన నా
రాయణైకపరత్వేన ప్రతిష్ఠావిధానముక్తం కిం తు "అథ రుద్ర
ప్రతిష్ఠావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః చతుర్థ్యామష్టమ్యామార్ద్రా
యామపభరణ్యాం వా యాని చాన్యాని శుభనక్షత్రాణి ఇతి,
ప్రకృత్య "భవాయ దేవాయ స్వాహే"త్యాదిభిః భవస్య దేవ
స్య పత్న్యై స్వాహేత్యాదిభిశ్చ హోమాదికముక్త్వా త్వా
మేకమాద్యం పురుషం పురాతనం రుద్రం శివం విశ్వసృజం య
జామహే, త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయస్త్వమాత్మనాఽ
త్మన్ ప్రతిగృహ్ణీష్వ హవ్య"మితి కిం చ "అథాతో మహాదేవ
స్యాఽహరహః పరిచర్యావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యారభ్య
"మహాదేవమావాహయే యేనాయాతు భగవాన్మహాదేవః" ఇతి
రుద్రపూజా చ పృథక్త్వేన ప్రతిపాదితా అస్మిన్ గ్రంథే "అథాతోఽ
ర్ధమాసేఽర్ధమాసేఽష్టమ్యాం బ్రాహ్మణాస్త్రీముశ్చైవ ర
థ ప్రదోషే రుద్రం విరూపాక్షం సపత్నీకం ససుతం సపార్షద
మిత్యాదిభిరావాహనముక్తం.

తాత్పర్యః (నను) బోధాయనేన విష్ణుప్రతిష్ఠావిధానాభిధానేనాస్య నారాయ
ణపరతా నాస్తీతి వక్తుం శక్యతే ఇత్యాశంక్య సమాధత్తే నన్విత్యాదినా.

వచనములు సూత్రము యొక్క నారాయణపరాయణత్వమునకు కళంకము గల్పించజాల
వనియు చెప్పబడుచున్నదని భావము (నను) ఆపలవిష్ణుప్రతిష్ఠావిధిని జెప్పుచున్నాము.

పంచపూజా చ "ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వర" మితి అత ఏవ బోధాయనసూత్రం నారాయణైకపరం న భవతి,

---

(పంచపూజా చ) విష్ణునా రుద్రేణ చ సాకం ఆదిత్యస్యాంబికాయా గణనాథస్య చ సామ్యవాదపూజాదివిధానాద్బోధాయనసూత్రమేకదేవతాపరం న భవతీతి స్పష్టం ప్రతీయతే. (ఆపస్తంబాదయః) అతః కార

ద్వాదశి ఏకాదశి తిథులయందుగాని శ్రోణానక్షత్రము యీవిధమగు నితరశుభనక్షత్రములందు అనియారంభించి ద్వాదశనామములచే 'అముష్మైస్వాహా అముష్మైస్వాహా, యని ఆయామంత్రములచే ఆవాహనాదికముల జెప్పి ఒక్కడైనట్టియు, పురుషుడును పురాతనుడును విశ్వస్రష్టయు, శ్రీమన్నారాయణనామముచే వ్యవహరింపబడునట్టియు నిన్నుపాసించుచున్నాము. ఓదేవా! నీవే వేదవిహితమగు యజ్ఞమును యజ్ఞవిధేయంబును అగుచున్నావు, ఓదేవా; నీవు నీస్వరూపముచే హవ్యమును ప్రతిగ్రహింపుము' అనుమొదలగువాక్యములచే బోధాయనునిచే బోధాయనసూత్రమందు నారాయణారాధనము విశేషించి చెప్పబడినపుడు బోధాయనసూత్రము నారాయణైకపరముగాగలదని యనగూడదు ఆపస్తంబాదులకాచార్యుడగు నీబోధాయనునిచే నారాయణైకపరముగనే ప్రతిష్ఠాది విధానముపదేశింపబడలేదు విష్ణుప్రతిష్ఠావిధులతోబాటుగ 'అవలరుద్రప్రతిష్ఠా విధినిజెప్పుచున్నాను చతుర్థి అష్టమీతిథులయందును ఆర్ద్రయందుగాని అపభరణియందుగాని యిట్టియితరశుభనక్షత్రములందు' అనియారంభించి 'భవాయ దేవాయస్వాహా, 'భవస్యపత్న్యైస్వాహా' అను మొదలగు రుద్రదేవతాకములగు నాహుతులచే హోమములజెప్పి ఒక్కరుండును' పురుషుండును, పురాతనుండును మంగళప్రదుండును విశ్వస్రష్టయు రుద్రుండునగు నిన్నుపాసించుచున్నాము. నీవే వేదవిహితమగు యజ్ఞమును యజ్ఞవిధేయంబునగుచున్నావు నీవునీరుద్రస్వరూపంబున నాచేనర్పింపబడు హవ్యమును ప్రతిగ్రహింపుము. అనియు మరియు అవలమహాదేవునియొక్క ప్రతిదినముచేయు పరిచర్యావిధానమును జెప్పుచున్నాము అనియారంభించి ఆయాతుభగవాన్మహాదేవః అని మహాదేవునావాహనము జేయునది యని రుద్రపూజను ప్రత్యేకించి ప్రతిపాదింపబడినది ఇట్లే ప్రకరణాంతరమందు అవలప్రతిపక్షమందును అష్టమియందు బ్రాహ్మణులను

ఆపస్తంబాదయః కిం [illegible] సూత్రకారాః అపి హ్యాస్విన్నానా దేవతా పరాః? నారాయణైకపరా ఇతి చేన్న, జాతికులాచారాదష్వాగోత్రప్రవరమూ దారభ్య "శ్వశ్రూరస్య దిగంబరవ్రతవతీ సంబంధినస్సౌగతా మాతా చాఽస్య పితా చ పాశుపతినా వైశేషికో దేశికః, భార్యా శిష్యతి సాంఖ్యయోగసమయే చార్వాకశిష్యస్సఖా మిథ్యాచారసమావ్యాయస్యాయమసౌ పిష్టాచకో వైదిక" ఇతి [illegible] సుభాషితవైష్ణవాద్యాకారేణ విద్యమానత

నాదాపస్తంబా న శైవా నాపి వైష్ణవా [illegible] తే న వైష్ణవా జాతికులాచారాదిషు గోత్ర [illegible] వైష్ణవత్వేనైవాదృష్టత్వాత్ తత్ర వృద్ధ [illegible] యతి (శ్వశ్రూరస్య) పిష్టాచకో ధర్మసంతోభః [illegible] సూత్రా [illegible] సమయాయా బ్రాహ్మణాః ఇత్యేకస్మిన్నేవ కులే శైవపాశుపతాద్యాకారేణ విద్యమానత్వాత్తేషాం వైష్ణ [illegible] న సంభవతీతి భావః— ఆపస్తంబాదయః (త్రాతః) భగవదా [illegible] సూత్రేన ప్రతిపాదితం, తత్ర హేతుమాహ నారాయణైకపరం చేదితి. ఇత్యాః

స్త్రీలును చెప్పినట్లు ప్రదోషసమయమందు విరూపాక్షుడగు గ్రని పత్నీసహితునిగను సుతసహితునిగను పార్షదసహితునిగను అను మొదలగు వచనములచే నానాదేవతా పూజనాదులు చెప్పబడినవి, ఇట్లే సూత్రాంతరములందు (పంచపూజా) పంచపూజాప్రకారము చెప్పబడినది ఆదిత్యుడు, అంబిక, విష్ణువు, గణనాథుడు, మహేశ్వరుడు అను ఐదైనదేవతలను స్వతంత్రముగ ప్రధానముగ నారాధించవలెను అను ప్రమాణములచే పంచపూజ [illegible] విధింపబడుటచే బోధాయనసూత్ర [illegible] ముగాని నారాయణైకపరముగాని రాజాలదనుట నిర్వివాదము. (ఆపస్తంబాదులు) అట్లైనచో ఆపస్తంబాదిసూత్రకర్తలును తత్తత్సూత్రానుష్ఠాతలును వైష్ణవులా శైవులా లేక నానాదేవతోపాసకులా యని విచారింప నవకాశము కలుగుచున్నది నారాయణైకపరులనుటకెంత మాత్రము వీలు కలుగదు జాతికులాచారములందు గోత్రసూత్రకర్తల నారంభించికొని తద్వంశజులందరును ఆయాను స్థానమందదేలీరుననుండక అత్తదిగంబరవ్రత

ఆపస్తంబాదిసూత్రాణ్యపి నారాయణైకపరాణి న భవన్తి. భగవతో నారాయణస్య సమారాధనవిధిప్రతిపాదనాఽభావాత్. నారాయణైకపరం చేదాపస్తంబాదిసూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతారోఽపినారాయణైకపరా ఏవస్యుః అన్యథా "స్వసూత్రే విద్యమానే తు — స్వసూత్రస్య పరిత్యాగాత్ — (శాఖాం విహాయ ; స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పరధర్మం నిషేవతే పాషండీనం తమాహుర్వై నిక్షిప్తం శ్వపచాదపి— విధర్మః పరధర్మశ్చ— "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్," ఇత్యాది వచనవైయర్థ్యం స్వశాస్త్రనిర్ణయే సత్యే సత్యాప్యన్యశ్లోక నిర్ణయా" ఇతి స్వసూత్రస్య ప్రామాణ్యం చ అవర్జనీయం.

త్రస్య నారాయణైకపరత్వే తత్సూత్రానుష్ఠాతారోఽపి నారాయణైకపరాస్స్యుః న తథా దృశ్యన్త ఇతి ప్రత్యక్షసిద్ధో దోషః— (అన్యథా) యది పంచరాత్రాది శాస్త్రానుష్ఠానేన వైష్ణవా ఏవ వా స్యుస్తర్హి స్వసూత్రస్య పరిత్యాగాదిత్యాద్యుక్త దోషసమాశ్రయా భవేయురిత్యుపన్యాసాత్ స్వసూత్రే విద్యమానేత్యాద్యుదవదతి. (వైఖానసానాం)

పతియు పియ్యంకులు వియ్యాపురాండ్రు సౌగతులును మాతాపితరులు పాశుపతులును గురుడు వైశేషికుండును భార్య సాంఖ్యయోగధర్మిణియు స్నేహితుడు చార్వాకశిష్యుడును తానుమిథ్యాచారసమాహ్వాయుండునై యిట్లు లౌకికుడు వైదికధర్మవిప్లావకుడై యున్నాడను ప్రవాదమునకు గురియైశైవపాశుపత వైష్ణవాద్యాకారములచే ప్రబలియున్నారు. (ఆపస్తంబాది సూత్రాణి) బోధాయనసూత్రమువలెనే ఆపస్తంబాదిసూత్రములను నారాయణైకపరములు కాజాలవు. ఆయాసూత్రములందు భగవానుడగు నారాయణుని యర్చనవిధానమే చెప్పబడియుండలేదు. ఆపస్తంబాదిసూత్రములు నారాయణైకపరములేయగునెడల తత్సూత్రానుష్ఠాతలును సూత్రోక్తవిధిగ నారాయణైకపరులే అయియుండెడివారలు అట్లుస్వసూత్రముగు చెప్పబడని నారాయణైకపరత్వమును పొందిదనిరూపించి యేకారణముచేత గాని తత్సూత్రానుష్ఠాతలు అవలంబించినచో వారలకు స్వసూత్రధర్మపరిత్యాగదోషమును పరధర్మపరిగ్రహదోషమును తప్పకసంభవించుచున్నది. ఇట్లే శ్రేయాన్ స్వధర్మోవిగుణః (తనస్వధర్మమునునదిహానియుండు గుణమున్నను

నానాకామమహత్జ్ఞానా నానాదైవతయాజినః, న హి భగవ
దైకాంత్యేన స్థాస్యన్తి కలౌ యుగే, ఇతి.

తథా లోకాయతికాశ్చ పృథివ్యాదిభూతసముదాయసంఘాతేన
చైతన్యధర్మస్యోత్పత్తిం తదీయం సుఖదుఃఖానుభవమేవ స్వర్గం మో
క్షం చామనన్తి తాదృశసంఘాతస్యాపగమే చైతన్యనాశ ఇత్యాది వద
న్తి" యథా "అథ లోకాయతం, పృథివ్యాపస్తేజోవాయురితి తత్త్వాని.
తేభ్యశ్చైతన్యం కిణ్వాదిభ్యో మదశక్తివ"దితి బార్హస్పత్యసూత్రం అ
స్యాయమర్థః అత్రాయమథశబ్ద ఆనన్తర్యార్థే వర్తతే. యావజ్జీవం సు
ఖం జీవేన్నాస్తి మృత్యోరగోచరః, భస్మీభూతస్య దేహస్య పునరాగ
మనం కుతః" "యావజ్జీవం సుఖం జీవే"దితి లౌకికాభిమతార్థోపదే
శాత్ అర్థకామౌ పురుషార్థప్రతిపాదకమితి కామశాస్త్రాని
రుద్ధత్వాత్ లౌకికార్థప్రతిషేధాచ్చ లోకేష్వాయతం విస్తృతమితి
లోకాయతమిత్యుచ్యతే. ఏవం లోకేషు విస్తృతమితీదం మతమారభ్య
తే, తస్మాత్ప్రతిపాద్యమర్థవిశేషమాహ (పృథివీతి) గగనవ్యతిరిక్తం
భూతచతుష్టయమేవ తత్త్వం, తేషు ప్రత్యేకమవిద్యమానమప్యన్యో
న్యసంసర్గవిశేషాత్తత్సముదాయే దేహే చైతన్యముత్పద్యత ఇత్యర్థః-
తదేతద్దృష్టాన్తేనోపపాదయతి (కిణ్వాదిభ్య ఇతి) కిణ్వం సురాప్రకృతి
ద్రవ్యం ఏవమాత్మసిద్ధావపి భగవద్యామునాచార్యపాదైస్సన్మతోప
న్యాసావసరే నిపుణతరమభ్యధాయి, "దేహమేవాత్మానం ప్రత్యక్షతః
ప్రతిపద్యామహే, అహం జానామీతి జ్ఞాతా హ్యాత్మా, అహమితి చ
కాస్తి, దేహశ్చాహంకారగోచరః, స్థూలోఽహం కృశోఽహమితి
దర్శనాత్. దేహస్య హి స్థౌల్యాదియోగః, అతస్తత్సమానాధికరణ
య్యా, అయమహంకారశ్శరీరాలంబన ఇత్యవశ్యాశ్రయణీయం." ఇత్యా
రభ్య "క్రముకఫలతాంబూలదలావయవాదిషు ప్రత్యేకమవిద్యమాన
స్యాఽపి రాగస్యావయవిని సంయోగవిశేషాత్. దేహారంభకపరమా
ణుసంయోగవిశేషాదేవ దేహే చైతన్యస్యాఽప్యావిర్భావో నాఽను

కపన్నః, నను పక్వాణజనితహుతవహసంయోగసంపాదితపాటవిమపద్భిః పరమాణుభిర్ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ కారణగుణపూర్వక ఏవ తత్ర రాగో దయ ఇతి చేన్న ప్రమాణాభావాత్. అపి చ. సితాసితాదితన్తుషు ప్రత్యేకమవిద్యమానమపి చిత్రరూపం విశేషగుణం తదారబ్ధే పటే స్ఫుటతరముపలభమానాః కథం కారణగుణపూర్వకత్వమస్యాపాస్యేతు నను దృశ్యస్య దేహస్య కథం ద్రష్టృత్వమితి చేత్, కో విరోధః అయమేవ యదేకస్యాం క్రియాయామేకస్య కర్మత్వం కర్తృత్వం చ న ఘటత ఇతి, యద్యేవం వ్యతిరేకవాదే వా కథమాత్మన్యహం ప్రత్యయః, రూపభేదాదితి చేత్. సమానమిదం దేహాత్మవాదేపి అపి చ పరసమవాయి క్రియాఫలభాగి, కర్మ, స్వసమవేతజ్ఞానఫలభాగినశ్శరీరస్య కర్మత్వమేవ నాస్తీతి న పర్యనుయోగావకాశః, అతో దేహ ఏవాత్మేతి బార్హస్పత్యాః." ఇత్యేవమన్తేన. తత్త్వత్రయవివరణే "భూతపంచకమేవ తత్త్వమితి చార్వాకాః ప్రాహుః" ఇతి భూతపంచకస్యాఽపి తదభిమతత్వం సౌమ్యవరాధిపదేశికైః ప్రతిపాదితం, తత్త్వవిచారణాయాం చ భూతపంచకస్వీకారః, "పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశ స్తత్త్వాని" ఇతి సూత్రస్య పాఠభేదశ్చోక్తః. అత్మసిద్ధౌ యామునాచార్యైర్భూతచతుష్టయస్యైవ తదభిమతత్వం ప్రతిపాదితం, సర్వసిద్ధాన్తసంగ్రహేఽపి రేణాఽపి తథోక్తం. ఏవమాచార్యైరన్యైశ్చ త్రైవిధ్యే తత్త్వవిష్యేవ కేషాంచిదేవమప్యభిమతమిత్యవిరోధో నేయః. "తత్త్వసంగ్రహే శం మిత్యాది వాక్యశేషేణోక్తప్రకారస్సర్వసిద్ధాన్తసంగ్రహోద్దేశాభిమతః. "ప్రత్యక్షగమ్యమేవాఽస్తి నాఽస్త్యదృష్టమదృష్టతః, వారణాదీతి) దిభిశ్చాఽపి నాదృష్టం దృష్టముచ్యతే, క్వాపి దృష్టమదృష్టంణి పాత్రష్టం బ్రుపతే కథం, నిత్యాదృష్టం కథం సతాస్యచ్ఛశక్యంగాదిః సర్వసివకల్ప్య సుఖదుఃఖాభ్యాం ధర్మాధర్మౌ పరైరిహ. స్వభావేన సుఖదుఃఖీ భవేన్నాన్యద్ధి కారణమ్ శిఖినశ్చిత్రయేత్కో వా కోకిలాన్ కః ప్రకూజయేత్, స్వభావవ్యతిరేకేణ విద్యతే నాఽస్య కారణం ఇహాలోకాత్పరో నాఽన్యస్స్వర్గోఽస్తి నరకో న వా, శివలోకాదయో మూ

ద్దైః కల్ప్యమానైః ప్రకారైః, స్వర్గానుభూతిర్నిష్ప్రత్యూహవ్యాప్తిపక్షేణావధూగమః, సూక్ష్మవస్త్రసుగంధస్రక్చందనాదినిషేవణం నరకానుభవో వైరిశస్త్రవ్యాధ్యుపద్రవః, మోక్షస్తు మరణం ప్రాణసంజ్ఞవాయునివర్తనం అతస్తదర్థం నాయాసం కర్తుమర్హతి పండితః" ఇత్యాది.—

ఆర్హతాః పునః కార్యకారణరూపేణ నిత్యానిత్యం, భిన్నాభిన్నం, సత్యాసత్యం జగద్వర్తతే, ఆత్మానశ్చ కర్మానురూపం దేహప్రమాణశరీరేణావతిష్ఠన్తే, సంసారోఽనాదిః, మలధారణాదిరాత్మజ్ఞానేన చ ప్రకృతివినిర్ముక్తస్యోర్ధ్వగతిప్రాప్తిరేవ మోక్ష ఇతి వదన్తి, తథా రామానుజీయే శారీరకమీమాంసాభాష్యే:— "సర్వం చ వస్తుజాతం సత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభిన్నత్వాభిన్నత్వాదిభిరనైకాన్తికమిచ్ఛన్తి, స్యాదస్తి, స్యాన్నాస్తి, స్యాదస్తి చ నాస్తి చ, స్యాదవక్తవ్యం స్యాదస్తి, చావక్తవ్యం చ, స్యాన్నాస్తి చాఽవక్తవ్యం చ, స్యాదస్తి చ నాఽస్తి చావక్తవ్యం చ, ఇతి సర్వత్ర సప్తభంగీనయావతారాత్. సర్వం వస్తుజాతం ద్రవ్యపర్యాయాత్మకమితి ద్రవ్యాత్మనా సత్త్వైకత్వనిత్యత్వాన్యుపపాదయన్తి, పర్యాయాత్మనా చ తద్విపరీతం, పర్యాయాశ్చ ద్రవ్యస్యాఽవస్థావిశేషాః, తేషాం చ భావాఽభావరూపత్వాత్ సత్త్వాసత్త్వాదికం సర్వముపపన్నం" ఇతి "నైకస్మిన్నసంభవా" దిత్యస్య సూత్రస్య పూర్వపక్షోపన్యాసనిగమనే భాష్యకారేణాఽభిహితం "స్యాదస్తి" ఇత్యాది సప్తభంగీనయస్యార్థస్తత్త్వవిచారణాయాం యాదవప్రకాశేనోక్తః, "అస్తిత్వం వివక్షన్ సాధ్యస్తీతి బ్రూయాత్, స్యాచ్ఛబ్దోఽయమవ్యయః కథంచిత్యేతస్మిన్నర్థే కథంచిదస్తీతి బ్రువన్ అస్తిత్వప్రతిపక్షం నాస్తిత్వమపి సూచయతి, ఏవం నాస్తీతి వివక్షన్. స్యాన్నాస్తీతి బ్రూయాత్. అత్రాఽపి స్యాచ్ఛబ్దేన నాస్తిత్వప్రతిపక్షమస్తిత్వమపి సూచయతి, యది పూర్వస్మిన్ క్షణే అస్తిత్వం ఉత్తరస్మిన్ క్షణే నాఽస్తిత్వం చ వివక్షేత్తదా స్యాదస్తి చ నాస్తి చేతి బ్రూయాత్, అత్రాపి స్యాచ్ఛబ్దస్య ప్రతిపక్షసూచనమేవార్థః యద్యే

కస్మిన్ క్షణే అస్తిత్వం నాస్తిత్వం చ వివక్షితం తదా వాదీ క్రమవర్తి
త్వాద్యుగపదుభయస్య వక్తుమశక్యత్వాదవక్తవ్యమితి బ్రూయాత్. త
త్రాఽపి స్యాదవక్తవ్యమితి స్యాచ్ఛబ్దః ప్రయోక్తవ్యః తత్రోభయోర
స్తిత్వనాస్తిత్వయోరుక్తత్వాత్ స్యాచ్ఛబ్దోఽనుజ్ఞామాత్రపరః. అను
జ్ఞయాఽప్యుక్తస్యైవాఽనైకాన్తికత్వస్య న్యాయ్యత్వం సూచ్యతే. యది
పూర్వస్మిన్ క్షణేఽస్తిత్వం ఉత్తరస్మిం శ్చావక్తవ్యత్వం వివక్షితం స్యాత్స్యా
దస్తి చావక్తవ్యం చేతి బ్రూయాత్, ఏతేన స్యాన్నాస్తి చావక్తవ్యం
చేతి వ్యాఖ్యాతం, తథా స్యాదస్తి చ నాస్తి చాఽవక్తవ్యం చేతి"
ఇతి. "ఏవం నిత్యత్వాదిష్వపి సప్తభంగీమిమాం నయేత్" ఇతి చ తై
రేవోక్తం. "అంగీకృత్య తు సప్తభంగికపద్ధతిం స్యాదస్తి నాస్త్యాది
కాం విశ్వం త్వద్విభవం జగజ్జినమతేఽనేకాన్తమాచక్షతే" ఇతి శ్రీప
రాశరభట్టాచార్యైరభిహితం, జీవాశ్చ స్వకర్మానుగుణ్యేన పరిగృహీతశ
రీరపరిమాణా భవన్తీత్యేతదపి భాష్యకారేణోక్తం, "జీవోఽసంఖ్యాత
ప్రదేశో దేహపరిమాణ ఇతి హి భవతాం స్థితిః" ఇతి. "జీవోఽసం
ఖ్యాతప్రదేశో దేహపరిమాణస్సంకోచవికాసధర్మా క్షుద్రశరీరే సంకో
చమిచ్ఛతి మహతి వికాసం ప్రదీప ఇవ ఘటమఠయోః" ఇతి తత్త్వవి
చారణాయాం యాదవప్రకాశేనాఽప్యుక్తం సర్వసిద్ధాన్తసంగ్రహే శం
కరేణాఽప్యుక్తం:— "స్వదేహమానో హ్యాత్మాసౌ మోహాద్దేహాభిమా
నినః, కృమికీటాదిహస్త్యన్తదేహసంచరణాత్మనః" ఇతి. (మలధారణాదీని)
అత్రాదిశబ్దేన హింసాపరిహరత్వదిగంబరత్వైకపాత్రవైరాగ్యపాణిపాత్ర
భోజనకేశోల్లుంచనవాఞ్ఛాయమనాదయో గృహ్యన్తే. తథోక్తం సర్వసి
ద్ధాన్తసంగ్రహే:— "ప్రాణిజాతమహింసన్తో మనోవాక్కాయకర్మ
భిః, దిగంబరాశ్చరన్త్యేవ యోగినో బ్రహ్మచారిణః మయూరపింఛహ
స్తాస్తే కృతవీరాసనాదికాః పాణిపాత్రేణ భుంజానా లూనకేశాశ్చమా

నినః, సదా క్షపణకాచార్యకృతసూత్రమరాసదాః" ఇ . ఏవముక్తైర్మల
ధారణాదిభిః కర్మభిరాత్మజ్ఞానేన చ మోక్షప్రాప్తి తిముక్తం శంకరేణ
సర్వసిద్ధాన్తసంగ్రహే:— "గురూపదిష్టమార్గేణ జ్ఞానకర్మసముచ్చ
యాత్, మోక్షో బంధవిరక్తస్య జాయతే. భువి కస్య చిత్" ఇతి.
మోక్షో నామ ప్రకృతిసంబంధనివృత్తిపూర్వ్వకోర్ధ్వగతి ప్రాప్తిరేవ"
ఇతి —

చతుర్విధేషు బౌద్ధేషు, వైభాషికాః పరమాణుసంఘాత ఏవ
జగత్ - తద్విషయకం జ్ఞానం క్షణికం, నాఽన్య ఆత్మా జ్ఞానసన్తానాత్
అస్మింశ్చ జగతి స్థిరత్వ బుద్ధిస్సంసారః క్షణికబుద్ధిర్మోక్ష ఇత్యాహుః.
సౌత్రాన్తికా స్సిద్ధాన్తమమమేవానుసంధానా జగదానుమానికమితి
వదన్తీతి పూర్వేభ్యోఽత్ర విశేషః. యోగాచారాశ్చ జ్ఞాతృజ్ఞేయకా
ర్థ మోహజ్ఞానం చ నిత్యం. తస్మిన్నపి క్షణికబుద్ధిర్మోక్ష ఇత్యాహుః
తథా మాధ్యమికా ప్రమాణప్రమేయప్రమాతౄన్ భ్రమకల్పమానుక్త్వా
సర్వశూన్యజ్ఞానం మోక్ష ఇతి వదన్తి. యథా, రామానుజీయే శారీరక
మీమాంసాభాష్యే:— "పరమాణుకారణవాదినో వైశేషికానిరస్తాః,
సౌగతాశ్చ జగతః పరమాణుకారణత్వమభ్యుపగచ్ఛన్తీత్యనన్తరం తన్మ
తేఽపి జగదుత్పత్తితద్వ్యవహారాదికం నోపపద్యత ఇత్యుచ్యతే, తే చ
తుర్విధాః, కే చిత్పార్థివాప్య తైజసవాయవీయపరమాణుసంఘాతరూ
పాన్ భూతభౌతికాన్ బాహ్యాన్ చిత్తచైత్తరూపాంశ్చాభ్యన్తరాన్ర్థాన్
ప్రత్యక్షానుమానసిద్ధానభ్యుపయన్తి అన్యే తు బాహ్యార్థాన్ సర్వాన్
పృథివ్యాదీన్ విజ్ఞానానుమేయానృవదన్తి. అపరే త్వర్థశూన్యం విజ్ఞాన
మేవ పరమార్థసత్ బాహ్యార్థాస్తు స్వాప్నార్థకల్పా ఇత్యాహుః, త్ర
యోఽప్యేతే స్వాభ్యుపగతం వస్తు క్షణికమాచక్షతే ఉక్తభూతభౌతిక
చిత్తచైత్తవ్యతిరిక్తమాత్మాకాశాదికం స్వాహావిజ్ఞైన నానుమన్వతే.

అన్యే తు సర్వశూన్యత్వమేవ సంగిరన్తే తత్ర యే బాహ్యార్థాస్తిత్వవాది
నః, తే తావన్నిరస్యన్త" ఇత్యారభ్య. "తే చైవం మన్యన్తే, రూపరస
స్పర్శగన్ధస్వభావాః పార్థివాః పరమాణవః, రూపరసస్పర్శస్వభావాశ్చా
ప్యాః రూపస్పర్శస్వభావాశ్చ తైజసాః స్పర్శస్వభావాశ్చ వాయవీయాః
పృథివ్యప్తేజోవాయురూపేణ సంహన్యన్తే తేభ్యశ్చ పృథివ్యాదిభ్యశ్శరీ
రేన్ద్రియవిషయరూపసంఘాతా భవన్తి, తత్ర చ శరీరాన్తర్వర్తి గ్రా
హకాభిమానారూఢో విజ్ఞానసన్తాన ఏవాత్మత్వేనాఽవతిష్ఠతే, తత ఏ
వ సర్వో లౌకికో వ్యవహారః ప్రవర్తతే" ఇతి వైభాషికమతముపన్య
స్తం, తదుత్తరత్ర "ఏవం తావద్వైభాషికసౌత్రాన్తికయోర్బాహ్యా
ర్థాస్తిత్వవాదినోస్సాధారణాని దూషణాన్యుక్తాని తత్ర యదుక్తం సం
ప్రయుక్తస్యార్థస్య జ్ఞానోత్పత్తికాలే అనవస్థితత్వాన్నాస్య చిదర్థస్య
జ్ఞానవిషయత్వం సంభవతీతి తత్ర సౌత్రాన్తికః ప్రత్యవతిష్ఠతే న జ్ఞాన
కాలేఽనవస్థానమర్థస్య జ్ఞానాఽవిషయత్వే హేతుః జ్ఞానోత్పత్తిహే
తుత్వమేవ హి జ్ఞానవిషయత్వం న చైతావతా చక్షురాదేర్జ్ఞానవిష
యత్వప్రసంగః, స్వాకారసమర్పణే జ్ఞానహేతోరేవ జ్ఞానవిషయత్వా
భ్యుపగమాత్ జ్ఞానే స్వాకారం సమర్ప్య వినష్టోఽప్యర్థో జ్ఞానగతేన నీ
లాద్యాకారేణాఽనుమీయతే న చ పూర్వపూర్వజ్ఞానేనోత్తరోత్తర
జ్ఞానాకారసిద్ధిః, నీలజ్ఞానసంతతౌ పీతజ్ఞానానుత్పత్తిప్రసంగాత్ అతో
ఽర్థకృతమేవ జ్ఞానవైచిత్ర్యం ఇతి సౌత్రాన్తికమతమభ్యుపేతం తదే
వోత్తరత్ర "విజ్ఞానమాత్రాఽస్తిత్వవాదినో యోగాచారాః ప్రత్యవతి
ష్ఠన్తే యదుక్తమర్థవైచిత్ర్యకృతం జ్ఞానవైచిత్ర్యమితి తన్నోపపద్యతే అ
ర్థవత్ జ్ఞానానామేవ సాకారాణాం స్వయమేవ విచిత్రత్వాత్ తచ్చ
స్వరూపవైచిత్ర్యం వాసనావశాదేవోపపద్యతే వాసనా చ విలక్షణప్ర
త్యయప్రవాహ ఏవ యద్ఘటాకారజ్ఞానం కపాలాకారజ్ఞానస్యోత్పాద
కం తస్య తథావిధస్యోత్పాదకం తత్పూర్వఘటజ్ఞానం తస్య చ తథావి
ధస్యోత్పాదకం తతః పూర్వఘటజ్ఞానమిత్యేవం రూపః ప్రవాహ ఏవ
వాసనేత్యుచ్యతే కథం బహిష్ఠస్య మహీధరాదేరాకార ఆన్తరస్య జ్ఞా

నస్యేత్యుచ్యతే ఇత్థం అర్థస్యాఽపి వ్యవహారయోగ్యత్వం జ్ఞానప్రకా
శాయత్తం అన్యథా స్వపరవేద్యయోరవతిశయప్రసంగాత్ ప్రకాశ
మానస్య చ జ్ఞానస్య సాకారత్వమవశ్యాశ్రయణీయం నిరాకారస్య ప్ర
కాశాయోగాత్ ఏకస్యాయమాకార ఉపలభ్యమానో జ్ఞానస్యైవ
తస్య చ బహిర్వదవభాసోఽపి భ్రమకృతః జ్ఞానార్థయోస్సహోపలం
భనియమాచ్చ జ్ఞానాదన్యత్వేనాఽర్థః కిం చ బాహ్యమర్థమభ్యుపగ
చ్ఛతాఽపి ఘటపటాదిజ్ఞానేషు జ్ఞానస్య తత్తదర్థాసాధారణ్యం తత్తదర్థ
సారూప్యమన్తరేణ నోపపద్యతే ఇత్యవశ్యం జ్ఞానేఽర్థసరూపం రూప
మాస్థేయం తావతైవ సర్వవ్యవహారోపపత్తేస్తద్వ్యతిరిక్తార్థకల్పనా ని
ష్ప్రామాణికా అతో విజ్ఞానమాత్రమేవ తత్త్వం న బాహ్యోఽర్థోఽస్తి" ఇతి
యోగాచారమతమప్యుపపాదితం వేదితవ్యం, "యోగాచారో జగదప
లపత్యత్ర సౌత్రాన్తికస్తద్వైచిత్ర్యాదనుమితం వదంస్త్వైభాషిక
స్తత్ప్రత్యక్షం తత్ క్షణికమితి తే రఙ్గరాజ త్రయోఽపి జ్ఞానాన్యపేక్ష
ణాభిమతతే చక్షతే తాన్ క్షిపామః ఇతి శ్రీపరాశరభట్టార్యైస్సంగ్ర
హేణోపన్యస్తా "అత్ర సర్వశూన్యవాదీ మాధ్యమికః ప్రత్యవతిష్ఠతే
శూన్యవాద ఏవ సుగతమతకాష్ఠా శిష్యబుద్ధియోగ్యతానుగుణ్యేనార్థా
భ్యుపగమాదినా క్షణికత్వాదయ ఉక్తాః విజ్ఞానం బాహ్యార్థాశ్చ సర్వే
న సన్తి శూన్యమేవ తత్త్వం, అభావాపత్తిరేవ చ మోక్ష ఇత్యేవ
బుద్ధస్యాఽభిప్రాయః, ఇత్యారభ్య భాష్యే "సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చ"
ఇత్యస్య పూర్వపక్షితా మాధ్యమికమతం చ విస్తరేణోపపాదితం
టీకా యామునప్రకాశవిరచితాయాం తత్త్వవిచారణాయాం "తత్ర
మాధ్యమికా నామ బౌద్ధా మన్యన్తే న సన్నాసన్న సదసన్న చాను
భయాత్మకం, చతుష్కోటివినిర్ముక్తం తత్త్వం మాధ్యమికా విదుః, తత్ర
ప్రతీత్యోత్పన్నం సత్, నష్టముత్పత్స్యమానం చాఽసత్, ఉభయాత్మ
కం సదసత్, సదసద్విలక్షణాత్మకం స్వప్రతి సత్యాస్తిత్వం, అనుభయా
త్మకం, ఏభిశ్చతుర్భిః ప్రకారైర్విలక్షణం సర్వథా నిస్స్వభావం శూన్య
మస్తీత్యభిమతి వ్యవహ్రియతే తత్త్వం తథా హి సత్త్వాఽసత్త్వాభ్యాం న

భవతి- ఉత్పత్త్యనిరూపణాత్. తత్ సదేవోత్పద్యతే. కిం వాఽసత్, న
తావత్సదుత్పద్యతే. పూర్వమేవ సత ఉత్పత్తిప్రయోజనాఽభావాత్.
నాఽప్యసదుత్పద్యతే. ఉత్పన్నస్యాఽప్యసత్త్వే జన్మప్రయోజనాభావస్య
సమానః సత్త్వే కథమసత్సద్భవతి. న హి విలక్షణయోస్సదసతోస్తాదా
త్మ్యం యుక్తం. అథ పూర్వస్థితమసత్త్వం పరిత్యజ్య సద్భవతీతి చేత్
అసత్త్వపరిత్యాగే స్వరూపమేవ పరిత్యక్తం స్యాదితి నాసత్ సద్భవతి.
అసత్త్వపరిత్యక్తృ సదేవేతి చేత్ తర్హి న తస్మిన్నప్యసత్త్వే స్థితే
తత్ సద్భవేత్. కిం చ యద్యసత్త్వం పరిత్యజ్య సత్త్వం భజేత త
ర్హి సత్త్వాసత్త్వాభ్యామన్యదేవ తత్స్యాత్. తస్యాపి సత్త్వే
ప్రాగుత్పత్తేస్సత్త్వేఽసత్త్వే చ పూర్వోక్తదోషస్సమానః. సదసద్విలక్ష
ణం తదితి చేత్ న తస్యాపరిత్యాజ్యమసత్త్వమస్తి నాపి ప్రాప్యం స
త్త్వం కిం చ తదపి సదసద్విలక్షణత్వే స్థితే సత్త్వం న ప్రాప్ను
యాత్ నష్టే స్వరూపమేవ నష్టమపి న సదసద్విలక్షణస్య జన్మనస్సి
ద్ధిప్రాప్తిః జాతిమపి సదసద్విలక్షణాం చేత్ తస్యాఽపి జన్మవైయర్థ్యం
అపి చ జాయమానస్య కిం స్వతః స్వస్మాజ్జన్మ కిం స్వపరస్మాత్ కిం
వోభాభ్యాం న తావత్స్వస్మాత్. ప్రాగుత్పత్తేః కారణత్వేన స్వస్యాస్థితస్య
జన్మవైయర్థ్యాత్ నాఽపి పరస్మాత్ సర్వస్య సర్వస్మాదుత్పత్తిప్రసం
గాత్ సంబంధాభ్యుపగమే హి సంబంధో భిన్నశ్చేత్ సర్వస్యాఽపి
స్యాత్. అభిన్నశ్చేత్ అవిశేషాత్కస్యాప్యాత్ అత ఏవ నోభాభ్యాముత్ప
త్తిః తస్మాజ్జన్మనాశాదివ్యవహారో భ్రాన్తిమూలః యస్యోత్పత్తినాశౌ
న స్తః తచ్ఛశవిషాణాదివత్తుచ్ఛమితి శూన్యవాదమేవ స్యాత్. ఏవము
త్పత్త్యసంభవాదేవాసదపి నిరస్తం. అత ఏవ సదసదపి అనుభయాత్మక
స్తు భ్రాన్తిపరికల్పితత్వేనాఽభ్యుపగతమితి న తత్త్వం భవతి. తస్మా
చ్చతుష్కోటివినిర్ముక్తం తత్త్వమితి స్థిత”మితి శూన్యవాదోపన్యాసో
విస్తరశః కృత” ఇతి. :—

“నైయాయికా వైశేషికాశ్చ” జగత ఉపాదానకారణం పర

మాణవః, అనుమానికేశ్వరో నిమిత్తకారణం సంసారోఽసారః, తా
దృశేశ్వరోపాసనేన సుఖదుఃఖజ్ఞాననాశో మోక్ష ఇతి వదన్తి. [illegible]
వేదాన్తదీపే:— "కిం కణాదాభ్యుపగతః పరమాణుకారణవాదస్సమీ
చీనయుక్తిమూలః, ఉత నేతి సంశయః, సమీచీనయుక్తిమూల ఇతి పూ
ర్వః పక్షః అవయవసంయోగాదవయవ్యుత్పత్తిదర్శనాదవయవానామల్పత్వ
ప్రాచుర్యాభ్యాం సర్షపమహీధరవైషమ్యదర్శనాచ్చావయవానామల్పత్వ
కాష్ఠాఽవశ్యాభ్యుపగమనీయేతి పరమాణుసిద్ధిః, తే చ కార్యానుగుణ్యే
న చతుర్విధాః, పరమాణవో విపాకదశాపన్నక్షేత్రజ్ఞాదృష్టసచివాః
పరమేశ్వరాధిష్ఠితా ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగదారభన్తే." ఇతి "మహ
ద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమండలాభ్యా"మిత్యస్య సూత్రస్య పూర్వప
క్షే కణభుగ్గృహీతమతతయా పరమాణుకారణవాదః ప్రతిపాదితః.
సోఽక్షపాదస్య చ సమానః, నిమిత్తకారణభూతస్యేశ్వరస్యానుమాన
సిద్ధత్వం చ. "జగతస్సావయవత్వేన కార్యత్వాత్ కార్యస్య చ సోపా
దానోపకరణసంప్రదానప్రయోజనాద్యభిజ్ఞకర్తృకత్వాజ్జగన్నిర్మాణ
చతురః కర్మపరవశపరిమితశక్త్యాదిక్షేత్రజ్ఞవిలక్షణసర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సే
శ్వరోఽనుమానసిద్ధ" ఇతి "శాస్త్రయోనిత్వా"దిత్యస్య సూత్రస్య పూ
ర్వపక్షతయా దీపేఽభిహితం. సంసారస్యాఽసారత్వం తేషామభిమతం.
ఈశ్వరోపాస్త్యా అపవర్గసిద్ధిరిత్యత్ర శంకరవచనం. సర్వసిద్ధాన్తసంగ్ర
హే:— "త్రిధా ప్రమాణం ప్రత్యక్షమనుమానాగమాది", త్రిభిస్తైః
ప్రమాణైస్తు జగత్కర్తాఽవగమ్యతే, తస్మాత్తముక్తకర్మాణి కుర్యాత్త
స్యైవ తృప్తయే, భక్త్యైవ చాఽర్చనీయోఽసౌ భగవాన్ పరమేశ్వ
రః, తత్ప్రసాదేన మోక్షస్స్యాత్కర్మణోఽపరమాత్మకః, కరణోపరమే
ఽప్యాత్మా పాషాణవదవస్థితః, దుఃఖసాధ్యసుఖోచ్ఛేదో దుఃఖోచ్ఛేదవదే
వనః, అతస్సంసారనిర్విణ్ణో ముముక్షుర్ముచ్యతే జనః" ఇతి తథోత్తరత్ర
నైయాయికపక్షోపన్యాసావసరే చేశ్వరోపాసనాదపవర్గసిద్ధిరిత్యుక్తం.
(స, సి. సంగ్రహే.) "వైదికవిహితం కర్మ కుర్వీతేశ్వరతృప్తయే, తత్ప్ర
సాదాప్తయోగేన ముముక్షుర్మోక్షమాప్నుయాత్." ఇత్యారభ్య,

"మోక్షో హి శివభక్త్యాప్తయోగేనేతి పురోదితం, అష్టావంగాని యో
గస్య యమోఽథనియమస్తథా, ఆసనం పవనాయామః ప్రత్యాహా
రోఽథ ధారణా, ధ్యానం సమాధిరిత్యేవం తత్సాంఖ్యే విస్తరిష్యతి" ఇతి
మోక్షః- అపవర్గః- స చైకవింశతిప్రభేదభిన్నస్య దుఃఖస్యాత్యన్తికీ నివృ
త్తిః- ఏకవింశతిప్రభేదస్తు, శరీరం, షడింద్రియాణి, షడ్విషయాః, షడ్బు
ద్ధయశ్చ సుఖం దుఃఖం చేత్యేకవింశతిః- గౌణముఖ్యభేదాత్ సుఖం
చ దుఃఖమేవ. దుఃఖానుషంగాత్, అనుషంగోఽవినాభావః, స చా
యముపచారః, మధుని విషసంయుక్తే మధునోఽపివిషపక్షనిక్షేపవత్" ఇ
ఇతి మోక్షస్వరూపం నైయాయికైరేవోక్తం పరమాణూనాం జగదు
పాదానత్వే నిమిత్తకారణభూతస్యేశ్వరస్యాఽనుమానసిద్ధత్వే సంసార
స్యాఽనాదిత్వే ఈశ్వరోపాసనాన్మోక్షసిద్ధా చ పాషాణకల్పత్వే నై
యాయికవైశేషికయోరుభయోరప్యవిగీతత్వాదత్ర తంత్రేణోక్తి" రితి.

పాశుపతాః పరమాణవో జగత్కారణం, ఆగమసిద్ధేశ్వరో ని
మిత్తకారణం. సంసారోఽనాదిః, ఆగమోక్తకర్మానుష్ఠానేన పశుపతి
సారూప్యప్రాప్తిర్మోక్ష ఇత్యామనన్తి, యథా, రామానుజీయశారీరక
మీమాంసాభాష్యే దీపే చ జగదుపాదానకారణం ప్రధానమేవేతి పా
శుపతస్యాభిమతమిత్యుక్తం, ప్రధానకారణత్వాభ్యుపగమ సామ్యా
త్సాంఖ్యనిరాసానన్తరభావిత్వే పాశుపతనిరాసస్య ప్రాప్తేపి సౌగతా
ర్హతమతనిరాసానన్తరం తత్ప్రతిక్షేపస్తస్యాత్యన్తవేదబాహ్యత్వజ్ఞాప
నాయ కృత ఇతి శ్రుతప్రకాశికాకారైః "పత్యురసామఞ్జస్యా" దిత్యస్యా
ధికరణస్య సంగతిరుక్తా అత్ర పరమాణూనామేవోపాదానకారణత్వం
తదభిమతత్వేనోచ్యతే ఏవమాచార్యైరుభయవిధస్యాప్యుక్తత్వాత్తేష్వే
వ కేషాంచిదభిమతమిదమిత్యవిరోధో నేయః, తథా "అనుమేయేశ్వరా
ఽభ్యుపగమేన హి ప్రధానస్యాధిష్ఠానమీశ్వరస్యోచ్యతే" ఇతి నిమిత్త
కారణభూతస్యేశ్వరస్యానుమానసిద్ధం చ దీపేఽభిహితం. అత్ర త్వాగమ
సిద్ధస్యేశ్వరస్య నిమిత్తకారణత్వముచ్యతే, అత్రాపి పూర్వవత్తేషాం

౽దభిమతమిత్తి వా. ఆగమానుగ్రాహకత్వమనుమానస్య [illegible]
తదనుగృహీతస్యాగమస్యైకాంతవిషయే ప్రామాణ్య[illegible]
మభిహితమిత్యవిరోధో ద్రష్టవ్యః. ఈశ్వరస్యాగమాగమ్యత్వమనుమాన
స్య తదనుగ్రాహకత్వం చ శ్రుతిప్రకాశికాకారైశ్శాస్త్రయోనిత్వాధి
కరణే ప్రతిపాదితం, అనుమానవాదిభిః పీశ్వరస్యాగమాగమ్యత్వమపిం
గీకృతం "ఆగమానుగ్రాహకతయా౽నుమానముచ్యతే" ఇతి. ఆగ
మశ్చ, సర్వో రుద్రప్రోక్తో గ్రన్థరాశిః, సంసారో౽నాదిత్వం సర్వాపి
ధ్దాన్తసమ్మతం. తా మోక్షకర్మానుష్ఠానం చ. ముద్రాషట్కధారణ భ
గాసనస్థాత్మధ్యాన సురాకుంభస్థాపన [illegible] దేవతార్చన సూధాహార శ్మ
శాన భస్మస్నాన ప్రణవపూర్వధ్యానాదికం, తథోక్తం శైవాగమేషు:—
"ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరిముద్రావిశారదః, భగాసనసమాసీనాత్మానం
ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి. కణ్ఠికా రుచకం చైవ కుండలం చ శిఖా
మణిః, భస్మ యజ్ఞోపవీతం చ ముద్రాషట్కం ప్రచక్షతే. ఆభిర్ముద్రిత
దేహస్తు న భూయ ఇహ జాయతే. రుద్రాక్షకంకణం హస్తే జటా చై
కా చ మస్తకే, కపాలం భస్మనా స్నానం ధ్యానం ప్రణవపూర్వకం,
దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ బ్రాహ్మణో భవతి. [illegible], [illegible]
మాస్థాయ యతిర్భవతి మానవః" ఇత్యాదిభిరాగమోక్తకర్మానుష్ఠా
నైరేవ జీవస్య మలమయకర్మభిస్తిరోహితస్య అణుస్వరూపస్యాతిన్నివృత్తౌ
పశుపతిసారూప్యం సంభవతీతి పశుపతిసారూప్యలాభో మోక్షః "సో
౽నేకముక్తశివో విజ్ఞేయః పంచమంత్రతనుః, ముక్తాత్మానో౽పి శి
వాః కిం త్వేతే తత్ప్రసాదతో ముక్తాః" ఇత్యుక్తత్వాత్ " ఇతి.—

సాంఖ్యా యోగినశ్చ "ప్రకృతిస్స్వతంత్రైవ జగత్కారణం, త
యా ప్రకృత్యా యు ఆత్మనో౽నాదిస్సంబంధస్సంసారః, ప్రకృతిపురుష
వివేకో మోక్ష ఇత్యాహుః"నన్తి యథా:— సాంఖ్యాః కాపిలాః, యో
గినః పాతంజలాః, తేషాం చైషాం ప్రధానకారణవాదే సంసారమోక్ష
యోశ్చ విప్రతిపత్తిరితి అత్ర తంత్రోక్తిః భాష్యే. (రా, శా. మా)

"తే [illegible]" ఇత్యారభ్య "[illegible] జగతః సమవాయికారణ
[illegible] కారణాన
[illegible], [illegible] పరమాణవః, స్వాంశైస్సూక్ష్మైః పా
[illegible] పరస్పరం సంయుజ్యమానా అవయవినమారభన్తే. తే చ
[illegible]త్వాత్ స్వావయవాన్తైస్సూక్ష్మైస్సంయుజ్యన్తే, తే చ తథాభూతై
స్స్వావయవైరితి పరమాణుభిరపి స్వకీయైస్సూక్ష్మైః పార్శ్వైస్సంయుజ్యే
[illegible] ఏవ స్వకార్యత్వానభ్యుపేయం, అన్యథా ప్రదేశానుప
[illegible] తే చ స్వా
[illegible] మేకద్రవ్యం
[illegible] స్వయమవస్థిత్వా స్వరూపమేవ [illegible]
[illegible] కారణముక్తం గు
ణత్రయసామ్యరూపం ప్రధానమితి కల్పనే హేతూపన్యాసస్తు,
(సాంఖ్యకారికాయాం) "భేదానాం పరిమాణాత్సమన్వయాచ్ఛక్తితః
ప్రవృత్తేశ్చ కారణకార్యవిభాగాదవిభాగాద్వైశ్వరూప్యస్య కారణమస్త్య
వ్యక్త" మితి అనుమానం:— విశ్వరూపమేవ వైశ్వరూప్యం విచిత్రమస్మి
[illegible] జగత్ తస్య [illegible] విచిత్రమస్మిన్నేవ తత్త్వేన
కార్యరూపం తత్స్వరూపావ్యక్తకారణం, కుతః, కార్యత్వాత్. కా
ర్యస్య హి సర్వస్య తత్స్వరూపాత్కారణవిశేషాద్విభాగః, తస్మిన్నే
వావిభాగశ్చ దృశ్యతే. యథా ఘటశకటాదేః కార్యస్య తత్స్వ
రూపమృత్పిణ్డాదేః కారణాద్విభాగః, తస్మిన్నేవ చావిభాగః
అత్ర విశ్వరూపస్య జగతః తత్స్వరూపాత్ప్రధానాద్విభాగః(?), తస్మి
న్నేవ లయశ్చేతి ప్రధానకారణకమేవ జగత్ గుణత్రయసామ్యరూ
పం ప్రధానమేవ జగత్స్వరూపం కారణం సత్త్వరజస్తమోమయసుఖ
దుఃఖమోహాత్మకత్వాజ్జగతః, యథా మృదాత్మనో ఘటస్య మృద్ద్రవ్య
మేవ కారణం తదేవ హి తదాత్మకత్వప్రవృత్తికమ్(?) తథా దర్శ
నాత్ అవ్యక్తస్య [illegible] పరిమితస్యై
వ కారణత్వం భేదానాం [illegible] మహదహంకారతన్మాత్రాదీనాం పరిమితత్వా

దవగమ్యతే మహదాదీని చ ఘటాదివత్పరిమితాని కృత్స్నజగదుత్పత్తౌ
భవన్తి. అతస్త్రిగుణం జగత్ గుణత్రయసామ్యరూపప్రధానైకకార
ణకమితి నిశ్చీయత" ఇతి రచనాఽనుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృ
త్తేశ్చ" ఇతి సూత్రస్య పూర్వపక్షతయా ప్రధానకారణవాదః ప్రతిపా
దితః తేన ప్రధానేనాఽఽత్మనోఽనాదిసంబంధస్సంసారః ఏవమేవహ్యాత్మ
స్వరూపవిషయే బంధమోక్షవిషయే చ తేషాం ప్రతిపత్తిప్రకారో భా
ష్యకారేణాభ్యధాయి పురుషస్తు నిష్క్రియత్వేన న కస్య చిత్ప్రకృ
తిః న కస్య చిద్వికృతిః తత ఏవ నిర్ధర్మకశ్చైతన్యమాత్రవపుర్నిత్యో వ్యాపి
నిష్క్రియస్సర్వశః ప్రతిశరీరం భిన్నశ్చ నిర్వికారత్వాన్నిష్క్రియత్వాచ్చ
తస్య కర్తృత్వం భోక్తృత్వం చ న సంభవతి ఏవం భూతేఽపి తత్త్వ
మూఢాః ప్రకృతిపురుషసన్నిధిమాత్రేణ పురుషస్య చైతన్యం ప్రకృతా
వధ్యస్య ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వం స్ఫటికమణావివ జపాకుసుమస్యారుణి
మానం పురుషేఽధ్యస్యాహం కర్తా భోక్తేతి మన్యన్తే ఏవమజ్ఞానాద్భో
గః, తత్త్వజ్ఞానాచ్చాపవర్గ" ఇతి (ప్రకృతిపురుషవివేకో మోక్ష ఇతి)
అత్ర ప్రకృతిపురుషవివేకో నామ ప్రకృతేః పురుషస్య వివేకః ప్రకృతి
పురుషవివేకః, ప్రకృతివినిర్ముక్తతేత్యర్థః" ఇతి.

భాట్టాః ప్రాభాకరాశ్చ ఆత్మానో నిత్యా అనేకే, సర్వగతా
శ్చాఽనాదికర్మణా సంసరన్తి జగచ్చ ప్రవాహరూపేణ నిత్యం కర్మా
ఽపూర్వమేవాఽఽత్మప్రాప్తిరూపమోక్షహేతుః ఈశ్వరసద్భావో నే
త్యభిమన్యన్తే తథా హి:—

భట్టమతాఽనుసారిణో భాట్టాః, ప్రభాకరమతాఽనుసారిణః
ప్రాభాకరాః, యద్యపి తేషామేషాం చ బాహ్యవిప్రతిపత్తయస్సన్తి
తథాఽప్యాత్మవిషయే జగద్విషయే సంసారమోక్షతద్ధేతుషు ఈశ్వరస
ద్భావాఽనభ్యుపగమే చ విప్రతిపత్త్యభావ ఇతి ప్రాయశస్తన్త్రేణోక్తిః

ఆత్మనాం సర్వగతత్వం నిత్యత్వం బహుత్వం చ త్రైరభ్యుపగతమితి తన్మ [illegible] త్తం సర్వసిద్ధాన్తసంగ్రహే, (ప్ర ౬) బుద్ధీన్ద్రియశరీరేభ్యో భిన్న ఆత్మా విభుర్ధ్రువః నానాభూతః ప్రతిక్షేత్రమర్థజ్ఞానేషు భాసతే" ఇతి. ఏవమితిహాససముచ్చయే పుండరీకనారదసంవాదే కుదృష్టిమతోపన్యాసావసరే భగవతా నారదేనోక్తం. ఆత్మానో బహవః ప్రోక్తా నిత్యాస్సర్వగతాస్తథా అన్యైర్మతిమతాం శ్రేష్ఠ తత్త్వలోకనతత్పరైః" ఇతి. ఏతేషామాత్మనామనాదికాలసంచితాఽనన్తపుణ్యపాపాదిరూపకర్మసమూహ ఏవ సంసారహేతుః, అత్రాఽపి శంకరేణోక్తం (స. సి. సం. ప్ర. ౬.) ప్రాభాకరమతోపన్యాసావసరే బధ్యతే స హి లోకస్తు యః కామ్యప్రతిషిద్ధకృ"దితి తథా భట్టమతం చాఽధికృత్యోక్తం (స. సి. సం. ప్ర. ౭) "కామ్యకర్మాణి కుర్వాణాః కామ్యకర్మాఽనురూపతః జనిత్వోపభోక్తవ్యం భూయః కామ్యఫలం నరైః, కృమికీటాదిరూపేణ జనిత్వా తు నిషిద్ధకృత్ నిషిద్ధఫలభోగీ స్యాదధోఽధో నరకం వ్రజేత్" ఇతి జగతః ప్రవాహరూపేణానిత్యత్వం చ తన్మతేనాఽఽహ నారదః, (ఇ. స) "యథాఽద్య జగతో వృత్తిస్తథా కాలాన్తరేఽప్యపి, ప్రవాహో నిత్య ఏవైషః కః కర్తేతి చ కే చన" ఇతి. ఫలాఽభిసన్ధివైధుర్యేణాఽనుష్ఠిత వేదవిహితయజ్ఞాదికర్మసంజాతాఽపూర్వమేవ కర్మసంబన్ధనివృత్తిపూర్వక కేవలాత్మప్రాప్తిరూపమోక్షహేతుః వైదికవిహితస్య కర్మణ ఏవాపూర్వద్వారేణ మోక్ష హేతుత్వం తదభిమతత్వేన శంకరేణోక్తం. (స. సి. సం. ప్ర. ౬) "వైదికవిహితం కర్మ మోక్షదం నాఽపరం మత"మితి— అత్ర కర్మమాత్రస్య మోక్షహేతుత్వే ప్రతీతేఽపి అపూర్వద్వారేణైవ తద్ధేతుత్వమపి ప్రతిపత్తవ్యం తథైవ తేషామిష్టత్వాత్ అతో నిష్కృష్టాఽత్మస్వరూపప్రాప్తిలక్షణస్య మోక్షస్య వేదవిహితకర్మాఽనుష్ఠానసాధ్యాఽపూర్వమేవ ప్రాపకమిత్యుక్తం భవతి. తద్వ్యతిరిక్తేశ్వరసద్భావాఽనభ్యుపగమే చ శంకరవచనం— (స. సి. సం. ప్ర. ౬.) "కర్మమా

త్రైశిరసాః శ్రేయః [illegible] న [illegible] [illegible]
నియోగాద్భక్తే పరా" ఇతి.

మాయావాదినస్తు నిర్విశేష చిన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో మాయా
శబలితత్వం భ్రమస్సంసారః. "[illegible]
ద్భ్రమనివృత్తిరేవ మోక్ష ఇతి వదన్తి. నిర్విశేషత్వం, సకలవిశేష
రహితత్వం, విశేషః, భేదః, సోఽపి సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదాః
త్రివిధః అచిద్బ్రహ్మణోర్భేదః, విజాతీయభేదః. [illegible]
జాతీయభేదః, వ్యావృత్త్యనువృత్తిరూపస్వగతభేదః, [illegible]
దయః వ్యావృత్తిధర్మాః [illegible], అనువృత్తిధర్మాః. ఏవం రూ
పైర్విశేషై రహితత్వం నిర్విశేషత్వమిత్యర్థః. అనేన "సదేవ" (ఛా. ౬.
౨. ౨.) ఇత్యాదివాక్యస్యార్థ ఉక్తః. బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వే [illegible]
షాణాదివదచిత్త్వం [illegible]
స్వయం ప్రకాశత్వం హి చిత్త్వం తత్తుచ్ఛ [illegible]
చార్తృత్వజ్ఞేయత్వే వ్యావర్త్యేతే ఏతేన "న దృష్టేర్ద్రష్టారం పశ్యేః"
(బృ. ఉ. ౫. ౪.) "యస్యామతం తస్య మతం" (కే. ఉ. ౨.) ఇతి గా
[illegible] యద్వా మాత్రశబ్దేన క్వచిదంశేన జడత్వ
వ్యావృత్తిః [illegible] "స యథా సైన్ధవఘనః"
(బృ. ఉ. ౬. ౫.) [illegible] ఏవం [illegible]
మాత్రం బ్రహ్మ ఉపేయస్వరూపం [illegible] న [illegible]
స్వాన్యతిరేకేణ జగదాభాసః [illegible] మాయాయా [illegible]
పరమార్థతో బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వే సత్యపి తస్యైవ మాయాసంబం
ధవశాజ్జగదవభాసో యుజ్యత ఇతి భావః మాయా చ స్వరూపతిరో
ధానవిక్షేపశక్తిద్వయవతీ సదసదనిర్వచనీయాఽనాద్యవిద్యా [illegible]
త్వం నామ మాయయాఽఽశ్రితత్వం మాయయా నానావస్తుత్వం వా
తచ్చ దేవాదిరూపనానాభేదాత్మకత్వం భ్రమో నామ అసాధ్యవిద్యా
కృతవివిధభేదదర్శనజన్యసంసారానుభవః [illegible] ఏవం నివృత్తిః

ముక్తం అథ నివర్తకస్వరూపమాహ తత్త్వమసీత్యాది అత్రాఽదిశబ్దే న "అయమాత్మా బ్రహ్మ" "ఆత్మేత్యేవోపాసీత" (బృ. ఉ, 3. ౪.) "త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవ తే తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం" ఇత్యాదివాక్యాని వివక్షితాని ఏవం భూతవాక్యజన్యజ్ఞానేన హ్యైతస్య భ్రమస్య నివృత్తిరేవ మోక్షః అవిద్యాకల్పితతాత్త్వికభూతభేదదర్శనహేతుకస్య బన్ధస్య చ మిథ్యాత్వాత్ "తత్త్వమసి" (ఛా. ఉ. ౬. ౮.) ఇత్యాదివాక్యజన్యనిర్విశేషబ్రహ్మాత్మైక్యవిజ్ఞానమేవ తన్నివర్తకం న తు ధ్యానాదిరిత్యభిప్రాయః న హి మిథ్యాసర్పో గరుడధ్యాననివర్త్యః అపి తు నాఽయం సర్ప ఇతి జ్ఞానమాత్రనివర్త్యః బ్రహ్మస్వరూపస్య నిత్యప్రాప్తత్వేన అసాధ్యత్వాత్ సాధ్యత్వాఽభ్యుపగమే స్వర్గాదివదనిత్యత్వప్రసంగాచ్చ సమూలభేదభ్రమనివృత్తిరేవ మోక్ష ఇత్యర్థః అతో వస్తుతో నిత్యముక్తస్వప్రకాశమపి జీవైక్యస్య తత్త్వమసి" (ఛాం. ఉ, ౬. ౮.) ఇత్యాది సామానాధికరణ్య వాక్యావగతత్వాత్ బ్రహ్మైవాఽవిద్యాతిరోహితం భ్రమమనుభవతీతి కల్ప్యం అత ఏవ బంధమోక్షావుభావపి తస్యైవోపపద్యేతే, ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం.

భాస్కరీయాశ్చ పునస్తద్బ్రహ్మణస్సత్యోపాధిమిశ్రత్వేన భ్రమస్సంసారః నర్మాత్రమోపేతం యథా వాక్యజన్యజ్ఞానపూర్వకోపాసనాత్మకజ్ఞానేనోపాధినాశో మోక్ష ఇత్యాహుస్తత్ర తథా తద్బ్రహ్మేత్యత్ర తచ్ఛబ్దేన ప్రకృతం బ్రహ్మమాత్రం పరామృశ్యతే న తు నిర్విశేషత్వాదికం ప్రమాణసిద్ధస్య బాధోఽనుపపన్న ఇతి. బ్రహ్మణస్సగుణత్వస్య తైరంగీకృతత్వాత్ యదుక్తం రామానుజాచార్యేణ వేదార్థసంగ్రహే భాస్కరమతోపన్యాసాఽవసరే, "అపరే త్వపహతపాప్మత్వాదిసమస్తకల్యాణగుణోపేతమపి బ్రహ్మ తేనైవైక్యావబోధేన కేనచిదుపాధివిశేషేణ సంబధ్యతే ముచ్యతే చ, ఇతి. ఉపాధిర్నామ, బుద్ధీన్ద్రియదేహాది తస్య సత్యత్వం పారమార్థికత్వం ఉపాధేస్తాత్త్వికభూ

తత్ప్రపంచస్య చ పారమార్థ్యం స్వాభిమతార్థసాధకప్రమాణసిద్ధ్యర్థం బ
న్ధమోక్షాదివ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం చ భాస్కరేణాఽభ్యుపగతమిత్యర్థః హి శ్రు
తప్రకాశికాకారైర్వేదార్థసంగ్రహవ్యాఖ్యానేఽభిహితం. ఏతేన మృషా
వాద్యభిహితమిథ్యాభూతాఽవిద్యాస్వత్వం వివక్షితం, స చాయముపాధి
ర్బ్రహ్మణ ఉత్పద్యతే ఉపాధియుక్తం బ్రహ్మ [illegible] జీవః [illegible] రా
మానుజాచార్యేణ సమన్వయాఽధికరణే "[illegible]
సర్వగతం చ తథాఽప్యాకాశ ఇవ ఘటాదిన బుద్ధ్యా[illegible]
హ్మణ్యపి భేదస్సంభవత్యేవ న చ భిన్నే బ్రహ్మణి బుద్ధ్యాద్యుపాధిసం
యోగః, బుద్ధ్యాద్యుపాధిసంయోగాద్బ్రహ్మణి భేద ఇతీతరేతరాశ్రయ
త్వం ఉపాధేస్తత్సంయోగస్య చ కర్మకృతత్వాత్ తత్ప్రవాహస్య చా
ఽనాదిత్వాత్. ఏతదుక్తం భవతి పూర్వకర్మసంబద్ధాజ్జీవాత్ స్వసంబ
ద్ధ ఏవోపాధిరుత్పద్యతే తద్యుక్తాత్తు కర్మ ఏవ. బీజాఽఙ్కురన్యాయేన క
ర్మోపాధిసంబంధస్యాఽనాదిత్వాదదోషః" (రా. భా. ౧. ౧. ౪.) ఇతి
ఏవంరూపోపాధ్యుపహితం బ్రహ్మైవ కర్మవశ్యజీవభావమనుభవతీతి త
స్య తథావిధభ్రమ ఏవ సంసారః వర్ణాశ్రమధర్మోపేతత్వం నామ స్వ
వర్ణస్వాశ్రమోచితధర్మసహితత్వం వాక్యజన్యజ్ఞానపూర్వకేత్యాది అ
త్ర వాక్యాని బ్రహ్మాత్మైకత్వప్రతిపాదనపరాణి పూర్వోక్తాని ఏవం రూ
పవాక్యజన్యజ్ఞానపూర్వకత్వం జ్ఞాతార్థస్మృతిసన్తతిరూపస్యోపాసనస్యాఽ
వర్జనీయమిత్యభిప్రేత్య వాక్యార్థజ్ఞానపూర్వకమిత్యుక్తం. ఉపాసనాత్మక
జ్ఞానం నామ "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిది
ధ్యాసితవ్యః" (బృ. ఉ. ౪. ౪.) ఇత్యాదివాక్యవిహితం జీవబ్రహ్మభేద
హేతుభూతోపాధినివర్తకమవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపం వేదనశబ్దవా
చ్యం జ్ఞానం బన్ధస్య పారమార్థికత్వేన జ్ఞానమాత్రవి[illegible]త్యభావాఽ
యోగాత్ స్వవర్ణాఽఽశ్రమోచితకర్మాఽనుగృహీతముపాసనాత్మక
జ్ఞానమేవోపాధినివర్తకమిత్యర్థః తేన జ్ఞానేనోపాధినాశ ఏవ మోక్ష
ఇతి. వదతోఽయం భావః ఘటకరకాద్యుపాధ్యపగమే తదవచ్ఛి
న్నస్యాకాశస్య మహాకాశేనైకీభావవత్. తేనైవ జ్ఞానేనోపాధివినాశే

సతి, తదుపహితాంశస్య జీవస్యాఽనుపహతాంశేన బ్రహ్మణైకీభావ ఏవ మోక్ష ఇతి.

యాదవప్రకాశాస్తు బ్రహ్మ చిదచిదీశ్వరాత్మకం సత్యమేవ భ్రమతి, తస్య చాయం భేదస్సంసారః, జ్ఞానకర్మసముచ్చయేన భేదజ్ఞాననివృత్తిర్మోక్ష ఇత్యాచక్షతే, తథా, అత్ర బ్రహ్మణః ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దప్రయోగః న తు నిర్విశేషత్వవివక్షయా, చిదచిదీశ్వరాణాం సర్వాత్ర బ్రహ్మపరిణామత్వాఽభ్యుపగమాత్. త్రయాణామపి సత్యత్వం పారమార్థికత్వమంగీకృతం ఏతేన మాయాశబలత్వోపాధిమిశ్రత్వనిబంధనా ఽపారమార్థికోపాధిశ్చేతా వ్యావర్త్యేతే తత్ర భ్రమో నామ స్వాభిన్నేషు భిన్నత్వబుద్ధిః తస్య బ్రహ్మణస్తథావిధం భేదజ్ఞానమేవ సంసారః. జ్ఞానకర్మసముచ్చయో నామ తదుభయసముచ్చయః న త్వాగాంగిభావేన సముచ్చయః, కర్మణా బంధనివృత్తిః. జ్ఞానేన బ్రహ్మప్రాప్తిరితి హి తేషాం ప్రక్రియా అస్మిన్నర్థే ప్రమాణం. “విద్యాం చాఽవిద్యాం చ” (ఈ. ఉ. ౧౧) ఇత్యాదివచనం తత్ర పూర్వఖండం సాధనద్విత్వపరం, ఉత్తరఖండం సాధ్యద్విత్వపరమితి హి తైరభ్యుపగతం అనేన కర్మజ్ఞానసముచ్చయేన తస్యైవ భేదజ్ఞానస్యాఽగమ ఏవ మోక్ష ఇత్యత్ర కర్మసాధ్యప్రతిబంధనివృత్తిపూర్వకం జ్ఞానసాధ్యబ్రహ్మైకత్వప్రాప్త్యైవ తస్య భేదస్యాఽగమసిద్ధేరిత్యభిప్రాయః. అతః స్వపరిణామరూపత్వాత్ స్వాంశభూతేషు చిదచిదాదిషు స్వస్యాఽనువర్తమానభేదజ్ఞాననివృత్తిరేవ మోక్ష ఇత్యుక్తం భవతి. ఏవం మాయోపాధివికారవదనం త్రివిధకుదృష్టీనాం మతముక్తం.

ఏకకారణవాదినస్తు జగత్కారణం బ్రహ్మ కతిపయశక్తివిశిష్టమేవేతి వదన్తి, యథా (జగత్కారణమిత్యాది) అత్ర “యతో వా ఇమాని” (తై. భృ. ౧.) ఇతి శ్రుతయో వివక్షితాః, మిథునశేషత్వాఽనభ్యుపగమాదేవ నైకకారణవాదినో వదన్తి, మిథునాయనవాది

న్నః, అయమపి కశ్చిత్ఫ్రుద్భృష్టిః కతిపయశక్తివిశిష్టత్వం నానా ... శక్తివిశిష్టత్వం బ్రహ్మణో యా యాశ్శక్తయస్సన్తి తాసాం లక్ష్మ్యేవ హి ప్రధానా శక్తిః తస్యాశ్శక్తిశబ్దవాచ్యత్వం శక్త్యన్తరాణామపి నిర్వాహకత్వం సృష్ట్యాదిసర్వకార్యేషు అధికృతస్య పురుషోత్తమస్య ఏతత్సంబంధేనోత్కర్షవత్త్వం చ భగవచ్ఛాస్త్రే స్పష్టతరముపపాదితం. "శక్తిర్విష్ణోర్విభూతిశ్శ్రీస్సా చ నిత్యాద్యన్తరహితా ... సర్వప్రమాణసాధారణీభూతా విష్ణోస్సంకల్పనానురూపా ... యా మూలప్రకృతిరూపా శక్తిః. తదభిన్నా ప్రకృత్యంశసంభూతా పుష్టిః తదభిన్నాస్త్రియస్సర్వాః- తదాత్మికా మాయా ప్రకృతిర్మాయా విష్ణుః, ప్రకృతిపురుషావేతావనాదీ. తాభ్యాం లోకప్రవృత్తిః. వికారగుణాన్సర్వే ప్రకృత్యుత్పన్నాః, కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః, ప్రకృతిస్థః పురుషః ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ భుంక్తే సా ప్రకృతిర్ద్వివిధా భవేత్. అచేతనా చేతనా చేతి. అచేతనా పంచభూతైర్మనోబుద్ధ్యహంకారరూపైరష్టధా భిన్నా అన్యా జీవభూతా చేతనా చేతి. తయా ప్రకృత్యా సహ సంశ్లిష్టాః పురుషాః" ఇత్యాది (మరీచిః), "శక్తిభిస్సేవితా నిత్యం సృష్టిస్థిత్యాదిభిః పరా, ద్వాత్రింశచ్ఛతిసాహస్రసృష్టిశక్తిభిరావృతా, వృతా తద్ద్విగుణాభిశ్చ దివ్యాభిః స్థితిశక్తిభిః, తతస్తద్ద్విగుణాభిశ్చ పూర్ణా సంహృతిశక్తిభిః, నాయికా సర్వశక్తీనాం సర్వలోకమహేశ్వరీ" (... తన్త్రే) "ఏకం తత్పరమం బ్రహ్మ షాడ్గుణ్యస్తిమితం మహః ... తస్య శక్తిరేకాఽనపాయినీ, అధర్మధర్మిణీ దివ్యా జ్యోత్స్నేవ హిమదీధితేః, నైవ శక్త్యా వినా కశ్చిచ్ఛక్తిమానస్తి కారణం, న చ శక్తిమతా శక్తిర్వినా క్వాప్యవతిష్ఠతే, తత్త్వగౌరవమాశ్రిత్య తౌ ... వేదాన్తపారగైః, 'జగద్ధేతుతయా దేవాఽవేకౌ కావివదర్శితౌ" (అహిర్బుధ్న్యసంహితా) ఇతి. ఏవం బ్రహ్మణస్సర్వభావాఽనుగామినీం సృష్ట్యాదిసర్వశక్తీనాం నాయికాం లక్ష్మ్యాఖ్యశక్తిమనాదృత్య బ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదిశక్తివిశిష్టత్వమాత్రమంగీకుర్వతా కతిపయశక్తివిశిష్టత్వమేవాఽంగీకృతం

యథా వా:—"ఆత్మజ్ఞానే తు తత్త్వానాం జ్ఞానం ముఖ్యమితీరి
తమ్, కాని తానిచ తత్త్వాని కిం రూపాణి కియన్తి వా, తన్మ యాచక్ష్వ
భగవన్ యది మయ్యస్త్యనుగ్రహః, కుమార యత్పృచ్ఛసే తద్వ్యాఖ్యా
మోఽవహితః శృణు, దేహస్థో జాతివంశాద్యభిమానాస్పదం
హి యః, పృథివ్యప్తేజసాం వాయోర్వ్యోమ్నశ్చ సముదాయజః, ప్రా
చీనపుణ్యపాపానురూపా ద్రూపత్యం ధత్తే ప్రచురమ్ ఇన్ద్రియాణాం పా
టవం చ బిభ్రతో నియతాయుషః, దధానా బ్రాహ్మణాదీంశ్చ వర్ణభే
దాననేకధా, భజన్తః కర్మజన్యాని ఫలాని నియతాని చ. అత్రాసనో
జీవనామానో బహువైచిత్ర్యశాలినః, ఏతేషామిహ జీవానాం భోగే
నియోగసాధనమ్, పృథివ్యాదీని తత్త్వాని కలాతత్త్వావధీని చ, త్రింశ
త్తత్త్వాని విద్యన్తే ప్రతిజీవం పృథక్ పృథక్ కృతానాం పుణ్యపాపా
నామాశ్రయోఽన్యోఽస్తి దేహినః, నిత్యజ్ఞానక్రియారూపో వ్యాపకో
మూర్తివర్జితః, అణుతా కార్మమాయేయబిందురోధాఖ్యశక్తిభిః, [illegible]
ర్బధ్యమానస్తు సంసారీ పురుషో మతః, అస్య భోగే సాధనాని తత్త్వాని
మాని చక్ష్మహే. పృథివ్యాదిగగనాన్తాని పంచభూతాన్యతః పరమ్,
గంధో రసశ్చ రూపశ్చ శబ్దస్పర్శశ్చ పంచమః, పంచతన్మాత్రసంజ్ఞాని
కార్యాణ్యేతాని వై దశ, వాక్చ పాణిశ్చ పాదశ్చ పాయుశ్చోపస్థమిత్యపి
కర్మేంద్రియాణి పంచైషాం గుణాః పంచ ప్రకీర్తితాః, వ్యాహారాదానగ
మనవిసర్గానన్దనామకాః, శ్రోత్రం హి త్వగ్దృష్టిరసనే ఘ్రాణం జ్ఞా
నేంద్రియాణి, శబ్దస్పర్శౌ, రూపరసగంధాశ్చవిషయా ఇహ, కరణత్వేన
విజ్ఞేయా మనోఽహంకారబుద్ధయః, క్రియాః ప్రవర్తయన్త్యన్తః స్థితాస్త్వ
న్తః కరణం తతః సంకల్పనం తథాఽవధానం శ్రోత్రాదీనాం బహిఃస్థితే
ప్రవర్తనం చ విషయే మనసో వృత్తిరిష్యతే. అభిమానః ప్రేరణం చ
వాయూనాం దేహవర్తినామ్ అహంకృతేర్గుణో బుద్ధేర్గుణస్త్వధ్యవ
సాయకః, ఇదం రజతమేవేతి నిశ్చయోఽధ్యవసాయకః, ఏవముక్తాని
తత్త్వాని త్రయోవింశతిసంఖ్యయా. ఏతేషు బుద్ధితత్త్వాత్త్వాదహంకార
స్త్రిరూపవాన్, సాత్త్వికో రాజసశ్చేతి తామసశ్చేతి భేదతః, సాత్త్వి

కాదహంకారాన్మనోజ్ఞానేంద్రియోద్భవః రాజసాదపి వాగాదికర్మేం
ద్రియసముద్భవః తామసాదపి తన్మాత్రపంచకస్య సముద్భవః తన్మా
త్రేభ్యశ్చ పంచభ్యః పంచభూతసముద్భవః, ధృతిస్సమూహీకరణం దా
హోఽవయవయోజనమ్ అవకాశప్రదానం చ భూతపంచకవృత్త
యః పృథ్వ్యాశ్శబ్దస్పర్శరూపరసాస్సాధారణాగుణాః, గంధో వైశేషి
కోఽపాంతు శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపకమ్ సాధారణగుణా ఏతే రసో వైశే
షికో గుణః రూపం తేజశ్చ సామాన్యం శబ్దస్య [illegible]
యోస్సాధారణశ్శబ్దః స్పర్శో వైశేషికో గుణః ఆకాశే శబ్దః [illegible]
వర్ణాత్మా ప్రతిధ్వనిః, ద్వావింశతేః పరస్యాస్య బుద్ధితత్త్వస్య కార
ణమ్ గుణతత్త్వమిదం సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రిధా, సుఖదుఃఖవిమో
హానాం త్రయాణాం కారణం హి తత్ అత్ర ప్రకృతితత్త్వం తు గుణ
తత్త్వస్య కారణమ్ గుణతత్త్వం చతుర్వింశం ప్రకృతిః పంచవింశకమ్
స్వభిన్నా వస్త్వబుద్ధ్యాదిత్రయోవింశతితత్త్వకే. సుఖే దుఃఖే చ మో
హే చ గుణతత్త్వం చ కారణమ్ అశుద్ధాద్వైతభూమ్యాది ప్రకృత్యం
గస్య నానుహి అత ఊర్ధ్వం రాగతత్త్వం తస్య చైతన్యయోజనమ్,
ప్రకృత్యవ్యాపినస్తూనామాత్మనే యత్ప్రరోచనమ్ అత ఊర్ధ్వం ని
త్యాఖ్యం తత్త్వం స్యాత్సప్తవింశకమ్ [illegible] స్వేచ్ఛ [illegible] శాస్త్రాణి స్వస్వా
నుభవసాధనమ్ నాఽపరస్యేతి నియమస్తస్య జ్ఞేయం ప్రయోజనమ్, అ
తః పరం కాలతత్త్వం తస్య చైతన్యయోజనమ్ భోగేషు యః పరి
చ్ఛేదో హ్రస్వదీర్ఘోఽయమిత్యపి అతః పరం తు విద్యాఖ్యం త
త్త్వమీరితముత్తమమ్ విషయే పూర్వరక్తే [illegible] బుద్ధిగ్రహ [illegible] రణమ్
తస్మాత్పరం కాలతత్త్వం తామ్రే నైల్యం యథా క్షీరమ్ [illegible]
లం స్వచ్ఛమితిధీస్తత్ప్రయోజనమ్ మాయాతత్త్వస్య [illegible] స్మిన్
తత్త్వే ప్రకృతిరాగయోః విద్యాయాశ్చ సముత్పత్తిః కలాసంజ్ఞే వ్యవస్థి
తా నియతేః కాలకలయోర్మాయాతత్త్వే సముద్భవః, కలా విద్యా కా
లరాగనియతేః పంచకంచుకమ్ [illegible] బోధ్యస్య పుంస్త్వరూప
మలావృతేః పురుషవ్యపదేశోఽత్ర ఆత్మనో జడరూపతా, అరాగాదా

లాతత్త్వమిశ్రాద్యాఖ్యాను పఞ్చాన్ ఏకత్రింశదిమానేవ సూక్ష్మాంగం
దేహినాం పృథక్, ఏతేషామపి సర్వేషాం కారణత్వేన కీర్తితమ్ అశుద్ధ
[illegible] యాతత్త్వం తు [illegible] వ్యాపకమేవ చ, సర్వాత్మకర్మసం
బన్ధ[illegible] ఽఖిలమ్ ప్రకాశయేదపి స్థైర్యం మోహకం
[illegible] ద్వాత్రింశంవిద్యాతత్త్వమితీరితమ్, తతః
[illegible] తత్త్వమైశ్వరమ్ శుద్ధవిద్యాఖ్యతత్త్వే
[illegible] పకోటయః అష్టావింశతిసంఖ్యకాః కామికాద్యా
శ్చ సంహితాః నన్ద్యాదయోఽష్టౌ గణపాః సిద్ధాద్యైః పరిపూజితాః,
ఇంద్రాదిలోకపాలాశ్చ వజ్రాదీన్యాయుధాని చ. ఈశ్వరాఖ్యే తు వి
ద్యేశాః సంకర్షణానన్తపూర్వకాః ఏతానాం చాఽపి విద్యానాం విద్యా
తత్త్వనివాసినామ్ [illegible]ర్వేషాం చేశ్వరోఽనన్తో మాయాక్షోభకరశ్చ
సః మాయేయతత్త్వభువనసృష్టికర్తా స ఏవ హి. అయమేకమలశ్చై
వ భిన్నశ్చ పరమేశ్వరాత్ జాయన్తే మలపాకేశా ఈశానుగ్రహగోచ
రాః, రుద్రాస్త్వణవకార్మాఖ్యమలద్వితయసంయుతాః అనేన సృష్టి
ప్రలయాః కలాఖ్యే చాఽత్మసంచయే మలపాకయుతాశ్చాష్టాదశాభ్యధి
కశతం గతాః శతం రుద్రాస్తు పరమేశ్వరానుగ్రహగోచరాః రుద్రేష్వపి
చ రుద్రేషు రుద్రః శ్రీకంఠనామకః? ప్రలయాన్తే ప్రకృత్యాఖ్యాదర్వా
క్తత్త్వేషు సంస్థితః భువనానాం చ నిర్మాతా బాణవాదిత్రిపాశినామ్,
ఆత్మనాం సకలాఖ్యానాం సంచయేఽధ్యయనాదిభిః ఉపాస్యమానో బ్ర
హ్మాదిషడనిర్వాహస్తథా మధ్యమప్రలయేచాఽస్య రాగతత్త్వే వ్యవ
స్థితః సృష్టిగతే [illegible]శుద్ధాధ్వసృష్టిపూర్వకమేవ హి. బ్రహ్మవిష్ణ్వోరధి
ష్ఠా తతోఽర్వాగ్భ[illegible] శ్వరాన్ త్రయస్త్రింశత్కోటిదేవాన్ బ్ర
హ్మాండం చ సృజత్యసౌ అండే చతుర్దశైతస్మిన్ భువనాని వసన్తి హి
తే లోకా జీవరాశీనాం నివాసస్థలమీరితాః పూర్వోక్తేషు చ రుద్రేషు
రుద్రాశ్చ శతసంఖ్యకాః పాంచభౌతికమున్ముచ్య బ్రహ్మాండం క్షితత
త్త్వకే స్థితా బ్రహ్మాండసంఖ్యాం రచయన్తి సమన్తతః గుణాఖ్యే బ్ర

ఏష్వేకైకస్మిన్ రుద్రభట్టారకః స్థితః । ఏష్వష్టప్రలయాకలేష్వనధికారం ని
ధాయినః బ్రహ్మవిష్ణూ చ సంహృత్య మిశ్రాధ్వపదగోచరమ్ స్వయం
భోగాభిధానం తు తత్ర మూర్తిత్రయ ప్రభృతి అనేన సహ రుద్రేణ పింభ
బ్రహ్మ తిష్ఠతి ప్రకృతేస్తు సకే చాష్టకలా కలామస్తకే తథా ప్రతికంఠపి
రిభద్రా ద్యాగష్టకద్వితీయాధిపా ఏవ గస్తాపకానేన్య చ శతం బ్రహ్మా
డః ఉక్తాః ఈశ్వరేణానుగృహ్యన్తే శివాపుష్టాగణాదికమ్ ఆస్యాంతః ప్రకస
ష్టాప సోపానాభ్యాసబలేన తు బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిపదవీమపి సంపాదయన్తి
తే ఏతేషామపి రుద్రాణాం ఫలస్య పరిపాకతః పదప్రాప్తిర్దీక్షయాఽనూ
నుగ్రహాన్మాహేశ్వరాద్భవేత్ ప్రసాదాదైశ్వరాచ్చ విద్యాతత్త్వనివా
సినాం మలస్య పరిపాకేషు పరమాప్తిః ప్రజాయతే విద్యేశ్వరాణామే
తేషాం స్వరూపస్యాపి చైవమేతేషామపి రుద్రాణాం మాయే
యం స్వచ్ఛరీరకమ్ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం తు శరీరం ప్రాకృతం మ
తమ్ ఉదీరితానాం రుద్రాణాం విద్యేశానామశేషతః స్వరూపమిహా
రూపం తు ధ్యేయం పూజ్యం మహేశితుః బ్రహ్మణశ్చాపి విష్ణోశ్చ ప
దం స్యాత్పశుభూమికా ఐశ్వరం చాపి రౌద్రం చ పతిభూమిరిదం ద్వ
యమ్ అస్మాదీశ్వరతత్త్వాత్ స్యాత్పరం తత్త్వం సదాశివమ్ తతః పరం
శక్తితత్త్వం శివతత్త్వం తతః పరమ్ అస్మింశ్చ తత్త్వత్రితయే భిన్నాః ప
రమేశితుః న విద్యన్తే కర్తృభూతాన్యస్మిన్నాత్మాంతరాణి చ, లయ
భోగాధికారేషు శ్రద్ధధానాః పదేషు చ దీక్షయా దీక్షితా మన్త్రారాధ
కాః పరమేశితుః ప్రసాదతస్తానితాని భువనాన్యధిగమ్యతే మహాసంహా
రపర్యన్తం వైరాగ్యాన్త మథాఽపి వా, స్థిత్వా విద్యేశవన్ముక్తాశ్శి
వాత్మానో భవన్తి హి అకారాదిక్షకారాన్తా వర్ణాః పంచాశ దేవహి
అష్టావింశతిసంఖ్యాకాః కామికాద్యాశ్చ సంహితాః వైఖరీరూపమాప
న్నా విద్యాతత్త్వే వ్యవస్థితాః ప్రణవస్త్వీశ్వరే తత్త్వం వసేత్సాదాఖ్య
వస్తుని బిందుశ్చ సకలస్త్వన్యాదశ్చ సకలలో వదేత్ శక్తితత్త్వేభిమా
ఖ్యాభిధే బుభుక్షస్తురీయమ్ ప్రత్యాస్మాం చ పృథగ్వ్యాఖ్యాత్వా సూ
క్ష్మం నాదాత్మకం భవేత్ పుర్యష్టకం చ బిందుశ్చ సమష్టిం తత్ర

తిష్ఠతి శివతత్త్వం చ బిన్దోశ్చ స భేదవ్యపదేశనమ్, అధితిష్ఠన్ స తు
సదాశివశ్శక్తినాభిధమ్ తత్త్వత్రయమవాప్నోతి నామాన్యేతాని వై
శివః, తత్రాద్యస్సకలో జ్ఞేయస్తతస్సకలనిష్కలః నిష్కలశ్చ తతో వ్యక్తో
వ్యక్తావ్యక్తస్తతః పరమ్ అవ్యక్తశ్చ మహేశశ్చ సదాశివశివావితి ఏతే
ష్వపి చ షట్త్రింశత్తత్త్వేషు వ్యాపకో ధ్రువః, అమూర్తః పరమేశస్య
నిత్యోఽధిష్ఠేయతాం గతః శబ్దార్థరూపో నాదాదిద్వారాత్మజ్ఞానకా
రణమ్ అమోహః శశ్చ భవతి బిన్దుస్స చ జడాత్మకః, మాయేయవ్య
తిరిక్తానాం స చోపాదానకారణమ్ పృథివీతత్త్వమారభ్య శివతత్త్వా
ఽవధీని చ, తానితత్త్వాని షట్త్రింశత్తత్త్వాద్యేత్యభిధీయతే అధః కా
లాఽగ్నిభువనమారభ్యాశివవిష్టపమ్ ద్విశతంభువనాని స్యుః పంచ త్రిం
శత్సమన్వితమ్ భువనాధ్వపదేనేదం సర్వమేవాఽభిధీయతే అకారాది
క్షకారాన్తవర్ణా వర్ణాధ్వనామకాః వ్యోమవ్యాపిత్యాదికస్తు సైకాశీతిః
పదాధ్వకాః మూలబ్రహ్మాంగరూపేణ మంత్రాధ్యేకాదశాత్మకః నివృ
త్తిప్రముఖాః పంచ కలాధ్వేతి ప్రకీర్తితాః ఏతేషు చ కలాతత్త్వభువ
నాఖ్యాః త్రయస్తు తే, అధ్వానోఽధ్వస్వరూపాః స్యురథాధ్వానస్తతః
పరే మంత్రవర్ణపదాధ్వానస్త్రయశ్శబ్దస్వరూపకాః తత్త్వాధ్వానముపాశ్రి
త్య భువనాధ్వావతిష్ఠతే కలాధ్వానం తు తత్త్వాధ్వభువనాధ్వా తు
తం శ్రితః, త్రయోఽధ్వానో వర్ణపదమంత్రాత్మానో భవన్తి యే తే
వర్తన్తే భువనశరీరాణాం వ్యపేక్షయా షణ్ణామప్యధ్వనామేషాం పర
మం కారణం తు యత్ ఉచ్యతే శుద్ధవిద్యేతి బ్రహ్మకుండలినీతి చ ఏతే
షి చ షడధ్వానస్సంసారస్సకలాత్మనామ్ షడధ్వవ్యతిరిక్తాశ్చ వ్యాపకాశ్చే
తినా ధ్రువాః ప్రతిదేహం విభిన్నాశ్చ మలినాః కర్మకారిణః కించిద్జ్ఞా
స్స్వేశ్వరా జీవా స్వకర్మఫలభాగినః సకలాకలవిజ్ఞానాః కలాశ్చప్రలయాః
కలాః ఇతి సంజ్ఞాంలభన్తే తే పాశభేదవశేన తు, సర్వేషామాత్మనాం
పాశాః పంచధా పరికీర్తితాః కలాదికపృథివ్యన్తభువనాదిస్వరూప
వాన్ బన్ధో మాయేయసంజ్ఞస్తు విద్వద్భిః పరికీర్తితః జ్యోతిష్టోమబ్ర
హ్మహత్యాద్యుత్పన్నోఽపూర్వసంజ్ఞకః? సంస్కారః కర్మశబ్దేన బద్ధో

ఉక్తః పరికీర్త్యతే పుర్యష్టకాన్తరగతం బుద్ధితత్త్వముపాశ్రితః సుఖ
దుఃఖవిమోహాది ఫలయుక్తశ్చ జాయతే బంధో మలాభిధానస్తు స్వరూ
పాణ్యాత్మనాం పృథక్ జ్ఞానం క్రియాం చ సతతం సమావృత్య వ్యవస్థి
తః నిత్యశ్చ వ్యాపకశ్చైవ భవేదపి జడాత్మకః విద్యావిద్యేశ్వరాదీనాం
శరీరాణాం చ కారణమ్ శుద్ధాద్వైఖర్యస్తస్య కారణం బైందవాఽభి
ధః మాయేయమాణవం కార్మం బైందవం చ చతుష్టయమ్ పాశానాం
కారణీభూతా తేషు బంధేషు యా పునః సా శక్తిరైశ్వరీ రోధః పా
శశ్చేతి నిగద్యతే శుద్ధాధ్వవర్తినాం బిందుర్బోధః పాశావృతా మతా
మిశ్రాధ్వవర్తినాముక్తౌ ద్వౌ ద్వౌ కార్మాణవాభిధౌ ఏవమాతద్విబద్ధా
నాం? చతుష్టయముదాహృతమ్ మాయేయసహితాస్తే చ పంచాశు
ద్ధాధ్వవర్తినామ్ త్ర్యధ్వాగష్వేతేషు శుద్ధాధ్వనివాసినామ్ ము
క్తానామివ దుఃఖేనాస్పృష్టా సుఖపరంపరా [illegible] స్తత్ర దుః
ఖమోహాదయోఽపి చ, అత ఏవ హి శుద్ధాధ్వ[illegible] సమభిధీయతే
మిశ్రాధ్వవాసిలోకానాం సర్వహాత్వే? చ సత్యపి సుఖం దుఃఖం చ
మోహశ్చ మిశ్రమేవ ప్రవర్తతే అశుద్ధాధ్వస్థితానాం తు కించిద్జ్ఞత్వా
ల్పకర్తృకే, సుఖం దుఃఖం చ మోహశ్చేత్యమీ తత్రైవ సన్తి హి,
అత ఏవ స్వయం తద్జ్ఞైరశుద్ధాధ్వేతి మీయతే అత్ర బైందవ మాయే
యపాశావాగన్తుకావుభౌ అనాదిరాణవః పాశః స్వపాకాన్తే మహేశి
తుః ప్రసాదప్రాప్తయా శైవదీక్షయైవ నివర్తతే, కార్మస్తు పాశశ్చిద్
జ్ఞానయోగసంన్యసనైశ్చ వా భోగేన తదభావే వా క్షీణభావం సమ
శ్నుతే పశుః పాశః పతిశ్చేతి త్రయస్త్వేవం ప్రకీర్తితాః ఏవం తత్త్వ
ప్రపంచస్తు శైవే సమ్యక్ ప్రదర్శితః శివప్రభృతిపృథ్వ్యన్తస్సృష్టిక్రమ
ఉదీర్యతే శివతత్త్వాచ్ఛక్తితత్త్వం శక్తితత్త్వాత్సదాశివః సదాశివాదీ
శ్వరశ్చ శుద్ధవిద్యా తథేశ్వరాత్ మాయా చ శుద్ధవిద్యాఖ్యాత్ కలా
మాయాఖ్యతత్త్వతః కాలతత్త్వం కలాతత్త్వాన్నియతిః కాలతత్త్వతః
విద్యాతత్త్వం నియత్యాఖ్యాత్ రాగః విద్యాఖ్యతత్త్వతః రాగతత్త్వా
చ్చ పురుషః పురుషాత్ప్రకృతిస్తతః ప్రకృతేశ్చ గుణాస్తస్మాద్బుద్ధిరుద్ధే

రహంకృతిః అహంకారాచ్చ చిత్తాఖ్యం చిత్తాత్ జ్ఞానేంద్రియాణి తు
తేభ్యః కర్మేంద్రియాణి స్యుస్తేభ్యస్తన్మాత్ర పంచకమ్ తన్మాత్రేభ్యశ్చ
భూతాని క్రమేణైవ ప్రజజ్ఞిరే. పంచీకృతైస్తు తైర్భూతైర్బ్రహ్మాండం
సమజాయత, శతకోటిప్రవిస్తీర్ణస్స చ బ్రహ్మాండగోలకః కపాలమర్ధ్యద
స్థౌల్యం బ్రహ్మణోండస్య యోజనైః జలాద్యవ్యక్తతత్త్వాన్తం దశవృద్ధి
యథోత్తరమ్ అవ్యక్తాద్రాగతత్త్వం తు శతధా వ్యాప్య సంస్థితమ్, రా
గతత్త్వాచ్చ విద్యాఖ్యప్రశుద్ధపశుమోచనమ్ సహస్రంవృద్ధివిఖ్యాతం శి
వేన శివశాసనే తతః కాలనియత్యాఖ్యం సంపుటం వ్యాప్య లక్షధా
కాలతత్త్వకలా జ్ఞేయాలక్షాయుతపరిచ్ఛిదా తదూర్ధ్వే తు భవేన్మా
యా కోటిం వ్యాప్య స్థితా ద్విధా తతో విద్యా చ యా శుద్ధా హరి
కోట్యాయుతా మతా తతశ్చేశ్వరసంజ్ఞం తచ్ఛతకోటిగుణం భవేత్ స
హస్రకోటియాణ వృద్ధిస్తత్త్వే సాదాశివే మతా, శక్తిస్స్యాదర్బుదగు
ణాశ్శివే మానం న విద్యతే దేహినాం కర్మజాలాని భోక్తుం సర్వాసు
యోనిషు భ్రమతాం కర్మవిశ్రాంత్యై శివేన ప్రశ్రయః కృతః శివాద్వి
శ్వం తతః సృష్టిర్లయస్తత్ప్రతిలోమతః తన్మాత్రేషు చ భూతాని త
న్మాత్రాణీంద్రియేషు చ ఇంద్రియాణి లయం యాంతి దశాన్తఃకరణే తథా
గుణే తదన్తఃకరణం స గుణః ప్రకృతావపి రాగాదిపంచకే సా చ
మాయాయాం తచ్చ పంచకమ్ విశుద్ధాధ్వని సా మాయా బిం
దా సోఽధ్వా చ లీయతే పునః ప్రవర్తతే విశ్వం జగదారభ్య
బిందుతః.

భగవన్నిహ ప్రాగుక్తతత్త్వరాశేరశేషతః శివతత్త్వం ప్రా
ప్య భూమిరేకమేవేతి కీర్తితమ్ తాదృశశ్శివతత్త్వస్య ప్రాప్యభూర్వర్త
తే న వా నిరూప్యమేతద్విజ్ఞానవేద్యజాతం సవిస్తరమ్ దుర్విజ్ఞేయం
చ దేవానాం పృచ్ఛ్యమానం మయాస్తి యత్ తత్కురోషి విశేషే
ణ కరామలకసన్నిభమ్ సన్దేహజాలతిమిరం మన్దేహారాతిసన్నిభ శ్రీమ
ద్వాగమృతాసేకైశ్చిత్తం సప్రమదాం కురుషే భోః పుత్రయస్తవ ప్రశ్నో

యోగినామపి దుష్కరః తస్యోత్తరమహం వక్ష్యే సమాహితమనాః
శృణు, శివస్వరూపమాఖ్యాతుం చతురాస్యోఽపి న క్షమః, తత్స్వరూ
పం తు నిగమాగమోక్తం వర్ణయామహే,

యచ్ఛ్రేష్ఠం శివతత్త్వం తత్పరవిద్యాదినామభాక్ పరవిద్యా
చ కుటిలా కుండలీశబ్దతత్త్వకమ్ శుద్ధబ్రహ్మపరో నాదో బీజం చైవ
షడధ్వనామ్ శుద్ధమాయా సుమాయాచాఽనాహతం సుమనా స్తథా
వాగీశ్వరీ పరో బిందుః కలామలినికా తథా యోగపీఠం మన్త్రపీఠం
బిందుపీఠం తృతీయకమ్ విద్యాశక్తిః పరాశక్తిః శక్తిశ్చాన్యా పరి
గ్రహా బ్రహ్మ చైవ మహాలింగమితి పర్యాయనామభిః శివతత్త్వస్వ
రూపం తు సర్వత్ర ప్రతిపాద్యతే తదేవం చ మహాలింగం పరాచీన
ప్రవృత్తిమత్ నిష్కలాఖ్యం తు లింగం స్యాత్పూర్వోక్తవ్యుత్క్రమేణ
తు తదేవ నిష్కలం లింగం శూన్యలింగాభిధం భవేత్ తదేవ శూన్య
లింగం తు స్యాన్నిరంజనజంగమమ్ హృత్పద్మకర్ణికామధ్యే తన్నిరంజన
జంగమమ్ ప్రకాశయన్మహానాది భక్త ఇత్యభిధీయతే, నిత్యముక్తం ప
రం బ్రహ్మ సచ్చిదానందరూపకమ్, నిష్కర్మకం చ నిర్దోషం నిర్మా
యాఽవరణం తథా నిరాశ్రయం నిరుపమం నిస్సంగం నిత్యనిర్మలమ్
నిర్గుణం చైవ నిర్ద్వంద్వం నిర్లేపం చాన్తవర్జితమ్ పరమాత్మేత్యాదిశ
బ్దైస్తదేవ ప్రతిపాద్యతే శైవశాస్త్రోక్తరీత్యైవం పదార్థాః ప్రతిపాది
తాః శాస్త్రాన్తరేషు విబుధాః పదార్థాన్ బ్రువతేఽన్యథా తస్మాచ్ఛి
వాద్వైద్యమన్యన్నాస్తి లోకేషు కించన + [స్వామిన్ శాస్త్రాన్తరా
ణ్యత్ర సన్తీతి ప్రతిపాదితమ్ నానాభేదం భవేద్యత్ర పదార్థప్రతిపాదనమ్
కియన్తి తాని శాస్త్రాణి నిర్మితాన్యత్ర తాని కైః కిం తత్రాఽత్మ
స్వరూపం వా పదార్థస్థితయోఽపి వా ముక్తేర్వాపి క్రమస్తేషు కీదృ
శస్తద్వదస్వ మే ఏతద్విచారణే భూయో వర్ధతేఽభ్యధికా స్పృహా
గూఢాన్ ప్రకాశయస్యర్థాన్ భాస్వానివ విశేషతః న తవాఽవిదిత,

కించిదీశ్వరస్యైవ విద్యతే జిజ్ఞాసితం మమాఖ్యాహి ప్రఖ్యాతమహి
మోఽస్న తే, కుమారయిస్తవ ప్రశ్నః కుమారస్యేవ సూక్ష్మగః, తత్రో
త్తరం వయం బ్రూమః క్రమాదవహితః శృణు,] సౌరం వైనాయ
కం బ్రహ్మం శాక్తేయం శైవవైష్ణవే, ఏతాని దర్శనాన్యాహుః షడ్ద
వతసమాశ్రయాత్ శైవం పాశుపతం కాలాముఖం కాపాలికం తథా
బౌద్ధమార్హతికం చేతి సమయాః షడుదీరితాః, లకులీశోదితం శైవం
శ్రీకంఠోదితమిత్యపి సామాన్యాత్సమయాశ్శైవోద్విధైవ పరిపఠ్యతే తత్ర
పాశుపతం కాలవక్త్రం మహావ్రతం త్వితి లకులీశోదితం త్రేధా దర్శ
నం భిద్యతే పృథక్ వైఖానసం పంచరాత్రం తథా భాగవతాభిధమ్ వై
ష్ణవం దర్శనం త్రేధా తత్తంత్రజ్ఞైరుదీరితమ్ సాంఖ్యం నిరీశ్వరం చైవ
జైనం లోకాయతం మతమ్ . సాముద్రం వాస్తు రత్నాది శాస్త్రం వి
ద్యాః కలాశ్రయాః వణిగ్గోరక్షకృష్యాదిశాస్త్రం లౌకికమిష్యతే శబ్దో
వైశేషికో న్యాయో మీమాంసాధర్మగోచరా సాంఖ్యయోగశ్చ వే
దాన్త ఇతి వైదికముచ్యతే అక్షపాదః కణాదశ్చ కపిలో జైమిని స్తథా
వ్యాసః పతంజలిశ్చేతి వైదికాశ్శాస్త్రకారకాః సంగ్రహాత్పంచశా
స్త్రాణి లౌకికం వైదికంతథా ఆధ్యాత్మికాతిమార్గే ద్వే మాన్త్రికం చే
తి నామతః యద్దృష్టఫలకం శాస్త్రం తదేవ స్యాత్తు లౌకికమ్ శా
స్త్రం వేదైకగమ్యానాం బోధకం వైదికం స్మృతమ్ తస్మింశ్చ ప్రతిపా
ద్యానామర్థానాం నిర్ణయాయ యే మునిప్రణీతే శాస్త్రే ద్వే న్యాయ
వైశేషికాభిధేసాంఖ్యం పాతంజలంచైవ వేదాన్తంచేతిశాస్త్రకమ్ ఉద్దే
శ్యోపనిషద్భాగం ప్రణీతం యన్మునీశ్వరైః ఆత్మజ్ఞానోపయుక్తం తదా
ధ్యాత్మికమితి త్రయస్ రుద్రప్రణీతం యచ్ఛాస్త్రమతిమార్గం తదీరితమ్
శివప్రణీతం సిద్ధార్థం శాస్త్రమాత్రం ప్రకీర్తితమ్ మీమాంసాయాః ప్ర
ణేతా తు భగవాన్ జైమినిర్మతః, తస్మిన్ శాస్త్రే తు విషయః ప్రపంచ
స్యాఽస్య నిత్యతా శ్రుతేరపౌరుషేయత్వమిష్టాపూర్తాద్యనుష్ఠితిః కర్మా
నుష్ఠానమేవైకమనుష్ఠాతుః ఫలప్రదమ్, భౌతికేభ్యః శరీరేభ్య ఇతి యే
భ్యో విలక్షణాః ఆత్మానో విభవా నైకేన తేభ్యోఽస్తి విలక్షణః కశ్చి

దృతేశ్వరో నామ లోకే కర్మఫలప్రదః అదృష్టమేవ నిఖిలప్రపంచారం
భకం భవేత్ ప్రత్యక్షమనుమానం చోపమానం చ తథాఽఽగమః అ
ర్థాపత్త్యనుపలబ్ధీ చేత్యేవం మానాని షట్ జగుః శ్రుతిలింగాదిభిర్మానైర్వి
నాక్యైర్న్యాయైరనేకధా మీమాంసిత్వాఽథ వేదార్థం ధర్మం స్వోచిత
మాచరన్ తత్త్వవిజ్ఞానయోగ్యత్వమాత్మనః ప్రతిపాద్యతే దేహే తా
దాత్మ్యవిజ్ఞానాద్ధర్మాధర్మమయేఽఖిలే సంసారమూలే సంక్షీణే ము
చ్యతే భవబన్ధనాత్ ఏవం పదార్థా మీమాంసాశాస్త్రే దిఙ్మాత్రమీరి
తాః శాస్త్రే వైశేషికే తావత్ప్రతిపాద్యమథ బ్రువే ద్రవ్యం గుణః
కర్మ జాతిర్విశేషస్సమవాయకః ఇతి భావాః పదార్థాష్షట్ కణాదేన
ప్రదర్శితాః గుణానామాశ్రయో ద్రవ్యం కారణం సమవాయి వా స్వం
దత్వరహితాస్సన్తో జాతిమాత్రాశ్రయా గుణాః పర్యాద్విభాగసంయో
గాయ త్తత్కర్మసముచ్చితౌ నిత్యాభిన్నవ్యనుస్యూతధీహేతుర్జాతిరుచ్య
తే భేదకేషు ప్రసిద్ధేషు యత్రాసత్సు విభిన్నధీః ద్రవ్యేషు తేషు ని
త్యేషు విశేషా భేదధికరాః సమవాయస్తు నిత్యస్స్యాత్సంబంధోఽయుత
సిద్ధయోః, అభావస్సప్తమోఽప్యర్థో నిషేధమతిగోచరః, న వై
వ తత్ర ద్రవ్యాణి తత్ర గన్ధవతీ మహీ, జరాయుజాండజోద్భిజస్వేద
జాస్స్యుస్తదుద్భవాః, శరీరం మిశ్రకర్మోత్థం యోనిజాయోనిజాత్మకమ్,
కేవలేనైవ పాపేన యాతనార్థమయోనిజమ్, తీవ్రానందసహాస్తద్వ
త్స్వర్గిణాం పుణ్యమాత్రతః, మృత్పాషాణస్థావరాత్మా విషయో
ఘ్రాణమింద్రియమ్, సాంసిద్ధికద్రవా ఆపో దేహాః వరుణలోకజాః,
నదీకరకవార్ధ్యాదిర్విషయో రసనేంద్రియమ్, ఉష్ణం తేజోఽగ్నిసూ
ర్యాదిలోకే దేహసముద్భవః, స్వర్ణాదితారకాన్తాని విషయశ్చక్షురిం
ద్రియమ్, అపాకస్పర్శవాన్వాయుః ధృత్యాద్యైరనుమీయతే దేహ
స్తజ్జో మరుల్లోకే వృక్షాద్యా విషయాస్సమీరితాః, ద్వ్యణుకం పరమా
ణుభ్యాం నిమిత్తైస్త్ర్యణుకం భవేత్, ఏవమంత్యావయవ్యన్తం పూర్వై
రారభ్యతే పరమ్, వ్యోమశబ్దాశ్రయస్తత్ స్యాదదృష్టాచ్ఛ్రోత్రమింద్రి
యమ్, అతీంద్రియం చ విభ్వేకం మూర్తానామవకాశదమ్, పూర్వా

పరత్వాకృత్కాలో దిక్చ దూరాన్తికత్వకృత్, ఆత్మా జ్ఞానాశ్రయో నానా సు
ఖదుఃఖాద్యసంకరాత్, దేహే భిన్నవ్యవస్థాభిర్వ్యక్తోఽహమితి ధిష్ఠి
తే దేహాన్తరగ్రహో యస్య స చాత్మా కర్మబన్ధనః సుఖాదివిష
యం జ్ఞానమపరోక్షం యతో భవేత్, మనస్తు నిత్యమణు చ యుగ
పద్వృత్త్యనుద్భవాత్, అభావస్తేజసో ధ్వాన్తం న ద్రవ్యాన్తరమిష్యతే,
కార్ష్ణ్యమారోపితం తత్ర స్మృతం శుక్లం విరోధతః. ఏవం నవైవ ద్ర
వ్యాణి ప్రోక్తాన్యథ గుణాన్ బ్రువే, గుణా రూపాదయస్తే తు చతుర్వింశ
తిరీరితాః, తత్ర రూపం రసో గంధః స్పర్శశ్చేతి గుణాః క్రమాత్ జా
తిమత్త్వేఽక్షిరసనఘ్రాణత్వక్ఛ్రోత్రగోచరాః, పాకజాః పృథివీనిష్ఠా జ
లాదిష్వపాకజాః కార్యద్రవ్యం హి భిందానాః తేజోరూపరసాదికమ్,
నాశయేజ్జనయేద్వాఽతస్తత్పాకాః పరమాణుషు, ఏకాదివ్యవహారాణా
మసాధారణకారణమ్, సంఖ్యా ద్వేధా స్థితా ద్రవ్యమపేక్షాబుద్ధిజే చ,
ఆద్యైకత్వాద్ద్విత్రిముఖ్యపరార్ధాన్తా పరామతా, మానవ్యవహారాణా
మసాధారణ కారణమ్, పరిమాణం చతుర్ధా తన్మహత్తత్ర ద్విధా మ
తమ్, మధ్యం చ పరమం చేతి దృశ్యం మూర్తేషు ఖాదిషు. కార్యం
నిత్యమణు ద్వేధా తత్రాద్యం ద్వ్యణుకే స్థితమ్, పారిమాండల్యమిత్యే
తదన్యత్పరమాణుషు హ్రస్వం తద్ద్వ్యణుకేష్వేవ మహత్స్వేవ చ దీ
ర్ఘతా [illegible] పృథగితి పృథక్త్వవ్యవహారకృత్, సంయోగః ప్రా
ప్తయోః ప్రాప్తిర్విభాగస్తన్నాశకః. పరాఽపరత్వే కాలోద్ధే పురా
ణనవపిణ్డగే, దిక్కృతే దూరాన్తికార్థస్థాహ్యపేక్షాబుద్ధిజన్మని, ప్రథమే
పాతనే హేతుర్గురుత్వం స్పందనే ద్రవః, గుణః సంగ్రహకృత్స్నేహః
శబ్దశ్శ్రోత్రైకగోచరః, యజ్జాతీయస్సముత్పాద్యస్సజాతీయస్య కార
ణమ్, స్మృత్యాం హేతుర్దృష్టః సంస్కారస్సగుణోభవేత్, బుద్ధేరర్థప్ర
కాశస్సా స్మృతిర్ద్విధా సా ప్రమాఽప్రమా, ప్రమా ప్రత్యక్షమనుమా స్మృతి
రాగమమితి స్థితా, అప్రమా సంశయభ్రాన్తిస్వప్నానధ్యవసాయినీ అ
నుకూలాన్తరంహేతురనుకూలం సుఖం స్వతః, ప్రతికూలం స్వతో
దుఃఖమిచ్ఛాఽశక్తిస్సుఖాదిషు. ద్వేషస్స్యాదసహిష్ణుత్వముత్సాహో

యస్మిన్ ఇష్యతే విహితాత్కర్మణో ధర్మో నిషిద్ధాదస్య ధర్మకః క్రియా
కాలాత్పరే కార్యే కారిణాం సుఖదుఃఖయోః పంచధా తత్ర కర్మోర్ధ్వ
మధశ్చ ద్రవ్యస్యోజితమ్ ఉత్క్షేపణమధః క్షేపస్తిర్యక్ చోర్ధ్వం ప్రసార
ణమ్ ద్రవ్యస్య ?రాభిముఖ్యం పరిమాకుంచనం మతమ్ నానాది
గ్దేశసంబంధకారణం గమనం విదుః ప్రవేశో నిర్గమః స్పందో భ్ర
మణాదిరనేకధా జాతిః పరాపరా ద్వేధా సత్తార్థత్రయగా పరా
ద్రవ్యత్వగోత్వభూతత్వాదేరపరాల్పార్థవృత్తితః. విశేషసమవాయౌ ద్వౌ
పదార్థౌ ప్రాజ్ఞరూపితౌ యోగస్థో దుఃఖవిధ్వంసమాత్యన్తిక
ముపాశ్నుతే ఏవం వైశేషికమతం నైయాయికమథోచ్యతే ప్ర
మాణం ప్రమయావ్యాప్తం యథార్థానుభవః ప్రమా తత్రేంద్రియార్థ
సంబంధప్రత్యక్షం మానమిష్యతే స్వరూపమాత్రధీహేతుర్నిర్వికల్పం
తదుచ్యతే నామజాత్యాదియుక్తార్థధీహేతుస్సవికల్పకమ్ యోగినాం చ
ప్రకాశాదిసాపేక్షం త్రైకాలికమ్ యోగినాం యోగజాధర్మాత్సూ
క్ష్మాతీతాదిగోచరమ్ కారణం యత్పరోక్షాయాః? ప్రమితేర్వ్యాప్తి
బోధతః అనుమానమిదం వ్యాప్తిస్సంబంధో నిరుపాధికః సాధనావ్యాపక
త్వే యస్సాధ్యస్యవ్యాపకో భవేత్ ఉపాధిస్స హి విజ్ఞేయో హేత్వా
భాసస్య కారణమ్ దృష్టం సామాన్యతో దృష్టమనుమానమితి ద్విధా
పూర్వం ప్రత్యక్షయోగ్యార్థముత్తరమ్ అన్వయవ్యతిరేక్యేకమన్వయివ్య
తిరేకి చ హితైషిణః పదార్థోక్తిర్యథార్థా దృష్టవాసినః ఆగమో
లౌకికో వేదో వేదమూలశ్చ స త్రిధా శ్రుతాతిదేశవాక్యస్య సాదృశ్యం
క్వచిదీక్షితమ్ శబ్దసంకేతధీహేతురుపమానం పరం తు యత్ అయమే
వాఽవినాభావాదర్థాపత్తేశ్చ సంభవః, అభావధీః స్యాదగ్న్యాదేరైతి
హ్యస్యత్వాగమః, ఆత్మాదికం ప్రమేయం తు తత్ర ద్వాదశధోదితమ్
ఆత్మాఽహం ప్రత్యయగ్రాహ్యః సంసారీ కర్మబన్ధనాత్ దద్భోగాయత
నం దేహః సాక్షాద్ధీహేతురింద్రియమ్ భూతాని సగుణాన్యర్థో బుద్ధేరర్థ
ప్రకాశనమ్ సాక్షాద్ధిస్సుఖాదీనాం కరణం మన ఇంద్రియమ్ ప్ర
వర్తనాత్మకా దోషా రాగద్వేషమదాదయః, ప్రవృత్తిస్తు క్రియా

శ్రుత్యా విహితప్రతిషిద్ధయోః దేహాద్దేహాన్తరప్రాప్తిః ప్రేత్యభావ ఇ
త్యాత్మనః, ఫలం తు కర్మణాం సౌఖ్యం దుఃఖం తు ప్రాతికూల్యవత్ దుః
ఖాత్యన్తసముచ్ఛేదో మోక్ష స్తద్ధేతుభిస్సదా అనుమానైరిదం సర్వం
బుద్ధ్వా శ్రుత్యవిరోధిభిః మోక్షమార్గాప్తయే నైతైర్బోధయేత్సంశయ
చ్ఛిదే పక్షలింగాదివిర్ణీతైః ప్రత్యక్షాది చతుష్టయమ్ వేదితవ్యం తు
మోక్షాయ మేయం ద్వాదశధోదితమ్ అనుమానప్రవృత్త్యంగం సంశ
యాద్యథ కథ్యతే తత్రాఽనవధృతజ్ఞానం సంశయస్త్రిధా మతః, సా
ధర్మ్యాద్వా వైధర్మ్యాద్వాదివిప్రతిపత్తితః ప్రయోజనం యముద్దిశ్యం
దృష్టాంతస్సుప్రసిద్ధః స్మృతః మానైరభ్యుపగమ్స్సిద్ధాన్తస్య చతుర్విధః,
సర్వతంత్రప్రసిద్ధాన్తో యస్సర్వైరభ్యుపేయతే స్వశాస్త్రమాత్రే యస్సి
ద్ధస్సహ్యభ్యుపగమో మతః ఏకార్థసిద్ధయోరాన్యస్సిద్ధే సద్వార ఏవ
సః శాస్త్రాన్తరాత్స్వీకృతో యః ప్రతితంత్రాగతస్తు సః స్వస్వప్రతితయే
యత్తు లింగం తత్స్వార్థముచ్యతే పరార్థం పరబోధాయ తత్పంచావయ
వం మతం ప్రతిజ్ఞాఖ్యాస్త్వవయవాః పంచ వ్యాప్త్యాదిబోధకాః, ఏతై
రవయవైర్లింగం పంచరూపం ప్రతీయతే స్వరూపసాధనే పక్షధర్మత్వాది
కముచ్యతే పంచరూపోపపన్నేఽస్మిన్ననుమానే నిరూపితే, పంచావ
యవవాక్యేన జిజ్ఞాసుస్సాధ్యసిద్ధికే పక్షే సాధ్యాన్వయం వా యస్స
పక్షే వా ప్రయోజకః ప్రమాణానేకపరీక్ష్యో నిష్ప్రమాణనిగ్రహః,
ఇత్యాదిష్టం ద్విధా ప్రోక్తం యస్తర్కప్రసంగజ్ఞకః సోఽనుగ్రాహ్యోనుమా
నస్య న కేవలమసౌ మతః కింతు సర్వస్య మానస్య వారయత్యేవ
ద్యుస్థితమ్ తర్కోపకరణాన్యాన్నిర్ణయోఽర్థావధారణమ్ వాదినస్స్వస్వ
పక్షస్య ప్రకటీకరణం తథా యత్ర నిర్ణయమాత్రార్థానుమానం ప్ర
యుజ్యతే తర్కేణ చ పక్షే సో వాదోఽసౌ వీతరాగయోః జయార్థం
యత్ర వాదిభ్యాం మానజాతిఛలాదయః ప్రయుజ్యన్తే స జల్పః స్యా
త్పక్షయోః స్థాపనేచ్ఛయా, దూషణం కథ్యతే యత్ర కేవలం ప్రతివాది
నా, న స్థాప్యతే స్వపక్షస్తు వితండా సా కథా మతా స్వయం వ్యంజ
యితుం బుద్ధ్వా ప్రోక్తం వ్యంజయితుం పరైః మిథః కథావసానాయ

హేత్వాభాసా నిరూపితాః అసిద్ధః ప్రథమస్తత్ర జ్ఞాతః పక్షభవేన్నయః
పక్షాభావే ప్రయుక్తోఽయమాశ్రయాసిద్ధ ఉచ్యతే న స్వయం విద్యతే
యస్య స్వరూపాసిద్ధ ఈరితః సాధ్యేన యోగస్యాపి ధీర్యస్యాసౌ వ్యాప్తి
సిద్ధిమాన్ పరైరజ్ఞాయమానో సావజ్ఞానాసిద్ధ ఉచ్యతే హేత్వాభాసో
విరుద్ధస్తు స్యాద్ధ్యాభావైకగోచరః సాధ్యే చ తదభావే చ యస్స్యాఽనై
కాంతికో మతః సాధ్యాచ్చ తదభావాచ్చ వ్యావృత్తోఽపి స ఉచ్యతే
మాహాన్తైరరపహృతే ధర్మే తద్విపర్యయే కృతః కాలాత్యయాపదిష్టో
సౌ ప్రత్యక్షాదివిరోధతః యస్తు హేతుః పరోక్తేన తద్విరుద్ధార్థవృత్తి
నా రుద్ధస్సమబలేనైవ భవేత్ప్రతిపక్షకః సాధకేన ప్రయుక్తాస్తే హే
త్వాభాసా ఉదితాః ఛలజాత్యాదిసంజ్ఞాః స్యుః ప్రోక్తా దూషణవాది
నా, సాధకేనాఽనభిమతం కల్పయిత్వైవ దూష్యతి యేన తచ్ఛలము
ద్దిష్టమసిద్ధం దోషసాధనం స్వబో దూషణహేతుస్తు వ్యాప్తిర్యత్ర న
విద్యతే తజ్జాత్యుత్తరమిత్యుక్తమశక్తం దూష్యదూషణే పరాజయని
మిత్తం తు నిగ్రహస్థానముచ్యతే కథావసానం తేనైకనిర్ణయో వా జ
యో మతః ప్రతిజ్ఞాహానసన్న్యాస భేదహేత్వన్తరాదిభిః విక్షేపాప్రతి
భాద్యైశ్చ రూపైస్తత్బహుధా స్థితమ్ ఇతి వేదైకవేద్యానాం ధర్మాధ
ర్మేశ్వరాత్మనామ్ విచారో యదధీనోఽసౌ న్యాయసాంగో నిరూపితః
+ మీమాంసాన్యాయకాణాదశాస్త్రీయార్థాః ప్రదర్శితాః సాంఖ్య
శాస్త్రే తు విషయస్సంప్రతి ప్రతిపాద్యతే ప్రమాణత్రితయం చాత్ర ప్ర
త్యక్షం చ సమాగమః పురుషాః ప్రథమం తత్త్వం చిన్మాత్రాస్సంగవ
ర్జితాః నిర్వికారాః అకర్తారః ప్రధానోపాధిబన్ధనాః ప్రధానం విషయ
సామ్యం గుణానాం ప్రసవక్రియాః తమస్సత్త్వం రజస్తే స్యుః మోహ
శర్మార్తిహేతవః ఆచారకం తమస్తత్ర సత్త్వం చైవ ప్రకాశనమ్ రజ
శ్చలం సంగ్రహకృత్స్వస్థాస్తే మిథోఽన్వితాః కార్యస్య త్ర్యాత్మక
స్యైవం యత్ర సామ్యేన వర్తనమ్ తత్ప్రధానం యతస్సర్వం జగదుత్ప
త్తుమర్హతి తస్మాజ్జాతం మహత్తత్త్వం నిత్యానిత్యాత్మతత్త్వకమ్
తస్మాదజన్యహంకారో యేనాహంకురుతే కృతే సత్త్వాదికాదహంకా

రాదీంద్రియాణి ప్రజజ్ఞిరే తన్మాత్రాత్తామసా త్తత్త్వాద్రాజసా త్తత్ప్రవృ
త్తయః తన్మాత్రేభ్యో విధో యోగాదాకాశాదీని జజ్ఞిరే ఏతైరాధ్యా
త్మికీ సృష్టిర్భోగాయ ప్రతిపూరుషమ్ క్రియతే తత్ప్రభూతేభ్యో నానా
దేహోత్సరాత్మనామ్ మహత్తత్త్వం తు బుద్ధ్యాఖ్యాం వికృతిం ప్రతిపద్య
తే తతః ప్రభృతి మోహాన్తం విపర్యాసాదివృత్తిభిః తమో మోహమ
హామోహతామిస్రాధ్యాత్మికాః క్రమాత్ విభ్రమోఽసావవిద్యాఖ్యా
పంచపర్వా ప్రకీర్త్యతే భ్రమస్త్వతస్మిన్ తద్బుద్ధిరవిద్యేతి చ కథ్యతే
తన్మాత్రబుద్ధ్యహంకారమనోయోగాత్తదష్టధా మోహోఽభిమానో
ఽస్మిత్వం తదైశ్వర్యవిషయోఽష్టధా సక్తి రాగో మహామోహస్తన్మా
త్రాభూతగోచరాః విషయైశ్వర్యవిధ్వంసకారిషు ద్వేషసంజ్ఞితః జ్వలనా
త్మైవ తామిస్రస్సంఖ్యయాఽష్టాదశాత్మకః తేషాం వినాశతో భీతిస్తా
వదేవాన్ధ్యముచ్యతే ఏవం ద్విషష్టిభేదోఽసౌ పంచపర్వా విపర్యయః
ఏకాదశేంద్రియైశ్వర్యం నవ తుష్టివిపాదతః అష్టావింశతిధా ప్రాహురశ
క్తిం బుద్ధివృత్తిషు మోక్షాశాహేతుతత్కాలభోగ్యభోగవిరక్తిజాః
తుష్టయో నవ బుద్ధేః స్యుర్వృత్తయశ్చాత్రదర్శనాత్ సర్జనే ర
క్షణే నాశే భోగే చ పరిహింసనే దోషాన్ భావయతః పంచ తుష్ట
యోఽత్ర విరక్తిజాః ఊహాధ్యయన మీమాంసాసుహృత్సత్త్వవివృద్ధ
యః త్రయో దుఃఖవిఘాతాశ్చ సిద్ధయోఽష్టౌ సుపుణ్యజాః అంభా చ
సలిలౌఘా చ భాగ్యా పారా సుపారికా సునేత్రా సుకుమారీతి తుష్ట
యోత్తమేతి చ తారా తారతరా సిద్ధిష్వ తారా రమ్యకేతి చ స
దా ప్రముదితా మోదా ముదితా మోదమానికా ధర్మో జ్ఞానం విరా
గిత్వమైశ్వర్యం తద్విపర్యయః బుద్ధే రూపాష్టకమిదం క్రమాత్సాత్త్విక
తామసమ్ అతోఽవివేకతో బన్ధస్తద్వివేకాద్విముచ్యతే. వివేకశ్చ ప్ర
సంఖ్యానాత్తచ్చ సచ్ఛాస్త్రలాభతః వివేకఖ్యాతిలాభే తు ప్రకృతిః
కృతకృత్యతామ్ ప్రాప్తా నివర్తతే పుంసః కృత్తనృత్తేవ నర్తకీ స్వప్ర
కాశచిదేకాత్మా నిస్సంగః క్లేశవర్జితః అవివేకవిఘాతేన ముక్తశ్చైకా
వభాసతే. ప్రణేతా చాస్య శాస్త్రస్య భగవాన్ కపిలో మునిః ఆద్యో

హైరణ్యగర్భేణ యోగం తం విస్తరోదితం అధ్యాయేనైవ భగవాన
న్వ్యగృహ్ణాత్పతంజలిః చిత్తవృత్తినిరోధోఽత్ర యోగశబ్దేన వర్ణితః చిత్త
స్య వృత్తయః పంచ ప్రమాణాద్యాస్సమాసతః ప్రత్యక్షాదిప్రమాణా
న్యన్యథాజ్ఞానం విపర్యయః వికల్పో వస్తునా శూన్యశబ్దోత్థం జ్ఞాన
మిష్యతే నిద్రా వృత్త్యంతరాభావహేత్వంతరముపాశ్రితా అసంప్రమో
షశ్చానుభూతస్య వస్తునః ఏతన్నిరోధస్త్వభ్యాసాత్ప్రణిధానాత్తథే
శ్వరే క్లేశాద్యైరపరామృష్ట ఈశ్వరస్స పరః పుమాన్ సార్వజ్ఞ్యకార
ణం తస్య స్వప్రకాశచిదాత్మనః విశుద్ధస్య న రేశస్య జగదర్థం ప్రవర్తతే
వైరాగ్యద్వేద్యదోషోద్ధాదభ్యాసాదేకతత్త్వగాత్ ఈశ్వరానుగ్రహాచ్చ
స్యాచ్చిత్తం హి పరికర్మవత్ దోషహాకయుతే చిత్తే సమాధియోగ
సంజ్ఞితః సంప్రజ్ఞాతస్తదన్యాత్మా ద్వేధా స్థైర్యం ప్రవేశ్యమాత్ త
తాద్వ్యస్సవితర్కాఖ్యో భూతసూక్ష్మావలంబనః ఆనందానుగతాఖ్య
స్స్యాద్బుద్ధిస్తత్త్రికసంశ్రయా సతు గృహ్ణాగహీతారమస్మిన్నితాఖ్య
గతో భవేత్ తతో గుణేషు వైరాగ్యే పురుషఖ్యాతితః పరః అసం
ప్రజ్ఞాతసంజ్ఞస్స్యాత్సమాధిస్త్వేకగోచరః, స సంస్కార స్సబీజస్స్యా
న్నిర్బీజస్తన్నిరోధతః వివేకఖ్యాతిజననాన్మోక్షమార్గస్స ఉచ్యతే స
మాధిమేనం నిర్బీజం యమాద్యష్టాంగసంపదా సాధయన్ స్ఫద్యస్సక్త
శ్చ కైవల్యాయ ప్రకల్పతే ఇత్థం సంయతచిత్తస్య సమ్యగ్వస్తుషు త
త్త్వధీః జాతిస్మృతిశ్చ సార్వజ్ఞ్యం భూర్మధుమతీ హి సా భూతేషు
సంయమాత్తేషాం జయస్తత్రాణిమాదయః మధుప్రదీపా భూమిస్స్యా
దింద్రియేషు చ తజ్జయాత్ తన్మాత్రాసు మనోబుద్ధిముఖేషు క్రమస్స
ఉపధేః పైశాచపూర్వమైశ్వర్యమాబ్రహ్మ యాతి సంయమీ భూమి
మేనాం విశోకాఖ్యాం ప్రాప్తో దేవైశ్చ పూజ్యతే చక్రశూలాదియుక్తే
షు పరమేశ్వరమూర్తిషు సంయమాత్సకలలోకస్వామ్యైశ్వర్యభా
గ్భవేత్ యోగీ తత్పరవైరాగ్యాద్యోగం నిర్బీజమాశ్రయేత్ వివేకఖ్యా
తిలాభేన కైవల్యం పరమశ్నుతే ఏవం పాతంజలే శాస్త్రే పదార్థక్రమ
ఈరితః వేదాంతినస్తు శాస్త్రజ్ఞాశ్చతుర్ధాపరికీర్తితాః మాయావాదపరాః

కేచిద్వ్యాసకారీయాస్తథాపరే శబ్దం బ్రహ్మ వదన్త్యన్యే క్రీడా బ్రహ్మ తథా పరే తత్రాద్యా వర్ణ్యతేఽస్మాభిర్మాయావాదజుషాం మతమ్, నిష్ప్రపంచం పరం బ్రహ్మ సదఖండసుఖాత్మకమ్ అద్వితీయం చిదానన్దం నిస్సంగం బ్రహ్మ నిర్గుణమ్ యజ్ఞదానాదిభిః పూ... యుక్తైశ్చ శమదమాదిభిః, మననధ్యానయుక్తేన శ్రవణేనైక్యమశ్నుతే, శ్రవణం శ్రుతితాత్పర్యనిర్ణయార్థం విచారణా శ్రోత్రార్థాసంభవం హేష్టుం మననం చింతనం ముహుః, విజాతీయతిరస్కృతిపూర్వకం తస్మిన్నైకాగ్ర్యం ధ్యానమిష్యతే, బ్రహ్మాత్మైక్యాపరోక్షం స్యాద్ద్వాభ్యాం వాక్యోత్థయా తయా తత్త్వదేన సమస్తాత్మత్వంపదేనాఽహమాశ్రితః, ఉచ్యతే న తయోరైక్యం యుక్తం స్వార్థానుసారేణ, తత స్వార్థే విరుద్ధాంశౌ లక్షితే శోధితాత్మనా, తత్త్వమసి వాక్యం తత్ర వివేచనం తే విరోధినస్సోఽయమిత్యాదికే యథా జీవస్య చేశ్వరస్యాపి భేదం సంసిద్ధమీదృశమ్ ఛేత్తుమైక్యపరిచ్ఛిత్తిం కరోత్యసిపదం స్ఫుటమ్ బ్రహ్మాఽయమాత్మా తద్బ్రహ్మాహమిత్యాదీన్యపరాణి చ న్యాయేనానేన వాక్యాని వ్యాఖ్యేయానీతి ఊయతామ్ చైతన్యప్రతిబింబత్వాజ్జీవత్వేన ఏవ సః జీవస్తు ప్రతిబింబోఽసౌ స్వప్రకాశోఽప్యవిద్యయా న శక్తోభాసనేఽర్థానామరణిస్థ ఇవానలః అధిష్ఠానసురాపోపసానాకారాఖ్యత్రికారణః సత్యమిథ్యార్థసంభేదాత్సోఽధ్యాసః పరికీర్తితః యతస్సోఽయం స సంసారో భవేద్యత్రైవ లీయతే సోఽస్య నాదిరపి త్రైసా తత్త్వవ్యామోహదాయిని, మూఢోఽహమితి అనుభ... స్వప్రకాశచిదాకృతేః శాస్త్రోపదేశాచ్చ మూలావిద్యా... మతే ... చ న జానేహమితి స్వాన్యనియామపి అవిద్యా... హి భవహాస్త్రైవ గమ్యతే జీవోంశకరణే తత్ర ప్రతిబింబత్వమాగతః అనిర్వాచ్యబుద్ధిస్థైః కామాద్యైరపి దూషితః మమైవ ముఖమిత్యేవమాదర్శే ప్రతీతితః ప్రతిబింబస్య భేదస్తు బింబాత్త్వేన నేష్యతే బింబత్వం బ్రహ్మణో ద్వైపమావిలత్వమవిద్యయా న హి స్యాత్ ప్రతిబింబస్య బింబాభేదవత్తమమ్ నిగద్యాసత్యా శుద్ధో జీవస్సాక్షీవ శిష్యతే భేదమాత్రనిరాకృత్యస్తు బ్రహ్మాత్మైక్యావృతేః పురా తద్ధ

శబ్దార్థశ్రవణాత్తద్దైవ చ నివర్తతే ఏతద్దర్శనముద్దిశ్య వేదాంతో
క్తైక్యకగోచరః మననాదిసహాయోఽత్ర విచారోఽయం విధీయతే వే
దాంతవిషయాత్ తైక్యే ప్రతిబన్ధనిరాసతః విచారోఽయం సనిమయోస్స
ప్రయోజనముచ్యతే బ్రహ్మాత్మైక్యపరత్వేన శ్రుతీనాం విషయో హి
తత్ ప్రయోజనం చ తద్బోధః కృత్స్నావిద్యానివర్తకః, తస్మాచ్ఛమా
దియుక్తానాం నిత్యానిత్యవివేకినామ్, విరక్తానాం ముముక్షూణాం విచా
రోఽయం విధీయతే అవిద్యానివృత్తయస్సర్వేసుజ్ఞానాని సన్తి యథా
తథా మాయా మహేశస్య సర్వసర్వాహంకారిణో, ఏషా విద్యా స
మాయా చ మోహమోహావిక్షేపతః. నామరూపప్రపంచస్య బీజం లి
ప్యభిమానచిన్మయమ్ సదైవ లోకే సర్వత్ర కారణత్వేన దృశ్యతే తదేవ
స్థావిశేషో హి కార్యమిత్యభిధీయతే కార్యమేతన్మను స చ బ్రహ్మణ్యా
దృశ్యతే జగత్ సతి స్ఫురతి విస్సంగేసంగసర్పామిహోహపయోః, అత
స్మింస్తన్మతిత్వేన భ్రాన్తిరిత్యభిధీయతే, ఏవం ప్రపంచితోఽధ్యాసస్స
లాసస్య కారణమ్ బ్రహ్మాత్మైక్యపరిజ్ఞానాద్వేదాంతోత్థాన్నివర్తతే,
తన్నివృత్తౌ స్వయం తిష్ఠేత్పరమానందచిద్ఘనః. ఇయమేవ బ్రహ్మభావ
వ్యక్తి ర్ముక్తిరుదీర్యతే జడాజడాత్మకస్సర్వో వస్తురాశిరదోషతః, బ్ర
హ్మణః పరిణామోఽయం తదూర్ధ్వస్యాఽనువర్తనాత్, ఏతేషు సచ్చి
దానందరూపత్వం పరిదృశ్యతే, ఏతద్వికారి స్వజ్ఞానాత్ సంసారః పరి
వర్తతే తద్జ్ఞానాన్ముక్తిరిత్యేవ భాస్కరీయాః ప్రచక్షతే, ఏకమేవ హి
తే బ్రూయుశ్శబ్దబ్రహ్మత్వవాదినః, ముఖ్యశ్శబ్దః పరామృశ్య స్ఫోటస్సం
బ్రహ్మ చిన్మయమ్ తాదాత్మ్యమనయోర్యోగ స్తయోస్తథాత్తత్త్వవిన్మతః
స్వప్రభుత్వాకరత్వేనైవ వచనే కర్తృతాం శ్రయేత్ స్థితమర్థాత్మనస్త
త్త్వదభేదేనైవ వాచకమ్ అర్థోఽపి ప్రతిభాకార్యో బుద్ధౌ స్ఫురతి
భిన్నవత్ ఆదర్శముఖవద్యోగ స్తయోస్తత్రావభాసతే యచ్ఛ గా
మానయేత్యాదౌ వృద్ధానాం వ్యవహారతః, సంకేతస్యాపి శబ్దార్థావ
భిన్నౌ దర్శయత్యలమ్ శబ్దాపృథగర్థవ్యవహృతేస్సమానాధికరణ్యతః, సవ

త్ర దృశ్యతే నిత్యం తేనాఽభ్యాసస్తయోర్మిథః, వర్ణోపాధివిభిన్నం త
చ్ఛబ్దతత్త్వం తు వాచకమ్ వాచ్యం తు సిద్ధసాధ్యాత్మా నిరంశం బ్ర
హ్మతత్త్వతః. ఏవం జ్ఞానం తు మోక్షస్య సాక్షాత్కారణముచ్యతే,
స్వేనైవ సృష్టే జగతి ప్రతిబింబాత్మనాత్మనా జీవేనావిశ్య తత్రేశో వ్యా
కర్తా నానారూపభాక్, భవామీతీచ్ఛయా బ్రహ్మ క్రీడతీత్యవబోధ
నమ్ మోక్షస్య సాధనమితి కేచిదత్ర ప్రచక్షతే, ఏతేషాం బ్రహ్మవా
దానాం ప్రణేతా వ్యాస ఏవ హి, వైదికానీతి శాస్త్రాణి దర్శితాని క్ర
మేణ షట్, + పూర్వం వైదికశాస్త్రాణి సంగ్రహాద్దర్శితాని షట్,
అవైదికాని శాస్త్రాణి సాంప్రతం వర్ణయామహే తాని లోకాయతం
బౌద్ధమార్హతం చేతి వై త్రిధా, తత్రాదౌ సంగ్రహత్వేన లోకా
యతమతం బ్రువే, మానం ప్రత్యక్షమేవైకం మేయం తత్త్వాదిచతుష్టయమ్
ఆత్మా దేహో మృతిర్ముక్తిరితి లోకాయతే స్థితిః ధూమాదిదర్శనా
ల్లోకే యదగ్న్యాద్యనుమీయతే న తత్ప్రమాణం కుత్రాపి వ్యభిచార
స్య సంభవాత్ రాగద్వేషభ్రమాదిభ్యో వదన్తి జగతి క్షితౌ, తస్మా
చ్ఛబ్దప్రామాణ్యం విస్రంభాదుపలభ్యతే పృథివీ సలిలం తేజో వాయు
శ్చేతి చతుష్టయమ్ ప్రమేయం న నభస్తస్య ప్రత్యక్షేణానిరీక్షణాత్
వస్తూనాం గోఘటాదీనాం జ[illegible]సా స్వభావతః, అగ్నిరుష్ణో జలం
శీతం సమస్పర్శస్తథాఽనిలః కేనేదం నిర్మితం తస్మాత్స్వభావాత్తద్వ్యవ
స్థితిః, సుఖం దేహాన్తరే భోక్తుం దుఃఖం వా దేహతః పరమ్ న స్యా
దుత్క్రామమాణస్య మృతికాలే ప్యదర్శనాత్ దేహ ఏవ హి చైతన్యం
తద్ధర్మైస్సహ దృశ్యతే, అన్యత్ర తదదృష్టేశ్చ న తతోఽన్యోఽస్తి చేత
నః, స్వాభావికే మనుష్యాణాం తిరశ్చామిహ యా మృతిః, స ఏవ మో
క్షో నిర్వృత్త్యాత్మసిద్ధః పునరనుద్భవాత్ అతః పరం తు బౌద్ధానాం మత
స్థితిరుదీర్యతే, ప్రత్యక్షానుమితీ మానే ప్రమేయస్కంధపంచకమ్, బం
ధో వికల్పస్తన్ముక్తిర్ముక్తిరిత్యభిధీయతే, సాక్షాత్త్వానుమేయత్వం జ్ఞా
నాకారవైచిత్ర్యాన్యథా, పృథగ్వదద్భిరర్థస్య స్థితం బౌద్ధం చతుర్విధమ్

ణి క్షీణే తత్త్వానిస్స్రుచ్యతే జీవాత్ స్వాభావికస్య సావస్థే శ్వే
తే పుంసో నిరావృతేః సతతోర్ధ్వగతిర్ముక్తిరలోకాకాంతా ధరా
దేహ ఏవాత్మవిజ్ఞానాదస్యాత్ర తదబోధతః, దేహాభిమానినామస్య సం
గిరన్తే జనాః శ్రితాః అవైదికాని శాస్త్రాణి ప్రణీతాని సమాసతః పంచ
రాత్రే) వాసుదేవప్రణీతే ఏషయా ఇమే భగవాన్ సదసచ్ఛ...
ఉక్తా ఇత్యేవ స్థితాః, ముక్తిశ్చావిద్యాకార్యత్వాత్ ప్రమాణత్వస్యాభ
తవిద్యయా సత్యం జ్ఞానమనన్తం చ సుఖం సర్వదోషకల్మషమేనాస్పృష్ట
సంభృతం బ్రహ్మ భగవాన్ విష్ణురుచ్యతే, తస్య స్వాభావికా...
జాత్యపహారీ సదోదితః, స్వభావాచ్ఛ్రీనివాస... గిరా వే సై
వ దేవీ మహాలక్ష్మీర్నిత్యాజ్ఞా శ్రీ...గుణా, ...
పూర్ణాహన్తా హరేరసౌ సైవ...
భూయ దేవస్య నిర్వాహాత్... శ్రియా, జ్ఞాన...
జాంసి షడ్గుణాః ప్రాదుర్భూతాః ప్రథమ లక్ష్మ్యా...
స్వప్రకాశకత్వే యా శక్తిస్తద్జ్ఞానమిష్యతే, ప్రకృతిత్వం సమస్తస్య
జగతశ్శక్తిరుచ్యతే, తదా సృష్ట్యాదికరణే ... బలమ... ఇ
చ్ఛావిఘాతరాహిత్యమైశ్వర్యం తస్య ... ప్రకృతిత్వేఽపి జగ
తాం వీర్యం స్యాన్నిర్వికారతా, పరాభిభవసామర్థ్యం తేజః ప్రకీర్తి
తాఽథ వా, యత్రైతే స్తిమితాః షట్సు వాసుదేవః ... స
మమున్మిషితాస్తే చ వ్యాసుదేవస్తు సోఽపరః, ...
సంకర్షణ ఉచ్యతే వీర్యైశ్వర్యసమున్మేషే ప్రద్యుమ్న...
ద్యతే అనిరుద్ధస్య తు భవేదాధిక్యే శక్తితేజసోః శబ్దం...
ఖ్యమున్మేషం ప్రస్తుమశ్నుతే, తతో బిందుస్తతశ్శక్తిస్తతో వర్ణాస్సము
ద్గతాః వాచః పరాద్యా నాదాః స్యు... వాసుదేవాదినాయకాః వ్యూహే
భ్యో రేభ్యస్సంజాతా మూర్తయః కేశవాదికాః అవతారాశ్చ మత్స్యా
దాః స్తేభ్యో రక్షార్థముద్గతాః విభవాః పద్మనాభాద్యా ఏతస్మాత్సముద్గ
తాః క్షీరార్ణవాదిస్థానేషు ప్రాకృతేష్వపి స్థితాః విష్వక్సేనఖగేంద్రాద్యాః
పరివారా ఇమే హరేః, ఇద్ధం హి భగవానర్థస్సప్రపంచో నిరూపితః,

చిత్ కృత్స్నోఽన ద్వితీయోఽర్థో వర్ణ్యతే శాస్త్రదృష్టితః, అనా
ద్యవిద్యయా బద్ధాశ్చితో భగవదంశకాః, జీవా విలీనసామర్థ్యాః
కర్మాశయవిపాకినః, అవిద్యా పంచపర్వోక్తా తమోమోహాదివిగ్రహాః,
కర్మాశయవిపాకాశ్చ సాంఖ్యప్రవచనే పురా మాయయా సంకుచద్
జ్ఞానా అన్తస్త్రిరేణవశ్యతే. అస్మిన్నిర్వ్యాప్తి సృష్ట్యాదౌ జీవా లీనా లయే
పురా తస్య స్ఫురత్తా సా లక్ష్మీశక్తిసంజ్ఞా తదోద్గతా. అచిదర్థస్తతో
జాతో నియుత్యాపిరనేకధా, తతః ప్రసూతిర్బ్రహ్మాదిజనానాం సైవ క
థ్యతే లక్ష్మీః, పురుషశక్త్యాభ్యాం ధారణ్యా నియుతిస్తయా సార్ధం కాల
స్థ... కల్పా విదధే మోహత్రయమ్, శక్తిర్లక్ష్మీశ్చ తుర్యాక్తా
భా... పి ...కినా, ఉపా భిన్నస్సహకాల్యా ప్రసూతా ప్రాపితా
జనుః, వాగ్వేధ శ్రీహరీ గౌరీహరౌ దాంపత్యమాపితౌ, క్రమాత్స్రష్టౌ
స్థితౌ ధ్వంసే నియుక్తౌ ప్రాకృతాన్యపి, గుణత్రయాత్మికా మాయా
పుంసో భోగ్యాద్రియప్రసూః, ప్రకృతిస్సన్నిధానత్వాత్ సాక్షిత్వాచ్చ
ముక్తముచ్యతే, మహదాదిపృథివ్యన్తాస్తత్త్వానామావళిస్తథా. ఇత్థను
ర్థాః శాస్త్రాగాః, ప్రోక్తాః పంచోత్తరఙ్గాశ్చ పంచరాత్రోదితాం దీ
క్షాం సుకృతీ ప్రాప్య సద్గురోః బ్రహ్మజ్ఞత్వాత్పరం శుద్ధం యాతి త్య
క్త్వాఽధ్వరోఽశుచీన్ విష్ణుస్తత్త్వం పంచవింశ స తు స్వాతంత్ర్యవా
న్మతః, పరస్య వాసుదేవస్య జ్ఞానం సన్ముక్తిసాధనమ్. ఏకాగ్ర ధ్యానస
క్తాస్తు వ్యూహేషు విభవేషు వా అధి...రానుసారేణ తత్సాయుజ్యాద్య
వాప్నుయుః ప్రాప్తా దివ్యం నభోరూపం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్, త
త్త్వానావృతబోధత్వాదింద్రియాద్యనపేక్షిణః షాడ్గుణ్యవిగ్రహాః స్వా
త్మసుఖతృప్తా నిరాశయాః, అపునర్భావినో విష్ణుం సదా పశ్యన్తి సూ
రయః, ఇతిహాసపురాణానామంశం తు విషయోఽమతః, వైదికానాం
చ ధర్మాణాం సాంఖ్యయోగానుసారిణామ్, శైవపాశుపతానాం చ
పాంచరాత్రప్రవర్తినామ్, వంశమన్వన్తరాణాం చ సృష్టిసంహారయో
రపి, అన్యేషామపి ధర్మాణాం ప్రపంచస్తత్ర దృశ్యతే, శాస్త్రే పాశుప

తే త్వేవం ప్రమేయానాం వ్యవస్థితిః. బహవో వ్యాపినో నిత్యా ఆత్మా
నో నిర్మలా స్తథా ఆణవం తత్కాలం తేషామాత్మాదిహ విద్యతే,
మాయా కర్మజపాశాభ్యాం తిరోహితా నాశ్చిరం నరాః. సుఖం దుఃఖం
చ సంసారం సర్వదానుభవన్తి హి విరక్తా తు ప్రవృత్త్యాయాం శాస్త్రో
క్తేన క్రమేణ తు, దీక్షితేష్వీశ్వరజ్ఞానగుణాః సంకాన్తిభాగ్భవేత్ కు
టుంబభారం పుత్రేషు విన్యస్యన్నేవ చేతనః, సంక్రమ [illegible]
మిశ్రోః స్వాధికారతః, భజత్యుపరతం చాన్తే త[illegible] స్వయమాద్య
శః, మహావ్రతే త్వాణవాది మలానాం శరీరిణామ్, జ్ఞానత [illegible] వేశైవ
న క్రి[illegible] దీక్షాయుక్తా విధానేన సర్వథే [illegible]
శాస్త్రచర్యాని తా ను [illegible], తే [illegible]
నశక్తిమం[illegible] భవని హి జ్ఞా[illegible] మో[illegible]
ఏవం మహావ్రతే రీతిః [illegible]
వ జ్ఞేయం బంధాన్మలకిణమ శాస్త్రోక[illegible]
సంయుతే దేశే క్వచిచ్చి [illegible] నిత్యముత్పన్నపి, [illegible]
వ్రత ఇవ ముక్తిరత్రాఽపి కీర్తితా, కాపాలపాశుపతయోర్మహా [illegible]
మతస్య చ మాయావిద్యా తత్త్వసంస్థాస్త్రయో రుద్రాః ప్రవర్తకాః
ముఖ్యైశ్చతుర్భిర్దేవస్య సద్యోజాతాదినామభిః చత్వారోఽనుగ్ర
హితా యే తత్తన్నామసమన్వితాః, అధః సోతాంసి [illegible]
తంత్రాణి [illegible] గారుడందక్షిణంవామం భూతంచేత్యభాగతః, తత్ర
గారుడతంత్రేతు బ్రహ్మ తత్పురుషాత్మకమ్ పూజయిత్వా విశేషేణ ధ్యా
తవ్యమితి కీర్త్యతే, తన్త్రోక్తేన సర్పాదివిషాణాం చ చికిత్సనే మ
న్త్రౌషధాని ప్రోక్తాని విశేషేణ విస్ఫుటము తంత్రే తు దక్షిణే ఘోరం
బ్రహ్మేతి పరిభావ్య చ, పూజయిత్వా [illegible] సాక్షాత్కార్యమితి
రితమ్ మంత్రాః ప్రయోగాస్త్రత్రోక్తా [illegible] భూ
తతంత్రే తు కథితం [illegible] వైభవమ్ భూ ప్రేతపిశాచాదినా
న్యౌషధాని చ, శాక్తం తు తంత్రం కేనాఽపి శక్తితత్త్వ
వివా[illegible] సంగ్రహణీయం తు భాస్కరీయమతానుగమ్ తత్త్వ

ని తంత్రే శాక్తే యే షట్త్రింశత్ప్రాగుక్తాః పృథక్ దేవీప్రసాదతో భక్తా
ముచ్యన్త ఇతి కీర్తితమ్ జడాజడాత్మకం తస్య పరిణామ ఇతి స్థితిః, అ
థః స్రోతాంసి చత్వారి తంత్రాణ్యేతాన్యనుక్రమాత్ సాక్షాద్దేవ్యా ప్రణీ
తాని శంభునా పరమేష్ఠినా, కౌలాదిగీతతంత్రాణి మత్స్యేంద్రాద్యైశ్చ
మానుషైః ॥ [illegible] తత్త్వవిద్భిః పురాతనైః సిద్ధాన్తశాస్త్రం
ద్వివిధం శివ[illegible] ॥ [illegible]ప్రణవాత్మకతాం[illegible]
అనన్తరం [illegible] సాఙ్ఖ్య[illegible] మాయాద్యవిజ్ఞానకేవ
లాఖ్యాభ్యస్తాం తథా [illegible]నుగ్రహార్థానాం కామి[illegible]దిసమాఖ్యా
[illegible] దశ దక్షిణే, [illegible]జ్ఞానా
నా[illegible] రుద్రాణాం [illegible]ఘోరేశానాఖ్యై[illegible]
[illegible] తు అష్టాదశ
ములే[illegible]వింశతికోటయః, ఏకైకం తత్ర శాస్త్రం తు కోటి
గ్రన్థమయస్మృతమ్ ఏతేషామపి శాస్త్రాణాం నామ సిద్ధాన్త ఇత్యపి జయం
[illegible]క్రియాచర్యా[illegible]పాదైః స్యాచ్చతుష్పదః జ్ఞానపాదే మహేశస్య స్వ
రూపం [illegible] ప్రలయాకలకస్య చ సకలా
కలనామప్యస్య [illegible], పాశానామపి పంచానాం స్వ
రూపమపి విస్తరాత్ సృష్టిః ప్రకారశ్చ [illegible]మపి విస్ఫుటమ్
[illegible] పృథక్ పృథక్, ఇయన్తి యోజనానీ
తి పరిమాణక్రమస్తథా భువనానాం తదీశానాం రూపమప్యతివిశేషతః,
[illegible] ప్రవర్తనమ్ మహావ్రతాది
శాస్త్రాణాం [illegible] బహుధా ప్రతిపా
ద్యాసి [illegible] శాస్త్రాణా[illegible] ప్రకీర్త్యతే. స
న్ధ్యావందన[illegible] సర్వేషాం సమయానాం విశే
షశ్చ [illegible] ఆచార్యస్యాభిషేకశ్చ దీక్షా చైవ
[illegible] షట్త్రింశత్తత్త్వాని చ తత్త్వేశ్వరాః ఇష్టతా
[illegible] సిద్ధి[illegible] భవః, మూలాధారాదిచక్రాణా[illegible]

నాం చ కథ్యతే, చర్యాపాదే తు సర్వత్ర పవిత్రారోపణం తథా ప్రతి
ష్ఠా చైవ దేవానాం స్వభక్తానాం లక్షణాని చ, ప్రాయశ్చిత్తక్రియాశ్చాపి
స్పందసంధ్యాదిలక్షణం, లక్షణం జపమాలానాం న్యాసాదిక్రమా అ
పి ఏవం చతుష్వపి పాదేషు ప్రతిపాద్యార్థ ఈరితః ప్రాయశో మతాం
తరాణ్యేవం వర్ణితాని క్రమాన్మయా శక్త్యేషు తూపవిశ్రాన్తి స్వతన్త్రత
నిషేవిణామ్, అధునా కథ్యతే సమ్యక్ సర్వేషామపి తత్ర శృణు ఉద్భి
త్స్వేదోద్భవాండోద్భజరాయుజదివౌకసః. తన్మాత్రాద్భూతభూతాదివి
ష్ణ్వాతపోయున్మహాః, గంధో రసశ్చ రూపశ్చ శబ్దః స్పర్శ ఇతి స్ఫు
టమ్, భూతాద్యహంకృతేర్జాతం తన్మాత్రం జడజీవనమ్, కర్మేంద్రి
యం తు వాక్పాణిపాదోపస్థగుదాభిధమ్ వైకారికాహంకృతేశ్చ జాత
మేషాం గుణా అమీ వచనాదానగమనానందత్యాగాత్తదాత్మసు చిల్లి
కాకపికస్త్రీమృగశ్వగవమూహతాః, శ్రోత్రత్వక్నేత్రరసనాఘ్రాణజ్ఞా
నేంద్రియాహ్వయమ్, తైజసాహంకృతేర్జాతమేషాం గ్రాహ్యగుణా అపి
స్థూలస్పర్శరసశబ్దరూపగంధాస్తదాశ్రయాః ఏణమాతంగశలభమత్స్యభృం
గావశీకృతాః ప్రత్యేకమానాశ్చర్యాకామనసా చాకుభోగిన, గర్వపర్వ
తకాశ్చైవ పంచానుత్రతమానినః బౌద్ధా విచిత్రబుద్ధిసా గ్రంథిష్షోడశల
క్షణైః అవ్యక్తతత్త్వసంభూతగుణతత్త్వం త్రిధా స్థితమ్, సత్త్వం రజ
స్తమసౌఖ్యదుఃఖమోహాశ్చ తద్గుణాః, గౌణః పురాణనికరః స బ్రహ్మ
చ్యుతశూద్రభూః గణేశో విధివైకుంఠరుద్రభక్తాః పురాణికాః సాంఖ్యా
స్స్యుః పుంప్రకృత్యాఖ్యాః కాపిలాశ్ఛందసా మతాః వైశేషికాః స్యుః
కాణాదా నైయ్యాయికా రాగరంజితాః విద్యాధ్యాశ్చాబ్ధికాస్సత్పాదా నై
యాయికా మతాః శైవాః కాలోన్నతా సేశసాంఖ్యాః పాతంజలాన్వి
తాః మీమాంసకా జైమినీయా నిమిత్తాకల్పకారిణః కాపాలికా జ్యోతి
షికాః కాలస్థాః కాలవాసినః వైదికా వ్యాససంసిద్ధా మాయాఖ్యా
బ్రహ్మవాదినః షణ్మతాంగాష్టడంగాఢ్యాస్తైమాయావాదినో మతాః

ఇత్యాద్యజ్ఞానమూఢానాం మతిమాత్రేణ గర్థియః అపవర్గమభీచ్ఛన్తి
ఖద్యోతాత్మానకాఙ్క్షిణః యత్త్రైకవల్యం పుంప్రకృత్యో ర్వివేకాద్యత్స్వా స
ర్వం బ్రహ్మమత్వా విరామః యోగాకాఙ్క్షిణ్ముక్తయః పాశజన్యాస్తాస్త
స్సర్వా భేదమాయాన్తి స్పష్టా విదేశ్వరసదేశాఖ్యశక్తితత్త్వచతు
ష్టయమ్ క్రమాద్బిందుజచిత్కర్మచిత్క్రియాషట్సరోజగమ్ వీరసిద్ధా
న్తవేదాన్తశైవషట్స్థలమార్గకమ్ ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాయోగచతుష్పాద
రహస్యగమ్ యథా వృషే చతుష్పాదా అన్యోన్యాపేక్షయా స్థితాః
యథా గ్రామీణే ఇంద్రవృక్షే చతుఃపాదాస్సమార్గగాః, యథా ముక్తి
స్త్వేకరూపా తచ్చతుష్పాదసంభవా జ్ఞానాత్సాయుజ్యముక్తిః స్యాద్వి
ద్యాతత్త్వవివేకినామ్ తథా శ్రీశివసంకల్పోపనిషత్ప్రాహ సాదరమ్ అ
చిన్త్యం చాప్రమేయం చ వ్యక్తావ్యక్తతరం చ యత్ సూక్ష్మాత్సూ
క్ష్మతరం జ్ఞేయం తస్మై మనశ్శివసంకల్పమస్తు తథా శ్రీమత్సుప్రభేద
మహాతంత్రే ప్రకాశితే సంయోజితం పంచరూపం సాయుజ్యమితి కథ్య
తే. జ్ఞానాత్సాయుజ్యమేవం హి తోయే తోయం యథా తథా
తథా దీక్షాక్రమాన్ముక్తిరితితత్త్వవివేకినామ్ తథా మైత్రేయ్యోపనిష
ద్యేనముక్తిః ప్రకాశితే అపామపో౽గ్నిరగ్నౌ వా వ్యోమ్ని వ్యోమైవ
లక్షయేత్ ఏవమంతర్గతం చిత్తం పురుషః పరిముచ్యతే తథా శ్రీమ
ద్రాజశేఖరాఖ్యమహాతంత్రే ప్రకీర్త్యతే, జలే జలం యథా క్షిప్తం క్షీ
రే క్షీరమివార్పితమ్ తథైవ హ్యైకతాం యాతి దీక్షామంత్రేణ మం
త్రవిత్ ముక్తిప్రదేశవసతాం సమచిత్కర్మచర్యయా తథా శత్రాత్రే
యసీతోపనిషత్ప్రాహ సాదరమ్, యథాగ్నిరగ్నౌ సంక్షిప్తస్సమానత్వ
మనువ్రజేత్ తథా సమాధానైక్యం తు జీవాత్మపరమాత్మనోః తథా
శ్రీమత్సుప్రభేదమహాతంత్రే ప్రకాశ్యతే, ఘృతాత్పృథగ్ఘృవహితం ఘృ
తే లీనం ఘృతం యథా తత్త్వేలీనస్తథా యోగీ పృథగ్భావం న వింద
తి. విద్యాతత్త్వాదిశక్త్యన్తకారణం బిందుతత్త్వకమ్ చతుర్వేదవేదాం
తాం రూపమభేషు స్వరూపకమ్ చతుర్వాక్యషడధ్వాఖ్యం శివాద్వైతా

నరూపకమ్ నాదబిందుకలాతీతం యోగమార్గేణ కేచన [illegible] అత్ర
స్థితానాం ముక్తిస్తు సమానైక్యస్వరూపిణీ తథా శ్రీకంఠభాష్యోపనిషదా
హ మహత్తరా, ఊర్ధ్వమూలో హ్యవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థస్సనాతనః
తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే తస్మింల్లోకాః
శ్రితాస్సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చన తథా ప్రణవస్యేతి [illegible] సర్వ
జ్ఞానేశ్వరాహ్వయే స్వాహాస్యాం నిరాభాసం సామరస్యం [illegible] భ
వేత్ శైవసిద్ధో మూర్ధ్ని భాతీతరేషాం ముక్తస్సన్నసౌ ప్రభవ
రాఖ్యోఽతినాథః విశ్వాధికారే స్వేన [illegible] స
ర్వేశానామీశితు స్స్వవాసే" ఇత్యాది— [illegible]
త్రాపసేయః.

ఉదాహృతేషు ప్రత్యేకదూషణైర్దూషితానాం [illegible]
ప్రసంగాద్భాష్యాదిషు తత్ర తత్ర ప్రదర్శితానాముక్తేర్వా [illegible]
త్వాచ్చ తత్తన్మతఫలితమర్థమిదం బోధ్యం సకలలోక శాస్త్ర [illegible]
ప్రామాణ్యమనంగీకృత్య తత్తదుక్తసకలార్థాన్ పరిత్యజ్య [illegible] స్వ
విరుద్ధార్థాన్తరాభాసార్థాన్తరకల్పనాద్వేదబాహ్యాని లోకాయత [illegible]
తీయోగిమతపర్యన్తాని మతాని వేదప్రామాణ్యం [illegible]
తాఽత్యన్తవిరుద్ధార్థాభాస కల్పనాత్ భాట్టమత ప్రభృతీని [illegible]
ర్యన్తాని మతాని కుదృష్టిని నిష్ఫలితాని, అత్ర "యా వేదబాహ్యా
స్స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య త
మోనిష్ఠా హి తాస్స్మృతాః" ఇతి మనువచనమనుసంధేయం, ప్రేత్య
నిష్ఫలాః పారలౌకికప్రయోజనశూన్యా ఇతి యోజనా "బాహ్యాః కు
దృష్టయ" ఇతి ద్వితయేఽప్యవాదం [illegible]
కుసేతార్క జగ్ధస్య కాననస్య గ్రహగత [illegible]
తస్యాంచ శ్లో విశేష ఇత్యాది చానుసంధేయం.

అత్ర ప్రసంగాత్సిద్ధాన్తస్వరూపం దిఙ్మాత్రముపన్యస్యతే. పరమ
వైదికత్వేన బాహ్యకుదృష్టిమతేభ్యో వ్యావృత్తస్యాఽస్య దర్శనస్య త
త్త్వాని త్రీణి "భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారంచ మ"త్వేతి శ్వేతాశ్వతరవా
క్యమత్ర ప్రమాణం సుఖాదిభోగస్యద్వారభూతత్వాదచిత్పదార్థో భోగ్య
శబ్దేన వ్యవహ్రియతే నను "సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ" (ఛాం. ఉ. ౩ ౧౪)
"సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాఽద్వితీయం బ్రహ్మ (ఛాం. ఉ. ౬.
౨) ఇత్యాది శ్రుతిభిః ఏకత్వస్యైవ జ్ఞాపనాత్కథం తత్త్వత్రయవా
ద ఇతి చేత్సత్యం ప్రకారప్రకారిణోరైక్యేనైకత్వం స్వరూపభేదేన తద్భి
న్నత్వం చ యుజ్యతే తథా ఐక్యమపృథక్సిద్ధిః, ప్రకారవాచిశబ్దస్య ప్ర
కారిపర్యన్తగామిత్వాత్, "సర్వం బ్రహ్మ" "ఏకమేవ" ఇత్యాదినిర్దే
శాః, యద్యపి ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞానాత్ "యథా సోమ్యైకే
న మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యా"దిత్యాదిదృష్టాన్తైస్త
దుపపాదనాత్ ప్రలయసమయే "పృథివ్యప్సు ప్రవిలీయతే" (సు. ఉ.
౧.) ఇత్యారభ్య "తమః పరే దేవ ఏకీభవతి" (సు. ఉ ౨) ఇత్యభిధా
నాత్ తదానీ "సదేవ సోమ్యేదమగ్రఆసీత్" ఇత్యేకత్వావధారణాత్
సృష్టిదశాయాం 'బహు స్యాం' (ఛాం. ఉ. ౬. ౨) ఇత్యేకస్యైవ బహు
భవనసంకల్పాఽభిధానాత్ సృష్టపదార్థానాం బ్రహ్మణశ్చ నామానా
ధికరణ్యేనాఽభిధానదర్శనాత్ "నేహ నానాఽస్తి కించన" (బృ. ఉ.
౬. ౪) ఇతి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తుని ప్రతిషేధాత్ "మృత్యోస్స మృ
త్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి" (బృ. ఉ. ౬.) ఇతి బ్రహ్మ
వ్యతిరిక్తవస్త్వన్తరమస్తీతి పశ్యతః ప్రత్యవాయాభిధానాచ్చ బ్రహ్మై
కమేవ తత్త్వమిత్యభినివిష్టైర్వేదాన్తవాక్యైః విరోధః ప్రసజ్యతే తథా
ఽప్యత్రైక్యం ప్రకారైక్యమితి తాత్పర్యం శుద్ధైక్యాంగీకారే పృథగా
త్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా" (శ్వే. ఉ. ౧) "ద్వాసుపర్ణా సయు
జా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే" (శ్వే. ఉ. ౪) "నిత్యో
నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం" (శ్వే. ఉ. ౬) "సోఽశ్నుతే సర్వాన్
కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" (తై. ఆ. ౧) ఇత్యాదిభేదశ్రుతివి

రోధస్స్యాత్ ఉభయవిధశ్రుతివిరోధం చ యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం సతి ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః" ఇత్యారభ్య "య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం స త ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతః (బృ. ఉ. ౫. ౭) ఇత్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిఘటకశ్రుతయః ప్రకారప్రకారిభావేన స్వరూపతో భేదం విశిష్టవేషేణైక్యం చ వదన్త్యేవమున్తి అతో జాతిగుణవిశిష్టవస్తున్యేవ ప్రకారవిశిష్టప్రకారిణి ఏకత్వాత్ ప్రకారప్రకారిణోరవాన్తరభేదస్య సత్త్వాచ్చ తత్త్వాని త్రీణీతి వక్తుం శక్యత ఇతి భావః.

అచిన్నామ త్రిగుణం తగజ్జర్యాని" "త్రిగుణా కర్మిణాం క్షేత్రం ఇత్యాదినా గుణత్రయాత్మకం, "అజామేకాం "గౌరనాద్యన్తవతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ, "అచేతనా పరార్థా తు నిత్యా సతతవిక్రియా" ఇత్యాదినా నిత్యాం "అనన్తస్య న తస్యాన్తస్సంఖ్యానం వాఽపి విద్యతే" ఇత్యాదినా కార్యభూతమహదాదిభ్యః కారణభూతప్రకృతి[illegible]యమవలంబ్య వా స్వకార్యేషు సర్వేషు వ్యాప్తిమవలంబ్య వా వివిధం భవత్యస్మాత్కార్యజాతమితి వ్యుత్పత్తిమవలంబ్య వా విభుం "నిత్యా సతతవిక్రియా" ఇత్యాదినా సతతపరిణామి "జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్య" ఇత్యాదినా హేయతయా జ్ఞాతవ్యం చ నిరూప్యతే ఈదృగచిత్పదార్థే భోగ్యతాబుద్ధిం నివేశ్య సంసారమనారతం చ జ్ఞాత్వాఽపి తన్నిర్వాహాయ యతమానానాం తత్ర త్యాజ్యతాబుద్ధిం కృత్వా తత్త్యాగాయ యతమానానాం చ శ్రీమన్నారాయణసమాశ్రయణం విధీయతే తదేవ శ్రుత్యోచ్యతే "స విశ్వకృద్విశ్వవిదాత్మయోనిః జ్ఞః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్యః ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశస్సంసారబన్ధస్థితిమోక్షహేతుః" ఇతి తథా "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే" ఇతి స్మృతిశ్చ.

చిన్నామ "నిత్యో నిత్యానా" మిత్యాదినా నిత్యః 'ఏషోఽణు

రాత్మా చేతసా వేదితవ్యః,” “స్వరూపమణుమాత్రం స్యాత్” “త్రసరేణు ప్రమాణాస్తే” ఇత్యాదినా అణుః, “విజ్ఞానమయః” “విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే” జ్ఞానానందైకలక్షణమ్” జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా” ఇత్యాదినా జ్ఞానానన్దలక్షణః “విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్” “జానాత్యేవాఽయం పురుషః” “అథ యో వేదేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా” “మనసైవైతాన్కామాన్ పశ్యన్ రమతే” “న పశ్యో మృత్యుం పశ్యతి” “ఏష హి ద్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః” “ఏవమేవాఽస్య పరిద్రష్టురిమాష్షోడశ కలాః” ఇత్యాదినా జ్ఞానాత్మకః “అమృతాక్షరం హరః” “అవికార్యోఽయం” ఇత్యాదినా ఏకరూపః, “యస్యాఽస్మి న తమన్తరేమి” “శేషో హి పరమాత్మన” “ఈశ్వరేణ జగత్సర్వం యథేష్టం వినియుజ్యతే” “పరవానస్మి కాకుత్స్థ త్వయి వర్షశతం స్థితే” “స్వోజ్జీవనేచ్ఛా యది తే స్వసత్తాయాం స్పృహా యది, ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మర” “దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః” “స్వత్వమాత్మని సంజాతం” “మామాత్మగుప్తాం [illegible]త్వస్య సత్త్వస్య వితానరూపాం సంజూజుషస్త్వం పరమాం పవిత్రాం సన్తారయన్త్వం స్వయమప్రమత్తాం సంయోజయిత్రే వరదాయ పిత్రే స్వాహా” ఇత్యాదినా భగవచ్ఛేషభూతో జీవశ్చోచ్యతే.

భగవద్వ్యతిరిక్తవిషయేషు యా విద్యాస్తా అజ్ఞానకల్పాః యదుక్తం శ్రీమతి వైష్ణవే పురాణే షష్ఠేఽంశే పంచమే పరవిద్యాయాం “సంజ్ఞాయతే యేన తదస్తదోషం శుద్ధం పరం నిర్మలమేకరూపం సన్దృశ్యతే వాఽప్యధిగమ్యతే వా తద్జ్ఞానమజ్ఞానమతోఽన్యదుక్తం” (87) అయమర్థః. అస్తదోషం వికారరూపదోషరహితం, అనేన ప్రకృతివ్యావృత్తిః శుద్ధం కర్మవశ్యత్వాద్యశుద్ధిరహితం అనేన కర్మవశ్యాఽశుద్ధజీవవ్యావృత్తిః పరం నిర్మలం మలసంబంధార్హత్వదోషరహితం అనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, ఏకరూపం సమాభ్యధికరహితం, అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృ

ఆగమాదనుమానాచ్చ ప్రత్యక్షాదుపపత్తితః, పరీక్ష్య నిపు

త్తిః, ఏవం విధం (బహు) యే నాగమోద్భవజ్ఞానేన జ్ఞాయతే యేన సాక్షా
త్కారలక్షణేన జ్ఞానేన సందృశ్యతే యేన పరమభక్తిదశాపన్నేన జ్ఞా
నేన ప్రాప్యతే తద్ జ్ఞానం తదేవ జ్ఞానశబ్దాభిధేయం తతోఽన్యదజ్ఞాన
మిత్యర్థః స జ్ఞాయతే ఇతి పాఠేయమర్థః, స ఈశ్వరః యేన తద్దశాపన్నే
న జ్ఞానేన జ్ఞాయతే సాక్షాత్క్రియతే గమ్యతే తద్ జ్ఞానం అస్తదోషం
శుద్ధం పరం నిర్మలమేకరూపం తద్ జ్ఞానం అతోఽన్యదజ్ఞానమితి వాక్య
భేదేన యోజనీయం "అసత్యేవ విశేషే హి నిరాకారతయా ధియాం"
ఇతి న్యాయాత్ జ్ఞానస్యాస్తదోషత్వాదికం విషయవిశేషకృతం" ఇ
తి శ్రుతప్రకాశికా, తథా "తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా వి
ముక్తయే ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాన్యా శిల్పనైపుణం" ఇతి (వి.
పు. ౧, అంశే ఏకోనవింశేఽధ్యాయే ప్రహ్లాదచరితే.) చ పూర్వా
చార్యైరుచ్యతే,

సత్సు నానామతేషు శ్రద్ధాతవ్యప్రకార మాహ (ఆగమాదిత్యా
దినా) ఆగమాత్ శాస్త్రాత్, అనుమానాత్తాదృశప్రమాణాత్, ప్రత్య
క్షాత్ శ్రీమాదాత్ ఉపపత్తితః యుక్తిభిః ఏభిరాదిభిః ప్రమాణైః వ
స్తుతత్త్వం పరీక్ష్య నిపుణం యథాతథా బుద్ధ్వా విపశ్చితా స్థిరనిశ్చ
యవతైవ శ్రద్ధాతవ్యం విశ్వసితవ్యం సిద్ధాన్త ఇత్యర్థః ఆగమాదిభిర్నిర్ణీ
తం తత్త్వం శ్రద్ధేయమితి శేషః "స్మృతిః ప్రత్యక్షమైతిహ్యం అనుమా

(నానాకామహతజ్ఞానాః) బహువిధములగు కోరికలచే ప్రతిబద్ధమగుజ్ఞానము
గలవారలును నానాదేవతల నుపాసించువారలు నగుటచే కలియుగమందలి నరులు శ్రీ
మన్నారాయణునియందే చిత్తముగలవారలై వానినే ఉపాసించు వారలు కాజాలరు.
అనియభిప్రాయముతోనుడివియున్నారు. (ఆగమాత్) శాస్త్రమువలనను అనుమానమువలన
ను, ప్రత్యక్షమువలనను ఉపపత్తివలనను చక్కగా పరీక్షించి బుద్ధిమంతుడగువానిచే

ణాం బుద్ధ్వా శ్రద్ధాతవ్యం విపశ్చి" తేతి వాయుపురాణవచనాదా గమాదిభిర్నిర్ణీతం.

కిమర్థం నారాయణైకపరత్వేన సూత్రం ప్రణీత మితి చే దుచ్యతే.

నశ్చతుష్టయః" మిత్యాదిశ్రుతేః, ఆగమాదీనామత్ర పరస్పరమవిరోధే నైవ సముపాత్తత్వమిత్యాది శాస్త్రకార్యాదయా జ్ఞేయం. అగమేన నిర్ణీతం తత్త్వం నిరూపయితు శంకాముపక్షిపతి(కిమర్థం) సత్స్వనానామతేషు కేన వా ప్రమాణేన నారాయణమేవ పరదైవతం నిశ్చిత్య తత్పరం సూత్రం సూత్రకారైః ప్రణీతమేత్యర్థః. సమాధానముఖేన సిద్ధాంతమాహ (అఖిలజగదేక) ఉక్తమఖిలజగదేకకారణత్వం నిరూపయతి (నారాయణాద్రుద్రో జాయతే) "అనాద్యస్య యతః ఇతి సూత్ర సిద్ధపరమార్థం హృదగతో నారాయణస్య సకలజగదుపాదాన త్వమనేనోక్తం భవతి "తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేత్యాది శ్రుతయశ్చ నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్త" ఇత్యాదిభిరేకవాక్యతాం ప్రాప్య వాం ఛితమర్థం వదతీతి జ్ఞేయం. పరం బ్రహ్మపరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యత్వే ప్రమాణమాహ (నారాయణపరం బ్రహ్మ) పరంబ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దా

న్యాయమార్గమే విశ్వసింపదగినది. అని ఆగమాదులచే నిర్ణయింపబడిన యంశము ప్రమాణమని తెలియుచున్నది. (కిమర్థం) నారాయణైకపరముగదే శ్రీవైఖానససూత్ర మేల ప్రణయనము చేయబడియున్నదనినచో నిరూపింపబడుచున్నది. (అఖిలజగదేక) శ్రీమన్నారాయణుడు చరాచరాత్మకమగు సమస్తప్రపంచమునకు నొకేకారణమును పరంబ్రహ్మ! 'పరమాత్మ' మొదలగుశబ్దములచే పిలువబడువాడును మోక్షమాదిగసమస్తపురుషార్థములను ప్రసాదించువాడును, తనకంటె అధికుడుగాని తనతో సరియగువాడుగాని వేరెవ్వడును లేనట్టివాడును అగుటచే శ్రీమన్నారాయణు నేపరదైవముగ నంగీకరించియావిధ మగు నానుపూర్వితో శ్రీసూత్రము ప్రణయనము చేయబడినది. మరియు (నారాయణాద్రు

అఖిలజగదేకకారణత్వాత్, పరం బ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యత్వాత్ అపవర్గాదిఫలప్రదత్వాత్, సమస్తాఽభ్యంతరబాహ్యవ్యాపిత్వాత్ జరామరణాదిరహితత్వాచ్చ (నారాయణస్య) నారాయణైకపరత్వేన ప్రణీతం. నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాదింద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాఽదిత్యాః, రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ ఛందాంసి, నారాయణాదేవ సముత్పద్యంతే నారాయణాత్ప్రలీయంతే" ఇత్యాది శ్రుతయః "నారాయణపరం బ్రహ్మే"త్యాద్యారభ్య

నాం ప్రాయశస్సర్వేషాజ్ఞానానందాదివాక్యసామానాధికరణ్యస్య సార్వభౌమత్వాదియుక్తిః "నారాయణపరో జ్యోతిరాత్మా నారాయణః పరః" ఇత్యపి చ తత్ర ద్రష్టవ్యం అపవర్గాదిఫలప్రదత్వం నిరూపయతి (తమేవం) మరణరహితో భవతీత్యుక్తేర్జరాజననరాహిత్యం చోక్తం భవతి.

(ద్రోజాయతే) శ్రీమన్నారాయణునివలననే సంహారకారణుడగు రుద్రుడుత్పత్తియగుచున్నాడు శ్రీమన్నారాయణుని వల్లనే ఇంద్రుడుత్పత్తియగుచున్నాడు వానివలననే పదిరెండుమంది సూర్యులుత్పత్తిజెందుచున్నారు. వానివలననే ద్వాదశరుద్రులు అష్టవసువులు ఛందస్సులన్నియు నుత్పత్తియగుచున్నవి ఆనారాయణుని వలననే సంహరింపబడి లయమునొందుచున్నవి. అనునంశమును వేదము బహుళముగా జెప్పుచున్నది. (నారాయణపరం బ్రహ్మ) శ్రీమన్నారాయణుడే పరబ్రహ్మ మని యారంభించి అడముయొక్క బాహ్యాభ్యంతరముల రెంటియందును శ్రీమన్నారాయణుడు వ్యాపించియున్నాడు అనియు శ్రుతులు శ్రీమన్నారాయణుని వ్యాప్తిని చెప్పుచున్నవి మరియు శ్రీమన్నారాయణుని యొక్క విభూతినిట్లు యవ్వడెరుంగగలడో ఆట్టివాడు జరామరణములు లేనివాడగుచున్నాడు ఆతనిని పొందుటకు యితరమగు మార్గము వేరొద్దియులేదు. మరియు అమృతత్వము నొందుట కాతడే అర్హుడగుచున్నాడు అను మొదలగు శ్రుతులును ఈయంశమునే చెప్పుచున్నవి మరియునిట్లే ఆతనికికార్యము కరణమునను నదిలేవు ఆతనితో తుల్యుడుగాని

"అంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత" ఇత్యాది "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి. నాఽన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే" "ఉతామృతత్వస్యేశానః" ఇత్యాదిన తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ ఇత్యాది "ఏష సర్వభూతాంతరాత్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః" ఇత్యాది "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీ"దిత్యాది.

(ఉతామృతత్వస్యేశాన ఇతి) ఈశానస్స్వామీ అమృతత్వస్య భవతీత్యర్థః. సమాభ్యధికరాహిత్యం దర్శయతి (న తస్య) అద్వితీయత్వముక్తార్థస్థం దర్శయతి (ఏషః____ఏకో హ) "యతో వా" ఇత్యాదిగ్రంథః ఆత్మోక్తమిత్యాదిత్యాన్తసమధిగం, గుణదస్య పూర్వోక్తజగత్కారణత్వాదికం శంకతే నన్విత్యాదినా (శ్వేతాశ్వతరే) శ్వేతాశ్వతరరహస్యం చేదం శంకాసమాధానయోః జ్ఞేయం యథా తత్ర కిం కారణం బ్రహ్మ కుతః స్మ జాతా జీవామ కేన క్వ చ సంప్రతిష్ఠా అధిష్ఠితాః కేన సుఖేతరేషు వ

అధిపుడుగాని యెవ్వడునులేడు. ఆతనిశక్తిసర్వోత్కృష్టమై వెలయుచున్నది జ్ఞానము, బలము క్రియయనుమొదలగు గుణషట్కమును ఆతనికి స్వతస్సిద్ధములు అని శ్రుతులం చెప్పుచున్నవి మరియు నిట్లే ఈనారాయణుడు సర్వభూతములకు నంతరాత్మయైయున్నాడు ఈతడు దివ్యుడు మఱియొక్కడే దేవుడు అని యాతనిసర్వోత్కృష్టత్వము చెప్పబడినది. మరియు నిట్లే పూర్వకాలమందు నారాయణుడొక్కరుడే ఉండియుండెను అనియాతని పురాతనత్వమును చెప్పబడినది. ఇట్లే ఏవ్యక్తిచే యీభూతములన్నియు నుత్పత్తిజెందుచున్నవో యెవనివలన పరిపాలింపబడుచున్నవో యెవనివల్లలయము నొందింపబడుచున్నవో అట్టివాడు అనియు నారాయణుని సర్వేశిత్వము చెప్పుచున్నది ఇట్లే యెవనివలన యీభూతములుత్పత్తిజెందుచున్నవో ఉత్పత్తిజెందిన భూతములెవ్వనివలన జీవించుచున్నవో యీజీవధాతువులన్నియు మరణానంతర మెవ్వనియందు లీనమగుచున్నవో యెవ్వనిపొందుచున్నవో అట్టివ్యక్తినిజిజ్ఞాసచేయుము అదియే బ్రహ్మము అనియు

గీఉర శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీనై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవ
న్తి యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ, తద్బ్రహ్మేతి"
"పతిం విశ్వస్యాఽఽత్మేశ్వర"మిత్యాది.)

రాముహే బ్రహ్మవిదో వ్యవస్థాం ఇతి మన్త్రేణ కేషాంచిద్బ్రహ్మవాది
నామృషీణాం బ్రహ్మ జగత్కారణం సర్వాధిష్ఠానభూతం చేత్యే తన్ని
శ్చితవతాం తద్బ్రహ్మ కిం దేవతారూపమిత్యయుం సంశయం సామాన్య
విశేషతశ్చ కిం కారణం బ్రహ్మేత్యాదిభాగైః ప్రకర్త్య జగతః కాల స్వ
భావ నియతి మహాభూత ప్రధాన పురుషాఖ్యతయ కారణత్వస్య కా
దృచ్ఛికత్వరూపస్య కారణత్వస్య చోపపత్త్యభావాత్ బ్రహ్మ కారణమిత్యేతదే
వాఽత్రాసిద్ధమితి సంశయస్య ... బ్రహ్మణి ... సంశయ
ధర్మ్యుపపాదకతయా తేషాం ... కా
లః స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చిన్త్యం
సంయోగ ఏషాం న త్వాత్మభావాదాత్మాప్యనీశః సుఖదుఃఖహేతోః"
ఇతి మంత్రేణ ప్రదర్శ్య స్వేషాం నిర్ణయానర్హత్వాం తేషాం బ్రహ్మవిత్త్వా
ప్రయత్నైకకృత్యాయాః పరమేశ్వరంబినాయాః ప్రసాదానయమర్థో నిర్ణీ
తో భవిష్యతీతి తాం ధ్యాయతాం తత్సాక్షాత్కారం "తే ధ్యానయో
గానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢాం, ప్రతిపాద్య
తతో "యః కారణాని నిఖిలాని తాని కాలాత్మయుక్తాన్యధితిష్ఠత్యేకః"
ఇత్యాదినా తమర్థమపశ్యన్నితి క్రియానుషంగవతా తిస్రినా దామిజాతం
తేషాం కాలాద్యనుపన్తావాంతర కారణబృందాధిష్ఠాతుస్సర్వకారణ

ᶦనావస్తువగు శ్రీమన్నారాయణుని యందలి జిజ్ఞాసయొక్క ఆవశ్యకత చెప్పబడుచున్నది
ఇట్లే సమస్తప్రపంచమునకు అధిపతియు నాత్మేశ్వరుడు నగు శ్రీమన్నారాయణుని స్మ
రింపనగునని శ్రీమన్నారాయణుని యొక్క సర్వాతిశాయి శక్తి మత్త్వమును చెప్పబడినది
(అను) శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు దర్శనంబొక్క దేదైవము రెండవవానికై యుత్నిం
చవలెను ఈశ్వరుడు యీ చరాచరాత్మకమగు సమస్తప్రపంచమును తనయొక్క విభుత్వ

నను— శ్వేతాశ్వతరే:— "ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థే" య ఇమాన్ లోకానీశత ఈశనీభిః, "విశ్వాధికో రుద్రో

స్యాఽపి బ్రహ్మణో విశేష్య నిర్ణయం చోపదిశ్యానన్తరం క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః" ఇత్యాదినా ప్రపంచేన శివస్య సర్వకారణత్వే సర్వాధిష్ఠాతృత్వే ప్రతిపాదనానుపక్రమమారభ్యాసమాప్తేర్హర శివ రుద్ర మహేశ్వరాదిపదైః స్పష్టీకృతేశివపారమ్యస్య శ్వేతాశ్వతరస్య నాన్యపరత్వం శక్యశంక్యమితి సంశయః. ఇతి భగవదసాధారణపుంపుష్టశ్రవణాత్ సత్త్వప్రవర్తకత్వరూపభగవదసాధారణలింగదర్శనాచ్చ న తథా భవితుమర్హతి ఉక్తం చ పురాణవిశిష్టానాం భగవదసాధారణత్వం భగవానితి శబ్దోఽయం తథా పురుష ఇత్యపి, నిరుపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతనే బ్రహ్మద్యాః సకలా దేవా యక్షగంధర్వకిన్నరాః తే సర్వే పురుషాంశత్వాదుచ్యంతే పురుషా ఇతి పురుసంజ్ఞే శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః, శకారస్య షకారోఽయం వ్యత్యయేన ప్రయుజ్యతే" ఇతి- అతః శ్వేతాశ్వతరోపనిషదో భగవత్పరత్వం సిద్ధం. నను "యదాతమస్త"దితి వాక్యే "శివఏవ కేవల" ఇత్యుచ్యతే అతః ప్రసిద్ధశివః కారణమితి చేన్న ఇదం తావద్వాక్యం న కారణతనుః ప్రాపకం యదేతి కాలవిశేషప్రాప్త్యను వాదాత్ అవ్యక్తమక్షరే లీయతే ఇతి సుబాలోపనిషద్వాక్యేన తత్ప్రాప్తిః, సా చోపనిషన్నారాయణస్యైవ కారణత్వోపాస్యత్వే బహుధా వక్తి అవ్యక్తాక్షరక్రమేణ తనుః స్థానే యస్య మృత్యుశ్శరీరమితి పఠితమృత్యుశబ్దాభిహితతమసో నారాయణశరీరత్వాభిధానాచ్చ తస్యైవ తదధిష్ఠాతృత్వే

శక్తిచే నిలుపుచున్నాడు — రుద్రుడు విశ్వమునకంతెయును అధిపతియు ఆశ్రయింపదగినవాడును అగుచున్నాడు — ఆదియందు యొప్పడుహిరణ్యగర్భు (చతుర్ముఖు) ని సృజియించెనో ఆదైవము (మహాదేవుడు) మంచి నగు జ్ఞానమును నాకు ప్రసాదించుగాక — శిమా

మహర్షేః హిరణ్యగర్భాజ్జనమాయాస పూర్వం స నో బు
ద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు"-ఉమాసహాయం పరమం మహే
శ్వరం త్రియంబకం నీలకంఠం ప్రశాంతం, జ్ఞాత్వా మునిర్గచ్ఛతి

వాదః నను నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం తమ ఆసీ"దిత్యాదివా
క్యమత్ర పురోవాదః కిం న స్యాదితి చేత్తథాఽపి తస్య సౌబాలవాక్యస
మానార్థత్వం గ్రాహ్యం అతః కారణతమోఽధిష్ఠాతృత్వేన ప్రసిద్ధో
నారాయణ ఏవాఽత్ర శబ్దాన్తరపరామృష్టః అనన్తరం తు తదక్షరం త
త్సవితుర్వరేణ్యం ఇత్యాదినా తత్ప్రకారవిశేషోపదేశః, మానవే చ
ఆసీదిదం తమోభూత"మిత్యారభ్య తేన నారాయణః స్మృత" ఇత్యుక్తేన
స ఏవ కారణతమోఽధిష్ఠాతృత్వేనోక్తః- అయమత్ర నిష్కర్షః దేవ
తాన్తరప్రతిపాదకవాక్యేషు కాని చిద్వ్యాఖ్యాన్యనువాదరూపాణి కాని
చిత్సాధారణశబ్దయుక్తాని కాని చిద్యోగ్యార్థాని కాని చి
ద్యోగ్యార్థప్రత్యభిజ్ఞాపక ధర్మయుక్తాని తతశ్చైతద్వృశానామేషాం
ప్రాపకాసాధారణ యోగ్యార్థ తద్ధర్మప్రత్యభిజ్ఞాస్య వస్తుని శేషప్రతిపాద
కవాక్యసాకాంక్షత్వం సిద్ధం. తాదృశం చ వాక్యం పుంసూక్తనారాయ
ణానువాకాదికం అతస్తదనుసారేణైవార్థనిర్ణయః సిద్ధః. అత ఏవ వ్యా
క్తం భగవతా సూత్రకృతా వేదవ్యాసేన "తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం
హేతుభిః సర్వతోముఖైః, తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః
పరః, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, ఇదమేకం సుని

(పార్వతీ)సహాయుడును పరమోత్కృష్టుడును త్రిలోచనుడును నీల(శితి)కంఠుండును ప్రశాం
తుండును సర్వసాక్షియు భూతముల కెల్ల యోనిభూతుండును నగుమహేశ్వరుని నుపా
సించువాడు మునియై ప్రకృతిమండలమును బహిర్భాగమునుండెడి సూర్యకోటిప్రతీ
కాశమగు పరమవ్యోమమునందుచున్నాడు అను మొదలగు శ్రుతులచే రుద్రుడ గూడ జ

భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాదిత్యాదిభిః రుద్రస్యా
ఽపి జగత్కారణత్వాదిప్రతిపాదయన్తీతి చేత్సత్యం. ఆపాతతో
రుద్రపరత్వేనాఽవగమ్యతే విచార్యమాణే నారాయణపరమేవ.

స్మృణ్ణం ధ్యేయో నారాయణః సదా” ఇతి- ఉత్తరానువాకే హ్రీశ్చ తే
లక్ష్మీశ్చ పత్న్యావిత్యనన్యథాసిద్ధ లక్ష్మీపతిత్వలిఙ్గేన భగవత్పరత్వమ
ప్రకంప్యం తదైకార్థ్యాత్పురుషశబ్దశ్రవణాచ్చ పురుషసూక్తస్యాపి తత్ప
రత్వ మప్రకంప్యం. నారాయణానువాకే చ దేవతాన్తరసాధారణ్య
గన్ధరహితే నారాయణశబ్దాభ్యాసమహిమ్నా నాన్యపరత్వం శంక్యం,
ఈశాన శంభు రుద్ర మహాదేవ పరమేశ్వర హిరణ్యగర్భ ప్రజాపతి
ధాతృ స్వయంభ్వాదిశబ్దాశ్చ నాసాధారణాః సోఽనిరుద్ధస్స ఈశానో
వ్యక్తిస్సా సర్వకర్మసు ఇతి నారాయణశ్శంభుర్భగవాన్ జగతీః పతిః
రుద్రో బహుశిరా బభ్రుః, జయ విశ్వ మహాదేవ జయ శార్ఙ్గధనుర్ధర
నమశ్చకార హృష్టాత్మా పరమం పరమేశ్వరం హిరణ్యగర్భశ్చతు
ర్ముఖో వ్యాప్తో వాయురధోక్షజః, పూర్వే ప్రజానిసర్గే త్వామాహురే
కం ప్రజాపతిం ఏకస్త్వేద భగవాన్ ధాతా నారాయణస్స్వయం వి
ష్ణురేవాతిసర్గే చ స్వయంభూర్భవతి ప్రభుః, ఇత్యాదిష్వీశాన శంభు
రుద్ర మహాదేవ పరమేశ్వర హిరణ్యగర్భ ప్రజాపతి ధాత్రాదిశబ్దా
సర్వవేదాన్తోపబృంహణే మహాభారతే సూత్రకృతైవ ప్రయుక్తాకా
శాదిశబ్దవదయోగ్యార్థాః, యదా తమస్తత్ యో బ్రహ్మాణం యో

గత్కారణుడగుచున్నాడు అను మొదలగు ప్రతిపాదనము సరియైనది కాదు. ఈ శ్వేతా
శ్వతరోపనిషత్తును చూచినంతనే యియ్యది రుద్రపరమైనగ్రంథమనితోచుచున్నది. వి
చారించి చూడగా శ్రీమన్నారాయణపరముగనే యున్నదిగా! ఈయుపనిషత్తు రుద్రప

"ఏక ఏవ రుద్ర" ఇత్యత్ర "సహస్రాణి సహస్రశో యే రు
ద్రా" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః "ఏకాదశ రుద్రా" ఇత్యాదిభిశ్చ అనేక

దేవానాం ప్రభవశ్చోద్భవశ్చ యద్వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తః ఇత్యాదీనాం
యచ్ఛబ్దానువేధేనానువాదరూపత్వం సుస్పష్టం వేదాహమేతం పురు
షం మహాన్తం సహస్రశీర్షా పురుషః ఇత్యాదీనాం పురుషసూక్తవాక్యా
నాం బహూనాం శ్వేతాశ్వతరాదిషూపలంభేన యోగ్యార్థపుంసూక్త
కార్థ్యమకామేనాపి స్వీకార్యం అతిస్పష్టం భగవత్పారమ్యం ఇతి.
ఏక ఏవ రుద్ర ఇత్యాదీనాం యథాశ్రుతోఽర్థః న సంగచ్ఛత ఇత్యర్థః
పరమార్థస్తు భాష్యే ఉక్తః యథా నను య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవ
న్తీతి పూర్వమన్త్రే సర్వలోకేశనారాయణస్యైవ మోక్షసాధనత్వమితి
యదుక్తం తదయుక్తం జగత్కారణత్వేన ప్రసిద్ధానాం బ్రహ్మాదీనాం
సద్భావాదిత్యాశంక్యాహ ఏకో హీతిః హే జనాః సర్వాల్లోకానీశత ఈ
శనీభిః ప్రత్యఙ్ తిష్ఠతీతి నిర్దిష్టః విశ్వా భువనాని సంసృజ్య సృష్ట్వా
అన్తకాలే సంచుకోచ సంహృతవాన్ గోపాః రక్షితా చయః స ఏకః
రుద్రః సంసారరుజం ద్రావయతీతి రుద్రః సంసారమోచక ఇత్యర్థః ద్వితీ
యాయ ద్వితీయత్వాయ సహాయతయా న కేఽపి తస్థుః సహాయత
యా ఉపాయాన్తరతయా వా కేఽపి న స్థితవన్తః మోచకోఽన్యః
కోఽపి నాస్తి వేదాహమేతంపురుషంమహాన్తమి"తి పురుషం ప్రస్తుత్య
తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి నాన్యః పన్థా విద్యతే" ఇతి మా
ర్గాంతరనిషేధాత్ అత్ర రుద్రశబ్దో రూఢ్యర్థానపేక్షయా ప్రకృతోప
యికస్య మానాంతరాదిరుద్ధస్య సంసారమోచకత్వలక్షణ యౌగికార్థ
స్య మనసి విపరివర్తమానస్య శారీరకాపశూద్రన్యాయేన బలవత్త్వాత్

రముమాత్రము కౌజాలను. (ఏకఏవరుద్రః) రుద్రుడొక్కడే దేవుడనుటలోదనే సహస్ర
సంఖ్యలతో గుణించిన సహస్రసంఖ్యలుగల రుద్రులున్నారు. అనియు ఏకాదశరుద్రు

రుద్రాణాం విద్యమానత్వాత్ "బృహత్వాద్బృంహణత్వా
చ్చ తద్బ్రహ్మేతి ప్రకీర్తిత"మితి క్రూరస్య రుద్రశబ్దవాచ్య
స్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వాఽసంభవాత్ "తేషామసురాణాం తి

అస్యా శ్శ్వేతోపనిషదో భగవత్పరత్వస్య సాధయిష్యమాణత్వాచ్చ నాఽ
త్రబాధావకాశః (ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థుః య ఇమాం
ల్లోకానీశత ఈశనీభిః ప్రత్యఙ్ జనా స్తిష్ఠతి సంచుకోచాఽన్తకాలే సం
సృజ్య విశ్వా భువనాని గోపాః) (విశ్వాధిపః) యో దేవానాం ప్రభవ
శ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః హిరణ్యగర్భం జనయా
మాస పూర్వం స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు ఇతి (భాష్యం)
పరమాత్మోపలబ్ధిప్రార్థనమన్త్రమాహ "యోదేవానా"మితి యాన్యే
తాని దేవక్షత్రాణి ఇంద్రో వరుణ స్సోమో రుద్రః పర్జన్యో యమో
మృత్యురీశాన ఇతి బృహదారణ్యకోక్త రీత్యా ఇంద్రవరుణరుద్రాదీనాము
ద్భవః ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః ప్రకర్షేణ భవత్యస్మాదితి ప్రభవః, ప్ర
కర్షేణ భవనం దేవాధిపతిత్వాది మాహేశ్వర్యం ప్రభవనం. అహం హి
సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ఇతి కర్మఫలదాయిత్వలక్షణప్ర
భుత్వస్య ప్రభవనస్య భగవదధీనత్వాదితి ద్రష్టవ్యం విశ్వాధిపః విష్ట
భ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్ ఇత్యుక్తరీత్యా విశ్వ
స్య సర్వస్యాఽపి తదేకదేశైకదేశతయా స్థితస్య విశ్వాధికత్వం సంసార

లనియు చెప్పుశ్రుతులవలన అనేకమందిరుద్రులుండినట్లు ప్రమాణమువలన తెలియుటచే
రుద్రుడొక్కడే దేవుడును వంశముబాధింప బడవలసివచ్చును. మరియు వృద్ధిజెందియుం
డుటచేతను తనవలన యితరవస్తువులు వృద్ధిజెందింపబడుటవలన నే బ్రహ్మశబ్దము అవ్యర్థ

స్రః పుర ఆస"న్నిత్యారభ్య 'ఇమామసిష్యతీతి రుద్ర ఇత్యబ్రు
వన్ రుద్రో వై క్రూరం సోఽస్య త్వేతి సోఽబ్రవీద్వరం వృణై అ
హమేవ పశూనామధిపతిర" సానితి తస్మాద్రుద్రః పశూనామధి

రుజాం ద్రావకతయా రుద్రత్వం నిరతిశయసార్వజ్ఞ్యాదియుక్తతయా మ
హార్షిత్వం చ భగవతో యుజ్యతే, ఏవం భూతో భగవాన్ యస్మాభిప
ద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిర్విశ్వసృడ్విశ్వరూపః తత్ర బ్రహ్మచతు
ర్ముఖోఽజాయత నారాయణాద్బ్రహ్మాజాయతి ఇత్యుక్తరీత్యా హిరణ్య
గర్భం సర్వేషాం దేవానాం సృష్టేః ప్రాక్ జనయామాస దేవః పర
మాత్మా విషయతయా శుభయా బుద్ధ్యా యోజయత్విత్యర్థః అదృష్ట
పూర్వం హృషితోఽస్మిదృష్ట్వా భయేన చ ప్రవ్యధితం మనో మే తదేవ మే
ర్శయ దేవ రూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ఇత్యుక్తరీత్యా దివ్య
మంగలవిగ్రహవిశిష్టతయా భగవత్ప్రకాశక ప్రార్థనామంత్రమాహ యా
తే రుద్రశివేత్యాది. ఉమాసహాయమిత్యస్యార్థమగ్రే స్వయమేవ వక్ష్య
తి. (సహస్రాణి) సహస్రాణి సహస్రశో యే రుద్రా అధిభూమ్యాం తే
షాగ్ం సహస్రయోజనేఽవధన్వాని తన్మసి ఇత్యాది అయమర్థః భూ
మ్యామధి భూమేరుపరి యే రుద్రాస్సహస్రశః సహస్రప్రకారాః సహ
స్రాణి సహస్రసంఖ్యాకాః సన్తి సహస్ర ఇతి జాత్యుక్తిః వినాయకప్ర
థమశైలాదయో జాతిభేదాః తే సర్వేఽపి రుద్రవిశేషాః తత్రాఽప్యే
కస్యాం జాతౌ బహుభిస్సహస్రైః సంఖ్యాతా మూర్తివిశేషాః తేషాం
సర్వేషాం ధన్వాని ధనూంషి సహస్రయోజనే స్మత్తః సహస్రయోజ
నవ్యవహిత దేశేఽవతన్మసి అవతతజ్యాకాని స్థాపయామః అథద్వితీయా
మాహ అస్మిన్మహత్యర్ణవేఽన్తరిక్షే భవా అధి ఇతి అస్మిన్ దృశ్యమా

ముచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మశబ్దార్థమగు లక్ష్యముడి క్రూరదేవుడును (యేడుచున్నట్టివాడు)
రుద్రుడుండునను ఈశ్వరుని గ్రహింప గూడదు, మరియు ఆయసురులకు మూఁడుపురములం

పతిర్వదితి పశుపతిత్వయాచకత్వాత్.

రుద్రో వా అకామయత, పశూనాం స్వామితి" మాతా

నే మహత్యర్ణవే మహాసముద్రసదృశే ప్రౌఢేఽన్తరిక్షే అధిశ్రిత్య వర్త
మానా భవా రుద్రమూర్తివిశేషా యే సన్తి తేషాం సహస్రయోజ
న ఇత్యాద్యుక్తార్థముత్తరార్ధం ద్వితీయాదిషు నవమాంతాస్వృక్షు అను
షజ్యతే తదనుషంగద్యోతనాయైవ దశమ్యామృచి పునః పఠితమ్ అథ
తృతీయామాహ నీలగ్రీవాః శితికంఠాః శర్వాః అధః క్షమాచరాః
ఇతి గ్రీవాయామేకస్మిన్ దేశే నీలవర్ణాః నీలగ్రీవాః ప్రదేశాన్తరే శ్వేత
వర్ణాః శితికంఠాః తాదృశాః శర్వాః రుద్రమూర్తివిశేషాః కీదృశాః
అధః క్షమాచరాః భూమేరధస్తాత్పాతాలేషు సంచరన్తి తేషామిత్యా
ది పూర్వవత్ అథ చతుర్థీమాహ నీలగ్రీవాః శితికంఠాః దివగ్ం రుద్రా
ఉపశ్రితాః ఇతి దివముపశ్రితాః స్వర్గే వర్తమానాః అథ పంచమీమా
హ యే వృక్షేషు సస్పింజరా నీలగ్రీవా విలోహితాః ఇతి యథా లోకే
వ్యవస్థితా రుద్రాస్తథా వృక్షేష్వవస్థితాః, తేషు కేచిత్సస్పింజరాః
శష్పవద్బాలతృణవత్పింజరవర్ణాః నీలగ్రీవాః నీలవర్ణగ్రీవాః కేచిద్గ్రీవాదే
శే నీలవర్ణోపేతాః అపరే పునర్విలోహితాః విశేషేణ రక్తవర్ణాః ఈ
దృశా యే సన్తి తేషామిత్యాది అథ షష్ఠీమాహ యే భూతానామ
ధిపతయో విశిఖాసః కపర్దినః ఇతి భూతశబ్దేనాంతర్హితశరీరాస్సన్తో
మనుష్యోపద్రవకారిణో గణవిశేషా ఉచ్యన్తే తేషామధిపతయో యే
రుద్రాస్తేషు కేచిద్విశిఖాసో ముండితమూర్ధానః అపరే కపర్దినో జటా
బంధోపేతాస్తేషామిత్యాది అథసప్తమీమాహ యే అన్నేషు వివిధ్యన్తి
పాత్రేషు పిబతో జనాన్ ఇతి, యే రుద్రా అన్నేషు భుజ్యమానేషు
గూఢత్వేనాఽవస్థితాస్సన్తో జనాన్ వివిధ్యన్తి విశేషేణ ధాతువైష

డియుండెను. బలియారంభించి రుద్రుడు క్రూరుడు రుద్రుడు వరము గోరెను. నేను ప
శువులకధిపతిగ నుండగోరెదను. ఆ నిపశువులకు పతిగనుండవలయునని కోర్కెగలిగిన

రుద్రాణాం దుహితా వసూనాం ఇత్యాది “నైవ దేవో నమ

మన్త్యాదినా బాధన్తే తథా పాత్రేషు పాతవ్యేషు క్షీరోదకాదిషు గూ
ఢత్వేనావస్థితాః పిబతో జనాన్ వివిధ్యన్తి తేషామిత్యాది. అథ వక్ష్య
మాణా యే పథాం పథిరక్షయ ఐలబృదా యవ్యుధః ఇతి యే రు
ద్రాః పథిరక్షయో లౌకికవైదికమార్గాణాం రక్షకాః, నాఽత్ర కేషాం
చిదేవ కిం తు సర్వేషాం పథాం తే చ రక్షకాః, ఐలబృదాః ఇరాఽ
న్నం తస్య సమూహ ఐరం ఐరమేవైలం తద్బిభ్రతీత్యైలభృతః, ఐలభృ
త ఏవైలబృదాః అన్నప్రదానేన పోషకాః, ఇత్యర్థః తే చ యవ్యుధః
యవాతి మిశ్రీభవతి విరోధం కరోతీతి యుః శత్రుః యుభిః శత్రుభిస్స
హ యుధ్యన్తీతి యువ్యుధః, అస్మదనిష్టనివారకా ఇత్యర్థః. తేషామి
త్యాది. అథ నవమీమాహ “యే తీర్థాని ప్రచరన్తి సృకావన్తో నిషంగి
ణః ఇతి యే రుద్రాస్తీర్థాని కాశీప్రయాగాదీని రక్షితుం ప్రచరన్తి, కీ
దృశా రుద్రాః సృకావన్తః సృకాశ్ఛురికా హస్తే ధార్యమాణాస్తీక్ష్ణా
గ్రా ఆయుధవిశేషాస్తద్యుక్తాః కేచిత్ అపరే నిషంగిణః ఖడ్గయుక్తా
స్తేషామిత్యాది అథ దశమీమాహ “య ఏతావన్తశ్చ భూయాంసశ్చ
దిశో రుద్రా వితస్థిరే తేషాగ్ం సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి”
ఇతి యే రుద్రా ఏతావన్తశ్చ సహస్రాణి సహస్రశ ఇత్యాద్యన్యర్గ్భిరేతా-
వన్త ఉక్తాస్తేభ్యోఽపి భూయాంసశ్చేభ్యోఽప్యధికా అన్యే బహవో
ఽపి దిశో వితస్థిరే సర్వా దిశః ప్రవిశ్య స్థితా స్తేషామిత్యాదీతి తత్రత్య
గ్రంథవిస్తరః తథా రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మీత్యాదౌ రుద్రాణామేకా
దశసంఖ్యావత్త్వం ప్రసిద్ధం. ఏభిః ప్రమాణైః రుద్రాణామనేకత్వ
నిర్ణయాదేక ఏవ రుద్ర ఇత్యత్ర యథాశ్రుతార్థస్వీకారే ప్రమాణ
బాధస్స్యాదితి భావః. కథంచిదన్తర్యామిత్వేన సర్వత్ర పూర్ణ ఏక
ఏవ రుద్రోఽస్త్వితి శంకాయాం పరిహర (బృహత్త్వాత్) ఇతి.

వాదికోరిక గోరుటకును మరియు రుద్రుడు కోర్కెగలవాడాయెను అతడు సేనపశువు
లుగలవాడవగుదును గాక యనికోరెను అంటట వలనను 'రుద్రులకు తల్లి'యని గోమ

ర్తృశః, న రాజా వరుణో విభుః నాఽగ్నిర్నేన్ద్రో న పవమానః మాతృశ్చ న విద్యతే" ఇత్యారభ్య "ఏతద్రుద్రస్య ధనుః, రుద్రస్య త్వేవ ధనురార్త్నిః శిర ఉత్పిపేష, స ప్రవర్గ్యోఽభవత్ తస్మాద్యస్సప్రవర్గ్యేణ యజ్ఞేన యజతే రుద్రస్య స శిరః ప్రతిదధాతి నైనగ్ం రుద్ర ఆరుకో భవ"తీతి రుద్రస్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం న సంభవతి.

అథ వా హేత్వన్తరమాహ (బృహత్త్వాత్) ఇతి చోదయతీతి వ్యుత్పత్తిం మనసి కృత్వా హ క్రూరం స్యేతి క్రూరస్య బృహత్త్వబృంహణత్వయోః ప్రత్యక్షేణైవ విరోధః కిం ప్రమాణాన్తరేణేతి భావః. రుద్రస్య క్రూరత్వే తస్యాఽనపహతపాప్మత్వేఽనవాప్తకామత్వాదౌ చ శ్రుతిం దర్శయతి. (తేషామసురాణాం) ఇతి తేషామసురాణాం తిస్రః పుర ఆస

హత్త్వము చెప్పను రుద్రుని శక్తిప్రతాపములను కలిగి యున్న రుద్రుల నేకులై యున్నారని చెప్పుటవలనను దేవుడుగాని మర్త్యుడుగాని వరుణుడుగాని కుబేరుడు యీ మొదలగు నెవ్వరును ప్రభువులుగారు అని యారంభించి మహోపమానులెవ్వరును గలుగరు అని చెప్పబడిన యజుశ్శాఖాగణ్యక శ్రుతియందు రుద్రునిరొక్క ధనుస్సులగు. దానిని యింద్రుడు పురుగురూపముతో వచ్చి కొట్టివేసెను దానిచే రుద్రునికి శిరస్సుపోయెను. అను మొదలగు పరాజయప్రసంగములు చెప్పబడుటవలనను రుద్రుడు బ్రహ్మశబ్దముచే జెప్పదగినంతటి యోగ్యతకలవాడు కాడని స్పష్టముగ దెలియుచున్నది. (రుద్రహర పశుపతి) రుద్రుడు హరుడు, పశుపతి, నీలగ్రీవుడు, శితికంఠుడు, భవుడు, శర్వుడు కపర్ది యిత్యాదివిధముగ ననేక పేరులతో పిలువబడుచుండువాడు వొకేవ్యక్తియై శివుడను పేరుతోనే వ్యవహరింపదగిన శబ్దశక్తి రుద్రునకు కలుగుటయు నసంభవము ఈశ్వరశబ్దమునకు శివుడను వర్థముజేసినప్పుడు పరమేశ్వరుడనియు పరమమహేశ్వరుడనియు వేరుగ దేవతాంతర

రుద్ర హర పశుపతి నీలగ్రీవ శితికంఠ భవ శర్వ కపర్దిత్యాదీ
నామనేకత్వేన శ్రూయమాణానామేకత్వాఽసంభవాత్ ఈశ్వ
ర(మహేశ్వర)స్య పరమమహేశ్వర ఇతి పరమమహేశ్వరశబ్ద
శ్రవణాత్ "శివ ఏకో ధ్యేయః, శివశ్శంకరః? సర్వమన్యత్పరిత్య
జ్యేతి శివశబ్దవాచ్యాదధికత్వేన శివేతర శివతమ శబ్దవాచ్యస్య వి
ద్యమానత్వాత్ శంభుశబ్దస్య విశ్వశంభుత్వశ్రవణాత్ ఈశాన
స్యేశానత్వేన జగదీశానత్వశ్రవణాత్ మహాదేవస్య "తమీశ్వ
రాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దై
వత"మితి రుద్రాదీనాం పరం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం న సంభవతి.

న్నయస్మయ్యేవమాఽథ రజతాఽథ హరిణీ తా దేవా జేతుం నాఽశ
క్నువన్తా ఉపసదై వాజిగీషన్త స్వాదాపలుర్యశ్చైవం వేదయశ్చ నోపస
దా వై మహాపురం జయన్తీతి త ఇషుసమస్కుర్వతాఽగ్నిమనీకగ్ం
సోమగ్ం శల్యం విష్ణుం తేజనం తేఽబ్రువన్ క ఇమామసిష్యతీతి రుద్ర
ఇత్యబ్రువన్ రుద్రో వై క్రూరః సోఽస్యత్వితి సోఽబ్రవీద్వరం వృ
ణా అహమేవ పశూనామధిపతిరసానీతి తస్మాద్రుద్రః పశూనామధిప
తిస్తస్మాగ్ం రుద్రోఽవా సృజత్స తిస్రః పురో భిత్త్వైభ్యో లోకేభ్యో
ఽసురాన్ ప్రాణుదత ఇత్యాది స్పష్టోఽర్థః "గౌర్ధేనుభవ్యా
మాతా రుద్రాణా"మిత్యాది గౌః రుద్రమాతృత్వాద్యుచ్యతే స్ప

మేచెప్పబడుటు న్యాయ్యమైయున్నది శివుడొక్కడే ధ్యానింపదగినవాడు శివుడేశంకరు
డు ఇతరములగు నన్ని దైవతములనువిడచి'యని శివశబ్దవాచ్యుడగు దేవునికంటె యితరము
గు శివతర శివతమశబ్దములచే పిలువబడదగిన యుత్కృష్టశక్తిగలవ్యక్తియొక్క సత్త
యచ్చట తెలియబడుచున్నది. ఇదియువలె శంభుడొక్కడే ధ్యానింపదగినవాడని చెప్ప
బడుచోటదానికితులితముగ 'విశ్వశంభు' వనునుత్కృష్టవ్యక్తియొక్కటి తెలియబడుచుం
డుటచే ముందుటి శంభునంతటి పూజ్యతాబుద్ధికాటంకము గలుగుచున్నది ఈశాన
శబ్దమునకిట్లే పరమేశానుడొక్కడు తెలియబడుచున్నాడు మహాదేవునకును యీశ్వరు

(నను)పరమమహేశ్వర శబ్దవాచ్యస్య రుద్రాదిశబ్దవాచ్యత్వ సంభవాత్పరం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం సంభవతీతి చేత్సత్యం పరమమహేశ్వరశబ్దస్య రుద్రాదిష్వనుపపన్నత్వాత్ ఉకారస్త్వవధారణార్థః మాసహాయం లక్ష్మీసహాయం పరమం మహేశ్వరమేవ త్రిలోచనత్వాదివిశేషేణవిశిష్టం లక్ష్మీనారసింహం ధ్యాత్వేత్యర్థః యద్వా దేవమనుష్యాద్యపేక్షయా పరమమహేశ్వరత్వాత్ సృష్టిస్థిత్యంతకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం స సఙ్జ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన" ఇతి భగవచ్ఛరీరభూతత్వాచ్చ పరమమహేశ్వరత్వం ఏవం భూతం రుద్రం ధ్యాత్వా మునిర్మననశీలస్సన్ భూతయోనిం సర్వకారణకారణం సమస్తరక్షకం తమసః పరస్తాద్గచ్ఛతి ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యాదిభిః తమసః పారవర్తినం ప్రకృతేః పరం పరమాత్మానం నారాయణం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి.

ర్థః (నైవ దేవో న మర్త్యః) అగ్నిజిహ్వానాం విశేషాం దేవానామాస్ఫోటసమత్రోచ్యతే దివ్యస్యైకా ధనురార్త్రిషః పృథివ్యామపరా

లకెల్లపరముండగు పరమమహేశ్వరుడును దేవతలకెల్ల పరదైవతంబునని చెప్పెడిమంత్రమున పరమమహేశ్వరపరమదైవతాది శబ్దంబులీరుద్రునికి పైబడిన యొక్కవ్యక్త్యంతరమును బోధించుచున్నవని తెలియదగినది. కావున రుద్రుడే గాక రుద్రాదాదిగాగల యే దేవతలను గాని పరబ్రహ్మశబ్దముచే పిలువబడుటకెట్టి యర్హతయు గలుగ జాలదు. (నను) రుద్రునకు పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వము సంభవింపనిచో పరమమహేశ్వరశబ్దవాచ్యుడగునే యొక్కనికిగాని రుద్రాదిశబ్దవాచ్యత్వముసమ్మతమేగనుక రుద్రశబ్దవాచ్యుడగు వానికి పరబ్రహ్మశబ్ద వాచ్యత్వంబుగూడ సంభవింపగూడునని యందు సంశయము జెప్పినపుడందులకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. పరమమహేశ్వరశబ్దమెన్నడును రుద్రాదిశబ్దవాచ్యులగు వారలకుపగ్రింప నే వరింపగూడనిదైయున్నది. ఉమాసహాయమనుశబ్దమునకు ముఖ్యార్థమేమి ‘ఉ’ శబ్దముచే యవధారణము చెప్పబడుచున్నది (ఉమా) శబ్దము సమస్తశబ్దముగ దీసికొనదగినదికాదు (మా) శబ్దమునకు లక్ష్మి

౫౭౨ శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

కిం చ "స నో దేవశ్శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు" ఇతి, ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్ శంకరాత్ జ్ఞానమన్విచ్ఛేత్ మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనా"దితి జ్ఞానప్రదత్వా చ్ఛంకరోపాసనముచ్యతే.

త్రేతా తస్యేంద్రో వ్యమియా వేణా ధనుర్జ్యామభినత్స్వయం తదింద్రధనురి త్యజ్యాం అభ్రవర్ణేషు చక్షతే ఏతదేవ శంయోర్బార్హస్పత్యస్య ఏతద్రు ద్రస్య ధనుః ఇతి పూర్వాగ్రంథః స్పష్టార్థః దూషణాం ?గమాహ రుద్ర హారేత్యాదినా(రుద్రహారం పశుతీతి.)

యందు శక్తినిర్దిష్టమై యున్నది. మాసహోయం అనగా లక్ష్మీసహాయుడగు శ్రీమన్నా రాయణుడు చెప్పబడుచున్నాడని యర్థము [illegible] శబ్దముచే నారాయణుం డు చెప్పబడుచున్నాడు త్రి[illegible] అనుటచే త్రినేత్రునితో కూడిన లక్ష్మీనారసిం హమూర్తి చెప్పబడుచున్నాడు [illegible] సర్వా[illegible] మైశ్వర్యముగలవాడనియు [illegible] అనుటచే [illegible] ఆది[illegible] దీనిని యిట్లే [illegible] దే స్వ ష్టిస్థిత్యంతములు [illegible] చె ప్పబడియుండుటచే రుద్ర[illegible] సమ హైశ్వర్యత్వము గీకరింపవచ్చును ఇట్టి[illegible] కారణుండును తమస్సుకావలనుండునట్టి వాడనగు సాక్షాత్ శ్రీమన్నారాయణుని ప ద[illegible] ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ఇత్యాది ప్రసిద్ధశ్రుతులచే జెప్పబడు వానిని పొందుచున్నాడు అనియర్థమీమంత్రమునకు జెప్పవలయును. (కిం చ) మరి యు ఆదేవుడు మనలను వేదాంతజిజ్ఞాసచే [illegible] బుద్ధిచే ననుగ్రహించుగాక అని చెప్పునప్పుడును ఆరోగ్యము సూర్యునివల్ల పొందదగినది సంపదలను హుతాశనునివలన పొందదగినది శంకరునివల్ల జ్ఞానమును పొందదగినది నారాయణునివల్ల మోక్షము పొందదగినది. అనియిట్లు[illegible] కోరములను వానియాధిరాజ్యమున నాయాయధికారులకిచ్చుటచే [illegible] జ్ఞానమును శంకరుడిచ్చుటనీమంత్రముచే చెప్పదగును,

అత్ర ప్రసంగాన్నారాయణశబ్దార్థనిర్ణయే విదుషాం ప్రసంగేషు దిఙ్మాత్రముచ్యతే యథా శర్వాణ్యాశ్లిష్టసర్వాఙ్గం జగజ్జన్మాదికారణం విష్ణ్వాద్యర్చితపాదాబ్జం వందేహం సర్వదా శివం తత్ర శివస్య జగత్కారణత్వసిద్ధేః కారణవాక్యఘటకనారాయణశబ్దస్య శివపరత్వసిద్ధ్యధీనత్వాన్నారాయణశబ్దస్య శివపరత్వమేవ ప్రథమముపపాదనీయం ఉపపాదనం చ స్వపక్షసాధన పరపక్షనిరాకరణాభ్యాం భవతీతి తదుభయం వాద జల్ప వితండానామన్యతమాం కథామాశ్రిత్య సంపాదనీయం తత్ర విప్రతిపత్తిజన్యస్య సంశయస్య విచారాంగత్వాన్మధ్యస్థేనాదౌ విప్రతిపత్తిః, ప్రదర్శనీయా తత్ర విప్రతిపత్తిః నారాయణశబ్దః శివపరో న వేతి విధిన్యాసమానాధికరణ్యేన నిషేధస్త్వవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన అత్ర విధికోటిరద్వైతినాం శైవానాం చ న చాద్వైతవాదినాం కథం శివజగత్కారణతావాదిత్వం తన్మతే శుద్ధాద్వితీయబ్రహ్మణ ఏవ జగత్కారణత్వప్రతిపాదనాత్ ఇతి వాచ్యం. శ్లో. తామష్టాదశధా దృష్ట్వా శంకరస్సూతసంహితా చక్రే శారీరకం భాష్యం సర్వశ్రుతిమనోహరం ఇత్యభియుక్తోక్త్యా నిఖిలాద్వైతగ్రంథమూలభూత శారీరకమీమాంసామూలత్వస్య సూతసంహితాయాం ప్రసిద్ధత్వాత్తత్ర చ శివస్యైవ జగత్కారణతాయాః ప్రతిపాదనాత్ తస్య చాద్వైతవాదిభిరవశ్యం స్వీకర్తవ్యత్వాదద్వైతినాం సిద్ధాంతే సగుణశివస్యైవ జగత్కారణత్వస్య శుద్ధబ్రహ్మతటస్థలక్షణత్వాంగీకారాత్సగుణస్య చ శివరూపత్వాత్ అస్య చార్థస్య విద్యారణ్యైస్సూతసంహితావ్యాఖ్యానావసరే బహుశః ప్రపంచితత్వేన నాస్మాభిరత్ర ప్రతిపాదనీయమస్తీతి నిషేధకోటిస్తు తేభ్యోఽన్యేషాం వైష్ణవాదీనాం.

అత్ర విధికోటివాదినాం ప్రయోగః— నారాయణశబ్దః శివపరః శివవృత్తిధర్మాఽవచ్ఛిన్నప్రతిపాదకత్వాత్ యో యః శివవృత్తిధర్మాఽవచ్ఛిన్నప్రతిపాదకః స శివపరః యథా శివశబ్దః ఇతి నాఽవయవేష్వాగ్రహః పక్షే శివవృత్తిజలశాయిత్వరూప ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతిపాదకత్వసత్త్వాద్ధేతుసత్త్వోపపత్తిః న చ శివే జలశాయిత్వమప్రసిద్ధమితి వా

చ్యాం శ్లో॥ "లింగమధ్యే జ్వలన్మూర్తిం మహాజ్వాలామాలాసంవృతమవ్యయమ్ లింగస్య మధ్యే [illegible] చంద్రశేఖరవిగ్రహం వ్యోమమార్గే తథా లింగే బ్రహ్మాణం హంసరూపిణం విష్ణుం వరాహరూపేణ లింగస్యాఽధస్త్వధోముఖం బ్రహ్మాణం దక్షిణే తస్య కృతాంజలిపుటం స్థితం వామే విష్ణుం మహాబాహుం కృతాంజలిపుటం తథా మధ్యే లింగం మహాఘోరం మహాభైరవసి స్థితం ఇత్యాది శివపురాణోపబృంహితే తేన యమంతస్సముద్రే కవయో వయంతీతి మహానారాయణమన్త్రేణ చ శివే జలశాయిత్వప్రసిద్ధేః తదవచ్ఛిన్నప్రతిపాదకత్వం చ "ఆపో నారా" ఇత్యాది మన్వాద్యుక్తవ్యుత్పత్త్యైవ సంభవతీతి (పూర్వపక్షః)

తతః జగజ్జన్మస్థేమప్రలయవిధిలీలం జలనిజాంసమాశ్లిష్టోరస్కం నిగమగతివేద్యస్వచరితం స్వయం భూతేశ్వేంద్రైరభినుతపదాంభోజమనఘం భజే యద్వాద్రిస్థం నరహరిమరీణామసుహృదం శ్రీమత్ఫణీంద్రఫణితాగమసారవేదీ దివ్యశ్రీశైలకులవారిధిశీతభానుః అణ్ణంగరార్యవిబుధస్తనుతే ప్రబంధమాశాసనాద్గురుతతేర్దశకోటిసంజ్ఞం" ఇహ ఖలు భగవాన్ శ్రియఃపతిః పరమకారుణికో నారాయణః అపారదుస్తరభవాబ్ధిమగ్నాన్ పుంస ఉద్దిధీర్షుః అనాదినిధనావిచ్ఛిన్నపాఠక్రమసంప్రదాయాగత వేదాంత తదుపబృంహణబృంద ప్రదర్శిత పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షహేతుభూతభక్తియోగం ప్రాపయ్య తదనుజిఘృక్షయా కృష్ణద్వైపాయనరూపేణావతీర్య బ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రం శారీరకం విశదయాంచకార తత్ర ముముక్షుజ్ఞేయపరబ్రహ్మలక్షణ ప్రతిపాదికాం యతో వా ఇమానీత్యాదిశ్రుతిం జన్మాద్యస్య యత ఇతి సూత్రేణ ప్రదర్శయాంచక్రే ఏవం చ శ్రుతిస్మృతిభ్యాం జగజ్జన్మాదికారణం యత్తద్బ్రహ్మేతి నిర్ధారణాత్ తతశ్చ తద్విశేషజిజ్ఞాసాయాం ప్రాపకవాక్యాన్యన్వేషణీయాని తాని చ వాక్యాని శ్రు సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాఽగ్ర ఆసీత్ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్ ఇత్యాదీని ఏతేషాం సర్వవాక్యానాం సర్వవేదాం

త్రిప్రత్యయన్యాయేన ఏకవిషయత్వం వ్యవస్థితం ఏవం చ సర్వశబ్దస్య బృ
హద్బృహత్సాధారణస్య బ్రహ్మశబ్దసమర్పితే విశేషే బ్రహ్మశబ్దస్య చే
తనాచేతనసాధారణస్య ఆత్మశబ్దసమర్పితే విశేషే ఆత్మశబ్దస్య సర్వచే
తనసాధారణస్య నారాయణశబ్దసమర్పితే విశేషే పర్యవసానం నిర్బా
ధమితి నిశ్చీయతే నను, యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రిర్న సన్న చాఽ
సచ్ఛివ ఏవ కేవలః శంభురాకాశమధ్యే ధ్యేయః ఇత్యాదిషు శివశంభ్వా
దిపదానాం దేవతావిశేషబోధకతయా తత్ర కారణవాక్యానాం పర్యవ
సానం స్యాదితి చేన్న తస్య దేవతావిశేషస్య యః పురా ప్రలయే ప్రా
ప్తే నష్టే స్థావరజంగమే బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే లోకే చరాచరే
ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్ ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా
స మే విష్ణుః ప్రసీదతు ఇత్యనుస్మృత్యా ధ్యాయస్థ భాంతవచనోపబృం
హితయా న బ్రహ్మా నేశాన ఇత్యాదిశ్రుత్యా కల్పాదావసత్త్వప్రతిపా
దనేన అథ పునరేవ నారాయణస్సోన్యం కామం మనసా ధ్యాయత త
స్య ధ్యానాంతస్థస్య లలాటాత్త్ర్యక్షః శూలపాణిః పురుషో జాయ”తే
త్యనేన విష్ణోస్సకాశాదుత్పత్తిమత్త్వప్రతిపాదనేన అనపహతపాప్మా వా
ఽహమస్మి నామ మే ధేహీత్యనేన తస్య కర్మవశ్యత్వాఽప్రతీత్యా చ
జగత్కారణత్వనిగ్రహేణ తత్ర వేదాంతవాక్యానాం పర్యవసానాసంభ
వాత్ తథా చ కారణవాక్యఘటక శివ శంభు హిరణ్యగర్భాదిపదా
నాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానం యుజ్యతే ఇదమేవాఽభిప్రేత్య అభిద
ధిరే శ్రీవత్సాంకమిశ్రా నిగమాంతగురవశ్చ యమున్మూలకారణమబుధ్య
త సృష్టివాక్యే బ్రహ్మేతి వా సదితి వా త్మేతివాది వా తత్ నారాయ
ణస్త్వితి మహోపనిషత్ప్రిపీతి సాబాలికీ ప్రభృతయోఽప్యనుజగ్ము
రేనామితి. “నిస్సాధారణ్యే నారాయణపదవిషయే నిశ్చయం యాంత్య
బాధే షడ్బ్రహ్మాద్యాస్సమానప్రకరణపఠితాశ్శంకితాన్యార్థశబ్దాః
అంతర్యంతా చ నారాయణ ఇతి కథితః కారణం చాంతరాత్మేత్యస్మా
దప్యైకకంఠ్యం భజతి సిరుకథిస్తత్ర శంభ్వాదిశబ్దః ఇతి చ (ఇతి ప్రథమః

శో॰టి॰) అథేదానీం తద్విశేషమతం తావన్నిరస్యతే తదుక్తానుభూతౌ నో
పైర్వైదైన్తమపబృంహణైః యదుక్తం నారాయణాదిశబ్దాః శివపరా ఇత్యాది
తత్రోచ్యతే సామాన్యత్వేనాఽభిమతం శివపరత్వం కిం శివవిషయకశక్తి
రూపకతావచ్ఛేదకానుపూర్వ్యవచ్ఛిన్నత్వం శివనిష్ఠవాచ్యతానిరూపక
త్వం వా ఆహోస్విత్ లక్షణాదినా శివప్రతీతిప్రయోజకానుపూర్వీమ
త్త్వం వా నాద్యః కారణవాక్యఘటక నారాయణపదస్య పక్షత్వేన త
త్ర "స బ్రహ్మా నేశాన" ఇతి శ్రుత్యా శివాదావసత్త్వప్రతీత్యా తస్య
కారణత్వవిరహేణ అన్యనామ్నాం గతిర్విష్ణురేక ఏవ ప్రకీర్తితః, న తు
నారాయణాదీనాం నామ్నామన్యత్ర సంభవః న తు నారాయణాదీ
నామాని పురుషోత్తమః, ప్రాదాదన్యత్ర భగవాన్ రాజేవ ర్తే స్వకం
పురం ఇత్యాదివచనైః శివే శక్త్యభావబోధనేన చ బాధాత్ న ద్వితీ
యః అయనపదస్య ల్యుటో వాఽధికరణవాచిన శివనిష్ఠవాచ్యతానిరూప
కత్వేఽపి శక్త్యవిశిష్టసముదాయే తదభావేన తద్విశిష్టతాదవస్థ్యాత్ న
తృతీయః అనుపపత్తివిరహేణ లక్షణాయా అసంభవాత్ న చ
తామప్యనపేక్ష్య దృష్ట్వాపి శంకరస్య సూతసంహితాం చక్రే శారీరకం భా
ష్యం సర్వశ్రుతిమనోహరం ఇత్యభియుక్తోక్త్యా నిఖిలాద్వైతగ్రంథమూ
లభూతశారీరకభాష్యోపజీవ్యత్వస్య సూతసంహితాయాం స్పష్టత్వేన
తత్ర శివస్య జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తన్మూలభూతశ్రుతిఘటకనారా
యణపదస్య శివపరత్వాభావే సతి తదుక్తశివకారణత్వానుపపత్త్యా త
స్య లక్షణా శివేఽవశ్యమాశ్రయణీయేతి వాచ్యం "ఏకో హ వై నారా
యణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శంకరః ఇతి మైంగిశ్రుత్యా బ్రహ్మరుద్రాది
వ్యవచ్ఛేదేన నారాయణస్యైవ జగత్కారణత్వప్రతీత్యా సూతసంహి
తాస్థశివాదిపదస్యాఽపి నారాయణ ఏవ తాత్పర్యస్యాన్యథాఽనుప
పత్త్యభావాత్, అద్వైతిరాద్ధాన్తే హరిహరచైతన్యయోరభిన్నత్వేన హ

రా ప్రతీతకారణత్వస్య తదభిన్నే శివేఽపి సత్త్వేన తదాదాయ సూత
సంహితోపపత్తేః. స్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగాదికరణే శంకరభాష్యే
"అతశ్చ సంక్షేపమిదం శ్రుణుష్వం నారాయణస్సర్వమిదం పురాణం స
సర్గకాలే చ కరోతి సర్గం సంహారకాలే చ తదత్తి భూయః ఇతి విష్ణు
పురాణవచనముపన్యస్య విష్ణోర్జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తన్మతావలం
బినామపి తస్యావశ్యకత్వాచ్చ ఏవం సత్యపి శివపరత్వసాధనే వాదినః
ప్రవృత్తిస్తు నారాయణశ్శేషమూర్తావితి దిక్ యదపి పక్షే శివవృత్తిజ
లశాయిత్వరూపధర్మావచ్ఛిన్నప్రతిపాదకత్వసత్త్వాద్ధేతుసత్త్వోపపత్తిరితి
తదపి న నారాయణపదస్య యోగరూఢత్వేన విష్ణుగతతద్వ్యక్తిత్వస
మానాధికరణోదకశాయిత్వస్య ప్రతీత్యా శివవృత్త్యుదకశాయిత్వప్రతి
పాదకస్య పక్షే అసత్త్వాత్ శివవృత్తిద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిపాదకే
ద్రవ్యత్వే న దేవదత్తప్రతీతీచ్ఛయాఽభిహితే దేవదత్తో ద్రవ్యమితి వా
క్యీయద్రవ్యపదే అనైకాంత్యాచ్చ యదపి లింగమూర్తిమిత్యారభ్య మ
న్వాద్యుక్తవ్యుత్పత్త్యైవ సంభవతీత్యుక్తం తదపి న క్షీరోదార్ణవశాయినం
వరకేసరివిగ్రహం ఇతి వచనేన ఏష నారాయణః శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవని
కేతనః ఇత్యాదివచనోపబృంహితయా అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే
ఇత్యాదిశ్రుత్యా చ విష్ణోరుదకశాయిత్వప్రతీత్యా సహస్రశిరసం దేవం
సహస్రకమలేక్షణం ప్రాహుర్నారాయణం దేవం విశ్వస్య చ పరాయ
ణం ఇత్యారభ్య ఏతత్సాగసంజ్ఞం వై పురాణం రూపముత్తమం ఇత్యం
తేన మహాభారతవచనేనోపబృంహితయా "విన్యుతః పురుషాదధీతి శ్రు
త్యా చ అంభస్యపార ఇత్యనువాకగత యమంతస్సముద్ర ఇత్యాదీనాం
భగవత్పరత్వావధారణేన లింగమూర్తిమిత్యాది శివపురాణస్య తదుప
బృంహణత్వాభావాత్ తత్ర శివపురాణే "ధ్యాత్వా ప్రదోషకాలే తు
శివసాయుజ్యమాప్నుయాత్" ఇత్యుక్త్వా శివసాయుజ్యకామైర్ధ్యేయస్య వి

ష్ణునా లబ్ధవరస్య శివస్య రూపవిశేష ప్రతిపాదనపరతయా తద్వచనస్య నా
ర్థక్యసంభవాత్ ప్రసిద్ధం హి శివాయ వరప్రదానం తథా హి వారా
హే సప్తతితమేఽధ్యాయే ఏవముక్తే పునర్వాక్యమువాచోమాపతిస్త
థా అన్యం దేహి వరం దేవ ప్రసిద్ధం సర్వజంతుషు మర్త్యో భూత్వా
భవాన్ దేవ మామారాధయ కేశవ మాం వహస్వ చ దేవేశ వరం
మత్తో గృహాణ చ యేనాఽహం సర్వదేవానాం పూజ్యాత్పూజ్యతమో
ఽభవం శ్రీభగవాన్ దేవకార్యావతారేషు మానుషత్వముపాగతః త్వా
మేవారాధయిష్యామి త్వమేవ వరదో భవ యుగంశో ద్వాదశో యస్తు
విష్ణునామా మహీతలే అవతీర్ణో భవంతం తు ఆరాధయతు శంకర ఇ
త్యాదిభిః "ఆపో నారా" ఇతి మనువచనేన చ "తాయదస్యే"తిదయా ప్రకృ
తవిష్ణుం తత స్వయం భూర్భగవానితి పూర్వవచనప్రతిపన్న కారణాన్వ
యుక్తం తథా పరామృశ్య తద్గతిజలశాయిత్వస్యైవ ప్రతిపాదనాచ్చ
(ఇతి ద్వితీయకోటిః) (సిద్ధాంతః.)

అత్ర నిషేధకోటివాదినః, నారాయణశబ్దస్య కేవలయౌగికత్వే
ణకారఘటితత్వం న సంభవతీతి నిరుక్తహేతుస్స్వరూపాఽసిద్ధః తథా
హి. అత్ర "పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః" ఇతి సూత్రేణైవ ణత్వం వ
క్తవ్యం తచ్చ న సంభవతి నారాయణశబ్దస్య శివపరత్వే సంజ్ఞాత్వా
భావాత్ సూత్రార్థస్తు పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నస్య ణత్వం స్యా
త్సంజ్ఞాయా"మితి ఉదాహరణన్తు ద్రుణసః జరణసః ఇత్యాది తత్ర ద్రురి
వ నాసా యస్యేతి ఖరస్యేవ నాసా యస్యేతి విగ్రహే పూర్వపదస్థాద్రే
ఫాత్పరస్య నస్య ణత్వం భవతి సంజ్ఞాత్వే ఇతరథా తు ద్రునసః ఖరనస
ఇత్యేవ భవతి ఏవం చ ప్రకృతే పూర్వారాయణపదస్థాద్రేఫాత్పర
స్య ఉత్తరాయనపదస్థస్య నకారస్య సంజ్ఞాత్వాభావాత్ ణత్వం న
సంభవతి.

తస్మాన్నారాయణశబ్దో న శివపరః శివవిషయకశాబ్దబోధప్రయోజకాకాంక్షాశూన్యత్వాత్ యో యద్విషయశాబ్దబోధప్రయోజకాకాంక్షాశూన్యః స న తత్పరః యథా ఘటవిషయకశాబ్దబోధప్రయోనకాకాంక్షా ణకారఘటితైవ తచ్ఛూన్యస్య పక్షే సత్త్వాద్ధేతు సత్వోపపత్తిరితి. -౧.

(పూర్వపక్షః) అత్ర విధికోటివాదినః ఉక్తహేతుః స్వరూపాఽసిద్ధః. శివవిషయకశాబ్దబోధప్రయోజకాకాంక్షాయా అపి ణకారఘటితత్వసంభవాత్ తథా హి యద్యపి కూర్మపురాణశివసహస్రనామాంకా శివే నారాయణశబ్దప్రయోగదర్శనాచ్ఛివేఽపి నారాయణశబ్దస్య సంజ్ఞాత్వమేవ స.భవతి కోశాదేరివ శ్రుతిపురాణాదేరపి శక్తిగ్రాహకత్వాత్ అన్యథా ఆకాశాదిశబ్దానాం పరబ్రహ్మపరత్వాఽసిద్ధిప్రసంగాత్ తథాపి తుష్యతు దుర్జన ఇతి న్యాయేన కేవలయౌగికత్వమాశ్రిత్యాఽపి నారాయణశబ్దఘటకనకారస్య ణత్వసమర్థనం కర్తుం శక్యతే తథా హి ఉక్తసూత్రేణ తత్ర ణత్వాఽసంభవేఽపి అట్కుప్ ఆఙ్ నుమ్ వ్యవాయేఽపి ఇతి వ్యాకరణసూత్రేణైవాఽత్ర ణత్వం సంభవతి. సూత్రార్థస్తు అట్ కవర్గ పవర్గ అఙ్ నుమ్ ఏతైర్వ్యస్తైస్సమస్తైః యథాసంభవం మిలితైశ్చ వ్యవధానేఽపి రషాభ్యాం పరస్య నస్య ణత్వం స్యాత్సమానపదే ఇతి ఉదాహరణం తు రామేణేత్యాది తత్ర హి రామశబ్దాత్ "టా" ప్రత్యయే కృతే "టాఙసిఙసామినాత్స్యాః" ఇతి వ్యాకరణసూత్రేణ 'ఇనా" దేశే ఆద్గుణ ఇతి వ్యాకరణసూత్రేణ గుణే చ కృతే ఉక్తసూత్రేణ ణత్వే చ కృతే "రామే"ణేతి రూపం సిద్ధ్యతి తథా చ ప్రకృతేఽపి అడాదిభిన్నేన వ్యవధానాభావాత్ నకారస్య ణత్వం నిరాబాధం సిద్ధ్యతి సమాసత్వేన సమానపదత్వస్యాపి సంభవాత్ తస్మాన్నాస్త్యుక్తహేతుః స్వరూపాఽసిద్ధః ఉక్తరీత్యా పక్షే హేతుసత్త్వసంభవాత్ (ఇతి తృతీయకోటిః.)

(సిద్ధాంతః) యదపి ద్రుణివ నాసా యస్యేతి విగ్రహప్రదర్శనం తదపి చింత్యం అఞ్ నాసికాయాస్సంజ్ఞాయాం ఇతి సూత్రేణ నాసికా శబ్దస్యైవ నసాదేశస్థానిత్వబోధనేన తథా విగ్రహవాక్యకథనస్యాయుక్తత్వాత్ యదపి ఇత్థం ద్రుణసః, ఖరణస, ఇత్యేవ భవతీతి తదపి శబ్దశాస్త్రజ్ఞానవిజృంభితం అఞ్ నాసికాయాస్సంజ్ఞాయామిత్యనేన సంజ్ఞాయామేవ నసాదేశాచ్ప్రత్యయయోర్విధానేన అసంజ్ఞాయాం తత్ర తయోర్దుర్లభత్వాత్ యదపి నారాయణశబ్దో న శివపరః శివవిషయకశాబ్దబోధజనకీభూతా కాంచిదాశూన్యత్వాత్ ఇత్యాదినా నిషేధకోటివాదినామభిప్రాయవర్ణనం తదపి న రమణీయం. శ్లో॥ శరణ్యే త్ర్యంబికే దేవి నారాయణి నమోస్తు తే ఇత్యాదౌ లక్షణయా నారాయణపదేన శివబోధసంభవాద్దోషస్వరూపాసిద్ధేః శక్తిభ్రమదశాయాం నారాయణపదేన శివబోధసంభవేన స్వరూపాసిద్ధిర్దోషాభావాచ్చ న చోక్తహేతుప్రవిష్టశాబ్దబోధే శక్తిభ్రమలక్షణానధీనత్వవిశేషణనివేశేన తద్దోషవారణం కర్తుం శక్యమితి వాచ్యం ఏవమపి సాక్షిప్రతిసంధానవిరహదశాయాం శివవిషయకశాబ్దబోధస్య సంభవేన తద్దోషస్యాపరిహారాత్ కథంచిత్ప్రకారాంతరేణ సమర్థనేఽపి క్లిష్టత్వాత్ నిషేధకోటివాదినాం ప్రయోగస్త్వేవమ్ నారాయణశబ్దః స్వసంజ్ఞిభిన్నశక్తిగ్రహాధీనస్వోచ్చారణజన్యపుణ్యజనకతావచ్ఛేదకానుపూర్వ్యనవచ్ఛిన్నః "పూర్వపదా"దితిస్మృతిబోధితణకారఘటితానుపూర్వ్యవచ్ఛిన్నత్వాత్ యథా ద్రుణసశబ్ద ఇతి సాధుశబ్దప్రయోగస్య పుణ్యజనకత్వం చ శాస్త్రైకసమధిగమ్యం ఉక్తం హి మహాభాష్యే సమానాయామర్థావగతౌ శబ్దైశ్చాపశబ్దైశ్చ శాస్త్రేణ ధర్మనియమ ఇతి హరిరప్యాహ వాచకత్వావిశేషేపి నియమః పుణ్యపాపయోరితి తాదృశపుణ్యజనకతావచ్ఛేదకరూపం చానుపూర్వీవిశేషో జాతివిశేషస్సక్తివిశేషో వేత్యన్యదేతత్ ఇతి తృతీయకోటిః

సిద్ధాన్తః) యదపి కూర్మపురాణేత్యారభ్య పరబ్రహ్మపరత్వసిద్ధి ప్రసంగాది గ్రంథముక్తం తదపి న రమణీయం నారాయణస్య విష్ణోర్మంత్ర ద్రష్టృత్వేన ఋషిత్వాత్ తస్యాపత్యమిత్యర్థే "ఋష్యన్ధకవృష్ణికురుభ్యశ్చే తి సూత్రేణ నారాయణపదా"దణి" నిష్పన్ననారాయణశబ్దస్య శివబోధ కత్వేన కూర్మపురాణశివసహస్రనామాదిస్థాదృశపదస్య ప్రయోగసంభ వేన తత్ప్రయోగస్య తథా శక్తిగ్రాహకత్వాసంభవాత్ కిం చ భగవ దేకాంతిప్రచురతమ ప్రసిద్ధ్యనురోధేన "న తు నారాయణాదీనాం నా మ్నామన్యత్ర సంభవః ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనేన చ విష్ణుమా త్రేశక్తస్య నారాయణపదస్య కూర్మపురాణాదిషు ప్రయుజ్యమానత్వే ఽపి లక్షణయా వాఽప్యుపపత్తేః ఏకత్ర ప్రయుక్తస్యాఽన్యత్ర ప్రయో గమాత్రేణ శక్తిసిద్ధౌ వృత్త్యంతరోచ్ఛేదప్రసంగాత్ వస్తుతస్తు శివస హస్రనామపాఠస్య కేషు చిదిదానీంతన భారతానుశాసనికకోశేషు ద ర్శనేఽపి ప్రక్షిప్తోపమన్యూపాఖ్యానాంతర్గతతయా తత్ర కుదృష్టిప్రక్షిప్త త్వసందేహాత్ ఉపమన్యూపాఖ్యానస్య చ విద్యారణ్యాదికృతభారతసం గ్రహాదావసంగృహీతతయా అనుశాసనికవ్యాఖ్యాతృభిరర్జునమిశ్రాదిభిర వ్యాఖ్యాతతయా చ భారతే తత్పాఠస్యైవ సందిగ్ధత్వాత్ ఆకాశాధి కరణే శంకరభాష్యే "నచాయమాకాశశబ్ద ఉభయోస్సాధారణః శక్యో విజ్ఞాతుం అనేకార్థత్వప్రసంగాత్ తస్మాద్బ్రహ్మణి గౌణ ఆకాశశబ్ద ఇ త్యుక్తత్వేన ఆకాశశబ్దస్య లక్షణయైవ పరబ్రహ్మణి సమన్వయస్వీకా రాచ్చ యద్యపి పూర్వపక్షోపపాదనావసరే ఇత్థమభిహితం తథాఽపి సిద్ధాన్తే తదంశాఽనిరాకరణేన సమ్మత ఏవాయమర్థ ఇతి జ్ఞాయతే ఉక్తం హి వాచస్పతిగ్రంథే సిద్ధాంతోపపాదనావసర ఏవ సామానాధికరణ్యే న ప్రశ్నప్రతివాక్యయోః పౌర్వాపర్యపరామర్శాత్ ప్రధానత్వేఽ పి గౌణతా, భూయసీనాం శ్రుతీనామనుగ్రహాయ త్యజేదేకం కులస్యా ర్థే ఇతివత్ పరమాకాశపదమాత్రసమంజసమస్త్వితి ఉత్తరత్ర చ న

ఛాయయాకాశశబ్దో గౌణోఽపి విళంబిత ప్రతిపత్తికరః తత్ర తత్ర బ్రహ్మ ణి ఆకాశపదప్రాచుర్యేణ ముఖ్యవత్ ప్రతిపత్తేరితి, ఏవం చ విశిష్టాద్వై తినాం రాద్ధాన్తే ఆకాశాదిపదానాం బ్రహ్మణి యోగేన అవ్యుత్పత్తిరా ద్ధాంతే లక్షణయా చ సమన్వయాత్ అన్యథా ఆకాశాదిపదానాం బ్రహ్మణి శక్తిర్న స్యాదితి ద్యుక్తిర్వాదినః స్వపరసిద్ధాన్తాజ్ఞానమూలైవేతి దిక్ యదపి కేవలయౌగికత్వపక్షేణత్వసమర్థనం కర్తుంశక్యతి ఇత్యాది. త దపి శాబ్దికసిద్ధాన్తాజ్ఞానమూలం అచ్ సుప్యాజితి సూ: తేసామాసికసమా నపదత్వస్యాఽపి వివక్షణే "ద్రుణ"సాదావపి అనేనైవణత్వసిద్ధ్యా పూర్వ పదాత్సంజ్ఞాయా దోమిత్రయదుష్టనియమత్వకల్పనాయా ఆవశ్యకతయా విధి నియమయోః మధ్యే విధిరేవ జ్యాయా"నితి శాబ్దికసమయోల్లంఘనాప త్తేః ఏతత్కల్పే సంజ్ఞాయామేవేతి నియమేన "రామనామా"దిషు ణత్వ వ్యావృత్తివత్ యోగపక్షే నారాయణపదేఽపి ణత్వవ్యావృత్త్యా పు త్రార్థం తపశ్చరన్త్రీ భర్తారం యాపితవతీతి రీత్యా వివక్షిత వ్యాఘాతాత్ ఋగయన శబ్దమధికృత్యాభిధీయమాన భాష్యవిరోధాచ్చ తథా హి సమానపద ఇత్యుచ్యతే న చైతత్సమానం పదం సమానపదమేవ య న్నిత్యం న చైతన్నిత్యా సమానపదమేవ కిం వక్తవ్యమేతత్ న హి కథ మనుచ్యమానం గంస్యతే సమానగ్రహణసామర్థ్యాత్ యది హి య త్సమానం చాసమానం చ తత్రాఽపి స్యాత్ సమానగ్రహణమనర్థకం స్యా"దితి కైయటశ్చ పదస్యైత్యైవ అవస్థయోర్నిమిత్తనిమిత్తిసంభ వాత్ ఏకత్వసంఖ్యాయా వివక్షయా చ సమానపదత్వే లబ్ధే సమా శ్రుతిరంగీకృతావధారణార్థా విజ్ఞాయత ఇత్యర్థ ఇతి, ఇతి తురీయకోటిః

(పూర్వపక్షః) అత్ర నిషేధకోటివాదినః నాస్మదుక్తహేతోః స్వ రూపాసిద్ధిః భవదుక్తహేతురేవ స్వరూపాసిద్ధః తథా హి సమాసశా స్త్రేణ సమానపదత్వమత్ర వివక్షితుమశక్యం గంధర్వగానం "రామ

నామ" మిత్యాకావప్యుక్తరీత్యా ణత్వాప్రసంగాత్ ఏకత్వవివక్షాయామేవ తల్లాభసంభవాత్ సమానపదత్వైయర్థ్యప్రసంగాచ్చ తస్మాన్నిమిత్తాధికరణనిమిత్తిమత్త్వఘటితత్వరూపం పారిభాషికం సమానపదత్వమేవ వివక్షణీయం తథా చ ప్రకృతే నిమిత్తభూతరేఫానధికరణనకారరూపనిమిత్తిమదయనపదఘటితత్వాద్యాగికత్వపక్షే ణత్వం నైవ సంభవతీతి (ఇతి చతుర్థకోటిః.)

(పూర్వపక్షః) విధికోటివాదినః అస్మదుక్తహేతుర్న స్వరూపాసిద్ధః ఉక్తపారిభాషికసమానపదత్వవివక్షణేఽపి ఉక్తస్థలే నకారస్య ణత్వసంభవాత్ తథా హి (వ్యాకరణం) ఉత్తరపదత్వే చాఽపదాదివిధౌ ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధో వక్తవ్య ఇతి వార్తికేన ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధాత్ "అయ" నేత్యస్య అంతర్వర్తినీం విభక్తిమాశ్రిత్య పదత్వాఽయోగేన వివక్షితసమానపదత్వం సంభవత్యేవ వార్తికార్థస్తు ఉత్తరపదస్య పదత్వప్రయుక్తకార్యే కర్తవ్యే ప్రత్యయలక్షణం నాస్తి పదాదివిధిభిన్నవిధౌ పదాదివిధౌ తు న ప్రత్యయలక్షణనిషేధ ఇతి ప్రకృతే చ "అయనేత్యస్య పదత్వప్రయుక్తణత్వే కర్తవ్యే ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధాదయనేత్యస్య పదత్వాభావాత్ తథా చ "అట్ కుప్వాఙ్ నుమ్ వ్యవాయేఽపీతి సూత్రేణైవ ణత్వసంభవాత్ భవదుక్తహేతురేవ స్వరూపాఽసిద్ధః "గంధర్వగాన" మిత్యాదౌ ణత్వప్రసంగస్తు తస్య క్షుభ్నాదిగణపాఠాదేవ వారణీయః తస్యాకృతిగణత్వాదితి (ఇతి పంచమకోటిః.)

(సిద్ధాన్తః) యద్యపి నిమిత్తానధికరణేతి న గానపదత్వవివక్షణేఽపి ఉత్తరపదత్వే ఇతి వార్తికేన ప్రత్యయలక్షణప్రాప్తపదత్వాసిద్ధ్యా ణత్వస్య సమర్థనం తదపి న సత్ తల్లక్షణే విభక్తితరానపేక్షయా లోకే అర్థప్రత్యాయకత్వేన దృష్టవర్ణసముదాయత్వరూపపదత్వస్య సిద్ధాన్తే నివేశనీయతయా తద్రీతిం విహాయ సుబన్తత్వరూపపదత్వేపి వేశనాభి

నస్యాఽయుక్తత్వాత్ కథమన్యథా గతికారకోపపదానా"మితి సుబు
త్పత్తేః ప్రాక్ సమాసే "గంధర్వగాన"మిత్యాదౌ ణత్వాద్యాపత్తేః స్యాత్
అత ఏవ గ్రంథకృద్భిరపి "నిమిత్తానధికరణనిమిత్తివృత్తిపదాఘటితత్వరూ
పం సమానపదత్వం వివక్షణీయం పదం చాఽత్ర విభక్త్యంతరానపేక్షయా
ర్థబోధకత్వేన దృష్టసముదాయపరం అత ఏవ ఆచార్యాదణత్వం చేతి
వార్త్తికం చరితార్థం అన్యథా నిమిత్తవత్ ప్రాతిపదికభిన్నసముదాయ
వృత్తిత్వేన ణత్వవారణే కిం తేన కిం చ "గంధర్వగాన"మిత్యాదౌ "గ
తికారకోపపదానా"మితి ప్రాక్ సుబుత్పత్తేః సమాసేఽపి నిరుక్తసా
మానపద్యాభావాన్న ణత్వం అత్ర నిమిత్తానధికరణత్వేనుపాదానే సుప
ర్వణేత్యత్రాఽవ్యాప్తిః నిమిత్తవత్పర్వణేతి శబ్దఘటితత్వాత్ అతస్తను
పాదానం నిమిత్తానధికరణపదాఘటితత్వమిత్యేతావదుక్తౌ మాతృభోగీణ
ఇత్యాదావవ్యాప్తిః నిమిత్తానధికరణభోగశబ్దఘటితత్వాత్ అతస్తను
పాదానమిత్యభిహితం సంగచ్ఛతే "అట్ కుప్వాఙ్" ఇతి సూత్రస్య చా
యమర్థః రేఫషకారాన్యతరోత్తరస్య రేఫషకారాన్యతరోత్తరాడాదిభి
న్నానుత్తరస్య నిమిత్తవృత్తినిరుక్తసముదాయత్వాశ్రయస్య నస్య ణ
త్వం స్యాదితి, "నర"శబ్దనకారే ణత్వవారణాయ రేఫషకారాన్యత
రోత్తరస్యేతి "ఆదర్శే"నేత్యాదౌ ణత్వవారణాయాన్యతరోత్తరాడాది
భిన్నానుత్తరస్యేతి "సరే"ణేత్యత్ర ణత్వోపపత్తయే అడాదిభిన్నే అన్యత
రోత్తరత్వనివేశః రేఫషకారాన్యతరవృత్తి నిరుక్తసముదాయత్వాశ్ర
యత్వనివేశా"ద్ధోతుర్నమన"మిత్యాదౌ నాఽతిప్రసంగ ఇతి. (ఇతి
పంచమకోటిః.)

(సిద్ధాన్తః) యదపి అయనేత్యస్య పదత్వప్రయుక్తణత్వే కర్తృ
త్వే ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధాదయనేత్యస్య పదత్వాభావాత్ తథా
చ "అట్కుప్వాఙ్"ఇతి సూత్రేణైవ ణత్వసంభవాదితి తదప్యాపాతరమణీ
యం "ఉత్తరపదత్వే చేతి వార్త్తికస్య ఉక్తస్య సమాసచరమావయ

పదస్య ప్రత్యయయుక్తే పదాదివిశిష్టే కార్యే ప్రత్యయలక్షణం నేత్యర్థా
భ్యుపగమేన "పరమవాచా"విత్యాదిషు సమాసవదంతావయవస్య పద
సంజ్ఞాయాం "చోః కు"రితి కుత్వప్రాప్త్యా తత్ర నిషేధప్రవృత్త్యాపి నా
రాయణపదే అయనేత్యస్య పదసంజ్ఞాయాం నిమిత్తానపేక్ష [illegible] త్తి
త్వదక్షుటిత్వేన ణత్వస్య [illegible] ప్రత్యయ [illegible] కార్యస్య ప్రవృత్తే
అసంభవేనోక్తవార్తికేన ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధస్య [illegible] సుతరా
మయుక్తత్వాత్ న చ [illegible] పదసంజ్ఞాయాం "[illegible]" [illegible] ప్ర
త్యయలక్షణం [illegible]
[illegible]
[illegible]
త్వేన [illegible] యుక్తే కార్యే [illegible] నిషేధ ఇ
తి (గ్రంథకృ)[illegible] తదనావృత్త్యా ప్రత్యయలక్షణనిషేధాశ్ర
యణేన తథా నాశ్రయణ [illegible] త్వాత్ అన్యథా [illegible] భేదా
సమర్థసమాసాశ్రయణాభ్యాం [illegible] న స్యాదితి [illegible] పదత్వ
మితి ప్రయోజనం పరమాదిః [illegible] పదసంజ్ఞాయాం ప్రత్య
యలక్షణప్రతిషేధ [illegible] చ [illegible] ఇవ [illegible] ప్రతిబంధకే
ఽపి పూర్వత్రాసిద్ధే న స్థానివదిత్యత్ర తథా [illegible] తథా చ ణ
త్వప్రతిబంధకేఽపి పదత్వే ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధవార్తికోఽస్త్యేవే
తి చేన్న అపదాదివిధౌ తస్య ప్రత్యయలక్షణ [illegible] న్యాయస్య స్థానిక
త్వేన అన్యత్రాన్వయస్య [illegible] కిం [illegible] సాధకప్రతిబాధకోభయ
సాధారణానుగతవిషయతానిరూపకత్వస్య [illegible] సాధకప్రతిబం
ధకాన్యతరత్వేనైవ [illegible] సాధకత్వాంతర్భావస్య పరమవా
చాదిత్యాదిషు [illegible] ప్రతిబంధకత్వాంతర్భావస్య పరిశిష్ట
త్వం [illegible] కిం చిదపి ప్రయోజనమస్తి పూర్వత్రాఽసిద్ధీయే న స్థానివ"దిత
నిషేధస్య తు "అచః పరస్మి"న్నితి నిషేధ్య [illegible] త్వేన తత్ర చ కామ
మతిదిష్టత్వాం సద్భావసత్త్వే [illegible] ఽస్తీతి [illegible]

భావాభయవిషయే నిషాల్యత్వే గణయోగేన్యాదిస్ప్రతిపన్నోదాహరణ
సంభవేన ఉభయత్ర తాదృశస్థానివత్త్వస్య ప్రవృత్త్యా తాదృశస్య గో
మత్వేతరప్రత్యయే గోమానిత్యత్ర సంయోగాంతలోప ప్రతిబంధకత
యా ప్రాప్తస్థానివత్త్వస్య నిషేధాత్ తస్యాపత్యేకత్వేఽపి ప్రకృత
వార్తికస్యాఽతాదృశతయా వైషమ్యాచ్చేత్యాదిక విస్తరస్తు స్వకృతే ణత్వ
కౌస్తుభేనుసంధేయః (ఇతి పక్షః కోటిః)

(సిద్ధాన్తః) యదపి గంధర్వగానమిత్యాదౌ ణత్వప్రసంగస్తు తస్య
క్షుభ్నాదిగణపాఠాదేవ వారణీయ ఇతి తదస్యయుక్తం సూత్రభాష్యాదిక
భాష్యవిరోధేన తేషాం క్షుభ్నాదిగణపాఠస్యాఽప్రామాణికతయా తస్య
ణత్వస్య దుర్వారత్వాత్ తథా హి పదవ్యవాయేఽపి నిమిత్తనిమిత్తినోర్మ
ధ్యమపదేన వ్యవధానే ణత్వం నేష్యతే మాషకుంభవాపేన చతురంగ
యోగేనేత్యుదాహరణం మాషకుంభం వపతీతి కర్మణ్యణ్ ఉపపదస
మాసః అత్ర కుంభపదేన వ్యవధానాత్ ణత్వం న చత్వార్యంగాని
యస్య తచ్చతురంగం తేన యోగ ఇతి విగ్రహః ఉత్తరపదత్వే చేతి ని
షేధస్తు న ప్రత్యాసత్త్యా ఉత్తరపదస్య కార్యిత్వే ఏవ తత్ప్రవృత్తేః అం
దాదివిధావితి పర్యుదాసేన పదాంతవిధావేవ తత్ప్రవృత్తేశ్చ ఏవం చ
భవన్మతే సమాససాధారణసమాసపదాభ్యుపగమేన మాషకుంభవాపే
నేత్యాదౌ అట్ కుప్వాఙితి ణత్వే ప్రాప్తే తస్య క్షుభ్నాదిగణపాఠేనైవ
నిషేధే సిద్ధే పదవ్యవాయేఽపీతి సూత్రం దత్తజలాంజలి స్యాత్ న చ
ప్రాతిపదికాంతేతి ణత్వప్రాప్త్యా ప్రాతిపదికాంతేతి సూత్రస్య ప్రాప్తః
భాషాత్వేన తేన ప్రాపితణత్వస్యాఽపి క్షుభ్నాదిగణపాఠేన వారణాత్
కథమన్యథా దీర్ఘాహ్నీత్యాదౌ ణత్వవారణం కిం చ అగ్రగ్రామా
భ్యాం నయతేర్ణస్య ణత్వం వక్తవ్యమితి వార్తికం తస్య చ అగ్రణీః
గ్రామణీరిత్యుదాహరణం తత్ర నిత్యసమాసపదత్వసత్త్వేన ణత్వసిద్ధావి

కిం తేన ఏవం క్షుభ్నాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్య ఇతి వార్త్తికం క్షుభ్నాది భ్యః పరస్య నకారస్య ణత్వం నేత్యర్థః ఉదాహరణం క్షుభ్నావ నమిత్యాది తేషాం క్షుభ్నాదిగణపాఠాదేవ ణత్వనిషేధే సిద్ధే తద్వైయర్థ్యం స్పష్టమేవ ఏవం పదవ్యవాయేఽపీతి సూత్రేణ ఆర్ద్రగోమయేణే త్యత్ర ప్రాప్తణత్వనిషేధస్య ప్రతిప్రసవార్థ"మతద్ధితే" ఇతి వార్త్తికం ప్రవృత్తం తస్యచ పదవ్యవాయేఽపీత్యనేనైకవాక్యతయా ణత్వాశ్రయాతిరిక్త తద్ధితభిన్నపరకత్వే నిషేధ ఇత్యర్థః ఉదాహరణం ఆర్ద్రగోమయేణేతి ణ త్వాశ్రయాతిరిక్తేతి విశేషణదానాదేవ "రమ్యత్వాప్రాప్తే" తేన ణత్వనిమిత్తానాం వ్యవధాయకస్య "వీ"త్యస్య తద్ధితభిన్నప్రత్యయ పరకత్వేపి న క్షతిః అత్ర భగవతా భాష్యకృతా పదే వ్యవాయః పదవ్య వాయః ఇతి విగృహ్య పదపరకపదేన వ్యవధానే ణత్వం నేత్యభ్యుపగ మ్య అతద్ధితే ఇతి వార్త్తికం ప్రత్యాఖ్యాయార్ద్రగోమయేణేత్యత్ర ణత్వం సాధితం భవన్మతే యేషాం ణత్వం నేష్యతే తేషాం క్షుభ్నాదిగణపాఠా త్తత్సిద్ధ్యా యేషాం చ ణత్వమిష్యతే తేషాం నిరుక్తపదత్వేన అట్ కు ప్వాఙిత్యనేనైవ ణత్వసిద్ధ్యా గోదావ్యృతసూత్రవార్త్తికభాష్యవైయర్థ్యా పత్తేః గంధర్వగానాదీనాం క్షుభ్నాదిగణపాఠస్య ఖపుష్పాయమాన త్వాత్ కించ ఏతత్పక్షే తేషాం ప్రాతిస్వికరూపేణ తద్గణే నివేశో వా అనుగతరూపేణ వా నాద్యః నారాయణాదివ్యుత్పత్తిపదేషు ణత్వసిద్ధ యే రామనామాద్యనంతపదానాం తథా నివేశ అసర్వజ్ఞదుర్జ్ఞేయత్వా పత్తేః న ద్వితీయః అసంజ్ఞాభూత నిమిత్తపతుల్యపూర్వపదక నిమిత్తముత్త రపదక పదసముదాయత్వేనైవ సర్వాదిగణే డతరడతమవత్ మయూ రవ్యంసకాదిషు ఆఖ్యాతమాఖ్యాతేనేతివచ్చ అనుగతరూపతయా తత్ర నివేశే భవదభిమతయోగపక్షే నారాయణపదే ణత్వస్య సురామనుప పత్తేశ్చేతి దిక్ విస్తరస్త్వస్మత్కృతణత్వకౌస్తుభేఽనుసంధేయః (ఇతి సంక్షుపకోటిః)

(పూర్వపక్షః) నిషేధకోటివాదినః నాస్మదుక్తహేతుః స్వరూపాసిద్ధః తథా హి గంధర్వగానాదీనాం క్షుభ్నాదిగణపాఠకల్పనే గౌరవాత్ అపదాదివిధావిత్యస్య పదాంతవిధావిత్యేవానార్థః కల్ప్యతే. ఏవం సతి గాంధర్వగానాదౌ నాతిప్రసంగః తత్ర హి నకారస్య పదమధ్యత్వేన పదాంతత్వాభావాత్ ణత్వనిషేధః పదాంతవిధిత్వాభావేన ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధాభావాత్ పూర్వోక్తపారిభాషికపదసంజ్ఞకత్వాభావాత్ ఏవం చ నారాయణశబ్దేఽపి నకారస్య పదమధ్యస్థత్వేన ణత్వనిషేధః పదాంతవిధిత్వాభావేన ప్రత్యయలక్షణసత్త్వాత్ సమాసపదత్వాభావేన ణత్వం నైవ సంభవతి అయం చార్థః గ్రంథకృతామపి సమ్మతః తత్ర తత్ర పదాంతవిధావేవ ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధ ఇత్యుక్తత్వాదితి తస్మాద్భవదుక్తహేతురేవాఽసిద్ధ" ఇతి.

(పూర్వపక్షః) విధికోటివాదినః అస్మదుక్తహేతుర్నాసిద్ధః తథా హి "పదాన్తవిధావేవ ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధ" ఇతి యది వార్త్తికకృతామభిప్రాయః స్యాత్ తదా ఉత్తరపదత్వే చ "పదాన్తవిధౌ ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధ" ఇత్యేవ సూత్రముచ్యేత "అపదాదివిధా"విత్యస్య వక్రాభిధానత్వాపత్తేః వార్త్తికకృతాం పదమధ్యవిధావపి ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధోఽస్తీత్యాశయ ఉన్నీయతే పదాన్తవిధావేవేతి గ్రంథేషు చ ఏవకారేణ పదాదివిధేరేవ వ్యవచ్ఛేదః క్రియతే న తు పదమధ్యవిధేరపి వార్త్తికస్వారస్యాఽనురోధాత్ దుష్టమేవ రూపం గృహ్యేత ఇత్యాదౌ "ఏవ"కారేణ క్వచిదేవ వ్యవచ్ఛేదదర్శనాత్ అన్యథా మనసాఽపి రూపస్య గ్రహణాత్ తద్వాక్యం బాధితార్థకం స్యాత్ తస్మాత్పదమధ్యవిధావపి ప్రత్యయలక్షణాప్రతిషేధసత్త్వాత్ నారాయణశబ్దే యౌగికత్వపక్షేఽపి ణత్వం సూపపాదమేవేతి గంధర్వగానాదేః క్షుభ్నాదిగణపాఠకల్పనాఽగౌరవస్య ప్రామాణికత్వేన తస్యాఽదోషత్వాత్ తస్మాద్భవదుక్తహేతుః స్వరూపాఽసిద్ధ ఇతి. (ఇతి [illegible])

(సిద్ధాన్తః) యద్యపి పదార్థనిధావేవ [illegible] ప్రతిషేధ ఇ
తి యది పదార్థ[illegible]త్రాణమభిప్రాయః స్యాదిత్యా[illegible] [illegible] [illegible]జ్ఞానవిజృం
భితం పదార్థః ధాతిత్యుక్తా హి లక్షణ[illegible] [illegible] పదాం
[illegible]చ్చారణపూర్వక పదాంశవిధేరేవ వార్తికే [illegible]ప్రసక్త్యా న
[illegible] పాదపదాన్త"స్యేతి సూత్రే అన్తపదస్య [illegible] తత్పరిత్యా
గ్యాకస్య [illegible] తత్సాత్త్వే [illegible] 'పద"స్యే
త్యస్య [illegible] విశేషణత్వేన నాన్తస్య [illegible]పదస్య [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]దినా
[illegible] పదా[illegible] పూర్వ[illegible] "ఉత్తరపదత్వే
చేతి నిషేధానా[illegible] ప్రత్యయలక్షణేన పదాన్త[illegible]ప్రాప్తేః అ
పదాదివిధావిత్యుక్తౌ హి న జీవయుక్త్యా[illegible] [illegible]పదఘటక వ
ర్ణనిరూపితి పూర్వత్వస్య ఘటితపదఘటకవర్ణనిరూపితో[illegible]రత్వోభయ
పదవృత్తిధర్మత్వేన సాదృశ్యస్య గ్రహణాత్ పదాన్తస్య పదాదేశ్చ [illegible]
[illegible]త్వేఽపి అపదాదివిధావితి నిషేధాత్ [illegible] యః పదాన్తవిధా
వే విధిస్తస్యైవ గ్రహణమితి న దోష ఇతి [illegible] పదాన్త
వేతి గ్రంథేషు చ ఏవ కారేణ పదాదివిధేరేవ [illegible]ఛేదః క్రియతే [illegible]
తు పదమధ్యవిధేః పీత్యాది తదపి న సున్దరం [illegible] గృహ్యే
త" ఇతి వాక్యాత్ చక్షుర్భిన్నేం[illegible]నిరూపి[illegible] [illegible]
జన్యతా తదాశ్రయ[illegible]రత్వవ్యాప్యధర్మా[illegible]చ్ఛిన్ననిరూపిత లౌకిక
విషయతావద్రూపమిత్యాకారకశాబ్దబోధో[illegible] మనసో వ్యవచ్ఛేదే
ఽపికుతివిరహాత్ త్వగాదౌ [illegible] జనకతా[illegible]
దాయ "చక్షుషా రసో గృహ్యతే" ఇతి ప్రయోగ[illegible] "[illegible]"
షేత్యాది పదసమభివ్యాహృత గ్రహధాతోః [illegible]
వచ్ఛిన్నప్రతిపాదకతాయాః "చక్షు"షేతి తృతీయ[illegible] జన్య[illegible]
తాయాః మానసోఽపనీతభావమాదాయ [illegible]
[illegible] [illegible]

బోధ్యం దయేన తత్రత్యైవ పాఠేన చతుర్భిశ్చ ప్రయోగాణాం వ్యవచ్ఛేదస్య స్పష్టత్వాత్ (ఇత్యష్టమః కోటిః.)

నిషేధకోటివాదినః "అస్మదుక్తహేతురసిద్ధః. తథా హి "అపదాదివిధౌ" ఇత్యత్ర పదాదిర్న భవతీత్యపదాదివిధేః పదాదివిధిసాక్షాదుపదాదిశబ్దముచ్చార్య యో విధిః క్రియతే స ఏవ చ "సాత్పదాద్యోః" ఇత్యాదినా క్రియమాణః షత్వనిషేధవిధిరేవ ఇష్యతే. చ అట్కుప్వాఙ్నుమ్వ్యవాయేఽపి ఇత్యనేన క్రియమాణస్య ణత్వవిధేః పదాదిశబ్దోచ్చారణపూర్వకత్వాభావేన అపదాదివిధిత్వాత్ ప్రత్యయలక్షణప్రతిషేధేఽపి ప్రగణనః ఖరణసః ఇత్యాదౌ చాకృతైవసూత్రేణ ణత్వే సిద్ధే "పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః" ఇతి సూత్రం నియమపరమేవ భవిష్యతి సిద్ధే సత్యారభ్యమాణత్వాత్ నియమశ్చ "పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ఉత్తరపదస్థస్య నకారస్య ణత్వం చేత్సంజ్ఞాయామేవే"తి. ఏవం చ "గంధర్వగాన" మిత్యాదౌ నాతిప్రసంగః తస్య పూర్వసూత్రేణ ణత్వప్రాప్తావప్యనేన నియమేన తస్య వారితత్వాత్ వార్తికస్వారస్యస్య చాఽస్మిన్నర్థే సంభవాదితి ఏవం చ నారాయణశబ్దే కథం చిదపి ణత్వం న సంభవత్యేవేతి తత్ప్రత్యర్థ్యుక్తహేతోః స్వరూపాఽసిద్ధేః నారాయణశబ్దః శివపరో న భవిష్యతీతి,

విధికోటివాదినః "నాఽస్మదుక్తహేతుః స్వరూపాసిద్ధః తథా హి అపదాదివిధావిత్యత్ర పదాదిశబ్దముచ్చార్య యో విహితస్తదన్యవిధావిత్యర్థకరణే పదాదిశబ్దస్య లాక్షణికత్వాపత్త్యా వార్తికాస్వారస్యస్య దుర్వారత్వాత్ "పూర్వపదా"దితి సూత్రస్య సంభవతి విధిపరత్వే దోషత్రయదుష్టనియమపరత్వకల్పనస్యాఽనుచితత్వాచ్చ ఏవం రీత్యా వార్తికాస్వారస్యం పూర్వపదాదిత్యస్య నియమపరత్వం చాఽభ్యుపేత్య గంధర్వగానాదేః ఋభ్వాదిగణపాఠకల్పనయా నారాయణశబ్దే ణత్వా

పరకీయహేతు నిరూపణమ్.

తథైవ ప్రశ్నోపనిషది యథా నద్యః స్యన్దమానాః సముద్రాయణాః సము
ద్రం ప్రాప్యేతి షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్యేతి" చ, న
మానద్యాదిసమాః సముద్రాయణ పురుషాయణశబ్దయోః నారాయణపదఘటిత
త్వాభావప్రతీతిః సముద్రైన నారాయణపదశక్యా తత్సామ్యం గంధర్వగానాదేః
తుంబురునారదాదిగతత్వం కల్పయిత్వా అతిప్రసంగం నివార్య "ఉత్తరపదత్వే
చేత్యాదినా ప్రకృతస్య యథాశ్రుతార్థ ఏవ పరికల్ప్య "పూర్వపదా"దిత
స్య ప్రకృతస్య కార్యస్య ఇత్యాదినా ణత్వస్య ధ్రువర్తమానత్వేన సముద్రాయణ
పురుషాయణశబ్దయోః ణత్వమనుపపన్నమేవేతి నారాయణశబ్దేఽపి
ణత్వం నిరాబాధం సిద్ధ్యతి, న చ సముద్రాయణ ఇత్యాదౌ ణత్వం
ప్రకారాన్తరేణోపపాద్యమితి వాచ్యం తస్య నారాయణశబ్దే దండ
వారితత్వాభావాదితి ఏతేన యథాశ్రుతమేవ సమానపదత్వం నియమ్య
"పూర్వపదా"దిత్యస్య నియమత్వం పరికల్ప్య గంధర్వగానాదిపదవన్నా
రాయణశబ్దే ణత్వనిషేధః సర్వోఽపి నిరస్తః. ఇత్థం చ శివపరత్వం
సిద్ధ్యత్యేవేతి భవదుక్తహేతురేవాఽసిద్ధః ఏవం ప్రకారాన్తరేణాఽప్య
స్మదుక్తహేతుః సూపపాదః తథా హి న విద్యతే రాః యస్య అరాః
దరిద్రః స న భవతీతి నారాః శ్రీమాన్ స చాసావయశ్చ నారాయః నా
రై ఇత్యైకారస్య ఆయాదేశః శ్రీమాన్ విష్ణురిత్యర్థః తస్య అణః సుఖం
యస్మాత్స నారాయణ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా శ్రీమద్విష్ణుసంబంధి సుఖజనక
త్వరూప శివవృత్తిధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతిపాదకత్వాత్ స్వనేత్రసహితస
హస్రకమలార్చనతోషిత శివేన విష్ణోశ్చక్రప్రదానాది ప్రతిపాదకానేక
పురాణవచనేభ్యః తస్య ప్రసిద్ధత్వాత్ ఏవం నరాణాం నరస్య వా సం
బంధినీ నారే అశుభ్రే ణం చాయనే నారే అయనే యస్మాదితి వ్యుత్ప
త్త్యా నరసంబంధి శుభాశుభావిధిజ్ఞాన ఏతదుభయజనకత్వరూప తాదృశ
ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతిపాదకత్వస్య నారాయణశబ్దే సూపపాదత్వాత్ ఏవం
ప్రకారాన్తరాణ్యపి వేదితవ్యాని ఏవం చ కారణవాక్యఘటకనారాయణ
శబ్దస్య శివపరత్వవ్యవస్థితౌ కారణవాక్యానాం సర్వేషామేవ శివపరత్వ

తద్యోగనార్థం సానుబంధకః పఠిత ఇతి భాష్యోక్తం సంగచ్ఛత ఇతి చేన
న్న తేషాముభయత్రాపి ఇకారః స్వస్థానః నైరర్థక్యాదితి వాంఛనీయ
మితి చ పృషోదరాదిత్వాత్సాధుత్వోక్తౌ నకారస్యాపి తథా సాధుత్వ
మస్త్వితి వాచ్యం. తేషాం శిష్టానుమతత్వేన తథాకల్పనేఽపి నిరుక్తిర
హితస్య తథాకల్పనస్యానుచితత్వాత్ నారాయణస్య గత్యయోగా
దితి బహువ్రీహేః పంచమ్యర్థ ఏవ వృత్త్యంగీకారాత్తస్య చ కర్తృత్వాద్యా
త్మకతాబోధకప్రత్యయాంతసాపేక్షత్వేన ప్రకృతే సమస్యమాననారాయ
ణపదస్య ణత్వస్య వా అతాదృశత్వేన సమాసానుపపత్తేః కర్తృకర్మ
వచనేనాఽప్రథమాయా ఇతి వార్తికస్య షష్ఠీసప్తమ్యర్థాభిధాయిత్వ
ర్థే బహువ్రీహౌ కర్తృకర్మాద్యర్థక ప్రత్యయాంతస్య సమస్యమానప
దాంతరే సామానాధికరణ్యేనాన్వయయోగ్యపదస్య సాపేక్షత్వే
సమాసస్య తదభావాత్ షష్ఠీసప్తమ్యర్థే బహువ్రీహిస్తు మాస్త్వితి తత్ర
తాదృశపదాభావేఽపి చిత్రగు ప్రభృతిషు న దోషః న చ తపఃపద
తః ఇత్యాదౌ షష్ఠీసప్తమ్యతిరిక్తపంచమ్యర్థే తాదృశపదాభావేఽపి బ
హువ్రీహేర్దర్శనాత్ కర్తృకర్మేతి వార్తికం ప్రాయికమితి వాచ్యం తః
పరో యస్మాత్ పన్నా ఇతి తే యేభ్య ఇత్యత్రాన్యాదతి ఇహిత
పంచమ్యాః షష్ఠ్యపవాదత్వేన షష్ఠ్యర్థవాచకతయా తత్రాపి తాదృశనియమ
స్యానపేక్షణాత్ ఆరూఢవానరః, పీతాంబుధిః ఉపహృతపశుః ఉద్ధృతౌ
దనా స్థలీత్యాదౌ సమస్యమానాఽనాదిపదానాం కర్తృకర్మప్రత్య
యాంతస్యైవత్వేన చ వినాగమకం తస్య ప్రయుక్తత్వకల్పనాయా అను
చితత్వాత్ ఏతేన పరస్య పరాణాం వా సంబంధినీ నారేః ఇత్యాది వ్యు
త్పత్త్యంతరకల్పనాదికమపి పరాస్తం అయాశ్చ ణా, చేతి ద్వంద్వే ణాద
స్త్రీల్యాచ్ ఇంద్రమితి పూర్వనిపాతాపత్తేః పరోపదర్శిత వ్యుత్పత్తా ప్ర
తీయమానార్థస్య చతుర్ముఖాదిష్వపి సంభవేన విరక్షిత శివపారమ్య సి
ద్ధేశ్చ ఏవం రీత్యాన్యత్ర వ్యుత్పత్త్యంతరసంభవేఽపి దూషణమూహ్యం.

కిం చ శ్రుత్యన్తబ్రహ్మణశ్చ తత్త్వం వ్యాఖ్యాయ నారాయణః స్థి-
తః ఇత్యనేన "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యుత్తరానువాకేన చ స-
ర్వస్యాపి బ్రహ్మణో నారాయణస్య సకలస్య "న తు నారాయణాదీనాం" ఇత్యాదివచనే-
న చ విష్ణోర్బ్రహ్మరుద్రసంభవాన్ బహ్వీభిః శ్రుతిభిః ప్రతిపాదితే లక్ష్మ్యా-
దయా అనేకాన్తేన లాఞ్ఛనకత్వాభావేఽపి యదపి చ తస్య శివత్వ ప్రతిక్ష-
మిత్యుక్తమితి తాత్పర్యం స్వశిరసి తత్త్వాని తదపి న సు సురం తాత్పర్య-
తాము పురాణేషు భగవతః శివారాధనావిర్భావస్య తామసజనమోహనా-
ర్థత్వాత్ యకస్యాపి శ్రీమద్భాగవతాదిషు పురాణేషు స్పష్టం నిష్ప-
త్త్యే పరమశివార్చనాద్యుత్తిః తథా హి ఈశస్యాపి సదా యోగే పరస్య
జగన్మోహనార్థం కిఞ్చిన్న్యాయేన తే కర్తుం కిఞ్చిద్భవ మహేశః తేన వ చ
యతే తామసాన్ మోహయానేన కేశవః ఏవమేవ ప్రవర్తతే న తే
ముక్త్యై నిత్యం మానవా ఇత్యాదిభిర్వ్యాఖ్యాతే సర్వజ్ఞవచనేన ఏవమాదిష
వచనే ప్రభ్యో ప్రసాదాదథ తాత్త్వికః స ఏష దేవశ్చరతి మాయయా
మోహయఞ్జగత్ ఇతి ద్రోణపర్వణ్యశ్వత్థామానం ప్రతి వ్యాసవచనేన
చ తత్రైవ స్పష్టీకరణాత్ మోక్షధర్మే కృష్ణార్జునసంవాదే నమో నారా-
యణాయేతి తస్మై దేహినాం పరమాత్మనే నారాయణాయ విశ్వాయ నిర్గు-
ణాయ గుణాత్మనే యస్య ప్రసాదజో బ్రహ్మా రుద్రశ్చ క్రోధసంభవః యో-
ఽసౌ యోనిర్హి సర్వస్య స్థావరస్య చరస్య చ ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రే-
ష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ మయా దర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకా-
రకౌ నిమిత్తమాత్రం తావత్ర సర్వప్రాణివరప్రదౌ ఇతి భగవతః పర-
త్వం చతుర్ముఖశివయోరతథాత్వం చ స్పష్టముద్ఘోషయద్వచనం ప్రస-
క్తస్య ఇదం తర్హి భగవతః పుత్రార్థం శివారాధనం యుక్తమితి శఙ్కా-
యాః కృతానుయోగముత్తరం ప్రతి అహమాత్మా హి సర్వేషాం లోకా-
నాం పాణ్డునన్దన తస్మాదాత్మానమేవాగ్రే రుద్రం సంపూజయామ్య-
హం న హి వేత్తి కేవ విధేయో వా పాణ్డవనన్దన ఇతి సంచిత్య మునా
పురాణం విశ్వయోనేః పుత్రార్థమారాధితవానహమాత్మానమాత్మ-
నః న హి విష్ణుః ప్రణమతి కస్మైచిద్విబుధాయ తు ఋతే ఆత్మానమేవేతి

అత్ర భగవతా నారాయణేన సామ్యం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం
నిషిద్ధే,

భారతే:—"యే తు సామాన్యభావేన మన్యన్తే పురుషోత్త
మం, తే వై పాషణ్డినో జ్ఞేయాస్సర్వకర్మబహిష్కృతాః యోऽస్తు
నారాయణం దేవం సామాన్యేనాభిమన్యతే స యాతి నరకం

లిప్తో రుద్రం సమామ్యన్తా ఇతి వచనైః భగవత సర్వోత్తమత్వ [illegible]
న అవాప్తసమస్తకామత్వేన నిత్యానన్దత్వ [illegible] చ [illegible]
వారాధనాదీనామనన్యపరత్వస్య స్ఫుటీకరణాత్ సబ్రహ్మకాః సరు
ద్రాశ్చ సేన్ద్రా దేవాస్సహర్షిభిః అర్చయన్తి సురశ్రేష్ఠం దేవం నారా
యణం ప్రభుం భవిష్యతాం వర్తతాం చ భూతానాం చైవ భారత సర్వే
షామగ్రజో విష్ణుః సేవ్యః పూజ్యశ్చ నిత్యశః ఇతి సమనన్తరవచనాభ్యాం
స హి విష్ణుః ప్రణమతీతి సాభిప్రాయవిశేష్యవిన్యాసలక్షణ [illegible]
రద్యోతిత భగవదనన్తవ్యాప్తరాభావ హేతోః * ....

ఇత్యాది,

(అత్ర భగవతా నారాయణేన) స్పష్టోऽర్థః న తత్సమశ్చాభ్య
ధికశ్చ దృశ్యతే, ఇత్యాదిస్మృతిః భగవత్పారమ్యమేవ ద్రఢయతి యే
త్విత్యాదినా (యే తు సామాన్యభావేన) సర్వదేవతాసాధారణ్యేనేత్య
ర్థః యతోऽయం పురుషోత్తమ ఇతి హేతూపన్యాసః సాత్త్వికస్య హి

* అతఏవోపసంహారగ్రన్థో లుప్తః

(అతః) అందువలన భగవానుడగు నారాయణునితో సామ్యము బ్రహ్మరుద్రా
దులకుపపన్నంబు గానేరదు (భారతే) పురుషోత్తముండగు శ్రీమన్నారాయణుని బ్ర
హ్మరుద్రాదులతో సమానునిగా నెవ్వరెంచెదరో వారలు పాషండులును సర్వకర్మ
[illegible] భగవానుడగు నారాయణుని [illegible]

ఘోరం యావచ్చంద్రదివాకరౌ యో మహావిష్ణుమన్యేన హీన దేవేన దుర్మతిః సాధారణం సకృద్బ్రూతే సోంత్యజో నాంత్యజోంత్యజః.

వారాహే:—"అన్యదేవసమం యే తు మన్యంతే మాం నరాధమాః చండాలతాం వ్రజంత్యాశు జన్మాని నవ పంచ చ.

భాగవతే:— "యస్తు నారాయణం దేవం సమత్వేనావమన్యతే సకృత్తేనావమానేన నరకాన్నాతివర్తతే అస్మాదన్యం పరత్వేన చికిత్సానో హ్యచేతనః స పాషండీతి విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః.

విజ్ఞేయః ఇత్యాది స్మృతివద్భగవత్పారమ్యవాదినాం ప్రశస్యత మత్యస్యోక్తత్వాదియం తద్వ్యతిరిక్తానాం నిందా జ్ఞేయా తాదృశాః కర్మబహిష్కృతా వ్రాత్యా భవన్తి పునస్తేషాం నరకపాతిత్వం చోచ్యతే యావచ్చంద్రదివాకరం పూర్వోక్తం సామాన్యభావేనేత్యేతద్వ్యాఖ్యాతి యో మహావిష్ణుమితి తాదృశం గర్హాత్యంత్యాంజ ఇతి అధికారత ఇవ జాతితో ఉపన్యస్య భ్రంశకథనాద్దోషబాహుల్యం సూచితం భవతి. (వారాహే) తాదృశస్యేహ జన్మన్యంత్యజత్వప్రాప్తిస్తథా జన్మాంతరేషు చ తద్వ్యక్తం మాహ అన్యదేవసమమితి (భాగవతే) జాతిభ్రంశేన సహ తస్య నరకాతిథేయమనైయత్యం చ స్మరతి యస్త్వితి. (కౌర్మే) పాషండినాం వేద

ములతో బాటుగ నెంచునో ఆతడు సూర్యాచంద్రులుండునందకాలము ఘోరమగునరకయాతనలనందును శ్రీమహావిష్ణుని నెవ్వడు క్షుద్రదేవతలతో తుల్యునిగ నెంచునో ఆతడంత్యజుడుగానేరడు (వారాహే) యేనరాధములనన్ను యితరదేవతలతో తుల్యునిగనెంచెదరో వారలు పదునాలుగు జన్మలవరకు చండాలత్వమును బొందుచున్నారు. (భాగవతే) యెవ్వడు దేవదేవుడగు నారాయణుని నితరదేవతలతో సమానునిగజేసి యవమానించునో ఆయవమానమువలన నాతడు నరకమునుండి మరలిరాజాలడు నారాయణుని కంటె యితరుడగు దేవుని నెవ్వడు పరదైవతముగ భావించునో అట్టియచేతనుడు పా

కౌర్మే:—"యేఽన్యం దేవం పరత్వేన వదన్త్యజ్ఞానమోహితాః, నారాయణాజ్జగన్నాథాత్తే వై పాషణ్డినో జనాః, యస్తు నారాయణం దేవం బ్రహ్మరుద్రాదిదైవతైః సమత్వేనైవ వీక్షేత స పాషణ్డీ భవేద్ద్విజః।

భరద్వాజః:—"అసురా బ్రహ్మరుద్రాద్యా జీవా [illegible] భూతయః [illegible]

[illegible]

[illegible]

వారాహే, అగస్త్యం ప్రతి రుద్రః:—"యో యజ్ఞైరిజ్యతే దేవో యస్మాత్ప్రసూతమఖిలం జగత్ ఉత్పన్నం సర్వదా యస్మిన్ ప్రీయతే సచరాచరం, నారాయణః పరో దేవస్తస్మాత్ పీ జనార్దనః బ్రహ్మాణం సభాగానాం ససర్జ పరమేశ్వరః తుష్టస్తస్మాన్మయా [illegible] జగత్కారణం [illegible] ససర్జ నాభికమలే బ్రహ్మాణం కమలాసనం రజసా తమసా యుక్తం సోఽపి మాం సస్సృజే ప్రభు"రిత్యాది.

నను. 'సప్రమాణహారం (హేతుః)' ఇత్యత్ర [illegible] సారాణాం సువర్ణరౌప్యతామ్రాదీనాం హేతుశ్చ నిధ్యాంచ నిధానధాం గమ్యాగం సునాభం చ సువృత్తం జ్వాలామాలాసమాయుక్తం [illegible] చైవ విధానతః అగ్నిప్రతాప్య నిక్షిపద్భాం యేన ప్రతిసంయుక్తః ఇతి.

యతే ఇత్యాది (నను) [illegible] సువర్ణరౌప్య[illegible] తామ్రాదీనాం [illegible] సాధారణత్వేన సమ్యగ్రం చక్రాదిధారణం [illegible] సర్వేషు వైఖానసేషు [illegible] తే స[illegible] యస్య మే) [illegible] ప్రతిపాదనేన తేషాం [illegible] సాధారణవిహితత్వం నిరూపయతి యస్యాను ఇతి అర్థః) [illegible] తే వైఖానసానాం [illegible] ప్రతిపత్తయే భాగవతం భగవచ్ఛా[illegible]

నారాయణునిపారిశస్త్యము సర్వప్రమాణసంప్రతిపన్నమై యున్నది. (నను) ఎప్పటికి సప్రమాణహారంబును మునుసంహారసాధనంబును సమస్తంబును విశేషముచేతనే సువర్ణరౌప్యతామ్రాదులచేతను [illegible] చక్రాంగంబును సునాభంబును సువృత్తంబును జ్వాలామాలాసహితంబునగు చక్రంబును జేసి అగ్నియందు తాపము నొసంగి ధరించు [illegible] రలచే [illegible] బడి దరింపబడవలయును. (యజ్ఞోదానం) యజ్ఞము దానము తపంబు హోమము భోజనము పితృతర్పణము [illegible] మొదలగు [illegible] ఫలంబులు శ్రాద్ధము దానము వ్రతము యజ్ఞము వివాహము ఉపనయనము పీటియు

"యజ్ఞో దానం తపో హోమో భోజనం పితృతర్పణం చ చక్రలాంఛనహీనస్య విప్రస్య విఫలం భవేత్, శ్రాద్ధే చాపి వ్రతే యజ్ఞే వివాహే చోపనాయనే చక్రాంకితం విప్రమేవ పూజయేదితరం న తు ఇత్యాదివచనైశ్చక్రా(దినా)నంకితస్య వైష్ణవత్వాభావాత్ కథం వా వైష్ణవత్వమితి చేదుచ్యతే.

యస్యా మే శ్రియ మమితాం (దాతుం) గర్భ ఏవ కరే చక్రం ధారయామి స చక్రవర్తీ భవతీతి శ్రుతేః.

"వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం నారాయణస్స్వయం గర్భే ముద్రాం ధారయతే ద్విజాం" "సుదర్శనమభిమన్త్ర్య త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం రవిపాయిని వామే తు శంఖం చ బిభృయాత్కర" ఇతి భృగూక్తత్వాచ్చ.

వచనం ప్రమాణయతి వైఖానసానామిత్యాదినా (శ్రీవైఖానసులకర్మలు) పూర్వోక్తగర్భచక్రధారణస్య కాలం తాదృశచక్రధారణస్య సా...

డు చక్రాంకితుడగు విప్రునే పూజింపవలయును తదితరుని పూజింపజనదు అనియుం మొదలగు వచనములచే చక్రాదులచే అంకితులు కానివానికి వైష్ణవత్వము గలుగదుగ నుకనీ చక్రాంకణములేని వైఖానసులకు వైష్ణవత్వమెట్లు సిద్ధించునని శంకించి సమాధానము జెప్పనాడుచున్నది (యస్యామే) యెవ్వనికి నాకు [illegible] లచితినో వానికి గర్భమందే బాహుమూలములందు శంఖచక్రధారణమును చేయించుచున్నాను అతడు అట్టిసంస్కారముచే నాగర్భచక్రాంకితుడగుచున్నాడు అనుశ్రుతిచే వైఖానసులకు చక్రాంకణము సిద్ధమగుటచే వైష్ణవత్వము గల్గుచున్నది. (వైఖానసానాం) వైఖానసులందరును గర్భమందే వైష్ణవత్వముగలిగి జన్మించినవారలు వారలకు నారాయణుడు స్వయముగ తనశంఖచక్రాదిముద్రలను గర్భమందే ధరింపజేయుచున్నాడు సుదర్శనమభిమంత్రముచే దక్షిణభుజమందు సుదర్శనము గనిపామను మంత్రముచే వామభుజమందు శంఖమును ధరింపచేయును. అని శ్రీ సూత్రప్రణీతయగు శ్రీవైఖానసాచార్యునియంతరంగశిష్యులగు భృగుమహర్షిచే జెప్పబడుటయు నిమ్మైన నెరుంగునది.

శ్రీవిష్ణుబలికర్మణా గర్భవైష్ణవత్వాదికం.

ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః మనసస్తు పరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతి"రితి శ్రుతే పరమైకాంతిత్వం పరమపురుషవశీకరణద్వారా గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి సంభవతి.

రత్వావిశేషాన్నిత్యత్వం చ నిరూపయతి శ్రీవిష్ణుబలికర్మణేతి గర్భవైష్ణవత్వాదికం సిద్ధ్యతీతి శేషః. (ఇంద్రియేభ్యః) గర్భవైష్ణవత్వాదికమిత్యత్రాదిశబ్ద సంగృహీతప్రపన్నత్వం ప్రాహేంద్రియేభ్య ఇత్యాదినా వృత్తేః పరాం కాష్ఠాం పరమాం గతిం పరమం పురుషం ప్రపన్నస్య పరమైకాంతిత్వం "జ్ఞానీ తు పరమైకాంతినః పరమపురుషానుగ్రహాసంపాదనేన తద్వశీకరణద్వారా ప్రపన్నత్వం చ సంభవతీత్యర్థః ప్రపత్తిరపీత్యస్య ప్రపన్నత్వం చేత్యర్థో బోధ్యః అథ వా పరమపురుషవశీకరణద్వారేత్యన్తమేకం వాక్యం గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి సంభవతీత్యర్థః.

(శ్రీవిష్ణుబలికర్మణా శ్రీవిష్ణుబలికర్మచే నిట్టుగర్భవైష్ణవత్వాదికము సిద్ధమగుచున్నది (ఇంద్రియేభ్యః) ఇంద్రియంబులకంటె నింద్రియగ్రాహ్యంబులగు నర్థంబులునువానికంటె మనంబును నంతకంటెబుద్ధియు దానికంటె నాత్మయు నందుకంటెమహత్తును దానికంటెనవ్యక్తంబును నవ్యక్తంబుకంటె పురుషుండును క్రమముగనుత్తమంబులై యున్నవి పురుషునికంటె నెక్కుడగువస్తువులేదు అతడేపరాకాష్ఠయు పరమగతియునై యున్నాడు అనుశ్రుతిచే నట్టిపరమపురుషుని వశీకరణముచేయు విద్యావిశేషమగుటవలన నీసంస్కారముచే (శ్రీ) వైఖానసులకు పరమైకాంతిత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఈసంస్కారమహత్త్వమువలననే ఆగర్భగతుడగు చేతనునకుప్రపన్నత్వంబును సిద్ధించుచు.

గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి గర్భోపనిషది శ్రూయతే.

"జ్ఞానాద్ధ్యానాదక్షరమోంకారం చింతయతీత్యుక్త్వా అథ నవమే మాసి సర్వలక్షణసంపూర్ణో భవతి, పూర్వజాతిం స్మరతి కృతాకృతం చ కర్మ భవతి. శుభాశుభం చ కర్మ విందతి. నానాయోనిసహస్రాణి దృష్ట్వా చైవ తతో మయా, ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతాశ్చవివిధాస్స్తనాః జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మ చైవ పునః పునః అహో దుఃఖోదధౌ మగ్నో న పశ్యామి ప్రతిక్రియాం ఇత్యుక్త్వా యది యోన్యాః ప్రముచ్యేహం తం ప్రపద్యే నారాయణం దేవం అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయకం ఇతి.

(గర్భగతస్య) గర్భగతస్య ప్రపత్తివిచారే శ్రుతిం ప్రమాణయతి గర్భేత్యాది జ్ఞానాద్ధ్యానాదితి స్పష్టోర్థః. (పురుషసూక్తభాష్యే) స్ప

ష్టమది. (గర్భగతస్య) గర్భమందుండెడి చేతనుడును ప్రపన్నుడు కాగలడనుటకు గర్భోపనిషత్తునందు ప్రమాణము చెప్పబడినది. (జ్ఞానాధ్యానాత్) "స్వకర్మానుగుణముగు వాసనచేతను ధ్యానపారవశ్యత చేతను నక్షరంబగు ప్రణవమును చింతించుచున్నాడు' అనియారంభించి "ఆవల నవమాసముపదు సర్వలక్షణ సంపూర్ణుడైయుచున్నాడు. పూర్వజన్మలను స్మరియించుచున్నాడు. కృతాకృతములగు కర్మలనుదలంచుచున్నాడు శుభాశుభకర్మలఫలములబొందుచున్నాడు నాచేత నానావిధములగుయోనిసహస్రంబులు జూడబడిన వివివిధములగువాహారంబులుభుజియింపబడినవివివిధములగుస్తనింబులుద్రావబడినవిపుట్టినంతటచావునుచచ్చినంతట మరలజన్మంబును చక్రనేమిక్రమంబునజరామరణపరంపరలుగల్గుచున్నవి అయ్యోదుఃఖసాగరమందుమునిగిపోతినిదీనికిప్రతిక్రియయెట్టిదో యెరుగజాలకున్నాను. అనిచెప్పి ఇప్పుడీగర్భమందుండి నిముక్తుడనైనచో దేవదేవుడు నారాయణుని శరణమువేడెదను అతడు నాపాపంబులబారద్రోలి ముక్తిఫ

పురుషసూక్తభాష్యే ముద్గలోపనిషది:— "వామదేవో హ్యఙ్గిరసస్సన్ పూర్వపూర్వజాం సమారాత్రిపత్న్యనసూయయా గర్భ ఏవ శయానో బ్రహ్మైవ వేదయాంచక్రే స గర్భం భిత్త్వా బ్రహ్మలోకముపచక్రామ తముత్క్రామన్తమాహ మధ్యేఽధ్వానమిన్ద్ర ఉపనిషద ఉవాచ భగవన్ గర్భపంజర ఏవాఽభినివేశమానో భిజ్ఞాతోపాయోఽస్మాత్కించిద్ధాదిత్యా స గర్భస్సర్వో మన్యమానోఽధ్వనః పారముపగచ్ఛసీత్యాది గర్భగతస్య ప్రపదనవిచారశ్రవణాదుపపద్యత ఏవ.

వైదికతాంత్రికభేదేన ప్రపత్తిర్ద్వివిధా.

శోర్థః ఇత్యాదినా గర్భగతస్య ప్రపదనవిచారశ్రవణాద్గర్భగతస్య ప్రపత్తిః సంభవతీత్యర్థః. (వైదికతాంత్రికభేదేన) ప్రపత్తిప్రసంగాదత్ర భగవచ్ఛాస్త్రయోరధికారివిశేషప్రతినియతయోః ప్రపత్తిప్రకారయోః స్వరూపమాఖ్యాతుమవతారయతి వైదికతాంత్రికభేదేనేత్యాదినా వైదికతాంత్రికశబ్దయోః పారిభాషికమర్థం వివిచ్య వేదమూలశ్చ దీక్షాయుక్తశ్చ తాంత్రిక ఇత్యాదౌ క్రమశాత్ శ్రీవైఖానసపంచరాత్రశాస్త్రసంగ్రాహకత్వేన సంప్రదాయవిదోఽవయన్తి, (ప్రణవపూర్వకత్వేన)

నాసంగగలవాడు అనియు (పురుషసూక్తభాష్యే) ఆంగీరసుండగు వామదేవుండుపూర్వజాతిస్మృతిగలవాడై గర్భమందుండునపుడే అత్రిపత్నియగు ననసూయచే బ్రహ్మధ్యానముగలవాడయ్యెను. ఆతఁడా ప్రజ్ఞచే గర్భపంజరమును భేదించుకొని బ్రహ్మలోకము నొందెను అట్లు గర్భమందుండి వెడలెడి వామదేవుని జూచి మార్గమధ్యమందింద్రుండుపనిషత్తులనుపదేశించెను ఓ మహాభాగా గర్భపంజరమందుండియే బ్రహ్మజ్ఞానమువలన ముక్త్యుపాయము నెఱుఁగఁగల్గితివి నీప్రజ్ఞవిసదృశమైనది గర్భగతుఁడవగుచునే నీయదృష్టవిశేషంబున నీసంసారపథము దాటిపోఁగల్గుచున్నాఁడవు అను మొదలగు శ్రుతులచే గర్భ

ప్రణవపూర్వకత్వేన పురుషాద్యావాహనాదికం వైదికం.

శ్రుత్యంతరే:— అకారేణోచ్యతే విష్ణుస్సర్వలోకేశ్వరో హరిః ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీరుకారేణ తథోచ్యతే మకారస్తు తయోర్దాస ఇతి ప్రణవలక్షణ”మితి.

కిం చ ప్రణవోచ్చారణమాత్రేణ శంఖచక్రాదిధారణమపి సంభవతీతి శ్రూయతే.

కైవల్యోపనిషది:— “ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా స్వరేణ మంత్రేణ సదా హృదిస్థం పరాత్పరం యస్మహతో మహాన్త”మితి.

పూర్వోదితాః శ్రీవైఖానసశాస్త్రసిద్ధాం వైదికీం ప్రపత్తిం నిర్వక్తి ప్రణవపూర్వకత్వేనేతి. (శ్రుత్యన్తరే) ప్రణవస్య ప్రపత్తి పరమార్థగర్భత్వే శ్రౌతం ప్రమాణముపన్యస్యతి అకారేణేత్యాదినా, (కిం చ) ప్రణవమహిమానమేవ పునరాదరాతిశయాద్వక్ష్యతి ప్రణవోచ్చారణమాత్రేణేతి. తత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతిధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఇతి. (సర్వ

గతునకు ప్రపదనవిచారంబు శిక్షితంబుగుటంజేసి గర్భగతునకు ప్రపత్తియుసిద్ధంబని యెఱుంగునది (వైదికతాంత్రికభేదేన) ఈప్రపత్తియు వైదికంబనియు తాంత్రికంబనియుద్వివిధంబగుచున్నది (ప్రణవపూర్వకత్వేన) ప్రణవమునాదిజేసికొని పురుషాదినామంబులచే నావాహనంబు సేయునది వైదికప్రపత్తియనబడును ఈవిధానము విష్ణుబలిసంస్కారమునను పపాదింపబడినది (శ్రుత్యంతరే) ప్రణవమందు ప్రపత్తియొక్కపరమార్థమిమిడియుండుటను శ్రుతిచెప్పుచున్నది ప్రణవగర్భితమగు నకారముచే సర్వలోకేశ్వరుండు న్యూహార్తియగునట్టి శ్రీమహావిష్ణువును విష్ణువచేనుద్ధరింపబడిన శ్రీమహాలక్ష్మియుట్టియుకారంబుచేతను ఆజీవకారముచేత నిట్టిలక్ష్మినారాయణులకు దాసుడుగా జేయుంగాను ? (కించ)

సర్వకారణభూతాయ సర్వరక్షకాయ సర్వశేషిణే శ్రియః పతయ ఏవం స్వాభావిక శేషభూతి ఇతి సర్వథాఽనుసంధానమేవ వైదికీ ప్రపత్తిః సోఽజీవనేచ్ఛా యది తే స్వసత్తాయాం స్పృహా యది ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మరేత్యేవ సూత్రే ప్రతిపాదితం.

పంచరాత్రే తు:—త్యక్త్వా త్రయీంతంత్రమేవ ప్రపద్య శరణం స్థితా

కారణ) వైదికప్రపత్తేరుక్తప్రకారాయాః పరమార్థతత్త్వం వ్యాఖ్యాతి సర్వకారణభూతాయేతి. సూత్రే ప్రతిపాదితమితి విష్ణుబలిసంస్కారసూత్రే ఽయమర్థో వినివిష్ట ఇత్యర్థః. విష్ణుబలిసంస్కారస్య ప్రపన్నత్వసంపాదకత్వాదియముక్తిః కథమిదం గంస్యతే వచనాదేవ సర్వకారణభూతాయేత్యాద్యనుసంధానం గర్భగతస్య తత్రోక్తవిష్ణుబలికర్మణైవ సిధ్యతి. గర్భగతస్య తత్సంస్కారరహితస్య తు విచారమాత్రమితి గర్భోపనిషదపూర్వసాధారణ్యం నిర్వ్యూఢం. (పంచరాత్రే తు) సూత్రాంతరేష్వత్రోక్తవిష్ణుబలికర్మణోఽనుపదేశాత్ మందాధికారిణాం తేషాం ప్రపన్నత్వసంపాదనాయ ప్రవర్తితే పంచరాత్రశాస్త్ర ఇత్యర్థః. (త్యక్త్వా) త్యక్త్వా త్రయీం తంత్రమితి యోజయిత్వా త్రయీం వేదరాశిం త్యక్త్వా తంత్రం తద్భిన్నం విద్ధి నానామతానీతి వత్సిద్ధం పంచరాత్రం శాస్త్రమేవ సమాశ్రిత్య శరణం ప్రపద్య స్థితా ఇత్యర్థం వర్ణయన్తి. త్రయీత్యాగపూర్వకం ప్రపదనం సత్కృతిముపది

ప్రణవోచ్చారణమాత్రంబుననే శంఖచక్రాదిధారణంబును సిద్ధించుచున్నది కైవల్యోపనిషది హృత్పద్మమధ్యమందు భాసించెడిపరాత్పరుండును మహాతోమహాన్తుండునగు శ్రీమన్నారాయణుని ప్రణవమంత్రముచే నేమహాత్ముఁడు ధ్యానించునో అతఁడుఊర్ధ్వపుండ్రధరుండును చక్రాదిలాంఛనలాంఛితుండును అగుచున్నాఁడని ప్రణవమహత్త్వము బహువిధముగ ప్రస్తుతించబడినది (సర్వకారణభూతాయ) సర్వకారణభూతుం

కించ అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం తదే
కోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిరితి సకృత్కృతత్వా
త్సమంత్రకత్వాఽభావాత్ తచ్ఛేషగత్యనుస్మరణాఽభావాత్.

(యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవ' తీతి
శ్రుత్యా తాంత్రికప్రపత్తిం విహాయ వైదికప్రపత్తి) మేవో
క్తవాన్

స్కాందే:—వైష్ణవాగమాదితంత్రేషు దీక్షితానాం వినయతే
శంఖచక్రగదాపూర్వైరంకనం నాఽన్యదేహానాం శివాగ
మాదిదీక్షానాం ధార్యం తిర్యక్ త్రిపుండ్రకం.

విష్ణుః :— శంఖచక్రాద్యంకనం చ గీతనృత్తాదికం తథా
ఏకజాతీయమం ధర్మో న జాతు స్యాద్ద్విజన్మనాం.

క్త్యేత ఇత్యుత్తరత్ర సంబధ్యతే. కించేత్యధికం (కించ) యాచ్ఞాయాః
సమంత్రకత్వాఽనుపదేశాదమంత్రకత్వేన నిర్వృత్తత్వాత్సాధ్యథాను
ప్రపత్త్యా సమంత్రకత్వాభావాదిత్యుక్తం. ఉపాయత్వశేషత్వయోరర్థభే
దానుసంధానముద్దిశ్యోక్తం తచ్ఛేషగత్యనుస్మరణాభావాదితి. పంచరా
త్రశాస్త్రోక్తాయాః ప్రపత్తేరితి ఇత్యధ్యాహార్యం (యదేవ) విద్యయే
తి వైదికవిద్యా ప్రతిపాద్యతే తాంత్రికప్రపత్తిం విహాయేతి విహినా ఉ
క్తవాన్ స్వమూర్తి ఇతి యోజ్యం. (స్కాందే) విష్ణుబలికర్మ [illegible] పై

ధ్యను సర్వరక్షకుండును సర్వశేషియునగు శ్రియఃపతికై యథావస్థితముగ స్వాభావిక
ము శేషవృత్తిగల్గినవాడుగ ననుసంధానము జేసికొనుటయే (చేతగునను) వైదికప్రపత్తి
[illegible] యగుచుండ నీ మాత్మనీ ప్రజ్వలింపజేసికొనగోరితివేని నీస్థితిని తత్స్థితియందుంచి
కొనదలచితివేని నీయొక్క దాస్యస్వభావమును పరమాత్మునియందలి స్వామిత్వమునెఱిగి
[illegible] ప్రపుడనేను పంక్తించుకొనుము అని ప్రపత్తితత్త్వము చెప్పబడుటచే శ్రీపాంచరాత్రమందు

భాగవతే దశమస్కంధే:— "త్రిపకాంత్రియామాముపశ్లోకః పు
త్రః కృష్ణసుతః ప్రాహ శిష్యస్సాత్వతవరదస్య దదౌ చిత్రముఖం
డితం తేనోక్తం సాత్వతం తంత్రం యద్ జ్ఞాత్వా మోక్షభాగ్భ
వేత్ యత్ర స్త్రీశూద్రదాసానాం సంస్కారో వైష్ణవస్స్మృతః

పద్మపురాణే:— వేదజ్ఞే బ్రాహ్మణే నిత్యం సర్వాస్తిష్ఠన్తి
దేవతాః ఇతి తు శ్రుతిశాఖాసూం శ్రూయతే నృపసత్తమః దక్షి
ణేఽంసే బ్రాహ్మణస్య శంఖచక్రగదాధరః హరిస్తిష్ఠతి వామే
తు దేవకీనందనాత్ తతో బ్రాహ్మణదేహోఽయం దే
వతాఽగారముచ్యతే దగ్ధాహే దేవతాస్సర్వాః పలాయన్తే
దిశో దశ అగారదాహీ స భవేత్తద్దాహీ బ్రాహ్మణాధమః
శంఖచక్రం మృదా యస్తు కుర్యాత్తప్తాయసేన వా స శూద్రవ
ద్బహిష్కార్యస్సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః యథాశ్వశ్వానగం క్షామ
నసాం సర్వకర్మసు తథా చక్రాంకితో విప్రస్సర్వకర్మసు గ
హిఁతః,

ఖానసానాం ప్రపన్నత్వచక్రాంకితత్వయోః నిషేధః సర్వపాపహరమిత్యా
దీనాం పూర్వోక్తప్రమాణవచనానాం కిం లక్ష్యమిత్యాశంకాయా
మాహ విష్ణ్వాగమాదితి. (విష్ణుః) పూర్వోక్తదితఃబన్యదేహినామిత్యత
త్పదం విశినష్టి ఏకజాతేరితి ఏకా జాతిః జన్మ యేషాం తే శూద్రాః
తేషామేవేనముంకనాద్యమిత్యర్థః. (భాగవతే దశమస్కంధే) ఉక్తార్థే

విష్ణుబలికర్మయందు వైదికప్రపత్తి విధింపబడినది. (పంచరాత్రేషు) త్రియాతంత్రము
నువిడచి పంచరాత్రులు ప్రపత్తినిజేయుచున్నారు అనియు అనన్యసాధ్యంబుగా వ్యా
భీష్టమందు మహావిశ్వాసపూర్వకముగ నారాయణుడే ఉపేయుండునని ప్రార్థించుచు
శరణమునందుటయే ప్రపత్తియనబడును అనియు వచనములచే సకృత్కర్తవ్యమును స
మంత్రికత్వము గాకుండుటయు భగవానునియందు శేషిత్వధర్మమును స్మరించుటకై యా
వృటయు నీకారణమువలన పంచరాత్రశాస్త్రమందుపదేశింపబడినప్రపత్తి తాంత్రికప్ర

పాద్మే:— "మోహాద్వా లోభతో వాపి విప్రశ్చక్రాంకితో యది అనర్హస్స హి విజ్ఞేయశ్శ్రౌతస్మార్తేషు కర్మసు క్రియాస్వనర్హతామేతి యథా కాష్ఠం శ్మశానగం తథా చక్రాదినా దగ్ధాస్సర్వైః కర్మస్వనర్హతాం దగ్ధాగ్రకాయో యత్రాఽస్తి గ్రామే జనపదేఽపి వా శ్మశానం తద్ధి విజ్ఞేయం వాసానర్హం ద్విజన్మనాం ఇత్యాదినా దూషణముక్తం.

ఏతాని వచనాని విష్ణ్వాగమాదితంత్రేషు దీక్షితానామిత్యుక్తత్వాద్దేవతాంతరవిషయత్వేనోక్తత్వాన్మాన్యదేహినామిత్యుక్తత్వాచ్ఛ తాంత్రికాగమోక్తప్రకారేణ దీక్షితానామిత్యవగమ్యతే.

భాగవతసంవాదమాహ శ్రీవత్సాంకా ఇత్యాది సాత్త్వతశబ్దార్థనిర్ణయస్తత్త్వస్మదీయే సిద్ధాంతసారే ద్రష్టవ్యః (పద్మపురాణే) ఊర్ధ్వాగేహి తాపన్యాసముఖేనోపపత్తిం ప్రదర్శయతి వేదజ్ఞ ఇత్యాదినా. (పాద్మే) మోహాదినాఽపీతి తప్తచక్రం న ధార్యం కిం బుద్ధిపూర్వమిత్యాహ మోహాదిత్యాదినా తాదృశాంకనవతా గ్రామాదిష్టహితో హస్తస్య నిషేధానవమహ్యత్రోపదిశ్యతే ఏషాం స్కాందాదివచనానాం సంపిండితమర్థమాహ ఏతాని వచనానీత్యాదినా ఏతాని వచనానీతి సర్వపాపహరమిత్యాదీని తప్తచక్రవిధాయకాని వచనానీత్యర్థః. (యద్వా) విధివచనానీతి విధి

పత్తియగుచున్నది (యదేవ) యేకార్యము వైదికమంత్రయుక్తముగ వేదచోదితరీతిననుసరించి చేయబడునో అయ్యది వీర్యవత్తరంబగునని శ్రుతియందుచెప్పబడుటచే శ్రీసూత్రప్రణేతయగువిఖనసుడు మందాధికారికమగు తాంత్రికప్రపత్తినివిడిచి వైదికప్రపత్తినుపదేశించెను (స్కాందే) అట్లగుచో తాంత్రికప్రపత్తియందపేక్షితమైన శంఖచక్రాద్యంకనమునకు లక్ష్యమెవ్వరని శంకగలిగినంతట నట్టివారలచెప్పుచున్నారు విష్ణ్వాగమాదితంత్రములయందు దీక్షితులగు వారలకు శంఖ చక్రాద్యంకనము విహితమై యున్నది ఇతరులకు శంఖచక్రాంకనము కూడదు శివాగమాదులందు దీక్షితులగువారలకు నష్టైతిర్యక్పుండ్ర త్రిపుండ్రములక్షణమై యున్నది ' అనియు '

యద్వా:— విధినిషేధవచనానాం వైయర్థ్యపరిహారాయ వచశ్రీమాన్ భాష్యకృన్నాన్వారభతే తన్నైవానార్వారబ్ధం నైవానార బ్ధం ప్రమేయమేవ తత్ నైవ ప్రాశితం నైవాఽప్రాశితం ఇ త్యాది శ్రుతిన్యాయేన సమంత్రకత్వేన భావనాలోపేన. కిమర్థ్య ఖ్యానస్య శాస్త్ర ప్రతిపాదితం. యథా:—

వచనాని సర్వపాపహరమిత్యాదీని నిషేధవచనాని "వేదజ్ఞే బ్రాహ్మణే నిత్యమిత్యాదీని ప్రతిపాదితమితి శాస్త్రార్థస్య పరిహారరూపేణ సార్థక్య ప్రతిపాదితమిత్యర్థః విధివచనానాం భావనారూపేణానుష్ఠానం ని షేధవచనానాం తాపరూపేణానుష్ఠానం చేత్యుభయం సంగచ్ఛతే ఇతి

(విష్ణుః) శంఖచక్రాద్యంకనంబును గీతినృత్తాదికంబును నియ్యవి శూద్రధర్మంబులు ఇట్టి వి యున్నదును ద్విజులకు సంబంధింపజాలవు అనియు (భాగవతైకాదశస్కంధే) (త్రివక్ర) ... క ప్రవర్తకుడగు నొక్క పణ్యపురుషుని దయించెను ఆతడు సారముననుసరి పాత్రాత్త్వ శిష్యుడై యాతనియందే స్వోచిత్తవృత్తుల భరన్యాసముజేసెను అట్టిమహాసియునిచే సా త్త్వతతంత్రము జెప్పబడినది దీని నెఱింగినవారలు ముక్తిభాజులగుదురు ఆతంత్రమందు స్త్రీలకును శూద్రులకును దాసులకు వారలకు వైష్ణవసంస్కారము చెప్ప బడినది. అనియు (పద్మపురాణే) వేదజ్ఞుడగు బ్రాహ్మణునియందు సమస్తదేవతలును వసియించు చున్నారు. ఈయంశము వేదమునతైత్తిరీయశాఖయందు జెప్పబడినది బ్రాహ్మణునకు దక్షిణబాహుమూలమందు శంఖచక్రగదాపాణియగుహరియు వామబాహుమూలమందు దేవకీనందనుండును ఆత్మాదరమున వసియింతురు కావున బ్రాహ్మణుని దేహము దేవతలం దునివాసమని చెప్పబడినది. అట్టిబ్రాహ్మణదేహమును గాల్చినయెడల దేవతలందరును భయభీతులై పరిహాసంబారిపోవుదురు అట్లుకాల్చినట్టి బ్రాహ్మణాధముడు ఆగార దాహియనబడియున్నాడు ఇట్లే శంఖచక్రములను మృత్తికతోగాని తప్తముగ నరో లోహముచేగాని యెవ్వడు దేహముపైనంకనముజేసికొననో ఆట్టివాడు శూద్రునివలె సమ స్త బ్రాహ్మణకర్మలనుండియు బహిష్కరింపదగియున్నాడు శ్మశానమందలికట్టెలు యో కర్మమునందు యెట్లనర్హములగునో అట్లే తప్తచక్రాంకితుడగు విప్రుడు సర్వకర్మలకును డనర్హుడగుచున్నాడు అనియు (సాత్వ్యే) మోహముచేగాని లోభముచేగాని విష్ణుచి

సుదర్శనమభిస్వృత్య దక్షిణే తు సుదర్శనం రవిపాణిరితి వామే తు శంఖం చ బిభృయాత్కరం ఇతి

మహోపనిషది:— బ్రహ్మణామాత్రే:— దక్షిణే తు భుజే వి ప్రో బిభృయాద్వై సుదర్శనం సవ్యే తు శంఖం బిభృయాదితి బ్రహ్మవిదో వినురతి.

భావః తాదృశవచోబోధనప్రకారమెవాహ సుదర్శనధృతి మహోపని షదిపూర్వోక్తార్థే ప్రమాణాంతరమాహ 'దక్షిణే తు భుజే విప్ర' ఇతి

చక్రాంకితుడగువో అతడు శ్రౌతస్మార్తకర్మల జేయ ననర్హుడగు [illegible] మండలికాగ్రమునలె సర్వకర్మలయందును అనర్హుడు [illegible] నియోదేశమందు గాని సగముచేయను కాలినవాడు వసియిం [illegible] ము ద్విజులు వసియించుటకనర్హమగుచున్నది అనియు [illegible] జెప్ప బడినది. (ఏతానివచనాని) ఈవచనములన్నియు విష్ణ్వాగమ [illegible] దీక్షితుల గు వారలకని జెప్పబడుటచేతను ఏకజాతి(శూద్రి) [illegible] చెప్పబడుటచేతను [illegible] తపనికి రాదని చెప్పుట చేతను తాంత్రికాగమోక్త దీక్షాపరులను [illegible] నది. (యద్వా) లేక మరియొక యోజనమును చెప్పుచున్నారు. విధినిషేధవాక్యములకొం టికిని వైయర్థ్యము గలుగకుండ జేయుటకై వారియొక్క [illegible] వపా గ్రహణమును గురించి బ్రహ్మవాక్యములు [illegible] గ హింపవలెను (అనుపరస్పరవిరుద్ధార్థంబులుపదేశింప బడుటచే) [illegible] అ క్రియాభూయిష్ఠము పాతంబును అపాత్రతంబును గాక [illegible] సంగతిచెందుచున్నవి. అనుశ్రుతి న్యాయముచే మంత్రపూర్వకముగ భావనామాత్రముగ [illegible] ధారణము [illegible] ఖానసశాస్త్రమందుపదేశింపబడినది అదియెట్లన్నను. (సు ధా) సుదర్శనమభిమంత్ర ముచే దక్షిణభుజమందు సుదర్శనమును రవిపాణిమంత్రముచే వామభుజమందు శంఖము నుధరించవలెను అనియు (మహోపనిషది) దక్షిణభుజమందు బ్రాహ్మణుడు సుదర్శనము ను ధరించవలయును [illegible] సవ్యభుజమందు శంఖమును ధరించవలయునని బ్రహ్మవిదులను చున్నారు [illegible] ప్రమాణములు చెప్పుచున్నవి (మోహశాస్త్రత్వాత్) తాపసంస్కా

మోహశాస్త్రత్వాచ్చ ప్రతిషేధవిషయత్వాత్ చ పంచరాత్ర
ఉక్తమితి కేచిద్వదంతి [illegible]:—

పద్మపురాణే గౌతమః:— యస్మాద్ బ్రాహ్మణాభాసా
ఋజా కైతవమాద్యస్యాం అనుష్ఠితం తతో వేదమార్గభ్రష్టా
భవేత వై కాలేయుగే పంచరాత్రే కాపాలే శాంభవేఽపి చ
శాక్తే చ దీక్షితా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః.

బ్రహ్మా:— వాస్తే భాగవతే తంత్రే తృతీయే పంచరాత్రకే
దీక్షితాశ్చ ద్విజాశ్చాపి భవేయుర్నిధనం [illegible] శ్రౌతస్మా
ర్తసమాచారే సర్వోయుక్తికే శుభే త్యక్త్వా కేవలమాగమా నిత్యం
[illegible] పరిమోహితాః శంఖచక్రగదాపూర్వవజ్రపాశాంకు
శాదిభిః అంకితాః [illegible] యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః

మోహశాస్త్రత్వాత్ ([illegible] పంచరాత్రశాస్త్రే) తామసస్యైవ [illegible]యత్వేన
విధానాత్తత్ర [illegible] మోహనోపాసనసంబంధినో [illegible] సాధకత్వసంపా
దనమిత్యా[illegible] మోహశాస్త్రత్వాదినా పంచరాత్ర ఉక్త

రమునకొందరు ఆక్షేపించుచున్నారు పంచరాత్రశాస్త్రము మోహశా
స్త్రంబగుటచేతను ప్రతిషేధవిషయ మగుటచేతను తామసంస్కారము పంచరాత్రశాస్త్రమం
దు చెప్పబడినదని కొందరనుచున్నారు (యథా) ఈ అంశము పద్మపురాణంబుచే సిద్ధ
మై యున్నది ఎట్లనిన (పద్మపురాణే గౌతమః) ఓ బ్రాహ్మణాభాసులారా ఋజుప్రవ
ర్తమైనదగు నావిషయమై [illegible] చేయబడినది గనుక మీరలు వేదభ్రష్టులగుదురు
గాక ఓ బ్రాహ్మణాభాసులారా మీరలు కాలాముఖము పంచరాత్రము కాపాలము శాం
భవము శాక్తములయందు దీక్షితులగుదురు (బ్రహ్మా) వాస్తు భాగవతము నీయు
[illegible] పంచరాత్రము వీనియందు [illegible] ద్విజులు దీక్షితులై నిర్ధనులగుదురుగా
క సర్వోయుక్తికరంబును శుభంబును శ్రౌతస్మార్తసమాచారంబునందును నిత్యక్రియ
లు [illegible] పరిమోహితులై పోదురుగాక ఓ బ్రాహ్మణాధములారా శంఖచక్రగదాపూర్వ
ములగునట్టి వజ్రపాశాంకుశాదులచే [illegible] అంకితులై పోదురుగాక యనియు

స్కాందే:— సూతసంహితాయాం సరస్వతీం ప్రతి రుద్రః శ్రుతిర్బలీయసీ త్వన్యప్రమాణానాం సులోచనే పత్రాదిభ్యః పంచరాత్రాది మార్గాణాం వేదమూలత్వమస్తి కేన హి స్వతంత్రతస్తేన భ్రాంతిమూలాని భామినీ తథాఽపి యోఽంశో మార్గేణ వైదికేనాఽవిరుధ్యతే సోఽంశః ప్రమాణమిత్యుక్తం కేషాంచిదధికారిణాం అత్యంతస్ఖలితానాం తు పాపినాం వేద మార్గతః పంచరాత్రాదయో మార్గాః కాలేనైవోపకారకాః తాంత్రికాణాం మహాదేవి సలభ్యో వ్యవధానత ఇతి.

కౌర్మే:— "పురా దారువనే పుణ్యే మునయో గృహమేధినః ఇత్యారభ్య మాయయా గోకల్పనాది శాపప్రాప్తిపర్యం

తమితి శాపవిధానమితి విశేషః (పద్మపురాణే) ఉక్తం మోహశాస్త్రాదికంసృష్టిం కరోతి యన్మయీత్యాదినా (స్కాందే) ఉక్తార్థే స్కాంద వచనసంవాదమాహ శ్రుతిరిత్యాదినా (కౌర్మే) ఉక్తార్థే కౌర్మేణ

(స్కాందేసూతసంహితాయాం) సరస్వతినుద్దేశించి రుద్రదేవుడన్నాడు ఓసులోచనా ప్రమాణములందు శ్రుతిబలవంతము ప్రమాణమైయున్నది అనియారంభించి ఒతి స్త్రీరుగా ల పంచరాత్రాదిశాస్త్రములకు వేదమూలత్వము లేదు అన్యవిస్వతంత్రమార్గములు కా వున ఓరూపిణీ అన్యవిభ్రాంతిమూలములు అయినను అందుయేయంశము వేదధర్మముగు నకు విరోధముగాకుండునో ఆయంశము మాత్రముఅధికారులకు ప్రమాణమగుచున్న ది, వేదమార్గమునుండిబొత్తుగా బహిష్కృతులైనట్టిజనులకు పంచరాత్రాదిమార్గ ములు ఆయాకాలములందుపకరించునవి ఈమార్గములు కాలమందుపకరించునవిగావు ఓమహాదేవీ తాంత్రికమార్గమందు దీక్షితులైనవారలకుభగవామడులభ్యుడు కాడుఅనియు (కౌర్మే) పూర్వమొక కాలంబున పుణ్యంబగు దారువనంబున గృహమేధులగు మునులు అ యారంభించి మాయచేగోకల్పనాదిశాపప్రాప్తిపర్యంతము జెప్పి ఓమహాదేవా మాకెయ్యది నివృత్తి మమ్ములనీశాపమునుండివిముక్తి నను గ్రహించనహముదవు అనే ప్రశ్ననుండి విష్ణునిజావిష్ణుమభ్యాయంతును ఓదేవదేవా పరాత్పరములగు వీరలకు చేయదగిన కార్యమేది

తముక్త్వా కానో వృత్తిగ్రహాదేవ శాపాన్సప్తర్షిముహాదధః
తథా పారమ్పర్యకం శాస్త్రం సంప్రేక్ష్య వృషభధ్వజః కిమేతేషాం
భవేత్కార్యం హ్యహాపుణ్యేష్వితి మామితి తతస్స భగవాన్విష్ణుశ్శర
ణ్యో భక్తవత్సలః గోపతిం ప్రాహ విప్రేంద్రాన్ అలోక్య ప్రణ
తాన్ హరిః నవేదబాహ్యే (శాస్త్రే) పుణ్యలేశోపి శంకర సం
గచ్ఛతే యతో ధర్మో వేదాదేవ హి నిర్బభౌ తథాఽపి భక్త
వాత్సల్యాద్రక్షణీయా మహేశ్వర ఆవాభ్యాం సర్వఏవైతే వి
ప్రా వై నాఽత్ర సంశయః తస్మాద్వై వేదబాహ్యానాం రక్ష
ణార్థం చ పాపినాం విమోహనాయ శాస్త్రాణి కరిష్యామి వృ
షభధ్వజ ఏవం సంచోదితో రుద్రో మాధవేనాఽనుసారిణా చ
కార మోహశాస్త్రాణి కేశవోఽపి శివేరితః కాపాలం యామ
లం వామం భైరవం పూర్వపశ్చిమం పంచరాత్రం పాశుపతం
తథాన్యాని సహస్రశః కృత్వా చార్చ్య చ తన్నిష్ఠాన్ నుర్వ్యా
ణాం తత్ర చోదితం పతంతి నరకే ఘోరే బహూన్ కల్పాన్
పునః పునః” ఇత్యాది.

వచనమాహ పురేత్యాదినా. (స్కాందే శంకరసంహితాయాం) దధీచి
నా గౌతమేవ శప్తాః పంచరాత్ర్యాదయ ఇత్యర్థాస్సద్భ్యాం (సాంబపురా

అనియాడుగ శరణ్యుండును భక్తవత్సలుండునగు నాభగవానుడు గోపతిని బ్రణతులగు వి
ప్రేంద్రులను గాంచి యిట్లనియె ఓ శంకరా వేదబాహ్యములగు శాస్త్రములందు పుణ్యలే
శంబునులేదు ధర్మము వేదమునుండియే పుట్టుచున్నది అయినను ఓ మహేశ్వరా భక్తవా
త్సల్యమువలన మనయిరువురచే యీవిప్రులందరును రక్షింపదగియున్నారు ఇందుసంశ
యింపగూడదు కావున వేదబాహ్యులను రక్షించుకొరకై వారిని మోహింపజేయుటకై ఓ
వృషభధ్వజా మోహశాస్త్రముల జేయుచున్నాను ఈవిధముగ ననుసారియగు మాధవునిచే
జెప్పబడిన రుద్రుడును కేశవునిచేయనుశాసింపబడినరీతిని మోహశాస్త్రములజేసెను కాపా
లము యామలము వామము పూర్వపశ్చిమ భైరవము పంచరాత్రము పాశుపతము ఇట్లే వేల
సంఖ్యాగ నితరములగు మోహశాస్త్రములచేసిరి అంగ పరదైవతములుగ జెప్పిన రుద్రాదుల
నుపూజించియు యందుజెప్పిన తామసకృత్యంబుల జేసియున్నా జనలు బహుకల్పాంతమును

స్కాందే శంకరసంహితాయాం:— "సత్యేన పూజావేలాయాం నవం వస్త్రం [illegible] చైవా గాత్రమేవ తస్మాత్ బ్రాహ్మణాఽధమాః [illegible] బహిష్కృతాః" ఇతి.

సాంబపురాణే:— "[illegible] (హ్య) తు ప్రోక్తపాపి యశ్చిత్తే భయం [illegible] మాశ్రయేత్ ధ[illegible] హి మహాంతి కం ప్రాయశ్చిత్తం [illegible] సురాపాణాం భయం దుర్బలాదిత్యం [illegible] తేనావినాఽభి రతార్థతాం [illegible] భాగవతం లింగం [illegible] కమలాపతి రుకవాః" ఇతి.

ణే) సాంబపురాణసంవాద [illegible] శ్రుతి [illegible] ఇత్యాదినా (జపాంతరే)

లతరను ఘోరమగు నరకమందు పడిపోవుచున్నారు అనియు (స్కాందే సంకరసంహితాయాం) ఒకత్తా పూజా కాలమందు (వైకుంఠ) బహిష్కృతులనుగూడగూడదు [illegible] చి గాత్రమునకు [illegible] చేయింపబడిన బ్రాహ్మణులు [illegible] కలియుం దవతరించుచున్నారు అనియు (సాం [illegible] స్త్ర) తుల్యత్తపాపి న శ్చిత్తమందు భయమునందనాడై [illegible] మనుష్యులెంత మున్నా ముంచును ధర్మశాస్త్రమందును పురాణము [illegible] సాకే [illegible] మరణాంతికమును అతిదారుణమునగు [illegible] మరణమునందు గొప్పభయముగలుగుచున్నది. [illegible] నేను తంత్రమును జెప్పియున్నాను పంచరాత్రము భాగవతము [illegible] తములను వేదబ్రష్టులచే చేసి [illegible] అనియు (జపాంతరే) [illegible] వ్రతువాను విష్ణుభక్తులను ప్రతాపవంతులను [illegible] సర్వదవేత్తలలో నుత్తముండునై యుండెను అతడు [illegible] వార్చనమునకై సంపగోలాదులచే యాత్ర [illegible] శాస్త్రము [illegible] రింపజేసెనుఅత వేరిటశోధనము శాస్త్రము సాత్త్వతమను పేరుగలదై. ఇట్టిగొప్పదగు

అథాంశోః సాత్త్వతో నామ విష్ణుభక్తః ప్రతాపవాన్ మహాత్మా దాననిరతో ధనుర్వేదవిదాం వరః । స నారదస్య వచనాద్వాసుదేవార్చనే రతః । శాస్త్రం ప్రవర్తయామాస కుండగోలాదిభిః శ్రితమ్ । తస్య నామ్నా తు విఖ్యాతం సాత్వతం నామ శోభనం ప్రవర్తతే మహాశాస్త్రం కుండాదీనాం హితావహం.

బుద్ధశ్రావకనిర్గ్రంథాః పంచరాత్రవిదో జనాః కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండా యే చ తద్విధాః యస్యాఽశ్నంతి హవీంష్యేతే దురాత్మానస్తు తామసాః [illegible] తద్భవేచ్ఛాస్త్రం ప్రేత్యేహ చ న తత్ఫలమితి వాసిష్ఠే.

లైంగే నవమాధ్యాయే యుగధర్మే:— "అంకితాశ్చ భవిష్యంతి దేవతాయుధలాంఛనైః నారాయణాబ్రహ్మణ్యాంతి యుగాంతే సముపస్థితే అన్యాని యాని శాస్త్రాణి శ్రౌతాని మునిసత్తమ, స్మార్తాని నాదరిష్యంతి కలౌ ప్రజాశ్చ నరాస్సదా ఆమ్నా

సాత్త్వతశాస్త్రప్రవర్తనలక్షణమగు [illegible] అథాంశోరితి వాసిష్ఠవచనమాహ బుధశ్రాకేత్యాదినా (లైంగే నవమాధ్యాయే) పంచరాత్ర

శాస్త్రము కుండగోలాదులకు హితావహంబయ్యెను (బుద్ధశ్రావక) బుద్ధులు శ్రావకులు నిర్గ్రంధులు పంచరాత్రవిదులగు జనులును కాపాలికులును పాశుపతులును యీవిధధర్మపరులగు ఇతరపాషండులును యీమొదలగు దురాత్ములును తామసులునగు వారలెవరి యొక్కనియింట హవ్యములదినుచున్నారో [illegible] యీహపరములకెంతే యంగాను నివృత్తములగుచున్నవని [illegible] (లైంగే) నవమాధ్యాయమున యుగధర్మప్రస్తావన [illegible] లాంఛనము. ఏ చిహ్నితుల గుదురు యుగాంతము కల్గినప్పుడు నారాయణుని [illegible] ఓమునిసత్తమా శ్రౌతములు స్మార్తములు నగు [illegible] చేతురు, వేదము ధర్మశాస్త్రము పురాణము [illegible] ఓమునిసత్తమా స్వల్పసారములని తలియుంప్రజలందును శ్రౌతకర్మంబులను ఓమునిసత్తమా [illegible] చరింపరు కలి

యాం ధర్మశాస్త్రం చ పురాణం భారతం మునే అల్పమాత్రమితి బ్రహ్మన్ వదిష్యన్తి కలౌ యుగే న రుచ్యః శ్రౌతకర్మాణి శ్రద్ధయా మునిసత్తమ స్వధర్మే రుచితా నాఽస్తి బ్రాహ్మణానాం కలౌ యుగే పంచరాత్రం ప్రశంసన్తి కేచిద్బ్రహ్మ . . . మునే కేచిత్కాపాలమిచ్ఛన్తి కేచిత్పాశుపతం మునే కేచిద్బౌద్ధం ప్రశంసంతి కేచిద్దిగంబరం తథా కేచిల్లోకాయతం బ్రహ్మన్ కేచిత్సోమం మహామునే లాకులం కేచిదిచ్ఛన్తి తథా కేచిత్తు భైరవం కేచిద్వామం ప్రశంసన్తి కేచిచ్ఛాక్తం తథైవ చ శాంభవం కేచిదిచ్ఛన్తి యామళం భువి కేచన, అన్యాని యాని శాస్త్రాణి విరుద్ధాని మహామునే తీర్థవిక్రయిణః కేచిద్దేవవిక్రయిణః పరే క్షీరవిక్రయిణః కేచిద్రాజ్యవిక్రయిణః పరే మాంసవిక్రయిణః కేచిత్సురావిక్రయిణః పరే పుత్రవిక్రయిణః కేచిద్దారవిక్రయిణః పరే భర్తృవిక్రయిణః కేచిద్భవిష్యన్తి కలౌ నరా ఇతి.

శాస్త్రప్రాబల్యం కలౌ ధర్మహ్రాసప్రభవమాహ అంకితాశ్చేత్యాదినా మోహశాస్త్రత్వాదిత్యాదినోక్తం పంచరాత్రవిషయముపసంహరతి

యుగమందు బ్రాహ్మణులకు స్వధర్మమందు రుచిగలుగదు కొందరు పంచరాత్రమును కొందరు కాపాలంబును కొందరు పాశుపతమును కొందరు బౌద్ధమతంబును కొందరు దిగంబరమతమును కొందరు లోకాయతమతంబును కొందరు సోమమతంబును కొందరు లాకులమతంబును కొందరు భైరవమతంబును కొందరు వామమతంబును కొందరు శాక్తమతంబును కొందరు శాంభవమతంబును కొందరు యామళమతంబును నిట్లే వేదవిరుద్ధములగు శాస్త్రములింకనెన్నిగలవో వానినన్నిటిని ప్రశంసించుచు వానినవలంబించెదరు ఇట్లే కొందరు తీర్థవిక్రయము సేయువారలును కొందరు దేవవిక్రయంబు సేయువారలును కొందరు క్షీరవిక్రయము సేయువారలును కొందరు రాజ్యవిక్రయంబు సేయువారలును కొందరు మాంసవిక్రయము సేయువారలును కొందరు సురావిక్రయంబు సేయువారలును పుత్రవిక్రయంబు సేయువారలును కొందరును దారవిక్రయంబు సేయువారలు కొందరును భర్తృవిక్రయంబు సేయువారలునై కలియుగమందు నరులుత్పత్తి జెందఁబోయెదరు అని యీప్రమాణములు చెప్పుచున్నవి

అతః పంచరాత్రోక్తం తప్తచక్రాంకణం సర్వసాధారణం న భవతీతి,

యదుక్తం సర్వసాధారణం న భవతీతి తన్నోపపద్యతే:—

ఆథర్వణే:—"చక్రం బిభర్తి వపుషాఽభితప్తం బలం దేవానామమృతస్య విష్ణోః, స ఏతి నాకం దురితా వినూయ ప్రవిశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః" ఇతి "చరణం పవిత్రమిత్యాది శ్రుతేశ్చ సర్వసాధారణత్వేన శ్రూయమాణత్వాదితి చేత్, న.

అత ఇత్యాదినా (అతః) న భవతీతి సిద్ధమితి శేషః (యదుక్తం) తాపవిషయస్య శ్రౌతపరిమాణపరిమితత్వాత్పాంచరాత్రశాస్త్రమాత్రసిద్ధత్వాభావాచ్చ కథమస్య సర్వసాధారణ్యభంగ ఉపపద్యత ఇతి శంకతే అథ

(అతః పంచరాత్రోక్తం) వైప్రమాణవచనముల బర్యాలోచించి చూడ మనే వైఖానసశాస్త్రం బును శ్రౌతవిమర్శంబును గూపంచరాత్రశాస్త్రమున నుపదేశింపబడిన తప్తచక్రాంకణము సర్వసాధారణము కాజాలదనుట నిరూపింపబడినది (యదుక్తం) పంచరాత్రోక్తమగు తప్తచక్రాంకణము సర్వసాధారణము గాదనుట యుచితము గాదని పూర్వపక్షము జెప్పబడుచున్నది. (ఆథర్వణే) యెవ్వఁడు దేవదేవోత్తముఁడగు నారాయణుని చక్రాయుధమును తప్తముగా దేహమున ధరియించునో అతఁడు దురితములను బోగొట్టికొని వీతరాగులగు యతులు పొందెడి పరమపదమును బొందుచున్నాడు అనియు చరణం పవిత్రం అనియు శ్రుతులచే తప్తచక్రము సర్వసాధారణముగా నుపదేశింపబడుటచే నిది పంచరాత్రశాస్త్రమాత్రప్రతిపాదితమనియు నటదువలననే సర్వసాధారణము గాదనియు ననుట యసంగతమనినచో నట్లు కాజాలదు. తప్తచక్రధారణమందు ప్రాయశ్చిత్తము విధియింపబడుటచే యజ్ఞోక్తవిధానముగ భావనారూపముగనే చక్రాంకణము జేసికొనవలెను సర్వసాధారణమంత్రమియ్యనునది వైఖానసేతరులగు వారలను తప్తచక్రము జేసికొన్నప్రాప్తగతకైంకర్యము యోగ్యమనయస్య నే అనుష్ఠిత్యర్థకమునకు విరోధములుగా నుండినయ్యెడ సర్వసాధారణపక్షమే బలపడదగినది కావున తప్తచక్రాంకణము సర్వ

తప్తచక్రధారణే ప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్ యథోక్తమార్గేణ భావనారూపేణైవ చక్రాంకనం నతు తప్తరూపేణ సర్వసాధారణశ్రుతిస్తు వైఖానసేతరవిషయాః కుతః యస్యామే ఇత్యాది శ్రుత్యవిరోధేన అర్థవ్యవస్థాయాః కార్యత్వాత్ అతస్తప్తచక్రాంకనం సర్వసాధారణం న భవతి యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత ఉదితేऽనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ స గరీయాన్ మహాబాహో స్వశాస్త్రోదితాదపీతి సుమంతుస్మరణాత్.

ర్వ్యేణ ఇత్యాదినా శ్రుతేర్బలీయస్త్వాచ్ఛ్రితం సర్వసాధారణ్యముక్తార్థబోధకమిత్యభిప్రాయః సమాధత్తే నేత్యాదినా శ్రుత్యోర్విరోధే నైయవస్థితో వికల్ప ఇతి శ్రుతీనామవిరోధస్సిద్ధః.

(నను) అత్రత్య నన్విత్యాది గ్రంథస్య తూలవాతూలధృతం విష్రగణం విలిఖ్యతే యథా అథయే వైఖానసానాం తప్తచక్రాంకనాభావాద్వైష్ణవత్వమేవ నాస్తీత్యభిమానేన ప్రతిజానతే తేషాం వాఙ్ముద్రణాయ వైఖానసాగమరహస్యార్థప్రకటనాయ చ శ్రీమల్లిఖితవ్యాఖ్యాఖండనాయ చ వైఖానసవేదాంతదేశిక శ్రీనివాసాధ్వరిస్వామిభిరనుగృహీత దశవిధహేతు నిరూపణాన్తర్గతాః కే చిదంశా వ్యాక్రియన్తే తథా హి.

సాధారణమెంతమాత్రమును కాజాలదు ఇందును ఓ భారతా యెచ్చట శాస్త్రగతి భిన్నపక్షములను ఉపదేశింపబడి సంభేదాయమానమగుచున్నదో అచ్చట ఉదితానుదితహోమశ్రుతియందెట్లు వ్యవస్థితవికల్పము సమర్థింపబడినదో ఆరీతిగ జేయుటసమ్మతమైయున్నది కేవలంబు ఉదితహోమమును అనుదితహోమమును విహితములగుచుండ పరంపరాయాతమగు శాస్త్రవిధమునవెవ్వరనుష్ఠించు ప్రకారము వారలకు విధియని సిద్ధాంతము చేయబడుట యుంచు తెలియదగినది కావున యస్యామే శ్రుత్యర్థమునను సరించి వైఖానసులకు గర్భచక్రసంస్కారంబును తదితరులకు తప్తచక్రంబు నసిద్ధంబులనుట నిర్వివాదమై యున్నది.

తత్ర నవమహేతునిరూపణే నను సర్వపాపహారమిత్యాది. నన్విత్యత్రా
ఽయం పూర్వపక్షాశయః వైఖానసానాం సూత్రే తప్తచక్రస్యాఽను
పలంభాత్ తదుపబృంహణరూప మరీచ్యాదిగ్రంథేషు తాదృశచక్రధా
రణస్య నిషేధోపదేశాద్వైష్ణవత్వస్యాసిద్ధ్యర్థమిత్యాదినా చక్రధారణా
భావేఽవైష్ణవత్వస్మరణాచ్చ కథం వా తేషాం వైష్ణవత్వమితి ఉచ్యత
ఇతి రాద్ధాన్త ఉచ్యత ఇత్యర్థః యదత్రాలేఖి ఉచ్యత ఇతి అయమత్ర
రాద్ధాన్తసంక్షేపః శ్రుత్యా వైఖానససంహితాయాం చ వైఖానసానాం
తప్తచక్రస్య విహితత్వాత్ తేన సహ గర్భచక్రస్య సత్త్వాత్ తదభావో
భయవిధ వైష్ణవత్వం సిద్ధ్యతీతి తదతీవాఽసత్ శ్రుతౌ వా వైఖానససం
హితాయాం వాఽత్ర కుత్రాఽపి అనుపాదానాద్వ్యాఖ్యావసైస్తప్తం చ
క్రం ధార్యమితి బాహ్యతప్తచక్రాంకనస్య తత్సంహితాయాం శతధా
నిషిద్ధత్వాచ్చ యద్విహితమితి ప్రతిపాదితం తదభిమానజల్పితమేవ అ
ధోత్తమం గర్భే చక్రం త్విత్యాదిస్మృతౌ గర్భచక్రస్యోత్తమత్వస్మరణా
త్తస్యైవ గర్భవైష్ణవత్వే హేతుత్వాత్ బహిస్తప్తచక్రస్య వైఖానసా
నాం నిషిద్ధత్వాచ్చ తదేవ గర్భచక్రం వైఖానసైరనుష్ఠేయం న తప్త
మిత్యాశయేనాఽస్మిన్నర్థే శ్రుతిం ప్రమాణయతి యస్య మ ఇతి. అ
యమర్థః. యస్య అమితాం అనశ్వరాం మే మమ శ్రియం మోక్షరూ
పాం అన్యస్యాః శ్రియో నశ్వరత్వాత్ దాతుం ప్రదాతుం గర్భ ఏవ గ
ర్భస్థితిదశాయామేవ కరే బాహుమూలే చక్రం సుదర్శనం ఇదం శం
ఖస్యాప్యుపలక్షణం ధారయామి సః గర్భస్థశిశుః చక్రవర్తీ చక్రం వ
ర్తయితుమనువర్తితుం శీలమస్యేతి చక్రవర్తీ తాచ్ఛీల్యే ణినిః చక్రాంకి
తో భవతీతి యావత్ నిరుక్తశ్రుతి ఘటకకరశబ్దస్య లక్షణయా బా
హుమూలార్థకత్వమేవ వక్తవ్యం గర్భే మాసీత్యాది వక్ష్యమాణవచ
నానురోధాత్ అత్ర యో లక్ష్మీస్సాముద్రికరేఖావరతయా యస్య మే
శ్రియమిత్యాది శ్రుతేరర్థః స తావదసహ్యానయహృదయమాత్రరమ
ణీయః సాముద్రికచక్రరేఖాయాః భగవత్కర్తృకత్వేన స్మరణాదర్శ
నాత్ వైష్ణవత్వనిర్ధారణప్రకరణే సాముద్రికచక్రరేఖాయాః ప్రతిపాద

నాసంభవాత్ అన్యథా సాముద్రికచక్రరేఖాశాలినామ వైష్ణవానామపి
సంస్కారాయత్తవైష్ణవత్వాపత్తేః యదపి "యస్యాను" ఇతి శ్రుతేః గర్భ
స్థశిశోః కరతలే సాముద్రికరేఖామయచక్రధారణార్థ పరత్వమంగీకృత్య
జననాత్పరం తాదృశరేఖాయాః అదర్శనాత్ విష్ణుబలికర్మణి మంత్రాది
సిద్ధిలోపః అతః ప్రత్యవాయనిరసనార్థం శ్రీవైష్ణవత్వసిద్ధ్యర్థం చ తప్తచ
క్రధారణమితి తదప్యసంగతం కుతోఽపి తస్యాః శ్రుతేః తాదృశార్థా
దర్శనాత్ ఇత్థం హ్యుపబృంహితేయం శ్రుతిః భృగుణా క్రియాధికారే
చతుస్త్రింశోఽధ్యాయే భగవద్వచనే గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం
కుర్యాద్యథావిధి తస్మిన్ దినే ప్రవిష్టోఽహం గర్భే తస్యాః శిశుం ప్రతి
మత్కరేషు స్థితం చక్రం శంఖం చైవ తథైవ చ కరోమి మత్కరేణైవ
గర్భస్థితశిశోర్భుజే వైఖానసేన శాస్త్రేణ యస్మాద్యో గర్భవైష్ణవః
ఇతి, అత ఉపబృంహణానుగుణ్యేన అర్థవ్యవస్థాపనం కార్యత్వాత్ కిం
చ ఏతస్మిన్ ప్రకరణే యస్య మ ఇత్యాదిశ్రుతేః పూర్వం చక్రం పవి
త్రం చరణం తత్కాలమయం జ్యోతిర్మయ"మిత్యస్మిన్ వాక్యే జ్యోతి
ర్మయత్వాది రూపేణ చక్రస్య విశేషితత్వాత్ యస్య మ ఇత్యాదివా
క్యఘటకచక్రశబ్దస్యాఽపి జ్యోతిర్మయచక్రపరత్వమేవ వక్తవ్యం తథా
సత్యేవ సర్వం ప్రమాణముపపన్నం భవతి అన్యథా ప్రకరణవిరోధాప
త్తేః భృగుప్రోక్తక్రియాధికారస్థ"గర్భే మా"సీత్యాదివచనవిరోధాపత్తే
శ్చ కిం చ యస్యమ ఇత్యాది శ్రుతిఘటకకరశబ్దస్య బాహుమూలార్థక
త్వానంగీకారే భవతా తప్తచక్రవిధాయిస్సేత్యురరీకృ"తాఽతప్తతనూ"
రిత్యాదిశ్రుతిఘటక "తనూ"శబ్దస్యాఽపి శక్త్యా తనూత్వావచ్ఛిన్నేతప్త
చక్రాంకన విధాయకత్వాపత్తేః నను శ్రుతేః సర్వసాధారణ్యాత్క
థమియం శ్రుతిర్వైఖానసవిషయేతి నిశ్చీయత ఇతి చేత్తత్రాహ తి
త్రి భవాన్ గురుచరణో యజ్వా వైఖానసానాం సర్వేషామితి ఇదముప
లక్షణం గర్భే మాసీత్యాదివచనానామయమాశయః ఇతిహాసపురా
ణాభ్యాం వేదార్థం సముపబృంహయేత్ ఇత్యాదినా శ్రుత్యర్థః స్మృత్యా
ఽభిరేవాఽభివర్ణనీయః అతో నిరుక్తస్మృతౌ వైఖానసానాం శంఖచక్రే

భగవాన్ స్వయమేవ గర్భస్థానాం బాహుమూలే ధారయతీత్యుపబృం
హితత్వాదియం శ్రుతిర్వైఖానసవిషయేతి నిశ్చీయతే అన్యథా విష్ణుబలి
విరహితానామపి గర్భవైష్ణవత్వాపాదకత్వవిశిష్టగర్భచక్రధారణాపత్తేః
ఏతేన విష్ణుబలికర్మణా సాముద్రికచక్రాఙ్కితకరత్వం వైఖానసానాం సిద్ధ్య
తీత్యేతన్నిరస్తం నను శ్రుత్యా స్మృత్యా చ వైఖానసానాం సిద్ధమేవ గ
ర్భచక్రం తత్కేన వా మన్త్రేణ ప్రతిపాద్యత ఇతి చేత్తత్రాహ తత్ర
భవాన్ గురుచరణో యజ్వా సుదర్శనమభీతి అత్రాయం నిష్కర్షః సు
దర్శనమభీత్యాదిమన్త్రస్య విష్ణుబలికర్మప్రతిపాదనప్రకరణే ప్రణీతత్వాత్త
త్ప్రకరణానుగుణ్యేన అర్థో వర్ణనీయః తథా హి స్మృతిమీమాంసా
యాం ప్రథమపరిచ్ఛేదే భగవత్సమారాధనయజ్ఞప్రతిపాదనపరైః భృ
గుమరీచ్యత్రికాశ్యపైః ప్రతిపాదితేషు గ్రన్థేష్వనపేతవైదికమార్గశ్రీనృ
సింహాచార్యప్రణీతసూత్రభాష్యాదిషు చ శ్రీవైఖానసానాం తప్తచక్ర
ధారణస్యాఽనుక్తత్వాద్విశేషతో నిషిద్ధత్వాచ్చ తాపసంస్కారో నా
ఽనుష్ఠేయ ఇతి హస్తముద్ధృత్య బ్రూమ కిన్తు స్వసూత్రోక్తవిష్ణుబ
లిసంస్కార ఏవ కర్తవ్యః తేనైవ విష్ణుసంబన్ధిత్వాత్తాపసంస్కారస్యా
ఽపి తదన్తర్భూతత్వాత్ తథా చ గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కు
ర్యాద్యథావిధి వైఖానసేన శాస్త్రేణ యతోఽయం గర్భవైష్ణవ ఇతి సా
శ్రగామేషు సర్వేషు గర్భే చక్రస్య ధారణం వైఖానసానాం సర్వేషాం
గర్భే చక్రస్య ధారణమిత్యాదిరీతి గర్భే మాసీత్యస్యాఽయమర్థః విష్ణు
బలికర్మావసానే భగవాన్ సుప్రసన్నో భూత్వా వైఖానసేన శాస్త్రేణ వై
ఖానసశాస్త్రోక్తప్రకారేణ సుదర్శనమభిగృహ్ణామీత్యాది మన్త్రం శి
శుం స్మారయన్ తస్య శిశోః దక్షిణోత్తరబాహుమూలయోః స్వకీ
యాయుధే ధారయతి తదేవ గర్భచక్రమిత్యుపదిశ్యతే యతో గర్భచ
క్రం ధారయతి తతోఽయం గర్భస్థశిశుః గర్భవైష్ణవో భవతీతి. అత
స్సుదర్శనమభీత్యాదిమన్త్రస్య గర్భస్థశిశోశ్శఙ్ఖచక్రధారణపరత్వం కిం
చ భగవదారాధనప్రకరణేఽభిహితత్వాత్ సుదర్శనమభీత్యాదిమన్త్ర

స్య భగవదారాధనాంగతయా ప్రమాణాభావాత్ తద్భావనారూపన్యాస
చక్రధారణపరత్వాచ్చ నిర్విశేషం వక్తవ్యం తథా హి శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే చతుర్థప్రశ్నే భగవదారాధనప్రకరణే బ్రహ్మబ్రహ్మేతి
హృదయమిత్యాద్యర్థస్య సూర్యోఽసి చంద్రోఽసీతి మంత్రాభ్యాం నేత్ర
యోః ప్రణవేన హృదయే సుదర్శన ఇతి చక్రం దక్షిణే రవిపామితి
శంఖం వామే భుజే చ సన్న్యస్యేతి కించ పంచఖండే సర్వదేవానామి
త్యాద్యర్థస్య సుదర్శనమితి దక్షిణహస్తే సుదర్శనముద్రాం ధారయతి రవి
పామితి వామే శంఖం ధారయతి సూర్యోఽసీతి దక్షిణే నయనే చం
ద్రోఽసీతి వామనేత్రే హస్తయోస్తలయోర్దక్షిణవామయోః సూర్యా
చంద్రమసౌ మండలే న్యస్యాన్యస్యాం విధిమిత్యాది ప్రమాణోక్తస్య స
త్త్వాత్ అత ఏతేషు నిరుక్తవాక్యేషు ప్రకరణానుగుణ్యేన భగవదారా
ధకానాం నయనాద్యవయవేషు భావనారూపన్యాసం విహాయ న కే
నాఽపి రూపేణ ప్రతిపాదితుం శక్యతే భావనాన్యాసానంగీకారే నయన
యోః చంద్రసూర్యమండలయోః ప్రవేశాపత్తేః తథా చ సుదర్శనమభి
త్యాదిమంత్రస్య భవదుక్తార్థాంగీకారే సముద్రఘోషతుల్యతా ప్రసంగః
ఇత్థం చ వైఖానసానాం సుదర్శనమభీత్యాదిమంత్రేణ భగవత్కర్తృక
చక్రధారణం గర్భే బహిర్భగవదారాధనకాలే ధ్యానపూర్వకకరద్వ
యకర్తృకన్యాసచక్రధారణం చ సిద్ధం యత్పూర్వత్రోక్తం సుదర్శన
మభీత్యాదివచనం బాహ్యచక్రధారణే ప్రమాణతయా సముపాత్తమితి
కించ యథా బ్రాహ్మణజన్మనాం బ్రాహ్మణత్వాదేవ తదనుగుణోపన
యనాద్యకరణం ప్రత్యవాయాపాదకం తథా గర్భవైష్ణవానాం వైష్ణవ
త్వాదేవ తదనుగుణతప్తచక్రాభావః ప్రత్యవాయసంపాదక ఇతి వదపి న
మనోరమం ప్రకరణవిరోధాత్ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికవైరూప్యాచ్చ తథా
హి పూర్వత్ర యస్య మ ఇత్యాదినోత్తరత్ర విష్ణుబలికర్మణా గర్భవైష్ణ
వత్వాదికథనాత్ సతి చాస్య సుదర్శనమభీత్యాదిమంత్రస్య గర్భప్రకర
ణాన్తర్గతత్వాత్ కథమేతన్నిరాకరణే బాహ్యతప్తచక్రస్య ప్రసక్తిః కిం
చ బ్రాహ్మణత్వే బ్రాహ్మణ్యానుగుణ్యేనోపనయనస్యానుష్ఠానాదకరణే

ణం ప్రత్యవాయకరమితి దృష్టాన్తస్య దార్ష్టాన్తికేనాఽననుగుణత్వాత్ బ్ర
హ్మణాపి దుర్వారం తథా హి గర్భవైష్ణవానాం విష్ణుబలికర్మణా హే
త్వాద్గర్భవైష్ణవత్వం సిద్ధ్యతి శ్రీనివాసదీక్షితైరేవాఽస్యాం తాత్పర్య
చంద్రికాయాం విష్ణుబలిసంకల్పకథనే శ్రీవైష్ణవత్వసిద్ధ్యర్థ మిత్యభిహిత
త్వాత్ అతస్తాదృశవైష్ణవత్వస్య న కేనాఽపి సంస్కారేణాభివ్యక్తిరుచి
తా తథా చ విష్ణుబలికర్మసిద్ధగర్భవైష్ణవత్వానుగుణకర్మణ ఏవాభావాత్
తాదృశకర్మాద్యకరణముపనయనాదివత్ ప్రత్యవాయకరమితి వక్తుం న
శక్యం అతో దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోర్వైరూప్యం విష్ణుబలికర్మణః
ప్రత్యవాయసాపేక్ష కర్మనైరపేక్ష్యమాహాత్మ్యాద్ గర్భవైష్ణవత్వం వై
ఖానసానామబాధితం యదిమనుషే కశ్చిత్సంస్కారో గర్భవైష్ణవత్వబో
ధకో యోఽస్తీతి తర్హి వేదాః ప్రమాణమితి వదిష్యతస్య భాష్యకారం
వచనస్యానంగీకారదోషస్సంభవేత్ తథా చ శ్రీవైఖానసమహత్తరైః
గర్భవైష్ణవత్వోద్బోధకకర్మణోఽనంగీకారాన్నిషిద్ధత్వాచ్చ తాదృశక
ర్మాద్యకరణం ప్రత్యవాయాయేత్యేతదసమ్మిలితం ననునిరుక్త
వైష్ణవత్వాపాదకత్వవిశిష్టకర్మచక్రం తదధీనగర్భవైష్ణవత్వం చ కే
న వా కర్మణా సిద్ధ్యతీతి చేత్తత్రాహ శ్రీభగవాన్ గురుచరణో
యజ్వా విష్ణుబలికర్మణా గర్భవైష్ణవత్వాదికమితి సిద్ధ్యతీతి శేషః వి
ష్ణుబలికర్మణేత్యత్ర వైఖానసేనేతి విశేషణం జ్ఞేయం అన్యథా బోధా
యనసూత్రేఽపి విష్ణుబలివిధానాత్ తత్ర గర్భవైష్ణవత్వరూపకార్యాను
త్పత్త్యా కారణసత్త్వేఽపి కార్యానుత్పత్తిరూపాన్వయవ్యభిచారస్య దు
ర్వారత్వాపత్తేః న చాఽన్వయవ్యభిచారేణ కారణతేతి వాచ్యం కా
రణతాగ్రాహకప్రతిబాధకత్వేన కారణతాగ్రాహకప్రతిబంధకత్వేన కారణతా
నిశ్చయాఽసంభవాత్ న చ తస్య తత్ప్రతిబన్ధకత్వమేవాఽసిద్ధం కా
రణస్య కార్యనియతతయా కార్యాధికరణవృత్త్యత్యన్తాభావాప్రతియో
గి కారణమితి హి కారణతాగ్రహః తం ప్రతి తద్వత్తాజ్ఞానం ప్రతి తద
భావవత్తాజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకత్వమితి రీత్యా కార్యాధికరణవృత్త్యత్య
న్తాభావప్రతియోగి కారణమితి వ్యతిరేకవ్యభిచారగ్రాహస్యైవ ప్రతిబంధ

కత్వాదితి వాచ్యం మణిమంత్రాదిన్యాయేన తస్యాఽపి ప్రతిబంధక
త్వాత్ ఇత్థం చ కారణతానిశ్చయాభావాద్గర్భవైష్ణవత్వం ప్రతి విష్ణుబ
లికర్మణః కారణత్వాసిద్ధ్యతి అత ఉక్తం వైఖానసీయేనేతి విశేషణం దే
యమేవ తేన బోధాయనసూత్రిణాం వైఖానసీయవిష్ణుబల్యసంభవాద్విభి
దారాభావః కారణాభావాత్ కార్యాభావ ఇతి వ్యతిరేకవ్యాప్తిశ్చ సం
భవతి తథా చ విష్ణుబలికర్మణః గర్భవైష్ణవత్వం ప్రతి కారణత్వం నిరా
బాధమితి సంక్షేపః గర్భవైష్ణవత్వాదికమిత్యత్రాఽదిపదేన తదానీం
తన ప్రపత్తిజన్యప్రపన్నత్వం గ్రాహ్యం ఏవమభిప్రేత్యైవ నిరుక్తవాక్యా
నన్తరం గురుచరణైర్గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి సంభవతీతి వాక్యస్యాఽను
గృహీతత్వాత్ యదత్రాఽభ్యధాయి గర్భవైష్ణవత్వాదికమితి వాక్య
స్థాఽదిపదేన బాహ్యాభ్యంతరచక్రాంకనాయత్తవైష్ణవత్వం గ్రాహ్యమితి
న్న తథా సతి విష్ణుబలికర్మణా గర్భవైష్ణవత్వాదికమిత్యత్ర తృతీయార్థ
స్య హేతుత్వస్యైకదేశీభూతగర్భవైష్ణవత్వపదమాత్రే సమన్వయాప
త్తేః నను గర్భవైష్ణవత్వాదికమిత్యత్రాఽదిపదేన గర్భగతస్య ప్రపన్న
త్వం గ్రాహ్యమిత్యుక్తం తద్ధి శ్రుతౌ వప్రతిపాదనాత్కథం ప్రత్యేతవ్య
మితి చేత్ శ్రుతిప్రదర్శనపూర్వకం గర్భగతస్య ప్రపన్నత్వం స్థాపయతి
"ఇంద్రియేభ్య" ఇత్యాదినా ఇంద్రియేభ్య ఇతి అస్యాం శ్రుతౌ పరమ
పురుషస్య ప్రాధాన్యాత్పరమపురుషవశీకరణమేవ ప్రపదనం తస్య
వశీకరణం తచ్ఛరణాగతిరితి సూత్రే తావత్ పరమపురుషవశీకరణ
ప్రకార ఉచ్యతే ఓం భూః పురుష మిత్యాదినా అయమేవ న్యా
సః పూర్వజాతరితి పూర్వజన్మేత్యర్థః. అశుభం పాపం ఫలం. స్వారాధన
భవాం ముక్తిం ప్రదదాతీతి తథోక్తం విచారశ్రవణాదితి అయమాశ
యః సామాన్యేన గర్భగతానాం విచారమాత్రం శ్రూయతే న తు ప్ర
పత్తిసంభవః తదానీం యే విష్ణుబలికర్మణా సంస్కృతా భవన్తి తే ప్రప
న్నాః స్యుః—(టీ) "వైదికతాంత్రికభేదే"నేత్యాది ఉక్తం హి. గర్భే చే
తనస్య ప్రపత్తివిచారసంభవస్తీతి తదానీం ప్రపత్తికర్మణి కృతే స చే
నః ప్రపన్నో భవతీతి కృత్వా భగవాన్ విఖనాః విష్ణుబలిం విహిత

[illegible] విూత్యాదినా ప్రయోగ
[illegible] ప్రణవస్య [illegible] ద్భావే [illegible] మహాస్వ [illegible] ప్రయోగా [illegible]
[illegible] నారాయణదేవానాం శే
[illegible] జితేన [illegible] వి
[illegible] నను
[illegible] ఇత్యాది శ్రుతౌ శంఖచక్రా
దిధారణస్య భవతి [illegible] తథా సతి కిం విష్ణుబలిః [illegible]
యా తాదృశ శ్రుతి [illegible] చేత్రీతి [illegible] కే [illegible]
ణవోచ్చారణమాత్రేణ శంఖచక్రాదిధారణవిధాయిని శ్రుతి [illegible]
వాదపరా అన్యథా తేనైవ సర్వేషాం [illegible] ప్రసం
గః అతః ప్రణవోచ్చారణపూర్వక విష్ణుబలి [illegible] శంఖచక్రాదిధార
ణం సిద్ధమ్. [illegible]
[illegible] విష్ణుబలి [illegible]
[illegible] ప్రణవోచ్చారణ [illegible]
విష్ణుబలి [illegible] శంఖచక్రా [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] విష్ణుబలి [illegible]
చక్రధారి [illegible] విష్ణుబలౌ
[illegible] చక్రధారణ [illegible]
[illegible] వైఖానసానాం త
ప్తచక్రధారణ [illegible] ప్రణవేన [illegible]
[illegible] శ్రుతి [illegible]
[illegible]
[illegible]

ధ్యాయతి యః, స మహాత్మా తథా చ శ్రుత్యర్థవాదసంభవాత్ ఇతి
ఋష్యార్ష్యాః సుదర్శనమభీత్యాదినైవ వైఖానసానాం తప్తచక్రాంకధారణ
ఇతి తదప్యసత్ సుదర్శనమభీత్యాదివాక్యస్య తప్తచక్రాంకధారణపరత్వా
భావాత్ అస్యాః శ్రుతేః తాపాభివ్యంజకశబ్దాభావాత్ గర్భచక్రప్రతిపాదన
ప్రకరణే తప్తచక్రప్రతిపాదనాసంభవాచ్చ ననుః అథర్వణీయశ్రుతిః గర్భచక్ర
ప్రతిపాదనప్రకరణాన్తర్గతేతి చేదుచ్యతే ప్రణవపూర్వకైః వైష్ణవైః పురుషా
ద్యావాహనాదికం వైదికమితి వాక్యేన నరమన్త్రేణేత్యాది ప్రతిపా
ద్యానుపదమేవ ధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఇత్యస్యాః శ్రుతేః వ్యాఖ్యాతా ఏవ చ
ప్రవృత్తిప్రతిపాదకపురుషాద్యావాహనాదికం విష్ణుబల్యాఖ్యప్రకరణే చ భ
వతి అస్తే చ వైదికప్రవృత్తిమేవోక్తవానితి వైఖానసానామపి వైదికప్రవ
ృత్తిషు పురుషాద్యావాహనాదికం వైదికమిత్యనేన విష్ణుబల్యాఖ్యకర్మణ్యే
వ భవతి అతో ధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఇత్యాదిశ్రుతేః గర్భచక్రప్రతిపా
దనప్రకరణాన్తర్గతత్వం కిం చ పూర్వోక్తాపాంగర్భచక్రసంబంధి జ్ఞానా
ద్యానాంతరమోంకారం చిన్తయతీతి ప్రణవచిన్తనం ధృతోర్ధ్వపుండ్ర
ఇత్యాదిశ్రుతావభిధీయతే ఏతాదృశార్థాంగీకారేణైవోభయోః శ్రు
త్యోః సామంజస్యాత్ ధృతోర్ధ్వేతిశ్రుతేః గర్భప్రకరణాన్తర్గతత్వం సి
ద్ధం యదపి ప్రసంగాత్ శ్రీనివాసదీక్షితైః పారమార్థ్యోపపద్యాఖ్యే
యా వా భాతేరిత్యాదయిన్తా ఏవార్ణనే జ్ఞానీ తు పరమైకాన్తీ పరా
యత్తాత్మజీవః ఇత్యాది యామునాచార్యోక్తవాక్యస్యోదాహృతత్వా
ద్యామునాదిః శిష్టానాం ఇతి సంప్రదాయసిద్ధగురుపరంపరయా ఇత్యాదిపూ
ర్వోక్తం యామున తానుయాయ్యుపపత్తిరేవ వైఖానసైః కార్యేతి ప్రో
క్తాది తదప్యసత్ పురాణేషు అన్యోపదేశమాత్రేణ యుక్తాః స్వకాల
సంతతః ఉపాస్యాః కర్మబాహ్యాః వైఖానసాః ప్రోక్తాః ఇలా
దృదః వైః స్మృతిస్తు శ్రుత్యర్థస్య వ పసేవ్యః కృతా యది మహాత్రైః

పూజాః సర్వే వై ప్రపన్నాశ్చ తాః ఇత్యాదివాక్యపర్యాలోచనాత్ పంచవి
ష్ణుపార్షి వైఖానసోపదేశేన యజ్ఞదర్భ ఇత్యేవమాది నా స్త్రీశూద్ర
న్నై. పాభిర్వ్యాఽపి శేష విత్యాది వైఖానసానాం దేశానాం మహాఫలప్రతి
పాదనాచ్చ యోఽయం చార్వాక క్షిప్తో నిత్యత్వాత్ వ్రాహ్మణ్యాదాహరణానాం త్రే.
ణానిన్న తానుయాయిత్వాసంభవాచ్చ సర్వకారణభూతాః యేః ఇత్యాదిపత్రా
ఽయం ఫలితోర్థః పాంచరాత్రోక్తః పవిత్రే సాంత్రికత్వాత్ నానాను
ష్ఠేయా వైఖానస మంత్రతక్తి కర్మణో పవిత్రం తచ్ఛయదవ విత్యాదేషి
శ్రుతికర్మరూపితా ఉపనిషదా సోపనిషదమంత్రేణేశ్వరః ఉక్త ఇతి నిర్ధ
గణః విధినా విష్ణుబలి కర్మణోక్తవానితి ర్యర్థః ఇతి వైఖానసానాం గ
ర్భచక్రధారణాదికం ప్రతిపాదితం నను విష్ణుబలికర్మణా వైఖానసానాం
సిద్ధ్యతు నామ గర్భచక్రధారణాదికం సిరుక్త సర్వపాపేత్యాదివిధినా
తత్ప్రవర్తకమపి తైరనుష్ఠేయమేవేతి చేత్తత్రాహ సార్వేన్నేత్యాదినా
విష్ణ్వాగమాదీత్యాది అయమర్థః సర్వపాపేత్యాదినా విహిత తప్తచ
క్రం యే పాంచరాత్రాదితంత్రోక్తప్రకారేణ దీక్షితాస్తైరేవ ధార్యం
న త్వితరైః వైఖానసైః ఇతి. నాస్త్యాదేహినామిత్యుక్త్వాత్ ఏ
కజాతిః సమయత్వేనోక్తత్వాచ్చేతి యద్యపి మధ్యోక్తయుక్తస్య మహారథ
స్య విశేషార్థాదివిరాజితస్య వైఖానసస్యాస్య తప్తముద్రా న మంత్ర
దీక్షా న గురుర్నిర్గమనేత్యాది వైఖానసవచనైరేవ సర్వపాపేత్యాదివ
చనం సమాధేయం తథాఽపి స్మృతివచనానాం తద్వచనైరేవ సమా
ధానసంభవే కిమన్యేనేతి భావః. భాగవత ఇత్యాది పాంచరాత్రస్య సా
త్త్వతనామ్నా యేన కేనచిత్ ప్రణీతత్వేనాఽభిధానాత్తత్రోక్త
తప్తచక్రం న వైఖానసానాం ప్రమాణమిత్యాశయః పాద్మే పురాణ
ఇత్యాది అత్రాఽయం నిష్కర్షః అత్రేత్యబ్రాహ్మణేభ్యో వైఖానసా
నామాన్యవిశేషన్యాయేన పరమాకరోతి యత్ర వైఖానసా విప్రా యత్ర
సన్తి గవాం గణాః యత్ర బిల్వాః పలాశాశ్చ తత్ర సన్నిహితో
హరిః వైఖానసేషు వేదేషు తులసీకాననేషు చ తీర్థరాజ్ఞా చ రతూ

యాం చ మన్వాద్యైః సుస్థిరం స్థితా [illegible] కార్యా [illegible] ఏవ [illegible]
[illegible] సైః [illegible] చక్రం [illegible] చేత్ [illegible] భగవతి ఏవ స
భవతి అత్ర [illegible] నిందార్యైః సర్వే
[illegible] అత్ర [illegible] చక్రం ధార్య
మితి యదత్ర [illegible] దివ [illegible]
[illegible] మేవ నిరస్తం శంఖచక్రమిత్యాది ఏవ [illegible] ధారణే దోష
[illegible] త్వాత్
వాక్యం [illegible] ధారణపరం [illegible] నేతి వాక్యం [illegible]
చికిత్సార్థమపి [illegible] చక్ర [illegible]
[illegible] పు [illegible]
ధారణపరమితి చ [illegible]
వ్యాదౌ శంఖచక్రయా [illegible] ప్రాప్త [illegible] సంసా
రిరూపత చక్రధారణం [illegible] ధా
[illegible] తాపి [illegible] పు [illegible]
చక్రధారణ [illegible] తాపి
[illegible] అపాయా కి
[illegible] మృదా శంఖచక్రరూపేణ ల
[illegible] చ కిం తు ఘుణాక్షరవత్ [illegible]
[illegible] తు చక్రరూపం శంఖరూపం వా వ్యథ
[illegible] వ్యాధిచికిత్సా [illegible] తాపితముసలపు [illegible]
[illegible] మనుష్యైః [illegible] కిం [illegible] ఇతి ప
[illegible] ప [illegible]
[illegible] దీక్షితానామేవ [illegible]
[illegible]
తానాం [illegible] నాన దేహినా
[illegible] తాత్పర్య [illegible]

స్త్వపి నో౽నశక్యం [illegible] స్వ [illegible] ణాని [illegible] దీక్షితస్య
యాగేకలిస్ప్రశుతౌ [illegible] సం [illegible] నైమిత్తి [illegible] స్వపత్ని ధా [illegible]
ఋత్వ్యాః హితత్వాత్ తదాపస్తే [illegible] తాదృశ [illegible] సిద్ధత్వాచ్చ
అం [illegible] వేశా సైనస్తే యుం తస్యా చత్రం [illegible] తు [illegible] వరాత్)
ద్యాగముదీక్షి [illegible] మివ తస్యా చత్రం [illegible] దేవ నిషిద్ధత్వాత్ [illegible]
[illegible] ముగారదాహీ [illegible] నా [illegible] స్యా [illegible] ం
[illegible] నస్త్రి [illegible] సి [illegible] త్ర [illegible] ర [illegible]
[illegible] పిత్ స్మృతౌ [illegible] వి [illegible] త్వాత్ [illegible] ఛత్ [illegible]
[illegible] పద్రక్స్య నిషిద్ధత్వాత్ [illegible] యోః నా [illegible] స్య [illegible]
పరి [illegible] మః [illegible] ర్య [illegible] త్రస్య [illegible] నా
[illegible] పచ [illegible] ం [illegible] మా యోజనా [illegible]
యాద్యేత్యాది [illegible] యద్వ [illegible] వచనానాం సర్వ [illegible] ఇత్యా
[illegible] వచనా [illegible] క్రం కృత్వా యస్త్విత్యా [illegible] వచనాని
[illegible] నాం [illegible] ర్థ [illegible] విధి [illegible] స్త్వికా
[illegible] వచన [illegible] ద్ధత్వాద్వైయర్థ్యం నిషేధవచనస్యా [illegible] విధివచన
విరుద్ధత్వాద్వైయర్థ్యం ఏవం చ పరస్పర [illegible] పరిహారాదిత్యర్థః

అ

త్ర

[illegible] త్ర [illegible] యా [illegible] మస్మదాశ్యత్ [illegible] యుక్తః స్యాత్ యన్న
[illegible] యాత్ [illegible] స్యాత్ పితృభ్య అన్య [illegible] అ [illegible] మేవ
[illegible] శిలం నే [illegible] ం [illegible] స్య [illegible] సాలి
[illegible] త్ర [illegible] చా
[illegible] దీ [illegible] స్యా [illegible] త్ [illegible] జమా
[illegible] మియే [illegible] క్షే [illegible] నాత్
[illegible] దం [illegible] స్యత [illegible] ం పితృభ్యో [illegible] తే [illegible]

షస్యానుజ్ఞాపనాయ [illegible] ఘృతేన గదన్యాత్ [illegible] ప్రా శిటుమనశక్తి సగరణాథా, తే అత్రాపి [illegible] కనతి తదీయగం ధస్యాంతః ప్రవేశాత్ ఇతి ఏతాదృశన్యాయేన ప్రకృతేఽపి సమ్యక్ తద్ధ్యాన భావనారూపేణ వైదికమంత్రాభిహితన్యాయరూపే [illegible] ధారణం కార్యమితి శ్రీవైఖానసశాస్త్రే ప్రతిపాదితం ఏతే విధినిషేధవచనానాం వైయర్థ్యం పరిహృతం యథా దృష్టాన్తేఽన్నప్రాశనస్య విధిరాఘ్రాణే పర్యవసితః నిషేధశ్చాన్నభోజనే తథా దార్ష్టాంతికేఽపి తప్తచక్రధా రణస్య విధిః స్వవ్యతిరిక్తన్యాసచక్రధారణే పర్యవసన్నః నిషేధశ్చ తప్తచక్రధారణ ఏవ విద్యతేయా నిషేధస్య ఫలితస్త్వాత్ ఏవం చ విధినిషేధవచనానాం సార్థక్యం సిద్ధ్యతీతి బోధ్యం నిరుక్తన్యాసచక్రమేవ వైఖానసశాస్త్రే మహోపనిషది చ ప్రతిపాదితం యచ్చోక్తం య థ [illegible] తప్తశంఖం ధారయేదిత్యుక్తే ధర్తుమశక్యమతిః తప్తశంఖధారణం ప్రతిపాద్యతే తథాఽత్రాపృతి తప్తచక్రధారణపరాణి నిషేధవచనాని అతస్తాదృశ తప్తచక్రధారణం వినా కించిత్తప్తం సురేఖం సముత్థితం చ క్రధారణం వైఖానసైరనుష్ఠేయమితి తం చ అత్ర భావనాశబ్దో విధిప రః అతో వైఖానసశాస్త్రే తప్తచక్రం విహితం భవతి తేన వైఖానసై స్తప్తచక్రం ధార్యమితి చ తదసంగతం తప్తచక్రస్యైవ తప్తమితి [illegible] చేత్ ద్వైవిధ్యస్య యత్ర [illegible] ద్యనాం ప్రసక్తస్యాచ్ఛత థా సతి ప్రసక్తస్య ప్రతిషేధ ఇతి న్యాయేన [illegible] హి ని షేధః ప్రకృతేఽపి తప్తచక్రస్య ధా[illegible] [illegible] భావా త్తన్నిషేధాసంభవాత్ శ్రీమదుక్తదార్ష్టాంతికస్య మూలే దృష్టాంతేన [illegible] విహితశ్రుతివిరోధస్య దుస్తరత్వాచ్చ అతః ఉదాహృతదృష్టాంత [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తు దృ ష్టాంతదార్ష్టాంతికయోః [illegible] భావనాశబ్దో [illegible] యది వదసి విధిః [illegible] నిషేధవచనానాం [illegible] [illegible] సంభవేత్ తథా హి భావనాశబ్దస్య

[illegible] ఽ[illegible] ర్థే స్థాపితత్వాత్ నిషేధవచనస్యైతదర్థత్వాత్
[illegible] న స[illegible]వత్త్వే [illegible] అన్యో న విధిర్యో భావనాశబ్దః కిం తు
[illegible] సుదర్శనమభీత్యాదినోక్తే బిభృయాది
[illegible] త్వాత్ [illegible] విధ్యర్థే విజ్ఞేయ [illegible] నుశాసనా
దిత్యత్ర [illegible] ఏవ అతిసప్తం చక్రం [illegible]హితమితి వా
[illegible] తప్తచక్రం బిభృయాదితి తత్రాభావాత్ తప్తచక్రధారణే విధిరితి
[illegible] యది తద్దోషతాదవస్థ్యం కిం చా
[illegible] తప్తచక్రస్య నిషిద్ధత్వాన్న్యాసచక్రస్య విహి
తత్వాచ్చ [illegible] బిభృయాదితి విధిః ప్రవృత్త ఇత్యేవ సువ
చం ఏతేనైవ సకలశాస్త్రావిరుద్ధమనసా [illegible] ఽపి ఉభే
సుదర్శనమభీత్యాదివాక్యప్రతిపాద్యం న్యాసచక్రమేవ తథైవ న్యాసచ
క్రం భావనారూపేణేత్యాదినా న్యగది కిం చ దక్షిణే తు భుజే విప్ర
ఇత్యాది మహోపనిషద్వాక్యమపి న్యాసచక్రమేవ విధత్తే సుదర్శన
మభీత్యాదివాక్యసమభివ్యాహృతత్వాత్ తప్తచక్రం బిభృయాదిత్యవి
హితత్వాచ్చ న్యాసచక్రప్రకరణ ఉక్తత్వాచ్చ ననుపాంచరాత్రశాస్త్రే
తప్తచక్రధారణస్య సర్వథా ధారణీయత్వోక్త్యా [illegible]స్యాను
ష్ఠేయమేవేతి చేత్తత్రాహ మోహశాస్త్రత్వాదిత్యాదినా మో
హశాస్త్రేత్యాది అయం భావః పంచరాత్రస్య [illegible]ద్ధే భాగవతే తంత్రే
త్యాదిషు పంచరాత్రకే ఇత్యాదినా శ్రుతివిషయత్వాత్ చకార [illegible]
హశాస్త్రాణి కేశవోఽపి శివేరితః పాంచరాత్రం పాశుపతమిత్యాదినా
మోహశాస్త్రత్వాచ్చ న ప్రమాణమేవ తత్తంత్రమ్ తాదృశతంత్రా
న్తర్గతత్వాత్తప్తచక్రధారణవచనస్య తదపి న ప్రమాణమేవ యత్తు
మోహశాస్త్రత్వాదిత్యాదినా పాంచరాత్రస్యాప్రామాణ్యమనూద్య
తన్నిరసితమితి తన్న తథాఽత్ర పాంచరాత్రస్య ప్రామాణ్యసమర్థ
నాత్ అప్రమాణమితి [illegible]

పాంచరాత్రస్య ప్రామాణ్యం [illegible] తి [illegible] నా ఘోరై బ్రహ్మవిద్యా
ప్రోక్త [illegible] భేద [illegible] హిత్వ [illegible] పృష్ఠత్వే శైవం [illegible] చైవ
[illegible] పాల బౌద్ధమిద [illegible] నాఖ్యా [illegible] గం పంచరాత్రి షడేతే సవి
యూః స్మృతాః అవేదమూలాః [illegible] దిక్ పూర్వాస్తు [illegible]
[illegible] ఇత్యాది ఉక్తా పాంచరాత్రం [illegible] యత్వా [illegible] పాంచరా
త్రస్య ద్వైత [illegible] సాః ప్రవృత్తనే యథాహాత్త్ర [illegible] భిజ్ఞై [illegible]
[illegible] పావనాత్ప్రి [illegible] త్రాత్మ [illegible] త్వాది [illegible] ఇ [illegible]
శిష్టోపాక ప్రవర్త్య [illegible] వచ [illegible] బహు [illegible] ధా ఉక్తా [illegible] వాక్యస్య సమ
ర్థితత్వాత్ బహుభిర్వేద భిర్దూషితత్వాచ్చ న ప్రమాణమేవ తత్తచ
కా[illegible] తత్పరత్వే వైఖానసానాం పంచరాత్రం తంత్రం? కిం తు
భగవద్దివ్యకావతారాదికించిదం శపత్వమాత్రే ప్రమాణం అతి ఇ
త్యాది అతి ఇతి పాంచరాత్రస్య పూర్వోక్త హేతునా దుష్టత్వాత్ [illegible]
క్తం తత్పచ [illegible] సర్వసాధారణా న భవతీ [illegible] సమూ [illegible]
షః పాంచరాత్రస్య పాశుపతాదితి [illegible] చ [illegible] దూ [illegible]
వచ [illegible] [illegible] ఇతి [illegible] [illegible] ఇన్య
మిత్యాది [illegible] గణనే పాంచరాత్రతంత్ర [illegible] నాత్ [illegible]
తిదా [illegible] పాంచరాత్రాఖ్యా [illegible] భ [illegible] పవా [illegible]
దాయ [illegible] [illegible] చార్య [illegible] బ్రహ్మ [illegible] భాష్యే [illegible]
[illegible] సంభ
వాదిః పాంచరాత్రని [illegible] సమూహ [illegible] నా [illegible]
[illegible] పాచరా [illegible] మిక [illegible] తథా చేన్మహా
యా [illegible] తేషాం [illegible] పూర్వ [illegible] ఉత్త
[illegible] వైష్ణ [illegible] నే [illegible] పాంచరాత్రి [illegible] నా
[illegible] ఇత్యాది [illegible] అనినా [illegible]
[illegible] వి [illegible] [illegible]
[illegible] ధార్య [illegible] ఇత్యాది [illegible]

పరిగ్రహః సమాధత్తే సత్యమితి ప్రాయశ్చిత్తవిధానాదితి వైఖా
నసకులే జాతా అజ్ఞానాత్తప్తధారిణః ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాన్తిం క్ర
మాదర్హన్తి శాస్త్రతః అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడ
నాత్ తప్తముద్రా భవేద్యస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ఇతి ప్రాయ
శ్చిత్తవిధానాదిత్యర్థః భావనారూపేణైవ న్యాసరూపేణైవ న తు తప్త
రూపేణేతి ఏవం వైఖానసానాం తప్తచక్రధారణస్య సాక్షాత్ శబ్దతో
నిషిద్ధత్వాత్ దశవిధహేతునిర్ణయే వైఖానసానాం తప్తచక్రం విధీయ
త ఇతి కేషాం చిదాలాపో గగనారవిందతుల్యతామాపేదేతి బోధ్యం యు
క్తం చ, ఇతి అస్యాం శ్రుతౌ గర్భచక్రం వైఖానసానాం ప్రతిపాద్యతే
గర్భవవేత్యేవకారేణ బాహ్యం తప్తచక్రం చ నిషిధ్యతే న తు న్యా
సచక్రం వైష్ణవత్వసంపాదనే హేతుతయాఽనిర్దిష్టత్వాద్భగవదారాధ
నానర్హత్వాచ్చ ఏవం చ తాదృశశ్రుత్యా వైఖానసానాం తప్తచక్ర
స్య నిషిద్ధత్వాత్ సర్వవిప్రతప్తచక్రవిధాయకశ్రుతే రుత్సర్గాపవాద
న్యాయేన విరోధః పరిహర్తవ్యః యథా న హింస్యాత్సర్వా భూతాని
ఇత్యగ్నీషోమీయం పశుమాలభేతేత్యాది శ్రుత్యవిరోధేనాఽగ్నీషో
మీయపశువ్యతిరిక్త హింసా నిషిధ్యతే తథాఽత్రాపి యస్యాను ఇత్యా
దిశ్రుత్యవిరోధేన వైఖానసవ్యతిరిక్తవిప్రాణాం తప్తచక్రం విధీయతే అ
త ఇతి నిరుక్తవిధయా విషయవ్యవస్థాయాః కృతత్వాత్తప్తచక్రస్య స
ర్వసాధారణ్యాఽసిద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ శ్రీవైఖానసైస్తప్తచ
క్రధారణం నాఽనుష్ఠేయం సిద్ధమితి సర్వం సమంజసం ఇతి దశవిధ
హేతునిరూపణాన్తర్గత గర్భచక్రనిరూపణాది ప్రకరణం వ్యాఖ్యాతం
ఇతి. :—

ప్రకృతమనుసరామః :—

అథాఽస్మిన్ విశదేఽధ్వరే కేచిత్సంశేరతే జనాః నాంధః ప్ర
తిష్కృతిం పశ్యేత్ప్రతిలిప్తాం దర్పణోదరే అహంకారవిమూఢానాం మాగ్న

ర్యహృతచేతసాం ప్రకాశన్తే న చైవార్థాస్తే పాపా యాన్త్యధోగతిం
అజ్ఞః సుఖమారాధ్యః సుసుఖం తు విశేషవిత్ విమోహితస్యోపదేశే
తు న సుఖం న పరా గతిః జానీయాద్యః స్వయం సత్యం మనసా సా
ధు నిశ్చితం వక్తుం నపారయేన్మోహాత్కర్తుం వా కర్మభిః స్వైః విరుద్ధం
వివదేత్సోపి సవిమోహాత్ ప్రకీర్తితః అథాఽపి క్వచిదేతేషాం కదాచిత
లహాశినాం పూర్వపక్షాః ప్రసంగేషు బహుశః సుసమాహితాః అత్ర
తావత్కలివర్షేషు ద్వాత్రింశోత్తరపంచసహస్రేషు వ్యతీతేషు కదాచి
ద్దుర్మతినామసంవత్సరే తులామాసే మద్రపురీపరిసరేషు పుష్పనగర్యా

(ప్రకృతిమనుసరామః) యీవిధముగ ప్రమాణవచనములచే బలపఱుపబడియున్న
శ్రీభాష్యకారులసిద్ధాన్తము శ్రీవైఖానసులకు తీర్థప్రాంతిణమును నిష్ప్రమాణముగ
నిషేధించుచుండగానిట్టి సిద్ధాంతమునందు కొందఱు దురాగ్రహగ్రస్తులసంశయపడుచున్నా
రు అంధుడగువాడు దర్పణమందు ప్రతిబింబించిన తనప్రతిబింబమును చూచికొనజాలన
ట్లు స్వసంప్రదాయ పరిజ్ఞానములేని యిట్టివారు తత్త్వము నెఱుంగజాలకున్నారు ఇది
తుల్యమేయగును వీరలహంకారముచే విమూఢులునమాత్సర్యముచే హరింపబడిన చిత్త
ములగలవారలునగుట నిట్టిచిక్కుల కెవముగుచున్నది ఈవిధమగువారలకు తత్త్వము
ప్రకాశింపదు వీలుకు తప్పక అధోగతిపొందెడి పాపులగుచున్నారు మరియు లోకమం
దజ్ఞుడు సుఖముగ నుపదేశింపదగినవాడు విశేషజ్ఞుడు మరింతసుఖముగ నుపదేశింపదగిన
వాడు మూఢునకుపదేశించుటవలని సుఖముగాని పరాగతిగానిలేదు స్వయముగ సత్య
మును తానెరింగియు మనసునందు లెస్సగా నిశ్చయింపబడియు మోహంబుచే నెవ్వడు
దాని నేనోటననజాలడో తనయనుష్ఠానమందుంచి కొనుటకు యిచ్ఛయింపడో యింతియేకా
నాక సత్యమునకు తనయాత్మనిశ్చయమునకును విరుద్ధముగ గూడవివాదము సేయునో అ
ట్టివాడే పైజెప్పినవిమోహితుడు అనబడును అయినప్పటికి కప్పుడు ఆయాస్థలములందు
యిట్టికలహభోజనులయొక్క పూర్వపక్షములకు విద్వాంసులచే సిద్ధాంతములు జేయబడి
నవి అట్టిప్రసంగముల గొన్నిటిలో పూర్వము కలివర్షంబు ౫౦౩౨ వ దగు దుర్మతి
నామసంవత్సరమున తులామాసమందు చెన్నపురప్రాంతమందలి పూందమల్లి అనుగ్రా

(పూవిరుందవల్లి) ప్రవర్తితాయాం విద్వన్మహాసభాయాం దేశికదర్శనాచార్యేత్యాద్యనేక బిరుదావలీవిరాజమానైః శ్రీమద్గోష్ఠీపురాభిజనైః (తిరుక్కోట్టియూర్) సౌమ్యనారాయణాచార్యస్వామిభిరుపన్యస్తప్రకారః ప్రసంగాద్విలిఖ్యతే.

"శ్రీః శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః,

త్వాం పాంచరాత్రికనయేన పృథగ్విధేన
వైఖానసేన చ పథా నియతాధికారాః
సంజ్ఞావిశేషనియమేన సమర్చయన్తః
ప్రీత్యా నయన్తి ఫలవన్తి దినాని ధన్యాః,

పుమందు జరిగినవిద్వత్సభయందు దేశికదర్శనాచార్య ఇత్యాద్యనేక బిరుదావలీవిరాజమానులును 1914 క్రీస్తుశకమున శ్రీవైష్ణవమహాజనసభకధ్యక్షత వహించినట్టియుతిరుక్కోట్టియూర్ గ్రామనివాసులును విద్వద్వరేణ్యులునగు శ్రీసౌమ్యనారాయణాచార్యులను వారిచే నుపన్యసించబడిన ప్రకారమిచ్చటవిడామాత్రమున ప్రసంగవశమున నుదాహరించుచున్నాను.

(శ్రీః శ్రీమతేహయగ్రీవాయనమః) ఓస్వామీనిన్ను పాంచరాత్రవిధానముచేతను అంతకంటెవిలక్షణమగు వైఖానసవిధానముచేతను భిన్నభిన్నాధికారములచేతను దికృతులైే ఆరాధనప్రకారమందు నీయొక్కతత్త్వమునుభిన్నభిన్నసంజ్ఞలచే జెప్పి యర్చించుచువారలయొక్కదేహయాత్రమ ధన్యులగువారలు బహుసంతోషముగనుఫలవంతిముగను గడుపుచున్నారు ఈయర్థమునిచ్చుత్వాంపాంచరాత్రికనయేన అనుశ్లోకము శ్రీమద్వేంకటనాథ వేదాంతదేశికునిచే శరణాగతిదీపికయనెడి స్వవిరచితస్తోత్రగ్రంథమందు గ్రథియింపబడినది ఈశ్లోకమునే శ్రీవైఖానస పంచరాత్రశాస్త్రములందుగల వైలక్షణ్యమును ప్రతిపాదించుటకై శ్రీదేశికుని పరమతాత్పర్యముగ నెంచియీయుపన్యాసమునకు మూలాధారముగ జేసికొని యీయుపన్యాసారంభమున మంగళశ్లోకముగ నిచ్చటజెప్పబడినది. భగవచ్ఛాస్త్రములందు వైష్ణవశాస్త్రమును విభజించెడి శ్రీ

౧. విష్ణుతంత్రప్రవిభాగప్రకరణే వైఖానసాద్యేకదేశత్వేన దీక్షాయోగ ఉక్తః॥

౨. దీక్షా పంచసంస్కారరూపేతి అత్ర ఈశ్వరసంహితా శ్రీప్రశ్న సంహితాదిషు వ్యక్తం॥

౩. ఆనందసంహితా "వైఖానసకులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః స దీక్షితో న జాతో వా స వై దేవలకః స్మృతః పంచరాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితోఽర్చకః కల్ప్యదేవలకః ఇతి దీక్షారహితపంచరాత్రశాస్త్రారాధనస్య నిషేధాత్ శ్రీనిత్యోక్తారాధనస్య పంచరాత్రమూలత్వేనోక్తత్వాత్ తదర్థం పంచసంస్కారస్యైవ సర్వైస్స్వీకార్యత్వాంగీకారాత్ తస్య దీక్షాత్వమవశ్యం శ్రయణీయం.

రణమందు వైఖానసశాస్త్రమును విభజించుటకై పంచసంస్కారదీక్షను ప్రధానము గ జేసికొనియెడి దీక్షాయోగము రెండవదిగ చెప్పబడినది దీక్షయనునది పంచసంస్కారరూపమేగాని వేరుగాదనుసంశయముగూడ భగవచ్ఛాస్త్రములందు దీక్షాశబ్దము నిర్వచనము చేయబడినది. ఇంతకుజెప్పినట్లుగ పంచరాత్రసంహితలగు ఈశ్వరసంహిత శ్రీప్రశ్నసంహితలనుజూడనగును ఇట్లే దీక్షాశబ్దమువలన పంచసంస్కారపర్యాయత్వము పంచరాత్రసంహితలందేగాక వైఖానససంహితలందును చెప్పబడినది ఆనందసంహితయందు వైఖానసకులమందు బుట్టినవాడును పంచరాత్రశాస్త్రముచే దీక్షచేయబడిన వాడును భగవదారాధనము చేయుటకు ముఖ్యాధికారులు అట్లు వైఖానసకులమందు జనియించనివాడుగాని పంచరాత్రశాస్త్రముచే దీక్షనొందనివాడుగాని భగవదారాధనము చేసినయెడలనట్టి వాడు దేవలకుడగుచున్నాడు పంచరాత్రవిధానము నెరింగియు తత్ప్రధానంబగు పంచసంస్కారదీక్షనుబొందని యర్చకుడు కల్పదేవలకుడనబడుచున్నాడు అను మొదలగు వచనములచే దీక్షావిరహితమగు పంచరాత్రారాధనమే నిషేధింపబడియున్నది శ్రీనిత్యగ్రంథమందు ప్రతిపాదింపబడినయారాధనవిధానము పంచరాత్రశాస్త్రము నాధారముగ జేసికొని శ్రీభాష్యకారులచే ననుగ్రహింపబడిన దగుటచే ఆయారాధనాధికారసిద్ధికై పంచసంస్కారదీక్ష జేసికొనుటయుంపగచే నంగీకరింపబడియున్నది

౪. దీక్షాశబ్దస్థానే "శంఖచక్రాంకితభుజాః గృహ్ణీయాదన్యసూత్రిణః" ఇతి శంఖచక్రాంకనవిధానాచ్చ తదభావః స్పష్టమవసీయతే

౫. తాపవిధాయకానాం వచనానాం పంచసంస్కారాంతర్గతతాపసంస్కారపరత్వేన తదతిరిక్తకేవలతాపవిధిస్తత్ప్రయోగవిధిరిత్యాదికం నాస్తి.

౬. దీక్షాశబ్దస్య సంకోచే ప్రమాణాభావః సామాన్యే పక్షపాతాత్.

౭. ఏతేషు నాఽవిశ్వసితవ్యం బహుష్వద్యాఽపి దర్శనాత్ న్యాయపరిశుద్ధి శ్రీపాంచరాత్రరక్షాదిషూదాహరణాచ్చ.

అపంచసంస్కారమే దీక్షయనుటయు సర్వజనాంగీకృతము దీక్షాశబ్దస్థానమందు అన్యసూత్రులైన యెడలవారలను శంఖచక్రాంకితభుజులుగ నుండెడి వారలనుగ గ్రహింపదగినది అని శంఖచక్రాంకితభుజత్వమితరసూత్రులకుమాత్రము చెప్పబడియుండుటచే వైఖానసులకు శంఖచక్రాంకితభుజత్వాభావము స్పష్టముగ దెలియుచున్నది తాపవిధాయక వచనములన్నియు పంచసంస్కారమందు అంతర్భూతమైన తాపసంస్కారపరములగుటచే తదతిరిక్తమగు కేవలతాపవిధియు తాపప్రయోగవిధియు నియ్యవి మొదలగునవి యెచ్చటను అగుపడజాలవు గావున దీక్షాతిరిక్తముగ తాపము సైతము వైఖానసులకు విహితము గాజాలదు దీక్షాశబ్దమును సంకోచపరచుటకు తగినంతప్రమాణములేక ప్రతిబంధములేనపుడు ప్రమాణములు సామాన్యపక్షపాతములగుటచే ఇతరదీక్షాంగములగు వానినివిడచి తాపమును మాత్రము వైఖానసులకు విధియించుటకు న్యాయము లేదు ఈవచనముల సత్తయందలి విశ్వాసము చెందనక్కరలేదు ఈవచనములన్నియు సర్వసంప్రతిపన్నములగు ననేకగ్రంథములందు దొరకుచుండుటచే యిట్టిపైసంశయమునకు తావులేదనుట శ్రీదేశికుని కృతిరత్నములగు న్యాయపరిశుద్ధి శ్రీపంచరాత్రరక్ష మొదలగుగ్రంథములందు యీవచనములుదహరింపబడియు నాయాప్రకరణములందే యుక్తముగ నీవచనములుపన్యసింపబడియు నున్నవి ఈయభిప్రాయమును విరోధించు వచ

౮. ఏతద్విరోధవచనాని చ పూర్వాఽపరాఽప్రదర్శనాత్ క్వా-ప్యనుదాహరణాత్ సచ్చరిత్రరక్షాయామధికారాన్తరయోరివ సుదర్శనాది ధారణవిధానాధికారేఽనుపన్యాసాచ్చ శంకాస్పదాని.

౯. సద్భావే తత్ప్రామాణ్యసిద్ధౌ చ షోడశిగ్రహణాగ్రహణవికల్పవత్ వికల్ప ఏవ స్యాదితి యథాకులాచారమేవ స్యాత్.

౧౦. సామాన్యప్రవృత్తవచనాని చ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయాత్ సాత్త్వికం విధిమితి విశేషవచనదర్శనాచ్చ సంకుచితాని.

౧౧. వచనాభావేఽపి విశేషవిషయ ఆచార ఏవ సచ్చరిత్రరక్షోక్తన్యాయేన శాంతవిరోధః స్వవిషయం వ్యవస్థాపయతి.

౧౨. నిత్యేష్వప్యనంగత్వం చాఽధికారిభేదప్రయోగభేదప్రతినియతమితి న హానిః.

౧౩. ముముక్ష్వధికృతాని పంచసంస్కారవచనాన్యుభయప్రధానాన్ వైఖానసాన్ నాధికుర్వన్తీతి.

నములు కొన్ని యుండినను అవి పూర్వాపరసందర్భశూన్యములగుచుండుటచేతను సంప్రతిపన్నములగు యోగ్యగ్రంథాన్తరములయందును ఉదహరింపబడకుండుటచేతను సచ్చరిత్రరక్షయందు ఊర్ధ్వపుండ్రధారణ విధానాధికారము భగవన్నివేదితనిర్మాల్య..నివేదనాధికారములయందువలె సుదర్శనధారణవిధానాధికారమందు శ్రీదేశికులచే వైఖానసవచనము ఉదహరింపబడనందునను ఈవచనములు నిష్ప్రమాణములుగ ప్రక్షిప్తశంకను జనింపజేయునవకాశము గలిగియున్నవి. ఒకవేళ అట్టివచనములును ఉదాహరణములను యెచ్చటగానియుండి అట్టివచనములకు ప్రామాణ్యము సిద్ధించునెడల గూడ షోడశిగ్రహణాగ్రహణవికల్పము నందువలె విధినిషేధంబులకు వికల్పంబేర్పడి యథాకులాచారంబుగ వైఖానసులు విధిపరులుగను నిషేధానుష్ఠాతలు నిషేధపరులుగ నుందురు. సామాన్యప్రవృత్త వచనంబులున్నను ఉత్సర్గాపవాద న్యాయములవలనను సాత్త్వికం విధిం అను విశేషవచనోపదేశములవలనను సంకోచము చేయుదగినవి కా

అస్య చోపన్యాసస్య లఘువివృత్తిః ద్రావిడభాషాయాం వైశేషోపదర్శితో లిఖ్యతే యథా:—

నాన్ ఇంద వైఖానసర్కళాల్ దాఖలాల్ శెయ్యప్పట్ట ఇంద ఆగమ గ్రంథంగళ్ మేర్పడి సంబంధ గ్రంథంగళ్ పూరావుమ్ పడిత్తు ఆరాయ్‌న్దు పార్తేన్ అప్పడి పార్త్తిల్ వైఖానసర్కళుక్కు గర్భత్తిల్ ఎట్టావదు మాదత్తిల్ "విష్ణుబలి" ఎన్ఱ ఒరు సంస్కారం ఏర్పట్టిరుక్కిఱదు అంద సంస్కారత్తినాలే అవర్కళుక్కు ముద్రాధారణ మాయ్‌విట్టదు ఆదనాల్ అవర్కళ్ గర్భవైష్ణవర్కళ్ అవర్కళుక్కు వేఱు పిఱగిల్ ముద్రాధారణమిల్లై ఎన్ఱు కొళ్ళక్కూడాదెన్ఱు అంద గ్రంథంగళిలుం స్పష్టమాయ్ శొల్లప్పట్టిరుక్కిఱదు అదనాలే అవర్కళుక్కు తప్తముద్రా ప్రసక్తియే కిడైయాదు ఎల్లా విడత్తిలుమ్ ధర్మాధర్మంగళ్ విధినిషేధంగళ్ శబ్దప్రమాణంగళాగియు నమక్కెల్లాం

పుణసర్వశాఖాధారణముగ విహితమగు చక్రధారణవిధివచనములు విశేషవిధిలక్ష్యమగు వైఖానసులంగూడ ప్రవర్తింపజాలవు ఉత్సర్గాపవాదన్యాయంబు ప్రవర్తించుటచే సామాన్యవచనంబులను విరుద్ధములగు విరోధవచనంబొక్కటియైన గానబడకపోయినను విశేషవిషయంబగు సనాతనాచారమే సచ్చరితాంగీకృతన్యాయంబున శాంతవిరోధం బైనప్పటి విషయమును వ్యవస్థాపనజేసికొనుటయాలమున విరోధవచనంబులు సార్థకములగుచున్నవి నిత్యత్వంబును అర్చనాంగత్వంబును యీవచనములను తటస్థింపదగునెడలవ నట్టి నిత్యత్వంబును అర్చనాంగత్వమును అధికారిభేదంబును ప్రయోగభేదంబును సరిచూడక సాగుటచే యట్టి నిత్యత్వార్చనాంగత్వములకుహాని లేదు విషయాంశములన్నియు నిట్టులుంచి ముముక్షువులచే యధికరింపదగిన పంచసంస్కారవచనములు భుక్తిముక్తిప్రధానులగు వైఖానసులను అధికరింపజాలవనునది తుదినిర్ణయముగ నెంచదగును అనురీతినుపన్యసించ బడినది.

తె:

ఈయుపన్యాసము యొక్క లఘువగు వివరణమును ద్రావిడభాషయందు బహు శేతచే ఒకానొకమిత్రముగనుపన్యసింపబడి సంక్షిప్తముగవ్రాయబడియున్నది అట్టివిధానముకూడ వ్రాయుచున్నాను నేను యీ వైఖానసులవలన దాఖలుచేయబడిన యీ ఆగమగ్రంథములను నిబంధనగ్రంథములను పూర్తిగనుచక్కగా నివిమర్శపూర్వకముగను చ

“వచనాత్ప్రవృత్తిర్వచనాన్నివృత్తిః” ఎన్ఱు ప్రవృత్తినివృత్తికళుక్కు వచనమే ప్రమాణం ఎన్ఱదిల్ యారుక్కావదు విప్రతిపత్తియుండో అప్పడియిరుక్క వైఖానసతంత్రత్తై యనుసరిత్తవర్కళుక్కు అందతంత్ర విరోధమాహ విధియై యారాల్ విధిక్కముడియుమ్ ఎన్గళ్ తంత్రం పాంచరాత్రతంత్రమ్ అందతంత్రత్తుక్కు వ్యవస్థై శెయ్దాలుమ్ ఎన్గళ్ పరమాచార్యరాన దేశికనుమ్ తంత్రసంకరం కూడాదెన్ఱు స్వగ్రంథత్తిల్ అంగంగు తెళివాయ్ చ్చొల్లియిరుక్కిఱార్ ఇవర్కళాల్ యిన్గు దాక్కల్ శెయ్యప్పట్ట వైఖానసకిరంతంగళ్ రొంబకాలత్తిర్కుమున్ ఎళుదప్పట్టవైకళుమ్ సంపూర్ణమాన కిరంతంగళాయుమ్ ఒన్ఱాయుమ్ అనేకమ్ (మాతృకైకళ్) నానా దేశంగళిలిరున్ను సంపాదిత్తుకొండు వందు దాక్కల్ శెయ్యప్పట్టిరుక్కిఱ అన ఇవైకళై ఎప్పడి తర్ కాలత్తిల్ కల్పిక్కప్పట్టవైగళెన్ఱు శొల్లముడియుమ్.

దివ్యమాచితిని అట్లు చూచినయెడల వైఖానసులకు గర్భమందు యెనిమిదవమాసమగు విష్ణుబలియను నొకసంస్కారము యేర్పడియున్నది ఆసంస్కారముచే వారలకు ముద్రాధారణము అయిపోయినది అందుచే వారలు గర్భవైష్ణవులు వారలకు వెరుగ బాహ్యముగ ముద్రాధారణము లేదు చేసికొనకూడదని ఆగమగ్రంథములయందును స్పష్టముగా చెప్పబడియున్నది అందుచే వారలకు తప్తముద్ర ప్రసక్తియే లేదు అన్ని అంశములందును ధర్మాధర్మములు విధినిషేధములు ననునివి శబ్దప్రమాణైకగమ్యములగు మనకెల్లరకును వచనాత్ప్రవృత్తిర్వచనాన్నివృత్తిః (వచనమువలన ప్రవృత్తియు వచనమువలన నివృత్తియును) అనునట్లు ప్రవృత్తినివృత్తులకు వచనమే ప్రమాణము అనుటలో యెవరికైనను సందియముగలదా అట్లుండ వైఖానసశాస్త్రమనుసరించువారలకు ఆశాస్త్రమునకు విరోధముగా విధినియెవ్వరిచే విధియింపనగును. మా శాస్త్రము పంచరాత్రతంత్రము ఆతంత్రమునకు వ్యవస్థయేర్పరచినట్టి మా పరమాచార్యులగు దేశికస్వామియు యీశాస్త్రములలో సాంకర్యము పనికిరాదని స్వగ్రంథమునందు అక్కడక్కడ స్పష్టముగ ప్రతిపాదించియున్నారు శ్రీవైఖానసగ్రంథములును చాలకాలమునకు ముందువ్రాయబడినవియును సంపూర్ణమగు గ్రంథములుగను ఒక్కొక్కటియు అనేకములు (మాతృకలు) నానా దేశములనుంచి సంపాదించుకొనివచ్చి దాఖలుచేయుబడినవియు అయియున్నవి ఇట్టి వానిని ఈమధ్య కల్పింపబడిన సందేహములని యెట్లు చెప్పవచ్చును

తవిరవుమ్ వైఖానసం పంచరాత్రమెన్ఱు ఇంద ఇరండు తంత్రం గళుక్కుమ్ భేదాభేదంగళ్ శక్తినాలేయుమ్ ఫలత్తినాలేయుమ్ క్రియైయినాలేయుమ్ తెళివాయిరుక్కిన్ఱన తవిరవుమ్ ఇదువరైయిల్ శాస్త్ర ఇంద గ్రంథంగళాల్ వైఖానసర్కళ్ ముద్రై తరిత్తుక్కొళ్ళలాంపడి అనుమానిక్కవుం ఒరువచనంకూడ తట్టుప్పడవిల్లై ఒరుకాల్ ఇన్నుమ్ ఎదానుమ్ వేఱు ఇవర్కళ్ గ్రంథమెన్ఱు ఎల్లారుమ్ నంబుంపడియాన రీతియిల్ అహప్పట్టు అతిల్ తప్తధారణవిధి యేర్పట్టిరుందాలుం కూడ ఇవర్కళ్ శెయ్దుకొళ్ళ వేణ్డియదిల్లై యెన్ఱే తోన్ఱుకిఱదు ఏనెనిల్ వైఖానసర్గళ్ తప్తముద్రై తరిత్తుక్కొళ్ళక్కూడాదెన్ఱు ఇంద వచనత్తుడన్ అందవచనం సమబలమాయ్ కాణప్పడినాలే ఉదితానుదిత హోమగ్రహణాగ్రహణవిధిగళ్ పోల్ వికల్పవిధియాగుమ్ అదనాల్ వైఖానసర్కళ్ తప్తధారణం శెయ్దుకొండాలుం శెయ్యుక్కొళ్ళాలుమ్ ఇల్లైయానాలుమ్ వేణ్డామ్ ఎన్ఱాకుమ్.

ఇదియునుగాక వైఖానసము పంచరాత్రము అను ఈ రెండుతంత్రములకును భేదాభేదములు శక్తిచేతను ఫలముచేతను క్రియచేతను వివరముగ నేరుపడియున్నవి మరియు ఇంతవఱకును మాయొద్దనున్న శాస్త్రములలో మాచిన గ్రంథములవలన వైఖానసులు ముద్రాధారణముచేసికొనునట్లు అనుమితి జేయుటకొక్క వచనముకూడ. అగుపడలేదు ఒకవేళ ఇంకను యేదైనను వైఖానసగ్రంథములనునమ్మదగిన గ్రంథమేదైనను వేరుగ్రంథము అగుపడవచ్చును అట్టిగ్రంథమందు తప్తధారణవిధియేర్పడియుండినను గూడ వీరలు వైఖానసులు ముద్రాధారణము చేసికొనగూడదనియే తోచుచున్నది యేలనన (వైఖానసులు) తప్తముద్రాధారణము చేసికొనగూడదను అనువచనముచే విధివచనము సమబలమైపోవుటచే ఉదితానుదిత హోమగ్రహణాగ్రహణవిధులవలె వికల్పవిధి యగుచున్నది అట్లనుటచే వైఖానసులు తప్తధారణముజేసికొనినను చేసికొనదగును లేకపోగూడదు అనునట్లగును

ఇందు వేండామో ఉపక్షం నిర్కి వేణుమెన్ఱపక్షత్తిలుమ్ ఇవర్కళ్ శెయ్దుకొళ్ళ వేణ్డియవర్కళల్ల ఏనెనిల్ నీడిత్తకాలమాయ్ తప్తధారణమిల్లై యెన్ఱ ఆచారమానదు ప్రత్యక్షమాయిరుప్పదాల్ ఇంద ఆచారత్తుడన్ కూడియ నిషేధవిధియానదు దుర్బలమాన ధారణవిధియై బాధిత్తుక్కొండు కూడాదెన్ఱ నిషేధవిధియే నిర్కుమ్ వాస్తవత్తిల్ అనేకగ్రంథంగళ్ నిషేధసంవాదియాయిరుక్క అదై ఆక్షేపిక్కర ప్రమాణమేకిడైయాదెన్ఱు ఉదాహా అరిరదుక్కైయినాలే వైఖానసర్కళుక్కు ఎవ్విధముమ్ తప్తధారణం కిడైయాదు.

ఇత్తుడన్ నాన్ ఇదువిషయమాయ్ సంస్కృతత్తిల్ ఎళుదియిరుప్పదైయుమ్ ఎన్ఱైయొప్పత్తుటన్ కొడుత్తిరుక్కిరేన్.

అధికారి వైలక్షణ్యమేవ నిరూపయితుమాహ విష్ణుతంత్ర ఇత్యాది విష్ణుతంత్రం వైష్ణవశాస్త్రం భగవచ్ఛాస్త్రమితి చ ప్రసిద్ధం తస్య విభాగః ద్వైవిధ్యస్య త్రైవిధ్యస్య వా కల్పనం "వైఖానసం పంచరాత్రం

ఇచ్చటను అక్కరలేదను పక్షమైనను ఉంచి కాలవలయునను పక్షమందు నైనను వీరలు చేసికొనవసరములేదు ఏలననిన చిరకాలమునుండి తప్తధారణములేదను నాచారమనునది ప్రత్యక్షముగనుండుటవలన ఈయాచారముతో కూడ నిషేధవిధియనునది దుర్బలమగు ధారణవిధిని బంధించివేసి కూడదను నిషేధవిధియే బలవత్తరమై నిలచుచున్నది వాస్తవమందు అనేకగ్రంథములు నిషేధసంవాదములై యుండయట్టి సిద్ధాంతము నాక్షేపించి విధిపక్షమును నిరూపింపగల గ్రంథమేయుండజాలదని చెప్పినట్లగుచున్నది కావున ఏవిధముచే విచారించి చూచినను వైఖానసులకు తప్తముద్రాధారణము లేదు.

ఈయుపన్యాసముతో కూడ యీవిషయమై సంస్కృతమున వ్రాయబడిన చేవ్రాలుగల ఒక లిఖితమును కూడ యిచ్చియున్నాను.

ఆలిఖితము ముందుముద్రింప బడియే యుండుట చూడనగును!

వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్ "విష్ణోస్తన్త్రం ద్విధా ప్రోక్తం వైదికం తా
న్త్రికం క్రమాత్ ఇతి వైఖానసం పంచరాత్రం తథా భగవతాభిధం
"శ్రౌతస్మార్తాగమైర్విష్ణోస్త్రివిధం పూజనం స్మృతం ఇత్యాదిభిః భగ
వచ్ఛాస్త్రస్య ద్వైవిధ్యత్రైవిధ్య విభాగః శాస్త్రేష్వనుశిష్యతే
ఽస్మిన్ ప్రకరణ ఇత్యర్థః వైఖానసశాస్త్రస్య వైదికత్వేన పార్థక్యసంపాద
కత్వేన దీక్షాయోగః పంచసంస్కారరూపః పంచరాత్రమాత్ర
సాధారణః ఉక్తః యథా:—వైష్ణవం ద్వివిధం వైఖానసం పంచరాత్రమితి
వైఖానసం సౌమ్యం వైదికం వైదికైరర్చితమైహికాముష్మిక ఫలప్రదం
పంచరాత్రమాగ్నేయమవైదికం దీక్షితైరర్చితమాముష్మికఫలప్రదం సౌ
మ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యమితి మరీచిః-తథా:—"వైఖానసం పంచరాత్రం వై
దికం తాంత్రికం క్రమాత్ ద్వయోర్వైఖానసం శ్రేష్ఠమైహికాముష్మి
కప్రదం తాంత్రికం పంచరాత్రం చ గౌణమాముష్మికప్రదం" - విష్ణో
స్తంత్రం ద్విధా ప్రోక్తమర్చనార్థస్తు వైదికం ప్రథమం సౌమ్యమన్య
త్తదాగ్నేయం తాంత్రికం భవేత్ విధిశ్చ వేదమూలశ్చ దీక్షాయుక్త
శ్చ తాంత్రికః- వైష్ణవం ద్వివిధం శాస్త్రం మునిభిః పరికీర్తితం వైఖాన
సం పంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్ వైఖానసం వైదికం స్యా
ద్వైదికైరర్చితం ద్విజైః ఐహికాముష్మికఫలప్రదం సౌమ్యం ప్రకీర్తితం
పంచరాత్రమథాఽగ్నేయమవైదికమతాంత్రికం తాపాదిపంచసంస్కా-
రదీక్షావద్భిః సమర్చితం అశ్రీకరమథ ప్రోక్తం కేవలాముష్మికప్రదం సౌ
మ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యం గ్రామాదిషు విశేషతః" ఇత్యాది భృగుః
తథైవాఽత్రికశ్యపౌ:—

(౨) అత్రోక్తదీక్షాశబ్దస్య రూఢ్యా పంచసంస్కారపర్యాయ
తాం నిరూపయతి దీక్షా పంచసంస్కారరూపాఽపీతి అపీత్యవధార
ణార్థః ఈశ్వరసంహితా శ్రీప్రశ్నసంహితాదిష్విత్యాదిశబ్దేన సంహితా
న్తరాణి సంగృహ్యన్తే యథా శ్రీప్రశ్నసంహితాయాం:— షోడశేఽ
ధ్యాయే దీక్షాస్వరూపం ప్రథమం వదామి కమలాలయే శృణు తే కర్త

ణా యేన తద్విష్ణోః పరమం పదం వ్రజతి సంసారమఖిలం . తేన దీక్షేతి
భణ్యతే ఏషా దీక్షా విరక్తేన కర్తవ్యం న తు కర్మిభిః యథైవ కర్మ
కాండేషు దీక్షోక్తా యాగసిద్ధయే తథైవైకాయని వేదే పూజాయా
గాదిసిద్ధయే దీక్షాయాః శ్రేష్ఠతాం కర్తుం విభజ్యాత్మానమబ్జజ ప్రథ
మం శబ్దరూపేణ వృత్తిరూపమతః పరం అర్థరూపం తృతీయన్తు తథై
వాచార్యరూపిణం దీక్షారూపం పంచమం తు ప్రవిశ్య చ యథాక్రమం
మయా కృతో యస్య దీక్షా సోఽహమేవ న సంశయః ఇత్యారభ్య చ
క్రమండలాదికల్పనముక్త్వా తతః శిష్యస్య సంస్కారాన్ కుర్యాత్పం
చ యథాక్రమం తాపః పుండ్రస్తథా నామ మంత్రో యాగశ్చ పంచ
మః తేషు తాపవిధానం తు శృణుష్వైకమనాః శుభే దేశికస్సహ శిష్యేణ
వైష్ణవానామనుజ్ఞయా కుండస్య పశ్చిమే భాగే ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిశ్య సః
తతశ్చక్రం చ శంఖం చ తత్తన్మంత్రైః ప్రతిష్ఠితౌ స్వదీక్షావసరే స్వ
స్య దత్తౌ స్వగురుణా రమే అష్టాక్షరేణ మంత్రేణ గాయత్ర్యా విష్ణుపూ
ర్వయా తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ శతమష్టోత్తరం ఘృతైః జుహుయాచ్చ
తతో వహ్నౌ పీఠం సంకల్ప్య దేశికః ధ్యాత్వా తస్మింశ్చక్రశంఖౌ క్ర
మాదర్ఘ్యాదికాన్ యజేత్ మంత్రాభ్యాం శంఖచక్రాభ్యాం పవిత్ర
న్తేతి మంత్రతః, ప్రతద్విష్ణురితా చాపి శతమష్టోత్తరన్తు వా అష్టావిం
శతివారాన్వా ఘృతేన జుహుయాద్రమే సూక్తేన పౌరుషేణాపి చరు
ణా షోడశాఽహుతీః తతశ్చక్రం చ శంఖం చ తాపయిత్వా యథాక్ర
మం భగవన్తం పురా ధ్యాత్వా తతో గురుపరంపరాం తతశ్చక్రం చ
శంఖం చ తన్మంత్రాభ్యాం చ తాపయేత్ చక్రం గృహీత్వా ప్రథమం
మంత్రమేతదుదీరయన్ సుదర్శన మహాజ్వాల సర్వపాపనివర్తక పునీహి
భగవన్నేతం హరేః పూజార్థముద్యతం ఇతి మంత్రేణ సంప్రార్థ్య శిష్య
వామేతరే కరే అంకయేచ్చక్రరాజేన బాహ్వోర్ధ్వభాగే గురూత్తమః త
తో వామేఽపి శంఖేన హ్యంకయేన్మంత్రముచ్చరన్ పాంచజన్య హరి
ధ్మాత దైత్యరాక్షసమర్దన తవ ధ్యానేన చైనం త్వం నిష్పాపం కర్తుమ
ర్హసి. తతశ్చక్రం చ శంఖం చ పయసాఽభిషేచయేత్ ఇత్యాదినా

తాపసంస్కార స్తతః పుండ్రాదిసంస్కారా న్తరాణిచ వ్యాఖ్యాతాని గ్రం
థవి స్తరభియా ప్రమాణా న్తరాణి నోద్ధృతాని.

తథా తత్ర భవద్భిః శ్రీయామునాచార్యపాదైరప్యాగమప్రామా
ణ్యేఽయమేవార్థః స్పష్టముక్తః,— యథా,— "న చ పంచరాత్రతం
త్రప్రతిపాద్యమాన దీక్షాలక్షణదీక్షాపూర్వక భగవదారాధనాఽభిలషిత
స్వర్గాపవర్గాదిసాధ్యసాధనసంబన్ధం ప్రత్యక్షాదీన్యావేదయితుం క్షమన్తే
న హి ప్రత్యక్షేణ దీక్షారాధనాదీని నిరీక్షమాణాః తేషాం నిశ్శ్రేయ
ససాధనతాం ప్రతిపద్యామహే"—"న చ అతిశయేన ప్రత్యక్షేణ దీ
క్షారాధనాదయో ధర్మతయాఽవబోధితా ఇత్యపి ప్రమాణమస్తి. త
స్మాదస్మదాదివ్యవహారాలోచితకరచేతసా అతీతకపరికల్పనాఽల్పీయసీతి నా
ఽభిప్రేతసాధ్యసాధనసంబన్ధే ప్రత్యక్షం ప్రమాణం న తరాం తన్మూ
లతయా పంచరాత్రస్మృతేః ప్రమాణం :— "న చార్థాపత్తిత స్తన్మూ
లత్వసిద్ధిః అనుపపత్త్యభావాత్, స్మరణాఽన్యథానుపపత్త్యాహి త
త్కల్పనా ప్రాదుర్భవతి స్మరన్తి హి పంచరాత్రప్రణేతారః దీక్షారాధ
నాది ధర్మతయాఽష్టకాదీనివ మన్వాదయః— యదపరం ఉపనయనా
దిసంస్కృతానామధికృతానాం చ అగ్నిహోత్రాదిసమస్తవైదికకర్మ
సు పునరపి భగవదారాధనాధికారసిద్ధయే దీక్షాలక్షణసంస్కారవర్ణనం
తదవైదికతామేవాఽనుమాపయతి వైదికత్వే హి తైరేవ సంస్కారైః
భగవదారాధనాదావప్యధిక్రియేరన్" — "న హి సహజసంవేదనసా
క్షాత్కృతదీక్షారాధనాదిధర్మస్వర్గపుత్రాదివైషయిక సుఖమనేకదుఃఖ
సంభిన్నం న చాఽతిచిరమనువర్తతి ఇతి తదపి దుఃఖపక్ష ఏవ నిక్షిప్య
మోక్షాయ గృహేభ్యః ప్రవ్రజద్భ్యః శాండిల్యనారదాదిపరమర్షిభ్యః
తదభిలషితనిరతిశయ నిశ్శ్రేయసైక సాధనస్యాపగమారాధనాఽవబోధి
నీం పంచరాత్రసంహితాం నిరమిమీతేతి నిశ్చీయతే"— యత్పునరుక్తం
ఉపనయనాదిసంస్కృతానాం భగవదారాధనార్థతయా దీక్షాలక్షణసం
స్కారవిధానాత్ అవైదికత్వమితి తదయుక్తం న హ్యుపనయనాదిసం
స్కృతానాం జ్యోతిష్టోమాదికర్మాంగతయా దీక్షాదిసంస్కారవిధాయ

౧౦. "అగ్నౌ వైష్ణవ"మిత్యాదివాక్యమవైదికం భవతి" — "తథా శాస్త్రే
సర్వాణి అవశ్యం వైష్ణవో దీక్షాం ప్రవిశేత్సర్వయత్నతః దీక్షితా య వి
శేషేణ ప్రసీదేన్నాన్యథా హరిః వసన్తే దీక్షయేద్విప్రం గ్రీష్మే రాజ
న్యమేవ చ శరదః సమయే వైశ్యం హేమన్తే శూద్రమేవ చ స్త్రియం
చ వర్షాకాలే తు పంచరాత్రవిధానతః" — "వృత్త్యర్థం యాజనః స
ర్వే దీక్షాహీనాశ్చ కేవలం ఇత్యారభ్య అదీక్షితేన విప్రేణ యేన కేన
విధానతః వృత్త్యర్థం యత్కృతం కర్మ తజ్జఘన్యముదాహృత మిత్యా
ది స్మృతివచనపర్యాలోచనాయాం పంచరాత్రసిద్ధదీక్షాసంస్కారవిరహి
తానాం బ్రాహ్మణానాం కేవలోపజీవన వృత్త్యర్థపూజనాదికముప
బ్రాహ్మణ్యదేవలకత్వావహమితి నిశ్చీయతే" — ఇత్యాది అత్ర సర్వ
త్ర పరామృష్టా దీక్షా (పూర్వపక్షసిద్ధాంతయోః) పంచరాత్రశాస్త్ర
మాత్రాసాధారణీతి స్పష్టమత్రత్యప్రసంగేనావసీయతే,

(౧౦)

దీక్షాశబ్దస్య పంచసంస్కారపరత్వే తస్యా దీక్షాయాః పంచరా
త్రశాస్త్రమాత్రాసాధారణ్యే చ శ్రీవైఖానసశాస్త్రసంవాదమప్యాహ
ఆనందసంహితాయా మిత్యాది భగవదారాధనాయా మధికారిణో ని
రూపణమత్ర ప్రస్తుతం వైఖానసకులే జాతః వైఖానసః పంచరాత్రేణ
శాస్త్రేణ దీక్షితః చక్రాబ్జమండలే తాపాదిభిః పంచభిః సంస్కారైః
సంస్కృతః సూత్రాన్తరనిష్ఠశ్చ బ్రాహ్మణః భగవదారాధనాయామధి
కారీత్యర్థః అత్రైవార్థే వ్యతిరేకేణ తమేవార్థమాహ న దీక్షిత ఇ
త్యాది యః పంచరాత్రోక్తదీక్షయా న దీక్షితః సూత్రాన్తరబ్రాహ్మ
ణః పంచరాత్రశాస్త్రేణారాధనం కరోతి స దేవలకో భవతి. తథా యో
వా వైఖానసకులే న జాతః వైఖానసశాస్త్రేణారాధనాది కరోతి సో౽
పి దేవలక ఏవ భవతి అయం భావః వైఖానసకులే జాత ఏవ వినైవ దీ
క్షాం వైఖానసశాస్త్రేణ భగవన్తమారాధయేత్ సూత్రాన్తరస్తూక్త
దీక్షాం ప్రాప్యైవ పంచరాత్రశాస్త్రేణ భగవన్తమారాధయేత్ విపరీ
తే త్వారాధకో దేవలకో జాయత ఇతి దేవలకలక్షణం (మతాన్తరేణ)

తద్రూపాణాం చ పూర్వముక్తం ఇత్యేవం దీక్షా[illegible] పంచరాత్రశా
స్త్రప్రసిద్ధమిహార్చనం దూష్యతే న తు వైఖానసే దీక్షాసంబంధగంధః
పంచరాత్రసంహితోక్తారాధనస్య దీక్షాసహితత్వే యథాకృతా
నిన్దా సా పరం యుక్తైవేత్యాహ శ్రీనిత్యేత్యాది శ్రీనిత్యం హి శ్రీభాష్య
కారాదిభిరనుగృహీతమాహ్నికం తస్య పంచరాత్రశాస్త్రమవలంబ్య
ప్రవృత్తత్వాత్తాదృశారాధనార్హతాం సంపాదయితుం పంచ సంస్కా
రా నాస్త్రీయకా ఇతి సంప్రతిపన్నత్వాత్తస్య పంచసంస్కారస్య దీక్షా
త్వం పూర్వోదితయా దిశాఽఙ్గీకార్యమిత్యర్థః తథా చ పంచసంస్కా
రస్య పంచరాత్రారాధనార్థం నాస్త్రీయకత్వస్య సర్వైరపి శాస్త్రైరుప
దేశాత్తద్రహితత్వే తన్నిందా యుక్తేతి సంపిండితోఽర్థః.

అన్యసూత్రిణాం భగవదారాధనార్హతాయాం నియతా పూర్వ
దీక్షాం తత్పర్యాయేణ శంఖచక్రాంకనశబ్దేన వివృణ్వన్ తస్యా దీక్షా
యా అన్యసూత్రిసమనియతత్వే నిశ్చితే వైఖానసేష్వర్థాత్తదభావం ని
రూపయతి దీక్షాశబ్దస్థాన ఇత్యాదినా అయమత్ర శ్లోకస్యాపూ
ర్వాపరయోస్సందర్భః ఆచార్యాశ్చాపరే చైవ ఋత్విజో బలి
వాహకాః మంత్రదీపప్రదాతారః పాచకాః పరిచారకాః వైఖానసేన
సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితాః వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞా బ్రాహ్మణా అ
ధికారిణః పుష్పాపచయకర్తార స్తథా మాల్యోపజీవినః పానీయవాహ
కాశ్చైవ శిబికావాహకా స్తథా ఏతాన్ వైఖానసాలాభే నియుంజీతా
న్యసూత్రిణః శంఖచక్రాంకితభుజాన్ గృహ్ణీయాదన్యసూత్రిణః ఇతి
భాగవతం వచనజాతమత్ర విషయః ఏషాం పదార్థినాం వైఖానసత్వే తు
భగవదారాధనకర్మణి నిషేకాదిక్రియాన్వితత్వమాత్రమేవ పర్యాప్తం
భవతీత్యపి పూర్వస్మాత్ వాక్యాత్ జ్ఞాయతే ఇష్టం స్పష్టం.

అస్తు దీక్షాయాః పంచరాత్రశాస్త్రాసాధారణ్యం శ్రౌతం శంఖ
చక్రాంకణమేకం తు స్యాన్నాస్తు సంస్కారాంతరాణీత్యాశంక్య నిరాక
రోతి తాపవిధాయకానీత్యాది తాపవిధాయకాని యాని వచనాని
సర్వాణి తాని పంచసంస్కారాద్యభూతతాపసంస్కారపరాణ్యేవ యతః

పంచసంస్కారబహిర్భూతః కేవలతాపవిధిర్వా తాదృశతాపప్రయో-
గవిధిర్వా కుత్రాపి న దృశ్యతే తతః శేషాం పంచసంస్కారాణామనా-
మ్నానాత్తదంగభూతతాపసంస్కారో నాఽస్త్యేవేతి సిద్ధ్యతి.

అస్తు తాపసంస్కారస్య దీక్షాంగత్వమేవ బ్రాహ్మణపరివ్రాజక-
న్యాయేన దీక్షాశబ్దార్థః తాపసంస్కారరహితేషు చతుర్షు సంస్కా-
రేషు పరం వచనబలాదన్వీయతాం తథా వైఖానసానామపి వైధస్తాప-
సంస్కారః సిద్ధ్యేదిత్యాశంక్య నిరాచష్టే "దీక్షాశబ్ద"స్యేతి దీక్షాశబ్దం
తు పుండ్రాదిషు చతుర్షు సంస్కారేష్వేవాన్వేతుం న న్యాయ్యం
తాదృశవచనాభావాత్ అసతి బాధకే విశేషాం సామాన్యపక్షపాతస్య
శాస్త్రమర్యాదాసిద్ధత్వాత్ సామాన్యే పక్షపాతశ్చ విశేషాత్ప్రవృత్తిః
బాధకాభావశ్చోత్తరత్ర దర్శయిష్యతే,

దీక్షాయాః పంచరాత్రమాత్రసాధారణత్వవచనానాం ప్రత్యే-
కత్వశంకామాస్థాప్య నిరాచష్టే "ఏతే"ష్విత్యాదినా అవిశ్వాసః ప్ర-
క్షేపశంకా సా న కార్యా బహుషు సంప్రతిపన్నేషు శ్రీకోశేష్విత్యర్థః
అద్యాఽపి దర్శనాత్ అన్యేషు భార్గవమారీచాత్రేయకాశ్యపాది-
షు యావదుపలభ్యమానేషు నిధానేషు సర్వేషు తాదృశవచనానాం
సత్త్వాఽనేనాఽభిప్రేయతే ఆకరభూతాసు సంహితాస్వద్యాపి దర్శనాత్
తదనుబంధినిబంధనకారసిద్ధాంతేషు అప్రామాణ్యశంకా అపాస్యతే బ-
హుష్విత్యావృత్త్యా మాతృకాంతరాణి పరామృశ్యంతే తథా నిబంధన-
కారైః సర్వతంత్రస్వతంత్రైః శ్రీమద్వేంకటనాథవేదాంతదేశికైః శ్రీవిశిష్టా-
ద్వైతసిద్ధాంతస్థాపనపరమాచార్యైః స్వనిబంధనేషు న్యాయపరిశుద్ధ్యాది-
షు తాదృశవచనానాముదాహరణాచ్చ తేషు వచనేషు ప్రక్షేపశంకా
న కార్యేత్యర్థః అత్రేదం వచనం పంచరాత్రరక్షాయాముద్ధృతం తత్ర
ప్రథమేఽధికారే యథా శ్రీవైఖానసే ఆగ్నేయం పంచరాత్రం చ
దీక్షాయుక్తం చ తాంత్రికం అవైదికత్వాత్ తత్తంత్రం తథా వైఖానసేన
తు సామ్యేన వైదికేనైవ దేవదేవం సమర్చయేత్ ఇత్యాదితి తత్రైవ
న్యాయపరిశుద్ధౌ అత్ర దీక్షాయుక్తం తాంత్రికమితి పంచరాత్రస్య
దీక్షాయుక్తత్వం స్పష్టముచ్యతే.

సిద్ధ ప్రసూత్రప్రతిపత్త్యాదిదోషైరజ్ఞాతతత్త్వానాం "వైఖానసానా
మపి తప్తముద్రాకా" ర్యేతి వాదినాం మతమనూద్య దూషయతి "ఏతద్వి
రోధివచనా" నిత్యాది వైఖానసకులే జాత ఇతి పూర్వోక్తసిద్ధాన్తవచ
నాన్యత్రేతిచ్ఛబ్దేన పరామృష్టానితు, శబ్దేన తాదృశవచనానామత్యన్తా
భావ ఏవ జ్ఞాప్యతే, తాని తు యది విద్యేరన్ తేషాం సమగ్రగ్రంథే
ష్వనివేశాత్ తాదృశవచనానాం పునః పూర్వాచార్యైః స్వనిబంధనే
షు కుత్రాప్యనుదాహరణాత్ సచ్చరిత్రరతానాం తత్ప్రకరణేఽనుప
న్యాసాచ్చ ప్రక్షేపశంకా జాయతే, సచ్చరిత్రరతానాంతు వేదాన్తదేశికై
రనుగృహీతా, తత్రత్యోర్ధ్వపుండ్రవిధ్యధికారే భగవన్నివేదితోపయోగ
విధ్యధికారే చ వైఖానసవచనాన్యుదాహృతాని దృశ్యన్తే. యథా "ఏ
తేన విఖనస్సూత్రోక్తమపి తత్కర్మమాత్రాంగత్వేన నియమ్యత" మితి
ద్వితీయే. శ్రీవైఖానసేఽప్యత్రిసంహితాయాం, మంత్రేణపాదయోర్దత్త
మర్ఘాభావం పాద్యముచ్యతే, తత్పాదతీర్థమాదాయ భక్త్యా దేవమను
స్మరన్, ఆత్మానం ప్రోక్షయేద్యస్తు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతి, ఇతి తృతీ
యే చాఽధికారే దృశ్యతే.

పూర్వం సంభావితవిరోధివచనానామత్యన్తాప్రామాణ్యం పూ
ర్వత్రేవ శంకాస్పదశబ్దేనోక్త్వా తాదృశవచనానాం సత్త్వే తేషాం
గతిం కల్పయన్నాహ సద్భావ ఇత్యాదినా, తాదృశ విరోధివచనా
నాం పూర్వాపరసందర్భశుద్ధిమత్సు గ్రన్థేషు దృష్టత్వే కుత్రాపి సంప్ర
తిపన్ననిబంధనేషూదాహృతత్వే న్యాయసంచారేణ తేషు ప్రమాణప
దప్రాప్తిమధిగతత్సు తాని వచనాని సిద్ధాన్తవచనైర్వికల్పమేవ భజమానాని
తత్తత్కాలం తథావిధమేవ వ్యవస్థాపయన్తీత్యాహ సద్భావ ఇత్యాది
నా, అనేన కులాచారస్య సర్వత్ర తప్తనిషేధపక్షపాతిత్వస్య స్పష్టము
పలంభాదితరేషాం ద్విత్రాణాం దృష్టత్వేపి తేషామగతికత్వేన తదవస్థా
పత్తేస్తైరేవాభ్యుపగమాత్, తదాభ్యుపగన్తవ్యత్వాచ్చ సిద్ధాన్తపక్ష
ఏవ సుస్థ ఇత్యుక్తం భవతి. (షోడశిగ్రహణాగ్రహణే) యే అతిరాత్రేచో

దమనుష్ఠానం హేయం, హోలాకాధికరణన్యాయాత్ సర్వదేశవర్తి
నోఽప్యాచారాః ప్రత్యక్షశ్రుత్యాద్యవిరుద్ధాః సర్వైరుపాదేయా
ఇతి నిరస్తాః దృశ్యతే చ సర్వేష్వపి చ దేశేషు భగవత్పరాణాం సుద
ర్శనాదిధారణం, తత్రాఽప్యంకనవిధిమనుస్మరన్తి ప్రాయశో విద్వాం
సః కేచిత్తు నూనమనుష్ఠాలవో యథాకథంచిదపి ధారణముపాదేయమి
తి ప్రశస్తయాఽస్మృత్తికయా లాంఛయన్త్యంగాని, తులసీకాంచనలోహ
తామ్రాదినిర్మితాం వా ముద్రాం ధారయన్తి, కిం చ ఆత్మదాస్యం హ
రేఃస్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మర" ఇత్యాదిభిః స్వతః సిద్ధం భగవ
ద్దాస్యమనువర్తతేతి సామాన్యతో విహితం తదుచితమనుష్ఠీయమాన
మనివార్యం పద్యకరణానామధారణవత్, న చాంగులిక్షేపస్యాఽపి ప్ర
సంగః, తస్యాఽననుష్ఠాననిరస్తత్వాత్ సర్వదేశవర్తిభిరనుష్ఠానం దుర్ని
ర్ణయమితి చేన్న, యథాదృష్టనిరూపణమాత్రస్యైవ వక్తవ్యత్వాత్,
అన్యథాఽతిప్రసంగాత్, వ్యాప్త్యదేశ్చాఽనుదయప్రసంగాత్, యద్యపి
తస్యాప్యనుష్ఠానం క్వచిత్స్యాత్ తతస్తస్యాఽపి న్యాయబలాదుపాదే
యత్వమేవ స్యాత్ న తు తత్ప్రసంగేన తతోఽన్యస్య నిషేధః ఏతేన
దేవతాన్తరచిహ్నధారణప్రసంగోఽపి పరిహృతః, తస్య స్వనిష్ఠాస్తి
కైరన్యైశ్చ నిషిద్ధత్వేనాఽధర్మత్వాచ్చ, నన్వయమప్యాచారో విప్రతిప
న్నః స్యాద్ధేయస్స్యాచ్చేతి చేత్ తత్కిం విప్రతిపత్తిమాత్రేణ ఉత ప్ర
మాణాదర్శనాత్, అథ ప్రమాణవిరోధాదితి, నాద్యః అతిప్రసంగాదేః
ప్రాగేవ ఖిలనిరూపణే ప్రతిపాదితత్వాత్. ధారణప్రతికోటిత్వేన అధార
ణస్యాఽపి విప్రతిపన్నతయా హేయత్వప్రసంగాచ్చ న ద్వితీయః ప్ర
మాణప్రదర్శనాత్ నాపి తృతీయః విషయవ్యవస్థయా విరోధస్య ప్రశ
మితత్వాత్ న చ శిష్టానుష్ఠానాత్ తత్ర సర్వశిష్టానుష్ఠానాఽసిద్ధేః
కతిపయాశిష్టానుష్ఠానస్య అతిప్రసంగిత్వాత్ వైణవీం ధారయేద్యష్టిం
సోదకం చ కమండలుం యజ్ఞోపవీతం వేదం చ శుభే రౌక్మే చ కుండ
లే ఇతి మనువిహితేషు యష్ట్యాదిషు యజ్ఞోపవీతవ్యతిరిక్తానాం కతిప
యశిష్టైకధారణదర్శనాచ్చ న చ సుదర్శనాదిధారిణస్సర్వేఽప్యశిష్టా

దితే తత్ర గ్రహణాగ్రహణవచనయోః సార్థక్యసంపాదనాయ వ్యవస్థిత వికల్పమాశ్రిత్య కేషాంచిద్గ్రహణం కేషాంచిదగ్రహణం చ యథాకు లాచారమనుశిష్టో జ్ఞేయః. వికల్ప ఏవస్యాదిత్యత్రైవకారేణ న కదాప్యే తావన్తం కాలం పారంపర్యేణ తాపసంస్కారమననుతిష్ఠతామద్యతా పసంస్కారకరణం కేనాఽపి విధినాఽనుమన్యత ఇత్యుక్తం భవతి,

అధికారివిశేషమనుద్దిశ్య న హింస్యాత్సర్వా భూతానీతివత్ అవి శేషాత్ప్రవృత్తిచక్రధారణనిషేధవచనానాముపపత్తిమాశంక్య సమాద ధాతి సామాన్యేత్యాది, తతోత్సర్గాపవాదన్యాయసంచారః క్రియ తాం యథా న హింస్యాత్సర్వాభూతానీతి సామాన్యప్రవృత్తవచనస్య అగ్నీషోమీయం పశుమాలభేతేత్యత్ర అగ్నీషోమీయపశుభిన్నేఽహిం సాయామశ్చేదనావిశేషాత్ప్రవృత్తిః తథా తాపవచనస్య వైఖానసేషు సంకోచః కార్య ఇత్యర్థః. తత్రాగ్నీషోమీయపశువచనవదత్రాఽపి సం కోచే ప్రమాణమస్తీత్యాహ సాత్వతం విధిమితి బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైః వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః, అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యయుక్తైః స్వకర్మభిః సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతస్సంకర్షణేన యః, ఇతి. భార తం వచనం. సాత్వతవిధిరితి పంచరాత్రశాస్త్రం పరామృశ్యత ఇతి త దాశయః. కృతే పంచరాత్రశాస్త్రవిధిమాశ్రిత్య పంచసంస్కారాన్ ప్రాప్య భగవన్తమర్చయేదితి వచనేన పంచరాత్రారాధనస్యైవ పంచ సంస్కారా అంగమితి వైఖానసానాం తే సంస్కారా న సన్తీతిచ సిద్ధం భవతి.

తాదృశసంకోచవచనస్యార్థాన్తరపరత్వేన తదర్థకవచనాన్తర స్యాఽభావేఽపి సిద్ధాన్తపక్ష ఏవ బలీయానిత్యాహ వచనాభావేఽపీ త్యాది, సచ్చరిత్రరక్షోక్తన్యాయేనేతి. తత్రప్రథమేఽధికారే ఉపాస్త్య భాగే సుదర్శనపాంచజన్యధారణవిధాయకప్రమాణోపన్యాసముపసం హృత్య యద్యప్యేతే శ్రుతిస్మృత్యాదయో న దృశ్యేరం స్తథాఽపిన

ఇతి వక్తుం శక్యం తదన్యేషాం సర్వేషామశిష్టత్వప్రసంగస్యాపి దుర్నివా
రత్వాత్ శ్రుత్యాదివిధినిషేధశాస్త్రానుసంధానాత్తేషాం శిష్టత్వమితి
చేత్, న ప్రస్తుతవిషయే విప్రతిపన్నత్వాత్, అర్థాంతరవిషయానుష్ఠానస్య
ఉభయత్ర సమత్వాత్ తేఽపి తేషాం సంబంధాదిషు పరిగ్రహాద్వైశి
ష్ట్యమభ్యుపగమ్యమితి చేత్ తుల్యం తత ఏవ తేషామపి. తైస్తదభ్యుపగ
మాత్ వర్జయన్తి కేచిత్తానితి చేత్, ఏతేఽపి కేచిదన్యాన్ వర్జయన్త్యే
వ యథాప్రమాణమితి శేషు తేషామనాదరణమాగ్రహమూలమితి విశే
షః. అతో మధ్యస్థబుద్ధీనాం ప్రత్యక్షశ్రుత్యాదిచోదితేష్వపి కేచిదాచా
రాః సార్వత్రికాః కేచిత్తు న, తత్ర క్వచిత్ కేచిత్ కాంశ్చిదాచరన్తి
అన్యత్రాఽన్యే త్వన్యాన్ సర్వేఽపి సర్వాం సంభవిమాదిభిర్నాచరన్తీతి
దుర్నివారోఽయం ఘంటాపథ ఇతి అనేన న్యాయేన శాస్త్రవిరోధః అసం
భావ్యమానపూర్వపక్షాదిదోషః ఆచారః తథాస్వవిషయమాచారసిద్ధమే
వ విషయం వ్యవస్థాపయతి సిద్ధాన్తీకరోతి తథా చ సేతుశీతాచలమ
ధ్యవాసిషు శ్రీవైఖానసేషు తాపసంస్కారస్యైతావతా కాలేన అన
నుష్ఠితత్వాత్ అనుమీయమానత్వాచ్చ తాపసంస్కారవిహీనత్వమే
వ తేషామితి సిద్ధాన్తః సుస్థ ఇతి భావః.

తాపసంస్కారస్య వైఖానసేష్వసిద్ధత్వే తస్య పవిత్రం త ఇత్యా
[illegible] శ్రౌతత్వేన నిత్యత్వం పూర్వోదితవిధయా ఆరాధనాంగత్వంచ
న యుజ్యత ఇత్యాశంక్య సమాధత్తే నిత్యత్వమిత్యాది టీకాయాం తాప
సంస్కారస్య వా నిత్యత్వే తదారాధనాయా అంగత్వే చ నిత్యత్వాం
గత్వయోః పంచరాత్రశాస్త్రాకాంక్షత్వాద్వైఖానసేషు తచ్ఛంకా నో
దేతవ్యేతి భావః.

పూర్వోక్తమేవాఽధికారిభేదం వర్ణకాన్తరేణాహ ముముక్ష్వ
ధికృతానీత్యాది, పంచరాత్రారాధనసామాన్యస్య కేవలాముష్మికప్రద
త్వం సర్వతోఽభ్యుత ఇతి తదంగపంచసంస్కారస్యాపి తదర్థత్వముక్తా

త్రిసత్యత్రిత్వర్థః వైఖానసాస్తు ఐహికాముష్మికోభయఫలప్రదం శాస్త్రమ
నుతిష్ఠన్తీతి వచనాత్ తేషు ఆముష్మికమాత్రఫలప్రదః పంచసంస్కా
రో న ప్రదం నిర్ధాతుమర్హతీతి తత్సర్వాదివచనాని పూర్వముక్తాని వేది
తవ్యాని.

శ్రియై నమః.

ఈశ్వర నామ సంవత్సర భాద్రపద శు ౯ ఆశ్వయుజ శు ౯ లు

పుస్తకసంఖ్య ౪ పేజి నెల ౪౩౦ పత్రసంఖ్య ౧౧, ౧౨

బృందావనపట్టణము

స్వధర్మప్రకాశినీపత్రికాంతర్గత శ్రీవైఖానసతప్తచక్రాంకనము

నిషేధము యొక్క వివరము

జ్ఞాపిక॥ వైఖానస తప్తచక్రాంకన నిషేధవిచారమే భాద్రపదఆశ్వయుజమా
స స్వధర్మప్రకాశినీ పత్రికలకు విషయమాయెను ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు.

బ్రహ్మశ్రీ స్వధర్మప్రకాశినీ పత్రికాధిపతిగారి సముఖంబునకు

బృందావన పట్టణస్థిత వైఖానసబ్రహ్మబృందము నమస్కారపూర్వకముగా
వ్రాసికొనిన విజ్ఞాపనము

మా వైఖానసులలో తప్తచక్రాంకనము విఖనసశాస్త్రనిషిద్ధము గనుక నేవిశిష్ట
శిష్టఆదృతమైన యాచారమైయుండకపోగా మిగుమిక్కిలి అన్యసూత్రానపేక్షితంబ
నేటియుడమునా ముఖ్యముగా వహించిన విఖనససూత్రోల్లంఘనరూపంబయిన దోషంబు
గూడ జెందునని శాస్త్రజ్ఞులైన పెద్దలుద్ఘోషించుచున్నారు ఇట్టిస్థితిలో ఈతప్తచక్రాం
కనరూపమైన నింద్యాచారమును యెందువల్లనో యీగ్రామవాసులును శ్రీభావనారా
యణస్వామివారియర్చకులను శ్రీవేదమూర్తులయిన అగ్నిహోత్రం కోదండరామా చా
ర్యులువారున్ను శ్రీకర్లపాలెం లక్ష్మణాచార్యులుగారున్ను ఈ మొదలయిన కొందర
త్యల్పసంఖ్యాకులు గ్రహించి యిదివరంచిదని వాదించుచుండే యెడలమేము యాజ్ఞికప్ర

శ్రీనివాస దీక్షితీయే. శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

క్రియద ప్రవిస్తారముగ శాస్త్రపరిశ్రమము లేని వారమగుటచేత మిక్కిలిలోతుగ విచారింపబూనలేదు అయినా మాలో పెద్దలు సంరక్షించినప్పుడు అడుగుతూవస్తే యీతప్తచక్రాంకనము వైఖానసులకు నింద్యాచారమని చెప్పుచూవచ్చినారు ప్రస్తుతము శ్రీమత్తిరుమలచరాధిపతులలో నొకరైన శ్రీవేదమూర్తులయిన పూలవాడ శ్రీనివాసాచార్య్యులగారికిన్ని దీనికి విచ్చేసినప్పుడు యీ అంశమును విన్నవిస్తే శగుమధ్యవర్తులనుంచుకొని సభ చేసిన మాపలవందులో మధ్యస్థులిచ్చిన న్యాయమునకు బద్ధులమని శ్రీకోదండరామాచార్య్యులుగారి వైపువారును మా వైపువారైన శ్రీశ్రీనివాసాచార్య్యులవారును పూర్ణమైన ప్రతిజ్ఞాదీక్షను వహించి తప్తచక్రాంకనము వైఖానసులకు నిషిద్ధము నేమేము బృందావనపట్నం స్థితస్వధర్మప్రకాశిని సభాధ్యక్షులయిన బ్రహ్మశ్రీ శ్రోత్రము కోటీశ్వరశాస్త్రులవారిని తప్తచక్రాంకనము వైఖానసులు కూడా చేయవలెనను వాదమునకు కారకులైన శ్రీఅగ్నిహోత్రము కోదండరామాచార్య్యులవారు శ్రీలక్ష్మణాచార్య్యులగారు మొదలైనవారు శ్రీవేదమూర్తులయిన శ్రీమదుభయవేదాంతప్రవర్తకులును విశిష్టాద్వైత పండితవరేణ్యులును సంపన్నులైన కొమాండూరి రఘునాథాచార్య్యులవారిని మేము ఉభయవాదుల వారము మధ్యస్థులుగా కోరినందుకు వారు ఉభయులు మాకు పర్యాయములు అనేకవిద్వత్సంఘసంపూర్ణమగునట్లుగా శ్రీరంగనాయకస్వామివారికోవెల యందు సభ గారిచే అవనిగడ్డ మంగళగిరి మొదలయిన అనేక గ్రామవాసులైన వైఖానసవిద్వన్మహాజనులను స్థానములనుండి తీసికొనిరాబడిన అనేకవిఖనసశాస్త్రప్రాచీనగ్రంథంబుల ననేక విధములుగా విచారించి వైఖానసులు తప్తచక్రాంకనము చేసికొనుట నింద్యాచారమనియును అట్టి నింద్యాచారానుష్ఠాతలు తగినప్రాయశ్చిత్తము నొందువరకు శిష్టపరిగ్రాహ్యులు కారనే మొదలయిన శాస్త్రీయాంశములతో ఈశ్వరనామసంవత్సర శ్రావణ శుద్ధ ౨ సోమవారము నాడు పూర్వోక్త దేవతాసన్నిధియందు చేసిన తీర్పును యథార్థమైన తమ స్వధర్మప్రకాశిని పత్రికాంతర్భాగంబునందు ప్రచురము చేయగా సమస్తదేశములయందు నీ న్యాయము వెల్లడిపడి యన్యాయాచారము కొంచెము కాలములోనే మానుననియం నమ్మాలము గా తమఘనమును మిక్కిలి ప్రార్థించుచున్నాము తమపత్రిక స్వధర్మప్రకాశినిగనుక నింతగా విన్నవించినందుకు క్షమాపణమును గోరుచున్నాము

దివ్యచిత్తమునకు తేవలెను.

ఈశ్వరనామసంవత్సర శ్రావణ శు ౮ సౌమ్యవాసరము మచిలీబందరు

వైఖానస బ్రహ్మబృందము

ముత్తేవి నారాయణాచార్య్యులు   అగ్నిహోత్రం అప్పలాచార్య్యులు

వేదాంతం శేషాచార్యులు
అగ్గిపల్లి అప్పలాచార్యులు
[illegible] కృష్ణమాచార్యులు
కొండపిదర్ల చలపతాచార్యులు
ముత్తేవి వెంకటాచార్యులు
„ శేషాచార్యులు
„ లక్ష్మణాచార్యులు
వేదాంతం నరసింహాచార్యులు
వేదాంతం శేషాచార్యులు
„ కోదండరామాచార్యులు
అగ్నిహోత్రం రాఘవాచార్యులు
ముత్తేవి రామప్పాచార్యులు
„ కృష్ణమాచార్యులు
[illegible] నారాయణాచార్యులు
„ కృష్ణమాచార్యులు
„ రామాచార్యులు
నాగాయాగం శేషాచార్యులు
దీవి బ్రహ్మాచార్యులు

వైఖానస తప్తచక్రాంకన నిషేధ ప్రచురపత్రిక

బృందావన పట్టణవాసులును వైఖానసబ్రాహ్మణ బృందములోని వారలైనట్టి శ్రీశ్రీ దివమూర్తులయిన అగ్నిహోత్రము కోదండరామాచార్యులుగారును కర్లపాలెం లక్ష్మణాచార్యులుగారును ఆ శేషాచార్యులుగారును ము. నృసింహాచార్యులుగారును యీ నారాయణాచార్యులుగారును తిరుమలకొప్పరస్తులైన పూలపాడ శ్రీనివాసాచార్యులుగారును ఇంకనూ మొదలగు చాలామంది వైఖానసులు ఒక ధర్మశాస్త్రవిషయమై యనగా వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము విహితమని కోదండరామాచార్యులు మొదలయిన వారును అవిఖనససూత్రానుష్ఠాతలకు నిషిద్ధమని శ్రీనివాసాచార్యులు మొదలయినవారు వివాదించుకొని యుభయులు మధ్యస్థులను కోరి వారుచేసిన శాస్త్రీయ నిర్ణయప్రకారము బద్ధులమై నడుచుకొనగలవారమని యొప్పుకొని మధ్యస్థులను కోరిన వివరము

వాదులు॥ వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము విహితమనువారు కోరినవారు శ్రీ వేదమూర్తులయిన శ్రీమదుభయవేదాంత ప్రవర్తకులయిన శ్రీమాన్ కొమాండూరు రఘునాథాచార్యులువారు విశిష్టాద్వైతపండితులు

ప్రతివాదులు వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము నిషిద్ధమనే కోటివారు కోరిన మధ్యస్థులు

౬౭౮ శ్రీనివాస దీక్షితీయే, శ్రీవై, తాత్పర్య చింతామణౌ.

బందరు స్వధర్మప్రకాశనీ సభాధ్యక్షులయిన బ్రహ్మశ్రీ శ్రౌతము కోటీశ్వర శాస్త్రులవారు అద్వైతపండితులు

ఇక్కడినుండి కొంతవరకు క్లుప్తముగా వాదిప్రతివాదులయొక్క ప్రశ్నోత్తరములను గనుపరచి యందుమీద మధ్యవర్తులు తమ శాస్త్రసిద్ధాంత తాత్పర్యమును వ్రాయుచున్నారు

౧ వాది ప్రశ్నము విఖనససూత్రప్రకారము విష్ణుబలియనుయొకతాంత్రికగర్భసంస్కారము వైష్ణవత్వసిద్ధికొరకు చేయుబడుచున్నది. అట్టివైష్ణవత్వ సిద్ధితాపాదుల వలనగలుగుననగా—

శ్లో॥ తాపః పుండ్రః తథా నామ మంత్రోయాగశ్చపంచమః।

అని న్యాయమునుబట్టి తాపాదులు సంస్కారసాధనములుగా దెలుచున్నవి కాబట్టి వైష్ణవత్వసిద్ధినికోరు వైఖానసులుగూడా తప్తచక్రాంకనమును చేసికొనవలసినది యిందుకు ఒకవిధముగా వైఖానసాచారమందేర్పడియున్న గర్భచక్రాంకనమే దృష్టాంతము గర్భచక్రాంకనమువల్ల పూర్ణమైన వైష్ణవత్వసిద్ధిగలుగదుగనుక తాపరూపసంస్కారమే కార్యము

౧ ప్రతివాదులు ఉత్తరము- విఖనససూత్రములోగు విష్ణుబలయనుకట్టికర్మ గర్భస్థశిశువుకు వైష్ణవత్వసంపాదన కారముగానున్నది వైష్ణవత్వముగా తాపాదిసంస్కారసాధ్యమనిచెప్పుటకు కారణములేదు తాపః పుండ్రమిత్యాదికము యీ ప్రమాణమును గోచరించునదికాదు అదితపోవిషయము లేదా వైష్ణవాగమగోచరంబైనంతన కేవలరామానుజమతస్థులవిషయమైనదు గానగవచ్చుచు. యిదిగాక వైఖానసులకు విఖనసశాస్త్రమందు న్యా, సుదర్శనమంత్రం జపిత్వా తేనైవాగ్నినా శంఖచక్రే సంతాప్య తాభ్యాం పాయసశేషేంకనం కృత్వా తత్పాయసం పత్నీం ప్రాశయతీతి అను న్యాయమువల్ల గర్భచక్రాంకనము విహితమైయున్నది యీపాయసమునకు చిహ్నము చేయవలెననే మాటతప్తముకొల్లువిలుగలదియగును గనుక వైఖానసులకు గర్భచక్రాంకనమేగాని తప్తచక్రాంకనమేరతమాత్రము లేదు

వా. ప్ర. విశిష్టాద్వైతమతోద్ధారకులైన శ్రీమద్రామానుజాచార్యులవారినిగురువులుగానంగీకరింతురా లేదా లేకపోతే ఉత్తరకాండయందే భాష్యమును శాంతిజేసియుండు జేరికగలవారగుదురు

ప్ర॥ ఉ॥ మాకు రామానుజులువారుకూడ అందరితో పాటుపూజ్యులుగానిమతకర్తలుగారు మావిషశిష్యవారమే పరమార్థములోనిది పూర్వకాండవిషయమై వైఖానససూత్రమేచాలినంతయాచారప్రతిపాదకశాస్త్రమైయున్నది పైయాజ్ఞికసూత్రములకు లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్యము ప్రమాణమైయున్నది ప్రస్థానత్రయచర్యయిష్టులవె యుండును గనుక రామానుజీయాచారములన్ని యుపాదేయములుగావు గనుక తప్పవసే నియమము లేదు

3 వా॥ ప్ర॥ దేవాలయములో రంగనాయకస్వామివారి విగ్రహమునకు ప్రత్యక్షముగా చక్రాంకనముదానబడుచున్నదే యందుకు ఒప్పరు

3॥ ప్ర॥ ఉ॥ అది జనమేర్పరచు కొన్నందుకు సందేహములేదు గనుక ప్రమాణముగాదు అట్లుగానియెడల శంఖచక్రధారికి అంకనముతో ప్రసక్తియేమి.

౪॥ ప్ర॥ గర్భచక్రాంకనము వైఖానససూత్రోక్తమా కాదు కావున సూత్రములో గర్భచక్రాంకనములు రెండు లేవు గనుక యోగ్యాచారముగాబట్టి అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య అనే న్యాయమునుబట్టి తప్తాంకనము గ్రహించవచ్చును గర్భాంకనము సూత్రోక్తముగాకపోగా అనుక్తమైన యోగ్యాచారమయి యితరశిష్టులలో యెక్కడా గానబడుటలేదు.

౪॥ ప్ర॥ ఉ॥ వైఖానససూత్రవిషయమై అనుక్తమనేమాట స్పష్టమందయినాతలంచవలసినవిగాదు యీసూత్రాంశము అన్యసూత్రాపేక్షలేకయినా కలదిగాదు గర్భచక్రాంకనము సూత్రములో లేకపోయినను సందర్భవిశేషమువల్ల న్యా॥ వ్యాఖ్యానతో విశేషప్రతిపత్తిః నహిసందేహాదలక్షణం అనే న్యాయమునుబట్టి వ్యాఖ్యాతలైన గ్రంథకర్తలవల్ల సాధింపబడి శిష్టపరిగృహీతమయి యావిగీతశిష్టాచారములో చేరియున్నది.

వైఖానసైక విహితంబయిన యాచారంబునకు వైఖానస శిష్టులందెక్కడె నివి గానముగానబడనందున యుపాదేయమనియుంటిమి.

౫౫॥ ప్ర॥ విఖనస మహర్షి తప్తచక్రాంకితులయినట్టు బ్రహ్మాండ పురాణము లో వున్నది.

౫౫॥ ప్ర॥ ఉ॥ ఇదివాదులయొక్క కల్పనగాని బ్రహ్మాండపురాణ మందులేదు అట్లైతే యీయాచారము స్వసూత్రమందు జెప్పనేచెప్పను.

మధ్యవర్తులు

మేముభయులము మధ్యవర్తులమయి యుండగా యీప్రకారమే యింకొంయి మొదలయిన చాలావాదము ప్రసక్తానుప్రసక్తిననుసరించి వాగ్వాదము చేయువాదిప్రతివాదులవలనజరిగింపబడినది విఖనససూత్రమునకు నాలుగైదు వ్యాఖ్యానములు చదువబడినది ఇంకనీవిషయమైన బహుగ్రంథములు పరిశీలింపబడినవి ఇందులో వాదుల విషయమై గ్రంథపాఠ్యముగానబడను విఖనససూత్రములో విష్ణుబలియనే యొక గర్భసంస్కారము చెప్పబడియున్నది యిది వైష్ణవత్వసిద్ధినిమిత్తమయినది యని యీగ్రంథసందర్భములవలననే దెలివది అయితే అక్కడ గర్భచక్రాంకన విషయంబేదియును చెప్పబడియుండలేదు వైష్ణవత్వసిద్ధిని మిత్యర్థంబైనది గాబట్టి యంకనముకూడనిచటి చెప్పదగినదన్యాంశము బాలిశభాషితము పైగాతాపాదిసంస్కారములు గర్భస్థమైన శిశువునకు సుతరాం సంభవించవు కాబట్టిగర్భసంస్కారస్థలమందు తాపసంస్కారము చెప్పబడినదను న్యాయవాదముకాదు అట్టితాపసంస్కారము దేహధారియైనొన్ని సంస్కారములు జరిగినపిమ్మట నతనికిని యోగ్యతాసిద్ధినిమిత్తమయి యొకకాలవిశేషము నందు చేయదగినదిగా దానినంగీకరించువారి కల్పమునందు బాగాగానబడు చున్నది. దానినిబట్టితంటాలుబడే వీరికది గొప్పదృష్టాంతరమైనమ్యాను గనుపడుచునది గనుక నీస్థలమునందు వాదులతాత్పర్యప్రకారము మతాంతరతాపాది సంస్కారాద్యనుగ్రాహకంబయిన తాపఃపుండ్రః అనేవచనంబెట్లుగ నుపయోగార్హంబుగాదు అట్టితాపసంస్కారక్రియ వైఖానసులకగత్యమని తాత్పర్యమున్నట్లైతే విఖనస సూత్రకర్తలు ప్రత్యేకముగా చెప్పదగిన యీతాపసంస్కారమును పృథక్కుగాద పనయునాత్పర్య

మందో యింకనెక్కడనో విధించవలసియుండెను అట్లు విధించయుండలేదు ఇతర సూత్రములనెంతమాత్రము నపేక్షింపకనే యాచమనము మొదలుగా సమస్తాచారక్రియలను నిర్దేశించుటకే విఖనససూత్రము చాలినంత అవకాశముగలదని సూత్రమర్యాదను గుఱుతెరిగిన వారియెదుట నిర్భయముగా వక్కాణించుటకు సంశయంబులేదు ఇతరకల్ప సూత్రములయందు కల్పసూత్రాంతరాపేక్షగలిగి అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యం అనేన్యాయము సామాన్యముగా ప్రవర్తిల్లుచున్నయంబందరకుం దెలిసేయుండును. ఒక యాపస్తంభ ముని చెప్పినకల్పసూత్రంబునందు సూత్రాంతరాపేక్షయెంతగలదో పరిశీలించి జూడవచ్చును వివాహమునందు నాకబలి యాపస్తంబయాజ్ఞికులచే బోధాయనసూత్రమునుండి సంగ్రహింపబడినది ఇంతయేల నిత్యముతపస్తంబులు చేయు నౌపాసనయెంత క్రియావైపుల్యముగలిగియున్నటుగానబడుచున్నదో ఆసూత్రకర్తలు కంతర వేణునిర్దేశించి నస్తక్రియాకలాపమెంతో సమస్తమయినవారికి ననుభవసిద్ధమేగనుక వివరింపబనిలేదు పూర్వోత్తరపరిషేచనంబులు తండులములచేసేయదగినయాహుతిద్వయంబు దేవతాద్వయవిధానంబు దక్కనింక నేక్రియలుగాని నిత్యౌపాసనవిషయమై యాపస్తంబగృహ్యానందుపపాదింపబడెనని యెట్టియాజ్ఞికశ్రేష్ఠులైన జెప్పజాలరు కాబట్టికల్పసూత్రములలో నన్యానపేక్షితంబుగా క్రియలను జెప్పుటయే విఖనససూత్రముయొక్క యసాధారణస్థితియని తజ్ఞులకు గోచరించును దీనియందెట్టి యసాధారణాంశముగలదని చాలామంది విఖనససూత్రవ్యాఖ్యాతలువ్రాసిన పంక్తులు విమర్శింపబడినవి అవివిషయమయి చాలినంత తృప్తికరములయియున్నవి సూత్రమునుకొన్ని పర్యాయములుఉపక్రమోపసంహారాదులనుగూర్చి పఠించుచు వచ్చినను అన్యానపేక్షితమనే యంశము నేబలుపఱచుచు వచ్చినది కాబట్టివిఖనససూత్రప్రతిపాదితములైన యాచారములు అన్యానాతిరిక్తములుగా గ్రహింపదగినవి ఇందువలనవిఖనిసులకు గర్భచక్రాంకనముగాని తప్తచక్రాంకనముగాని సూత్రోక్తముగా జెప్పబడలేదు ఇంకొకగ్రంథమునందు యెంతబాగుగ నుపపాదింపబడియున్న యాచారమైనను గ్రహించుటకు వీరికి వీలులేదు.

వాదులు॥ రెండవప్రశ్నలో జెప్పినప్రకారం యీవిఖనసులకు రామానుజులవారు గురువులయినందుకు చాలినన్ని దృష్టాంతములు కనపించవు వాదులయొక్క మూడవప్రశ్నమునకు ప్రతివాదులు చెప్పినదే తగినంత సమాధానమై యుండవచ్చును వాదులచత్తు

12 **Indrani Rehman** is now coming to the forefront as a vivacious exponent of the Kathakali dance

13 **Guru Ambu Singh** Well known for his Manipuri style of dancing Received the Sangeet Natak Akadamî Award 1956

The most famous dancing centre is Kerala Kalamandiram (South India), noted for the development of classical Indian dance under the leadership of Vallathol Narayana Menon and Sankaran Namboodry Others are Manipur and Santiniketan Uday Shankar founded an Art Centre called Culture, at Almora but it has now closed down

[*Note* Natak Kala Kendra, an academy of dance, and other fine arts, founded by Mr Harindranath Chattopadhyaya, has been recently established at Hyderabad]

Some other Indian Painters and Musicians.

Painters

Punjab

1 Roop Krishna
2 B Sanyal
3 Allah Bux
4 Thakur Singh
5 Ram Lal
6 Abdul Rahman Aziz
7 Miss Amrita Shergil
8 Sheikh Ahmad

Bengal

1 S N Gupta
2 S R Khastgir
3 Mukal De

Bombay

1. S L Haldarkar
2 G S Haldarkar
3 V. Mali
4 Krishna Habbar
5 D Badri
6 Kumanil Swamy
7 Nagen Bhattacharya
8 Sushil Shankar
9 Sailoz Mukerji
10 V Radhakrishnan

Hyderabad

K B Syad Ahmad.

Delhi

Mohan Lal (Painter of sorrow and suffering)

Other Artist

1 K S Kulkarni Paintings New York by Day, New York by Night · Redwood Forest, Archways, Lakes etc)
2 Abani Sain (He is an impressionist Paintings Lunch Time and Buff. loe., etc)

Musicians

Karnatak Music

1. Ariyakudi Ramanuja Ayenger
2 Karaikud Sambasiva
3. Dr Dwaram Venkataswami Naidu, Andhra Violinist

Shri Semmangudi R Srinivas Karnataka vocalist.

Bismillah Khan (Hindustani Instrumental music, specially Shahnai) Recepient of the Sangeet Akadami Award.

5. Mrs M S Subbulakshmi.

ఐతే ఇందులో ప్రతివాదులు తమగర్భచక్రాంకనమునకు సాధకములైన కొన్ని వ్యాఖ్యానపజ్క్తులను తదనుగుణముగా నాగ్రంథకర్తలు వారిస్మృతి మీమాంసాదుల యందువ్రాసియున్నరీతిచే చెప్పుచున్నారు.

వ్యా॥ విష్ణుబలౌ పాంశుసహోమాన్తే దేవస్యపురత ఆసీనః శంఖచక్రే ఆదాయ ఆజ్యభాగాన్తే విధివత్ప్రతిష్ఠాప్య తద్గాయత్రియా అష్టోత్తరశతమాజ్యాహుతీర్హుత్వా సుదర్శనమంత్రం జపిత్వా తేనైవాగ్నినా శంఖే చక్రే సంతాప్య తాభ్యాం పాయసశేషేంకనం కృత్వా తత్ప్రాయసంప్రాశయతీతి. ॥తథా మరీచిః॥ గర్భమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి తేనాగ్నితేనైవ తప్తేనచక్రేణైవాంకయేద్ధరిరితి,

యీ మొదలైనవియే గాక వైఖానస తప్తచక్రాంకన నిషేధ వాక్యములను యీస్మృతిమీమాంసయందే సందంతరబడి వ్రాయబడియున్నవి అందులో తప్తచక్రాంకననిషేధవాక్యములను విఖనససూత్రకారులువారియొక్క ఒప్పుదలను బాధించేవిగా కనోగా అతిరిక్తాంశములు నిషేధించినందువలన వాటినిగ్రహించుట కంగీకరింపబడినవి గర్భచక్రాంకనవిధాయక వాక్యములనె అంగీకరింపదగినదికాదు అందుకుసూత్రకారానుమతిలేకపోవడమే ముఖ్యకారణము ఇదియునుగాక యీవ్యాఖ్యాతలు ప్రతివాదుల వాదమునకు పోద్బలకమయిన యొకవిధమయినట్టి పరిష్కారసరణియందు నడచియున్నారు యీచక్రాంకనము గర్భచక్రాంకనమనియును న్యాసచక్రాంకనమనియును తప్తచక్రాంకనమనియును త్రివిధమయియున్నదియును ఇదిఉత్తమమధ్యమాధమాధికారికర్తృకమనియును ఇద్దుకుతగినచాలాగ్రంథమునుపన్యసించుచున్నారు మెటుకేజటులైననుయీవిచారమువాదులయొక్క వాదమునునిరసించుటకుచాలినంతఅవకాశముగలదియునేదిపూర్ణమైనవారిప్రవాద్యంగీకారాంశమనిమధ్యస్థులునిష్కల్మషముగా చెప్పగలరు విఖనసమహాఋషి తప్తచక్రాంకనమును చేసుకొనుసటు బ్రహ్మాండపురాణములో నున్నదనివాదులైదో ప్రశ్నమునందు చెప్పినయంశము బాగుగనుండలేదు పరీక్షింపబడినంత బ్రహ్మాండపురాణములో నీప్రకరణమేలేదు ఉన్నదని బలత్కర్తిపెట్టి ఒప్పింప సాగినను అనాచారము,

శ్లో॥ అనుష్ఠితం తు యద్దేవై ర్మునిభిర్యదనుష్ఠితం నానుష్ఠేయం మనుష్యైస్తదుక్తం కర్మసమాచరేత్.

అనగా దేవతలచేగాని ఋషులచేగాని చేయబడిన యాచారములు స్మృత్యాదులచే విహితములని యనుష్ఠింపబడినవి గావు వారివచనంబుచే పరిష్కరింపబడిన యాచారములే యనుష్ఠేయంబులు అనేయీ న్యాయముచే నుపాదేయము కాదు ప్రత్యేకించి తప్తచక్రాంకన కలాపంబు క్రమోపసంహారాదితి కర్తవ్యతగలదియై యుండగా నట్టి క్రియయుపాదేయమయితే వికనససూత్రకర్త లెక్కడగూడను చర్చించకుండా యుండడము తటస్థమువలన వికనససూత్రరీత్యా యీతప్తచక్రాంకనము వైఖానసులకు నిషిద్ధము గనుక,

శ్లో॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిందితస్య చ సేవనాత్ అనిగ్రహాచ్చేంద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి.

యీ అనే న్యాయముచేత ప్రకృతమునందీ తప్తచక్రాంకనము చేసుకొనిన వైఖానసులు నిషిద్ధాచారానుష్ఠాతలు గనక ప్రాయశ్చిత్తార్హులు. అట్టివారు ప్రాయశ్చిత్తంబును జేసుకునేవరకు తప్తచక్రాంకనమును చేసుకోవని వైఖానసశిష్టజనులు పూర్వమందు చెప్పబడిన ఏనస్వులతో భోజనమజ్జనాది రూపంబైన యట్టిసాంగత్యము గలుగజేసుకొనగూడదు. ప్రాయశ్చిత్తానంతరమునందు;

శ్లో॥ ఏనస్విభి రనిర్ణిక్తై ర్నార్థం కంచిత్సమాశ్రయేత్ కృతనిర్ణేజనాంశ్చైవ న జుగుప్సేత కర్హిచిత్.

ఆనే మానవవచనముచే నుపాదేయములగుటవు ఏవిధమయిన సందియంబుంగూడా లేదు నిజ వైఖానసతప్తచక్రాంకననిషేధవిషయకశాస్త్రసిద్ధాంతము మచిలీబందర్ రాబర్ట్సన్ పేటలో వేంచేసియున్న శ్రీరంగనాయక స్వామివారి ఆలయమునందు సర్వమతస్థశిష్టమహాజనులచే నిండియున్న బ్రహ్మబృందాధిష్ఠితంబైన సదోదేశంబునందు చేయబడినది.

శ్రీ పరబ్రహ్మణే నమః

మధ్యవర్తులు:—

1॥ కోమాండూరి రఘునాథాచార్యులు

2॥ శ్రీరంగం కోటీశ్వరరావు

(సశేషము— పేజి ౪౭ లో బంతి ౧౭ నుంచి మొదలు)

వైఖానస తప్తచక్రాంకన నిషేధపరిష్కార తాత్పర్యము.

అద్వైత ద్వైత విశిష్టాద్వైత మతములున్నందున ఆనందతీర్థీయ భాష్యాభిమాను
లు శంకరభాష్యాభిమానులు రామానుజభాష్యాభిమానులుగా మూడువిధములు గల మ
నుష్యులుగా నబడుచున్నారు అందులో విశిష్టాద్వైతులు ॥శ్లో॥ తాపః పుండ్రః తథా నామ
మంత్రో యాగశ్చ పంచమః అనే పారిభాషిక న్యాయమును బట్టి తప్తచక్రాంకన ధారణ
ము సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రధారణము దాసనామనియమటకు నృసింహాచార్యులను నా
మము తిరుమంత్రము యాగము అనగా వైష్ణవ పేషి యీ అయిదు సంస్కారములచే సం
స్కరింపబడినవారుగానే వాడుకలోకివచ్చుచున్నారు ఇటిస్థితిలో విష్ణుదేవాలయంబు
లందు అర్చకులుగానుండు వైఖానసులనే వారుకూడ ముందు విశిష్టాద్వైతులుగానుండి
వారి విఖనససూత్రోక్తాచారనిష్ఠులయి యావిఖనససూత్రమూలమున సమస్తవిధములయి
న యాముష్మికసాధన క్రియలనగా శ్రౌతస్మార్తాదికర్మలను జరిగించుకొనుచు రామా
నుజమతస్థులకు ముఖ్యముగా పరమోక్షప్రాపకములని యొప్పబడుచున్న దేవతాస్థలముల
యందెల్ల నీవైఖానసులే యర్చకులుగానుండి యారామానుజ మతస్థులకందరకును దేవ
తాయతనములందు తీర్థప్రసాదంబులనిచ్చి పునీతులజేయుచు రామానుజీయులకం
టె తమరుశిష్టతములుగా నిర్ధారణనొందుచు కాలము వెళ్లించుచుండువారు ఇందుకు
లోకపావనుడయిన భగవంతుని తీర్థప్రసాదములు వారివలన తీసుకొనుటకంగీకరించుటయే
ముఖ్యసాక్ష్యము యీవైఖానసులకు లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్యమనె మీమాంసాభాష్య
ముకూడా కలిగియున్నది ఇటులనుండగా రామానుజులవారు ఉత్పన్నులయి విశిష్టాద్వై
తభాష్యములను కొన్నియాచార్యములనుం బృథక్కుగా యేర్పరిచి యాప్రకారము

కొంతమందిని ప్రతిష్ఠింపజేసియున్న యంశములలో కొంతకాలమునకు ద్రవిడ ప్రబంధమునుసరించి దేవతాయతనములందు ఆదివ్యస్థలమనె యొక క్రియావిశేషమున్గావించుట కేర్పరచినారు

దాని యొక్క అర్థవిశేషమయితే యాయాచారములయందు నిష్ఠాతలయిన వారిని విక్కి విమర్శించిన యనంతరమే ప్రచురముంజేయుట తగినంతబలియున్నదిగాని యీట్లయినం ప్రస్తుతము ఒకసామాన్యవిధముగా సందర్భందెలిసికొని వాడుచున్న యర్థమే ఇచట జెప్పబడియున్నది ఎట్లన్నను దేవాలయస్థానము యీదివ్యస్థలమనె సంజ్ఞను బొందకమున్న నాలుగులక్షణములవారేమి యంకనితరులేమి వారివారికి శ్రుతిస్మృతుల యందు నిశ్చయింపబడియున్న తారతమ్యమునుబట్టి తీర్థప్రసాదంబులను గ్రహించుటకు శాస్త్రాచారంబులు గలిగియున్నవి దివ్యస్థలమయిన పిదపనయితే యట్టివర్ణాశ్రమాదినియమము లేక నైవేద్యరూపంబైన ప్రసాదంబందరిచే గ్రహింపబడుచుండును ఇది యే వ్యస్థలాదివ్యస్థలంబులకునుండునట్టి భేదము దివ్యస్థలమయిన రీతియెట్లనిన నూతన దేవలను నూతన వేదము నా ప్రదేశమందు ప్రవేశపెట్టుటయే దివ్యస్థలమనుట అనగా నంతకుపూర్వమందులేని యాళ్వారుల ప్రవేశపెట్టుటయును ద్రవిడప్రబంధమనె యొకభాషావిశేషమును బఠింపించుటయును ఇదియే దివ్యస్థలముగాగలందులకు ప్రధానకత్వ కాబట్టియే యింతకులోగా భగవంతునకు మూడువేదముల సంబంధములయిన మంత్రములచే నావాహనంబు సేయబడియున్నను మరియు వేదములను బ్రాహ్మణులు పఠించుచున్నను దాగినటుంచి వేరుగా పూర్వమందుపపాదించియున్న క్రియనుసలుపవలెనని వచ్చినది. యీదివ్యస్థలమనె యంశమును దేవతాయతనాచార వ్యవస్థాపక వైఖానసశాస్త్రమునిలుపగలుగునని జెప్పుటకువీలులేదు యీవిషయముచాలావ్రాయవలెనని యున్నదిగాని ప్రకరణాంతరవ్యగ్రతచే నిప్పుడుముగించినను ముందవ్రాయుటకు నిశ్చయింపబడినది ప్రస్తుతము ననుసరించి యీపూర్వోక్తరీతిచే నుండగా నాతీర్థప్రసాదములు భగవత్పూజకులైన వైఖానసుల వలననె పూర్వమందుపపాదింపబడిన శాస్త్రాచారములనుబట్టి గ్రహింపవలసినది అట్లులనె గ్రహించుచున్నారు శ్రీరామానుజాచార్యుల వారికాలములోనూ కొ వైఖానసపూజకత్వ విషయమయి కొంతవరకు విచారంపబడి వారలాచార్యులను గానంగీకరించుకొనిన యాళ్వారాదులనుకూడా దేవతాయతనములయందు పూజలో జేర్పదలచి వైఖానసులను గోరినందుకు వారిలోకొందరు మాన్యులట్లు సేయుటకంగీకరింపక పోతె రామానుజాచార్యులవారు నయభయములచే యీళ్వారాదులను స్వామితో కొంచెమెచ్చుతగ్గగా పూజాకల్పమేర్పరిచి దేవాలయములలో ప్రవేశపెట్టుటకేర్పాటుజేసి కొంత

కాలమాత్రప్రకారము జరుగుచునుండగా శ్రీరామానుజాచార్యులవారికి నిర్యాణకాలము తటస్థమైనప్పుడు తమజన్మోత్పత్తిస్థానము నావాసస్థానమునయిన (శ్రీభూతపురి) శ్రీపెరుంబూదూరులో శాశ్వతముగా తమనామముండుటకుగాను ఒకవిగ్రహంబునందు తమ కళలను ప్రవేశపెట్టి స్థాపించుటకు తమతాత్పర్యమున్నదనిముందుగా రామానుజులు తాను తమరేర్పరచిన పాంచరాత్రరీతిచే నావిగ్రహమునందు కళాన్యాసము జేసియును జేయించియును సంపూర్ణకళ లేర్పడనందున విఫలయత్నులయి వైఖానసులవలన కళాన్యాసము చేయించి సఫలయత్నులయిరి గనుక నట్టి తమవిగ్రహంబును బూజించువారలు వైఖానసులే కావలెనని గాను తమవిగ్రహము వైఖానసేతరులు పూజింపగూడదనియును ముట్టగూడదనియును. గొప్పనిర్బంధ చేసి శ్రీరామానుజులవారు పరమపదించిరి అని పెద్దలుకొని రామానుజులవారి నూటదివ్యస్థలములుగా చేయబడిన శ్రీతిరుమల మొదలయిన దివ్యస్థలములయందేమి రామానుజోత్పత్తి స్థానంబయిన శ్రీపెరుంబూదూరునందేమి వైఖానసపూజయును ఆవైఖానసులే బలవత్ప్రమాణశాస్త్ర న్యాయము ననుసరించి యాశ్వాయలపూజసేయుటను జరుగుచున్నదిగాని అట్లుమతాంతరపూజ బలవంతము మొదలైనవీలుచేయు కాలములోనైనా వైఖానసులెప్పుడు తప్పనొప్పింకనముగ జేసికొనినవారుకారు అంత శాస్త్రములయందంతట వారికి శ్రీయనదగయే ముఖ్యదృష్టాంతము. ఆశ్వాయలపూజసేయుటకుగాను వైఖానసులు యింతబలవంతముగ నొప్పుకొననందుకు హేతువేమన్నను వైఖానసులకు సకలాచారప్రతిపాదకమైన విఖనసమాత్రమే యాచారములను గురించిచూడ నింకొక సూత్రసహాయము నపేక్షించునట్టిది గాదు ఇంతేకాక నవానూత్రానుష్ఠాతలు అన్యాన్యాతిరిక్తులయిన యాచారముల ననుష్ఠించేవారుగా నుండవమే నారికి విధాయకమయిన కార్యము వారివిఖనససూత్రవ్యాఖ్యాతలు యితరవిఖనససూత్రాచారములలో నింకొకసూత్రసంబంధ్యాచారములు ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రమాణములుగావని వ్రాయబడియున్న సోపపత్తిక విఖనసూత్రవ్యాఖ్యానములు చాలాపర్యాయములు చదువబడినది ఈయర్థము అవిఖనససూత్రజులను పతితులు చేయుంత సామాన్యమయిన సూత్ర ప్రసాదికాజ్ఞానముగలవారికైనను స్ఫురింపకమానదు అట్లుండుటచే నూతనోత్పన్నమైన యీయాచారమతి వైఖానసాచారముల యొక్క పొందుబడక దగినదయినట్టి అట్టి వైఖానససూత్రమునకు జేరి యాశ్వారపూజచెప్పబడదు యీయం-దకేమి.

విఖనససూత్రకారుల వారికి యనంతరపువారలయొక్క హేతువువలన యోగ్యతను సంపాదించుకొనియున్నను వారినందరిని దేవతలలోచేర్చి భగవంతునితో సమానముగ పూజావిధి చెప్పబడలేదనె శ్రౌతవిధియున్నేయామనియే శాస్త్రజ్ఞులైన పండితులుగూడనిరూపింపజాలరు అట్లైతేమత క్రియలలోవుండే యీతరగతివారలు ఇటులనే పూజ్యులుకావలసియున్నది అట్లుగాకపోవుటకు సాక్షికముగలదై కారణముగలదా? గనుక విఖనససూత్రరీతిచే విచారించునెడల దేవాలయములయందు జరుగుబడే యాళ్వారుపూజకు గొరంతయైన సూత్రశాస్త్రాధారమున్నదని బుద్ధిమంతులూహింపవలగు. యీ ఆళ్వారుపూజయాళ్వారాదులయందు భక్తిగలవారిచేదమ ప్రీతికొలదిపూజావిధానరిబు నిరూపించడము మూలముగా ప్రక్షిప్తంబాయెనని చెప్పటకు పూర్వోక్తగ్రంథజాలంబునుంబట్టి సందియంబుగానబడదు. దివ్యస్థలాంశముగూడదీనినుసరించియే యుండును. ఆళ్వారుపూజయిట్లుండుటకు గాను పాంచరాత్రవిధానరీతి నంగీకరింతుమని కొందరందురేమో గాని యతిరాజుని రామానుజయతికర్తయైన రామానుజునితాత్పర్యనుగాదని శ్రీభూతపురి చర్యయే చెప్పుటకు సిద్ధముగానున్నది గానసట్లనుటకుగూడ వీలులేదు ఆళ్వారుపూజయిట్లుండగా ఆళ్వారారాధనము కొంతకాలము పాతప్రస్తుతముల యందుంప్రవేశించినది గాబట్టి పిదప ననగా మొన్న మొన్న నుకొందరవకో మిక్కిలినవీనములయిన దివ్యదేశములకు ధర్మకర్తగా వుండువారాలోచించి దివ్యదేశములలో పూజకులుగానుండు వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనమును చేయబూనినారు ఆ వైఖానసులలో ఊర్ధ్వపుండ్రధారణము కలదనియును ఆచార్యులనె పేరున్నదిగదా యనియును స్వసూత్రానుక్తంబయిన యాళ్వారుపూజయొప్పబడెననే యంశముకొంచము తగిలినదనేసంతోషముగలనను కారణముగలిగెనని యూహించుటకు పరిమితిలేని కారణములున్నవి ఇందుకుగలశాస్త్రవిచారాంశము యీమధ్యకాలములో ననగా ఈశ్వరనామసంవత్సర శ్రావణశుద్ధపంచమి సోమవారం నాడు బృందావన పట్టణమునందలి రాబర్ట్సన్ పేటలో వెలిసియున్న శ్రీరంగనాయకస్వామివారి దేవతాయతనమునందనేకమందియద్వైతపండితులు విశిష్టాద్వైత పండితులున్నూ వైఖానసులయొక్క యభ్యర్థనాప్రకారముగూడినసభయందు జేయుబడిన వైఖానసతప్తచక్రాంకనపుణ నిషేధమును బోధించు రాద్ధాంతిపత్రికవలన స్పష్టముగాగలదు గనుక దేవతాయతనముల విషయమైయేమి వైఖానసాచారముల విషయమైయేమి విఖనససూత్రముకంటె భిన్నమయిన గ్రంథ మొంతమాత్ర

మంగీకరింపబడగూడదన్నందుకడిగిన వారికెల్లను వేయివేలుగా స్త్రీయోపపత్తులు కలవు కాబట్టి రామానుజమతస్థులలోని యాచారమని పేరుధరించె సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రము వైఖానసులలో నుండినంతమాత్రముచేత రామానుజీయాచారములు వైఖానసులలో నెంతమాత్రము జేరలేవు పూజావిషయమయి పాంచరాత్రులుగూడ నవీనముగా కొందరేర్పడి యద్వైతులలోని వెలనాటి పూజారులను దృష్టాంతముగా జేసుకొని రెండుమూడుమాటలాడబూనినను శ్రీరామానుజులవారు వైఖానసుల విషయమయి జరిగించిన చర్యజ్ఞాపకములోకి వచ్చి వాటినిపరిహాసోక్తులనుగ చేయక మానరు తప్తచక్రాంకనమును సుశాఖామ్ గురు తెలుగని వైఖానసులేగా శ్రీపెరుంబూదూరాది శ్రీతిరుమల మొదలయిన దివ్యస్థలములలోని యర్చకులు విఖనససూత్రమేగా ప్రవర్తకముక్లుప్తముగా వ్రాసినయీగ్రంథమును బాగాచిత్తగించి బుద్ధిమంతులైన యీవర్ణమహాజనులు వైఖానసులచేత తప్తచక్రాంకనము చేయించకుండానుండుటకును యెవరైనా పొరబడి ధర్మకర్తలయొక్క బలవంతమునకు తమనుంచకోలనేలబడునని భయముగలవారయి బద్ధకించినను అన్యాయానుష్ఠానము జేసినవారిని ప్రస్తుతముగాబడిన సిద్ధాంతపత్రికా రీతింబోలె బహిష్కృతులను గావింప గ్రంథములను పునరుక్తులగుటకై యిందలి తీర్పు జేసిన పండితుల తాత్పర్యముతో మా తాత్పర్యమును గూడా నేకీభవింప చేయుచున్నాము.

స్వధర్మప్రకాశినీ ఈశ్వరనామసంవత్సరకార్తీక శు ౯ సౌమ్యవారం

పుస్తకసంఖ్య ౫ గలసంచికలో పేజీ ౭ లో పంక్తి ౨౨ మొదలు

వైఖానస తప్తచక్రాంకన విషయము,

వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము కూడదని యీ మధ్యకాలములో నిబ్బం జాకవపట్టణస్థితులచేత సన్నిధియందు జరుగబడిన సిద్ధాంత పరిష్కారవిషయమై తప్త

చతుర్వింశతి పక్ష పాతులయిన కొందరు చెప్పిన యంశములు ఎట్టివనగా కొంతమంది తమ కొంచము కాలములోనే సభగా చేరి ఇంతత్వరితకాలములో నిర్వైఖానస శబ్దచతుర్విం శతి నిషేధించుటకై తీర్మానించుటయు ఎక్కువ పనిగాదనియును చాలా కాలము వె చ్చించి బహుమంది జోగ్గా చిరకాలము ఇందుతో సంబంధించిన యనేకమందివిద్వజ్జ నులును స్వర్గస్థులును చేయుటి వాద్యంతములను గుర్తెరుగుటకు తగినమనుష్యులు నశించు నందుకూడా దీనివిజంబమును జరిపరచి మంచిచెడుగులను తేలనీక తడిపిపెట్టియుంచ డము దీనియొక్క మంచికి ముఖ్యమయినకార్యమనియును ఇందువిషయమయి జరిగియు న్న (ఉన్నతన్యాయసభా పరిష్కారములు) సదరుకోర్టుతీర్పులుకూడా విధుల ప్రమా ణములుగా తీసుకొనవలెననియును ఇంకాని మొదలయిన ప్రసంగములు జరిగించి రేగాని ప్రాటికికతజాము నీక నేయు పరిప్రసంగము జరిగిరపబడినది ఇట్టి విషయములోని ప్రథా వె మ్యాయముగాని ఇంతయని యే గ్రంథమునందు నిబద్ధంబై ఉండలేదు అట్టి యసంబద్ధంబబద్ధం జేవటన జనులును పైగా సుబద్ధంబైన పరాశరమాధవీయము యొక్క పీఠికలోని ప్ర తిసంగ్రహవిషయక మీమాంసను నివృత్తిపాతబుద్ధిచే సాక్రోశపరిత్యాగపూర్వకంబై న శాంతిని సమహార్చకొనిన స్మృతిసామాన్యముత్పన్నులయినను ఇంతకాలమిట్లుగా వి చారించవలెనని పూర్వోక్తప్రక్రగతి ననుసరించి వాదింపగలుగుదురని తోచదు అట్టి మీమాంసా వాక్యములు,

శ్లో. స్మృత్యంతరాను సారేణ విషయస్యవ్యవస్థితిః కల్పనీయేతిచేన్మూహిసర్వ జ్ఞం మన్యసాధకమ్ యావత్యః స్మృతయస్తాసాం సర్వాసామనుసారతః సాకల్యాద్య చేదస్మదాదే స్తత్రశక్తిర్నవిద్యతే శ్వేతత్వాస్తాయావత్య స్తా నామిత్యపక్షయు క్తి మత్ క్వచిత్కదాచిదన్యా సాం దర్శనా ద్వ్యవస్థితిః కల్పికౌ హానుషీబుద్ధి స్సాచన వ్యవతిష్ఠతే అతఏవనిబంధేషు దృశ్యతేనైకవాక్యతా హంతైవంఖండ శోశాస్త్రం భవేద్ద త్తజలాంజలి నఖండయేచ్చారయితుశః పండితం మన్యతాంతవ శృణునిణాయ మత్ర త్వం స్వతః ప్రామాణ్య వాదినః ప్రతీతేథే ఖిలం శాస్త్రం ప్రమాణం బాధ కాదినా.

ఈ వాక్యములను పూర్వోక్తర సందర్భము ననుసరించి తాత్పర్యమును గమ నించవలెను గనుక తెలిసికొనవలెను.

న్యా॥ యావద్విశేషదర్శనం తావత్ సామాన్యప్రవృత్తిః

ఎంతవరకు వైశేష్యాంధ్యాది సాధనసామగ్రి సందర్భించునో దానియందుండు నట్టి విశేషమునకు సామాన్యముగా తెలిసిన సామాన్యార్థము విశేషము సమకూడు వరకు ప్రవర్తించుచుండును విశేషము సందర్భించునపుడు అప్పుడు అప్రకారము జరుగును ఈయంశము చక్రాంకనము చేసుకొనని వైఖానసులకును చేసుకొనిన వారికి న్ని సమానమే లోకములో యుండునట్టి యందరు సమకూడుటయును నన్నిగ్రంథంబుల నొక కాలమునందే సమకూడుటయును గగన కుసుమాయమానమనే యంశము సర్వసమ్మతముగానసె చక్రాంకనము సందర్భించగలవారలిట్టి తాత్పర్యమిచ్చిరి వారికనిష్టమయిన ఇంకొకధర్మవిషయమై యానిబంధనముయొక్క నామమైననుచ్చరింపక యావద్విశేష దర్శనమనే న్యాయమునే శరణీకరణీయముగా కోర్పరచికొనియుండవలయుం తేల యీచక్రాంకనమగత్యమని చెప్పేవారు చక్రాంకనరహితుడయిన వైఖానసుడు చక్రాంకనము ను చేసుకొనబోవు కాలముతో (ఓయబ్బాయి యీ చక్రాంకన విషయమయి నీవు నూతనముగా జేసుకొనబోవుచున్నావుగాన నీకొక్కసంగతిని బహుకాలము వెనుక చనిపోయినవారును ముందుబుట్టబోవువారును సమకూడే సభయందు తేల్చుకొని యనంతరము నుష్ఠించవచ్చునని చెప్పుటకు తగినవోపికకలవారైయుందురా యేమి పక్షపాతము బెజవాడ న్యాయసభా న్యాయవాదిగారివిషయమయి చెప్పిన చలోక్తుల ననుసరించే యుండును తొందరపడటంచే కార్యమేమి ప్రస్తుతముచేయబడిన వైఖానసతప్తచక్రాంకననిషేధవిషయమై వ్రాయవలసిన హేతుశతంబులకు మాపత్రికయందు స్థలసంకోచముకలిగెననివిచారింపబడుచున్నది తిరిగియెవరేనియీవిషయమయిన విచారము నాపాదింతురుగదా చాలినంతప్రత్యుత్తరమునిచ్చుటకుసిద్ధముగానున్నారు యీ వైఖానసతప్తచక్రాంకన నిషేధపరిష్కారమనేది గుడ్డిదుచేసబడినరీతి ననుసరించి వైఖానసులు తప్తచక్రాంకనము చేసుకొనడము వట్టిదనియున్నటికి చెన్నబడెగూడదు.

నిశ్చయము సంశయములేదు హృద్గతంబులైన పిచ్చిక్రార్యంబులనుమాని నిష్పాక్షికస్థితింజెందుటయందు మనోరూఢిం బొందవలెను ఆయితే హైకోర్టులోని న్యాయాధిపతులెవరో తీర్చినతీర్పులు మాత్రము మేము ఏతద్విషయమైన విఖనసశాస్త్రము స్మృతిమీమాంససంగ్రహాస్మృతిమీమాంస [illegible]విలాసము [illegible] గ్రంథము

లో చేర్చుకొనని మాటవాస్తవము యీనిబంధన గ్రంథములతో పాటు ఆతిర్చునకూడా పుచ్చుకొనమని చెప్పెడివారల బుద్ధికౌశల్యము బుద్ధిమంతులచే నాలోచించ తగినది. ఇట్టి విషయమయి న్యాయాధిపతుల యొక్క తీరుమానము వాదిప్రతివాదుల యొక్క నంగీకారమునను సరించి యుండున నేమాట ప్రస్తుతము మనతో మాటలాడే వారికిజ్ఞాపకములో లేక యుండును కాబట్టి స్వాభిప్రేతమయిన తప్తచక్రాంకనమును సర్వోపాదేయముగ జేయుబూనియాక్రియను నుచితమయిన మాటలు చెప్పడము విస్తారము సరసతగల వాదము గాదు. అయి వాన్నట్లువాదించుటకు బూనినవారున్నారు. వారివాక్యంద్ధూతిని పరిహరించుకొనవద్దని యనిన్నటివారు యేమనుదురో యిష్టమయిన నేను ఇష్టమయిన శ్లోకవాదములంగాపించుట నెడల యెవరికి యభ్యంతరమును లేదు అయితే విమాగ సంచారమును గురించి చెప్పెదలు వారిని మందలించక మానరు ఒక న్యాయసభలో జరిగిన సంగతిని బట్టి యాలోచించినను అనగా నొకవైఖానసుడు తప్తచక్రాంకనము చేసుకొనుటకు క్షత్రియముగా బలవంత పెట్టబడినిగూడా నొప్పనందున చక్రాంకన పక్షపాతియయిన యాదేవస్థాన ధర్మకర్తలవలన నివైఖానసుడు వ్యాజ్యము ... బడెను. నీదపకొంత కాలము వ్యాజ్యము జరుగుచునుండగా వ్యాజ్యసభలో ఆవైఖానసుడు లోనుండు న్యాయవాదినిగూర్చి ఓ న్యాయవాది నీదేవుడు ధరించే శంఖచక్రములను ధరించుటకు శ్రీవైష్ణవ. యా ఆక్షేపములగల నాయ్యుని మాత్రమా న్యాయాధికారి ప్రశ్నమును సేయుకాలములో న్యాయవాది ఎందువల్లనో గాని యక్లిగుటకు అభ్యంతరములేదని కపటవాదము సేయగా చక్రాంకనముతోన్సవని, కొందవచుకొనిరి. అదియావైఖానసుని తాత్పర్యము సుతరాంకాదు సరిగదా న్యాయవాదికూడా కేవలాన్యాయవాదియైనందువల్లనా అనేకాభిప్రాయములున్నవి అనగా దేవుడుధరించే శంఖచక్రములు అమానుషములని యావాదములలోని వారేవాదించుటవలన వాటిని మనుష్యులు ధరించుటకు ఏరీతిగనైనా మిక్కిలి వీలులేదుగదా మనిషివాటిని రూపాంతరముచే ధరించిన ప్రయోజనము శూన్యము అప్పుడు ప్రకృతప్రశ్నంబతవంత అనర్థకము ఇదిగాక అదేవుడు లక్ష్మీసహాయుడు శంఖచక్రధారియని న్యవహరింపబడెడ కాలాచిహ్నాలు మనుష్యులనే ధరించతగినవి కావు గనుక ఆన్యాయవాదిచేత యేయన్యాయమును స్ఫురింపచేయుచు వంతంతమాత్రముగా నే యున్నదిగాని ... వేసే వాదములలో నూరోవంతు బలముయినా కలకాదు. ... విచారించుటలంయిన దీక్షితులు ... శాస్త్రములలో ...

లవిషయమయి చిత్తూరుజిల్లాలో జరిగినదీరుమానముగూడ నొకప్రమాణమేగావచ్చును కాబట్టి ఏదోఒకయవ్యవస్థమార్గము ననుసరించిచేయబడే దీరుమానములు మనకెట్లు ప్రమాణములుగాననే యభియోగసాకాంక్షములు అట్టిదీరుమానముల యందేమయినా బుజువుగా శాస్త్రప్రమాణంబు దాహృతంబగునేని దానిబుచ్చుకొని మాటలాడితే తెప్పా అనియందురా ఏమి ఒప్పే అప్పుడుశాస్త్రమనిమాత్రమనజాలును మనుపుమనశాస్త్రము సర్వముగ్రహించి తీర్మానించే తీరుమానములు మిక్కిలిశాస్త్రీయములే గనుక వాటిననుసరించియే తీరుమానములు జరిగించదగినవిగాను దేవి అటుగాక ప్రమపడియత్యల్పసంఖ్యా లవలన నొకతిర్మానేంబడెనని రాజుచేసంమ్మానింపబడివి దీరుమానముల వలోబడినగానే యుండవలసినయుండెను ఇప్పటిజాత్యంతరప్రభువులు ఏదో ఒకయావశ్యకవిషయమయి పునసద్ధములలో కొన్నిటిని దీరుకొన్నారని యాదీరుమానమన్యాయముగ నున్నను ప్రమాణమనడము న్యాయవాదముకాదు కాబట్టిజరిగే నిషిద్ధాచారములు జరుగుమండే యెడలన్ని దేశములవారు వారివారి గ్రంథసామగ్రులతో గూడాభిప్రాయభేదము కలిగి సంభవించినయెడల వైఖానస తప్తచక్రాంకననిషేధము ప్రమరించవలెనని కూడా శానిబంధనము వైఖానసుల తప్తచక్రాంకనము చేసుకొననివిషయమయి యుపయోగింపదనియును ఇందుకుకితిచిద్ధాంతవాక్యకల్యంబుగ గూడ ప్రమాణమనియును కొంతకుసామాన్యముగా జేసినప్రసంగములు నిష్ప్రయోజనములనియుందుమూలముగా దొలగింపబడినవి.

ప్రకటన

స్వ॥ ప్ర॥ పు॥ సంఖ్యా॥ ఈశ్వర సం॥ పుష్య శు ౯ ఆదివారం కోడిచీకిమొదలు

వైఖానసతప్తచక్రాంకన విషయమయి బల్లారిహాసుపేటలోని వారివలననీవ్యాందావన పట్టణములోనుండు నొకగృహిపద్యుల ద్వారా నీస్వధర్మప్రకాశినీ సహకుచేరిన యుత్తరమును అందుమీదనా వైఖానస తప్తచక్రాంకనమును నిషిద్ధపరచిన సిద్ధాంతులయొక్క శాస్త్రసిద్ధాంతతాత్పర్యమును తమపరిశ్రితిశాస్త్రభవరి తాత్పర్యమును విశదపరచవలెను. మాయన్నాడి

వైఖానసతప్తచక్రాంకన నిషేధపూర్వపక్షము

బ్రహ్మశ్రీ స్వధర్మప్రకాశిని పత్రికాధిపతిగారికి ఆశ్వీజ శు ౯ ల పత్రికవలన వైఖానసులలో కొందరు తప్తచక్రాంకనము చేసుకోకుండా ఉన్న మరికొందరు వైఖానసులకున్నూ వివాదకలిగినట్టున్నూ అందుకుబందరులో మధ్యవర్తులయిన శ్రీకోమాండూరు రఘునాధాచార్యులుగారున్ను శ్రీశ్రౌతం కోటీశ్వరశాస్త్రులుగారున్నూ ఆ వివాదపరిశీలనచేసితీర్పుచేయడములో తప్తచక్రాంకనము చేసుకొనిన వైఖానసులు నిషిద్ధాచారానుష్ఠాతలుగనుక ప్రాయశ్చిత్తార్హులనిన్ని అట్టివారు ప్రాయశ్చిత్తము జేసుకునేవరకు తప్తచక్రాంకనముచేసుకొనని వైఖానసులు తప్తచక్రాంకనము చేసుకున్నందుచేత ఏనస్వులు అయినవారితో భోజనమజ్జనాదిరూపంబులయిన యట్టిసాంగత్యము కలుగజేసుకొనగూడదనిన్ని సిద్ధాంతముచేసినట్లు తెలియబడుచున్నది.

౧|| వైఖానససూత్రగ్రంథములుగాని వైఖానసులుగాని ఇక్కడలేవు అయినప్పటికైనా సదరుతీర్పు న్యాయవిరుద్ధముగా అగుపడుతూవున్నది గనుక అందునుగురించి విశదపరచేదియేమంటే,

౨| వైఖానససూత్రమందు తప్తచక్రాంకనము నిషేధము చేసినట్లు ప్రతివాదులయిన వైఖానసులు అగుపరచలేదు వారిసూత్రములో నిషేధించియున్నకర్మ వైఖానసులుచేసిన పక్షమందు వారుప్రాయశ్చిత్తార్హులు కావలసియున్నది న్యాయముగాని వారిసూత్రములో నిషేధించని ఇతరశాస్త్రోక్తకర్మముచేసిన పక్షమందు ఆప్రకారంచేయడం వలనవారు ఏనస్వులు అవియనవల్ల గాదు.

౩|| తప్తచక్రాంకనము శ్రుతిస్మృతులవలన విధింపబడివున్నది కొన్ని పురాణవచనములవలన నిషేధింపబడి వున్నది ప్రబలమైన సిద్ధాంతములు మూడు వీటిని అవలంబించినవారు అద్వైతులు విశిష్టాద్వైతులు ద్వైతులు వీరిలోయిద్దరు తప్తచక్రాంకనము అంగీకరించియున్నారుగనుక చక్రాంకణవిషయమయిన బలాబల్యములు విచారణచేయ వలసిన అగత్యంలేదు అథర్వణ [illegible] దక్షిణ [illegible]

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

సుదర్శనమును ధరించవలెను సవ్యమందు శంఖమును ధరించవలెను ఇలావని బ్రహ్మవేత్తలుగు గౌరుగుచున్నారు యీ శ్రుతివలన విప్రులకు చక్రాంకనము చేసుకోతగివున్నట్టు అగుపడుతుంది.

౪॥ వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము నిషేధం అనే వైఖానసులు తాము విప్రులము కాము అనియనజాలరు గనుక విప్రులలో చేరరయినా తప్తచక్రాంకణమందు భక్తివిశ్వాసములుగలిగి చేసుకొన్న పక్షమందు అతను శ్రుతిస్మృతులలో చెప్పిన కార్యం చేసినవాడని యెంచవలసినది గాని నిందార్హుడును కాడు ప్రాయశ్చిత్తార్హుడున్నూ కాడు.

౫ వైఖానసులకున్నూ ఆపస్తంబులకున్నూ బోధాయనులకున్నూ ఇంకా మరి కొన్ని సూత్రములవారికిన్నీ వేదము ఒకటే యజుర్వేదము యీ వేదములో చరణం పవిత్రం అనే మంత్రమువలన చక్రాంకనం ప్రతిపాదించియున్నది. మూడు వేదములలోను ప్రవిత్రంతేవితతం అనే మంత్రం చక్రాంకణమును గురించి యుండి యున్నది - ధాయనఆపస్తంబ ఆశ్వలాయన ద్రాహ్యాయన సూత్రములలో నేమి కాత్యాయనసూత్రములో నేమి తప్తచక్రాంకనం విధించి యుండలేదు అసూత్రస్థులైన అనేక వేల శ్రీవైష్ణవులు ఏమి మాధ్వులు ఏమి తప్తచక్రాంకణములు చేసుకొంటూయున్నారు వారు ప్రాయశ్చిత్తార్హులు కాకుండా వుండగా వైఖానస సూత్రపువారు మాత్రం వారి సూత్రములో లేదనే హేతువు చేత ఏ ప్రకారం ప్రాయశ్చిత్తార్హులు అవుతారు.

౬॥ ఇప్పుడు కొందరు వైఖానసులు తప్తచక్రాంకనం లేదని వాదించి నప్పటికి శ్రీశంకరాచార్యులు వారితో వ్యాసదాసుడనే వైఖానసుడు తనమతం చెప్పుకోవడములో చక్రాంకనం వున్నదని చెప్పినట్టు మాధవాచార్యులువారు చేసిన శంకరవిజయం ౪౩౫ వైపులో వ్రాసియున్నది.

శ్లో॥ లక్షణం తస్యభక్తస్య ప్రోక్తం వైఖానసే మతే
శంఖచక్ర పవిత్రాంగ ఊర్ధ్వపుండ్ర ఇతి ప్రభో॥

ఈ ప్రకారమే ఆనందగిరి స్వామిచేసిన శంకరవిజయం ౬౯ వైపులో నున్నది.

ఇందువలన వైఖానసులకు చక్రాంకనం అనాదికాలమునుంచి ఉన్నట్టున్నూ ఇటీవల ఒకతిజలవంతముచేత వచ్చినదని చెప్పడం అసాధారమైనట్టు అగుపడుతుంది.

2॥ పైనఉదహరించి తీర్పున్యాయమయినగి అయినపక్షమంతు వైఖానసులలో ఎవరయినా దినానవిష్ణుసహస్రనామములు పారాయణముజేసిన రామాయణపారాయణమ్ము మొదలయిన సత్కర్మానుష్ఠానము ఇతరబ్రాహ్మణులు చేసినప్రకారం చేసిన అసంతప్తులై చేసిన అందుకున్నూ వారినూత్రములో అతిపారాయణము చేయవలసినదని చెప్పి యుండ లేదు గనుక ప్రాయశ్చిత్తాహుతులు కావలసివస్తారు కాబట్టి సదరు యీ తీర్పును గురించి తిరిగి ఆలోచించి వ్రాయించ కోరుతాను

బళ్లారిహాస్ పేట ఈశ్వర॥ సం॥ కా॥ బ॥ ౧౩॥ ఆదివారం

స్నేహితుడు

(పేజి ౧౦ లో పంక్తి ౧౫ లో ఆఖరు)

వైధర్మప్రకాశినీ

పత్రసంఖ్య ౩ పుస్తకసంఖ్య ౫ సంచిక పంక్తి ౨౦ మొదలు

వైఖానస తప్తచక్రాంకన నిషేధసిద్ధాంతము

పూర్వపక్షములోని మొదటిగ్రంథభాపడమేయుపరియారు గ్రంథఖండములకు ఖండనముగానుండవచ్చును ఆపూర్వపక్షులుండే ప్రదేశములో వైఖానసులు లేకపోయిరి, అగ్రంథములు లేకపోయెను ప్రస్తుతాంశమునకు వైఖానసులు లక్ష్యము వారిలక్షణము

ను దెలియజేయునవి విఖనససూత్రము తద్వ్యాఖ్యానములు మొదలయిన గ్రంథములు లక్ష్యలక్షణములు రెండు లేవని యీ విషయమయి వాదింప బూనడమున్నకంటె పరిహాస కారణమేదియయినా కలదేమో యవగియినా ఓపికకలవారలాలోచించ వలయును యిటులలక్ష్యలక్షణములు [illegible] తాత్పర్య ప్రకారముగా కూడా గురుతెరుగని మహా నుభావులకా తీర్పు న్యా[illegible]మని యెట్లుతోచెనో తెలియదు తమబుద్ధియే న్యాయా న్యాయవిధాయకమని కాబోలు నాయన తాత్పర్యము యిందును న్యాయతః ప్రత్యుత్త రము చెప్పవక్కరలేదుగాని అజ్ఞలోక సంశయ నివారణార్థమయి కొంచము వ్రాయ బడుచున్నది.

చాలాయుపన్యసించినను స్వాభినివేశము ననుసరించి యుండుటచేత జేకనా వైఖానసతప్తచక్రాంకన నిషేధవిషయక గ్రంథములో ఒకన్యాయమయినను వివరిం పకపోయినది యితరసూత్రములకంటె విఖనససూత్రమందలి విశేషమే యన్యాసానతిరి క్తాచారవత్వమని యిదివరలో చాలాపర్యాయములు చెప్పబడియున్నది అట్లుగానియ డల విఖనససూత్రకర్తలు ఆచమనము మొదలయిన క్రియలను బృథక్కుగా చెప్పటకు కారణముండదు యిదిగాక నితరాచారములు మంచివిగానుంటే వాటిని గ్రహించవచ్చున ని పూర్వపక్షిమూరలు బారలు వేయ బూనడమేగాని బాగుగానుండెననియీ వైఖానసులు రామానుజీయులచక్రమును గ్రహింపకపోతే మంచిదని లైంగికులలింగమునేల గ్రహిం చకూడదు వారిలింగమును వీరు గ్రహించవచ్చును వీరిచక్రమును వారు గ్రహించవచ్చును వీలు లేనియెడల నెవరిదాని నెవరు గ్రహించకూడదు మరియు ఆపస్తంబాది కల్పసూత్ర ములయందు లింగధారణము చేసుకొనగూడదనియును తప్తచక్రమును ధరించకూడదని యును ఖననముగిట్టదనియును తెరలు వేయకూడదనియును మాధ్వరామానుజీయులలో జేరకూడదనియును చెప్పబడియుండలేదు గనుక నాపస్తంబ మాధ్వరామానుజీయులు లింగధారణ ఖననాద్యాచారముల నంగీకరించుటకును ఆపస్తంబస్మార్తులు చక్రాంకన ము తెరలు ద్రవిడప్రబంధము మొదలయిన యాచారముల నంగీకరించుటకును యీపూ ర్వపక్షిరుగారు గురువుగానుండవచ్చును అప్పుడుమతమందుండే మతసాంకర్యమునకు చీమ బోయిచేవ బట్టిన చందంబున తేజంబధికంబగును వాటినన్నిటి నటుంచి ఏలాగయినా మావివాదమాత్రము పూర్వపక్షప్రసారముచేసి తమసంకరస్థితిని నిలుపుకొనడమందు పూ ర్వపక్షుల తాత్పర్యముండును గాని నిష్పాక్షిక వాక్యార్థములోనట్టి గొంతెమ్మ కోరికె లన్నియుం దీరవు.

వైఖానస తప్తచక్రాంకనవిషయమును విచారించుచు చక్రాంకన సామాన్య
విచారములోకిదిగిన మాపూర్వపక్షి తాత్పర్యము చక్రాంకనసామాన్యము ఖండించి యీచ
క్రాంకనమును గొప్పగానొప్పకొనునట్టి మాధ్వరామానుజీయులకును మాకునుకయ్యం
బును బలపరచెడ మందయితెగలదుగాని యందుకైనం జంకేవారులేరు యెందరెన్ని
వాదములంగావించినను చక్రాంకనము శ్రౌతమనిసర్వోపాదేయమని శాస్త్రముచే మె
ప్పింపగలరా అటుమెప్పించిన యెడలమేమెందు నిమిత్తమయి చేసుకొనకనుందుము
గానవావాదములో ప్రవేశించుటకును మాకేజంకుండదు చక్రాంకనము శ్రుతి స్మృతి
పురాణములలో నెక్కడాలేదు ఆగమములయందుంటే యుండవచ్చును అటులనేయు
న్నది అందుకధికారులు వేరుగనున్నవారు కావలెనంటే యీవిచారము నితరత్రసావ
ధానముగా కనుపరచెదను పూర్వపక్షికిటిగనే మనకుకూడనిచట శాఖాసంక్రమణ
న్యాయమునసుసరించడము న్యాయముగాదు యీపూర్వపక్షులు శ్లో॥ చక్రాంకితతనుం
దృష్ట్వా ప్రచండాలతామియాత్ యీమొదలయిన వచనశతంబుల నేల జ్ఞాపకమునకు
తెచ్చుకొనరో దక్షిణేసభుజే యీమొదలయిన చక్రాంకనవిధాయక ప్రక్షిప్తములే
యేలజ్ఞాపకమునకు రావలెనూ మరియును మరియునూ ద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతము
లలో రెండుమతములవారు అంకనమున కొప్పినారట ఒకరుఒప్పనివారట యీ యుక్తి
ష్టాత్రము దివ్యముగానున్నది దివ్యస్థలనువలెనె యిటులనయితే ద్రవిడప్రబంధంబును
ఆళ్వారులనూ ఒకవిశిష్టాద్వైతులే యంగీకరించినారు మిగిలినయిద్దరు నంగీకరించలేను
తెరలను ఒకరంగీకరించినారు యిద్దరంగీకరించలేను వ్యాససూత్రములకు బోధాయన
వృత్తిని యిద్దరంగీకరించలేను ఒకరంగీకరించినారు ముండాముండనమును రెండుమత
ముల ముత్సాలితవారంగీకరించినారు [illegible]తికభాగముగానుండె వారంగీకరించలేదు ఆ
నగాస్మార్తులు మధ్వలు వళహవైష్ణవులు విధవాశిరోజములు దీయించుట కంగీకరించి
నారు వంతెంగలుకుడి వారంగీకరించలేదు ద్రవిడప్రబంధము నిద్దరంగీకరించలేదు గనుక
తన్మూలభూతమయి తదాధారమయియున్న దివ్యస్థలవిషయమయి కూడనటులనె యుం
చవలెను ఏకాదశీ శ్రాద్ధపరిత్యాగ విషయమయి వకటిన్నరకటు ఒకటిన్నరకటు
అయిసమానముగానున్నది అనగా ఏకాదశీ శ్రాద్ధప్రశస్తులు స్మార్తులు విశిష్టాద్వైతుల
లోని వళహలు స్మార్తులలోను తెంగలలు మాధ్వలలోను నీవిషయమైనచేరిక గలిగి
యుందురు ఇంక గ్రంథతూల్య సంభవమగునని ప్రతిశాధికారులు కోపించనియడల నిట్టి

పురాణాదులు సిద్ధాంతులు వేయివేలు చెప్పగలిగి యున్నారు వీరిలో యేయాచార
మూయొక్క యెట్టియంగీకారముబట్టి ప్రబలదుర్బల విచారము చేయవలెని యుండును?
యీన్యాయమును చూడ ముగ్గురిలోనిద్దరి ప్రాబల్యతనుబట్టి తప్తచక్రాంకన మంగీకారము
ట తప్తచక్రాంకనవిషయమయిన ప్రబలదుర్బలవిచారమెప్పుడు చేయుట కగత్యములేదట
తప్తచక్రాంకన విషయమయి దుర్బలత్వ విచారము చేయ గూడదు గాని ప్రాబ
ల్యవిచారము కర్తవ్యమే! ఏమీ వీడపాడుపాండిత్యము ఇట్టి యన్యాయ వాదము
గ్రంథపూరణ కొరకైనదిగాని ప్రయోజనాంతర శూన్యమని యోగ్యులకు తోచక
మానదు.

తప్తచక్రాంకనము విశిష్టానే యే వైఖానసులయినా తమరుశ్రీప్రులము కాముని
యనజాలరు యుందురు చక్రాంకితతనుం దృష్ట్వా అనునట్టి తప్తచక్రాంకన నిషేధ
శాస్త్రము జ్ఞాపకమునకు రావడమే ముఖ్యకారణము గనుక వైష్ణవశ్రేష్ఠులలో నెవరయినా
తప్తచక్రాంకన నిషేధవచనమందు భక్తివిశ్వాసములు గలిగి తామువైనస్వార్థిగా
నిషేధించుటయే గాక మేధారణం అనేశ్రుతిప్రమాణమును బట్టి లింగధారణమును చే
సికొనిన పక్షమందు ఆయననిందాహుడు కాడు పయిగా శ్రేష్ఠుడయి యున్నంతవరకు
పూర్వోక్తశాస్త్రమును జ్ఞాపకముంచు కొనుచు తప్తచక్రాంకనమును నెట్లుసహిం
చును యెట్టివానికయినా. శ్లో॥ లింగస్యధారణం ప్రో. కంఠే హస్తాబ్ధ్యర్ధాయథం అపి
శూద్రదీక్షితం భుక్త్వా తప్తచక్రాంకనం వినా యీమొదలయిన శాస్త్రవాక్యములు జ్ఞా
పకములోకి రాకమానునా యంతకుతెలిన పర్యాలోచనము వైష్ణవుడయినా లింగధార
ణాధికప్రతిశ్రుతులయందు నమ్మకముగలిగి లింగధారణము చేసికొనినయడల నత
డునిందాహుడు శ్రేయస్కరుడు కాకపోతే అప్పుడు వైఖానసతప్తచక్రాంక
నవిషయమయినా యితరశిష్టాచారమున్నదనే యతరము ప్రతిపక్షి చేసినయెనా ప్రస
క్తింపచేయతగియుండు నేమో ఆలోచించవలెను.

ఆహా హా! బాగాపరిహసించిన దనుకొ చెప్పబడదు యేమంటిరా చరణారవిందం
అటు యిదివారిచక్రాంకనమును కాపాడుచున్నది ఇరువురు ప్రతిబంధిగానుండు యుక్తి
శాస్త్రము మేధారణం యిది యజుర్వేదము యీమంత్రములో లింగధారణము ప్రతిపా
దింపబడియున్నవి. 3 వేదములలోను ధారణం తేనమంత్రము లింగధారణమును గు

శించివుండిన న్నది. శోధ్యాయన ఆపస్తంబ ఆశ్వలాయన ద్రాహ్యాయన సూత్రములలో నే
మి, కాత్యాయన సూత్రములలోనేమి లింగధారణము విధించియుండలేదు ఆసూత్రస్థు
లయిన అనేకవేలు శ్రీలింగధారులేమి శ్రీభైరవులేమి లింగధారణము చేసికొంటూ వు
న్నారు వారు ప్రాయశ్చిత్తార్హులా వారు తప్తంజేసుకొందురా వారు తప్తంచేసుకోక
పోతేనే వైఖానసులేల తప్తంచేసుకోవలెను ఇట్లున్నది పయిగా యీ తప్తము విషయ
మయి ప్రస్తుత పూర్వపక్షులవాదమునకు ప్రోద్బలకమయిన ఒక నిఘంటు శ్లోకము జ్ఞాప
కములోకి వచ్చుచున్నది యిది దశవిధ నిఘంటులలోనిది కాదు ఏకాదశనిఘంటువు దీనిని
స్మరించనియెడల ఆ (చరణంపవిత్రం) ఏమగునో అపూర్వపక్షికి తోచలేదు ఆ పవి
త్రంచరణం చక్రం లోకద్వారం సుదర్శనం, పర్యాయవాచకాహ్యేతే చక్రస్య పరమాత్మ
నః యీ అర్థమును విష్ణుయొక్క చక్రమునకు పర్యాయములట యిది రామార్జునచం
ద్రికాకారులని రామానుజీయులవలన కల్పింపబడినది లేనియెడల చక్రంసుదర్శనం
అను కోటనమునసింహ్వానకు నోర్వరాలేదు అని మాత్రమాలోచింపవలెను దశవిధనిఘం
టుల్లో నెక్కడయినా కనుపించనిది పయులుదేరడమును గురించు యెవరేనియాలోచిం
చెదరని వారికి తోచునుగదా యేసూత్రములోనూ తప్తచక్రాంకనములేదు ఆసూత్రముల
లో దూచణడమునకు వీలుఅయినది కాదుగాబోలు సూత్రసంప్రదాయమును బాగా వి
చారించక వారికి నప్రయోజనము శూన్యము చరణంపవిత్రం అనెమంత్రములో తప్తచ
క్రాంకనము విధించబడియున్నదనె వాక్యము (మేధారణం) అన్నట్లో లింగధారణము
న్నదనియును యీశ్లోకనివృత్తుయొక్క మొదటిమంత్రములో నట్టిలింగముపోయిన యె
డల భోజనము చేసుగూడదనె అర్థము సెప్పే లైంగిక కోశవాదమునకు స్వాభావిక్ప
సౌఖ్యమునిచ్చుచున్నదని పిల్లవాండ్రకు సయితము తోచకమానదు ప్రతిమంత్రము
సూత్రముచే వినియుక్తముగాక ప్రమాణము గాదు చరణంపవిత్రం తే అనుమంత్రములు
యేసూత్రకర్తచే నెందునియుక్తమయి వుపయోగపరుపబడనో ఆసూత్ర సంప్రదాయ
వేత్తలకు కనుగొనవచ్చును సూత్రవిసర్జనము చేసిన పిదప సూత్రవిసర్జనవాదము తే
లేపర్యంతము వారితో వాదముచేయడము భావ్యము కాదు మాధ్వరామానుజులవారు
చేసికొనిరిగాన వైఖానసులు తప్తము చేయవలెనని చెప్పినయెడల అద్వైతులు ద్వై
తులు తెగలు వేసుకొనడము లేదుగనుక వేసుకొనినవారు నిందార్హులనియును లేని
వారు పూజ్యతములనియును ద్రవిడప్రబంధము నద్వైతులంగీకరించలేదు గనుక ప్రబంధాంగీక
ర్తలు నిందార్హులనియును గిర్వాణేకమనె మాటప్రబంధాధ్యయనము లేకపోవుటనుబట్టి

యిద్దరిచే ననంగీకృతముగాన నంగీకరించిన వారు నింద్యులనియును తేలిన యెడల నట్టి సమయములో నంకనము నిద్దరంగీకరించిరి గాన వారు నింద్యులా కాబట్టి వీరన్న నింద్యులెవరా రన్నమాట విచారించతగినది గానుండవచ్చును శ్రీవైష్ణవులు మాధ్వులు చక్రాంకనమును చేసుకున్నారుగనుక వైఖానసులుకూడా తప్తచక్రాంకనము చేసుకోవలెననడము కంటె అద్వైతులు లైంగికులు శాక్తేయులు మొదలయినవారు మానితిగనుక తప్తాంకనమును మానమని చెప్పడము న్యాయుతమయిన వాదమని శాస్త్రజ్ఞులకుసందోషకమానదు మాధవకృతశంకరవిజయములోని ౪౩౫ పుటలో వైఖానసులు తప్తచక్రాంకనమును చేసుకొనవలెనని చెప్పి యుండలేదు.

ష. నం

ఈశ్వరనామ సం॥ పుష్య॥ శు॥ ౯॥ ఆదివారం॥ సంచిక॥ ౫॥ పే॥ ౧౫॥ బంతి॥ ౭॥ తో ఆఖరు

స్వధర్మప్రకాశినీ పత్రసంఖ్య ౪ బృందావనపట్టణము

యీశ్వర సం మాఘ శు ౫ సోమవారము పుస్తక సంఖ్య ౫

శ్రీ వైఖానస తప్తచక్రాంకన విషయశేషము

ఇక శ్లో॥ లక్షణం తస్య భక్తస్య ప్రోక్తం వైఖానసే మతే

అనే శ్లోకము దేవతాయతనములయందు తీర్థప్రసాదములనిచ్చి తదేకాచిత్తులైన చాలామందిని తరింపజేసే యీ వైఖానసులపరముగా నా ప్రకరణములో వేదు యింకనెతీతిగానున్నదనిన శ్లో॥ భక్తాభాగవతాశ్చైవ వైష్ణవాః పాంచరాత్రిణః వైఖానసాః కర్మహీనాః షడ్విధా వైష్ణవా మతా అనిపరిగణన చేయబడిన వైష్ణవులలో నవాంత

లముగా జేర్చియున్న వ్యాప్తివిషయముగా నక్కడనుదాహృతం బయ్యెను అస్కాండకాండ
ముగా నిప్పుడువచ్చినట్లు శాస్త్రముల్లను వుపయోగపరచడము తప్పిదము సరి సరి యిం
కా నయమే వానప్రస్థాంతర భేదములో జేరియున్న వైఖానసులకు కూడా తప్త
చక్రాంకనమున్నదని చెప్పలేదు. చెప్పితేదిక్కేమి మరియు నీయర్థము శ్లో ఋంరాస్త్రు
యో వైష్ణవాఖ్యా అనే స్థలమందు వైష్ణవులర్థమని చెప్పబూనువారి యర్థమువంగ
టిరిగా నున్నది. గానశాస్త్రతాత్పర్యముల విషయమయి జాగ్రతగా నుండవలెను ఏమి
చమత్కారము! ఇంకొకచలోక్తి వచ్చుచున్నది వైఖానసులు రామాయణమును పఠిం
చినా విష్ణుసహస్రనామాలను పఠించినా అనంతవ్రతము చేశినా ప్రాయశ్చిత్తమేనా
అన్నిట వైఖానసులకు లింగధారణము ఖననము నంగీకరించినా అనికూడా పూర్వపక్షు
లకు జ్ఞాపకమున్నట్లు లేదు యేమి ఆయొ్యా అలాచెప్పితిరేమి వైఖానసులకు లింగ
ఖననాదులు నిషిద్ధంబులుకావా యేల నిషిద్ధంబులు విఖనసమహర్షి దహనసం
స్కారమును చెప్పియుండు నేమోగాని ఖననమును నిషిద్ధపరచినారాలింగముకూడదని
స్పష్టముగా చెప్పలేదే లింగము నెందుకు ధరించ కూడదు

విఖనస మహర్షి చెప్పనివి వీరు చేయనివి స్పష్టముగా చెప్పినవిగాక సన్నియ
గునవి అనియమమేయున్నయేనా అయితే అప్పుడు తప్పవిషయమయినగూడ నాలోంచి
చవలసినదే యింతకు యిందుకు సిద్ధాంతతాత్పర్యమేమనగా ఇక్కడపూర్వపక్షివలన వి
మయస్పష్టంగచెప్పబడినది యెట్లని రామాయణపారాయణము నిత్యము గాదు కామ్యము త
ప్తచక్రాంకనమటుల కామ్యము కాదు లింగధారులకు ఖననమెటుల నసాధారణకార్యమో
రామానుజీయులకు నట్లుల్లనె చక్రాంకనమును నంగీకరింపవలసినదని చమత్కారముగా రా
మాయణమును పఠించితే ప్రాయశ్చిత్తమేనా అని హేళనచేయుకాలములో ఖననము
చేసినయెడల తప్పిదము గాదా అనియనడము తటస్థమగుచున్నది కాబట్టి మతవిషయ
మై చలోక్తులలో పనిలేదు మొత్తమున మూడు మతములవారికి సామాన్య ధర్మ
ములు అసాధారణధర్మములువున్నవి అసాధారణధర్మములు ఒకరివి వేరొకరికి కూడవు
సాధారణము అందరకున్నమాటలే సాధారణములనగా జాతిమాత్రసంపాదకములై
శ్రాద్ధ సంధ్యావందనాదులు అసాధారణములు లింగాంకనాదులు అవి యే మతములు
వేరుపడుటకు ముఖ్యకారణములయి యున్నవి అట్టిస్థితిలో యినికొందరు పెద్దలు చేసి
నారు గనుక నంగీకరింపవలెనని చెప్పుటయు తగినయుక్తివుయ్యెందుకనగా తేజస్విమిర

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

యీ పూర్వపక్షోక్తులను నమ్మితిమేనా వైఖానస తప్తచక్రాంకన విషయమయి తీవ్ర మతములకేకిడిగవలసిది బుద్ధిపుట్టియేటుబడినట్లుండెను.

పర్యవసాన తాత్పర్యము.

వైఖానససూత్రమునందు చెప్పబడినట్టియు యితరులనేకులచే అనేకశ్రుతిస్మృతి ప్రమాణములవలన నిషేధపరచబడినట్టియు ఒకరిప్రక్షిప్త విధాయక కాండలో వుప బ్రహ్మోపసంహారాదీతి కర్తవ్యతా ప్రక్రియాకలాపముగలిగి యున్నట్టియు వైఖానస విధాయకగ్రంధములయిన స్మృత్యర్థమీమాంస సంగ్రహ స్మృతిమీమాంసాదులయందు తప్తచక్రాంకనమును చేసుకొనినవాడు రౌరవాదినరక పాత్రుడని యుద్ఘోషింప బడి యున్నట్టియు వైఖానసతప్తచక్రాంకనమును సూత్రానుక్తమనే ప్రబలహేతువుల న సిద్ధాంతులు నిషేధించినారు యీ చక్రాంకనము జాతిసామాన్యక్రియకాదు మరివి శేషక్రియ ఆ హేతువులని ఇతివిష్ణుసహస్రనామ పారాయణమువంటివి లైంగికులకు లింగధారణమెట్టిదో అట్టియసాధారణాంశము పూర్వపక్షితనుజేయుపక్షములో తెలకేమో బహుపిలకనగా గానబడినట్లు విష్ణుసహస్రనామపూజా పారాయణము జేయుటము ప్రాయశ్చిత్తార్థమా అనియుద్దుగా నిక్కానిక్కా యెత్తిజేసెయుగదా ఆనోటనే నమకసహస్రనామ పారాయణము శివకావసారాయణము భస్మధారణము కార్యమని వచియింపగలుగునేమో మధ్యస్థులాలోచింప వచ్చును కాబట్టియుశాస్త్రీయములయిన వ్యర్థచర్చోక్తులను దలచగూడదు కామ్యములయిన రామాయణ పారాయణాదులకు సూత్రోక్తమయిన యితికర్తవ్యతాకలాపములేక గానవె యనుష్ఠానా భావమగుదుం బాయశ్చిత్తములేమ చక్రాంకనవిషయమయి చక్రాంకనానుష్ఠాతలటులనొప్పక నాస్తికయాక [illegible] ప్రాయశ్చిత్తమును వచించెదరు అటులనే రామాయణపఠన కరణమునందున ప్రాయశ్చిత్తమును [illegible] చే వారు వేరుగదా కాబట్టియిట్టివిషమ స్మృత్యాంతములు పరిహాస్య[illegible] కృషినో వశిష్టాద్వైతులు జేసుకొనునట్టి తప్తచక్రాంకనమే వైఖానసులకు కర్తవ్యంబు కాకపోతే లైంగికులంగీకరించునట్టి లింగధారణంబేల కర్తవ్యంబుగాదని యెవరూ అనలేదేమి అన్యాయము కాబట్టి యీ విషయమయి వృథ వ్యాకులత చెయించి వైఖానసులను తాపముతగులగజేయుటబోనదము మరు పూర్తి యజ్ఞానప్రతిజ్ఞాకల్పంబు మాన్యతెంచగలరు.

(సంతకము)

స్వధర్మప్రకాశినీ

ఈశ్వరసంవత్సరఫాల్గుణ శు॥ ౯॥ బృందావనము సం౯

౫ పుటసంఖ్య౫ పేజి ౧౯ పంక్తి ౭ మొదలు

వైఖానస విషయము.

పత్రికా సభా తాత్పర్యము

కొన్ని వేల సంవత్సరము లవరకు ప్రయాసపడి విచారించినను వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము లేదని తెలును గాని వున్నదని తెలుగు వీరికి తాపము లేదన్నమాట నూటి రెండు అయినను అన్నమాట యెంతనిజమో అంతనిజము తాపమున్నదన్నమాట నూటి రెండు అరన్నంతనిజము యీ విషయమయి సందేహము వలదు యింతసాహసించుటకుతగినంత గ్రంథసామగ్రిసమకూడుటయే ముఖ్యకారణము యున్నది యిందులోని పూర్వపక్షిగారెవరో గాని వైఖానస తప్తచక్రాంకన విషయమయి మాటలాడ నారంభించి శ్లో॥ మండూకప్లుతివచ్ఛైవా మాణాకాల ప్లవలోపమ అన్నచందంబున నీచక్రాంకనవిషయమయి యద్వైతులు విశిష్టాద్వైతులు వివాదము చేయుచున్న యంశములోకి దిగడము న్యాయము కాదు అయినా వైఖానసవిషయమయిన పుస్తకముల నాధారము చేసుకొనియే నిదివరలో వాదిప్రతివాదులు వాదింపుచున్నందుకు ప్రస్తుతము రామానుజీయవాదములోకి దిగడమువలన సిద్ధాంతులందుకు దగియుండు యుక్తిసంఘములోకి దిగకపోవరుగదా అకాండతాండవవాదములను మాన్యులు మన్నించరు మరియుమాముగ్గురు మతస్థులలో నెక్కువ వారియంగీకారముగల కార్యము సర్వాంగీకార్యమనుమాట లోకముకూడా మెచ్చతగినది కాదు యట్టియల్పాధికపక్షములు గ్రాహ్యములనిగాని శాస్త్రనిగాని ప్రతిజ్ఞాతాంశము కాదు కాబట్టియట్లువ్రాయకూడదు యిద్దరు భిన్నమతముల వారు యేకీభవించగానె మిగిలినవారందులకు లోబడవలసిన యావశ్యకతయే యున్న యెడల శాఖాభాగమునకు నిద్దరేకీభవించినవి కలవు గనుక నొకటితో మతము కావలసిన

చ్చును అట్టి యుభయాంగీకృతాంశములు 3—2 గ్రంథఖండోత్తరములలో నుదా హృతంబులయ్యెను గనుక మేము వాటినిం బృథక్కుగా నిచట గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయనుపరమించితిమి ప్రథమమందు వచ్చినవాదము వైఖానసమాత్ర ప్రకారము ఆసూత్రార్థము ను స్పష్టపరచుటను మూలముగా తదుపోద్బలకములయిన స్మృతిమీమాంస సంగ్రహాస్మృతిమీమాంస లక్ష్మీవిలాసము మొదలుగాగల వ్యాఖ్యాన గ్రంథముల ప్రకారము వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకనము తేలునా అనేది విచారసారాంశముగా నిశ్చితమయి విచారింపబడిన విషయములో యెక్కడనో లేనిగాని రామానుజీయమా ర్థ్వవిషయముగానుండే తప్తచక్రాంకన సాధనాగమముల నీవిషయమై యుప యోగపరచనిశ్చయించుటకంటే వృథాప్రయాసకార్యమైయున్నది. యిద్దరచే నంగీ కరింపబడినదిగాన నంతమంచివనితో చేయుడల నాతాతకునకు వైఖానసులేగాక స్మార్తులుకూడా బద్ధులయి యుండవచ్చునని యిప్పటి పూర్వపక్షిగారొప్పవచ్చును ఆ యనయొప్పిన యదిసర్వాంగీకార్యమా ఏమి వైఖానసులకు శాపమున్నదని యారామా నజమతమందు తమనేరికను వారంగీకరింపకపోయినమా పైపైబడి యాశ్రేయంబు లెం దగలమని స్వతంత్రులై సుగా నూహించుకొని సెప్పి యీపూర్వపక్షులమాటలు విని యీవైఖానసులు [illegible]ందితాపవిశిష్టులైన యేహార్థ్వరామానుజీయ గురుత్వమునంగీకరించెవరు ఏదీ లేదు వీరితోందరయే ఏనయినా ఒకమాధ్యస్థ్యమును బూనినవారో కసాక్షికస్థితిం జెందన్యాయమా ప్రసుతము వైఖానస తప్తచక్రాంకనము నిషేధించె సిద్ధాంతులలోచేరియున్న శ్రీమాన్ కొమాండూరి రఘునాథాచార్యులు గారిని కొన్ని పిచ్చిమాటలను చెప్పబలవంతపెట్టి మార్గాంతర సంచారముగలవారినిగా చేయుటా కు చాలామందిశాస్త్రార్థకములును గుర్తెరుగనివారలయితే యుద్యోగించినను వారియత్న మా యాచార్యులవారి న్యాయబుద్ధినిగించినైన చలింపజేయుటకు తగినబలముగలదిగాక పోయినది చాలాయంశములను బట్టివిచారించినను వైఖానసతప్తచక్రాంకనము విష యమయి బళ్ళారివారుబ్రాయించిన వుత్తరము తనసారవత్త్వమును తెలియచేయక పో గాదానియందు యీయంకనవిషయమై యున్న బలమునుగ్గురు మతసులలో నిద్దరుమత సులంగీకరించి నాశనేది తప్పుయిత్తరము కొనబడకనదియును వైఖానసేతరులయిన స్మార్తులు వైష్ణవులు కూడచక్రాంకనముచు చేసుకొనుటకు సాధకమైన ప్రతిబంధిలో చేరిసర్వబాధకమైన వాదముగాశైలి సర్వానిందనీయమైన యర్థముచు బోధచేయునదియై నట్లు ఏన్యాయవాదులకైనను స్ఫురింపజేయక మానదు ప్రకృతమందలి పూర్వపక్షులు యేమతములోని యాచారములు యెవరు యెటులగ్రహించినను .మాశిష్యుని యందు

లేదా కాని దానినంగీకరించువారు మాత్రముండరు వైష్ణవాసాధారణమైన తప్తచక్రాంకనము శైవాసాధారణమైన లింగధారణము [illegible] యితరశిష్టాచారములను పేరుపు మీద గ్రహించుకొనవలెననన నాయభిప్రాయము యేమి గానూ లేదని యున్నను శాస్త్రము ముఖ్యముగానమ్మియుండే వైఖానస బ్రాహ్మణులు దానినంగీకరించుదురనితోచదు ఒకవేళ రామానుజీయాసాధారణమైన చక్రాంకనమునకొప్పినను హూను భావులైన వైఖానసులు స్పష్టపరిగ్రహీతముగ కానబడే లింగధారణమును మాత్రమెంతు కంగీకరించరని చాలామంది యొక్క తాత్పర్యమైతే గలదుగాన ఇంతనుపడి ట్టిరసతో చెడును అయినా తమ పయుక్తులే లింగమునుగూడ గ్రహింపు సమర్థులయితే కావచ్చును.

పత్రికా సభాసదులు.

౬౮ పేజిలో ౯ పంక్తి ఆఖరు సగభాగము

—

(లోగడ) ౬౬౧ పేజి ౯ పంక్తినుంచి ౬౮౨ పేజి ౧౧ పంక్తివరకుగల పై గ్రంథము స్వధర్మప్రకాశినీ పత్రికనుండి సంగ్రహింపబడినది ఈస్వధర్మ ప్రకాశినీ పత్రికలోయీభాగమును ఖండఖండములుగ వెలువడుటచే సంహితముగ నుంచుటకవకాశములేకపోయినది ఈగ్రంథమందీభాగము చేర్చుటకావశ్యకమైనప్రకృతమునకుసుమారు పదిసంవత్సరములకు ముందొకతూరి శ్రీపెరుంబూదూరులో యీకలహము రాబడినందునను దరిమిలా అక్కడక్కడ అసహిష్ణులగు మతాంతరులవలన నీకలహముకలిగింపబడుచుండుటవలనను యీతగవును సర్వాపూర్వముగ సుమారు యేబదివత్సరములకు పూర్వము స్వశాస్త్రపరిచయములేకనో పరశాస్త్రమోహముచేతనో యిందుదహరింపబడిన కక్షిదారులు కారణమయియుండిరనుటయు అప్పటికప్పుడే ఆవివాదము నిర్మూలింపబడినదని సూచించుటకై తెలుగుతాత్పర్యముతోను దీనిని చేర్చుట సంభవించినది.

మరియు ఈవివాదము నొకకక్షిగా బయలుదేరదీసినట్టి వారు వైరము తప్తచక్రాంకణమంతయు వైఖానసశాస్త్ర సమ్మతిని సంపాదించుటకుగాని స్థాపించుటకుగాని నసతేకు విరుద్ధగ్రంథములు వానిని తత్ప్రత్యేకములకు వానితాత్పర్యములను తర;

2 *Water (abiana) rates*. The cultivators have to pay the price for using the canal water This price is paid to the Government in the shape of "abiana" rates The undivided Punjab which possessed the finest network of canals in the Punjab, used to derive quite a substantial income from this source The united Punjab was getting nearly Rs 6 crores from irrigation After the partition, as most of the canal-irrigated areas went to Pakistan, East Punjab's income from this source has considerably fallen and on an average comes to Rs 1 crore The U P, which comes next with the system, derives a considerable part of its revenue from this source

3. *Provincial Excise Duties* The income from this source is derived from excise duties levied by the State Governments on drugs, opium and liquors But this source is now losing its importance in view of the prohibition programmes of the various State Governments The income from this source is therefore likely to shrink considerably

4 *Forests* The income from this source is derived from the sale of timber and other forest produce and grazing fees This is an important source of income of all the States, but it differs from State to State according to its forest area

5 *Stamp uties* These include the court fees paid by the litigant public to obtain justice Whenever a suit is filed in a law court, the court charges a court fee This brings in a good income to the Government The income from this source depends upon the state of litigation If the litigation decreases, the income from this source also decreases.

Stamp duties include duties on commercial documents as well The income from commercial stamps is collected by the Central Government but is handed over to the States As commercial activity increases, the income from this source is likely to increase

6 *Registration*. The State Governments charge a fee when property documents are registered with the Registrar This however is a minor source of income

7. *Sales Tax* It is a tax on sales This tax was first imposed in Madras State, it was later imposed in other States But there has been considerable agitation against it everywhere Although it is intended to be a tax on sales, the merchants and traders pass it on to the consumers in the shape of higher prices It is one of the most important sources of income to every state

8. *Share of the Incomc-tax* 25% of the income-tax proeeeds are distributed by the Centre among the State Governments on the basis of ratios fixed for every State, to help them run their administration and provide welfare and other services to their citizens.

* నాచ్చియార్ కోయిల్ విద్వాన్ కృష్ణభట్టాచారియార్ ఉపన్యాసమ్.

విఖనసమహర్షియినాల్ శెయ్యప్పట్ట సూత్రత్తైయుం, అదై యనుసరిత్తు మరీచి భృగు కాశ్యపర్ అత్రి యెన్కిర మహర్షికళాల్ శెయ్యప్పట్ట సంహితకళైయుం అవైకళై యనుసరిత్తు చ్చెయ్యప్పట్ట నిబంధనైగ్రందంగళైయుం బ్రహ్మసూత్రత్తిర్కు భాష్యకర్తావాకియ మున్ శొన్న గ్రందంకళిలిరిందు శిద్ధాంతం శెయ్దవరుమాకియ శ్రీ... దీక్షితరుడైయ గ్రందంకళైయుమనుసరిత్తు సకలధర్మంగళైయుం శెయ్దు కొండు పరంపరైయాయ్ బగవదారాదనం చెయ్దువరుకిరవర్కళ్ వైఖానసర్కళ్ "గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి తస్మిన్ దినే ప్రవిష్టోఽహం గర్భే తస్యాః శిశుం ప్రతి మత్కరేషుసితం చక్రం శంఖం చైవ తథైవ చ, మత్కరేణైవ కుర్వన్తి గర్భే తస్యాః శి. శోర్భుజే వైఖానసేన శాస్త్రేణ స్యాదయం గర్భవైష్ణవః ఎన్ఱు భృగుసంహితైయిల్ బగవద్వచనత్తినాలుమ్, వైఖానసానాం సర్వేషాం

(నాచ్చియార్ కోయిల్ కృష్ణభట్టాచార్యులువారి ఉపన్యాసము పూనమల్లి సభా

విఖనసమహర్షిచేత యనుగ్రహింపబడిన శ్రీసూత్రమును దానిననుసరించి మరీచి భృగు కాశ్యపుడు అత్రి యనుమహర్షులచే యనుగ్రహింపబడిన సంహితలను వానిననుసరించి చేయబడిన నిబంధనగ్రంథములను బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యమునుగ్రహించినట్టియు పైజెప్పబడిన గ్రంథసంచయమునుండి సిద్ధాంత స్థాపనముజేసినట్టియు శ్రీ మత్సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీ శ్రీనివాస మఖి వేదాన్త దేశికుని సిద్ధాంతమునసురించి సమస్తధర్మములను అనుష్ఠించుచు వంశపారంపర్యముగ భగవదారాధనము చేయుచుండువారు వైఖానసులు, అని భృగుసంహితలోని భగవద్వాక్యము

---

* ప్రాక్ ౬౬౧ పుటే 'వేదితవ్యా'నీతి (౯ పంక్తౌ) వ్యాఖ్యానం విశ్రాన్తం, తత్ర అనవధానేన వ్యాఖ్యాసమాప్తిద్యోతనీ సంజ్ఞా వదత్తా కించ శ్రీధరమైనమః ఇత్యారభ్య అవిచ్ఛేదేన తాత్పర్యభాగ ఏవము ద్రితః పుస్తకే... వ్యాఖ్యానభాగ అన్వయాశ్చితి... తస్య తే

గర్భవైష్ణవజన్మనామ్ నారాయణస్స్వయం గర్భే ముద్రాం ధారయ
తే ఎన్ఱామ్ ఎన్ఱు నిబంధనగ్రంధవచనత్తినాలుమ్ అత్తై అనువాదం
శెయ్కిఱ భాష్యకారవచనంగళాలుమ వైఖానసర్కళుక్కు విష్ణుబలి
ఎన్ఱు గర్భసంస్కార త్తినాలేయే ముద్రాధారణసంస్కారమాయివిడు
కిఱతు. అతినాలే అవర్ గర్భవైష్ణవర్కళెన్ఱుం తెరికిఱతు. సాలగ్రామే
షు సర్వేషు గర్భే చక్రస్య ధారణమ్ వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భే.
చక్రస్య ధారణమ్ ఉత్తమా గర్భచక్రశ్చ న్యాసచక్రశ్చ మధ్యమః అ
ధమా బాహ్యచక్రశ్చ ఎన్ఱ మరీచివచనప్పడి వైఖానసర్కళుక్కు
విధిక్కప్పట్టిరుక్కిఱ గర్భచక్రం ఉత్తమం వెళిచక్రం అధమ ఎన్ఱుం తెరికి
ఱదు. "న ముద్రాధారిణాం తేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనామ్ తాపాదిపంచ
సంస్కారక్రియా నార్హాస్తి మామకా: తేషాం పృధగ్న చిహ్నని"
ఎన్ఱు బృగుముదలానవర్కళుడైయ వచనంకళాలే వైఖానసర్కళ్ వె
ళియిల్ ముద్రైదరిక్కక్కూడాదెన్ఱు శొల్లప్పట్టిరుక్కిఱదు. అజ్ఞానాదర్థ
లోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్ తప్తముద్రా భవేద్యస్య ప్రా
యశ్చిత్తం విధీయతే శ్రీవైఖానససూత్రస్థస్తప్తముద్రో భవేద్యది ఆల
యం న విశేత్పశ్చాత్పూజనం నైవ కారయేత్ వైఖానసకులే జాతా
అజ్ఞానాత్తప్తధారిణః ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాన్తిం క్రమాదర్హన్తి శా
స్త్రతః వైఖానసా మత్కులయా ప్రదీప్తాస్తస్మాత్తేషాం తప్తచక్రం హి

చేతను. అనినిబంధనగ్రంధవచనముచేతను దానిననువాదముచేయు శ్రీభాష్యకారులశ్రీ
సూక్తులచేతను వైఖానసులకు విష్ణుబలియనుగర్భసంస్కారచేతనే ముద్రాధారణసం
స్కారము సిద్ధించునని అందుచేత వారలు గర్భవైష్ణవులయ్యెదరనియు తెలి
యుచున్నది. అను మరీచివచనము వైఖానసులకు విధింపబడినగర్భచక్రముత్తమ
ః మనదనియు బహిశ్చక్రమధమమనియు తెలియుచున్నది. అని భృగుమొదలగు
వారలవచనములచే వైఖానసులు బాహ్యమందు ముద్రాధారణము చేసికొనగూడదని
తెలియుచున్నది. అని మరీచిమొదలగు వారల అనేకశ్రీసూక్తులవలన తెలసిరో తె
లియకనో ధనలోభముచేతనో లేక యితరులకలనినిర్బంధమునో లేక పరిపీడితర కా

[illegible]ంధ్యాం విధ్యాం యద్వాస్త్రం త్రిసంస్కారపూర్వయా హ్యేనం మే వ్యక్త చక్రే శిలాయాం చక్రాదిచిహ్నధారీ యు అజ్ఞానాత్ జ్ఞానతో౽పి వా వైఖానసో యది భవేన్నో [illegible] మోహాచ్ఛిలాచ్చ శా మాచ్చ జీవన్నాస్యా [illegible] భవేత్ తస్య [illegible] కు[illegible] [illegible]త్తం యథాస్థితి ఎన్ఱు మరీచిముని [illegible] చే[illegible] శాల్ (శెంగదిర్ [illegible] [illegible] [illegible] అల్లతు మత్తి పర్ కళ్ సమ్బంధత్తిల్ కాకవో అల్లది ఇచ్చమ వేను ఎన్దకార్యత్తినాలే యావతు వైఖానసర్ తిరుముద్రై దరిత్తానాకిల్ అవర్ ప్రాయశ్చిత్తం శెయ్దుకొళ్ళ వేణ్డియవర్ అవర్ ఆయుల్ త్తిరుక్కుం పోదు ఆవతు అంగు పూజై శెయ్యవేణ్డాతు కూడ వే కూడాతు సాలగ్రామత్తిల్ మన్త్రత్తి నాల్ ఆవాహనమ్ [illegible] శెయ్ తాల్ ఎవ్విదమో అతిపోల ని నత్తిక్కత్తక్క తెన్ఱు శొల్లప్పట్టిరుక్కిఱతు. వైఖానసకులే జన్మ యస్య విప్రస్య [illegible] దీక్షా [illegible] విష్ణోరారాధనం వినా యథోప నయనాదగ్నౌ సమిదా[illegible] [illegible] వాదే [illegible] మహాకాల ఎన్ఱ వచ[illegible] [illegible] దీక్షై [illegible] ణాం కూడాదెన్ఱుమ్ [illegible] [illegible] మట్టుమ్ [illegible] త్తి గ్గ అధికారం వన్దువిడ్గిఱదో అదుపోలవే ఉపనయన మాత్తిరత్తాలే భగవదారాధనత్తిల్ అధికారం వందువిట్టదెన్ఱు శొల్లప్పట్టదు. "ఆచా

[illegible]ము వేరగాని వైఖానసుల తప్తముద్రాధారణమునకు ఆతడు ప్రాయశ్చిత్తము [illegible] వరకు [illegible] తనకు [illegible] [illegible] మాత్రము గాని [illegible] [illegible] మంత్రముచే ఆవా హనము చేసినట్లు [illegible] [illegible] ఆరోపించుట (గర్హించుట) [illegible] సత్క రింపబడిన వైఖానసులకు తప్తచక్రాంకణము చేయుటచే [illegible] చెప్పబడుచున్నది. ఈవచనములచే వైఖానసులకు దీక్షయను తప్తధారణము నిషి ద్ధమనుటతోపాటు ఉపనయనము చేసినా [illegible] సముదాధానముచేత (గర్భచక్రాంకిత) అధికారము వచ్చినట్లుగా ఉపనయనసంస్కారమాత్రముచేత భగవ దారాధనము అధికారము కలుగుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది. ఈ వచనములచే

ర్యాత్ప్రాచ్యాశ్చైవ బుద్ధ్యా జ్ఞానోప్యపహారాః నవ్యదీపప్రవాహారః
పాచకాః పరిచారకాః వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితాః
వేదవేదాంగతత్వజ్ఞాః బ్రాహ్మణా అధికారిణో అధికారిణః షష్ఠ్యాశ్రమ
కతాణాం స్థానామాల్యాపజాః పానీయవాహకాశ్చైవ శిబికావాహ
కాస్తథా ఏతాన్ వైఖానసాలాభే నియుంజీతాన్యసూత్రిణః శంఖచ
క్రాంకితభుజాన్ గృహ్ణీయాదన్యసూత్రిణః" ఎన్న బృగువచనం చాలే
ఆచార్యాదిమిత్రులైన ఎఱుగదమైనభగవత్కైంకర్యం చేయక వద్దైఖ
నసాచార్యాయ ప్రముఖ పెండితులు అప్పటి యెగా గృహకానసన్
కళాకైద్రియాదుల్ పోగల్ అన్యసూత్రులు చా చర్చికళ్ళి అ
వస్ అ వారిప్పటి ముద్రిత నరి నాగై షష్ఠి కొందుకింప ము లా
శిల్ల రైతు కిర్తికరస్థము ఎనుత్తుక్కొళ్ల లామెస్త శాల్పిలకుదరము
ఇపుడాలే అన్యులైనవిలాన మున్వైఖానసకైంకర్యతక్కు స్థానా
యై ఎనకున్కూడాదెన్ను తెరికిరతు. అశౌచాద్యశ్చైవ స్పృష్ట్వా భ్రుంచి
తే చ. కౌతుకే వేవమాన సామంజస్యకిశ్తై సూత్రం కై." ఎన్నటు
ముదలు అన్నీవచనంగాలే వైఖానసర్కకాక ప్రవాహ పట్టి యాల
విగ్రహాంకై మానతో ఉన్నది గ్రహకై గూనదు దీక్షితై లేస్తు వ్యక్తి
వెల్లకొండవస్ కి తొల్లిబిన్నవర్గళ్ పకిక్ అతిక్ కాక అన్యగ్ర

ములచే ఆచార్యాదిమొదలకు యేకథముగ భగవత్కైంకర్యము గూడా వాకలతు వై
ఖానసులు నే యొక్కపుపవలగూను అట్టి ఆవసరము వైఖానసులుగ లభించక పో
యినంట అన్యసూత్రులకు పంచరాత్రులయుండి తప సమారాధనము నుచరించి నా క్రమపు
రించినవారలకు పుష్పములను తెచ్చుట మొదలగు కైంకర్యములు . . . .
మా నవి చెప్పబడి యున్నది. దీనిచే ఆ జ్ఞానముగ గుసుమకై . . . తస్త
ధారి అ గీ రించకూడదని తెలియుచున్నది. అను మొదలు . . . యుంచే వై
ఖానసులచే పూజలు జరుగుటకు గూ గ్రహము యినను పక్షి గ్రంథము దీక్షి
తై అనుదీక్షను పొందినవారగు తాత్పర్యము అవోహనగా తైంద్రి విగ్రహముల శాంతి

పాత్తిరత్తై శాంతి శెయ్యవేణ్డుమెన్ఱుం శొల్లప్పట్టిరుక్కిఱదు. అదునా ఱలేయే తారంగళాలే వైఖానసర్గళుక్కు తప్తముద్రాధారణం ఇల్లా దెన్ఱుం శెయ్దుకొణ్డాల్ ప్రాయశ్చిత్తం శెయ్దుకొళ్ళవేణ్డుమెన్ ఱుం ఎంగళ్ శాస్త్రప్పడి తిరుమానముం అప్పిలియే పరంపరైయాయ్ అనుష్ఠానమురుక్కిఱదు.

వైఖానస పాంచరాత్రికళుక్కుళ్ళ భేదంగళ్ "అగ్నివైష్ణవనామా నో విఖనస్సూత్రగాత్రిణః పంచసంస్కారసంయుక్తా వైష్ణవాః సూత్రగా త్రిణః వైఖానసా మమ సుతా దాసాశ్చాన్యే నచాపరే పాంచరాత్రి కాం న చిహ్నాని దాసాశ్చిహ్నసమన్వితాః" ఎన్ఱ వసిష్ఠవచనత్తాలుం, "వైఖానసాశ్చ విప్రేంద్రా నశ్యత్యేవ దీక్షితాః నిత్యోక్తవైఖానస స్యాపి పితృపుత్రవదాచరేత్" ఎన్ఱ భృగువచనత్తాలుమ్ వైఖానసః పంచరాత్రికవైదికస్వాత్తికః (గ్రమాత్) (వైఖానసర్గళ్) అగ్నివైష్ణవర్ గళ్ గర్భవైష్ణవర్గళ్ వైదికర్గళ్ భగవానుడైయ ఔరసపుత్తిరర్ గళ్, (పాంచరాత్రికళ్) వైష్ణవర్గళ్ దీక్షావైష్ణవర్గళ్ తాంత్రికర్ గళ్ భగవానుడైయ దత్తపుత్తిరర్గళ్ అల్లతు దాసర్గళ్ (తి. త్రిభేదం)

వైఖానసులు పాంచరాత్రికుల భేదప్రదర్శనము

చేయవలయుననియు చెప్పబడినది ఈ మొదలగు కారణములచే వైఖానసులకు తప్తము ద్రాధారణము లేదనియు అట్లు (తప్తముద్రాధారణము చేసికొనిన యెడల) ప్రాయశ్చిత్త ముచేసికొనవలెననియు శ్రీవిఖానసశాస్త్రసిద్ధాంతము సిద్ధాంతమయి యున్నది అతియుగాని శిష్టాచారపారంపరియు వచ్చుచున్నది. వైఖానసపాంచరాత్రులకుగల భేద ములు) అను వసిష్ఠవచనముచేతను, అను భృగువచనముచేతను, అను మొదలగు వచనములచేతను (వైఖానసులు) అగ్నివైష్ణవులు గర్భవైష్ణవులు వైదికులు భగవానుని ఔరసపుత్రులు పాంచరాత్రులు వైష్ణవులు దీక్షావైష్ణవులు తాంత్రికులు భగవా నునిదత్తపుత్రులు లేక దాసులు — (తి. త్రిభేదము) ఈ మొదలగు భృగు మొదలగువా

దశవిధహేతు నిరూపణమ్.

"వైఖానసం పంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్ వైఖా
నసం శ్రేష్ఠ మిహాముష్మిక ప్రదమ్, తాంత్రికం పాంచరాత్రికం చ
గౌణమాముష్మికప్రదమ్ విష్ణోస్సూత్రం ద్విధా ప్రోక్తమర్చనార్థం తు
వైదికమ్ ప్రథమం సౌమ్యమన్యత్త్వాగ్నేయం తాంత్రికం భవేత్ విధి
శ్చ వేదమూలశ్చ దీక్షాయుక్తశ్చ తాంత్రికః" — "వైష్ణవం ద్వివిధం
వైఖానసం పాంచరాత్రమితి వైఖానసం సౌమ్యం వైదికం వైదికైర్విప్రైః [illegible]
తం ఇహాముష్మికఫలప్రదం పాంచరాత్రమాగ్నేయం అవైదికం దీక్షి [illegible]
తైరర్చనీయమాముష్మికఫలప్రదం సౌమ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యం" ఎప్ప
[illegible] భృగుమునులొనవక్కణ (వైఖానసం) వైదికం సౌమ్యం
వేదమూలం శ్రేష్ఠం ఇహాముష్మికప్రదం (పంచరాత్రం) అవైదికం
[illegible] తాంత్రికం ఆగ్నేయం దీక్షామూలం గౌణం, ఆముష్మికఫలప్ర
దమ్ — సౌమ్యత్వాత్ శాంతిమానదః ఆగ్నేయత్వాత్ ఉగ్రమా
నత్వ [illegible] నాశకత్వాత్, తస్మాన్నా
ము గ్రహాదిషు గృహేషు చ వైఖానసేనైవ విధానేన భగవన్తం పూ
జయేత్ భుక్తిముక్తిఫలప్రదత్వాత్ సౌమ్యత్వాదస్య [illegible]
వే దశవిధక్తే విధానేఽప్యత్ర పాంచరాత్రేణ చ వాచరయేత్
తాంత్రికత్వాదాగ్నేయత్వాత్ [illegible] న కదాచన జాతు కేనచిత్ సమృద్ధి [illegible]
[illegible] ఎన్న [illegible] గ్రామం నగరం ముదలాన
[illegible] ఆగ్నేయము పంచరాత్రపూజ [illegible] సౌ
[illegible] నపూజ [illegible] శోభకరాక్
[illegible] చ పేర వై

[illegible] వచనములో (వైఖానసము) వైదికము సౌమ్యము వేదమూలము ఇహాముష్మికప్రద
ము (పంచరాత్రము) అవైదికము లేక తాంత్రికము ఆగ్నేయము దీక్షామూలము గౌణ
ము ఆముష్మికమాత్రఫలప్రదము అని చెప్పబడినది సౌమ్యమగుట శాంతికరమైనది ఆగ్నే
యమగుటచే ఉగ్రమైన [illegible] అని [illegible]
లందు గ్రామము నగరము మొదలగు స్థానములందు ఆగ్నేయమగు పంచరాత్రపూజచే
యకూడదనియు సౌమ్యమగుటచే వైఖానసపూజనే చేయవలెననియు చెప్పబడినది [illegible]

దీక్షర్దగే వైఖానస విధిన వైదికైన కర్మానుష్ఠాన హాని
యత్తాత్పర్య గర్భోదకేసం క్రమాత్ [illegible] వైఖానస మూల
తిల్ అంతర్దధప్పడియ జగవనై ప్రతిష్ఠిత్తు పూజిక్క [illegible] ముప్ప
తొన్జుకిరార్ ఆచమనమ్ సన్ధ్యావన్దనం ఔపాసనమ్ బ్రహ్మయజ్ఞ వై
శ్వదేవం శ్రాద్ధ ఉపాకర్మా ముదలానవిత్య నైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానంగ
ళిల్ వైఖానసర్గళ్ పాంచరాత్రికళిడమిరున్దు భేదం కొణ్డు
జేదంగళిల్ కాణ్ణ. వైదిక కార్యంగళిల్ ఎల్లా శ్రీవైఖా
నసర్గళు వేదత్తైయే ఉపయోగిక్కి, రాత్రెల్ పాంచరాత్రిగళిల్ [illegible]
ప్రబన్ధత్తైయుమ్ (తిరువాయ్ మొళి) ఉపయోగిక్కిరార్గళ్ అదనాలే
యే వైఖానసర్గళ్ వైదిగర్గళ్ ఎన్ఱు పాంచరాత్రికళ్ [illegible]
కళ్ ఎన్ఱుం సొల్లాయ్ తెరిన్దుకొళ్ళలామ్. వైఖానసర్గళ్ బ్ర
హ్మసూత్రం ముదలియ వేదాన్త గ్రన్దంగళిల్ దీక్షితమతావలమ్బిగళ్
పాంచరాత్రికళ్ మేల్పడియ విషయంగళిల్ రామానుజాచార్య మతావలం
బిగళ్. వైఖానసర్గళ్ రామానుజాచార్యర్గళైయుమ్ అదమతా
వలమ్బిగళాన ప్రబన్ధాచార్యర్గళైయుమ్ ఆచార్యర్గళాయ్ కొణ్డు
[illegible] వైఖానసమంత్రత్తిల్ విహితముమ్ విషయంగళిల్

అప్రామాణికమే. అని వైఖానసము వైదికమయిందంటదే ఆగాథి ననరి [illegible]
భగవానుని ప్రతిష్ఠించి పూజింపవలయునని చెప్పుడిరి. ఆచమనము సంధ్యావంద
ము ఔపాసనము బ్రహ్మయజ్ఞము వైశ్వదేవము శ్రాద్ధము ఉపాకర్మము మొదలగు ని
త్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానములలో వైఖానసపాంచరాత్రులలో ఏ భేదము లెన్నియోక
కలవు. వైదిక కార్యములన్నిటిలోను వైఖానసులు వేదము నే ఉపయోగింతురు. పాం
చరాత్రికులు భ ప్రబంధము (తిరువాయిమొళి) ను ఉపయోగింతురు దానిచేత వైఖా
నసులు వైదికులనియు పాంచరాత్రికులు అవైదికులనియు సులభముగా తెలిసికొనవచ్చును.
వైఖానసులు బ్రహ్మసూత్రములు మొదలగు వేదాంతగ్రంథములలో దీక్షితమతమును వ
లంబింతురు. పాంచరాత్రులలో పై విషయములందు రామానుజాచార్యమతము వ లంబిం
తురు. వైఖానసులు రామానుజాచార్యులవారిని అమతనుసారులగు ప్రబంధాచా
ర్యులను ఆచార్యులుగా పరిగ్రహింపరు. [illegible] వైఖానసశాస్త్రమునందు విహితము

కిం చ,

బ్రహ్మరుద్రాదీనామపి సంహారకర్తృత్వం శ్రూయతే.

[illegible] నిపేక్ష [illegible] య్ [illegible] ప్రా [illegible] య్ చాల సృష్టి [illegible] ను
అక్కడ [illegible] లో [illegible] వెలగించి [illegible] యుదు ఎందుకొల్ల
[illegible] అ [illegible] అక్కడయినాలె పాంచరాత్రాలె లు
[illegible] స్తము [illegible] దశి, [illegible] వైఖానసేన [illegible] పూర్వ
[illegible] సర్వం భవతి నిష్ఫలమ్" ఎన్ను [illegible]
[illegible] శొల్లుకి [illegible] పాంచరాత్రి [illegible] మద్ది [illegible] దత్తుకొ
ళ్లవేండుము [illegible] ల్ [illegible] ల్ [illegible] మదిరై [illegible] వేంసి
యవరైల్ ఇల్లై [illegible] వైఖానసశాస్త్రసిద్ధాన్తమ్.

ఏతావతా ప్రబంధే శ్రీవైఖానససూత్రిణాం భావదేశ [illegible]
[illegible] నియతస్య భగవత్ [illegible]
[illegible] (సంహృతేః) ఆశ [illegible] సర్వనాధా [illegible]
[illegible] భారో [illegible] వ్యాసస్తాం నిరూప్య [illegible] సంభావ్య

[illegible] తేసుదూసాను సంపూ [illegible] స్తుతి
[illegible] ములు నుపదేశింపబడినవి అదనే వైఖానసు [illegible] యితరులగ్రాములు [illegible] గ్ర
హింపదగిన [illegible] మిదిగాని [illegible] గాని లేవు ఇంమనె [illegible]
[illegible] త్రయము [illegible] ప్రమాణముగ్రహించి
[illegible] వైఖానసులు [illegible] వలెను [illegible]
ఉను ఇదియే [illegible] సిద్ధాంతము

వైఖానసులను [illegible] దేవతాస్త [illegible] నుమ [illegible] వారో
[illegible] వారల [illegible]
[illegible] ముందేసిద్ధి [illegible] ముం [illegible] మహా [illegible]
[illegible] (కింప) [illegible]

యజుషి:— "హరిగ్ం హరన్తమనుయన్తి దేవాః విశ్వస్యే
శానం వృషభం మతీనాం" ఇతి

మాః పూర్వోక్తానాం సమాహితాః [illegible] నిష్కృత్యా [illegible] చక్రధారణాదిరహి
తానేవ వైఖానసానాం పరమభాగవతత్వమభ్యధాత్ తథా చ వైఖాన
సానాం భగవత్పారమ్యజ్ఞానస్య వినా తప్తముద్రాధారణాదినా సిద్ధత్వాత్ యే
తు సామాన్యభావేన మన్యన్తే పురుషోత్తమమ్ (=) [illegible] నామా
పి [illegible] వ ఏతే నభవన్తీత్యుక్తం భవతి [illegible] న్త
వ్యః ఇదం హి పూర్వోక్తవిధ్యా స్వనామః మహాప్రామాణ్య [illegible]
[illegible] తథా — [illegible] దేవతాన్తరాణాం మ్యునపిచ్ఛ [illegible] నా
రాయణమేవ [illegible] ధ్యాయతి నానా మాణపారతన్త్ర్యా [illegible]
తత్వాన్యమ్య [illegible] తాసాం పాదకత్వాదిచక్రధారణాది ధారయతి లోకే
హి యథా కేచిత్ప్రాంచరాత్రాదిశాస్త్ర [illegible] చక్రధారణం
భుజయోః తప్తైః [illegible] అంకితాః [illegible]
తే హి తథా లోకే లౌకికైః [illegible] భాగవతా ఇతి [illegible] హి
[illegible] న వైఖానసేషు తాప్తమిక చక్రధారణం [illegible]
తథ తేషాం [illegible] యామి క్రమవిధాయాం [illegible] ఇతి పూర్వోక్తః
[illegible] "వైఖానసా భగవత్పరా ఏవ తేఽపి చక్రధారణమనుమన్య
న్తే న తేషాం తప్తముద్రా [illegible] దోషాత్ప్రాయశ్చిత్తం [illegible]
తేషాం వైఖానసానాము [illegible] మాస్తు [illegible]
గవ్యాస్తే తే తు [illegible] స స్యాదేవ [illegible] రా
హాత్మ్యసంపాదనాయ [illegible] ఆహారే [illegible]
[illegible] వత్సా [illegible] చోద్యం [illegible]
[illegible] నాత్ [illegible] తథా [illegible] తు
సామాన్య [illegible] ఆన [illegible]
[illegible] పూర్వపక్షమిమం సమాధాయ ప్రకృతమనుసరిష్యతి కించ

బ్రహ్మపురాణే:— "బ్రహ్మాణమిన్ద్రం రుద్రం చ యమం
వరుణమేవ చ నిగృహ్య హరతే యస్మాత్తస్మాద్ధరిరిహోచ్యతే
బ్రహ్మశంభుస్తథైవార్కశ్చన్ద్రమాశ్చ శతక్రతుః ఏవమాద్యా
స్తథైవాన్యే యుక్తా వైష్ణవతేజసా జగత్కార్యావసానే తు వి
యుజ్యన్తే చ తేజసా. తేజసశ్చ్యుతే సర్వే పఞ్చత్వముపయాన్తి చ.

మను:—"ఈశానాద్ బ్రహ్మణశ్చాప్యేవ సంహారకర్తృ శ్రూ
యత ఇతి చేత్తదసత్ "విశ్వస్యేశానమిత్యనేన జగదుత్పత్తిస

ఇతి భగవతో నారాయణస్య నామ్నాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం నిరాకరణం
తస్య బ్రహ్మరుద్రాదీనామపి సంహారకర్తృత్వమనేనోచ్యతే (శ్రీ. భాష్యే)
గా. సంహారకత్వేన స్వస్యానిరుద్ధః లక్ష్యతే. (ముణ్డకే) సారస్వతం సహా
రస్యఖం హరిః శ్రీమన్నారాయణం సర్వే దేవా అనుగచ్ఛన్తి అనుగ
చ్ఛన్తి ఇతి ప్రకారేణ సంహారాదిషు యోగ్యవస్తుత్వేన శక్తస్య
(బ్రహ్మపురాణే) ప్రాగుక్తప్రమాణవత్ సమ్యగ్ హరిణైవ హరణేన
ప్రాకృతానాం నానాదేవతానాం నిగ్రహః ఉపపద్యతే దే
వా ఇత్యస్య చ వివరణం బ్రహ్మాణమిత్యాది శివం స్పష్టం (మను పూ
ర్వోక్తాయాం శ్రుతౌ విశ్వస్యేశానమితి హరిశబ్దస్య నారాయణపరత్వేన
రుద్రసిద్ధహర్యాదిశబ్దవాచ్యం శ్రుతి రుద్రపరేతి శంకితే నిరస్త

సముద్రజాతమగు సంహారముచే గూ శ్రీమహావిష్ణువు అతితేజోవంతుడని అనుసరిం
చుచున్నారు అగ్ని జ్యోతిషాం ... జ్ఞానముతో ప్రాప్యుడు అనియు ...
యాగ (శ్రుతి ...) (బ్రహ్మపురాణే) బ్రహ్మను ఇంద్రుని రుద్రుని యముని
వరుణుని బలాత్కరించి సంహరించెడి కారణముచే నారాయణుడు (హరిశబ్దముచేత)
హరి యనబడుచున్నాడు బ్రహ్మరుద్రులు సూర్యుడు చంద్రుడు ఇంద్రుడు మొద
లగు దేవతలందరును వైష్ణవతేజస్సుతో కూడినవారలగుచున్నారు అంతట వితేజస్కులై
గు వీరలందరును పంచత్వమును పొందుదురు అని బ్రహ్మపురాణమందు చెప్పబడినది.
మనుస్మృతియందు శ్రవణాత్, హరిశబ్దార్థము సంహారము ఈశానశబ్దము వలె
మూగ బలియించబడినందున రుద్రునియందు సాక్షాత్ ఈశానశబ్దము యొక్క ...

వ్యతే. పరం విశ్వస్యాఽస్యేశ్వరమ్" ఇతి నారాయణ ఏవ అస్యేశా
నా జగతో విష్ణుపత్నీ సహ [illegible] [illegible] [illegible] ద్రామ [illegible]
స్యతే ఇతి [illegible] బృహ[illegible] [illegible] [illegible] ధర్మపత్నీ సబ్ర
హ్మా సశివస్సేంద్ర" ఇత్యాది.

సమాధత్తే విశ్వస్య [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] నాఽత్ర [illegible] [illegible] [illegible] పరం విశ్వస్యాత్మే
శ్వరమితి నారాయణోపనిషత్ [illegible] విశ్వస్యేశ్వరత్వమేవాఽత్ర విశ్వ
స్యేశానశబ్దేన పరామృశ్యత ఇతి నాఽనేన శబ్దేన నారాయణోపనిషది
[illegible] తస్యైవ సర్వాత్మత్వస్య నిర్వాహాత్
అస్యేశానా జగత ఇతి విష్ణు[illegible] [illegible] ఈశానాశబ్దే [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] (నవ [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] నస్మి. (ఏవం నారా[illegible]) సమాధత్తే ఇ

ఫలవత్త్వాంతరమని చెప్పబడిన సంహార [illegible] [illegible] సాధింపరాదని
[illegible] [illegible] విశ్వస్యేశాన [illegible] జగదుత్పత్తియే చెప్పబడినది విశ్వస్యే
శానత్వమే చెప్పనగును [illegible] విశ్వస్యేశ్వరమని నారాయణానువాక [illegible]
శ్రీమన్నారాయణుని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] అస్యేశానా [illegible] [illegible] [illegible] చెప్పబడినది అనిష్టమగు దీ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] (శ్రీమహాలక్ష్మియు) [illegible] [illegible]
[illegible] శ్రీమన్నారాయణుని స్తుతియు [illegible] (నవ [illegible]) [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] మహోన్నతమగు [illegible] [illegible] [illegible]
నిర్మించిన [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మహా[illegible] [illegible] [illegible]

యథా— కౌర్మే అష్టమేఽధ్యాయే:— రామాయణానం
తేఽపి "స కృత్వా సామంరి తైలకాంకామాగిరాం సాంబాయాశ్రిథో
సేతుం కరమథ మత్వా రావణం హతవాన్ ప్రభుః" ఇతి రావణ
వధాదికం ప్రతిపాద్య సేతుమధ్యే మహాదేవమీశానం కృత్తివా
ససం స్థాపయామాస లింగస్థం పూజయామాస రాఘవః, తస్య
దేవో మహాదేవః పార్వత్యా సహ శంకరః ప్రత్యక్షమేవ భగ
వాన్ దత్తవాన్ వరముత్తమమ్" ఇతి భగవతోఽపి రుద్రోపా
సనముచ్యత ఇతి చేన్నైతద్యం గ్రంథస్య తదపి భగవదనుగ్రప్ర
సాదలబ్ధం.

ఏవం వారాహేప్రాగితిహాసే రుద్రగీతాసు అగస్త్యం ప్రతి
రుద్రః— "బ్రహ్మణాఽహం పురా సృష్టః ప్రజాః సృజ ఇతి ప్ర
జాః అవిజ్ఞాతోఽసమర్థోఽహం నిమగ్నోఽప్సు తేఽప్సు ద్విజ" ఇత్యారభ్య
జలమధ్యే కాలమేఘసంకాశోఽపశ్యం పురుషం ...

దుపాసనాన రుద్రపారమ్యబోధకమితి ఏవం వారాహే ఇత్యాదినా స్వ
తపస్తుష్టేన భగవతా నారాయణేన దత్తవరో రుద్రః పూజితః పరం భ
గవాన్ న తు పరతేన రూపిణా రుద్ర ఏవ స్వాతన్త్ర్యో ప్రోవాచ వర

కృత్తివాసుడగు శివుని లింగమును శ్రీరామచంద్రుడు స్థాపించి పూజించె
ను అట్టి శ్రీరామచంద్రునకు పార్వతీదేవితో సహితుండగు దేవుండును మహాదేవుండును
గు శంకరభగవానుడు ప్రత్యక్షమై యుత్తమమగు వరమును ప్రసాదించెను అని భగవా
నుడు శ్రీరామునకు రుద్రోపాసనము చెప్పబడెనని యాక్షేపించగూ
డదు ఆ గ్రంథకర్తయు సాత్త్వికుడు భగవానుని ... ప్రసాదం
బుగ లభించినది. ఇట్లే వారాహపురాణమందు (ఏవం వారాహే) ప్రాగితిహాస ..
రుద్రగీతలలో అగస్త్యుని గూర్చి రుద్రుడు బ్రహ్మచేత నేను సృజింపబడితిని
ప్రజలను సృజింపుమని ఆజ్ఞాపింపబడగా ... తెలియక ... పురుషు

త్పురుషో రుద్రేణ దృష్టః కస్త్వమితి రుద్రేణ పృష్ట (దృష్ట)
స్తస్య ప్రతివచనం అహం నారాయణో దేవో జలశాయీ సనా
తనః దివ్యం చక్షుర్భవతు తే తే సమాలోకయ యత్నతః ఏవము
క్తస్తదా తేన యావత్పశ్యామ్యహం తావదంగుష్ఠమా
త్రం తు జ్వలద్భాస్కర తేజసం తమేవాహం ప్రపశ్యామి త
స్య నాభౌ తు పంకజం బ్రహ్మాణం తత్ర పశ్యామి హ్యాత్మానం
చ తదంకతః ఏవం దృష్ట్వా మహాత్మానం తతో హాసజ్ఞముపా
గతః స్తోతుం ద్విజశార్దూల మతిర్మే సమజాయత ఇత్యుప
క్రమ్య మహాస్తోత్రముక్త్వా అంతే రుద్రేణ భగవంతం ప్రత్య
ర్థితం నివేదితం ఇతి స్తుతో భగవన్నాదే జనస్య భక్తస్య
విశేషతః సృష్టిం సృజస్వేతితు చోదితస్య సర్వజ్ఞతాం దేహి

దో భూత్పురామహ్యమిత్యాదినా ఏతచ్చ రహస్యమితి చాత్ర తేన
హోక్త్యా ద్రష్టవ్యం (కించ చ) భగవతా కృతం రుద్రపూజనం తత్ర)

సలిలమునందు మునిగిపోయిన నేను అనిరూపించి అజలమధ్యమందు కాలమేఘమువంటి
దివ్యశరీర కాంతిగలవాడును అతిశోభమానుడును పుండరీకాక్షుండును నగు నొక పురుషుం
డు పత్రమునిన్నే జూచి నీవెవ్వడవని యడుగబడినంత నాపురుషుడు రుద్రునకిచ్చిన యుత్త
రము నేను జలశాయియగు సనాతనుడనగు నారాయణదేవుడను నీకు దివ్యచక్షుస్సు గలు
గుగాక అట్టి దివ్యదృష్టితో యత్నపూర్వకముగ నన్ను దర్శింపుము ఇట్లు శ్రీమన్నారాయ
ణునిచే చెప్పబడినవాడనై యట్టి దివ్యదేహమును గాంచినంతట నంగుష్ఠమాత్రుండును జ్వ
లించునట్టి సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలట్టియా భగవానుని ప్రవేశించితిని ఆమహా
పురుషుని నాభియందు పంకజమున్నది అందు చతుర్ముఖుని దర్శింపగల్గితిని ఆ చతుర్ముఖు
ని యంకమందున నేనుండుటయు జూచితిని ఇట్లు శ్రీమన్నారాయణుని దర్శించినవాడనై
యమందమగు నానందమునందితిని ఓ ద్విజవరా ఆపురుషుని సందర్శించినంత నాకాతని
స్తుతించవలయునను బుద్ధిగలిగెను అని చెప్పి ఆస్తోత్రమునతిగంభీరముగ నుపన్యసించి కడప
టః భగవానునిగూర్చి రుద్రునిచేతన యుక్తమగునివే దనజేసిరి ఓ అట్టి సర్వజ్ఞత్వాంతరహితుడు

నమోఽస్తు విష్ణో ఇతి స్తుతే కటిసమాపితే (స్తే) వర్ణం నమస్య
భగవం తే దేవ దేవ ఉమాపతే సర్వక్ష బ్రహ్మణా ... ఉ...
క్తస్తు ప్రజాస్సృష్ట ఇతి ప్రభో తస్య (త్రి) జ్ఞానం ప్రయచ్ఛస్వ
త్రివిధం భూతభావన త్రిభగవాన్ సర్వజ్ఞస్త్వంన సందేహో
జ్ఞానరాశిస్సనాతనః దేవానాం చ సదా పూజ్యస్సర్వదాత్యా భ
విష్యసి ఏవముక్తే పునర్వాక్యమువాచో మహేశ్వరః అర్ఘ్యం
దేహి వరం దేవ ప్రసిద్ధం సర్వం జంతోష్యుక్త్వా భూత్వాధ ధానే
వమానూరాధ ... కేశవమాం వహస్య చ దేవో వరం మత్తో
గృహాణ చ ... నాఽహం సర్వదేవానాం పూజ్యత్వపూజ్యతో

పావనివయోఽకరణం చ శ్రీరాకార్యమేవ న కర్మణిమిత్తా కదాఽపి భ
వతీతి వైష్ణవపురాణసంవాదముపక్షిపతి దేవేత్యాదినా. నృసింహాయాపి

ఓ భగవానుడా నాచేయీవిధముగ స్తుతింపబడినవాడవై నాయందు ప్రసన్నుం
డవుకమ్ము నీవు సమస్తభూతములయందు దయగలవాడవు విశేషముగ భక్తులగువారియెడ
భక్తుఁడనగు నన్ను గ్రహింపఁగలవు నన్ను సృష్టికార్యమందు నియోగించియుంటివి కలన
నామాహాత్మ్యము నెఱుంగజాలని నాకు ఓ మహావిష్ణూ సర్వజ్ఞత్వమును ప్రసాదింపుము నీకు
ప్రణతిచేయుచున్నాను అని బ్రహ్మస్తోత్రము తన అభీష్టమును గోరుటతో ముగించెను
అంత భగవానుడు ఓ దేవదేవా! పార్వతీపతీ! నీవు ... గాక నీవలనయే వరమును
గోరుకొనుము. అని యడుగగ రుద్రుడు ఓ మహాప్రభూ తొల్లి బ్రహ్మచే ప్రజాసృష్టియందు
నేను నియోగింపబడితిని ఆ సృష్టివిధానమందు త్రివిధమగు జ్ఞానము ఓ భూతభావనా
నాకనుగ్రహింపుము అని ప్రార్థింప భగవానుడు ఓ ఈశ్వరా నీవు సర్వజ్ఞుఁడవు సందియ
ము లేదు నీవు జ్ఞానరాశివగుదువు నీవు సనాతనుఁడవు దేవతలకును సర్వకాలములందును పూ
జ్యుఁడవుగ సర్వవిధములుగను నీవు కాగలవు అని భగవానునిచే ననుగ్రహింపబడిన పార్వతీ
పతి సంతుష్టుఁడై ... ఒ దేవా సర్వప్రాణులయందు ప్రసిద్ధ బగు నీంకొకవరమును
మును అనుగ్రహింపుము జీకేశవా దేవతలకు పూజ్యుఁడవై యవతరించిన నాకాంత
నొక్కాగలదు ... నీవు నన్ను ... [illegible]

ఉభయ శ్రీమద్భాష్యే దేవకార్యార్థం [illegible] ప్రాపయామాస [illegible] త్వమేవ [illegible] యిష్యామి [illegible] చ [illegible] భవ యత్త్వ [illegible] స్థం వహాస్యతి దేవదేవ ఉమాపతే న త్వాం [illegible] దేవ త్వం మే భూత్వా [illegible] తం సమా: ఏవ మేవ [illegible] వస్యత్వే [illegible] సర్వభావన: వరదో [illegible] రా [illegible] తేనాహం దైవతే వర్తత్, (వా.) నారాయణాత్పరో దేవో న భూతో న భవిష్యతి ఏతద్రహస్యం దేవానాం పురాణానాం చ సత్తమేతి.

కించ దేవత్వమనుష్యత్వేషు శరీరగ్రహణాత్మికా [illegible] సర్వభూతస్య తవ చేష్టా [illegible] లక్షణా [illegible] [illegible] వంతి స్వలీలయా [illegible] తామపకారాయ న సా కర్మనిమిత్తకేతి విష్ణుపురాణే.

[illegible] భ [illegible] ప్రకృత [illegible] సావసరపేక్షత్వాన్న [illegible] దాచిత్తదనుసరణాన

[illegible] ప్రాణ్యాపసరయ్యేవను అనియమంగ శ్రీరంగనాథుడు [illegible] అవతారములజేసినపుడు మన్యులుగ వరతరించినంతటు [illegible] రాధించబోవుచున్నాను నీవపుడు [illegible] [illegible] వవు [illegible] పతే నీవునన్ను [illegible] నేనుపునై [illegible] నిన్ను [illegible] యుచున్నాను [illegible] సర్వేశ్వరుడును [illegible] వచుండను దేవదేవుడునగు [illegible] నాకు [illegible] వరదుడనగను ఆకారణమువలననేను దేవతలకే నడుపనగుచు [illegible] [illegible] వుడు [illegible] యుండియుండినదు [illegible] మాయలు బోను ఇది దేవేంద్రులకును పురాణములకున్నిటికిని పరమరహస్యమని దొరంగునది అని చెప్పబడినది. (కించ) తరియు దేవమనుష్యత్వ మ్యులయందు శరీరగ్ర హణము [illegible] నవతరించుటయనుట నిచేష్టలను వెల్లడిజేయుటను [illegible] [illegible] స్వబ్యామున్ను [illegible] వతరించి [illegible] చేష్టలన్నియు [illegible] లీలామాత్రములు [illegible]

సృష్టి పాలనాపి భగవతా శరీరరూపేణాగతానాం బ్రహ్మ రుద్రాదీనామపి సంహారాదికం నారసింహపురాణాదిష్వవగమ్యతే నవ్యత్రింశాధ్యాయే:—

"హిరణ్యకశిపోస్త్రాసాత్ [illegible] దేవా బ్రహ్మాదయః క్షీరోదస్యోత్తరం గత్వా స్తువన్తి [illegible] కేశవః యుష్మాభిస్సంస్తుతో విష్ణుః ప్రసన్నో భగవా[illegible] ఇత్యాద్యక్త్వ యువ్వదా[illegible] నం సర్వం జానామ్యహమిత్యుద్దనా హిరణ్యకశిపోర్వధ[illegible] [illegible] నరసింహాకారేణ చ ఇత్యాద్యుక్త్వా హిరణ్యకశిపోర్వధానంతరం [illegible] లోకోపాధిభూతస్య నృసింహస్య [illegible] దృష్ట్వా భయానకం రూపం విత్రేసుర్దేవదానవాః, ఇత్యాద్యుక్త్వా [illegible] బ్రహ్మ సమీపమాగమనాదికం ప్రతిపాద్య [illegible] భగవతి [illegible] స్తవం

గంబులనుపకారకంబులు అవతారాను [illegible] తత్త్వోపదేశమైనవి [illegible] భగవానునియవతారములు కర్తవ్యములుగా చెప్పదగిన లీలామాత్రములనను లోకోపకారకంబులను మాత్రమే చెప్పదగుబవలనను రుద్రునివారాధింపుటకు రుద్రునిలోకముల యందు భక్తినివృద్ధిపొందించుటకను భగవదనుగ్రహమేగాని రుద్రునిపరత్వమును నిరూపించుటకయె డిగావని భావము ఈయంశముశ్రీవిష్ణుపురాణమందు చెప్పబడినది [illegible] నారాయణా; సృష్టి పాలనాపియును భగవానునిచే శరీరముగా గ్రహింపబడిన బ్రహ్మరు ద్రాదులయొక్కయు సంహారాదికము నారసింహపురాణాదులయందు తెలియబడుచున్న ది ముప్పదియేడవ యధ్యాయమందు హిరణ్యకశిపునివలని భయముచే వెరచి వెడలి దేవత లందరును [illegible] సహితులనుగ బృహస్పతిజా [illegible] క్షీరసాగరమున తు [illegible] భగవంతుని కీర్తింపగను మీచేస్తుతియింపబడి [illegible] భక్తవత్సలుడగు విష్ణువు ప్రసన్నుడగును అని [illegible] [illegible] కారణమంతయు [illegible] హిరణ్య [illegible] మర్త్యుడై నేనును [illegible] చేతగూడ ప్రాప్తింపబడి [illegible] [illegible] [illegible] పతిరూపుడా [illegible] లోకోపాధిభూతుడై [illegible] కేశవుని [illegible] రూపము [illegible] [illegible] వానప్రతినుబడుచుండిరి అనుమొదలునస్తోత్రాన్నంతిరమూ వాలయొక్క బ్రహ్మ

హి పరమాత్మని ప్రవేశితే జగతి [illegible] దేవేశే కుపితే భృశం త్వ
త్తో హి నాన్యశ్శ(చ్ఛ)[illegible] జేతా నామిహ ద్యతే [illegible]
ముద్యాతం భయం నాశ [illegible] ( ) [illegible] దివా [illegible]
ప్రహ్లాదాదికముక్త్వా [illegible] వచనం హత్వా హిరణ్యకశిపుర్యేన దై
త్య మహాబలః కో నశ్యముఖా తస్య కోపస్య హారి విధనః
త్వం మే జనయితా దేవ న తే జనయితా హరిః [illegible] దేవస్య
కశ్యపో [illegible] నిగ్రహే భవేత్ యద్భయాత్ వతే వాయుస్సూ
ర్య స్తపతి యద్భయాత్ [illegible] ధత్తే నిగ్రహే సఃకః
ప్రభుః [illegible] మే [illegible]
పరమేణ సమాధినా [illegible] తే [illegible] భవేచ్ఛ [illegible]
హ న కోచతే [illegible] నాం మృగా
దికః వానరాణాం [illegible] మేషు, పక్షీనాం గరుడస్స్మృతి. మూ
షికాణాం తు [illegible] ప్రకీర్తితః [illegible] యనా

లోకత్రయోపద్రవకర్త్రా భగవతా కృతం [illegible] సంహారాదికం ప్ర

మీపగమనము [illegible] పరమాత్మునకు నరసింహాంగవానుడు [illegible]
గమండగా జగమంతయు [illegible] దేవదేవానిష్ఠుడు [illegible] మండ జగముకం
పించుచు ఒక [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] చెప్పిన [illegible] యేమహానుభావుని
చే సంహరించబడెనో [illegible] శక్తుడగుట ఒన
[illegible] అట్టి దేవదేవుడగు
శ్రీమహావిష్ణుని యొక్క [illegible] నిగ్రహమును [illegible] శక్తుడగును యెవ్వనియందలి భయము
చే [illegible] వాయువు వీచుచున్నాడో సూర్యుడు తపించుచున్నాడో [illegible] చున్నా
డో అట్టి భగవానుడు [illegible] శక్తులను అయినను పరమాయాదు సమాధిచే
[illegible] అట్టి [illegible] సత్త్వమం
[illegible] అన్యగుణ [illegible] మహిమ

నాం దివౌకస్సి హానాం హితార్థం సథా తతో నిర్మాపయిష్యామి
శ్శరభం భయశాంతయే సురాభ్యోఽభిక్షితే ఉన్నాభిరక్షణార్థం నా
ఇత్యుక్త్వా సూతః ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ ససర్జ శరభం తథా
యస్య సుందశిర్ణనాదేన త్రిజగత్ కంపితం తత స్తస్య శి
వాంశస్యోద్వస్థానమగౌచ తత్పృష్ఠభాగే చతుర్వక్త్రం తస్య రుద్రో
స్యావేశయాత్ సోమసూర్యౌ నయనే మారుతా పక్షౌ
త్రౌ పాదేషు భూధరాన్ సర్వాణి శివ స్తస్య స్యావేశయత్ ఏవం
నిర్మాయ శరభం భవః ప్రసిద్ధం యుక్తః జగజ్జన (ససర్జ) పర
సింహాంతిం సబద్ధిం భయంకర మితి శరభనిర్మాణాదికం ప్రతి
పాద్య తతః ప... ...సూరహ్రాదిభ్యః అభ్యాగమగమ
ద్విపాద్ధిన ... ... మభ్యాగతం దృష్ట్వా నృసిం
హా శ్శరభం రుషా జఘాన సకృత్త్రైసప్తన్నక్షైః స్వఖడ్గరాయుధైః
నిహంతే శరభే తస్మిన్ క్రోడే ... స్తుతివా తుష్టువుః పుండరీ
కాక్షం దేవా దేవమునయ స్తథా ఇతి.

స్తుతి (హిరణ్యకశిపోః) ఇత్యాదినా (గారుడే) చెప్పిన సంవాదార్థ

శత్రువు అల్లైనయలతమృగాదికంబుతు వారణంబులకుమేవ యును పాముల కగరుడుం
డునుమూషికములకుమార్జారంబునుమృగములకు శరభయును శరభంబులకుగూబయును
సింహంబులకుశరభంబును శత్రువులు యున్నవి కావున సింహమునుండిగెలిగెడిభయమును
ను తొలగింపగొనుటకై శరభమును సృజియించెదను గాక నాచేయుదిమింపబడినయాశ
రభమున్నసింహమునుబరిమార్పగలదు అని చెప్పినంతనూతుడు ఈ ప్రకారంబుగ జెప్పి బిగ
వానుడగు శంకరుడు శరభంబును సృజియించెను ఆ మృగమును దర్శించినమాత్రమున మను
లోకములన్నియు వణకెను అంతనామృగముయొక్క ముంపవాంశమందు శివాంశపతియగు శం
కరుండధిష్టించెను దానిపృష్ఠభాగమందు బ్రహ్మగారును చతుర్ముఖ అధిష్ఠింపజేసె
ను ఇట్లే సోమసూర్యులను నేత్రస్థానములందును మారుతమును పక్షములందును
మహాదస్థానములందు సమస్తపర్వతములను అగ్రమునఅధిష్టింపజేసెను ఇట్లువివిధదేవతా
మయంబుగ శరభమునిర్మాణముజేసి ప్రసిద్ధి గాంచిన ... ... సింహమును

గారుడే, అష్టసప్తతితమాధ్యాయే.—'హంసతుమ్యాగతం [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] హిరణ్యకశి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నృసింహస్య [illegible] [illegible] గతిః.

పాద్మే:— [illegible] యస్మాన్ సా తు చిరం వేగేన బలవత్తరా పాపనాశం జగ్మతుస్తౌ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] హాహాహూహూ [illegible] [illegible] సహస్రకరపత్నీ [illegible] [illegible] పతితం [illegible] [illegible] గతాసుం [illegible] [illegible] దేవగంధర్వాయుతౌ [illegible] (హాహాహూహూ) తం దృష్ట్వా [illegible] [illegible] తు దివా [illegible] ప్రవేశం [illegible] నృసింహస్య [illegible].

[illegible] "హంసతుమ్యాగతం" (పాద్మే) తత్రైవ [illegible] [illegible] యుధ్యమానా ఇతి. (భాగవతే) తస్మిన్నేవార్థే [illegible] శ్రీభాగ

[illegible] [illegible] [illegible] అనిరుద్ధ [illegible] [illegible] అంతఃపాతకంబు [illegible] [illegible] పూరితంబులు చేసి [illegible] [illegible] [illegible] నృసింహ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నృసింహ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నఖములచే [illegible] [illegible] దేవతలు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (గారుడే గారుడమహాపురాణమందు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నఖములచే నరసింహ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చీల్చబడిన [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

భాగవతే:—"తత స్త్వరితమాదాయరుద్రం శరభరూపిణం
విదదార నఖై స్తీక్ష్ణైర్హిరణ్యకశిపుం యథా,

కించ, అనుశాసనికే ఉమామహేశ్వరసంవాదే భగవత్ప్రసం
గభావేనవినా రుద్రోపాసనం కుర్వతాం శూద్రతుల్యత్వముక్తం
దక్షాధ్వరే—

అహం జ్యేష్ఠా విశిష్టా చ తస్మాత్త్వం మాం సుపూజయ
దక్ష। న తు జ్యేష్ఠావిశిష్టా త్వం మమ పూజ్యా ఇమాస్సురాః
ఇత్యాదినా రుద్రాణీదూషణమధ్వరభంగాదికం ప్రతిపాద్య రు

పిసంవాదయోః తత స్త్వరితమితి. (కించ) స్వాతంత్ర్యేణ కదాఽపి
రుద్రాపూజా న కార్యేత్యానుశాసనికం వచనజాత ముదాహరతి.
అహం జ్యేష్ఠేత్యాదినా. (అతో రుద్రేణ) "న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ

షు ఋదేవతలుగంధర్వులాదిగలవారలుచూడవచ్చిరి ఆప్పుడచ్చటుపడియున్న యాతనిజూ
చి దేవతలందరును మిక్కిలివిస్మయము జెందిరి ఇంతియేగాక నృసింహదేవునియొక్క యీ
విధమగు మహాద్భుతకర్మమునుగూర్చి ప్రశంసించిరి అనియు (భాగవతే) భాగవతమం
దు శరభరూపియైవచ్చిన రుద్రునినతిరయంబునఁబట్టి హిరణ్యకశిపుంబోలె తీక్ష్ణములగు
నఖములచేఁజీల్చివైచెను అనియు (కించ) మరియు ఆనుశాసనికమున నుమామహేశ్వ
రసంవాదమందు భగవానునియంగభావంబునగాక స్వతంత్రముగరుద్రునుపాసించు వారలు
శూద్రతుల్యురగుదురని చెప్పబడినది. దక్షాధ్వరమందు నేనుజ్యేష్ఠురాలను విశిష్టురాలను
కావునన్ను నీవుతెప్పగాపూజింపుము దక్షుడు నీవు నాకుజ్యేష్ఠురాలవుగాని విశిష్టురా
లవుగాని కాజాలవు నాకు యీ నానమూర్తులందరును పూజింపదగినవారలు అను మొద
లగు వాక్యములచే రుద్రాణియొక్క దూషణంబును అధ్వరభంగాదికంబును జెప్పి రుద్రు
నిఉద్దేశించి శాపోత్సర్గము జేయబడినది ఈవంశమందుబుట్టినవారలచే నిప్పుడు ప్రశంస
దగినవాడవు కారాదు ఈ వంశమం దెవ్వ డను మందగాని [illegible]

ద్రం ప్రతి శాపోత్సర్గః క్రియతే ఏతద్వాం సముత్పాదితైరస్య శ్వస్త్వం భవిష్యసి నైతద్వాం శేషు యః కశ్చిత్త్వద్భక్తో హి జనిష్యతి అజ్ఞానాత్త్వాం హి యః కశ్చిన్మునిర్వా బ్రాహ్మణోఽపి వా అనుజీవతి చేత్తస్మాత్తుల్యశ్చ రుద్రేణ గర్హితః భవేద్దేవలకశ్చైవ రుద్రకార్యోపజీవకః ఇతి.

అతో రుద్రేణ సమానతయా బోధాయనేన ప్రతిపాదితత్వాద్బోధాయనాపస్తంబాదిసూత్రేషు షడ్విధతాత్పర్యలింగాఽభావాత్ సృష్టికాలాదారభ్య నారాయణైకపరత్వేనా విద్యమానత్వాత్ ఆపస్తంబాదిషు నానాదేవతోపాసకత్వేన దర్శనాచ్చాపస్తంబాదీనాం పరమైకాంతిత్వం న సంభవతి.

దృశ్యతే" "దేవ ఏకో నారాయణః" ఇత్యాదిభిః పరమాత్మనో నారాయణస్య సమానతయా కస్యాపి దేవస్య వక్తుమయుక్తత్వాత్తథైవ శ్రీసూత్రకారస్య సమ్మతత్వాద్బోధాయనాదీనామతత్త్వాచ్చోచ్యతే రుద్రేణ సమానతయా బోధాయనేన ప్రతిపాదితత్వాదితి రుద్రణేత్యుపలక్షణం ప్రతిపాదనం చ తత్సూత్రే ద్రష్టవ్యం. యథా అథాతో విష్ణుప్రతిష్ఠా ఇత్యనన్తరం అథాతో మహాదేవస్య ప్రతిష్ఠా ఇతి తతతోచ్యతే బోధాయనగ్రహణం తద్వ్యాఖ్యసూత్రాంతరసంగ్రహార్థం ఆపస్తంబాదిసూత్రేషు తాత్పర్యలింగమేవ నాస్తీతి బోధాయనసూత్రాద్వైలక్షణ్య

శివంశమందలి వారలే గాక యే బ్రాహ్మణుడు గాని జ్ఞానియగు నెవ్వడు గాని యజ్ఞానము చేతనయినను నిన్ను పూజించుచున్నాడో ఆ కారణముచే నాతడు సూత్రతుల్యుడై గర్హితుడగుచున్నాడు అతడు రుద్రకార్యోపజీవకుడనగు దేవలకుడగుచున్నాడు అని యిం చెప్పబడినది. (అతో రుద్రేణ) అందువలన రుద్రునితో సమానునిగ భగవానునిగూడ బోధాయనుడు స్వసూత్రమందు చెప్పియుండుటవలని బోధాయనాపస్తంబాదిసూత్రములందు షడ్విధతాత్పర్యలింగముచే నారాయణపరత్వము బోధింపబడనందువలనను ఆయాయితర

కాత్యాయనసూత్రిణామపి, బ్రాహ్మవైష్ణవరౌద్రైస్తు సావిత్రైర్మైత్రవారుణైః తల్లింగైరేవ మంత్రైః అర్చయేత్తు సమాహిత ఇతి.

సముక్తం భవతి. (సృష్టికాలాత్) బోధాయనాది సూత్రిణాం తత్సూత్రకారకాలాదారభ్య పారంపర్యేణైకదేవతానిష్ఠత్వాభావాదితి తత్ప్రకారః పూర్వమేవ ప్రపంచితః తేషు నానాదేవతోపాసకత్వం ప్రత్యక్షతః సిద్ధం ద్రష్టవ్యం. అతః ఏకాన్తిత్వేఽప్యసంభావితే పరమైకాంతిత్వప్రసంగో దూరోత్సారితః అథ యస్య కస్యాపి జాయమానం హి పురుషం” “ప్రేక్షేత కంచనశ్చన” ఇత్యాదిప్రమాణైః (మహానుభావస్య) అక్రూరమాలాకారాదివద్భగవదనుగ్రహపాత్రత్వం తల్లక్ష్యస్య సర్వానుగతత్వాభావాదుక్తదూషణస్య న వ్యభిచారః. (కాత్యాయనసూత్రిణామపి) “బ్రాహ్మవైష్ణవరౌద్రైః”రిత్యనేన శన్మన్త్రప్రతిపాద్యత్రిమూర్తివాదః సిద్ధ ఇతి త్రిమూర్తిసామ్యవాదస్త్వైరాద్రియత ఇత్యుక్తం భవతి. యోగజ్ఞాః సముదాహరన్తి మునయో యాం యాజ్ఞవల్క్యాదయః ఇత్యభియుక్తోక్త్యా యాజ్ఞవల్క్యాదీనాం ప్రశంసా తు వర్ణకాన్తరేణ సమాధేయా. (ద్రాహ్యాయణసూత్రే తు ద్రాహ్యాయణసూత్రారంభస్తు రు

సూత్రానుష్ఠాతలు సృష్టికాలమారంభించి నారాయణైకపరులుగ నుండక పోవుటవలనను యింతియగాక నాపస్తంబాదులు నానాదేవతోపాసకులుగ నుండుట ప్రత్యక్షముగ తెలియవచ్చుటచేతను ఆపస్తంబాదులకు పరమైకాంతిత్వము సంభవింపదు; (కాత్యాయనసూత్రిణామపి) కాత్యాయనసూత్రులకును బ్రాహ్మవైష్ణవ రౌద్రమంత్రములు సావిత్రములు మైత్రములు వారుణములునగు నానాదేవతల ప్రతిపాదించెడి మంత్రములచే నాయా దేవతల నారాధింపదగునని యాజ్ఞవల్క్యునిచే జెప్పబడినందున వారలకును ఏకాంతిత్వము సిద్ధింపజాలదు (ద్రాహ్యాయణసూత్రేతు) ద్రాహ్యాయణసూత్రమునందున్న శో

ద్రాహ్యాయణసూత్రేతు రుద్రవిషయత్వేన కర్మారం (భప్ర పదన) భపదముక్తం.

అత(శ్శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాత్పరమైకాంతిత్వం(శ్రీమద్వై ఖానసానామేవేతి ప్రతిజ్ఞాకర్తుముచితా. శ్రీమన్నారాయణైకపర

ద్రప్రశంసాపూర్వకం క్రియతే. (అతః) ఉక్తైః ప్రమాణైః శ్రీసూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణైకపారమ్యప్రతిపాదకత్వస్య షడ్విధతాత్పర్యలింగైశ్చ నిరూపితత్వాత్తదనుయాయినాం శ్రీమద్వైఖానసానాం నారాయణైకప రత్వరూపం పరమైకాంతిత్వం నిర్వివాదమిత్యుక్తం భవతి. (ప్రతిజ్ఞాకర్తు ముచితా)ప్రతిజ్ఞా చ శపథః న తత్ర ప్రతిబంధీ కశ్చిదస్తీత్యర్థః యో వా స్యాత్స చ ప్రమాణైః సుఖేన సాధితుం శక్య ఇతి భావః ఏవం వి ధాః శపథాః ప్రాయశః ప్రయుజ్యన్తే ప్రమాణశరణైరాచార్యైః స త్యం సత్యం పునస్సత్యం భుజముద్ధృత్య వచ్యతే వేదశాస్త్రాత్పరం నా స్తి న దైవం కేశవాత్పరమ్ ఇత్యాదౌ ఏతావాసవసరశ్చ తేషాం ప్రతి వక్తృరుచిజననాయ ప్రతిపాద్యార్థగౌరవబోధనాయ చ చేతనేషు స్వకీ యనిర్వ్యాజకరుణాలహరీమూల ఏవేతి భావః.

ర్మారంభప్రవచనమందు రుద్రుడుపరదైవతముగ నారంభింపబడినది గావున నాసూత్రము వారలకును ఏకాంతిత్వములేదు (అగుః) అందువలన నారాయణైకపరత్వముగలవారల గుటచే బరమైకాంతిత్వము శ్రీవైఖానసులకే చెల్లునను ప్రతిజ్ఞచేయుట మిక్కిలిసమంజస మైయున్నది. కాగా శ్రీమన్నారాయణైకపరంబగుట శ్రీసూత్రమునుసర్వసూత్రోత్తమ మనుటకు తుట్టికొంకయుతేదనుట నిరూపింపబడినది.

ఇద్దు ప్రసంగవశమున శ్రీవైఖానససూత్రమున నుపక్రమోపసంహారాది షడ్వి ధతాత్పర్యలింగములచే వైఖానససూత్రము నారాయణైకపరమనియు సూత్రమునందు

తాత్పర్యస్యాస్యోత్తమత్వమిత్యత్ర వివాదః కర్తుం న శక్యతే.

ఇతి నిరూపితో నవమో హేతుః.

శ్రీనివాసాయ నమః.

అత్ర ప్రసంగాన్నారాయణశబ్దార్థనిర్ణయే ప్రాచాం ప్రసంగః వైఖానసానాం నారాయణైకపరత్వవ్యంజకగర్భచక్రాంకణప్రకారః తాపసంస్కారనిషేధప్రకారః వైఖానసపంచరాత్రశాస్త్రయోరేకవ్యావర్తకతప్తచక్రధారణస్వరూపతద్ధారణాధికారినిర్ణయాంగః సర్వేశ్వరస్య శ్రీమన్నారాయణస్య నిస్సమాభ్యధికత్వ నిరూపణం సూత్రాంతరాణాం నానాదేవతోపాసనవిధాయకత్వం శ్రీసూత్రస్య నారాయణైకపరత్వమిత్యాద్యంశాః ప్రతిపాదితాః.

శాంకరులయెడ నానామతనివేశము ప్రత్యక్షసిద్ధమగుటయు (నానామతవివరణంబును) శ్రీసూత్రము నారాయణైకపరత్వంబుగ శ్రీసూత్రకారులుపదేశించుటకుగల ప్రమాణనిచయంబును నారాయణపారమ్యంబును (నవకోటిగ్రంథంబును) నారాయణునినితర దైవతములతో సమానముగజూచుటయు దోషమనునంశమును శ్రీవైఖానసపంచరాత్రములకు గర్భచక్రధారణతప్తచక్రధారణములు యథాసంఖ్యముగ వ్యావర్తకములనియు వైఖానసులకు తప్తచక్రధారణము జేసికొనుట నిషిద్ధమగుటయు ప్రాయశ్చిత్త విధానమును నారాయణుని సర్వశక్తిమత్త్వము అనగాజన్మాదిసూత్రతాత్పర్యార్థలక్ష్యత్వమును ననునంశములు విస్తరముగ జెప్పబడినవి.

ఇది శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్యచింతామణియందు దశవిధహేతునిరూపణమున శ్రీవైఖానససూత్రము అఖిలజగదేకకారణుడగు శ్రీమన్నారాయణునినొక్కని నేపరదై వదేశింపబడిన సంస్కారాంగములగు గృహోద్యారాధనము భగవదుపాసనమేననియు

ఇతి నిరూపితో నవమో హేతుః

శ్రీ శ్రీనివాసమఖి వేదాన్తదేశిక గురవే నమః,

జయత్యాత్రేశ్వరోస్మద ధ్యాపసౌధప్రియాతిథిః

శ్రీమిత్రపురీవాసః శ్రీరామః సీతయా గృహీ.

దీనిని ఆపస్తంబాదిసూత్రకారులు సద్వ్యాకముగ జెప్పినవారలనియు బోధాయనాదులు విష్ణుకల్పంబుతోపాటుగ రుద్రాదికల్పంబులను సమానప్రతిపత్తితో జెప్పిరనియు నూతనముగ నుపదేశించుటవలన సర్వోత్తరమయినదను మొదలగు తొమ్మిదవ హేతు నిరూపణము.

తొమ్మిదవహేతునిరూపణముసమాప్తము

శ్రీకోదండ రామ పాకయాజి గురవే నమః

దశమ హేతుః.

అథాఽస్య శ్రీవైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాత్ భగవత్ప్రీతివిషయీకృతానాం తత్సూత్రానుష్ఠానవతామేవ భగవత్ప్రియతమత్వం ప్రతిపాద్య భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తేరితి హేతుః నిరూప్యతే:—

(దశమహేతుః) నవమహేతోరస్య సంగతిం నిరూపయన్ హేతూపన్యాసముపక్రమతే భగవదిత్యాదినా భగవత్ప్రీతివిషయీకృతానామితి నిర్ధారణే విభక్తిః భగవత్ప్రీతివిషయీకరణే లక్ష్యాస్తు వివిధప్రకారభాజః శాస్త్రేషు స్మర్యన్తే. యథా మయి చానన్యయోగేన ప్రియో జ్ఞానినోఽత్యర్థం యోగినామపి సర్వేషాం యుక్తతమత్వః ప్రాప్యతే ఇత్యాదయః తాదృశానామధికారివిశేషాణాం మధ్యే అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామితి సూత్రవిషయమనస్మనాభ వేత్తి శ్లోకప్రతిపాదితాధికారశాలినః ప్రియతమా భగవతః ఇతి దుర్నివారోఽయమర్థః. యద్వా భగవత్ప్రీతివిషయీకృతానామిత్ర తత్ప్రీత్యేకవిషయీకార ఉచ్యతే స చోత్తరత్ర తరపా జ్ఞాప్యతే తచ్చ అనుష్ఠానవతామేవేత్యస్య విశేషణం హేతౌ తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానవతామేవేత్యపి యోజ్యం తథా ప్రతిజ్ఞానాత్. (ఛందోగబ్రాహ్మణే) వైఖానసాః తచ్ఛాస్త్రార్థ

పదియవ హేతువు, శ్రీ వైఖానససూత్రము శ్రీమన్నారాయణైకపరమగుటచే శ్రీమన్నారాయణుని ప్రీతికి లక్ష్యభూతులగు యీ సూత్రనిష్ఠులయందే భగవత్ప్రియత్వముండుటకు అవకాశముండుట సంభవించుననుటకై భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తేః అను నీపదవ హేతువును నిరూపించుచున్నారు ఈ హేతువునకు పోద్ఘాతమగు నారాయణపరత్వ ప్రతిపాదనము తొమ్మిదవ హేతునిరూపణమందు చేయబడియుండుటచే యీ హేతూపపాదమునకు సంగతి తెలియదగినది ఛందో. బ్రాహ్మణే మహాత్ములగు వైఖానసులు శ్రీ

The above figure of total population includes 7,479,278 displaced persons who have left their ancestral homes in Pakistan and have come to settle down in India immediately before and since the partition of the country

3 Density of Population.

For its area India is the most densely populated country in the world, for though China exceeds it in population, being 19 4% of the world, the area of China is three times that of India and therefore India is comparatively more densely populated India's total area is 1,176 864 square miles

India's population per square mile is 296. This density of population *per square mile* is however exceeded by many countries of the world notable of which are

Country	*Per square mile*	*Country*	*Per square mile*
Netherlands	734·5	Germany	460 1
Belgium	730 6	Tangier	443 1
Japan	546 5	Italy	396 7
United Kingdom	537 7	Lebanon	353 8

Uttar Pradesh according to 1951 census had the largest population in India, which is 63,215,742, while Madhya Pradesh had the largest area, which is 130,372 square miles Madhya Pradesh unfortunately happens to have the highest percentage of infant mortality, which is perhaps the highest also in the world

4 Area under Cultivation.

The total geographical area of India is 810 8 million acres. This is 2 4 per cent of the total world area Out of this, 347 5 million acres are lying uncultivated The net area under cultivation for all crops in India in 1948-49 was 253 3 million acres. This means that it is only 0·77 acre *per capita* To this may be added 0 24 acres of forest and woodland *per capita*

5 Camparison of Agricultural area with other countries.

India, along with Indonesia and Pakistan has all her agricultural area in the form of arable land and no land under permanent meadows and pastures.

How poorly India stands in this respect in comparison with other countries may be gauged from the fact that whereas China has 7·3 per cent of the world area, and 19 4 per cent of its population, she has *per capita* 1 53 acres of agricultural area and 054 acres of forest and wood area.

Brazil which covers 6 3 per cent of the world area and 2 1 per cent of its population has *per capita* an agricultural area of 7·59 acres and 19 83 acres of forest area.

The U S S.R with 16·6 per cent. of the world area and 6 3 per cent. of the population has *per capita* an agricultural area of

గీతాయాం:— "మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మయి సంగతమానసాః అనన్యశరణా భాగ్యాస్తస్మాద్వైఖానసా వరాః

పంచరాత్రే, పౌష్కరే:— "విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తాస్తత్త్వముచ్యతే ఏవం అనన్యసత్త్వస్థా దేహాన్తం నాऽన్యయాజినః కర్తవ్యమితి దేవేశం సంయజన్తే ఫలం వినా ప్రాప్నువంతి చ గేహాన్తే వాసుదేవత్వమంబుజ ఇతి.

వైఖానసులు ఉత్తమ పరతత్త్వైకులు

భావోద్రేక సంగృహీతః "అథ పాతకభీతస్త్వం సర్వభావేన భారత" ఇతి వత్, తత్రైవ భగవాన్ పారాశర్యః కృష్ణాశ్రయాః కృష్ణబలాః కృష్ణనాథాశ్చ పాండవాః ఇతి అనన్యశరణా ఇతి సర్వవిధోపాయవత్త్వముచ్యతే. "మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః ఇతి వత్, (పంచరాత్రే- పౌష్కరే) "అక్రీకరమనోవాక్కం చ వైఖానస"మిత్యాది వేంకటనాథ వేదాన్తదేశికైః పంచరాత్రరక్షోద్ధృతవిందావచన వాచనసహ ఇతి పంచరాత్ర ఇతి తత్ర విశేషితం. తే భక్తా ఇతి నిరుపపదభక్తశబ్దప్రయోగాత్ ఏవాంతరంగా ఇత్యుచ్యతే. ఆజానసిద్ధవైష్ణవకులప్రసూతత్వాత్ కర్తవ్యమితి వేదశాస్త్రోదితాని నిత్యనైమిత్తికాని కర్మాణి భగవదాజ్ఞారూపత్వేన తన్ముఖోల్లాససంపాదనాయావశ్యం కార్యాణీత్యాచరన్తస్త్వేవ కర్మాన్తరణాదుపాయత్వమేషాం నాస్తీతి నిశ్శంకమా నైశ్చిత్యరివకర్మస్వరూపత్యాగమనుమన్యన్త ఇతి తత్త్వో వ్యాఖ్యాతిః.

గలవారలును నాయందే ప్రాణధారణశక్తిగలవారలును నాయందే లయించిన మనసుగల వారలును అనన్యశరణులునగుటవలననే వైఖానసులు శ్రేష్ఠులగుచున్నారు అనిభావము గానమునందు చెప్పబడినది (పంచరాత్రే) విఖనసనామకులగు వైఖానసులే నాకు అంతరంగభక్తులు ఇత్యాదినిశ్చయము శపథము చేసిచెప్పుచున్నాడు వారలు తేజోవంతులు తత్త్వ స్వరూపసత్త్వస్వభావముగలవారలు ప్రాణాపాయదశయందును సర్వకాలసర్వావస్థలందును దేవతాంతరభజనము చేయరు ఫలాకాంక్షను విడచి భగవదారాధనమును భగవన్ముఖోల్లాసమునకై కైంకర్యరూపముగ జేయుచున్నారు వారలువిష్ణు సాయుజ్యమును

+ బృహన్నారదీయే;—"దేవార్చనపరా యే చ యే చ త
త్సాధకా నరాః పూజాం దృష్ట్వాఽనుమోదన్తే తే వై భాగ
వతోత్తమాః యస్తు భోగతయా విష్ణోస్సత్కృత్యం కురుతే స
దా స భవేత్పరమైకాన్తీ మహాభాగవతోత్తమః య ఏకాన్త్య
గతా విష్ణౌ భగవత్యాత్మభావనే తే వైష్ణవా భాగవతాస్సన్తి
ఇత్యపి కీర్తితాః మన్మానసాశ్చ మద్భక్తా మమ పూజాసు లో
లుపాః మత్కథాశ్రవణే సక్తాస్తే వై భాగవతా నరాః (బృహ
న్నారదీయే?) యేఽర్చయంతి నరా భక్త్యా నారాయణమనామ
యం తానర్చయంతి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతాగణాః మయి
భక్తిపరో యస్తు మద్యాజీ మత్పరాయణః మద్ధ్యాయీ స్వకులం
సర్వం నయత్యచ్యుతమాపతాం యేఽర్చయంతి సదా విష్ణుం న
తే ప్రాకృతమానుషాః విష్ణులోకాత్సముత్పన్నాస్తే దేవా నాఽ

(బృహన్నారదీయే) అర్చకః పూజక ఇత్యాదిశబ్దైర్వైఖానసా ప్రోక్తా అ
ధికారిణః శ్రీవైఖానసశాస్త్రప్రసిద్ధాః శ్రీవైఖానససూత్రేణ ఏవ పరాప్తు

ముందు భగవత్సాయుజ్యమును ఇహలోకమందు సకలసంపదల ననుభవింతురు అనిపంచ
రాత్రపాద్మసంహితయందు చెప్పబడినది. (బృహన్నారదీయే) ఎవ్వరు భగవదారా
ధనము చేసెదరో వారలట్లు చేయుట యందెవ్వరుపకరింతురో వారలట్లు చేయు పూజను
ఉపకారమును జూచి యెవ్వరు మోదింతురో వారలు భాగవతులనదగుదురు యెవ్వడు భ
గవన్ముఖోల్లాసమునకే యాతనికైంకర్యము సేయునో అతడు మహాభాగవతోత్తముడును
పరమైకాంతియగును అంతర్యామియగు భగవానునియందు యెవ్వరైకాంత్యమును జెందు
దురో అట్టి భాగవతులు సత్పురుషులనియనబడుదురు నాయందుంచిన మనసుగల
వారలును నాభక్తులును నాయారాధనమందు నిరతులును నాకథలను వినుటయందే ఆస
క్తిగలవారలును వీరే భాగవతోత్తములగుదురు భగవానుడగు శ్రీమన్నారాయణుని నె
వ్వరారాధింతురో వారలను బ్రహ్మాదిదేవతాగణములన్నియు నారాధింతురు యెవ్వడు
భక్తిగలవాడై నన్నారాధించుచు నాయందే సమర్పింపబడిన సర్వస్వములుగలవాడయి

అర్చకస్వరూపం విష్ణుస్వరూపం నిరూపితా

+ అత్ర సంశయః నావిష్ణుర్జాయతే విష్ణుర్నావిష్ణుర్విష్ణుమర్చయేత్ రూపద్వయం హరేః ప్రోక్తం బింబమర్చక ఏవచ బింబే త్వావాహనాదూర్ధ్వం సదా సన్నిహితోఽర్చకే అర్చకస్తు ప్రసన్నాత్మా హరిరేవ న సంశయః కలిః కృతయుగస్తేషాం క్లేశాశ్చైవ సుఖావహాః యేషాం శరీరమనిశం హరిశుశ్రూషణే రతమ్.

శ్యన్తే శౌచిత్యాదితి నాఽస్య ప్రకరణస్య సర్వసాధారణత్వశంకయా ఽత్ర ప్రకరణాస్పృశ్యత్వం. (భాగవతే) వైష్ణవ ఇత్యాజానసిద్ధవైష్ణవత్వ

నన్నుధ్యానింపుమందునో వాడు తనకులమునంతను నాసాయుజ్యమునందజేయును నాకయిమాత్రమే తనకర్మలనన్నిటిని చేయుచు నాకర్పణ సేయుచు నాయందే మనసు గలవాడు తనకులమునంతను సద్గతిజెందించును విష్ణువునారాధించువారలు ప్రాకృతులుగ నరులు కాజాలరు వారలు విష్ణులోకమందుండి చేతనోజ్జీవనమునకై యవతరించిన దేవతలనుటను సందియములేదు విష్ణువుగానివాడు విష్ణువుగనవతరింపజాలడు విష్ణుత్వములేనివాడు విష్ణువునారాధింపజాలడు భగవానునికి రూపములు రెండుప్రకారములయియున్నవి. మొదటిది తానావిర్భావము జెందిన విగ్రహము రెండవదియర్చకుడునదియును ప్రతిష్ఠింపబడునట్టి బింబమందావాహనము జేసిన పిదప నెల్లప్పుడును అర్చకునియందు నిరంతరముగను భగవానుని సాన్నిధ్యము గలుగుటచే బింబముకంటెగూడ యర్చకునియందలి సాన్నిధ్యము అతిశయమయినది ప్రసన్నాత్ముడగు అర్చకుడు హరియేయగును. అట్టివారలకు కలియుగమయినను కృతయుగమువంటిదగును. క్లేశములన్నియు సుఖావహములుగూడ నగును వారలశరీరమెల్లప్పుడును హరిశుశ్రూషణమందు వినియోగింపబడుటచే ప్రాకృతమనుష్యులకుగలుగు ననుభావము వారలయెడ శంకింపరాదు అని బృహన్నారదీయమందు చెప్పబడినది. (భాగవతే) నారాయణుని నామములను స్తుతించునదే వాక్కు. వాని యుత్కృష్టకైంకర్యములు జేయునదే కరములు స్థావరజంగమములందన్నిటను వసించుచున్నట్టి వానిస్మరియించునదే మనస్సు వాని గుణానుభవకరకథలు వినునదే చెవులు వాని పాదపద్మము

భాగవతే:— సా వాగసంతస్య గుణాన్ గృణీతే కరౌ చ
తత్కర్మకరౌ మనశ్చ స్మరేద్వసంతం స్థిరజంగమేషు శృణోతి
తత్పుణ్యకథాస్స కర్ణః శిరశ్చ తస్యాఙ్ఘ్రిషు సంభ్రమాణాం త
దేవ యత్పశ్యతి తద్ధి చక్షుః అంగాని విష్ణోరథ తజ్జనానాం పా
దోదకం యాని వహంతి నిత్యం హృది రూపం ముఖే నామ నై
వేద్యముదరే హరేః పాదోదకం చ నిర్మాల్యం యస్య మూర్ధ్ని
స వైష్ణవః

శ్రుతిరపి:— తదస్య ప్రియమభిపాథో అశ్యాన్నరో యత్ర
దేవయవో మదన్తి ఉరుక్రమస్య స హి బంధురిత్థా విష్ణోః పదే
పరమే మధ్వ ఉత్సః అస్యార్థః విష్ణోః ప్రియం తత్పాథః నివేది
తమన్నాదికం అభ్యశ్యాం దేవయవో నరా దేవారాధకాః య
త్ర మదన్తి యస్మిన్నివేదిత తీర్థప్రసాదాదికే స్వీకృతే మదంతి
హృష్టా భవన్తి యద్వా బ్రహ్మాదీనపి న గణయన్తి ఇత్థా ఇత్థం
ప్రతిదినం వర్తమానః ఉరుక్రమస్య విష్ణోః బంధుః జాత్యేకవచనం
స వివాతివాఽభిమతేః పరమే సర్వోత్కృష్టే మధ్వే మధువ
ద్భోగ్యతమే విష్ణోః పదే ఉత్స ఉత్సుకః యద్వా ఉత్కృష్టః

శాలినః ప్రశంసనం ఔచిత్యాత్, ఉపచారాదన్యత్రాఽపి ప్రయోగ ఆ
చార్యైరనుమన్యతే, (శ్రుతిరపి) "యజ్ఞశిష్టాశినః సన్తః ముచ్యన్తే స
ర్వకిల్బిషైః ఇతివత్ భగవన్నివేదితశిష్టప్రాశినాం భగవత్ప్రీతిపాత్రత్వము

లకారంగుసజిరో శిరము వానినిసందర్శించునదే చక్షువు వానియొక్కయు వానియనుచ
రులగు మహానుభావులయొక్కయు పాదోదకమును వహించునవే యవయవాంతరము
లు అనియు హృదయకమలమందు వానిరూపమును నోటవానినామము కుక్షియందు వా
నికినివేదించినతీర్థప్రసాదములను శిరసువవానికిసమర్పించిన సడలించినర్మాల్యమును
గలవాడు వైష్ణవుడు అని శ్రీభాగవతమునందు చెప్పబడినది (శ్రుతిరపి) ఇత్యాది తదస్య య
న్మశ్రుతియు నీయర్థమును [illegible] యున్నది:— విష్ణువునకు ప్రియంబయి నివేదిత
మయిన యన్నాదిపదార్థములను స్వీకరించుచుండి గాక భగవదారాధకులగు మహానుభావులు

శ్రుత్యంతరే:—"విష్ణునాఽశితమశ్నంతి విష్ణునా పీతం పిబంతి విష్ణునా ఘ్రాతం జిఘ్రంతి విష్ణునా రసితం రసయంతి తస్మాద్విద్వాంసో విష్ణూపహృతం భక్షయేయు"రితి.

భాగవతే:— "త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం తరేమహి.

భగవానుని ప్రసాద సిలవల —

ప్రోచ్యతే. (శ్రుత్యంతరే) అశితమిత్యాది బోధనాకార్యాం "అనశ్నన్నన్యః" ఇతి శ్రవణాత్ తదేవోత్తరత్రోచ్యతే విష్ణూపహృతమితి. (భాగవతే) పూర్వోక్తస్యాయం ప్రపంచః అత్ర భగవన్మాయోత్తరణం ఫలముప్యుక్తమితి విశేషః। మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే ఇతి స్వమాయోత్తరణా స్వప్రపదనసాధ్య ముపదిశతి స్వయం భగవాన్ తచ్చ ప్రపదనం తదధీనసర్వభావసంపాదనమేవేతి భావః

అంతేకాక ప్రసాదముల భుజియించి యెవ్వరు తుష్టులగుచున్నారలో వారందఱును మనముకొందుకును ఈవిధముగ నిరంతరముగ నెవ్వరు భగవత్తీర్థప్రసాదములనే యోసపకుచు వానిననుభవించుదురో వారు సర్వశక్తుడగు భగవానుని పరమపదమందు సంతుష్టులై వెలయుచున్నారు అని వేదపురుషుడుపదేశించుచున్నాడు. (శ్రుత్యంతరే) విష్ణునిచే భుజింపబడినదానిని భుజింతురు వానిచే త్రాగబడినదానిని త్రాగుదురు విష్ణునిచే వాసనచూడబడినదానిని వాసనచూచెదరు విష్ణునిచే చవిజూడబడినదానిని చవిచూచెదరు కావున విద్వాంసులు విష్ణునివేదితము భక్షింపవలెను అని శ్రుత్యంతరము చెప్పుచున్నది. (భాగవతే) నీచే యుపభుక్తములగు మాల్యములు చందనములు వస్త్రములు అలంకారములు వీనిచేకూడినవారలమై నీయుచ్ఛిష్టమును భుజించినంతనే నీమాయను దాటగలుగుదుము అని భాగవతమందున్నది. (హారీతః) దమచే యొసంగబడినట్టియు హస్తప్రాప్తమయినట్టియు భగవద్భుక్తశేషమయినట్టియు పదార్థమును ఉపవాసవ్యాజమున నైనను యెవ్వడు తినడో అతడు తినునట్టిదంతయు సురాతుల్యమగునని హారీతుడు

హారీతః :— కృపావత్తం హస్తగతం విష్ణుభుక్తోజ్ఝితం తు
యత్ ఉపవాసచ్ఛలాన్నత్తేన భుక్త్వా సురోపమమ్.

భృగుః:— "హవిః కృత్వా చతుర్భాగమూర్ధ్వభాగం నివే
దయేత్ అధస్తాదేకభాగేన హోమార్థం బలిగ్రహణం యదా
శం పాత్రసంశిష్టం పూజకాయైవ నిర్మితం అగ్నికార్యావశిష్టం చ
బలిశిష్టం చ యద్ధవిః సర్వం తత్పూజకాయైవ ప్రోక్తమేవం [illegible]
సిషిభిః"

యజ్ఞాధికారే:— అన్నస్య చతుర్థాంశం వైశ్వదేవార్థమ
ర్చకః ఆదాయ వైశ్వదేవాంతే శిష్టాన్నం భోజయేత్పునః బలిశే
షం హోమశేషం వైశ్వదేవే విశేషతః గృహ్ణీయాద్వైశ్వదే
వార్థం భోజనార్థం చ ఋత్విజః"

(హారీతః) ఉపవాసదినేఽపి భగవదస్వీకరణపూర్వం ఉపవాసదినే య
స్తు తీర్థం శ్రీతులసీయుతం న ప్రాశ్నీయాద్విమూఢాత్మా రౌరవం నర
కం ప్రవ్రజేదిత్యాద్యుక్తేః. (భృగుః) వైఖానసానాం భగవన్నివేదితస్యై
వోపయోగో రాగతోఽపి సిధ్యతీతి ప్రతిపాదయితాల్యయాన్పునే తే
షాం హవిర్భాగకల్పనయా "హవి"రిత్యాదిశ్లోకైః. (యజ్ఞాధికారే) పూ
ర్వోక్తస్యైవాఽయం ప్రపంచః. (కశ్యపః) భగవచ్ఛాస్త్రధృతం భాగ

ను చున్నారు. (భృగుః) హవిస్సును నాలుగు భాగములు జేసి యూర్ధ్వభాగము
ను నివేదనము చేయవలెను దిగువభాగములు రెంటిని హోమమునకును బలికిని వినియోగిం
చవలెను పాత్రమందున్న నాలవభాగము అర్చకునకును పాత్రశేషము అగ్నికార్యశిష్టము
బలిశేషము అర్చకునిసొత్తు అని శాస్త్రకారుల సమ్మతమైయున్నది అనిరి. (యజ్ఞా
ధికారే) తనయొక్క వైశ్వదేవయజ్ఞార్థముగ నాలవభాగము నర్చకుడు తీసికొనవలె
ను. వైశ్వదేవము జేసి మిగిలిన ప్రసాదమును నారదుపయోగించుకొనవలెను, బలిశేషము
ను గూడ వైశ్వదేవమునకు భోజనమునకు గూడ ఋత్విక్కులు గ్రహింపవలెను అని యజ్ఞాధి
కారమందును భృగుమహర్షి చెప్పుచున్నారు. (కశ్యపః) హవిఃపాత్రములన్నిటి

కశ్యపః:— "సర్వహవిఃపాత్రేషు శిష్టమన్నం సర్వంభగవన్ని
వేదితమన్నమపూపాదికం చ పూజకా గృహ్ణీయుః యథా గు
రోరుచ్ఛిష్టం పుత్రశిష్యభృత్యానాం భోజ్యం తథా సర్వస్య ర
క్షితుస్సౌమ్యమూర్తేస్సర్వవ్యాపినో జగద్గురోర్నివేదిత
మన్నాదికం విశ్వం చాతుర్వర్ణ్యానాం భక్తిమతాం సర్వేషాం
భోజ్యం అభక్తిమతామభోజ్యమితి,

ఈశ్వరసంహితాయాం, సమారాధనాఽధ్యాయే:— స్కం
దః, త్వయా నిషేధ ఆఖ్యాతో మంత్రదత్తస్య వస్తునః, సర్వ

వచనముపన్యస్య తత ఏవ సంవాదాన్తరముపక్షిపతి సర్వేత్యాదినా.
తత్ర గృహ్ణీయురితి విధిప్రత్యయేన శేషాద్యన్యేభ్యో వ్యావృత్తిరుచ్యతే.
పూజకా ఇతి తత్ర వైఖానసా ఏవోచ్యంతే తే తు పూజకాః భగవన్ని
వేదితశేషం గృహ్ణీయురేవ అన్యేషాం భక్తానాం చ తన్నివేదితం భో
జ్యం భోక్తుమర్హం కృత్యః ప్రత్యయః పూజకానాం గ్రహణార్థస్తు
బాధకాభావాద్భుజిపర్యన్తే పర్యవస్యతి తస్య కేవలాదృష్టార్థకల్పనే
గమకాభావాత్. (ఈశ్వరసంహితాయాం) స్మృత్యన్తరేషు నిషిద్ధవి

యందును మిగిలినదానివభాగము అన్నమును అపూపాదికములను నివేదనము చేసినతో
డనే అర్చకులు వైఖానసులయును గొట్టుగురునియుచ్ఛిష్టము పుత్రశిష్యభృత్యాదులకు
భోజ్యముగజెప్పబడినట్లో అట్లేసర్వరక్షకుడును సౌమ్యమూర్తియు సర్వవ్యాపియు జ
గద్గురుడునగు శ్రీమన్నారాయణునికి నివేదింపబడినయన్నాదికము నాలుగువర్ణముల
వారికిని నాలుగాశ్రములవారికిని భోజ్యమగును ఆభగవానునియందు భక్తిలేనివారలుమా
త్రమే దీనినిభుజించుటకర్హులుకారు అనికశ్యపుడు చెప్పియున్నాడు. (ఈశ్వరసం
హితాయామ్) స్కందుడు:— ఓయీశ్వర మంత్రదత్తమగు పత్రపుష్పాన్నాదులయొ
క్క స్వీకారమునుగురించి పూర్వమునిషేధించి యిప్పుడు వానిప్రదానమును ప్రాశనము
ను ప్రశంసించుచున్నాడవు యిదియెట్లు సంగతమగునను సంశయము నాకుదయించుచున్నది

త్ర చ త్రపుష్పాన్నపూర్వస్య పరమేశ్వర నివేదానీం ప్రదానం చ ప్రాశనం చ ప్రశంససి కిమేతదత్ర మే జాతస్సంశయః, పరి నివ్వేర ఈశ్వరః ప్రదానం పుత్ర ఉపభోగ్యత్వమేవ చ శైవే పాశుపతే దృష్టమచిరాదేవపాపకృత్ తస్యానర్పణవే మార్గేవ గతే వ్యత్యయేన తు అనంతఫలదం దానాత్ప్రాశనాత్ ప్రశస్త కృతా."

దేవతాప్ర్నే— "ఘ్నం నయతి పాపాని పుణ్యావృద్ధిం కరోతి చ. దానైర్ధర్మైస్తదా పుణ్యైః స్తవోభిశ్చ న తత్ఫలం భగవద్భక్తిపూతానాం యత్ఫలం ప్రాశనాదనాత్.

సత్సంగదేవాస్యనవత్కథాసు వర్ణోపదేశే చ రసోనాను ష్యః సహోతి స్పృశ్యః పరమం పదం యాతి దేహాఽవసానేఽచ్యుత తుల్యతేజాః

ర్వాల్పత్వే నిత స్వీకార నిషేధవచనానాం లక్ష్యం నిద్రాశోపారా వయోః వ్యవస్థా చాత్ర వక్ష్యతే. (దేవతాప్రశ్నే) సాధనా స్వరసాద్య ఫలాపేక్షయా భగవన్నివేదిత ప్రాశన ఫలస్య వైలక్షణ్యమత్ర ప్రదర్శ్యతే (సత్సంగ) ఇదమాప్యర్చ్యకలక్షణం పర్ణోరత ఇతి స్వాయంభువాచార్య పరాంస్తారయతి తీర్థప్రసాదదానేనేతి తర్ణోపపత్తిః. (నారాయణ సంహితా)

అనితమార స్వామి ప్రశ్నింపబడ్వేయతుశ్వర మిష్టము న్నాకు శైవము పాశుపతము అనా విధానములందలి నివేదిత ప్రాశనాదనములు రెండును నిషిద్ధములకుటకు లక్ష్యము అయ్యావిషాప హేతువగును అయ్యవిరోధ వైష్ణవవిధానమున్ను దర్శనీయమని సిద్ధసంగు మిన్న భగవన్నివేదిత ప్రాశనము చేతను అదనము చేతను పర్తిఅనంతమగు ఫలంబు తథ్యం అం బున శరీరశుద్ధి గూ కలుగుచున్నవి అనియాగ్యాగఃబహితలేం సహాబాధ సాధ్యా కు మందు చెప్పబడినది. (దేవతాప్రశ్నే) పాపములను పోగొట్టును పుణ్యవృద్ధిని చేయును [illegible] ధర్మములు పుణ్యములనలో లు భర్మింది పుణ్యములు తపంబులు కనిపల సర్థిగ వస్తుష్టి ప్రయోజనము వారలు భగవన్నివేదిత సేవభక్తి వలన ఫలవతమైనది.

నారాయణైకనిష్ఠా యే సాత్త్వికాస్తాన్ నిబోధత పురుషా రాజసాశ్చైవ నానాదైవతయాజినః బాహ్యా నిర్దేవతాశ్చైవ తామసాః పరికీర్తితాః రజస్తమోఽభిభూతానాం న తు మోక్షః కథంచన"

పురాణాంతరే:—"యత్రైవ పూజ్యతే విష్ణుర్విధినా ప్రయతైర్నరైః న తత్ర వ్యాధిదౌర్గత్యవ్యాధిచౌరాదికం భయమ్"

నారాయణైకశరణానాం (పూర్వోక్తవిధయా) అత ఏవ వైఖానససూత్రిణాం మోక్షో నిశ్చిత ఇతి తత్రోచ్యతే మోక్షశ్చ భగవదనుగ్రహ ఏవేతి సిద్ధాన్తాత్తే భగవత్ప్రియా ఇత్యర్థస్తత్రాస్య ప్రసంగః (పురాణాంతరే) యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగవతః స్థితః ఇతివత్ విష్ణుపూజాయాః క్రియారూపాయా ఉపాదానాదర్థాత్పూజకానాం ప్రశంసా ప్రోచ్యతే వ్యాధిర్దేహాత్మాభిమానాదిః దౌర్గత్యం దేవతాన్తరశేషత్వాదిః చౌరాదికం స్వరక్షణే స్వాన్వయాదిః యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా ఇత్యాద్యుక్తేః భక్తానాం లౌకికవ్యాధ్యాదివ్యసనవృత్తేర్నిముక్తిః

(సత్సంగ) యెవ్వఁడు సత్సంగమందును దేవార్చనమందును పరోపదేశమందు సత్కథాశ్రవణమందును నిరతుఁడగు మహానుభావుఁడు దేహావసానమందు వైష్ణవమగు పరమపదము నంది శ్రీమన్నారాయణుని సాయుజ్యమునందును అనియు, (నారాయణైక) నారాయణైకనిష్ఠులగు సాత్త్వికుల నెరింగించెద వినుండు నానాదైవతములఁ భజియించువారలు రాజసులనఁబడుదురు వర్ణాశ్రమధర్మబాహ్యులు దేవతలను విశ్వసింపనివారలు తామసులనఁబడుదురు రాజసతామసులునగు వారలకు మోక్షమెంతటికిని యెప్పటికిని కలుగఁజాలదు. (పురాణాంతరే) శ్రీవైఖానసవిధానముచే యెచ్చటభగవదారాధనము మ

కించ. "ముక్తోఽపి (నిత్యముక్తోఽపి) భోగభోగ్యత్వాత్పరవ్యూ
హాత్మనో హరేః తత్కాలాసన్నికృష్ట్యైకలభ్యత్వాద్విభవాత్మనః
విశుద్ధయోగసంసిద్ధైశ్చింత్యత్వాదంతరాత్మనః అర్చాత్మన్యేవ స
ర్వేషామధికారో నిరంకుశః అర్చావతారవిషయే మయాఽప్యు
ద్దేశతస్తథా ఉక్తా గుణా న శక్యంతే వక్తుం వర్షకోటిశతైరపి ఏవం
పంచప్రకారోఽహమాత్మనాం పతతామధః పూర్వస్మాదపి పూ
ర్వస్మాజ్జ్యాయాంశ్చైవోత్తరోత్తరః సౌలభ్యతో జగత్స్వామీ

(కించ) ఇయతా ప్రపంచేనోక్తాః పూజకాదిశబ్దాః వైఖానసవిధ ఏవ
సర్వశక్త్యా బోధయన్తీతి తత్ర నిరూప్యతే భగవతః శ్రీమన్నారాయణ
స్య పరవ్యూహవిభవాన్తర్యామిస్వరూపాణ్యుపాసమానా అశ్రయ వై
లక్షణ్యాదర్చావతారోపాసనాపరేభ్యః అవరా ఏవ అథాఽపి తేషు ల
భా ఇతి న పూర్వోక్తవచననిచయే తేషాం ప్రశంసా సముచితేత్యర్థః

హీనభావులగు వైఖానసులవలన జరుపబడుచున్నదో అచ్చటఆధియు దుర్గతియు
వ్యాధులు చోరాగ్న్యాది భయముసంభవింపదు అని పురాణాంతరమందు చెప్పబడినది.
(కించ పరవ్యూహాత్మకుండగు భగవానునియనుభవము దేశవిప్రకృష్టత్వాదులవలన నిత్య
ముక్త చేతనులకు మాత్రమేసులభమగుటవలనను రామకృష్ణాది విభవావతారములు కాలవి
ప్రకృష్టత్వాదులచే తత్తత్కాలమందు సమానకాలికులుగ నవతరించిన చేతనులకుమా
త్రమే సులభమైయుండుటవలనను అంతర్యామిస్వరూపము అష్టాంగయోగముల సిద్ధిని
బడయుటచే విశుద్ధులగు యోగిజనులకుమాత్రమే సులభమగుటవలనను దేశకాలఅధికారి
విభేదములేక సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థలందును సర్వాధికారికముగ వెలయుచుండె డు
ర్చాస్వరూపమే సర్వసులభమయియున్నది ఈయర్చావతార మహత్వమును పురస్కరిం
చికొని వెలువరించదగిన పరమరహస్యములగు కల్యాణగుణములను వర్ణించుటకు నాచేత
గూడనూర్లకొలదివత్సరములకైనను తరముకాదు కావుననిట్లుపరవ్యూహవిభవాన్తరా

సులభో హ్యుత్తరోత్తర ఇతి పరత్వాదిషు సౌలభ్యాఽభావాద
ఖిలలోకసముజ్జీవనార్థమర్చావతారః తత్రాఽపి నారాయణైక
పరత్వాభావాద్బోధాయనస్య నారాయణైకనిష్ఠా యే సాత్త్వి
కాస్తాన్నిబోధత పురుషా రాజసాశ్చైవ నానాదైవతయాజినః
బాహ్యా నిర్దేవతాశ్చైవ తామసాః పరికీర్తితాః రజస్తమోఽభి
భూతానాం న తు మోక్షః కథంచ, నేతి ఆపస్తంబాదీనామపి కిం
చిదపి పరమైకాంతిత్వం భగవత్ప్రియతమత్వం చ నోపపద్యతే.

(తత్రాహ) ఈదృశసౌలభ్యదశాయామపి న కోఽపి సూత్రకర్తా స్వనిర్మిత
సూత్రేషు వైష్ణవపారమ్యం న ప్రపంచితవానితి మహదిదం శంకాస్ప
దం తత్ర వచనవ్యక్త్యా బోధాయనాదీనాం నానాదైవతయాజిత్వేన రా
జసత్వం ఆపస్తంబాదీనాం నిర్దేవతాత్వేన తామసత్వం సముచ్చితోఽభి

ర్చావతారరూపములని భగవానుని యైదుస్వరూపములును చేతనులయెడ నిర్హేతుక
కృపాపురస్సరములైనను మొదటిమొదటిస్వరూపముకంటె పైపైజెప్పబడినది సౌలభ్య
గుణములచే నుత్తమమైనది క్రమముగ మూడవ దానికంటె తరువాతిది సౌలభ్యముగలవగు
చే జగత్స్వామియగు భగవానుడుత్తరోత్తరస్వరూపమున సులభుడగుచున్నాడు అనుప
ములచే పరత్వాదిస్వరూపములందు సౌలభ్యము కొరవడిన దగుటచే యఖిలలోకసము
జ్జీవనార్థమై భగవానుడు తననిర్హేతుకకృపచే యర్చావతారమున నవతరించెననుట
మగుచున్నది ఇట్లు భగవానుడు సర్వసులభుడై యర్చావతారము నవతరింపజేసి
ప్రతిపాదకములగు భగవచ్ఛాస్త్రములు సృజియించి తనతత్త్వమునుద్బోధించుచు
బోధాయనుడు నారాయణపరముగ సిద్ధాంతమును స్థాపింపకుండుటవలన వా
నారాయణైకనిష్ఠాయే అని వెనుక జెప్పినచొప్పున నిర్దేవతశబ్దార్థలక్ష్యములగు
స్తంబాదులును పరమైకాంతిత్వముగాని భగవత్ప్రియతమత్వముగాని సిద్ధింపదు

అత ఏవ శ్రీమద్వైఖానసానాం పరమైకాంతిత్వం భగవత్ప్రి

యతమత్వం చోపపద్యత ఇతి సర్వం ప్రతిపాదితం,

ఇతి నిరూపితో దశమో హేతుః

లాసవాదినాం నిర్మోక్షత్వప్రసంగశ్చ ప్రదర్శితః (అత ఏవ) నారాయణై

కనిష్ఠా యే ఇతి వత్ సాత్త్వికత్వాదిత్యర్థః.

అత్ర ప్రసంగాద్భగవతో వాసస్థానాని వైఖానసప్రశంసా భ

క్తలక్షణం ఫలాభిసంధిరాహిత్యేన భగవదారాధనస్య కర్తవ్యతా భాగ

వతలక్షణం అర్చకప్రశంసా వైష్ణవలక్షణం భగవన్నివేదితవైభవం రు

(అతఏవ) శ్రీవైఖానసులకన్నిటో నారాయణయికపరత్వచేతను దేవతాంతర పరిత్యాగ

పురస్సరవైష్ణవసారమ్యవాదిత్వాదులచేతను బగవత్ప్రియతమత్వము పరమైకాంతిత్వము

సిద్ధించుటగూడ పైజెప్పినకారణములవలన తెలియబడుచున్నది

ఇందుప్రకరణవశమున భగవానుని వాసస్థానములు వైఖానసప్రశంస భక్తలక్ష

ణము ఫలాభిసంధిరహిత భగవదారాధన కర్తవ్యత భాగవతలక్షణము అర్చకప్రశంస

వైష్ణవలక్షణము భగవన్నివేదితవైభవము నివేదితాన్నమాత్రభోజనవిధానము రుద్రనివేది

తశేషనిషేధము సాత్త్విక రాజస తామస భక్తనిరూపణము పరవ్యూహస్వరూపాదుల

కంటె యర్చావతారమునందుగల సౌలభ్యపూర్ణియాను మొదలగు నంశములు నిరూపింప

బడినవి,

ప్రదివేదిత శిష్టవిశేషః పరవ్యూహాది స్వరూప మిత్యాదయోంశాః నిరూపితాః.

నిరూపితో దశమహేతుః

ఇతి శ్రీరమణస్య లక్ష్మీవిశిష్టస్య వేంకటాచలేశ్వరస్య పాదారవిందపర్యాసు కైంకర్యేషు నిరతస్య న్యస్తసమస్తభావస్య సర్వతంత్రస్య వేదాంతభాష్య ప్రణేతుః శ్రీనివాసదీక్షితేన్ద్రస్య కృతిష్వన్యతమే శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్యచింతామణ్యాఖ్యగ్రన్థే వైఖానససూత్రప్రాశస్త్య సాధకహేతూనాం మధ్యే దశానాం దిఙ్మాత్రముదాహరణరూప ఉపోద్ఘాతభాగః.

(శ్రీవేం. ప్రెస) శ్రీభాష్యకార శ్రీశ్రీనివాసమఖీంద్రాణాముపకార స్మరణాయేదం పూర్వాచార్యైరనుగృహీతం పద్యం సర్వదా తదనయా

ఇది శ్రీవైఖానస సూత్రతాత్పర్య చింతామణియందు దశవిధహేతు నిరూపణమున వైఖానససూత్రానుష్ఠాతలనే భగవానుడత్యంతము ప్రేమించుటచే వైఖానస సూత్రము సర్వోత్కృష్టమైనదని నిరూపించెడి పదియవ హేతువు.

పదియవ హేతువు సమాప్తము

ఇవ శ్రీని శ్రీరమణుడైన శ్రీవేంకటాచలమందు అర్చారూపియై నిత్యనివాసమున నభివించుచున్నట్టి శ్రీవేంకటాచలాధీశుని పాదారవిందముల నారాధించుటయందే నిరతుడయినట్టియు శ్రీశ్రీనివాసునిచే ననుగ్రహింపబడిన సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీవేదాంతదేశిక మొదలగు బిరుదములుగలట్టియు శ్రీశ్రీనివాసదీక్షితుని కృతులయందొకటగు శ్రీ

శ్రీరమణవేంకటాచలేశ్వరపాదారవిందసపర్యానిరతస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీశ్రీ శ్రీ నివాస మఖి వేదాంతిదేశికస్య కృతిషు శ్రీవైఖానససూత్రతాత్పర్యచింతామణౌ

దశవిధహేతునిరూపణమ్ (వ్యాఖ్యోపోద్ఘాతభాగః)

ఋభిరనుష్ఠేయం భగవతో భాష్యకారస్య భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు సూచితమవతారరహస్యమత్ర ప్రసంగాన్నివేద్యతే భగవచ్ఛాస్త్రే భార్గవే శ్రీకీర్త్యాధికారే కలిధర్మే సప్తత్రింశేధ్యాయే తదేవారాధనం నిష్ఠోరవజ్ఞాతం విశేషతః ఖ్యాపనార్థం కలౌ కశ్చిద్భవిష్యతి మహామతిః ధర్మగ్లానిరధర్మస్య వృద్ధిర్యావద్భవిష్యతి తావద్భర్తా మహావిష్ణుః సృజత్యాత్మానమాత్మనా శ్రీవాసే జనావాసే శ్రీనివాసః స్వయంహరిః శ్రీనివాసః సమాఖ్యాతో భూమావవతరిష్యతి ఇత్యాదినా బహుభిః శ్లోకైః

శ్రీ శ్రీనివాసమఖివేదాన్తగురవే నమః,

జయత్యాత్మేశ్వరోన్నిద్ర ధ్యానసౌధప్రియాతిథిః
శ్రీమత్పుత్రపురీవాసః శ్రీరామః సీతయా గృహీ.

వైఖానససూత్రతాత్పర్యచింతామణియందు శ్రీవైఖానససూత్రప్రాశస్త్యస్మృతిగా చేయబడిన దశవిధహేతునిరూపణమను శ్రీవైఖానససూత్రవ్యాఖ్యోపోద్ఘాతభాగము.

శ్రీవేంకటాచలపతియొక్క కరుణాకృత వరమును లభించిన వేదాంతదేశికుడను బిరుదముగలట్టియు బుధులందుత్తముడనట్టియు వైఖానసులకును ఏలసమ్మత

శ్రీ వేంకటేశకరుణాఽమృతసేకలబ్ధ-
వేదాంతదేశికపదాయ బుధోత్తమాయ,
వైఖానసాఽన్వయపయోధిసుధాకరాయ
శ్రీ శ్రీనివాసగురవే మహతే నమోఽస్తు.

శ్రీమద్భార్గవగోత్రవార్ధిశశినం ప్రపత్రపుర్యాం స్థితం
శ్రీకృష్ణార్యతనూభవం విఖనసోమూర్తిం కలామానుషమ్
సర్వేషామపి బోధయంస్తమఖిలం చౌఖేయధర్మం సదా
వన్దేనుష్ఠితపాకయజ్ఞమనిశం కోదండరామాహ్వయమ్.

మునకు చంద్రునివంటివారైనట్టియు శ్రీశ్రీనివాస దీక్షితేంద్రులను దివ్యనామమున ప్రసిద్ధి జెందినట్టియు శ్రీభాష్యనిర్మాతలగుటు గురువర్యులయినట్టియు భగవానునినంశాంశమగు మహానుభావుని గురించి నాయీనమస్కారమగుగాక.-

శ్రీకోదండరామపాకయాజి గురవే నమః

వివిధ హేతునిరూపణాధృతప్రమాణానామకారసూచి.

---

(1) శ్రుతీనామ్:—	పుట.
ధేనుర్వ్యాహారాణామ్	౧౪
యస్యామే శ్రియమ్	౬౦౮. ౬-౨౬
సో౽కామయత (తైత్తిరీయా ఆనందవల్లీ)	౫౪
యస్య జ్ఞానమయం తపః	౫౫
అజామేకామ్ (నారాయణోపనిషద్యాజ్ఞికీ)	౬౭
నిత్యో నిత్యానామ్ (శ్వేతాశ్వతరీ)	౬౭
తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ (ఆనందవల్లీ)	౨౧
అథాతో మహోపనిషదమేవ (మహోపనిషత్)	౨౮
స ప్రజాపతిరేకః (ఆరణ్యకమ్)	౪౩
అంగాదంగాత్ ౨ (మంత్రప్రశ్నః)	౮౭
ఆపో వా ఇదమాసన్ (ఆరణ్యకమ్)	౯౧
సతో బన్ధుమసతి నిరవిందన్ (...)	౧౨౫
తస్మాద్బ్రాహ్మణః (౩.౫)	౧౨౩
వేదేన నామరూపే	౧౩౧
వైఖానసావా ఋషయః	౧౩౫, ౧౮౦, ౨౫౬
స శివః సేన్ద్రః	౧౬
ప్రవః పాన్తమన్ధసః (ఋగ్బ్రాహ్మణమ్ ౨ అష్టకే ౯ వర్గః)	౩౫

2, శ్రీ సూత్రస్థాః—

౩. శ్రీశాస్త్రస్య:—

* శ్రీపాంచరాత్రస్థాః

శైవాగమేషు—

శైవపోవం సమాఖ్యాతం (భీమసంహితా)	౧౯౬
అథ దేవలకాః వక్ష్యే (శివగోపిత స్మృతి)	[illegible]
ప్రదానం ప్రాశనం పుత్ర (పారమేశ్వరం)	౭_౨౭
త్యాయా నిషేధ ఆఖ్యాః (ఈశ్వరసంహితా)	౭ ౭

బోధాయన సూత్రస్య —

గురోః సమానవృత్తిః (౨, ౧౧)	౧౧౦, ౩౦౯
వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్ర (౧౫, ౬)	౧౫, ౩ ౯, ౪౬౦
అథ ... విధిం వ్యాఖ్యాస్యామః	౩౪౨
అథాతః సంధ్యోపాసన విధిం	౩౪౩
విష్ణుశ్చ హ వైవసోమశ్చ	[illegible]
అథాతో నవగ్రహతిథ్య	[illegible]
గోభిర శైవశ్చ	౯౬౦
చతుర్థ్యాం స్నాతాయాం (౧, ౧౧, ౧౨)	[illegible]
అథ గర్భాధానవిధిం (౭, ౧)	[illegible]
యథో పతిద్ధుకః (౧,౧)	౪ ౨
అతః పాకయజ్ఞానాం (౨, ౧౫ ౧౫)	౪ ౭
తస్మాత్సర్వైః శైవ	౪ ౯
అథాతో ...	౧౫౧౭
అథ రుద్ర ప్రశస్తా ...	౧౫౧౮
అథాతో మహాదేవస్యాహరహః	౧౫౧౮
అథాతో ఉర్ధ్వమాసే	౧౫౧౮
ఆదిత్యామంబికాం	౧౫౦౯
వ్యాహృతీనాం ప్రయోగే (౨,౧౫ ౧౫)	౫౨౭
చతుర్థీ ప్రభృతి	౭౨౭

Country	Name	Rank
	Ronning	High Commissione,
Ceylon	Sir Richard Aluvihare	High Commissioner
Chile	Miguel Serrano	Ambassador
China (Communist)	Mr. Pan Tzli-li	Ambassador
Czechoslovakia	Ing Teri Nosek	Ambassador
Denmark	Arne Bogh Andeisen	Envoy Extrordinary
Egypt	Mustafa Kemal	Ambassador
Ethiopia	Ras Imru Haile Selassie	Minister
Finland	Mr Hugh Valvanne	Minister
Germany (West)	Dr Melchers	Ambassador
Ghana	J B Erzuah	High Commissioner
Greece	Paul Economous	Ambassador
Hungary	Peter Kos	Minister
Indonesia	M. P. H. Abdul Qadar	Ambassador
Iraq	Mr. Kassam Hassan	Ambassador
Iran	Mr. Moshfegy Kazemi	Ambassador
Italy	Dr. Guistide Giordino	Ambassador
Japan	Mr. Siroshi Nasu	Ambassador
Laos	Bousy	Ambassador
Poland	Julius Katz Suchy	Ambassador
Mongolia	Mangalyn Dugersuren	Ambassador
Mexico	M. Emilo Portes Gill	Ambassador
Nepal	Major Gen. Daman Shamsher	Ambassador
Philippines	Mr. Manual A. Alzate	Minister
Netherlands	H.A Helb	Ambassador
Norway	Haus Olav	Charge d' Affaires.
Newzealand	R.L.G. Chalis	Charge d' Affaires
Pakistan	Dr. Omar Hayat	High Commissioner
Rumania	Ciortou Nicoli	Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary
Sudan	Rehmatulla Abdulla	Ambassador
Sweden	Mrs Alva Myrdal	Ambassador
Switzerland	Mrs. C. Rezzonico	Ambassador
Thailand	Mekha Chamrun	Ambassador
Turkey	Mrs. Kadvi Rezan	Ambassador
U K.	Mrs. Malcolm Macdonald	High Commissioner
United Arab Republic	Ahmed Hussan	Ambassador

14 శ్రీమన్మహాభారతస్య:—

ధృతప్రమాణానాం నామానుక్రమసూచి.

[illegible]గ్నిహోత్రేణ తేజోభిః (అనుశాసనికే)
లోకే త్రీణ్యపవిత్రాణి (ఆశ్వమేధికే)
ఋషీణాం సమయం నిత్యమ్ (అనుశాసనికే ౯౦ అ)
బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః ,,
ఉదితే సవితర్యస్య (ఆశ్వమేధికే)
స్వయమభ్యుదితే హోత్రే ధర్మః (శాన్తౌ)
ప్రతిగ్రహం ఋష్యభాష్యా ప్రష్టః (ఆశ్వమేధికే)
వేదప్రణిహితో ధర్మః
ప్రత్యేక వనయసాభ్యాసా (శాన్త్యా)
గృహాభాణే [illegible] ,,
జాతకర్మాదిభిర్యస్తు
న్యదారాతాః స్వదసంయోగః (హరివంశే [illegible])
స్వర్గాహం యుష్మనో ధర్మః
[illegible] పుష్టైః (ఆశ్వమేధికే)
ధర్మాణీ మాససమానానాం
[illegible]
[illegible]
[illegible] (అనుశాసనికే [illegible])

(15) శ్రీమద్భాగవతస్య —

సఖిలు [illegible] (గోపికా గీతా)
[illegible] (స్క ౧ ౮ ౧)
[illegible]

(16) ప్రకీర్ణకాః —

ప్రకృతిం పురుషం చైవ

మమ సోనిర్వహాద్రృహ్యా	౭ ౧
మహాపక్షయ. స ప్తపూర్వే	౧.౨౮
యత్నాత్రివిధిముత్సృజ్య	.౨౭ ౭
శ్రీమాన్ త్వ్వధర్మవిగుణః	౧౮ .౨. ౨౮౧ ౫౧౧
తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే	.౨౩౮
అహంభవోదక్షభృగు ప్రధానాః	౫౦౫
యస్తు నారాయణం దేవమ్	౬౦౫
అప్యేకస్యాం పరత్వేన	
త్రిన ప్రణామాముపశ్లోకః (స్కం ౧౦)	౬.౧౫
అతి స్వ్వరితమాజాయ (నృసింహావతారే)	౧౩
నానాగన నవ్యగుణాన్ గృహీతే	౭ ౨౪
స్యోమేనాపభుక్తః సగన్ధ	౭.౨౫
శుశ్రూషణం ద్విజగవామ్	౨౭ ౨

(17) శ్రీమద్రామాయణస్య:—

శృంగం సౌమనసం నామ (కిష్కిన్ధకాండే)	౧౩౭
మైనాక శ్చ్వపి చేతవ్యః ,,	౧౩౮

(1) వాసిష్ఠ రామాయణస్య:—

కృతాభిః ప్రేమధర్మాత్మా	౧౮౫

(19) శ్రీవిష్ణుపురాణస్య:—

తదేతదక్షయమ్ (౧. ౨ ౨, ౬౦)	౭ ౧
ప్రకృతిం పురుషం చైవ (౧. ౨. ౨౮)	
ఆకాశ వాయు తేజాంసి (౧. ౨. ౫౪)	౭ ౨
సనన్దనాదయో యేచ (౧, ౭, ౪౮)	౧ ౩

(30) స్కాన్దపురాణస్య:—

(31) ఆగ్నేయపురాణస్య:—

(32) లైంగస్య:—

(33) [illegible]పురాణస్య:—

(34) [illegible]:—

(35) పురాణాన్తరస్య:—

(36) శిల్పస్య:—